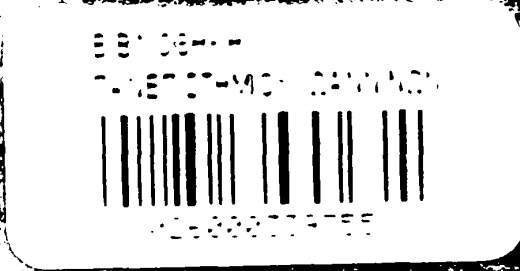

BK1

#51

1,2

BK
A 5/1

Αριθ. εσ. 141.509

Α Ι

Α Θ Η Ν Α Ι

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ

ΥΠΟ ΜΕΝ

GUST. FRD. HERZBERG

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΕΝ ΤΡΙ ΕΝ HALLE · WITTENBERG ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ

ΙΣΤΟΡΙΚΩΣ - ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΣ

ΣΥΝΤΑΧΘΕΝ,

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΔΕ ΜΕΘΕΡΜΗΝΕΥΘΕΝ

ΥΠΟ

I. A. ΛΟΝΤΟΥ

Α. Φ. ΚΑΙ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΩ

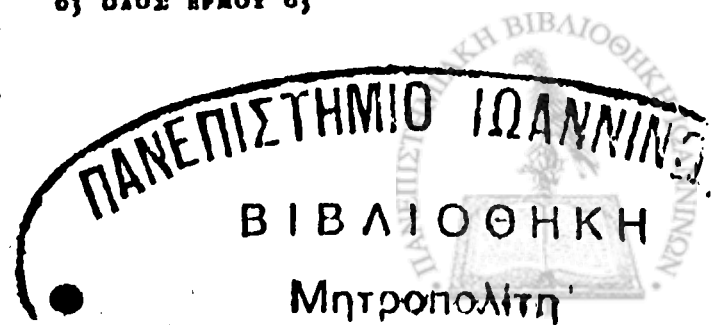
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ

14 ΟΔΟΣ ΝΙΚΗΣ 14

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ

63 ΟΔΟΣ ΗΡΩΟΥ 63

1888

ΤΗ

ΜΑΚΑΡΙΑ ΜΝΗΜΗ

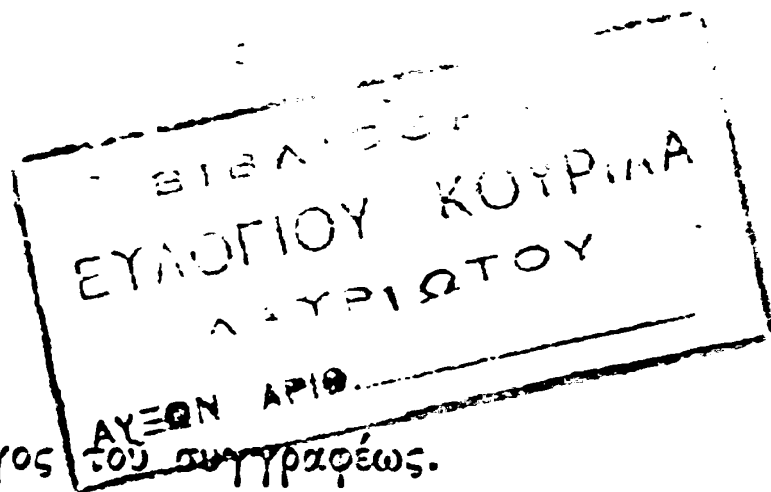
ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ ΚΟΛΙΑΤΣΟΥ

ΒΟΥΛΕΥΤΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ

ΕΥΓΝΩΜΟΝΟΣ ΑΝΑΤΙΘΗΜΙ

Ο ΜΕΤΑΦΡΑΣΑΣ

Πρόλογος του συγγραφέως.

Τὸ ἀνά χεῖρας βιβλίον συνδέεται πῶς πρὸς τὴν πρὸ ἔτους ἐκδοθεῖσαν «Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν» μου. Ὁρισμένον δὲ κυρίως ἄλλα μὲν χάριν τῶν λογίων, ἄλλα δὲ χάριν τῶν ὀρίμων μαθητῶν καὶ πρωτοπειρῶν φοιτητῶν, προτίθεται ἀνευ ἀκριβῶν λεπτομερειῶν νὰ παράσῃ ἐν γλώσσῃ εὐκλήπτῃ καὶ τοῖς πολλοῖς προσιτῇ συνοπτικῶς τὰ κύρια ἐξαχόμενα τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς τοπογραφίας τῶν Ἀθηνῶν. Δῆλον δέ, ὅτι ἡ βῆσις εἶνε ἐπιστημονικὴ. Τῆς πολιτικῆς δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίας τοσοῦτον μόνον ἠψάμεθα, ὅσον ἀπώλυτος ἦν ἀνάγκη πρὸς κατανόησιν τῶν ἱστορουμένων. Καὶ ἐπωφεληθῆμεν μὲν ἐν τῇ συντάξει τοῦ βιβλίου ἐξ ἀπάσης τῆς πλουσίας φιλολογίας περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν τοπογραφίας, ἐμνημονεύσαμεν δ' ἐν αὐτῷ μόνον τῶν μέχρι τοῦδε νεωτάτων βοηθημάτων. Πλὴν δὲ τῶν ἐνταῦθα ὀνομαστῶν ἐμνημονευομένων βιβλίων, παρατηρητέον προσέτι, ὅτι ἐγγραψάμεθα ἐπωφελῶς καὶ ταῖς σπουδαιστάταις ἐπιστημονικαῖς πληροφορίαις, ταῖς ὑπὸ τοῦ Biedeker ἐν τῇ «Ἑλλάδι» (Leipzig 1883) παρεχομέναις, καὶ θῆ' ἐκείναις, αἵτινες διακρίβουνται τὴν σύμμετρον διάθεσιν καὶ τὴν νῦν κατάστασιν τῶν ἐρείπιων τῶν ἀξιολογωτάτων οἰκοδομημάτων τῶν κατηρειπωμένων Ἀθηνῶν.

Δὲν ἐράνη, δ' ἤμῃν εὐλογον νὰ περιγράψωμεν τὰς Ἀθήνας ἐν τῇ ἀκμῇ αὐτῶν μόνον, τοῦτο μὲν διότι δὲν ὑπῆρχον ἔτι ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τοῦ Περικλέους πολλὰ τῶν οἰκοδομημάτων, αἵτινα ὡς πρὸς

τὴν μεταγενεστέρην ἀρχαιότητα ἐποίησαν αὐτὰς λίαν ἐπαγωγούς, τοῦτο δὲ διότι, περιγράφοντες τὴν ἐπὶ τῶν Ἀντωνίνων κατὰστασιν τῶν Ἀθηνῶν, στερούμεθα τῶν τε «μακρῶν τειχῶν» καὶ τῶν τοῦ Πειραιῶς οἰκοδομημάτων. Διὸ προὔτιμήσαμεν νὰ χωρήσωμεν μὲν ὅλως ἱστορικῶς ἐπὶ τὸ ἔργον, νὰ ἀκολουθήσωμεν δὲ χρονολογικῶς τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθήνησιν οἰκοδομιῶν, νὰ παρενείρωμεν δὲ πως ἐν τῷ θέοντι πλατυτέρας περιγραφὰς τῆς τῶν Ἀθηνῶν τοπογραφίας.

Ἡ ἐκθεσις δ' ἡμῶν περιλαμβάνει τὸ ἄστυ, τὰ πλησιέστατα αὐτῷ περίχωρα καὶ τὰ τῶν λιμένων. Εὐλόγον δ' ἡμῖν ἐφάνη, νὰ μὴ περιορισθῶμεν μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Πausανίου καὶ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικῆς, ἀλλὰ νὰ συμπεριλάβωμεν ἐν τῇ περὶ τῶν οἰκοδομιῶν ἱστορίᾳ τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν καὶ τὴν τῆς πτώσεως αὐτῶν, νὰ διακόψωμεν δὲ τὴν διήγησιν ἐνταῦθα, ὅπου ἀρχονται ἰδρυόμενα: καὶ νέα: Ἀθήναι, ἢ ἐν τοῖς νῦν χρόνοις μητρόπολις τοῦ νεοελληνικοῦ βασιλείου.

Πρόλογος τοῦ μεταφράσαντος.

Ἐντυχόντες τῇ βιβλίῳ τούτῳ ἀναγκαῖον ἐκρίναμεν νὰ μεταφράσωμεν, ἀπιδόντες τοῦτο μὲν εἰς τὴν ἔλλειψιν τοιούτων παρ' ἡμῖν ἔργων (1), τοῦτο δὲ εἰς τὴν μέθοδον καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ πολυμαθοῦς καὶ εὐμουσοτάτου συγγραφέως ἐπιστημονικὴν τῆς ὕλης κατάταξιν, ἱστορικῶς ἐν τῇ τοπογραφικῇ ἐκθέσει χωροῦντος ἀπὸ τῆς τῶν Ἀθηνῶν συστάσεως μέχρι τῆς ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ τῇ συγγραφῇ τῆς «Ἑλληνικῆς Ἱστορίας», ὅπως ἰδίᾳ ἀρετὴ ἐν ὀλίγοις πολλὰ νὰ περιλαμβάνη, ἀξία ἡμῖν συστάσεως πρὸς μετάφρασιν τοῦ ἔργου ἐκρίθη. Ὡς δ' ὁ συγγραφεύς, τὸ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον συντάττων, ἐν ὄψει εἶχεν ἀναγνώστας οὐ τοὺς ἰδίᾳ περὶ τὴν ἀρχαιολογίαν καὶ τὴν ἱστορίαν τῆς παρ' Ἑλλησι τέχνης ἀσχολουμένους, ἀλλὰ καθόλου μὲν τοὺς παιδείας μὲν εὐμοιρήσαντας, σαφεῖ δ' ἔννοιαν καὶ γνῶσιν τῶν εἰς τὰς πάλαι εὐκλεεῖς Ἀθήνας ἀναγομένων μὴ ἔχοντας, ὅσον εἰς τὴν σύστασιν, ἀκριτὴν καὶ παρακριτὴν αὐτῶν τοπογραφικῶς τείνει, ἰδίᾳ δ' ὠρίμους μαθητὰς καὶ πρωτοπείρους φοιτητὰς, οὕτω καὶ ἡμεῖς τούτους μὲν μάλιστα ἐν ὄψει ἔχοντες, ἰδίᾳ δὲ πάντας πανταχοῦ τῆς τε ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλάδος τοὺς φιλομούσους καὶ φιλοτέχνους καὶ τῶν γραμμάτων ἐραστάς, μάλιστα δὲ τοὺς φιλαθηναίους, ἔγνωμεν γνῶριμον αὐτοῖς τὸ βιβλίον νὰ ποιήσωμεν.

(1) Ὁ ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Δ. Πανταζῆ τῇ 1868 ἐκδοθεὶς «Περιγητὴς τῶν Ἀθηνῶν» οὐ μόνον ἐξηντηλήθη, ἀλλὰ καὶ ἐλλειπῆς ὣν τυγχάνει νῦν· διότι διὰ τῶν ἔκτοτε γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν πολλαὶ τῶν παλαιότερων γνωμῶν περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν τοπογραφίας καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων ἀνηρέθησαν.

Ἐπειδὴ δέ, ἐξ ὅτου τὸ βιβλίον ἐξεδόθη, πολλὰ μὲν διὰ τῶν γενομένων ἐρευνῶν ἔν τε τῇ Ἀκροπόλει καὶ ἀλλαγῶ παντάπασι καὶνὰ εἰς φῶς προῆλθον, πολλὰ δ' ἀρχαιότεραι γινῶμαι ἀνηρέθησαν, ἀναγκαῖον καὶ δὴ καὶ πρέπον ὑπελάβομεν τὰ προσήκοντα περὶ αὐτῶν ἐν τῷ δέοντι νὰ σημειωσώμεθα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πολλαχρῶς τοῦ κειμένου τοῦ συγγραμματος, ὅπως εὐληπτότερα τὰ ιστορούμενα γένωνται, παρενεθήκαμεν ἕσα ἀναγκαῖα ἐκρίναμεν, τὰ μὲν ἄλλοθεν παραλαβόντες, τὰ δὲ καὶ αὐτοὶ προσθέντες. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ σπουδαίαν τοῦ βιβλίου ἔλλειψιν ἀνεπλήρωσαμεν, Πίνακα ὀνομάτων καὶ πραγμάτων συνταξάμενοι.

Τὸ δὲ λεκτικὸν τῆς μεταφράσεως, ἐπειδὴ πρὸ ὀφθαλμῶν ἀναγνώστας εἶχομεν οἷους ἐν τοῖς ἔμπροσθεν προεμνημονεύσαμεν, τοιοῦτον ἐσπουδάσαμεν νὰ ᾖ, ὥστε μήτε τοῦ χυδαίου νὰ ἄπτηται καὶ τοῖς τε λογίοις καὶ γράμματι μανθάνουσι νὰ προσήκη, δύο τινῶν μάλιστα ἐριέμενοι νὰ τύχωμεν, χάριτός τε καὶ σαφηνείας. Ἐὶ δὲ τούτου ἐτύχομεν, ἔστω ἡμῖν τοῦτο ἀρκούσα τοῦ πόνου ἀμοιβὴ παρ' ἐκείνων μάλιστα, οἵτινες εἰς πείραν ἐλθόντες τοῦ δυσχεροῦς καθέλου μὲν τοῦ μεταφράζειν εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν, μάλιστα δὲ τῶν τοιούτων συγγραμμάτων, ἐπειρικῆ καὶ εὐμενῆ ἤθελον ἀποφανθῆ γνώμην.

Δίκαιον δ' ἐκρίναμεν, πρὶν ἐπιχειρήσωμεν τὴν τοῦ βιβλίου τύπωσιν τὴν περὶ τούτου ἄδειαν νὰ ζητήσωμεν παρὰ τοῦ συγγραφέως, ὅστις λίαν φιλοφρόνως ἔπεμψεν ἡμῖν ταύτην διὰ τῆς ἐπομένης ἐπιστολῆς.

Hochgeehrter Herr Professor,

Empfangen Sie zunächst meinen ergebensten Dank für Ihre freundliche Zuschrift von 27 Mai. Sie haben mich durch Ihre Mittheilung eine grosse Freude gemacht; ich fühle mich sehr geehrt dadurch, dass Sie sich die Mühe gemacht haben, meine Arbeit in Ihre schöne Sprache zu übersetzen, und dieselbe durch die Ergebnisse der neuesten Ausgrabungen noch zu ergänzen.

Da Sie so liebenswürdig sind, meine Zustimmung zu der Veröffentlichung des Buches noch ausdrücklich einzuholen, so lassen Sie mich sagen, dass ich dieselbe *sehr gern* ertheile und mich sehr freuen werde, das Buch in griechischer Gestalt zu sehen. Möchte Ihnen, das lassen Sie mich noch wünschen, Ihre Arbeit recht erfreuliche Erfolge bringen.

hochachtungsvoll

Professor Dr. phil. GUSTAV HERZBERG.

Halle. a. S. 4 Juni 1888.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Πρόλογος τοῦ μεταφράσαντος	Σελ.	ε΄.
» » συγγραφῆς	»	ζ΄.
Εἰσαγωγή	»	1

Κεφάλαιον Α΄.

Χωρογραφία τῶν Ἀθηνῶν	»	3
---------------------------------	---	---

Κεφάλαιον Β΄.

Ἱστορία τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως μέχρι τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης	»	12
---	---	----

Κεφάλαιον Γ΄.

Θεμιστοκλῆς καὶ Κίμων	»	55
---------------------------------	---	----

Κεφάλαιον Δ΄.

Τὰ τοῦ Περικλέους ἔργα	»	74
----------------------------------	---	----

Κεφάλαιον Ε΄.

Αἱ Περικλείοι Ἀθηναῖοι	»	106
----------------------------------	---	-----

Κεφάλαιον ΣΤ΄.

Ἀπὸ τοῦ Πελοπον. πολέμου μέχρι τοῦ Λαμιακοῦ	»	125
---	---	-----

Κεφάλαιον Ζ'.	
'Απὸ 'Αντιπάτρου μέχρι Σύλλα	Σελ. 144
Κεφάλαιον Η'.	
'Απὸ Σύλλα μέχρις 'Αδριανού	» 163
Κεφάλαιον Θ'.	
'Ἡρώδης ὁ 'Αττικός	» 186
Κεφάλαιον Ι'.	
Βυζαντικὰς μεσαιών	» 196
Κεφάλαιον ΙΑ'.	
Βυζαντινοί, Φράγκοι, 'Οθωμανοί	» 210
Τέλος	» 227
Πίναξ ὀνομάτων καὶ πραγμάτων	» 236
Διόρθωσις κυριωτέρων παραγραμάτων	» 250

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΥΣΩΝ

Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὑπάρχουσι τόποι τινές, οὓς ἔκπαλαι ἢ μεγάλη καὶ πλουσία ἱστορία, ἢ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ πλαστικὴ, ἅμα δὲ καὶ ἡ θαυμασία φιλοσοφία δι' ἀφθάρτου αἵγλης καὶ γοητείας ἐς αἰεὶ ἱεροὺς κατέστησαν καὶ οὕτως ἐπαγωγούς ἐποίησαν, ὥστε μετ' ἀηττήτου δυνάμεως εἰς ἑαυτὰς καὶ τῶν μεταγενεστέρων γενεῶν τὸ διαφέρον καὶ τὴν φιλόπονον ἔρευναν ἐφελκύονται. Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἄλλων ἱστορικῶς ἐκπολιτισθέντων τόπων τῶν παλαιῶν ἢ τοῦ Περικλέους πόλις, αἱ Ἀθηναίαι, ἐφείλχυσαν οὕτως ἀπὸ ἀμνημονεύτων χρόνων τὴν ἀγάπην καὶ τὰς διηγετικὰς συμπαθείας τῶν μεταγενεστέρων. Καταλυθέντος τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ μεγαλείου τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, ἀποθανόντος τοῦ Δημοσθένους καὶ ὑποταγέντων τῶν ἀνδρείων τοῦ Χρემωνίδου στρατιωτῶν, ἀρχεται ὁ μακρὸς χρόνος, καθ' ὃν ἡ μὲν παιδείας διψῶσα νεότης τοῦ ἀρχαίου πεπολιτισμένου κόσμου ἀθρόα συρρέει μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ βασιλέως τῶν ἀνατολικῶν Γόθων Θεοδώριχου πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις λογάδας, οἱ δ' ἰσχυροὶ τῆς Ἀνατολῆς φιλέλληνες καὶ οἱ αὐτοκράτορες τῆς Ῥώμης ὁ εἰς μετὰ τὸν ἄλλον παρέχουσι τὴν ἀξιόλογον αὐτῶν εὐνοίαν εἰς τὴν φιλτάτην τῷ ἀρχαίῳ κόσμῳ πόλιν. Καὶ αὐτὸν δὲ τὸν βασιλέα τῶν δυτικῶν Γόθων Ἀλάριχον, ὃς λάβρως ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἐπήρχετο, ἀναστέλλει τὸ γόητρον τοῦ ἀφθίτου κάλλους αὐτῶν, ἔπερ ὕστερον καὶ τῶν Βυζαντινῶν καὶ Φράγκων κατακτητῶν τοῦ μεταγενεστέρου μεσαίωκος, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν κατίσχυσε. Καὶ ἐπήνεγκον μὲν ἀληθῶς ἐν τῷ 15ῳ αἰῶνι τὰ καταστρεπτικὰ ὄπλα τῶν σοφῶν τῆς Δύσεως λαῶν ὀλεθρίαν φθορὰν ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον μνημεῖον, τὸ ἀπὸ τῆς Περικλείου ἐποχῆς διασωζόμενον· ἀλλ' ἐπῆλθον ἤδη καὶ οἱ χρόνοι, ἐν οἷς αὐτὰ δὴ ταῦτα τὰ ἔθνη ἐκθύμως προστατεύουσιν ἦν οἱ Ἕλληνες ἀνοοῦν-

τες εὐγενῆ κατέλιπον κληρονομίαν. Ἰδρυθείσης δὲ διὰ τὴν ἀθάνατον μάλιστα τῶν Ἀθηνῶν δόξαν ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν τῆς νέας μητροπόλεως τοῦ ἀνηράσκειντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους, οἱ νεώτεροι ἐρευνηταὶ εὐ πύοντα συντόμως καὶ εὐσταθῶς ἐργαζόμενοι καὶ ἐπιτυχεῖς ἀνασκαφᾶς ποιούμενοι, ὅπως κατὰ μικρὸν κτήσωνται ἀκριβῆ εἰκόνα τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τῆς ἀρχαίας παγιοσμίου πόλεως, ἥτις πρὸ τῶν σκοτεινῶν αἰώνων τοῦ μεσαίωνα ἐξετείνετο κύκλῳ περὶ τὴν ἀνάντη ὑπώρειαν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Ἀττικῆς.

Εἰ δέ ποτε θέλει ἐπιτευχθῆ πλήρης ἐν ἀπάσῃ αὐτῶν τῇ περιοχῇ καὶ μετ' ἀναμφιβόλου βεβαιότητος νὰ ἀποκατασταθῇ ἐκ νέου ἡ εἰκὼν τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν, εἶνε μὲν λίαν ἀμφίβολον, ἀλλ' ὅμως φαίνεται. ὅτι εἶνε νῦν δυνατὸν κατὰ τὰ ἔργα ὑπάρχοντα μέσα, ἃ παρέχουσιν ἡμῖν εὐ μόνον ἡ φύσις τοῦ παλαιοῦ ἐδάφους τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλολογία καὶ τὰ ἐξαγόμενα τῶν σκαπάνῃ καὶ σκαλίδι διεξαγομένων ἐργασιῶν, ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ σκιαγραφήσωμεν μὲν (βεβαίως οὐδαμῶς ἀνελλιπῶς) τὴν καθ' αὐτὸ ἱστορίαν τοῦ ἄσπεως, νὰ σχεδιάσωμεν δ' ἐν μεγάλοις διαγράμμασι τῶν κυριωδεστάτων ἐποχῶν τῆς Ἀττικῆς ἱστορίας εἰκόνα τῆς πόλεως καὶ τῶν ἐγγύτατα αὐτῇ περιχώρων, διὰ δὲ τῆς περιγραφῆς νὰ ἐμφυσήσωμεν ζωὴν καὶ θαψιλῶς νὰ χρωματίσωμεν πολλὰ τῶν ἱστορικῶς καὶ καλλιτεχνικῶς ἀξιολογωτάτων αὐτῆς μνημείων.

ΑΙ ΑΘΗΝΑΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Χωρογραφία τῶν Ἀθηνῶν.

Ἡ γῆ, ἐφ' ἧς ἀνέτειλεν ἡ ὑπὸ τὴν Κεκροπίαν ἰδρυμένη Ἰο-
νική πόλις ἀπὸ τῶν ἐν Σαλαμῖνι καὶ Μυκάλη νικῶν εἰς μητρό-
πολιν τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ὕστερον δὲ εἰς πνευματικὴν πρω-
τεύουσαν τῶν Ἑλλήνων τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων, δὲν φαίνε-
ται ἐξ ἀρχῆς ὑπὸ τῆς φύσεως ὥσπερ ἡ τῆς Ῥώμης τοποθεσία
καὶ μάλιστα ἡ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τοιαύτη, ὥστε νὰ γέ-
νηται παγκόσμιος καλουμενὴ πόλις. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἔπρεπεν
ἐξαιρετικῶς νὰ εὐνοηθῶσιν αἱ Ἀθηναίαι ὑπὸ τῆς ἱστορίας καὶ νὰ
τύχωσιν ἐνδελεχοῦς ἐργασίας πολλῶν μεγαλοφυῶν ἀνδρῶν, ὅπως
ἐπὶ πολλὰς ἀνθρώπων γενεὰς ἐξάρχωσι τῆς πολιτικῆς ἀναπτύ-
ξεως τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ πυρὴν τῆς Ἀττικῆς γῆς ἦν φύσει
λίαν ἐπιτήδειος, ἵνα οἱ ἐνοικοῦντες νοήσωσιν, ὅτι τὸ λίαν ὀχυ-
ρὸν τοῦτο μέρος τῆς μέσης Ἑλλάδος δύναται ν' ἀποτελέσῃ
ἐνιαίαν πολιτείαν (κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν μικρῶν τῆς Ἑλλάδος
διαστάσεων), παρὰ πάντα δὲ τὰ ἄλλα τῆς χώρας ταύτης ὑψώ-
ματα τὸ ἀπότομον καὶ ἐπίμηκες ὄρος, τὸ ὑπὲρ τὴν κοιλάδα τοῦ
Ἰλισσοῦ καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑψούμενον, ἐφάνη ὠρι-
σμένον νὰ βαστάσῃ τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν δεσπόζουσαν παντὸς
τοῦ χώρου, τοῦ ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς Πάρνηθος μέχρι τοῦ
ἀκρωτηρίου Σουνίου διήκοντος.

Ὡς ὁ πυρὴν δὲ τῆς Ἀττικῆς γῆς ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τῶν
παλαιῶν ἡ ὑπὸ τοῦ Κηφισοῦ διαρρευομένη χώρα, τοῦτ' ἔστιν ἡ
ὀλίγον εὐρεῖα πεδιάς (τὸ π ε δ ί ο ν), ἣτις, ἀπ' ἄρκτου καὶ
ἀνατολῶν πρὸς μεσημβρίαν καὶ δύσιν ἐκτεινομένη, ὀρίζεται πρὸς
βορρᾶν μὲν ὑπὸ τῆς σειρᾶς τῆς Πάρνηθος, ἀνατολικῶς δὲ καὶ
νοτιοανατολικῶς ὑπὸ τοῦ Βριλησσοῦ (Πεντελικοῦ) καὶ Ὑμηττοῦ,

βορειοδυτικῶς δὲ ὑπὸ τοῦ Κορυθαλλοῦ καὶ Αἰγάλεω, τὸ δὲ νοτιο-
 δυτικὸν ἐκτείνεται πρὸς τὴν θάλασσαν. Φύσει δὲ ἡ χώρα
 αὕτη ὑπερέχει τῶν ἄλλων τῆς Ἀττικῆς μερῶν. Διότι ἐπὶ τῶν
 παλαιοτάτων χρόνων, ὅτε τὰ πολεμικὰ ἀτελῶς εἶχον, αἱ σειραὶ
 τῶν ὄρεων, ἅτινα ἐνιαχοῦ μόνον διατέμνονται, διευκόλυναν τὴν
 ἀμυναν τῆς χώρας, τὰ αὐτὰ δὲ πάλιν ὄρη ἦσαν ἐπιτηδειότατα
 νὰ ποιήσωσι δυνατὴν ἐπιμιξίαν κατάλληλον πρὸς τὰς ἐμόρους
 ἐπὶ μέρους Ἑλληνικῆς χώρας. Αὕτη δὲ ἡ πεδιάς παρῆγεν ἀξιο-
 λόγους ὠφελείας εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους ἐποίκους ἐν χρόνῳ,
 καθ' ὃν τὰ τοῦ βίου ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐτρέποντο. Τὰ τοῦ κλίμα-
 τος δὲ εἶχον μὲν καθόλου καλῶς, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῆς ἀρ-
 χαιότητος ἔτι δὲ καὶ ἐπὶ τῶν λαμπροτάτων χρόνων τῶν Ἀθη-
 ναίων τοῦ μέσου αἰῶνος καὶ ἐπὶ τῶν Βουργουνδίων καὶ Φλω-
 ρεντίνων τῶν Ἀθηνῶν δουκῶν πάντως πολλαχῶς, ὡς φαίνεται,
 ἐβελτιώθησαν, ἢ ἐπὶ τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων τῆς παρακμῆς
 τῆς χώρας ταύτης. Ἡ Ἀττικὴ οὐδέποτε δύναται νὰ ὑποληφθῇ
 ὡς παράδεισος ἢ χώρα «αἰδίου ἔαρος». Διότι ἡ μὲν θερμότης
 τοῦ θέρους, ἣτις ἐστ' ὅτε εἶνε ἡ αὕτη καὶ ἡ τῶν τροπικῶν κλι-
 μάτων, ἀνέρχεται εἰς πλεόν ἢ 30 βαθμοὺς Κελσίου τῆς συνή-
 θους ἐν μεσημβρίᾳ τοῦ Ἰουλίου θερμοκρασίας, κατὰ δὲ τοὺς
 χειμερινοὺς μῆνας ἐπέργεται οὐ σπανίως ἐπαισθητὸν ψῦχος, εἰ
 καὶ διαρκεῖς, τῶ ὄντι τραχεῖς καὶ μάλιστα χιονώδεις χειμῶνες
 ἐν τῇ Ἀττικῇ εἶνε σπάνιοι. Καθόλου δὲ τὸ κλίμα τῆς Ἀττικῆς
 εἶνε εὐκραές. Κατὰ δὲ τὰς πληροφορίας ἀκριβολόγου ἐπιστήμο-
 νος (1) ἡ ἐν Ἀθήναις θερμοκρασία ὑπερβαίνει τὴν κανονικὴν τῆς
 παραλλήλου αὐτῶν θερμότητα τῆς 38 μοίρας γεωγραφικοῦ πλά-
 τος ἐν μὲν χειμῶνι περὶ τοὺς δύο βαθμοὺς Κελσίου, ἐν δ' ἔαρ-
 ἔτι πλεόν, ἐν δὲ θέρει πλεόν ἢ τέσσαρας, ἐν δὲ φθινοπώρῳ περὶ
 τοὺς τρεῖς βαθμοὺς, μεσοῦντος δὲ τοῦ ψυχροτάτου μηνὸς Ἰα-
 νουαρίου δὲν κατέρχεται κάτω τῶν ὀκτῶ βαθμῶν Κελσίου. Αἱ
 δὲ κάλλιστα τοῦ θέρους ἡμέραι, οἷαι σπανιώτατα ἐν τῇ μέσῃ
 Εὐρώπῃ ἀναφαίνονται, ἀποτελοῦσι σχεδὸν τὸ ἥμισυ τοῦ ἔτους.

(1) Ἐπιθ. C. Wachsumth, die Stadt Athen im Alterthum
 Bd. I. S. 106.

Προσέτι δὲ παρατηρεῖται, ὅτι ἐν τῇ Ἀττικῇ, λήγοντος τοῦ θέρους καὶ ἐν φθινοπώρῳ, ἐπικρατοῦσι πολλὰ καὶ ἰσχυρὰ παρὰ τὸ σὺνηθες θύελλαι, εἶνε δὲ πάλιν οὐσιωδῶς χαρακτηριστικὸν ὡς πρὸς τὸ κλίμα τῆς χώρας ταύτης, ὅτι ἐλίγαι μόναι τοῦ ἔτους ἡμέραι διαρρέουσιν ἄνευ διαπνέοντος ἀέρος. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἐπικρατούντων ἀνέμων ὁ βορρᾶς μάλιστα ὑπερισχύει, περὶ οὗ καὶ ἐν τῇ Ἀττικῇ μυθολογία πολὺς γίγνεται λόγος. Οἱ βόρειοι ἀνεμοί, οἵτινες ἐν φθινοπώρῳ μάλιστα ὀρμηθεὶς συνεπάγονται ψύχην, οὕτως ἐκφαίνονται, ὥστε ὁ μὲν καθ' αὐτὸ βόρειος ἀνεμος πνέει ἐτησίως σχεδὸν 37 ἡμέρας, ὁ δὲ βορειοανατολικὸς 100 κατὰ μέσον ὄρον ἡμέρας. Δὲν ὑπολείπονται δὲ πάλιν τούτων κατὰ τὴν ἰσχύον, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ κατὰ πυκνότητα οἱ νότιοι ἀνεμοί οὕτως, ὥστε κατὰ μέσον ὄρον 40 μὲν ἡμέρας ὑπερισχύει καθ' αὐτὸ νότιος ἀνεμος, 108 δὲ νοτιοδυτικὸς, τοῦ δυτικοῦ πνέοντος τσσαυτάκις, ὅσακις καὶ ὁ καθ' αὐτὸ βόρειος ἀνεμος. Ἡ ἀναλογία δ' αὕτη λίαν οὐσιωδῶς συντελεῖ νὰ μετριάξῃ μὲν τὸ καῦμα τοῦ θέρους, πληροῖ δὲ τὴν χώραν, ἐξαιρέτως δὲ τὰς πρὸς τὴν θάλασσαν ἐκτεινομένας πεδιάδας καὶ τοὺς λειμῶνας, ὄροσερᾶς καὶ ὑγεινῆς πελαγίας αὔρας.

Ἐνῶν δὲ παρέμειναν μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ ὡς καλὴ προίξις ἢ καὶ ἐν τῇ ἀρχαιότητι περιουμουμένη λεπτότης καὶ καθαρότης, ἅμα δὲ καὶ ἡ λαμπρὰ διαύγεια τῆς ἀτμοσφαιρας ἡμέρας τε καὶ νυκτός, ἢ τε θερμότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἀρμονικῶν ἐν τῇ φύσει χρωμάτων, μάλιστα δ' αἱ θαυμασίως καθωρισμένοι γραμμαὶ τῶν ὠραίων καὶ μεγαλοπρεπῶν ὄρεινῶν τῆς Ἀττικῆς μερῶν, τὰ τῆς γεωργίας ἦσαν πολλαχῶς ἀμεινον διατεταγμένα τὸ πάλαι ἢ ἐν ταῖς νεωτέραις ἑκατονταετηρίσιν. Ἡ Ἀττικὴ, ὡς γνωστόν, δὲν συγκατελέγετο εἰς τοὺς φύσει εὐφόρους τῆς Ἑλλάδος τόπους, ὑπελείπετο δὲ πολὺ τῶν χωρῶν, οἶαι ἡ Ἥλις, ἡ Βοιωτία καὶ ἡ Θεσσαλία. Πολλαχοῦ δὲ τῆς χώρας ὀλίγη μόνον χύματος ἐπιβολὴ καλύπτει τὸ πετρῶδες ἔδαφος. Κατὰ ταῦτα αἱ μᾶλλον εὐφοροὶ πεδίαδες, μάλιστα δ' ἡ τοῦ Κηφισοῦ, ἔλαχον, ὡς εἰκόσ, πρωίμως ἤδη μείζονος κοινωνικῆς εὐημερίας. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἦν πολλῶ ὑποδεεστέρα τῶν εὐθαλῶν κδικάδων ἄλλων τῆς Ἑλλάδος τόπων· διότι καὶ

ένταῦθα λίαν ἐπιμεμελημένης ἐδεῖτο καλλιεργίας τὸ λεπτόγεων τῆς χώρας, ὅπερ, ἐν φαλλίδος συνιστάμενον καὶ ἐκ διαλελυμένου ἐξουόχου ἀνθρακικῆς τιτάνου, σκληρύνεται καὶ ξηραίνεται εὐκόλως ὑπὸ τὸ καῦμα τοῦ Ἡλίου. Οἱ παλαιοὶ κάτοικοι εἶχον ὑπὸ τινα ἐπολιὸν πολλῶ καλλιὸν προαγάγει τὰ τῆς γεωργίας ἢ οἱ νῦν. Τὰ ὄρη τῆς Ἀττικῆς καὶ δὴ καὶ μέρος τῶν πεδιάδων δὲν φαίνονται ἐπὶ τῶν παλαιότερων αἰώνων εὖτω γυμνὰ δασῶν, ὡς νῦν, ὅποτε ἡ μὲν ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐλιγγοῖα πάσης καλλιεργίας καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ἀλητῶν βλαχτοποιμένων μετ' εὐφροσύνης ἀσκουμένη πυρπόλησις τῶν δασῶν καὶ τῆς γλόης ἐπέτεινε λίαν τὴν ἀγχομρότητα τῆς χώρας καὶ τοῦ ἀέρος, ἡ δὲ κατὰ τὸ θέρος πίπτουσα δρόσος σπανία εἶνε καὶ ἀσήμεντος, αἱ δὲ πηγαὶ ἐπισθητικῶς ἤλαττώθησαν. Ὑπελαμβάνετο μὲν καὶ τὸ πάλαι ἡ Ἀττικὴ χώρα ἐπιεικῶς ἀνυδρὸς· ὁμως δὲ ἀδύλον, εἰ καὶ τότε ὡπερ καὶ νῦν (ὅτε κατὰ μέσον ὄρον 75 μὲν μόναι τῶ ὄντι βροχεραὶ ἀριθμοῦνται ἡμέραι, τὸ δὲ κατὰ μέσον ὄρον ἐτήσιον «τῆς βροχῆς ποσὸν» συμποσοῦται εἰς μόνον 14", 280 μέτρα τῶν Παρισίων) οἱ θερινοὶ μῆνες σχεδὸν ὅλως ἀδροχοὶ παρήρχοντο, ἐνῶ αἱ σφοδρόταται καταγίδες ὡς τὰ πολλὰ κατὰ νοέμβριον ἐπέρχονται. Ἐν πάσῃ δὲ περιστάσει ἠναγκάζετο ὁ γεωργὸς τῆς Ἀττικῆς τῶν πάλαι χρόνων νὰ ἀντικαθιστᾷ μὲν διὰ τῆς τέχνης, ὅτι ἐλλιπὲς ἡ φύσις παρέλιπε, φροντίξῃ δὲ, ὅτε τὰ τῆς καλλιεργίας ἐπὶ τὸ βέλτιον ἐτρέπησαν, περὶ τῆς κατὰ σύστημα καὶ κατὰ τέχνην ἀρδεύσεως τῆς ἑαυτοῦ χώρας. Ἰδίως δὲ τὸ πεδίο ν τότε ἐπλεονέκτει διὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι ὁ ποταμὸς αὐτοῦ εἶχε κατὰ πάσας τοῦ ἔτους τὰς ὥρας ὕδωρ. Ὁ Κηφισὸς δὴλον ὅτι, ὅστις πηγάζει μὲν ἐκ τῶν παρὰ τοὺς νοτιοδυτικοὺς πρόποδας τοῦ Βριλησσῶ ἀενάων πηγῶν, τῶν ἐν τῇ ἔτι καὶ νῦν λίαν ἀγαπητῇ τοποθεσίᾳ, τῇ πλησίον τῆς κώμης Κηφισιάς, τῆς ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν λαβούσης, ῥέει δ' ἐπαυξανόμενος πρὸς μεσημβρίαν διὰ τῆς πεδιάδος πρὸς δυσμὰς τῶν Ἀθηνῶν, παρείχεν ἐν πάσῃ τοῦ ἔτους ὥρα ἐπαρκὲς ὕδωρ εἰς πολλὰς διώρυγας πρὸς ἀρδευσιν κήπων ἐκτεταμένων καὶ γαιῶν δενδροφύτων. Ἦττον δ' ὠφέλιμος ἦν ἡ δευτέρα διὰ τῶν Ἀθηνῶν διαρρέουσα καὶ περίφημος γενομένη ὑδραγωγὸς ἀρτηρία, ὁ Ἰλισσὸς,

ὅστις ἐξ ὑπερβαλλούσης ἀγάπης ἐπίσης εἰς τοὺς ποταμοὺς καταλέγεται. Διότι εἶνε χειμάρρος μόνον, ὅστις, πηγάζων μὲν ἐκ τῆς ἀρχαϊκῆς τοῦ Ὑμηττοῦ ὑπωρείας καὶ νοτιοδυτικῶς φερόμενος, πρὸ ἀκίχως τὴν κοίτην αὐτοῦ μεταξὺ τῶν προπόδων τοῦ ὄρους τούτου καὶ τῆς νοτίας τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑπωρείας, διαρρέων δὲ τὰς μεσημβρινὰς ἀποσχίδας τοῦ καλουμένου λόφου τοῦ Φιλοπάππου καὶ κοίτην ἀβαθῆ ἔχων, εἰσβάλλει διὰ τῆς πεδιάδος εἰς τὸν κατώτερον Κηρισόν· ἀλλ' εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους ἐπεξετείνετο ἴσως πρὸς τὴν κατωτάτην τοῦ ποταμοῦ τούτου ῥοήν, ἣ εὐθὺ πρὸς τὸν αἰγιαλόν. Τό γε νῦν ἡ κοίτη αὐτοῦ συχνότατα φαίνεται ὡς τις ἄνυδρος τάφος (οἶονεὶ ὁ Ἀττικὸς Μανζανάρης) (1), ἥτις ἐν ἐπομβρίῳ μόνον ὥρα ζωοποιεῖται. Τὸ πάλα δ' ὅμως λίαν ὠφέλιμος ἦν καὶ ὁ Ἰλισσὸς διὰ τῶν ὑδάτων αὐτοῦ· διότι κατὰ τὰς πηγὰς αὐτοῦ συνήγοντο ἐκ τῶν ἐκατέρωθεν ὄρων θαψιλέστεραι ὑδραγωγοὶ ἀρτηρίαι, αἵτινες ἱκανῶς ἐπήρκουν, ὅπως νομῆν παράσχωσιν εἰς τὰς διώρυγας καὶ τὰ ὑδραγωγεῖα τῶν τε Ἀθηνῶν, τῶν ἀνατολικῶς καὶ νοτιοανατολικῶς τετραμμένων, καὶ τῶν περιχώρων.

Διὰ δὲ τῶν νῦν ἐρευνῶν δῆλον ἐγένετο, ὅτι ἐν ταῖς καλοῖς τῆς ἀρχαιότητος χρόνοις οἱ κάτοικοι τῆς Ἀττικῆς, μάλιστα δ' οἱ τοῦ πεδίου, ὡς καὶ οἱ ἀλλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος δυσκαλλιεργήτους ἀγροὺς καλλιεργοῦντες μετ' ἐπιμελείας καὶ φροντίδος ἀξιοθαυμάστου διεμέρρωσαν μὲν καὶ ἐφεῦρον εὐτεχνον διοχετεύσεως σύστημα, ὅπως ἀρδεύωσιν ἅμα μὲν τοὺς κήπους καὶ τὰς δενδροφύτους γαίας, ἅμα δὲ τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν, κατενόησαν δὲ χρήσιμα νὰ ποιῶνται τὰ περιττεύοντα ὕδατα τῶν λίαν ὀρητικῶν χειμάρρων. Ἐκ τούτων δὲ δύο τινὰ ἡμεῖς διαγιγνώσκομεν· πρῶτον μὲν ὅτι τὰ δεινά, ἅτινα τὴν εὐδαιμονίαν τῆς χώρας ταύτης μάλιστα ἔβλαψαν ἀπὸ τῶν λαμπρῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας χρόνων μέχρι τῶν ἐσχάτων ἡμερῶν τῆς ἐνδόξου τῶν Φλωρεντίνων ἱστορίας ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, αἱ συχναὶ μὲν ἦσαν ἀφορία καὶ ἡ ἔλλειψις ἔσθ' ὅτε γρήματος, πρὸ δὲ πάντων πλεῖστα ὑπὸ πολεμίων εἰσβολῶν φθοραὶ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἡ πολυετής ἐλιγωρία. Εἶτα δὲ ὡς πρὸς

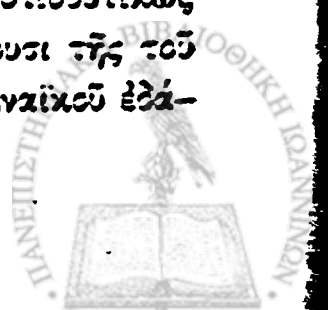
(1) Ποταμὸς τῆς Ἰσπανίας διὰ τῆς Μαδρίτης διαρρέων. Σ. Μ.

τὴν φύσιν τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας καὶ ὅπου ἔτι εὐφορὸς ἦν, διατηρηώσασμεν, ὅτι ἐν τοῖς παλαιστάτοις χρόνοις, ἐν οἷς ὁ εὐφυῆς τῆς Ἀττικῆς λαὸς ἑαυτὸν κατὰ μικρὸν παρεστειύασεν, ὅπως ἐν τῇ ἱστορίᾳ πρωταγωνιστήσῃ, ὅτι οἱ εὐφρέστατοι παλαιοὶ Ἑλληνας ἀριστα ἠπίσταντο διὰ συντόνου καὶ μεμελετημένης καὶ σοφῆς ἐργασίας νὰ ἐκπορίσωνται τὰ πρὸς ὑπαρξίαν μέσα τῇ χώρᾳ, ἧτις οὐδὲν ἀμέγθως παρῆγε. Τὰ δὲ μέσα, δι' ὧν ἔμελλον οἱ Ἑλληνας, πάντων δὲ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἑαυτοὺς νὰ ἐκπολιτίσωσι καὶ παιδεύσωσιν ἄλλα ἦσαν ἢ τὰ τῶν πάλαι πεπολιτισμένων λαῶν, τῶν οἰκούντων παρὰ τοὺς ποταμοὺς Νεῖλον καὶ Εὐφράτην.

Πάντως δὲ ταῦτα δὲν ἐξευρέθησαν ὑπ' αὐτῶν λίαν ταχέως. Δίσει αὐτῇ ἡ ἀξία τοῦ καλλίστου τῆς Ἀττικῆς μέρους, ὅπερ ἐν ὑστέροις χρόνοις ὁ μαρτυρῆτης ἀπάσης τῆς χώρας ὑπελαμβάνετο, διατηρώσῃ καὶ ὀρθῶς ἐξετιμήθη λίαν ὀψέ. Νοοῦμεν δ' εἰκότως τὸ μέρος τῆς παραλίας τῆς Ἀττικῆς, ὅπερ λεπτότατα ὑπὸ τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης ἐξεργασθὲν, κομψῶς ἐσχηματίσθη καὶ πλαστικῶς διεμορφώθη, τὸ σύστημα δὴλον ὅτι τῶν λιμένων τῆς Πειραιῆς χειρουργήσου, περὶ οὗ ὁ λόγος ἡμῖν, ἐπομένοις τῇ ἱστορικῇ τῶν Ἀθηναίων διαπλάσει, περὶ τὸ τέλος ἔσται τοῦ ἐπομένου κεφαλαίου. Ἐνῶ δ' ὁ τῆς Ἀττικῆς λαὸς ἀναλόγως ὀψέ, πάντως δὲ πολλῶ ὀψιαιτέρον τῶν Δωριέων καὶ Μεγαρέων, τῶν Κορινθίων καὶ τῶν ἐν Χαλκίδι ὁμοσύλων Ἰώνων, τὸ φύσει μὲν εὖνον τῆς θαλάσσης καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κληῖσιν διέτριω, ὅπως θαλατοκρατήσῃ, μετὰ χρόνον δὲ μάλιστα μακρὸν ἕνεκα τῆς ἀλιείας τὴν ἐγγύτατα τῆς θαλάσσης ἐξετίμησεν, ἢ τῶν πεδιέων, τῶν γεωργῶν καὶ κηπουρῶν προσοχὴ ἐστράφη ἅπαντα εἰς αὐτὴν ἐπὶ αἰῶνας.

Πρωίμως δ' ὅμως πάνυ κατενόησαν οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ὠφέλειαν, ἣν αὐτοῖς παρεῖχεν ὁ σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους, ὅπερ ὅτε Ἰλισσοὺς καὶ Κηρισσοὺς περιβάλλουσιν, ὅπως οἰκοδομηθῇ πόλις, πλουσία ἐν τῷ μέλλοντι γενησομένη. Ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ πεδίου, ἀπὸ τοῦ Πεντελικοῦ ἀποσχιζόμενοι, συνεχεῖς ὑψοῦνται λόφοι μετρίου ὕψους, οἵτινες (ὑπὸ μὲν τῶν νῦν Ἑλλήνων Τουρκοβούνια, ὑπὸ δὲ τῶν παλαιῶν Ἀγαγεσμοὺς Ἰσως καλούμενοι), νοτιοδυτικῶς χωροῦντες, τὴν ἰδίως κοιλάδα τοῦ Κηρισσοῦ διαχωρίζουσι τῆς τοῦ Ἰλισσοῦ. Οἱ λόφοι δ' οὗτοι πρὶν ἢ ἄψωνται τοῦ Ἀθηναϊκοῦ ἐδά-

φους εἰς τὸν πετρώδη λόφον τελευτῶσι, τὸν ὑπὸ τῶν παλαιῶν Λυκαβηττῶν ἢ Γλαυκώπιον (1) καλούμενον, οὗ τὸ κυρτὸν τῆς κλιτύος 289' ὕψους εἶνε· ἀνάπτης δὲ καὶ σχεδὸν γυμνὸς ὢν, ἰδιάζοντα ἔχει τὸν σχηματισμὸν καὶ ἑξείας τὰς γραμμὰς. Τῶν δύο δ' αὐτοῦ κορυφῶν ἡ δυτικὴ, ὕψους 284 μ. ἔχουσα, τὸ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου ναίδιον φέρει, ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐπίκλησιν νῦν ἔχει· ἔτι δ' ἡ κορυφὴ αὕτη εἶνε καὶ ἡ ἐπιφανεστάτη θέσις, ἐξ ἧς τις θεάσασθαι ἔχει τὴν νέαν πόλιν. Νοτιοδυτικῶς δὲ τῆς ὑπωρείας τούτου ἐκτείνεται πρὸς τὸν Ἰλισσὸν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἡ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Περικλέους πόλις ἴδρυτο.

Χίλια δὲ σχεδὸν βήματα τοῦ Λυκαβηττοῦ διέχον ὑπέρκειται τῆς πεδιάδος ἕτερόν τι διπλοῦν πετρωδὲς σύμπλεγμα (2), ὅλως ὅμοιον πρὸς τὸν βουνὸν ἐκεῖνον ἐν κατὰ τε τὴν σύστασιν καὶ τὸν γεωλογικὸν χαρακτῆρα. Διακρίνονται δ' ἐν τῷ συμπλέγματι τούτῳ δύο σειραὶ λόφων, ἐσωτερικὴ τε καὶ ἐξωτερικὴ, εἰς κατωφέρειαν μὲν ἀμφότεραι πρὸς ἄρκτον τε καὶ ἡλίου δυσμὰς κατὰ μικρὸν ῥέπουσαι, εἰς ταπεινοτάτας δ' ἐν τέλει παραφυάδας καταντῶσαι. Καὶ ἡ μὲν ἐσωτερικὴ τῶν λόφων τούτων σειρά, ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς χωροῦσα, ἐκ δύο συνίσταται πετρογενῶν ἔχθων διαφορωτάτου μεγέθους καὶ σχήματος. Τούτων ὁ μὲν ἀνατολικὸς καὶ ἀνάπτης, ὕψους ὑπὲρ μὲν τὴν θάλασσαν μέχρις 155 μ. ἔχων, ὑπὲρ δὲ τὴν ἐγγύτατα τοῦ Ἰλισσοῦ κοιλάδα 100, ὁ ἀξιολογώ-

(1) Ἡ τοῦ Wachsmuth (Die Stadt Athen im Alterth. I. S. 373 f) γνώμη, ὅτι ὁ Λυκαβηττὸς καὶ Γλαυκώπιον ἐκαλεῖτο, ἀντρεῖθη ἤδη ὑπὸ Schöll «Jen. Litteraturz, 1875 N 596». Σ. Μ.

(2) Ἡ τῶν Ἀθηνῶν πεδιάς, ἡ εἰς τοὺς τριτογενεῖς καὶ διὰ προσχώσεως σχηματισμοὺς καταλεγομένη, ἔχει κρηπίδα κρυσταλλώδους σχιστολίθου. Καίτοι δ' εἰς τὸν σχηματισμὸν τοῦτον καταλέγονται καὶ τὰ μεγάλα ὄρη, τὰ τὴν πεδιάδα περιβάλλοντα, μάλιστα δ' ὁ Ὑμηττὸς καὶ τὸ Πεντελικόν, ἐν οἷς ὁ κρυσταλλώδης ἀσβεστόλιθος (μάρμαρον) εὑρίσκειται ἐξ ἀμοιβῆς ὑπάρχων μετὰ τοῦ σχιστολίθου, οἱ ἐγγύτατα τῶν Ἀθηνῶν ὅμως ὄντες λόφοι, τὰ Τουρκοβούνια δηλονότι καὶ ὁ Λυκαβηττὸς, καὶ αὕτη ἄρα ἡ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς πόλεως Ἀκρόπολις, ἅμα δ' ὁ Ἄρειος πάγος καὶ ὁ τοῦ Μουσείου λόφος καὶ ἡ Πνύξ, λευκολίθου μὲν καὶ ἀσβεστολίθου εἶνε σχηματισμοί, εὑρισκόμενοι ἄλλως καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Ἀττικῇ, λείψανα δὲ στρωμάτων μειζόνων, ἃ ποτ' ἔκειντο ἐπὶ τοῦ ὑπάρχοντος νῦν ἐν τῇ ἐδάφει τῶν Ἀθηνῶν κρυσταλλώδους σχιστολίθου.

τατος εἶνε. Φύσει δ' αὐτὸς προώριστο ἀκρόπολις τῶν ἐν τῇ κοιλιάδι τοῦ Ἰλισσοῦ πολλαπλασιαζομένων ἐποίκων γὰρ γένηται καὶ διὰ τὴν κεντρικὴν καὶ διὰ τὴν στρατηγικὴν καὶ διὰ τὴν ἐχυροτάτην αὐτοῦ θέσιν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῆς ἐπιφανείας ἔκτασιν, μῆκος ἐχούσης ἕξ Α. μὲν πρὸς Δ. 275-300 μ. ἀπ' ἄρκτου δὲ πρὸς νότον μέχρι 300. Ὁ δὲ δυτικὸς, διέχων μὲν 150 σχεδὸν βήματα τοῦ ἀνατολικοῦ, ἢ ὕστερον οἱ Ἀθηναῖοι φρουρίῳ ἐχρήσαντο, διὰ χαράδρας, ὕψος 327 ποδῶν ἐχούσης, κατωφερῆς δ' ὣν ἕξ Α. πρὸς Δ., ἀπόκρημνος μὲν εἶνε πάντοθεν πρὸς ἔω, πρὸς δὲ δύσιν ἰκανῶς κατατείνεται πρὸς ἄρκτον. Καλεῖται δ' ὁ λόφος οὗτος τῷ ἱστορικῷ ὀνόματι Ἄρειος πάγος. Πρὸ δὲ τούτου ἐκτείνεται πρὸς ἄρκτον τε καὶ ἡλίου δυσμᾶς εἰς οὐ μακρὰν ἔκτασιν λόφος, ὅστις ἐπίκλισιν μὲν ἔχει ἀπὸ τοῦ βορειοανατολικῶς κειμένου Θησειοῦ, ὕψος δὲ 208 σχεδὸν ποδῶν, ἐράπτεται δὲ κατὰ τὴν δύσιν τῆς βορειοτάτης παραφυάδος τῆς ἐξωτερικῆς τῶν λόφων τούτων σειρᾶς.

Ἡ δ' ἐξωτερικὴ σειρὰ, ἐκ τῶν νοτιοανατολικῶν πρὸς τὰ βορειοδυτικὰ χωροῦσα, ἐκ τριῶν συνίσταται: διὰ στενῶν χαράδρων ἀλλήλων κεχωρισμένων λόφων, οἵτινες πάλιν παραφυάδας εἰς τὴν πεδιάδα προεκβάλλουσι. Καὶ τῆς σειρᾶς δὲ ταύτης ὁ ἀνατολικὸς λόφος, ὁ νοτιοδυτικῶς δῆλον ἔστι τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἔναντι αὐτῆς ὡν ἀνάντης λόφος, ὁ ὕψιστος εἶνε, καλούμενος μὲν Μοῦσειον ἢ λόφος τοῦ Φιλοπάππου (1), ἔχων δ' ὕψος

(1) Ὑπὸ τὴν ΒΔ. κλιτὺν τοῦ λόφου τούτου τρία παράλληλα ἐν τῇ πέτρᾳ (βράχῳ) λελαξευμένα δωμάτια εἶνε, ἅτινα φυλακαὶ τοῦ Σωκράτους ὡς τὰ πολλὰ ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλοῦνται. Τοῖς δωματίοις δὲ τούτοις πάνπαν ἀρχαίοις οὔσιν, ὡς περ καὶ τὰ ὅμοια τούτοις ἐν τε τῷ Μουσείῳ καὶ τῇ Πνυκί καὶ τῷ τῶν Νυμφῶν λόφῳ, οἱ μὲν παλαιότατοι τῶν κατοίκων πρὸς οἴκησιν ἐχρῶντο, οἱ δ' ἐπιγενέστεροι τάφοις, τοῦλάχιστον τελευτῶντος τοῦ δ' μ. Χ. αἰῶνος ἦσαν τοιαῦτα (Αἰσχ. κ. Τιμάρχ. 81 καὶ ἐξῆς). Τῶν 3 δὲ τούτων δωματίων, ἐξ ἀρχῆς κεχωρισμένων, τὸ μέσον, ἀκανόνιστον ὄν, τὸ μικρότερον εἶνε· εἰσέρχεται δὲ τις εἰς αὐτὰ διὰ θύρας 2 σχεδὸν μ. ὕψους. Ἡ ἐξωτερικὴ τῆς πέτρας ὄψις, καθέτως λελαξευμένη οὖσα, ἔχει ὕψος 7 σχεδὸν μ. Ὑπὲρ δὲ τὰς θύρας πλεῖσταί εἰσιν ὅσαι κατὰ σειρὰν πρὸς ἔνθεσιν δοκῶν· ἐν ἀριστερᾷ δὲ τῆς νοτίας θύρας βαθμίδες ὑπάρχουσι κλίμακος, ἧτις πρὸς τὴν

μέχρι 250 ποδῶν. Πολλῶ δ' ἤττον τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιτήδειος ὁ λόφος οὗτος, ὅπως φρούριον οἰκοδομηθῆ καὶ ἐποικισθῆ, ἐπισημότετος ἐγένετο ἐν τοῖς νεωτέροις μάλιστα αἰῶσι· μέχρι τῶν Ἑλλ. ἀγώνων τῶν ἀπὸ τοῦ 1826 - 27 ἐν ταῖς ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν προσβολαῖς χρησιμεύσας. Βορειοδυτικῶς δὲ τοῦ λόφου τούτου, διὰ στενῆς διαχωριζόμενος χαράδρας, ὁ τῆς Πνυκὸς καλούμενος λόφος εἶνε, ὕψος ἔχων μέχρι 362'. Πρὸς τοῦτον δὲ τραχηλοειδῆς ὄχθος ὕψους 312' τὸν ἀπώτερον, βορειοδυτικῶς ὄντα, λόφον τῶν Νυμφῶν συνδέει, ἐν ᾧ, ὕψος μέχρι 337' ἔχοντι, ἀστεροσκοπεῖον νῦν ἴδρυται.

Ἐπὶ δὲ τὸ ἔδαφος, οὗ μέρος μὲν καλύπτουσι, μέρος δὲ περικλείουσιν ἀμφοτέρω τὰ συμπλέγματα τῶν λόφων ταῦτα, αἱ Ἀθηναὶ κατὰ μικρὸν ἐξετάθησαν· ἰδίως δ' ἐπεξετάθησαν πρὸς νότον ἐπὶ τε τὴν ὑγρὰν κοιλάδα, ἣτις, νοτιοανατολικῶς μὲν τοῦ φρουρίου, ἀνατολικῶς δὲ τοῦ Μουσείου οὔσα, πρὸς τὸν Ἰλισσὸν καταφέρεται, καὶ ἐπὶ τὴν πεδιάδα τὴν μεταξὺ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἀπορρώγων καὶ τοῦ Λυκαβήττου· ἔτι δὲ πρὸς τούτοις καὶ ἐπὶ πολλὴν πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀκροπόλεως ἔκτασιν. Ἦν δ' ὁ χῶρος οὗτος ὁ πάντων τῶν ἄλλων ἐπιτήδειος φανείς, ὅπως δεσπότης μὲν τὸ κατ' ἀρχὰς τῆς τοῦ Κηφισοῦ πεδιάδος, τηρήσει δὲ στενὴν τὴν ἐπιμιξίαν πρὸς τὸν αἰγιαλόν, μίαν μόνον καὶ ἡμίσειαν μέχρι δύο ὥρῶν ἀπέχοντα, τὸ κέντρον δ' ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς γένηται, ἣτις πολλαχῶς ἦν διηρημένη ἐν τοῖς παλαιότεροις αἰῶσι τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ἀνωτάτην μὲν ἐπιφάνειαν τοῦ λόφου ἄγει, κατετείνεται δὲ ποτ' εἰκότως εἰς τὰ κάτω. Ἐκ τούτου δὲ δῆλον, ὅτι τοῦ μέρους τούτου πολλαπλῆ ἐγένετο χρῆσις. Ἡ δὲ πρὸς ἄλληλα τῶν δωματίων συγκοινωνία εἶνε μεταγενεστέρα, ὡς δῆλον ἐκ τῆς τεχνικῆς ἐργασίας. Τῷ βορειοτάτῳ δὲ δωματίῳ φιαλοειδῆς δεξαμενὴ ὕδατος συνέχεται διὰ θύρας, ἐν τῇ ΒΔ. αὐτοῦ γωνίᾳ ἀνοιχθείσης. Τοιαῦται ἐσωτερικῶς φιάλαις εἰκνύται καὶ κονιάματι ἐπιχειρισμέναι δεξαμεναὶ ἀνευρέθησαν ἄχρι τοῦδε ἐν τῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ Μουσείου καὶ Νυμφῶν λόφου 60, ἔχουσαι στόμιον μὲν 0,60 — 0,75 μ., βάθος δὲ 5, διάμετρον δὲ πρὸς τῇ βάσει 4 μ. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος δεξαμενὴ εἶνε μὲν μεταγενεστέρα τῶν δωματίων, ἀλλ' οὐδὲν ἤττον εἶνε καὶ αὐτὴ τῶν παλαιότατων χρόνων καὶ ἀνήκεν εἰς οἶκον, εἰς ὃν ἦγεν ἡ προμνημονευθεῖσα κλιμαξ. (Ἐπιθι Α. Milchhöfer bei Baumeister's. *Dankmäler d. Klass. Alterthums* S. 153 καὶ ἐξῆς) Σ. Μ.

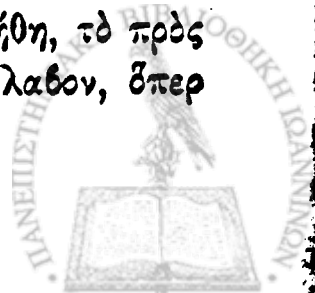

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἱστορία τῆς τῶν Ἀθηναίων πόλεως μέχρι
τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης.

Ὡςπερ ἡ Ῥώμη καὶ ἡ Κ/πόλις παγκόσμιοι ὠνομάσθησαν πό-
λεις, οὕτω καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναται κατὰ τινὰ ἔννοιαν παγ-
κόσμιος νὰ ὀνομασθῆ. Καὶ ὠνόμασαν μὲν ἑαυτὰ Ἀθηναίους τὰ
Ἑλληνικὰ καθόλου φύλα, τὰ ἀπὸ τῶν λεγομένων Πελασγικῶν
χρόνων μέχρι τοῦ βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α'. αἰείποτε κατοική-
σαντα τὸ μεταξὺ τῆς 37° 57' βορείου πλάτους καὶ 47° 22' ἀνα-
τολικοῦ μήκους (Παρισίων) ἔδαφος, τὸ μεταξὺ τοῦ κατωτέρου
Κηρισσοῦ, τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ Λυκαθέττου ὄν' ἄλλ', ὡς ἐν ταῖς παγ-
κόσμοις πόλεσι ταῖς παρὰ τὸν Τίβεριν καὶ τὸ χρυσοῦν Κέρας,
καὶ ἐν Ἀθήναις πολλάκις μετετέθη, περιτελλομένων τῶν αἰώ-
νων, τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν βᾶρος ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ
ἕτερον τῆς πόλεως μέρος. Νῦν δὲ πολλοὶ τῶν ἀρχαίων αὐτῆς
δήμων ἀνήκουσιν ἐντελῶς, ὡς καὶ ἐν Ῥώμῃ, ταῖς ἱστορικαῖς
ἀναμνήσεσι καὶ τοῖς ἐρειπίοις τῶν προγεγενημένων, ἀπὸ ἡμίσεως
δ' αἰῶνος καὶ ἡ ἀρχαία Ἀκρόπολις ἐπαφέθη παντάπασιν εἰς τὴν
ἐπιστήμην.

Κατὰ τὴν ἱστορίαν, τὴν εἰς πάμπαν παλαιούς τῶν Ἑλλήνων
χρόνους ἀναγομένην, αἱ π ρ ῶ τ α ἰ ἱστορικαὶ εἰδήσεις, ἅς περὶ
Ἀθηναίων ἔχομεν, περὶ τε τοῦ ὅρους λόγον ποιοῦνται, ὅπερ ὕστε-
ρον ἀκρόπολις τῶν Ἀθηναίων ἐγένετο, καὶ περὶ τῶν πρὸς ν ὅ τ ο ν
τετραμμένων τῆς πόλεως μερῶν, τῶν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μνη-
μονευθέντων. Καίτοι δὲ δὲν ἐξετάζομεν ἐπισταμενέστερον ἐν τῇ
περιγραφῇ ταύτῃ τὰς ἐρεύνας καὶ τὰ προβλήματα, τὰς ὑποθέσεις
καὶ τὰ ἐν μέρει ἀναμφισβήτητά ὑπολαμβανόμενα ἐξαγόμενα τῶν
νεωτέρων ἐρευνητῶν, οἵτινες περὶ τοὺς μύθους ἡσχολήθησαν καὶ
τὰς παραδόσεις καὶ περὶ τὴν καθ' ἑν ἕκαστον διαλαμβάνουσιν
ἱστορίαν περὶ τε τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Ἀττικῆς κατοίκων καὶ
τῆς Θρησκείας αὐτῶν, σημειοῦμεν ἔμως ἐν βραχεῖ, ὅτι κατὰ τὴν
γνώμην τῶν τε παλαιῶν καὶ νεωτέρων, οἱ ἀ ρ χ α ι ὀ τ α τ ο ἰ
ἐποικοὶ τοῦ ἐδάφους, ἐν ᾧ ὕστερον ἡ πόλις ᾤκοδομήθη, τὸ πρὸς
τοιούτον σκοπὸν ὀπωσδήποτ' ἐπιτήδειον ὄρος κατέλαβον, ὅπερ

ἀπὸ τῶν πάμπαν παλαιῶν χρόνων μέχρι τοῦ νῦν παρὰ πάντα τὰ ἄλλα τοῦ κόσμου ὄρη τὸ περικλυτὸν φέρει ὄνομα Ἀκροπόλις. Οἱ ἀρχαιότατοι Ἀθηναῖοι, οἵτινες παραδόξῳ ὀνόματι Κραναοὶ ἐκαλοῦντο, διέγνωσαν ἕνεκα τῶν ἀπαύστων πολέμων ἐν τοῖς ἀρχαίοις τῶν Ἑλλήνων χρόνοις, ὅτι τὸ ὄρος τοῦτο πλὴν τῶν ἄλλων πλεονεκτημάτων, εἰς ἃ καὶ ἀφθονος πηγή κατελέγετο, εὐκόλως ἐδύνατο νὰ τύχη ἀμύνης ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, μόνῃ βατῇ οὔσῃ. Τοῦναντίον δ' ἀπὸ βορρᾶ, ἀνατολῶν καὶ μεσημβρίας ἀπότομον εἶνε τὸ ὄρος τοῦτο, ἐκ πολυμύρφου τραχέος καὶ σκληροῦ τιτανολίθου συγκείμενον, καὶ ἐγκατεσπαρμένα ἔχει ἐν τῇ ἀρκτικῇ μάλιστα πλευρᾷ, πολλὰ σπήλαια καὶ μεῖζονα καὶ ἐλάσσονα. Αἱ δ' ἀπόκρημνοι πέτραι ἐπικάθηνται ἐπὶ ἡμέρα μὲν, ἱκανῶς δ' ἔτι ἀποτόμως καταφερομένης εὐρείας τοῦ λόφου ὑπωρείας, ἣτις περὶ τὰ 70 ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἀκροπόλεως μέτρα εἰς τὴν πεδιάδα κατὰ μικρὸν ἀφανίζονται (1). Πρὸς δὲ τούτοις πλεονέκτημα τῆς θέσεως ταύτης ἐν ἀρχαιοτάτοις χρόνοις ἦν τὸ ἀφεστηκὸς τῆς παραλίας, ἣτις ἐπισφαλῶς ἕνεκα τῶν πειρατῶν ἐπὶ αἰῶνας εἶχεν. Ἐνταῦθα εἶχον τὰς ἀπερίττους τῆς λατρείας αὐτῶν ἑδρας αἱ ἀρχαιόταται τῆς χώρας θεότητες, ὁ Ζεὺς δῆλον ὅτι καὶ ἡ τῆς γῆς θεὰ Ἀθηνᾶ (κυρίως τῆς γεωργίας θεὰ οὔσα τότε ἐν τῇ γῇ ταύτῃ), ἡ ἀπὸ παλαιοτάτου εἰδικὴ προστάτις θεὰ τῆς φυλῆς ταύτης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἅμα δὲ καὶ οἱ χθόνιοι θεοί. Εἰς δὲ τὴν νοτίαν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπώρειαν, ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων Κεκροπίας καλουμένης, ἐξ ἧς, ὡς ἔοικε, προῆλθε καὶ τὸ τοῦ μυθικοῦ τῆς χώρας βασιλέως Κέκροπος ὄνομα, ἦλθον κατὰ μικρὸν καὶ ἔποικοι, ὧν ἦτε καταγωγή καὶ θρησκεία εἰς τὰ μάλιστα ἀμφισβητούμενα ἐρωτήματα ὑπὸ τῶν ταῦτα νῦν διερευνῶντων καταλέγονται. Οἱ δ' ἱστορικῶς ἀξιολογώτατοι τούτων εἶνε οἱ ἐποικήσαντες μὲν εἰς τοὺς πετρογενεῖς λόφους τοὺς βορειοδυτικῶς μὲν τοῦ Μουσειοῦ, πρὸς δυσμᾶς δὲ τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν ἑαυτῶν δὲ μνήμην μέχρι τοῦ νῦν διαιωνίσαντες δι' ἀπείρων περιεργωτάτων ἐν ταῖς πέτραις λειψάνων, οἷα τὰ οἰκήματα, αἱ βαθμίδες, τὰ δώματα,

(1) Adolf. Michaelis, der Parthenon S. 4.

τὰ ὑδρογώγεια. αἱ δεξιμέναί καὶ αἱ καρπῶν ἀποθήκαι. Αἱ κατασκευαὶ δ' αὐταὶ ἐν τῷ γώρῳ, ὅς ὕστερον ὡς ὄγκος τῆς πόλεως Μελίτη ἐπεκλήθη, ἀνάγονται νῦν ὡς τὰ πολλὰ εἰς ἐποίκους Φοινίκας. Κατὰ δὲ τὴν νῦν κρατοῦσαν γνώμην (1) τὸ ἐν ἐμπορίᾳ καὶ ἀποικίαις ἰσχυρὸν καὶ λίαν βραστήριον τῶν Φοινίκων ἔθνος ἤρξατο, τελευταῖοντος τοῦ π. Χ. αἰῶνος, ἐγκαθιδρυόμενον ἐν ταῖς πρὸς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἑλλάδος παραλίαν νήσοις, ἐξ ὧν πολλαχόσε τῆς ἡπείρου κατὰ μικρὸν ἀπόκησεν, ὅπως τῶν τῆς γῆς ἀγαθῶν καρπῶται. Ὑπολαμβάνεται δ', ὅτι ἀπὸ δύο μερῶν ἐγένετο ἢ εἰς τὴν Ἀστικὴν ἐποίκησις, ἀπ' ἀνατολῶν μὲν ἐκ τῆς Εὐβοίας εἰς Μακρῶνα, ἀπὸ δυτῶν δ' ἐκ τῆς Σαλαμίνας εἰς τὴν πέραν τοῦ Φαληρικῶ λιμένος μεσόγειαν, εἰς τὰ ὑψώματα τῆς Μελίτης, ἐν ἧ θεσμῶς ὁ Ἡρακλῆς ὡς θεὸς ὑπὸ τῶν ἐποίκων ἐλατρεύετο.

Καὶ ἐν τῇ Ἀστικῇ δ' ἐγένοντο οἱ Φοινίκας οἱ διδάσκαλοι τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ οἰκονομικῇ, κεραμευτικῇ καὶ γαλκευτικῇ τέχνῃ, ἰδίᾳ δ', αὐτῶν συνεργούντων, προήχθη ἡ καλλιέργεια καὶ διάδοσις τῆς ἐλαίας, ἥτις μετενεχθεῖσα εἰς Ἀστικὴν ἀπὸ τῆς πατρίδος αὐτῆς, τῆς Συρίας, ἐπιδίδωσι (2) μὲν θαυμασίως ἐν τῇ ἑστῇ καὶ τιτανώδει τῆς γῶρας τύπῃ γῆ, καταλέγεται δὲ μέχρι τοῦ νῦν εἰς τὰς σπουδαιστάτας τῶν ἐν τῇ Ἀστικῇ βιούτων προσόδους.

Οὐδὲν δ' ἤρπον καὶ τῶν Ἑλλήνων οἱ μάχιμοι τῆς Ἀστικῆς κάτοικοι καὶ οἱ τῆς Κεκροπίας κῆρυες, οἵτινες γαλεπῶς ἐπὶ μακρὸν ἀντέστησαν εἰς τὴν τῶν Φοινίκων πίεσιν, δὲν ὑστέρησαν ἀντικαταπτόμενοι τοῖς Σημίταις τούτοις, ἀρχομένου κατὰ τὴν νῦν κρατοῦσαν γνώμην τοῦ ἐν δεκάτου αἰῶνος ἀλλ' ὅμως τῆς νέας τῶν Ἀθηναίων ἐξεγέρσεως δὲν ἤρπειτο τὸ παλαιὸν τῶν Κεκροπιδῶν γένος. Πολὺ δὲ μάλλον οἱ περὶ τῶν ἡρώων Ἑλληνικοὶ μῦθοι συνδέουσι τὴν ἐξέγερσιν αὐτῆν, ἅμα δὲ καὶ ἀξιόλογον πρῶτον ἐν τῇ ἀστικῇ καὶ πολιτικῇ τῶν Ἀθηναίων ἐπίδοσει,

(1) M. Dunker, Geschichte d. Altert. 5 Band (5 Aufl.) S. 106 ff.

(2) Περὶ Wachsmuth a. a. O. S. 441.

πρὸς τὸ ὄνομα μεγάλου ἥρωος, τοῦ Θησέως. Ὁ ἥρωος οὗτος, ἢ μᾶλλον, ὡς οἱ νεώτεροι ὑπολαμβάνουσιν, ὁ φιλοπόλεμος ἡγεμονικὸς τῶν Θησειδῶν οἶκος, ὃς Ἰωνικὸν ἦν ἐκ Τροιζῆνος γένος, οὐ μόνον ἀπήλασε τοὺς Φοίνικας τῆς Ἀττικῆς, ἀλλὰ καὶ συνήνωσε διαρκῶς στιβαρᾷ χειρὶ τὰς ἄλλας τέως κεχωρισμένας αὐτῆς κώμας. Οἱ τὴν πρὸς ἀνατολὰς χώραν μετὰ τοῦ Μαραθῶνος οἰκοῦντες καὶ ληστρικὸν διάγοντες βίον ἐν τῇ μέγρι τοῦ Σουνίου ὄρεινῃ τοῦ Ὑμηττοῦ περιφερείᾳ, ἅμα δὲ καὶ οἱ ἐν κοινωσίᾳ συμβιοῦντες ἐν τῇ εὐφύρῳ τῆς Ἐλευσίνος πεδιάδι, ἐξαναγκάζονται νὰ ὑπαχθῶσιν οὐκ ἄνευ πάντως σκληρῶν ἀγώνων ὑπὸ τὸ κράτος τῶν τῆς Κεκροπίας κρατούντων βασιλέων. Ἡ δ' ἔνωσις συμπάσης τῆς Ἀττικῆς ὑφ' ἐν ὀπισθόποθ' ὠρισμένον πολίτευμα ἔσχε τὴν ἀξιολογιάτην αὐτῆς ἔκφανσιν ἐν τῇ Θρησκείᾳ καὶ τῇ λατρείᾳ τῶν Ἀθηναίων. Εἰσαχθείσης δ', ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν Θησειδῶν τῆς τοῦ Ποσειδῶνος λατρείας εἰς τὴν Κεκροπίαν, ὅπου ὕστερον ὁ τῆς Θαλάσσης θεὸς κατοχὴν ἐν διανομῇ ἔλαβεν ἐν τῇ τῆς Ἀθηνᾶς ναῷ, περιεποιήσαντο ἑαυταῖς ἢ μὲν Δημήτηρ — ὅπως μόνων τῶν κεφαλαιωδῶν ἀφθῶμεν — ἢ εἰδική προστάτις τῆς Ἐλευσίνος θεά, ἱερώτατον τόπον (τὸ Ἐλευσίνιον), ὃς ἦν μὲν βορειοανατολικῶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἐπὶ τῆς ὑπωρείας αὐτῆς, μεγάλην δ' εἶχε μέχρι τῆς πεδιάδος διήκουσαν περιοχὴν· ἢ δὲ τὸ δόρυ πάλλουσα Παλλὰς Ἀθηνᾶ ἱερόν τι πρὸς μεσημβρίαν παρὰ τὸν Ἰλισσόν. Ἀλλ' εἰς τὸν Θησεῖα μάλιστα ἀνέφερον οἱ Ἀθηναῖοι τὴν ἰδρύσιν τῆς μεγάλης αὐτῶν ἐθνικῆς ἐορτῆς τῆς τῶν Παναθηναίων, ἃ τὴν πολιτικὴν ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς ἔνωσιν ἐνημαίνοντα, ἐτελοῦντο μὲν, ἀκμάζοντος τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους, μετὰ πάσης τεχνικῆς γοητείας καὶ ὠραιότητος, διετηρήθησαν δ' ἐν τῇ γῆ ταύτῃ μέχρις οὗ τὸ καθ' Ἑλληνας βιοῦν εἰς τὸ κατὰ Χριστὸν ζῆν ὑπεχώρησεν. Ἡ δὲ τῶν Συνοικίων ἐορτὴ, ἣτις ὡσαύτως στενωῶς συνεδέετο πρὸς τὴν νέαν ἐν ἐκείνοις τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις ἐπίδοσιν τοῦ Ἀθήνησι βίου, ἀναφέρεται κατὰ νεωτέραν, πάντως λίαν πιθανήν, εἰκασίαν (1) εἰς τὸν συνοικισμὸν, δι' οὗ, ὡς ἔοικεν, ὁ λεγόμενος Θησεύς, ἢ μᾶλλον τὸ

(1) Wachsmuth a. a. O. S. 456. ff.

γένος τῶν Θησειδῶν, συνώκισεν εἰς μίαν πόλιν τοὺς τ' ἐν τῇ ὑπωρεία τῆς Κεκροπίας ἐποίκους καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ ἐνοικοῦντας.

Βέβαιον δὲ νῦν ὑπολαμβάνεται, ὅτι ἡ Ἀττικὴ ἐπὶ τῶν Θυελ-
λωδῶν χρόνων τῆς τῶν Ἑλλήνων μεταναστεύσεως, ἀπὸ τῶν μέ-
σων μὲν τοῦ ια'. π. Χ. αἰῶνος ἀρξασμένης, ἀφορμὴν δ' ἐκ τῆς ἐν
Θεσσαλίᾳ τῶν Δωριέων μεταναστεύσεως λαβούσης, ὡς μία καὶ
ἡ αὐτὴ ἐκφαίνεται πολιτεία, ἀπὸ τῆς Κεκροπίας κυβερνωμένη,
καὶ ὅτι πολλὰ ἔτι παρῆλθον γενεαὶ μέχρις οὗ ἡ ἀντίθεσις τῶν
τ' ἀρχαιοτάτων κατοίκων καὶ τῶν ἀναριθμητῶν μικροτέρων το-
πικῶν, γενεαλογικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφοροτήτων ἔργω δια-
λυθῆ. Μόνη δ' ἡ Ἐλευσίς φαίνεται ἐπὶ μάλιστα διατηρήσασα
τὴν αὐθυπαρξίαν, διασωθεῖσα πρὸς ταῖς Ἀθήνας ὡς πόλις καὶ
μάλιστα ὡς ἐχυρὸς ἐν τῇ γῶρᾳ τόπος. Ἀπὸ δὲ τῶν Θησειδῶν
συνέστη ἐπ' ἀληθείας πόλις, Ἀθηναίη κληθεῖσα ἀπὸ τῆς προ-
στάτιδος πάντως τῆς Ἀκροπόλεως θεᾶς ἡ πόλις δ' αὐτὴ ἐγένετο
ἅμα μὲν ἡ μάρτυς καὶ τὸ ἰσχυρὸν ἔρεισμα τῶν ὑπὲρ τῆς τηρή-
σεως τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς γῶρας ἐπὶ τῶν μεταναστεύσεων δια-
πολεμηθέντων πολέμων, ἅμα δ' ἡ τῶν βασιλέων ἔδρα, πρῶτον
μὲν τῶν Θησειδῶν, εἶτα δὲ τῶν Κοδριδῶν, ἀπὸ δὲ τοῦ 752 π. Χ.
τῶν εἰς δύναμιν ἐφικομένων μεγίστην εὐπατριδῶν, ὧν τὸ πάλας
ἀριστοκρατικὸν πολίτευμα κατέλυσεν ὁ Σόλων διὰ τῶν ἀναμορ-
φώσεων αὐτοῦ.

Ἦδη δ' ἀποπειρώμεθα νὰ σχεδιάσωμεν τῆς ἀρχαίας τῶν
Ἀθηναίων πόλεως εἰκόνα. ἦτις, ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ
πολέμου, παντάπασιν ἀλλοία ἦν ἐκείνης, ἦτις πρὸ τῶν ἐφθαλ-
μῶν προῦφαίνετο τῶν τε θαυμαζόντων καὶ φθονούντων Ἑλλήνων.
Ναὶ μὲν δὲν εἶνε δυνατὸν (1) τῶν ὀρίων τῆς περιγραφῆς νὰ ἐκβῶ-
μεν, ἀλλ' ὡς ἐν τῇ πολιτικῇ τῶν πάλας Ἑλλήνων ἱστορίᾳ, οὕτω
καὶ ἐν τῇ τοπογραφικῇ τῶν Ἀθηναίων διαπλάσει οὐδὲ ἐν εἶνε ду-
νατὸν ἐπὶ τὰ πρόσω βῆμα ἄνευ τοῦ συναντῆσαι τάραχον εἰκασιῶν
τῶν ἐρευνητῶν, αἵτινες λίαν ἀποτόμως πρὸς ἀλλήλας πολλάκις
ἀντίκεινται. Καὶ εἶνε μὲν ὑπὸ πάντων παραδεδεγμένον, ὅτι ἡ λε-
γομένη τοῦ Θησεῦς πόλις, αἱ Ἀθηναίη δῆλον ὅτι πρὸ τῆς

(1) v. Wilamowitz-Möllendorf « aus Kydathen » S. 101 ff.

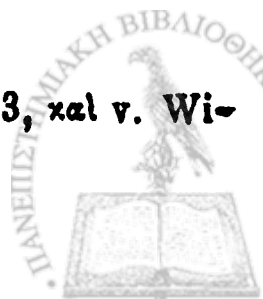
μεγάλης αὐτῶν ἐπιδόσεως, ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος ἀρχομένης, δὲν περιωρίζοντο πλέον ἐν τῇ Κεκροπία μόνῃ καὶ τοῖς πρὸς μεσημβρίαν τετραμμένοις τόποις, τοῖς ἡμικυκλικῶς αὐτὴν περιβάλλουσιν, ἀλλ' ἔτι περιελαμβάνετο ἐν μέρει ἐν τῇ πόλει καὶ τὸ πρὸς βορρᾶν τῆς Ἀκροπόλεως πεδῖον. Ἀλλ' ἔμως, εἰ καὶ χαλεπώτατον εἶνε νὰ ἐρισθῇ ἀκριβῶς ἡ ἔκτασις τῆς ἀρχαιοτάτης ταύτης πόλεως (ἥτις ἴσως δὲν εἶχε πολὺ μείζονα χῶρον τοῦ ἐν τῷ μεσαιῶνι ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν τειχῶν περιβαλλομένου), ὑπολαμβάνεται εὐλόγως, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τὸ μὲν ἀνατολικὸν καὶ νοτιοανατολικὸν τῆς πόλεως ὄριον ἦν ἔπου καὶ ἡ ἐν τῷ 6'. μ. Χ. αἰῶνι ἰδρυθεῖσα μεγαλοπρεπεστάτη τοῦ Ἀδριανοῦ πύλη, ἡ δὲ βορειοδυτικῶς οὖσα ἔρημος καὶ φαία τοῦ Ἀρείου Πάγου κορυφή, ἡ ἔδρα τοῦ παναρχαίου καὶ ἱεροῦ τῶν Ἀθηναίων ρονικοῦ δικαστηρίου, δὲν συμπεριελαμβάνετο ἐν τῇ πόλει. Πυρῆν δὲ τῶν Ἀθηνῶν διετελεῖ μέχρι τῶν Περσικῶν πολέμων οὖσα, ἐξ ὅτου μάλιστα θρησκευτικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν σπουδαιότητα ἐκτίσασα, ἡ Ἀκρόπολις — κατ' ἀρχὰς ὡς τὸ ὀχυρότατον τῆς μικρᾶς ταύτης χώρας φρούριον. Τὸ ὄρος δὲ τοῦτο, ὅπερ Κε κ ρ ο π ί α ἐκαλεῖτο, ἐδύνατο ἀπ' ἀρκτου, ἀνατολῶν καὶ μεσημβρίας διὰ τὸ ἀπέκρημνον τῆς κλιτύος, συνεχῶς σχεδὸν ἀπότόμου, ὑπερασπίσεως νὰ τύχη καὶ ἄνευ τεχνικῆς περιτειχίσεως. Ἀλλῶς ἔμως εἶχον τὰ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ἐν ἧ ἦν ἡ ἀνάβασις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἐνταῦθα λίαν δυνατὴ ἦν προσβολή, μάλιστα δὲ εἰ οἱ πολέμιοι, κύριοι τοῦ Ἀρείου πάγου γενόμενοι, ἀφετηρία αὐτῶν ἐγρῶντο. Διδ ἡ πλευρὰ αὕτη διὰ τείχους ἐτειχίσθη ὀχυροῦ, οὗ τὸ περιὸν προσεβλήθη τὸ ὕστατον ὑπὸ τῶν Περσικῶν τοῦ Ξέρξου στρατεύματων. Ἐχάλουν δ' αὐτὸ οἱ Ἀθηναῖοι τὸ Πελασγικόν. (τοῦτ' ἔστι φρούριον), νοοῦντες ἴσως διὰ τῆς ὀνομασίας ταύτης «τὸ ἀρχαῖον φρούριον.» (Ἐκληπτέον δὲ τοῦτο καθ' ἦν καὶ ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν ἔννοιαν, ὅτι οἱ Πελασγοὶ δὲν διέφερον ἔθνογραφικῶς τῶν ὕστερον Ἑλλήνων). Ἐν τούτοις ἐκ τῆς παραδόσεως μανθάνομεν, ὅτι τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηναίων ταῦτα ὑπὸ φυγᾶδων ἰδρύθησαν Μινυῶν καὶ Θεσσαλῶν Πελασγιωτῶν, οἵτινες, ἐξωσθέντες τῶν παλαιῶν αὐτῶν κατοικιῶν ὑπὸ τῶν ἐξ Ἠπείρου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ διαρρευομένην χώραν ἐμβαλόντων Θεσ-

σαλῶν — ἡ πρώτη καὶ μεγάλη μετástασις τῆς τελευταίας μεταναστεύσεως τῶν Ἑλλ. φυλῶν, τῶν ἐν τῇ πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ὀλύμπου χειρσονήσῳ — διέτριψαν, τινὲς αὐτῶν, φεύγοντες ἐπὶ τινα χρόνον ἐν τῇ Ἀττικῇ. Ἡ δ' ἐκ μεγάλων λίθων συντελεσθεῖσα τείχις ἐχυρωτικὴν ἦν ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας τῆς Κέκροπιαις σύστημα. οὗ ὁ ἐξώτατος περίβολος ἐπὶ τοῦ κυρτοῦ κατεσκευάσθη τόπου, τοῦ μεταξὺ Ἀκροπόλεως καὶ Ἀρείου πάγου. Τὰ τείχη, περιλαμβάνοντα καὶ μέγα μέρος τῆς ἀρκτικῆς τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾶς, προήσπιζον μὲν μάλιστα τὴν σπουδαίαν καὶ τῷ 1822 διαταγῇ τοῦ ἐπικρατοῦ Ὀδυσσεῶς αὐθις διὰ προμαχεῶνος(1) ἐπιτειχισθεῖσαν πηγὴν Κλαψύδραν καὶ τὸ ὕστερον ἐπικληθὲν Παιεῖον (τὸ δυτικώτατον τῶν πρὸς ἄρκτον σπηλαίων), ἀπέληγον δ' εὐλίγον τι δυτικώτερον τοῦ Ἀγραυλίου (ιεροῦ τῆς θυγατρὸς τοῦ Κέκροπος Ἀγραύλου) ἐπὶ τὰς πέτρας, ὧν τὸ ἀπέκρημνον καὶ ἀναντες ἱκανὸν πρὸς ἄμυναν ἐφαίνετο. Ἡ ἐχυρότης δ' ὅμως παντὸς τοῦ τειχισμοῦ τούτου συνίστατο κυρίως εἰς ἐννέα ἐπαλλήλους μὲν βαινύστας, πρὸς ἄμυναν δὲ τεταγμένας πύλας, ἐξ ὧν ἐννεάπυλον ὡς τὰ πολλὰ ἐκαλεῖτο ἡ οἰκοδομία. Τὰς πύλας δὲ ταύτας πρέπει νὰ νοήσωμεν ἐκτισμένας μὲν ἐν τῇ δυτικῇ τῆς Ἀκροπόλεως κλιτύϊ κλιμακηδὸν ἐπ' ἀλλήλας, συνδεσμένας δὲ πρὸς ἀλλήλας δι' ὁδοῦ, ἥτις διὰ τῶν πυλῶν διήρχετο καὶ διὰ πολλῶν ἐλιγμῶν πρὸς τὰ ἄνω ἐχώρει μεταξὺ ἐχυρῶν τειχῶν. Καὶ ἄλλα δ' εἰκότως ἔργα ὑποδομήθησαν μέχρι τῆς μεσημβρινῆς γωνίας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, ὅπου ὕστερον ὁ ναὸς τῆς Ἀπτερου νίκης ἰδρύθη. Ἀλλ' ἡ θέσις αὕτη εἶχεν ἔτι τότε ὑποδεεστέραν στρατηγικὴν σπουδαιότητα, διότι ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις, μέχρις οὗ αἰ μετὰ τὰ Περσικὰ μετασκευαὶ γένωνται, ἡ κυρία πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνάβασις εὐθείαν σχεδὸν γραμμὴν εἶχεν, ὡς φαίνεται, βορειοδυτικῶς ἀγομένην, « οὕτω δέ, ὥστε ὁ κατὰ μῆκος ἄξων τῆς ἀνόδου σχεδὸν ἔπιπτεν ἐπὶ τὴν ἀνατολικὴν τοῦ Ἀρείου πάγου γωνίαν, παρ' ἣν βορειοανατολικῶς καὶ διήρχετο ». (2)

(1) Κατεδαφιζομένου ἤδη. Σ. Μ.

(2) Ἐπιθι Wachsmuth a. a. O. S. 290 ff καὶ 483, καὶ v. Wilmowitz-Möllendorf a. a. S. 173 ff.

Τὸ φρούριον δὲ τοῦτο διεφύλαττε μέρος τῆς ἰδεώδους τῶν Ἀθηναίων κτήσεως, τὰ ἀρχαιότατα δὴλον ὅτι καὶ τὰ ὕστερον κατασκευασθέντα λαμπρότατα κατὰ τὴν τέχνην ἱερά. Ἐντὸς δ' αὐτοῦ πρὸς τοῖς ἐπὶ τῆς ὑψίστης τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιφανείας βωμοῖς τοῦ Διὸς ὑπάτου καὶ πολιέως ὑπερέχου σπουδαιότητος εἶνε ὁ ἱερὸς χώρος, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἐπονομαζόμενον Ἐρέχθειον ἦν, ἐγγύς ὄν τῆς ἀρχαικῆς τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾶς καὶ παρὰ τὸ χεῖλος αὐτῆς, ἐν μέσῃ μὲν σχεδὸν τῇ κατὰ μῆκος ἐκτάσει, κατὰ τὸ πλεῖστον δ' ἐπ' ἐδάφους ταπεινοῦ. Ἐνταῦθα δ' ἐλέγετο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, ὅτι ἦν ὁ τόπος, ἐν ᾧ κατὰ τὸν ἱερὸν ἐπιχώριον μῦθον Ποσειδῶν τε καὶ Ἀθηνᾶ περὶ τῆς κυριότητος τῆς Ἀττικῆς ἐρίσαντες, ὁρατὰ τῆς ἐρίδος ἔχνη κατέλιπον — τὸ φρέαρ δὴλον ὅτι, ὅπερ διὰ τῆς τριαίνης ὁ Ποσειδῶν ἐν τῇ πέτρᾳ ἀνέωξε καὶ τὴν ἱεράν ἐλαίαν, ἣτις διὰ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξέφυ. Ἐκλήθη δ' Ἐρέχθειον τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς προστατίδος τῆς πόλεως θεᾶς, τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς, ἀπὸ τοῦ προστατευομένου αὐτῆς τοῦ παλαιοῦ μυθικοῦ ἐπιχωρίου βασιλέως Ἐρεχθέως. Συνηνώθησαν δ' ἐν αὐτῷ ὑπὸ μίαν στέγην δύο οἰκήματα· τὸ ἀνατολικόν, ὃ τῇ Ἀθηνᾷ ἀφιερῶθη, καὶ τὸ δυτικὸν μετὰ τοῦ βωμοῦ, ἐν ᾧ θυσίαι ἐγίνοντο εἰς τε τὸν Ποσειδῶνα καὶ τὸν Ἐρεχθέα. Καὶ ἡ ἀρχαιοτάτη δὲ τῆς Ἀθηνᾶς ἱερεῖα, ἡ τοῦ Κέκροπος θυγάτηρ Πάνδροσος, ἔλαβε, τρίτη αὐτή, ἱερόν τινα ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ χώρον. Ἐνταῦθα μὲν ἐν ὑπαίθρῳ (1) ἡ τῆς Ἀθηνᾶς ἐλαία ἦν, ἐντὸς δὲ τοῦ πρὸς ἀνατολὰς ἀναπεπταμένου σηκοῦ τὸ ἀρχαιότατον αὐτῆς ξόανον, ὃ ἀμορφὸς τις ἐκ ξύλου ἐλαίας πάσσαλος ὢν, ὄνπερ οὐρανοπετῇ ὑπελάμβανον οἱ εὐσεβεῖς Ἀθηναῖοι, ὠπλισμένον μὲν ἦν δι' ἀσπίδος, δόρατος καὶ κράνους, περιενδεδυμένον δὲ διὰ ποδῆρους χιτῶνος, κεκοσμημένον δὲ τὸ στέρνον τῇ κεφαλῇ τῆς Γοργόνης. Ἐν αὐτῷ δ' ἦν καὶ τὸ εἰς μνήμην τοῦ Κέκροπος ἀφιερῶμενον Κεκρόπιον καὶ ὁ τάφος αὐτοῦ, ἐν ὑπογειοτέροις οἰκήμασι τηρουμένου τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως δράκοντος, «τοῦ ἀθανάτου τῆς τε πόλεως καὶ χώρας

(1) Τὴν αὐτὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ κ. W. Dörpfeld. (Mitth. des Deut. arch. Inst. Bd. XII, S. 58). Σ. Μ.

δαίμονος». (1) Ἡ δ' ἀπὸ τοῦ Ἑρεχθίδου μέχρι τοῦ ἀντροῦ τοῦ Πανδῆς ἐκτεινομένη ἐπιράνεια τῆς Ἀκροπόλεως κ. η. π. ἄριον ἦν τερπνόν, πεφυτευμένον μὲν διὰ ποικίλων ἀμμιῶν φυτῶν, ἀρδευόμενον δὲ πάντως ἐκ τῆς Κ λ ε ψ ὕ δ ρ α ς. Ἡ πηγὴ αὕτη, πολυτιμοτάτη οὖσα πᾶσι τοῖς ἐν τῇ Ἀκροπόλει οἰκήσασιν μέχρι καὶ τῶν τελευταίων τουρκικῶν ἀγώνων τοῦ ἔτους 1827 μ. Χ., ἐν τῇ βορειοδυτικῇ τοῦ φρουρίου γωνίᾳ εἶνε, ὅπου παλαιὰ κρήνη εἶχεν οἰκοδομηθῆ. Σήμερον δὲ κατέρχεται τις ἐκεῖσε δι' 60 βαθμίδων ὀπίσθεν τοῦ τείχους τοῦ προμαχεῶνος τοῦ Ὀδυσσεῶς(2). Ἡ πηγὴ δ' ἐκρέει ἐκ ῥωγμῆς πέτρας εἰς τεσσάρων μέτρων μήκους καὶ δύο πλάτους χώρον, ᾧ οἱ Βυζαντινοὶ παρακκλησίῳ τῶν Ἀγ. Ἀποστόλων ἐχρῶντο. Διὰ στενῆς δ' ὀπῆς διαβλέπει τις εἰς βάθος τι τὴν δεξαμενὴν αὐτῆς.

Μέχρι τῶν χρόνων, καθ' οὓς ἡ ὑπὸ τὸ φρούριον πόλις νέαν ἐκτίσαστο σπουδαιότητα, ἡ Ἀ κ ρ ὀ π ο λ ι ς ἦν ἅμα καὶ ἡ ἔδρα τῶν κ υ β ε ρ ν ὶ ν τ ω ν. Ἐν αὐτῇ κατοῦκει ὁ βασιλεὺς, ὑπὸ τῶν ἀκολούθων αὐτοῦ περιστοιχούμενος, τῶν τε ἐν τῇ κυβερνήσει συμπραττόντων αὐτῷ καὶ τῶν ἱερατικῶν ὑπαλλήλων, οἷς ἀνατεθειμένα ἦσαν τὰ τῆς θρησκείας. Παρὰ δὲ τῇ ἐλαίᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ὁ τοῦ Διδῆς ἐρκείου βωμὸς ἴστατο, « ὁ οἰκογενειακὸς δῆλον ὅτι τῶν Κεκροπιδῶν βωμὸς », ἐν ᾧ ὁ βασιλεὺς ὡς ἀρχηγὸς τοῦ τε γένους αὐτοῦ καὶ τῆς Ἑλλης κοινότητος εἶθε.

Καὶ αἱ ὑπώρειαι δὲ τοῦ εὐρέως λόφου, ἐξ οὗ αἱ ἀπέκρημνοι πέτραι ἐκρύβονται, αἱ τοῦ φρουρίου τὸ ὄροπέδιον ἀνέχουσαι, εἰς τὸν χώρον κατελέγοντο, τὸν τῇ θεότητι ἀριερωμένον. Ἔτι δὲ μετὰ τὰ Περσικὰ οὐδαμῶς ἦν ἐπιτετραμμένη ἡ ἐγγύτατα τοῦ ὄρους κατασκευὴ οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἐδύναντο τὴν ἀσφάλειαν τοῦ φρουρίου νὰ διακινδυνεύσωσι. Θέλουμεν δὲ ἴδει, ὅτι ἡ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ μάλιστα ὑπώρεια τῆς Ἀκροπόλεως πολλαχῶς ἐχρησίμευσε πρὸς κατασκευὴν παντοίων ἱερῶν.

Κατερχόμενοι δ' εἰς τὴν ὑπὸ τὸ φρούριον πόλιν, δεῖον πάντως

(1) Ἐπιθι E. Curtius Erläuternder Text der sieben Carten zur Topographie von Athen S. 20.

(2) Ἐπιθι Σημ. 1. σελ. 18. Σ. Μ.

εἰς σκιαγραφίας τινὰς μόνον ἐπὶ μακρὸν ἔτι ν' ἀρκεσθῶμεν. Διότι ἐπ' ἀληθείας ἱστορία τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐπιδόσεως ἀπὸ τῶν μεταναστεύσεων μέχρι τῆς τῶν Πεισιστρατιδῶν ἡγεμονίας ἤθελεν εἶνε τότε δυνατή, εἰ δυνατὸν ἦν νὰ ἐρισθῇ ἢ τῶν ἱερῶν τῆς πόλεως χρονολογία. Ἀλλ' ὅμως οὐδ' αὐτὴ ἢ κατανομή τῶν παντοίων τῆς πόλεως ὁδηγῶν, οἵτινες συχνάκις ἐν τῇ τῶν Ἀθηναίων ἱστορίᾳ μνημονεύονται, δὲν εἶνε πάντῃ ἐντελῶς βεβαία καὶ ἀναμφισβήτητος. Ὁμολογούμενον δ' ὑπὸ πάντων εἶνε ὅτι οἱ παλαιοὶ Δίμνας ὠνόμαζον τὸν ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ ὑπὸ ὑψεῖα τοῦ λόφου τῆς Ἀκροπόλεως χώρον, ὃς ἀνεκαθεν ἐλώδης ἦν. Ἐνταῦθα ἦσαν τὰ παμπάλαιον τοῦ Διονύσου ἱερόν, ἐν ᾧ καθ' ἕναστον ἕαρ τὰ «ἀνθεστήρια» ἐτελοῦντο, καὶ ἢ παρ' αὐτῷ τοῦ «Ληναίου ἀγυιά», εἰς τοὺς ἀπὸ τῆς γεωργίας ἀποζῶντας κατοίκους τῆς πόλεως ὠρισμένη. Ταύτῃ δ' ἐγειννίαζε τὸ ἐφ' ὑψηλοῦ ἱερόν τοῦ Ἀσκληπιοῦ, περαιτέρω δὲ πρὸς δυσμὰς τὸ τῆς Θέμιδος, εἶτα τὸ ἀρχαιότατον Ἀφροδίσιον καὶ ἕτερόν τι τῆς αὐτῆς θεότητος ἱερόν· τέλος δ' ἢ Ἡ-Γ-ἦ ~~κευροτρόφος~~ καὶ ἢ Δημήτηρ ~~τλδ'η~~, ἥς τὸ δῶμα (1) γνωστὸν εἶνε πρὸς τῇ καθέτω πέτρα, ἐφ' ἥς ὕστερον ὁ τῆς Ἀπτέρου νίκης ναὸς ὠκοδομήθη. Νοτιοανατολικῶς δὲ τοῦ Διονυσίου ἐπὶ πρανοῦς καὶ ἀποκρήμνου γηλόφου, ὃς δὲν εἶχε μὲν ἔτι ἐπιπεδωθῆ, ἐπὶ τῆς δεξιᾶς δ' ἦν ὄχθη τοῦ Ἰλισσοῦ, τὸ ἱερόν ἦν Διδὸς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ Γαίης τῆς Ὀλυμπίας καὶ τὸ τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Περί δὲ τοῦ ὀνόματος Κυδαθηναίου, ὃ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐν δημοσίᾳ ἦν χρήσει ὡς μέρος τι τῆς πόλεως, διαφωνοῦσιν οἱ ἀρχαιολογοῦντες. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τούτων ὑπολαμβάνουσιν αὐτὸ καθόλου ὡς ὄνομα δηλωτικὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως, «τοῦ ἄστεως (City)» τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἐν τῇ ἐπιμήκει κοιλάδι ἦν, τῇ περιλαμβανομένη ὑπὸ τῆς Ἀκροπόλεως (σχεδὸν περιεχομένης), τοῦ Μουσείου καὶ τῶν πρὸς τὸν Ἰλισσὸν κατωφερειῶν· οἱ δὲ τούτοις ἀντιδοξοῦντες τιθέασιν τὰς «Κυδαθήνας» πρὸς βορρᾶν μᾶλλον τῆς Ἀκροπόλεως. **Μελίτην**

(1) Ἐνταῦθα ἦν κατ' ἐπιγραφὴν, ἐπὶ τῆς νῦν τῆς Ἀκροπόλεως εἰσοδου ἐνωκοδομημένην, τὸ τοῦ Αἰγέως ἠρῶν (Athen. Mittheil. XI. S. 322.) Σ. Μ.

δὲ λέγοντες νοοῦμεν τὸν πρὸς δυσμᾶς πετρογενῆ τοῦ ἄστεως χώρον. Ὁ δὲ δῆμος Κεραμεικός, ὁ ἐντὸς τοῦ τείχους τοῦ ἄστεως περιλαμβανόμενος, ἐγεινιάζε μὲν πρὸς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Μελίτης καὶ τὸν καλούμενον τοῦ Θησειῦ λόφον, ἐξετείνετο δ' ἀπὸ τῶν βορειοδυτικῶν τοῦ φρουρίου ὑπωρειῶν πρὸς τὴν πρὸς ἄρκτον κοιλάδα. Ὁ δὲ Κολλυτὸς τίθεται μὲν νῦν συνήθως πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀκροπόλεως, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ οἱ τιθέμενοι αὐτὸν ἢ πρὸς δυσμᾶς, ἢ πρὸς μεσημέριαν αὐτῆς. Ἐπὶ πόσον δ' ἐν αὐτῇ τῇ πόλει περιλαμβάνετο τότε ὁ βορειοανατολικῶς μὲν πρὸς τὸν Λυκαβηττὸν ἐκτεινόμενος, Διόμεια δ' ἐνόματι γνωστὸς δῆμος, δὲν δύναται νὰ ὀρισθῇ.

Διαπλαττομένων δὲ τῶν κύκλῳ περὶ τὴν ὑπώρειαν τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Ἀττικῆς ἐπεκτεινομένων ἐποικίσεων εἰς πραγματικὴν πόλιν, ἀνάγκη ἦν νὰ κατασκευασθῇ περίβολος, ὡς ἐν πάσαις ταῖς ἀξιολόγοις πως Ἑλληνικαῖς κοινότησι (ἐξαιρουμένης, ὡς γνωστόν, μόνης τῆς Σπάρτης πρὸ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου). Τοῦτο δ' ἦν τοσοῦτω μᾶλλον ἀναγκαῖον, ὅσω δεινοὶ ἐπὶ αἰῶνας ἐλυμαίνοντο τὰ Ἑλληνικὰ φύλλα καὶ τὰς πόλεις πόλεμοι καὶ μείζονες καὶ ἐλάττονες. Περὶ δὲ τῆς περιφορᾶς τοῦ ἀρχαιοτάτου τούτου περιόλου πιθανὰς μόνον ἔχομεν εἰκασίας, αἵτινες συμφωνοῦσι σχεδὸν πρὸς τὰ πρότερον ἤδη (σελ. 16—17 καὶ ἐξῆς) εἰρημένα περὶ τῆς πιθανῆς ἐκτάσεως τοῦ ἄστεως πρὸ τοῦ Θερμιστοκλέους. Ἴσως δὲ τοῦ ὀρθοῦ τυγχάνει τις, εἰ λογίsetαι τὸ μῆκος τοῦ τείχους τούτου εἰς 20 σχεδὸν στάδια (μιας ὥρας ὁδὸν). Οὐ πολὺ δ' ἀριστάμενον τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐξετείνετο τὸ τεῖχος κύκλῳ περὶ τὸ ἄστὺ ἀπὸ τῆς Ἀδριανοῦ Πύλης μέχρι τοῦ καλουμένου λόφου τοῦ Θησειῦ.

Αἱ πρὸ τῶν Πεισιστρατιδῶν Ἀθηναὶ ἀδύνατον καλὴν ἴπως ὄψιν νὰ εἶχον. Τοῦλάχιστον ἡ πόλις καὶ μέχρι τῶν χρόνων ἔτι τοῦ Περικλέους, ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατὸν περὶ τῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν λόγος νὰ γένηται, ἄσχημος ἦν μᾶλλον. Ἀλλὰ καὶ περὶ καλῆς καὶ συμμέτρου τῶν ὁδῶν ῥυμοτομίας, ἐξαιρουμένων ἴσως τῶν πρὸς ἄρκτον νεωτέρων μερῶν, ἀδύνατον νὰ γένηται λόγος. Τὸ κάλλιστον δ' ἀπειργάζετο καὶ τότε ἡ φύσις. Τὸ μεγαλοπρεπὲς καὶ ὄλως ἰδιόμορφον τοῦ Ἀθήνησιν ἐδάφους, ἡ πλαστικὴ

ὠραιότης τῶν γραμμῶν τῶν ἐγγύς ὁρέων, ἅμα δὲ τὸ πλῆθος τῶν καὶ τότε καὶ νῦν καθ' ἕναστον ἔαρ θαυμαστῶς λαμπρῶν ἀνθέων, ἔτι δὲ καὶ οἱ ἐλαιῶνες, παρεῖχον πάντως πάντα ταῦτα εἰκόνα λίαν τερπνῆν. Ἐν τῇ πόλει δ' αὐτῇ περιέβαλλον τὰς οἰκίας ἀποχωρίζοντα αὐτὰς ἀλλήλων λίαν ἐπιχαρίτως τὰ πολλὰ μάλιστα ἄλση, ἅτινα δέον νὰ νοήσωμεν κατὰ τὸ παρ' Ἑλληνισιν ἔθος παρ' ἑκάστοις τῶν ἱερῶν. Πολὺς δ' ἔτι παρῆλθε χρόνος μέχρις οὗ οἰκοδομηθῶσιν ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐπίδοσιν δημόσια οἰκοδομήματα καὶ ναοὶ ἄλλως ἢ ἐκ ξύλου ἢ κατὰ τὰς εἰδικότητας ἐν ταῖς τέχναις.

Κατὰ δὲ ταῦτα δέον πρὸ παντὸς περὶ τούτου λόγος νὰ γένηται, ὅτι μετὰ τὸν συνοικισμὸν ἀπάσης τῆς Ἀττικῆς ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τῶν Θησειδῶν, ἐξ ὅτου ἄρα αἱ Ἀθηναῖαι τὸ πολιτικὸν ἀπάσης τῆς χώρας ἐγένοντο κέντρον, τὸ εἰς τὴν πολιάδα Ἀθηναῶν ἀφιερωθὲν Πρυτανεῖον, ἦτοι τὸ τῆς κοινότητος Ἀρχεῖον, μετετέθη ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως μετὰ τῆς ἱερᾶς τοῦ ἔθνους ἐστίας καὶ τῆς τοῦ βασιλέως ἑδρας εἰς τὸ ἄστυ, γενόμενον τοῦντεῦθεν τὸ πραγματικὸν καὶ ἰδεῶδες κέντρον τῆς τε πόλεως καὶ χώρας. Ἦν δὲ ἰδρυμένον ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς τῆς Ἀκροπόλεως ὑπωρείας ὑπὸ τὴν θέσιν, τὴν ὑπὸ τοῦ ναοῦ τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς (σελ. 19) ἐπιστεφομένην. Πιστεύεται δὲ νῦν, ὅτι ἀνευρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐκτεταμένοις ἐφ' ὑψηλοῦ καὶ εὐρέος ἐπιπέδου ἀναχώμασι δύο οὐ πολλῶ ἀλλήλων διεχόντων ναίσκιων, τοῦ Σωτήρος καὶ τοῦ Ἀγ. Συμεῶνος.

Πλὴν δὲ τοῦ ἀρχαίου τούτου τῆς πόλεως κέντρον, ὀρησκευτικοῦ ἅμα καὶ πολιτικοῦ ὄντος, ἐν ᾧ ἢ τῶν εὐγενῶν βουλή συνήρχετο, ὅτε οἱ εὐπατρίδαι μέγα ἐδύναντο ἐν τῇ Ἀττικῇ, τῶν ἀξιολόγων τῆς πόλεως μερῶν ἦν καὶ ἡ Ἀγορά, ἣτις ἐκτίσασατο μὲν τὴν προσήκουσαν αὐτῇ σπουδαιότητα, ἀλλ' ἀναλόγως ὀψέ, ὅτε δῆλον ὅτι ἡ δημοκρατία ἐπὶ τὸ βέλτιον προήγετο. Περὶ ἀγορᾶς δὲ ἤδη τοῦ λέγου ὄντος, ρητέον διὰ βραχέων, ὅτι ἡμεῖς τῇ γνώμῃ ἐκείνων συντασσόμεθα, οἵτινες τὴν ὑπαρξιν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀγορᾶς ἐν πάσῃ τῇ ἱστορίᾳ τῆς πόλεως ἀποδέχονται. Ἐξετείνετο δ' αὕτη ἀπὸ τῆς τειχισθείτης πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀναβάσεως καὶ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Ἀρείου πάγου ὑπωρείας

πρὸς ἄρκτον, καὶ ὤριζετο ἐν τοῖς βορειοδυτικαῖς ὑπὸ τοῦ πολλα-
 κίς μυθμονευθέντος λόφου, ἐφ' οὗ ὕστερον τὸ Θησαῖον ἰδρύθη. Τὸ
 δ' ὄνομα «Κεραμεικός,» ᾧ πολλαπλῶς ἀντὶ τῆς ἀγορᾶς οἱ παλαιοὶ
 ἐχρῶντο ἀπὸ τοῦ ὄρους Κεραμεικοῦ, πρὸς ὃν αὕτη ἐξετείνεται,
 δὲν ἦν μὲν ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἐν χρήσει πρὸ τοῦ τέλους τοῦ δ'-
 π. Χ. αἰῶνος (1)· ἀλλ' ὅμως ἀπὸ παλαιοῦ ἦν ἀκμάζων διὰ τὸ
 ἐν αὐτῷ διαρκῶς γιγνόμενον ἐμπόριον. Ἐν αὐτῇ συνήγοντο
 ὅλας τῆς Ἀττικῆς, οὐ μόνον οἱ εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ τὰ
 ἐξαιρέτα γεννήματα τῶν κήπων καὶ ἀγρῶν αὐτῶν κομίζοντες
 ἀγρόται καὶ κηπουροί, ἔτι δὲ καὶ οἱ κεραμεῖς τὰ προϊόντα τοῦ
 ἐπιτηδεύματος αὐτῶν φέροντες, ἅτινα, καθὰ οἱ Ἀθηναῖοι εἰώθε-
 σαν, πρὸς τὰ ἐξωθεν εἰσκομιζόμενα παντοῖα ἐμπορεύματα ἀντήλ-
 λασσον, μάλιστα δὲ τὰ δέρματα καὶ τὸν βάμβακα. Τούτοις δὲ
 προσθετέον τὸν σίτον, διότι ἡ Ἀττικὴ οὗτ' ἐν τοῖς σιτοφόροις
 Ἐλευσινίαις ἀγροῖς, οὗτ' ἐν τοῖς κριθοφόροις τοῦ πεδίου τό-
 ποις ἱκανὸν παρήγε ποσὸν δημητριακῶν καρπῶν. Τὸ ἐμπόριον
 δὲ πρέπει νὰ νοηθῇ γιγνόμενον καθ' ὃν ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς τῆς
 Ἀνατολῆς ἀγοραῖς (Bazar) παράδοξον τρόπον.

Πρὶν δ' ἐπιληρθῶμεν τῆς ἱστορίας τῆς τῶν Ἀθηναίων πό-
 λεως ὅτε πλουσία καὶ εὐδαίμων ἦν, ἀπὸ Σόλωνος ἀρχομένης,
 δεῖον μικρὸν τι καὶ περὶ τὰ περιχώρα τῶν ἀρχαίων Ἀθη-
 νῶν νὰ ἐνδιατρίψωμεν. Προϊόντος κατὰ μικρὸν εἰς ἀκμὴν τοῦ
 ἄστεως, μάλιστα δὲ τοῦ πρὸς ἄρκτον τετραμμένου, ὁ κατωκη-
 μένον ἦν ἤδη, συνέστησαν καὶ προάστεια, ὧν τὸ ἀξιολο-
 γώτατον ὁ ἔξω Κεραμεικός ἦν, πρὸς τὸν ἐλαιῶνα ἐκτει-
 νόμενος τῆς πεδιάδος, δι' ἧς ὁ Κηρισὸς διαρρέει. Ἐνταῦθα δὲ
 κατοῦσκον ἐν πληθύνει οὐ μόνον οἱ χειροτέχναι, οἵτινες, τῇ εὐ-
 μαλάκῳ καὶ ἐκ τοῦ ἀκρωτηρίου ~~Κωλιάδος~~ (τὰ νῦν Ἀγ.
 Κασμά ὧραν πρὸς μεσημέριαν τοῦ Φαλήρου διέχοντος) ὄρυτ-
 τομένην κεραμίτιδι γῆν χρώμενοι, ἤσκειν, δεινοὶ τὴν τέχνην
 ὄντες, τὴν κεραμευτικὴν, ἥτις τὸ ἀρχαιότατον ἐν Ἀθήναις ἦν
 ἐπιτήδευμα, ἀλλὰ καὶ σιδηρουργοί, ὕστερον δὲ καὶ χαλκοχωνευ-
 ταί. Τὸ δ' ἀξιολογώτατον τοῦ πρὸς νότον τετραμμένου ἄστεως

(1) Πρὸβλ. v. Wilamovitz a. a. O. S. 196.

ἡ πολυθρόνητος ὑπελαμβάνετο ἐν πάσῃ ἐποχῇ Καλλιρρόη, ἡ ἀφθονωτάτη δῆλον ὅτι καὶ πασῶν καλλίστη ἐν τῇ πόλει πηγῇ, ἡ καὶ νῦν ἐστὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἀγμνηροτάτοις θέρεσιν ὅλως μὴ ἐκλείπουσα· διὸ καὶ ἐτιμᾶτο ἰδιαζόντως ἐν τῇ αὐτῇ καθ' αὐτὴν λειψυδρίαν πατρύουσι γῶραι. Ἡ δὲ Καλλιρρόη, ἡ οὗτ' ἐν ἀρχαιοτέροις οὗτ' ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς πόλεως περιλήρηθεισα, ὑπὸ τὸ ὄροπέδιον τοῦ Ὀλυμπιείου ἔξορμαται (ἐναντι τοῦ νῦν παρεκκλησίου τῆς Ἀγ. Φωτεινῆς) πρὸς αὐτῇ τῇ δεξιᾷ τοῦ Ἰλισσοῦ ἔχθη ἐκ τινος πέτρας (βράχου), ἧτις κἀθετος εἶνε πρὸς τὴν τοῦ ῥύακος κοίτην. Τὰ νῦν δὲ συνάγεται τὸ ὕδωρ αὐτῆς εἰς ἀμφότερα τὰ πρὸ τῆς πέτρας ταπεινότατα μέρη. Ὁ δὲ μεταξὺ τῆς δεξιᾶς τοῦ Ἰλισσοῦ ἔχθης καὶ τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως γῶρος, ὁ ἀπὸ τῆς Καλλιρρόης καὶ πρὸς τὰ ἄνω, δένδροις ἦν κατάφυτος καὶ κήποις ὠραϊσμένος (διὸ καὶ κήποι· ἐκαλεῖτο τὸ νότιον αὐτοῦ τμήμα). Ἐκαλλιεργεῖτο δ' ἐν αὐτοῖς πλῆθος ἀνθέων, μάλιστα δὲ τῶν Ἀθήνησι λίαν προσφιῶν ἴων.

Καὶ ὁ πρὸς τὴν ἀριστερὰν δὲ τοῦ ποταμοῦ ἔχθη καὶ ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην γῶρος, τὸ προάστειον δῆλον ὅτι Ἀγραί, οὐσμιχροῦ διαφέροντος ἦν. Πλὴν δὲ ἱερῶν τινῶν τόπων, οἷοι μάλιστα οἱ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης, ὑπῆρχε πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ἐπὶ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ γέφυρα, πλεον ἢ 300 τῆς πηγῆς μέτρα διέχουσα. Ἐφερε δ' αὕτη πρὸς κοιλότητα προμήκη μεταξὺ δύο παραλλήλων λόφων, οἷτινες βορειοδυτικῶς μὲν ὑπὸ λιθοδομίας ὑποστηρίζονται, νοτιοανατολικῶς δ' ὑπὸ ἡμικυκλικοῦ βουνοῦ συνδέονται. Ἐνταῦθα τὸ τῶν Ἀθηναίων ἦν Σταδίων, ὁ ὕστερον ὡς θέατρον τῶν καθ' Ἑλληνικὸν ἔθος μετὰ τῆς τῶν Παναθηναίων ἐσρτῆς συνδεδεμένων ἀγῶνων Παναθηναϊκὸν ἐκαλεῖτο. Εἶνε δ' ὅμως λίαν ἀμφίβολον, εἰ ἐχρήσαντο ἢ τοῦλάχιστον ἐπὶ πόσον ἐχρήσαντο τῷ τόπῳ τούτῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν τοῖς Παναθηναϊκοῖς ἀγῶσι πρὸ τῶν μεγάλων οἰκοδομιῶν τοῦ Λυκούργου, συγγρόνου τοῦ ῥήτορος Δημοσθένους· ὡς δ' αὐτως ἀμφίβολον τίνες κατασκευαί πρὸ τῶν ἱκανῶς μεταγενεστέρων τούτων χρόνων ὑπῆρχον ἐν τῇ νῦν ὡς Σταδίῳ πασιγνώστῳ σκαφειδεῖ κοιλιάδι. Ἐκ δὲ τῶν δύο λόφων, τῶν ὑπερκειμένων τῶν μακρῶν τοῦ

Σταδίου πλευρῶν, ὁ εἷς, εἰκότως δ' ὁ νοτιώτερον, 426' ὕψος ἔχων, (1) Ἄρδη τ τ ὁ ς ἐκάλειτο.

Αἱ κῶμαι δὲ καὶ τὰ κτήματα τῶν εἰς ἱππέας τελούντων, ἅτινα πάντοθεν περιέβαλλον τὰς Ἀθήνας, δὲν ἔλκουσι τὴν προσοχὴν ἡμῶν μεγάλως, πολλῶ δ' ἤττον ἢ ἀρχαιοτάτη πρὸς τὴν θάλασσαν ἐπιμειξία τῆς τοῦ Κέκροπος καὶ τοῦ Θησεύς πόλεως. Διότι πολὺς μὲν παρῆλθε χρόνος μέχρις οὗ οἱ Ἀθηναῖοι ἔργω οἰκειότεροι ἄρξωνται πρὸς τὴν θάλασσαν γιγνόμενοι, πολλῶ δ' ἔτι πλείων, μέχρις οὗ τὴν τε ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα κατανοήσωσι τῶν περὶ τὸν Πειραιᾶ, ἅτινα τὸ κειμήλιον ἦν τῆς χώρας αὐτῶν. Τούτου δ' ἀφορμὴ ἦσαν οὐ μόνον οἱ βασιλεῖς, οἱ τῆς Κεκροπίας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν τόπων δεσπόζοντες, καὶ οἱ μετ' αὐτοὺς τὴν ἀρχὴν λαβόντες εὐπατρίδαι, οἵτινες ἐπὶ τὰ μεσόγαια μάλιστα καὶ τὴν κυριότητα τῆς χώρας τὸν νοῦν προσείχον, ἀλλὰ καὶ φυσικοὶ λόγοι, διότι μακροὶ διέρρευσαν χρόνοι, ἕως οὗ τὰ τοῦ Πειραιῶς μέρος τῆς Ἀττικῆς ἀποτελέσῃσι. Τὰ ἀρχαῖα δὲ ἔδειξον ὅτι γένη τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ Κραναῶν ἐπεγίγνωσκον τὸν τόπον, ἐν ᾧ ἐν τοῖς ἐνδόξοις τῶν Ἀθηναίων χρόνοις ἦ τε ἀκρόπολις ἰδρῦθη Μουνυχία καὶ τὸ λαμπρὸν ἐπίγειον Πειραιεύς, ὡς ὁ ρεῖν ἔτι νῆσον, ἦτις, ὡς τινες ἄλλοι παρὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος νησοειδεῖς σκόπελοι, ἐγένετο κατὰ μικρὸν καὶ αὐτὴ κατὰ τὴν τῶν νεωτέρων γεωγράφων ἐπιψησιν «ἤπειρος». Διότι λιμνοθάλασσα διεχώριζε τὴν νῆσον ταύτην τῆς Ἀττικῆς· ἀλλ' ἢ κατὰ μικρὸν ἐπικαθημένη Ἰλὺς τοῦ ἔτι τότε εὐθὺ νοτιοδυτικῶς ῥέοντος Κηριστοῦ καὶ αἱ προσχώσεις τῶν καταρρέοντων ῥυάκων ἀπὸ τε τοῦ Κορυδαλλοῦ καὶ τοῦ Αἰγάλεω (2), ἔτι δὲ καὶ ὁ νότιος ἄνεμος, ὅστις ἐξώθει τῆς

(1) *Επιθι. Bursian, Geographie von Gr. Bd. I. S. 320. *O Wachsmuth (S. 238 ff.) ὑπολαμβάνει Ἄρδηττόν ἐκεῖνον ἐκ τῶν λόφων τῶν Ἀγρῶν, ὅστις ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τῆς τοῦ Σταδίου κοιλάδος ὢν, ἔχει μὲν ὕψος 384', φέρει δ' ἐκκλησιδίων, ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγ. Πέτρου τιμώμενον. — Τὸ ἐκκλησιδίων τοῦτο δὲν ὑπάρχει νῦν. Σ. Μ.

(2) *Επιθι περὶ τούτων den Erläuternden Text zu den «Karten von Attika», οἵτινες συνετάχθησαν μὲν εἰσηγήσει τῆς ἀρχαιολογικῆς

θαλάσσης τὴν ἄμμον πρὸς τὴν ἀναπεπταμένην ἀκτὴν, ἐπλήρωσαν τὸν στενὸν τοῦτον πορθμὸν. Τὸ ἀλίπεδον δ', ὅπερ ἐς τέλος συνέδεσε πρὸς τὴν ἠπειρον τὴν τοιούτῳ τρόπῳ νοτιοδυτικῶς τῶν Ἀθηναίων γενομένην Χερσονήσον, δυσκόλως, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ οὐδαμῶς καὶ σήμερον ἔτι διὰ τὸ λιπαρὸν τοῦ ἐδάφους νὰ διαβῆ τις δύναται ἐν πολυομβρίᾳ. Τὸ ὑψιστον δ' αὐτοῦ ἔδαφος, στενὴ τις λωρίς, 2,5 μόνον μ. εἶνε ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης. Ἐπὶ Περικλέους δ' ἔτι τὸ ἔδαφος ἐνταῦθα τοσοῦτον μάλακόν ἦν, ὥστ', οἰκοδομουμένων τῶν «μακρῶν τειχῶν», ἔδει, ὅπως στερεὰ χάριν τῆς οἰκοδομίας ἐπιτευχθῆ βάσις, διὰ πολλῶν χαλίκων καὶ μεγάλων λίθων νὰ καταπιεσθῆ τὸ ἔλος. Τούτων οὕτως ἐχόντων, ἐπὶ πολὺν χρόνον μικρότεροις ἐχρήσαντο οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὴν ἀκτὴν ὄρμους. Καὶ πρῶτον (1) μὲν ἐχρήσαντο τῷ πρὸς δυσμὰς τῆς πόλεως ὄρμῳ τῷ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ Σαλαμινίου πορθμοῦ πάλαι μὲν Θυμοιτάδαις καλοῦ λένω, νῦν δὲ «Κερατσίνι», καὶ τῇ πρὸς νότον τούτου ἀναπεπταμένη σχισμῇ, ἣτις ἐστίν, ὡς φαίνεται, ὁ παλαιὸς τῶν Φωρῶν λιμῆν (τὰ νῦν Τραπεζόνα). ἔπειτα δὲ τῷ (παλαιῷ) Φαλήρῳ μάλιστα ἐχρῶντο μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ ε'. π. Χ. αἰῶνος. Ἐγένετο δ' ὁ ὄρμος οὗτος, ὁ διέχων μὲν τῶν Ἀθηναίων μίαν καὶ ἡμίσειαν πρὸς νότον ὥραν, ἐχόμενος δὲ πρὸς δυσμὰς τῆς πετρώδους νήσου, ἐξ ὅτου ὁ πορθμὸς ἐπληρώθη, δημόσιος λιμῆν (ὑπὸ τὸ μικρὸν ἀκρωτήριο, ὃ νῦν ὑπὸ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Γεωργίου ἐπιστέφεται), ἀβαθῆ μὲν καὶ ψαμμώδη ἀκτὴν ἔχων, ἐμβάλλων δ' ἡμικυκλικῶς εἰς τὴν γῆν. Ἐπὶ τῆς παραλίας δὲ τοῦ λιμένος τούτου, ὅστις παντελῶς εἰς ἐμπόρους μόνον ναύτας ἐξήρκει, τὸ ὀμώνυμον ἦν πολίγνιον (2), οὗ οἱ κάτοικοι, ἀλιεῖς

τῶν Γερμανῶν Σχολῆς, ἐξεδόθησαν δ' ὑπὸ Curtius καὶ Kaupert Hef. I. S. 10.

(1) Ἐπιθι Wachsmuth S. 121. Duncker a. a. O. S. 78.

(2) Ὁ A. Milchhöfer (παρὰ Curtius u. Kaupert, Erläutern. Text zu den Karten v. Attika Hef. I. (1881) S. 24 f.) ὑπολαμβάνων ἄλλως τὸν περὶ οὗ ὁ λόγος ἐνταῦθα ὄρμον, τίθησι τὸ παλαιὸν Φάληρον, «ἐπειδὴ ἡ μὲν ἀνατολικὴ τῆς χώρας γωνία, ἣτις ἦν ποτε βεβαίως πυθμῆν τῆς θαλάσσης, ἐλώδους ἦν φύσεως, ἡ δὲ θάλασσα τε-

μάλιστα ὄντες, πλῆθος ἀφύων εἰς τὸ Ἀθήνησιν ἐγθροπώκειον προὔμθηρον.

Ἐνεκα δὲ τῶν πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς πολέμων τῶν Ἀθηναίων ἀπὸ τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ ζ'. αἰῶνος καὶ τῆς ἀνάγκης νὰ ἐπιστήσωσι τὴν ἑαυτῶν προσοχὴν καὶ ἐπὶ τὸ ναυτικόν, διότι οἱ ἐν Ἰσθμῷ καὶ Αἰγίνῃ γείτονες ἐπέδωκαν ἐν τοῖς ναυτικοῖς, οὐδὲν ἐπὶ ἑκατὸν ἔτη, καὶ πλέον οὐσιωδῶς μετεβλήθη, εἰς τὰ τοῦ λιμένος. Τούναντίον δ' ἐν τῷ ἔκτω π. Χ. αἰῶνι κατ' ἀκολουθίαν τῶν τοῦ Σόλωνος ἀναμορφώσεων, μάλιστα δ' ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν νέαν οὐσιωδῶς ὄψιν ἔλαβεν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις.

Κατὰ ταῦτα τῶν ἐπὶ Σόλωνος γενομένων εὐλίγα μόνον δυνατὸν ἀσφαλῶς νὰ ὀριθῶσιν. Ἡ δ' αὔξησις τῆς πολιτικῆς τοῦ δήμου δυνάμεως κατέστησεν ἐφ' ἑξῆς τὴν ἀγορὰν σπουδαιότεραν. Τοῦλάχιστον ὠρίσθη παρ' αὐτὴν ἡ ἐν αὐτῇ ὁ τόπος, ἐν ᾧ τὰ μέλη τῆς συνέλευσεως, τῆς ἐνομαζομένης Ἡλιαίας, συνήρχοντο, ὅπως τὰ τῆς λειτουργίας αὐτῶν ἐκτελέσωσιν ἐν τῷ μεγάλῳ τούτῳ ἐπιχωρίῳ δικαστηρίῳ, τῷ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἰδρυθέντι. Τούναντίον δ' ἀμφίβολον ὑπάρχει, εἰ ἡ νῦν μείζονα πολιτικὴν δυνάμιν κτησαμένη ἐκκλησία, τὸ Ἀττικὸν κοινοβούλιον, ἐν τῇ ἀγορᾷ τὰς συνέλεύσεις ἐποιεῖτο, ἢ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ὃν τινες τῶν νεωτέρων ὑπολαμβάνουσιν εἶναι τὸν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπωρεία, ἐν ἣ ὕστερον τὸ ἐπὶ Ῥηγιλλῆ Ὠδεῖον ἰδρύθη. Ὁσαύτως δὲ ζήτημα ὑπὸ πολλῶν ἀμφισβητούμενον εἶνε, εἰ τὰ πολυάριθμα δημόσια οἰκοδομήματα, ἅτινα τῷ ε'. π. Χ. αἰῶνι τὴν μεσημβρινὴν ἀγορὰν περιέβαλλον, ἐπὶ Σόλωνος ἰδρύθησαν ἢ βραδύτερον κατ' ἀκολουθίαν ἴσως τῆς ἱκανῶς ἐπὶ τὸ δημοκρατικώτερον τραπέισις ὑπὸ τὴν Κλεισθένους ἡγεμονίαν πολιτείας τῶν Ἀθηναίων. Εἰ δ' (ὃ καὶ πιθανόν) ὀρθόν ἐστι τοῦτο, ὅτι οἱ τε ἄρχοντες καὶ ἡ βουλή τῆς τοῦ Σόλωνος νομο-

ναγώδης καὶ ἀβαθῆς, πετρώδη πυθμένα ἔχουσα, τίθησι, λέγομεν, τὸ παλαιὸν Φάληρον ὀλίγον ἐνδοτέρω ἐν τῇ νῦν ἐσωτέρα παραλίᾳ, καὶ ὀη — εἴκοσι στάδια ἢ μίαν τῶν Ἀθηνῶν ὥραν — ἐν τῇ περὶ τὸν γήλορον τοποθεσία, ἐφ' οὗ τὸ τοῦ Σωτῆρος ἐκκλησιδίου. Πιθανῶς εἶχε ποτε φθάσει μέχρις ἐνταῦθα ὁ τῆς θαλάσσης πυθμῆν.

θεσίας ἐν τῷ παλαιῷ συνεκαλοῦντο ἔτι Πρυτανείῳ, ἐν ᾧ μετὰ τὴν τῆς βασιλείας κατάλυσιν οἱ ἐξ εὐπατριδῶν ἄρχοντες ὡς κυβερνήται καὶ δικασταὶ ἔπραττον μετὰ τῶν φυλάρχων τῶν τεσσάρων Ἀττικῶν φυλῶν καὶ τῆς ἐκ τούτων ἐκλεγομένης βουλῆς τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ Σόλωνος νέαν ἐκτίθησάτο σπουδαιότητα τὸ προμνημονευθὲν Ἀγραύλιον, ἅτε καὶ τῶν ἀρχαίων τόπων τῶν πρὸς συζήτησιν τῶν ἐγκλημάτων ὠρισμένων δικαστηρίων πλεῖστον ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τιμωμένων ἔτι καὶ μετὰ τὰς ἀναμορφώσεις τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός, ὅς τελείας κοινωνικῆς καταστροφῆς τὴν Ἀττικὴν τότε ἔσωσεν (1). Ἐν τῇ ἀρκτικῇ δὲ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾷ, ἐν ταῖς ἀποκρήμνοις «πέτραις» ταῖς «μακραῖς» καλουμέναις, ὑπὸ τὸ Ἐρεχθεῖον καὶ ὑπὲρ τὸ οὐ μακρὰν τῆς νοτιοδυτικῆς τῆς ἀγορᾶς πλευρᾶς ἐν Ἀνακειῖον, ὃ ἱερὸν ἦν τῶν Διοσκούρων ἐπὶ τῶν προπόδων τῆς Ἀκροπόλεως, μέγα ὑπάρχει ὑπὲρ τὸν νῦν ναὸν τοῦ Σωτῆρος σπήλαιον, 70 σχεδὸν μ. πρὸς ἀνατολὰς τοῦ ἀντροῦ τοῦ Πανός (σελ. 18). Τὸ σπήλαιον δὲ τοῦτο συνέχεται πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἀκροπόλεως διὰ μεγάλης ἐν τῇ πέτρᾳ ῥωγμῆς, ἣτις ἐν τῷ ἀνωτάτῳ μέρει βαθμίδας κλίμακος ἔτι καὶ νῦν διασώζουσα, ἀπολήγει 60 βήματα πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἐρεχθείου εἰς τὴν ἀνωτάτην τοῦ φρουρίου ἐπιφάνειαν. Ἦν δὲ τὸ σπήλαιον ἱερὸν τῆς τοῦ Κέκροπος θυγατρὸς Ἀγραύλου, συνήγοντο δ' ἐν αὐτῷ ἀπὸ τοῦ Σόλωνος (2) καὶ ἐξῆς οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτῶν ὡς ἐνηλίκων καὶ ἱκανῶν ὄπλα φέρειν, ὅπως νῦν δὴ ἐξ ἰδίων ὀπλισμένοι τὸν ὑπὲρ πατρίδος ὀμώσωσιν ὄρκον.

(1) Τόπους τοιοῦτους νοοῦμεν πλὴν τοῦ Ἀρείου πάγου καὶ τοῦ Πρυτανείου τὸν ἐκτὸς τοῦ περιδύλου τῆς πόλεως χῶρον οὐ μόνον τὸν παρὰ τὸ Παλλάδιον πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ὀλυμπίου καὶ παρὰ τὸν Ἴλισσόν, ἐν τῇ ἱερᾷ δὴλον ὅτι τῆς παλλάδος Ἀθηναῖς περιφέρειᾶ, ὅπου τὸ καθήμενον μὲν ἄγαλμα τῆς θεᾶς ἦν, ὃ ἐξ Ἰλίου, ὡς ἐλέγετο, μετηνέχθη, δίκαι δὲ περὶ ἀπροβουλεύτων φόνων ἐδικάζοντο, — ἀλλὰ καὶ τὸν χῶρον τὸν ἐν τῷ περιδύλῳ τοῦ Δελφινίου, ὃ ναὸς ἦν τοῦ Ἀπόλλωνος βορειοανατολικῶς τοῦ Ὀλυμπίου, ἐν ᾧ φονεῖς ἐδικάζοντο, οἵτινες ὁμολόγουν μὲν τὴν ἑαυτῶν πράξιν, ἰσχυρίζοντο δ', ὅτι δικαίως τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν ἐφόνευσαν.

(2) Duncker a. a. O. Bd. VI. S. 217.

Δύο δὲ τόποι, ἐν τοῖς περιχώροις τῆς πόλεως ὄντες, ὀνομαστοὶ ἐγένοντο ἀπὸ Σόλωνος ἄλλως πως. Γνωστὸν εἶνε πόσον ὁ μέγας ἀναμορφωτῆς περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὴν ἀγωγὴν τῆς ἐν τῇ Ἀττικῇ νεολαίας καὶ πόσον ἐμόχθησεν εὐπρόσιτον νὰ ποιήσῃται πᾶσι τοῖς πολίταις τὴν μέχρι τοῦδε μόνον ὑπὸ τῶν εὐπατριδῶν ἐθιζομένην ἄσκησιν ἐν τοῖς τῶν ἐφήβων γυμνασίοις. Κατὰ τὸ πνεῦμα λοιπὸν τοῦτο ἐλεύθερον ἀφῆθη τότε (1) εἰς ἅπαντας τοὺς πολίτας ὀνομαστοὶν τε ἀπὸ παλαιοῦ γυμνάσιον τῆς ἐξ εὐγενῶν νεολαίας. Ἦν δὲ τοῦτο ἡ εὐκλεῆς Ἀκαδήμεια, ἧτις τὴν ἐπωνυμίαν, ὡς εἶοικεν, ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ ἐπιχωρίου τῆς Ἀττικῆς ἥρωος Ἀκαδήμου ἢ Ἐκαδήμου, συγγρόνου τοῦ Θησέως. Ἦν δὲ βορειοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν, ἐπὶ τὰ δεξιὰ μὲν τῆς πρὸς τὴν Ἐλευσίνα ἀγούσης, ὀλίγα δὲ μόνον λεπτὰ τῆς ὥρας πρὸς νότον τοῦ Κολωνοῦ Ἰππίου. ὡς ἀθάνατος μὲν διὰ Σοφοκλέους ἐγένετο, προσεβλήθη δὲ τοῖς Ἀθηναίοις διὰ τὴν μεταξὺ ἀνθούτων κήπων θέσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ἐλαιῶνι. δι' οὗ ὁ Κηρισὸς διαρρέει. Ὁ χῶρος δ' ὁ ἀφιερωμένος μὲν τῇ Ἀθηνᾷ, ἐνέχων δὲ καὶ τοὺς βωμοὺς ἄλλων τινῶν θεοτήτων, τὸ κέντρον αὐτοῦ εἶχεν ἐν τινὶ συμπλέγματι δώδεκα παναρχαίων ἱερῶν ἐλαιῶν, ὧν μία ἰδιαζόντως μὲν διὰ τὸ μακρὸν γῆρας τιμωμένη, ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἐν Ἐρεχθειῷ ἐλαίας παραβλάστημα (σελ. 19) οὔσα, ἐλέγετο, ὅτι ἦν ἡ δευτέρα ἀρχαιοτάτη ἐν ἀπάσῃ τῇ Ἀττικῇ ἐλαία. Μέσος δὲ τῶν δένδρων τούτων ἔ τῆς Ἀθηνᾶς Ἰδρυτο βωμός, παρ' αὐτὸν δ' ὁ τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ τῆς ἰσχύος καὶ τῆς παλαιστικῆς ἥρωος. Ἔτερον δὲ γυμνάσιον ἦν τὸ βορειοανατολικῶς μὲν τῆς πόλεως καὶ ἐν τῇ τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑπωρεῖα ἰδρυμένον, Κυνόσαργες δὲ κατὰ παλαιὸν θρησκευτικὸν μῦθον ἐπικληθέν. Ἦν δ' ὁ τῷ Ἡρακλεῖ ἀφιερωμένος οὗτος τόπος ὠρισμένος εἰς τοιούτων ἐφήβων τὴν ἄσκησιν, οἵτινες ἐξ ἀνομοιογενῶν ἐγένοντο γονέων, ἐξ Ἀθηναίων δῆλον ὅτι πατέρων καὶ οὐκ Ἀθιδῶν μητέρων.

Διαγενομένου δὲ χρόνου πολλοῦ, ἡ ἐν Ἀθήναις ἀρχιτεκτονικὴ προαχθεῖσα, λίαν ταχέως ἐπιδέδωκεν, ὅτε ἀπὸ τοῦ ἔτους 538 π. Χ. τὴν τῆς Ἀττικῆς ἡγεμονίαν προσεποιήσατο τὸ ἐνδοξον

(1) Duncker a. a. O. S. 214. ff.

Ἱστορ. τῆς τῶν Ἀθην. πόλεως μέχρι τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης 31
καὶ σοφὸν καὶ ἡγεμονικὸν τῶν Πεισιστρατιδῶν γένος, οἵτινες τὰ
τοῦ βίου ἐν τῇ Ἀττικῇ καὶ ἄλλως ἐπὶ τὸ βέλτιον προήγαγον.
Ἐχοντες οὐκ ὀλίγα χρήματα οἱ ἡγεμόνες οὗτοι, ἐπεδείξαντο,
ὀρμώμενοι μὲν ἐκ πολιτικῶν λόγων, ὠφελούμενοι δ' ἐκ τῆς
πρακτικῆς ἅμα καὶ φιλοτέχνου γνώμης τῶν παλαιοτέρων παρ'
Ἑλλησι τυράννων, ἐπεδείξαντο, λέγομεν, ἐν τε Ἀθήναις καὶ τοῖς
περιχώροις ταχυεργὸν ἐν οἰκοδομήμασι δραστηριότητα, ἣτις ὑπη-
ρευτική ἦν ἅμα μὲν τῇ τῶν Θεῶν θρησκείᾳ καὶ τῷ καλλωπισμῷ
τῆς τε πόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἅμα δὲ τῇ εὐπραγίᾳ καὶ
ὠφελείᾳ τῶν πολιτῶν.

Ἰδίᾳς δ' ὄλως προσοχῆς ἀξία ἡμῖν εἶνε ἡ σύντονος πρόνοια
τοῦ Πεισιστράτου, ὅπως πόσιμον τῇ πόλει προσπορίσῃται
ὑδὼρ καλόν, οὗ ἔστερεῖτο. Οἱ παλαιοὶ διηγοῦνται μετ' ἐπαίνου
μάλιστα, ὅτι πρῶτος οὗτος ὠφέλιμον προσηκόντως ἐποίησατο
τὴν Καλλιρρόην, διακοσμήσας τὴν πηγὴν ταύτην διὰ μαρμαρίνου
κατὰ μέτωπον οἰκοδομήματος, ἐννέα ὑδρορροὰς ἔχοντος. Ἀλλ'
ὅμως δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο. Διότι ἡ «ἐννεάκρουνος», ὡς
τότε ὠνομάζετο ὁ εὐδρος οὗτος θησαυρός, δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν
πολυάνθρωπον πόλιν. Διὰ δὲ τῶν γενομένων νῦν ἐρευνῶν φανε-
ρὸν ἐγένετο, ὅτι ἐν τοῖς χρόνοις ἤδη ἐκείνοις πολλὰ τῶν ὑδρα-
γωγείων οἰκοδομήθησαν, ἅπερ — ἐπὶ Περιλέους μεγαλοπρεπῶς
διασκευασθέντα καὶ τὸ πέρας λαβόντα — ὠρισμένα ἦσαν ἀντὶ
τοῦ ὕδατος τῶν φρεάτων καὶ τῶν δεξαμενῶν τὸ πρόσφατον γὰρ
παράσχωσι τοῖς Ἀθηναίοις καὶ ψυγινδὸν τῶν ἐρεινῶν πηγῶν
γῆμα (1). Πρὸς τοιαῦτα δ' ὑδραυλικὰ ἔργα παρεῖχεν ἐν πρώτοις
μικρὸν ὕδατος ἀποταμίευμα ἢ τῆς Ἀκροπόλεως πηγὴ Κλεψύδρα,
ἐξ ἧς ὑδραγωγὸς κατὰ μῆκος τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς διεκλα-
δίζετο. Ἀλλὰ πολλῶ πλεῖον καὶ πολλῶ κάλλιον ὑδὼρ ἦν τὸ
ἀπὸ τοῦ Βριλητσοῦ καὶ Ὑμηττοῦ καὶ Λυκαθηττοῦ. Ἄλλο
δ', ὡς φαίνεται, ὕδωρ ἐπορίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ τῆς τοῦ
Ἰλισσοῦ κοίτης.

Ἀλλὰ πολλῶ θαυμαστοτέραν, ὡς εἰκόσ, παρεῖχον αἴσθησιν τὰ
μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, ὧν ὁ γέρων Πεισιστρατος ἐν τε τῇ

(1) Kurtius Erläuternder Text S. 28.

Ἀκροπόλει καὶ τοῖς νοτιοανατολικοῖς αὐτῆς ἐπελάβετο. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ἀκροπόλεως, ἥτις εἰσαῦθις ἡγεμονικῆ ἐγένετο ἔδρα, μεγαλοπρεπὲς ἰδρύθη οἰκοδόμημα πρὸς τιμὴν τῆς Ἀθηνᾶς, τῆς ἰδίως προστάτιδος Θεᾶς τοῦ Πεισιστράτου, ὅστις καὶ τὴν κερκίλην τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς ἐχάραξεν ὡς ἔμπεδον τύπον ἐν τοῖς Ἀττικοῖς νομίσμασι· παρὰ τῷ μικρῷ δῆλον ὅτι ναῶ τῆς Πολιᾶδος εὐπρεπὲς ἰδρύθη τῆς Θεοῦ Θησαυροφυλάκιον, ὅπως φυλάττωνται τὰ ἀφιερύμενα αὐτῇ ἀναθήματα. Τὸ δ' οἰκοδόμημα τοῦτο, ὅπερ δὲν ἐξεπεράνθη κατὰ πάντα, μεγάλας παρέσχε δυσκολίας, διότι ἡ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιφάνεια ἀνώμαλος ἦν. Παρὰ τὴν ὑψίστην τῆς Ἀκροπόλεως θέσιν καὶ τὸν τόπον, ὅπου ὁ Ζεὺς, ὡς λόγος, ἐδίκασε, Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς ἐριζόντων (σελ. 19), πρὸς νότον μὲν τοῦ Ἐρεχθίου, τρία δ' ὑψηλότερον τούτου μέτρα, παρεσκευάσθη κατὰ πρῶτον τὸ ἔδαφος χάριν τοῦ νέου ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔδαφος ἀπὸ τε ἀνατολῶν καὶ μεσημβρίας λίαν κατακλινὲς ἦν, ἐνιαχοῦ δὲ πλεῖον ἢ δέκα μέτρα, ἀνάγκη ἦν πλὴν μεγάλης ἐπιχώσεως «λίαν μὲν ἰσχυρὰ θεμέλια νὰ κατασκευασθῶσιν, ἅτινα καὶ συνετελέσθησαν ἐκ τετραγώνων Πειραιϊκοῦ πωρώδους λίθου (πωρώδους μὲν, λίαν δὲ στερεοῦ τιτανολίθου), νὰ ὀμαλισθῇ δὲ ἡ ἐκ μέτρων σχεδὸν 77 πρὸς τοῖς 32 ἀναγκαιοῦσα ἐπιφάνεια». Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ταύτης, 2444 τετραγωνικῶν μέτρων οὔσης, ὁ νέος ἰδρύθη κατὰ δώριον ῥυθμὸν ναὸς, οὗ ἀξιόλογα λείψανα, ἔτι καὶ νῦν ὑπάρχοντα, ἀνεκαλύφθησαν διὰ τῶν νέων ἀνασκαφῶν. Αἱ μὲν βαθμίδες καὶ οἰκίονες Πεντελικοῦ ἦσαν μαρμάρου, αἱ δὲ μετόπαι Παρίου, τὰ δ' ἄλλα πωρώδους λίθου. Ἦν δ' ὁ ναὸς εἰκότως ἐκτάστυλος περίπτερος (8 κατὰ μέτωπον κίονας ἔχων καὶ 17 ἐν ταῖς μακραῖς πλευραῖς). Τὸ πτερὸν δὲ τοῦτο περιέβαλλεν, ὡς εἰκάσαι ἐστί, σηκὸν ἀμφιπρόστυλον, 100 ἀκριβῶς ποδῶν (31 μ.) βάρους ἔχοντα· ἐκ τούτου δ' ἡ ἐπωνυμία ἐκατόμπεδον. «Πάντα δὲ (1) τὰ ἐκ πώρου μέλη τοῦ ναοῦ, λεπτῶ κεχρωματισμένα κονιάματι, κυανοβαφῆ ἦσαν καὶ ἐρυθροβαφῆ καὶ μελανόβαπτα» (2).

(1) Ad. Michaelis der Parthenon S. 5 ff. 119 ff.

(2) Διὰ τῶν ἔτει 1885 ἐν Ἀκροπόλει γενομένων ἀνασκαφῶν ἐν

Ἱστορ. τῆς τῶν Ἀθην. πόλεως μέχρι τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης 33

Οἱ Πεισιστρατίδαι, οἱ καὶ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν καὶ τὸν οἰκοδομήσαντες τῷ Πυθίῳ Ἀπόλλωνι ἱερόν, διενεμήθησαν νὰ ἰδρῦσωσι τῷ

τῷ μεταξὺ Παρθενῶνος καὶ Ἐρεχθείου τόπῳ, ὅς ὑπελαμβάνετο ὁ ἱερός μὲν τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς χώρος, διὰ πολυγώνων δὲ λίθων ἐπεστρωμένος, λείψανα ἀνεκαλύφθησαν τοίχων μεγάλου ναοῦ, ὅς οὐκ ἔστιν, ὡς ὑπολαμβάνεται, ἄλλος, ἀλλ' ἢ ὁ ὑφ' Ἡροδότου (VIII, 53 μ ἔ γ α ρ ο ν) μνημονευόμενος παλαιὸς τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς ναός, ὃν οἱ Πέρσαι ἐνέπρησαν. Διὰ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης πᾶσαι αἱ προγενέστεραι περὶ παλαιοῦ Παρθενῶνος γνώμαι ἄρδην ἀνηρέθησαν. Τὰ δ' ἀξιόλογα ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως ταύτης ἐξαγόμενα θέλοντες νὰ γνωρίσωμεν τοῖς ἀναγνώσταις τοῦ ἀνά χειρας βιβλίου, παρατιθέμεθα ἐνταῦθα ἐν συντόμῳ ὅσα ὁ πολλοῦ ἀξίος ἀρχιτέκτων καὶ διευθυντῆς τῆς Ἀθήνησι Γερμανικῆς σχολῆς κ. W. Doerpfeld ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ XI Τόμῳ σελίδι 337 der Mittheil. des Deutsch. archäol. Instituts, (1) καὶ ἐν τῷ XII Τόμῳ σελ. 190-276. Heft III

Ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ναός ἐξάστυλος ἦν καὶ Δωρικὸς καὶ περίπτερος, δύο μὲν προστάσεις ἔχων πρὸς Α. καὶ Δ, διηρημένος δ' εἰς δύο μέρη, τὸν καθ' αὐτὸ ναόν, σηκόν, καὶ τὸν ὀπισθόδομον. Καὶ ὁ μὲν σηκὸς εἰς τρεῖς διηρεῖτο ναῦς διὰ διπλῆς σειρᾶς κιόνων, ὁ δ' ὀπισθόδομος πρὸς δύο μικρότερα αὐτοῦ συνέχετο ὀψοστάσια διὰ δύο εἰκότως θυρῶν, μεταξὺ τοῦ σηκοῦ καὶ τοῦ ὀπισθόδομου ὄντα. Διαγράμματα καὶ σχέδια τοῦ ναοῦ τούτου εὐρήσει τις ἐν Antiken Denkmäler 1886 Taf. I καὶ II, καὶ ἐν τῷ Mitth. des deutsch. arch. Inst. Τόμ. XI σελ. 337.

Ἡ ὕλη δ', ἐξ ἧς ὁ ναός κατεσκευάσθη, λίθος ἦν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ πῶρος Πειραϊκῆς καὶ μάρμαρα. Ἡ ὕλη τῶν μὲν θεμελίων εἶνε κατὰ χώραν καταφανῆς, τῶν δ' ὑπὲρ τὰ θεμέλια μελῶν τοῦ ναοῦ πολλὰ τεμάχια ἐγκατασκευασμένα εἶνε ἐν τρισὶ μέρεσι τοῦ ἀρκτικοῦ τῆς Ἀκροπόλεως τείχους. Τὰ τεμάχια ταῦτα μέλη μὲν θριγκοῦ ὄντα, ἔτι δ' ἀπὸ τοῦ Leake τῷ παλαιότερῳ Παρθενῶνι (ὅς οὐδέποθ' ὑπῆρξεν) ἀποδιδόμενα, μετόπαι εἶνε μαρμάρου καὶ ἐπιστύλια καὶ τρίγλυφοι καὶ γείσα λίθου Πειραϊκοῦ. ἔτι δὲ σπόνδυλοι, διάφορον ἔχοντες διάμετρον, ἐκ μαρμάρου καὶ λίθου Πειραϊκοῦ. Τούτων οἱ μὲν μαρμάρινοι σπόνδυλοι μέλη εἶνε τοῦ ναοῦ, ὅς ἔλαβε μὲν τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκοδομήσεως ὑπὸ Κίμωνος, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ πέρας. Ὅτι δὲ τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ τῆς πολιάδος ναοῦ εἶνε, ἔδειξεν ὁ κ. W. Doerpfeld. Καὶ δὴ οἱ μὲν θεμέ-

(1) Ἐμπρησθέντος τοῦ παλαιοῦ τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς ναοῦ, νέον ἤρξατο οἰκοδομῶν ὁ Κίμων νοτιώτερον τοῦ πυρποληθέντος ἔπου ὁ νῦν Παρθενῶν. Ἀλλ' ἔμως ὁ ναός οὗτος δὴν ἔλαβε τὸ πέρας διὰ τὴν Κίμωνος φυγὴν καὶ διὰ περιστάσεις δυσμενεῖς ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς οἰκοδομήσεως. Μετὰ δὲ τὴν μεταφορὰν (454 π. Χ.) ἀπὸ τῆς ἀήλου τῶν συμμαχικῶν χρημάτων εἰς Ἀθήνας φκοδόμησεν ὁ Περικλῆς ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ τοῦ Κίμωνος τὸν νῦν Παρθενῶνα μικρότερον ἐκείνου.

τῷ Δι' νοτιοδυτικῶς μὲν τοῦ ἱεροῦ τούτου, πρὸς τὰ νοτιοανατο-
λικὰ δὲ τῆς πόλεως καὶ ἐκτὸς αὐτῆς πολὺ μεγαλοπρεπέστερον

λιοι τοῦ ἀνακαλυφθέντος ναοῦ δὲν ἦσαν τῆς αὐτῆς ὕλης, διότι οἱ μὲν
τοῦ πτεροῦ ἐξ ἐρυθροραίου σκληροῦ Πειραϊκοῦ λίθου ἦσαν, οἱ δὲ τοῦ
σηκοῦ καὶ τοῦ ὀπισθοδόμου ἐκ τοῦ σκληροτέρου κυανοῦ τιτανολίθου τῆς
Ἀκροπόλεως. Ὀλίγα δὲ μόνον τεμάχῃ ἐν τούτοις εὑρῆνται λίθου πω-
ρώδους Πειραϊκοῦ καὶ δύο μαρμάρου, ὧν ἐν μὲν λευκοῦ, ἐν δὲ μέλανος
Ἐλευσινίου. Οἱ δὲ χιονες καὶ τὰ ἐπιστύλια, αἱ τρίγλυφοι καὶ τὰ γεῖσα
Πειραϊκοῦ ἦσαν πάντα λίθου, λεπτῷ κονιάματι κεχρισμένα. Τὰ δὲ
τῶν ἀετωμάτων γεῖσα, τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀκρωτήρια καὶ αἱ πυραμίδες
ἐκ λευκοῦ γονδροκόκκου μαρμάρου· οἱ δὲ τοῖχοι τοῦ τε σηκοῦ καὶ ὀπι-
σθοδόμου εἰκότως ἐκ Πειραϊκοῦ λίθου. Τὸ τοῦ πτεροῦ δάπεδον ἦν μὲν
εἰκότως ἐκ πλακῶν, ὕλης δ' ἀγνώστου· τὰ θεμέλια δ' ὅμως τοῦ δαπέ-
δου τοῦ πτεροῦ ἐκ τετραγώνων λίθου Πειραϊκοῦ ἦσαν, ὡς τινα τούτων
δεικνύσιν, φαινόμενα νῦν ὑπὸ τὰς βαθμίδας τῆς τῶν κορῶν προστάσεως.

Ἐξετάζοντες δὲ τὸν ναὸν κατὰ τὴν τεχνικὴν ἐργασίαν, εὐρί-
σκομεν, ὅτι οἱ μὲν θεμέλιοι τοῦ πτεροῦ, μάλιστα δὲ τοῦ στυλοβάτου,
ἐπιμελεστέραν ἐργασίαν ἔχουσιν, οἱ δὲ τοῦ κυρίως ναοῦ ἀμελεστέραν,
ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι ὁ κυρίως ναὸς ἀρχαιότερος εἶνε τοῦ πτεροῦ, ὕστερον
προστεθέντος. Ὁ δὲ στυλοβάτης ἐκ τετραγώνων εἶνε λίθων ἀσυνδέτων
πρὸς ἀλλήλους, ὡς ἐν τῷ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραίῳ. Τῶν δὲ σπονδύλων
ἀνίσον ὕψος ἐχόντων καὶ διὰ τετραγώνων περιστομίδων συνδεομένων ὁ
κατώτατος δὲν συνδέεται πρὸς τὸν στυλοβάτην (ὡσαύτως τὸ κιονόκρα-
νον πρὸς τὸ ἐπιστύλιον)· ἔτι δ' οἱ σπόνδυλοι ἐφάπτονται ἀλλήλων ἐν
τῇ ὀριζοντείᾳ ἐπιφανείᾳ πρὸς τοῖς χεῖλεσι μόνον, τῆς ἔσω ἐπιφανείας
ἀμφοτέρων τῶν σπονδύλων κοίλης οὐσῆς. Τὸ δ' ἐπιστύλιον ἐκ δύο εἶνε
ὀρθογωνίων καὶ ἀλλήλαις συνδεδεμένων πλακῶν, αἱ δὲ τρίγλυφοι ἀσύν-
δετοι πρὸς τὸ ἐπιστύλιον. Αἱ δὲ μετόπαι ἐχοσμοῦντο πιθανῶς τὸ πάλαι
ἀναγλύφοις, ἃ νῦν οὐχ ὁρατά. Καὶ τὰ ἀετώματα δὲ ὑπ' ἀγαλμάτων
ἐχοσμοῦντο, περὶ ὧν ὁ κ. Studnicka ἐν Mittheil. Bd. XI S. 185
ἔγραψεν.

Ὁ ναὸς δ' οὗτος δὲν εἶχε τρεῖς βαθμίδας ὡς συνήθως παρὰ τοῖς Ἑλ-
ληνικοῖς ναοῖς, ἀλλὰ μίαν, ὡσπερ καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ Ἡραῖον. Ἔστι
δ' ἡ βαθμὶς αὕτη ἢ τὸ θεμέλιον ἐξισοῦσα ἐπιβολή (εὐθυνηρία)· διὸ
κατὰ ἀλήθειαν οὐ λογιστέα βαθμῖς, καθόσον καὶ ἐν μὲν τῇ νοτιοανα-
τολικῇ γωνίᾳ ὅλως ἐλλείπει, ἀλλαγῶ δὲ δὲν εἶνε ἐντελῶς λελαξευ-
μένη. Οἱ Δωρικοῦ ρυθμοῦ χιονες διαξόσματα μὲν ἔχουσιν εἴκοσι, κιο-
νόκρανα δὲ βαρῆα ὀπωσδήποτε, ἐντομὰς δὲ καὶ δακτυλίους ἀνὰ τέσσα-
ρας, διάμετρον δὲ πρὸς μὲν τῇ βάσει 1,65 μ. ὡς ἔγγιστα, πρὸς δὲ τῷ
κιονοκράνῳ περὶ τὸ 1,30. Τὸ τῶν κίωνων ὕψος ἀόριστον, κατὰ δ' ἀνα-
λογίαν ἄλλων ναῶν 5 1/2 διαμέτρων τῶν πρὸς τῇ βάσει. Οἱ δ' ἐν ταῖς

τοῦ Παρθενῶνος ναόν, ἐπίκλησιν Ὀλυμπιεῖον ἔχοντα. Ἐνταῦθα, ἔπου κατὰ τὸν ἐπιχώριον μῦθον τὰ μὲν τελευταῖα λείψανα τοῦ

μακραῖς πλευραῖς κίονες ἔχουσι μικροτέρας διαμέτρους. Καὶ τὸ μὲν ἐπιστύλιον ἔχει ὕψος καὶ πάχος 1,275 μ., αἱ δὲ τρίγλυφοι ὑψηλότεραι μὲν εἶνε τοῦ ὕψους τοῦ ἐπιστυλίου περὶ τὰ 6 ἑκατοστὰ τοῦ μ., πλάτος δ' ἔχουσι αἱ μὲν ἐν τῷ μετώπῳ 0,822 μ., αἱ δ' ἐν ταῖς πλευραῖς 0,753. Αἱ μετόπαι ἀνισοί, ὡς δ' αὐτῶς καὶ τὰ γείσα, διάφορον ἔχοντα κυμάτιον, ὡσπερ καὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ, ὁ σπουδαιότατον πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ Δωρικοῦ ναοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ὁ ναὸς τὸ κατ' ἀρχὰς ὑριζόντειον μόνον γείσον εἶχε, τὸ δ' ἐπικλινές τῶν ἀετωμάτων γείσον ἐτέθη, ὅτε καὶ ἡ ἐπικλινῆς στέγη ἐφευρέθη, ὥστε τὰ γείσα τοῦ τε ἀετώματος καὶ τῶν μακρῶν πλευρῶν δὲν κατεσκευάσθησαν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, διότι οὔτε κατατομήν, οὔτε κυμάτιον ἤθελον ἔχει διάφορον.

Μετὰ δὲ τὴν ἔρευναν τῆς ὕλης, τῆς τεχνικῆς ἐργασίας καὶ τῶν οἰκοδομικῶν σχημάτων τοῦ ναοῦ οὐδεμίαν ἔχομεν ἀμφιβολίαν, ὅτι ἀρχαιότερος εἶνε τῶν Περσικῶν πολέμων. Διότι πρὸς τοῖς εἰρημένοις τὰ θεμέλια τοῦ ἔξω πτεροῦ παντάπασιν ὅμοια εἶνε καθ' ὕλην τε καὶ τεχνικὴν ἐργασίαν πρὸς τὰ πρὸ μικροῦ ἀνασκαφέντα θεμέλια τοῦ Ἀθηνῆσιν Ὀλυμπιεῖου καὶ τοῦ παλαιότερου ἐν Ἐλευσίνι ναοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ μὲν Ὀλυμπιεῖον ὁ Πεισίστρατος, ὡς γνωστὸν, νὰ οἰκοδομῆ ἤρξατο, ὁ δ' ἐν Ἐλευσίνι ναὸς, ὡς δῆλον ἐκ παραβολῆς τῶν τότε οἰκοδομημάτων, ἔργον τῶν αὐτῶν ἐκείνῳ χρόνων εἶνε, δυνάμεθα ν' ἀναγάγωμεν τὸ ἔξω πτερόν τοῦ ἐν Ἀκροπόλει ναοῦ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου. Καὶ τὰ ἀνώτερα δὲ τοῦ οἰκοδομήματος μέλη κατάλληλα εἶνε κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὰ σχήματα τοῖς χρόνοις τούτοις. Ὁ ἐχῖνος ἐπὶ παραδείγματι τοῦ κισνοκράνου ὅμοιός πως εἶνε πρὸς τὸν τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ ναοῦ τοῦ Διός, μαρμάρῳ δ' ἐν τε ταῖς μετόπαις καὶ πάσῃ τῇ στέγῃ ἐχρῶντο οἱ Ἕλληνες οἱ γεγονότες τελευτῶντος τοῦ 5. αἰῶνος· καὶ τὰ ζῶδια δὲ τοῦ ἀετώματος (Ἀθηνᾶ ἐν γιγαντομαχίᾳ) δεικνύασιν, ὅτι δὲν εἶνε προγενέστερα τοῦ Πεισιστράτου, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τὸ περιστύλιον. Τελευτῶντες δὲ ἐρωτῶμεν, τίς ἄλλος ἤθελε κατασκευάσει ἢ αὐξήσει μέγαν τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ναόν, ἢ ὁ ἀνὴρ, ὃν εἰς τὸ ἄστυ ἡ Ἀθηνᾶ ἐπανήγαγε, καὶ ὃς τιμῶν αὐτὴν τὰ διὰ πεντητηρίδος τελούμενα μεγάλα Παναθήναια εἰσήγαγεν; Ἡ τε ὕλη καὶ τεχνικὴ ἐργασία καὶ τὰ σχήματα τῶν τε θεμελίων καὶ τῶν ἀνωτέρων τοῦ περιστυλίου μελῶν ἄγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι τὸ ἔξω πτερόν ἔργον τοῦ Πεισιστράτου ἐστίν.

Τοῦ λόγου δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περὶ τῶν τοῦ ναοῦ θεμελίων ὄντος, ἀπεφηνάμεθα, ὅτι ὅτε σηκός καὶ ὁ ὀπισθόδομος ἀρχαιότερος τοῦ ἔξω περιστυλίου εἶνε. Καὶ ἀγνοοῦμεν μὲν οἷα τὰ ἀνώτερα μέλη τοῦ σηκοῦ καθ' ὕλην τε καὶ τεχνικὴν ἐργασίαν, ἀλλ' ἐκ τοῦ διαγράμματος τοῦ

μεγάλου κατακλυσμοῦ κατέρρευσαν, ὁ δὲ Δευκαλίων ἱερὸν ἐπὶ τῇ σιωτηρίᾳ τῷ Διὶ ἀνέθηκεν, οἱ δ' Ἀθηναῖοι, τελευτῶντος τοῦ

ναοῦ νοοῦμεν, ὅτι τὸ ἀρχαιότερον Ἐρέχθειον, ὁ ὑπὸ τοῦ νῦν ἀντικατέστη, δὲν εἶχεν ἀκριβῶς τὸ αὐτὸ σχῆμα τοῦ νεωτέρου, διότι ἦν κατὰ τι μὲν μικρότερον, ἐν τῷ αὐτῷ δὲ σχεδὸν τόπῳ ἰδρυμένον. Νὰ θέσωμεν ἀρχαιώτερον τὸν παλαιὸν τοῦ Ἐρεχθείως ναὸν δὲν δυνάμεθα, διότι καθ' Ἡρόδ. VII. 55 περιεῖχε τὰ ἀρχαῖα τῆς λατρείας σύμβολα, ἃ ἦσαν ἀμέσως πρὸς ἄρκτον τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἀρχαίου τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς ναοῦ, δῆλον ὅτι ἢ ἐν τῷ νῦν Ἐρεχθείῳ, ἢ παρ' αὐτῷ. Διὸ τὸ ἀρχαῖον Ἐρέχθειον ἀναγκαίως τοσοῦτον ἦν ἐγγὺς τοῦ μεγάλου τῆς Ἀθηνᾶς ναοῦ, ὥστε μεταξύ ἀμφοτέρων στενὸς τὸ πολὺ διάδρομος ἦν. Εἰ λοιπὸν ὁ Πεισίστρατος ἅπαντα τὸν μέγαν ναὸν ὤκοδόμησε μετὰ τοῦ ἔξω ἐπιστυλίου, ἀκατάληπτον εἶνε, διὰ τί δὲν ἰδρυσεν αὐτὸν νοτιώτερόν τι, ὅπου πολὺς ἦν τόπος. Εἰ δ' ὅμως τὸ ἔξω περιστύλιον μόνον ὑπὸ τοῦ Πεισιστράτου ὤκοδομήθη, ἐξηγεῖται μὲν ἡ μεγάλη τῶν δύο ναῶν ἐγγύτης ἀπλούστατα, νοεῖται δὲ καὶ διὰ τί μέρος τι τοῦ Ἐρεχθείου, ὁ ὕστερον εὐρύνηθη, ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ἠδρασμένον ἐστίν.

Τούτων οὕτως ἐχόντων, προΐων εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ναοῦ, ἐξετάζει ὁ κ. Dörpfeld (ἐν *Mith Bd.* XII) τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πρὸ τῶν Περσικῶν καὶ μετ' αὐτά, καὶ ἀποφαίνεται γνώμην, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπανιόντες μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν Περσ. στρατευμάτων ἀνωκοδόμησαν τὰ τε τείχη καὶ τὰ ἱερά, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐμπρησθεὶς ναὸς (πλὴν τοῦ περιστυλίου), διότι ἀπίθανον ὑπολαμβάνει ἐπὶ 40 ἔτη, ἐν οἷς οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ἀκμῇ τῇ μεγίστῃ ἦσαν, ἄνευ ναοῦ Ἀθηνᾶς καὶ θησαυροφυλακίου νὰ ἔμενον μέχρι τῆς τοῦ Παρθενῶνος οἰκοδομήσεως. Εἰ τοῦτο μὴ ἐγένετο, ποῦ τὰ ἱερά σκεύη κατατεθειμένα, λέγει, ἦσαν, ποῦ δὲ τὰ τῆς θεοῦ καὶ τὰ τῶν συμμάχων χρήματα, ἃ εἰς Ἀθήνας τῷ 454 μετηνέχθησαν, ὅτε ὁ νῦν Παρθενῶνος οὐκω τετελεσμένος ἦν; Διὸ ὑπολαμβάνει, ὅτι, ἀνωικοδομηθέντος τοῦ ναοῦ τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς μετὰ τὰ Περσικά, κατετέθησαν ἐν αὐτῷ (ἐν τῷ ὀπισθοδόμῳ τῷ καὶ δύο ἕτερα δωμάτια ἔχοντι. — Ἐπιθι σελ. 33 Σημ.) ὡς καὶ πρὸ τοῦ τὰ τε σκεύη καὶ τὰ χρήματα τῆς θεοῦ καὶ τῶν συμμάχων. Ἐδράζει δὲ τὰς γνώμας ταύτας καὶ ἐπ' ἄλλα καὶ ἐπὶ ἐπιγραφῆς τινος (*Inscr. Att.* I. 32). Πέρασ δὲ τοῦ νῦν Παρθενῶνος λαβόντος, τὰ μὲν πομπικὰ σκεύη εἰς τὸν ὀπισθοδόμον (1) αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ

(1) Ὅπισθοδόμον οἱ παλαιοὶ κατὰ τὴν κ. Dörpfeld ἰκάλουν τὸν τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς πολιᾶδος ἀνωικοδομηθέντος καὶ διασφαιστος καὶ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα τὸ ὄνομα παλαιός, τὸν δὲ ὀπισθοδόμον τοῦ νῦν Παρθενῶνος Παρθενῶνα ἰκάλουν. Οἱ μεταγενέστεροι δ' ὅμως συγγραφεῖς, οἷος ὁ Πausanias, Παρθενῶνα ἰκάλουν ἐὸν τὸν ὀπισθόδομον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ὅλον ναόν, ὡς περ καὶ ἡμεῖς νῦν.

μηγὸς Ἀνθεστηριῶνος τὴν μεγάλην τῶν Διασίων ἑορτὴν ἐκ παλαιοῦ ἐτέλουσαν θεραπεύοντες τὸν Δία, μεγαλοπρεπὲς ἔμελλε νὰ

τῆς πολιάδος μετηνέχθησαν, τὰ δὲ τῆς θεοῦ χρήματα εἰς τὸ νότιον δωμάτιον τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ τῆς πολιάδος ναοῦ, τὰ δὲ τῶν ἄλλων θεῶν εἰς τὸ ἀρκτικὸν τοῦ αὐτοῦ ναοῦ δωμάτιον, τὰ δὲ συμμαχικὰ ἔμειναν ὅπου καὶ πρότερον ἐν τῷ μεγάλῳ οἰκῆματι τοῦ ὀπισθοδόμου τοῦ αὐτοῦ ναοῦ.

Εἰ δὲ τις νομίζει, ὅτι ἡ ἐγγύτης τοῦ ναοῦ τούτου καὶ τῆς τῶν κορῶν στοᾶς τοῦ ἀνακαινισθέντος Ἐρεχθείου, δύο σχεδὸν μ. ἀλλήλων διεχόντων, εἰς τὸ τοῦ καλοῦ αἶσθημα ἐμπίπτει, ἀναλογισάσθω, ὅτι οὐδέποθ' οἱ Ἀθηναῖοι ἱερὰ καθήρουν· ἔτι δὲ ταῦτόν ῥητέον καὶ περὶ τῆς τοῦ Παρθενῶνος ζωφόρου, ἧς τὰ ζώδια, 12 μ. ὄντα ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοῦ οὐδὲ 3 μ. εὖρος ἔχοντος περιστυλίου ἐν ταῖς μακραῖς πλευραῖς, ὅπως τις ἴδῃ δυνατὸν εἶναι μόνον ἔξωθεν τοῦ πτεροῦ καὶ οὐ πάντα παραγρημα, τῶν κίωνων παρεμπιπτόντων. Εἰ δὲ τις τῶν καλλιτεχνῶν οὕτως νῦν ζωφόρον ἐρρυθμιζε καὶ διειτίθει, γέλωιτ' ἂν ἰφλίσκανεν.

Ὁ ναὸς δ' οὗτος διεσφίζετο ἔτι τῷ 406 π. Χ, ὡς δῆλον ἐκ τῶν Ξεν. Ἑλλ. Α'. 5'. 1. «ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς νεὸς ἐνεπρήσθη». Παλαιὸς δὲ ναὸς οὐκ ἐστὶ τὸ Ἐρέχθειον ὡς ἄχρι τοῦδε ὑπελαμβάνετο, διότι ναὸς, ὃς οὕτω ἐστεγασμένος ἦν τῷ 409[8, ὡς γνωστὸν ἐστὶν ἐξ ἐπιγραφῆς περὶ τοῦ Ἐρεχθείου πραγματευομένης, δύναται παλαιὸς νὰ ὀνομασθῆ; Παλαιὸς λοιπὸν ναὸς οὐδεὶς ἐστὶν ἕτερος ἢ ὁ πέρυσιν ἀνακαλυφθεὶς τῆς πολιάδος Ἀθηνᾶς, ὡς τὸ κατ' ἀρχὰς μὲν ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐκαλεῖτο, μετὰ δὲ τοῦ Παρθν. τὸ πέραν ὁ παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς ναὸς. Ὅπως δὲ ταῦτα πιστώσῃ ὁ κ. Doerpfeld χωρίον τι φέρει τοῦ Δημοσθ. (κατὰ Τιμοκράτ. 136) ἐν ᾧ λόγος περὶ πυρπολήσεως ὀπισθοδόμου, ὃν τὸν τοῦ πέρυσιν ἀνακαλυφθέντος ὑπολαμβάνει.

Καὶ μετὰ τὸν ἐμπρησμόν δ' αὐτοῦ τῷ 406 γενόμενον, ἀνασκευασθεὶς ὁ ναὸς διεσφίζετο καὶ τῷ Δ'. αἰῶνι καὶ ἔτι γε πέραν μέχρι τῶν Ῥωμ. χρόνων ὡς ἐκ Πaus. Α'. κδ'. 3 δῆλον. Πότε δ' ὅμως ἠφανίσθη ἀκριβεία ὀρίσασθαι χαλεπὸν. Ἴσως μὲν ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν καθηρέθη, ὅπως αὐτοὶ χρῆσωνται τῇ ὕλῃ μεταποιῶντες τὸν Παρθενῶνα καὶ τὸ Ἐρέχθειον εἰς χριστιαν. ναοὺς· ἴσως δὲ καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὅτε πολλαὶ ἐν Ἀκροπόλει φθοραὶ καὶ μεταποιήσεις οἰκοδομημάτων ἐγένοντο. Ἀφανισθέντος δὲ τοῦ ναοῦ, οἰκίαι καὶ δεξαμεναὶ ὕδατος κατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῶν θεμελίων αὐτοῦ, ὡς δῆλον ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν.

Τῷ κ. Doerpfeld λέγοντι, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος καὶ μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Παρθενῶνος διαφυλάχθη κατὰ χώραν μέχρι τῶν Βυζαντινῶν, ἀντιδοξῶν ὁ κ. E. Petersen, τάναντία ἀποδέχεται καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους καλλιτεχνικοὺς καὶ αἰσθητικοὺς καὶ διότι αἱ κόραι τῆς τοῦ Ἐρεχθείου στοᾶς ἤθελον μὲν ἀνακράζει, (οἶονεὶ διαμαρτυρούμεναι), παλαιοῦ

ἰδρυθῆ οἰκοδόμημα, ὅπερ οἶον ἦν πρὸς τοὺς μεγάλους ναοὺς νὰ παραέλθῃ τῶν ἐν Ἐφέσῳ καὶ Σάμῳ Ἰώνων τῆς μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ πρὸς τὸν Ἰλιστὸν ἐνταῦθα λίαν κάταντες ἕδαφος ἰσόπεδον ἐγένετο καὶ ὁμαλὸν διὰ μεγάλων ἐπιγώσεων. Ἐκτάσεως δ' ἦν τεσσάρτης, ὥστε ὁ περίβολος τοῦ ἱεροῦ τεσσάρων σταδίων (12 λεπτῶν ὥρας) ἔκτασιν ὀνυκτὸν νὰ εἴχεν. Ἐντὸς δὲ τοῦ περιβόλου τούτου ἤρξατο ἡ οἰκοδόμησις τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ, οὗ τὸ μὲν μήκος εἰς 354' ὑπελογίσθη, τὸ δὲ πλάτος εἰς 171'· 120 δὲ κίονες (1) Πεντελησίου λίθου, ὕψους μὲν 60', διαμέτρου δ' 6', νὰ βραστάσωσιν ἐμελλόν τὰς τῆς στέγης δοκούς. Προϊόντες θέλομεν ἶδει, ὅτι τὸ γιγάντειον τοῦτο ἔργον, οὗ ἡ πρόοδος διὰ τὴν πτώσιν τῶν Πεισιστρατιδῶν διεκόπη, μόλις ἔξ αἰῶνας ὕστερον τὸ πέρασ ἐλαβε διὰ τινος μεγάλου οἰκοδόμου Ῥωμαίου αὐτοκράτορος (2).

πρὸ αὐτῶν τοίχου καὶ δὴ τοσοῦτον πλησίον ὄντος, ἤθελον δ' ἐπιθυμεῖ τῆς Παναθηναϊκῆς πομπῆς διερχομένης νὰ θεῶνται καὶ ὑπὸ τῶν τελούτων τὴν πομπὴν νὰ ὀρῶνται. Ἡ δὲ τοῦ Παρθενῶνος ζωφόρος ὡς κόσμημα καὶ οἶονεὶ περιδέραιον τοῦ ναοῦ οὔσα, δυνατόν ἐστὶν ἔξωθεν τοῦ πτεροῦ νὰ ὀρῶται κάλλιον ἢ ἐνδοθεν.

Ἐπειδὴ τὸ ἕδαφος τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν ᾧ καὶ ἄλλα μέλη τοῦ ναοῦ τούτου καὶ ἐπιγραφαὶ εἰκὸς ἐστὶν εἰς φῶς νὰ προέλθωσι, δὲν ἀνεσκάφη ἔτι ἅπαν, εὐλογον ὑπολαμβάνεται νὰ ἐπέχη τις τῇ ἐτέρᾳ τῶν γνωμῶν τούτων νὰ συνταχθῇ (ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τῆρσιν τοῦ τῆς πολιᾶδος ναοῦ καὶ μετὰ τὴν οἰκοδόμησιν τοῦ νῦν Ἐρεχθείου). Ὅμως δ' εἰρήσθω διὰ βραχυτάτων, ὅτι εὐφρῶς πάνυ τῶν ἑαυτοῦ γνωμῶν ὑπερμάχεται ὁ ὁ κ. Doerpfeld. Σ. Μ.

(1) Ἐπιθετὰ περὶ Ὀλυμπίου ἐν Κεφαλ. Η' λεγόμενα. Σ. Μ.

(2) Χάριν τῶν ἀγνωστώων, οἵτινες ἀγνοοῦσι τοὺς πολλάκις μνημονευομένους τεχνικοὺς ὄρους τῶν Ἑλληνικῶν ναῶν, προστίθενται ἐνταῦθα βραχεῖαι τινες διασαφήσεις. Περίβολον οἱ παλαιοὶ ἐκάλουν τὸν περιπεφραγμένον ἢ διὰ τινος τοίχου περιβεβλημένον ἱερὸν τοῦ ναοῦ χῶρον. Στυλοβάτης δ' εἶνε ἡ ἐπιφάνεια τῆς βαθμοειδοῦς τοῦ ναοῦ κρηπίδος (ἡ ἀνωτάτη βαθμὶς τοῦ περιστυλίου). Παραστάδες δ' ὀνομάζονται αἱ βάσεις καὶ ἐπίκρανον ἔχουσαι κατὰ μέτωπον ἐπιφάνειαι τῶν μέχρι τοῦ προσθίου ἀετώματος προεκτεινομένων πλαγίων τοῦ ναοῦ τοίχων, περιστύλιον δὲ τὸ περιστόον (οἱ περὶ τὸν ναὸν κίονες). Ὁ δ' ἐν παραστάσι ναὸς συνίσταται ἐκ τε τοῦ σηκοῦ, ἐπὶ ἐπιμήκους ἐπιφάνειας, ὡς βάσεως, ἑδραζομένου (χρησιμεύοντος, ὅπως τὸ τε ἄγαλμα τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ βωμὸς ἐνιδρυθῆ), ἐκ τε τοῦ κυρίως δῆλον ὅτι ναοῦ καὶ ἐκ τῆς προστάσεως, τεταγμένης μὲν ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς τοῦ σηκοῦ προεκτάσει, ἀναπεπταμένης δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Ἄλλα δ' ἔργα ὑπὸ τῶν υἱῶν μάλιστα τοῦ Πεισιστράτου Ἰπ-
πίου τε καὶ Ἰπάρχου κατασκευασθέντα πρὸς ἄλλας συνεβάλ-

Ἡ πρόστασις καὶ πρόναος καλουμένη, ἰσοπλατῆς εἶνε τῷ ναῷ. Ἄπας δ' ὁ ναὸς δι' ἐπιπέδου φατνώματος καλύπτεται καὶ στέγης, ἥτις ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ ναοῦ πέρασι δι' αἰτωμάτων περιβάλλεται, σχῆμα τριγώνου ἔχοντων. Ὁ πρόναος ἀποτελεῖ τὸ τοῦ ναοῦ μέτωπον. Παρά τισι δὲ τῶν ναῶν εὗρηται ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ ὀπίσθεν τοῦ σηκοῦ καὶ ὀπισθόδομος (Posticum) ἢ ὀπίσθιον δωμάτιον, ὃ ἦν μὲν τῷ σηκῷ ἰσόπλατον, θησαυροφυλακίῳ δ' αὐτῷ οἱ παλαιοὶ ἐχρῶτο. Εἰ δὲ πρὸ μὲν τῶν παραστάδων καὶ τῶν τοῦ προνάου κίωνων ἕτερα ὑπῆρχε σειρά κίωνων, καθ' ἑαυτὴν ἰσταμένη, ἐφ' ἧς τὸ πρόσθιον αἰτωμα ἐστηρίζετο, ὁ ναὸς ἐκαλεῖτο πρὸ στυλος (1). εἰ δ' ὁ ναὸς ἦν κύκλῳ πανταχοῦ διὰ πτεροῦ (περιστυλίου) περιβεβλημένος, ὠνομάζετο περίπτερος· εἰ δ' ἀντὶ τῶν καθ' ἑαυτοὺς ἰσταμένων κίωνων (πλὴν τῶν τοῦ προστύλου ναοῦ) ἡμικίωνων μόνον χρῆσις ἐγίνετο, ὁ ναὸς ἐκαλεῖτο ψευδοπερίπτερος. Ὁ δὲ δίπτερος περιεβάλλετο κύκλῳ ὑπὸ διπλῆς σειρᾶς κίωνων. Ψευδοδίπτερος δ' ὁ ναὸς ὠνομάζετο, εἰ (διατηρουμένης τῆς ἐξωτερικῆς τῶν κίωνων σειρᾶς ναοῦ διπτέρου ἐν τῇ ἀπὸ τῶν τοίχων τοῦ σηκοῦ ἀποστάσει) ἡ ἐσωτερικὴ τῶν κίωνων σειρά ἔλειπε. Διεκρίνοντο δ' οἱ ναοὶ ἀλλήλων ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῷ μετώπῳ κίωνων· καὶ τετράστυλοι μὲν ὠνομάζοντο οἱ 4 ἔχοντες κίονας, ἐξάστυλοι δ' οἱ 6, ὀκτάστυλοι δ' οἱ 8, δεκάστυλοι δ' οἱ 10, δωδεκάστυλοι δ' οἱ 12 ἔχοντες κίονας.

Οἱ δὲ κίονες συνίστανται ἐκ βάσεως, ἐκ σώματος τοῦ κίονος καὶ ἐκ κιονοκράνου. Ὁ μαρμάρινος δὲ τοῦ ναοῦ θριγκὸς (οἱ ἐπιστεγάζοντες καὶ συνδέοντες τοὺς κίονας μαρμάρου ὄγκοι) συνίστανται ἐκ τοῦ ἐπ' αὐτῶν τῶν κίωνων ἐπιχειμένου ἐπιστυλίου καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῷ διαζώματος, ὃ, ὀριζόντειον τοῦ θριγκοῦ εὐρὺ μέρος ὄν, διαποικίλεται ἐν τῷ Δωρικῷ ρυθμῷ ὑπὸ συμμέτρως τεθειμένων καὶ ἀλλήλους ἐναλλαττόντων τριγλύφων καὶ μετοπῶν. Καὶ τρίγλυφοι μὲν εἶνε οἱ τὸ γεῖσον ὑποστηρίζοντες ὀρθοστάται, ὑπὲρ τὸν ἄξονα μὲν ἐκάστου κίονος καὶ ἐν μέσῳ ἐκάστου μεταστυλίου (2) ὄντες, ἐν σχήματι δὲ θράνου μικρόν τι προεξέχοντες· μετόπαι δὲ τὰ μεταξὺ τῶν τριγλύφων διαστήματα, ἃ, τετραγωνικὰ ὡς ἔγγιστα ὄντα, ἐντεθειμένας ἔχουσι πλάκας εἰσεγούσας (συνήθως ἀναγλύφους). Ἐν τῷ Ἰωνικῷ καὶ Κορινθιακῷ ρυθμῷ τὸ διάζωμα (ζωφόρος) ἢ ὅλως ἀπέριπτον ἢ τὸ κυρίως ἔδαφος εἶνε, ἐν ᾧ ἐπειργασμένοι πολλάκις εἰσὶν αἱ ἀλλήλας ἀμειδόμεναι πλαστικαὶ ἀπεικονίσεις. Γεῖσον δὲ λέγεται ἢ ὑπὲρ τὴν ζωφόρον, λίαν ἐπιδαρύνουσα καὶ προεξέχουσα προκλινῆς πλάξ, ὑφ' ἣν ἐν τῷ Δωρικῷ ρυθμῷ ὑπὲρ ἐκάστην τρίγλυφον καὶ μετόπην αἱ λεγόμεναι πρόμοχοι προέχουσιν (ὀρθογώνιοι πλάκες, ὧν ἐκάστη τρεῖς σειρὰς ἀνά ἕξ κυλιν-

(1) Ἄμφι πρὸ στυλος δ' ὁ ναὸς ἐκαλεῖτο, εἰ ὁμοίαν τῇ τοῦ προνάου σειράν κίωνων εἶχε καὶ ἡ δυτικὴ τοῦ ναοῦ πλευρά. Σ. Μ.

(2) Μεταστυλίον δὲ λέγεται ὁ μεταξὺ τῶν κίωνων χώρος, ἢ ἡ ἀπ' ἀλλήλων τῶν κίωνων ἀπόστασις. Σ. Μ.

λοντο ὠφελείας. Ὁ Ἱππαρχος περιέφραξε διὰ τείχους τὴν Ἀχαδήμεϊαν, ἣν, ὡς φαίνεται, καὶ δι' ἐκτεταμένων κήπων, παραδείσων, ἐπεκέντησε. Τότε δ' εἰκότως ἰδρύθη γυμνάσιον καὶ ἐν τῷ Λυκαίῳ, ὃ, ἱερὸν τοῦ Ἀπόλλωνος πρὸς νότον μὲν τοῦ Λυκαβήγτου, οὐ μακρὰν δὲ τοῦ Ἰλισσοῦ ὄν, εὐρύχωρον εἶχε περίβολον, ἐν ᾧ οἱ τε πεζοὶ καὶ ἵππεις ἤσκηοντο. Ἀλλὰ πολλῶ πλείονα ἐπιμέλειαν οἱ Πεισιστρατιδαὶ ἐποιήσαντο περὶ τῆς βελτιώσεως καὶ καταμετρήσεως τῶν ἐπ' ἀγροῦ ἔδῶν, οὐ μόνον ὅπως ἄμεινον αἱ ἀγροικίαι συγκεντρωθῶσι καὶ πρὸς ἀλλήλας νὰ συνδεθῶσιν, ἀλλὰ καὶ εὐκολωτέρα ἢ ἐπικοινωνία γένηται τῶν τε χωριτῶν καὶ δεσποτῶν τῶν κτημάτων πρὸς τὴν πρωτεύουσαν καὶ τοὺς λιμένας. Κεντρικῶ δὲ τῶν μυλίων λίθῳ, ἐξ οὗ αἱ ἀποστάσεις ἐλογίσθησαν, ἐγράψαντο τῷ διὰ πανελληνίου τελετῆς καθιερωθέντι βιωμῇ τῶν 12 θεῶν, ὃν ὁ Ἱππίας ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν ἀγορᾷ ἱδρυσεν διὰ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Εἶτα δ' ἐν μέσῳ πάσης ὁδοῦ μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ λόγου ἀξίας κώμης ἢ κωμοπόλεως τῆς Ἀττικῆς ἔστησεν ὁ Ἱππαρχος Ἑρμᾶς, οἵτινες, τετράγωνοι οὖσαι στῆλαι, τὴν εἰκόνα ἔφερον τοῦ Ἑρμοῦ, προστάτου θεοῦ τῶν ἔδῶν καὶ τῶν ἐδοιπόρων. Ἦσαν δ' ἐπ' αὐτῶν ἐπιγεγραμμένοι δύο ἐπιγραφαί, ὧν ἡ μὲν τὰς ἀναγκαίας τοπογραφικὰς ἐδηγίας παρεῖχεν, ἡ δ' εὐστοχον ἀπόθεγμα ἠθικῆς σοφίας. Κατὰ δὲ τοῦ Ἱππάρχου τὸ ὑπόδειγμα ἐμοίως ἱδρυσαν πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς πολῖται Ἑρμᾶς, καὶ οἴκοι δὲ καὶ γένη καὶ φυλαί, ἄλλοις μὲν ἐπὶ διασταυρώσεως ἔδῶν, ἄλλοις δ' ἐν ἰδιαζόντως μεγάλῳ ἀριθμῷ ἐν ταῖς Ἀθήναις αὐταῖς, ὅπου βραδύτερον ἐν καταπληκτικῷ ἐωρῶντο πλήθει τοιοῦτοι Ἑρμαῖ, ὡς προστάτριαι θεότητες ἐν τε παλαιστραῖς καὶ γυμνασίαις, πρὸ τῆς αὐλείου θύρας καὶ ἐν ταῖς δημοσίαις ἀγυιαῖς.

δροειδεῖς καὶ λίαν ἀπεμβλυμένας καὶ πρὸς κώνους ὁμοίας σταγόννας (1) ἔχει). Μέρος δὲ τοῦ γείσου εἶνε καὶ τὸ κυμάτιον, ὃ ὑπὸ τὴν στεφάνην περιθέει. Ἔστι δὲ στεφάνη τὸ ἀνώτατον-οἰκοδομικὸν μέλος τοῦ γείσου, ὃ ἔξωθεν μὲν εἶνε κυρτόν, ἔσωθεν δὲ κοῖλον, ὅπως δέχεται τὰ ἀπὸ τῶν κεράμων καταρρέοντα ὑετία ὕδατα· ταῦτα δ' ἐξεχόνοντο πέραν τοῦ κρηπιδώματος διὰ τῶν λεγομένων ὑδροροῶν, ἃς παριστᾶσιν αἱ τῶν λεόντων κεφαλαί.

(1) Αὗται παρ' Ἑλλῶν καὶ ἑλ οἱ καλοῦνται. Σ. Μ.

Ἄλλ' ὡς γνωστὸν, ἔλαχεν ἐπὶ τέλους ἡ τῶν Πεισιστρατιδῶν τυραννὶς τῆς αὐτῆς τύχης, ἧς καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαιόταται Ἑλληνικαὶ τυραννίδες. Τὰ τῶν τυράννων δηλαδὴ τούτων, μεγάλως ἤδη ἐν τῇ Ἀττικῇ δεινωθέντα, τὴν θανατηφόρον ἔλαβον πληγὴν διὰ τῆς τῶν Σπαρτιατῶν εἰσβολῆς, οἷς (510 π. Χ.) οἷτε Ἀθηναῖοι φυγάδες, ἤγουμένου τοῦ μεγάλου Ἀλκμαιωνίδου Κλεισθένους, συνέπραττον καὶ οἱ ἵππεις ὑπὸ τῷ Ἰσαγόρᾳ. Τὰ δ' ὀχυρὰ τῆς Πελασγικῆς Ἀκροπόλεως τείχη, ἅτινα κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς θρησκευτικῆς ἀσφαλίσεως διενεόθη ὁ Πεισιστρατος, περίεπτον μεγάλης ἀκριδοῦς κατὰ τῆς βασιλείας τοῦ πονηροῦ βλέμματος κατασκευάσας, ὃ «ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως προβεβλημένον» ἦν (1), δὲν ἐπέσχον τὴν πτώσιν τοῦ τῶν τυράννων οἴκου, διότι ὁ Ἰππίας ἠναγκάσθη, ὅπως λυτρώσῃ τοὺς εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολιορκητῶν πεσόντας παῖδας, νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ καταλίπῃ τὴν πατρίαν χώραν.

Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου κατέπαυσαν πανταχοῦ οἰκοδομοῦμαι αἱ ἐπὶ τῆς τυραννίδος ἀρχὴν λαβοῦσαι μεγάλοι κατασκευαί. Καὶ εἰ δ' αὐτὸ τὸ μέγα μῖσος τῶν εὐπατριδῶν, μάλιστα δὲ τῶν Ἀλκμαιωνιδῶν, μὴ εἶχεν ἀποπνίξει τὴν ἔφεσιν καὶ ῥοπήν πρὸς προαγωγὴν τῆς οἰκοδομῆσεως τοῦ Ἐκατομπεδίου καὶ Ὀλυμπιείου, οἱ Ἀθηναῖοι ἔμως ἐπὶ τῶν μεγάλων πολιτικῶν ταραχῶν τῶν τριῶν ἐπομένων δεκαετηρίδων οὔτε χρόνον εἶχον, οὔτε χρήματα, ὅπως δυνηθῶσι καὶ νὰ σκεφθῶσιν ἀπλῶς περὶ τοιούτων μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων. Τὰ δὲ νέα ἀρχιτεκτονικὰ ἔργα, ἅτινα ἀπὸ τοῦ 510 π. Χ. μέχρι τῆς τῶν Περσῶν ἥττης ἐν τε Ἀθήναις καὶ τοῖς περιχώροις κατασκευάσθησαν, πλὴν ἐνός, πάντα στενωῶς συνδέονται πρὸς τὴν τότε ἐκνικήσαν δημοκρατικὴν πολιτικὴν τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας.

Ὁ δὲ νομίζων, ὅτι τὰ σπουδαιότατα τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων δὲν μεθιδρύθησαν εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπὶ Σόλωνος ἤδη (σελ. 28), θέλει λίαν πιθανὸν ὑπολάβει, ὅτι καὶ ἡ ἰδρυσις τῶν πλείστων νέων ἐν τῇ ἀγορᾷ δημοσίων οἰκοδομημάτων, ἃ πολλάκις

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth S. 497.

ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορίᾳ μνημονεύονται, ἐγένετο, ἀμα τῇ πολιτικῇ μὲν τῶν ἀρχαίων 4 Ἀττικῶν φυλῶν μεταβολῇ, τῇ νέᾳ δὲ τῶν δέκα φυλῶν διαιρέσει, τῇ συστάσει δὲ τῆς νέας τῶν δήμων διατάξεως, ὧν τὴν ἐπίτευξιν ὁ συνετὸς ἀναμορφωτῆς Κλείσθηνος τῷ μὲν 508 π. Χ. εἰς πέρας ἤγαγε, τῷ δὲ 507 κατὰ τε τῶν Σπαρτιατῶν καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν αἰσίως διὰ τῶν ἔπλων προήσπισε. Τὸ πολιτικῶς δ' ἀξιόλογον τῆς ἀγορᾶς μέρος, ἐν ᾧ τότε οἱ τοῦ Ἀττικοῦ ἔθνους ἄρχοντες συχνότατα ἐκοινωνοῦν πρὸς τοὺς ἐνταῦθα συνεργομένους, τὸ νότιον ἦν, μέχρι τῶν βορειοδυτικῶν τοῦ ὄρουρου καὶ τῶν βορειοανατολικῶν τοῦ Ἀρείου πάγου ὑπερτεινόμενον. Τὰ δ' ἀξιολογώτατα τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων ἦσαν τότε ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ καὶ νοτίᾳ τῆς ἀγορᾶς πλευρᾷ. Τὸ πάλαι δ' ὑπάρχον ἐνταῦθα ἱερόν τῆς «τῶν θεῶν μητρός,» τῆς τὰς πόλεις θεμελιούσης θεᾶς Ῥέας, μητρός τῆς Ἑστίας, συνήπτετο, ὡς φαίνεται (1), πρὸς τὸ Μητρῶον (ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ πλευρᾷ), παρ' ᾧ στρογγύλον κατεσκευάσθη οἰκοδόμημα, ἡ νέα Θόλος, ἥτις, περιφερὲς τῆς ἑστίας οἰκοδόμημα οὔσα, ὕψιστον εἶχε θόλον. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ νέᾳ τῆς πολιτείας ἐστία, εἰς ἣν τὸ ἱερόν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου Πρυτανείου πῦρ ἐκομίζετο, ἔθνον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως καὶ συνεσιτοῦντο οἱ 50 διοικητικοὶ πρυτάνεις (οἱ 50 δῆλον ὅτι βουλευταὶ ἐκείνης τῶν 10 φυλῶν, ἥτις ἐκάστοτε ἐπὶ 36 ἡμέρας τὴν πρυτανεῖαν διεύθυνεν, ἡ μόνιμος ἄρα ἐπιτροπεία τῆς νέας δημοκρατικῆς βουλῆς). Παρὰ δὲ τὴν Θόλον ἐν τῇ μεσημβρινῇ τῆς ἀγορᾶς πλευρᾷ τὸ Βουλευτήριον ὠκοδομήθη, εἰς ὃ, τῶν βωμῶν τοῦ Διὸς βουλαίου καὶ τῆς Ἀθηναίας βουλαίας ἀνατεθέντων, ἡ τῶν 500 βουλή συνήρχετο. Ἐν δὲ τῇ βορειοδυτικῇ τῆς ἀγορᾶς πλευρᾷ ἡ βασιλείος ἦν Στοά, τὸ δημόσιον δῆλον ὅτι οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ τὰς διατριβὰς ὁ ἀρχων βασιλεὺς ἐποιεῖτο (πιθανῶς δικαστικῇ αἴθουσα χάριν τῶν ὑπ' αὐτοῦ διεξαγομένων δικαστικῶν συζητήσεων). Πρὸ δ' αὐτῆς ὁ τοῦ κήρυκος λίθος ἦν, ἐν ᾧ τὸν τῆς ὑπηρεσίας ὠμνυον ὄρκον οἷ τε ἄρχοντες καὶ οἱ βουλευταί. Ἐπὶ δὲ τῶν τοίχων τῆς στοᾶς

(1) Wachsmuth S. 507 ff. Duncker Bd. VI. S. 619.

ταύτης ἐπιγεγραμμένοι ἦσαν οἱ νόμοι τοῦ τε Δράκοντος καὶ Σόλωνος. Ὑπὲρ δὲ τὸ Βουλευτήριον καὶ τὰ τούτῳ προσεχόμενα οἰκοδομήματα, ὑψηλότερόν τι πρὸς τῇ Ἀκροπόλει, τὸ πρὸς νότον εἰκότως ἀποτελοῦντα τῆς ἀγορᾶς πέρας, χαλκῶ ἴσταντο ἀγάλματα τῶν Ἀττικῶν ἡρώων, οἵτινες ὡς ἐπώνυμοι τῶν νέων 10 φυλῶν ὑπελαμβάνοντο. Ἐπὶ δὲ τῶν βάθρων αὐτῶν παντοῖαι ἐξηρτῶντο δημόσιαι κοινοποιήσεις, μάλιστα δὲ πίνακες, τὰ ὄνόματα φέροντες τῶν πρὸς ὑπηρεσίαν κεκλημένων πολιτῶν τῶν φυλῶν. Ἐνταῦθα δ' ἦν καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ ὁ ἀρχῶν ἐπώνυμος τὰ τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἔπραττεν. Ἐπι δὲ περαιτέρω πρὸς τὰ ἄνω, ἔνθα ἡ γῆ ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἀρείου πάγου κυρτοῦ ἐδάφους ἀρχεται ἀνάγτης εὐσα, ἴστατο ἐπὶ ἡμικυκλοτεροῦς ἐδάφους, ὀρχήστρας καλουμένου, μεμονωμένον σύμπλεγμα ἀγαλμάτων ἐκ χαλκοῦ, ὃ Ἀρμόδιος δῆλον ὅτι καὶ Ἀριστογείτων, ξιφῆρεις ἐπὶ τὰ πρόσω ὀρμῶντες. Ἡ τιμὴ, ἣν οἱ Ἀθηναῖοι τοῖς φονεῦσιν ἀπένεμον ἐκείνοις, εὐεργέταις νομιζομένοις, φαίνεται μὲν ἡμῖν λίαν ἀλλόκοτος (ἡ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν συγχρόνων ἡμῶν καὶ δὴ κατὰ τοὺς ἐν τοῖς νῦν χρόνοις χρόνους τῶν πολιτικῶν ἀνδρῶν), ἀλλ' ὅμως διὰ τοῦτο ἐτιμῶντο, ὅτι ὄντως διὰ τῆς τοῦ Ἰπάρχου δολοφονίας (514 π. Χ.) ἡ τῆς Ἀθῆναις τυραννίδος κατάλυσις τὴν ἀρχὴν ἔλαβεν.

Ἀπὸ δὲ τοῦ Κλεισθέους τὸ πρὸς νότον τῆς ἀγορᾶς τετραμμένον ἔτι ἀξιολογώτερον πολιτικῶς ἐγένετο. Ἐνταῦθα δῆλον ὅτι συνήδρευον αἱ μεγάλαι τοῦ δήμου ἐκκλησίαι, ἐν αἷς οἱ Ἀθηναῖοι, κηρυττομένου τοῦ Ὀστρακισμοῦ ἐν χρόνοις μεγάλης πολιτικῆς διχογνωμίας, ν' ἀποφανθῶσιν ἔδει περὶ τῆς νίκης ἢ φυγῆς τούτου ἢ ἐκείνου τῶν ἰσχυροτάτων κομματάρχων. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον διεχωρίσθη εἶτα διὰ ξυλίνου περιφράγματος, ἡ καὶ διὰ σχοινίου μόνου περιεβλήθη, ὠρισμένος χώρος, περισχοίνισμα καλούμενος, παρὰ τὸν μέγαν τῶν 12 θεῶν βωμόν, ὃς μεῖζων διὰ τινος προσοικοδομήματος ἐγένετο, ὅπως μίσει τῶν πρὸς τοὺς Πεισιστρατίδας τὸ ὑπ' αὐτῶν ἀνατεθὲν ἐπίγραμμα ἐπικαλυφθῆ. Τόπος δ', ἐν ᾧ συνήρχοντο αἱ διὰ τοῦ Κλεισθέους ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων οὐ μόνον κατὰ ποσὸν ἀξιολόγως ἀνηθῆσαι, ἀλλὰ καὶ κατὰ δύναμιν σπουδαίως κρατυνθεῖσαι συνή-

θεις τοῦ θήματος ἐκκλησίαι, μνημονεύεται ἡ καλουμένη Π ν Ὑ Ξ. Ὑπολαμβάνεται δ' ὡς τὰ πολλά, ὅτι ὁ τόπος οὗτος, ἐν ᾧ ὁ τὸ κράτος ἔχων θήματος τῶν Ἀθηναίων ἐν «ἐκκλησία» συντρίβαν, εἰ καὶ οὐκ ἐλίγροι ἀντιλέγουσιν, εἶνε δ' ἐν τῷ τότε θυτικωτάτῳ τῆς πόλεως μέρος, ἐν τῇ Μελίτῃ (1), ἐναντι τῆς νοτιοδυτικῆς μὲν τοῦ Ἄρρειου πάγου κλιτύος, τῆς νοτίης δὲ τοῦ τῶν νυμφῶν λόφου, ἐπὶ ἑροπεδίου, περιφραττομένου ἐν τοῖς ἔμπροσθεν μὲν ὑπὸ τείχους ἐκ μεγάλων μάλιστα δὲ πολυγώνων λίθων ὑποστηριζομένου, ἐν τοῖς ἔπισθεν δὲ διὰ ξεστῆς πέτρας, τοῖχον ἐμάλινον περιστώσης. Καὶ σχῆμα μὲν ἔχει ὁ τόπος οὗτος κυκλικοῦ τμήματος (τομέως), εἶνε δ' ἐν τῇ βορειοανατολικῇ πλευρᾷ (σελ. 11) τοῦ καλουμένου λόφου τῆς Πνυχός. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῆς Πνυχός ἐδάφους, ἐπικλινούσας ἀπὸ τῶν βορειοδυτικῶν πρὸς τὰ βορειοανατολικά ὄντος, ἀπλᾶ ἐτίθεντο χάριν τοῦ θήματος λίθινοι ἔδραϊ ἢ καὶ ξύλινα βήθρα. «Ἀπὸ δὲ τοῦ μέσου τῆς τοῖχον περιστώσης λελαξευμένης πέτρας προεκβάλλει ἔτι καὶ νῦν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κατεστραμμένος λίθινος κύβος, πρὸς ὃν ἀμφοτέρωθεν βαθμίδες ἀναφέρουσι περαιτέρω δ' ἐπὶ τοῦ κατακλινούσας ἐδάφους τοῦ ἑροπεδίου ὄμοιος μὲν ὑψοῦτο σχεδὸν τῷ πρώτῳ, ἕλως δ' ἐφθαρμένος σήμερον λίθινος κύβος. Ἀμφοτέροι δ' ἐχρησίμευσον προδήλως κατὰ τὴν τοῦ ἀνέμου φοράν εἰς ῥητορικά βήματα, ὡς ἄρα καὶ αἱ τοῦ λαοῦ ἔδραϊ τοιαύτην κατασκευὴν εἶχον, ὥστε θύνατον τοῖς ἐκκλησιαζούσιν ἦν πρὸς ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν πλευρὰν στρεφόμενοι νὰ κάθωνται.» Κεχωρισμένον δὲ τι ἀνάβαθρον πρὸ τοῦ ἀνατολικωτέρου μέρους τῆς ξεστῆς πέτρας, ἣτις τὸν ἔπισθεν τοῦ ἑροπεδίου τοῖχον ἀποτελεῖ, εἰς βῆμα εἰκότως ἐχρησίμευε τῶν προέδρων (πρυτάνεων), τῶν ὑπαλλήλων καὶ τῶν ξένων πρέσβειων (2).

(1) Ἐπιθι Bursian μάλιστα in Paulys Real-Encycl. der klass. Altertumswissenschaft Bd. I. T 2 (zweite Auflage) in dem aufsatz «Athenae» S 1972. — v. Wilamowitz S. 161 ff.

(2) Τὰ τῆς καλουμένης Πνυχός ἀδέβαια τυγχάνουσιν ἔτι ὄντα, διότι διαφωνοῦσιν ἔτι καὶ νῦν οἱ ἀρχαιολογοῦντες. Ἄπας ὁ τόπος, ὃς ἔτι καὶ νῦν τῷ ὀνόματι τούτῳ καλεῖται, μέχρι μὲν μεσοῦντος τοῦ νῦν αἰῶνος ὁ ἀρχαῖος ὑπελαμβάνετο τόπος, εἰς ὃν οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς πολι-

Ἀναμνηστέον δ' ἐτι ἐνταῦθα, ὅτι ἀπὸ Κλεισθένους, αὐξήθει-
σης τῆς πολιτικῆς ἰσχύος καὶ σπουδαιότητος τῆς ἡλιαίας, συν-

τικὰς συζητήσεις καὶ ἀποφάσεις συνήρχοντο· ἔκτοτε δ' ἀμφιβολίαι ἠ-
γέρθησαν ὑπὸ Ulrich καὶ Welcker (Der Felsenaltar des hoehsten
Zeus und das Pelasgikon zu Athen Abhandlung der. K. Akad.
der Wiss. zu Berlin 1852), οἱς ὁμογνώμων τε καὶ ὑπέρμαχος ὁ
πολύς Κούρτιος ἐγένετο ἐν Att. Stud. Göttingen 1862. Τῆς δὲ πα-
λαιότερας γνώμης ἀντίειχοντο ὅτε Ross (Die Pnyx und das Pe-
lasgikon in Athen, 1852) καὶ ὁ Bursian (Philol. IX. 631 ff.).
Ἐν δὲ τοῖς νεωτάτοις χρόνοις οἱ μὲν τῶν ἀρχαιοδιφῶν, ὧν καὶ ὁ
Lolling, τούτοις συντάττονται, οἱ δ' ἐκείνοις, ὧν καὶ ὁ Milchhöfer
(Denkmäler des Klass. Altert. S. 157 ff.).

Ὁ τόπος δ' οὗτος, ὡς γνώριμον ὑπάρχει, δύο ἐπίπεδα ἔχει φύσει
καὶ τέχνη διαπλασθέντα, ὧν τὸ κατώτερον ἐπικλινές ὄν, ἐν τοῖς ἔμ-
προσθεν μὲν ὑπὸ τείχους ὑποστηρίζεται ἐκ πολυγώνων μεγάλων λίθων
ἐκ τῆς τοῦ λόφου πέτρας εἰλημμένων, μῆκος δ' ἔχει 70 μ. νευρᾶς καὶ
ὑψος ἐν τῷ μέσῳ 4,50. Ἡ δ' ἐν τῷ τείχει μέσῳ ὀπή ἐχρησίμευεν εἰ-
κότως εἰς ἀπόρρυσιν τῶν ὑδάτων. Τὸ δ' ὀπίσθιον ὄριον τοῦ ἐπιπέδου
τούτου ἀποτελεῖ τοῖχος ἐν τῇ πέτρᾳ τοῦ λόφου λαξευθεὶς ὑψους μέχρις
6 μ, ὅς, τὸ διαχωρίζον ἅμα ὄριον τοῦ τε κατωτέρου καὶ ἀνωτέρου
ἐπιπέδου ὄν, δὲν ἀποτελεῖ εὐθεῖαν γραμμὴν, ἀλλὰ γωνίαν ἀμβλεῖαν,
ἧς τὰ δύο σκέλη 53 σχεδὸν μ. μῆκος ἔχουσιν. Ἐκ τῆς ἀμβλείας δὲ
ταύτης γωνίας τετράγωνος πετρογενῆς προεκβάλλει κύβος ὑπὸ 3 βαθμί-
δων περιβαλλόμενος, πρόσθεν δὲ καὶ ὑφ' ἑτέρας, αἷς οἱ παλαιοὶ κατὰ
Κούρτιον (Atlas von Athen S. 18) πρὸς ἀναθήματα ἐχρῶντο. Ἐνθεν
δὲ καὶ ἔνθεν τοῦ κύβου στενώτεραι βαθμίδες πρὸς τάνώτερον ἀγούσιν
ἐπίπεδον. Ἡ ἀνωτάτη δὲ ἐπιφάνεια τοῦ κύβου δὲν εἶνε ἐφαρμμένη κατὰ
τὸν A. Milchhöfer (bei Baumeister's Denkm. S. 158), ἀλλ' εἶνε
ἡ ἀρχῆθεν φυσικὴ τοῦ πετρογενοῦς ἐδάφους φυή. Ὁ δ' ἐν ἀριστερᾷ τῷ
κύβῳ τοῖχος πολλάς ἔχει ἀναθηματικὰς νύμφας καὶ μείζους καὶ ἐλάτ-
τους, ὑφ' αἷ ὁ λόρδος Aberdeen πολλὰ τῶν ὑστέρων Ῥωμαϊκῶν χρό-
νων ἀνεῦρεν ἀναθήματα, ὑπὸ γυναικῶν τῷ Διὶ ὑψίστῳ ἀφιερωθέν-
τα. Εἶνε δ' ὁ κύβος οὗτος κατὰ Κούρτιον (Atlas von Athen S. 26)
βωμὸς Διὶ τῷ ὑψίστῳ ἀφιερωμένος καὶ οὐχὶ βῆμα ῥητορικόν, μάλι-
στα δὲ τοῦ Δημοσθένους, ὡς ἀπὸ Chandler καὶ ἔπειτα αὐτὸς μὲν ὁ
βωμὸς οὕτως ἐκλήθη, ὁ δὲ πρὸ αὐτοῦ χῶρος πνύξ, τόπος δῆλον ὅτι εἰς
ὃν ὁ λαὸς ἐν ἐκκλησίᾳ συνήρχοντο. Τὸ δ' ἀνώτερον ἐπίπεδον, ὃ καὶ
μικρότερον, δι' αὐτῆς τοῦ λόφου τῆς πέτρας διαμορφοῦται πολλαχοῦ
λαξευθείσης. Ἐχει δὲ μῆκος μὲν (ἀπὸ τῶν ΝΑ. πρὸς τὰ ΒΔ.) 60
σχεδὸν μ, εὖρος δὲ μέχρι 40 καὶ τοῖχον ἐν τοῖς ΝΑ. ἐκ τῆς αὐτῆς καὶ
τὸ ἔδαφος πέτρας ὑψους μέχρι 2,50 μ. Ἐν τῷ ἐπιπέδῳ δὲ τούτῳ 17

ηυξήθησαν ὑπερβαλλόντως καὶ τὰ μέλη αὐτῆς οἱ ἡλιασταί. Εἰς τὰς σπουδαιοτάτας δὲ παντὸς τοῦ ἐπομένου χρόνου πράξεις, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος παρ' Ἀθηναίοις ὁμοίως ἐπαναγεσμένας, κατελέγετο καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ πρὸς τοιοῦτον ἀξίωμα νεωστὶ αἰρεθέντες πολῖται ὕμνουσιν κατ' ἔτος τὸν δικαστικὸν ὄρκον. Τοῦτο δ' ἐγράφετο ἐπὶ τοῦ ἤδη ὑφ' ἡμῶν (σελ. 25) περιγραφέντος λόφου Ἀρδηττοῦ ἐν τινὶ ἴσως ἱερῷ τοῦ παλαιοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος Ἀρδηττοῦ.

Δημοτικὴν αὐτοδιοίκησιν, καθὰ παρὰ Ῥωμαίοις ἢ παρ' ἡμῖν ὑπολαμβάνεται, δὲν ἔσχεν ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, ἣτις ἀρχεται ἤδη σπουδαίως ἐπιδρῶσα ἐπὶ τὴν μεγάλην τῶν Ἑλλήνων πολιτικὴν. Πολλῷ δὲ μᾶλλον τό τε ἄστυ καὶ ἡ Ἀττικὴ συνταυτίζονται ἀδιακρίτως ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ, ἐξ οὗ χρόνου μάλιστα ἡ νέα διαίρεσις τῶν τε φυλῶν καὶ δήμων ὑπὸ τοῦ Κλεισθέους ἐγένετο. Τοῦτο δ' εἰς τοσοῦτον προβαίνει, ὥστε καὶ οἱ δῆμοι, εἰς οὓς ἡ πόλις διήρητο, δὲν κατελέγοντο εἰς

σχεδὸν μέτρα ἀπὸ τῆς ἀναβάσεως εἰς τὸν κύβον τοῦ κατωτέρου ἐπιπέδου κύβος ἕτερος ἐφαρμένος φαίνεται, διάμετρον μὲν ἔχων 5,60 μ., ὕψος δὲ $\frac{1}{2}$, περιβαλλόμενος ὑπὸ ταινίας, ἐν τῷ ἐδάφει λελαξευμένης, εὗρους 1,20 μ. Κατὰ δὲ τὸν Milchhofer ὁ δεῦτερος οὗτος κύβος, οὗ ἡ νῦν ἐπιφάνεια αὐτῆ εἶνε ἡ ἀρχῆθεν φυσικὴ τοῦ λόφου φυή, ὑποδομημένος ὢν ποτε καὶ βαθμίδας πρὸς Α. ἔχων, βωμὸς ἦν καὶ αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ἰστάμενος. Κατὰ δὲ Κούρτιον (Atlas v. Athen S. 18) τὸ μὲν ἐπίπεδον τοῦτο τόπος ἦν τοῦ κυρίως βωμοῦ Διὸς τοῦ ὑψίστου, τὸ δὲ κατώτερον γῶρος, εἰς ὃν οἱ ἐορτάζοντες συνήρχοντο καὶ συνωρχοῦντο κατὰ τὸν Milchhofer, ὄργηστραν διὰ τοῦτο αὐτὸν καλοῦντα κατὰ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν. Δύο δὲ τόποι μάλιστα κατὰ τὸν κομψὸν κ. Milchhofer ὡς ἐκκλησία τοῦ λαοῦ δύνανται νὰ ληρθῶσιν ὁ πρὸς ἄρκτον ὑπὸ τὸ ἐπίπεδον τῆς νῦν Πνυκὸς καλουμένης, εἰς ὃν ἤδη πάμπολλαι νῦν ὑποδομηθήσαν οικίαι, καὶ ὁ πρὸ τῶν Σωκράτους καλουμένων φυλακῶν. Ὅτι δ' ὁμοίως ἡ γνώμη αὕτη λίαν ἀπίθανος, εὐδὴλον παντί. Ὁ δὲ Lolling ἐν τῷ separ. Abdr. aus dem Handbuch der Klass. Alterth. Wissenschaft « Hellenische Landeskunde u. Topographie » S. 333, τὸ μὲν κατώτερον ἐπίπεδον τόπον ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ἀποδέχεται καὶ τὸν ἐν τῷ κέντρῳ κύβον τὸ βῆμα ἢ τὸν λίθον τῆς τοῦ λαοῦ ἐκκλησίας· ἐν δὲ τῷ ἀνωτέρῳ ἴσως ὑπῆρχον, λέγει, τὰ ἐν Μελίτῃ ἱερά, τὸ τε Θεομοφορίον δῆλον οὖν καὶ τὸ Ἡράκλειον. Σ. Μ.

μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φυλὴν, ἀλλ' ἐκφαίνονται κατανενεμημένοι εἰς φυλάς. Καίτοι ἄρα ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων, θεωρητικῶς τοῦ πράγματος κρινομένου, ἡ πόλις, αἱ Ἀθηναῖοι, μᾶλλον ἰδεώδης μένον ἔννοια ἦν, ἐν τῇ πράξει ὅμως διέσωσαν εἰκότως τὰ δικαιώματα αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες μετὰ τῶν ἐν τοῖς προαστείοις οὕτω περὶ τὸ φρούριον ἦσαν «ὥσπερ τροχὸς περὶ τὸν ἄξονα». Ἀθηναίους δὲ νοοῦμεν ἐνταῦθα τοὺς εἰς ἀκμὴν μὲν ἄφικομένους, πάλαι δ' ἐν στενῷ δεσμῷ κύκλῳ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἰκοῦντας. Πόσον δὲ ἦν ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων χαλεπὸν μὲν εἶνε νὰ ὀρίσῃ τις ἀσφαλῶς· ὅμως δὲ κατὰ νεώτατον ὑπολογισμὸν ἅπας ὁ πανταχοῦ τῆς Ἀττικῆς οἰκῶν λαὸς εἰς 20,000 οἰκῶν καὶ 100,000 ψυχῶν ἐρίζε-ται, αἷς προσθετέαι ἔτι 30 - 40 σχεδὸν χιλιάδες μετοίκων καὶ πλεόν ἢ 150,000 δούλων. (1)

Πρὸς δὲ τὴν ἐπὶ τῶν Πεισιστρατιδῶν γοργῶς προαχθεῖσαν διάπλασιν τῆς τέχνης ἐν Ἀθήναις συνδέεται καὶ ἡ ἐναρξίς ἀρχιτεκτονικοῦ οἰκοδομήματος, ὃ γε δὴ ἐν ὑστέροις πως χρόνοις τὸ πέρας ἔλαβεν. Ἐπιμελούμενοι δὴλον ἔτι οἱ Πεισιστρατίδαι τῆς τοῦ Διονύσου λατρείας, προήγαγον ἅμα καὶ τὰ τῆς θεατρικῆς τέχνης δαψιλέστερον τότε ἐκπονουμένης. Ἐπὶ πολὺν δὲ χρόνον ἤρχοῦντο οἱ Ἀθηναῖοι ξυλίνην ἔχοντες σκηνὴν εἰκότως ἐν τῇ Ληναίῳ, ἐν τῇ τόπῳ δὴλον ἔτι τοῦ Θεοῦ, ἐν τιμῶντες τοὺς θεατρικοὺς ἀγῶνας ἐτέλουν. Ὅτε ὅμως (περὶ τὸ 500 π. Χ.), ἀγομένου μεταξὺ τῶν ποιητῶν Πρατίνου, Αἰσχύλου καὶ Χοιρίλου ἀγῶνος δραματικοῦ, τοιοῦτόν τι ἰκρίον, ἐξ οὗ οἱ θεαταὶ τῶν γιγνομένων ἐθεῶντο, κατεσπάρθη (2), ἀπεφασίσθη νὰ ἰδρυθῇ

(1) Duncker a. a. O. Bd. VI. S. 611. — Ἀντιλέγων ὁ Wachsmuth S. 512 τῷ Κουρτίῳ (ἐν Erläuternden Text. S. 30), εἰς 30,000 πολιτῶν τὸν τῆς πόλεως πληθυσμὸν ὀρίζοντι ἐν τοῖς τότε χρόνοις, ποιεῖ μετὰ λόγου βέβαιον, ὅτι αἱ παρὰ τοῦ Ἡροδότου V. 97 μνήμονεῦόμεναι τρεῖς μυριάδες Ἀθηναίων δυνατὸν νὰ σημαίνωσιν ἅπαντας τοὺς Ἀθηναίους, τοὺς ἔχοντας τὸ δικαίωμα τοῦ ψηφοφορεῖν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

(2) Ἡ διήγησις αὕτη, περὶ ἧς ὁ Σουΐδας λόγον ποιεῖται, ὑπολαμβάνεται ὑπὸ Wilamowitz (Herm. XXI. S. 599), ὡς καταχολουθεῖ καὶ Lolling (a. a. O. S. 599), μυθώδης. Πρῶτον δ' ἐπ' Εὐδούλου ἄρ-

μόνιμον θέατρον ἐν τοῖς ἀνατολικοῖς τῆς νοτίας τῆς Ἀκροπό-
 λεως κλιτύος, χρησίμου γιγνομένου καὶ αὐτοῦ τοῦ πετρώδους
 ἐδάφους. Τὸ κατ' ἀρχὰς ἠρξέσθησαν πάντως νὰ οἰκοδομήσω-
 σιν ἐκ Πειραιικοῦ τιτανολίθου τὰ τε θεμέλια τῆς σκηνῆς αὐτῆς
 μετὰ τῆς ὀρχήστρας καὶ τὰ χάριν τῶν θεατῶν ἡμικυκλοτερῆ
 ἐδῶλια, κεχωρισμένα μὲν διὰ κλιμάκων, ἐξ ἐγκαρσίων τῦλακι-
 σμένων λίθινων πλακῶν, εἰς πολλὰ σφηνοειδῆ μέρη, στηριζό-
 μενα δ' ἅμα μὲν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ πετρώδους ἐδάφους, ἅμα δ' ἐπὶ
 κρηπιδώματος ἐκ μεγάλων ἀμυγδαλολίθων. Ἡ δ' ἐκ λίθου τῶν
 λοιπῶν μερῶν κατασκευὴ εἰς ὑστέρους χρόνους ἀνεβλήθη. Καί-
 περ δ' οὕτως ἔχον τὸ πρῶτον τοῦτο ἐν Ἀθήναις κατασκευάσμα,
 ὑπόδειγμα ἐγένετο εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ὅτε καὶ αὐταὶ
 ἱκανὰ ἐγένοντο τὴν δραματικὴν τέχνην νὰ προσδέξωνται.

Τοιαῦτα δ' οἰκοδομήματα ἐγκατελείφθησαν ὅλως, προτιμωμέ-
 νων τῶν ἔργων, ἅτινα ἐπὶ πολλοὺς ἤδη ἑνιαυτοὺς ἢ περὶ τῶν
 στρατιωτικῶν ἀνάγκη προὐκάλει. Γνωστὸν δ' εἶνε, ὅτι οἱ
 Ἀθηναῖοι — οἵτινες καὶ παρώργισαν ἀπὸ τοῦ 499 π. Χ. ἀδια-
 λάκτως τὸν μέγαν τῶν Περσῶν βασιλέα Δαρεῖον τὸν Α', διότι
 μετέσχον τοῦ Ἰωνικοῦ πολέμου καὶ τῆς τῶν Σάρδεων πυρπολή-
 σεως — ἀπὸ τοῦ 506 π. Χ. ἐπαχθέστατον εἶχον πόλεμον πρὸς
 τοὺς γείτονας καὶ ἰσχυροὺς κατὰ θάλασσαν Αἰγινίτας. Διὸ ἐπὶ
 μᾶλλον ἠναγκάσθησαν νὰ ἐνισχύσωσι τὸ ἕως τότε οὐ πολὺ ἰσχυ-
 ρὸν αὐτῶν ναυτικόν, ὑπὲρ οὗ τῷ παλαιῷ λιμένι ἢ μᾶλλον τῷ
 τοῦ Φαλήρου ὄρμῳ ἐχρήσαντο ὡς ἐπιτηδεῖω πῶς πρὸς τοῦτο
 μόνον, εἰ καὶ ἐνταῦθα ἀδύνατον ἦν πολεμίων ἐπιδρομῶν ἀσφαλές
 νὰ ἦνε καὶ τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν. Τότε δ' ὁ Θεμιστοκλῆς, ὃς
 ἦν ~~δξὺς μὲν νοῆσαι καὶ ταχὺς ἐπιτελέσαι~~, τῶν μεγίστων δ' ἀν-
 δρῶν, οὓς ποθ' αἱ Ἀθηναὶ ἀνέδειξαν, ἐπεισε τοὺς Ἀθηναίους νὰ
 ἀνορύξωσιν ἐπὶ τέλους τὸν πολύτιμον θησαυρὸν, ὃν ἡ φύσις τῆ
 χώρα ταύτη ἐδωρήσατο. Ἀπλῶς δ' εἶπειν, κατώρθωσεν ὁ μέγας
 πολιτικὸς ν' ἀναπείσῃ τοὺς συμπολίτας, ὅπως, ἐπῶφελῶς τῆ
 Πειραιϊκῆ χερσονήσῳ χρησάμενοι, μεταποιήσωσι τοὺς λιμέ-

χοντος κατεσκευάσθη τοιοῦτον οἰκοδόμημα, ὑπὸ Λυκοβόργου συντελε-
 σθέν. Σ. Μ.

Ἱστορ. τῆς τῶν Ἀθην. πόλεως μέχρι τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης 49
νας αὐτῆς πρὸς πολεμικοὺς καὶ ἐμπορικοὺς σκοποὺς. Ὅπως δὲ
δυνατὸν γένηται καὶ μόνους τοὺς Αἰγινίτας ἐντελῶς νὰ νική-
σωσι, καί, ὡς ὁ Θεμιστοκλῆς ἐπὶ πλέον ὡς ἀναπόφευκτον διέ-
γνω, τοῖς τότε Πέρσαις νικηφόρως κατὰ Θάλασσαν ν' ἀντιτά-
ξωνται, ἔδει ἔτι μᾶλλον τὸ ναυτικὸν ν' αὐξηθῆ, ὅπερ περὶ τὸ
494 π. Χ. ἐξ 70 σχεδὸν τριήρων ἦν. Ἀλλ' ὅτε οἱ Ἀθηναῖοι
μεῖζον ναυτικὸν νὰ ἰδρύσωσιν ἐσχόπουν, τελείως ἀνεπιτήδειον ἦν
τὸ Φάληρον πρὸς τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα νεώρια καὶ τὰ ναυ-
πηγεῖα, τοὺς νεωσοίκους καὶ τὰς ὀπλοθήκας. Καὶ αὐτοὶ δ' οἱ
Ἀθηναῖοι, νοήσαντες ταῦτα πάντα, ἠκολούθησαν ἐπὶ τέλος ταῖς
τοῦ Θεμιστοκλέους συμβουλαῖς, ὅτε οὗτος, ἐπώνυμος γενόμενος
ἄρχων τῷ 493 π. Χ, ν' ἀποδείξῃ αὐτοῖς ἐδύνατο, ὅτι ὁ Πει-
ραιεὺς καὶ τὰ περὶ αὐτὸν ἄριστα εἰς πολεμικοὺς ἅμα καὶ ἐμπο-
ρικοὺς λιμένας μετεβάλλοντο.

Ἐξ οὗ δὲ χρόνου ἡ Πειραιϊκὴ χερσόνησος τοιαύτη ἐγένετο,
ὡς πρὸς δυσμὰς τοῦ ὄρμου τοῦ Φαλήρου τόπος ὡς ἐξῆς ἐσχημα-
τισμένος ἦν. Ἡ πετρώδης χερσόνησος, ἡ μετὰ τῆς κατωτάτης
τοῦ Κηφισοῦ κοιλάδος ἐπὶ εὐρους 10 ὡς ἔγγιστα σταδίων ἐνου-
μένη, ἀπὸ στενῆς ἄρχεται ῥάχως, ἣτις πέραν πρὸς τὴν Θάλασ-
σαν ὡς εὐρεῖα κεφαλὴ ἐκτείνεται. Ὁ πετρώδης δ' αὐτῆς ὄγκος
ἐκ δύο ἰδίως κεχωρισμένων ὄρεινῶν συμπλεγμάτων σκληροῦ τι-
τανολίθου συνίσταται, τοῦ δυτικοῦ δῆλον ὅτι λόφου, Ἀκτῆς κα-
λουμένου, καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ, τοῦ τῆς Μουνυχίας. Συνέχονται
δ' ἀμφότεροι δι' ἰσθμοῦ ἡρέμα κεκυρτωμένου, ἐκ μαλακωτέρων καὶ
νεωτέρων στρωμάτων συνισταμένου. Οἱ λόφοι δ' οὗτοι διὰ τῶν
δίχην φύλλου διακλαδίσεων αὐτῶν καὶ διὰ τῆς πρὸς δυσμὰς πε-
τρώδους γλώσσης τῆς Ἡετιωνείας, ἣτις μετὰ τῶν κυματοειδῶν
ὀπισθεν αὐτῆς τόπων παραφυὰς τοῦ Αἰγάλεω νὰ ὑποληφθῆ δύ-
ναται, τὸν χώρον σχηματίζουσι τῶν τε λιμένων καὶ τῆς πόλεως
τοῦ ὕστερον ἰδρυθέντος Πειραιῶς.(1) Καὶ ἐν μὲν τῇ δυτικῇ τῆς
Ἀκτῆς πλευρᾷ ὄρμος εὐμεγέθης σχηματίζεται, περὶ ὃν ἡ κώμη
Πειραιεὺς ἦν, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ περικλείουσιν αἱ πέτραι τὸν

(1) Ἐπιθι A. Milchhöfer, Der Peiraieus S. 24 in den Text
zu den «Karten von Attika».

μικρότερον καὶ κυκλοτερεῖ ὄρμον, ὅστις τότε μὲν Ζέα ὠνομάζετο, νῦν δὲ Πασῶ λιμάνι. Παρ' αὐτὸν δὲ τὸν ἰσθμὸν πρὸς ἀνατολὰς ὁ πετρώδης εἶνε λόφος Μουνυχία, ἧς ἡ κορυφή, ὕψος 86 μ. ἔχουσα, πάντων τῶν περὶ τὸν Πειραιᾶ λιμένων δεσπόζει. Δύο δ' εἰς τὴν θάλασσαν εἰσδύουσαι πετρώδεις γλῶσσαι σχηματίζουσιν ὑπὸ τὴν Μουνυχίαν πρὸς νότον τρίτον κανονικῶς ὤρειδῃ καὶ ὀμώνυμον αὐτῇ λιμένα (τὰ νῦν Φανάρι). Ἐπειδὴ δ' οἱ τρεῖς λιμένες διὰ τὴν βαθύτητα αὐτῶν πορεύσιμοι ἦσαν, ἐπιτήδειοι γὰρ ὑποληφθῶσιν ἐδύναντο μάλιστα πρὸς ναυτικόν. Ἀνάγκη δ' ἦν μόνον ν' ἀποστενωθῇ ἡ 310 μ. πλάτος ἔχουσα εἰσοδος τοῦ μείζονος λιμένος μεταξὺ τῶν ἀκρωτηρίων Ἀλκίμου καὶ Ἡετιωνείας διὰ προσχώσεων, καὶ γὰρ προσυλαχθῶσιν ἀπὸ τε γῆς καὶ θαλάσσης οἱ τρεῖς λιμένες διὰ καταλλήλων ὀχυρωμάτων, ὅπως ἀσφαλῶς τεθῇ ὁ θεμέλιος τῆς ἰδρύσεως ναυτικοῦ πάνυ ἀξιολόγου.

Ὅπως δ' ἐντελῶς καταληπτὰ γίνονται τὰ ἐν τῇ χερσονήσῳ καὶ τοῖς τρισὶ λιμέσιν οἰκοδομήματα τῶν Ἀθηναίων, εὐλογον ἐκρίναμεν γὰρ περιγράψωμεν αὐτὰ ἐν ἀλληλουχίᾳ ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ, ἐν ᾧ λόγος ἔσται περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἀνακαινίσεως μετὰ τοὺς Περσικοὺς πολέμους. Σημειωτέον δ' ἐνταῦθα διὰ βραχέων, ὅτι τὰ ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους τῷ 493 π. Χ. ποιηθέντα ἔργα τὰ κατ' ἀρχὰς ἐν τῷ μεγάλῳ τῷ καὶ κυρίως λιμένι τοῦ Πειραιῶς ἐγένοντο. Ἡ εἰσοδος δ' αὐτοῦ ἀπεστενωθῆ μὲν κατὰ 50 μέτρα διὰ δύο ἀπὸ τε βορρᾶ καὶ νότου προεκθαλουσῶν (ἄχρι τοῦ νῦν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ σφισσόμενων) προσχώσεων, ὧν ἑκάστη 130 μέτρων μῆκος εἶχεν, (1) ἐδύνατο δ' ἐντελῶς ν' ἀποκλεισθῇ δι' ἀλύσεως. Πλὴν δὲ τούτων ἤρξατο ἔδῃ, ὡς φαίνεται, ἡ καταβολὴ τοῦ τῆς χερσονήσου περιβόλου, οὗ οἱ λίθοι ἐξ αὐτοῦ τοῦ πετρώδους ἐδάφους ἐλήφθησαν. Εἰς ἐνθῦμιον δὲ τῆς τῶν οἰκοδομιῶν τούτων ἐνάρξεως ἴδρυσαν τῷ Ἑρμεί ὕστερον ὁ τε Θεμιστοκλῆς καὶ οἱ συνάρχοντες αὐτῷ ἄγαλμα ἐν Πειραιεῖ παρὰ πυλίδι πιθανῶς τῆς μεγάλης βορειοδυτικῆς καὶ κυρίας πύ-

(1) Πρὸβλ. G. v. Alten, Die Befestigungen der Hafenstadt. S. 11. f. bei Curtius u. Kaupert.

λης τοῦ νέου ἐπινείου. (1) Ἡ δὲ περιγραφή τῶν κοινοβουλευτικῶν ἀγώνων, οὓς ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς τὸν Ἀριστείδην ἀπὸ τοῦ 487 π. Χ. ἠγωνίσαστο χάριν τῆς ἀυξήσεως τοῦ Ἀττικοῦ ναυτικοῦ καὶ τῶν μετὰ τὸν ὀστρακισμόν τοῦ Ἀριστείδου (483 π. Χ.) μετὰ μεγίστης δραστηριότητος ἐπιτευχθέντων ἔργων ἐν τε τῷ ναυτικῷ, τοῖς λιμέσι καὶ τοῖς ὀχυρώμασι μέχρι τῆς εἰσβολῆς τῆς τοῦ Ξέρξου στρατιᾶς, πάντα ταῦτα διακωλυσάσης, εἶνε ἔργον τῆ πολιτικῆς ἱστορίας παντάπασι προσῆκον.

Ἀλλὰ τὸν ἐκ τῶν Περσῶν ἄμετρον κίνδυνον τοσοῦτω μᾶλλον πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τινος πεποιθήσεως ὑπέστησαν, ὅσῳ ἤδη τῷ 490 π. Χ. λαμπρῶς κατηγωνίσαντο ἐν τῷ τοῦ Μαρathonος πεδίῳ τὸ ὑπερβάλλον τῆς Ἀσιατικῆς δυνάμεως. Συναφές δὲ πρὸς τὴν ἱστορίαν, τὴν πρὸ τοῦ λαμπροῦ τούτου πολεμικοῦ ἔργου, εἶνε ἐρώτημά τι, εἰς ὃ καὶ μετὰ τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας οὐδ' ὁμογνώμων, οὐθ' ὀπωσθήποθ' ἱκανῆ ἢ τοῦλάχιστον εὐπρόσδεκτος μέχρι τοῦδε ἀπόκρισις ἐδόθη· εἰ δῆλον ὅτι τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ τῶν δύο Περσικῶν εἰσβολῶν τοιαῦτα καθόλου ἦσαν, ὥστε ἐπιτήδεια πρὸς ἄμυναν νὰ ἦσαν. Δυστυχῶς λίαν ἐνδεεῖς περὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἔχομεν πληροφορίας· διὸ καὶ χαλεπὸν εἶνε νὰ ἐκθέσωμεν σαφῶς, ὅπως τὰ τῶν Ἀθηναίων εἶχον πράγματα, οἵτινες ἀδιαλείπτως μὲν ἀπὸ τοῦ 506 π. Χ. μέχρι τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς ἐν Θερμοπύλαις μάχης ἐν ἐπικινδύνοις διετέλουν ὄντες πολέμοις, δὲν εἶχον δ', ὡς φαίνεται, διαρκούντων αὐτῶν, ἐν τε τῷ ἄστει καὶ τῇ Ἀκροπόλει ἀρκοῦσαν ἀσφάλειαν. Ὡς δ' αὕτως ἀγνοοῦμεν οὐ μόνον, εἴ ποτε οἱ Ἀθηναῖοι τὰ κατὰ μικρὸν συνεστηκότα πρόαστεια ἐν τῇ τῶν ὀχυρωμάτων περιοχῇ περιέλαβον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει, εἰ τοιαῦτα μὴ ἦσαν, ὥστε ἐμποδῶν νὰ γίνωνται εἰς ἄμυναν ὀραστήριον. Πάνυ δὲ βέβαιον φαίνεται ὅν, ὅτι ἢ τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ τοῦ περιβόλου αὐτοῦ οἰκοδόμησις λίαν εὐπρόσιτον ἐδύνατο νὰ ποιήσῃται πολεμικῇ δυνάμει ὑπερέχοντι τὴν νοτιοανατολικὴν τοῦ ἄστεως γωνίαν εὐθὺς ὡς ἤθελεν οὗτος ἐγκαθιδροθῆ ἐν τῷ τοῦ Διδος ναῦ ἐν χρόνῳ, ἐν ᾧ βαρὺ πυροβολικὸν

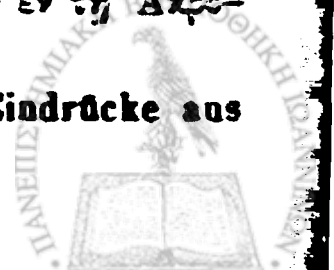
(1) Ἐπιθ. Milchhöfer a. a. O. 40. Duncker Bd. VII. S. 97.

οὐ μόνον θυνάμειος λόγου ἀξίας, ἀλλὰ καὶ τῆλε βάλλον, τὴν ἄγκωστον. Καὶ ἡ Ἀκρόπολις δ', ὡς εἰκός, θέν εἶχεν ἐτι ἀπὸ τῆς Ἰππίου καὶ Ἰσχυρόρου φθορᾶς τὴν πάλαι ἰσχύον. Ἡ δὲ γνώμη, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι μίσει τῷ πρὸς τὴν ἀνατραπέυσιν τυραννίδα εἰς ἐρείπια ᾗθειλον μεταβάλει τὴν ἀρχαίαν τῶν Πελασγῶν ἀκρόπολιν, ᾗθειλεν ἀγίγει πολλῶ ἀπωτέρω. Τῶννητίου δὲ τὸ τεῖχος αὐτῆς οὐχ' ἀναξίαν λόγου βλάβην φαίνεται ὑποστάν, ὅτε ἐν αὐτῇ ἐπολιορκήθησαν τῷ μὲν 510 ὁ Ἰππίας, τῷ δὲ 507 ὁ Ἰσχυρός καὶ ἡ Κλεισμένους τοῦ Α'. βασιλέως τῆς Σπάρτης στρατιά. Ἀλλ' οὐδ', εἰ ἐγένετό ποτε μετὰ σπουδαιότητος ἐπισκευή, οὐδὲν γερνώτισμεν. Ἐν τι δὲ μόνον ἐν τῇ Ἀκροπόλει μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶν μάχην διεκοσμήθη τόδε. Οἱ εὐτεβεῖς Ἀθηναῖοι, οἱ ἐπὶ τῇ λαμπρῇ καὶ σωτηρίῳ νίκῃ μὴ ἐπιλαθόμενοι τῆς πρὸς τοὺς θεοὺς εὐγνωμοσύνης, ἐπίστευσαν, ὅτι ὁ Ἄρχαξ Πάγ, ὁ τῶν ποιμένων θεός, ἔργῳ τῆς τῶν Ἀσικῶν φυγῆς μετέσχευ, ἐμβαλὼν αὐτοῖς τὸν ἑαυτοῦ φόβον. Διὸ εὐγνωμονοῦντες εἰσήμενον τὴν λατρείαν αὐτοῦ, τῆς χάριν διεθετήθη, τὸ πολλοῦ μὲν ἔργῳ μνημονεύθην, ἀπ' αὐτοῦ δὲ τῶν τευθῶν τὴν ἐπωνυμίαν λαβὼν καὶ μακρόθεν ἐρώμενον μέγα πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀκροπόλεως θυσιώτατον ἄντρον. Ἐνταῦθα ἕστησαν αὐτῷ ἀγάλμα καὶ βωμόν, μέχρι δὲ τοῦ νῦν διεσώθησαν κατὰ γῶραν οὐκ ἐλίγει νόμοι, αἵτινες ὠρισμένοι ποτ' ἦσαν πρὸς ἐπιθεσιν ἀφιερωμάτων καὶ ἀνθημάτων. (1)

Τῷ δεκάτῳ δ' ὕστερον ἔπει καὶ τῷ ἐνδεκάτῳ πολεμήσαντες οἱ Ἀθηναῖοι ἀνδρείως ἐν τῷ πασιγνώστῳ πολέμῳ πρὸς τε τὸ ναυτικὸν καὶ τὰς τοῦ Ξέρξου μυριάδας, ἡγερῶν εἰσῆθις κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀθάνατα τρόπαια, λαμπρὰς νικησάντες νίκας. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῶδες τοῦτο κέρδος καὶ ἡ ὑπέροχος πολιτικὴ καὶ ἠθικὴ ἐπίδοσις, εἰς τὴν ἐμελλον νὰ προσηθῶσιν ἐν τῷ μέλλοντι, νὰ ἐξαγορασθῶσιν ἐμελλον ἀντὶ πολλοῦ, διὰ λεηλασίας βῆλον ὅτι ἀπάτης τῆς Ἀστικῆς, ὡς γεναμέντης, καὶ δι' ἐντελοῦς ἐξαφρανίσεως τοῦ τε ἄστεως καὶ τῶν ἐν τῇ Ἀκρο-

(1) Ἐπιθ. W. Vischer, Erinnerungun und Bindrücke aus Griechenland. Zweite Auflage S. 165.

Ἱστορ. τῆς τῶν Ἀθην. πόλεως μέχρι τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης. 53
πόλει ἱερῶν. Ὡς γνωστὸν δέ, πᾶς ὁ τῆς Ἀττικῆς λαὸς ἐν
θέρει τοῦ ἔτους 480 π. Χ. μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις μάχην
καὶ τὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἀναγωγὴν ἀπὸ τοῦ Ἀρτεμισίου
ἐξεκένωσαν ἐντελῶς γνώμῃ τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τὴν χώραν
καὶ τὴν πόλιν. Ὀλίγαι δὲ μόναι ἑκατοντάδες πρεσβυτέρων καὶ
πενεστέρων πολιτῶν, ἅμα δ' αὐτοῖς καὶ οἱ τῆς Ἀθηναῖς ταμίαι
καὶ οἱ τῶν ἀναθημάτων καὶ ἱερῶν σκευῶν τῶν ἐν τῇ Ἀκρο-
πόλει ναῶν ἐπιμεληταὶ ὑπολειφθέντες, προσπεριέβαλον τὸ ὑφι-
στάμενον ἔτι τεῖχος διὰ ξυλίνου χαρακώματος, ἀπέφραξαν τὰς
τῆς Ἀκροπόλεως πύλας καὶ ὠπλίσθησαν, ὅπως ἀπώσωνται
τοὺς ὑπὸ τῷ μεγάλῳ βασιλεῖ Ξέρξῃ Ἀσιάτας. Ὡς δ' οἱ Πέρ-
σαι ἐνέβαλον εἰς τὸ ἄστυ, διέταξεν ὁ βασιλεὺς νὰ προσβάλωσι
τῇ Ἀκροπόλει ἀπὸ τοῦ Ἀρείου πάγου. Ὅτε δ' οἱ μὲν Ἀθη-
ναῖοι καὶ τότε ἔτι οὐκ ἐπαύοντο ἀμυνόμενοι, οἱ δὲ τῶν Περ-
σῶν πυρφόροι δίστοι τὸ ξύλινον τῶν ἀμυνομένων τεῖχος ἐνέ-
πρησαν, ἔτυχόν τινες τῶν Ἀσιανῶν ἀναβάντες εἰς τὴν Ἀκρό-
πόλιν διὰ τῆς ἀποκρήμνου καὶ ἀφυλάκτου εἰσόδου, τῆς ἐν τῷ
σπηλαίῳ μὲν τῆς Ἀγραύλου (σελ. 29), πρὸς τὸ Ἐρέχθειον
δὲ φερούσης. Τούτου γενομένου, ἐκρίθη μὲν ὁ ἀγὼν, ἔλαμπον δὲ
νῦν πυρὶ φλεγόμενα τὰ ἀρχαιότατα καὶ νεώτατα ἱερὰ τῆς γη-
ραιᾶς Κεκροπίας. Ὡς δ' αὕτως ἀπετεφρώθη μὲν καὶ τὸ ἄστυ —
πλὴν τῶν οἰκημάτων, ἐν οἷς ὁ μέγας τῶν Περσῶν βασιλεὺς
καὶ οἱ τοῦ στρατεύματος ἡγεμόνες κατέλυσαν — κατηδαφίσθη δ'
ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως τεῖχος. Ἡ δ' ὀλίγαις
ἡμέραις ὕστερον ἐν Σαλαμῖνι κτηθεῖσα μεγάλη ἐν ναυμαχίᾳ
νίκη τῶν Ἑλλήνων καὶ ἡ μετὰ ταύτην τῆς Περσικῆς στρατιᾶς
ἐπάνοδος εἰς Θεσσαλίαν ἐπέτρεψαν μὲν βεβαίως τοῖς ἐπανιοῦσιν
Ἀθηναίοις ἐνδεῶς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἑαυτῶν πατρίδος νὰ
οἰκονομηθῶσιν, ἀλλ' ὅμως ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν ἐν θέρει
τοῦ 479, εἰσβαλόντων τῶν τοῦ Μαρδονίου στρατιωτῶν, νὰ κα-
ταλίπωσι τὴν πατρίαν γῆν· ἐλεηλατήθησαν δὲ πάλιν ὑπὸ τῶν
Ἀσιανῶν ἢ τε χώρα καὶ ἡ πόλις τοσοῦτον κακῶς, ὅσον δυνα-
τὸν ἦν. Μόλις δὲ μετὰ τὰς ἐν Πλαταιαῖς καὶ Μυκάλῃ νίκας
(τελευτῶντος Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 479) ἐπῆλθον χρόνοι, ἐν
οἷς ἔνδοξοι ἔμελλον ἐκ τῆς τέφρας ν' ἀναγεννηθῶσι νέα Ἀθη-

ναί. Τὸ δ' ὑπὸ τῶν εὐσεβῶν Ἀθηναίων θείας εὐνοίας σημεῖον ὑποληφθέν, ὅτι τῇ δευτέρᾳ ἀπὸ τῆς ἐμπρήσεως ἡμέρᾳ ν έ ο ς β λ α σ τ ὸ ς ἀ ν ε δ ε δ ρ α μ ῆ κ ε ι, ὡς ἐλέγετο, ἐκ τοῦ στελέχους τῆς ἐν Ἐρεχθεΐῳ παναρχαίας ἐλαίας, ἣτις καὶ αὐτὴ συνενεπρήσθη, καιομένου τοῦ ναοῦ τούτου, ὄηλον ποιεῖ, ὅτι ἦλθον ἤδη αἱ ἡμέραι τῆς ἀκραίφνεστάτης εὐδαιμονίας τῆς πόλεως τῆς Ἀθηνᾶς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Θεμιστοκλῆς καὶ Κίμων.

Ὁ μέγας ἀνὴρ, οὗ τὸ ὑπερδέξιον πνεῦμα αἰσίως ἐπρυτάνευσε τῶν Ἀθηναίων ἐν ταῖς καταγίσει τοῦ ἔτους 480, νὰ ἐγγαράξῃ ἴσχυσεν ἐπὶ αἰῶνας τὴν σφραγίδα τῆς μεγαλonoίας αὐτοῦ, ὅσον ὁ λόγος δὲν ἦν περὶ τῆς Ἀκροπόλεως μόνης, καὶ ἐπὶ τὴν τοποθεσίαν τῶν νέων Ἀθηνῶν. Ἀσμενέστατα μὲν ἤθελεν ὁ Θεμιστοκλῆς προτρέψει τοὺς συμπολίτας εἰς Πειραιᾶ νὰ μεταθέσωσι τὴν πρωτεύουσαν, ἀλλὰ τοῦτο ἤθελεν εἶνε δυνατὸν ἐν ἀποικιακῇ μόνον χώρᾳ εἰς παντοδύναμὸν τινα δυνάστην, οἷος ὁ τῶν Συρακουσίων τύραννος Γέλων. Ἐκόντες τὴν Ἀκρόπολιν αὐτῶν οἱ Ἀθηναῖοι νὰ καταλίπωσι πάντως ἦν ἔτι πολλῶ χαλεπώτερον ἢ νὰ πεισθῶσιν οἱ Ῥωμαῖοι πατρίκιοι μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Γαλατῶν (390 π. Χ.) πυρπόλησιν τῆς Ῥώμης εἰς Οὐήϊους νὰ μεταναστεύσωσιν ἀπὸ τοῦ Παλατινάτου καὶ τοῦ Καπιτωλίου, καίτοι γε τοῦ Θεμιστοκλέους ἡ γνώμη τοσοῦτον συνετὴ καὶ ποριστικὴ πολλῆς ἐν τῷ μέλλοντι εὐδαιμονίας φαίνεται, ὅσον μωρὰ ἢ τῶν Ῥωμαίων, τῶν ἐπιθυμούντων νὰ μεταναστεύσωσι. Τὸ δ' ἀπρὶξ ἔγχεσθαι τοὺς Ἀθηναίους τῆς τε πατρώας γῆς καὶ τῶν ἀναριθμήτων τῆς λατρείας τέπων, ὅπερ τῷ Ἑλληνι μάλιστα ἰδιάζει, οὐδέ γ' ἐπ' ἀποπεῖρα σπουδαίως ἐτέθη. Ἀντὶ δὲ τούτου ἐξεπεράνθησαν μεγαλοπρεπέστατα τὰ νέα σχέδια, ἅπερ ὁ Θεμιστοκλῆς προῦβάλετο, ν' ἀνοικοδομηθῇ μὲν

πρὶς

δῆλον ὅτι τὸ ἄστυ, νὰ μεταβληθῶσι δ' ἐν πᾶσιν ἐπὶ τὸ βέλτιον ὃ τε Πειραιεὺς καὶ τὰ περὶ αὐτόν. Δύναται τις δ' εἰπεῖν, ὅτι, ἡγουμένων καὶ ἐπιστατούντων τῶν τριῶν μεγάλων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῶν Ἀθηναίων Θεμιστοκλέους, Κίμωνος καὶ Περικλέους, οὐδέποτε ἐπὶ 48 ἔτη ἀπὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ ἔτους 479 μέχρι τοῦ πρώτου κλύδωνος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐπέλιπον συντόμως καὶ δραστηρίως κατασκευαζόμενα οἰκοδομήματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ μεταξὺ τοῦ Λυκαβηττοῦ καὶ τῆς ἀπωτάτω κορυφῆς τῆς ἐν Πειραιεὶ Ἀκτῆς.

Ἔδει δὲ τότε αἱ νέαι τοῦ Θεμιστοκλέους Ἀθηναὶ μ. ε. γ. ἄ. λ. ἡ ἀληθῶς πόλις νὰ γένηται, πρὸ δὲ πάντων ὄχυρόν καὶ μέγα τὴν ἔκτασιν φρούριον, ὅπως δύνωνται, ἐπιγιγνομένου νέου καὶ πολυκινδύνου πολέμου, καὶ τὰ πλήθη τῶν ἀγροικιῶν νὰ περιληφθῶσι καὶ ἀσφαλῶς προστατευθῶσι. Διὸ τὰ τῆς πόλεως ὅρια πανταχοῦ, μάλιστα δὲ πρὸς ἄρκτον καὶ ἀνατολὰς πολλῶ πέραν διεγαράχθησαν τῆς περιοχῆς τοῦ ἀρχαίου τοίχους. Ἐν τοῖς τότε δὲ καθεστῶσι πράγμασιν ἔργον ἐν τοῖς πρώτοις μάλιστα ἐπεῖγον τῆς κυβερνήσεως ἦν περιβόλον νὰ κατασκευάσῃ ὡς οἶόν τ' ὄχυρόν, ὅπως ἀσφάλειαν ἔχωσιν οἱ ἐν τῷ Περσικῷ πολέμῳ ἀγαθοὶ γενόμενοι πολῖται. Τὸ τεῖχος δ', οὗ ἡ οἰκοδόμησις κατὰ φθινοπώρον τοῦ 479 δραστηρίως ἤρξατο γιγνομένη, ἐπὶ τοσοῦτον ἤρθη μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 478, ὥστε δυνατὸν ἦν ἀνεκβίαστον νὰ ὑποληφθῇ. Ἐπειδὴ δ' ἔδει πᾶσαν αὐτοῦ τὴν διπλωματικὴν δεξιότητα νὰ ἐντείνῃ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅπως τὴν τῶν Σπαρτιατῶν εἰσβολὴν κωλύσῃ, αἰτήθεισαν (πιθανῶς) ὑπὸ τῶν ἐπιφθόνως πρὸς τοὺς Ἀθηναίους ἐχόντων Αἰγινήτων καὶ Κορινθίων, ἵνα ἐμποδισθῇ ἡ τοῦ τείχους τελείωσις, ἐπεταχύνθησαν μετὰ σπουδῆς πλείστης ἐπὶ πολλοὺς μῆνας αἱ ἐργασίαι, ἐνθέρμως μὲν συμπραττόντων ἀπάντων τῶν πολιτῶν, συνεπιλαμβανομένων δὲ καὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ οἰκοδομήσιμος ὕλη, ὡς καὶ νῦν ἐτι δῆλον ἐγένετο διὰ τῶν νεωτάτων ἀνασκαφῶν, ὅπου καὶ ὅπως ἐκάστοτε εὕρισκετο, συνηρπάζετο ἀδιακρίτως καὶ χρήσιμος ἐγίγνετο, ὥστε ἀνενδοιάστως ἐγκατωκοδομήθησαν τὰ λείψανα τῶν ὑπὸ τῶν Περσῶν καταφθαρεισῶν ἰδιωτικῶν οἰκιῶν καὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων. Καὶ ὅτε

δ' οἱ Ἀθηναῖοι καὶ Σπαρτιᾶται φιλιωτέρω πρὸς ἀλλήλους διε-
τέθησαν, ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἡ οἰκοδομία εἰς ὕψος ἀρθῆ, ὥστε
δύο ἔτη, ἀπὸ τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης συντετελεσμένος ὑπελαμ-
βάνετο ὁ νέος τῆς πόλεως περιτειγισμός.

Ἡ δὲ περιφορὰ τοῦ νέου περιέβολου ἐγνώσθη ἐν τοῖς κυ-
ριωτάτοις διὰ τῶν νέων ἐρευνῶν. Ἡ περίοδος αὐτοῦ «ἐσχη-
μάτιζεν ἑλλειψιν, ἧς ὁ μὲν μέγας ἄξων ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς
δυσμᾶς 2000 σχεδὸν μ. εἶνε, ὁ δὲ μικρὸς ἀπ' ἄρκτου πρὸς νό-
τον 1500». Τὰ ἴχνη τοῦ νέου περιέβολου βαίνουσιν ἐν πολλαῖς
προβολαῖς καὶ καρπαῖς ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου τοῦ Φιλο-
πάππου κατὰ βορειοδυτικὴν διεύθυνσιν ἐπὶ τῆς ῥάχως τῶν ὑψώ-
ματων μέχρι τοῦ τῶν Νυμφῶν λόφου. Ἐντεῦθεν δὲ πρὸς ἄρκτον
τρεπόμενον ἠκολούθει τὸ τεῖχος τῆ ἐξωτερικῇ τοῦ λόφου ὄρῳι,
ἐφ' οὗ νῦν τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, μέχρι τοῦ μέ-
ρους, ἐν ᾧ τὸ τῆς Ἀγίας Τριάδος ναίδιον ἴδρυται. Ἐντεῦθεν δὲ
κατήρχετο τὸ τεῖχος πρὸς τὰ χθαμηλὰ τοῦ ἐδάφους, ἐξ οὗ ἡ
κοιλὰς τῆς πόλεως βορειοδυτικῶς ἐκτείνεται. «Τὰ ἴχνη δὲ βαί-
νουσιν ἐπὶ τὴν ὄρῳν τοῦ πεδίου πρῶτον μὲν κατὰ βορειοανατο-
λικήν, εἶτα δὲ κατ' ἀνατολικήν διεύθυνσιν μέχρις εὐρέος ὑψώ-
ματος, ὅπερ αἱ ἀπωτέρω τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑπώρειαι σχηματίζου-
σιν ἔναντι ἀκριβῶς τοῦ μέσου τῆς Ἀκροπόλεως. Ἐνταῦθα δ' ἡ
ἀνατολικὴ τοῦ τεύχους πλευρὰ ἤρχετο, ὅπερ ὑπὸ τὴν ὑπώρειαν
τοῦ Λυκαβηττοῦ πρὸς νοτιοανατολικήν διεύθυνσιν ἐξετείνετο
(διὰ τοῦ νῦν κήπου τῶν ἀνακτόρων) μέχρις ἐγγὺς τοῦ Ἰλισ-
σοῦ. Ἐκ προεξέχοντος δ' ἀγόμενον τὸ τεῖχος πύργου, τὴν ἀνα-
τολικὴν αὐτοῦ ἄκρην ἀποτελοῦντος καὶ πρὸς νοτιοδυτικὴν διεύ-
θυνσιν χωροῦν, παραλλήλως μὲν ἔβαινε τῆ βορεία τοῦ Ἰλισσοῦ
ὄχθῃ, οὗ 160 μ. διεῖχε, περιέκλειε δ' ἐντὸς τὸ Ὀλυμπιεῖον.
Παροδεῦον δ' ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην ἐγγύτατα τῆς τοῦ ῥύακος
κοίτης, ἀπεμακρύνετο μὲν τοῦ Ἰλισσοῦ κατὰ τὸ νοτιώτατον τῆς
περιφερείας αὐτοῦ, ἔκαμπε δὲ πρὸς δυσμᾶς, τὴν ῥάχιν τοῦ
λόφου τοῦ Μουσειῦ ἀνερχόμενον». Δι' 97 δὲ τετραγωνικῶν
πύργων, πρὸς τὰ ἐξω τετραμμένων, ἐνισχυόμενος ὁ περίβολος,
εἶχε κατὰ νεώτατον ὑπολογισμὸν μῆκος 7912 μ. Ὅριζει δ' ὁ
Θουκυδίδης τὴν ἔκτασιν αὐτοῦ — μὴ συγκαταριθμουμένης καὶ τῆς

ἐκτάσεως τῶν ὕστερον πρὸς τοὺς λιμένας ἀχθέντων μακρῶν τειχῶν — εἰς 43 στάδια, ἦτο: ὥρας δύο καὶ λεπτὰ ἐννέα. (1)

Τὸ τεῖχος δὲ τοῦτο δέκα εἶχε πύλας, δι' ὧν διήρχοντο αἱ εἰς τὰ περίχωρα ἄγουσαι ὁδοί. Διὰ δὲ τῶν χαραδρῶν, αἵτινες τὴν δυτικὴν καὶ νοτιοδυτικὴν τῶν λόφων σειρὰν τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ἐδάφους διατέμνουσι, πολλαὶ ἐνεδεικνυντο φυσικαὶ καὶ κύριαι διέξοδοι. Γνωσταὶ δ' εἶνε ἐνταῦθα πύλαι, αἱ ἐν τῇ κλιτύϊ τοῦ Μουσείου παρὰ τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Λουμπαρδάρη, καὶ αἱ Μελιτιίδες πρὸς νότον τοῦ λόφου τῶν Νυμφῶν. Δι' ἀμφοτέρων δ' ἤρχετό τις εἰς τὸν προάστειον δῆμον Κοίλην, ὅπου ἦσαν οἱ τάφοι (2) τῶν Φιλαίδων, οἴκου τοῦ Κίμωνος. Ὅτε δ' ἐπὶ Περικλέους τὰ μακρὰ τεῖχη τὴν πόλιν τοῖς λιμέσι συνῆψαν, ἐπετεύχθη διὰ τῶν διόδων τούτων καὶ ἡ πρὸς τὴν θάλασσαν συγκοινωνία, ἣτις, πολιουρχίας οὔσης, ἐντελῶς ἦν ἡσφαλισμένη. Διὰ δὲ τῶν Πειραικῶν πυλῶν, αἵτινες μεταξὺ τῆς βορειοτάτης ὑπωρείας τοῦ τῶν Νυμφῶν λόφου ἦσαν καὶ τοῦ ὄχθου, ἐφ' οὗ τὸ τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου ἐκκλησιδίου, ὁδὸς διήρχετο, ἣτις (εὐθὺς πρὸς τὸν τῆς Σαλαμῖνος πορθμὸν φέρουσα) συνήντα καὶ ἔτεμνε τὴν ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ ἄγουσαν μεγάλην ἀμαξιτὸν ὁδόν, ἣτις, ἐκ τῶν ἐγγύς κυρίων τῶν Ἀθηνῶν πυλῶν ἀρχομένη, πρὸς νότον ἐχώρει. Αἱ κύριαι δ' αὗται πύλαι (οὐ μακρὰν τῆς Ἀγ. Τριάδος) ἐν ταπεινοτάτῳ οὔσαι ἐδάφει, ἡ διαβατικωτάτη ἦν τῆς νέας πόλεως διόδος καὶ ἡ φυσικὴ ἐκβολὴ ἐπὶ τὰ βορειοδυτικὰ τοῦ λεκανοπεδίου τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα δ' ἠγούντο αἱ σπουδαιόταται στρατιωτικαὶ τῶν ἀγροικῶν ὁδοί, ὧν ἡ μὲν ἐπ' ἀριστερὰ ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ ἤγεν, ἡ δὲ κατ' εὐθειᾶν ἐπὶ τὴν Ἐλευσίνα, ἡ δ' ἐπὶ δεξιὰ ἐπὶ τὴν 18 λεπτὰ τῆς ὥρας ἀπέχουσαν Ἀκαδήμειαν. Καὶ ἐκαλοῦντο μὲν ἀνέκαθεν αἱ πύλαι αὗται Θριά-

(1) Πάντα ταῦτα ἐλήφθησαν κυρίως ἐκ τῶν δημοσιευθέντων ἐν τοῖς τοῦ Curtius καὶ Kaupert • Carten v. Attika • Heft. I. S. 5.

(2) Ἐν ἀριστερᾷ τῷ ΝΔ. τὴν ἀτραπὸν βαίνουντι ἀπὸ τοῦ ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Δημητρίου Λουμπαρδάρη, ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ Μουσείου, τάφος εἰς δύο διηρημένος μέρη καὶ ἐν τῇ πέτρᾳ τοῦ λόφου λελαξευμένος ὑπάρχει, ὃν τινες τὸν Κίμωνος ὑπολαμβάνουσι. Σ. Μ.

σιναι, ὑπὸ δὲ τοῦ λαοῦ καὶ Κεραμεικαί, ὑπέστησαν ὁμῶς κατὰ μικρὸν «ὡς κύρια καὶ μετωπιαῖαι πύλαι» τοῦ ἄστεως πολλὰς μεταβολάς. Ὡς δὲ τὰ τεῖχη, ἅτινα κατὰ σπουδὴν ἐν μέρει ὤκοδομήθησαν, πολυειδῶς ἐν ἡμέραις εἰρήνης ἐπεσκευάσθησαν, οὕτω σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι καὶ αἱ πύλαι αὗται, αἵτινες διὰ μὲν τὴν στρατηγικὴν αὐτῶν θέσιν πολλοῦ ἀξιαί ἦσαν, διὰ δὲ τὸν τοῦ ἐδάφους σχηματισμὸν ἐλίγον ἠσφαλισμένοι, ὀχυρότατα ἐτειχίσθησαν. Καὶ ὁ περίβολος δ' ἐν τῷ ἐμαλῶ τούτῳ μέρει ἔτι μᾶλλον ἐνισχύθη καὶ ὠχυρώθη, διπλοῦ μὲν γενεμένου ἐνταῦθα τοῦ τεύχους, τέρρου δὲ πρὸ αὐτοῦ σκαφείσης. Αἱ Θριάσαι δὲ πύλαι, αἵτινες, ἐπειδὴ λίαν ὀχυραὶ ἦσαν, μεγαλοπρεπῆ καὶ ἐπιβάλλουσαν εἶχον τὴν ὄψιν, καθὰ οἱ παλαιοὶ μνημονεύουσιν, ὤκοδομήθησαν εἰκότως ἐπὶ τῶν ἐσχάτων τοῦ Περικλέους χρόνων, εἰ καὶ ἐν ἔτι πολλῷ ὑστέροις χρόνοις μεταβολαὶ ἐγένοντο. Διαφέρουσαι δὲ τῶν ἄλλων τοῦ τε ἄστεως καὶ τοῦ Πειραιῶς πυλῶν κατὰ τὴν κατασκευὴν, δύο εἶχον πυλῶνας (ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸ ὄνομα Δίπυλον), οἵτινες διὰ χώρου ἰκανοῦ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν ἐχωρίζοντο. Ἦν δὲ τὸ πλάτος αὐτῶν ἀνά 3,45 μ. Πρὸς δὲ τὰς ἐπὶ τὴν Ἐλευσίνα πομπὰς μικρότεραι ἦσαν πύλαι δυτικώτερον τοῦ Διπύλου ἀπλαῖ, αἱ ἱεραί. Αἱ δὲ βόρειοι τοῦ ἄστεως πύλαι ἐπὶ τῶν προμνημονευθεισῶν παραφυάδων τοῦ Λυκαβηττοῦ ἦσαν καὶ (ἐγγὺς σχεδὸν τῆς Αἰολικῆς ὁδοῦ τῶν νῦν Ἀθηνῶν) ἐπὶ τὰς Ἀχαρνὰς ἦγον καὶ τὰ ἀρκτικά τοῦ πεδίου μέρη. Παρ' αὐτὰς δ' ὑπῆρχον βεβαίως καὶ ἕτεραι πύλαι. Ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ αἱ Διόμειοι ἦσαν πύλαι, δι' ὧν τις εἰς τὸ Κυνόσαργες ἤρχετο καὶ ἀπωτέρω ἐπὶ τὴν εἰς τε τὴν Κηρυσίαν καὶ τὸν Μαραθῶνα ἄγουσαν καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν παραλίαν. Ἐπι δὲ πύλαι ἦσαν αἱ τοῦ Διοχάρους, δι' ὧν τις πρῶτον μὲν εἰς τὸ Λύκειον ἤρχετο, εἶτα δ' εἰς τὴν ἀνατολικωτέραν Ἀρτικὴν. Ἐν δὲ τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ δύο ὡς ὁμολογεῖται ἦσαν πύλαι, ὧν αἱ μὲν ἐπ' αὐτὸ τὸ Στάδιον (σελ. 25) ἦγον καὶ τὰ πρὸς νότον τοῦ Ἰλισσοῦ, αἱ δὲ πρὸς τὰ ὑπερθεὶν τῆς Καλλιρρόης. Αἱ μάλιστα δ' ἀξιαὶ λόγου τῶν ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ πυλῶν ἦσαν αἱ μεταξὺ τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ τοῦ Μουσειῦ Ἰωνιαί, δι' ὧν ἡ ἐπὶ τὸ Φάληρον στρατιωτικὴ ἑδὸς διήρχετο. Παρ' αὐτὰς δ' ἦσαν

ἴσως καὶ ἕτεραι, δι' ὧν ἢ ἐπὶ τὸ Σούνιον (1) ἄγουσα διήρχετο.

Ἡ μεγάλη δὲ τοῦ περιβόλου ἔκτασις μετέβαλε καὶ τὰ τῶν δῆμων, τῶν ἐν μεγάλῳ ἡμικυκλίῳ τὴν παλαιὰν περιβαλλόντων Κεραμειαν, διότι τινὲς τούτων περιελήφθησαν, ὡς εἰκόσ, τότε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῷ ἄστει. Πρὸς δ' ἀπόδειξιν τούτου προσθετέα πρὸς τοῖς περὶ τῶν δῆμων τῆς πόλεως προειρημένοις (σελ. 20 καὶ ἐξῆς) καὶ ταῦτα. Μέγα μέρος τοῦ δήμου Διομείας, ἐν τοῖς βορειοανατολικαῖς τῆς πόλεως, περιελήφθη ἐν τῷ περιβόλῳ, ὥστε μικρὸν τι μόνον μέρος μετὰ τοῦ Κυνοσάργους ἔμεινεν ἔξω τοῦ τείχους. Οὕτω δὲ καὶ ἐν τοῖς βορειοδυτικαῖς τῶν Ἀθηνῶν συμπεριελήφθη ἐν τῇ ἐχυρωθείσῃ πόλει μέγα τὴν ἔκτασιν τοῦ Κεραμεικοῦ μέρος. Τὸ δὲ Δίπυλον διεχωρίζεν ἤδη τὸν ἔσω τοῦ ἔξω Κεραμεικοῦ, ὅστις πρὸς τὴν Ἀκαδημειαν ἐκτεινόμενος μέγα πολυάνδριον περιελάμβανεν. Ὁ δὲ καλούμενος Κολωνὸς ἀγοραῖος δὲν ἦν πάνυ εἰκότως ἴδιος τῆς πόλεως δήμος, ἀλλ', ὡς πιθανολογεῖται, μέρος τοῦ δήμου Μελίτης, περιλαμβανούσης ἔκπαλαι ἀπάσας τοῦ λόφου τοῦ Θησειοῦ τὰς κλιτύς, τὰς πρὸς τὴν ἀγορὰν κατάντεις· περιεστάλη δὲ τελευταῖον τὸ ὄνομα Κολωνὸς ἐν ἰδίῳ τοῦ γηλόφου τούτου βορείῳ μέρει. Πλὴν δὲ τῶν δῆμων τῆς πόλεως, διακρινομένων ἀλλήλων δι' ἔρων, στηλῶν ἢ καὶ περιφραγμάτων, ἦσαν καὶ τινες ἔξω τοῦ περιβόλου, ὧν οἱ πλείους αὐτοῖς προσέκειντο τοῖς τείχεσιν. Ἐν τοῖς δήμοις δὲ τούτοις συνέστησαν ἐνιαχοῦ, ὅτε εἰς αὐξήσειν καὶ ἀκμὴν ἐπεδίδου ἢ ἀνακαινισθεῖσα πόλις, νέα προάστεια, ὅσα δὲν εἶχον ἤδη ἐκ παλαιοῦ συστῆ. Κατὰ τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τύπον προαστείου ἔσχεν ἢ τε ἔξω Διομεία καὶ τὸ Κυνοσάργες. Καὶ ὁ Κολλυτὸς δὲ πιθανῶς διῆκε καὶ ἔξω τοῦ περιβόλου. Πλὴν δὲ τοῦ ἤδη μνημονευθέντος ἔξω Κεραμεικοῦ ἐξετάθη πρὸς δυσμὰς, μὴ ἐφαπτόμενος τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ὁ δῆμος Λακιάδαι, οὗ ἐν ταῖς νοτιοανατολικαῖς ἐπὶ τῆς εἰς τὴν Ἐλευσίνα ἀγούσης τὸ προάστειον ἦν ἱερὰ σελή. (2) Πρὸς νότον δὲ τοῦ ἔξω Κεραμεικοῦ διεχωρίζετο τοῦ

(1) Ἐπιθι μάλιστα Wachsmuth S. 342 καὶ ἐξῆς καὶ Curtius καὶ Kaupert a. a. O. S. 5 ff.

(2) Ἐπιθι Wachsmuth a. a. O. S. 261 ff.

δήμου Μελίτης διὰ τοῦ τείχους τῆς πόλεως ὁ νοτιοδυτικῶς
 πρὸς τὸν ἐλαιῶνα ἐκτεινόμενος δῆμος Κ ε ι ρ ι ἄ δ α ι. Εἰς δὲ
 τὴν δυτικὴν κλιτὸν τοῦ λόφου τῶν νυμφῶν τὸ καλούμενον β ἄ -
 ρ α θ ρ ο ν ἦν, τὰ γενέθρεια, εἰς ὃ τὰ τῶν κακούργων σώματα
 ἐρρίπτοντο. Ἐνταῦθα, ἐπὶ τῶν ὀρίων δῆλον ὅτι Μελίτης καὶ
 Κειριαδῶν, ὑπάρχουσι πρὸς τῷ λόφῳ τῶν Νυμφῶν, ὅπου οὗτος
 πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἀστεροσκοπείου (1) καὶ πρὸς τὴν Πειραικὴν
 λεωφόρον κατακλινηθεῖς εἶνε, ἀπορρώγες πέτραι ὕψους 60 ποδῶν,
 ὑπ' αὐτάς δὲ σκαφοειδῆς κοιλότης ὑπὸ ἀποκρήμνων λίθων περι-
 κελεισμένη. Ἡ κοιλότης αὕτη εἶχε τὸ βάραθρον, ὃ καὶ ἐπὶ Τουρ-
νοκρατίας ἔτι τόπος ἦν, ἐν ᾧ θανατικὰ ποινὰ ἐξετελοῦντο. Πρὸς
 νότον δὲ τῶν Κειριαδῶν ἡ Κ ο ἴ λ η ἦν (σελ. 57), περιλαμβάνουσα,
 ὡς εἰκόσ ἐστι, τὸν δυτικῶς καὶ νοτιοδυτικῶς τῶν Ἀθηνῶν καὶ
 πρὸς τὸν Πειραιᾶ ἐκτεινόμενον γῶρον. Εἰ δ' ὁ δῆμος Ἀ γ κ υ λ ῆ
 ν' ἀναζητηθῆ πρέπει ἐν τοῖς μεσημβρινοῖς τῆς πόλεως, ἀμφίβολόν
 ἐστίν. Ὁ δ' εἰς ἄνω καὶ κάτω διηρημένος δῆμος Ἀ γ ρ υ λ ῆ,
 νοτιοανατολικῶς τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ Ὑμηττοῦ ἐκτεινόμε-
 νος, ἐκεῖνος νομίζεται, ὃς περιελάμβανε τὸ ἔκπαλαι ὑπάρχον
 προάστειον Ἀ γ ρ α ι, ἐν ᾧ τό τε Στάδιον καὶ ὁ Ἀρδῆττος ἦσαν
 καὶ πάμπολλα ἄλλα ἱερὰ καὶ κῆποι παρὰ τὸν Ἰλισσόν. Πρὸς
 ἀνατολὰς δὲ τοῦ Λυκαβηττοῦ, 12 σχεδὸν στάδια (36 λεπτὰ τῆς
 ὥρας) τῶν Ἀθηνῶν διέχουσα, ἡ κώμη Ἀ λ ω π ε κ ῆ ἦν, ἐν ᾧ
 καὶ νῦν οἱ Ἀμπελόκηποι τερπνῷ τόπῳ ἐπὶ τῆς εἰς τὸ Πεντελι-
 κὸν καὶ ἐγγὺς τῆς εἰς τὸν Ὑμηττὸν ἀγούσης, κατοικούμενον καὶ
 τὸ πάλαι καὶ νῦν ὑπὸ παμπόλλων λιθοκόπων. Ἡ δ' Ἀ λ ω -
 π ε κ ῆ, ἄτε γενέθλιος τοῦ Ἀριστείδου καὶ Σωκράτους, ἦν καὶ
 αὕτη ὀνομαστή, ὡς ἐκ τῶν τῆς πόλεως ἀρχαίων δῆμων τὸ Κυ-
 θαθῆναιον, διότι ἐν αὐτῷ ἐγεννήθησαν ὅ τε δημαγωγὸς Κλέων
 καὶ ὁ ἀντίπαλος αὐτῷ ποιητὴς Ἀριστοφάνης.

Ἡ δ' ἐντὸς τοῦ περιόλου οἰκοδόμησις καὶ εἰς τὸ πρῶτον
 ἀποκατάστασις τῆς π ὅ λ ε ω ς α ὕ τ ῆ ς, ἀφέθη ἀναγκαίως τοῖς
 πολίταις, πλὴν γε δὴ τῆς ἐπανοικοδομήσεως τῶν ναῶν καὶ τῆς
 ἀνακαινίσεως τῶν ἱερῶν καθόλου. Συνέβη δὲ τότε ἐν τοῖς πα-

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth a. a. O. S. 350.

λαιοῖς τῆς πόλεως δήμοις παραπλήσιόν τι, οἷον 90 ὕστερον ἔτη καὶ ἐν Ῥώμῃ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν λυμεώνων Γαλατῶν. Καὶ αἱ Ἀθηναῖοι δὴλον ὅτι, ὡσπερ ἡ Ῥώμη μέχρις Αὐγούστου, ἀδύνατον ἦν, μικρὰς καὶ εὐτελεῖς οἰκίας ἔχουσαι καὶ τάραχον στενῶν καὶ σχολιῶν ὁδῶν, πόλις ὡραία γὰρ ὑπολαμβάνονται. Οἱ χρόνοι δὲ τῶν ἐπὶ τοῦ Κίμωνος καὶ τοῦ μεγάλου Περικλέους τελεσθέντων ἔργων δὲν εἶχον ἔτι ἔλθει. Οὐδὲν δ' ἤττον ὑπῆρχον, ὡς φαίνεται, ἐν τοῖς νεωτάτοις τοῦλάχιστον δήμοις τοῦ ἄστεως ὁδοί, αἵτινες διεκρίνοντο τῶν ὁδῶν τῶν ἀρχαιοτέρων δήμων διὰ τὴν εὐρύτητα· ὠκοδομήθησαν δ' ἅμα κατὰ μικρὸν ἐν αὐτοῖς καὶ ἰδιωτῶν οἰκίαι, αἵτινες ἤσαν πως ἀξιόλογοι. Καὶ εἶνε μὲν ἀδύνατον σύμπλεγμα ὁδῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν γὰρ καταστρώσωμεν, γινώσκομεν ἔμως ἔχνη τινὰ ὡς κυρίας ὁδοὺς τοῦ ἀνακαινισθέντος συστήματος τῶν κύκλῳ περὶ τὴν Ἀκρόπολιν δήμων. Εἰς δὲ τὴν σύστασιν τῶν ἐνομαστοτάτων ὁδῶν τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν ῥοπήν, ὡς εἰκόσ, ἔσχεν ἡ τῆς Ἀκροπόλεως κεντρικὴ θέσις. Ἀπὸ τῆς ἀρκτικῆς τοῦ Πρυτανείου πλευρᾶς δύο ὁδοὶ ἤγοντο, ἧν ἡ μὲν ἡ καὶ μεγάλη πρὸς δυσμᾶς πρὸς τὴν ἀγορὰν ἔφερον, ἡ δὲ πρὸς ἄρκτον. Ἄλλη δὲ τις ἡ τῶν Τριπόδων καλουμένη, ἧς τὸ ἰδιάζον γνῶρισμα ὕστερον ἐκεγένετο, ἔφερε, διευθυνομένη κυρίως νοτιοανατολικῶς, περὶ τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἀκροπόλεως πλευρὰν μέχρι τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διονύσου χώρου πρὸς νότον. Τὴν μεγίστην δ' εὐκλείαν ἔσχεν ὁ καλούμενος δρόμος, ἡ εὐρεῖα δὴλον ὅτι ὁδός, ἣτις, ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μὲν τῆς ἀγορᾶς ἐσχατιῶν ἀρχομένη, βορειοδυτικὴν δ' ἔχουσα διεύθυνσιν καὶ τὸν δῆμον Κεραμεικὸν διατέμνουσα, πρὸς τὸ Δίπυλον μὲν ἔφερε, πρὸς τὴν ἐσχατιὰν δὲ σχεδὸν συμπίπτει τῆς Ἑρμαιικῆς ὁδοῦ τῶν νῦν Ἀθηνῶν. (1) Ἄλλη δ' ὁδός, ἣν τινες τὸν δρόμον ὑπολαμβάνουσι, τὴν δυτικὴν τῆς ἀγορᾶς πλευρὰν συνέδεε πρὸς τὰς Πειραιϊκὰς πύλας.

Πῶς δὲ καθόλου μὲν τὸ ἄστυ, ἰδίᾳ δὲ πολλὰ καὶ κεφαλαιώδεις ὁδοὶ ἐν τοῖς ἐπομένοις αἰῶσι κατὰ τὴν ἀνακαινίσιν διαφορο-

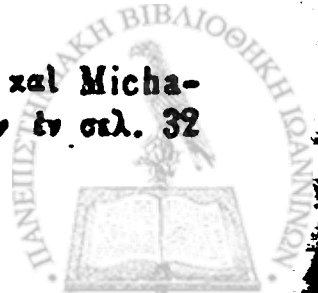
(1) Τὴν τελευταίαν ταύτην παρατήρησιν ποιεῖται ὁ Curtius ἐν τῷ Erläuterndem Text S. 50.

τρόπως ἐκαλλωπίσθησαν καὶ ἐκοσμήθησαν, θέλει διδάξει ἡμᾶς εἰς τὸ μετὰ ταῦτα ἢ προσήκουσα ἐκθεσις. Τέ γε γὺν προσηγορευμένον μόνον, ὅτι ἡ οἰκοδομησις μέρους τῶν ἐχυρῶν τειχῶν, ἄτινα καὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἐπρεπε τότε νὰ προσυλάξωσιν ἀλλήως πως ἢ ὡς πρότερον τὸ Πελασγικόν, ἀνάγεται καὶ αὕτη ὡς τὰ πολλὰ ἐπὶ τοῦ Θεμιστοκλέους. Ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ἀσιακῶν βιβλίῳ ὅτι τέλειον λεγέσθαι τὴν Ἀκρόπολιν, ὡς οἰκοδομήθη, ὡς εἰκὸς ἐστὶ, πρῶτον μὲν ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς αὐτῆς τῶν ἐκπάλαι ἱερῶν ἀπλοῦν οἰκοδομημάτων, ὅπερ τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπῆρξεν εἰς τὰ ἀνεγκλιότατα εἶτα δ' εὐλογοῦν ὑπελήθη νὰ τειχισθῆ ὡς οἶόν τ' ἐχυρῶς τὸ ὄρος, ὃ φρουρίῳ ἔτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρῶντο. Ἀλλ' ἡ ἀποπεράτωσις τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων ἔργων, ἄτινα θέλομεν ἐλίγω βραδύτερον περιγράψαι, ἐναπέκειτο ἔτι τινὰ ὕστερον Κύριον τῷ Ἀθηναίῳ, ἦρωι μὲν καὶ νικητῇ κατὰ θάλασσαν, πολιτικῷ δ' ἀντιπάλῳ καὶ διαδόχῳ τοῦ Θεμιστοκλέους. Διὸ σημειούσθω ἐνταῦθα τοῦτο μόνον, ὅτι οἱ ἐπὶ Θεμιστοκλέους Ἀθηναῖοι, ἀμελήσαντες τῶν λειψάνων τοῦ Πελασγικοῦ φρουρίου, ἐτείχισαν ἐκ νέου πρῶτον μὲν, ὡς φαίνεται, τὴν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνοδὸν εἶτα δὲ τὴν ἀρκτικὴν αὐτῆς πλευρὰν δι' ἐχυροῦ τείχους. ὅπερ ἅμα ἐμελλεν ἀδιαλείπτως τοῖς μεταγενεστέροις ν' ἀνακρινθήσκη τὴν Περσικὴν εἰσβολὴν. Διότι ἐγνατωκοδομήθησαν ἐν αὐτῷ ἐπιμελῶς πλεῖστα λείψανα τοῦ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ξέρξου καταρθεθέντος ἑκατομῆδου. Φαίνονται δ' ἔτι καὶ νῦν ἐνταῦθα μεγάλοι στύλων σπόνδυλοι, μέρη θρησκευτῶν, τρίγλυφοι καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, ἃ ἐλήθησαν ἀπὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τοῦ Πεισιστράτου οἰκοδομήματος (1).

Μετὰ μεγίστης δὲ δραστηριότητος καὶ λίαν αἰσίως ἐπέσπευδεν ὁ μέγας Θεμιστοκλῆς ἅμα τῇ οἰκοδομῇ τοῦ νέου τῶν Ἀθηνῶν περιέδου τὸν τοῦ Πειραιῶς τειχισμὸν κατὰ τὴν εὐρυτάτην τῆς λέξεως ἔννοιαν. Καὶ πόσον μὲν εἶχον τὰ ἔργα

(1) Ἐπιθι μάλιστα Vischer, Brinnerungen S. 120 καὶ Michaelis, der Parthenon S. 7 ff. — Ὁσαύτως καὶ τὴν ἐν σελ. 32 Σημ. 2. Σ. Μ.

ταῦτα πρὸ τῆς τῶν Περσῶν εἰσβολῆς προαχθῆ, πόσον δ' ὑπὸ τούτων φθαρῆ ἢ βλάβῃ τῶ 480 καὶ 479, εἶνε ἄγνωστον· γινώσκουμεν δ' ἔμως καλῶς, ὅτι ὁ τε Πειραιεύς καὶ τὸ ἄστυ συνετειχίζοντο ταύτερονόμως, ὥστε τῶ αὐτῷ χρόνῳ, ὅτε (476 π. Χ.) οἱ μὲν Ἀθηναῖοι τῶν συμμαχούντων αὐτοῖς Ἰώνων ἡγεμόνες ἐγένοντο, ὁ δὲ Δηλιακὸς δεσμὸς ὑπαρξῆν ἐλάμβανεν, ἡ νέα τοῦ Αἰγαίου πελάγους βασιλίσσα νὰ θαρρῆ, ἐδύνατο ἐπὶ τὸν κάλλι-στον καὶ ἐχυρώτατον πολεμικὸν λιμένα τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης.

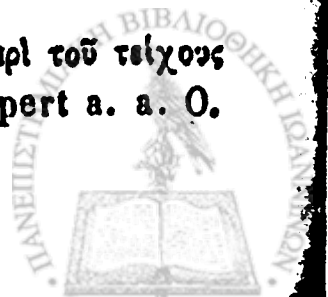
Τὰ δὲ ἔργα τῶν μεγαλοπρεπῶν τούτων ἔργων διεσώθησαν μέχρι τοῦ νῦν ἐν μεγάλῃ ἐκτάσει. Ἐπὶ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν τετραμμένου μέρους τὰ ἀμυντικὰ τεῖχη ἡκολούθουν ἀκριβῶς ταῖς καμπαῖς τῆς ἀκτῆς, ἧς ἀπεῖχον συνήθως 20 — 40 μ., τόσῳ μὲν ὀθλον ὅτι μακρὰν αὐτῆς, ὥστε νὰ μὴ δύνηται ὁ τῶν κυμάτων κλυδωνισμὸς ἐπιβλάβῃς νὰ ᾔνη, τόσῳ δὲ πλησίον, ὥστε νὰ μὴ δύωνται μήτε πολέμιοι ν' ἀποβῶσι, μήτε πολιορκητικαὶ μηχαναὶ νὰ σταθῶσι. Τὸ τεῖχος, ἔχον πάχος κατὰ μέσον ὄρον 3 μέχρι 3,60 μ., κατεσκευάσθη μετὰ μεγάλης ἐπιμελείας ἐκ λίθου μὲν Πειραικοῦ, ἀλλ' ἄνευ πηλοῦ. Τοῦ πάχους δὲ τοῦ τείχους ὀλόλιθον μὲν ἦν 1,40 μ., πεπληρωμένον δὲ λιθαρίων καὶ γῆς τὰ ἔσω αὐτοῦ. Προησπίζετο δὲ τὸ τεῖχος ὑπὸ πλείστων πύργων, οἵτινες, προεξέχοντες μὲν 4—6 μ., μῆκος δ' ἔχοντες 6 μ., διεῖχον ἀλλήλων 50 — 60 μ. Ὅπως δ' ὡς οἶόν τε καλῶς προφυλαχθῶσιν οἱ τε λιμένες καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς πλοῖα, ἐγένοντο αἱ εἰσοδοὶ ὡς οἶόν τε στεναὶ δι' ἐπιχώσεως (σελ. 50). Καὶ ἡ μὲν κυρία λεκάνη, ἡ τοῦ Πειραιῶς, ἧς αἱ ἐπιχωσθεῖσαι ἄκραι, ὅπως πολεμίων πλοίων ὁ εἰσπλοὺς παρακωλύθῃ, πλάγια ἀλλήλαις κατεσκευάσθησαν, μίαν μόνην εἶχεν εἰσοδὸν, πλάτος 50 μ. ἔχουσαν. Ὁ δὲ λιμὴν Ζέα, εἰς ὃν τις διὰ πόρου εἰσέπλει, πλάτος μὲν ἔχοντος 100 μ., μῆκος δὲ 200, ὑπὸ δύο πύργων προησπίζετο, οἵτινες ἀλλήλων διεῖχον 96 μ. Ὁ δὲ πολλῶ μᾶλλον ἀνεωγμένον λιμὴν τῆς Μουνυχίας, δύο ἐπιχώσεις ἔχων, ὧν τῆς μὲν πρὸς ἄρκτον τὸ μῆκος 170 μ. ἦν, τῆς δὲ πρὸς νότον 190, δι' εἰσόδου προφυλάττετο, ἧτις εὖρος μὲν εἶχε 37 μόνον μ. προησπίζετο δὲ μάλιστα ὑπὸ φρουρίου ἐν τῇ μεσημβρινῇ πλευρᾷ. Ἐπὶ δὲ τῶν πετρῶν, αἵτινες ἐκτὸς τῶν ἐπι-

χώσεων οὔσαι τὴν ἀρχὴν τοῦ σχηματισμοῦ τῶν λεκανῶν τοῦ κυρίως λιμένος τοῦ Πειραιῶς ὑπεδήλουν, φάροι ἐπὶ στύλων ἴσταντο· ὡς δ' αὐτως καὶ ἐπὶ τῶν ἄκρων τῶν τῆς Μουνυχίας ἐπιχώσεων. Διὰ τῆς αὐτῆς δὲ στρατηγικῆς ἐξουσίας ἐτειχίσθη καὶ τὸ πρὸς τὴν γῆν τετραμμένον μέρος κατὰ τὸν τοῦ ἐδάφους σχηματισμόν. Ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως τῆς Μουνυχίας προΐων ὁ περίβολος « ἠκολούθει ἀκριβῶς, σχεδὸν πρὸς ἄρκτον στρέφων, τῷ κρημνῷ τοῦ πρὸς βορρᾶν αὐτοῦ ὄροπέδιου· κάμπτων δὲ πρὸς δυσμᾶς, ἐκεῖ δῆλον ὅτι, ὅπου τὸ ὄροπέδιον τοῦτο ἐν τοῖς ἀρκτικοῖς αὐτοῦ κάταντες πρὸς τὴν πεδιάδα εἶνε, ἐφθανεν ἡρέμα κατιῶν εἰς τὸ βόρειον μέρος τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς, ὃν διερχόμενος (ἐν ταῖς Ἀλαῖς), συνηνοῦτο πρὸς τὸ τεῖχος τοῦ ἀκρωτηρίου Ἡετιωνείας. Ἐπειδὴ δ' ἀναγκαίως τὸ βόρειον τεῖχος ἐπὶ τῆς πεδιάδος ἐμελλε νὰ οἰκοδομηθῇ, ἐτειχίσθη ὀλόλιθον ἐκ μεγάλων τετραγώνων, πάχος ἔχον ἐνιαχοῦ 8 μ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐσπούδασαν οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως αἱ πρὸς τὴν ἐπικοινωνίαν ἀκριβῶς ἐνταῦθα ἀναγκαῖαι οὔσαι (ἐν μέρει διασωζόμεναι καὶ νῦν) πύλαι κατασκευασθῶσιν ὡς οἷόν τ' ἐχυρώταται (1).

Οὕτως ἐτειχίσθη τόπος, ὃς περίοδον μὲν εἶχε 3 ὥρων, ἐδύνατο δ' ὡσπερ καὶ αἱ νέαι Ἀθῆναι, πολέμου ἐπιγιγνομένου ἐπικινδύνου, καταφύγιον νὰ γένηται μεγάλου πλήθους τῶν ἐν ταῖς ἀγροικίαις τῆς Ἀττικῆς διαιτωμένων. Πρὸς δὲ τὸ πολεμικὸν ναυτικόν, οὗ τὴν ἐξ 20 νέων κατ' ἔτος νεῶν αὔξησιν νόμος ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους τῷ 477 προταθεὶς παγίαν ἐποιήσατο, χῶρον ἱκανὸν εἶχον οἱ τρεῖς τετειχισμένοι λιμένες. Ὑπολογίζεται δ', ὅτι πλὴν τῆς εὐρυχωρίας τοῦ μεγάλου λιμένος νὰ χωρήσωσι δυνατὸν ἦν ἑλληνικαὶ τριήρεις ἐν μὲν τῷ λιμένι Ζέα 200, ἐν δὲ τῷ τῆς Μουνυχίας 100. Τῷ δ' ὄντι φαίνεται, ὅτι ἡ Ζέα, ἧς ἡ περιφέρεια 1120 μ. εἶνε ἔτι καὶ νῦν, ἐχρησίμειεν ἀρχῆθεν ὡς κυρίως πολεμικὸς λιμὴν, ἐν ᾧ παρέμενεν εἰωθότως τὸ πλεόν τοῦ ἡμίσεως τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ· τὸ δ' ἔλαττον δια-

(1) Ταῦτα ἐλήφθησαν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ G. v. Alten περὶ τοῦ τεύχους τοῦ Πειραιῶς δημοσιευθέντων παρὰ Curtius καὶ Caupert a. a. O. S. 11 ff.

νενεμημένον ἦν ἐν τε τῇ Μουνηχίᾳ καὶ τῷ Κανθάρῳ, ὅς ἐστιν ὁ νότιος ὄρμος τοῦ κυρίως λιμένος τοῦ Πειραιῶς, ἐξ οὗ ἅμα δυνατὸν ἦν νὰ ἐπισκοπῆται ὁ τε εἰσπλους τῶν νεῶν καὶ τὰ ἐνδοτέρῳ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὄρμουντα σιταγωγὰ πλοῖα. Ἡδὴ δὲ ἰδρῦθησαν καὶ αἱ λοιπαὶ τῇ ναυτικῇ ἀναγκαῖαι κατασκευαί, οἷ τε νεώσοικοι δῆλον ὅτι, ὧν 94 μὲν ἦσαν ἐν Κανθάρῳ, 196 δ' ἐν Ζέα, 82 δ' ἐν Μουνηχίᾳ, καὶ ἡ ὀπλοθήκη, ἅμα δὲ ἡ σκευοθήκη καὶ τὸ ναυπηγεῖον καὶ τὰ οἰκοδομήματα τὰ χάριν τῶν φορτηγίδων νεῶν καὶ τοῦ ἐμπορίου, ἀπὸ τοῦ Φαλήρου μετατεθέντος κατὰ μικρὸν εἰς τὸν Πειραιᾶ, οὗ τοῖς ἀνατολικαῖς ὄρμους, τῷ Ἐμπορίῳ, λιμένι ἐμπορικῇ οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρῶντο. Ὁ δαιμόνιος ἰδρυτῆς πάντων τῶν ἔργων τούτων, δι' ὧν τὸ νέον τῶν Ἀθηνῶν μεγαλεῖον οὐχ ἥκιστα προήχθη, δὲν κατώρθωσε διὰ τὴν τῆς τύχης δυσμένειαν τὴν πρόσοδον τῆς πατρίδος αὐτοῦ νὰ διευθύνῃ καὶ ἐπισκοπῆ, καὶ τὸν κολοφῶνα αὐτὸς νὰ ἐπιθέσῃ τῷ ἰδίῳ ἔργῳ, τὴν κατασκευὴν δῆλον ὅτι τῶν πρὸς τοὺς λιμένας ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν καθελκυσθέντων μακρῶν τειχῶν. Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηνῶν, ἣτις δυστυχῶς ἐν τοῖς ἐξῆς χρόνοις μετὰ τὴν ἴδρυσιν τοῦ Δηλιακοῦ δεσμοῦ λίαν ἀτελῶς εἶνε γνωστή, γινώσκομεν μὲν, ὅτι τὰ τοῦ Θεμιστολέους ἀβέβαια κατὰ μικρὸν παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἑαυτοῦ συμπολιτῶν κατέστησαν, ἄγνωστοι δ' ὅμως ἡμῖν εἰσὶν αἱ τελευταῖαι αἰτίαι, αἱ ἀναπέισασαι τοὺς ἀντιπάλους αὐτῷ ἔκκλησιν εἰς τὸν ὀστρακισμὸν νὰ ποιήσωνται ἐν ἔαρι τοῦ ἔτους 470 (1). Ἡ ψηφοφορία τῶν δήμων ἀπέβη κατὰ τοῦ ἐν Σαλαμῖνι νικητοῦ, ὅτινι εἴμαρτο διὰ παντὸς τὰς Ἀθήνας νὰ καταλίπη.

Τινὰ δὲ τῶν μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην ἀρξαμένων ἔργων διὰ τοῦ ἥρωος προήχθησαν, ὅστις ἀπολαύων ἀπὸ τοῦ 476—462 π. Χ. πάσης τῆς εὐνοίας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων, καὶ θαυμαστῶς αὐτῇ χρώμενος, ἅτε δὴ καὶ εὐτυχῶν ἐν πολέμῳ, συνεπλήρωσεν ἀτεχνῶς ἐν τοῖς καθ' ἕναστον τὴν κατὰ Θάλασσαν τῶν Ἀθηναίων ἡγεμονίαν. Ὁ ἥρωος δ' οὗτος εἶνε ὁ Κίμων, ὅς,

(1) Ἐπιθ. M. Duncker der Prozess des Pausanias S. 12, u. Geschichte des Altertums: Neue Folge Bd. I (1884) S. 117.

καιροῦ κατὰ μικρὸν τυχῶν, διὰ καλλιτεχνικῶν ἔργων ἐκόσμησε μεγαλοπρεπῶς τὰς Ἀθήνας, ταχὺ ἀνθούσας. Πρῶτον δ' ὄμως συντελεσθὲν ἔργον, δι' ὃ ἐπὶ μάλιστα τὸ ὄνομα αὐτοῦ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις διακνημονεύεται, εἶνε ὁ τῆς Ἀκροπόλεως τειχισμὸς. Διὰ βραχυτάτων δ' εἰπεῖν Κίμωνος τείχος χαρακτηρίζεται ὡς τὰ πολλὰ τὸ τῆς Ἀκροπόλεως νότιον. Ἀλλ' ὄμως, αὐτοῦ ἡγουμένου, ἐγένετο πάντως πολλῶ πλεόν· ἀνεκαινίσθη δῆλον ὅτι ἐκ Θεμελίων ἅπαν τὸ ἀμυντικὸν τῆς Ἀκροπόλεως σύστημα. Τὸ μόνον δ' ἀναμφιβόλως μέλημα αὐτοῦ ἦν νὰ ὀχυρωθῆ καλῶς ἡ νοτιὰ καὶ ἀνατολικὴ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρά. Ἐπειδὴ δ' ἔτι τότε ἡ ἐπιφάνεια αὐτῆς λίαν ἀπότομος ἦν πρὸς τε ἀνατολὰς καὶ νότον, ἀνάγκη ἦν μεγίστων ἐπιχώσεων καὶ ταχείας πληρώσεως τοῦ ὄροπέδιου, ἐν ᾧ ὕστερον ὠκοδομήθησαν τὰ γιγάντεια ἐκ τετραγώνων λίθων ὀχυρώματα τοῦ Κίμωνος. Οὕτω λοιπὸν ἐτειχίσθη τῆς Ἀκροπόλεως ἡ ἐπιφάνεια ἐν τῇ ἀρκτικῇ, ἀνατολικῇ καὶ νοτιῇ πλευρᾷ διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν τειχῶν, ἐφ' ἃ ἐν ὑστέροις αἰῶσι Βυζαντινοὶ τε καὶ Φράγχοι καὶ Ὀθωμανοὶ τὰ νεώτερα αὐτῶν ἔργα ἐστήριξαν. Διὰ τοῦ Κίμωνος πρῶτον νῦν ἰσοῦψης ὡς ἔγγιστα ἐγένετο κατὰ τὸ πρὸς ἀνατολὰς αὐτῆς ἥμισυ καὶ ἡ τῆς Ἀκροπόλεως ἐπιφάνεια· τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς ἕτερον ἥμισυ διέμενεν ἔτι λίαν ἐπικλινές. Φαίνεται δ' ὅτι ἐν τῷ ἐκ Θεμελίων νέῳ τῆς Ἀκροπόλεως τειχισμῷ οἱ Ἀθηναῖοι ἀρχιτέκτονες τῶν χρόνων τούτων, λαβόντες ἐν ὄψει τὴν ἀπὸ τῆς τοῦ Ξέρξου εἰσβολῆς ἐπικρατήσαν γνῶμην, καθ' ἣν ἡ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐγγύτης λίαν ἐπικίνδυνος ἦν, ἐσπούδασαν ἀβλαβῆ ὡς οἶόν τ' αὐτὴν νὰ ποιήσωσιν. Διδ' ἐσμίκρυναν μὲν τότε (1) κατὰ τι τὴν τοῦ φρουρίου περιφέρειαν, περιορίσαντες αὐτὴν ἀπὸ τοῦ μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τῆς Ἀκροπόλεως κυρτοῦ ἐδάφους μέχρι τοῦ ἡμίσεως τοῦ φρουρίου ὕψους, μετέθεσαν δὲ τὰ ἀμυντικὰ ὀχυρώματα τῆς τοῦ φρουρίου εἰσόδου ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας, ὅπου πρότερον ἦσαν, εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν. Ἄμα δ' αὐτοῖς συνωκοδομήθη ἐν τῷ δυτικῷ πέρατι τοῦ νέου νοτίου τείχους πλεόν ἢ 20 μ.

(1) Ἐπιθ. Wilamowitz a. a. O. S. 183 ff.

ὑπὸ τὴν φύσει ὑψίστην τοῦ ἐμβαδοῦ τῆς Ἀκροπόλεως θέσιν κο-
λοσσαῖος πύργος, ὃς πύργος (1) τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου
νίκης ὡς τὰ πολλὰ καλούμενος, ἐδέσποζεν ἐντελῶς τῆς τε
νέας ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀναβάσεως καὶ τῆς εἰς τὴν περιφέρειαν
αὐτῆς εἰσόδου. Τότε δ' ἔσχεν ἡ ἀνάβασις (σελ. 17) ἄλλην ὄλιγὴν
ἔψιν, σχεδὸν τὴν ἔτι καὶ νῦν διασωζομένην, ὥστε ἡ ἀπὸ τοῦ
νοτίου μέρος τῆς ἀγορᾶς ὁδὸς ἔβαινε πρῶτον μὲν πρὸς νότον
παρὰ τῇ δυτικῇ τῆς Ἀκροπόλεως ὑπωρεῖα συναντῶσα τινὶ τῶν
κυρίων ὁδῶν ἐκ τῶν μεσημβρινῶν τῆς πόλεως μερῶν, εἶτα δὲ
δι' ἐλιγμοῦ, διεύθυνσιν ἔχοντος πρῶτον μὲν νοτιοανατολικήν, εἶτα
δὲ βορειοανατολικήν καὶ τέλος καθ' αὐτὸ ἀνατολικήν, ἀνήρχετο
τὸν λόφον, καὶ κάμπτουσα περαιτέρω ὑπὸ τὸν πύργον τοῦ ναοῦ
τῆς Ἀπτέρου νίκης, τὴν τελευταίαν ἐλάμβανεν ἀνοδὸν. Πιθανο-
λογεῖται δ' ὅτι θὰ εἶχεν τότε ἰδρυθῆ ἐπὶ μὲν τοῦ μέρους, ὃ ὕστε-
ρον ἡ ἀρκτική τῶν Προπυλαίων πλευρὰ κατέλαβεν, ὅμοιον πρὸς
τὸν πύργον οἰκοδόμημα, ἐπὶ δὲ τοῦ δυτικοῦ ἄκρου τῆς ἐπιφα-
νείας τῆς Ἀκροπόλεως ὄχυραὶ πύλαι.

Ἄλλ' ὑπῆρχον ἔτι πολλὰ ἄλλα ἰδρύματα, δ' ὧν ὁ Κίμων
ὑπέλειπον τοῖς Ἀθηναίοις ἑαυτὸν παρέσχεν ἐπὶ τινα χρόνον,
μέχρις οὗ ὃ μὲν τῆς δημοκρατίας κλύδων ἐξέωσεν αὐτὸν τῶν
Ἀθηνῶν, τὰ δὲ μεγαλοπρεπῆ τῶν Περικλείων χρόνων μνημεῖα
τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐπεσκίασαν. Τὰ δὲ πολιτικὰ καὶ οἰκονομικὰ τῆς
τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, ἧτις, ἡγουμένου τοῦ Κίμωνος, κρά-
τος ἤδη γιγνομένη ἤρξατο, τοσοῦτον λαμπρῶς ἐκανονίσθησαν,
ἔτι δὲ καὶ τὰ μετενεχθέντα εἰς τὴν πατρίδα λάφυρα ἐκ τῶν
εὐτυχῶν πρὸς τοὺς Πέρσας στρατειῶν τοῦ Ῥωμαλέου κατὰ Θά-
λασσαν ἤρωος τοσοῦτον πλούσια ἦσαν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ
Κίμων — grand Seigneur κατὰ τὴν καλλίστην τῆς λέξεως
σημασίαν — τοσοῦτον μεγαλόφρων ἦν καὶ φιλόπολις καὶ μεγα-
λόδωρος, ὥστε δυνατὸν αὐτῷ ἦν ἤδη τὴν τε Ἀκρόπολιν καὶ τὸ
ἄστυ πλουσιοπαρόχως πῶς διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων

(1) Αἱ δύο τοῦ πύργου νύμφαι, αἱ ἐν τῷ πρὸς τὴν δύσιν τετραμ-
μένῳ τοίχῳ, ἀδηλον εἰς τί ἐχρησίμευον. Ὁ Bohm (Propyläen S. 25
A. 1) ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐντεθειμένα ἦσαν αἱ εἰς τὸν Σωκράτην ἀποδι-
δόμεναι Χάριτες. Σ. Μ.

νά κοσμή. Ἐν τούτοις ἐδέσποζεν ἔτι τοῦ λαοῦ τῆς Ἀττικῆς ἡ ἀνάμνησις τῶν ἐνδόξων πολέμων, οἵτινες πρὸς τε Δαρεῖον τὸν Α'. καὶ τὸν Ξέρξην ἐγένοντο. Διὸ οὐδὲν θαυμαστόν, ὅτι ὁ Κίμων ἔστησεν ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως 50 πρὸς ἀνατολὰς βήματα ἀπὸ τῆς (ὑστερον ὑπὸ τῶν Προπυλαίων καταληρθείσης) εἰσόδου. ἐν τῇ αὐτῇ αὐτῆς, τὸ ἐκ Περσικῶν λαγύρων, ὡς εἰωθότως ὑπολαμβάνεται, κατασκευασθὲν κολοσσιαῖον χαλκοῦν τῆς π ρ ο μ ἄ γ ο υ Ἀθηνᾶς ἁγάλμα, ὃ 50 ποδῶν ὕψος ἔχον, μετὰ δὲ τῆς βάσεως 70 καὶ πλέον, ὑπὸ Φειδίου κατασκευάσθη, οὗ ὄμωσ ἡ ἐκπρεπεστάτη ἀκμὴ, νὰ διαλάβῃ ἔμελλεν ἐν τῇ ἐπομένῃ χρονικῇ περιόδῳ. Ἦν δὲ εἰκασμένη ἡ θεὰ πάνοπλος, ἀσπίδα ἔχουσα καὶ δόρυ· ὃ δὲ λόφος τοῦ κράνους καὶ ἡ ἐπίχρυσος τοῦ δόρατος ἄκρα διέλαμπον τοῖς ἀπὸ τοῦ Σουνίου καταπλέουσιν ὡς πρῶτον σημεῖον τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἐγγύτητος. Ὁ τόπος δ', ἐφ' οὗ τὸ μέγιστον τοῦτο ἁγάλμα ἱδρύτο, εἶνε ὃ ἔτι καὶ νῦν γνωστὸς ἐν τῇ τετραγωνικῇ τῆς βάσεως τοῦ ἀγάλματος ἐπιφανείᾳ, τῇ μεταξὺ Ἑρεχθίου καὶ Προπυλαίων.

Στρατηγικῶν δ' ἕνεκα καὶ τεχνολογικῶν λόγων σχεδὸν ὁμογνωμόνως ἀπίθανον ὑπολαμβάνεται νῦν, ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἀπτέρου νίκης, τὸ κάλλιστον πάλαι τε καὶ νῦν κειμήλιον τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν τοῖς χρόνοις κατασκευάσθη τοῦ ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ νικητοῦ· πολλὰ δ' ὅμωσ τοῦ Κίμωνος ἱδρύματα ἐν τῷ ἄστει, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐγγὺς αὐτῆς πιστοῦνται ὑπὸ τῆς παραδόσεως.

Ὁ πρῶτος δ' ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐπιταχυνθεὶς ὠραϊσμός τοῦ ἐπανοικοδομουμένου ἄστεως, πέρασ λαβόντος τοῦ ἐθνικοῦ πολέμου, φαίνεται ἐν τῇ ἀγορᾷ μάλιστα γενόμενος. Πρῶτον δὲ πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔργον εἰκότως ἦν ἡ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων καὶ ἀρχείων ἀνακαίνισις. Ἦδη δ' ἐκ τοῦ συνεγγυς γνωρίσαντες οἱ Ἀθηναῖοι τὰς Ἰωνικὰς ἐν ἐλάσσονι Ἀσίᾳ πόλεις, περαιτέρω προέβησαν, χρησάμενοι καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ τῷ παρ' αὐταῖς ἔθει τοῦ περιβάλλειν αὐτὴν διὰ σκιερῶν στοῶν, ὅπως ὑπ' αὐτὰς οἱ πολῖται περιπατῶσι καὶ εὐφροσύνως τὴν ἀπραξίαν αὐτῶν διάγωσι. Τότε δὲ πρῶτον ἴσως τὸ δημόσιον οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ ὁ ἄρχων βασιλεὺς διέτριβε (σελ. 42), στοᾶς ῥυθμὸν ἔλαβεν, ὥστερ δὴ

βασιλείος στοά. Παρ' αὐτὴν δ' ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ τῆς ἀγορᾶς
 πλευρᾷ, ἢ ὡς ἕτεροι ὑπολαμβάνουσι καὶ ὑπολογίζουσιν ἔναντι
 αὐτῆς ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ τοῦ νοτίου ἡμίσεως τῆς ἀγορᾶς
 ἢ τοῦ Διδῶς ἐλευθερίου στοᾶ ἰδρύθη εἰς ἐνθύμιον τῶν
 μεγάλων νικῶν· ἐν αὐτῇ δὲ ἦν καὶ ὁ βωμὸς καὶ τὸ κολοσσαῖον
 ἄγαλμα Διδῶς τοῦ σωτῆρος. ~~Ἡ στοὰ δ' αὐτῆ διεκοσμήθη ὕστερον~~
~~διὰ γραφῶν τοῦ Εὐφράνορος, εἰκονίζουσιν ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς~~
~~τῶν μικρῶν πλευρῶν τοὺς 12 θεοὺς, ἐπὶ δὲ τῆς ἐτέρας τὸν Θησέα~~
~~καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν δημοκρατίαν ἀλκηγορικῶς.~~ Ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ
 γαμβροῦ τοῦ Κίμωνος Πεισιάννακτος οἰκοδομηθεῖσα μεγαλο-
 πρεπῆς στοὰ τὴν καλλίστην ἔσχε διακόσμησιν (ἐξ οὗ ὕστερον
 καὶ ποικίλη ἐπεκλήθη) διὰ κύκλου γραφῶν, ὧν κολορίων ἦν
 ἢ εἰκονίζουσα τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην, ἣτις μάλιστα ἐδόξασε
 τὸν τοῦ Κίμωνος τῶν Φιλαϊδῶν οἶκον· ἔγραψαν δ' αὐτὰς ἄλλοι τε
 καλλιτέγναι καὶ Πολύγνωτος ὁ Θάσιος φίλος τοῦ Κίμωνος.
 Καὶ ἡ κατὰ τὸν μῦθον διαπολεμηθεῖσα μάχη ἐν τῇ Ἀττικῇ πρὸ
 πολλῶν αἰώνων πρὸς τὰς Ἀραζόνας καὶ ἡ τοῦ Ἰλίου πέρις
 (ἐν τῷ μέσῳ τῆς στοᾶς τοίχῳ) δὲν ἔπρεπεν εἰκότως νὰ λείπω-
 σιν. Ἀλλ' ὅμως πολλῇ μᾶλλον ἐτίμων αἰείποθ' εἰ Ἀθηναῖοι τὸν
 ἐν τῷ δεξιῷ μὲν τοίχῳ ἀπεικονισθέντα, οὐδέποτε δ' εἰς λήθην
 περιπίπτοντα ἡρωϊκὸν πόλεμον, ἐν οἷς πάλαι ἀπαράμιλλοι ὀπλι-
 ται Ἀθηναῖοι τε καὶ Πλαταιεῖς ἐπολέμησαν πρὸς τὰ πλήθη τοῦ
 Δατίδος, ἅτινα εἰς φυγὴν μὲν ἔτρεψαν καὶ εἰς τὰ ἔλη τοῦ πεδίου
 τοῦ Μαραθῶνος ἔβαλον, παρὰ ταῖς ναυσὶ δὲ κατηγωνίσαντο.
 Ἀείποτε δ' ἔχαιρον ὄρωντες τὰς εἰκόνας τοῦ τε Μιλτιάδου καὶ
 τοῦ ἀνδρείου πολεμάρχου Καλλιμάχου καὶ τοῦ ἰσχυρογνώμονος
 καὶ πεισματικοῦ μαχητοῦ Κυναιγεῖρου. Ἡ δὲ ποικίλη στοὰ, ἥς
 ἔμπροσθεν χαλκοῦν ἴδρυτο τοῦ Σόλωνος ἄγαλμα, διεχωρίζετο
 τῆς βασιλείου στοᾶς διὰ τῆς μεγάλης ὁδοῦ, τῆς ἀπὸ τῶν Πει-
 ραικῶν πυλῶν. Ἐν δὲ τῇ ἀρκτικῇ πλευρᾷ τῆς ἀγορᾶς, ὅπου ἡ
 ἐκ Διπύλου εὐρεῖα ὁδὸς ἢ καλουμένη δρόμος ἐτελεύτα, διπλῆ ἦν
 Ἐρμῶν σειρά. Ἐνταῦθα δ' ἦν καὶ ἡ τῶν Ἐρμῶν στοὰ, ἣτις
 διὰ τῶν τροπαίων ἐκοσμεῖτο τῶν ἐκ τῆς ἐν Στρυμόνι ποταμῷ
 νίκης (476) τοῦ Κίμωνος. Ἐν δὲ τῇ βορειοδυτικῇ τῆς ἀγορᾶς
 πλευρᾷ ναὸς ἦν, ὡς φαίνεται, τοῦ Ἀπόλλωνος πατρώου, ἐν ᾧ

καὶ ἀγάλμα τοῦ Θεοῦ τούτου. Πρὸς ἀνατολὰς δ' αὐτῆς τὸ Ἀνακείον (σελ. 29) ἦν, ἐκ τῶν Περσικῶν λαούρων καὶ αὐτὸ ἀνακαινισθὲν καὶ διὰ τοιχογραφῶν τοῦ Πολυγνώτου καὶ Μίκωνος κοσμηθὲν. Τὰ πρὸς νότον δ' ὅμως τῆς ἀγορᾶς τετραμμένα ἐρύτευσεν ὁ Κίμων διὰ μεγαλοπρεποῦς πλατάνων συστοιχίας, μέγα ἠδουμένιον ἐπὶ τούτῳ τῶν Ἀθηναίων.

Καὶ τῶν περιχώρων δὲ τότε ἀνάλογος ἐγένετο ἐπιμέλεια. Διὰ τῶν Περσικῶν λαούρων ἰδρύθη πρὸς νότον τοῦ Ἰλισσοῦ ὑπὸ τὴν Καλλιρρόην ἡ τῆς εὐκλείας Ἀρτέμιδος ναὸς. Φιλτατον δὲ τοῖς Ἀθηναίοις τόπον διατριβῆς ὁ Κίμων ἐποίησατο τὴν ἀρχαίαν Ἀκαδήμειαν, φυτεύσας μὲν αὐτὴν διὰ μεγαλοπρεπῶν δένδρων, μάλιστα δ' εὐσκίων πλατάνων, κατασκευάσας δὲ γλοσεροὺς κήπους, τερπνοὺς περιπάτους καὶ ψυχρινὰ ἀναέρυθρια.

Ἄλλ' ὅμως τὸ ἀξιολογώτατον τῶν μνημείων, ὅπερ, ὡς τὸ νότιον τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος, ὑπὸ τοῦ Κίμωνος ὠκοδομήθη, τὸ καλούμενον Θησεῖον εἶνε. Τῶν σπουδαιοτάτων πράξεων τοῦ ἀκαταπονήτου ἥρωος, αἵτινες εἰς τὴν κατὰ θάλασσαν ἐπίδοσιν τῶν Ἀθηνῶν καταλέγονται, καὶ ἡ κατάκτησις εἶνε τῆς νήσου Σκύρου, ἣν οὗτος ἀπὸ πειρατῶν Δολόπων ἀσχιρέσας εἰς Ἀττικὴν κληρουσίαν μετέβαλε. Πρὸς τὴν πολεμικὴν δὲ ταύτην κτῆσιν συνδέεται καὶ ἄλλη τις, οὐχ ὅμοιαν ταύτῃ φύσιν ἔχουσα. Ἐν Σκύρῳ δῆλον ὅτι κατέστρεψε τὸν βίον κατὰ τὴν ἐπιχώριον τοῦ λαοῦ παράδοσιν ἐν πάμπαν παλαιαῖς χρόνις ὁ ἐθνικὸς τῶν Ἀθηναίων ἥρωος Θησεύς· νῦν δὲ χρησμὸς παρήγγειλε τοῖς Ἀθηναίοις, βοήθειαν κατὰ λιμοῦ τινος ἐπικαλεσαμένοις, γὰρ μετακομίσωσι τὰ ἕστα τοῦ ἀρχαίου ἥρωος εἰς τὴν Ἀττικὴν. Τότε δ' ὁ Κίμων ἡ ἔνεκα μεγάλης εὐτυχίας, ἡ ἔνεκα εὐφροσύνης ἀνεκάλυψεν, ὑπ' αἰετοῦ ἐδηγούμενος, τὸν λόφον, ὅπου τεθαμμένος ἦν ὁ Θησεύς. Ἀνασκαπτομένης δὲ τῆς γῆς, ἀνευρέθη γιγάντειος νεκρὸς καὶ δόρυ καὶ ξίφος χαλκῆ. Τὸ πολύτιμον δὲ τοῦτο ἀπόκτημα ἔχων ὁ ἥρωος Κίμων, κατέπλευσε κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 468 εἰς Πειραιᾶ, ἐξ οὗ μετὰ μεγάλης μεγαλοπρεπείας μετεκόμισεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου, — ἐν τινι τῶν τόπων πάντως, οἷς οἱ ἐνοικοῦντες τόποις λατρείας τοῦ Θησεύος μέχρι τότε ἐχρῶντο — μεγαλοπρεπῆς ἰδρύθη τῷ ἐθνικῷ ἥρωι ἱερόν, ὅπερ ὅμως ὕστερον τὸ πέρασ ἔλαβε μετὰ

τὴν ἐκ τῆς φυγῆς περὶ τὸ 454 κάθοδον τοῦ Κίμωνος. Μέχρι μὲν μεσοῦντος τοῦ νῦν αἰῶνος ἐπιστεύετο, ὅτι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ὑπάρχει ἔτι καὶ νῦν ἀναμφισβητήτως· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἔτους 1852 ἠγγέρθησαν τινες μεθ' ὑπερηφανίας, ἣν ὁ ἰδρῦσας αὐτὸ Κίμων ἤθελεν ἔχει, ἀμφισβητοῦντες τὴν ταυτότητα τοῦ ἔτι καὶ νῦν ὡς Θησείου χαρακτηριζομένου ναοῦ. Ἐν τούτοις εὐλόγως δυνάμεθα νὰ περιγράψωμεν μὲν ἐνταῦθα τὸν κάλλιστον τῶν Ἀττικῶν ναῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης, νὰ συμπλέξωμεν δὲ μετ' αὐτοῦ μετὰ τινος εὐλαθείας καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν ἔνδοξον καὶ φιλότεχνον δραστηριότητα τοῦ κατακτητοῦ τῆς Σκύρου, εἰ καὶ ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ καὶ ἡμεῖς παντάπασι εὐνοϊκῶς διακείμεθα, ὅπως τὴν παλαιόθεν φερομένην γνώμην ὑπερασπίσωμεν. (1)

Τὸ Θησεῖον, τὸ κάλλιστα διασωζόμενον ἀρχιτεκτονικὸν τῶν Ἀθηναίων μνημεῖον ἔν, ὁ μέγας εἶνε ἐν ταῖς βορειοδυτικαῖς τοῦ ἄστεως ναός, ἰδρυμένος βορειοδυτικῶς μὲν τῆς ἀγορᾶς, ἐν τῇ εὐρείᾳ δὲ καὶ βορειοανατολικωτάτῃ προεκβολῇ τῆς δυτικῆς (σελ. 10) τῶν λόφων σειρᾶς τοῦ ἀρχαίου ἄστεως. Ἐν χριστιανικοῖς χρόνοις τῇ Ἀγ. Γεωργίῳ ἀφιερωθείς, ἐχρησίμευσεν ἐπ' ἐσχάτων ἐπὶ μακρὸν ὡς πρωτεῦον μουσεῖον Ἀττικῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐκ Πεντελησίου δὲ λίθου οἰκοδομηθέν, ἀνόμοιον μὲν δὲν εἶνε κατὰ τὴν κατασκευὴν τῷ ὕστερον ἐν τῇ Ἀκροπόλει οἰκοδομηθέντι Παρθενῶνι, εἶνε δ' ὅμως ἀρχαιώτερον καὶ μικρότερον καὶ ἥττον θαυσιλῶς κεκοσμημένον. Ὑψοῦται δ' ἐπὶ μαρμαρίνης βάσεως, δύο βαθμίδας ἐχούσης, ὡς περίπτερος ἐν παραστάσι ναός, ὡς πολλοὶ δ' ἀρχαιότεροι Ἑλληνικοὶ ναοὶ Δώριος καὶ ἐξάστυλος. Τὸ περιστύλιον δ' ἔχει (τῶν ἐν γωνία στύλων δις ἀριθμουμένων) ἐν μὲν ταῖς μικραῖς πλευραῖς ἀνὰ ἕξ στύλους, ἐν δὲ ταῖς μακραῖς ἀνὰ τρισκαίδεκα. Οἱ στύλοι δὲ οὗτοι, λεπτότεροι κατὰ τι τῶν τοῦ Παρθενῶνος ὄντες ὕψος μὲν (μετὰ τοῦ κιονοκράνου) ἔχουσι 5,88 μ. διάμετρον δὲ πρὸς μὲν τῇ βάσει 1,009 μ. πρὸς δὲ τῇ ἀνωτάτῳ μέρει 0,794. Τὸ μῆκος δὲ τοῦ ναοῦ, ἐν τῇ ἐπιπέδῳ

(1) Κατὰ τε τὸν Milchhöfer (Baumeister's Denkm. Athen S. 28) καὶ Lolling (Hell. Landeskunde S. 320) τὸ Θησεῖον, ἐπειδὴ ἐν μέσῃ τῇ πόλει ἦν, παρὰ τὸν νῦν ναόν, «μεγάλου μοναστηρίου» καλούμενον, θετέον. Σ. Μ.

ἐπιφανεία τῆς ἀνωτάτης βαθμίδος μετρομένου, 31,85 μ. εἶνε, τὸ δὲ πλάτος 13,85. Ὁ πυρῆν δ' αὐτοῦ συνίσταται ἐκ τε τοῦ σπηροῦ, μήκους μὲν ἔχοντος 12,10 μ. πλάτος δ' 6,22, καὶ ἐκ δύο προτεμενισμάτων, ἅτινα ἐσχηματίσθησαν ἐκ τε τῶν προεκταθέντων τοίχων τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ ἐκ δύο ἐπὶ τῶν ἐν ἑκατέρᾳ στενῇ πλευρᾷ στόλων (ὑψὸς μὲν ἔχόντων 5,38 μ. πάχος δ' ἑνὸς μ.), τοῦτ' ἔστιν ἐκ τε τοῦ ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ προνάου, ὅστις εἶνε ὁ γῶρος τῆς εἰς τὸν ναὸν εἰσόδου, βάθος 5 μέτρων ἔχοντος, καὶ ἐκ τοῦ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ ἐλάσσονος τὸ βάθος ἐπιστοδίου.

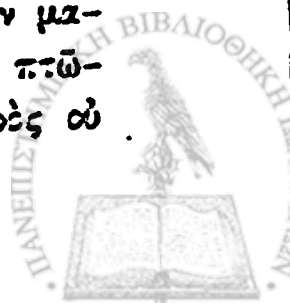
Τοῦ δ' ἀπλοῦ ἐπιστολίου τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιβαίνει περὶ ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα κατὰ Δώριον ῥυθμὸν ζωφόρος τριγύρων καὶ 68 μετοπῶν· τούτων δ' αἱ ἐν τῇ ἀνατολικῇ προσόψει καὶ αἱ ταύταις προσεχόμεναι ἀνὰ 4 ἀρροτέρων τῶν μακρῶν πλευρῶν κακοσμημένα· εἶνε δὲ ἀναγλύρων. Γεῖσον δὲ καὶ ἀέτωμα ἐπιστέρουσι τὸν ναόν. Εἰς τὸν καλλωπισμὸν δὲ τοῦ ἱεροῦ τούτου συνεβάλλετο καὶ γραφικὴ καὶ γλυπτικὴ. Τὰ ἔσω δῆλον ὅτι τοῦ σπηροῦ διεκοσμήθησαν ὑπὸ τοῦ Μίλωνος καὶ τοῦ Πολυγνώτου διὰ τοιχογραφιῶν, αἵτινες τὸν τε πρὸς τὰς Ἀμαζόνας μυθικὸν τῶν Ἀθηναίων πόλεμον εἰκονίζον καὶ τὸν πρὸς τοὺς Λαπίθας τῶν Κενταύρων, ἔτι δὲ καὶ τὰ περὶ Θησεῶς μυθολογούμενα. Γραπταὶ δ' εἰκότως ἦσαν καὶ 50 τῶν μετοπῶν. Καὶ διεσώθη μὲν μέχρι τοῦ νῦν, ὡς δ' εἶχες, πολλαπλῶς ἠκρωτηριασμένος, ἔ ἐν Παρίῳ μαρμάρῳ λαξευθεῖς διάκοσμος τῶν ἀναγλύρων, ἀλλὰ τῶν ἀετωμάτων τὰ ἀγάλματα ἀπωλέσθησαν. Τῶν ἀναγλύρων δὲ τὰ μὲν ἐν ταῖς 10 μετόποις τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως τὰς Ἡρακλέους μυθικὰς καὶ κλητικὰς πράξεις εἰκονίζουσι, τὰ δ' ἐν ταῖς μετόποις, ταῖς ἐν ἑκάστη μακρᾷ πλευρᾷ προσεχόμεναις τέσσαρσι τὰς τοῦ Θησεῶς. (1) Καὶ τὰ ἀνώτατα δὲ τοῦ τοίχου τοῦ σπηροῦ διὰ ζωφόρου ἐκοσμήθησαν, ἀλλ' ἐν ταῖς δύο μόνον στεναῖς πλευραῖς. Ἡ δ' ἐξαιρετικὴ ἐργασία τῶν ζωδίων τούτων, ἅτινα ἐπειρασμένα ἦσαν ἐν προπεπτωκόσιν ἀναγλύροις, δεινῶς εἶνε σήμερον ἠκρω-

(1) Κατὰ τινὰς ἀρχαιοδίφας τὰ ἀνάγλυφα τῶν τοῦ Θησεῖου μετοπῶν δύνανται ν' ἀναχθῶσιν εἰς τὸν Μύρωνα. Σ. Μ.

τηριασμένα. Τὰ μὲν ζώδια τοῦ δυτικοῦ συμπλέγματος Κενταύρων ἀγῶνα καὶ Λαπιθῶν εἰκονίζουσι, ἐν ᾧ καὶ ὁ Θησεύς διαπρέφας εἶχεν· ἡ δ' ἀνατολική ζωφόρος, ἦτις καὶ πέραν τοῦ σιχοῦ πρὸς τὰ ἔξω χωρεῖ (μέχρι τοῦ ἐπιστυλίου ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πλευραῖς τοῦ πλάτους τοῦ περιστυλίου) Κενταυρομαχίαν καὶ αὐτὴ παρίστησι. Τῶν δὲ νεωτέρων τῆς ζωφόρου ταύτης ἐρμηνηυτῶν οἱ μὲν νομίζουσι, ὅτι αὐτὴ τὸν πρὸς τοὺς Παλλαντίδας ἀγῶνα τοῦ Θησεύς εἰκονίζει, οἱ δὲ νικηφόρον τοῦ ἥρωος τούτου καὶ τῶν εἰς τὴν προστασίαν αὐτοῦ καταφυγόντων Ἡρακλειδῶν πόλεμον πρὸς τὸν ἐχθρὸν αὐτῶν, τὸν βασιλέα τῶν Μυκητῶν Εὐρυθέα, οἱ δὲ μάχην τῶν πέμπαν παλαιῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐνωθέντας Ἐλευσινίους καὶ Θρᾶκας. Ὁ ὠραῖος οὗτος ναὸς διεσώθη οὐσιωδῶς ἀκέραιος μέχρις ἡμῶν διὰ τοῦτο μάλιστα, ὅτι εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν μετεποιήθη. Πρὸς τὸν σιχὸν δ' ὅμως τοῦτον μετεσκευάσθη, τοῦ μὲν ἐπισθίου τοίχου τοῦ προνάου καὶ τῶν οὗς αὐτοῦ στύλων κατεδαφισθέντων, ἀντ' αὐτῶν δ' ἡμικυκλίου πρὸς τὰ ἔξω τοίχου (κόγχης) κατασκευασθέντος, θύρας δ' ἐν τῷ τοῦ ἐπισθεδόμενου τοίχῳ διανοιχθείσης. Ἦν δὲ τὸ πάλαι τὸ Θησεῖον διὰ μεγάλου τὴν ἔκτασιν τεμένους (αὐλῆς τοῦ ναοῦ) περιβεβλημένον· ~~εἰς αὐτὸ δ' ἄτε ἄσπιλον, κατέρευεν οἱ δεῦλοι, εἰς ἀπανθρώπως οἱ δεσπέται ἐχρῶντο.~~

Εἰς τὰ πάμπολλα δ' ἱστορικὰ καὶ πάλαι ὑπὸ συζήτησιν ὄντα ἐρωτήματα, τὰ πρὸς τὰ καθ' ἕναστον τῆς τῶν Ἀθηναίων ἱστορίας συνδεόμενα, καταλέγεται καὶ τὸ ἐξῆς· διενεθῆθη ὅντως ὁ Κίμων νὰ εἰκοδομήσῃ τὰ συνάπτοντα τὴν νοτιοδυτικὴν τοῦ ἄστεως γωνίαν καὶ τοὺς λιμένας μακρὰ τεῖχη, καὶ πρέπει σὺν τούτοις εἰς αὐτὸν ν' ἀναχθῆ καὶ ἡ τοῦ «ἐπικαμποῦς προτειγίσματος» εἰκοδόμησις, ἧ τὸν μὲν νοτιοδυτικὸν περίβολον τοῦ ἄστεως εὐρύτερον ἐποίει, τὰς δὲ δυτικὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου τοῦ Μουσειῦ καὶ τῆς Πνυκὸς περιέβαλεν, ἡ εἰς τοὺς ἀνδρας, οἵτινες ἔργῳ εἰς πέρας ἤγαγον τὸ γιγάντειον σύστημα τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὄχυρωμάτων; Πάντως ὁ μέγας τοῦ Μιλτιάδου υἱὸς δὲν ἐφίκετο τούτου, πέρα τῶν προπαρασκευῶν τῆς εἰκοδομήσεως τῶν μακρῶν τειχῶν νὰ ὑστηρήθῃ. Διότι ἔτει 459 ἐπήνεγκον τὴν πτώσιν τοῦ ἀριστοκρατικὰ φρονήματα ἔχοντος πολιτικοῦ ἀνδρὸς οὐ

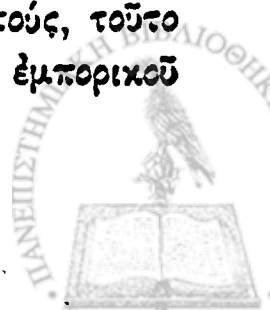

μόνον οἱ νέοι ἡγεμόνες τῆς νεωτέρας σχολῆς τῆς Ἀθήνησι δημοκρατίας Ἐριλάτης τε καὶ Περικλῆς, ἀλλὰ καὶ οἱ Σπαρτιαῖται, οἵτινες παραδόξως καὶ μωρῶς ἠνάγκασαν δι' ὑβριστικοῦ τρόπου κατὰ φθινόπωρον τοῦ 461 νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ Ἀθήνηθεν συμβουλῆ τοῦ Κίμωνος πρὸς βοήθειαν αὐτῶν κατὰ τῶν ἀποστάντων Μεσσηνίων ἀποσταλὲν στρατεύμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τὰ τοῦ Περικλέους ἔργα.

Ἐξοστρακισθέντος τοῦ Κίμωνος, ὠμαλύνθη ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν δραστηριότητα τοῦ θειοῦ πολιτικοῦ, ὅστις ἐπὶ πλέον μὲν ἢ τριάκοντα ἔτη (461 — 429 π. Χ.) πλεῖστον ἐπέδρασεν ἐπὶ τὰς τύχας τοῦ Ἀττικοῦ κράτους, ἐφ' ἱκανὸν δὲ χρόνον διετύπωσε τὴν τε ἐσωτερικὴν καὶ ἐξωτερικὴν τῶν Ἀθηναίων πολιτικὴν, μετέβαλε δ' ἅμα ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει ἄλλως ἢ ὡς ποτε ὁ Θεμιστοκλῆς τὴν ἀριστοκρατικὴν τῆς πατρίδος ὄψιν, νέον ὅλως αὐτῇ χαρακτῆρα περιάψας. Ἐχομεν δὲ ἤδη ἀφορῆ τῆς περιόδου, ἀφ' ἧς λόγῳ τῷ δικαιοτάτῳ αἱ Ἀθῆναι « ἡ τοῦ Περικλέους πόλις » ἐνομαζόνται μέχρι τῶν τῆς παρακμῆς χρόνων, ἐν οἷς δύο ἄλλοι μεγάλοι φιλοκοδόμοι ὅ τε αὐτοκράτωρ Ἀδριανὸς καὶ ὁ σοφιστὴς Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἤχμασαν. Τὸ ὄνομα δὲ τοῦ δαιμονίου τούτου Ἀθηναίου ἀναμιμνήσκει, ἐφ' ὅσον ὁ λόγος ἐνταῦθα δὲν εἶνε περὶ πολιτικῆς—οὐχ ἥμισυ δὲ ζῶσα ἦν ἡ ἀνάμνησις τῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς λάμπσεως, ἧς ἔτυχον αἱ Ἀθῆναι αὐτοῦ ἡγουμένου, — ἀναμιμνήσκει τὰ ἔργα, ἅτινα περιέβαλον τὴν ἑαυτοῦ πόλιν μέχρι τῶν πρώτων Βυζαντινῶν διαγοητείας, ἧτις παρὰ τοῖς λογάσι τῆς μεταγενεστερᾶς ἀρχαιότητος ἀκατάβλητος ἦν. Οὐδὲν δ' ἤττον κατήρξατο καὶ ὁ Περικλῆς ὡς οἱ προηγηθέντες αὐτῷ ἐν τῇ ἀρχῇ μεγαλομερῶν ἔργων, ἅτινα προωρισμένα ἦσαν τοῦτο μὲν, ὅπως χρησιμεύσωσιν εἰς ἑλίαν πρακτικούς, στρατιωτικούς καὶ ἐμπορικούς σκοπούς, τοῦτο δ', ὅπως ἐπαυξήσωσι τὰς βάσεις τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ τῶν Ἀθηνῶν μεγαλείου.

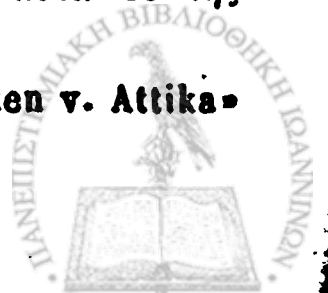
Ἡ δὲ πρὸς τὴν Σπάρτην ἐντελής τῶν σχέσεων διπλωματικὴ διακοπὴ κατὰ φθινόπωρον τοῦ 461 καὶ ἡ ἰδρυσις τοῦ νέου τῶν Ἀθηναίων ἡπειρωτικοῦ δεσμοῦ τῷ 460 ἀφορμὴ πιθανῶς ἐγένοντο, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ διὰ τὴν νέαν πρὸς τοὺς Μεγαρεῖς συμμαχίαν καὶ τοὺς Κορινθίους καὶ τοὺς Αἰγινίτας παροργίσαντες, ἐξαναγκασθῶσι νὰ διασταυρώσωσιν ἐν βραχεῖ χρόνῳ πρὸς τοὺς Πελοποννησίους τὰ ἕξιν. Εἰ δ' αἱ μεγάλαι τοῦ Κίμωνος πράξεις ἡσφάλισαν ἐντελῶς τὴν πόλιν μέχρι τοῦδε ἀπὸ Περσικῆς ἐπιδρομῆς, τὰ τῶν Ἀθηναίων ὅμως πράγματα δυσχερῆ ἔμελλον νὰ γένωνται εὐθύς ὡς τὰ πλήθη τῶν ἡσχημένων Πελοποννησίων μαχητῶν ἐπήρχοντο, τὸν Ἴσθμὸν διαβάντα. Τούτων οὕτως ἐχόντων οἱ νικηφόροι τῆς νεαρᾶς δημοκρατίας ἡγεμόνες ἡναγκασμένοι ἦσαν νὰ διασχεφθῶσι μετὰ πάσης σπουδῆς περὶ ταχείας ἐπιτελέσεως τῶν τοῦ Θεμιστοκλέους σχεδίων καὶ νὰ ἀσφαλίσωσι καλῶς ὡς οἶόν τε τάχιστα τὴν πρὸς τοὺς λιμένας τῶν Ἀθηνῶν συγκοινωνίαν. Δὲν εἶχον δ' ἔτι, ὡς φαίνεται, ἀσχοληθῆ οἱ Ἀθηναῖοι περὶ τὰς εὐδαμῶς εὐκόλους προπαρασκευάς, ὅπως οἰκοδομήσωσι τὰ γιγάντεια τεῖχη, ὅτε ἡ ἔργῳ ἔκρηξις τοῦ πρώτου πρὸς τοὺς Πελοποννησίους πολέμου ἀπεκάλυψεν (459) αὐτοῖς πᾶσαν τὴν σπουδαιότητα τῶν καθεστώτων πραγμάτων. Ἡ δὲ μετὰ μεγάλης ἐνεργείας ἐπιδιωχθεῖσα οἰκοδόμησις τῶν μακρῶν τειχῶν παρέχει ἡμῖν λαμπρὸν μαρτύριον τῆς θαυμαστῆς ῥώμης καὶ διοικητικῆς ἱκανότητος τῶν τότε Ἀθηναίων. Μεγάλου δὲ μέρους τοῦ στρατοῦ τῶν Ἀθηναίων ἐν τῷ πολέμῳ κατατριβομένου, οὐ σμικραὶ ἐν Ἀθήναις παρενεβάλοντο δυσχέρειαι περὶ τὴν ἀποπεράτωσιν τῶν νέων ὀχυρωτικῶν ἔργων. Ἡ μὲν μεταξὺ τῆς πόλεως καὶ τοῦ Πειραιῶς φύσις τοῦ ἐδάφους μέγала εἰς τὰς ἐργασίας παρενέβαλε κωλύματα· οἱ δ' Ἀθηναῖοι δὲν συνεφώνουν πάντες, ὅπως τὰ ἔργα ταῦτα συντελεσθῶσιν. Ἰδίᾳ δὲ πολλοί, ἵνα μὴ περὶ τῶν ἀποδειλιώντων πρὸς τὰς πάντως μεγάλας δαπάνας λόγον ποιησώμεθα, πολλοὶ τῶν τραχέων ἀριστοκρατικῶν τῆς νικηφόρου δημοκρατίας ἡγανάκτουν πικρότατα ἐπὶ τῷ Κίμωνος ὀστρακισμῷ, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἔτι ἐπὶ τῇ ἀφαιρέσει τῆς πολιτικῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου δυνάμεως. Ἡ ἀγανάκτησις δὲ τῆς μερίδος ταύτης ἦν τοσαύτη, ὥστε ἐν τῇ ἀποπε-

ρατώσει τῶν μακρῶν τειχῶν οὐδέν, ἀλλ' ἢ μίαν ἔτι νίκην τῶν δημοκρατικῶν διέβλεπεν, ἣν δὲν ἀπώκνει ἐπιμόνως γ' ἀποσοβήσῃ διὰ μέστων, ἅτινα φανερώς προὔδιδον τὴν πατρίδα. Ὅπως δ' οἱ ἡγεμόνες τῆς ὀλιγαρχικῆς συμμορίας ἐμποδίσωσιν ἀπρόσβλητοι αἱ Ἀθηναὶ ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν νὰ γένωνται, κατ' ἀκρολουσίαν δ' ἐλεύθεροι πάσης δραστηρίου πολιτικῆς τῶν Λακωνίων πίεσεως. εἰς τοσοῦτον προῆλθον, ὥστε νὰ προτρέψωσιν ἐν ἔτει 458 νὰ προελάσωσιν εἰς τὴν Ἀττικὴν τὰ ἐν Βοιωτίᾳ τότε ἐν ἐνεργείᾳ ὄντα Πελοποννησιακὰ στρατεύματα, οἷς ἔμελλον νὰ συμπράξωσιν ἀποστάντες οἱ ἐν τῇ Ἀττικῇ ὀλιγαρχικοί, ὅπως ἀνατραπῆ μὲν ἡ δημοκρατία, κατεδαφισθῶσι δὲ καὶ τὰ οὐπω περνηθέντα τείχη. Ἀλλ' ὅμως ἡ μὲν ἐν Τανάγρα τῶν Πελοποννησίων νίκη (κατὰ ρηινόπωρον τοῦ 458) τοσοῦτον ὀλίγην ῥοπήν ἔσχεν, οἱ δὲ πολιτικοὶ τοῦ Κίμωνος φίλοι τοσαύτην ἐπεδείξαντο φιλοπατρίαν, ὥστε τὰ σχέδια τῶν μακρῶν ὀλιγαρχικῶν τελέως ἐναυάγησαν. Τὸ μέγα δ' ἔργον τῶν τειχῶν ἔλαβε τὸ πέρας ἔτει 457.

Ἦν δ' ἡ ἐργασία οὐ μόνον κοπιώδης, ἀλλὰ καὶ δαπανηρά. Ὅπως δὲ καὶ οἱ νέοι καὶ οἱ παλαιοὶ λιμένες ὑχυρωθῶσι καὶ μετὰ τῶν Ἀθηνηῶν συνδεθῶσιν, ὠκοδομήθησαν τείχη ἀγθέντα, ἐν μὲν πρὸς τὸ Φάληρον, 35 σχεδὸν σταδίων (1 $\frac{3}{4}$ ὥρας) μῆκος ἔχον, ἕτερον δὲ 40 σταδίων (7 $\frac{1}{2}$ χιλιόμετρων) πρὸς τὸν ἀρκτικὸν τοῦ Πειραιῶς περίβολον. Ὡς δ' ἐκ τινων διασωζομένων παρὰ τὸν Πειραιᾶ λειψάνων ἐξάγεται, καὶ τὰ μακρὰ τείχη ὠκοδομήθησαν ὡς τὰ τοῦ Πειραιῶς (σελ. 63) (1). Ἡ δ' ἐλώδης φύσις τοῦ πρὸς βορρᾶν τῆς χειρσονήσου τοῦ Πειραιῶς ὑγροῦ ἐδάφους (σελ. 27) μεγάλας παρέσχε δυσχερείας, διότι αἱ πρῶται ἐνταῦθα κατασκευαὶ κατέπεσον· διό, ὅπως στερεὰ τῷ βορειοδυτικῷ τείχει βάσις κατασκευασθῆ, ἀναγκαῖαι ἐκρίθησαν ἐκ χαλίκων καὶ μεγάλων λίθων ἐπιχώσεις, αἵτινες ἦσαν δαπανηραί. Πιθανόν δ' ἐστίν, ὅτι εἰς τὴν περίοδον ταύτην συμπίπτει ἡ τῆς κατωτάτης ῥοῆς τοῦ Ἰλισσοῦ διακανόνησις, μάλιστα δὲ τῆς

(1) Πρὸβλ. den erläuternden Text zu d. • Karten v. Attika • Heft. 1, G. v. Alten a. a. O. S. 18.

τοῦ Κηφισοῦ (1) εἴτε ἐν θεωρίᾳ εἴτε ἐν πράξει γενομένη ἤδη ἐν τῷ χρόνῳ οἱ Ἀθηναῖοι ἐπωφελῶς ἐχρήσαντο τῷ τοῦ Πειραιῶς λιμένι. Τὰ ὕδατα δὴλον ὅτι τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν νεωτέρων τοπογραφικῶν τοῦ ἐδάφους ἐρευνῶν, παρετράπησαν πρὸς μεσημβρίαν 10 στάδια ($\frac{1}{2}$ ὥραν) πέραν τῆς νῦν ἐκβολῆς αὐτοῦ, ἐφαπτομένης τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος, ἀπὸ τῆς παλαιᾶς εὐθείας ῥοῆς, ἥτις πρὸς τὴν (πρότερον λιμνοθάλασσαν καὶ τὴν) τοῦ Πειραιῶς χερσόνησον ἔφερον. Ἀρχαιότατα δ' εἰσέβαλεν ἀναμφισβητήτως τὸ πλεῖστον τοῦ ὕδατος, ὡς τοῦλάχιστον καὶ ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι μικρὸς βραχίον τοῦ ποταμοῦ, ἐπαυξανομένου διὰ τινος ἐκ δυσμῶν καταρρέοντος (σελ. 26) χειμάρρου, πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν τοῦ μεγάλου λιμένος γωνίαν· πρὸς ἐκεῖνο δὴλον ὅτι τὸ βόρειον τοῦ λιμένος μέρος, ὅπερ, ὡς τεлмаτωδες λείψανον τῶν παλινδρομούντων καὶ τεναγιζόντων ὑδάτων, τὸ ἄχρηστον ἔμεινε μέρος τοῦ Πειραιικοῦ λιμένος (τὰς Ἀλάς).

Τὸ βορειοδυτικὸν δὲ τεῖχος ἐτελεύτα εἰς τὴν βορειοανατολικὴν πρόσοψιν τοῦ Πειραικοῦ τείχους οὐ μακρὰν τῶν καὶ πρότερον περιγραφεισῶν μεγάλων ἀνατολικῶν πυλῶν. Ἐγγύτατα τούτου πρὸς μεσημβρίαν μέγα ἦν δίπυλον, ὅπερ, αὐτὴν ἔχον 19 σχεδὸν τετραγωνικῶν μ., πρὸς τὴν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῶν Ἀθηνῶν εὐθυνομένην ὁδὸν ἔφερον. Ἦν δὲ τὸ δίπυλον τοῦτο ἐνταῦθα, ὅπου οἱ τελευταῖοι τοῦ Πειραικοῦ ὄρεπεδίου πετρώδεις ὄχθοι ἀνάντεις εἶνε, στηριζόμενον κατὰ μὲν τὸ ἐν ἡμισυ ἐπὶ τῶν πετρῶν κατὰ δὲ τὸ ἕτερον ἡμισυ ἐπὶ τῆς πεδιάδος (2). Τοῦ βορειοδυτικοῦ δὲ τούτου τείχους λείψανά τινα μόνον σώζονται ἔτι. Ἡ δὲ νῦν ἀμαξιτὸς ὁδὸς βαίνει ἐν τῇ κοιλάδι ἐπὶ τὰ παλαιὰ τοῦ τείχους χώματα, οὗ τὸ ὑλικὸν τελῶς ἀποτετειχισμένον εἶνε. Ἦνοῦτο δὲ τὸ τεῖχος τοῦτο μετὰ τοῦ τῶν Ἀθηνῶν παρὰ τὸν λόφον, ὡς φαίνεται, τῶν Νυμφῶν. Τὸ δὲ Φαληρικὸν τεῖχος, οὗ οὐχὶ ἀνάξια λόγου λείψανα ἔχουσι διασωθῆ, ἤπτετο

(1) Πρὸλ. die Angaben in demselben Werke bei Milchhöfer S. 24.

(2) Ἐπιθι γ. Alten a. a. O. S. 17 ff.

κύκλω ὑπὸ στοῶν περιεαλλομένη ἀγορά, ἥτις νῦν πιθανῶς τῆς Ἐστίας ἔχουσα, ἀπὸ τοῦ Ἰπποδάμου Ἰπποδάμειος εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ὠνομάζετο. Ἦν δ' αὕτη τὸ κέντρον τοῦ καθ' αὐτὸ πυρῆνος τῆς πόλεως. ὅπερ ἐν τῇ ἐπιστήμῳ γλώσσῃ ἄστου ἐκαλεῖτο. (1) Διὰ δὲ τούτου νοεῖται ὁ ἐπίπεδος γῶρος, ὅστις, λίαν εὐρὺς ἀρχόμενος ἀπὸ τοῦ ἀρκτικοῦ περιόλου, ἐκτείνεται μεταξὺ τοῦ μεγάλου λιμένος Πειραιῶς καὶ τῆς Ζέας ὡς ἐπιμήκης ῥάχης μέχρι τῶν τῆς Ἀκτῆς ὑψωμάτων. Ἡ δὲ δυτικῆ καὶ μεσημβριῆ τῆς Μουνυχίας κλιτύς οἰκοδομηθεῖσα ἰδίαν συνίστη συνοικίαν. Ἐν δὲ τῇ ἐσωτερικῇ τῆς πόλεως ἀνευρέθησαν διὰ τῶν νεωτέρων ἐρευνῶν πολλὰ τοπογραφικῶς σπουδαῖα ἱερά. Τὸ ἐπίγειον, περιτελλομένων τῶν αἰώνων, παντοίων, ἔτι δὲ καὶ πολλῶν ἀνατολικῶν ἐπληρώθη ἱερῶν. Εἰς δὲ τὰ ἀξιωμακτικὰ μὲν, εἰς τοὺς παλαιότερους δὲ χρόνους ἀναγόμενα μνημεῖα ἔ τοῦ Διὸς σωτήρος νῦν καταλέγεται, ὃ ἔθνον οἱ ἐπανιόντες ἔμποροι ἀναζητεῖται δὲ νῦν μεταξὺ τῆς ἀγορᾶς καὶ τοῦ βορειο-ἀνατολικοῦ ὄρμου τοῦ Πειραικοῦ λιμένος. Νοτιοδυτικῶς δὲ τῆς Ζέας παρὰ τὸν πρῶτον τῆς Ἀκτῆς λόφον (τὰ νῦν βουνὸ τοῦ ἀνεμομύλου) τὸ Μητρῶον ἦν, τὸ ἱερὸν δῆλον ἔτι τῆς τῶν θεῶν μητρὸς, ὃ ἐκ Πειραικοῦ μὲν λίθου ὠκοδομημένον ἦν, ῥυθμὸν δ' εἶχε Δωρικόν. Ζεὺς δ' ὁ μειλίχιος καὶ φίλιος ἐν Ζέᾳ, ὡς ἔοικεν, ἐλατρεύετο. Καὶ ἐν μὲν τῇ νοτιά τῆς Μουνυχίας κλιτύι ὁ τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος νῦν καὶ τὸ Βενδίδειον (ἐκ τῆς Βενδίδος, Θρακικῆς Ἀρτέμιδος) εἰκότως ἦν· ἐν δὲ τῇ δυτικῇ πλευρᾷ μικρὸν τι ὑπὲρ τὴν ἀγορὰν τὸ θέατρον, ὅπερ αὐτῇ συνεχαινῶναι διὰ σχολιάς στενωποῦ. Ἐξω δὲ τῶν τειχῶν (σελ. 79) ἐν ἐπιμήκει κοίλῳ τόπῳ πρὸς τῇ ἀρκτικῇ τοῦ λόφου τῆς Μουνυχίας κλιτύι ἐξετείνετο ἐπὶ ἀνάπτους ἀπ' ἀνατολῶν πρὸς δυσμᾶς κοιλάδος ὁ καλούμενος ἱππόδρομος, μήκος μὲν ἔχων 1 1/2 σταδίων, πλάτος δὲ μόλις 1/2.

Καὶ περὶ τῶν ὑδραυλικῶν δ' ἔργων τοῦ ἐπινείου προῦνθήσαν οἱ τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπαίοντες, πλουσιοπαρόχως καὶ ἐντέχνως

σε γροειδοί

(1) Αἱ πληροφορίες αὗται καὶ αἱ ἐπόμεναι στηρίζονται κυρίως εἰς τὰς νέας τοῦ Milchhöfer (α. α. Ο. S. 28 ff.) ἀποδείξεις.

ἐπαυξήσαντες ἔτι μᾶλλον, τὰς κατασκευὰς ταύτας ὅτε ὁ Ἄρ-
χιδάμιος πόλεμος ἐπαύσατο. Τὰ δὲ τοῦ ἐμπορίου προήχθησαν
ὕπὸ τῆς πολιτείας καθ' ἓν τρόπον καὶ τὰ τοῦ πολεμικοῦ ναυτι-
κοῦ. Κατεσκευάσθησαν λοιπὸν χάριν αὐτοῦ ἐν τε τῇ Μουνοχίᾳ
καὶ τῇ Ζέᾳ καὶ τῷ Κανθάρῳ πλῆθος νεωσοίκων (1), ἐν Ζέᾳ

(1) Ἐν ἔτει 1885 ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἐταιρίας ἐν
Ζέᾳ γενομένων, αἱ ἐπεστάται ὁ τῶν ἀρχαίων ζηλωτῆς κ. I. X. Δρα-
γάτσης, ἀνεκαλύφθησαν ἐν τῇ πρὸς ἑὴ πλευρᾷ τοῦ λιμένος τινὲς τῶν
ἀρχαίων νεωσοίκων, οἵτινες κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ προμνημονευθέν-
τος καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐνταῦθα Γερμανικῆς Σχολῆς κ. W.
Doerpfeld γενόμενον διάγραμμα (ἔπιθι Πρακτικὰ Ἀρχαιολογ. ἐταιρ.
1885 καὶ Παρνασσοῦ τὸ Γ'. Τεῦχος Τόμ. ΙΑ'. Νοεμβρ. 1887.) ἀπὸ
τοιχοῦ (ὅς ἦν τὸ ἔσχατον ὄριον τῶν νεωσοίκων) ἤρχοντο ἰσοδομικοῦ,
παρὰλλήλως τῇ ἀκτῇ τῆς θαλάσσης βαίνοντος. Ἀπὸ δὲ τοῦ τοίχου
τούτου ἀντηρίδες πρὸς τὴν θάλασσαν τετραμμένοι προεξέβαλλον, μῆκος
μὲν ἔχουσαι 1,95 μ., ἀλλήλων δὲ διέχουσαι 13 περίπου μ. Πρὸ τῶν
ἀντηρίδων δὲ τούτων κίονες εἶνε λίθου ἐγχωρίου ἀρράβδωτοι ὡς συ-
στοιχία κίωνων, εὐθύ μὲν πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἐφ' ἰκανὸν ἐντὸς αὐτῆς
κατὰ τὴν τοῦ ἐδάφους κλίσιν χωροῦσαι, διάμετρον δ' ἔχουσαι 0,58 μ.
καὶ βάσεις τετραγώνους. Διεῖχον δ' οἱ κίονες ἀλλήλων ἀπὸ κέντρου
εἰς κέντρον 2,16 μ. Μέσον δὲ τῶν κιονοστοιχιῶν τούτων κίονες ἕτεροὶ
εἰσι, παράλληλοι μὲν τοῖς πρώτοις καὶ ὅμοιοι, διέχοντες δ' ἀλλήλων
3,39 ἢ 3,58 μ. καὶ χωροῦντες καὶ οὗτοι ὡς οἱ πρώτοι εὐθύ, ὡς εἰκός,
πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ ἐντὸς αὐτῆς. Ἐχρησίμευον δ' οἱ κίονες πάντες,
ὅπως ὑποβαστάσωσι τὴν στέγην, ἣτις ἐκ πολλῶν συνίστατο ἀετωμά-
των, ὧν τὴν μὲν κορυφὴν οἱ κίονες ὑπεβάσταζον οἱ μεταξὺ τῶν ἀπὸ
τῶν ἀντηρίδων ἀρχομένων, τὰς δὲ δύο βάσεις ἢ τὰς κάτω ἄκρας τῶν
δύο ἐπικλινῶν ἐκάστου ἀετώματος πτερύγων οἱ πρὸ τῶν ἀντηρίδων
κίονες, οἵτινες διὰ τοῦτο καὶ πυκνότεροι ἦσαν, ὅτι αὐτοὶ μάλιστα τὸ
πλεῖστον τῆς στέγης βάρος ἐβάσταζον. Τῶν ἀετωμάτων δὲ τὸ μὲν μῆ-
κος τοσοῦτον ἦν, ὅσον καὶ ἡ ἀπ' ἀλλήλων τῶν ἀντηρίδων ἀπόστασις,
τὸ δ' ὕψος ἀῶλον. Δύο ἄρα νεωσοίκους ἕκαστον τῶν ἀετωμάτων ἐστέ-
γαζε, μεταξὺ μὲν τοῦ τῶν ἀντηρίδων χώρου ὄντας, διαχωριζομένους
δὲ διὰ τῆς μέσης τῶν κίωνων συστοιχίας τῆς τὴν κορυφὴν τοῦ ἀετώ-
ματος ὑποβασταζούσης. Τὰ δ' ἐπίπεδα (ἐπεστεγασμένα, ὡς ὀηλον ἐξ
ὧν εἰρήκαμεν, ὄντα) τὰ μεταξὺ μὲν τῶν κιονοστοιχιῶν, τὴν κλίσιν δὲ
τοῦ ἐδάφους ἔχοντα, αἱ ἐσχάται εἶνε κατὰ Δραγάτσην, εἰς ἅς, ἀνελ-
κόμεναι αἱ νῆες διὰ μηχανήματος, πρὸς φυλακὴν ἐναπετίθεντο. Τὸ δὲ
μῆκος τῶν νεωσοίκων ἀπὸ τοῦ προειρημένου τοίχου, ἀφ' οὗ ἄρχονται
μέχρι τοῦ σημείου, εἰς ὃ ἰκνοῦνται εἰς τὴν θάλασσαν, 40 σχεδὸν μ.

δ' ἄμα καὶ ἀξιόλογοι ἐπλοθῆκαί. Ἡ δὲ τοῦ Κανθάρου νοτιοανατολική γωνία καταλληλοτάτη ἦν πρὸς οἰκοδομήσιν μεγάλων ναυπηγίων τῇ δ' ἀνατολικῇ καὶ ἀρκτικῇ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς πλευρᾷ ἐχρῶντο οἱ Ἀθηναῖοι κυρίως πρὸς τὴν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν. Ἐντεῦθεν κατεσκευάσθησαν περὶ τὸ κρηπίδωμα τοῦ λιμένος πέντε μεγαλοπρεπεῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὠρισμέναι στοαί. Τῶν τεσσάρων τούτων στοῶν, αἵτινες ἐν τῇ ἀνατολικῇ ἦσαν πλευρᾷ, ἐμπορεῖα ἐπονομαζομένη, μία μὲν ὑπὸ τοῦ Περικλέους μὲν οἰκοδομηθεῖσα, Δεῖγμα δὲ καλουμένη, πρὸς τε ἐκθεσιν τῶν δειγμάτων τῶν ἐμπορευμάτων, καὶ πρὸς χρηματολογικὰς ἐργασίας ἐχρησίμευε καὶ πρὸς συνομολόγησιν ναυτικῶν συνθηκῶν, ἄρα δὲ καὶ εἰς ἐμποροδικεῖα· αἱ δ' ἄλλαι στοαί, αἷς καὶ πέμπτη ἐν τῇ ἀρκτικῇ πλευρᾷ προσετέθη, ἐριθεῖσα ὑπὸ τοῦ Περικλέους εἰς δημοσίους σιτοβολῶνας, ἐμπορικᾷ ἦσαν ἀποθηκαί· πρὸ δὲ τούτων εἶχον οἰκοδομηθῆ προκυμαίαι πρὸς ἐκφορτῶσιν τῶν ἐμπορευμάτων. Σειρὰ δὲ τελωνείων ἀπέφραττε τὸ εἰς τὴν ἐπιμιξίαν ὀρισθὲν μέρος τοῦ λιμένος ἀπὸ τῆς ἐνδοτέρω πύλεως. Πέραν δὲ τῆς Ἡετιωνείας καὶ τῆς διὰ τοῦ περιβόλου ἀποκεχωρισμένης ἐλώδους καὶ βορειοδυτικῆς τοῦ μεγάλου λιμένος γωνίας, οἱ τὰ φ ο ἰ, ὡς ἔοικεν, ἦσαν.

Περὶ δὲ τοῦ Πειραιῶς τοῦ λόγου ὄντος, νομίζομεν, ὅτι δεν

εἶνε. Ἐντεῦθεν δὲ δύναται τις νὰ εἰκάσῃ καὶ τὸ μῆκος τῶν ἀρχαίων τριήρων ὅσον ἦν καὶ τὸ εὖρος. Καὶ τοῦτο μὲν ἀδύνατον νὰ ὑπερβαῖν τὰ $4\frac{1}{2}$ ἢ 5 μ, διότι τὸ εὖρος τῶν ἐσχαρῶν, μετρομένης τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον τῶν περιβαλλόντων αὐτὰς κίονων 6,40 μ. εἶνε· ἐὰν δ' ἀφαιρέσωμεν ἐν μέτρον διὰ τὸ πάχος τοῦ κίονος καὶ μικρὸν τι μέρος ἐδάφους, ἔνθεν καὶ ἔνθεν, τὸ εὖρος ἐδάφους, ὃ ἢ τριήρης κατεῖχε, 5,40 περίπου εἶνε. Τὸ δὲ μῆκος τῶν νεῶν 40 ἢ 44, πλὴν εἰ μὴ ὑπολάβομεν, ὅτι δύο τριήρεις μικρότεραι τὸ μῆκος ἐχώρουν· οὐδὲν δ' ἦττον κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν μαρτυρίαν αἱ μακρὰ νῆες μῆκος μὲν εἶχον 44,70 μ. εὖρος δὲ 4,20.

Οἱ νεώσοικοι δ' οὗτοι, οἵτινες ἀπὸ τῆς θαλάσσης ὀρώμενοι στοᾶς εἶχον μέτωπον παραλλήλου τῇ ἀκτῇ, ἄκασαν περιέθειον τὴν Ζίαν. Ὅμοίως δ' εἶχον καὶ οἱ ἄλλοι λιμένες ὃ τε Κάνθαρος ἐν τῷ τοῦ Πειραιῶς λιμένι καὶ ἡ Μουνυγία. Ὅπόσους δ' ἕκαστος τῶν λιμένων τούτων νεώσοίκους εἶχε (κατ' ἐπιγραφὰς πρὸ πολλοῦ ἐν τῷ νῦν τελωνεῖῳ Πειραιῶς ἐβεθεῖσας) (ἰκθι σελ. 65. Σ. Μ.

εἶνε ἡμέτερον ἔργον τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ ἐπίδοσιν νὰ διεξέλθωμεν. Ὅμως δὲ ῥητέον, ὅτι οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς θαυμαστῆς ἐπιδόσεως τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ἐν ἐκείνοις τοῖς χρόνοις εἶνε οὐ μόνον ἡ ὁσημέρα ἐπὶ μᾶλλον ἐπιτεινομένη σπουδή, ὅπως ἀπανταχόθεν γῆς εἰς τὴν Ἀττικὴν συρρέωσιν οἱ ἄνθρωποι, ἀσφάλειαν ἐν αὐτῇ εὐρίσκοντες, ἅτε ἐχυρώτατα ἔχουσαν τείχη καὶ ναυτικόν, ἐπὶ μακρὸν ἀήττητον ὑπολαμβάνομενον, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπαύξεισις λίαν παραφόρως δημοκρατικοῦ πληθυσμοῦ καὶ πολυαρίθμων μετοίκων, οἵτινες, ἔμποροι καὶ ναύκληροι καὶ ναῦται καὶ τεχνῖται παντοῖοι ὄντες, ἀντίθεσιν ἐποιοῦντο πρὸς τὸν τῆς ἀρχαίας πόλεως πληθυσμόν. Καὶ ἐν μὲν τοῖς λιμέσιν ἠρχέσθη ὁ Περικλῆς νὰ ῥυθμίσῃ τὰ τοῦ βίου μόνον, ὅστις ἔμελλεν ὕστερον νὰ προαχθῇ ἐν τῇ μικρᾷ χερσονήσῳ μεταξὺ τῆς Ἀττικῆς καὶ τοῦ Φαληρικοῦ λιμένος· τὰς δ' ἀρχαίας Ἀθήνας διελογίσθη οὕτω διὰ καλλιτεχνημάτων ὅσον ἦν δυνατὸν ἐκ νέου νὰ ἐξωραίσῃ, ὥσπερ τῷ ὄντι ἐνέπρεπε κατὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τῇ μητροπόλει τοῦ μεγάλου Δηλιακοῦ δεσμοῦ, τῇ πρώτῃ δῆλον ὅτι Ἑλληνικῇ κατὰ Θάλασσαν δυνάμει, ἥτις, δι' αὐτοῦ καὶ τινων ἐπιλέκτων συγχρόνων αὐτῷ ἀνδρῶν εἰς μητρόπολιν τοῦ Ἑλληνικοῦ προβιβασθεῖσα, τὸ πάτριον ἦν ἔδαφος τῶν ἐν Σαλαμῖνι καὶ Πλαταιαῖς, ἐν Μυκάλῃ καὶ ἐπ' Εὐρυμέδοντι ποταμῷ μαχεσαμένων ἡρώων.

Ἐν δὲ τῷ ἄστει δὲν ἐδύνατο βεβαίως πολλὰ νὰ πράξῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο. Διότι ἐν τῇ παναρχαιοτάτῃ ταύτῃ πόλει, ἥτις ἐν τοῖς ἀρχαίοις δήμοις πλείστας μὲν εἶχε σχολιάς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ στενὰς ὁδοὺς, εἰς τὸ πρότερον πάλιν ἀπὸ τοῦ 479 τάχιστα ἀποκαταστάσας, ἀτάκτους δὲ καὶ ἄνευ σχεδίου οἰκίας, ἀδύνατον ἦν νὰ ἐφαρμοσθῇ νέον κατὰ τὸ τοῦ Πειραιῶς κεκανονισμένον σχέδιον. Καὶ εἰ δὲ μὴ αὐτοὶ οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες, ὀκνοῦντες πρὸς νεωτερισμούς, στερρῶς εἶχοντο τῶν πατροπαραδότων καὶ ἐσέβοντο τοὺς ἀναριθμήτους τῆς λατρείας τόπους, ἐμποδῶν ἐγίγνοντο, ὅπως τοιοῦτον σχέδιον ἐφαρμοσθῇ, πάλιν ὅμως διὰ τὸ δυσχερὲς τοῦ πράγματος ἀδύνατος ἦν πάντως πᾶσα κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο μεταβολή. Ἐν τῷ ἄστει πρὸς τῇ φροντίδι καὶ προθυμίᾳ, ὅπως αἱ κατασκευαὶ πλα-

στικοῦ καὶ ἀρχιτεκτονικοῦ καὶ κηπουρικοῦ κόσμου μεταλάβωσιν ἐν τοῖς καθ' ἕνασπον, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἀγορᾷ καὶ τοῖς νέοις δῆμοις, ὑπελείπετο ἔτι ἡ ἐπαύξεισις ἔργων πρὸς πρακτικούς σκοπούς, οἷα τὰ ὑδραυλικά. Ἐτι δ' ὑπελείποντο νὰ διακοσμηθῶσι λαμπρῶς τὰ δημόσια οἰκοδομήματα τὰ τε ἱερὰ καὶ κοινά. Κατὰ δὲ ταῦτα φαίνεται, ὅτι ἀνεκαινίσθη καὶ ἐκαλλωπίσθη τὸ Μητροῶν μάλιστα (σελ. 42), ὅπερ ἄμα ἐκοσμήθη καὶ διὰ τινος ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθέντος ἀγάλματος θεοῦ· ἐνταῦθα δ' ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θεότητος ταύτης τὸ μέγα ἦν ἀρχεῖον τῆς τῶν Ἀθηναίων βουλῆς.

Ἀπαρμίλλος δ' ὦν ὁ-Περικλῆς, κατώρθωσα νὰ καλλωπίσῃ μεγαλοπρεπῶς τὰ τε περίχωρα καὶ τὸ κέντρον τῶν Ἀθηνῶν. Ἡ δ' ἐννοία τῆς λέξεως περιχώρων πρέπει νὰ ληρθῇ ἐνταῦθα ἐν τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ. Οὐ μόνον διότι κατὰ τοὺς ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ὑπὸ τοῦ Κίμωνος κατασκευασθέντας παραδείους λαμπρότατα κατεκόσμησεν ἐκ νέου τὸ Λύκειον (σελ. 40) ὁ μέγας τοῦ δήμου τῶν Ἀθηναίων ἡγεμὼν καὶ συσκόις περιέβαλεν ἄλσεσιν, ἀλλὰ καὶ διότι τῶν Περικλείων χρόνων εἶνε ὁ νέος ἐπὶ τοῦ Σουνίου ἀκρωτηρίου ναὸς τῆς Παλλάδος Ἀθηναίας καὶ ὁ ἐν Ῥαμνοῦντι ἐπὶ τοῦ Εὐβοϊκοῦ πορθμοῦ (τρεις πρὸς ἄρκτον τοῦ Μαραθῶνος ὥρας διέχων) ναὸς τῆς Νεμέσεως, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς. Εἰς τούτους καταλεκτέον καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῶν ἐν Ἐλευσίनि ἱερῶν τελεστήριον (1), (εἰς τὴν τελετὴν τῶν τῆς Δήμητρος μυστη-

(1) Ἐν ταῖς ἀπὸ ἐτῶν ἐν Ἐλευσίनि γιγνομέναις ἀνασκαφαῖς, ὧν ὁ ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Φίλιος ἐπιστατῆ, τοιάδε τινὰ εἰς φῶς προῆλθον κατὰ τὰς ἐκθέσεις αὐτοῦ, καταχωρισθείσας ἐν τρεῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολ. ἐταιρίας τῶν ἐτῶν 1882, 1883 καὶ 1884.

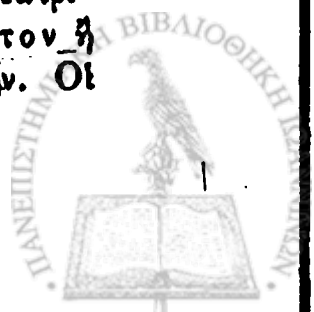
Ὁ τῆς Δήμητρος καὶ Κόρης ναὸς ἰδρυμένος ἦν οὐ μακρὰν τῆς θαλάσσης ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος λόφου, ἐφ' οὗ μέρος τῆς νῦν Ἐλευσίνος ἔτι καὶ νῦν ἱδρυται. Ἦν δ' ὁ ναὸς τετράγωνος ἰσοπλευρος πρόστοον μόνον ἐν τῇ Α. πλευρᾷ ἔχων δωδεκάστυλον ῥυθμοῦ Δωρικοῦ. Ὁ τῆς στοᾶς ταύτης στερεοβάτης, κεχωσμένος ἄπας, κατεσκευασμένος ἦν ἐκ πώρου· αἱ δὲ τρεῖς βαθμίδες καὶ ἡ τοῦ δαπέδου ἐπίστρωσις ἐξ ἐγγωρίου ὑπομέλανος σκληροῦ ἀσβεστολίθου, οἱ δὲ κίονες οὐκ ἔτελειωμένοι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν βραχδῶσεων, αἵτινες μόνον ἐν τοῖς κατωτάτω τῶν συγκομιένων σπονδύλων εἰργασμένοι εἰσὶ· τὰ δὲ λοιπὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη λίθου

ρίων ἀφιερωθὲν) Ἔπερ, ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην τοῦ Ἰκτίνου ἐπιστάσιαν ὄν, Κόροιβος μὲν ἤρξατο, Μεταγένης δὲ

ἦσαν Πεντελησίου. Ἐν δὲ ταῖς στεναῖς πλευραῖς ἔχει ἡ πρόναος στοὰ ἀνά ἓνα κίονα καὶ ἔναντι αὐτοῦ παραστάδα ἐκ τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ προεξέχουσαν. Αἱ δὲ μετόπαι δὲν ἦσαν ἀνάγλυπτοι, ὡς ἐκ μιᾶς περισφιθείσης δῆλον· ἐκ τούτου δ' εἰκάσαι τις ἔχει, ὅτι καὶ ὁ σηκὸς ζωφόρου ἐστερεῖτο. Κατεσκευάσθη δ' ἡ στοὰ αὕτη, μῆκος μὲν ἔχουσα 55,91 μ., ἢ 54,47 ἄνευ τῶν βαθμίδων, πλάτος δὲ 11,56, ὑπὸ τοῦ ἀρχιτέκτονος (κατὰ Vitru βιβλ. VII ἐν προοιμίῳ) Φίλωνος ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως (γενν. περὶ τὸ 345) ἀνθήσαντος. Εἰ δ' ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ Ἰκτίνου ἦν αὕτη, ὃ τότε μὴ τελεσθὲν δι' ἀγνώστους ἡμῶν λόγους ὁ Φίλων συνετέλεσεν, ἢ ἐπίνοια καὶ ἔργον ἐστὶ τοῦ Ἐλευσινίου τούτου ἀρχιτέκτονος, ἀδῆλον· βέβαιον δὲ μόνον, ὅτι τοιαύτη πρόναος στοὰ καινοφανὴς ἐστὶν ἐν τῇ Ἑλλ. ἀρχιτεκτονικῇ.

Ἐν τῇ στοᾷ δὲ ταύτῃ πλεῖστα ἀνευρέθησαν ἐνεπίγραφα ἀναθηματικὰ βάρθρα χρόνων Ῥωμαϊκῶν, ὧν ἡ μία τῶν πλευρῶν ἀκατέργαστος, ἴσως διότι ἐπερείδοντο ἐπὶ τοῦ τοίχου, ὅς διεχώριζε τὴν στοὰν τοῦ σηκοῦ.

Ὁ δὲ σηκός, οὗ τὸ μὲν μῆκος ἐξ Α. πρὸς Δ. 51,96 μ. εἶνε, τὸ δὲ πλάτος 51,56, ὑπὸ τοίχου ἐσχηματίζετο, ἐπὶ στερεοβάτου ἐδραζομένου, ὁμοίου τὴν κατασκευὴν τῷ τῆς στοᾶς, λίθου ἐγγωρίου, πάχους 1,20—1,25 Γαλλ. μ. Τοῦ δ' αὐτοῦ λίθου ἦσαν καὶ αἱ δύο τοῦ σηκοῦ βαθμίδες, ἀντιστοιχοῦσαι πρὸς τὰς δύο ἀνωτέρας βαθμίδας τῆς στοᾶς, ἧς ἡ κατωτάτη βαθμὶς πρὸς τὴν εὐθυνηρίαν ἀντιστοιχεῖ, ἢ τὸν ἀνώτατον δόμον τοῦ στερεοβάτου τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ. Τὸ δ' ἐμβαδὸν τοῦ ναοῦ, παράδοξον καὶ καινοφανὲς τῇ Ἑλλ. ἀρχιτεκτονικῇ σχῆμα ἔχον καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς ναοῖς προσόμοιον, ὑπὸ 42 ἐκαλύπτετο κίωνων, ἀνίσον μὲν ἐχόντων μεταστύλιον, στηριζομένων δὲ τῶν μὲν, τῶν δυσμικώτερον ὄντων, ἐπὶ τοῦ πετρώδους ἐδάφους, τῶν δὲ, τῶν ἀνατολικώτερον ὄντων, ἐπὶ θεμελιώσεως τετραγώνων πωρίνων λίθων, διότι πρανὲς ὄν τυγχάνει τὸ ἔδαφος τοῦ λόφου, ἐφ' ὃν ὁ σηκός. Εἶχον δ' οἱ κίονες βάσεις μὲν, αἷτινες τιτάνῳ ἐπικεχρισμέναι ἦσαν, ὡσπερ ἴσως καὶ τὸ πετρώδες τοῦ ναοῦ ἔδαφος, στρογγύλας λίθου ἐγγωρίου, σπονδύλους δὲ πώρου ἀραβδώτους. Κατὰ δὲ τὰς τέσσαρας τοῦ ναοῦ πλευρὰς βαθμίδες ὁκτώ περιέθεον τὸν ναὸν πάντα, ἐν τῇ πέτρᾳ μὲν λελαξευμένα ὅπου αὕτη ὑπῆρχε, τεγνηταὶ δ' ὅπου δὲν ὑπῆρχε. Πλάτος δ' εἶχον 0,60—0,70 ἢ 0,65· ὕψος δὲ 0,30 Γαλλ. μ. Αἱ τεγνηταὶ ἔχουσι προεξέχουσαν ταινίαν ἢ γεῖσον προσόμοιον τῷ τῶν θεατρικῶν ἐδωλίων. Ταῖς βαθμίσι ταύταις, διακοπτομέναις μόνον ὑπὸ τῶν 6 τοῦ σηκοῦ πυλῶν, ἐδωλίοις ἐχρῶντο οἱ τὰ μυστήρια μυσόμενοι, ἃ ἐθεῶντο ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον ὑπὸ τῶν ἱερῶν διδασκόμενα. Ἐνταῦθα ἄρα ἦν τὸ ἄδυτον ἢ τελεστήριον, ὃ κατὰ Πλούτ. (Περικλ. § 13) διστεγὲς ἦν. Οἱ

προτήγχε, Ξενοκλήης δὲ πέρας ἔθηκε, τὸ ἐπιστέγασμα κορυφώσας. Τὰ ἔργα δὲ ταῦτα ὑπερέβαλλον μεγάλως τῇ μεγαλοπρεπείᾳ τὰ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐμπρησθέντα ἀρχαῖα ἱερά.

δ' ἀνακαλυφθέντες κίονες ὑπεβάσταζον τὴν β' στέγη, ἀνάκτορον ἴσως ἢ μέγαρον καλουμένην. Καὶ αὕτη δ' ἡ δευτέρα στέγη κίονας εἶχε μαρμαρέου, ὧν τέμαχος κιονοκράνου εὐρεθὲν αὐτοῖς ἴσως ἀνήκει. Εἶχε δ' ὁ σηκὸς πύλας, ὡς προερρήθη, ἕξ, ὧν δύο μὲν πρὸς Β, δύο δὲ πρὸς Ν, δύο δὲ πρὸς Α, δι' ὧν πάντων ἢ εἰς τὸν ναὸν εἴσοδος ἐγένετο. Ἐξω δὲ τοῦ ναοῦ πρὸς νότον τε καὶ ἀρκτον κλίμακες στεναὶ εἰσιν, αἵτινες εἰς ἰκανῶς εὐρὺ ἔδαφος ἀνέφερον, ὁμαλισθὲν ἐν τῇ πέτρᾳ. Πρὸς τί δὲ τὸ ἐπίπεδον τοῦτο ἐγρησίμευεν, ἄγνωστον εἰσέτι. Αἱ τε σωζόμεναι πύλαι καὶ αἱ βαθμίδες καὶ οἱ κίονες καὶ αἱ τρίγυφοι κακασκευάσματα φαίνονται ὑστέρων χρόνων.

Ὁ δὲ ναὸς εἶχε καὶ περίβολον, οὗ τὰ θεμέλια σώζονται ἐν ταῖς τρισὶ μάλιστα πλευραῖς τοῦ ναοῦ· τὸ δ' ἔδαφος τῆς τοῦ ναοῦ αὐλῆς «ἀσβεστοπλακόχτιστον» ὄν, ἔργον ἐστὶν ἴσως τῶν Ῥωμ. χρόνων. Ἔχει δ' ὁ περίβολος πλὴν πυλίδος πρὸς Ν. ἀνακαλυφθείσης καὶ πύργους τρεῖς πρὸς τὰ ἔξω στρογγύλους, ὧν δύο μὲν εἰσιν ἐν ταῖς γωνίαις, ὁ δὲ τρίτος μεταξύ αὐτῶν. Πρὸ δὲ τοῦ στερεοβάτου τῆς στοᾶς πρὸς Α. κατὰ τε τὸ μέσον καὶ ἀμφοτέρας τὰς γωνίας αὐτοῦ προέχοντά εἰσι κτίσματα κοῖλα ἔσω, ἀντηρίσιν ὀρθότα, ὧν τις ἢ χρῆσις ἀδηλον. Τοῖχοι δ' ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς στοᾶς εὐρεθέντες τὸν στερεοβάτην εἰκότως τοῦ τελεστηρίου νὰ στηρίζωσιν ἐγρησίμευον, πρὶν ἢ τοῦ Φίλωνος στοᾶ νὰ ἰδρυθῆ, ἅτε τοῦ ἔδαφους ἐνταῦθα λίαν κατακλινοῦς ὄντος.

Ἀκριβιέστερας δ' ἐξετάσεως τῶν θεμελίων τοῦ τε ναοῦ καὶ τῶν κίωνων γενομένης, καὶ ἕτερος ἀνεκαλύφθη ναὸς, ὃς οὐδεὶς ἐστὶν ἕτερος, ἀλλ' ἢ ὁ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐμπρησθεὶς, τετράγωνος καὶ αὐτὸς ὧν καὶ πρόναον στοᾶν ἔχων. Τὰ θεμέλια δ' αὐτοῦ σώζονται ἐν τῇ ΒΑ. καὶ Ν. πλευρᾷ· τούτων τὸ μὲν ἀρκτικὸν πρὸς τὸ Β. θεμέλιον τοῦ ἐπὶ Περικλέους κατασκευασθέντος σηκοῦ συμπίπτει, τὸ δὲ τῆς στοᾶς πρὸς τὸν Α. τοῖχον τοῦ ἐπὶ Περικλέους σηκοῦ. Τὸ δ' ἔμβαδόν τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν ἐμπρησθέντος ναοῦ εἶχε καὶ αὐτὸ κίονας 25 (5×5). Δῆλον δ' ἐντεῦθεν, ὅτι κατ' αὐτὸν τὸν ἑαυτοῦ ὁ Ἰκτίνος ἐσχεδίασε ναόν, περὶ οὗ λόγος ἐν τοῖς ἐμπροσθεν ἐγένετο. Εἶχε δ' ὁ σηκὸς οὗτος τὸ τε μῆκος καὶ πλάτος ἰσόπλευρον ἤτοι 27,06 μ. τῆς δὲ στοᾶς τὸ μὲν μῆκος 27,76 μ. ἦν, τὸ δὲ πλάτος ἐκ Α. πρὸς Α. 6,44. Ἔτι δὲ λείψανα θεμελίων λίθων πολυγωνίων δηλοῦσιν, ὅτι καὶ ἕτερος τοῦ ἐπὶ τῶν Περσῶν ἐμπρησθέντος ἀρχαιότερος ναὸς ἦν, ὃς ἐκ σωζομένων λειψάνων εἶχε καὶ αὐτὸς περίβολον.

Ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ἢ Ἀκρόπολις ἦν ὁ τόπος, ἐν ᾧ ὑψηλόνους καὶ μεγαλοφυῆς ἀνὴρ μεγαλοπρεπέστατα ἐδύνατο νὰ κατασκευάσῃ μνημεῖα. Διότι ἐνταῦθα ἦσαν οὐ μόνον τὰ ἀρχαῖοτατα ἱερά τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ οἰκούντων, ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν Περσῶν δόξωσις ἐνταῦθα τὰ ἐμραγέστατα κατέλιπεν ἵγνη, ἔτι δ' ἐνταῦθα ἐλεύθερος ἦν ἐν εὐρυτάτῃ περιοχῇ ὁ γῶρος, ἐν οἷ Ἀσιᾶται ἔτι μᾶλλον ἐλεύθερον ἐποίησαν· οὕτω δὲ δυνατὸν ἦν νὰ οἰκοδομηθῶσιν ἀνεμπροσδιᾶτως μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, δι' ὧν ἔμελλεν ἅμα μὲν ἡ πρὸς τοὺς ἐπικουρικοὺς θεοὺς εὐγνωμοσύνη νὰ ἐνδείκνυται, ἅμα δὲ μεγαλοπρεπὲς μαρτύριον τοῦ νέου μεγαλείου καὶ τῆς δόξης τοῦ τῶν Ἀθηναίων κράτους νὰ παρέχεται. Ἡ ἱστορία τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι ὁ Περικλῆς ἐδύνατο ἐν τοῖς ἐφ' αὐτοῦ χρόνοις συνεργοὺς νὰ ἔχη πλείστους ἀνδρας ἐμπείρους τῆς τε οἰκοδομικῆς καὶ πλαστικῆς, ὧν ὁ εὐφρέστατος ἦγεῖτο Φειδίαις, ὁ — ὁμοιογενῆς τῇ δαιμονίᾳ τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξαγθίππου εὖσει προταγορευθεὶς — παρὰ πάντας τοὺς ἄλλους κέκλημένος ζωτὴν νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ μορφῆν νὰ δώσῃ εἰς τὰ σχέδια τοῦ φίλου αὐτοῦ. Τὴν δὲ πρὸς οἰκοδόμησιν τῶν μεγαλοπρεπῶν μνημείων δαπάνην ἐπορίζοντο οἱ Ἀθηναῖοι ἐνθεν μὲν ἐκ τῶν μέχρι τῆς ἐκρήξεως τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου θαψιλῶν περισσευμάτων τῆς ἀξιολόγου διαχειρίσεως τῶν οἰκονομικῶν αὐτῶν, ἐνθεν δ' ἐν μέρει μὲν ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν συμμάχων μάλιστα ἀπὸ τοῦ 445 π. Χ. εἰσφερομένων τελῶν χάριν τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ὁπωσδήποτε ἐφήπτοντο τῶν τοῦ Δηλιακοῦ δεσμοῦ συμφερόντων, ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ μειζόνων ἐκ τῶν συμμαχικῶν χρημάτων ποσῶν.

Πλὴν δὲ τούτων ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια καὶ ἄλλων κίωνων 21 ἐν ὄλοις κατ' ἄλλην ἢ οἱ λοιποὶ κίονες διάταξιν ἐντὸς τοῦ ἐπὶ Περικλέους ναοῦ ἐν τῷ 6'. αὐτοῦ ἡμίσει πρὸς ἄρκτον. Ἐτι δ' ἀνευρέθησαν τρεῖς βᾶσεις κατ' ἄλλην ὄλωσ καὶ αὗται διάταξιν ἐν τῷ νοτίῳ ἡμίσει τοῦ αὐτοῦ ναοῦ.

Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, ὅτι ἕξ περίοδοι διακρίται ἐν τῷ ναῷ τούτῳ 1) ἡ τοῦ παναρχαίου ναοῦ 2) ἡ τοῦ ὑπὸ Περσῶν ἐμπρησθέντος 3) ἡ τῆς ἀνοικοδομήσεως τούτου 4) ἡ τοῦ ἐπὶ Περικλέους οἰκοδομηθέντος 5) ἡ τῆς οἰκοδομῆς τῆς Φιλωνείου στοᾶς καὶ 6) ἡ τῆς ἐσωτερικῆς τοῦ σπηκοῦ μετασκευῆς ἐν ὑστέροις (Ῥωμαϊκοῖς εἰκότως) χρόνοις. Τοιαῦτα ἐν περιλήψει τὰ ἐξαγόμενα ἐκ τῶν μέχρι τοῦ νῦν ἀνασκαφῶν. Σ. Μ.

Πρῶτον δ' ἐπὶ τῆς Περικλέους διοικήσεως περὶ τὴν μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα ἐντὸς τῶν ὑπὸ τοῦ Θεμιστοκλέους οἰκοδομηθέντων τειχῶν ὑπολαμβάνεται τὸ καλούμενον Ὀιδεῖον. Τοιοῦτοις δ' οἰκοδομήμασιν, ἅτινα ἄλλως δὲν κατεσκευάζοντο μὲν ἔτι τότε, ὡς ὕστερον ἐν τοῖς Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις, κυκλικὰ, ἀλλ' ἦσαν παντάπασιν μὲν ὅμοια πρὸς τὰ θέατρα, ἐλίγῳ δὲ μόνον τούτων ἐλάττωνα, πρὸς μουσικούς ἐγρῶντο οἱ Ἕλληνες καὶ δραματικούς ἀγῶνας. Καὶ οἱ Ἀθηναῖοι δ' εἶχον τοιοῦτον Ὀιδεῖον πρὸ τῆς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου κατασκευῆς, ἐν ᾧ οἱ ῥαψῳδοί, ὧν τὴν τέχνην οἱ Πεισιστρατιδαὶ μάλιστα ἠγνόησαν, τὰ ποιήματα αὐτῶν ἀπήγγελλον. Εἰ δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἀρχαιότερον ἦν, ἢ κατεσκευάσθη ἢ ἐξωραίσθη ὑπὸ τῶν προμνημονευθέντων τυράννων, παντάπασιν ἀδηλόν ἐστιν. Οἱ δ' ἀρχαιοδίξαι ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ἦν ἐν τῷ προαεταίῳ Ἀγραις, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ Ἰλισσοῦ, οὐ μακρὰν τοῦ Πυθίου (σελ. 33) καὶ ὀλίγον ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην, ἐπερειδόμενον μὲν ἐπὶ φυσικοῦ πετρῶδους τοίχου (1), στενὴν δὲ συνάρειαν πρὸς τὴν λατρείαν καὶ τὴν τέχνην τοῦ Ἀπόλλωνος ἔχον. Πάντα δὲ τὰ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἐν παλαιότεροις χρόνοις κατασκευασθέντα οἰκοδομήματα, πολὺ ἐπεσικοτίσθησαν ὑπὸ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Ὀδείου, ὃ ὁ Περικλῆς κατεσκεύασεν, ὅτε ἔτει 448]7 τῆς κατασκευῆς ἐπελήρθη, τῶν λαμπρῶν οἰκοδομιῶν ἐν τε τῇ Ἀκροπόλει καὶ περὶ αὐτήν. Τὸ δὲ τοῦ Περικλέους Ὀδεῖον, ὅπερ τῷ 444 ἢ 443 π. Χ. συνετελέσθη, ὠκοδομημένον ἦν παρὰ τὸ Λήναιον στερωδῶς ὑπὸ τὴν ΝΑ μὲν τῆς Ἀκροπόλεως γωνίαν, βορειοανατολικῶς δὲ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ ἐξιόντι. Ὅμοιον μὲν τῷ σχήματι πρὸς τὸ θέατρον ὄν, μικρότερον δὲ καὶ πολυτελέστερον ἐξωραϊσμένον, μάλιστα δὲ διὰ πολλῶν κεκοσμημένον στύλων, οἷτινες ἦσαν ἅμα μὲν ἔσω τε καὶ ἔξω τοῦ τῆς σκηνῆς οἰκοδομήματος, ἅμα δ' ὑπὲρ τὰς τῶν ἐδωλίων σειρὰς κατὰ βυθμὸν στοᾶς, κύκλῳ περὶ τὸν περίβολον περιθεούσης—ὑπέδειγμα ἐν κάλλει, κερμύετης καὶ σκοπιμότητος—ἐπεστεγασμένον ἦν διὰ σκηνεῖ-

(1) Ἐπιθετὸ Wachsmuth a. a. O S 275 ff. u. 502 ff. R. Schillbach, über das Odeion des Herodes Attikos S. 10.

δοῦς ἢ κωνοειδοῦς εἰς δὲ ἀποληγούσης ξυλίνης στέγης. Τοῦτο δέ, διότι ἀνάγκη ἦν, μουσικῶν τελουμένων ἀγῶνων, νὰ συνέχωνται ὡς οἶόν τε σταθερῶς αἱ μελωδίαί καὶ οἱ φθόγγοι, ὅπως ἀκούωνται ἐν μεγίστῃ καθαρότητι καὶ σαφηνείᾳ. Ὁ κυριώτατος δὲ τοῦ οἰκοδομήματος τούτου σκοπὸς ἦν ἡ ἐξεύρεσις καὶ παρασκευὴ καταλλήλου χώρου πρὸς μουσικοὺς ἀγῶνας, δι' ὧν ἐκόσμησεν ὁ Περικλῆς τὴν ἐθνικὴν τῶν Παναθηναίων ἑορτὴν. Ἐχρήσαντο δ' ὅμως αὐτῷ οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ἐν πλείσταις ἀλλαις χρεῖαις. Διότι οὐ μόνον ἀσκήσεις ὠρισμένων δραμάτων ἐγίνοντο ἐνταῦθα πρὶν ἢ ἀπὸ τῆς σκηνῆς τοῦ θεάτρου διδαχθῶσιν, ἀλλ' ἐχρησίμευε καὶ εἰς δικαστήριον καὶ εἰς τόπον πολιτικῶν συλλεούσεων.

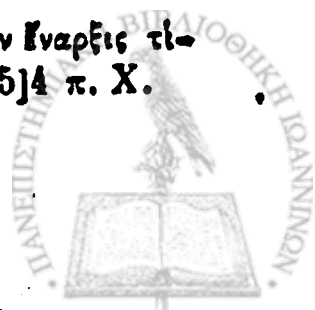
Οἰκοδομουμένου τοῦ ᾠδείου, ταχέως προὔβαινον ἤδη τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἔργα, ἅτινα, ἔτη τινὰ ὕστερον περὶνθέντα, προωρισμένα ἦσαν ἅπαντα τὰ τε παλαιότερα καὶ νεώτερα ἰδρύματα τῆς Ἀθήνησιν ἀρχιτεκτονικῆς νὰ ἐπισκιάσωσιν. Ἔστι δ' ὁ λόγος, ὡς εἰκόσ, περὶ τοῦ Π α ρ θ ε ν ῶ ν ο ς. Μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστροφὴν καὶ τὴν τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ ἑκατομπέδου κατεδάφισιν δὲν ὑπελείπετο ἐκ τοῦ μεγαλοπρεποῦς τῶν Πεισιστρατιδῶν (1) ναοῦ πλέον, εἰ μὴ οἱ στερεοὶ θεμέλιοι, οἷς ὁ Περικλῆς ἐχρήσατο βάσει τῆς νέας οἰκοδομίας. Ἐνομιζέτο δ', ὅτι ἔπρεπε νὰ ἰδρυθῇ μὲν τῇ δημοκρατικῇ τοῦ Δηλιακοῦ συμμαχικοῦ κράτους μητροπόλει νέον Θησαυροφυλάκιον, νὰ ἀνακαινισθῇ δὲ τὸ ταμιεῖον τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς καὶ τῶν ἄλλων ἐπιχωρίων θεῶν, νὰ οἰκοδομηθῇ δὲ χάριν τῆς μεγάλης τῶν Παναθηναίων ἑορτῆς, ὧν τὰ πολύτιμα τῆς πομπῆς σκεύη ἐνταῦθα διεφυλάττοντο, τὸ νοήσει κάλλιστον τῶν οἰκοδομημάτων Ὀρίγχιμα. Διὸ τὸ τοῦ Παρθενῶνος οἰκοδόμημα ὑπολαμβάνεται ὡς τὰ πολλὰ ἐν στενῇ ὑπάρχον συναφείᾳ πρὸς τὴν ἐπὶ Περικλέους ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῶν Ἀθηναίων, ὡς κράτους. Μὴ ἀκριβολογούμενοι δ' ἐνταῦθα τὰ καθ' ἕναστον τῆς ἱστορίας τῆς πολιτικῆς ταύτης, πρέπον ὑπολαμβάνομεν νὰ ὑπομνήσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν καθ' ἡμᾶς πιθανοτάτην γνώμην ἢ ἀπὸ τῆς νήσου Δή-

(1) Ἐπιθι τὴν ἐν σελ. 82 Σημ. Σ. Μ.

λου εἰς Ἀθήνας, προτεινάντων τῶν Σαμίων, μετάθεσις τοῦ συμμαχικοῦ θησαυροῦ. ὅστις ὑπολογίζεται ὡν τότε πλεόν ἢ 15,000,000 μαρχῶν (18,750,000 δραχ.), περὶ τὸ 460 — 459 π. Χ. ἀπερασίσθη, μετὰ τὴν φανερὰν δῆλον ὅτι τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας διάστασιν. Τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην ἐπετάχυναν ἔτι μᾶλλον ἕνια μεταγενέστερα πολεμικὰ γεγονότα, μάλιστα δ' ἡ ἐν Αἰγύπτῳ τῷ 454 τῶν Ἀθηναίων ἤττα. Ὅπου δὲ μετὰ ταῦτα κατετέθησαν τὰ γράμματα, δὲν γιγνώσκωμεν ἐκ τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ὅμως φαίνεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 454]3, ὅτε πάντα μὲν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀσφαλῶς διετέθησαν, ἡ δὲ τῶν συμμαχικῶν εἰσφορῶν διαχειρίσις εἰς οὐσιώδη νεωτερισμὸν ὑπεβλήθη, πρὸς δ' ἔτι ὅτε, παυσταμένου τοῦ πολυχρονίου τῶν Ἀθηναίων πολέμου πρὸς τοὺς Πελοποννησίους καὶ Βοιωτοὺς διαπραγματεύσεις ἀπὸ τῆς τοῦ Κίμωνος καθέδου (454) πρὸς τὴν Σπάρτην περὶ ἀνακωχῆς ἐγίγοντο, τότε φαίνεται, ὅτι ὠρίμασε σπουδαίως τὸ σχέδιον νὰ κατασκευασθῇ, διατιθεμένων ἐν μέρει καὶ συμμαχικῶν εἰσφορῶν, μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ ἐγκλεισθῶσιν οἱ ἀπὸ τῆς προστασίας τοῦ Δηλίου Ἀπέλλωνος εἰς τὴν τῆς πολιᾶδος Ἀθηνᾶς μετατεθέντες θησαυροὶ τοῦ κράτους. Πότε δ' ἀκριβῶς κατήρξαντο οἱ Ἀθηναῖοι τῆς οἰκοδομίας, ἀμφίβολον εἶνε. Καὶ βέβαιον μὲν ὑπὸ πάντων σχεδὸν ὑπολαμβάνεται, ὅτι ἔτει 438 πέρασ ἔλαβεν ὁ λαμπρὸς ναός, τὸ ἀπαράμιλλον ἀριστούργημα τῆς Ἀθήνησιν ἀρχιτεκτονικῆς καὶ πλαστικῆς, αἵτινες ἐν εὐστόχῳ ἁρμονίᾳ συνεδυάσθησαν· πολλοὶ ὅμως εἶνε οἱ διαφωνοῦντες περὶ τοῦ χρόνου τῆς τῶν ἐργασιῶν ἐνάρξεως (1). Πάντως δ' οὐκ ὀλίγοι ἐνιαυτοὶ διέρρευσαν μέχρις οὗ τὰ τῆς προπαρασκευῆς αὐτῶν περανθῶσι· διότι πρὶν ἢ δυνατὴ ἢ ἐναρξῆς τῆς οἰκοδομήσεως αὐτοῦ τοῦ ναοῦ γένηται, ἔδει νὰ οἰκοδομηθῶσιν ἔτι εὐρύτερα θεμέλια. Πρὸς δὲ τούτοις ἀνάγκη ἦν νὰ συντελεσθῶσι τὰ καθ' ἕκαστον ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, οἱ καλλιτεχνικώτατοι 62 μεγάλοι καὶ 36 μικροὶ κίονες, 50 μεῖζω ἢ κατ' ἀνθρωπὸν ἀγάλματα τῶν αἰτωμάτων, 92

(1) Κατὰ νεωτέρας ἐρεῦνας (von G. Löschke) ἡ μὲν ἔναρξις τίθεται τῷ 447]6 π. Χ. ἡ δ' ἐντελής ἀποπεράτωσις τῷ 435]4 π. Χ.

μετόπαι, ἐπειργασμένα ἔχουσαι προπεπτωκότα ἀνάγλυφα, τὸ διάζωμα ἐν προστύποις ἀναγλύφοις ἐκτάσεως 160 μ. καὶ τέλος τὸ χρυσελεφάντινον τοῦ ναοῦ ἀγάλμα· πάντα δὲ ταῦτα ἀδύνατον ἦν νὰ συντελεσθῶσιν ἐν βραχείᾳ καὶ ὠρισμένη προθεσμίᾳ.

Πρυτανεύοντος δ' αὐτοῦ τοῦ Περικλέους, ὁ πολλαχῶς ἤδη δοκιμασθεὶς Φειδίᾳς οὐ μόνον τὴν κρατοῦσαν ψῆφον εἰκότως ἔφερε συσκέψεως γιγνομένης, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνωτάτην ἐπιστάσιαν εἶχεν, ἐκτελουμένων τῶν ἔργων· ἐκ τῆς συνεργασίας δ' αὐτῶν προῆλθεν ὁ Παρθενών. Ἐπιστατοῦντος δ' αὐτοῦ, προϊστατο τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἐργασιῶν ὁ Ἰκτῖνος, ὃν τινι καὶ (σελ. 85) τὰ Ἐλευσίγια οἰκοδομήματα εἶχον ἐπιτραπῆ. Συναντιλήπτωρ δ' ἐγένετο ὡς εἰδικός, ὡς εἰκάσαι ἐστίν, ἀρχιτέκτων ὁ Καλλικράτης ἐκεῖνος, ὃν (σελ. 78) καὶ ἡ οἰκοδόμησις τοῦ δῖα μέσου ἐκ τῶν τριῶν μακρῶν τειχῶν ἀνετέθη ἡ τῶν ἀναγλύφων ἐξεργασία, ἐν οἷς πιθανῶς ἐν τοῖς πρώτοις αἰ μετόπαι ἀρχὴν ἔλαβον, τοῖς ἀρίστοις ἀνετέθη τῶν ἀγαλματοποιῶν, οἵτινες ἐν Ἀθήναις τότε ἦσαν. Καλλιτέχναι δὲ τῶν διαφορωτάτων συστημάτων ἐκ τῶν σχολῶν τοῦ Κριτίου, τοῦ Καλάμιδος καὶ τοῦ Μύρωνος εἰργάζοντο ἐνταῦθα, ἐπισκοποῦντος τοῦ Φειδίου, ὃς ἐπεφύλαξεν ἑαυτῷ τὴν κατασκευὴν ἰδίως τοῦ μεγάλου τῆς Ἀθηναῖς ἀγάλματος. Τὰς δ' ἐργασίας δὲν ἠδυνήθη νὰ διακωλύσῃ οὐδ' ἡ δραστηρίως ἀντιπολιτευομένη τῆ τοῦ Περικλέους ἐσωτερικῆ πολιτικῆ ἀριστοκρατικῆ μερίς, ἧς ὁ πρεσβύτερος Θουκυδίδης ἡγεῖτο· τούναντίον δ' ἐξωστραχίσθη τῶν Ἀθηναίων τῷ 444 ἢ 442 π. Χ. ὁ μέγας καὶ τελευταῖος ἀντίπαλος τοῦ πρυτανεύοντος καὶ προστατοῦντος πολιτικοῦ.

Πέρασ δὲ λαβὼν ὁ Παρθενών, παρίστη τῆ τε συγχρόνῳ γενεᾷ καὶ ταῖς εἰς πάντα τὸν ἔπειτα χρόνον γενομέναις θαυμαστὸν οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ οὐ μόνον εὐστοχώτατ' ἀλλήλοις συνεδύασθησαν ὁ τε Δῶριος καὶ Ἰωνικὸς ρυθμός, ἀλλὰ καὶ θαυμασίως ἐφηρμόσθη πᾶσα ἡ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῶν χρόνων ἐκείνων κατὰ τοὺς κανόνας τῆς χειροτεχνίας προαχθεῖσα ἐπιτηδεΐτης· οὐ μὴν ἀλλ' ἐπετεύχθησαν μὲν δι' ἀπλῶν μέσων αἰ μεγαλοπρεπέσταται ἐκτελέσεις, κατωρθώθη δὲ καὶ ἡ πληρεστάτη ἀρμονία πρὸς τὴν τῆς Ἀττικῆς ποικιλόχρου φύσιν.

Τὰ δ' ἀρχαῖα θεμέλια πολλαχῶς ἐτέρως μετεποιήθησαν, μάλιστα δ' εὐρύνθησαν τὰ τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς κατὰ 5 ἕως 6 μέτρα. Ἐπὶ δὲ τούτων ὠκοδομήθη ὡς κατώτατον τοῦ ὀκοδομήματος μέρος τὸ ἐκ Πεντελικοῦ μαρμάρου κρηπίδωμα, συγκείμενον ἐκ τριῶν βαθμίδων, ἃς ἀπετέλουν τετράγωνοι λίθοι ὕψους 52 — 55 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Αἱ βαθμίδιες δ' αὐταὶ ἐγκρησίμευον εἰς βᾶσιν μόνον τοῦ ναοῦ, πρὸς ἀνάβασιν δὲ κατεσκευάσθησαν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προσόψεσι μεταξὺ τῶν βαθμίδων τούτων ἕτεραι; αἵτινες τὸ ἥμισυ εὖρος καὶ ὕψος ἐκείνων εἶχον. Ἐπὶ δὲ τοῦ στυλοβάτου — ὀμαλοῦ μὲν ἐπιπέδου, ἰσοῦψοῦς δὲ σχεδὸν πρὸς τὴν τῶν Προπυλαίων ὄροσιν, ὡς ἀπέδειξαν οἱ νεώτεροι ἀρχαιοδίφαι, ἔχοντος πλάτος μὲν 30, 89 μ., μῆκος δὲ 89, 54 — ὠκοδομήθη αὐτὸς ὁ ναὸς Δωρίος, ὀκτάστυλος, περίπτερος. Εἶχε δ' ὡς ἐξωτερικὴν περίβολὸν τοῦ ἐσωτερικοῦ πυρῆνος 46 Δωρίου ῥυθμοῦ κίονας ἀνά ὀκτῶ μὲν ἐν ἑκάστῳ μετώπῳ, ἀνά δεκαεπτὰ δ' ἐν ταῖς μακραῖς πλευραῖς (τῶν γωνιαίων κίωνων δις ἀριθμουμένων). Καὶ τὸ μὲν σχετικὸν αὐτῶν ὕψος εἶνε 10, 43 μ., ἡ δὲ διάμετρος πρὸς μὲν τοῖς κατωτάτω τῶν κίωνων 1, 905, πρὸς δὲ τῷ κιονοκράνῳ 1,481 μ. Οἱ κίονες πλὴν τῆς πρὸς τὰ ἄνω συναγωγῆς ἐλαφρὰν ἔχουσιν ἐν τῷ μέσῳ ἐξοίστησιν (ἔντασιν), καὶ εἶνε αὐλακωμένοι δι' 20 εἰς δξὺ πρὸς ἀλλήλους ἀποληγόντων αὐλάκιων (στριγγῶν), οἵτινες, ἔπως πολλὴν παραγάγῳσι σκιάν, μειοῦνται πρὸς τὰ ἄνω ὡς πρὸς τὸ εὖρος, οὐχὶ δὲ καὶ ὡς πρὸς τὸ βάθος. Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν κίωνων διάστημα (μεταστύλιον) μικρὸν ἐπωσδήποσ' εἶνε, μάλιστα δὲ τὸ τῶν μετωπιαίων πλευρῶν, ἐν αἷς τὸ μεταστύλιον 2,25 μόνον μ. εἶνε, τοῦ τῶν μακρῶν πλευρῶν ὄντος, 2,47 — 2,51. Στενώτατος δ' εἶνε ὁ γῶρος, ὁ μεταξὺ τῶν γωνιαίων κίωνων, οἵτινες πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶνε καὶ καθ' ἐν σχεδὸν ἑκατοστὸν τοῦ μέτρου ὑψηλότεροι καὶ παχύτεροι ἢ οἱ ἄλλοι. Ἄπαντες δ' οἱ κίονες ἀποκλίνουσιν ἐπ' ὀλίγον πρὸς τὰ ἔσω. « Πάντα δὲ τὰ μέσα ταῦτα », ὡς δεινὸς τις ἐμπειρογνώμων λέγει (1), « παριστᾶσιν ἐν συνόλῳ

(1) Ἐπιθι Ad. Michaelis (der Parthenon S. 15), ἐξ οὗ μάλιστα τὰ πλείστα περὶ τοῦ ναοῦ τούτου ἐλήφθησαν.

τὸν ναὸν σύμμετρον πρὸς τὰς μεγάλας αὐτοῦ διαστάσεις, στερεὸν καὶ ἐπιβάλλοντα, ἡ δ' ἐπεξεργασία πάντων τῶν καθ' ἕκαστον σχημάτων, ἡ ἀπαστράπτουσα τοῦ μαρμάρου λάμψις καὶ τὸ ἐν ὑψηλῇ καὶ ἀναπεπταμένη θέσει δαψιλῶς περιχεόμενον φῶς συγκαδεύουσι πᾶσαν περὶ βάρους σχέψιν».

Αἱ δὲ τετράγωνοι τῶν κιονοκράνων πλίνθοι ἀνέχουσι τὸν γωνιαῖον θριγκόν, ὃς καὶ ἐνταῦθα ὡς ἐν τῷ τοῦ Θησέως ναῷ ἐκ μαρμάρου εἶνε. Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς λατομείοις τοῦ Πεντελικοῦ σπανίως μόνον ἐξάγονται ὀγκόλιθοι, ἔχοντες τὸ ἀναγκαῖον πρὸς τὸ ἐπιστύλιον τοῦ Παρθενῶνος ὕψος καὶ εὖρος, κατεσκευάσθη τοῦτο ἐκ τριῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν τῇ ἐξωτερικῇ τῶν λίθων γωνία καλῶς προσηρμοσμένων ὀγκολίθων. «Διὰ ταύτης τῆς περὶ πάντας τοὺς κίονας συνεχοῦς μὲν καὶ ἀδιαρρώτου περιθεούσης, κατὰ Δώριον δὲ ῥυθμὸν ἄνευ κόσμου οὔσης (μαρμαρίνης) δοκοῦ ἐπετεύχθη μὲν ἡ ἐνότης τοῦ οἰκοδομήματος, οὗ τινος μέχρι τοῦδε εἶχον ἰδρυθῆ μόνοι οἱ καθ' ἕκαστον κίονες, ἐξευρέθη δὲ καὶ βᾶσις πρὸς τὰ λοιπὰ τῆς στέγης ὑποστηρίγματα». Αἱ δὲ ταινίαι αἱ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ τοῦ ἐπιστυλίου ἄκρα, αἵτινες ἐπιστέφουσι μὲν αὐτό, προεκβάλλουσαι ὀλίγον τι πρὸς τὰ ἔξω, ἐζωγραφημέναί δέ ποτε κομψότατα διὰ ποικίλου κοσμήματος μαιάνδρου, τὸ καλούμενον τῶν τριγλύφων διάζωμα ὑπέχουσιν. Ὑπὲρ δ' ἕκαστον κίονα καὶ τὸ μέσον ἐκάστου μεταξὺ τῶν κίωνων διαστήματος (μεταστυλίου) ἰσοῦψῆς (1,35 μ.) πρὸς τὸ ἐπιστύλιον ὑπάρχει τρίγλυφος, ἣτις ὀρθοστάτης μὲν εἶνε τετράγωνος, καθωρισμένη πρὸς τὸ βαστάζειν τὴν στέγην, συμμέτρως δὲ τοῖς κίοσιν ἠύλακωμένη, ἀλλ' οὕτως, ὥστε αἱ ποτὲ βαθεῖ κυανῷ χρώματι ἐχρωματισμέναί αὐλακες, διεξοσμέναί εἶνε πρισματικῶς. Ἐν ταῖς τριγλύφοις δ' ἐνηρμόσθησαν αἱ τῶν ἀναγλύφων πλάκες (μετόπαι), αἵτινες φράττουσι τὰ μεταξὺ τῶν τριγλύφων κενά, ἅτινα ἐν μὲν τοῖς ἀρχαίοις ναοῖς ὅμοια εἶνε πρὸς θυρίδας, περιβαλλόμενα ὑπὸ τῶν τριγλύφων ὡς παραστάδων, ἐν δὲ τῷ Παρθενῶνι φράττονται ὑπὸ τῶν μετοπῶν καὶ ἔχουσιν εὖρος 1,24 — 1,33 μ. Ἐκτυπα δ' ἀνάγλυφα προεξέβαλλον τοῦ πιθανῶς ἐρυθρῷ κεχρωματισμένου χρώματι ἐδάφους, ἐπιστεφόμενα ἄνω διὰ ταινίας προεξεχούσης τῶν πλακῶν.

Τὸ ἀνώτατον δὲ πέρας τῆς τῶν τριγλύφων ζωφόρου συνεδέθη κομψότατα πρὸς τὸ γείσον διὰ τοῦ καλουμένου ἀστραγάλου ἢ ὀρμαθοῦ μαργαριτῶν, παραληρηθέντος παρὰ τοῦ Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ· συνεδέθη δὲ ἄλλον ὅτι πρὸς τε τὴν ἐξωτάτην ἄκραν τῆς οὐνομαστικῆς ὀροφῆς καὶ τῆς ἐπικλινούσας ἐξωτερικῆς στέγης, ἥτις διὰ τῆς ἐξ' ἱκανὸν προεκβολῆς αὐτῆς προσυλάττει μὲν τὰ ὑποκείμενα αὐτῇ τοῦ οἰκοδομήματος μέρη, μάλιστα δὲ τὰ ἀνάγλυφα, μακρὰν δὲ παντὸς τοῦ ναοῦ βάλθει τὸ ὄμβριον ὕδωρ. Τὸ πρῶτον δὲ τοῦ γείσου, ἔχοντος ὕψος 59 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, τοιοῦτον τρόπον εἶνε ὑποκάτω κεκοσμημένον, ὥστε ἐκάστη τριγλύφῳ καὶ μετόπῃ ἀντιστοιχοῦσα τετραγώνος ὑπόκειται καὶ ἐπικλινῆς πλάξ, φέρουσα τὰς λεγομένας κρομαμμένας σταγόνας (ἤλους). Καὶ τὸ γείσον δὲ ἦν κεχρωματισμένον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, καὶ ὑπὲρ αὐτὰς μὲν τὰς τριγλύφους κύκλω περὶ τὸν ναὸν ποικίλος περιέθετο μαίανδρος, τὸ δ' ὑπὸ τὸ γείσον μέρος ἐρυθρᾷ ἦν κεχρωματισμένον βαρῆ, αἱ δ' ἐπικλινεῖς πλάκες κυανῆ, αἱ δὲ σταγόνες ἐπίχρυσοι ἴσως.

Τὸ δὲ γείσον παρίστη: τὴν ἐξωτερικὴν ἄκραν τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιπέδου τοῦ ναοῦ ὀροφῆς, ἐτέθη δ' ἐπ' αὐτοῦ ἡ φέρουσα τὰς κεράμους ἐπικλινῆς στέγη, ἥτις τὸ μὲν ἐπὶ ξυλίνου, τὸ δ' ἐπὶ λιθίνου ἱκρίου στηριζομένη, κατασκευάσθη μὲν ἐκ πλακῶν Παρίου μαρμάρου πάχους 3 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, ἡ δὲ ἀπὸ τῶν μακρῶν πλευρῶν ἐν γωνίᾳ ἐχούσῃ $13\frac{1}{2}^\circ$ πρὸς τὸ μέσον τῆς τοῦ ναοῦ προσόψεως. Αἱ δὲ μεγάλα: καὶ ἐξεχουσαι ἐν τῇ μετωπιαίᾳ πλευρᾷ μαρμάρινα: δοκοὶ (αἵτινες ὡσαύτως γείσον ὀνομάζονται), σχηματίζουσι τὸ περίσπεμμα τοῦ ἐπιπέδου τυμπάνου τοῦ αετώματος. μῆκος μὲν ἔχοντος 28,35 μ. βάθος δὲ 91 ἑκατοστ. μ., ὕψος δ' ἐν τῇ μέσῳ 3,46 μ. Τοῦ δ' αετώματος δὲ ἐκ στερεῶν τετραγώνων λίθων οἰκοδομηθεῖς ὀπίσθιος τοῖχος, τὸ ἐπονομαζόμενον τύμπανον, εἰς ἧς ἡ στέγη ἐστηρίζετο, ἐπενδεδυμένος εἶνε ἐξωτερικῶς διὰ μεγάλων πλακῶν, αἵτινες ἐρυθροβαφεῖς ποτε ἦσαν. Ἀπὸ τούτων δὲ τῶν πλακῶν ἀπείχον ἱκανῶς τὰ ἐν τῷ αετώματι ἀγάλματα. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς κορυφῆς τοῦ αετώματος μέγα ἐτέθη ὡς ἀκρωτήριο κόσμημα ἀνθέμιον (κεραμῖς, ἑλικας καὶ φοινικοειδῆ ἔχουσα ποι-

κίλματα), ἐφ' ἐκάστης δὲ γωνίας χρυσοῦν ἐλαιοδοχεῖον. Τὴν κατωτάτην δ' ἄκραν τῆς τοῦ ναοῦ στέγης (ἣτις ἅμα εἶνε καὶ ἡ ἀνωτάτη τοῦ γείσου ὄψυς) κομψαὶ ἐκόσμουσιν ἡγεμόνες κεραμίδες, ὧν μεταξὺ κατέρρευε πέραν τοῦ κρηπιδώματος τὸ ὑέτιον ὕδωρ. Αἱ δὲ κεχηνότα τὰ στόματα ἔχουσαι ἀδιάτρητοι τῶν λεόντων κεφαλαί, αἱ ἄλλως συνήθεις ὑδρορροαί, ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων τῶν μακρῶν πλευρῶν κοσμητικὸν μόνον εἶχον ἐνταῦθα σκοπόν.

Οἱ τοῦ Παρθενῶνος ἐμπείρως ἔχοντες ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις μιᾷ φωνῇ ἀποθαυμάζουσι τὴν ὑπερφυστὴ τέχνην, δι' ἧς οἱ ἐπὶ Περικλέους ἐμπειροτέχνη, ἐπωφελῶς χρησάμενοι τῷ λεπτοκόκῳ Πεντελικῷ μαρμάρῳ, τὰ ὑπερνικήσωσι κατώρθωσαν πολλαχῶς τὰς μεγίστας τῶν δυσκολιῶν. Ὡς μάλιστα δὲ θαυμαστή καὶ τῆς φύσεως ἐκβαίνουσα ἐπίνοια, ὅπως ἐξαρθῆ ἡ αἰσθησις, ἣν παρέχει τὸ οἰκοδόμημα, νομίζεται σήμερον « ἡ ἐντασις ἢ ἡ κυρτότης ἀπασῶν τῶν ὀριζοντείων τοῦ Παρθενῶνος γραμμῶν »· μικραὶ δὲ ἤλον ὅτι ἀποκλίσεις (1) ἐκβαίνουσι τῶν σταθερῶν μαθηματικῶν γραμμῶν, αἵτινες μετ' ἄλλων ἀναρμοστιῶν, ὡς ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ἐν Παρθενῶνι οὐδέ γε μία ὑπάρχει μὲν κάθετος ἐπιφάνεια, αἱ δὲ κατὰ κάθετον γραμμαὶ ἀποκλίνουσιν ἡρέμα ἄνω πρὸς τὰ ἔσω, παρέχουσι θαυμαστήν τινα ζωτικότητος αἴσθησιν. Καθ' ἑμοῖον δ' ὅλως τρόπον ἐν ἀρμονίᾳ ἦν ὁ τοῦ ναοῦ χρωματισμὸς πρὸς τὴν περιβάλλουσαν αὐτὸν « οὐχὶ μὲν ποικίλην, πανταχοῦ δὲ χρώμασι πεπληρωμένην » φύσιν. Συζητεῖται δ' ἔτι καὶ ἀμφισβητεῖται, εἰ ἦσαν καὶ ὅπόσον χρώμασι πεποικιλμένα καὶ τὸ ἐπιστύλιον καὶ τοῦ σηκοῦ ὁ τοῦχος καὶ οἱ κίονες. Οὗτοι δ' ὅμως ἀπώλεσαν ἐκ πολλοῦ χρόνου, ἐργαζομένης αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἄλας συνεπιφέροντος διαποντίου ἀνέμου, τὴν ἀρχῆθεν μὲν ὑπάρχουσαν, ἀποτυφλοῦσαν δ' αὐτῶν λευκότητα· « τὸ δὲ χρυσίζον ἐπικάλυμμα, τὸ ὑπέρυθρον ἅμα καὶ ξανθὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ μαρμάρου χρῶμα καὶ τὸ φαιδὸν τῆς ἀρκτικῆς προέρχονται ἐκ μικροσκοπικῶν βρύων καὶ δξειδώσεως ».

(1) Ἐπιθετὰς τὰς λεπτομερείας παρὰ Michaelis a. a. O. S. 19 ff.

Ἦδη δὲ διέξιμεν τῷ λόγῳ τὰ τοῦ κυρίως ναοῦ, ὅστις ἐπὶ δύο ἐπιβαθμίδων, ὕψους περὶ τὰ 70 ἑκατοστὰ τοῦ μέτρου, ἀνεγείρεται ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου, περιβαλλόμενος ὑπὸ τοῦ περιστυλίου. Ἀποτελεῖ δὲ καθ' ἑαυτὸν ναόν, ἀμφιπρόστυλον καλούμενον, καὶ περιλαμβάνεται ἐν ταῖς δύο μετωπιαῖαις πλευραῖς μήκος μὲν ἔχων 59,09 μ. εὖρος δ' 21,76 μ. ὑπὸ ἕξ Δωρίου ρυθμοῦ κιόνων, ἐχόντων ὕψος 10,08 μ. Οἱ δ' 1,17 μ. πάχος ἔχοντες τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῖχοι τοῦ σηκοῦ συνεχεῖς παρατείνονται κατὰ τοὺς γωνιαίους κίονας, καὶ τελευτῶσιν ἐν τοῖς πέρασιν εἰς παραστάδα. Τὸ δὲ τῶν κιόνων ἐπιστύλιον, καὶ τὰς μακρὰς τοῦ οἰκοδομήματος πλευρὰς περιθέον, ἐπιστέφεται ἄνω διὰ στενῆς (ὀρθογωνίου) πλίνθου, εἰς ἣν ζωφόρος ἀναγλύφων στηρίζεται· ἔχουσα δὲ μήκος μὲν σχεδὸν 160 μ. ὕψος δ' ἑνός, περιβάλλει μὲν τὸ ὅλον οἰκοδόμημα, διασώζεται δ' ἐτι κατὰ χῶραν ἐν τῇ δυτικῇ μόνον πλευρᾷ. Ἔστι δ' ἡ ζωφόρος αὕτη ἡ καλλίστη ἀναγλύφων σύνθεσις, ἣν ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ τέχνη παρήγαγε. Τὸ δ' ἀνώτατον τοῦ τοίχου πέρας, ὅπερ ἦν γραπτόν, ἐσχημάτιζε πρῶτον μὲν Λεσβιακὸν κυμάτιον ἐκ λευκῶν καὶ ἐρυθρῶν φύλλων ἐπὶ κυανοῦ ἐδάφους, εἶτα δ' ὑπὲρ αὐτὸ γραπτὴ μαιάνδρου ταινία καὶ Δώριον ἐρυθρὸν καὶ κυανοῦν κυμάτιον· ἐπ' αὐτῶν δ' ἐστηρίζοντο αἱ δοκοί, αἵτινες ἔφερον θαψιλῶς κεκοσμημένην φατνωματικὴν ὀροφήν.

Τὸ δ' ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν τοῦ σηκοῦ πρόστοον πλὴν μικρῶν μετρικῶν διαφορῶν ὅμοια ἐντελῶς κατεσκευάσθησαν. Τὰ δὲ «μεταστυλία» (ὁ μεταξὺ τῶν κιόνων χῶρος) ἀμφοτέρων τῶν στοῶν, ἑπτὰ ἐν ἑκατέρῃ τούτων, κεκλεισμένα ἦσαν πρὸς τὰ ἔξω διὰ σιδηρῶν κιγκλίδων, ἄχρι τῶν κιονοκράνων διηκουσῶν, θύραι δ' ὑπῆρχον ἐν τοῖς μέσοις μόνον μεταστυλίοις. Καὶ ἡ μὲν δυτικὴ παστάς, ὁ ὀπίσθιος, ἐχρησίμευσεν εἰκότως εἰς δημοσίαν τοῦ θησαυροφύλακος κατοικίαν, ἡ δ' ἀνατολικὴ, ὁ πρόναος, εἰς φυλακὴν πολυτίμων, μάλιστα δ' ἀργυρῶν ἀναθημάτων καὶ σκευῶν. Ἐκ τοῦ προνάου δ' ἔφερε μετὰ βαθμίδα, ὕψους ἔχουσαν 30 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου, θύρα δικλῆς, 10 μέτρων ὕψους ἔχουσα, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ, ὅ ἐστιν, εἰς τὸν σηκόν, ὅς, πλάτος μὲν ἔχων 19,22 μ. μήκος

δέ, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ δυτικοῦ ἐπισθίου 95 ἑκατοστ. τοῦ μ. πάχος ἔχοντος τοίχου, 30,87 μ. ἢ ἀκριβῶς 100 σχεδὸν Ἀττικῶν ποδῶν, αἴθουσα ἦν μεγάλη, ἑκατόμπεδον ὀνομαζομένη (σελ. 32). Τὴν αἴθουσαν δὲ ταύτην διήρουν εἰς τρεῖς ναῦς δις ἐννέα Δωρίου ῥυθμοῦ κίονες, οἵτινες ἐν ἀμφοτέραις μὲν ταῖς πλευραῖς ἀρκτική τε καὶ νοτιά ὄντες, 12 δὲ περίπου πόδας ἀπὸ τῶν τοίχων τοῦ σήκοῦ ἀφαστῶτες, ὑπερῶά τε ἀνεῖχον, πρὸς ἃ ἡ ἀνάβασις διὰ ξυλίνης κλίμακος ἐγίγνετο, καὶ κίονας ἐτέρους, τὴν ὄροφὴν, ὡς εἰκόσ, ὑποβαστάζοντας. Ἐν τινι δ' ἐν τῷ κυρίως Παρθενῶν ἰνύμφη(1), οὐ πολλῶ τοῦ μέσου τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἀφισταμένη, τὸ περίφημον ἴστατο τῆς Ἀθηναῖς χρυσελεφάντινον ἀγαλμα. Φατνωματική δ' ἐπίπεδος ἐκ ξύλου μὲν κατεσκευασμένη, θαψιλῶς δὲ πεποικιλμένη ὄροφὴ ἐστέγαζε τὸ πᾶν, πλην τετραγώνου ἐν αὐτῇ ἀνοίγματος, ὅπερ μέρος τῆς μέσης νηὸς ὑπαιθρον ἀπειργάζετο. Οἱ δὲ τοῖχοι ἐχρωματισμένοι ἦσαν βαθεῖ ἐρυθρῷ χρώματι.

Ἐκ τῆς αἴθουσης δὲ ταύτης, θαψιλῶς ὑπὸ κειμηλίων καὶ σκευῶν χάριν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἑορτῶν πεπληρωμένης, θύρα ἀπέριττος καὶ δικλῆς ἐν τῷ πέρατι ἐκάστης τῶν ἑκατέρωθεν τῆς μέσης νηῶν (ἐν τῷ μεταξὺ ἑκατομπέδου καὶ ἐπισθοδόμου μαρμαρίνῳ τοίχῳ) εἰς πολὺ μικροτέραν ἤγεν αἴθουσαν. Ἐχουσα δ' αὕτη εὖρος μὲν 19,22 μ., βάθος δὲ 13,35 μεταξὺ ἦν τοῦ ἐπισθίου τοῦ σήκοῦ τοίχου καὶ τῆς δυτικῆς προστάσεως ὡς ἐπίσθιον δωμάτιον ἢ κυρίως ἐπισθόδομος. Ἡ δ' ὄροφὴ αὐτοῦ λιθίνη καὶ φατνωματικὴ οὔσα ὑπεστηρίζετο ὑπὸ 4 Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ κίωνων· ἐνταῦθα δ' ἦσαν κατατεθειμένοι οἱ τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν θησαυροί.

Καὶ οἱ γενόμενοι κατὰ τὸν χρόνον, ἐν ᾧ ὁ Παρθενῶν ὠκοδομεῖτο, καὶ οἱ παλαιοὶ καθόλου εἶδον τὸν ναὸν τοῦτον ἐν τῇ τελείᾳ αὐτοῦ ὠραιότητι, ὅτε τὸ ἐντελές ἔλαβε πέρασ διὰ τῶν λαμπρῶν τῆς πλαστικῆς ἔργων. Τὸ δ' ἀριστούργημα τοῦ γηραιοῦ Φειδίου, τὸ χρυσελεφάντινον δῆλον ὅτι τῆς παρθένου

(1) Λίαν ἀμφίβολόν ἐστίν, εἰ ποτ' ἐν Παρθενῶνι. ἦν ἡ νύμφη αὐτῆ. Σ. Μ.

Ἀθηναῖς ἀγάλμα, οὐ ἐνώπιον οἱ ἐν Παναθηναίοις νικηταὶ ἐστει-
 ρανθῶντο, ὕψος μὲν εἶχε 12 μ. κατεσκευασμένον δ' ἦν, ὡς τὰ
 τοιαῦτα καλλιτεχνικά ἔργα, ἐκ ξυλίνου πυρῆνος, ὅς περιεβάλλ-
 λετο πρῶτον μὲν ὑπὸ προπλαστικῆς ὕλης, εἶτα δ' ὑπ' ἑλεσαν-
 τίνων πλακῶν πρὸς ἀπαίκασιν τῶν γυμνῶν μελῶν καὶ λεπτοῦ
 χρυσοῦ ἐλάσματος, τὴν ἐσθῆτα ἀπεικονίζοντος. Ἡ δὲ τοῦ χρυ-
 σοῦ (1150 κοιλογραμμ.) ἀξία, ἧ ὁ Φειδίας ἐχρήσατο, ὑπο-
 λογίζεται εἰς 44 τάλαντα ἢ πλεόν τῶν 3,176,000 μαρκῶν
 (3,970,000 δρχ.). Ἦν δὲ ἡ θεὰ ὀρθή ἐν χιτῶνι ποδῆρει,
 ὀπλισμένη μὲν τῇ αἰγίδι (κατὰ τὸ στέρνον) καὶ τῷ δόρατι,
 ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεως ὀράκοντος περιειλιγμένῳ, φέ-
 ρουσα δ' ἐν τῇ δεξιᾷ νίκην τὴν δὲ ἀριστερὰν ἐπὶ τὴν με-
 γάλην ἐστήριζεν ἀσπίδα, τὸ δὲ κράνος ἀξιόλογον εἶχε κόσμον,
 σφίγγα δῆλον ὅτι καὶ δύο γρόπας. Καὶ ἡ μὲν ἰδέα τῆς Ἀθηναῖς,
 δαιμονίως ἐν τῷ εἶδει τοῦ κολοσσοῦ τούτου ἀπετυπώθη οὕτω,
 τὰ δ' ἀνάγλυφα νὰ εἰκονίζωσιν εἶδει τὰς ἀξιολογωτάτας αὐτῆς
 πράξεις ἢ τὰ σπουδαιότατα καὶ οἰκεία αὐτῇ συμβάντα. Πρὸς δὲ
 τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐχρησίμευσαν ἐν πρώτοις τὰ ἀετώμα-
 τῶν τὰ πλεῖστα ἀγάλματα ἐν τῷ ἐν Λονδίνῳ Βρεττανικῷ μου-
 σείῳ ὑπάρχουσι σήμερον. Καὶ ἐν μὲν τῷ ἀνατολικῷ αετώματι
 ἡ πρώτη ἐνώπιον τῶν Ὀλυμπίων θεῶν ἐμφάνισις τῆς ἐκ τῆς
 κεφαλῆς τοῦ Διὸς ἀναπηδησάσης θεᾶς εἰκονίζετο ἐν δὲ τῷ
 δυτικῷ ἡ Ἀθηναῖς πάλιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει ὡς νικήτρια ἐν τῇ
 πρὸς τὸν Ποσειδῶνα ἐριδί περὶ τῆς κατοχῆς τῆς Ἀττικῆς. Τὰ
 δ' ἐν ταῖς 92 μετόπισι ἀνάγλυφα, ὧν, κατασθαρέν-
 των τῶν ἄλλων, 28 μὲν τῶν στενῶν πλευρῶν καὶ 12 τῆς ἀο-
 κτικῆς πλευρᾶς κατὰ χώραν ἔτι καὶ νῦν διασώζονται, 16 δ' εἰς
 Λονδίνον ἤχθησαν, ἐν δ' εἰς Παρισίους, εἰκονίζον οὐ μόνον μά-
 χας τῶν Ὀλυμπίων πρὸς τοὺς Γίγαντας, ἀλλὰ καὶ τῶν πρὸς
 τοὺς Κενταύρους Λαπιθῶν, οὗς οἱ Ἀθηναῖοι ἐπὶ Θησέως ἐβοή-
 θησαν πρὸς δὲ τούτοις εἰκονίζον τὰς τε πρὸς τὰς Ἀμαζόνας
 τῶν Ἀθηναίων μάχας καὶ τὴν ἐν τῇ τοῦ Ἰλίου ἀλώσει συμμε-
 τοχὴν αὐτῶν. Τὸ δ' ἀριστοτέχνημα τῆς Ἀττικῆς τέχνης ἐν τοῖς
 προστύποις ἀναγλύφοις ὑπολαμβάνεται ἢ περὶ τὸ ἀνώτατον πέ-
 ρας τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ τοίχου τοῦ σηκοῦ περιθέουσα

ζωφόρος, ἦν ὁ Φειδίας ἐσχεδίασε (σελ. 91) (1). Συνεδάλλετο δ' ἡ ζωφόρος αὐτή εἰς μεγαλοπρεπῆ καὶ ὄλως ἰδεώδη ἐξεικόνισιν τῆς λαμπρᾶς πομπῆς ἐν τῇ ἐθνικῇ τῶν Ἀθηναίων ἐορτῇ τῶν μεγάλων Παναθηναίων, ἧτις θαυσιλέστατα μὲν ὑπὸ τε τοῦ Πεισιστράτου καὶ τοῦ Περικλέους ἐκοσμήθη, τὴν μυθικὴν δ' ἅμα τῆς θεᾶς γενέθλιον ἡμέραν ἐλάμπρυναν. «Ἐν τοῖς εἰκονικοῖς τούτοις συμπλέγμασι περιθέουσι τὸν ναὸν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐν δυσὶ μακραῖς σειραῖς οἱ ἵππεῖς καὶ οἱ ἄρμα-τηλάται, ἀναμεμιγμένοι μὲν μετὰ τῶν νικητῶν τῶν πανηγυρικῶν ἀγώνων, ἀπεικονίζοντες δ' ἅπασαν τῆς χώρας τὴν ἱππικὴν μεγαλοπρέπειαν. Εἶτα δ' εἶποντο τῶν πολιτῶν οἱ πρεσβύτατοι, μεθ' οὓς τὰ ἱερεῖα, τὰ τε ἐκ τῶν ἀποικιῶν πεμπόμενα καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ τῶν Ἀθηναίων κοινοῦ προσφερομένη ἐκατόμβη. Τούτοις δ' ἠκολούθουν αἱ γυναῖκες καὶ αἱ παρθένοι, περιφέρουσαι τὰ ἐκ τοῦ Θησαυροῦ τοῦ μεγάλου ναοῦ παραληφθέντα ἱερὰ σκεύη. Ὑπὲρ δὲ τὴν κυρίαν εἴσοδον ἐν τῇ μέσῳ τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως ἡ πανηγυρικὴ εἰκονίζετο προσφορά τοῦ πεποικιλμένου πέπλου πρὸς τοὺς τῆς Ἀττικῆς θεούς, οἵτινες ἐπὶ ὀρόνων ἐκάθηντο, προεδρευόντων τοῦ τε Διὸς πολιέως καὶ τῆς Ἀθηνᾶς πολιάδος». Ὅπως δ' οἱ καλλιτέχνηαι λίαν ὑπερβάλλουσαν σκιᾶς πτώσιν ἀποφύγωσιν, ἐξειργάσαντο τὰ τῶν ἀναγλύφων ζώδια ἐν προπτώσει 4 1/2 — 5 ἐκατοστῶν τοῦ μέτρου μόνον. Τὸ δὲ τῶν ἀναγλύφων ἔδαφος καὶ τινα τῶν ζωδίων μέρη ἦσαν, ὡς εἰκάσαι ἐστί, καὶ αὐτὰ κεχρωματισμένα· πρὸς δὲ τούτῳ χρυσοῖ ἦσαν καὶ οἱ τῶν ἵππων χαλινοί, τὰ τῶν κηρύκων σκῆπτρα καὶ οἱ ὑπὸ τῶν ἱπέων φερόμενοι στέφανοι.

Ὁμολογούμενον δ' ὡς τὰ πολλὰ τυγχάνει ὄν, ὅτι κατὰ θέρους τοῦ 438 π. Χ. οὐ μόνον ὁ Παρθενῶν, δι' ἕν 1000 ἀνηλώθησαν τάλαντα, πέρας ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ τὸ τῆς θεοῦ εἶδωλον ἐστάθη, ὥστε οἱ ἐνθουσιῶντες τῆς ἐορτῆς κοινῶν ἀπεθαύμασάν τε ἀμφοτέρω καὶ ἐχρήσαντο αὐτοῖς τὸ πρῶτον ἐν τοῖς μεγάλοις Πα-

(1) Ἡ ζωφόρος διεσφῆθη μέχρι τοῦ νῦν ἐν τῇ δυτικῇ μὲν μάλιστα προσόψει, ἐν δὲ τῇ μεσημβρινῇ ἐν ὀλίγοις λειψάνοις. 22 δὲ πλάκες ἀνάκεινται ἐν τῷ ἐν τῇ Ἀκροπόλει μουσεῖῳ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐν Λονδίῳ.

ναθηγαίοις τοῦ ἔτους τούτου. Καὶ ἤδη ἔναρξίς μετὰ μικρὰν παῦλαν ἐγένετο, Μ ν η σ ι κ λ έ ο υ ς τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐπιστα-
τοῦντος, τῶν ἔργων, ἅτινα ἐμέλλον εἶτι μᾶλλον νὰ περιάψωσιν
εἰς τὸ τῆς Ἀκροπόλεως ἐμβαδὸν τὸ τοῦ ἱεροῦ χώρου γινώρισμα·
τὰ δ' ἔργα ταῦτα εἶνε τὰ καλούμενα Προπύλαια. Αἱ Ἀθηναί-
οι ἐφαίνοντο νῦν διὰ τοῦ ἰσχυροῦ αὐτῶν ναυτικοῦ καὶ τῶν συν-
εχῶν ὀχυρωμάτων, τῶν ἀπὸ τε τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀλκίμου καὶ τῆς
ἀκροπόλεως τῆς Μουνηχίας μέχρι τοῦ Διπύλου καὶ τοῦ λόφου τοῦ
Μουσειῦ, οὕτω καλῶς τετειχισμένοι, ὥστε ὁ Περικλῆς ἀπετόλ-
μησε τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ μεταχειρισθῇ τὴν Ἀκρόπολιν ὡς φρού-
ριον. Καὶ περὶ μὲν ἀποτειχισμοῦ τῆς Ἀκροπόλεως ἐν αὐστηρᾷ
τῆς λέξεως ἐννοία δὲν προῦκτειτο, ἀλλ' ὅμως ἡ δυτικὴ αὐτῆς
πλευρὰ οὐ μικρὰν ὑπέστη μεταβολὴν ἀπὸ τοῦ 437 π. Χ.
μέχρι τῆς τοῦ μεγάλου Πελοποννησιακοῦ πολέμου ἐκρήξεως. Ἡ
δυτικὴ δὴλον ὅτι αὐτῆς πλευρᾷ, ἡ πέτρινον μὲν οἶονε! διάδημα
τῆς γερραῆς Κενροπίας οὔσα, εἶτι δ' ἐπὶ Κίμωνος κατισχύουσαν
χρῆσιν ἔχουσα κυρίως στρατηγικὴν, «λαμπροῦ» ἔδει «μετω-
πιαίου κοσμήματος» νὰ τύχῃ.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους δὴλον ὅτι 437 π. Χ. ἀπεφράχθη ἐν τῇ ἀνω-
τάτῃ ἐπιφανείᾳ ἡ δυτικὴ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρὰ καθ' ἅπαν
αὐτῆς τὸ πλάτος διὰ τῆς μεγαλοπρεποῦς τῆς ἀνόδου στοᾶς, ἥτις,
ἐκ Πεντελικῦ μαρμάρου κατασκευασθεῖσα, γνωστὴ πανταχοῦ
γῆς τυγχάνει οὔσα τῶ τῶν Προπυλαίων ὀνόματι (1). Ἦν
δὲ τὸ σεμνοπρεπὲς οἰκοδόμημα τριμερές, τοῦτ' ἐστὶν ἡ βόρειος
καὶ μεσημβρινὴ πτέρυξ καὶ τὸ διὰ μέσου στοᾶν καὶ πύλας ἔχον
οἰκοδόμημα. Ἐν τοῖς ἐπομένοις κεφαλαίοις τῆς ἱστορικῆς ταύτης
περιγραφῆς δειγθήσεται, ὅτι ἡ ἐν τοῖς Προπυλαίοις ἐπὶ τε τῶν
Φράγκων καὶ Ὀθωμανῶν πολυτρόπως προσγενομένη εἴθερά τῆν
πολλῶν μερῶν ἢ ἢ ἐν τῶ Παρθενῶνι διὰ τοῦ τῶν Βενετῶν πυ-
ροβολικοῦ εἶτι 1687. Τὰ δὲ κολοσσιαῖα λείψανα τῶν Φραγκικῶν
οἰκοδομημάτων, ἅτινα μετὰ τὴν Λατινικὴν σταυροφορίαν πρὸς
τὰ γηραιὰ τοῦ Μνησικλέους συνανειμίγησαν ἔργα, ἐξηρανίσθησαν

(1) Ἀξιομνημόνευτος ἀπὸ τοῦ 1883 νέα συγγραφή εἶνε ἡ τοῦ Rich.
Bobn, die Propyläen der Akropolis zu Athen.

αὐθις ἀπὸ τοῦ 1876. Τούτων δ' ἕνεκα περιεσώθη καθόλου μέχρι σήμερον κυρίως μόνον τὸ πάγκαλον μ.έ.σ.ο.ν οἰκοδόμημα (1).

Τὸ διὰ μέσου τοῦτο οἰκοδόμημα — τοῦ βορείου καὶ μεσημβρινοῦ εἰς στερεοῦς μαρμαροκτίστους ἀποληγόντων τοίχους, οἵτινες, μῆκος ἔχοντες 16,5 μ., εἰς μεγάλας τελευτῶσι παραστάδας — συνίσταται τοῦτο μὲν ἐκ μαρμαροκτίστου τοίχου, πέντε πύλας ἔχοντος, τοῦτο δ' ἐκ δύο στοῶν, ὧν ἡ μὲν πρὸς δυσμὰς (ἐκτός) τοῦ πενταπύλου τούτου τοίχου ἴδρυται, ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς (ἐκτός). Τὸ δυτικὸν δὲ πρόστοον τὸ καὶ μεῖζον, ὅπερ τολμηρῶς ἐπὶ στερεοβάτου 4 μεγαλοπρεπῶν μαρμαρίνων βαθμίδων ὑποδομημένον εἶνε ἐπὶ τῆς κλιτύος καὶ ὑπὲρ τὴν τῆς ἀνόδου κλίμακα, πρόσψιν ἔχει 6 Δωρίου ῥυθμοῦ κίωνων, οἵτινες ἐξικνοῦνται μὲν εἰς ὕψος μέχρις 8,53 — 8,57 μ. ἀνεῖχον δ', ὡσπερ ἐν τοῖς ναοῖς εἴθισται, θριγκὸν τριγλύφων καὶ μετοπῶν καὶ ἀέτωμα. Ἡ δ' ὄροφή εἶχε τὰ σατνώματα γραπτά. Οἱ κίονες δ' οὔτοι διάμετρον ἔχουσι πρὸς μὲν τῇ βάσει 1,6 μ. πρὸς δὲ τῇ κιονοκράνῳ 1,2. Τὸ δὲ μεταστύλιον, τὸ μεταξὺ τῶν δύο μέσων κίωνων, οἵτινες τὴν κυρίαν περιλαμβάνουσιν ἄνοδον, εὖρος ἔχει 3,85 μ. τῶν δὲ λοιπῶν μεταστυλίων τινὰ μὲν ἔχουσι εὖρος 2, τινὰ δ' 1,8 μ. Ὁπίσω δὲ τῶν δύο μέσων κίωνων ἀνά τρεῖς ἴδρυνται εὐμήκεις Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ κίονες, ὧν τὸ ὕψος ἐφθάνεν, ὅτε ἔφερον ἔτι τὰ κιονόκρανα (ὕψους 7 ἑκατοστῶν τοῦ μ.), μέχρι 10,25 μ. Πρὸς τὴν δυτικὴν δὲ ταύτην πρόστασιν, ἣτις φαίνεται τριπλῆ τις στοὰ οὔσα, συνείχοντο αἱ ἐκατέρωθεν αὐτῆς προεκβάλλουσαι πτέρυγες τοῦ οἰκοδομήματος, αἵτινες κατὰ τὴν πρὸς τὸν πυλῶνα ἄνοδον περιστύλιον ὡσαύτως εἶχον.

Μετὰ δὲ τὸ πρόστοον τοῦτο ἴδρυται, διέχων τῶν ἐσωτάτων Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ στύλων 2,5 μ., ὁ πεντάπυλος τοίχος, ἀνίσου ὕψους καὶ πλάτους ἔχων πύλας, αἵτινες τὸ πάλαι διὰ χαλκίωνων δικλίδων, ὡς τὸ εἶκός, ἐκλείοντο. Πρὸς μὲν τὰς παραπυλίδας πέντε φέρουσι βαθμίδες, ἡ δὲ κυρία εἴσοδος, ἡ διὰ τῆς

(1) Παράδοξον φαίνεται τὸ λεγόμενον, διότι καὶ ἡ ἀρκτική τούλαχιστον πτέρυξ σέσωσται ὀπωσδήποτε. Σ. Μ.

μέσης πύλης, ὕψος μὲν ἐχούσης 7,378 μ. πλάτος δὲ 4,185 μ, εἶνε ἄνευ βαθμίδων. Τὸ δ' ἀνατολικόν, τὸ ἐσωτερικὸν δῆλον ὅτι καὶ πρὸς τὸ ἐμβαδὸν τῆς Ἀκροπόλεως τετραμμένον πρόσ-
στον, βάθος μὲν ἔχον 5,8 μ. πλάτος δὲ 18, ὅμοιον εἶνε διὰ
τοὺς 6 Δωρίου ῥυθμοῦ κίονας πρὸς τὴν τοῦ δυτικῆς προστόου
πρόσσειν.

Τῶν δ' ἐκατέρωθεν τοῦ οἰκοδομήματος πτερύγων διασώζεται
ἔτι οὐ πᾶν κακῶς ἡ βόρειος πτέρυξ. Συνίσταται δ' αὕτη ἐκ
προστάσεως (εὗρους μὲν 10,76 μ. βάθους δὲ 4), πρὸς μεσημ-
βρίαν μὲν ἀναπεπταμένης, τρεῖς δὲ μεταξὺ παραστάδων Δωρίου
ῥυθμοῦ κίονας (ὕψους 5,776 μ.) ἐχούσης, καὶ ἐξ ἐσωτέρου οἰ-
κήματος, διὰ θύρας μὲν συνεχομένου πρὸς αὐτήν, ἔχοντος δ'
ὕψος μὲν 10,76 μ. βάθος δ' 8,96, καλουμένου δὲ Πινακο-
θήκης· ἐν ταύτῃ ἀνέκειντο τὸ πάλαι ἀναθηματικαὶ εἰκόνες.

Πολὺ δ' ἐλάστων εἶνε ἡ μεσημβρινὴ πτέρυξ, ὠρισμένη,
ὡς εἰωθότως ὑπολαμβάνεται, εἰς τοὺς τῆς Ἀκροπόλεως οὐρου-
ρούς· ταύτης δὲ, κατεδαφισθέντος τοῦ Βουργουνδείου πύργου,
περὶ οὗ ἐν τοῖς ἐπομένοις λόγον ποιησόμεθα, ἐφάνησαν ὑπάρ-
χοντες δύο ἔτι στύλοι καὶ ὁ ὀπίσθιος τοίχος. Σήμερον δ', ὡς
ἔοικε, κρατεῖ κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς
χρόνοις γενομένης ἐρέυνας ἡ πίστις, ὅτι ὁ Μνησικλῆς δὲν προέ-
λαβε νὰ ἐκτελέσῃ ἅπαν αὐτοῦ τὸ τεκτονικὸν σχέδιον, ἐν ᾧ
πολλαχῶς καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἀνατο-
λικῇ πλευρᾷ. ὅτι ὑπῆρχον διότι αἱ πολιτικαὶ ταραχαί, αἱ μετὰ
τοῦ ἔτους 432 διὰ τὸν ἐπικείμενον τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέ-
μου κίνδυνον ἐμποδίων πάντως καὶ εἰς τὴν πρόδον πολυτελῶν
οἰκοδομιῶν γενόμεναι, διεκώλυσαν ἰδίως τὴν κατὰ τὸ ἀρχικὸν
σχέδιον ἀποπεράτωσιν τῆς μεσημβρινῆς πτέρυγος (1).

(1) Ἐπιθι (nach den Angaben von Leopold Julius in den
Mitteil. des athen. Instituts I. S. 216.) die Ausführungen
von C. Robert bei v. Wilamowitz, Aus Kydathen. S. 188 ff.
—Κατὰ τὸν κ. Doerpfeld (Athen. Mitt. IX. επιθι καὶ Lolling a. a.
O S 339.) ἀρχαῖοι τοῖχοι δεικνύουσιν ἔτι καὶ νῦν, ὅτι τὸ μὲν πρῶτον
σχέδιον τῶν Προπυλαίων, ὃ εἰς τὸν Κίμωννα ἀνάγεται, πρὸς τὸ Πε-
λασικὸν τεῖχος παρὰ τὸν ναὸν τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος συνείχετο·

Ἡ μεσημβρινή λοιπὸν αὕτη πτέρυξ δὲν ἤνοῦτο ἐν τῇ δυτικῇ αὐτῆς πλευρῇ πρὸς τινα τοῖχον, ἀλλ' ἦν ἀναπεπταμένη διὰ στοᾶς, κίονα ἐχούσης καὶ ὀρθοστάτην καὶ παραστάδα, πρὸς ἓν τῶν κορυφωτάτων τῆς ἀνάδου τῆς Ἀκροπόλεως κοσμημάτων, πρὸς τὸν ναὸν δῆλον ὅτι τὸν τῆς Ἀπτέρου Νίκης καλούμενον, ἔστις κατὰ τὴν ἐρθῶς ἐπικρατήσασαν γνώμην ὡς τὰ Προπύλαια καὶ οὗτος τῷ αὐτῷ κατεσκευάσθη χρόνῳ.

Ἄνευ δ' οὐσιώδους ἐξασθενίσεως τῶν ἀμυντικῶν τοῦ Κίμωνος ἔργων (σελ. 66) κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ πύργου, ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ δῆλον ὅτι ἐχυρώματος, ἐν ᾧ τὸ μεσημβρινὸν τῆς Ἀκροπόλεως τεῖχος ἐτελεύτα, ὑπὲρ τὴν εἰς τὴν κορυφὴν αὐτῆς ἄγουσαν ὁδόν, ἐπίπεδον δῶμα, ὅπερ ἦδη — καὶ ὑπὸ τῆς νεωτέρας ποιήσεως ἐξοχα ὑμνηθὲν διὰ τὴν ἐκπαλαί περίβλεπτον θέσιν, ἅς ἦς οἷ τε λιμένες καὶ ἡ Σαλαμῖς καὶ ὁ Ἀκροκόρινθος ~~ἀποπτα~~ εἶνε — κορυφωτάτον ἔφερε ναιίδιον, τολμηρῶς καὶ ἐλαφρῶς ἐπὶ τὸ ἐξώτατον τοῦ πύργου πέρασ ἰδρυμένον. Καὶ ὁ ναὸς δ' οὗτος, ὁ μετρίου δωματίου μέγεθος ἔχων, ἀφιερωμένος ἦν τῇ Ἀθηνῇ. Ἐνταῦθα δ' ἀρχαίχδον ἴστατο ξόανον τῆς Θεᾶς, ἥτις, ἀσκηπῆς τὴν κεφαλὴν οὔσα, ἔφερον ἐν μὲν τῇ ἀριστερῇ κράνος, ἐν δὲ τῇ δεξιᾷ ῥοιᾶς καρπὸν. Εἰκονίζετο δ' ὡς νικήτρια Θεά, ἀλλ' οὐχ ὡς εἰωθότως αἱ νίκαι ἐν πτέρυξιν, ἀλλ' ἄπτερος, διότι ἐμελλε νὰ διαμένῃ ἐνταῦθα διὰ παντός (1). Τὸ δ' ἐπικρατοῦν ὄνομα Νί κ η ἄ π τ ε ρ ο ς βραχυλογία τις εἶνε μόνον καταχρηστική, διότι ὁ λόγος δὲν εἶνε περὶ ἰδίου τῆς νίκης σχήματος, ἀλλὰ περὶ τῆς Ἀθηνᾶς ὡς νίκης.

Τὸ δὲ ναιίδιον τοῦτο δυνατὸν ἐγένετο ἀκριβέστερον νὰ ἐξετασθῇ μόλις ἀπὸ τοῦ ἔτους 1835. Ὅτε δῆλον ὅτι οἱ Ὀθωμανοί, καταπολεμούμενοι περὶ τὸ τέλος τοῦ 17. αἰῶνος ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν, ἠττήθησαν ἐν τῇ παρὰ τὰς Πάτρας μάχῃ τῇ 23 Ἰουλίου 1678,

τὸ δ' ἐπὶ Περικλέους ὑπὸ Μνησικλέους ἐκπονηθὲν, περιελάμβανεν, οὐδαμῶς τοῦ ἐπὶ Κίμωνος σχεδίου ἐν ὄψει ληφθέντος, ἰκανὸν μέρος τοῦ ἱεροῦ τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ ἐναντι αὐτοῦ ἀρκτικοῦ τῆς Ἀκροπόλεως ἐδάφους, ὃ δ' ὅμως ἅπαν δὲν συνετελέσθη διὰ τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον. Σ. Μ.

(1) Ἐπιθι W. Vischer. Erinnerungen, S. 130.

νά ἐνισχύσωσιν ἔσπευσαν τὴν δυτικὴν τῆς Ἀκροπόλεως πλευράν, ἣ φρουρίῳ τότε ἐχρῶντο, διὰ νέας πυροβολοστοιχίας, ἧτις τὸν παλαιὸν μὲν καὶ 8 μ. ὑψηλόν, ἐκ πώρου δὲ τετειχισμένον τῆς ἀπτέρου Νίκης πύργον περὶ τὰ 2-3 μ. ὑπερέβαλε, κατ' ἀπὸ τούτου μέχρι τῆς ἀρκτικῆς τῶν Προπυλαίων πτέρυγος ἐξετείνετο. Πρὸς τοῦτο δὲ κατηδαφίσθη καὶ τὸ ναίδιον, διὰ δὲ τοῦ μαρμαρίνου αὐτοῦ ὕλικου τὰ τοῦ πυροβολικοῦ ἀγάλματα κατεσκευάσθησαν. Ἡδὲ δὲ πρὸ ἐνδὲς καὶ 50 ἐτῶν οἱ Γερμανοὶ Ludwig Ross, Schaubert καὶ Hansen κατώρθωσαν νὰ ἐπανοικοδομήσωσι σχεδὸν ἐντελῶς, κατεδαφισθέντων τῶν Τούρκικων ὀχυρωμάτων, τὸ παλαιὸν οἰκοδόμημα ἐξ ἀπαντων ὡς ἐγγιστα τῶν διασωθέντων τεμαχίων πλὴν τῶν τῆς στέγης. Ὁ δ' ἐκ Πεντελησιῶν λίθου οἰκοδομηθεὶς ναός, α μ φ ι π ρ ὀ σ τ υ λ ο ς τε τ ρ ᾶ σ τ υ λ ο ς ὢν, ἐδράζεται μὲν ἐπὶ ὑποστάσεως τριῶν βαθμίδων, μῆκος μὲν ἐχούσης 5 μ. πλάτος δὲ 5,30, ἔχει δ' ἀμφοτέρωθεν προστάδα ἐξ Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ κίονων, ὕψος 4,066 μ. ἐχόντων. Ὑπὲρ δὲ τὸ ἐπιστύλιόν ζώνη ἀναγλύφων πάντα τὸν ναὸν περιέχει, καὶ ἔχει, κατὰ τὸ πλεῖστον σωζομένη, ὕψος μὲν 45 ἑκατοστ. τοῦ μ. μῆκος δὲ 26,30. Τα δὲ ζώδια, ἀτινα ἐν σχεδὸν λίαν προπεπτωκόσιν ἀναγλύφοις ἐξειργασμένα εἶνε, εἰκονίζουσιν, ὡς ἐστὶν εἰκόνα, τοὺς τῶν Ἀθηναίων ἀγῶνας ἐν τῇ ἐν Πλαταιαῖς μάχῃ.

Ἐπὶ δὲ τοῦ χειλοῦς τοῦ πύργου, ἐφ' οὗ ὁ ναὸς ἦν, θεσιμένον τὸ πάλαι ἦν θωράκιον μαρμαρίνων πλακῶν, ἐφ' ὧν, ἀναγλύφοις ἐν τῇ ἐξωτερικῇ πλευρᾷ κεκοιμημένων, γαλκαῖ κιγκλίδων ῥάβδοι ἐμπεπηγμένα ἦσαν. Τὰ ἀνάγλυφα δὲ ταῦτα, ὧν τὴν κατασκευὴν ἢ ἐφ' ἡμῶν κριτικῇ ἐν τοῖς χρόνοις τιθεσι τοῖς μεταξὺ τοῦ 430 καὶ 373 π. Χ. (1), νίκας εἰκονίζουσι πτερωτάς ἐν παντοίαις στάσεσι καὶ ἀσχολίαις ἐπειργασμένας ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ αὐτῆς τῆς Ἀθηνῆς. πολλαχῶς ἐνταῦθα εἰκονιζομένης (2).

(1) Τῶν νεωτάτων ἀρχαιοδιφῶν χρόνον τῆς τούτων συστάσεως ὑπολαμβάνουσιν ὁ μὲν Kirkule « die Balustrade des Tempels der Athena Nike » S. 40, τὸ 407 π. Χ. ἔτος· ὁ δ' Onofrek, die archäolog. Sammlung zu Leipzig, S. 41. Nr. 37, τὸ 390—380· ὁ δὲ Wachsmuth a. a. O S 585, τὸ 593—373 π. Χ.

(2) Vischer a. a. O. 150 fg.

Οἰκοδομημένων δὲ τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ ναοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης νέα πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν κατεσκευάσθη ἄνοδος, ἣτις κυρίως τὴν τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ διεύθυνσιν εἶχε. Τὸ δ' οὐσιῶδες εἶνε, ὅτι ἐπὶ τῆς κυρίως ἐσχάτης πρὸς τὸν λόφον τῆς Ἀκροπόλεως ἀναβάσεως, ἣτις ἦγε πρὸς τὰ Προπύλαια, ἀφεστῶτα μὲν ἔτι 120 πόδας, ὑψηλότερον δ' ἰδρυμένα 45' μεγαλοπρεπῆς ὠκοδομήθη μαρμαρίνη κλίμαξ, ἣτις διὰ τινος εὐρέος ἀναπαυτηρίου εἰς δύο διηρεῖτο μέρη κατώτερον καὶ ἀνώτερον. Τὸ δ' ἀνώτερον τῆς κλίμακος ταύτης μέρος μετὰ πλατείας ἠνοῦτο βαθμίδος, ἣτις ἦν πρὸ αὐτῶν τῶν μεγάλων βαθμίδων (σελ. 101) τοῦ τῶν Προπυλαίων οἰκοδομήματος. Μέση δέ τις ἑδὸς εἰς δύο παραλλήλους κλίμακας ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω τὴν ὅλην κλίμακα διαιροῦσα ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς, ἐπεστρωμένη ἦν μαρμαρίναις πλαξίν, ἐν αἷς, ὅπως ἀσφαλεστέρα ἢ ἀναβασίς γιγνηται, μάλιστα δὲ τοῖς ζώοις, ἔντομαὶ ἐνεχαράχθησαν, ἐγκαρσίως διαθέουσαι. Ἀπὸ δὲ τοῦ τῆς μεγάλης κλίμακος ἀναπαυτηρίου μικρά τις κλίμαξ ἐπὶ τὸ ἐπίπεδον ἔφερε δῶμα τοῦ ναοικοῦ τῆς ἀπτέρου Νίκης (1).

Ὅτε δὲ ἡ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου καταιγὶς ἐπὶ τὰς Ἀθήνας ἐπέσκηψεν, εἶχεν ἀποπερατωθῆ τὸ μέγα ἔργον τῆς μετατροπῆς τῆς Ἀκροπόλεως εἰς τόπον τῆ Ἀθηνᾶ ἀφιερωμένον. Εἰ δὲ ἡ ἐξασθένησις τῶν ἀμυντικῶν τῆς Ἀκροπόλεως τειχῶν, ὡς ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδείξαμεν, ἀνεπληρώθη τότε ἔδη δι' ἄλλων ἀμυντικῶν οἰκοδομημάτων ὑπὸ τὸν πύργον, ἀμφισβητεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαιολογούντων βέβαιον δὲ μόνον, ὅτι ἡ Ἀκρόπολις πολιορκίαν ὑπέστη τὸ πρῶτον ἔργῳ ἐν τῇ τελευταίᾳ π. Χ. ἑκατονταετηρίδι. Ὡς δ' αὕτως βέβαιον μόνον, ὅτι ὁ τε Περικλῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐδωρήσαντο τοῖς Ἀθηναίοις ἀρχιτεκτονικὸν ἀπαραμίλλου ὠραιότητος κόσμον. Πέντε δ' αἰῶνας ὕστερον φίλος τις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος, ὁ εὐγενῆς Πλούταρχος, ἐνθουσιῶν ἔγραφε περὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν τῆς Ἀκροπόλεως οἰκοδομιῶν τάδε· « οὕτως ἐπανθεῖ καινότης τις αἰοικτον ὑπὸ τοῦ χρόνου διατηροῦσα τὴν ὄψιν ὡσπερ ἀειθαλὲς πνεῦμα καὶ ψυχὴν

(1) Vischer a. a. O. S. 128 ff.

ἀγέρω καταμετρημένην τῶν ἔργων ἐχόντων» (1). Ἡ γοητεία δ' αὐτῆ κατίσχυσε καὶ τῶν ξένων κατακτητῶν, τῶν τ' ἐκ τῆς Δύσεως καὶ τῶν Ὀθωμανῶν ἐν πολλῷ ὑστέροις χρόνοις, ὅτε αἱ Ἀθηναὶ πτωχαὶ μὲν καὶ μικραὶ ἐπὶ μακρὸν ἐγένοντο χρόνον, οὐδένα δ' ἄλλον πλοῦτον εἶχον ἄλλ' ἢ τὴν μαρμαρίνην κληρονομίαν, ἣν Περικλῆς τε καὶ Φειδίας, Ἰκτίνος τε καὶ Μνησικλῆς τοῖς ἐπιγενομένοις κατέλιπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Α ἰ Π ε ρ ῖ κ λ ε ῖ ο ς Ἀ θ ῆ ν α ῖ .

Ἐν τούτοις ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις, ἡ πλουσιωτάτη τῶν τότε πόλεων ἅπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ οὔσα, παντάπασιν ἔτοιμος ἦν, ἐχυρὸν ναυτικὸν ἔχουσα καὶ διὰ τειχῶν τεθωρακισμένη, ἐρωμένως εἰς τὸν ἄγριον τῶν Πελοποννησίων πόλεμον ν' ἀντιταχθῆ. Καὶ τοὺς πολεμίους δ' ἔμελλε νὰ ἐκπλήξῃ ἡ δύναμις τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες ἐτήριον τότε πρόσοδον ἔχοντες 4,710,000 μαρχῶν (5,887,500 δρχ.) ἢ 1000 ταλάντων, ὧν τὰ 600 ἐκ τῶν φέρων τῶν συμμάχων, νὰ δαπανήσωσιν ἐδυνήθησαν ἐν τοῖς τοῦ Περικλέους ἔργοις (κατὰ τοὺς ἑναγχοῦς γενομένους ὑπολογισμοὺς) (2) 28 1/2 ἑκατομμύρια μαρχῶν (35,625,000 δρχ.)· καὶ ὁμῶς ἀγαθοὶ τὰ πολεμικὰ ὄντες, ἐτοιμῶς εἶχον θαρραλέως περὶ τῆς τοῦ ἔθνους αὐτῶν ὑπάρξεως ν' ἀμυνθῶσιν.

Ὅστις δὲ τὰ τῆς Ἀττικῆς ὄρια οὐχ ὡς ἄσπονδος ἐχθρὸς

(1) Περικλ. XIII. Σ. Μ.

(2) Οὕτως ὑπολογίζει ὁ Adolf Sshmidt « das Perikleische Zeitalter » Β I. S. 139 ff, ὅστις ἔθεν μὲν συνυπολογίζει τὰς τῶν νεωσοίκων καὶ τῶν δύο πρώτων μαρχῶν τειχῶν δαπάνας, ἐτέρωθι δὲ συμπεριλαμβάνει πάντα, ὅσα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν τοῦ Παρθενῶνος ἐργασιῶν ὑποδομήθησαν ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν Ἐλευσίει, ἐν Ῥαμνοῦντι καὶ ἐν Σουνίῳ, ἐν τῷ διὰ μέσου τείχει καὶ ἐν Ἀθηναῖς ὑστερον, εἰσηγομένου τοῦ Περικλέους.

ὑπερέβαινε, ἵνα τὴν θαυμαστῶς ἐπιμελημένην τῆς γῆς καλλιεργίαν δηώσῃ καὶ τὰς πηγὰς τοῦ πλοῦτου τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος καταχώσῃ· ἔστις ὡς ἔμπορος ἢ καὶ περὶ ἄλλα ἀσχολούμενος ἔργα, ἢ καὶ ὡς εἰρηνικὸς ὁδοιπόρος εἰς Ἀθήνας ἤρχετο, οὗτος ταχέως κατενόει, ὅτι ἡ πόλις, οἷαν ὁ Περικλῆς τοῖς ἐπεβεβιωκόσιν αὐτῷ κατέλιπε, μεγάλη ὄντως κατὰ πάντα ἐγένετο. Οἱ δ' ἐργατικοὶ καὶ εὐπόρως ἔχοντες κάτοικοι, οἵτινες πλὴν τῶν γυναικῶν, καθὰ παρὰ τοῖς ἐν μεσημερινοῖς κλίμασι βιοῦσιν ἐθίζεται, ἐν ταῖς ὁδοῖς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ταῖς ἀγυιαῖς ἐπεφαίνοντο (ὃ ἐν ταῖς τῶν βορείων κλιμάτων πόλεσιν οὐ γίγνεται), εἰς μέγα ἠϋξήσαν πλῆθος. Ὑπελογίσθη δ' ἐπ' ἐσχάτων (1) τὸ πλῆθος τῶν ἐλευθέρων τῆς πόλεως κατοίκων, καὶ τῶν πολυαρίθμων μετοίκων συνυπολογιζομένων, εἰς 100 ἀκριβῶς χιλιάδας, οἷς προσθετέρι καὶ δις σχεδὸν τοσοῦτοι δεῦλοι. Οὐκ ὀλίγων δὲ πάντως ἕστεροῦντο πραγμάτων καὶ αἱ Ἀθηναί καὶ τὰ περίξ, ὧν οὐθ' οἱ ἐπὶ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων Ῥωμαῖοι ἕστεροῦντο, οὐθ' οἱ τὰς μεγάλας οἰκοῦντες πόλεις τῶν νεωτέρων πεπολιτισμένων ἔθνων. Διότι ὅσον θαψιλῶς καὶ ἂν προήχθη τῶν περὶ τὰς Ἀθήνας ἀγρῶν ἢ καλλιεργία, ὅσον στενὴ καὶ ἂν ἦν ἡ τῶν πλείστων εὐπόρως ἐχόντων οἰκῶν ἐπιμιξία πρὸς τὰ ἐν ταῖς ἀγροικίαις κτήματα αὐτῶν, πάλιν ὅμως ἄπειροι ἔτι ἦσαν οἱ τότε Ἀθηναῖοι τῆς τέρψεως, ἦν τὸ ἐν ἐπαύλεσι διαιτᾶσθαι παρέχει, ὡσπερ κατάλληλον αὐτοῦ χρῆσιν ὕστερον ἐποιεῦντο Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ γενόμενοι. Τὰς τερπνάς λοιπὸν ἐν ἀγροῖς οἰκίαις, αἵτινες σήμερον πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης μεγάλων πόλεων τὰ περίχωρα ἐξωραιοῦσι, δὲν πρέπει ἐν τῇ τότε χρόνῳ νὰ ἐκζητῶμεν ἔτι παρὰ τῇ τοῦ Περικλέους πόλει. Διότι οὐδ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ ὑπῆρχον μεγαλοπρεπῆ ἀνάκτορα, οἷα περ τὰ ὑπὸ τῶν ἐπιφανῶν Ῥωμαίων οἰκοδομούμενα καὶ πάσῃ τέχνῃ καὶ πολυτελείᾳ καλλωπιζόμενα ἐν τε τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις τῆς δημοκρατίας καὶ ἐν τοῖς τῶν Καισάρων. Καίτοι δὲ πάντα τὰ δημόσια οἰκοδομήματα καὶ αἱ παντοῖαι κατασκευαὶ αἰείποτε

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth a. a. O. S. 564 ff.

μεγαλοπρεπή και καλά κατασκευάζοντο, ὅμως αἱ τῶν πολιτῶν καθύλου οἰκίαι ἦσαν ἔτι ἀπείριστοι και ἀκομψοί. Οὐδὲν δ' ἦτον τὰ ἐντὸς τῶν οἰκιῶν χαρίεσσαν και τερπνὴν εἶχον τὴν διάταξιν· ἦδη δὲ και πλούσιοι πολῖται ἤρξάντο, ὡς ὁ ἐπιφανὴς Ἀλκιβιάδης, νεανίας ἔτι ὢν, τὰς ἑαυτῶν οἰκίας διὰ δοκίμων καλλιτεχνῶν νὰ διαποικίλωσιν. Ἐνιαχοῦ δ' ὑπῆρχον ἦδη και οἰκίαι ἰδιωτῶν, αἵτινες τῆς συνηθείας ἐξέβαινον. Ἐν δὲ τῇ βορειοδυτικῇ πόλει ὑπῆρχον κανονικαὶ ὄντως και ἐπὶ ὠραιότητι λογιζόμεναι ὁδοί. Εἰς ταύτας δὲ συγκατελέγετο ἡ τὰς Πειραικὰς πύλας πρὸς τὴν ἀγορὰν συνδέουσα (σελ. 57), μάλιστα δ' ἡ ἀπὸ τοῦ Διπύλου πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν τῆς ἀγορᾶς γωνίαν ἄγουσα. Ἐνταῦθα δῆλον ὅτι μεγαλοπρεπὴς ὄντως ὁδὸς πρὸς τὴν καρδίαν τῶν Ἀθηνῶν ἔφερεν ἀπὸ τῶν μεγάλων και κυρίων τῆς πόλεως πυλῶν· ἦν δ' ἡ ὁδὸς αὕτη, ὁ ὁ ρ ὁ μ ο ς ἐκεῖνος (σελ. 61), ὡς ὠραίετο ἐνθεν μὲν ὑφ' ἀπλῆς κιονοστοιχείας, ἐτέρωθι δὲ ὑπὸ μεγαλοπρεπῶν στοῶν (1).

Περὶ δὲ τακτικοῦ τῶν ὁδῶν ἐν νυκτὶ φωτισμοῦ, ὡς ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσιν ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν Ῥωμαίων αυτοκρατόρων, μάλιστα δ' ἐν Κ/πόλει ὕστερον, οὐδὲν εἶνε γνωστόν. Τὰ δ' ὑδραυλικὰ τῶν προτέρων χρόνων ἔργα (σελ. 31) ἔτι κάλλιον και λαμπρότερον προήγαγεν ἐπὶ πλέον ὁ Περικλῆς, συνεπιβοηθοῦντα και τὸν μαθηματικὸν Μέτωνα ἔχων. Ἐν δὲ τοῖς πρὸς ἀνατολὰς τῆς πόλεως κήποις περὶ τὸν ἀνακτορικὸν τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν κῆπον, ὅπου ἔτι και νῦν φαίνεται ἅπας ὁ τόπος ὑπὸ βαθέων, ἐν δημοσίᾳ δὲ χρήσει σήμερον ὄντων ὑδραγωγείων (ἐν τοῖς βαθυτάτοις και παλαιστοτάτοις τὸ ὕδωρ ῥεεῖ 60 σχεδὸν ὑπὸ τὸ νῦν ἕδαφος πόδας) κατασκευάσθη εἰς βάθος κειμένη δεξαμενὴ, ἔτι και νῦν ἐν χρήσει οὔσα. Ἐν αὐτῇ δὲ συνήγοντο τὰ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν και ἀνατολικῶν ὁρέων καταρρέοντα ὕδατα, και ἐξ αὐτῆς οὕτω διενέμοντο δι' ὀχετῶν εἰς πᾶσαν τὴν πόλιν, ὥστε και ὑψηλότεροί τινες τόποι νὰ πορίζωνται ἦν δυνατὸν ὕδωρ, ὁ και ἐν αὐτῇ τῇ Πνυκί διωχετεύθη. Τὸ δὲ τότε ἐν Ἀθήναις ὑπάρχον ὕδωρ τοσοῦτον ἦν ἀφθονον, ὥστε οὐ μόνον

(1) *Επιθι Curtius, Erläuternder Text S. 50.

καὶ τῷ ἔξω ἐπήρκει Κεραμεικῷ, ἀλλὰ καὶ δημόσιοι κατεσκευάσθησαν λουτρῶνες. Ἐπειδὴ δ' ἡ τοῦ ὕδατος πίσις δὲν ἦν τοσαύτη, ὥστε καὶ τὰ ὑψηλότερα τῆς Μελίτης νὰ ἐφυδρευθῶσιν, ἤρξαστό πως κατὰ μικρὸν ἐρημουμένη, ἅτε τῶν κατοίκων ἐξ ἐμβροδεκτῶν μόνον τὸ ὕδωρ προμηθευομένων. Καὶ διεκόπησαν μὲν, ἀρχομένου τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὰ μήπω συντελεσθέντα ἔργα, ἐπανελήφθη ὅμως ἡ τούτων προαγωγή μετὰ τὴν Νικίειον εἰρήνην (427 π. Χ.) καὶ ἐπεξετάθησαν μέχρι καὶ τοῦ ἐπινείου (σελ. 80). Δι' ὃ γ ε τ ῶ ν δ' ἅμα ἐφυδρεύθη καὶ ἡ πόλις. Μέγας δέ τις καὶ μέχρι 4,20 μέτρ. εὐρὺς ὑπόνομος, θολοειδῆ ἐκ Πειραικοῦ λίθου καμάραν ἔχων, σχεδόν τι παραλλήλως τῇ τοῦ ὑδραγωγείου κυρίᾳ διακλαδῶσει βαίνει ἀπὸ τῶν κήπων πρὸς τὸ Δίπυλον καὶ ἔξω τούτου. Ὁ ὑπόνομος οὗτος ἔφερε τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ πέραν τοῦ ἔξω Κεραμεικοῦ εἰς τοὺς λαχανοκήπους, εἰς τὰς τῶν ἴων πρασιάς καὶ τοὺς ἐλαιῶνας (1).

Ἐν δὲ τῷ πρὸ τοῦ Διπύλου ἔξω Κεραμεικῷ τὸ κυρίως π ο λ υ ἄ ν δ ρ ι ο ν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἦν. Ἀνασκαφῶν δὲ πρὸ 25 ἐτῶν γενόμενων παρὰ τὸ πολλαχῶς προμνημονευθὲν παρεκκλήσιον τῆς Ἀγ. Τριάδος, γνωστὰ ἔκτοτε καὶ προσιτὰ ἡμῖν αὖθις ἐγένοντο ἀξιόλογα αὐτοῦ μέρη.

Πρὸς τὸ μέρος δὲ τοῦτο συνεπυκνωτο τὸ πλεῖστον τῶν ἐν Ἀθήναις ἐν ἐκείνοις τοῖς εὐδαίμοσι χρόνοις θεᾶς ἀξίων, ἃ οἱ τε ξένοι καὶ οἱ ἐκ τῶν στρατειῶν ἢ δι' ἐξωτερικὰς ὑποθέσεις ἀποδημοῦντες καὶ ἐπανιόντες Ἀθηναῖοι θεάσασθαι εἶχον. Οἱ δὲ εἰς τὸν μέγαν τοῦ Πειραιῶς λιμένα καταπλέοντες καὶ τὸ ἐπίνειον ἐπισκεπτόμενοι, κατενόουν ἤδη ἱκανῶς οἷα ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ δύναμις καὶ ὁ πλοῦτος τῆς λαμπρᾶς ταύτης πόλεως. Καὶ αἱ μὲν μεγαλοπρεπεῖς τριήρεις ἀνεμίμνησκον τὰς ὑπερηφάνους τῶν Ῥωμαλέων Ἀθηναίων ναυτῶν νίκας, τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἰστῶν τῶν ἐμπορικῶν νεῶν καὶ ἡ ζωηρὰ ἐν τῇ παραλίᾳ ἐπιμιξία φανερόν ἐποίουν πῶς

(1) Curtius, Erläuternder Text, S. 28 u. 37. v. Wilamowitz, a. a. O. S. 163 u. 170 ff. Curtius u. Kaupert, Heft. I. S. 8. Ziller, Mitteil. d. archäolog. Instituts zu Athen, 1877. II. S. 107. 119. Pöhlmann, die Uebervölkerung der antiken Grossstädte. S. 127. 130.

τὸ Ἀττικὸν ἐμπόριον συνέδεε πρὸς τὰς Ἀθήνας τὰς ἀπωτάτω παραλίαις καὶ τοὺς ἀπωτάτω λιμένας οὐ μόνον τοῦ Εὐξείνου πόντου, ἀπάσης τε τῆς Ἀνατολῆς καὶ τοῦ Ἀδρία καὶ τῶν Ἰταλικῶν καὶ Σικελικῶν ἀκτῶν, ἀλλὰ καὶ αὐτῆς τῆς Τυρρη- νικῆς θαλάσσης. Πορεία δέ τις ἢ ἱκπασία πρὸς τὰ μακρὰ τεῖχη ἀνεμίμνησθε παντὶ τὴν ἐνέργειαν, δι' ἧς ἀπὸ τοῦ Θεμιστο- κλέους μέχρι τῶν πρώτων μεγάλων τοῦ Ἀρχιδαμείου πολέμου μαχῶν ὁ αὐτεξούσιος τῆς Ἀθηναῆς λαὸς ἐκ σχεδὸν εὐτελῶν πραγμάτων εἰς μ. ε. γ. ἄ λ. η. ν. ὀ ὕ ν α μ ι ν προήχθη, κατὰ τὰς Ἑλληνικὰς τοῦλάχιστον διαστάσεις. Ὁ δ' ἐν Διπύλῳ παραγε- νόμενος εἶχεν ἤδη τὸ ἐκτεταμένον κοιμητήριον ἴδει, ἐν ᾧ τὰ μνημεῖα πλείστων πολιτῶν ἦσαν, ἐν οἷς καὶ τὰ καλύπτοντα τὸ ἄνθος τῆς μαχίμου τῶν Ἀθηναίων νεότητος, τῆς ὑπὲρ τοῦ με- γαλείου τῆς πατρίδος θαρραλέως ἀγωνισαμένης καὶ ἐνδόξως πεσοῦσης. Ἴσως δέ τις καὶ μέχρι τῶν τερπνῶν τοῦ Κολωνοῦ κήπων καὶ τῶν εὐσκαίων τῆς Ἀκαδημείας δενδροστοιχιῶν ἐπο- ρεύθη. Ὁ δ' εἰς τὴν πόλιν εἰσιὼν καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ τὰ τεῖχη καὶ τοὺς τῶν πυλῶν πύργους καταλιπὼν, ἔτι δὲ τὴν μακρὰν καὶ μεγαλοπρεπῆ ἀπὸ τοῦ Διπύλου μέχρι τῆς ἀρκτικῆς πλευ- ρᾶς τῆς ἀγορᾶς ἐδόν, ἐν τῷ κ. ε. ν. τ. ρ. ῶ ἦν τῶν Ἀθηνῶν. Τὸ δ' ἐνταῦθα προσπίπτον θέαμα ἔξοχα πάντως ἐπιβάλλον καὶ ἐκπληκτικὸν ἦν. Διότι ὑπερέκειτο ἀπὸ μεσημβρίας ἅμα μὲν ἡ ἀπόκρημνος καὶ πετρώδης Ἀκρόπολις, ὄχυρως τετειχισμένη καὶ ἐν ἀνθηρᾷ ἤδη ἔχουσα καλλονῆ τὰς ἀπαστραπτούσας μεγα- λοπρεπεῖς τῶν Προπυλαίων καὶ τοῦ Παρθενῶνος οἰκοδομίας, ἅμα δ' ἡ παρ' αὐτῇ σκληρὰ καὶ οἰατὰ τοῦ Ἀρείου πάγου κο- ρυφή καὶ τὸ σύνολον τῶν ἀπὸ τοῦ Θησείου ἐκπρεπῶν οἰκοδομη- μάτων, ὧν τινὰ μὲν ἐδέσποζον, τινὰ δὲ κύκλῳ τὴν ἱκανῶς ἐκτε- ταμένην ἀγυῖαν περιέβαλλον. Ἡ δ' ἀγορὰ δραστηριωτάτου μάλιστα πρὸ μεσημβρίας ἔβριθε πλήθους λαοῦ. Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῇ κατὰ προτίμησιν συνήγοντο οἱ περὶ τὰ πολιτικά, τὰς τέχνας καὶ τὴν φιλοσοφίαν ἀσχολούμενοι, τὰ ἀρκτικά αὐτῆς εἰς τὴν ἐμπο- ρικὴν μάλιστα ἐπιμιξίαν ὠρίσθησαν. Ἐνταῦθα δ' ἐγίγνετο, ὡς ἤδη προεμνημονεύσαμεν (σελ. 24), τὸ ἐμπόριον, καθὰ ἔτι καὶ νῦν ἐν ταῖς ἀγοραῖς (Bazar) τῶν τῆς Ἀνατολῆς πόλεων γί-

γνεται. Ὁ ἐστίν, αἱ ὁδοὶ καθόλου τῶν πάλαι Ἀθηναίων δὲ ν εἰ-
 γον τὴν διάταξιν τῶν νεωτέρων πόλεων, καθ' ἣν ἅπασαι αἱ
 ὁδοὶ καὶ ἀγυιαί ὠραιζόνται ἔνθεν καὶ ἔνθεν ὑπὸ παντοίων ἐργα-
 στηρίων· μᾶλλον δὲ παρείχοντο πρὸς πώλησιν τὰ πιπρασκόμενα
 κατ' εἶδη ἐν ὠρισμένῳ τινὶ τόπῳ. Διὸ ἴδια ἐν τῇ ἀγορᾷ πρὸς
 τὸ ἐμπόριον μέρη δι' ἐπιγραφῶν σεσημασμένα ἦσαν, ἐν οἷς τοῦτο
 μὲν ἐν ἀπλοῖς περιφράγμασι, τοῦτο δ' ἐν μακρᾷ σειρᾷ ξυλίνων
 σκηναῶν (παραπηγμάτων) ἐπεκηρύνοντο πρὸς πρᾶσι πάντα,
 ὅσων ἢ καθ' ἡμέραν χρήσις δεῖται, ἢ ὅσα ὁ ἥδη πολυτελεῶς
 προαχθεὶς πολιτισμὸς ἀναγκαῖα παρίστη. Ἐνταῦθα δ' ὑπῆρχον,
 πλὴν τοῦ κρέατος καὶ παντὸς εἶδους ζωοτροφίαι. Ὡς δὲ πάν-
 τοτε ἐν ταῖς παραλίασι καὶ ταῖς τῶν νήσων Ἑλληνικαῖς πόλε-
 σιν, οὕτω καὶ τὸ Ἀθήνησιν ἰχθυοπωλεῖον ἀφθόνως ἦν ἐφωδια-
 σμένον. Ἐφέροντο δ' ὅπως πραθῶσι μαγειρικὰ καὶ σίτικὰ
 σκεύη ἐν ἀφθονίᾳ πρὸς ἐκλογὴν, πλῆθος δ' ἐνδυμάτων καὶ πα-
 ρομοίων πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἄνη, μάλιστα δὲ τὰ ἰδιαζόντως
 ἀγαπώμενα ἴα καὶ αἱ ἀνεμῶναι καὶ στέφανοι δ' ὑπῆρχον ἐν
 πλησμονῇ. Καὶ τὰ προϊόντα δὲ τῆς Ἀττικῆς φιλοτεχνίας καὶ
 βιομηχανίας ἐφαίνοντο ἐν πολλοῖς ἐργαστηρίοις καὶ παραπήγ-
 μασι τῆς ἀγορᾶς ἢ καὶ ἐγγὺς αὐτῆς κατατεθειμένα. Ἀλλ' ἐν
 τῇ Κολωνῶν ἀγοραίῳ ἀχθοφόροι καὶ ὑπουργοὶ προσέφερον αὐτῶν
 τὴν βώμην καὶ ὑπουργίαν. Καὶ χ ρ ῆ μ α τ ι σ τ ῆ ρ ι ο ν δ' εἶχον
 αἱ πάλαι Ἀθῆναι. Μέρος δὴλλον ὅτι τῆς εὐρείας ἀγυῖας ὠρισμέ-
 νον ἦν εἰς τὰς σκηνάς καὶ τὰς τραπέζας τῶν ἀργυραμοιβῶν ἢ
 τραπεζιτικῶν· ἐνταῦθα αἱ χρηματιστικά ἐγίγνοντο πράξεις, τὰ
 δ' ἐν πλησμονῇ εἰσχομιζόμενα ξένα νομίσματα ἀπανταχόθεν τοῦ
 τότε κόσμου, τοῦ ἐν ἐμπορικῇ ὄντος πρὸς τὰς Ἀθήνας ἐπιμιξία,
 ποικίλας ὑφίσταντο ἐν τῇ τρεχούσῃ τιμῇ διακυμάνσεις.

Πρὸς δὲ τούτοις παντάπασιν ἰδιάζον τῷ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις
 βίῳ εἶνε, ὅτι, πλὴν τοῦ ζωηροῦ, ἐν τῇ ἀγορᾷ ἀθροισμένου πλη-
 θυσμοῦ, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐνεκαθιδρύθη ἐν αὐτῇ καὶ ἕτερόν
 τι ἐκ μαρμάρου καὶ χαλκοῦ πλῆθος. Ἀφορμὴν δὲ τοῖς Ἀθη-
 ναίοις ἔδωκαν, ὅπως πληρώσωσιν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν τὴν
 ἑαυτῶν πόλιν διὰ τῶν ἀνδριάντων τῶν ἀνδρῶν τούτων, οἵτινες
 καθ' οἰονδήποτε ἀξιόλογον τρόπον τὸν τῆς Ἀττικῆς λαὸν εὐηρ-

γέτησαν, οὐ μόνον ἢ πρὸς ἀπόκτησιν τοιούτων ἔργων τῶν πλαστικῶν τεχνῶν εὐαρέστησις, ἀλλὰ καὶ ἡ φιλόπολις εὐγνωμοσύνη, ἐν δὲ τοῖς χρόνοις τῆς παρακμῆς καὶ ἀνελεύθερος βεβαίως γνώμη καὶ ζήλος πρὸς ἐνδείξιν μεγάλης κολακείας. Ἀπὸ δὲ τῆς οἰκτρᾶς τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τελευτῆς καὶ τῆς διὰ Κένωνος ἐπανορθώσεως τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ἱκανῶς εὐρύχωρον κατέλαβον ἐνταῦθα τόπον παρὰ τοῖς ἔξ Ἀθηναίων τὸ γένος ἔλκουσι μεγάλοις ἀνδράσι καὶ ἀλλοδαποί, οἷος ἦν ἐν τοῖς πρώτοις Εὐαγόρας ὁ τῆς Κύπρου ἡγεμὼν καὶ φίλος τοῦ διαπρεποῦς ἐν Κνίδῳ νικητοῦ. Οὐ μόνον δ' ἡ ἀγορὰ αὐτῆ ἐξαίρετως ἐκαλλωπίσθη — ἐν ἣ καὶ τῷ δ' ἔτι μ. Χ. αἰῶνι χαλκοῦς ἀνδριάς ἔτι ζῶντι ἀνηγέρθη τῷ ὑμνουμένῳ τῆς Ἀκαδημίας διδασκάλῳ καὶ μεγάλῳ ἄμα τῆς πόλεως εὐεργέτῃ, τῷ πολιῳ Πραξιεσίῳ — ἀλλὰ καὶ τὰ περὶ αὐτὴν ἐγγὺς μέρη θαψιλοῦς ἔτυχον ἐπιμελείας καὶ καλλωπισμοῦ ἀπὸ τῆς τῶν ἀγαλμάτων ἀναστηλώσεως ποῦ μὲν τῶν ἐπωνύμων τῶν φυλῶν τοῦ Κλεισθένους ἡρώων, ποῦ δὲ τῶν τοῦ Ἰππάρχου φονέων, ἔτι δὲ πλείστων ἄλλων τοιουτοτρόπων καλλιτεχνικῶν ἔργων ἱστορικοῦ ἄμα καὶ καλλιτεχνικοῦ κόσμου. Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐγίγνετο τοῦτο ἐν τῷ κέντρῳ κυρίως τῆς πόλεως, ὃ ἔστιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Καὶ τὸ πάλαι δὲ καὶ νῦν ἔτι ἀλλοδαπὸς λόγιος τὸν χώρον ἐπισκεπτόμενος τοῦτον, οὗ τὰ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα περιεγράψαμεν ἤδη, δὲν κατέλιπον αὐτόν, ὡς αὐτόθεν δῆλον, εὐκόλως. Ταῦτα δὲ καὶ τὸ νεόκτιστον τοῦ Ἐρεχθείου οἰκοδόμημα, ὃ, ὡς θέλει δειχθῆ, ἐν τοῖς ὑστέροις χρόνοις τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὸ πέρας ἔλαθεν, ἐπεσχίασαν, ὡς εἰκόσ, τελέως τὰ ἄλλα ἐν τῇ Ἀκροπόλει μικρότερα ἱερᾶ, οἷόν ἐστι τό τε τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας, ἧς τὸ ἕδανον ὁ Πραξιτέλης ὑστερον κατεσχεύασε, καὶ τὸ Ἴωνικοῦ ρυθμοῦ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς ἐργάνης (1). ἀμρότερα δ' ἦσαν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ τῆς

(1) Νὰς ἐργάνης Ἀθηνᾶς κατὰ τὸν κ. W. Dörpfeld (Mithell. des D. arch. Inst. Bd. XII. S. 53-57) δὲν ὑπῆρξε, διότι τοιούτου ναοῦ ὁ Πaus. ἐν χωρίῳ A. XXIV, 3. δὲν μνημονεύει, ἀλλὰ τοῦ παλαιοῦ τῆς Ἀθηνᾶς πολιάδος (ἔπιθι σελ. 32 Σημ. 2), οὗ ἡ περι-

Ἀκροπόλεως γωνία μεταξὺ τῆς νοτίας τῶν Προπυλαίων πτέρυγος καὶ τοῦ Παρθενῶνος, 9 βαθμίδας αὐτῶν ὑπερέχοντος. Ἀλλὰ καὶ οἱ μικρότεροι οὗτοι ναοί, οὔς στέφανος παντοίων καλλιτεχνικῶν ἔργων περιέβαλλε, συνεβάλλοντο μετὰ τῶν σεμνῶν τῆς Περικλείου ἐποχῆς οἰκοδομημάτων καὶ πλήθους ἀγαλμάτων καὶ συμπλεγμάτων, πυκνοτέρων σὺν τῷ χρόνῳ προΐοντι γιγνομένων, ἔτι δὲ καὶ τῶν ἀπαύστως αὐξανόντων πολυτελῶν ἀναθημάτων, τῶν ἐπὶ τῶν κυρίων ὁδῶν τῶν τὴν ἐπιφάνειαν τῆς Ἀκροπόλεως διατεμνουσῶν, συνεβάλλοντο καὶ αὐτοί, ὅπως ἀληθῶς ἐπιβάλλουσα αἴσθησις διεγερθῆ.

Ὁ δ' ἅπαξ εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν Ἀκρόπολιν παραγεγόμενος καὶ ἐν τοῖς ἐγγύτατα μετὰ τὸν Περικλεᾶ χρόνοις δὲν εἶχεν ἰδεῖν πάντα, ὅσα ἀξία θέας ἦσαν ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν πόλει, διότι ἐν αὐτῇ ὡσπερ ἐστὶ καὶ πρυτανεῖα πάσης τῆς οἰκουμένης ὑπῆρχον ἐν τοῖς πρώτοις καὶ ἄλλοι πλὴν τούτων ἀξιολογώτατοι τόποι. Ἐὼντες δὲ τὸ ἐκπληξιν παρέχον πλῆθος ἄλλων τε ἀξιολόγων ἱερῶν καὶ θέσεων, πολιτικῶς τε καὶ ἱστορικῶς ἀξιωματικῶν, πρέπον κρίνομεν νὰ μνημονεύσωμεν δύο μάλιστα παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν τόπων, οἵτινες παντοιοτρόπως τὴν προσοχὴν διήγειρον τῶν τὰς Ἀθήνας οὐ λίαν ἐπιπολαίως ἐπισκεπτομένων. Ἐμνημονεύσαμεν δὲ ἤδη οἷαν Θαυμασίαν αἴσθησιν ἡ φαιὰ καὶ φαλακρὰ τοῦ Ἀρείου πάγου πετρώδης κορυφῆ θὰ παρῆγε τῷ ἐν τῇ Ἀγορᾷ διατρίβοντι Ἀττικῷ ὄχλῳ. Ἡ κορυφὴ αὕτη ἀνεμίμνησκε πάντως κατ' ἄλλον ὅλως τρόπον ἢ ἡ νέον καὶ ἀνθηρὸν τὸ κάλλος ἔχουσα Ἀκρόπολις οὐ μόνον τὴν μυθικὴν καὶ πατροπαράδοτον, ἀλλὰ καὶ τὴν νεωτέραν δημοκρατικὴν τοῦ ἔθνους τῶν Ἀθηναίων ἱστορίαν. Διότι ἐγγὺς μὲν τῶν βορειοανατολικῶν τοῦ λόφου προπόδων ὁ τοῦ Ἀρεως ἦν ναός, πρὸς ἀνατολὰς δ' ἐν τῇ τοῦ ἐδάφους κυρτότητι παρὰ τὴν δυτικὴν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπώρειαν ὁ ἱερὸς τῶν Εὐμενίδων γῶρος, ἐν ᾧ καὶ ὁ μυστηριώδης τοῦ Οἰδίποδος τάφος. Παρὰ δὲ τούτῳ βαθεῖα ἐν τῇ γῆ ῥωγμῇ, ἥτις κατὰ παλαιότεραν εἰκόντως δέξαν

γραφὴ δυστυχῶς ἀπωλέσθη, τῶν τελευταίων μόνον τῆς περιγραφῆς λέξεων « ὅστις . . . θεάσασθαι » περισφυσίων. Σ. Μ.

ἄχρι τοῦ Ταρτάρου ἐξικνεῖτο, μέλαιναν ὑβρίων ὑδάτων συστάδα ἔχουσα καὶ ἀναμνηστικὸν τι σύμβολον τοῦ ἄγους, ὅπερ τῷ 616 π. Χ. καθ' ἑαυτῶν καὶ τῆς πόλεως ἤλασαν οἱ παρασπονδῆσαντες καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Κύλωνος σφάζαντες Ἀλκμαιωνίδαι. Αὐτὸς δ' ὁ λόφος ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ πρὸς ἀνατολὰς τεχνικὴν ἐπίπεδον εἶχεν ἐπιφάνειαν, πρὸς ἣν ἀπὸ μεσημβρίας κλίμαξ 15 βαθμίδων ἐν τῇ πέτρᾳ λελαξευμένη ἀνέφερεν. Ἐνταῦθα ἤδρευε τὸ φονικὸν καὶ σεμνότατον τῶν Ἀθήνησι δικαστηρίων, ὅπερ ἄμα τὸ δικαίωμα εἶχεν ἀπὸ τοῦ Σόλωνος μέχρι τῆς ἐπὶ Ἐριάλτου τῷ 460 π. Χ. γενομένης πολιτικῆς μεταβολῆς ἢ ἀπορρίπτῃ ἐν τοῖς μεγάλοις πολιτικοῖς ζητήμασιν αὐτογνωμόνως τὰ τῆς Βουλῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ψηφίσματα. Ἐνταῦθα ἐδίκαζον οἱ Ἀρεοπαγῖται ἐν ὑπαίθρῳ μὲν περὶ φόνου ἐκ προνοίας, ἐν ἀπλῇ δὲ σκηνῇ περὶ ἄλλων ἐγκλημάτων. Ὡς ῥητορικὸν δὲ βῆμα διὰ τε τὸν διώχοντα (ἐνάγοντα) καὶ τὸν φεύγοντα (ἐναχόμενον) ἐχρησίμευσον δύο πανάρχαιοι, ἄμορφοι καὶ ἀπελέκῃτοι (ἀργοὶ) λίθοι, ὁ τῆς ὕβρεως καὶ ὁ τῆς ἀναιδείας, οἵτινες εἰκότως ὡς βωμοὶ ὑπελαμβάνοντο αὐτῶν, προσωποποιουμένων ὡς δαιμόνων. Βωμὸς δὲ τις τῆς Ἀθηναῶν Ἀρείας ἐνταῦθα ὑπάρχων, λέγεται, ὅτι ὑπὸ Ὀρέστου ἰδρύθη, ὅτε τῇ μεσιτείᾳ τῆς Ἀθηναῶν ἀθῶος τοῦ ἐπὶ μητροκτονία ἐγκλήματος ὑπὸ τοῦ Ἀρείου πάγου ἐκηρύχθη.

Ὅλως δ' ἄλλοῖα αἰσθησις ἐπεγίγνετο εἰς ἐκεῖνον, ὅστις, ἀπὸ τῆς νοτιοανατολικῆς τῆς ἀγορᾶς γωνίας πρὸς τὴν ἀρκτικὴν τῆς Ἀκροπόλεως βαίνων ὑπώρειαν, τὴν ὠραίαν καὶ ὄλως τῇ τῶν Ἀθηναίων πόλει ἰδιάζουσαν ἐλάμβανεν ὁδόν, ἡμικυκλικῶς τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἀκροπόλεως πλευρὰν περιθέουσαν καὶ εἰς τὸν ἱερὸν τοῦ Διονύσου χῶρον ἐξικνουμένην. Ἦν δ' ἡ ὁδὸς αὕτη ἡ τῶν Τριπόδων καλουμένη, ἢ τὸ ὄνομα αὐτῆς ἐκ τινος καλοῦ Ἀττικοῦ ἔθους λαβοῦσα. Τελουμένων δὴλον ὅτι τῶν Διονυσιακῶν ἀγώνων, χαλκοὶ τρίποδες προὔκειντο εἰς μέσον. ὡς ἀμοιβαί. Οἱ δὲ νικηταὶ κατὰ τοὺς χορηγικοὺς τούτους ἀγῶνας δὲν ἀνετίθεσαν τὰ πολύτιμα ταῦτα τρόπαια παρ' ἑαυτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ, ἀλλὰ δημοσίᾳ καὶ διαρκῶς πρὸς θεᾶν, καὶ δὴ ἐπὶ βάσεων μᾶλλον ἢ ἥττον καλλιτεχνικῶς ἐξεργασμένων. Πρὸς τὸν σκοπὸν

δὲ τοῦτον ὠρισμένη ἦν ἢ ἐκ τοιούτων τριπόδων τὴν ἐπωνυμίαν προσλαβοῦσα ὁδός, ἀμφοτέρωθεν πλείστοις μικροῖς περιειλημμένη στρογγύλοις ἐκ μαρμάρου ναοῖς, ἐφ' ὧν τὰς κωνοειδεῖς στέγας οἱ τρίποδες ἐτίθεντο.

Εἰ δέ τις μέχρι τοῦ πέρατος προὔχῳρει τῆς ὠραίας ταύτης ἐδοῦ, ἦτις, προϊόντος τοῦ χρόνου, ἐπὶ μᾶλλον πληρουμένη καὶ διὰ τῶν μικρῶν τούτων καλλιτεχνημάτων ὠραϊζομένη, εἰς τῶν ἀγαπητῶν τοῖς Ἀθηναίοις περιπάτων ἐγένετο, εἰς τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου τὴν ἀνατολικὴν εἴσοδον ἐξικνεῖτο, τὸ τοῦ Περικλέους Ὠδεῖον παριῶν (1). Εἶτα δὲ παρεγίγνετό τις εἰς τὸν χώρον, ὅστις ἤδη ἐν τοῖς ἐπὶ Περικλέους καὶ τοῖς ἐφ' ἐξῆς χρόνοις διὰ τε τὸ ἐπιβάλλον καὶ ἐπαγωγὸν οὐ μόνον τοὺς Ἀθηναίους εἴλκυε καὶ κατεγοήτευεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας, οἵτινες κατὰ χιλιάδας εἰς τὴν πόλιν ταύτην παρεγίγνοντο. Διότι ἐνταῦθα μάλιστα αἱ τῶν μεγάλων δραματικῶν ἐδιδάσκοντο λαμπραὶ τραγωδίαι καὶ εὐφρεῖς κωμωδίαι, αἱ καὶ νῦν ἔτι, ὅσαι αὐτῶν μέχρι νῦν περιεσώθησαν, εὐαισθήτους καταμαγεύουσαι ψυχάς. Τὸ πάλαι δ' ἢ σεμνὴ αὐτῶν χάρις οὐ μόνον τοὺς ἐπὶ τῶν Ἀττικῶν ποιητῶν γενομένους ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἀπὸ Αἰσχύλου μέχρι Ἀγάθωνος ἀδιαλείπτως κατενεθουσίαζε καὶ κατεγοήτευεν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πέραν τῶν ὁρίων τῆς Ἀττικῆς, αὐτοὺς δὴ τοὺς ἀντιπάλους τῆς Ἀττικῆς ἡγεμονίας καὶ πολιτικῆς, εἰς ἀκούσιον τιμὴν ἐξαναγκάζουσα διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τοῦ τῶν Ἀθηναίων πνεύματος. Ἡ δ' ἐντελής ἀποπεράτωσις τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ Θεάτρου, ὅπερ, ἐν τοῖς ἐφ' ἡμῶν χρόνοις σκαφέν, ἀνεφάνη αὐθις ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῆ ἐκτάσει, ἐγένετο πάντως, ὡς θέλομεν ἐπίδει, προϊόντος τοῦ δ' πρ. Χ. αἰῶνος. Ἀλλ' ἤδη πολλῶ πρότερον οἱ πρακτικοὶ τὸν νοῦν Ἀθηναῖοι ἐπωφελῶς ἐχρήσαντο τοῖς τόποις, τοῖς πρὸς τὴν δραματικὴν τέχνην διασκευασθεῖσι. Τὸ δ' ἐπὶ κλιτύος οἰκοδομηθὲν Θεάτρον θαυμασίαν εἶχεν ἀκουστικὴν ὡς πρὸς τε τὰ ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ ἀδόμενα καὶ τὰ ἀπὸ τῆς σκηνῆς λεγόμενα. Οἱ δὲ θεαταί, παντάπασιν ἀπὸ τοῦ βορρᾶ προπεφυλαγμένοι ὄντες,

(1) *Επιθ. Wachsmuth a. a. O. S. 242.

έθεωοντο ἀπὸ τῶν ἐδωλίωv τῆς πρὸ αὐτῶν γῆς τε καὶ θαλάσσης. Ἐνεκα δὲ τῆς θέσεως, ἦν τὸ θέατρον εἶχεν, ἔθος ἐπεκράτησε (1) νὰ ἐκλαμβάνωνται οἱ μὲν ἐκ δεξιᾶς, ὅ ἐστι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, εἰσιόντες, οἱ ὡς ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐρχόμενοι, οἱ δ' ἐκ τῆς ἐτέρας, οἱ ὡς ἐκ τῶν λιμένων ἢ τῆς πόλεως.

Ἄπαν δὲ τὸ πλήρωμα τοῦ τε κάλλους καὶ τοῦ πλούτου τῶν ἐπὶ Περικλέους Ἀθηνῶν καὶ τὸ ἀδιαλείπτως αὐξάνον πλῆθος τῶν νέων μνημείων τῆς τε ἀρχιτεκτονικῆς καὶ πλαστικῆς ἀνεφαίνοντο εἰς τὰ ὄρματα οὐ μόνον τῶν ξένων καὶ τοῦ ἄνθους αὐτοῦ τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τοῖς ὑστέροις τῆς ἀρχαιότητος χρόνοις ἐπικρατήσαντων καὶ ἀλλοίαν βίου διαίταν ἐχόντων χριστιανῶν, ἐν τῷ χρόνῳ ἀνεφαίνοντο, ἐν ᾧ διὰ πεντετηρίδος ἤγετο τῷ τρίτῳ ἔτει τοῦ Ὀλυμπιακοῦ κύκλου ἢ τῶν μεγάλων Παναθηναίων ἑορτὴ ἀπὸ τῆς 25 μέχρι τῆς 28 τοῦ μηνὸς ἑκατομβαιῶνος (Ἰουλίου), εὐθὺς μετὰ τὴν θερινὴν τοῦ ἡλίου τροπὴν. Ἡ τὸ πρῶτον ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Πεισιστρατιδῶν, εἶτα δὲ τοῦ Περικλέους δι' ὅλως ἰδιαζούσης μεγαλοπρεπείας τελουμένη μεγίστη τῶν ἐπιχωρίων ἑορτῶν ἤγετο τὸ κατ' ἀρχὰς ἐν ἀγῶσι μουσικοῖς μὲν ἐν τῷ Ὠδείῳ, γυμνικοῖς δέ, καθὰ παρ' Ἑλλήσιν εἴωθε γίνεσθαι, ἐν δρόμῳ, ἐν πάλλῃ, ἐν πυγμῇ, ἐν πεντάθλῳ καὶ παγκρατίῳ (ἀβέβαιον δὲ πάντως ἔν, εἰ νῦν καὶ ἐν τῷ πέραν τοῦ Ἰλισσοῦ Σταδίῳ) καὶ τέλος κατὰ παλαιὸν τῶν ἱππέων ἔθος ἐν παντοίοις ἱππικοῖς ἀγῶσι καὶ ἀρματοδρομίαις ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ ἱπποδρόμῳ (σελ. 80). Τῆς ἑορτῆς δὲ κατήρχοντο οἱ ἔφηβοι τῆ νυκτὶ τῆ πρὸ τῶν τεσσάρων ἑορτασίμων ἡμερῶν διὰ τῆς λαμπαδδρομίας, ἀπὸ τῆς Ἀκαδημίας ἀναχωροῦντες καὶ διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ καὶ Διπύλου πρὸς τὴν πόλιν βαίνοντες. Ἡ καλλίστη δὲ τῶν τελετῶν τῆ τετάρτῃ τῆς ἑορτῆς ἤγετο ἡμέρα, ὅτε, γιγνομένης τῆς μεγάλης πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν πομπῆς, προσεφέρετο μὲν τῇ Ἀθηναῖ πολιᾷ ἢ εἰρεσιῶνῃ, τὸ πανάρχαιον δὲ (σελ. 19) τῆς θεᾶς εἰδωλον διὰ νέου ἐκοσμεῖτο «πέπλου», ἔν ἐκλελεγμένοι Ἀθίδες παρθένοι, ἱερείων ἐπιστατουσῶν, ἐντέχνως

(1) Ἐπιθι Curtius, Erläuternder Text, S. 34.

ἐκάστοτε ἐπὶ τῇ ἑορτῇ κατεσκευάζον πρὸς τιμὴν τῆς προστα-
 τευούσης τὴν ὑφαντικὴν θεᾶς. Ἦν δ' ὁ πέπλος οὗτος ὑσχινοβα-
 φές (1) ἱμάτιον, ἐν ᾧ συνεχῆ ἐνυφαίνοντο ἢ τῇ ῥαφίδι διεποικίλ-
 λοντο τὰ ἀξιολογώτατα τῶν περὶ Ἀθηναῶν μυθολογουμένων καὶ
 μάλιστα οἱ περὶ τοὺς γίγαντας τῆς θεᾶς ἀγῶνες. Τῷ πρῶτῳ τῆς
 ἑορτασίμου ἡμέρας συνήγοντο ὁ λαὸς ἔκ τε τῆς πόλεως καὶ τῶν
 ἀγρῶν ἐν τῷ ἔξω Κεραμεικῷ πάντες ἐν πομπικαῖς ἐσθῆσι. Καὶ
 οἱ μὲν ὄπλα θυνάμενοι φέρειν ἐν ἀσπίδι καὶ δόρατι παρίσταντο,
 οἱ δ' ἵππεις ὑπὸ τοῖς ἡγεμόσιν αὐτῶν ἐτάττοντο. Ἦς δὲ πομ-
 πῆς κατήρχοντο οἱ ἱερεῖς, μετ' αὐτοὺς δ' εἶποντο οἱ ἀρχόντες,
 εἶτα τὰ τῆς ἐκατόμβης ἱερεῖα, μετὰ δ' αὐτὰ ἐν φοινικικοῖς ἐνδύ-
 μασι οἱ μέτοικοι (οἱ ἐν Ἀθήναις ἐγκατασταθέντες ξένοι), τὰ
 ἀναγκαῖα πρὸς θυσίαν σκεύη φέροντες. Τούτοις δ' εἶποντο, τοῦ
 καύσιονος τοῦ Ἰουλίου τῆς Ἀττικῆς προσφυλαττόμεναι διὰ τῶν
 ἀλεξήλιων, ἃ αἱ τῶν μετοίκων θυγατέρες ἔφερον, αἱ εὐγενεῖς
 Ἀθίδες παρθέναι, φέρουσαι ἐπὶ τῆς κεφαλῆς κάνιστρα, περιέ-
 χοντα ἱερὰν κριθὴν, μέλι καὶ πλαχούντια. Μέσον δ' αὐτῶν ὁ πέ-
 πλος ἐφέρετο ὡς ἱστίον προσηρητημένον ἐν ἱστίῳ ἐπὶ τριήρους
 (τῆς «Παναθηναϊκῆς νηός»), ἣτις κατὰ τὴν πομπὴν ἐπὶ τροχῶν
 ἤλαυνε. Κατόπισθε δ' ἔβαινον οἱ Ἀθηναῖοι ἔφηβοι, μυρσίνης κλά-
 δους ἀνέχοντες· μετ' αὐτούς, κατὰ φυλὰς τεταγμένοι, οἱ κράτι-
 στοι παρήλαυνον τῆς χώρας, οἱ κατάφρακτοι ὀπλίται, ἀσπίδι
 μὲν καὶ δόρατι ὀπλισμένοι, μύρτοις δ' ὡσαύτως ἐστεμμένοι.
 Τούτοις δ' εἶποντο ἐπίλεκτοι ἐν κοσμίᾳ περιβολῇ γέροντες,
 κλάδους ἐλαίας ἐν ταῖς χερσὶ φέροντες πρὸς δόξαν τῆς δωρη-
 σαμένης τὴν ἐλαίαν θεᾶς. Εἶτα δ' ἐφέροντο τὰ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς
 ἀγῶσι νικητὰς διδόμενα ἄθλα, στέφανοι ἐλαίας καὶ λάγνηοι
 ἐλαίου, ἐκ τῶν ἱερῶν τῆς Ἀθηναῶν ἐλαιῶν πεπληρωμένοι. Νῦν
 δ' ἐπηκολούθουν τὰ ἄρματα καὶ οἱ ἀγωνιζόμενοι κέλητες καὶ
 τέλος ἔφιππος ἅπασα ἡ δυναμένη τρέφειν ἵππους νεότης τῆς
 Ἀττικῆς. Ἔδει δὲ γὰρ προτεθῆ εἰς θέαν κατ' αὐστηρὸν τοῖς
 πάλαι ἰδιάζοντα τρόπον τὸ πᾶν, ὃ ἐστὶ καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ κάλ-
 λος καὶ ἡ δόξα τοῦ Ἀττικοῦ ἔθνους.

(1) Κροκωτὸν κατ' Εὐριπ. Ἐκάβ. 464. Σ. Μ.

Αὕτη δὲ ἡ πομπή, ὑπὸ μουσικῶν ἅμα ἔω παρακολουθημένη, γερῶν. εἰσέβαινε διὰ τοῦ Διπύλου εἰς τὴν πόλιν. Καὶ ἡ μὲν ὁδὸς, δι' ἧς ἡ πομπή διήρχετο, κεκοσμημένη, διὰ φύλλων ἔρυδος ἦν, ἐν δὲ τοῖς ἐπιστημοτάτοις τῶν ἱερῶν θυσίαι ἐγίγνοντο καὶ ἄσπρατα ἤδοντο. Ἡ πομπή, διὰ τῆς μεγάλης λεωφόρου (ἑρέου) πρὸς τὴν ἀγορὰν προϊούσα, ἤκουτο ἐνταῦθα μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει σχηματισθέντων μικροτέρων ὀμίλων καὶ ἐν ἐντελεῖ τάξει· γενομένη ἐτρέπετο, τὸν ἔσω τῆς ἀγορᾶς παραμειδύουσα χώρον, διὰ τῶν πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀκροπόλεως μεγάλων ὁδῶν πρὸς τὸ Ἐλευσίνιον (σελ. 15). Τὴν τῶν Τριπόδων δ' ὁδὸν διελθούσα καὶ τὴν μεσημέριν τῆς Ἀκροπόλεως παρακάμψασα πλευρὰν, τὴν εἰς τὰ Προπύλαια ἀγούσαν τελευταῖον ἐλάμβανεν(1). Εἰσελθούσα δ' ἡ πομπή εἰς τὸν ἐορταστικῶς κεκοσμημένον τῆς Ἀκροπόλεως χώρον, διηρεῖτο εἰς δύο μέρη, ὧν τὸ μὲν ἐπὶ δεξιᾷ, τὸ δ' ἐπὶ ἀριστερᾷ ὠδεύεν, ἕως οὗ οἱ πρῶτοι τῆς πομπῆς πρὸ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Παρθενῶνος πλευρᾶς ἀλλήλοισι συνήντων. Εἶτα δ' ἴσταντο, καὶ τὰ μὲν ὄπλα κατετίθεντο, ἐφέρετο δ' εἰς μὲν τὸ Ἐρέχθειον ὁ πέπλος, τὰ δὲ πολυάριθμα ἀναθήματα εἰς τὸν Παρθενῶνα, διενέμοντο δὲ τοῖς νικηταῖς τὰ ἄθλα.

(1) Κατὰ τὸν A. Mommsen, Heortologie S. 185 ff, τινὰ τῶν ἐν τῇ ἐορτῇ γιγνομένων ἀκριβεστέρου δέονται ὀρισμοῦ. Ἐν τῇ δημοκρατικῇ δὴλον ὅτι τῶν Ἀθηνῶν ἀκμῇ φαίνεται, ὅτι προσεφέρετο πέπλος καὶ κατ' ἔτος· ἀλλ' ὁ ἐπὶ τοῖς μέγалоις Παναθηναίοις ὀρισμένος πολλῶ καλλιῶν ἦν καὶ τεχνικώτερος τοῦ ἐπὶ τοῖς μικροῖς προσφερομένου. Ἡ δ' ἐπὶ νηὸς περιφορὰ αὐτοῦ ἐπιμάρτυρεῖται τὸ πρῶτον μετὰ βεβαιότητος ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου διαδόχων. Ἡ δὲ ναῦς καὶ αἱ ἄμαξαι (ἴσως δὲ καὶ οἱ ἵπποι) δὲν συνανήρχοντο εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἀλλ' ὑπελείποντο ἐπὶ τῆς ἀνόδου· ἐγίγνετο δ' εἰς τὸν λόφον ἢ ἀνάβασις πεζῇ. — Τοὺς δ' ἀγῶνας ἐτέλουν οἱ Ἀθηναῖοι συνεχεῖς τρόπῳ εἰκότως τοιοῦτω, ὥστε κατήρχοντο μὲν αὐτῶν διὰ τῶν μουσικῶν, οἷς οἱ γυμνικοὶ εἶποντο, ἐπέβαινον δ' αὐτοὺς διὰ τῶν ἵππικῶν. Ἀκμαζούσης δὲ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, ἡ ἐορτὴ ἐτελεῖτο ἐπὶ πλέον ἢ τέσσαρας μόνον ἡμέρας. Ὁ Mommsen ὑπολογίζει (καὶ τῶν πλαστῶν ναυμαχιῶν συνυπολογιζομένων) 6 ἢ κατὰ τὰς περιστάσεις 9 μάλιστα ἡμέρας, ὥστε ἡ ἐορτὴ τῶν μεγάλων Παναθηναίων ἤθελε τελεῖσθαι τῇ 21 ἢ 24 μέχρι τῆς 29 Ἐκατομβαιῶνος. Περὶ δὲ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ οἱ ἀγῶνες ἐτελοῦντο ἐπιθι σελ. 152 καὶ 162.

Καιομένων δὲ τῶν μεγάλων συμμαχικῶν ἱερείων ἐπὶ βωμοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ, ὁ μὲν κῆρυξ ὑπὲρ τῶν ἀγαθῶν πάντων τῶν Ἀθηναίων ἤρχετο, οἱ δὲ συνεορτάζοντες τὸν ἱερὸν πρὸς τιμὴν τῆς θεᾶς ἀνέμελλον παιᾶνα. Εὐθύς δὲ μετὰ τὴν θυσίαν πανηγυρικῶν παρετίθετο συμπόσιον, « ἐστίασις ». Τὴν δ' ἐπομένην ἡμέραν ἐτελοῦντο προσέτι ἐν Πειραιεῖ ἀπὸ τῶν Περσικῶν ἤδη πολέμων ὡς ἐξόδιον τῶν ἀγώνων ἀγώνισμα πλασταῖ ναυμαχίαι (1), « νεῶν ἄμιλλαι ».

Εἰς δὲ τὴν προαγωγὴν τῶν οἰκοδομημάτων, ἃ ἔν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ τοῖς πέριξ κατεσκευάζοντο, καὶ εἰς τὴν τῶν Παναθηναίων λάμπριν ἐμποδῶν, ὡς εἰκόσ, ἐγένετο ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος. Πλὴν δὲ τινῶν οἰκοδομιῶν, ἃς ἀναγκαίως αὐτὸς ὁ πόλεμος καθίστη, εἴα ἢ πολλῶν καλυβῶν καὶ οἰκῶν κατασκευῆ μετὰ τῶν πρὸς τὸν Πειραιᾶ μακρῶν τειχῶν χάριν τῶν ἐκ τῶν ἀγρῶν καταφυγόντων καὶ ἢ τῶν ὀχυρωμάτων ἐνίσχυσις ὅπου τὰ μακρὰ τεῖχη ἐφήπτοντο τῆς πόλεως, ἔτι δὲ ἢ ἐπέκτασις τῶν ὑδραυλικῶν τοῦ Πειραιῶς, οὐδεὶς, ὡς εἰκόσ, ἐδύνατο τότε νὰ γένηται λόγος περὶ νέων πολυτελῶν οἰκοδομιῶν. Οὐδὲν δ' ἤττον ὠκοδομεῖτο ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐν ἔτι ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἀρξάμενον μνημεῖον, ὅπερ τὸ πέρασ ἐλαβε κατ' αὐτὰ δὴ τὰ διαλείμματα καὶ τὰς εὐτυχεῖς τοῖς Ἀθηναίοις στιγμὰς τοῦ ὀλεθρίου τούτου πολέμου· τὸ οἰκοδόμημα δὲ τοῦτο εἶνε τὸ καινὸν Ἐρέχθειον. Τὸ ἔσχατον δὲ ἐν τῶν οἰκοδομημάτων, ἅτινα ἐπὶ τῆς μεγίστης μὲν, βραχείας δὲ τῶν Ἀθηνῶν ἀκμῆς κατεσκευάσθησαν, συνεπλήρωσε μὲν τὸν μετασχηματισμὸν τῆς Ἀκροπόλεως εἰς ἓν μέγα καλλιτέχνημα, ἀντάξιον δ' ἦν καὶ ἐφάμιλλον κάλλει τοῖς ἄλλοις νέοις μνημείοις τοῦ παλαιόθεν δεδοξασμένου σεμνοῦ καὶ ἱεροῦ τῆς ἐθνικῆς θεᾶς τόπου. Τὸ δυσχερὲς δὲ τοῦ χρόνου καὶ τὸ χαλεπὸν τοῦ ἔργου, ὅπως συντελεσθῆ μὲν πάσῃ τέχνῃ ἢ μεταποίησις τοῦ παλαιοῦ ἱεροῦ ἄνευ βλάβης τοῦ ἀρχικοῦ σχεδίου καὶ ρυθμοῦ, συναρμοσθῆ δὲ ἢ ἀνώμαλος τοῦ τόπου φύσις (σελ. 19) εἰς ἓν ὅλον καλλιτεχνικῶς ὥρατον, παρασταθῆ δ' ὁ ναὸς παρὰ τὸν τοῦ Παρθενῶνος ἀξιό-

(1) Ἐπιθ. Mommsen. a. a. O. S. 197 ff.

λογος, εἰ καὶ τὸ μὲν ἔδαφος αὐτοῦ ἦν ταπεινόν, ἢ δ' ἔκτασις μικρά, ἐξηγοῦσι διὰ τί ὁ ναὸς οὗτος περὶ τὸ 407 π. Χ. συνετέλλεθαι, καὶ πάντων τῶν ἄλλων γνωστῶν Ἑλληνικῶν ναῶν ἀλλοίαν ἔχει τὴν σύνθεσιν καὶ κατασκευήν. Συνέπεσε δ' ἐν τῷ ναῷ τ ο ὕ τ ω, ἐν ᾧ οἱ ἀρχιτέκτονες ἐπωφελῶς ἐχρήσαντο τῇ τοῦ ἐδάφους φυσικῇ ποικιλίᾳ καὶ ἀκισότητι, ἅπαντα ἢ μεγαλοπρέπεια καὶ κομψότης ἢ ἀναπτυχθῆναι, πρὸς ἃς ὁ Ἴωνικός ῥυθμὸς πρόσφορος ἦν. Καί τοι δ' αἱ ποικίλαι τύχαι, αἵτινες ὕστερον τῷ Ἐρεχθεῖω συνέτυχον πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν χριστιαν. χρόνων, εἶτα δ' ἐπὶ τῶν Ὀθωμανῶν, πρὸς δὲ καὶ ἢ διὰ Τουρκικῶν σφαῖρων ἐν ἔτει 1826]7 ἐπιγενομένη εἰσβολή, τὰ ἴχνη αὐτῶν πάνυ σαφῶς κατέλιπον, οὐδὲν ἦρτον διεσώθη μέχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς κυριωτάτοις, καὶ ὑπολαμβάνεται καθόλου τε καὶ ἐν πολλοῖς τῶν καθ' ἑκάστον μερῶν ἔξοχον τῆς Ἀττικῆς ἀρχιτεκτονικῆς κειμήλιον.

Ἐδράζεται δὲ τὸ καλὸν μνημεῖον ἐπὶ στερεοβάτου τριῶν βαθμίδων. Ὁ δὲ κυρίως πυρῆν αὐτοῦ, ὃ ἐστὶν ἐπίμηκες τετράγωνον οἰκοδόμημα ἐκ θυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινόμενον, μήκος μὲν ἔχει 20,3 μ., πλάτος δ' 11,21. (Τὰ ἀνώτατα τοῦ τε ἀρκτικού καὶ μεσημβρινοῦ τοίχου ἐπεσκευάσθησαν ἐκ νέου τῷ 1838 ἐξ ἀρχαίων τεμαχῶν). Ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ προσόψει, δι' ἧς ἡ κυρία εἴσοδος ἦν, τῆς ἔμπροσθεν βωμῆς τῷ Διὶ Ἰδρυτο, μία τῶν τριῶν τοῦ ναοῦ ἐγείρεται προστάσεων, κομψότητι μάλιστα καὶ χάριτι διαπρεπουσῶν. Ἐξ δ' Ἴωνικοῦ ῥυθμοῦ κίονες, ὧν ὁ βορειότατος δὲν ὑπάρχει πλέον, τὴν στέγην μετὰ τοῦ αετώματος ὑπεβάσταζον. Οἱ κίονες δ' ἔχουσιν ἑκαστος ὕψος μὲν 6,8 μ, διάμετρον δὲ πρὸς τῇ βάσει 75 ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου. Ἐπὶ οἰκιδεῦς δὲ ζωφόρου, ὑπὸ σειρᾶς τῶν καλουμένων μαργαριτῶν ἢ ἀστραγάλων περιειλημμένης, τὰ θαψιλῶς κεκοσμημένα κιονόκρανα ἐπιβαίνουσι. Τὰ δ' εἰς τὰς πλίνθους τῶν κιονοκράνων στηριζόμενον ἐπιστύλιον ἀπολήγει πρὸς τὰ ἄνω εἰς Λεσβιακὸν κυμάτιον καὶ γείσον. Ὑπὲρ δὲ τὸ ἐπιστύλιον καὶ ὑπὸ τὴν στέγην ὑπῆρχεν ἢ πάντα μὲν τὸν ναὸν περιθέουσα ἐν τισὶ δὲ μόνοις τεμαχίοις διασωθεῖσα ζωφόρος μέλανος Ἐλευσινίου μαρμάρου, ἐξ' οὗ ἀνάγλυφα λευκοῦ μαρμάρου εἶχον προσκεκλήθη. Ἐκ τῆς στοᾶς δὲ ταύτης, τρεῖς βωμοὺς ἐχούσης, εἰσέβαινέ τις εἰς τὸ

ἀνατολικὸν ἤμισυ τοῦ ναοῦ, ὅπερ ἴδιος τῆς Ἀθηνᾶς ναὸς ἦν. Καὶ τοῦ μὲν ἀνατολικοῦ τοίχου κατηδαφίσθη τὸ πλεῖστον ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, ὃ δ' ἐσωτερικὸς ἐγκάρσιος τοίχος 7 σχεδὸν μέτρα τῆς εἰσόδου διεῖχεν. Ἐν δὲ τῷ σηκῷ τούτῳ ἦν τό τε πολλάκις μνημονευθὲν πανάρχαιον τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον καὶ ἕτερόν τι τοῦ Ἑρμοῦ ξύλινον καὶ τοῦτο ἄγαλμα, ἀφιερωθὲν, ὡς ἐλέγετο, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Κέκροπος· ἐνταῦθα δὲ καὶ ἔκαιεν ἐν λυχνίᾳ χρυσοῦ, ὑπὸ Καλλιμάχου κατασκευασθεῖση, τὸ ἄσβεστον πῦρ.

Τὸ δ' ἕτερον τοῦ ναοῦ ἤμισυ, τὸ δυτικόν, διηρημένον ἦν πάλιν δι' ἐγκαρσίου τοίχου εἰς δύο διάφορα τμήματα, ἅτινα ὅμως πολλῇ βαθύτερα ἦσαν, ἢ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς σηκός. Τὸ πρὸς τὴν δυτικὴν πρὸσοψιν τμήμα οὐδεμίαν εἶχεν ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ στοάν, ἀλλὰ — ὃ ἄλλως οὐδέποτε παρ' Ἑλληνικοῖς ναοῖς γίγνεται — ἐν ἰκανῷ ἀπὸ τοῦ ἐδάφους ὕψει τρεῖς ἦσαν τετράγωνοι θυρίδες μεταξὺ Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ἡμικίωνων, ὧν τῇ ἐσωτερικῇ πλευρᾷ παραστάτης ἐνηρμόττετο. Ἦν δ' ὁ χώρος οὗτος, ὡς ἐστὶν εἰκάσαι, ὁ τοῦ Ποσειδῶνος — Ἐρεχθέως σηκός, πρὸς ὃν συνείχετο ἴσον μὲν πρὸς αὐτὸν ἐπίπεδον ἔχουσα, πρὸς ἄρκτον δ' ἰδρυμένη καὶ ἀπὸ τοῦ ὀπισθίου αὐτῆς τοίχου πέραν τῆς βορειοδυτικῆς τοῦ ναοῦ γωνίας προεκβάλλουσα, μεγάλη καὶ σεμνοπρεπὴς πρὸστασις, ἢ ὑπὸ ἕξ Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ κίωνων ἀποτελουμένη. Τέσσαρες δὲ τῶν κίωνων τούτων, οἵτινες μεῖζονες μὲν εἶνε κατὰ τὴν τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς, δαψιλεστεράν δὲ τούτων κοσμητικὴν ἐξεργασίαν ἔχουσιν, ἴστανται ἐν τῇ προσόψει ἐν μιᾷ σειρᾷ· δύο δ' ἕτεροι κίονες ἐν ταῖς πλευραῖς εἰσὶν ὀπισθεν τῶν γωνιαίων κίωνων μεταξὺ αὐτῶν τούτων καὶ τῶν ἐκ τοῦ ὀπισθίου τῆς στοᾶς τοίχου προεκβαλλουσῶν παραστάδων. Ἡ δ' ἀέτωμα ἔχουσα στέγη, ἥς, πολυτελεῖ ἔχούσης μαρμάρινα φατνώματα, μέρος τι διεσώθη μέχρι τοῦ νῦν, κατεστράφη πρὸς τὸ τέλος τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1827 διὰ Τουρκικῆς βόμβας. Ὅπως δὲ τις ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς τοῦ ναοῦ πλευρᾶς εἰς τὴν ἀρκτικὴν ταύτην πρόστασιν ἔλθη, δι' εὐρείας δώδεκα μὲν βαθμίδας ἐχούσης, μεταξὺ δὲ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς καὶ τοῦ βορείου τῆς Ἀκροπόλεως τείχους οὔσης κλίμακος

κατήργητο εἰς τὸ τρία σχεδὸν μέτρα βαθύτερον ὄν πετρῶδες τῆς Ἀκροπόλεως ἔδαφος, εἰς ὃ ἡ κλίμαξ ἐστηρίζετο. Ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς ἀρχαϊκῆς στοᾶς εἰσῆργετό τις εἰς τὸν τοῦ Ἐρεχθέως σηκὸν διὰ μεγάλης θύρας μέχρι μὲν τοῦ νῦν καλῶς διασωζομένης, περιττῶς δ' ὄλως περικεκκοσμημένης. Ὑπῆρχον δ' ἐν μὲν τῇ προστάσει Διδῶς τοῦ ὑπάτου βωμός. ἐν ᾧ ἀναίμακτοι θυσίαι ἐγίνοντο, ἐν δὲ τῷ σηκῷ οἱ τοῦ Προσειδῶνος — Ἐρεχθέως, τοῦ Ἡραίου τοῦ καὶ τοῦ Ἀττικοῦ ἥρωος Βούτου. Ἐναντι δὲ τῆς μεγαλοπρεποῦς θύρας ἐν τῇ μεσημέρινῃ τοῦ δυτικοῦ σηκοῦ πλευρᾷ πύλη ἦν μικρά, πρὸς ἣν ἰκαναί πρὸς τὰ ἄνω βαθμίδες ἦγον, καὶ ἥτις εἰς τι μικρὸν ἔφερε πρὸς μεσημβρίαν ὄν καὶ προσεξέχον οἰκοδόμημα, εἰς τὴν τρίτην δῆλον ὅτι στοᾶν, οὐ προσεβάλλουσιν πέραν τῆς νοτιοδυτικῆς τοῦ ναοῦ γωνίας. Τὸ παρικοδόμημα δὲ τοῦτο περικλείεται ἐν ταῖς τρισὶν ἐξωτερικαῖς αὐτοῦ πλευραῖς ὑπὸ τινος ἐλίγον μὲν ὑψηλοῦ, διὰ στεφάνης δὲ περιβεβλημένου μαρμαρίνου τοίχου, εἰς ὃν μικρὰ παρ' αὐτὸν τὸν ναὸν ἐπαφείθη ἐν τῇ ἀνατολικῇ πλευρᾷ εἴσοδος (1). Ἐπὶ τοῦ τοίχου τούτου, ὅς

(1) Κατὰ τὸν κ. P. W. Forchhammer (Allgemeine Zeitung (Beilage) No 289, 18 October 1887), ἡ εἴσοδος αὕτη ἐγένετο ἐν οὐ πόρρω ἡμῶν ἀφαστῶσι χρόνοις ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Πιττάκη καὶ Thiersch τῷ 1845, ὅτε, ἐπανορθουμένης τῆς στοᾶς, ἀφῆρέθη καὶ ἱερανίσθη πλάξ τοῦ στυλοβάτου, ὑπάρχοντος ἤδη πρότερον, ἤτοι τῷ 1839, ὅτε ὁ κ. Forchhammer εἰς Ἀθήνας ἦλθεν. Ὅτι δ' ἡ θύρα αὕτη τῷ 1845 συνέστη, λέγει ὁ κ. Forchh, δῆλον ἐκ τοῦ Πρωτοκόλλου (Αὐγούστου 1853) καὶ ἐκ τῶν προγενεστέρων διαγραμμάτων τοῦ τε Stuart καὶ ἄλλων καὶ τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Thiersch τῷ 1851 ἐκδοθέντος διαγράμματος τοῦ Metzner, ἃ πλήρη τὸν στυλοβάτην ἔχουσιν ἄνευ τοῦ « ἀνοίγματος ». Ὡς δ' αὐτως καὶ ἐκ τῆς La Grèce pittoresque et historique par le Dr. C. Wordsworth S. 14. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ συνέχεια τῶν περιβαλλουσῶν τὸν ναὸν 3 βαθμίδων καὶ ἐν τῇ γωνίᾳ παρὰ τῇ παραστάδι τῆς στοᾶς, σαφῶς δείκνυσιν, ὅτι ἀδύνατον νὰ ὑπῆρχεν ἐνταῦθα εἴσοδος· ἀδύνατον δὲ καὶ αἱ μικραὶ βαθμίδες αἱ ἔνδον ἐν τῷ βᾶθει τῆς στοᾶς εἰς κλίμακα τῆς εἰσόδου ταύτης ν' ἀνήκωσιν. Ἄλλ' ὅμως ὅτι ἀπίθανον ἐξήνεγκεν ὁ γηραιὸς Forchh, ὅς διὰ τὸ πολὺ τοῦ διαγενομένου χρόνου ἐπελάθετο πιθανώτατα ὡς εἶχε τότε καταστάσεως ἡ τῶν κορῶν στοᾶ, εὐδελον καὶ τῷ ἐπιπολῆς τὴν στοᾶν ἐξετάζοντι, διότι κατὰ χώραν μὲν ὑπάρχει τὸ κατώτερον ἡμισυ

Θωρακίον ἐστὶ 2,6 μ. ὑψηλόν, ἴστανται, ὅπως τὴν ἐπίπεδον, ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ διασωζομένην ἔτι κορυφὴν μαρμαρίνην στέγην ὑποεαστάσωσιν, οὐχὶ χίονες, ἀλλ' ὁ μείζω σχεδὸν ἢ κατ' ἀνθρώπου τὸ μέγεθος ἀγάλματα ἐρταστικῶς καὶ πλουσίως ἡμφιεσμένων Ἀθιδῶν παρθένων, ἐξ ὧν ἡ στοὰ αὕτη τὴν ἐπωνυμίαν τῆς τῶν κ ο ρ ῶ ν (ἤττον ὀρθῶς τῆς τῶν καρνατίδων) στοᾶς προσελάβετο. Διαπρέπουσι δ' αἱ καλαὶ παρθένοι διὰ τὴν εὐγένειαν καὶ τὸ εὐτονον καὶ τὴν χάριν τῆς παραστάσεως, ἐν ἣ ἐμφαίνεται μὲν σεμνότης, δὲν ἐλλείπει δὲ καὶ φαιδρότης. Τούτων δὲ μία ὑπὸ τοῦ λόρδου Ἐλγίνου, ὡς γινώρισον τοῖς πολλοῖς ὑπάρχει, εἰς Ἀγγλίαν ἀπαχθεῖσα, ἀνεπληρώθη ὕστερον δι' ἑτέρας κατ' αὐτὴν ἐξ ὀπτῆς γῆς πλασθείσης. Ἐφερον δ' ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὑπὲρ τὴν ἀβρὰν κόρυνην, ἐπὶ τὸν τράχηλον καὶ τὴν ὠμοπλάτην καταπίπτουσαν, καλαθοειδὲς ἐπίθεμα, ὅπερ πρὸς τὰ ἄνω παντάπασιν ἰδίῳ θωρακοῖωνικῷ χιονοκράνῳ εἰκάζεται. Ἡ δ' ἐπίπεδος στέγη ἐκ τεσσάρων μακρῶν συνίστατο πλίνθων, ὧν τρεῖς ἔτι καὶ νῦν κατὰ χώραν ὑπάρχουσιν. Ὑπὸ τὴν στοᾶν δὲ ταύτην ὑπῆρχεν, ὡς ἔοικεν, ὁ λεγόμενος τοῦ Κέκροπος τάφος μετὰ βωμοῦ ἴσως, ὅπως θυσίαι τῷ ἥρωι γίνωνται (1).

Τὸ δὲ μέσον τοῦ ναοῦ οἶκημα, τὸ μεταξὺ μὲν τοῦ σηκοῦ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τοῦ θυτικοῦ (τοῦ Ποσειδῶνος — Ἐρεχθέως) περιειλημμένον, ὃς δὲ βαθύτερον ἢ οἱ δύο εἰρημένοι σηκοὶ ἔν, ὅπερ, ὡς ἐστὶν εἰκάσαι, διὰ κλίμακος ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς

τῆς προσερειδομένης τῷ τοίχῳ τοῦ ναοῦ παραστάδος τῆς θύρας, ὁμοίαν δὲ τῇ παραστάδι τὴν διακόσμησιν ἔχει καὶ ἡ βᾶσις τοῦ ἔναντι τῆς παραστάδος θωρακίου τῆς στοᾶς, ὁ οὐδαμῶς οὕτως ἤθελεν ἔχει, εἰ διὰ πλακὸς θωρακίου ἢ θύρα κεκλεισμένη ἦν. Καὶ ἡ κλίμαξ δ' αὐτὴ ἀρχαία εἶνε, ὡς ἐξ ἀκριβοῦς ἐρεῦνης πιστοῦται. Σ. Μ.

(1) Περὶ τοῦ Ἐρεχθείου (καὶ περὶ τῶν ἄλλων τῆς Ἀκροπόλεως μεγαλοπρεπῶν μνημείων) ἐπιθεὶ τὰς ἐπιξεργασίας καὶ χαλκογραφίας παρ' Otto Jahn, Pausaniae descriptio arcis Atheniensis; editio altera, recognita ab Adolfo Michaelis (1880) p. 22 srr — Bursian, Geographie v. Griech. Th. I. S. 315 ff — W. Vischer, a. a. O. S. 136 ff. Michaelis a. a. O. S. 40. — Wachsmuth S. 547 καὶ 569. — Ἐπιθεὶ καὶ τὴν 2 Σημ. τῆς 32 σελ. Σ. Μ.

πλευρᾶς μετὰ τοῦ δυτικῆς τμήματος συνείχετο, ὑπογαίῳ συνή-
 πτετο διὰ μικρᾶς ἐν τῷ θεμελίῳ τοῦ βορείου τοίχου θύρας
 ὑπὸ τὴν νοτιοανατολικὴν τῆς ἀρκτικῆς στοᾶς γωνίαν. ὅπου
 (σελ. 19) τὰ τε ἔγχνη τῆς τριαίνης καὶ ἡ τοῦ Ποσειδῶνος πηγῆ
 ἐδείκνυντο. Τέλος δὲ τὸ Πανδρόσειον, ὁ ἱερὸς δῆλον ὅτι
 τῆς Πανδρόσου γῶρος, ἐν ᾧ τότε ἱερὸν αὐτῆς ἦν καὶ ἡ τῆς Ἀ-
 θηνᾶς ἐλαία καὶ ὁ τοῦ Διὸς ἐρκείου βωμός, ἐν τῇ δυτικῇ τοῦ
 ναοῦ πλευρᾷ πρὸ τῆς τῶν θυρίδων προσόψεως εἰκότως ὑπῆρχεν
 (ἐπιθι τὰ εἰρημένα). Εἰς τὸν γῶρον δὲ τοῦτον παρεγίγνετό τις
 ἀπὸ μὲν τοῦ Ἐρέχθιδίου διὰ στενῆς ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ ὑπὸ
 τὰς θυρίδας πύλης, ἀπὸ δὲ τῆς ἀρκτικῆς προστάσεως δι' ἑτέρας
 μείζονος κατὰ τι τῆς ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ.

Κατὰ δὲ τὴν τῶν εἰδότηων κρίσιν οἱ Ἀθηναῖοι τεχνίται κατώρ-
 θωσαν — ἀπαρμιῶλου ἐμπειροτεχνίας καὶ χάριτος καὶ κάλλους
 τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον μηδαμῶς λογιζομένης
 —, εἰ καὶ ἐνταῦθα ἀναπόρρευτος ἦν μεγάλη ἐκτροπὴ συμμετρι-
 κῆς κανονικότητος, κατώρθωσαν ὄντως τοιαύτην ἐν συνόλῳ νὰ
 ἐπιβάλωσιν εἰς τὸ Ἐρέχθειον ἀρμονικὴν διάθεσιν καὶ τοιοῦτο
 νὰ ἐκπονήσωσιν αὐτὸ τεχνουργήμα, ὥστε καὶ ὁ ἐναντι ὑψούμε-
 νος μεγαλοπρεπῆς Παρθενῶν μηδαμῶς νὰ καταπνίγη αὐτό. Διὰ
 δὲ τῆς τῶν κορῶν στοᾶς, ἐν ἣ ἀρχιτεκτονικὰ ὑποστηρίγματα
 δι' ἀγαλμάτιον ἀντικατεστάθησαν, ὁ Ἴωνικὸς ῥυθμὸς ἐν τῇ ἐλευ-
 θέρᾳ τῆς τέχνης ἐνασκήσει ἐρίκετο τοῦ τελείου ἐν παραβολῇ
 πρὸς τὸ ἐναντι αὐστηρόν, δωρίου ῥυθμοῦ περιστύλιον ἔχον οἰκο-
 δόμημα. Ὅμως δὲ οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐχάρησαν τελείαν χαρὰν
 ἐπὶ τῷ καλῷ τεχνουργήματι, πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Διότι τῷ 406
 π. Χ. πῦρ ἐν τῷ ναῷ ἐξερράγη, ὅπερ ἔβλαψεν, ὡς φαίνεται, τὸ
 δυτικὸν μάλιστα τοῦ ἱεροῦ τμήμα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ πολέμου,
 προΐοντος τοῦ χρόνου, ἐπικινδυνωδέστερα ἐγίνοντο, ἀδύνατος ἦν
 ἡ παραχρῆμα ἐπισκευὴ αὐτοῦ. Καὶ ἤδη ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγῶς ποτα-
 μοῖς ἥττης (405 π. Χ.) ἤρξαντο αἱ καταστροφᾶς συνεπιφέρουσαι
 συμφοραί, αἵτινες εἰς ἐρείπια μὲν μετέβαλον τὰ ἀπὸ τοῦ 479
 μέχρι τοῦ 432 π. Χ. δημιουργηθέντα μεγάλα τῆς πολιτικῆς
 ἔργα καὶ μέρος τῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἰδρυμάτων, ὑπεβίβασαν δὲ
 τὰς Ἀθήνας εἰς πολιτείαν τρίτης τάξεως. Διότι κατὰ τὴν ἀτυχῆ

κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 404 γενομένην συνθήκην ὄφειλον οἱ Ἀθηναῖοι πλὴν ἄλλων νὰ καθαιρέσωσι μὲν τὰ μακρὰ τεῖχη καὶ τὰ περὶ τὸν Πειραιᾶ, νὰ παραδώσωσι δὲ τὰς ναῦς πλὴν 12 καὶ νὰ ἐξαφανίσωσι τὰς ὀπλοθήκας. Καὶ ἡ μὲν τῶν τειχῶν καθαίρεσις, ἣτις ἦν ἡ τῶν θεμελίων τῆς τῶν Ἀθηναίων κατὰ θάλασσαν δυνάμεως καθαίρεσις, ὑπὸ τὴν περιχαρῆ τῶν πολεμίων Ἑλληνικῶν στρατευμάτων βροχὴν ἤρξατο, ἡ δ' ὀλιγαρχικὴ τῶν τριάκοντα κυβέρνησις προϋνόει, ὅπως σταθερῶς ἡ πόλις ἀφοπλισθῆ· ἰδίως δ' ἐπωλήθησαν ἐν τῇ καθαιρέσει, αὐτῶν εἰσηγουμένων, οἱ ἀπὸ ἐτῶν διὰ μεγάλων δαπανῶν οἰκοδομηθέντες ἐν τοῖς λιμέσι νεώσοικοι. Οὕτω δὲ ἡ παλαιὰ τῶν Ἀθηναίων δόξα ἐξηφανίσθη κατὰ τὸ δυνατόν ἔτει 403 (1).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Ἀπὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέχρι τοῦ Λαμιακοῦ.

Καὶ κατώρθωσε μὲν ἤδη τῷ 403 π. Χ. μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὁ ἀνδρείος καὶ συνετὸς Θρασύβουλος, τῶν Σπαρτιατῶν συγγραψάντων, νὰ σώσῃ ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων τὸ δημοκρατικὸν τοῦλάχιστον πολίτευμα μετὰ τὴν τῶν τριάκοντα κατάλυσιν· ἀλλ' ἔδει παντελῶς ἡ μεγάλη τῶν χρόνων ἐκείνων πολιτικὴ νὰ μετατραπῆ, ὅπως ἐν προσδοκίᾳ πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι γενόμενοι μέρος τι τοῦλάχιστον τῆς παλαιᾶς κατὰ θάλασσαν δυνάμεως ἀνακτήσωνται, καὶ διὰ ταύτης νέας εὐπορίας πηγὰς ἐξεύρωσι. Διότι τῶν μὲν νήσων ἀπολεσθεισῶν, τῶν δ' ἐν ἀκμῇ ἀγρῶν τῆς Ἀττικῆς συνεχῶς καὶ κατὰ σύστημα δηωθέντων, τῶν δ' ἀμέτρων οἰκονομικῶν (χρηματικῶν) τῶν πολιτῶν θυσιῶν τελέως ἀπολεσθεισῶν ἐν ταῖς ἐσχάταις τοῦ μακροῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τροπαῖς,

(1) Ἐν ταῖς πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου γενομέναις ἀνασκαφαῖς πρὸς Δ. τοῦ Ἐρεχθίου ἀπὸ τοῦ ὑποστηρίζοντος τοίχου τὸν παλαιὸν τῆς Ἀθηναῖας ναὸν μέχρι τοῦ Β. τείχους τῆς Ἀκροπόλεως θεμέλια παλαιοτάτων κτισμάτων ἀπεκαλύφθησαν, ἃ ὁ κ. Lolling (a. a. O. S. 351.) οἰκήσεις ὑπολαμβάνει (ἐν αἷς καὶ ἡ τῶν Ἀρρηφόρων σφαιρίστρα) τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν τῆς θεᾶς ἐπιμέλειαν. Σ. Μ.

ἐλεύθερον ἐπὶ τέλος τὸ πέραις λαβόντος, ἀδύνατον τοῖς Ἀθηναίοις ἦν νὰ ἀνικτήσωνται ἐν βραχεῖ χρόνῳ τὰς ἐαυτῶν δυνάμεις διὰ μόνου τοῦ τῶν ἰδιωτῶν ἐμπορίου καὶ τῶν ἐγγυρῶν βανυύτων τε καὶ ἐλευθερίων τεχνῶν. Ἀλλὰ πόσον ἰσχυρὸν τὸ παλαιὸν πνεῦμα διεσφύζετο εἰ ἐν Ἀθήναις, αἵτινες λίαν ἐξέπεσαν καὶ ἐταπεινώθησαν, ἀποδείκνυται πᾶντο σαφῶς ἐκ τούτου· δέκα μόνον ἐν εἰρήνῃ ἔτη τὸν βίον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγῶς ποταμοῖς μάχης διεληθόντες, τὴν ἐπισκευὴν τοῦ φθαρέντος διὰ τοῦ ἐμπρησμοῦ ἐκείνου Ἐρεχθεῖου τῷ 405]4 ἐπεχειρήσαν καὶ εἰς πέραις ἤγαγον.

Ὀφελιμώτατον δὲ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅπως ἰκανὸν μὲν μέρος τῆς κατὰ θάλασσαν αὐτῶν δυνάμεως ἐπανιδρύσῃσι, τὰ θεμέλια δὲ νέας καὶ ἰσχυρᾶς ναυτικῆς ἐπιδόσεως κατὰ τὸ παλαιὸν τοῦ Θεμιστοκλέους πνεῦμα καταβάλῃσι, τοῦτο μάλιστα ἐγένετο, ὅτι πολέμοι ἀλλήλοισ, ἐξίοντος τοῦ 400 ἔτους ἐγένοντο οἱ μάλιστα ἀντίπλοοι αὐτοῖς, ὅτε ἡγεμόνες κατὰ θάλασσαν ἦσαν, Πέρσαι καὶ Σπαρτιάται. Ὁ ἀπὸ τοῦ 399 δῆλον ὅτι ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ διεξαχόμενος πόλεμος, ὅστις ἀπὸ τοῦ 396, τοῦ Ἀγησιλάου ἡγουμένου, παντάπασιν εὐτυχῶς προὔβαινε, λίαν ἐπικίνδυνον ἔλαβε τροπὴν πρὸς τὴν τῶν Λακεδαιμονίων ἡγεμονίαν, ὅτε φοβερὰ κατὰ τῆς Σπάρτης ἐξεγερόμενα πλεῖστα, περὶ τὴν Κόρινθον καὶ τὰς Θήβας συσπειρωθέντα, Ἑλληνικὰ φύλα (κατὰ φθινόπωρον τοῦ 395), εἰς Εὐρώπην νὰ ἐπανέλθῃ ἡνάγκασαν (394) τὸν νικητὴν βασιλέα. Διότι Κόνων, ὁ Ἀθηναῖος συγῆς, τοῦ Περσικοῦ ναυτικοῦ νῦν ἡγούμενος, κατώρθωσεν, ἀρχομένου τοῦ Αὐγούστου τοῦ 394 ἔτους, νὰ καταθραύσῃ μὲν τελῶς ἐν Κνίδῳ τὸ ναυτικὸν τῶν Σπαρτιατῶν, νὰ ἐξαφανίσῃ δὲ διὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος τὴν κατὰ θάλασσαν αὐτῶν ἡγεμονίαν μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς ἰδίας αὐτῶν χώρας. Ὁ Κόνων, εἰ καὶ ἡγεμὼν τοῦ ναυτικοῦ τοῦ μεγάλου βασιλέως, πιστὸν ὅμως ἔμεινε τῆς δυστυχοῦς αὐτοῦ πατρίδος τέκνον· διὸ ἔσπευσεν, εὐμενοῦς τυχῶν καιροῦ, ῥᾶστα ν' ἀναστήσῃ τὰς Ἀθήνας (1). Ὅτε δῆλον ὅτι, συμπαραστάτην ἔχων τὸν Πέρσην

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth a. a. O. S. 578.

σατράπην Φαρνάβαζον, παρ' οὗ τὰ πιστὰ νῦν αὐτὸς εἶχε, πρὸς τοὺς κατὰ τῆς Σπάρτης συμμαχήσαντας Ἑλληνας μηνὶ Μαίῳ τοῦ 393 ἐν τῷ Κορινθιακῷ ἰσθμῷ συνεμάχησε, ῥαδίως γὰρ ἐκχώρησεν αὐτῷ ἐκεῖνος, εἰς Ἀσίαν ἐπανιόντι, κατάρθωσεν 80 ναῦς πλήρεις καὶ ἱκάνον Περσικὸν χρεῖμα, δι' οὗ ἐδυνήθη, προθύμως τῶν Βοιωτῶν, Ἀργείων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων συμμάχων συνεργούντων, τὸν κατεδαφισθέντα τοῦ Πειραιῶς περίβολον καὶ δύο τῶν «μακρῶν τειχῶν» ὡς οἶόν τε τάχιστα γὰρ ἀνοικοδομήσῃ.

Ὡς δὲ τὰ πράγματα τότε εἶχον, ἔδει γὰρ ἀρκεσθῆναι εἰς τὰ ἀναγκαιότατα. Τὸ κυριωδέστατον δ' ἦν, ὅτι καὶ πάλιν νῦν ἀπρόσβλητος εἰς ἔφοδον ὁ Πειραιεὺς γὰρ γένηται κατωρθώθη, εἰ καὶ 16 ἔτη ὕστερον χάσματα τίνα ἐφαίνοντο ἐν ταῖς πρὸς τὴν γῆν τετραμμένοις τείχεσι. Τὸ δὲ Φαληρικὸν τεῖχος, ἐπειδὴ ὁ λόγος περὶ μόνον τῶν μακρῶν τειχῶν ἦν, οὐδ' ἀνωκοδομήθη τὸ παράπαν, ἤδη ἐπὶ τοῦ Πελοπον. πολέμου παραμεληθέν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ διὰ Θαλάσσης ἐπιμιξία περὶ τὸν Πειραιᾶ μάλιστα συνεκεντροῦτο, ἐπανωκοδομήθησαν τὰ δύο μόνον μακρὰ τεῖχη, τὰ πρὸς τὴν χερσόνησον τὰς Ἀθήνας συνδέοντα. Ἡ οἰκοδομία δ' αὕτη ἐπερατώθη ἐντελῶς τὸ ἐπόμενον μόλις ἔτος. Ἐν τούτοις οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ ὁ Κόνων, οὐ ἡ τούτῳ τῇ τρόπῳ δραστηριότης ἐφάμιλλος πρὸς τὴν τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ Περικλέους ἐγένετο, δὲν ἐπελάθοντο καὶ τῶν Θεῶν καὶ τοῦ καλλωπισμοῦ τοῦ ἐπινείου. Ὁ ἀνδρεῖος δὴλον ὅτι ναύαρχος αὐτὸς ὑπεδέχθησεν ἐπὶ τινος εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς προπεπτωκὸς ἀγκυῶνος μεταξὺ τοῦ Κανθάρου καὶ τοῦ στοᾶς ἔχοντος Ἐμπορείου ναὸν τῆς Κνιδίας Ἀφροδίτης—εὐπλοία πάντως, ὡς εἶχεν εὐπορίας, οὐχὶ ἐκ μαρμάρου, ἀλλ' ἐκ Πειραιικοῦ πωρώδους λίθου (1). Εἶτα δὲ καὶ τῷ Διὶ Σωτῆρι (εἰκότως τὸ πρῶτον τότε) εἰκῶν καὶ τῇ Ἀθηνᾷ σωτείρᾳ βωμὸς ὑπὸ Κηφισοδότου προσανετέθη.

Τὸ κυριωδέστατον δὲ νῦν ἦν, ὅτι αἱ αὖθις κατὰ τὸ παλαιὸν

(1) Ἐπιθι den Erläuternden Text zu d. «Karten von Att.» Heft. I. S. 31. 49.

μάχιμοι γενόμενοι Ἀθηναίαι νὰ ἐπανακτήσωνται κατὰ μικρὸν ἐδυνήθησαν μέρος τῆς προτέρας κατὰ θάλασσαν ἡγεμονίας. Ἐξετάζοντες δ' αὐτὴν κατὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῆς ὄψιν, εὐρίσκομεν — καὶ τοῦτο διὰ βραχυτάτων σημειοῦμεν — ὅτι πάντως κατὰ μικρὸν ἔτυχον τούτου οἱ Ἀθηναῖοι. Καὶ ἡ μὲν ἐπίδοσις αὐτῆς μόλις ἀπὸ τοῦ 378]7 π. γ. ἐγένετο μεγάλη, ἡ δὲ πρὸς τὰς νήσους τῶν Ἀθηναίων συμμαχία πολλῶ κατὰ τὴν σπουδαιότητα τοῦ πάλαι Δηλιακοῦ δεσμοῦ ὑπελείφθη. Οὐδὲν δ' ἤττον ἀποκατέστη κατὰ τὸ πλεῖστον πάλιν ἐν Ἀθήναις ἡ προτέρα εὐπορία, διότι οὐ μόνον τοῦ ἐμπορίου, ἀλλὰ καὶ τῆς βιομηχανίας πολλῶ μάλλον οἱ Ἀθηναῖοι τότε ἐπεμελοῦντο ἢ πρὸ τῆς πτώσεως τῆς πόλεως τελευτώσεως τῆς ε'. ἑκατονταετηρίδος. Καὶ αἱ ἐπαισθηταὶ δὲ ἀπώλειαι, ἅς ὕστερον τῇ πάλαι τοῦ Αἰγαίου πελάγους μητροπόλει ἡ ἰσχυρῶν συμμάχων ἀπόστασις παρεσκύασεν, οἵαιπερ ἡ Χίος καὶ ἡ Ρόδος, ἡ Κῶς καὶ τὸ Βυζάντιον καὶ ὁ ταύταις ἐπακολούθησας ἀπὸ τοῦ 357 — 355 π. Χ. πόλεμος, δὲν ἦσαν καιρῖαι. Τούναντίον δ' ἐπὶ πολὺ ἔτι νὰ συντηρήσῃσι μὲν οἱ Ἀθηναῖοι ἐδυνήθησαν στόλον ἰσχυρότατον, ὅστις αὖθις κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ δ'. π. Χ. αἰῶνος μέχρι 300 νεῶν ἠϋξήθη, πρὸ δὲ τοῦ καλουμένου συμμαχικοῦ πολέμου καὶ μετ' αὐτὸν ἀπαύστως προσεπάθουν νὰ κρατύνωσι μὲν καὶ διορθῶσι τὰ τοῦ ἐπινείου τείγῃ, νὰ διαφυλάττωσι δὲ ἐν καλῇ καταστάσει τὴν ὀπλοθήκην, νὰ κατασκευάζωσι δὲ νεωσοίκους νέους.

Ὅμως δ' οὐκ ὀλίγος διέρρευσε χρόνος μέχρι οὗ πάλιν ἀνεξίτηλα θαυμαστῆς καὶ ἐσκεμμένης δραστηριότητος ἔγνη καταλίπη ἐν τῇ τῆς πόλεως ἀρχιτεκτονικῇ ἐπιφανῆς τις ἀνὴρ, ὅς ἦν ἄμα γνώστης τῶν οἰκονομικῶν ἐμπειρότατος καὶ φιλόπολις μεγαλοφρονέστατος. Προϊόντος δὲ τοῦ δ'. αἰῶνος πρὶν ὁ Δημοσθένης καὶ ὁ Λυκούργος ν' ἀναφανῶσι, χαλαρᾶς ἤδη οὔσης τῆς πάλαι εὐτόνου δραστηριότητος τοῦ δημῶδους Ἀττικῷ πνεύματος, κατάδηλον ἐν Ἀθήναις ἐγένετο τὸ ὕστερον ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐκείνων ῥητόρων πικρῶς στηλιτευθὲν φαινόμενον τοῦ κατασκευάζειν ἀσπασίως τὰ μὲν δημόσια οἰκοδομήματα εὐτελεῖ ἢ τοῦλάχιστον ἤττον στερεὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ ἢ ἐν παλαιότεροις χρόνοις, τὰς δὲ ἰδιωτικὰς οἰκίας μεγαλοπρεπεῖς. Ὅμως δὲ δὲν

πρέπει νὰ ὑπολάβωμεν, ὅτι παρειστέγησαν ἤδη Ῥωμαῖκοὶ ἢ Ἑλληνίζοντες τύποι· διότι αἱ Ἀθηναῖαι καὶ παρὰ ταῦτα διὰ τὴν λιθίνων ἰδιωτικῶν οἰκιῶν ἔλλειψιν καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν κατ' εἶδος ἐργασιῶν ἄτεχνοι καὶ πενιχραὶ ἐπὶ πολὺ ἔμειναν, συγκρινόμεναι πρὸς τὰς μεγάλας τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν πόλεις.

Οὐδὲν δ' ἤττον οὐδέποθ' οἱ Ἀθηναῖοι ἐπαύσαντο τό τε ἄστου καὶ τὴν Ἀκρόπολιν ἀδιαλείπτως καὶ λ λ ω π ί ζ ο ν τ έ ς, πλὴν γε δὴ ὅτι, τῇ βοήθειᾳ τῶν πληρέστερον προαγομένων εἰκαστικῶν τεχνῶν πλαστικῆς τε καὶ γραφικῆς, μέτρια ἔργα ἀσπαστότερον παρήγοντο διὰ τὸ ἐνδεές τῶν μέσων, ἅτινα ἀναλόγως πρότερον διετίθεντο. Ὡς δ' ἐπὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, οὕτω καὶ νῦν ἐσωρεύθησαν ἐν τῇ Ἀ κ ρ ο π ό λ ε ι μάλιστα τρόπαια τῶν Ἀθηναίων νικητῶν καὶ πολύτιμα ἀναθήματα (ἐν οἷς καὶ χρυσοῦς τῷ Λυσάνδρῳ ἐν Παρθενῶνι στέφανος) καὶ ἀγάλματα καὶ ἄλλα τεχνουργήματα. Εἰς ταῦτα δὲ μάλιστα καταλεκτέα καὶ πλεῖστα ἐν λίθῳ εἰργασμένα καὶ διὰ κομψοτάτων ἀναγλύφων κεκοσμημένα ψηφίσματα τῆς τε βουλῆς καὶ ἐκκλησίας πρὸς χάριν ἀστῶν ἢ ξένων, οἵτινες ἐπιωσθήποτ' αἵτιοι ἀγαθῶν τῇ πόλει ἐγένοντο. Ἡδὴ δ' ἐπὶ τοῦ Πελοπονν. πολέμου ὁ περὶ τὰ Προπύλαια χώρος διὰ χαλκῶν εἶχε πληρωθῆ ἔργων τοῦ Μύρωνος καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ. Ὑστερον δ' ἐπιωφελῶς οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρήσαντο τῷ τόπῳ μάλιστα, τῷ μεταξὺ τῆς ἀρκτικῆς τοῦ Παρθενῶνος πλευρᾶς καὶ τῆς ἐδοῦ, δι' ἧς ἡ πομπὴ διήρχετο, ἀγάλματα καὶ συμπλέγματα μαρμάρινα καὶ χαλκᾶ ἰδρύσαντες. Ἐπολλαπλασιάζοντο δ' ὁσημέραι αἱ προτομαί· πλὴν δὲ τῆς τοῦ Περικλέους, καλλιτέγνημα τοῦ Κρησίλου οὔσης, θαυμαστὸν μάλιστα ἦν τὸ ἔτει 371 π. Χ. παρὰ τὴν εἴσοδον τοῦ Παρθενῶνος ἰδρυθὲν ἄγαλμα τοῦ δοκιμωτάτου στρατηγοῦ Ἰφικράτους (1). Ὀμοίω δὲ τρόπῳ κατεκοσμήθη (σελ. 107) καὶ ἡ ἀγορὰ διὰ χαλκῶν ἀνδριάντων ἀνδρῶν, οἵτινες πολλοῦ ἄξιοι τῇ πόλει ἐγένοντο. Παρὰ δὲ Διὶ τῷ Ἐλευθερίῳ (σελ. 69) ὁ τοῦ Κόρωνος ἐστάθη ἀνδριάς, πρώτου ὄντος ἐν τοῖς Ἀθηναίοις, ᾧ τινὶ ἢ πολιτεία ἀπὸ τῶν τοῦ Ἰπάρχου φονέων καὶ δὴ ἔτι αὐτῷ ζῶντι τσιαύτην

(1) Michaelis a. a. O. S. 40 ff.

τιμήν ἀπένειμεν. Ὑστερον δ' ὁ τοῦ υἱοῦ Τιμοθέου (1) ἐστάθη ἀνδριάς, τῶν ἐπιφανεστάτων κατὰ θάλασσαν ἡρώων ὄντος, ἐν τοῖς χρόνοις, ἐν οἷς ὁ δεύτερος πρὸς τὰς νήσους δεσμὸς ἐγένετο· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τοῦ πρὸς αὐτὸν ἀμιλλωμένου Χαθρίου ἐνταῦθα ἦν (2). Ἐπι δὲ πλὴν ἄλλων ἰδρύθησαν ὕστερον ἐν τῷ χώρῳ τῷ μεταξὺ τοῦ Ἀρείου Πάγου καὶ τοῦ τῶν 12 θεῶν βωμοῦ οἱ τοῦ Δημοσθένους καὶ Λυκούργου ἀνδριάντες, ἐκείνου μὲν πάντως οὐ πρὸ τοῦ 280, τούτου δὲ περὶ τὸ 306 π. Χ. ἔτος.

Ἡ δὲ γραφικὴ ὡς ἐπὶ Κίμωνος, οὕτω καὶ νῦν ἐλάμπρυνε τὰ ἀξιομνημόνευτα τῶν χρόνων τούτων γεγονότα. Ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ π. γ. ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ Δίᾳ τὸν Ἐλευθέριον στοῦχ οὐ μόνον ὁ Θησεύς μετὰ τῶν ἀλληγορικῶν τοῦ Δήμου καὶ τῆς Δημοκρατίας παραστάσεων εἰκονίζετο, ἀλλὰ καὶ ὁ τῶν Ἀθηναίων ἱππέων ἀγῶν (362 π. Χ.) ἐν τῇ ἐν Μαντινείᾳ μάχῃ μετὰ τῶν Βοιωτικῶν τάξεων.

Ἀντικαθησταμένων δ' ὁσήμεραι ἐπι μᾶλλον τῶν ἀρχαίων καὶ ἀτέχνων τῶν θεῶν εἰκόνων διὰ νέων μεγαλοπρεπῶν ἔργων, ἀριλοτέχνως οἱ τότε τεχνῖται ἐξειργάζοντο, καὶ ἰδρυομένων καθ' ὅμοιον τρόπον « ἐν προσθήκῃς μοίρα » ἀνδριάντων εἰς ἐπιφανεῖς Ἀθηναίους τῶν ἀρχαίων χρόνων, ὡς σὺν ἄλλοις καὶ εἰς τὸν Σόλωνα, νέον εὗρεν ἢ τέχνην στάδιον διὰ τῆς ἰδρύσεως γλαυρυῶν καὶ κορυψῶν τάσεων, ὧν πολλοὶ τῶν χρόνων τούτων διεσώθησαν. Ἐξεικονίζονται δ' οἱ τεθνεῶτες οὕτω περὶ τὰ ἀγαπητὰ καὶ τὰ κύρια αὐτῶν μάλιστα ἐπιτηδεύματα ἀσχολούμενοι, ὥστε εὐγενῆ ἐκφράζουσι δυσθυμίαν καὶ πάθος. Ὡς μάλιστα δ' ἀξιόλογον μνημεῖον νομίζεται τὸ τοῦ Δεξιλέω (ἐν τῷ μεγάλῳ πρὸ τοῦ Διπύλου πολυανδρίῳ), ὅστις ἐν τῇ ἐν τῷ Νεμέᾳ ποταμῷ μάχῃ (394)

(1) Τοῦ Τιμοθέου καὶ τοῦ πατρὸς Κόνωνος ἀνδριάντες ἦσαν καὶ ἐν Ἀκροπόλει ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, δι' ἧς ἡ Παναθηναϊκὴ πομπὴ διήρχετο (Πλουτ. Α'. XXIV. 3.). Ἡ βᾶσις τῶν ἀγαλμάτων τούτων εὑρηται νῦν παρὰ τῇ ἐπὶ τῆς πέτρας τῆς Ἀκροπόλεως ἐγκεκαραγμένη, ὑπὸ Hantemann δ' ἀνευρεθείση ἐπιγραφῇ τοῦ τῆς Γῆς ἀγάλματος. Ἔστι δ' ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἐν τῇ ἀρκτικῇ τοῦ Παρθενῶνος πλευρᾷ 9 σχεδὸν μέτρα πρὸς Β. τοῦ ἐβδόμου κίονος, ἀπὸ Δ. τῶν κίωνων ἀριθμουμένων. (Mitth. d. Arch. Inst. Band. XXII. S. 53). Σ. Μ.

(2) Ἐπιθε Wachsmuth S. 583 ff.

πρὸ τῆς Κορίνθου ἀπέθανεν, ἐρρωμένως ἀπὸ τοῦ ἵππου ἀγωνι-
σάμενος. Εἰκονίζεται δ' ὁ γενναῖος μαχητῆς πολέμιον στρα-
τιώτην καταβάλλων. Τὰ ὄπλα τῶν ἀνδρῶν καὶ οἱ τοῦ ἵππου
χαλινοὶ ἦσαν ἐκ χαλκοῦ προστεθειμένοι. Μετὰ δύο δὲ πρὸ αὐ-
τοῦ ὑπαρχόντων θέσεων ἀποτελεῖ τὸ ὄλον μνημεῖον κοινὸν οἰ-
κογενειακὸν τάφον.

Ὡς δὲ τούτῳ τῷ τρόπῳ γενναῖαι τῆς Ἀττικῆς νεότητος πολε-
μικαὶ πράξεις ἐξυμνοῦντο, οὕτως ἀδιαλείπτως ἠῤῥξανεν ἐν τούτῳ
μάλιστα τῷ δ' αἰῶνι ἡ ῥοπή νὰ κατασκευάζωνται ἐσημέραι καλ-
λιτεχνικώτερα καὶ κομψότερα τὰ μικρὰ ἐν τῇ τῶν τριπόδων
ὁδῷ μνημεῖα, μέλλοντα τὰ τρόπαια (σελ. 114) χορηγῶν νικη-
τῶν νὰ φέρωσιν. Εἰς δὲ τοὺς πρωτεύοντας καλλιτέχνους, ἰδιωτῶν
παραγγελίας κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο ἐκτελέσαντας, καταλέγεται
καὶ ὁ μέγας Πραξιτέλης, ὅστις τρία τοιούτων τριπόδων μνημεῖα
κατεσκεύασεν, ὧν τῶν καλλίστων αὐτοῦ ἔργων ἦν καὶ ὁ Σά-
τυρος, ἐν ἀναπεπταμένῳ ἰδρυμένος ναίσκῳ. Καὶ ἐκ μὲν τῶν
τριπόδων οὐδεὶς διεσώθη, ἐκ δὲ τῶν ἐν τῇ ὁδῷ τριπόδων ναίσκων
εἷς μόνος μέχρις ἡμῶν περιῆλθε, κομψότητι μεταξὺ τῶν παλαιῶν
οἰκοδομημάτων διαφέρων. Δύο δὲ τοιαῦτα μικρὰ οἰκοδομήματα
σχεδὸν ἐπὶ τῆς νοτιοανατολικῆς καμπῆς τῆς τῶν τριπόδων ὁδοῦ,
πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου καὶ τῆς νοτιοανατολικῆς
τῆς Ἀκροπόλεως γωνίας ὄντα, γνωστὰ ἦσαν ἔτι κατὰ τὸ δεύτε-
ρον ἥμισυ τοῦ 19. αἰῶνος. Τούτων τὸ μὲν, πάνυ θαυμαστῶς ὑπὸ
τῶν τότε κατοίκων τῶν νεωτέρων Ἀθηνῶν «φανάρι τοῦ Διογέ-
νους» (1) ὀνομαζόμενον, ἐξηφανίσθη νῦν· τὸ δ' ἔναντι μὲν τοῦ
πρώτου ὄν, 120 δὲ σχεδὸν μέτρα τῶν τῆς Ἀκροπόλεως πετρῶν
ἀπέχον, νοτιοανατολικῶς δὲ τετραμμένην τὴν πρόσοψιν ἔχον, διε-
σώθη, διότι οἱ μοναχοὶ μονῆς τῶν Καπουκίνων, ἐνταῦθα μέχρι
τῶν ἀρχῶν τοῦ 18. αἰῶνος ὑπαρχούσης, βιβλιοθήκῃ αὐτῇ ἐχρή-
σαντο. Μέχρι δὲ τῶν χρόνων, ἐν οἷς αἱ νῦν Ἀθῆναι τὸν ἐν τῇ
ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ πολιτισμὸν ἀπεμιμήθησαν, ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς

(1) Ἐπιθι L. Ross, *Archäologische Aufsätze*. Th. I. S. 264.
Anm. 51. Th. II. S. 260.—Ἐπίδει καὶ τὰ λεγόμενα ἐν τῷ ΙΑ'. Κε-
φαλαίῳ ἐν σημειώσει τοῦ μεταφράσαντος περὶ τῆς ἐπικλήσεως τῶν δύο
τούτων μνημείων. Σ. Μ.

ὠνόμαζε τὸ περιφερὲς τοῦτο ναίδιον ραγάρι τοῦ Δημο-
σθένους. διεπλάσθη δ' ὁ μῦθος, ὅτι ὁ μέγας αὐτὸς ῥήτωρ
ἐνέκλειπεν ἑαυτὸν ἐνταῦθα χάριν ῥητορικῶν σπουδῶν. Κατὰ δ' ἀ-
λήθειαν κατεσκευάσθη τὸ οἰκοδόμημα ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Λυσι-
κράτους τοῦ Λυσιπείδου τῶν δῆμων Κικκυνόθεν, ὅστις, χορη-
γὸς ὢν παιδικῆς τῆς Ἀκαμαντίδος φυλῆς χοροῦ, ἤρατο νίκην ἐν
Ὀλυμπ. 111,2 (335]4 π. X.). Συνίσταται δὲ τὸ οἰκοδόμημα ἐκ
κυβοειδοῦς λίθων Πειραικῶν βάτους, 4 μέτρα ὕψος ἐχούσης,
ἐφ' ἧς ἐπίστρωμά τι λίθου Ὑμηττείου ἐπιτεθειμένον ἐστί, καὶ
ἐκ πυργειδοῦς, κυκλοτεροῦς Πεντελικοῦ μαρμάρου οἰκοδομήμα-
τος, διάμετρον μὲν 2,80 μ. ἔχοντος, ὕψος δὲ μέχρι 6,50. Ὁ
ναῖσκος δὲ θέν εἶνε ἀνεωγμένος, ἀλλὰ κεκλεισμένος διὰ μαρμα-
ρίνων πλάκων πρὸς ἀλλήλας μὲν συνημμένων, ἐν τῇ περιφερεῖ
δὲ συναρμογῇ αὐτῶν ἔξ ἐχουσῶν ἡμικίονας Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ,
μετὰ μεγάλης κομψότητος ἐξεργασμένους. Τούτων ἐπιβαίνει τὸ
ἐπιστύλιον καὶ ἡ ἀναγλύφους θαψιλῶς κεκοσμημένη ζωφόρος.
Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς ἡρέμα ἐπικλινούσας κωνικῆς στέγης προσφε-
ρὲς πρὸς κιονόκρανον ὑψοῦται ἄνθος, ὅπερ, διὰ φύλλων ἀκάνθου
θαψιλῶς κεκοσμημένον, τριγωνικὴν πλίνθον φέρει, ἐφ' ἧς ὁ τρί-
πους ἦν ἄλλοτε τεθειμένος. Ἔστι δὲ τὸ μνημεῖον τὸ παλαιότατον
μέχρι τοῦ νῦν γνωστὸν ἡμῖν διασωζόμενον οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ οἱ
Ἀθηναῖοι τοῖς Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ στύλοις ἐχρήσαντο. Τῶν δὲ
ζωδίων ἡ εἰκόνισις εἰλημμένη ἐστὶν ἐκ τῶν περὶ Διονύσου μυθο-
λογοῦμένων ἐν τῷ γ'. εἰς Ὅμηρον ἀποδιδόμενῳ ὕμνῳ. Καθη-
μένου δὴ ἴλον ὅτι τοῦ Διονύσου, νεανίου ῥαδινοῦ, φαίδρῳ καὶ ἡ-
ρέμῳ τῷ προσώπῳ μετὰ τοῦ πάνθηρος καὶ δύο τῶν σατύρων
αὐτοῦ, σάτυροι ἄλλοι Τυρηννοῦς τιμωροῦσι πειρατάς, οἵτινες τὸν
θεὸν υἷον κατὰ τὸν μῦθον βασιλέως ὑπολαβόντες ν' ἀπαγάγωσιν
ἐπειράθησαν. Τὰ μικρὰ δὲ καὶ ἐν μέρει ἐφθαρμένα πρόστυπα
ἀνάγλυφα ἐσχεδιάσθησαν κατὰ τὴν τῶν εἰδημόνων κρίσιν πνευ-
ματωδέστατα καὶ ζωηρότατα ὑπερφυῶς σφόδρα, εἰ καὶ οὐχ ὄλως
ἄνευ ἀμελείας εἰργασμένα εἰσὶν (1).

Ἄμοιον δ' ἔργον διεσώθη τοῦλάχιστον ἐν μέρει οὐχὶ μὲν περὶ

(1) Ἐπιθ. Vischer a. a. O. S. 174 ff.

τὴν παλαιὰν τῶν τριπόδων ὁδόν, ἀλλ' ὅμως οὐ πᾶν μακρὰν αὐτῆς. Ὡς δ' ἡ ἀρκτική τῆς Ἀκροπόλεως πλευρά, οὕτω καὶ ἡ ἀνατολικὴ καὶ νοτιοανατολικὴ πολλὰ ἔχει πᾶν ἀξιόλογα σπήλαια. Ἐν δὲ τούτων ὑπὲρ αὐτὸ τὸ μέσον εὔρηται τοῦ κοίλου τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου, ὑπὲρ τὰ ἀνώτατα αὐτοῦ βάθρα, ὃ ἐν τοῖς χριστιανικοῖς χρόνοις εἰς παρεκκλήσιον μετεποιήθη τῆς Παναγίας Σπηλαιωτίσσης (ἢ Χρυσόσπηλαιωτίσσης). Καὶ ἐν μὲν τῇ ἀρχαιότητι ἀφιερωμένον ἦν τῷ Διονύσῳ, ἐν δὲ τῷ 6'. ἔτι μ. Χ. αἰῶνι ὑπῆρχον ἐν αὐτῷ ἀνάγλυφα, ἅπερ τὰ τῆς Νιόβης τέχνα εἰκονίζον, ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος φονευόμενα. Τελευτώσης δὲ τῆς χρονικῆς περιόδου, περὶ ἧς ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὁ λόγος, Θράσυλλος ὁ Ἀθηναῖος, τῶν δῆμων Δεκελειεὺς, διεκόσμησε τὴν τοῦ σπηλαίου τούτου πρόσοψιν διὰ μεγαλοπρεποῦς δίκην στοᾶς οἰκοδομήματος πρὸς ἀνάμνησιν νίκης, ἣν ἐνίκησεν ἐν Ὀλυμ. 115,1 (319 π. Χ.), χορηγὸς ὢν ἀνδρικοῦ τῆς Ἱπποθωντίδος φυλῆς χοροῦ· κατεφθάρη δὲ ἐν τῇ παρούσῃ ἑκατονταετηρίδι (1827) ὑπὸ Τουρκικῶν βομβῶν. Συνίστατο δὲ τὸ μνημεῖον ἐκ παραστάδων, δύο μὲν γωνιαίων, μιᾶς δ' ἐν μέσῳ τούτων, καὶ θριγκοῦ ὑπὲρ αὐτάς, οὗ ἐπέβαινεν ἡ ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ ἐπιλεγομένη Attika, (1) ἧς ἐν μέσῳ καθήμενον ἴδρυτο ἄγαλμα Διονύσου, ποδῆρη φέροντος χιτῶνα καὶ τρίποδα, ὡς εἰκόσ ἐστιν, ἐν τῷ κόλπῳ βαστάζοντος. Τὸ ἄγαλμα δὲ τοῦτο ἀπήχθη εἰς Ἀγγλίαν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰσταμένου αἰῶνος. Δύο δ' ἑτέρας τρίποδας, ἐνθεν καὶ ἐνθεν τοῦ ἀγάλματος τούτου ὄντας, ἀφιέρωσεν ὕστερον ὡς ἀγωνοθέτης, οὕπω 50 ἐτῶν παρελθόντων (271 π. Χ.) ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως ὃ τοῦ Θρασύλλου υἱὸς Θρασυκλής (2).

Πλὴν δὲ τοιούτων ἰδρυμάτων, ἃ ἐν καταπληττούσῃ πληθούε

(1) Attika κατὰ Lübke (Grundriss d. Kunstgesch. Band I. 8te Auflage. S. 197) καλεῖται δευτέρως τις θριγκός, παραστάτας ἔχων. Τοῦτο δ' ἐγίνετο παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις μάλιστα, ὡσάκισ τὸ τῶν κίωνων μῆκος δὲν ἦν τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐπαρκῆ εἰς τὸ ὠρισμένον τῷ οἰκοδομήματι ὕψος. Σ. Μ.

(2) Ἐπιθι Bursian a. a. O. S. 298. Vischer a. a. O. S. 173.— Ὑπὲρ τὸ μνημεῖον τοῦτο δύο Ἰστανταὶ κίονες, ἐφ' ὧν ποτε χορηγικοὶ

εἰς τὸ εἶναι παρήγαγον οἱ εὐγνώμονες μὲν καὶ εὐσεβεῖς, αἰέ-
ποτε δ' ἀνθοῦσαν πρὸς τὴν τέχνην αἰσθανόμενοι τέρψιν εὐ ἡγ-
μένοι· Ἀθηναῖοι, προϊόντος τοῦ δ' αἰῶνος, καὶ ἄλλα κατασκευά-
σαν ἰδρύματα, ἅτινα εἰς μὲν τὰ ὄμματα τῶν ἀνθρώπων λίαν
ἀφανῆ καὶ εὐτελεῆ ἦσαν, εἰς ἀξιόλογον δ' ἐξείκοντο σπουδαιότητα
ἐν ὑστέροις αἰῶσιν, ἐν οἷς ἡ παγκόσμιον κτησαμένη φήμην πό-
λις τοῦ Περικλέους ἐν πνευματικοῖς μόνον ἔργοις ἐσπουδάζετο
ἔτι. Τὰ ἰδρύματα δὲ ταῦτα ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν ἐπιστήμην.
Ἐπιμνησόμεθα δ' ἐνταῦθα, ὅτι ἐν τῇ χρονικῇ ταύτῃ περιόδῳ
οἱ μαθηταὶ καὶ πνευματικοὶ τοῦ Σωκράτους κληρονόμοι κατέ-
στησαν τὰς ἐκπαλαὶ ἐνδόξους Ἀθήνας ἐπὶ ἐννέα πλήρεις αἰῶ-
νας ἐστίαν καὶ ἑρμητήριον τῆς ὑστερον τοῦ παλαιοῦ κόσμου δε-
σποσάτης φιλοσοφίας. Καὶ δὲν ἦν μὲν βεβαίως ἔτι δυνατὸν νὰ
νομίζωνται αἱ Ἀθηναὶ πόλις σχολᾶς καὶ πανεπιστήμιον ἔχουσα,
ἀλλ' ἤδη ἔ τῆς Ἀκαδημείας κήπος τὴν ἀθάνατον εἶλαθεν αὐ-
τοῦ ἱερότητα διὰ τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἐδίδασκε καὶ ἀσπα-
σίως διέτριβε μετὰ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν περὶ τὰ σύγκαια μέρη
καὶ τοὺς τερπνοὺς περιπάτους τοῦ παραδείσου ἐπιχαριτώτερον
ἐστημέραι μορφομένου. Ὁ περιωμηθεὶς φιλόσοφος ἠΰξησε χάριν
ἑαυτοῦ τοὺς ἐν τε τῇ Ἀκαδημείᾳ καὶ πλησίον αὐτῆς πολλοὺς εἰς
λατρείαν ἀφιερωμένους τόπους δι' ἐνὸς ἔτι ὑπ' αὐτοῦ ἰδρυθέντος
ἱεροῦ τῶν μουσῶν, ἐν ᾧ ἀγάλματα τῶν Χαρίτων ἀνέθηκεν ὁ
ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιδὸς αὐτοῦ Σπεύσιππος, ὁ ἐν τῇ σχολῇ διαδε-
ξάμενος αὐτόν. Ἦν δ' ἅμα τὸ « Μουσεῖον » τοῦτο τὸ κέντρον
τοῦ κτήματος, ὃ, μετὰ τοῦ Κολωνοῦ Ἰππίου καὶ ἀρχαίας Ἀκα-
δημείας ὄν, ἠγοράσθη μὲν ἀντὶ 3000 δραχμῶν, διεκδόσθη δ' ὁ
Πλάτων ἐξ ὅτου διαρκῶς ἐνταῦθα κατώκησεν κατὰ τὰ ἔσχατα
τοῦ βίου ἔτη, ἐπίτηδες ἐξέδραν ἡ στοὰν οἰκοδομήσας ἐν τῷ
τερπνῷ κήπῳ, ὅπως οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὰς διατριβάς ποιῶνται.
Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Πλάτωνος ἐπεκράτησε τῷ τῆς « Ἀκαδη-
μείας » ὀνόματι νὰ ὀνομάζηται οὐ μόνον τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ

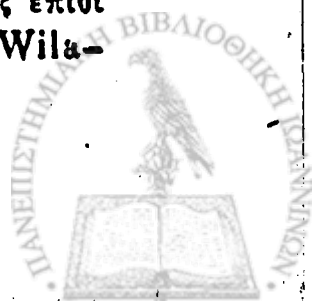
τρίποδες ἦσαν· καὶ τρίτος δ' ἦν ποτ' ἐνταῦθα κίων, ὡς τὰ ἐν τῇ πέτρῳ
ἔγνη δεικνύσασιν. Ἐν δεξιᾷ δὲ τοῦ ἀντροῦ ἡλιακὸν εἶνε μαρμάρου ὠρο-
λόγιον. Σ. Μ.

σύστημα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ προϊόντος τοῦ χρόνου ἐριστικώτερον προσλαβοῦσα χαρακτῆρα σχολή. Οὐ μόνον δὲ τὰ οἰκοδομήματα καὶ ὁ κήπος, ἐν ᾧ τὴν οἰκίαν ἐν τῷ Μουσεῖῳ θέσιν ἔλαβεν ἀνδρίας τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Σιλανίου νοσ κατασκευασθεῖς, τὸ φυσικὸν τῆς σχολῆς κέντρον ἔμειναν, ἀλλὰ καὶ ἐκληροδοτήθη αὐτῇ τὸ κτῆμα τοῦτο διὰ παντὸς ὑπὸ τοῦ μεγάλου φιλοσόφου, οὗ ὁ τάφος ἐν τῷ κήπῳ ἦν εἰκότως. Διέμεινε δὲ τὸ κτῆμα τοῦτο μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Βυζαντινοῦ αυτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α', ὃς καὶ ἐν Ἀθήναις τὰς ἀρχαιότητας ἐξηφάνισεν, εἰς τὴν κατοχὴν τῶν Ἀκαδημαϊκῶν, μεταβιβαζόμενον ἀδιαλείπτως διὰ διαθήκης εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ ἐκάστοτε προεστηκότος τῆς σχολῆς, ὅπως κληρονομικῶ δικαίωματι τῆς ἐπικρατίας ἀπολαμβάνη. (1) Γνωστὸν δ' εἶνε, ὅτι ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἔπηξαν κατ' ἀναλογίαν τὰς ἑδρας αὐτῶν ἐν μὲν Λυκείῳ οἱ Περιπατητικοί, ἐν δὲ Κυνοσάργει οἱ Κυνικοί.

Ἡ πολιτικὴ τῶν Ἀθηνῶν ἱστορία διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι οὔτε ἡ εὐνοια τῶν Μουσῶν, οὔτε ἡ μεγαλένοια τῶν φιλοσόφων τῆς πόλεως ἴσχυσαν ν' ἀπώσωνται, ὡς Γερμανός τις ποιητῆς εἶπεν, ἀπὸ τῆς τοῦ Δημοσθένους πόλεως τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ (2 Αὐγούστου 338 π. Χ.) καταστροφῇ. Ὅσον ὅμως ἀλγεινῶς καὶ ἀν ἡσθάνοντο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι φιλοπάτριδες καὶ καθόλου οἱ τὴν ἐθνικὴν τῶν τότε Ἑλλήνων μερίδα ἀποτελοῦντες, τὴν πολιτικὴν τροπὴν, ἐν ἣ οἱ μὲν Ἕλληνες ἐξέπεσον τῆς περιωπῆς ἡγεμόνες νὰ ἦνε ἐν τῇ ἱστορικῇ δράσει τοῦ παλαιοῦ κόσμου, οἱ δ' εὐπόλεμοι τῆς Μακεδονίας ἡγεμόνες πλεῖστον ὠφελήθησαν, ὕλικῶς ὅμως τόσον ὀλίγον αἱ Ἀθῆναι ἐζημιώθησαν διὰ τοῦ ἀτυχοῦς πρὸς τὸν βασιλέα Φίλιππον πολέμου, ὥστ' ἐπ' αὐτῆς τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου αὐτοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου εἰσαῦθις καιροῦ ἔτυχε καὶ μέσων ἐπιφανῆς τις Ἀθηναῖος, ὅπως ταυτοχρόνως διακοσμήσῃ τὰς τε Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ διὰ μεγαλοπρεπῶν οἰκοδομημάτων κατὰ τρόπον, τὴν Περικλέους ἐποχὴν ἀναμιμνήσκοντα. Τὰ ἔργα

(1) Ἐνεκεν τῆς τοπογραφικῆς σχέσεως καὶ διακρίσεως μεταξὺ τοῦ κήπου τοῦ Πλάτωνος καὶ τῆς ἀρχαίας καθ' αὐτὸ Ἀκαδημίας ἐπιθι Wachsmuth a. a. O. S. 270 ff. καὶ 591 ff. Πρὸς καὶ v. Wilamowitz • Antigonos von Karystos • S. 279 ff.

δὲ ταῦτα ἔμελλον ἅμα μὲν τὴν ἐν ὅπλοις δύναμιν καὶ τὴν κατὰ θάλασσαν τῶν Ἀθηναίων ἰκανότητα νὰ ἐνισχύσωσιν, ἅμα δ' ὡς νέος στολισμὸς ἐν ὄλον ἀρμονικὸν μετὰ τῶν παλαιοτέρων ἔργων ν' ἀποτελέσωσι.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 354 π. Χ. τὰ οἰκονομικὰ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας ἐπὶ πολὺν χρόνον ἐτακτοποιήθησαν τὸ μὲν ἀμέσως τὸ δ' ἐμμέσως διὰ τοῦ Εὐβούλου. Καὶ γινώσκομεν μὲν βεβαίως ἐκ τῆς πολιτικῆς τῶν χρόνων τούτων ἱστορίας ὅπως ἐπιδραβῶς ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἀττικοῦ ἔθνους ἐν ἐκείνῃ τῇ κρισιμωτάτῃ χρονικῇ περιόδῳ ἐπέδρασεν ἅμα μὲν ἡ διοικήσεις τοῦ ἀνδρὸς τούτου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἀντὶ πάσης οὐσίας ὑπὲρ τῆς πρὸς τοὺς Μακεδόνας εἰρήνης συνηγορούντων, ἅμα δὲ καὶ τὸ δι' αὐτοῦ ὑπὲρ τῶν θεωρικῶν χρημάτων ἐπιτευχθὲν περίσσευμα. Ἀλλ' ὅμως, ἐὰν καθ' ὅλως τεχνικὴν ἔποψιν τὸ πρᾶγμα ἐξετάσωμεν, θέλομεν εὔρει, ὅτι, αὐτοῦ διοικοῦντος, αἱ μὲν πρόσοδοι λίαν εὐπύρως εἶχον, μεγάλα δ' ἔργα ἔμελλον ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις νὰ γένωνται· τοῦλάχιστον εἶχον προπαρασκευασθῆ ἄξιόλογοι οἰκοδομικαὶ συνθέσεις ἐν τῷ Διονυσιακῷ μάλιστα θεάτρῳ, καὶ ἡ οἰκοδόμησις νέας μεγαλοπρεποῦς ἐν Πειραιεὶ ὑπλοθήκης. Ἡ δόξα δ' ὅμως τῆς ἀποπερατώσεως τῶν τε νέων τούτων μεγάλων ἔργων καὶ τινῶν ἄλλων ἔμελλον εἰς πολλῶν εὐγενέστερον Ἀθηναῖον νὰ λάγη, εἰς ἓνα τῶν τότε ἀρίστων φιλοπατρίδων. Ἡ τοῦ Εὐβούλου πτώσις διὰ τῆς Δημοσθένους ἐνεργείας τῷ 341 δὲν ἐδύνατο μὲν ν' ἀποτρέψη πλέον τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ συμφορὰν· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ ἀπαισίῳ ἔτει 338 π. Χ. προέστη τῶν οἰκονομικῶν τῶν Ἀθηναίων ὁ τοῦ Λυκόφρονος υἱὸς Λυκοῦργος, γενικὸς ταμίας κατασταθεὶς. Ἡ διοικήσεις τοῦ πολιτικοῦ τούτου ἀνδρὸς, ὅστις μέγαν ἐν τοῖς οἰκονομικοῖς διαπρέψας (εἰ καὶ οὐ πάντοτε ἐν τῇ ἀνωτάτῃ διοικήσει ἦν) ἐδυνήθη μέχρι τοῦ 325 π. Χ. τὸ οἰκονομικὸν αὐτοῦ σύστημα νὰ ἐφαρμόσῃ, περίβλεπτος ἐγένετο ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν Ἀθηνῶν καὶ Πειραιεὶ οἰκοδομημάτων.

Τὸ πρῶτον δ' ἔργον, ὅπερ κατὰ τὰ προειρημένα συνετελέσθη αὐτοῦ διοικοῦντος, ἐγένετο τῇ εἰσηγήσει καὶ τοῦ φίλου αὐτοῦ Δημοσθένους. Εὐθὺς δὴλον ὅτι ὡς Φίλιππος ὁ βασιλεὺς

μετὰ τὴν νέαν τῶν πολιτικῶν ἐν Ἑλλάδι πραγμάτων τροπὴν κατὰ τὰ Μακεδονικὰ συμφέροντα εἰς Πέλαν ἐπανῆκεν ἀρχομένου τοῦ 337, ὁ μέγας ῥήτωρ προὔτεινεν ἐν τε τῇ βουλῇ καὶ τῇ ἐκκλησίᾳ ψήφισμα, καθ' ὃ διὰ τῶν τῆς πολιτείας προσόδων (1) νὰ ἐπιδιορθωθῶσι συντόνως καὶ ἐπισκευασθῶσιν ἔδει τῶν Ἀθηνῶν καὶ τοῦ Πειραιῶς τὰ τεῖχη, ἔτι δὲ καὶ τὰ μακρὰ. Αἱ τούτων δ' ἐργασίαι διηρέθησαν κατὰ τὰς φυλάς εἰς δέκα τμήματα, ἐν ἑκάστῳ δὲ τούτων εἰς ἕξ ἑκάστης φυλῆς ἐκλεγόμενος κατεστάθη ἐπιστάτης, ὃ ταμίας συμπαρήδρευεν, ὅπως εἰς τὴν οἰκοδομὴν καὶ τὰς πληρωμὰς ἐπιστατῆ. Αἱ δαπάναι δ' ἦσαν μεγάλαι πάντως· διότι πλὴν ἄλλων ὁ Δημοσθένης, ὅστις ἐπιστάτης ὦν τῆς Πανδιονίδος φυλῆς τὴν ἐπισκευὴν τοῦ περιβόλου τοῦ Πειραιῶς διεύθυνε, 10 σχεδὸν ἐξέτισε τάλαντα (σχεδὸν 50,000 μαρκῶν, ἢ 62,500 δραχμ.). διὰ δὲ τὰς τάφρους, ὧν ἡ δαπάνη, αὐτοῦ εἰσηγούμενου, προσεπεψηφίσθη, 7,500 μαρκ., (9,375 δραχμ.) ἐξ ἰδίων προσεδαπάνησεν (2).

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς ταῖς δαπάναις τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου ἐν μὲν τῇ συνθήκῃ, τῇ μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην γενομένην, νὰ παραιτηθῶσιν ὤφειλον τῶν εὐπόρων Θρακικῶν κτήσεων, ἀπὸ δὲ τῆς ὑπὸ τοῦ Μακεδόνοιο νικητοῦ ἀσπαστῆς γενομένης νέας Ἑλληνικῆς συμμαχίας, ἧς ἡγεμόνες ἦσαν οἱ Ἀργεᾶδαι, κύριοι δὲν ἐδύναντο τοῦ λοιποῦ νὰ ἦνε τῶν προσόδων τῶν ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πρὸς τὰς νήσους συμμαχίας, τὸ οἰκονομικὸν τοῦ Λυκούργου ἔργον οὐκ ἦν πάντως ῥάδιον. Οὐδὲν δ' ἤττον κατώρθωσεν ὁ ἀνὴρ οὗτος, ἐμβριθῆς ὢν καὶ συνετὸς καὶ δραστήριος, νὰ ἀναγάγῃ τὰς δημοσίας ἐνιαυσίους προσόδους μέχρι 1200 ταλάντων (5,658,000 μαρκ. ἢ 7,072,500 δραχ.). Κατώρθωσε δὲ τοῦτο διὰ σοφῶν εἰκότως οἰκονομιῶν καὶ πρακτικῶν ἀναμορφώσεων ἐν ταῖς ἐκ τῶν ἱερῶν κτημάτων δημοσίαις προσόδοις, περικύψας κυρίως τὰς μεγάλας ἐν ταῖς τελε-

(1) Διὰ τῶν θεωρικῶν κυρίως χρημάτων, ὡς ἐν Ὀλυμπ. Α'. § 19 καὶ ἐξέτεινε καὶ Γ'. § 10 μάλιστα καὶ 11 προὔτεινε. Σ. Μ.

(2) Arnold Schäfer Demosthenes u. seine Zeit. Bt. III. Abtlg. I. S. 73 ff.

ταῖς δαπάναις καὶ τὰ συνήθως εἰς τὸν λαὸν διανεμόμενα χρήματα. Διὰ τῶν οἰκονομιῶν δ' ὅμως τούτων δὲν ἐμείωσε τὴν λαμπρότητα καὶ εὐπρέπειαν τῆς θρησκείας καὶ τῆς τῶν θεῶν λατρείας, ἧς παρροντισμένως αὐτὸς ἐπεμελήθη. Τοιαύτας δ' ἔχων προσόδους ὁ Λυκούργος, ἐδύνατο μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας νὰ χωρήσῃ εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν μεγάλων οἰκοδομικῶν σχεδίων οὐ μόνον ἐν Πειραιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀθήναις.

Ἡ ἐν Πειραιεῖ ὀπλοθήκη, ἧτις ἦν οἰκοδόμημα μεγαλοπρεπὲς καὶ πρακτικόν, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐξωτερικῶς ὡραῖον, περιποίησεν αὐτῷ μέγα μέγρι τῶν τοῦ Σύλλα χρόνων ὄνομα. Ἡ δ' ἐναρξὶς τῶν ἔργων τούτων, πρὸς ἃ μεθ' ὑπερηφανίας οὐ μικρότερας συνείθισαν ὕστερον οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀποβλέπωσιν, ἦ πρὸς τὰ τοῦ Περικλέους οἰκοδομήματα, συμπίπτει πάντως τῷ 347]6 π. Χ, ἀλλὰ νὰ συντελεσθῶσι τὰ μεγαλομερῆ ταῦτα ἔργα στερεῶς καὶ κατὰ τοὺς τῆς τέχνης κανόνας δυνατὸν ἦν μόνον ἐν τοῖς πολιτικῶς ἡρεμωτέροις πρὸς τοὺς Ἀθηναίους χρόνοις, ὅτε ἡ Μακεδονικὴ θύελλα κατεπραῦνθη. Ἡ δ' ἄμεσος τῆς ὀπλοθήκης ἐπιστάσις, θαυμαστῶς σχεδιασθείσης, εἰς εὐ ἡγμένον ἀνετέθη ἄνδρα, τὸν ἀρχιτέκτονα Φίλωνα, ὃς, ἐπαξίως τοὺς ἐπὶ Περικλέους ἀρχιτέκτονας διαδεξάμενος, ἦν μὲν παρέχων ἑαυτὸν ἐνεργὸν ἐν τε Ἀθήναις καὶ Ἐλευσίνι μέγρι τῶν Δημητρίου τοῦ Φαληρέως χρόνων, ἔσχατος δ' ἦν ἐν τῇ τάξει τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες πρὸ Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ ἀρρήκτως τὸ ἑαυτῶν ὄνομα συνέδεσαν πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πατρίδος. Ἀτυχῶς τὸ ὠμὸν καὶ ἀπηγές τῶν Ῥωμαίων οὕτως ἄρδην ἐκ θεμελίων κατέφθειρεν ἐν ἔτει 86 π. Χ. τὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, ὥστε εἰς τοὺς νεωτέρους ἀρχαιοδίφας οὐδὲν ὑπελήφθη ἕτερον ἀλλ' ἡ πενιχρὰ τις ἐπιφυλλίς ἐν τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασι καὶ ἐν τῷ νῦν τοῦ Πειραιῶς ἐδάφει. Ἀλλ' ὅμως κατὰ τὰς νῦν γενομένης ἐρεύνης ὑπολαμβάνεται μετὰ μεγίστης πιθανότητος, ὅτι τὸ μέγα καὶ πολυσύνθετον οἰκοδόμημα, ὅπερ πλὴν ἄλλων εἶχε καὶ χῶρον πρὸς τὰς ἐξαρτύσεις 400 (καὶ δὴ κατὰ παλαιότεραν γραφὴν 1000) νεῶν, ἰδρύθη μὲν ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν δύο ναυστάθμων Ζέας καὶ Κυνθάρου ὑψώματος, εἶχε δὲ ρυθμὸν Δωρικόν. Ἦν δὲ ἤδη ἡ γι-

γάντειος ὀπλοθήκη ἔτοιμος πρὸς δημοσίαν χρῆσιν τῷ 330 π. Χ, διεκρίνετο δ' ἄλλης παλαιότερας ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐν συντομία καὶ ἀκριβείᾳ σ κ ε υ ο θ ή κ η ς καλουμένης, ἧς τὴν διάταξιν αὐτὸς ὁ Φίλων ἔπειτα δι' ἰδίου ὑπομνήματος ἠρμῆνευσεν. Ἐπερατώθη δ' ἐντελῶς τῷ 323 π. Χ. (1) Ἀπὸ δὲ τῆς ἐνάρξεως τῆς οἰκοδομήσεως μέχρι τοῦ χρόνου τούτου εἰσέπραττε τὸ κοινὸν τῶν Ἀθηναίων χάριν τοῦ ἔργου τούτου ἀπὸ τῶν ὑπαρχόντων τῶν τε πολιτῶν καὶ μετοίκων ἐνιαύσιον εἰσφορὰν 10 ταλάντων.

Ὅσον δὲ ζῆλον ὁ γηραιὸς Λυκούργος εἶχε, τὰ μεγαλοπρεπῆ ταῦτα οἰκοδομήματα κατασκευάζων, τοσαύτην ἐπεδείξατο καὶ δραστηριότητα, νέας ναυπηγῶν ναῦς καὶ τοὺς ἀναγκαίους αὐταῖς οἰκοδομῶν νεωσοίκους· τούτων δ' οὐκ ἐλάττους τῶν 372 ὑπῆρχον τῷ 330 π. Χ. Πρὸς περιγραφὴν δὲ τῶν Λυκουργείων ἐν Ἀθῆναις οἰκοδομημάτων ὀδηγούμεθα ἐκ τῶν νῦν κατὰ γῶραν ἐν Πειραιεῖ γενομένων ἐρευνῶν κατ' αὐτὰς ὁ ἐπιφανὴς πολιτικὸς ἀνὴρ πλὴν τοῦ παλαιοῦ γνωστοῦ ἐν Μουνυχίᾳ θεάτρου καὶ δεύτερον κατεσκεύασε, δισχιλίους θεατὰς περιλαμβάνον. Τὰ δὲ λείψανα αὐτοῦ πιστεύεται νῦν ἀδιστακτικῶς, ὅτι εὑρέθησαν παρὰ τὴν μεγάλην ὀπλοθήκην ὑπὲρ τὸν νοτιοδυτικὸν τῆς Ζέας ὄρμον (2).

Καίτοι δ' οὐ μόνον τῆς τοῦ Φίλωνος ὀπλοθήκης ἀλλὰ καὶ τοῦ νέου τούτου θεάτρου ἐλάχιστα μόνον λείψανα διεσώθησαν, τὰ μεγάλα ὅμως ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ καὶ μεγάλου Διονυσιακοῦ θεάτρου, ὅπερ, ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ τῆς Ἀθηνῶν Ἀκροπόλεως γωνίᾳ κείμενον, τὸ πέρας ἔλαβεν, ἐπιστατοῦντος τοῦ Λυκούργου, προσιτὰ ὑπάρχουσι τῷ βουλομένῳ σήμερον νὰ ἴδῃ καὶ μελετήσῃ αὐτά, λεπτομερεστάτων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν γενομένων ἀνασκαφῶν. Καὶ νέων μὲν καὶ μεγά-

(1) *Επιθι Wachsmuth S. 598. Schäfer Bd. II. S. 288 καὶ τὰς νέας ὑπὸ E. Fabricius γενομένας ἐρεῖνας ἐν τῷ Hermes XVII 551 ff· πρὸς τοῦτοις R. Bohn im Centralblatt für Bauverwaltung II. 295 ff· u. W. Dörpfeld Bd. VIII. der Mitteil. d. arch. Inst. 147 ff· die Darlegungen bei Curtius u. Kaupert Erläuternd. Text zu den Karten von Attika, Heft, I. S. 32 und 47 ff.

(2) Curtius u. Kaupert a. a. O. S. 45 u. 66 ff.

λων οἰκοδομημάτων ἔναρξις ἐγένετο ἤδη ἐπὶ τῆς Εὐβούλου διοικήσεως ἐν τῷ παλαιῷθεν τῇ δρχματικῇ τέχνῃ ἀφιερωμένῳ τούτῳ ἱερῷ· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 343 π. Χ. εἶχον πάντως προχωρήσει. Προῦκειτο δ', ὡς φαίνεται, περί τινος πρὸς δυσμὰς μάλιστα προσθήκης καὶ μεγαλοπρεποῦς τινος διὰ λίθων γιγνομένης ἀνακαινίσεως τοῦ παλαιοῦ καὶ ἀπλοῦ τῆς σκηνῆς οἰκοδομήματος, ὅπερ τὸ πρῶτον ἐπεστάτησεν ὁ Ἀριδωνῆος βουλευτῆς Κτησιόφων. Τοιαῦτα δ' ὄντα παρέλαβεν ὁ Λυκοῦργος τὰ ἡμιτελῶς περανθέντα ἔργα, ἅτινα τὸ πέρας ἔλαβον εἰκότως περὶ Ὀλυμ. 112,3 (330|29). Ἐπειδὴ ὁμοίως καὶ ἐν ὑστέροις, μάλιστα δὲ τοῖς ἐπὶ Ῥωμαίων χρόνοις νέας προσελάβετο τὸ θέατρον μεταβολάς, εἶα μάλιστα (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν διασκευὴν) ἢ ἐγγύτερον πρὸς τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου μετάθεσις τῆς τε σκηνῆς καὶ δρχήστρας, ἥτις ἐπεστρώθη μὲν διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, διεχωρίσθη δὲ τῆς εἰσόδου τῆς πρὸς τῇ βάσει τοῦ κοίλου διὰ θωρακίου, δέον εἰς τινὰς μόνον ν' ἀρχεσθῶμεν ὑποδηλώσεις, ὡς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ θεάτρου, τὴν ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῶν Ἀθηνῶν ἐνδόξοις χρόνοις πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου. Ὑπομιμνήσκωμεν δ' ὅτι τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου (σελ. 47 κ. ἐξῆς) προσανακλίνεται κατὰ παλαιὸν ἔθος ἐπὶ τῶν πετρῶν τῆς Ἀκροπόλεως, ἐν αἷς λελαξευμένα εἶνε αἱ συγκεντρικῶς διαπλατυνόμεναι τῶν ἐδωλίων σειραί. Αἱ σειραὶ δ' αὐταὶ φαίνεταί, ὅτι εἰς τοσαύτας κατετμηθησαν « κ ε ρ κ ἰ δ α ς » διὰ στενῶν κλιμάκων, ὅσαι ἦσαν καὶ αἱ Ἀττικαὶ φυλαί, αἵτινες, προϊόντες τοῦ χρόνου, ἀπὸ τῶν πολέμων τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου μέχρι τοῦ τῶν Ῥωμαίων αυτοκράτορος Ἀδριανοῦ εἰς 13 ἠὺξήθησαν. Διηρέθη δὲ τὸ θέατρον εἰς ἀνώτερον καὶ κατώτερον τμήμα διὰ διαζώματος, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ἡμίσεως ὕψους τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου περιθέει. Τῶν δ' ἐκ Πειραιικοῦ λίθου εἰργασμένων ἐδωλίων ἐν τῷ εὐρεῖ χώρῳ, ὃς τριακοντακισχιλίους θεατὰς περιελάμβανε, διασώζονται ἔτι τὰ ἐν ταῖς κατωτάταις σειραῖς. Σπουδαῖον δὲ μάλιστα καὶ τὸ διαφέρον τῶν ἐρευνητῶν ἐφέλκον εἶνε, ὅτι ὁ Λυκοῦργος διὰ μαρμαρίνων ἐκόσμησε καθεδρῶν τὰς πρώτας καὶ κατωτάτας σειράς τῶν ἐδωλίων, ἅτινα ὠρισμένα ἦσαν κατὰ τὰς ἐπ' αὐτῶν ἐπιγραφὰς εἰς τοὺς ἱερεῖς τῶν ἐν

Ἀθηναῖς μάλιστα τιμωμένων θεοτήτων καὶ εἰς τινὰς τῶν ἀνωτάτων τῆς πολιτείας ἀρχόντων. Ὁ τοῦ Διονύσου π. χ. ἱερεὺς ἐκάθητο ἐν τῇ δι' ἀναγλύρων κεκοσμημένῃ μέσῃ καθέδρᾳ τῆς πρώτης σειρᾶς. Ὑστερον δ' ἐπεκράτησεν ἐν Ἀθηναῖς ἔθος ν' ἀπονέμονται τοιαῦτα τιμητικὰ ἐν θεάτρῳ θέσεις εἰς ἐπιφανεῖς τῆς πόλεως εὐεργέτας καὶ μάλιστα ἡγεμόνας φιλέλληνας. Προσέτι δ' ἐπληρώθη ὁ εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην ἀφιερωθείς χώρος διὰ τῶν ἀνδριάντων προσφιλῶν τραγικῶν καὶ κωμικῶν ποιητῶν. Ὑπῆρχον δ' ἐν τοῖς δυοῖς πέρασι τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου ἐπὶ κίωνων πρότερον ἤδη ἰδρυμένοι ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς ὀρχήστρας χαλκοὶ ἀνδριάντες τῶν πάλαι ἡρώων Μιλτιάδου καὶ Θεμιστοκλέους, οἷς προσέθηκε, τὸ θέατρον κοσμήσας, ὁ Λυκούργος καὶ τοὺς τῶν μεγάλων τραγικῶν Αἰσχύλου, Σοφοκλέους καὶ Εὐριπίδου, χαλκοῦς ὄντας. Ἐν δὲ τοῖς ἐπομένοις χρόνοις καὶ πολλῶν ἄλλων ἕστησαν οἱ Ἀθηναῖοι ἀνδριάντας, οἷος ἐπὶ παραδείγματι ὁ τοῦ ἐξυμνηθέντος κωμικοῦ τῆς ἐπομένης γενεᾶς Μενάνδρου.

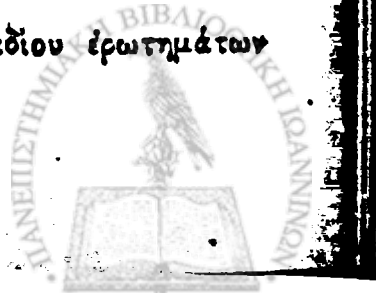
Ἀφορμὴν δὲ πρὸς ἔναρξιν τῶν νέων καὶ μεγάλων ἐν ταῖς Ἀγραις (σελ. 25) μετασχηματισμῶν, ὅπως ἐνταῦθα οἱ ἐν τοῖς Παναθηναίοις τελῶνται ἀγῶνες, δὲν ἔδωκαν αἱ προπαρασκευαστικαὶ ἐργασίαι τῶν πρὸ τοῦ Λυκούργου γενομένων ἀρχόντων, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Λυκούργος. Ὡς δ' ἐν τῇ τοπογραφίᾳ τῶν Ἀθηναίων πολλὰ ὑπάρχουσι τὰ ἀμφισβητούμενα, οὕτω τῶν οὐπω κελυμένων ἐρωτημάτων εἶνε καὶ τοῦτο· τὸ ἐπονομαζόμενον δῆλον ὅτι Παναθηναϊκὸν Στάδιον ὑπῆρχεν ἄρα ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη ἐνταῦθα, ὅπου τοῖς μεταγενεστέροις ἦν γνωστὸν ὡς τοιοῦτον, ἢ ὁ Λυκούργος οὐ μόνον μεγαλοπρεπῶς αὐτὸ διεσκεύασεν, ἀλλὰ καὶ τὸν γῶρον ἐπιτήδειον καθόλου ἔκρινεν, ὅπως διαρρυθμίσῃ αὐτὸν πρὸς τοὺς ἀγῶνας μάλιστα; Βέβαιον εἶνε μόνον, ὅτι, αὐτοῦ παρασκευασμένου, διωρίσθη τῇ 333 π. Χ. ἐπιτροπεία, ἥτις ἐφ' ἱκανὰ ἔτη (εἰκότως ἄχρι τοῦ 323 π. Χ.) ὑπὸ τὴν ἀνωτάτην αὐτοῦ ἐποπτείαν τοῦ μεγίστου καὶ εὐρυτάτου τῶν κατασκευῶν ἐπεστάτη. Ἀνέπεισε δὲ τινὰ Ἀθηναῖον ὁ Λυκούργος, Δειγίαν ὀνόματι, νὰ παραχωρήσῃ πρὸς τὴν οἰκοδομίαν ταύτην μέγα μέρος τῶν ἐν Ἰλισσῷ μεγάλων αὐτοῦ κτη-

μάτων. Ἐχώρησε δὲ τὸ ἔργον μέχρι τοῦ 330 ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε καὶ ἀγῶνες ἐν αὐτῷ νὰ τελεσθῶσι Παναθηναϊκοὶ τῷ ἔτει τούτῳ. Καὶ ἐν τοῖς ὑστέροις δὲ Ῥωμαϊκοῖς χρόνοις οὐσιωδῶς αὐθις ἐκαλλωπίσθη τὸ Σταδίου ὑπὸ πλουσίῳ Ἀθηναίῳ, Ἡρώδου τοῦ Ἀττικῶ, περὶ οὗ διὰ μακρῶν θέλομεν εἶπει τὰ δέοντα ἐν τῷ δέοντι. Διακρίνεται δ' ὅμως σαφῶς πως, τί ὑπ' αὐτοῦ καὶ τί ἐπὶ Λυκούργου ἐγένετο. Ἐπὶ Λυκούργου ἐπὶ παραδείγματι συνετελέσθη πιθανῶς ἡ μεγάλη τῶν χωμάτων ὄρυξις, ἀναγκαία οὖσα, ὅπως ἐμαλὴ γένηται ἡ μεγάλη τοῦ σταδίου κοιλάς (σελ. 25) ὑπελογίσθη δ', ὅτι πρὸς τοῦτο ἔδει 80,000 κυβικῶν μέτρων γῆς ν' ἀνορυθῶσιν, ἐν μέρει δὲ καὶ πέτριαι. Εἶτα δ' ἐπεράνθησαν αἱ στεναὶ τοῦ Σταδίου πλευραί, ἡ μὲν νοτιά δι' ἐπιταγισμοῦ, ἀμφότεραι δ' αἰ ἐνθεν καὶ ἐνθεν τῆς χαράδρας ἄκραι τῶν πρὸς τὸν Ἰλισσὸν προεκβαλλόντων λόφων τῆς ἀρκτικῆς πλευρᾶς διὰ λιθίνου θώρακος. Εἶχε δὲ τὸ Σταδίου μέχρι μὲν σφενδόνης, ὃ ἐστὶ μέχρι τοῦ ἡμικυκλοτερώς κατασκευασθέντος ἄκρου τῆς μεσημβρινῆς στενῆς πλευρᾶς μῆκος μὲν 204 μέτρων, πλάτος δὲ 33,36. Λίθινον δὲ θωράκιον ἐχώριζεν αὐτοῦ (1) πάροδον πλάτους 2,82 μέτρων, δι' ἧς οἱ θεαταὶ εἰς τὰ κατώτατα τῶν ἐδωλίων ἤρχοντο. Ἐπ' ἀμφοτέρων δὲ τῶν μακρῶν πλευρῶν κατασκευάσθησαν 40-60 ἐδωλίων ἐπάλληλοι σειραί, αἵτινες συνεδέοντο μὲν πρὸς τὰς ἐν τῇ νοτιά πλευρᾷ σειρᾶς ἡμικυκλικῶς, δὲν ἤπτοντο δ' ἀλλήλων ἐν τῇ ἀρκτικῇ, ἀλλ' ἐπερατοῦντο εἰς τοῖχον ταπεινόν. Ἐκάστη μὲν μακρὰ πλευρὰ ὑπὸ ἔνδεκα διεκόπτετο κλιμάκων, πρὸς τὰ ἄνω φερουσῶν, τὸ δὲ μεσημβρινὸν ἡμικύκλιον ὑπὸ ἑπτὰ. Ἐπὶ τῶν παμπληθῶν τούτων θέσεων νὰ καθεσθῶσιν ἐδύναντο 40-50,000 θεατῶν. Τὰ δ' ἐτι καὶ νῦν ὑπάρχοντα λείψανα τῆς πρὸ τοῦ Σταδίου καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰλισσοῦ γεφύρας εἶνε τῶν τοῦ Ἡρώδου χρόνων· εἰ δὲ καὶ ὁ Λυκούργος ὠκοδόμησεν ἐνταῦθα γέφυραν οὔτε ν' ἀμφισβητηθῆ δυνατέν, οὔτε ν' ἀποδειχθῆ (2).

(1) Τοῦ ἐδάφους (κονίστρας) τοῦ Σταδίου κυρίως, ἐν ᾧ οἱ ἀθληταὶ ἠγωνίζοντο. Σ. Μ.

(2) Αἱ ἀντιθέσεις τῶν καθ' ἕκαστον περὶ τοῦ Σταδίου ἐρωτημάτων

Καί τὸ Λύκειον δ' αὐτὸ μετεσκευάσθη ἐκ καταβολῆς, τῆς Λυκούργου τυχῶν ἐπιμελείας· διότι οὐ μόνον ἀνεκαίνισεν οὗτος καὶ ἐπηύξησε τὸ ἐνταῦθα γυμνάσιον, ἀλλὰ καὶ μεγαλοπρεπῆ προσέθετο παλαίστραν καὶ οὐσιωδῶς τὸν τόπον ἐξωραίισεν, ὡς ἡ Ἀκαδημία ἦν, μεγάλας συστοιχίας δένδρων φυτεύσας.

Διὰ τῆς χρηστῆς δ' αὐτοῦ διοικήσεως ἐδυνήθη ὁ Λυκούργος πρὸς τε ἄλλαις ἐμοίαις δαπάναις καὶ ὑπόλοιπον ἔτι χρῆμα νὰ ἔχη, ὅπως κατασκευάζων ἀνατιθῆ τῇ Ἀθηνᾶ νέα καὶ πολύτιμα ἱερὰ σκεύη, οἷα χρυσᾶ νίκαι, χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ μεγαλοπρεπῆ δοχεῖα καὶ χρυσοῦς δι' ἑκατὸν κανηφόρους στολισμός. Ταῦτα δὲ πάντα ἐπανάγουσιν ἡμᾶς εἰσαυθις εἰς τὸν Παρθενῶνα, εὐλόγως δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἥτις ἐν τοῖς τελευταίοις μάλιστα χρόνοις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα περιόδου διὰ ξενιστροῦ διακοσμήσεως — καθὰ οἱ παλαιοὶ ἐνόουν Ἀθηναῖοι — νέον εἶδος καλλωπισμοῦ πολλαχῶς προσέλαβεν. Οὐ μόνον δῆλον ὅτι οἱ τῶν ὑπερηφάνων τῆς Μακεδονίας βασιλέων Φιλίππου τε καὶ Ἀλεξάνδρου ἀνδριάντες ἰδρύθησαν μεταξὺ τῶν ἄλλων ἐσημέραι πολυαριθμοτέρων γιγνομένων ἐν τῷ ἔμβαδῷ τῆς Ἀκροπόλεως ἀνδριάντων, παρ' οἷς καὶ πολλῶν ἀνδρῶν ἥττονος ἀξίας, οἷος ὁ ῥήτωρ Δημάδης, ἀνὴρ λίαν ἐπικινδύνου χαρακτῆρος, ἀλλ' ἀνετέθησαν ἐν αὐτῇ καὶ αἱ 300 Περσικαὶ Ἀσπίδες, ἃς ὁ νεαρὸς ἥρως Ἀλέξανδρος τοῖς Ἀθηναίοις ἐπέμψεν ἐκ τῶν Περσικῶν λάφυρων μετὰ τὴν ἐν Γρανικῷ ποταμῷ νίκην (τῷ 334 π. Χ.) ὡς τιμιώτατον δῶρον. Ἐξοσὶ δὲ καὶ ἕξ τούτων, καθὰ νεώτεροι ἀρχαιοδίφαι εἰκάζουσιν, ἐκλεγεῖσθαι ἀνηρτήθησαν τεχνικώτατα ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ Παρθενῶνος (1).

Ἐν τούτοις δ' οὔτε διὰ τῆς προαχθείσης τῆς πόλεως ὠραιότητος, οὔτε διὰ τῆς νέας διατάξεως τῶν Ἀττικῶν προσόδων, ὑπὸ Λυκούργου ἐπιτευχθείσης καὶ παγίας γενομένης, οὔτε διὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν ὀπλοθηκῶν, δυνατὸν ἐγένετο νὰ ἐμποδισθῆ ἡ

συνειλεγμένοι εἰσι παρὰ Κουρτίω μάλιστα ἐν τῷ erläutern Text der sieben Karten u. s. w. S. 39 fg. καὶ παρὰ Wachsmuth a. a. O. S. 236 ff. 600 ff. und 696.

(1) Michaelis, der Parthenon S. 42.

παντελής τῶν συμμαχησάντων Ἑλλήνων πολιτικὴ καταστροφή, εἰς τὴν πάντων τῶν ἄλλων οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ καταπληκτικῆς φορᾶς ἐνέπεσον, ὅτε οἱ Ἕλληνες, αἰφνης Ἀλεξάνδρου τοῦ μεγάλου τελευτήσαντος, ἀπετόλμησαν τὴν Μακεδονικὴν ν' ἀποσείσωσιν ἡγεμονίαν δι' εὐαιώχως ἀρξασμένου πολέμου, ὃς εἰωθότως Λαμιακὸς καλεῖται. Ἡ κατὰ φθινόπωρον τοῦ 322 ἐπελθοῦσα καταστροφή, ἐπέδρασε πολλῷ χειρὸν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας, ἧ ἧ ἐν Αἰγῶς ποταμοῖς ἦντα. Καὶ περὶ μὲν καθαιρέσεως τῶν μικρῶν καὶ τῶν περὶ τὸν Πειραιᾶ τειχῶν βεβαίως δὲν προῦκαιο· ἀλλ' ὅμως τὰ λείψανα τῆς ἐξωτερικῆς τῶν Ἀθηναίων δυνάμεως νῦν ἔλαβον τὴν καιρίαν πληγὴν· ὁ δὲ νικητὴς καὶ ἐπίτροπος τῆς Μακεδονίας Ἀντίπατρος ἐγίνωσκεν, ὅτι, ὡς ποτε τῷ Λυσάνδρῳ, οὕτω καὶ νῦν, δύσκολον ἦν αὐτῷ ἀνευ αἵματοχυσίας νὰ συναντήσῃ τοῖς ἐν Ἀθήναις δημοκρατικοῖς. Ὅτι δ' ὁ χρόνος τῆς πάλαι ἐλευθερίας ὤχετο, ἔδειξε τοῖς Ἀθηναίοις ἡ τῶν Μακεδόνων κατοχή, οἵτινες, ὅπως δεσπόζουσι τῶν λιμένων, κατέλαβον τῆς Μουνυχίας τὰ ἐχυρώματα τῇ 16 Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 322. Ὁ δὲ πετρώδης λόφος, ὃς φέρει τὸ ὄνομα τοῦτο (σελ. 49), νέαν ἐκτίσαστο σπουδαιότητα, διότι, εἰς Μακεδονικὸν μεταποιηθεὶς φρούριον, παρείχε τοῖς Ἀλεξάνδρου διαδόχοις καὶ τοῖς τούτων στρατηγοῖς τὴν δύναμιν εὐκαίρως οὐ μόνον τὰς Ἀθήνας νὰ ἐπιτηρῶσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ συμφέρον καὶ τὰς διαθέσεις αὐτῶν εἰς τοὺς ἐκάστοτε γιγνομένους νεωτερισμοὺς νὰ ἀναμιγνύωνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἀπὸ Ἀντιπάτρου μέχρι Σύλλα.

Διὰ τῆς ἐν ἔτει 322 ἐπιγενομένης τοῖς Ἀθηναίοις ἦττης καὶ τῶν ἐπακολουθημάτων αὐτῆς δὲν ἐμηδενίσθη μὲν ἔτι ἐντελῶς ἡ δύναμις αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως κατεθραύσθη ἐν τοῖς κυριωδέστατοις. Οἰχομένων δὲ τῶν θυελλωδῶν ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου χρόνων, ἡ μὲν προτέρα δύναμις τῆς τῶν Ἀθηναίων πολι-

τείας, διὰ παντός κατελύθη, μακροὶ δ' αἰῶνες ἐπέρχονται, καθ' οὓς πλείστοι ἀλλοδαποὶ δεσπόται ἐπέδρασαν ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τοῦλάχιστον εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω προαγωγῆν τῆς γεραρᾶς πόλειως τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Λυκούργου.

Ἐάν δ' ἐξετάσωμεν τὴν ὑλικὴν τῆς πολιτείας ταύτης εὐημερίαν, θέλωμεν εὔρει, ὅτι οὐ πολλῶ μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῶν ἀρίστων φιλοπατρίδων ἔτυχε μὲν αὕτη διαναπαύσεως οὐ βραχείας, εὐδαιμονεστάτης τοῖς ἐνοικοῦσι γενομένης, ἀλλ' ἡ εὐνομία, ἣν ὁ Ἀντίπατρος ἐν Ἀθήναις συνέστησε, δὲν ἐκράτησεν, ὡς γνωστόν, ἐπὶ πολὺ. Διότι, τελευτήσαντος αὐτοῦ (ἀρχομένου τοῦ ἔτους 319), πόλεμος, ἐν τῇ γῶρα ταύτῃ μάλιστα διεξαχθεὶς καὶ φοβερῶν ὠμοτήτων πληρωθεὶς, ἐκηρύχθη μεταξὺ τοῦ διαδεξαμένου αὐτὸν ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπιτρόπου, ὃς ἦν ὁ γηραιὸς Πολυσπέρχων, καὶ τοῦ υἱοῦ ἐκείνου Κασσάνδρου, ᾧ τινι οἷ τε ὀλιγαρχικοὶ καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι Μακεδόνες διοικηταὶ συνέπραττον. Καὶ οἱ μὲν τοῦ ἄστεως Ἀθηναῖοι πρὸς ἐκείνον συνεμάχησαν, ὁ δὲ Πειραιεὺς ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Κασσάνδρου κατελήφθη. Μάχη δέ τις, ἦν ἰππεῖς Ἀθηναῖοι ἔτε: 318 πρὸς τοὺς στρατιώτας τοῦ Κασσάνδρου συνάψαντες ἐνίκησαν, ἀφορμὴν ἔδωκεν (1), ὅπως ἰδρυθῆ ἐν τῇ ἀγορᾷ παρὰ τὴν ποικίλην στοᾶν (τελ. 69) «Θριαμβευτικὴ πύλη». Ἦν δ' αὕτη τὸ πρῶτον τοιοῦτον τὸν ῥυθμὸν κατασκευασθὲν οἰκοδόμημα ἐν πόλει Ἑλληνικῇ. Ὅτε δ' ὄμως μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 318 ἀναγκαῖον τοῖς Ἀθηναίοις ἦν νὰ διαλλαγῶσι πρὸς τὸν Κασσάνδρον, ἔδει νὰ ἐπιστήσωσιν ἑαυτοῖς ἐπίτροπον, ὑπεύθυνον αὐτῷ. Ἐνεκα δὲ τούτου περιῆλθεν ἐπὶ δέκα ἔτη ἡ διοίκησις εἰς γνωστὸν ὀλιγαρχικόν, τὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς περιόδου ταύτης πολλακίς μνημονευθέντα Δ η μ ἦ τ ρ ι ο ν τὸν Φ α λ η ρ έ α. Ἔργα δέ, ὧν ἡ ἐπίτευξις δυσχερῆς ἴσως ἐγίνετο καὶ ἔνεκα ἑαυτοῦ, ἅτε ἐπιτρόπου, καὶ ἔνεκα τῶν ποικίλων αὐτοῦ ἀσχολιῶν, ἦν ἡ διόρθωσις τῶν τῆς πόλειως οἰκονομικῶν καὶ ἡ ἐξασφάλισις τῆς ὑλικῆς ἐπιδόσεως τοῦ Ἀττικοῦ κράτους ἐν εἰρήνῃ, μετὰ τὰς θυελλώδεις ἡμέρας, αἵτινες προηγῆθησαν τῆς εἰς τὴν ἀρχὴν καταστάσεως αὐτοῦ. Καὶ ὄμως ὁ

(1) Περὶ τοῦ ἐπεισοδίου τούτου ἐπιθι wachsmuth a. a. O. S 609.

ἀνὴρ οὗτος ὁ πολιτικός καὶ φιλόσοφος ἄμα κατώρθωσεν εἰσάπαξ μέχρι 1200 ταλάντων τὰς δημοσίας προσόδους ἢ ἀναγάρη. Πρὸς δὲ τούτοις ἔλαβεν, ὡς οἱ νεώτεροι ἀρχαιοδίξαι ἀποδέχονται, ἀξιολόγους ἐκ Μακεδονίας καὶ Αἰγύπτου χρηματικὰς βοηθείας. Ὁ δὲ τοῦ ἄστεως καὶ τῆς Ἀττικῆς πληθυσμός, ὅστις, διὰ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου τὰ παθήματα καὶ τοὺς ἔνεκα τῆς ἐν Αἰγῶς Ποταμοῖς ἤρτης ἐπακολούθησαντας δυσχερεῖς χρόνους ἐλαττωθεὶς, ἐπισποθητῶς ἐμειώθη ἐκ νέου ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου, μεγάλως πάλιν ἐπὶ Δημητρίου ηὔξηθη. Ἐν δ' ἔτι 309 π. Χ, γενομένης τῶν ἐναρκούντων ἀπαριθμήσεως, εὐρέθησαν ἐν πάσῃ τῇ Ἀττικῇ τότε ζῶντες περὶ τὰς 400,000 δοῦλων. Πλὴν δὲ τοῦ ἀξιολόγου τούτου πλήθους ὑπῆρχον 10,000 μετοίκων καὶ 21,000 ἀστῶν ἐν ἡλικίᾳ, ἐν οἷς οὐκ ὀλίγοι πάντως νεωστὶ ἐνεγράφησαν ἐν τοῖς τελευταίοις χρόνοις (1). Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐμπορικὴ ἐπιμειξία ζωηροτάτη ἦν καὶ ἐπικερδεστάτη, διότι δὲν εἶχεν ἔτι, ὡς τὸ εἶκόσ, ἐπισκιάσει τὸ ἀκμάζον τῶν Ἀθηνῶν ἐμπόριον ὁ νέος δυνάμει ὑπερέχων ἀνταγωνισμὸς τῆς Ρόδου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας. Διότι καὶ ἡ βιομηχανία καὶ τὰ μέγιστα τῆς καλλιτεχνίας ἐργαστήρια ἐν τε τῷ ἄστει καὶ τῷ Πειραιεὶ ἐν μεγάλῃ ἦσαν ἀκμῇ. Ἦδη δὲ ἤρξατο καὶ ἡ νεότης τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων ἐν ἑστημέραι· αὐξοῦντι πλήθει νὰ συρρέῃ εἰς Ἀθήνας, ὅπως τῶν περιφθμῶν τότε φιλοσόφων ἀκροάσῃται. Ἐπέστη δὲ καὶ ὁ χρόνος, καθ' ὃν αἱ Ἀθηναὶ τὸ ὀδοπορικὸν ἐγένοντο τέλος πολλῶν ἀλλοδαπῶν, οἵτινες — εἰ καὶ ὁ εἰς Πειραιᾶ κατάπλους δὲν ἐγίγνετο πάντως χάριν ὠρισμένων ἐργασιῶν — νὰ σπουδάσωσι μετὰ ζήλου ηὔχοντο καὶ ἀποθαυμάσωσι τὸ ὑπέρμετρον πλῆθος τῶν τε ἀρχιτεκτονικῶν καὶ πλαστικῶν μνημείων.

Καὶ ὅμως τὰ τοῦ ἐπιτρόπου ἐν Ἀθήναις, εἰ καὶ τοιαῦτα διεπράξατο, ἐπισφαλῆ ἦσαν. Καὶ ἐψηφίσατο μὲν, ὡς λέγεται, ὁ δῆμος τιμῶν τὸν ἄνδρα 360 χαλκοῦς ἀνδριάντας ἢ ἀνεγείρη αὐτῷ, ἐν βόξῃ ἔτι ὄντι· ἀλλ' ὅμως ἀπώλεσεν ὁ Φαλγρεὺς τὴν

(1) Πρὸς. Wachsmuth S. 566 u. 568 ff. καὶ Droysen Geschichte der Diadochen (2 Auflag.) Baud II. S. 106 ff.

ἀσφάλειαν αὐτοῦ καὶ κατέλιπε τὰς Ἀθήνας, εὐθὺς ὡς ἔτει 307 μετὰ πολλῆς στρατιᾶς ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Ἀττικῆς ἐπεφάνη καὶ εἰς τοῦ Πειραιῶς τὸν λιμένα εἰσέπλευσεν, ὡς ἐλευθερώσων ἀπὸ τῆς Κασσάνδρου δεσποτείας τὴν Ἑλλάδα, ὁ παράφορος τῶν Ἑλλήνων φίλος καὶ υἱὸς τοῦ μεγάλου τῆς ἐλάσσονος Ἀσίας δυνάστου Ἀντιγόνου Δημητρίου, ἐν οἷς σύγχρονοι αὐτῷ γενόμενοι πολιορκητὴν ἐκάλουν. Ὁ ἡγεμονόπκις δ' οὗτος ἀντὶ ν' ἀπελευθερώσῃ ἐπολιόρκησε μὲν καὶ ἐκυρίευσεν ἐξ ἐφόδου τῆς Μοῦνυχίας τὴν ἀκρόπολιν καὶ κατηδάφισεν αὐτῆς τὰ τεῖχη, εἰσῆλθε δ' εἰς Ἀθήνας, μεσοῦντος τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 307. Εὐγνωμονοῦντες δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἅμα μὲν ἐπὶ τῇ λεγομένη ἐλευθερώσει, ἅμα δ' ἐπὶ τῇ ἀποδόσει τῆς νῆσου Ἰμβρου καὶ ἄλλοις ἰσθμοῖς, μεγίστας ἀπένεμον αὐτῷ τιμὰς, αἵτινες οὐδὲν ἄλλο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐπέφαινον, ἀλλ' ἢ ἐπονείδιστον ἀνελευθεριότητα. Εἰς τοιαύτην δὲ τοῦ λαοῦ περιελθόντος ἠθικὴν κατάπτωσιν, ἦν καὶ μόνην ἐν ὄψει λαμβάνομεν ἐν τῇ ἐκθέσει ἡμῶν ταύτῃ, ἰδρῦθησαν πλὴν τῆς συστάσεως δύο νέων Ἀττικῶν φυλῶν, Ἀντιγονίδος καὶ Δημητριάδος, τῶν νέων ἐπωνύμων ἀρχόντων οἱ ἀνδριάντες παρὰ τοῖς παλαιαῖς, τοῖς ὑπὸ τοῦ Φειδίου κατασκευασθεῖσι, καὶ συνυφάνθησαν αἱ εἰκόνας αὐτῶν ἐν τῇ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλῳ. Πρὸς δὲ ἀνηγέρθησαν χρυσᾶ ἢ ἐπίχρυστα τέθριππα μετὰ τῶν εἰκόνων τῶν «σωτήρων» Δημητρίου καὶ Ἀντιγόνου παρὰ τοῖς παλαιῖς ἀνδριάσι τοῦ Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος. Καὶ ἰδρῦθη μὲν ἐπὶ τέλους τότε ἐν τῇ τῶν πραγμάτων φορᾷ ἀνδρίας καὶ τῷ χρηστῷ Λυκούργῳ, ἀλλ' ὁ ὁμοίως μισῶν ἅμα καὶ φιλῶν παράφορος τῶν Κεκροπιδῶν λαὸς ἀνέτρεψε καὶ συνέτριψε τοὺς τοῦ Φαληρέως ἀνδριάντας. Τούτων δ' ἓνα μὲν μόνον ἐν Ἀκροπόλει διασωθέντα οἱ μεταγενέστεροι εἶδον, πολλοὶ δὲ πυρὶ ἐτάκησαν, ἐνίοις δ' ὁ λαὸς σεσοφισμένως καὶ κυνικῶς ἀμίδσι ἐχρήσατο.

Ἀπὸ δὲ τῆς νέας ἐλευθερίας δὲν ὠφελήθησαν βεβαίως πολλὰ αἱ Ἀθηναῖοι διότι τὰ κακά, ἅτινα τῇ πόλει παρεσκεύασεν, ἐπανιόντος τοῦ Δημητρίου εἰς Ἀσίαν (ἀρχομένου τοῦ ἔτους 306) ὁ Κασσάνδρος, ἔπαυσαν, ὅτε ὁ ἀρειμάνιος Πολιορκητὴς κατὰ φθινόπωρον τοῦ 304 εὐκαιρὸν αὐθις ὑπέλαβε γὰ ἐξώσῃ τῆς

στερεῆς Ἑλλάδος τὸν μέγα δυνάμενον Μακεδόνα. Ἄλλ' ὁ ἀνει-
 μένος βίος, ὃν ὁ Δημήτριος κατὰ χειμῶνα τοῦ 304]3 διήγειν ἐν
 τῷ τοῦ Παρθενῶνος ὁπισθοδρομῶ, ὅς ὑπὸ τῆς πόλεως ὡς
 κατοικία αὐτῷ ἐδόθη ἀνθ' ὧν αὐτῇ ἐπεδαψίλευσε, καὶ πλείυται
 ῥοπαί. πρὸς ἀχαλίνωτον τείνουσαι τυραννίαν, κατὰ μικρὸν ἐν αὐτῷ
 ἐκδηλουμένην, ἀπεξένωσαν αὐτοῦ τοὺς Ἀθηναίους, ὧν ἡ ἀγαθὴ
 μερίς βαρέως ἔφερον ἐξ ἀρχῆς τὸ τε ἀνδραποδῶδες καὶ τὴν ἐξου-
 δένωσιν τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Διὸ τὰ τοῦ νεαροῦ ἡγεμόνος τοσοῦ-
 τον ἦσαν ἐπισφαλῆ ἐν Ἀθήναις, ὥστε μετὰ τὴν κρίσιμον ἐν
 Ἰψῷ κατὰ τὸ θέρος τοῦ 301 μάχην, ἐν ἣ ὁ πατήρ, τῆς δυνά-
 μεις αὐτοῦ καταθραυσθείσης, ἀπέθανεν, ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ ἐν
 τάχει καὶ ἀπερισκέπτως ἡ πόλις. Ὅτε δὲ τινα ἔτη ὕστερον,
 τραπέντων ἐπὶ τὸ βέλτιον τῶν ἑαυτοῦ, ὁ συνεχῶς ἐν τῷ βίῳ
 αὐτοῦ ἐγίγνετο, νὰ προσβάλῃ ἀπεπειράθη τὰς Ἀθήνας σπου-
 δαίως, ἀντέστησαν (298 π. Χ.) αὐτῷ εὐσταθῶς καὶ ἐρρωμένως
 οἱ ἀρχηγοὶ τῶν τε δημοκρατικῶν καὶ τῶν πρὸς τὸν βασιλέα τῆς
 Μακεδονίας Κάσσανδρον ἀποκλινόντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Λαχάρης
 ἦν. Μόλις δ' ἐν ἔαρι τοῦ 294 π. Χ, σχεδὸν πλέον ἢ δύο ἐτῶν
 παρελθόντων ἀπὸ τῆς ἔτει 297 ἐπιτυμῶστος τελευτῆς τοῦ Κάσ-
 σάνδρου, παρέδωκαν ἑαυτοὺς οἱ Ἀθηναῖοι. Ἡ πόλις δεινῶς ἐτα-
 λαιπωρήθη, οὐ μόνον ὅτι ἐν τοῖς τελευταίοις τοῦ πολέμου χρόνοις
 ἐντελῶς ἀπεκλείσθη καὶ λοιμὸς αὐτῇ ἐκ τούτου ἐπεγένετο, ἀλλ' ὅτι
 καὶ ὁ Λαχάρης, ὅς ἀπὸ τοῦ 296 π. Χ. τὴν τυραννίδα περιβλη-
 θεὶς ὡμῶς ἐκυβέρνα, φεύγων τῆς πόλεως, ἰκανοὺς τῶν χρυσῶν
 τοῦ Παρθενῶνος θησαυρῶν ἐσύλησεν (1). Ὁ δὲ Δημήτριος
 προσηνέχθη μὲν πάντως μετὰ τὴν νίκην πάνυ ἐπιεικῶς πρὸς τὸν
 λαόν, πρόσφορον ὅμως ὑπέλαβε νὰ δεσμεύσῃ τοῦ λοιποῦ αὐτοῦς
 δι' ἰσχυρῶν μέσων πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον. Διὸ κατέσχευεν οὐ
 μόνον τὸν Πειραιᾶ καὶ τὴν Μουνυχίαν, ἀλλὰ καὶ ἱδρύσεν ἐπὶ
 τοῦ πολλᾶκις προμνημονευθέντος λόφου τοῦ Μουσειῦ, ἐναντι
 (νοτιοδυτικῶς) τῆς Ἀκροπόλεως, ὀχυρὸν φρούριον, ὅπερ

(1) Πausan. I. XXV. 7. « ἄτε δὲ ἀσπίδας ἐξ ἀκροπόλεως καθελὼν
 χρυσᾶς καὶ αὐτὸ τῆς Ἀθηνᾶς τὸ ἄγαλμα τὸν περιαιρετὸν ἀποδύσας κό-
 σμον, ὑποπτεύετο εὐπορεῖν μεγάλως χρημάτων ». Σ. Μ.

ἐδέσποζε μὲν τῶν μεταξὺ τῶν μακρῶν τειχῶν τόπων, καθίστη δ' αὐτῷ δυνατὴν τὴν εἰς τὴν πόλιν εἰσβολὴν ἐν πάσῃ στιγμῇ. Ἀλλ' ὁ λίαν φιλοκίνδυνος οὗτος ἀνὴρ, ὅς, ὡς γινώριμον ὑπάρχει, καὶ τὸν τῆς Μακεδονίας θρόνον ἐκτήσατο τῷ 294]3 π. Χ., ἐν διετέλεσεν ἐπὶ πολὺ τῶν Ἀθηναίων ἀρχῶν. Διότι, ὅτε κατὰ θέρος τοῦ ἔτους 288 ἐξαίφνης ἡ δύναμις αὐτοῦ κατεθραύσθη ἰσχυρῶς ὑπὸ τοῦ Ἡπειρώτου ἥρωος Πύρρου προσέληθεισα, ἀπέστησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι, ἡγεμόνα τὸν γενναῖον στρατηγὸν Ὀλυμπιόδωρον ἔχοντες, ἔλαβον δ' ἐξ ἐφόδου ἐν εὐκλεεῖ ἀγῶνι τὸ νέον φρούριον. Ἐνεκα δὲ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω πορείας τοῦ Πύρρου καὶ τῆς εἰς Ἀσίαν (287]6) ἀποχωρήσεως τοῦ Δημητρίου διεφυλάχθησαν αἱ Ἀθῆναι ἀπὸ ἐπικινδύνων προσβολῶν παρὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἔτι ὄντων στρατευμάτων τοῦ ἀνατραπέντος βασιλέως.

Ἡ φορὰ δὲ τῶν μεγάλων πολιτικῶν πραγμάτων τῶν ἐπομένων ἐνιαυτῶν τοιαύτη ἦν, ὥστε, προϊέντος τοῦ χρόνου, μάλιστα δὲ μετὰ τὴν τοῦ Δημητρίου τελευτὴν (283]4 π. Χ.), ἀνεκτήσαντο οἱ Ἀθηναῖοι οὐ μόνον τοὺς λιμένας, ἀλλὰ καὶ ἄλλους ὑπὸ ξένων στρατευμάτων κατεχομένους τόπους τῆς ἰδίας χώρας. Ὅτε δ' εἰς Ἑλλάδα εἰσέβαλε (278 π. Χ.) τὸ ἄγριον καὶ ληστρικὸν τῶν Κελτῶν γένος, οἱ Ἀθηναῖοι ἐρρωμενέστατα ἠγωνίσθησαν ἐν Θερμοπύλαις ἀμυνόμενοι.

Ἀρχομένης δὲ τῆς τῶν Ἐπιγόνων περιόδου, οἱ Ἀθηναῖοι συμπράττουσι μετὰ τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαίου τοῦ Β'. τοῦ φιλαδέλφου. Ἐπέστη δὴλον ὅτι ὁ χρόνος, ἐν ᾧ ἔνιοι τῶν τῆς Ἀνατολῆς μάλιστα δυναστῶν, οἱ ἐλληνίζοντες καλούμενοι, εὐεργέται νὰ παρίστανται ἐφίλουν τῆς ἐνδόξου πόλεως. Ἡ δ' ἔκπαλαι τῶν Ἀθηναίων δόξα καὶ τὰ μεγαλοπρεπῆ αὐτῆς μνημεῖα, αἱ ἀδιαλείπτως καρποφορώτερον προαγόμεναι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ καὶ ἡ αἴγλη ἢ περιβάλλουσα τοὺς φιλότατους τούτους τόπους τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, τῆς ποιήσεως καὶ τῶν ἐπιστημῶν, ἐφείλκυσαν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ταύτην Ἑλληνικὴν μητρόπολιν ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων ἐπὶ μῆχιστον ἐνθερμότατον διαφέρον, πολλάκις δὲ καὶ παραφορώτατον ἔρωτα παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου τῆς ἀρχαιότητος κόσμου. Συνετέλεσαν δ' εἰς

ταῦτα καὶ πρὸ τῆς πτώσεως τῶν Λαγιδῶν καὶ πολιτικὰ συμμέροντα. Ἡ ἀντίπραξις π. γ. πρὸς τὴν Μακεδονικὴν πολιτικὴν, νῦν δὲ πρὸς τὴν τῶν συνετῶν καὶ δραστηρίων Ἀντιγονιδῶν, οὐδέποτε ἔπαυεν ἐν Ἀθήναις διὰ τὴ πόλις ἐγένετο ἐν τῆς Ἑλλάδος τῶν κέντρων, ἐν οἷς οἱ Πτολεμαῖοι πᾶσαν ἐμπεφυκέναν μηχανήν, ὅπως νέας διαρκῶς παρασκευάζωσι δυσχερείας τῷ βασιλικῷ τῆς Πέλλης οἴκῳ.

Πτολεμαῖος δ' ὁ Β' τοσοῦτον τῆς Ἀθήνας ἐφίλει, ὥστε ἀπὸ ἐν αὐταῖς κατέλιπε τῆς συμπαιδείας δείγματα. Σπουδαιότατον δ' ἦν ρακίστα τὸ παιδευτήριον, ἔπερ ὁ βασιλεὺς οὗτος χάριν τῆς Ἀθήνης νεολαίας ἵδρυσεν, παροικοδομήσας αὐτῷ (εἰκότως) καὶ βιβλιοθήκην. Τὸ παιδευτήριον δὲ τοῦτο εἶνε τὸ Πτολεμαῖον, ἔπερ, νέον κυρίως ὄν γυμνάσιον, περὶ τὸ 275 π. Χ. τὴν ὑπαρξίν, ὡς φαίνεται, ἔλαβεν, ἐντὸς τῆς πόλεως οἰκοδομηθέν· τὰ δ' ἀρχαιότερα τρία ἦσαν ἐκτός. Ἴνα δὲ πρὸς τοιαύτην οἰκοδομίαν τόπος ἐντὸς τοῦ περιβόλου οὐ λίαν χαλεπῶς ἢ θαυμαστῶς ἐξευρεθῆ, συνεβάλετο ἄμα μὲν ἡ ἀρξαμένη τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Ἀθηναίων μείωσις, ἄμα δ' ἡ κατὰ μικρὸν ἐπαυθησθεὶς παρὰ πολλοῖς γένομένη πολίταις ἐπιθυμία, ὅπως εἰς τερπνὰ μεταθέσωσι προάστεια τὰς οἰκήσεις αὐτῶν. Ποῦ μὲν τὸ Πτολεμαῖον ἔκειτο, δὲν εἶνε δυνατόν ἐπικριθῆναι νὰ ὀρίσθῃ, ἐξ ὧν ὅμως οἱ παλαιοὶ λέγουσι, ζήτητέον εἶσιν ἐγγὺς τῆς τε ἀγορᾶς καὶ τοῦ Θησείου.

Πρὸς τὸν νέον δ' αὐτῶν φίλον προσηγάθησαν μὲν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ καθ' ἑαυτοὺς λίαν εὐγνωμόνως κατὰ τὸ παρ' αὐτοῖς ἔθος· ἀλλ' ὅμως οὐ λίαν ἀκρατῶς ὡς πρότερον πρὸς Δημήτριον τὸν πολιορκετήν. Δῆλον δ' αὐτόθεν, ὅτι ἔστησαν ἀνδριάντας τῷ βασιλεῖ· τούτων δὲ χαλκοὶ ἦσαν εἰς μὲν ἐν τῷ νέῳ γυμνασίῳ, ἕτερος δὲ μετὰ τοῦ τῆς συζύγου Βερενίκης καὶ τῆς θυγατρὸς Ἀρσινόης πρὸ τοῦ Ὀιδείου. Πρὸς δὲ τούτοις ὡς ἐπὶ Δημητρίου, οὕτω καὶ νῦν συνέστησαν παρὰ τὰς ὑπαρχούσας ἀρχαίας δέκα φυλάς καὶ ἐνδεκάτην, τὴν Πτολεμαίδα, καὶ ἵδρυσαν τῷ βασιλεῖ κατὰ ταῦτα ἐγγὺς τῶν ἄλλων ἐπωνύμων ἀρχόντων ἀνδριάντα. Διὰ δὲ τῆς πρὸς τὴν Αἴγυπτον συμμαχίας μετηνέχθη μὲν εἰς Ἀθήνας ἡ τοῦ Σαράπιδος λατρεία, ὅς τῶν μάλιστα λατρευο-

μένων θεοτήτων ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν Λαγιδῶν ἦν, ἀνιδρύθη δ' αὐτῷ ὑπὸ τῆς πόλεως ἱερὸν πρὸς ἄρκτον τῆς Ἀκροπόλεως (1): Ἡ δὲ εἰσαγωγή τῆς θυνείας ταύτης λατρείας εἰς τὴν ἀρχαίαν τοῦ Περικλέους πόλιν, ἣ τινι ἐν τοῖς ἐπομένοις αἰῶσι καὶ ἄλλαι τινὲς ἐπηκολούθησαν, προῆλθε κατὰ τὴν ῥῆσιν τοῦ Droysen ἐκ τῆς ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν Ἐπιγόνων σφοδρᾶς θρησκευτικῆς ῥοπῆς «πρὸς τὸ συμφύρειν τοὺς θεούς» (Theokrasie). Ἐπ' Ἀλεξάνδρου δ' ἤδη ἐπετράπη διὰ ψηφίσματος τῆς τῶν Ἀθηναίων ἐκκλησίας τῷ μὲν 333]2 π. Χ. τοῖς Κιτιεῦσιν ἱερὸν τῇ Συρίᾳ Ἀφροδίτῃ ἐν Πειραιεῖ (2) νὰ ιδρύσῃσιν, ὀλίγω δὲ πρότερον τοῖς Αἴγυπτίοις τὴν τῆς Ἴσιδος λατρείαν νὰ εἰσαγάγῃσιν. Ἀλλ' ὅμως διὰ τῆς πρὸς τοὺς Αἴγυπτίους συμμαχίας δὲν κατωρθώθη νὰ διαφύγῃσιν οἱ Ἀθηναῖοι τὰ δυστυγῆ πολιτικὰ ἐπακολούθηματᾶ, ὧν ἕνεκα τὸ κράτος αὐτῶν ἔπαυσε καθόλου τοῦ λοιποῦ εἰς τοιαύτας ἰσχυρὰς παρ' Ἑλλησι δυνάμεις νὰ καταλέγηται, οἷα ἦν σχεδὸν τότε ἡ Ῥόδος. Διότι καὶ ὁ πόλεμος, ὃς ἀπὸ μὲν Χ ρ ε μ ω ν ἰ δ ο υ τοῦ τῶν Ἀθηναίων στρατηγοῦ τὴν ἐπωνυμίαν ἔλαβεν, ὑπὸ δὲ τῶν πρὸς τοὺς Λαγίδας συμμαχησασῶν Ἑλληνίδων πόλεων πρὸς Ἀντιγονοῦ τὸν Γονατᾶν (ἀπὸ τοῦ 266]5) ἐπολεμήθη, διὰ τῆς τελείας τῶν Ἀθηναίων ταπεινώσεως τὸ πέρας ἔλαβε τῷ 263]2. Καίτοι δ' ὁ νικητὴς δὲν προσηνέχθη σκληρῶς πρὸς τὴν πόλιν, ἐπέταξεν ὅμως αὐτῇ νὰ δεχθῆ, τὸ δεύτερον ἤδη, τὴν ὑπὸ Μακεδόνων κατάληψιν τοῦ τε ἐν τῷ λόφῳ τῷ Μουσεῖῳ φρουρίου καὶ τῶν λιμένων Μενουχίας τε καὶ Πειραιῶς. Καὶ κατέλιπε μὲν ὁ βασιλεὺς ἔτη τινὰ ὕστερον (256]5 π. Χ.) τὸ Μουσεῖον, ἀντικατέστησεν ὅμως τὴν ἀπώλειαν ταύτην, ἄχρηστα πρὸς πόλεμον προῆσας τὰ μακρὰ τείχη. Μέρους μὲν δῆλον ὅτι τούτων κατηδαφίσθη μέχρι τινὸς ὕψους, πολλαγοῦ δ' εἰχότως καὶ κατελείφθησαν διὰ καθαιρέσεως μεγάλα γάσματα, ἣ καὶ δὲν ἐπληρώθησαν τὰ γενόμενα ἐπὶ τοῦ πολέμου ῥήγματα. Καὶ ταῦτα μὲν πάντως οὐδέποτε πλέον ἔκτοτε ἐπεσκευάσθησαν, τὰ δ' ἔτι ὑπο-

(1) Wachsmuth S 624 ff.

(2) Παρὰ Kurtius u. Kanpert. Hest 4, S. 31 ff.

λειφθέντα λίαν ἀξιόλογα τῶν τειγῶν λείψανα ἐξηρανίσθησαν κατὰ μικρὸν ἐντελῶς.

Καίτοι δ' αἱ Ἀθηναίαι δὲν ἐταπεινώθησαν ἐσωτερικῶς τόσον, ὅσον ἐπὶ Λυσάνδρου, ὅμως ἡ πολιτικὴ αὐτῶν δύναμις ὑπεβιάσθη τότε μεγάλως καὶ δὴ διὰ παντός, λίαν δ' ἐπικίνδυνος κατὰ μικρὸν ἐγένετο καὶ ὁ πρόεχων ἐμπορικὸς ἀνταγωνισμὸς πρῶτον μὲν ὁ τῆς Ρόδου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, εἶτα δ' ὁ τῶν νεωστὶ ἐν ἀκμῇ γενομένων Ἰωνικῶν πόλεων. Εἰ δ' αἱ περὶ Ἀθηναίων πληροφορίαι σπανιώτεραι μὴ ἐγίνοντο, ἐξ οὗ χρόνου Ἀντίγονος ὁ Γονατᾶς ἐνίκησεν, ἠθέλομεν εἰκότως δυνηθῆ νὰ παρακολουθήσομεν σαφῶς πῶς τὰς προόδους βραδείας μὲν, ἀλλ' ἀκατασχέτου καταπτώσεως τοῦ πάλαι ποτ' ἀκμάζοντος ἐμπορίου. Καὶ παρέμεινε μὲν τοῖς Ἀθηναίοις μέχρι τῶν Βυζαντινῶν χρόνων μέρος τοῦ οἰκείου ἐμπορίου, καθόσον πολύτιμα ἦσαν ἐτι τινα τῶν ἐπιχωρίων προϊόντων, ἅτινα μακροχρονιώτερον τὸ ἐμπόριον καθίστασται, πολλῶ δὲ μᾶλλον τὰ μεγαλοπρεπῆ τῶν κελῶν τεχνῶν ἐργαστήρια· ἀλλ' ἤδη προσλαμβάνουσιν αἱ Ἀθηναίαι σὺν τῷ χρόνῳ τὸν χαρακτῆρα πόλεως τῶν ἀρχαίων μνημείων καὶ ἐτι μᾶλλον τὸν τῆς πόλεως τῶν γραμματέων. Ὡς πρὸς τοῦτο δὲ πλείστου ἀξίος τῇ πόλει ἐγένετο, συνεργοῦντος οὐκ ὀλίγον καὶ τοῦ ἐπιτρόπου Δημητρίου, ὅτε ἤκμαζον οἱ ὑπὸ πάντων φιλοῦμενοι τῆς νεωτέρας κωμωδίας ἰδρυταὶ Φιλῆμων τε καὶ Μένανδρος, ὁ περίκλυτος περιπαιτικὸς Θεόφραστος, ὅστις (διδάσκων ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 322-283) διὰ τὴν μεγάλην αὐτοῦ φήμην χιλιάδας Ἑλλήνων νέων εἰς Ἀθήνας προσεῖλκυε. Κατὰ δὲ τὸ τοῦ Πλάτωνος (σελ. 134 καὶ ἐξῆς) παράδειγμα μέγαν προσεπορίσατο ἐν Λυκείῳ ὁ Θεόφραστος κῆπον, ὅστις κατὰ τὸ κρατοῦν ἤδη ἔθος ἐχοσμήθη μὲν δι' ἱεροῦ τῶν μουσῶν καὶ τῶν πρὸς διδασκαλίαν κατασκευῶν, ἐκληροδοτεῖτο δ' ὕστερον ἀπὸ σχολάρχου εἰς σχολάρχην (1). Πρὸ δὲ τοῦ τέλους τοῦ δ' αἰῶνος προσενεκαθιδρύθησαν ἐν Ἀθήναις, ὡς γνωστόν, δύο ἕτεραι μεγάλαι φιλοσοφικαὶ σχολαί, ἡ τοῦ Ζήνωνος (ἀπὸ τοῦ 308 π. Χ.), ἥτις, ἐπειδὴ οὗτος καὶ

(1) Ἐπιθι Wachsmuth S 617 ff.

οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ἐν τῇ ἐν ἀγορᾷ « ποικίλῃ στοῦ » ἐδίδασκον, σ τ ο ἂ ἐπεκλήθη, καὶ ἡ τοῦ Ἐ π ι κ ο ῦ ρ ο υ, ὅστις, διατρίβων ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 306, προσεπορίσατο ἀντὶ 80 μνῶν (8,000 δραχμ.) πλὴν τῆς ἐν Μελίτῃ οἰκίας αὐτοῦ καὶ μέγαν παρὰ (1) τὸ Δίπυλον κῆπον (ἄγνωστον ὄν, εἰ ἔξω τῆς πόλεως), παραμείναντα εἰς τὸ μετὰ ταῦτα κτῆμα τῆς ἑαυτοῦ σχολῆς. Ὑστερον δ' ἀπὸ τοῦ 6'. μάλιστα π. Χ. αἰῶνος ἐδιδάσκετο ἡ φιλοσοφία καὶ ἐν τῷ Πτολεμαίῳ, ἐν ᾧ ὁ τοῦ περιωνύμου Χ ρ υ σ ί π π ο υ ἀνδρίας ἰδρύθη.

Τελείαν δ' ἐξωτερικὴν ἀνεξαρτησίαν ἀνεκτήσαντο πάλιν οἱ Ἀθηναῖοι ἔτει 229 π. Χ. Καταλύσαντος δὴλὸν ὅτι τὸν βίον τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Δημητρίου τοῦ Β', διαδόχου Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ, ἐδράξατο τῆς εὐκαιρίας ὁ μέγα τότε δυνάμενος Πελοποννήσιος πολιτικὸς ἄρατος, ὅπως διαφθείρῃ τὸν ἐν Ἀθήναις Μακεδόνα ἐπίτροπον Δ ι ο γ ε ν η ν δι' 150 ταλάντων. Τῷ ὄντι δ' ὁ ἀξιωματικὸς οὗτος ἀπήγαγε τὰ στρατεύματα αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς Μουνυχίας, τοῦ Σουνίου καὶ τῆς Σαλαμῖνος, καὶ ἐπανίδρυσε τοὺς Ἀθηναίους πάλιν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ κατοχῇ ἀπάσης αὐτῶν τῆς χώρας. Ἀντὶ δὲ τούτων ὁ τῶν Ἀθηναίων ὄμιλος ἐτίμησεν αὐτὸν λίαν ἀμέτρως· διότι οὐ μόνον πολίτης Ἀθηναῖος ἐγένετο καὶ τιμητικὴν ἐν θεάτρῳ θέσιν (σελ. 141) ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ ἴδιον ἰδρύθη αὐτῷ ἱερόν, ἐν ᾧ θυσίαι προσεφέροντο. Ἔτι δὲ καὶ γυμνάσιόν τι νεόκτιστον, ἐν τοῖς βορειοδυτικοῖς τῆς ἔσω πόλεως ἰδρυμένον, ὅπου ῥαδίᾳ νῦν ἡ ἀπόκτησις ἦν τόπου πρὸς τοιαύτας οἰκοδομίας, τῷ ὀνόματι αὐτοῦ ἐπεκλήθη Δ ι ο γ ε ν ε ῖ ο ν. Ἐνταῦθα δ' ἐδιδάσκοντο ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων αὐτοκρατόρων καὶ μαθηματικὰ καὶ ῥητορικὴ καὶ μουσικὴ (1).

Στενώτερος δὲ τις τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν Ἀγαικὴν συμπολιτείαν δεσμὸς δὲν ἐγένετο, εἰ καὶ ὁ ἄρατος τὸ στρατήγημα ἐκεῖνο ἐποιήσατο· διότι οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες ὁσημέραι ἀφίσταντο

(1) Ἐπιθι Wachsmuth S. 265, 618, 634, 649 u. s. dagegen v. Wilamowitz, Antigonos von Karystos S. 288 ff.

(2) Wachsmuth S. 630 ff. und 635.

μὲν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἀπέκλινον δὲ πρὸς τοὺς μεγάλην δύναμιν ἔχοντας ξένους, προὔτιμών (ἴσως ἤδη τῷ 228 π. X.) πολλῶ μᾶλλον τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους συμμαχίαν. Ἡ συμμαχία δ' αὕτη, ἀπὸ τοῦ 209 π. X, ἐστὶ στενωτέρα γενομένη, ἐπέτεινε μὲν τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὴν Μακεδονικὴν αὐτὴν ἀντίθεσιν, συνεβάλετο δ', ὅπως ἀδιαλείπτως οἰκειότερα γίνηται ἢ πρὸς τοὺς φιλορρωμαίους ἄμα καὶ φιλέλληνας Ἀτταλίδαε τῆε Περγάμου σχέσιε, οἵτινες τὰ τῶν Ἀθηναίων προηροῦντο. Ὅτε δ' ὁ πόλεμος τῶν Ῥωμαίων πρὸς τὸν βασιλέα τῆε Μακεδονίας Φίλιππον τὸν Ε' ἐπὶ θύραιε ἦν, ἔριε τις αὐτοῦ καὶ τῶν Ἀθηναίων ἀρρορήν ἔδωκεν, ὅπως εἰς χεῖρας ἔλθωσιν. Ὁ γενόμενος δὴλον ὅτι μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 201 π. X. ἔτους ἕνεκα δευσιδάμονος τῶν Ἀθηναίων εὐλαδείας φόνος δύο νεανιῶν (ἀκουσίως τὰ μυστήρια ὑβρισάντων) τοῦ τῶν Ἀκαρνάνων ἔθνους, πιστῶν τῷ Φιλίππῳ συμμάχων ὄντων, παρώξυνε τὸν βασιλέα νὰ δηώσῃ ἀπανθρώπως δι' Ἀκαρνανικῶν καὶ Μακεδονικῶν στρατευμάτων, ἡγουμένου τοῦ στρατηγοῦ αὐτοῦ Νικάνορος, τὴν Ἀττικὴν μέχρι τῆε Ἀκαδημείας. Τότε, ἐπιχαλεσασμένων τῶν Ἀθηναίων ἦλθε βοθηήσιον ὁ ἤδη πρὸς Φίλιππον κεκηρυγμένον ἔχων πόλεμον βασιλεὺς τῆε Περγάμου Ἀτταλος ὁ Α'. (241-197 π. X.), ὅστις προσωρμίζετο μετὰ τοῦ ἰδίου καὶ τοῦ τῶν Ῥοδίων ναυτικοῦ πρὸς αὐτὴν τὴν Αἴγιναν. Τῇ ἐπεμβάσει δ' αὐτοῦ καὶ Ῥωμαϊκῆε τινοε προσθείας ἀνεπίσθη ὁ τῶν Μακεδόνων στρατηγὸς ν' ἀποχωρήσῃ. Ὁ δ' Ἀτταλος, ἐπειδὴ καὶ πρότερον ἤδη πολλοῦ ἄξιου τῇ πόλει ἐγένετο, διότι φίλος ὢν τῆε Ἀκαδημαϊκῆε σχολῆε ἐφύτευσε μὲν χάριν τοῦ προσστηκότου αὐτῆε Λακύνδου (241-215) ἐν τῇ Ἀκαδημείᾳ ἢ παρ' αὐτὴν νέον καὶ καλὸν κήπον, τὸ Λακύνδου, ἰδρύσατο δ' ἐν τῇ Ἀκροπόλει μεγαλοπρεπῆ ἀγάλματα, τὴν ἐν Μ. Ἀσίᾳ κατὰ τῶν Γαλατῶν νίκην αὐτοῦ (229) λαμπρύνοντα, ἐτιμήθη ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων τῷ αὐτῷ τρόπῳ, οἷω καὶ Πτολεμαῖοε ὁ Β'. πρότερον (σελ. 150), διότι συνέστη, μὲν χάριν καὶ αὐτοῦ φυλῆ, ἢ δωδεκάτη τὰ νῦν, Ἀτταλῆε κληθεῖσα, παριδρύθη δ' αὐτῷ ἀνδρείας παρὰ τοῖε τῶν ἄλλων ἕνδεκα ἐπωνύμων ἀρχόντων (1). Ὁ νέου

(1) Πρὸβλ. Wachsmuth S. 271 und 636 ff.

δ' ὁμοῦς εὐεργέτης δὲν ἐδυνήθη καὶ εἰς τὸ μετὰ ταῦτα νὰ προφυλάξῃ τὰ τερπνὰ τῶν Ἀθηνῶν περίχωρα ἀπὸ κακουργίας τῶν Μακεδόνων, παντάπασι σκληρῶς. Ὅτε δὴλον ὅτι κατὰ φθινόπωρον τοῦ 200 π. Χ. ἀγγελία πρὸς Φίλιππον τὸν βασιλέα ἦλθεν, ὅτι οἱ μὲν Ῥωμαῖοι εἰς Ἰλλυρίαν διέβησαν, τὸ δ' ἐν Πειραιεῖ τέως ὀρμῶν τῶν πολεμίων ναυτικὸν τὸ φρούριον αὐτοῦ Χαλκίδα προσέβαλεν, ἐβουλήθη ὁ ἐμπαθὴς ἀνὴρ, ἀπὸ τῆς Δημητριάδος ὀρμώμενος, ταχὺς ἐπιὼν, νὰ προκαταλάβῃ καὶ ἐκδικήσῃ τὰς Ἀθήνας. Καὶ εἰσέδυσσε μὲν ὄντως εἰς τὸ ὄχυρὸν τοῦ Διπύλου ἐμβαδόν, ἀλλ' ὁμοῦς περιῆλθεν ἐνταῦθα εἰς τοιοῦτον κίνδυνον, ὥστε μετὰ κόπου μόνου νὰ σωθῇ ἐδυνήθη, ἔξω πάλιν αὐτοῦ γενόμενος. Μανιώδης δ' ὁ Φίλιππος ἐπὶ τῇ κακοτυχίᾳ ταύτῃ, κατέκαυσε μὲν μετὰ Θηριωδίας δεινῆς πάντας τοὺς προσφόρους αὐτῇ γενομένους κήπους τῶν περιχώρων, πρὸ δὲ πάντων τὰς μεγαλοπρεπεῖς δεινότητες τῶν ἔξω τοῦ περιβόλου μεγάλων γυμνασίων, δὲν ἐφείσθη δ' οὔτε τῶν ἐν αὐτοῖς ἱερῶν, οὔτε τῶν τάφων, οἵτινες παντελῶς ἠρημώθησαν. Καὶ τοῦ Πειραιῶς δὲ τὰ περίχωρα καὶ τὰ τῆς Ἐλευσίνας κακῶς ἔσχον, ὅτε ἡ ἀναίσθητος βαρβαρότης τὸ ἀνάσιον αὐτῆς ἔργον ἐτέλει. Μὴ ἀρκεσθεῖς δ' εἰς ταῦτα ὁ ὠμὸς ἀνὴρ, κατέθραυσεν, ἐπαναγεωθέντος τοῦ ἐξολοθρευτικοῦ ἔργου, καὶ αὐτοὺς τοὺς μεμονωμένους λίθους τῶν καταρθαρέντων ναῶν καὶ ἄλλων μνημείων, ὅτε μάτην πειραθεῖς ὑπὲρ ἑαυτοῦ τοὺς Ἀγχιούς νὰ ἐπλίση, ἐδυστύχησε, προσβαλὼν αὐθις τὸ τε ἄστυ καὶ τὸν Πειραιᾶ. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἐξοργισθέντες διὰ ταῦτα, κατέρριψαν κατὰ γνήσιον Ἀττικὸν ἔθος ἅπαντας τοὺς ἐν τῇ πόλει ἀνδριάντας καὶ τὰς εἰκόνας τοῦ τε Φιλίππου καὶ τῶν προγόνων αὐτοῦ, καὶ προσεπάθουν παντὶ τρόπῳ καὶ ἄλλως ν' ἀτιμάζωσι τὸ τε ὄνομα καὶ τὴν μνήμην τῶν Ἀντιγονιδῶν.

Ἡ δὲ πόλις, ἣτις καὶ ὑλικῶς σπουδαίως ἐζημιώθη, τοσοῦτω μᾶλλον ἦν εὐγνωμων, ὅσω πολλοὶ τῶν ἰσχυρῶν αὐτῆς φίλων ἀφθόνως αὐτῇ νῦν προσέφερον εὐεργεσίας κατὰ τὴν φιλοκαλίαν τῆς περιόδου ταύτης. Εὐπόρησε δὲ μάλιστα τὸ δημόσιον ταμιεῖον ἐξ ὅτου αἱ νῆσοι Σκῦρος, Ἴμβρος καὶ Πάρος παρεχωρήθησαν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων τῇ πόλει μετὰ τὴν ἔτει 196 π. Χ. ἦτταν

τοῦ Φιλίππου. Οἱ δ' Ἑλληγνίζοντες τῆς Ἀσίας βασι-
 λείς οὐκ ἐπαύοντο τὰ παλαιὰ συμπληροῦντες μνημεῖα διὰ νέων
 οἰκοδομημάτων, ὥστε οὐ μόνον πλῆθος πενημένων διὰ τοιούτων
 ἐπιχειρήσεων ἐπηρεάζοντο, ἀλλὰ καὶ ἐνισχύετο ἐκ νέου καὶ
 ἠμπεδοῦτο ἀδιαλείπτως ὁ πρὸς τὰ μνημεῖα ζῆλος καὶ ἡ πρὸς
 τὴν ἐνδοξὸν μητρόπολιν ἀγάπη. Καὶ δὴ δύο ἡγεμόνες, ὧν τὰ
 φιλέλληνα αἰσθήματα κατὰ λίαν διεστώσας ἄλλως τάσεις ἐξε-
 δηλώθησαν, ἰδρύουσιν ἐν Ἀθήναις οἰκοδομήματα. Τούτων ὁ
 μὲν, ὅς ἐστιν Εὐμμένης ὁ Β'. (197-159) ὁ τοῦ φιλοπολέ-
 μου τῆς Περγᾶμου βασιλέως Ἀττάλου διάδοχος, ὁ καὶ ἄλλως
 οὐ παύμενος εὐεργετῶν καὶ εὖνου τοῖς Ἕλλησιν ἑαυτὸν πα-
 ρέχων, ὠκοδόμησεν, εἰκότως κατὰ τὰ ἐν τῇ Ἐλλάσσει Ἀσία
 ὑποδείγματα συνεχομένην πρὸς τὸ Διονύσου θέατρον κομφῆν καὶ
 ἀπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα λαβοῦσαν σ τ ο ἶ ἄ ν, ἦτις — ὅ π ι σ θ ε ν, ὡς
 ἔοικε. τῆς σκηνῆς ἀρχομένη καὶ πρὸς δυσμὰς ὑπὸ τὴν Ἀκρό-
 πολιν ἐκτεινομένη — ὦριστο τοῦτο μὲν, ὅπως ἐνταῦθα οἱ χοροὶ
 προσηκῶνται, τοῦτο δέ, ὅπως εἰς σκέπην χρησιμεύῃ τοῖς ἐν τῷ
 ἀστέγιῳ θεάτρῳ συναγομένοις θεαταῖς, ὑπερβολικοῦ ἐπιγιγνομέ-
 νου καύσωνος, πολλῶν δὲ μᾶλλον αἰφνιδίου καὶ σφοδροῦ ὄμ-
 βρου (1). Ὁ δ' ἕτερος, τῶν τελευταίων Σελευκιδῶν ὧν, ὁ καὶ
 ἄλλως καὶ διὰ τοῦ παραφόρου αὐτοῦ Ἑλληνισμοῦ τραγικὴν
 κτησάμενος φήμην, εἶνε ὁ πολλῶν μεγαλοπρεπέστερα ἔργα νὰ
 ἐκτελέσῃ προθέμενος Ἀντίοχος ὁ Δ'. βασιλεὺς τῆς Συ-
 ρίας, ὁ Ἐπιφανῆς ἐπικληθεὶς (175-164 π. Χ.). Ὁ φι-
 λέλληγν οὗτος ὁ καὶ πολλὰς ἄλλας τῆς Ἑλλάδος πόλεις θα-
 ψιλῶς δώροισι τιμήσας, τὸν πάλαι ἐμιμήσατο τύραννον Πεισί-
 στρατον, ὅς, ὡς προεμνημονεύσαμεν (σελ. 41), κατασκευάσας
 εἶχεν ἐπὶ τῆς Πελασγικῆς Ἀκροπόλεως ὡς μέγα περίεπτον
 μεγάλην ἀκρίδα. Ὡς περ δὲ καὶ ἄλλως ἐν Ἑλλάδι τὸ Γοργο-
 νεῖον, ὡς περ ἀλεξιτήριος βασιλείας καὶ κακῶν δυνάμεις ἀπεδί-
 δετο, πολυειδῶς ἐπὶ τειχῶν, πυλῶν καὶ παντὸς ῥυθμοῦ οἰκοδο-
 μημάτων προσηλοῦτο, οὕτω καὶ νῦν ὁ Ἀντίοχος τοιούτῳ τρόπῳ

(1) Πρὸβλ. Bursian, Geogr. v. Griech. B. I. S. 297 ff. Cur-
 tius, Erläut. Text, S. 42. Wachsmuth 243 u. 641 ff.

ἔστησεν ἐπὶ τοῦ νοτίου τῆς Ἀκροπόλεως τείχους ὑπὲρ τὸ θέατρον χρυσῆν τῆς Ἀθηνῶν αἰγίδα, τὴν κεφαλὴν τῆς Μεδούσης φέρουσαν, ὥστε τετραμμένη πρὸς τὴν θάλασσαν ἦν πᾶν κακὸν ἀποτρέπουσα. Ἀλλ' ὠφέλιμος μάλιστα τοῖς Ἀθηναίοις ὁ Ἀντίοχος ἐγένετο, πολλὰ χρήματα προσνεγκὼν αὐτοῖς, ὅπως δυναθῶσι νὰ ἐπανάρξωνται τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὃς ἀπὸ τῆς τοῦ Ἰππίου ἐξορίας (σελ. 33 καὶ ἐξῆς) ὡς κολοσσαῖος κατέκειτο κορμὸς. Ἡ δὲ τῶν ἐργασιῶν ἐπιστάσις ἀνετέθη τῇ Ῥωμαίῳ ἀρχιτέκτονι Δεκιμῳ Κοσσουτίῳ, ὃς ἐπιληφθεὶς τοῦ ἔργου κατὰ νέον καὶ μεγαλοπρεπέστατον σχέδιον, κατεσκεύασε τὸν σηκὸν πρῶτον, ἐν περιεκόσμησεν ἰδίως διὰ πλείστων μεγαλοπρεπῶν Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ στύλων. Ἀλλ' ὅμως μὲν λαμπρὸν ἔργον καὶ τοῦ καλλιτέχνου τούτου κατὰ τὸ ἥμισυ συντελεσθὲν ἔμελλε τρεῖς ἔτι αἰῶνας ὕστερον τὸ πέρας νὰ λάβῃ, διότι τελευτήσαντος τὸν βίον τοῦ Σελευκίδου (164), ἐξέλιπον εἰκότως οἱ πόροι, ὅπως προαχθῆ τὸ φιλοκάλως ἄμα καὶ μεγαλοπρεπῶς σχεδιασθὲν κολοσσαῖον ἔργον. Αὐτοὶ δ' οἱ Ἀθηναῖοι, ἀπορωτέως ἐν τούτοις μάλιστα τοῖς χρόνοις ἢ πρότερον ἔχοντες, δὲν ἐδύναντο νὰ δαπανήσωσι χάριν τοῦ Ὀλυμπιείου αὐτῶν ἀξιόλογόν τι χρῆμα. Αἱ δ' ἐργασίαι, παραγγείλαντος τοῦ μεγάλου τῆς Συρίας βασιλέως, ἤρξαντο τῇ αὐτῇ σχεδὸν χρόνῳ, ἐν ᾧ καὶ ὁ πολυχρόνιος τῶν Ῥωμαίων πόλεμος πρὸς τὸν τῆς Μακεδονίας βασιλέα Περσέα. Τὸ πιστὸν δὲ τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Ῥωμαίους ἐκώλυσεν οὐδαμῶς τοὺς ἡγεμόνας τοῦ τῆς στρατοῦ καὶ στόλου αὐτῶν, ὅπως ἐπ' ἀληθείας διολέσωσιν ἕνεκα τῶν μεγίστων ἀπαιτήσεων παντοίων παροχῶν εἰς τὰ στρατεύματα τῆς γερουσίας καὶ τὴν πᾶλα: τοῦ Περικλέους πόλιν, ἣτις καὶ ἄλλως μεγάλην ὑπέστη ζημίαν διακοπείσης πάσης ἐπιμιξίας. Ὅμως δ' οἱ Ῥωμαῖοι, οἳ ἀπὸ δὴ πολιτικοὶ ὄντες, προσεπάθησαν μετὰ τὴν Περσείως πτώσειν νὰ ἐπανορθώσωσι παντὶ τρόπῳ ἅς οἱ Ἀθηναῖοι ὑπέστησαν ζημίας. Διὸ ἐν ἔτει 166 προσηγγὼν αὐτοῖς τὸ μόνον τὴν χώραν τὴν περὶ τὴν Βοιωτικὴν πόλιν Ἀλιάρτον, ἐν τῷ πολέμῳ καταστράφεισαν, ἀλλὰ καὶ τὰς νήσους Λῆμον καὶ Δῆλον. Ὁ δὲ δήμος εὐγνωμονῶν ἐπὶ τοῖς δωρήμασι τούτοις τῇ κοσμοκράτορι

πόλει, ἴδρυσεν ἐν τῷ ἄστει ναὸν τῆς θεᾶς Ῥώμης, τῆς προσωποποιουμένης τύχης τῆς Ῥώμης, καὶ εἰσήγαγε τὴν λατρείαν αὐτῆς. Καίτοι δ' ὕστερον ἡ Δῆλος αὐτῇ, εἰς τὴν Ἀττικὴ κληρουχία ἐξεπέμφθη, ἅτε νέος καὶ ἐλεύθερος ἐν τῷ κέντρῳ τοῦ Ἀργαίου πελάγους λιμῆν ὦν, λίαν ζωηρᾶς ἐπιμιξίας τόπος ἐγένετο ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἀκμάζοντος τῆς Ῥόδου ἐμπορίου, ἀπὸ δὲ τοῦ 145 π. Χ. καὶ νὰ ἐπισπάσῃται εἰς ἑαυτὴν ἐδυνήθη καὶ μέρος τοῦ ἐμπορίου τῆς καταστραφείσης Κορίνθου, ὅμως ἰκανῶς μακρὸς παρήλθε πάντως χρόνος, μέχρις οὗ δυνατόν γένηται ἰσοζυγίον πῶς πάλιν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐν τοῖς τῶν Ἀθηναίων οἰκονομικοῖς. Τοῦτο δὲ τοσοῦτο μᾶλλον, ὅσον ἡ τῶν δούλων στάσις, τῶν ἐν τοῖς ἐν Λαυρεΐῳ ἀργυρείοις ἐργαζομένων (135 ἢ 133 π. Χ.), καὶ ἡ τούτων ἐπικράτησις ἀρδὴν τὴν πηγὴν ταύτην τῶν προσόδων τῶν Ἀθηναίων διέσφειρε. Διὰ δὲ τῆς ἔτει 156 περιβοήτου ληστρικῆς τοῦ Ὠρωποῦ ἐπιδρομῆς, ἣτις πολλῶν κακῶν τοῖς Ἕλλησιν αἰτία ἐγένετο, κατανοοῦμεν σαφῶς, ἀνιαρῶς διατεθειμένοι, πῶς εἶχον τὰ τῶν Ἀθηνῶν, αἰτινές ποτ' ἦσαν ἡ πλουσιωτάτη τῶν Ἑλληνίδων πόλειων.

Ἐν δὲ τοῖς οἰκτροῖς τούτοις χρόνοις, ἐν οἷς πάντως καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς πόλεως ἐπαισθητῶς ἐμειώθη, φιλέλλην τις πάλιν τῶν ἐκ Περγᾶμου παράνομος ἐγένετο εὐεργέτης τῶν εἰς πενίαν καταστάντων Ἀθηναίων. Ὁ φιλέλλην οὗτος εἶνε ὁ ἀδελφὸς καὶ διάδοχος Εὐμένους τοῦ Β'. Ἀτταλὸς ὁ Β'. (159-138 π. Χ.) καινὸν αὐτοῖς ἴδρυσεν μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, οὗ ἀξιόλογα λείψανα μέχρι τοῦ νῦν διεσώθησαν. Ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὁῦλον ἔτι πλευρᾶς τοῦ προσβοραίου ἡμίσεως τῆς ἀγορᾶς, ὃ ἦν, ὡς προείπομεν, ὠρισμένον εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐπιμιξίαν, ἀντὶ τῶν πολλῶν μικρῶν καὶ ὀλίγων εὐπρεπῶν παραπηγμάτων, ἅτινα πρότερον ἐνταῦθα ἦσαν, μεγαλοπρεπῆς διατεγῆς ἰδρύθη ἐμπορικὴ στόα, ἀπ' ἄρκτου καὶ δυσμῶν πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς ἐκτεινομένη. Ἡ τοῦ Ἀττάλου στοὰ μῆκος μὲν εἶχε

(1) Πρὸβλ. Wachsmuth a. a. S. 155 ff. u. 642 u. jetzt auch R. Bohn, die Stoa des Königs Attalos des Zweiten zu Athen (1882).

112 - 113 μέτρων, βάθος δὲ 19,43. Ἦν δὲ διόροφος, ξύλοις μὲν εἰκότως ἐστεγασμένη, πρὸς δυσμὰς δ' ἀναπεπταμένη, καὶ ἐν τε τῇ νοτιά καὶ ἀρκτικῇ πλευρᾷ εἰς τοῖχον λίθου Πεντελησίου περατουμένη. Ἡ μὲν ὑπερκειμένη στοὰ μίαν σειρὰν κίονων εἶχεν, ἣ δ' ὑπ' αὐτὴν δύο, ὧν ἡ μὲν ἐξωτέρα 44 Δωρίου ῥυθμοῦ κίονας εἶχεν, ἣ δ' ἐσωτέρα, 6 μ. ἐκείνης διέχουσα, 22 Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ λίθου πωρώδους. Ἡ τε ἄνω καὶ κάτω στοὰ διηρημένη ἐκάστη ἦν ἐν τοῖς ἐσωτάτω εἰς 21 κεχωρισμένα διὰ τοίχων (λίθου πωρώδους πλὴν τῶν παραστάδων τῶν θυρῶν) δωμάτια, ὧν τὸ μὲν βάθος 4,8 μ. μέχρι 4,90 ἦν, τὸ δ' εὖρος διάφορον· τούτοις δ' οἱ ἔμποροι ἀποθήκας ἔχρῳντο, ὅπως τὰ τε ἐμπορεύματα καὶ αἱ ζωτροφίαι παρακατατιθῶνται καὶ ἐν νυκτὶ φυλάττωνται. Συνεκοινωνεῖ δ' ὁ κάτω ἔροφος πρὸς τὸν ἄνω διὰ κλιμάκων. Εὐγνωμονῶν δ' ὁ τῶν Ἀθηναίων λαὸς ἔστησε τοῖς βασιλεῦσιν Εὐμένει καὶ Ἀττάλῳ τιμητικούς ἀνδριάντας κολοσσιαίου μεγέθους.

Ὁ δὲ τόπος ὁ πρὸ τῆς ἐμπορικῆς ταύτης νέας στοᾶς ἐκτίσασατο ἐπὶ τῶν Ῥωμ. χρόνων καὶ ὡς πρὸς τὰς πολιτικὰς τῶν Ἀθηναίων σχέσεις σπουδαϊότητά τινα. Οἱ Ἀθηναῖοι, εἰ καὶ ὀνόματι συμμαχίαν συνῆψαν πρὸς τὴν Ῥωμ. κοσμοκρατορίαν ἐπὶ τοῖς ἴσοις καὶ ὁμοίοις, ὠφείλον ἕμως νὰ στέρξωσι καὶ ἀνεχθῶσιν, ὅτι ἡ γερουσία, πεσούσης τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας, σφόδρα τὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀριστοκρατικῶν λεγομένων προηρεῖτο (ἀπὸ τοῦ 145 π. Χ.), ἀπεχθονομένη τὴν δημοκρατίαν καὶ μάλιστα τὰς συνεδριαζούσας τῶν Ἑλλήνων ἐκκλησίας. Ἡ Πνύξ, ἐν ἣ ἐπὶ Δημοσθένους ἔτι ἡ τοῦ δήμου ἐκκλησία ὡς τὰ πολλὰ συνήρχετο, πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη παύσει τοιοῦτος ὡν τόπος. Διότι ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων ἔθος ἐκράτησε νὰ συνέρχεται ἡ ἐκκλησία ἐν τῷ ὡραίῳ Διονυσιακῷ Θεάτρῳ· ἐν δὲ τῇ Πνυκί δὲν συγγέροντο ὁ λαὸς ἢ ὅπως τοὺς ἄρχοντας ἐκλέζωνται, καὶ τοῦτο πάλιν δὲν ἐγίγνετο πλέον τακτικῶς. Εἰς τὴν διατάραξιν δὲ ταύτην συνετέλεσαν, ὡς εἰκόσ, αἱ διὰ τὰ Μακεδονικὰ ἐν τῷ Μουσεῖῳ ὀχυρώματα προσγεγόμεναι μεταβολαί. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι ἔστησαν πρὸ τῆς Ἀττάλου στοᾶς βῆμα, ἐξ οὗ κοινῶνδν σπουδαίων πραγμάτων εἴωθε νὰ ποιῆται

τὴν τότε ἐν τῇ ἀγορᾷ πάλιν συνεργουμένην ἐκκλησίαν. ὁ ὑπὸ τῆς γερουσίας καθιστάμενος ἑπαρχος τῆς Μακεδονίας ἢ ὁ ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ, ὕστερον δὲ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἄρχοντες, μάλιστα δ' ὁ ἐξοχώτατος αὐτῶν, ὁ τῆς πόλεως φρούραρχος (στρατηγός). Ὡς δ' εἰκάσαι ἐστίν, ἡ μὲν Πνύξ εἰς ἐντελῆ σὺν τῷ χρόνῳ προϊόντι περιῆλθε λήθην, τὸ δὲ θέατρον καὶ πρὸς ἀρχαιρεσίας, εἰ καὶ νῦν ὁ πρὸ τῆς Ἀττάλου στοᾶς χώρος ὄντως προὔτιματο, ὁ τόπος διέμεινεν. ἐν ᾧ τακτικῶς ἡ ἐκκλησία συνήρχετο.

Ἡ μεγάλη δ' εὐνοια, ἥς ἀπήλαυον οἱ τῶν Ἀθηναίων ἀριστοκρατικοὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις καὶ ἡ ἐπαισθητὴ νάρκωσις τῆς κατὰ τὸ παλαιὸν δημοκρατικῆς δραστηριότητος ἀλγεινοτάτην προὐκάλεσαν κατὰ μικρὸν παρὰ τῷ λαῷ τῆς Ἀττικῆς ψυχρότητα πρὸς τὴν Ἰταλικὴν προστασίαν. Ὑπελαμβάνετο δ' αὕτη αἰτία πάντων, ἕσα ἄλλως κατεπιέζον τὸν λαόν, οἷα ἡ ὕλικὴ κατὰπτωσις καὶ ἡ ἐντελής θήσις τῆς πολιτικῆς δυνάμεως, ἥς ὅμως τὴν πάλαι λαμπρότητα διὰ μνήμης οἱ Ἀθηναῖοι καθ' ἐκάστην εἶχον πρὸς τὰ μνημεῖα αὐτῶν προσδύοντες. Ἐντεῦθεν δὲ δῆλον, διὰ τί ἡ συγκυρία τῶν φοβερῶν ἐμφυλίων πολέμων, τῶν τὴν Ἰταλίαν συνταραξάντων, καὶ ἡ εἰς Μ. Ἀσίαν ἐπὶ τὰ πρόσω πορεία τοῦ μεγάλου τοῦ Πόντου βασιλέως Μιθραδάτου παρεθάρρυναν τῷ 88 π. Χ. τῶν Ἀθηναίων τὸν δῆμον, ἐπενεργούντος τοῦ ὕδριστοῦ καὶ ἀνοσίτου περιπατητικοῦ Ἀριστίωνος, νὰ ἀποστήσῃται μὲν τῆς Ῥώμης, προσχωρήσῃ δὲ πρὸς τοὺς Ἀσιάτας. Τὸ σφαλερὸν τῆς ἀποφάσεως ταύτης φοδερὰ μὲν ὄντως ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους ἔσχεν ἐπακολουθήματα, ἐπήνεγκε δ' εἰς τε τὴν πόλιν καὶ τὴν εὐπορίαν αὐτῶν θεινά, ἅτινα οὐδέποτε ἐπανιάθησαν. Ἡ δ' ἀπώλεια τῆς νήσου Δήλου, ἡ τῷ αὐτῷ ἔτει εἰς ἐρείπια διὰ παντὸς μεταδληθεῖσα διὰ τοῦ Ποντικοῦ ναυτικοῦ, προάγγελος ἐγένετο τῆς μεγάλης καταστροφῆς. Ἀπὸ τοῦ ἔαρος τοῦ 87 ἔτους ἤρξατο προσβάλλων ὁ Ῥωμαῖος Λ. Κορνήλιος Σύλλας τὸ τε ἄστυ καὶ τὸν Πειραιᾶ, ἐν ᾧ μεγάλας ἔχων δυνάμεις παρέμενεν Ἀρχέλαος ὁ Ποντικὸς στρατηγός. Ὅπως δ' ὕλην μὲν ὁ Σύλλας πρὸς πολιορκητικὰ χαρακώματα-πορίσῃται, τῶν μακρῶν τειχῶν καθήρεσε τὰ λείψανα, ἐδενδροτόμησε δὲ τὴν Ἀκαδήμειαν καὶ τὸ

Λύκειον, ὅπως πλήθος πολιορκητικῶν μηχανῶν κατασκευάσῃ. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ Ῥωμαίου στρατηγοῦ δὲν ἐχώρουν ἱκανῶς ταχέως, μετέβαλε τὴν τοῦ Πειραιῶς πολιορκίαν εἰς ἀποκλεισμόν, καὶ προσέβαλεν, ἐξιόντος τοῦ χειμῶνος τοῦ 86 π. Χ., τὸ ἀστυμετὰ φοβερᾶς σφοδρότητος. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ὑπὸ δεινοῦ λιμοῦ καὶ τῆς ἀπηνουῆς τοῦ Ἀριστίωνος βιαιότητος, ἀπὸ δημαγωγοῦ τυράννου ὠμοῦ γενομένου, δεινῶς πεισθέντες, δὲν ἐδυνήθησαν ἐπὶ πολὺ τοῖς Ῥωμαίοις ν' ἀντιστῶσιν. Ὅτε δ' εἰς τέλος ὁ φοβερός Σύλλας τῇ νυκτὶ τῆς 1 Μαρτίου τοῦ ἔτους 86 π. Χ. εὐρὺ ἀνέφξε ῥῆγμα ἐν τῷ ἐπιταχάλικῳ (ὁ μικρόν τι τὴν ὕψωμα νοτιοδυτικῶς τοῦ Διπύλου), δι' οὗ τὸ τεῖχος διήρχετο, οἱ φύλακες ἐξαντληθέντες δὲν ἐδύναντο πλέον νὰ διακωλύσωσι τῶν αἰμοχαρῶν Ῥωμαίων τὴν εἰσβολήν. Ἡ ἐπακολούθησεν δὲ σφαγὴ, ἣ μεγίστη ἐπεγένετο διαρπαγὴ, τοσοῦτον ἦν φοβερά, ὥστ' ἐπὶ τέλους πλημμυρίσαντος κατὰ γράμμον ἐν τῷ αἵματι τοῦ μεγάλου ὁρόμου (σελ. 108) ποταμοῦ αἵματος διὰ τοῦ Διπύλου πρὸς τὰ ἔξω ἐφέροντο. Τὴν τῶν μηχανῶν δὲ φθορὰν μόνων δὲν ἐπέτρεψεν ὁ Ῥωμαῖος στρατηγός. Εἰ δέ τις τριαύτη ἐγένετο, εἰς τὸν Ἀριστίωνα ἀπεδίδετο, ὅστις καταφεύγων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ἣ τότε πάλιν φρουρίῳ συντόνως οἱ Ἀθηναῖοι ἐγρήταντο, δὲν ἀπώκνησε τὸ τοῦ Περικλέους Ὡιδεῖον νὰ πυρπολήσῃ. Ὁ δ' Ἀριστίων διὰ τοῦ ἐμπρησμοῦ τούτου ἐσκόπει ἀδύνατον τοῖς ἀντιπάλοις αὐτοῦ νὰ ποιήσῃται τὴν πρὸς πολιορκητικὰς μηχανὰς χρῆσιν τῆς ξυλείας τοῦ οἰκοδομήματος τούτου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἠφέλησεν αὐτῷ πολὺ· διότι ὁ στρατιωτικὸς πρεσβευτὴς Γάιος Σκρῖβώνιος Κουρίων, ἧ ὁ Σύλλας τὴν τοῦ φρουρίου ἀνέθηκε πολιορκίαν, φρονίμως ποιῶν, ἀπεκώλυσεν, ὡς εἰκάσαι ἐστί, τὴν Ἀριστίωνι τὴν τῆς Κλεψύδρας χρῆσιν, ὅπερ ἐξηνάγκασεν ἤδη τὸν τύραννον, ἐπιλιπόντος τοῦ ὕδατος, νὰ παραδώσῃ τοῖς Ῥωμαίοις τὸ φρούριον.

Ἀλλὰ δὲν ἔπαυσαν ἔτι τὰ φθορὰν συνεπιφέροντα πολλὴν δεινά, ἃ τὴν τότε τῶν Ἀθηναίων εὐδαιμονίαν διεσχερισῶντα· διότι ὁ Σύλλας μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἄστεως ἔστρεψε τὴν αὐτοῦ προσοχὴν συντόνως ἐπὶ τὸν Πειραιᾶ. Ὁ δ' Ἀρχέλαος, μὴ δυνάμενος εἰς τῶν προσβολῶν αὐτοῦ τὴν δύναμιν ἐπὶ πλέον ν' ἀντίσῃ, κατέ-

λίπε τὸ πλεῖστον τῆς πόλεως καὶ τῶν ὄχυρωμάτων καὶ ὑπεχώρησε πρὸς τὸ μικρὸν καὶ ὄχυρὸν φρούριον (σελ. 63), τὸ ἐπὶ τῆς προπεπτοικυίας γῆς, τῆς ἀπὸ νότου περικλειούσης τὸν ὑπὸ τοῦ ναυτικοῦ αὐτοῦ κατεχόμενον λιμένα τῆς Μουνογίαις(1). Ὅτε δ' ὁ Ποντικὸς στρατηγὸς διὰ τῆς ἀσυνέτου τοῦ βασιλέως αὐτοῦ διαταγῆς τὸ μὲν φρούριον τοῦτο νὰ καταλίπη ἤναγκάσθη, τὸν δὲ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πόλεμον ἀλλαγῶν νὰ μεταθέσῃ, ἐπελάβετο ὁ Σύλλας ἔργου φρικώδους καὶ πανωλεθρίου. Ὀλιγάριθμον δῆλον ὅτι ἔχων στρατόν, δὲν ἐδύνατο τὰ ἐκτεταμένα τῶν Ἀπτικῶν λιμένων ὄχυρώματα οὔτε ἐπαρκῶς ἐν κατοχῇ νὰ τηρῇ ἄνευ ἐπικινδύνου τοῦ στρατεύματος αὐτοῦ ἐξαπθηνίσεως, οὔτε καὶ νὰ καταλίπη ἄνευ ἐσκεμμένου ὄκνου τὴν ἀξιολογώτατην ταύτην θέσιν ἔρμαιον τοῖς Ἀσιάταις, ὅπως ἐκ νέου ἀποβάσει κατὰ βούλησιν ποιῶνται. Ἄλλ' εἰς στρατιώτην τοσοῦτο βάνυσσον καὶ ἀπηγῆ, οἷος ἦν ὁ Σύλλας, ἀπλουστάτη ὑπῆρχεν ἐκ τοῦ διλήμματος τούτου ἔξοδος· αἱ διὰ τῶν Ῥωμαϊκῶν δῆλον ὅτι κριῶν γενόμεναι φθοραὶ τοῦ περιβόλου τοῦ Πειραιῶς συνεπληρώθησαν νῦν διὰ τοῦ πυρός. Πάντα δ', ὅσα δυνατὸν ἦν διὰ τοῦ πυρός νὰ ἐξαφανισθῶσι, πρὸ δὲ πάντων τὰ ναυπηγεῖα, οἱ νεώσοικοι καὶ μάλιστα ἡ τοῦ Φιλωνος ὀπλοθήκη, εἰς καπνὸν διελύθησαν τότε μετὰ τοῦ ἐπινείου. Ἡ δ' ὑπὸ τοῦ Λυσάνδρου γενομένη φθορὰ τριχῶς ὑπὸ τοῦ Σύλλα ὑπερηκοντίσθη, διότι ἡ ἀπάνθρωπος ἐρήμωσις οὐδέποτε πλέον ἐπληρωθῆθη. Μέχρι μὲν τῆς τοῦ Πειραιῶς ἀναγκαινίσεως ἐν οἷς χρόνοις τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἀνεγεννήθη, πολλάκις προσωρμίσθησαν εἰς τὸν μείζονα λιμένα παραπλέοντες ἀξιόλογοι στόλοι· ἀλλ' ἡ ἀρχαία αὐτοῦ σπουδαιότης ἀπωλέσθη ἐπὶ δέκα καὶ ἐννέα αἰῶνας, μακρὰ δὲ τείχη καὶ λιμενικὰ ὄχυρώματα δὲν ἐπανωκοδομήθησαν ὑπ' οὐδενὸς τῶν Ἀθηνῶν εὐεργέτου. Ἐν τούτοις ἐγένοντο αὐθις κατὰ μικρὸν παρά τινα τοῦ ἀρχαίου ἐπινείου διασωθέντα λείψανα, οἷον δὴ τὸ Διὸς τοῦ σωτῆρος ἱερόν(2), καὶ περὶ τὸν

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth S. 327. (ὄπου νῦν ὁ τοῦ Κουμουνοδούρου οἶκος. Σ. Μ.).

(2) Ἐπιθ. Wachsmuth S. 660 ff.

λιμένα ἔνοιό τινες οὐκ ἄξιοι δ' ὅμως λόγου ἐποικισμοί. Ἡ τοῦ Πειραιῶς ἀπώλεια, ἣτις καὶ τὴν στρατηγικὴν καθόλου τῶν Ἀθηνῶν δύναμιν μεγάλως ἐξηθύνητε, δὲν ἀντικατέστη πάλιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Διότι αὐτὸς μὲν οὗτος εἶχεν ἕνεκα τῶν δεινῶν ἐκ τοῦ φρικώδους ἐκείνου τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἐπεισοδίου καταπληκτικῶς ἀποδεκατισθῆ· ἢ δ' ἔνδοξος πόλις, ἣς ἡ μὲν εὐδαιμονία κατεχώσθη, πολλοὶ δὲ τῶν πολιτῶν οἰκονομικῶς ἀπωλέσθησαν, ἀνάστατος ἐπὶ πολὺ ἔμεινε. Τὸ δὲ μικρὸν κράτος, ἅτε τριούτον, ἠναγκασμένον ἐν ἀναρπάστους γιγνομένους καὶ εἰς Ῥώμην ἀπαγομένους (83 π. Χ.) νὰ ἴδῃ πολλοὺς τῶν εἰς τὸ Ὀλυμπιεῖον ὠρισμένων χιόνων (1), περιέπεσεν οἰκονομικῶς εἰς μεγίστην ἐπὶ μακρὸν κακοδαιμονίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἀπὸ Σύλλα μέχρι Ἀδριανοῦ.

Μετὰ τὰς συμφορὰς ταύτας αἱ Ἀθηναὶ διετέλεσαν ἀπολάουσαι ἐπὶ μακρὸν τῆς τῶν ἀλλογενῶν ἰσχυρῶν εὐνοίας. Τῇ ὄντι δὲ πλὴν τῶν ἑλληγιζόντων Ἀσιατῶν εὐεργέται τοῦντεῦθεν τῆς σφόδρα καταπεπτωκυίας πόλεως ἐγένοντο οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοί, οἵτινες, διαφορωτάτων πολιτικῶν μερίδων ὄντες, πλείους σὺν τῇ χρόνῳ προϊόντι ἐγίγνοντο. Πρῶτος δ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πρώτου Μιθραδατικῶ πολέμου ἐγένετο ὁ ἀπὸ τοῦ 86-85 π. Χ. ἐν Ἀθήναις διατρίψας περίκλυτος τραπεζίτης Τ. Πομπώνιος (ὁ Ἀττικός), ὃς πλὴν ἄλλων πρὸς τὸ κοινὸν δωρεῶν προσέφερε πολλάκις, γιγνομένων δημοσίων δανείων, τὰ ἀναγκαιοῦντα ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ χρήματα. Δι' ἰδίων δὲ μέσων ὠφέλιμος ἑαυτῇ ἐγένετο ἡ πόλις ἀχαρίτως πως, συχνάκις ἀπονέμουσα τὸ ἔτι καὶ νῦν μεγάλως τιμώμενον δικαίωμα τῆς πολιτογραφῆσεως. Ἐὐπρεπέστερα δ', ὡς εἰκός, ἦσαν τὰ βοηθήματα, ἅτιν' ἀδιαλείπτως αὐτῇ παρείχοντο καὶ πάλιν οἱ ἄλλογενεῖς,

(1) Κατὰ Plin. XXXVI. 6, 45. Σ. Μ.

οὗς τὰ μνημεῖα κατεγοήτευον. Ἦδη δ' ἤλθε καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἡ διὰ τῶν ἀποδημιῶν ἀρχαία ἐπιμειξία μεγίστην ἀληθῶς ἐπίδοσιν ἔλαβε, μέχρι τοῦ γ'. μ. Χ. αἰῶνος διαρκέσασα. Ἡ δὲ πόλις, ἧτις μάλιστα ἐκ τούτων ὠφελήθη, αἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν, διότι οἱ ἐπιφανεῖς Ῥωμαῖοι, οἱ τοιαύτας ἀποδημίας χάριν ψυχγωρίας καὶ ἔνεκα μαθήσεως ποιοῦμενοι, πολυπληθεῖς εἰς Ἀττικὴν συνέρρεον. Ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον πολυπληθέστεροι προσήρχοντο οἱ Ῥωμαῖοι σπουδασταί, οἱ διανοούμενοι τὰς ἐαυτῶν σπουδὰς ἐν ταῖς τῶν φιλοσόφων σχολαῖς νὰ ποιήσωσιν, περὶ ὧν καὶ ἡ τῶν Ἀθηναίων πολιτεία μετὰ τῆς δεύσης ἀπὸ τοῦδε προσηχῆς ἐπεμελεῖτο. Εἰς τοὺς σπουδαστὰς δὲ τούτους καταλέγεται μάλιστα ὁ Μ. Τ. Κικέρων ἔτει 79 π. Χ. Πρὸς δὲ τούτοις συχνὰ ἐπιφανεῖς ἄνδρες ἐφιλοτιμοῦντο ἅμα μὲν ἀξιολόγους δωρεὰς τῇ ἀτυχεῖ πόλει νὰ προσφέρωσιν, (ἧτις μέχρις Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. ἐρ' ἄπαξ ἔτι τὸ κεχαριτωμένον παιδίον ἦν, ᾧ συνέχισρον ἅμα καὶ συνελυποῦντο οἱ ἄνθρωποι), ἅμα δ' ἰκνήνῃ νὰ ποιήσωσιν, ὅπως διασώζη καὶ ἐπισκευάζῃ τὰ ἀρχιτεκτονικὰ αὐτῆς καλλιτεχνήματα. Μάλιστα δ' εὐγνωμόνως ἐδέξαντο οἱ Ἀθηναῖοι, ὅπως τὴν πόλιν ἐξωραίσωσι, τὴν ὑπὸ Πομπηίου γενομένην δωρεὰν 50 ταλάντων (210,488 μαρκῶν ἢ 300,000 δραχ.), ὅτε ἔτει 62 νικηφόρος ἐπανεῆκεν ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἣν μέχρι τῆς βρεινῆς Ἀρμενίας καὶ τοῦ Εὐφράτου ποταμοῦ τῇ Ῥώμῃ ὑπέταξε. Τὰ δὲ χρήματα ἐδαπανήθησαν εἰς τὴν ἐπισκευὴν τῶν δημοσίων μάλιστα οἰκοδομημάτων καὶ κήπων, τῶν ἐπ' Ἀριστίωνος καὶ Σύλλα καταρθαρέντων. Οὐ πολλῶ δ' ὕστερον οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας Ἀρισθαρχίδης ὁ Β'. ὁ Φιλοπάτωρ (59-52 π.Χ.) καὶ ὁ τούτου υἱὸς Ἀρισθαρχίδης ὁ Γ'. ὁ εὐσεβῆς ἀνεκλίνισαν τὸ πυρποληθὲν τοῦ Περικλέους Ὁιδεῖον διὰ τῶν ἀρχιτεκτόνων Γαίου καὶ Μάρκου Σαλλίου καὶ Μεναλίππου. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι εὐγνωμονοῦντες ἴδρυσαν αὐτοῖς κατ' ἀρχαῖον ἔθος ἀναθηματικὰς στήλας. Φιλέλλην δέ τις Σύρος Ἀνδρόνικος Κύρρηστος κινδὸν ὄλωσ κατασκεύασεν οἰκοδόμημα, ἀέριδες μὲν κοινῶς κλούμενον (ναὸς Αἰόλου), εἰς τὰ μέχρι δὲ τοῦ νῦν οὐ πολλὰ περιωθέντα ἀρχαῖα τῶν Ἀθηνῶν μνημεῖα καταλεγόμενον. Ἐν τῇ τῶν Ῥωμαίων φιλολογίᾳ τὸ πρῶτον

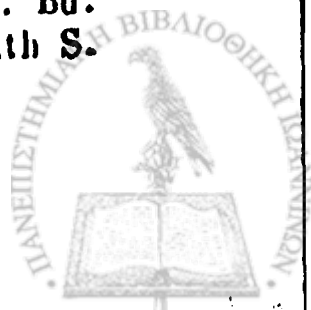
ἔτει 37 π. Χ. μνημονευόμενον, ὀλίγω δὲ πρότερον περὶ τὰ μέσα σχεδὸν τοῦ τελευταίου π. Χ. αἰῶνος οἰκοδομηθὲν τὸ μαρμαρίνον οἰκοδόμημα τοῦ νέου τούτου εὐεργέτου, ἔμελλε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς ὠρολόγιον. Ἐν τῷ προσβρείῳ δῆλον ὅτι τμήματι τῆς πόλεως ἀνηγέρθη, ἐπὶ μικροῦ τινος ὑψώματος ἐν μέσῳ χώρου ἀναπεπταμένου, ὅστις τῆς μὲν ἀγορᾶς πρὸς ἀνατολὰς, τοῦ δὲ Διογενείου πρὸς δυσμὰς ὑπῆρχεν, ὀκτάγωνον οἰκοδόμημα, διάμετρον μὲν ἔχον 7,95 μ. ὕψος δὲ μετὰ τῆς ἐκ τριῶν βαθμίδων βάσεως 12,8. Αἱ δύο δ' αὐτοῦ θύραι, αἱ βορειοανατολικῶς καὶ βορειοδυτικῶς τετραμμέναί, ὑπὸ δύο ἐκκοσμοῦντο προστάσεων, ἅς ἀνά δύο Κορινθίου ρυθμοῦ κίονες ἐσχημάτιζον. Τὰ ἀνώτατα δ' ἐκάστης τῶν ὀκτώ πλευρῶν, αἵτινες τετραμμέναί εἶνε πρὸς τὴν ἐν τῷ οὐρανῷ φοράν τῶν κυρίων ἀνέμων(1), καὶ ὠρισμέναι ἦσαν τὴν τοῦ ἡλίου στάσιν νὰ σημαίνωσιν, ἀνάγλυφον φέρουσιν ἐξεικόνισιν τοῦ προσαρμόζοντος τῷ ἀνέμῳ θεοῦ. Ὑπὸ δὲ τὰ ἀνάγλυφα ἐγκεχαραγμένα ἦσαν αἱ τὰς ἡλιακὰς ὥρας δηλοῦσαι γραμμαὶ (μοῖραι) (2). Ἡ δὲ στέγη σχηματίζει μὲν πυραμίδα ταπεινὴν ὀκτάπλευρον, συνίσταται δ' ἐκ τραπεζοειδῶν μαρμαρίνων πλίνθων, ὧν μέσος ἀκροτελεύτιος ἴδρυται στρογγύλος λίθος. Ἐφερε δ' οὗτος ἐν τῇ ἀρχαιότητι εὐστροφον χαλκοῦν Τρίτωνα, ὅστις δι' ἀνεμουρίου ἢ σιγήπτρου τὸν ἀνεμον ἐδείκνυε (3).

Μεῖζονα δὲ νέα οἰκοδομήματα ἰδρύθησαν ἐν Ἀθήναις πάλιν, ὅτε οἱ τῶν Ῥωμαίων ἔληξαν ἐμφύλιοι πόλεμοι. Ἐρξάντο δ', ὡς γνωστόν, οἱ βίαιοι ἐν τῷ Ῥωμαικῷ ἔθνει ἀγῶνες, οἵτινες πέρας ἔλαβον, τοῦ Ὀκταβίου νικήσαντος, εὐ πολλῷ μετὰ τὴν Πομπηίου ἐπίσκεψιν. Ἡ Ἑλλάς, ἐν ἡ μά-

(1) Ὅν τὰ ὀνόματα ἐγκεχαραγμένα ὑπὲρ ἕκαστον ζῳδιον τὰδ' εἰσι Βορέας, Σκείρων, (βορειοδυτικός), Ζέφυρος (δυτικός), Λίψ (νοτιοδυτικός), Νότος, Εὐρος (νοτιοανατολικός), Ἀπηνλιώτης (ἀνατολικός), Καικίας (βορειοανατολικός). Σ. Μ.

(2) Διὰ τῆς προσπιπτούσης διὰ τοῦ ἡλίου σιᾶς τῶν ἐν ταῖς γωνίαις δεικτῶν. Σ. Μ.

(3) Πρὸς Vischer S. 185. Bursian, Geogr. v. Griech. Bd. I. S. 293. Curtius, Erläuternder Text S. 44. Wachsmuth S. 669.—Ἐπιθι καὶ σελ. 170. Σημ. 1. Σ. Μ.

λιστα οἱ πόλεμοι οὗτοι ἐγένοντο, δεινῶς πολλάκις ἐκκώθη. Καὶ ἡ λίαν δὲ βραδέως ἐπανάβλαστανουσα τῶν Ἀθηναίων εὐθυμερία, ἐλαττωθέντων τῶν ἀρχαίων τοῦ ἐμπορίου πόρων, ἐξηφανίσθη τέλειον εἰσαυθίᾳ διὰ τὰ παθήματα τῶν δεινῶν τούτων χρόνων. Μόνον δ' αἱ ἐπὶ Σύλλα συμφοραὶ δὲν ἐπανελήθησαν. Καίτοι δ' οἱ Ἀθηναῖοι οἱ τῶν πολέμων τούτων μετ' ἐμπαιθείας, ἀπὸ παλαιοῦ παρ' αὐτοῖς εἰθισμένης, μετασχόντες, τὴν ἀτυχίαν ἐν τούτοις ἀείποτε εἶχον πρὸς τὴν ἀσθενεστέραν νὰ τάττωνται μερίδα, οἱ νικηταὶ ὁμως μετὰ μεγάλης προστηνέχθησαν πρὸς αὐτοὺς πάντοτε φειδοῦς. Ὅτε δ' ὁ πρὸς ἀλλήλους πόλεμος Καίσαρος καὶ Πομπηίου ἤρξατο, οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ μεγάλου ζήλου τῶν τοῦ Πομπηίου εἶχοντο. Διό, ὅτε ὁ ἀγὼν ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χειρτονήσῃ διεπολεμήθη (48 π. Χ.), ἐσπευσαν νὰ ἐμπαρξῶσι τὰ τῶν τειχῶν ῥήγματα, ἀπὸ τῆς ὑπὸ Σύλλα πολιουρίας ὑπάρχοντα ἔτι. Καὶ ἐδυνήθησαν μὲν ἀληθῶς οἱ Ἀθηναῖοι ν' ἀντιστῶσιν εἰς τὰς τοῦ στρατιωτικοῦ πραιβευτοῦ τοῦ Καίσαρος Κοίντου Φουρίου Καίληνου προσβολάς· ἀλλ' ὁμως ὀλοσχερῶς πάλιν ἡ γῶρα αὐτῶν ἐδηλώθη. Μετὰ δὲ τὴν κατὰ θέρος τοῦ 48 π. Χ. ἐν Φαρσίλω τοῦ Πομπηίου ἦσαν ὠρεῖλον νὰ συνθηκολογήσωσιν. Ἡ φειδωλή δὲ πρόνοια, ἥπερ ὁ νικητὴς ἐχρήσατο τῇ πόλει τῶν ἀποικοιμένων μεγάλων ἀνδρῶν, τῶν μνημείων καὶ τῶν μουσῶν, οὐδαμῶς τοὺς Ἀθηναίους ἐκώλυσε, τοῦ Καίσαρος δολοφονηθέντος, μετὰ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ, οἷον οἱ ἐν Ἀθήναις Ῥωμαῖοι σπουδασταὶ εἶχον. ἐπὶ τὸ ἔργον τοῦ ἐλευθερωτοῦ Βρούτου νὰ χωρήσωσιν, ὅτε οὗτος κατὰ φθινόπωρον τοῦ ἔτους 44 ἐν Ἀθήναις ἐπεράνη, ὅπως διοργανώσῃ τὸν πρὸς τὸν Μάρκον Ἀντώνιον πόλεμον ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χειρτονήσῃ. Εἰς τοσοῦτον δ' ἐνθουσιασμοῦ ἐξείκοντο, ὥστε χαλκοῦς τῷ τε Βρούτῳ καὶ Κατσίῳ ἀνδριάντας ἔστησαν παρὰ τοὺς τῶν ἐπιχωρίων τυραννοκτόνων Ἀρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος. Καὶ τὸ πολιτικὸν δὲ τοῦτο ἀμάρτημα τῶν Ἀθηναίων ἐμεινεν ἀνευ ἐπιζημιῶν τῇ πόλει ἐπικολουθημάτων. Διότι, ὅτε μετὰ τὴν ἐν Φιλίπποις κρίσιμον μάχην, γενομένην τελευτῶντος τοῦ φθινόπωρου τοῦ 420 π. Χ. ἔτους, ὁ τῆς τριαρχίας νικηφόρος Μάρκος Ἀντώνιος εἰς Ἑλλάδα ἦλθεν, ὅπως τὴν τῶν κληρονόμων

τοῦ Καίσαρος κυριαρχίαν ἀπανταχοῦ ἐπανιδρύσῃ καὶ χρήματα ὑπὲρ τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν ἐκπορίσῃται, οἱ Ἀθηναῖοι, ὧν ἡ τέχνη περὶ εὐφυᾶ κοίλακείαν καὶ ἀνελεύθερον χάριν εἰς μεγίστην ἐξίκετο τελειότητα, οὕτως ἀπηκριβωμένως ἐπεγίγνωσκον τὸν εἰς τοιαύτας τῆς ψυχῆς διαθέσεις λίαν εὐαίσθητον Ῥωμαῖον νὰ γοητεύσωσιν, ὥστ' ἀπένειμεν αὐτοῖς ἔτει 41 π. Χ. τὰς νήσους Αἴγιναν, Ἰχθὸν (νῦν Χιλιοδρόμια), Κέα, Σκίαθον καὶ Πεπάρηθον (νῦν Σκόπελον), ἴσως δὲ καὶ τὴν πόλιν Ἐρέτριαν. Αἱ τούτων δὲ πρόσοδοι ἔδει τὸ ἀπὸ τοῦδε εἰς τὸ δημόσιον τῆς Ἀττικῆς ταμιεῖον νὰ καταβάλλωνται. Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τούτων συνήφθησαν ἐπὶ δέκα σχεδὸν ἔτη λίαν στεναὶ σχέσεις τῶν Ἀθηναίων πρὸς τὸν διοικοῦντα τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ Ῥωμ. κράτους. Διέτριψε δ' ἔτι ὁ Ἀντώνιος δις ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐν Ἀθήναις, πρῶτον μὲν μετὰ τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ συζύγου, Ῥωμαίας τὸ γένος, Ὀκταβίας ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 39 μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 36 (πλὴν μικρᾶς τινος διακοπῆς ἔτει 38). ἔπειτα δὲ μετὰ τῆς ἐρωμένης, τῆς ὑπερηράνου Αἰγυπτίας ἡγεμονίδος Κλεοπάτρας, ἐκ τῶν Λαγιδῶν τὸ γένος ἐλκούσης (ἔτει 32 π. Χ.), πρὶν ἢ ὁ μέγας πρὸς τὸν Ὀκτάβιον περὶ τοῦ κόσμου ἀγὼν ἀρξῆται. Καὶ πάντοτε μὲν ὅτε τριάρχης καὶ οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ οἴκου ἐπιτετραμμένοι οὐκ ὀλίγας ὠφελείας ἄσπαστοι ὄντες τοῖς πολίταις παρεῖχον ἐν τοῖς ἐσχάτοις ὅμως ἔτεσι τοῦ βίου, τῆς πτώσεως ἐπικειμένης, χαλεπῶς διῆγε, μειωθείσης τῆς εὐπορίας αὐτοῦ. Δῆλον δ' ἐκ τῶν ἐξῆς. Τὸ εὐκαμπτον καὶ εὐσυμπερίφορον τῶν Ἀθηναίων ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἤδη ἔτει 39]38 προαχθῆ, ὥστε οὐ μόνον ἀνέθηκον τῷ Ἀντωνίῳ — τὸ πρῶτον ἀποδεδειγμένον παράδειγμα τῆς τότε ἐν Ἀθήναις ἐπιπολαζούσης ἀμούσου πράξεως — μετεπιγράψαντες τῷ τοῦ τριάρχου ὄνόματι τὰς ἐπιγραφάς, τοὺς ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἰδρυθέντας ποτὲ (σελ. 156) κολοσσιαίους τιμητικοὺς ἀνδριάντας τοῖς βασιλεῦσι τῆς Περγάμου Εὐμένει τῷ Β' καὶ Ἀττάλῳ τῷ Β' (σελ. 159), ἀλλὰ καὶ κατηγγύησαν αὐτῷ ὡς νέῳ Διονύσῳ μετ' ἀφελοῦς ἀνελευθεριότητος τὴν πολιάδα Ἀθηναῶν. Τότε δ' ἠτήσατο ὁ πρακτικὸς Ῥωμαῖος τὴν ἐκ τοῦ δημοσίου ταμιείου ὡς γαμήλιον δῶρον παροχὴν 1,000,000 δραχμῶν. Τῷ

δὲ 32 ἔπει κατελέγησαν ὁ τε Ἀντώνιος καὶ ἡ Κλεοπά-
τρα ἐν παντὶ εἰκασμένοι εἶδει εἰς τὰς τῆς Ἀκροπόλεως θεό-
τητας. καὶ ἐστάθησαν ἐν αὐτῇ αἰεὶ εἰκόνες ἀμφοτέρων τῶν ἡγε-
μόνων ἐν θεῶν σχήματι. Ἀλλ' οὕτω σφόδρα ἐπαισθητῆ τῇ τῶν
Ἀθηναίων πόλει ἐγένετο ἡ πίεσις τῶν τε παρασκευῶν καὶ τῶν
ὑπὸ Ἀντωνίου κατὰ τε γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν συναγομένων
κατὰ Ὀκταβίου στρατευμάτων, οὗ ἕνεκα ἡ Ἑλλάς ἐν τοῖς χρόνοις
τοῖς μέγροις τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας ἄρδην ἐπὶ πολὺν κατε-
φθάρη χρόνον, ὥστε ἡ πόλις εἰς ἀνάγκην εἰκότως περιήλθεν ἡ
να πωλήσῃ ἢ να ἐνεχυράσῃ ἐν τοῖς δεινοῖς τούτοις καιροῖς εἰς
τινα δανειστῆν τῆς νῆσου Σαλαμίνας τὰς προσόδους (1). Εἰ δὲ
ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονεύεται, ὅτι πλούσιός τις φιλόπατρις
πολίτης Νικάνωρ μὲν ἐνόματι, ἐπ' Αὐγούστου δ' εἰκότως
ἀκμάσας ἰδίᾳ δαπάνῃ ὑπὲρ τῆς πόλεως τὴν νῆσον ἐξηγόρασεν,
οὗ ἕνεκα νέος ἐπεκλήθη Θεμιστοκλῆς, ἀποδοτέον εἰς τὸ πνεῦμα
τῆς χρονικῆς περιόδου, ἥτις ὁμοίως καὶ ὡς πρὸς τὸν Ῥωμαϊκὸν
καθόλου κόσμον καὶ ὡς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἰδίως καὶ οὐχ ἥμι-
στα τὰς Ἀθήνας προεισηγήθη διὰ τῆς ἐν Ἀκτίῳ κατὰ θάλασ-
σαν κρίσεως τοῦ Ὀκταβίου (2 Σεπτεμβρ. 31 π. Χ.) νίκης.

Ὁκταβίος δ' Αὐγούστος ὁ νέος αὐτοκράτωρ εὐ-
δαμῶς εὖνους τοῖς Ἀθηναίοις ἐξ ἀρχῆς ἀπήνητησεν, ἅτε θερμοῖς
οὔσιν ἐπαθεῖς τοῦ ἀντιπάλου Ἀντωνίου. Διότι, ὅτε πάντα τὰ τῆς
ἀνατολῆς ζητήματα διεκλονίσθησαν (22 - 19 π. Χ.), ἀφείλεν
αὐτοὺς ἔπει 21 π. Χ. τὴν τε Ἐρέτριαν καὶ τὴν Αἰγιναν, ὥστε
τὸ τῶν Ἀθηναίων κράτος πλὴν τῆς Ἀττικῆς καὶ Σαλαμίνας
περιελάμβανε τὰ περὶ τὴν Ἀλίαρον, τὸν Ὀρωπὸν, τὴν κατε-
ρειπωθεῖσαν Δῆλον καὶ πρὸς τῇ Κέα, Σκιαθῶ, Πεπαρήθῳ καὶ
Ἰκῶ καὶ ἄς ἔκπαλαι εἶχον νῆσους Ἰμβρον, Λήμνον καὶ Σκῦρον
Οὐδὲν δ' ἔπτεον μετεβλήθη καὶ ὁ Αὐγούστος κατὰ μικρὸν ἐκεί-
νοις ἀκολουθήσας τοῖς εἰλελληνικοῖς τῶν Ῥωμαίων αἰσθήμασιν,
ἄπερ — πλὴν Σύλλα — πρότερον μὲν τοὺς δυνατοὺς τῶν Ῥω-
μαίων, νῦν δὲ τοὺς αὐτοκράτορας μάλιστα ἤγαγον νὰ

(1) *Επιθι Κ. Keil im N. Rheinischen Museum. XVIII. S. 57
ff. 61. Wachsmuth a. a. O. S. 665.

κατακλύσῳσι διὰ παντοίων εὐεργεσιῶν τὰς Ἀθήνας μέχρι τῆς τῶν Κωνσταντίνων περιόδου. Ἡμεῖς δ', ἐπόμενοι τῷ τῆς διατριβῆς ταύτης σκοπῷ, θέλομεν ἀναγκαίως ἐκθέσει τὰ τῆς περιόδου ταύτης κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν μόνον ἔποψιν.

Ἐς τὰ μάλιστα δ' εὐνοῦς καὶ πλείστου ἄξιος τῆ τῶν Ἀθηναίων πόλει ἐγένετο διὰ τὴν μεγάλην παρὰ τῷ αὐτοκράτορι δύναμιν ὁ μέγα θυνάμενος τοῦ Ὀκταβίου φίλος Μ. Οὐίψάριος Ἀγρίππας. Καὶ δὲν εἶνε μὲν ἡμῖν γνωστὰ πάντα τὰ ὑπ' αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς πόλεως ἐπιτευχθέντα, ἀλλ', ὡς ἡ παράδοσις μνημονεύει, κατεσκεύασεν ὁ φιλοικοδόμος πολιτικὸς ἀνὴρ ἐν Κερκυραϊκῷ νέον θέατρον, τὸ Ἀγρίππειον, ὁ κυρίως μὲν πρὸς ἀπαγγελίας, ὡς φαίνεται, ἐχρησίμευσεν, ὕστερον δὲ καὶ πρὸς ἐπίδειξιν ρητορικῶν λόγων. Εὐγνωμονοῦντες δ' αὐτῷ ἐπιταῖς πρὸς τὴν πόλιν εὐεργεσίαις οἱ Ἀθηναῖοι, οἱ καὶ ἄλλως ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ τελευταίου π. Χ. αἰῶνος ἐθίζοντες προστάταις καὶ εὐεργέταις ἀλλοδαποῖς τιμητικοὺς ἀδιαλείπτως ἀνδριάντας νὰ ἰδρῶσιν ἐν τῇ Ἀκροπόλει μάλιστα καὶ τῇ ἀγορᾷ, ἔστησαν ἐπὶ τοῦ ὄντως ἐπιφανεστάτου τῆς γῆς αὐτῶν μέρους ἔφιππον τοῦ Ἀγρίππα ἄγαλμα, οὐ πολλῆ, ὡς εἰκός, μετὰ τὸ 27 π. Χ. ἔτος. Ἔστησαν δ' αὐτὸ ἐν ἀριστερᾷ μὲν ἀνιέντι τὰ Προπύλαια ὑπὸ τὴν ἀρκτικὴν πτέρυγα, ἐναντι δὲ (πρὸς βορρᾶν) τοῦ πύργου, ἐφ' οὗ ἔ τῆς ἀπτέρου Νίκης ἴδρυται ναῖσκος. Ἡ τετράγωνος δὲ καὶ πυργοειδῆς αὐτοῦ βᾶσις, 16,75 μ. ὕψος ἔχουσα, ἐπανεκαθάρθη, ἰσταμένου αἰῶνος (1835), ἀπὸ τῶν Τουρκικῶν τειχισμάτων, καὶ διασώζεται ἐν συνόλῳ ἀνέπαφος ἐν τῇ ἀρχαίᾳ θέσει.

Πρὸς δὲ τούτοις διεσώθη ἄχρι τοῦ νῦν μέρος νέου οἰκοδομήματος, ὅπερ κατασκευασθὲν διὰ τῶν ἀφθόνως ὑπὸ τε τοῦ Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου ἐπιδαψιλευθέντων τῇ πόλει χρημάτων, ὑποδομήθη ἐπὶ τῆς ἑδοῦ, δι' ἧς ἡ Παναθηναϊκὴ διήρχετο πομπή, πρὸς ἀνατολὰς μὲν τῆς ἀγορᾶς, ἐπὶ τῆς πλατείας δὲ (σελ. 164 καὶ ἐξῆς) τοῦ Ὁρολογίου τοῦ Ἀνδρονίκου, ἧπερ ἀγορᾷ τῶν ἐλαίων οἱ Ἀθηναῖοι ἐχρῶντο ἐπὶ τῶν Ῥωμ. αὐτοκρατόρων. Ἦν δὲ ἡ οἰκοδομία αὕτη σταθμὰ, Ἀθηναῖα μὲν τῇ Ἀρχιγέτι-θι ἀνατεθειμένη, διὰ τιμητικῶν δ' ἅμα ἀνδριάντων τινῶν

ἐκ τῶν μελῶν τοῦ οἴκου τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος κοσμηθεῖσα, ὀνομαστί δὲ τοῦ νεκροῦ Λουκίου Καίσαρος. Συνίστατο δ' ἡ στοὰ αὕτη, ἡ περὶ τὸ 2 π. Χ. ἔτος τὸ πέρας λαβοῦσα, ἐκ τεσσάρων κιόνων, ὕψος μὲν ἐχόντων 7,87 μ., διάμετρον δ' 1,22, ἐκ βαρέος ἐπιστυλίου, μετοπῶν, διαζώματος, τριγλύφων καὶ ἀετοῦ, καὶ εἶχε σχῆμα προσόψεως νεοῦ Δωρίου ρυθμοῦ πρὸς δυσμὰς τετραμῆνης. Καὶ ἡ μὲν ταῖς ἀνάξαις μεταξὺ τῶν μέσων κιόνων ὠρισμένη μέση διάδοχος 3,42 μ. εὖρος ἔχει, αἱ δὲ τοῖς πεζοποροῦσιν ὠρισμένα: ἐκαστέρωθεν ἐκείνης 1,42 μ. Ἡ δ' ἀπάσης τῆς ἀγυῖας περιβολὴ διὰ στοῶν, τῆ προσειρημένη συνεχομένων, ἀνάγεται εἰς τοὺς μετ' Αὐγούστου χρόνους. Τῷ αὐτῷ δὲ χρόνῳ, ἐν ᾧ ἡ καινὴ αὕτη κατασκευάσθη στοὰ, καὶ ὑδραγωγεῖόν τι ἐφ' ἀψίδων ἐδραζόμενον (1) ὠκοδομήθη, δι' οὗ ὕδωρ ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἀκροπόλει πηγῆς Κλειψύδρας πρὸς τὸ Ἀνδρονίκου Ὀρολόγιον διωχετεύετο, ὅπως εἰς τὸ ἐν αὐτῷ κατασκευασθὲν ὑδρολόγιον χρησιμεύσῃ (2). τοῦ ὑδρολογίου δὲ τούτου διασώζεται ἔτι καὶ νῦν τὸ βραβεύτατον, τὸ δὲ μικρὸν καὶ τῷ τοῦ Ἀνδρονίκου πύργῳ προσερείδόμενον πρὸς νότον στρογγύλον οἰκοδόμημα ἐχρησίμευσεν ὡς δεξιαμενὴ τοῦ ὕδατος, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ κατέρρει πρὸς τὸν κυκλωτερῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος ὄχετόν, ἐξ οὗ δι' ὑπογείου ὑπονόμου ἐξέρρεεν.

Ἡ δὲ ῥοπή τῶν χρόνων τούτων, ἡ ἄγιστα τοὺς Ἑλληνας, μάλιστα δὲ τοὺς τὴν Ἀνατολὴν οἰκοῦντας ὁμοφύλους, Θείας ν' ἀπονέμωσι τιμὰς εἰς τε τοὺς αὐτοκράτορας ἔτι ζῶντας καὶ εἰς ἄλλα τοῦ ἡγεμονικοῦ οἴκου μέλη, ἐπέδρασεν ἤδη ἐπ' Αὐγούστου καὶ ἐπὶ τὴν Ἀθήνησιν ἀρχιτεκτονικὴν. Μικρὸν δῆλον ὅτι πρὸ τῆς Χριστοῦ γεννήσεως ὠκοδομήθη ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐπὶ τῆς

(1) Πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, ἧς καὶ ὁ Lolling (Hellenische Landeskunde u. Topogr. S. 321) ἔγεται, ἐνίστανται προγενέστεροι ἀρχαιοδίφαι (Breton), διότι κλειψύρριον (ὑπογείως) τὸ ὕδωρ λέγουσιν εἰς τὴν δεξιαμενὴν ἔρρει· τίνος δ' οἰκοδομήματος μέρος αἱ ἀψίδες ἦσαν, ἀγνώστον. Τὸ ὑδρολόγιον δὲ κατασκευάσθη, ὅπως δῆλοι αἱ ὥραι γίνωνται καὶ ἐν νυκτὶ καὶ ἐν ἡμέραις ἀνηλίσις. Σ. Μ.

(2) Ἐπιθ. Curtius, Erläut. Text. S. 43. ff. B. Schmidt im Rheinischen Museum XX. S. 164 ff. Wachsmuth S. 302 ff. und 669 ff.

ὀρθῶς ἐπιφανείας πρὸς ἕω τῆς ἀνατολικῆς τοῦ Παρθενῶνος προσόψεως μικρὸς τῆ θεῶ. Ῥώμη καὶ τῷ Αὐγούστῳ περιφερῆς νὰὸς διάμετρον ἔχων 7,15 μ. τούτου ἐπιστύλιον μετ' ἐπιγραφῆς διασώζεται ἔτι. Καὶ ὁ μὲν αὐτοκράτωρ κατελέγη οὕτως εἰς τὰς θεότητας τῆς Ἀκροπόλεως, ἢ δ' ἑορτὴ αὐτοῦ συνεδέθη πρὸς τὴν τῶν Παναθηναίων.

Δὲν εἶνε δ' ἀπίθανον, ὅτι τότε, δεθείσης ἀφορμῆς εἴτε ἕνεκα τῆς εἰς τὸν Ἀγρίππα ἀναθέσεως ἀνδριάντος, εἴτε, ὅπερ καὶ πολὺ πιθανώτερον, ἕνεκα ἐπισκευῆς τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως τείχους, ἀνεκαινίσθη ἐπιμελῶς καὶ ἡ πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνάβασις. Ἡ εἰκασία δ' αὕτη ἐδράζεται ἐπὶ τῶν ἐξῆς: οἱ ἐπὶ Σύλλα καὶ Ἀριστίωνος περὶ τὴν Ἀκρόπολιν γενόμενοι πόλεμοι πολυλάς ἐπηγάγοντο φθοράς τῆ δυτικῆ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρῆ, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ εὖνους χρόνος εἰρήνης ἀπαρενοχλήτου καὶ φιλοφροσύνης ἡγεμονικῆς ἔδωκαν ἀφορμὴν, ὅπως ἐπισκευή τις καὶ ἐνταῦθα γένηται, ἥτις πάντως ἐπιδεικτικῶς μᾶλλον ἢ τεχνικῶς καὶ φιλοκάλως ἐγένετο. Ἐπισκευάσθη δῆλον ὅτι ἡ πρὸς τὰ Προπύλαια (σελ. 105) ἄγουσα μαρμαρίνη κλίμαξ, ἥς ὁμοίως αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι καταλέγονται εἰς τὰ ἔτι καὶ νῦν οὐπω τελέως λελυμένα τῆς τοπογραφίας τῆς Ἀκροπόλεως ἀπορήματα (1).

Πρὸς τοὺς μέγα δὲ δυναμένους Ῥωμαίους διημιλλῶντο εὐερ-

(1) Ἐπιθι W. Vischer a. a. O. S 124—131, ὅς κυρίως τῆς τοῦ Beulé γνώμης ἔχεται. Curtius, erläut. Text, S. 43. und Wachsmuth S. 674. ff. — Κλίμακες ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς Ἀκροπόλεως λελαξευμένα καὶ πρὸς τὴν πόλιν ἄγουσαι, ἡ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν Ἀκρόπολιν δύο πρὸς τῆ εἰς τὸ Ἀγράλιον φερούση ἀνεκαλύφθησαν: μία μὲν πρὸ ἔτους μεταξὺ Προπυλαιῶν καὶ Ἐρεχθείου, ἑτέρα δὲ πρὸ τινῶν μηνῶν πρὸς Α. τούτου. Ἡ δευτέρα δ' αὕτη κλίμαξ πρὸς πανάρχαιον οἶκον (εἰς οὗ τὰ ΝΔ. θεμέλια, πρὸ οὗ πολλοῦ χρόνου ἀνακαλυφθέντα, ἡ ΒΑ. γωνία τοῦ Ἐρεχθείου στηρίζεται) συνεχομένη, εἰς ἄντρον (ῥωγμὴν) πρὸς Α. φέρει, τέχνη εὐρύτερον γενόμενον, καὶ τελευτᾷ εἰς τὸ τεῖχος τῆς Ἀκροπλ. Διὰ τῆς κλίμακος δὲ ταύτης κατήρχετο τις εὐθὺ εἰς τοὺς κήπους καὶ τὴν Καλλιρρόην καὶ εἶνε ἴσως ἡ ὑπὸ Πaus. (Α. κζ'. β.) «κάθοδος ὑπόγειος αὐτομάτη καλουμένη,» δι' ἧς αἱ ἀρρηφόροι (Ἐρρηφόροι) παρθίνοι εἰς τὴν πόλιν κατήρχοντο. Σ. Μ.

γυτοῦντες τὴν τῶν Ἀθηναίων πόλιν καὶ πάλαι καὶ νῦν καὶ εἰ
 ἔλληγι νιζόντες ἡγεμόνες. Τῶν μάλιστα δὲ διαπρεπῶν
 φίλων, καθέλου μὲν τῶν Ἑλλήνων, ἰδίᾳ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἦν
 ὁ περίλυτος τῆς Ἰουδαίας βασιλεὺς Ἡρώδης ὁ μέγας,
 ὁ διὰ πλουσίων δωρεῶν μεγάλως εἰς τὸν τῆς πόλεως καλλωπι-
 σμὸν συμβαλλόμενος. Τί δ' ὁ πολλοῦ ἀξίος οὗτος ἡγεμὼν ἐν Ἀ-
 θήναις κατεσκεύασεν, εὐγνωμονῶν ἐπὶ τῷ ἰδρυθέντι ἐν τῇ Ἀκρο-
 πόλει ἀνδριάντι ἕνεκα τῆς φιλοφροσύνης αὐτοῦ, τοσοῦτον ἀμάρ-
 τυρον εἶνε, ὅσον καὶ ἡ ἐπιχειρηθεῖσα τῷ αὐτῷ χρόνῳ προαγωγὴ
 καὶ ἀποπεράτωσις ἔργου, εἰς ὃ ἀφορμὴν ἴσως ἔδωκεν αὐτὸς
 πάλιν. Ὡς δὲ ἔλεον ὅτι μανθάνομεν, τινὲς τῶν ὑπὸ τοῖς Ῥωμαίοις
 ἡγεμόνες συνεφώνησαν, ὅπως τοῦ Κοσσυτείου προαγάγῃσι τὸ
 ἔργον, καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ ἀποπερατώσῃσι τὸ Ὀλυμπιεῖον, ὅπερ
 ν' ἀξιερωθῆ ἔμελλε τῷ τοῦ Αὐγούστου θαίμονι.)

Ἄλλ' ὅμως εὐμαρτο ἕκατὸν καὶ πλέον ἔτι ἐνιαυτοὶ νὰ διαρ-
 ρεύσωσιν, ὅπως τὸ πέρασ λάβῃ τὸ παρὰ τὸν Ἰλισσὸν γιγάντειον
 εἰκοδόμημα. Τὴν τοῦ ἔργου δ' ἀποπεράτωσιν δὲν ἀπεχώλυσε
 πάλιν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἡ ἔλληψις εὐνοίας τοῦ αὐτοκράτορος,
 ἀλλ' ἡ ἔλληψις ἀμέσων καὶ ἐπαρκῶν δωρεῶν, ἧδὴ τοῦ Αὐγούστου
 πρὸς τὸ τέλος τοῦ βίου γενομένου. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι προσεῖχον ἐφ'
 ἑξῆς τὸν νοῦν τὰ τῆς εὐημερίας αὐτῶν νὰ ἐπανορθώσωσιν, ἐπωφε-
 λούμενοι τῇ ἀπὸ τῆς ἐν Ἀκτίῳ ναυμαχίας εἰρήνῃ, ἧτις ἐπὶ
 τινὰς γενεὰς οὐδαμῶς διαταράχθη. Καὶ αἱ μὲν πάλαι ἀφρονεῖ τῆς
 εὐημερίας πηγάϊ νὰ ἐπανευρεθῶσιν ἀδύνατον βεβαίως ἦν, ἐ δὲ δῆ-
 μος, ὡς τοιοῦτος, ἦν καὶ ἔμεινε πάντοτε πρὸς μεγάλα ἰδρύματα,
 οἷον ἤθελεν εἶνε ἡ τοῦ Πειραιῶς ἐπανίδρυσις, ἀνίκανος, τὸ δὲ μέγα
 ἐμπόριον περιῆλθεν ἐντελῶς εἰς τῶν Ἀλεξανδρέων, Ῥοδίων καὶ
 νέων Κορινθίων τὰς χεῖρας, οἱ δ' ἐν Ἀττικῇ χρηματικὰ κεφάλαια
 ἔτι ἔχοντες οὐδαμῶς πρόθυμοι ἦσαν πρὸς μεγάλας ἐμπορικὰς καὶ
 βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐν δ' Ἀθήναις, ἧτις πρὸ τῆς τῶν
 Ἀντιγονιδῶν ἡγεμονίας μητρόπολις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐμπορίου
 ἦν, ἰσταμένου τοῦ 6. μ. Χ. αἰῶνος, μέγα τι συμβάν ὑπελαμβά-
 νετο, εἰ μεγάλη τις Αἰγυπτιακὴ ἐμπορικὴ ναῦς εἰς τὸν Πειραιᾶ
 κατέπλει. Ὅμως δὲ δυνατὸν ἦν πάλιν τοῖς Ἀθηναίοις μεγάλως
 νὰ ὠφελῶνται, τὸ μὲν πολῦτιμον αὐτῶν μάρμαρον διαπιπρά-

σκοντες, τὸ δ' ἀξιόλογον ἔλασον καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ κατασκευαζόμενα μῦρα διατιθέμενοι, τὸ δὲ περιπόθητον αὐτῶν μέλι πωλοῦντες. Παμπόλων δ' ἐπαρχιῶν τοῦ Ῥωμ. κράτους ἐπανακμαζουσῶν, μάλιστα δὲ τῶν τάχιστα ἀπὸ τῆς ἀθλιότητος εἰς ἀνθηρὰν εὐημερίαν ἐφικομένων Ἑλληνίδων τῆς Ἀσίας πόλεων, πολλὰ ἐγίνοντο πάλιν παραγγελίαι καὶ εἰς τὰ Ἀθήνησι καλλιτέχνα ἐργαστήρια. Διὸ πλεῖστα χρυσᾶ, χρυμάρινα καὶ χρυσελεφάντινα θεῶν ἀγάλματα κατασκευάζοντο ἐν Ἀθήναις πρὸς ἐξαγωγήν.

Τούτων δ' οὕτως ἐχόντων, περὶ πολλοῦ ἐποιούντο οἱ Ἀθηναῖοι, μὴ ἢ πατρὶς αὐτῶν, πρὸς τὴν ἐν-Αἰγύπτῳ Ἀλεξάνδρειαν διαμιλλωμένη, τὴν αὐτῆς σπουδαιότητα ἀπολέσῃ ὡς ἢ ἐν τοῖς Ἑλλήσιν ἐξοχωτάτῃ τῶν γραμμάτων πόλεις. Εὐτυχῶς ἢ τοῦ Πλάτωνος καὶ Ἐπικούρου πόλις κατώρθωσε νὰ ἀναστειλῇ καὶ κατὰ μικρὸν ὑπερβάλῃ τὸν ἐπὶ τῆς ἡγεμονίας τοῦ οἴκου τοῦ Ἰουλίου-Κλαυδίου ὄντως ἐπικίνδυνον ἀνταγωνισμόν πολλῶν ἐν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει πόλεων, αἵτινες ἐστίαι τῶν γραμμάτων ἐγένοντο. Ἦδη δ' ἐπὶ Νέρωνος μνημονεύεται πάλιν, ὅτι ἄθροοι ἀπανταχόθεν γῆς συρρέουσιν εἰς Ἀθήνας σπουδασταὶ οὐ μόνον οἱ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἐπαίοντες, ἀλλὰ καὶ οἱ τὴν Ῥωμαϊκὴν ἐκ πολλῶν Ἰταλικῶν ἐπαρχιῶν. Τούτων δ' ἕνεκα τὰ τῶν σχολῶν κτῶνται ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων — μείζονα τούντεῦθεν ἀπαύστως μέχρι Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. ἐπίδοσιν λαμβάνοντα — αὐθεντίαν ἀναμφισβήτητον, ἣν βραδύτερον ἐτι μᾶλλον βεβασιότεραν ἐκτήσαντο τὰ καθ' αὐτὸ (καθ' ἡμᾶς εἶπεῖν) «ἀκαδημαϊκὰ» συμφέροντα. Μάλιστα δὲ τελευτῶντος τοῦ α'. μετὰ Χ. αἰῶνος, ἢ ἀπὸ τῶν ἐν Μ. Ἀσίᾳ Ἑλληνίδων πόλεων μετενεχθεῖσα νεωτέρα τοῦ λέγειν τέχνη, ἢ νεωτέρα σοφιστικὴ καλουμένη, μεταδίδωσιν εἰς τὸν ἐν Ἀθήναις βίον ὠρισμένον ἀκαδημαϊκὸν χαρακτῆρα. Ἐὰν δ' ἐξετάσωμεν τίς ἢ περὶ τούτου μέριμνα τῆς Ἀθήνησι κυβερνήσεως, θέλομεν εὔρει, ὅτι πολὺ πρὸ τῶν νέων ἐπ' Ἀντωνίνων μεταβολῶν, οὕτω διαφημίζεται ἢ περὶ τῶν διδασκαλείων τῶν ἐφήβων ἐπιμέλεια, ὥστε ὁ μὲν ἀνώτατος τότε ἄρχων (1), ὁ τῆς πόλεως φρούραρχος (ὁ στρα-

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth S. 676.

τηγός), τὴν ἀνωτάτην εἶχε καὶ τούτων ἐποπτείαν, ἣ δὲ τῶν διδασκάλων σπουδαιότης ἠϋξήεν ἐσημέραι.

Ἐν τούτῳ ἡ διὰ μ. ν. η. μ. εἰων δαψιλῆς διακόσμησις τῆς πόλεως, ἥτις καὶ ἔνεκα τούτων καὶ ἔνεκα τῶν σχολῶν τὸ τῶν ἀποδημιῶν τέλος καὶ ὁ σκοπὸς πολλῶν ξένων Ἑλλήνων τε Ἀνατολιτῶν καὶ Ἰταλῶν ἐγένετο, ἐπετείνετο ἐπὶ πολὺ καθ' ὅλως ἰδιάζοντα τρόπον. Τὰ δ' ἀρχιτεκτονικὰ ἰδρύματα, ἃ ἔνεκα θρησκευτικῶν λόγων κατασκευασθέντα ὑπ' Ἀθηναίων πολλοῖς τῶν Ῥωμ. αὐτοκρατόρων καὶ τισιν ἄλλοις τῶν μελῶν τῶν βασιλευσσιῶν δυναστειῶν ἀφιερώθησαν, εἶνε ἄγνωστα. Ἐπολλαπλασιάζοντο δ' ὡσαύτως οἱ τιμητικοὶ ἀνδριάντες, οἵτινες ἀνετίθεντο οἷς προσῆκον, ἔνθεν μὲν τοῖς αὐτοκράτοσι καὶ ἄλλως δυναστατοῖς ἀνδράσι τοῦ γένους αὐτῶν, ἔνθεν δὲ τοῖς ἐπαρχοῖς τῆς Ἀχαιίας καὶ ἄλλοις ἰσχυροῖς Ῥωμαίοις, ἔτι δὲ τοῖς ἀβήτῃ γένη ὡφελίμοις τῇ πόλει γενομένοις, καὶ ὡς καλλιτέχναις ἀπλῶς, ἀλλοδαποῖς τε καὶ ἐπιχωρίοις. Ἄλλ' οὐ πάντοτε καινοῦς ἀνήγειρον οἱ Ἀθηναῖοι ἀνδριάντας, διότι πολλάκις ἐχρῶντο — καὶ τοῦτο δσημέραι συχνότερον ἐγίγνετο — πρὸς οἰκονομίαν δαπανῶν οἰοσθήποτε καταλλήλοις ἀρχαιοτέροις θεῶν ἢ ἀνθρώπων ἀνδριάσιν ὡς νέοις, ἐφ' ὧν ταῖς βάσει νέα μόνον ἐπιγραφῆ ἐχάραστετο. Ἐσθ' ἔτ' ἔσως καὶ παλαιῶν μόνον βάσει πρὸς νέον ἔντως ἀγαλμα ἐχρῶντο. Τὰ τοιαῦτα δὲ κινητὰ μνημεῖα τσοῦτον ἐπολλαπλασιάσθησαν κατὰ μικρὸν ἐν Ἀθήναις, ὥστε καὶ ἡ τῶν καλλιτεχνημάτων ληστεία, ἦν ἀπὸ τοῦ 64 μ. Χ. ὁ αὐτοκράτωρ Νέρων ἐνταῦθά τε καὶ ἀλλαγῶ τῆς Ἑλλάδος μάλιστα εἰργάσατο πρὸς χάριν τῆς ἐκ τῆς τέφρας αὐτῆς ἀνακαινιζομένης Ῥώμης, δὲν ἐγένετο διὰ τὸ ὑπερβάλλον αὐτῶν πλῆθος ἐπαισθητῆ τῶν τε ἄστει καὶ τῆ Ἀκροπόλει.

Πλὴν δὲ τῆς διὰ Διοφάνους, ἱερέως τοῦ Ἀσκληπιοῦ, κατὰ μέσον τὸν α'. μ. Χ. αἰῶνα ἀνακαινίσεως τοῦ Ἀσκληπιείου, δ, πρὸς μεσημβρίαν τοῦ πετρώδους τῆς Ἀκροπόλεως ὑψώματος ὄν, πρὸς αὐταῖς τοῦ φρουρίου ταῖς πέτραις καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου πρὸς δυσμὰς τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ἐκτεινομένου ἐπιπέδου (1)

(1) Ἐπιθι Παρβάνογλου ἐν Φιλολόγῳ XXIV. S. 462 καὶ ἐξῆς. Κατὰ

κεῖται, γνωστὸν ὑπάρχει τῶν πρὸ τοῦ Ἀδριανοῦ χρόνων ἐν μό-
νον ἔτι μνημεῖον λόγου ἄξιον. Ὁ Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ Οὐε-
σπασιανός, Ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν ποιησάμενος τὴν βόρειον
Συριακὴν χώραν Κομμαγενήν, ἤνωσε μὲν αὐτὴν τῇ Συρίᾳ,
ἔταξε δ' εἰς τὸν τελευταῖον καὶ τῆς βασιλείας ἐκπεπτωκότα βα-
σιλέα αὐτῆς Ἀντίοχον τὸν Δ'. Ἐπιφανῆ, τὸν μέγαν, ὡς δια-
τριβὴν πρῶτον μὲν τὴν Σπάρτην, εἶτα δὲ καὶ τὴν εἰς Ῥώμην
ἀποικίησιν ἐπέτρεψε. Τῶν υἱῶν δ' αὐτοῦ Καλλινίκου καὶ Γαίου
Ἰουλίου Ἀντίοχου Ἐπιφανοῦς ὁ νεώτερος τρία εἶχε τέκνα, τοὺς
ἀδελφοὺς Ἀντιόχους Φιλοπάππους, οἵτινες, τε-
λευτῶντος μὲν τοῦ α'. ἀρχομένου δὲ τοῦ ε'. μ. Χ. αἰῶνος, γὰ
εὐδοκίμησιν ἐδυνήθησαν λαμπρῶς ἐν Ἀθήναις, ἐν αἷς
εἰς μάλιστα αὐτῶν διαρκῶς τὰς διατριβάς ἐποιήσατο καὶ πολί-
του δικαίωμα προσεκτήσατο. Οὕτω δὲ καὶ πολλοὶ Ἕλληνες καὶ
Ῥωμαῖοι ἐπὶ τε τῶν παλαιότερων καὶ τῶν ὕστερον Ῥωμαίων
αὐτοκρατόρων προὔτιμων τὰς Ἀθήνας τοῦτο μὲν πρὸς τὴν ἐν-
δοξον πόλιν συμπαιθεῖντες, τοῦτο δὲ διότι δὲν ἐδύναντο ἐν Ῥώμῃ
γὰ διατρίψωσιν δι' οἰουσθήποτε λόγους. Εἰς λοιπὸν τῶν ἀδελ-
φῶν Γαῖος Ἰούλιος Ἀντίοχος Φιλόπαππος, ἔστις, ἅτε
πολίτης Ἀθηναῖος, ἐγένετο μὲν δημότης Βήσσης τῆς φυλῆς
Ἀντιοχίδος, δὲν ἀφῆκε δὲ τὸν τοῦ βασιλέως τίτλον, ἦν μὲν, ἅτε
μεγαλόδωρος εὐεργέτης, καθ' ἃ τότε εἴωθε γίγνεσθαι λίαν προσ-

τὰς ἐν ἔτει 1876 γενομένας ἀνασκαφὰς ἐξάγεται, ὅτι ἐκ τῶν τριῶν
πρὸς τὴν δυτικῇ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου ὄφρυι (ἐξ ἀνατολῶν πρὸς
δυσμὰς) καὶ ἐν τῇ κλιτῷ τῆς Ἀκροπόλεως ἀποκρήμων ὀροπεθίων τὸ
κατώτατον τὸ καθ' αὐτὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ φέρει μετὰ τινος
χάριν ἀρρώστων σοᾶς, ἐπὶ τὰς τῆς Ἀκροπόλεως πέτρας ἐπεριδομένης.
Πρὸς ἄρχτον δ' αὐτῆς ὑπάρχει ἐν τῇ πέτρᾳ θόλος, ὃ ἐστὶ κυκλωτέρης
ἄντρον, ταπεινὸν ἔχον ἐξαιργασμένον θόλον, ἐν ᾧ πηγή ἐστὶν ἀρχαία,
τῷ Ἀσκληπιῷ ἀφιερωμένη. Ὅχετός δέ τις, περὶ τὸν ἔσω περιφερόμε-
νος τοῖχον, ἐχρησίμευεν, ὅπως τὸ τῆς πηγῆς ὕδωρ συνάγεται. Συνο-
ρεῖ δ' ἡ στοὰ πρὸς δυσμὰς πρὸς μικρὸν τι ἐπίπεδον, ἐν ᾧ κυ-
κλωτέρης καὶ πρὸς τὰ ἄνω ὀκτάγωνος φρεατῖα εἶνε, ἧτις, ἐκ πολυγώνων
ἰσοδομημένη λίθων, ἦν ποτ' ἐστεγασμένη. Ἐν τῇ Ἀσκληπιείου δὲ
περιφερείᾳ πολλαὶ ἀνευρέθησαν ἐπιγραφαὶ καὶ ἀνάγλυφα, τὸν τε Ἀ-
σκληπιὸν καὶ τὴν Ὑγίειαν εἰκονίζοντα.

φιλήs ἐν Ἀθήναις, παρασχόμενος ἐκ τῆs πάνυ ἀξιολόγου αὐτοῦ οὐσίας σὺν ἄλλοις ἐπ' εὐκαιρίᾳ μεγάλης ἐορτῆs ὡs ἀγωνοθέτης τὰ τῆs χορηγίας ἀναλώματα ὑπὲρ πασῶν τῶν Ἀττικῶν φυλῶν, περιεβλήθη δ' ἐν τῇ μικρῇ δημοκρατίᾳ μέγала ἀξιώματα καὶ τιμάs. Πρὸs δὲ τούτοις, ὑπὸ Τραϊανοῦ εὐνοούμενος, κατεστάθη περὶ τὸ 100 μ. Χ. ὕπατος καὶ ἔτυχε παρὰ τοῦ Ἀθηναίων δήμου εὐγνωμονοῦντος, ὡsπερ καὶ ἄλλοι πρότερον εὐνοϊκῶs τῇ πόλει ἔχοντες, τιμητικῆs ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ ἔδρας. "Ὅτε δ' ἐπὶ Τραϊανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τὸν βίον κατέλυσεν, ἴδρυσαν αὐτῷ, συνευδοκούντων καὶ τῶν τῆs Ἀττικῆs ἀρχόντων, οἱ συγγενεῖs, μάλιστα δ' οἱ ἀδελφοί, περὶ τὸ 114 — 116 μ. Χ. μνημεῖον λαμπρότητοs τῇ ἀληθείᾳ ἡγεμονικῆs, διασωζόμενον ἄχρι τοῦ νῦν τὸ πλεῖστον. Ὀλίγῳ κατωτέρῳ τοῦ διὰ τῆs ὑψίστης ἀκρας τοῦ λόφου τοῦ Μουσειοῦ διερχομένου τείχους τῆs πόλεωs κατεσκευάσθη ἐκ λευκοῦ κυρίως μαρμάρου κοίλον οἰκοδόμημα 12 - 13 μ. ὕψους, τετραμμένον μὲν πρὸs τε τὸ ἄστυ καὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ὑπὲρ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν τῆs θαλάσσης 457 τῶν Παρισίων πόδας ἔχον καὶ σχῆμα τόξου ὀλίγον τετανυσμένου, οὗ ἡ νευρὰ 10 εἶνε μέτρων. Καὶ ἡ μὲν βάσιs ἐκ πέντε ἐπιβολῶν τετραγώνων Πειραικῶν λίθων συνίσταται· τὸ δ' ἐπ' αὐτὴν Πεντελικοῦ μαρμάρου οἰκοδόμημα ἐμφάνει ὑπὲρ ζωφόρον προπεπωκότων ἀναγλύφων, κατὰ τὰ δύο τρίτα διασωζομένων ἔτι, νύμφας μεταξὺ παραστάδων Κορινθίου ρυθμοῦ τρεῖς, ὧν ἡ μὲν μέση εἶνε μεῖζων, αἱ δ' ἐκατέρωθεν μικρότερα· καὶ τετράγωνοι. Ἐν δὲ τῇ μέσῃ νύμφῃ ἀνδριάs ἐστὶ τοῦ Φιλοπάππου καθήμενου, οὗ ὁ τάφος ἦν ἐν τῷ ὀπίσθεν τοῦ μνημείου τετραγώνῳ χώρῳ. Ἐτερον δέ τι ἐν δεξιᾷ τῇ μέσῃ νύμφῃ ἰστάμενον ἄγαλμα τὸν τοῦ Βησαέωs πάππον εἰκονίζει, τρίτον δέ τι ἐν ἀριστερᾷ τὸν τῆs δυναστείας γεννάρχην, Σέλευκον Νικάτορα τὸν βασιλέα.

Μετ' οὐ πολλὰ δ' ἔτη ὕστερον, ἐξ ὅτου τὸ μνημεῖον τοῦτο ὠκοδομήθη, νέα τῇ πάλαι ἐνδόξῳ πόλει ἀνέτειλε περίοδος, ἧs τὰ ἔργα ἐπεσκίασαν πάντα, ὅσα ποτ' ἀπὸ τῆs Λυκούργου ἐποχῆs ἀλλοεθνεῖs εὐεργέται ὑπὲρ αὐτῆs εἰργάσαντο. Ἡ μεταγενεστέρα τῶν Ἑλλήνων ἱστορία διδάσκει ἡμᾶs, ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος οὐδένα ἄλλον θερμότερον, εὐφρύτερον, καὶ ἐν ἔργοις δρα-

στηριώτερον φιλέλληνα ἀνέδειξεν, ἢ τὸν μέγαν Ῥωμαῖον αὐτοκράτορα Ἀδριανόν. Ἡμέτερον δ' ἔργον ἐνταῦθα κυρίως εἶνε περὶ τῶν μεγαλοπρεπῶν ἀρχιτεκτονικῶν ἔργων καὶ πραγματευθῆμεν, ἅτινα οὗτος ἐν Ἀθήναις κατεσκεύασε· τινὰ τοῦλάχιστον τούτων δύναται τις ἀκριβῶς καὶ περιγράψῃ. Ὡσπερ δὲ καὶ ἄλλαις τοῦ παγκοσμίου κράτους ἐπαρχίαις, οὕτω καὶ τῇ Ἀρχαίᾳ καὶ τῇ Ἀθηναίων πόλει λίαν ὠφέλιμον ἐγένετο, ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ἐκυδέρινα, ἐν τοῖς ἐπὶ τοῦ Παλατίνου λόφου ἀνακτόροις διατριβῶν, ἢ ἐν τινὶ ἀπομακρυσμένῳ ἐπὶ τῶν ἐρίων στρατοπέδῳ, ἀλλ' ὅτι πολλάκις διαρκεῖς ἐποιεῖτο ἐν Ἑλλάδι τὰς διατριβάς. Ἦλθε δ' εἰς Ἑλλάδα ὁ Ἀδριανὸς τὸ πρῶτον κατὰ τινὰ νεωστὶ μετὰ μεγάλης δξυνοίας ἀποδειχθῆντα ὑπολογισμὸν νεωτέρου ἐρευνητοῦ (1) ἀπὸ τῆς Ἀσίας διὰ Θράκης, Μάκεδονίας, Ἰπείρου καὶ Θεσσαλίας· εἰς δ' Ἀθήνας, ὅπου ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὸ στρατηγεῖον αὐτοῦ ἔστησεν, εἰσῆλθε τελευτῶντος Αὐγούστου τοῦ ἔτους 125 μ. Χ. καὶ ἀπῆλθε περὶ τὰ μέσα τοῦ ἐπομένου εἰς Σικελίαν διὰ Πελοποννήσου. Τρία δ' ἔτη ὕστερον (129) ἐπανῆκεν αὐθις εἰς τὴν φιλοτάτην αὐτῶν Ἑλληνίδᾳ ταύτην πόλιν οὐκ ὀλίγον διατριψάς. Ἢ δὲ τοῦ αὐτοκράτορος παρουσίᾳ λίαν εὐάρεστον ἀπ' ἀρχῆς αἰσθησιν τῆς Ἀθηναίων ἐποιήσατο. Διὰ βραχυτάτων δ' ἀναμνηστῆρον ἐνταῦθα τοῦτο μόνον, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς οὐσιωδῶς ἐπὶ τὸ κρεῖττον τὴν ἐπιχώριον νομοθεσίαν τῆς πόλεως μετέβαλεν, εὐστοχῆσας μάλιστα πρὸς ἄλλοις νέων καὶ σκοπίμων θεσμῶν, ὅπως ἐν ἀκμῇ τὸ ἐν Ἀττικῇ ἐμπόριον τοῦ ἐλαίου γένηται, ὅπερ τότε ὡς πρὸς τὴν μικρὰν πολιτείαν ζήτημα ἦν ζωῆς. Καὶ ὅπως μὲν ἐπὶ τὸ βέλτιον τὰ τῆς πόλεως διαθήσῃ, παρεχώρησεν εἰς τὸ τοῦ δήμου ταμιεῖον τῆς Κεφαλληνίας τὰς προσόδους, ὅπως δ' ἀμέσως τὰς ἀνάγκας Θεραπεύσῃ τῶν πολυαριθμῶν πενηστέρων πολιτῶν, ἔδωκεν οὐ μόνον ἀξιολόγους χρηματικὰς δωρεάς, ἀλλὰ καὶ ἔδωρεῖτο κατ' ἔτος σίτον. Ἀλλὰ τὰς ἀρχαίας τοῦ Ἀττικοῦ πλοῦτου πηγὰς, ἵνα μεγαλοπρεπεῖ χρητῶμεθα λέξῃ, οὐδ' ἢ Ῥω-

(1) Julius Duerr, « die Reisen des Kaisers Hadrian » Wien, 1881.

μαίεν αυτοκράτορες δύναμις ἴσχυε νὰ διανοιῆ. Διό, ἐπειδὴ τοῦτο ἀδύνατον ἦν, ἐφρόντισεν ὁ Ἀδριανός, ὁ μέγιστος ἴσως οἰκοδόμος τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἄλλως πως νὰ ὠφελήσῃ τῶν Ἀθηναίων τὴν πόλιν. Εὐγενεστάτας ὑπὲρ αὐτῆς ἔχων διαθέσεις, ἤρξατο κατασκευάζειν ἐπὶ πολλὰ ἔτη μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομίας μετὰ τοιαύτης ὁραστικῆς ὁρῆσεως, οἷα τις ἦν ἢ ἐπὶ Περικλέους μόνῃ. Καὶ διὰ μὲν τοῦ υἱοῦ τοῦ Ξανθίππου ἰδιάζοντα αὐτῇ χαρακτηῖρα ἢ Ἀκρόπολιν ἔλαβεν, ἐπὶ πάντα τὸν χρόνον τὸν μέχρι τῶν Βουρβουνδείων καὶ Φλωρεντίνων δουκῶν τοῦ μέσου αἰῶνος διαγενόμενον ὁ δὲ φιλέλληνας αυτοκράτωρ, ὕστερον δὲ καὶ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, οἰκίαν τῇ ἄσσει περιῆσαν ἀρχιτεκτονικὴν ὄψιν. ἤτις πάλιν ἐπέλιπεν αὐτό, προϊόντων τῶν Βυζαντινῶν αἰῶνων.

Ἐν τοῖς θαυμαστάς δὲ πολυαριθμοῖς μνημείοις, ἅτινα ἀπὸ τοῦ ἔτους 125 μ. Χ. πρὸς νότον καὶ ἄρκτον τῆς γηραιᾶς Ἀκροπόλεως οἰκοδομηθέντα, χάρις τῇ τοῦ αυτοκράτορος εὐχρηματίᾳ, λίαν ταχέως, ὡς ἔοικε, κατασκευάσθησαν, μεγάλως ἐθαύμαζον οἱ ὕστερον ἐπιγενόμενοι τὸ Ὀλυμπιεῖον μάλιστα. Διὰ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ δραστηριότητος κατωρθώθη πέρας νὰ λάβῃ ἐν ὀλίγοις ἔτεσι τὸ μεγαλοπρεπὲς ἅμα καὶ γιγάντειον τοῦτο οἰκοδόμημα, ὅπερ ἀτελὲς ἔμενον, εἰ καὶ τρεῖς ἤδη μέχρι τοῦδε ἔνερξίς αὐτοῦ ἐγένετο. Ἐνεγκαινίσθη δ' ὁ πάγκαλος ναὸς κατὰ τὸν τότε πομπιῶδη τρόπον, παρόντος τοῦ αυτοκράτορος, κατὰ φθινόπωρον τοῦ 129 π. Χ. ἔτους. Κατάθυσμένων δὲ τῶν ἱερείων ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ ἑορτῇ, ἀπήγγειλε τὸν ἐπὶ τοῖς ἐγκαινίοις λόγον ὁ εὐκλεέστατος τῆς ἐποχῆς ῥήτωρ, ὁ ἐκ Σμύρνης διαπρεπὴς Ἀντώνιος Πολέμων.

Τὸ Ὀλυμπιεῖον οἷον τοῖς μεταγενεστέροις κατέλιπον ὅτε Ἀδριανὸς καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτῷ γενόμενοι Ἀθηναῖοι, πολλὰ ἄλλως ἔφερε τὸν ἰδιάζοντα τῇ ἐποχῇ ταύτῃ τύπον. Ὁ ναὸς δῆλον ὅτι οὗτος — μετὰ τὸν ἐν Ἐφέσῳ ὁ μέγιστος ἡμῶν γνωστὸς Ἑλληνικὸς ναὸς — κατελέγετο καὶ ὡς πρὸς τὴν κατασκευὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν τῶν μεταγενεστέρων Ῥωμ. χρόνων φιλοκαλίαν εἰς τὰ κολοσσιαῖα οἰκοδομήματα. Ἀλλὰ τὸ γινώρισμα τοῦτο ἀπετυποῦτο πολλῶ μᾶλλον εἰς τὴν θαυμάσιαν διακόσμησιν

καὶ τὰ φατνώματα. Καὶ ὁ μὲν τοῦ ἱεροῦ περίβολος περιφέρειαν εἶχε 668 μ., αὐτοῦ δὲ τοῦ ναοῦ, ὅς ἐμβαδὸν εἶχε 59,000 □ ποδῶν, τὸ μὲν μῆκος ἦν 116 μ. τὸ δ' εὖρος 56. Ἀλλ' ὁ κάλλιστος ἀρχιτεκτονικὸς κόσμος τοῦ «διπτέρου δεκαστύλου» (1) τούτου ναοῦ ἐθριγχοῦτο εἰς τὸ πλῆθος τῶν μεγαλοπρεπῶν κιόνων, οἵτινες ἀπανταχόθεν τὸν ὑπαιθρον περιέβαλλον στήκον, ἐν ᾧ κολοσσιαῖον χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος ἔθανον ἴδρυτο. Διότι ὁ πυρῆν τοῦ οἰκοδομήματος ἐν μὲν τῇ δυτικῇ καὶ ἀνατολικῇ πλευρᾷ ἀνὰ δέκα εἶχε κίονας, ἐν δὲ τῇ ἀρκτικῇ καὶ νοτιά ἀνὰ 21· καὶ δὴ τὸ πτερὸν ἐν μὲν ταῖς μακραῖς πλευραῖς διπλοῦν ἦν, ἐν δὲ ταῖς μικραῖς τριπλοῦν, ὥστε οἱ πάντες Κορινθίου ῥυθμοῦ κίονες, μὴ συγκαταριθμουμένων καὶ τῶν μεταξὺ τῶν παραστάδων τοῦ στήκου 6 κιόνων, 120 ἦσαν, ὧν ἕκαστος ὕψος μὲν εἶχε 17,25 μ., διάμετρον δὲ 1,49 — 1,70. Ἡ τῆς ἐργασίας στερεότης δύναται νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἐν ταῖς μέχρι τοῦ νῦν περισηθεῖσι λειψάνοις. Τὸ δ' ἐν ταῖς παναρχαίαις χρόνοις πρὸς τὸν Ἰλισσὸν λίαν κάταντες ἔδαφος, ὃ τὴν ὅλην τοῦ ναοῦ περιφέρειαν ἀπετέλει, εἶχε τεχνικῶς ἐπιχωσθῆ, ἐπίπεδον γενόμενον· εἶτα δὲ νὰ κατασκευασθῶσιν ἔδει βαρέα καὶ ἰσχυρὰ Πειραιικοῦ λίθου ἰτά τε θεμέλια τοῦ γιγαντιαίου οἰκοδομήματος καὶ ὁ τῆς αὐλῆς τοῦ ναοῦ περίβολος, ὅπως ὡς οἶόν τε κράτιστα δύνωνται νὰ ἀνθιστῶνται εἰς τὸ ἐλισθηρῶς ἔχον ἐπιχωσθὲν ἔδαφος. Οὕτω δὲ μάλιστα κατεσκευάσθη ἡ δυτικὴ πλευρὰ καὶ ἡ νοτιοανατολικὴ γωνία, ἐν ᾗ λείψανον τοῦ περιβόλου διεσώθη 6 μέτρων ὕψους τείχος, ὠκοδομημένον μὲν ἐκ τετραγώνων κανονικῶν λίθων, ἐπιστηριζόμενον δ' ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀντηρίδων (2).

(1) Πολλοὶ τῶν ἀρχαιολογούντων, ἐν οἷς ὁ πολλοῦ παρ' ἡμῖν ἀξιος κ. Doerpfeld, γνώμην εἶχον καὶ πρὶν γένωνται αἱ ἐπ' ἐσχάτων ὑπὸ τοῦ κ. Renrose ἀνασκαφαί, ὅτι ὁ ναὸς οὗτος ὀκτάστυλος ἦν. Ἡδὴ δὲ διὰ τῶν νεωτάτων ἐρευνῶν ἀπεδείχθη, ὅτι ὀρθῶς οὗτοι ἔκριναν. Σ. Μ.

(2) Κατὰ τὰς πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου γενομένας ἐνταῦθα ὑπὸ τῆς ἀρχαιολ. ἐταιρείας ἀνασκαφῆς ἀπεκαλύφθη ἅπας ὁ ἀρκτικὸς τοῦ ναοῦ περίβολος, οὗ πρὸς τῇ ΒΑ. γωνίᾳ πρόπυλόν ἐστι, 4 Κορινθίου εἰκότως ῥυθμοῦ κίονας ἔχον, δι' οὗ τις εἰς τοῦ ναοῦ τὴν αὐλὴν εἰσῆρχετο. Ἐνεκα δὲ τῆς συμμετρίας ὅμοιον ἴσως πρόπυλον ἦν καὶ ἐν τῇ ἀντιθέτῳ μέρει κατὰ

Ἰδιάζον δὲ πρὸς τε τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ αὐτὸν τὸν Ἀδρια-
νὸν εἶνε, ὅτι ὁ γιγάντειος οὗτος ναὸς ἀφιερῶθη εἰς τὴν λα-
τρείαν τοῦ Διὸς ἅμα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Διὸ πλὴν τοῦ
κολοσσίου τοῦ Διὸς ἴστατο, ἐν τῷ ναῷ καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀν-
δριάς, ὅς καὶ βωμὸν πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λατρείαν ἵδρυσε. Διὸ καὶ
ὁ ὑπὸ τῆς πόλεως κατ' ἐνικυτὸν ἐν τῷ Ὀλυμπιεῖω καθιστάμενος
ιερεὺς ὤφειλε νὰ προνοῇ περὶ τῆς διακονίας οὐ μόνον τοῦ Διὸς,
ἀλλὰ καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ, ὅς, Ἰνδικὸν ἐν τῷ ναῷ καταθείς θρά-
κοντα, ὡς ἀντίθεσιν εἰκότως πρὸς τὸν ἱερὸν ἐν τῇ Ἀκροπόλει
θράκοντα, ἐβούλετο πιθανῶς νὰ σημάνῃ τὸν ἑαυτοῦ θαίμονα.

Καὶ ἡ τοῦ ναοῦ δ' αὐλὴ προελάβετο λίαν ταχέως θα-
ψιλῇ καλλιτεχνικῶν κέσμων. Διότι πλὴν τῶν πάμπαν παλαιῶν
καὶ ἀξιοληνημονεύτων ἐνταῦθα τῆς πόλεως ἀντικειμένων, τῆς τε
ἱερᾶς θῆλον ὅτι περιοχῆς τῆς Ὀλυμπίας θεᾶς Γῆς, ἐν ἣ τὸ
ῥῆγμα, εἰς ὃ ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλυσμὸς ἐξηφάνισθη, καὶ
τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τοῦ τε Κρόνου καὶ τῆς Ῥέας, πρὸς δὲ τοῦ πα-
λαιοῦ χαλκοῦ τοῦ Διὸς ἀγάλματος καὶ τῆς Ἰσοκράτους
εἰκόνας, προσετέθη νῦν παρὰ τὸν κολοσσιαῖον ἀνδριάντα, ἐν ἣ
πόλις ἵδρυσε τῷ Ἀδριανῷ ὀπισθεν τοῦ ναοῦ, πλῆθος πολὺ με-
γαλοπρεπῶν ἀγαλμάτων πρὸς τιμὴν τοῦ φιλοικαδόμενου αὐτοκρά-
τορος. Πρὸ δὲ τῶν μετώπων τοῦ ναοῦ ἀμφοτέρων ἀνὰ δύο
ἴσταντο μαρμάρια τοῦ Ἀδριανοῦ εἰκόνας, ὧν αἱ μὲν δύο Θα-
σίου, αἱ δ' ἕτεραι δύο Αἴγυπτίου ἦσαν μαρμάρου. Πρὸς δὲ τού-
τοις μαρμαρίνους καὶ χαλκοῦς ἀνδριάντας τῷ μεγάλῳ εὐεργέτῃ
καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους φίλῳ ἕστησαν ἐνταῦθα οὐ μόνον πολ-
λαὶ Ἑλληνίδες τῆς τε Ἑλλάδος πόλεις καὶ τῆς Ἀνατολῆς,
ἀλλὰ καὶ Ῥωμαϊκαὶ τινες, ὡς ἔοικεν, ἀποικίαι.

Ἀλλ' ὅμως ὁ νέος καὶ μεγαλοπρεπὴς ναὸς δὲν ἔπρεπε μόνος
καθ' ἑαυτὸν νὰ ἴσταται, ἀλλὰ τὸ κέντρον νὰ ᾔγει, ὡς ὁ Ἀδρια-
νὸς ἐνόει, νέας κομψῆς τῆς πόλεως συνοικίας, ἣν ἔκτισε

τὸ μῆκος τοῦ πρὸς ἄρκτον περιδόλου· ἀλλ' ὅμως οὐδ' ἴχνος εὐ-
ρέθη, διότι ἅπαν τὸ ἐνταῦθα τεῖχος κατεφθαρμένον ἦν. Τὸ δυτικώτερον
ἄρα τοῦ δευτέρου προτύλου κυκλωτερέ; θεμέλιον δὲν εἶνε προτύλου,
ὡς μέχρι τοῦ νῦν ὑπελαμβάνετο, θεμέλιον, ἀλλ' ἐξέδρας, οἷαι καὶ
αἱ ἐν τῷ γυμνασίῳ καλουμένῳ ἢ τῇ στοᾷ τοῦ Ἀδριανοῦ. Σ. Μ.

τότε αὐτοκράτωρ. Ἐν τούτοις ἡ « πόλις » αὕτη τοῦ « Ἀδριανοῦ » ἦ αἰ νέαι Ἀθηναίαι οὐδὲν ἄλλο ἦσαν ἢ νέον ἐν μέρει καὶ τῇ ἀρχαίᾳ πόλει συνεχῆς παράρτημα. Ἐξελέξατο δ' ὁ Ἀδριανὸς πρὸς τοῦτο ἔνθεν μὲν τὸν ἀνατολικὸν καὶ νοτιοανατολικὸν τῆς πόλεως γῶρον, ἐν ᾧ τότε κήποι, καλύβαι ποταπαὶ καὶ ἰκανὸς κενὸς γῶρος ὑπῆρχον, ἔνθεν δὲ ἅπαν τὸ μέχρι Ἰλισσοῦ ἔξω τοῦ περιβόλου ἔδαφος, ὃ ἦν τὸ ἀρχαῖον τῶν κήπων προάστειον, εἰς ὃ ἀπὸ τῶν χρόνων ἠδῆ τοῦ τε Σύλλα καὶ Τ. Πομπωνίου Ἀττικοῦ πολλοὶ τῶν εὐπόρων ἐχόντων μετώκησαν. Καὶ δὲν παρημελήθησαν μὲν ὅλως αἱ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τῆς Ἀκροπόλεως ἀρχαῖαι Ἀθηναὶ ὑπὸ τῶν πλουσιωτέρων κατοίκων καὶ ὅτε ἐν μεγάλη ἀκμῇ ἦν ἡ τῶν Ἀθηναίων δημοκρατία, ἀλλ' ὅμως τῆς μεγίστης κοινωνικῆς εὐημερίας κατὰ τὰς μακρὰς δεκαετηρίδας τοῦ πολιτικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ τῶν Ἀθηνῶν μεγαλείου ἔλαχον τὰ βορειοδυτικὰ τῆς πόλεως. Ἀπὸ δὲ τῆς παρακμῆς αὐτοῦ κατελίποντο ἐπὶ μᾶλλον τὰ δυτικὰ τῆς πόλεως. Οἱ δ' εἰς Ἀθήνας ἀποικίησαντες εὐποροὶ Ῥωμαῖοι καὶ πολλοὶ τῶν παλαιότερων κατοίκων ἐπέζητουν κατὰ τὰς ἐν τῷ ἔξω Κεραμεικῷ οἰκίας ἐν κήποις μᾶλλον τοὺς πρὸς τὸν Ἰλιστὸν τερπνοὺς τόπους, ὅπου νῦν καὶ ἀνάκτορα (Willen) κατὰ Ῥωμαϊκὴν φιλοκαλίαν ἠικοδομήθησαν. Οὕτως δ' ἐν τῇ χρονικῇ ἐκείνῃ περιόδῳ εἰρήνης μακρᾶς, δὲν ἐδίστασεν ὁ αὐτοκράτωρ νὰ καταδαφίσῃ μέρος τοῦ ἀρχαίου τῆς πόλεως τείχους (1), ὥστε αἱ « νέαι » αὐτοῦ « Ἀθηναίαι » δυνατὸν ἦν νῦν συνεχεῖς μέχρι τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ ἴσως καὶ πέραν αὐτοῦ νὰ ἐπεκταθῶσιν. Ἡ συνοικία δ' αὕτη τοῦ Ἀδριανοῦ λίαν τερπνὴν ὄψιν ἔσχε· διότι πλὴν τῶν ἐν Ἑλλάδι πάνυ προσφιλῶν περιστύλων περιπάτων ἐκτήσατο εἰκότως καὶ πλουσίως κεκοσμημένα Ῥωμαϊκὰ λουτρά (2)· καθόλου δὲ ἰδιάζον τῆς συνοικίας ταύτης γνῶρισμα ἦν τὸ τῶν ἐπαύλειων. Ὡς δὲ τὸ πάλαι ὁ Περικλῆς περὶ διοχετεύσεως προὐνόησεν εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν

(1) Ἀρχαῖον τεῖχος νοεῖται πάντως τὸ τοῦ Θεμιστοκλέους. Σ. Μ.

(2) Τοιοῦτόν τι ἀνεκαλύφθη ἐν ταῖς πρὸς Β. τοῦ περιβόλου τοῦ Ὀλυμπιεῖου γενομέναις πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου ἀνασκαφαῖς. Σ. Μ.

ὕδατος ψυχαινοῦ, οὕτω καὶ νῦν ὁ πρακτικὸς Ῥωμαῖος δὲν ἡμέ-
λησε τὸ αὐτὸ νὰ πράξῃ ἐν τῇ νέᾳ πόλει. Ἀπὸ τοῦ Κηριστοῦ —
ἀκριβέστερον δ' εἰπεῖν ἀπὸ τῶν θαψίλεις ἐχόντων πηγᾶς παρὰ
τὴν Κηριστιανὴν ὄρεινῶν τόπων, τῶν πρὸς τῇ νοτιοδυτικῇ τοῦ
Βριλησσοῦ ὑπωρεῖα — καὶ ἀπὸ τῶν τοῦ Λυκαβηττοῦ προπόδων
ἤχθη, πρὸς τὰς νέας Ἀθήνας ὑδραγωγεῖον βιβύ, ὅπερ μεγαλο-
πρεπῶς ἐν ἐκ τετραγώνων μαρμάρων ὠκοδομημένον, εἶνε ἔτι
καὶ νῦν ἐν γρήσει. Καὶ μέρος μὲν στηρίζεται ἐπὶ τόξων, μέρος
δ' ἀναρτῆται ὡς ὀξετραγωγία μετ' ἀνεωγμένων φρεατίων (στο-
μίων). Διήρχετο δὲ τὸ ὑδραγωγεῖον διὰ τῆς Ἀλωπεκῆς καὶ εἶ-
χεν ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑπωρεῖα τὴν κυρίαν αὐτοῦ
δεξαμενὴν, ἐξ ἧς κατάρρει πάλιν σήμερον τὸ πότιμον ὕδωρ εἰς
τὴν νέαν πόλιν (1). Ἡ δεξαμενὴ δ' ὁμοίως ἐπερατώθη ἐντελῶς
ὑπὸ τοῦ διαδόχου τοῦ Ἀδριανοῦ Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς ἔτι 140.

Τῆς μεγαλοπρεπειᾶς δὲ τῶν τοῦ Ἀδριανοῦ « νέων Ἀθηνῶν »
διεσώθησαν μέχρι τοῦ νῦν ἴχνη τινά (2). Παριέντες δὲ τὰ τῶν
Ῥωμαίων ἀνικτόριον λείψανα καὶ τὰ ἐνταῦθα ἀνευρεθέντα θαπέ-
δου ψηφιδωτά, ἄξιον νὰ μνημονεύσωμεν ὑπολαμβάνομεν τῆς ἔτι
καὶ νῦν οὔσης Ῥωμ. ῥυθμοῦ μεγαλοπρεποῦς ἀψίδος, ἧτις,
οἰκοδομηθεῖσα ἤτοι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀδριανοῦ, ἢ ὑπὸ τοῦ διαδόχου
αὐτοῦ ἐν τῇ ἀξιομνημονευτοτάτῃ θέσει τῶν μεταξὺ ἀρχαίων καὶ
νέων Ἀθηνῶν ὄρειων, ἴστατο εἰκότως ἐν τῇ γραμμῇ τοῦ ἀρχαιο-
τάτου (σ. 17) τῆς πόλεως τείχους (3), καὶ ἐτίθει πέρας εἰς ὁδόν,
βορειοδυτικῶς ἐρχομένην. Ἡ « ἀψίς » (ὄρος) δ' αὕτη τοῦ « Ἀδρια-
νοῦ », ἧτις ἐγγύτατα ἴδρυται τῆς βορειοδυτικῆς πρὸς τὴν αὐλὴν τοῦ
Ὀλυμπείου εἰσόδου (4), εἶνε πύλη καθ' ἑαυτὴν ἴσταμένη, εὖρος

(1) Εἰδικώτερον περὶ τούτου ἐπιθε den erläuternden Text zu den « Karten von Attika » bei Curtius u. Kaupert, Heft. I. S. 8. u. II. S. 34. ff.

(2) Ἐπιθε Bötticher, Bericht über die Untersuchungen auf der Akropolis S. 4. Curtius erläuternder Text S. 47. ff. und Wachsmuth, S. 229. ff.

(3) Τὴν γνώμην ταύτην ἀπορρίπτει ὁ κ. A. Milchhöfer (bei Bau-
meister's Denkm. S. 178). Σ. Μ.

(4) Εἶσοδος ἐνταῦθα μετὰ τὰς νεωτάτας ἀνασκαφάς, δὲν πρέ-
πει νὰ νοήσωμεν, ὡς προΐδων ὁ συγγραφεὺς ῥητῶς λέγει, τὴν κοκλοτερῆ

μέν ἔχουσα 13,5 μ., ὕψος δὲ 18, διόδον δὲ πλάτους 6,10 μ. Ἦν δὲ κεκοσμημένη διὰ Κορινθίου ῥυθμοῦ προεξεχόντων κιόνων, ὧν τεμάχῃ μόνον τοῦ στυλοβάτου μέχρι τοῦ νῦν διεσώθησαν. Τὸ δ' ὑπὲρ τὸ τόξον αὐτῆς ἐπιστύλιον φέρει προφανῶς κατ' ἀπομίμησιν τῆς πάμπαν παλαιᾶς, ὡς ἔ λόγος, ἐν Ἰσθμῷ ἐπιγραφῆς τοῦ Θησέως, ἐπὶ μὲν τῆς βορειοδυτικῆς τετραμμένης προσόψεως τὴν ἐπιγραφὴν: « αἰδ' εἰς Ἀθῆνας Θησέως ἡ πρὶν πόλις », ἐπὶ δὲ τῆς νοτιοανατολικῆς: « αἰδ' εἰς Ἀδριανοῦ καὶ οὐχὶ Θησέως πόλις ». Τοῦ δ' ἐπιστυλίου ἡ ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἀρχι-νεκτορικῇ καλουμένη Attika (σελ. 133. Σημ. 1.) ἐπιβαίνει, τρία ἔχουσα ἀνοίγματα, θυρίσι προσόμοια, ἅτινα κεκλεισμένα ποτ' ἦσαν μεταξὺ ἠύλακισμένων Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ κιόνων λεπταῖς μαρμαρίναις πλαξίν, ἅμα δὲ καὶ ἀέτωμα ἐν τῇ μέσῳ. Ὀλίγα δὲ μόνον βήματα νοτιοανατολικῶς τῆς πύλης ταύτης ἐξικνεῖται τις εἰς τὴν βορειοδυτικὴν εἴσοδον (1) τὴν πρὸς τὸν περίβολον τοῦ μεγάλου τοῦ Διὸς ναοῦ. Διὰ νεωτέρων δ' ἀνασκαφῶν ἐλεύθερον ἐγένετο ἐνταῦθα πρόπυλον ἐκ πώρου ἡμικυκλωτέρες, ὅπερ μετὰ βαθμίδων μαρμαρίνων κυρίαν πρὸς τὸν περίβολον εἴσοδον ἀπετέλει.

Ὁ Ἀδριανὸς δὲν ἠρκέσθη ἐν τῇ νέα μόνον πόλει οἰκοδομῶν, ἀλλὰ θαψιλῶς κατεκόσμησε διὰ νέων ἰδρυμάτων καὶ τὴν ἀρχαίαν. Ἀλλ' ὅμως ἐνδὲς μένου τούτων ὁ τόπος ἐξηκριβώθη μέχρι τοῦ νῦν. Πιστεύεται δὲ ἄλλα δή, ὅτι ἐν τοῖς λειψάνοις μεγαλοπρεποῦς περιβόλου, κειμένου πρὸς ἄρκτον μὲν τοῦ Ὀρολογίου τοῦ Ἀνδρονίκου καὶ τῆς στοᾶς τῆς Ἀθηνᾶς Ἀρχηγέτιδος, βορειοανατολικῶς δὲ τῆς τοῦ Ἀττάλου στοᾶς, ὅτι ἀνεγνωρίσθησαν τὰ ἔγνη μεγαλοπρεποῦς οἰκοδομήματα, ὅπερ ὡς τὰ πολλὰ « ἡ τοῦ Ἀδριανοῦ στοᾶ » ὑπολαμ-

ξέδραν, περὶ ἧς ἐν τῇ 2 σημειώσει τῆς 179 σελ. τὰ δέοντα εἰρήκαμεν, ἀλλὰ τὸ πρὸς τῇ ΒΔ. γωνία τοῦ περιβόλου πρόπυλον, οὐ ὅμως οὐδ' ἔγνη διεσώθησαν, τοῦ περιβόλου τοῦ ναοῦ κατεφθαρμένου ἐνταῦθα ὄντος. Εἰκόσ δ' ἐστίν, ὅτι ἡ τοῦ Ἀδριανοῦ ἀψὶς κατεσκευάσθη κατὰ τὴν τοῦ προπύλου τούτου διεύθυνσιν. Σ. Μ.

(1) Εἴσοδον καὶ ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς νοεῖ τὸ αὐτὸ κυκλωτέρες ἐξέδρας θεμέλιον, ὡς καὶ ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων δηλώσεων αὐτοῦ δῆλον, περὶ ἧς τὰ δέοντα εἰρήκαμεν ἐν σελ. 179. Σημ. 2. Σ. Μ.

βάνεται, εικότως ἐρθότερον, ἢ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀρκτικοῖς τῆς ἀρχαίας πόλειος κατασκευασθὲν γυμνάσιον.) Κατὰ δὲ τὰς νεωτέρας ἀνακαλύψεις ὑπολαμβάνεται, ὅτι τῶν ἐνταῦθα ποτε ὄντων οἰκοδομημάτων ἡ ἔκτασις 82 μὲν εἶνε μέτρων ἀπ' ἀρκτου πρὸς νότον, 122 δ' ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Πάντων δ' ὅμοιος τῶν τε θύραθεν καὶ ἱερῶν οἰκοδομημάτων, ἄτινα, συμπεριλαμβανομένης καὶ τινος βιβλιοθήκης, διαταγῆ τοῦ αὐτοκράτορος κατασκευάσθησαν ἐνταῦθα, οὐδὲν περισσώθη μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων ἢ σωρὸς ἐρειπίων. Καὶ γινώσκεται μὲν καλῶς, ὅτι τὸ κύριον τοῦ γυμνασίου μέτωπον τετραμμένον ἦν πρὸς δυσμάς, ἀλλ' ὅμοιος ἐκ τοῦ κορυφοῦ τούτου μετώπου, οὗ ἐν μέσῳ στοὰ τεσσάρων κίωνων τὸ κύριον ἐκόσμη: πρόπυλον, τὸ βόρειον ἤμισυ διεσώθη ἢ μάλλον σειρὰ 7 μονολίθων κίωνων Καρυστίου μαρμάρου. Ἐχουσι δ' οἱ κίονες οὔτοι ὕψος 8,60 μ. πᾶχος δ' 90 ἑκατοστῶν τοῦ μ, κιονόκρανα δὲ Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ λίθου Πεντεληρίου· τοῦ δὲ πρόπυλου διεσώθη ἡ ἀρκτική στενὴ πλευρὰ, συνισταμένη ἐκ τοῦ τοίχου τῆς παραστάδος καὶ κίονος ἡδρακτισμένου (1).

(1) Κατὰ τὰς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας γενομένας ἔτει 1885 ἀνασκαφάς ἐν τῇ νῦν καλουμένῃ παλαιᾷ ἀγορᾷ, ὅπου, ὡς ὑπολαμβάνεται ἢ στοὰ ἢ τὸ γυμνάσιον ἦν τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ τὴν ὑστερον τούτων συνταγοῦσαν ἔχθειν τοῦ λογιωτάτου καὶ σεβασμοῦ ἀξίου κ. Σ. Κουμανούδη (Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1886) πᾶσα ἡ οἰκοδομία, μεγίστη καὶ πολυτελεστάτη οὖσα, τετράγωνος ἦν λίθου μαρμάρου τε καὶ πώρου. Ὁ ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ τοίχος μετὰ τῆς Κορινθιακ. ῥυθμοῦ ἐξωτερικῆς στοᾶς καὶ ὁ ἐν τῇ βορειοανατολικῇ τῷ αὐτῷ συνανήκων κτίσματι. Μέσον δὲ τοῦ οἰκοδομήματος « ἐφάνησαν τρεῖς οἶον αὐλαὶ ἐν σχήματι ἡμικυκλίου ἐκάστη, περιβάλλουσαι γαμηλοῖς τειχίοις τὸ μαρμαρινὸν κτίσμα ἐκ μεσημβρίας, δυσμῶν καὶ ἀρκτου, εἰ δὲ καὶ ἐξ ἀνατολῶν ἀδηλότερον ἔτι». Τὰ ἡμικύκλια δ' ἐχωρίζοντό ποτε διὰ κιονοστοιχίας Ἰωνικοῦ ἢ Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ· διότι εὐρέθη κατὰ χώραν βάσις τοιοῦτων ῥυθμῶν. Ἦν δὲ τὸ ἔδαφος ἐπεστρωμένον ποῦ μὲν πλαξί, ποῦ δὲ ψαλίαι ποικιλοχρῶεις κεκοσμημένον, αἵτινες ποικίλα σχήματα εἰκονίζουσιν. Ἀπαν δὲ τὸ οἰκοδομηματὸ στοὰ περιέθεέ ποτ' ἔσω ἐκτάσει· ἀπ' Α. μὲν πρὸς Δ. 82,75 μ. Γαλλ. ἀπὸ Β. δὲ πρὸς Ν. 60,88. Σώζεται δ' αὐτῆς ὁ στυλοβάτης μαρμαρινὸς καὶ πρὸ τούτου αὐλας καὶ ὄρετό; ὑποκάτω ἐκ μεγίστων πωρίνων λίθων πρὸς ἀπόρρουσιν

Ἐξ ὧν δὲ μόνοι οἱ παλαιοὶ παραδεδώκασι ἡμῖν γινώσκο-
 μέν, ὅτι ὁ Ἀδριανὸς, ὡς καὶ τὸ Ἐλευσίμιον ἴσως ἐπεσκεύασε
 καὶ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον αὐθις μετέβαλεν (1), ὠκοδόμησεν
 ἐν τῇ παλαιᾷ πόλει βεβλήθη καὶ ἐξαιρετικῶς καλὴν,
 περιβαλὼν μὲν αὐτὴν στοαῖς Φρυγίου μαρμάρου, κοσμήσας δὲ
 δι' εἰκόνων καὶ ἀγαλμάτων, διὰ πλείστων δὲ πλουτίσας βι-
 βλίω. ~~Πρὸς δὲ τοῦτοις ὠκοδόμησεν ἱερόν, πᾶσι τοῖς θεοῖς~~
~~ἀφιερωθὲν (Πάνθεον), καὶ τέλος Πανελληνίου, ὃ ἐστὶ~~
 ναδὸν τοῦ «Πανελληνίου-Διός». Καθ' ἃ δ' ὁ Ἀδριανὸς ἐσκόπει,
 ὁ ναδὸς οὗτος ἐμελλε νὰ γένηται ἰδέας παραστατικῶς οὐχ ἤττον
 ἢ τὸ Ὀλυμπιεῖον ἐμελλε δῆλον ὅτι νὰ γένηται τὸ κέντρον τῆς
 ἐορτῆς τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ νεωστὶ συσταθέντων «Πανελ-
 ληνίων». Ὅτι δ' ἡ σύστασις τῆς ἐθνικῆς ταύτης ἐορτῆς καὶ
 τῆς Ἀθηναίων συνεργουμένης «συνόδου τῶν Πανελλήνων»
 τῶν ἐντεῦθεν τε καὶ ἐκεῖθεν τοῦ Αἰγαίου πελάγους Ἑλλήνων
 νὰ περιάψῃ ἐμελλεν αὐθις τῇ φιλότατῃ τῷ αὐτοκράτορι πόλει,
 τοῦλάχιστον ἐν ταῖς πανηγύρεσι καὶ ταῖς θρησκευτικαῖς ἐορταῖς,
 ὑπέροχον ἀξίωμα ἐν τοῖς Ἑλλησι, καὶ ὅτι ἡ ἤδη μνημονευθεῖσα
 ὑπὸ πολλῶν Ἑλληνίδων πόλεων ἱδρυσις πολλῶν τῷ Ἀδριανῷ
 ἐν τῷ Ὀλυμπιεῖῳ ἀνδριάντων στενωῶς συνδέεται πρὸς τὸ νέον
 τοῦτο ἱδρυμα, ῥητέον διὰ βραχέων μόνον. Ἄξιον δ' ὡσχύτως νὰ
 μνημονεύσωμεν καὶ ὅτι τὰ μετ' ἀγῶνων τελούμενα Πανελλή-
 νια ἐωρτάσθησαν τὸ πρῶτον κατὰ φθινόπωρον τοῦ ἔτους
 129, καὶ ὅτι ὁ τοῦ Ἀδριανοῦ ἱερεὺς νὰ πράττῃ πάντοτ' ἐμελλε
 τά τε τοῦ Ἑλλαδάρχου τῶν Πανελλήνων καὶ τὰ τοῦ ἀγωνοθέτου
 τῆς ἐορτῆς.

τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Πρὸς δ' ἀνατολὰς τῆς πρὸς ἑω τετραμμένης ἔσω
 στοαῖς πέντε δωμάτια ἦσαν, ὧν τὸ μεσαιτατὸν τὸ μέγιστον, ἐπερειδόμε-
 να τῷ τοίχῳ τῷ ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Αἰόλου. Οἷα δ' ἡ χρῆσις αὐτῶν,
 ἄγνωστον. Πάντες δ' οἱ τοῖχοι τῆς στοαῖς καὶ οἱ τῶν δωματίων ἐπενδε-
 δυμένοι ἦσαν ἔσωθεν μὲν ἐν τῷ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠιδεῖῳ πλαξὶ μαρμάρου.
 Εἰκάζει δ' ὁ κ. Κουμανοῦδης, ὅτι ἡ τοῦ Ἀδριανοῦ οἰκοδομία αὕτη ἦν
 ἴσως βεβλήθη, περὶ ἧς ὁ Παυτανίας ἐν Ἀττικοῖς (ιη' §
 9) λόγον ἐποιήσατο. Σ. Μ.

(1) Πρὸς. Wachsmuth S. 692.

Ἡ δὲ πρὸς τὸν μέγαν φιλέλληνα ἐϋγνωμοσύνη τῶν Ἀθηναίων ἐξεράνη καθ' ἅπαντας αὐτοὺς εἴθιστο ἀπὸ παλαιῶν. Πλὴν ἄλλων δῆλον ὅτι μεγάλων τιμῶν, ὅς αὐτῶ ἐπεβαψίλευον, συνέστησαν πρὸς ταῖς ἀρχαίας φυλαῖς νέαν (δεκάτην τρίτην), τὴν Ἀδριανίδαν πρὸ πάντων δ' ἕμως ἐτιμάτο ὁ αὐτοκράτωρ διὰ νέων τιμητικῶν ἀνδριάντων. Οὐ μόνον δ' ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐφάνοντο τοῦ Ἀδριανοῦ αἱ εἰκόνας παρὰ τὰς τοῦ Κόνωνος καὶ Τιμοθέου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἀκροπόλει ἐν τῷ Παρθενῶν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αἱ ἀρχαῖαι δώδεκα φυλαὶ ἐστήσαν ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ ἱστιάθμους τῷ σεβαστῷ εὐεργετῇ ἀνδριάντας ἐπὶ δώδεκα κερκίδων (σελ. 140) τοῦ κοίλου αὐτοῦ, ἐν ᾗ καὶ τιμητικὴν αὐτὸς εἶχεν ἕδραν ἐπὶ μεγαλοπρεποῦς βάθρου ἔπισθεν τῆς τοῦ ἱερέως τοῦ Διονύσου. Ἐν δὲ τῇ μέτῃ, δεκάτη τρίτη κερκίδι, παρὰ τὰς δύο ἕδρας τοῦ τε φρουράρχου (στρατηγῶ) τῆς πόλεως καὶ τοῦ κήρυκος, ὁ ἀνδριάνς ἵστατο, ὁ τῷ αὐτοκράτορι, ὡς ἐπωνύμῳ ἄρχοντι τοῦ ἔτους 111]2 μ. Χ, ὑπὸ τοῦ Ἀρείου Πάγου, τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἰδρυθείς. Ὡς δ' ἀλλαγῶ, οὕτω καὶ ἐν Ἀθήναις ἀπενεμήθησαν τιμαὶ καὶ λατρεῖα ὡς ἤρωι τῷ φιλότατῳ τῷ αὐτοκράτορι γενομένῳ Ἀντίνω, ὅς παρὰ τὴν πόλιν τῆς Αἰγύπτου Βῆσαν ἐν τῷ Νεῖλῳ ποταμῷ ἀπεπνίγη τῇ 30 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 130· ἀλλ' ἐκ τῶν πρὸς τὴν λατρείαν τούτου κατασκευασθέντων μνημείων δὲν περιεσώθησαν μεγάλα λείψανα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς.

Ἡ τύχη, ἣ τὰς μεγάλας τοῦ Ἀδριανοῦ εὐεργεσίας τοῖς Ἀθηναίοις περιέψασα τῷ 6. μ. Χ. αἰῶνι, διετέλει ἐπὶ μικρὸν ἔτι τὴν ἑαυτῆς εὐνοίαν παρεχομένη. Τὸ λαμπρὸν δὲ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου παράδειγμα μιμητὴν εὔρεν ἐνὰ τῶν συγχρόνων μὲν αὐτῷ γενομένων, νεώτερον δὲ τὴν ἡλικίαν, ὅστις ἀμέτρων χρημάτων κύριος ὢν, ἀθάνατον ἐκτίσαστο ὄνομα, εὐεργετῶν,

ὡςπερ ἐκείνος, μεγαλοπρεπέστατα τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν φιλοκαλίαν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Τῆς ἱστορίας δὲ τοῦ ἀνδρὸς τούτου ἀπτόμεθα ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον καὶ τῆς τοῦ Περικλέους καὶ Λυκούργου, σημειούμεθα δὲ μόνον, ὅτι ἀπὸ τῆς Δημοσθένους ἐποχῆς νῦν πάλιν τὸ πρῶτον Ἀθηναῖος ἐνεχάραξε τὸ καθ' ἑαυτὸν τῆ τῆς πατρίδος ὄψει ἰσχυροῦς καὶ ἀνεξίτηλους χαρακτῆρας τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Καίτοι δὲ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς, περὶ οὗ ἐνταῦθα ὁ λόγος, μέγιστα ἐπέδρασεν ἐπὶ τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον τῶν συγχρόνων αὐτῷ γενομένων Ἀθηναίων, ἢ προσωπικῆ ὁμῶς αὐτοῦ ἀξία, μὴ λαμβανομένου ἐν ὄψει τοῦ πλοῦτου, στηρίζεται κυρίως εἰς τὴν φιλολογικὴν καὶ Ἀκαδημαϊκὴν παιδείαν. Καίτοι δὲ γένος οὕτω πάνπαν παλαιὸν ἐξ Ἀθηῶν ἦν, ὥστε καὶ μέχρι τῶν Ἐρεχθιδῶν καὶ Αἰακιδῶν τῶν μυθικῶν προϊστορικῶν χρόνων ν' ἀνάγεται, κατελέγετο ὁμῶς ὁ Ἡρώδης εἰς τοὺς ἐπιφανεῖς τῶν Ἑλλήνων ἐκείνους, τοὺς ἐπὶ τῆς παλαιότερας τῶν Καισάρων περιόδου, οἵτινες καὶ ὡς Ῥωμαῖοι ἅμα πολῖται, ὡςπερ δὴ ὁ τοῦ Ἡρώδου πατήρ (1), καὶ τὰ μεγάλα καὶ τιμητικὰ ἐπεδίωκον ἀξιώματα ἐν τῷ Ῥωμ. κράτει. Νυμφρευθεῖς δ' εὐγενῆ Ῥωμαίαν δέσποιναν, τὴν Ἀππίαν Ἀννίαν Ῥήγγιλλαν καὶ ἐπὶ μακρὸν τῆς ἐξαιρέτου εὐνοίας τῆς Ῥωμ. αὐλῆς ἀπολαύων καὶ ἐμπεδῶν αὐτήν, παρέσχεν ἑαυτὸν πρόθυμον, ἔτι ζῶντος τοῦ πατρὸς, Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς (ὃν ἔτει 101 μ. Χ. ἔτεκεν ἡ Μαραθωνίς Βιβουλία Ἀλικία), πρὸς μεγαλοδοξίαν τῇ ὄντι ἡγεμονικῶς καὶ δὴ ἐν νεωτέροις χρόνοις. Πόθεν τὸν πλοῦτον ὁ οἶκος αὐτοῦ ἐκτήσατο, ἢ σχεδόν τι ὁμοίους δύναται ἐν τῷ νῦν χρόνῳ νὰ ἔχη τοὺς Rothschild, Astor καὶ Peabody, δὲν εἶνε μετὰ πολλῆς τῆς βεβαιότητος γνωστὸν· ἐξ ὧν δ' ὁμῶς ἐκ τῶν παλαιῶν γιγνώσκωμεν, γνωστὸν εἶνε, ὅτι ὁ πρεσβύτερος Ἀττικὸς ἐν τιμῇ παλαιῇ παρὰ τὸ Διονυσιακὸν θέατρον οἴκῳ αὐτοῦ μέγιστον εὖρε θησαυρὸν, ὃ προσετέθη ὕστερον ἢ παρὰ τῆς πολυφέρνου συζύγου προῖξ. Καταλέγονται δὲ πάντες οἱ Ἡρώδαι εἰς τούτους

(1) Ὃς πρῶτος διὰ τοῦ πλήρους αὐτοῦ ὀνόματος = Τιβέριος Κλαύδιος Ἀττικὸς Ἡρώδης υἱὸς Ἰππάρχου = λίαν χαρακτηριστικῶς ἀναπαρίστη τὴν ἐν Ἀθήναις μικτὴν ταύτην ἰδιότητα.

τῶν Ἑλλήνων, εἰς ὧν τὰς χεῖρας παρὰ τὴν τῶν πολλῶν πενίαν ἄμετρα τότε πλοῦτη συνήγοντο. Ἦσαν δ' ἔμως ἱκανῶς μεγάλωφρονες, ὅπως — μὴ ὑπερβάλλοντες τὸ μέτρον, εἰς ὃ ἤθελεν αὐτοῦς πάντως ἐξωθῆ καὶ μόνῃ ἢ συνεργούσῃ κενοδοξία — ὅπως ὄντως μεγαλοπρεπῶς χρῆσονται πρὸς χάριν τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν τοῖς χρήμασι τούτοις. Ἡ δὲ μεγαλοδοξία αὐτῶν ἔφερον ἐντελῶς τὸν χαρακτήρα τῆς φιλοκαλίας τῶν χροῦνιων ἐκείνιων. Νὰ πειραθῶσι δ' ὅπως τῷ πλούτῳ χρῆσονται πρὸς τοιοῦτους πρακτικούς σκοπούς, πρὸς οἷους ποτ' ἐν Πειραιεῖ ὁ Λυκοῦργος, οὐδέ ποτ' ἐν ὄψει σπουδαίως ἔλαβον, ἅτε προδήλως ἀνέλπιδες τούτου ὄντες. Καὶ ἡ σκέψις δ', ὅπως μεγάλα πιστωτικά τράπεζαι ἰδρυθῶσιν, ἢ ἀπόπειρα γένηται ὀλοκλήρως καὶ μάλιστα ἐκ παρασκευῆς, νὰ καταπολεμηθῇ ἢ ἐν Ἀττικῇ πενία, οὐδεμίαν εὕρισκε τότε ἀποδοχὴν. Προϋτίμων δ' αἰεὶ διὰ μεγαλοδοξίας μὲν ἀπερισκέπτου, ἄνευ δὲ συστήματος, νὰ ἐπιδαψιλεύωσιν εὐεργεσίας τοῖς πενεστέροις τῶν πολιτῶν, καὶ ὑπερεφίλου ὑπερβάλλόντως, μάλιστα δ' ὁ πρεσβύτερος Ἀττικός, νὰ καταδαπανῶσιν ἐν ἑορταῖς, θύοντες καὶ ἐστιῶντες σύμπαντα τὸν ἐν τῇ Ἀττικῇ λαὸν καὶ τοὺς παρατυγχάνοντας ξένους. Ἄλλ' Ἡρώδης ὁ Ἀττικός, ἐπόμενος τῷ τοῦ Ἀδριανοῦ παραδείγματι, ἀπέκλινεν ὄλως τῶν τοιοῦτων· διότι προϋτίθετο, ἄμεινον σκεπτόμενος, καὶ δὴ συγνάκις λίαν πρακτικῶς, ἀρχιτεκτονικὰ ἰδρύματα νὰ κατασκευάσῃ. Καθ' ἃ δὲ γινώσκωμεν, πάντα μὲν τὰ ὑπ' αὐτοῦ χάριν πρακτικῶν σκοπῶν συντελεσθέντα οἰκοδομήματα ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων ἐγένοντο, τὰ δ' ἐν Ἀττικῇ κυρίως, ὅπως ἐτι μᾶλλον ἢ πατρὶς αὐτοῦ ὠραίσθη.

Τῷ 127]8 μ. Χ. ἐξελέγη ὁ Ἡρώδης ἐπώνυμος ἄρχων ἐν Ἀθήναις. Ἰδίως δ' εὐνοίας παρὰ τῷ αὐτοκράτορι Ἀδριανῷ ἀπολαύων, ἐγένετο ἔτι 129 οὐ μόνον τῶν κατ' ἔτος ἐκλεγμένων ἱερέων τοῦ Ἀδριανοῦ ἐν Ὀλυμπιεῖῳ πρῶτος, ἀλλὰ καὶ Ἑλλαδάρχης πρῶτος τῶν Πανελλήνων. Γερουσιαστὴς δὲ πιθανῶς περὶ τὸ 130 γενόμενος ἐν Ῥώμῃ, ἐδοκίμασε τὴν περὶ τὸ διοικεῖν ἱκανότητά, ὅτε τὸ πρῶτον (ὡς εἰσικεν) ἔτι 131, Ῥωμαϊκὸν ἀποδεξάμενος ἀξίωμα, διοικητὴς κατεστάθη τῶν ἐλευ-

θέρων » τῆς Ἀσίας ἀπόλειπον». Ἐν τῷ ἀξιωματι δὲ τούτῳ ἔτι ὦν, παρεχώρησε τῇ πόλει Ἀλεξανδρεία τῇ Τρωάδι, οἰκοδομομένου ὑδραγωγείου, τέσσαρα ἑκατομμύρια δραχμῶν (φράγκων) ἐκ τῶν χρημάτων τοῦ οἴκου αὐτοῦ. Μετ' οὗ πολλά δ' ὕστερον ἔτη ἐξέπληξε τοὺς Ἀθηναίους, πολλῶν μείζων τούτων δαπανήσας, ὅπως εἰς τῶν προσφιλῶν αὐτοῖς τόπων ὠραισθῆ. Ὁ δὲ πρεσβύτερος Ἀττικὸς, μεταλλάξας τὸν βίον ἴσως ἔτι πρὸ τῆς Ἀδριανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος τελευταῖης ἐν τινι τῶν μεταξὺ 131 καὶ 138 μ. Χ. ἔτει, κατέλιπε διὰ διαθήκης, ἵνα ὁ υἱὸς ἀποτῆ τῷ λοιπῷ κατ' ἔτος ἐκ τῆς κληρονομίας εἰς πέντα Ἀθηναίων, κατ' ἄνδρα, μ. ν. ἄ. ν. μ. ί. α. ν. (100 δραχ.). Τοῦτο ὅμως μὴ ἀποδεχόμενος ὁ Ἡρώδης καὶ ὑπολαμβάνων, ὅτι ἡ διάταξις αὕτη, ἦν ἄλλως καὶ εἰς ξένας καὶ πολεμίας αὐτῷ ἐπιδράσεις ἀπεδίδου, ἦν ἄσκοπος καθόλου, προὔτεινε τοῖς Ἀθηναίοις διαλλακτόμενος νὰ δωρήσῃται ἐκάστῳ αὐτῶν ἅπαξ διὰ παντός τὸ στρογγύλον ποσὸν πέντε μνῶν (500 δραχμῶν). Τοῦτο μὲν λοιπόν, ὅπως καταστείλῃ τὴν πρὸς τὴν διαλλακτὴν ταύτην σχετιζομένην καὶ πολλαχῶθεν ἐκδηλουμένην ψυχρότητα, τοῦτο δ', ὅπως ἑαυτὸν μέγαν τοῦ αὐτοκράτορος μιμητὴν ἐπιδείξῃται, μεγαλοπρεπῆ ἐπεχείρησε μετασκευῆν τοῦ παρὰ τὸν Ἰλιστὸν παλαιοῦ Λυκουργείου (σελ. 141) Παναθηναίου Σταδίου. Τὸ ἔργον, οὗ μέρος τι τοῦλάχιστον ἤρξατο κατασκευαζόμενον, βασιλεύοντος ἔτι τοῦ Ἀδριανοῦ, συγτελέσθη μὲν ἐν τέσσαρσιν ἔτεσιν, ἀνήλωσε δὲ σχεδόν, ὡς οἱ παλαιοὶ ὑπερβάλλοντες ἔλεγον, «τὸ πολὺ τῆς λιθοτομίας τῆς Πεντελησίου». Τῷ ὄντι δ' ἐπέστρωσεν ὁ Ἡρώδης τότε τὸ Σταδίον ἅπαν, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μακροτάτων τῶν θεατῶν ἐδωλίων, διὰ λίθου Πεντελικοῦ. Ἐπὶ δὲ τῶν καλλίστων τοῦ θεάτρου θέσεων, ὅπερ ἐν μὲν ταῖς μακραῖς πλευραῖς ὑπὸ 11 πρὸς τὰ ἄνω φερουσῶν κλιμάκων ἐτέμνετο, ἐν δὲ τῇ κοίλῳ ὑπὸ 7, μαρμαρινοὶ ἦσαν ὡς ἐν τῇ Διονυσιακῇ θεάτρῳ ἔδραι. Ὑπὲρ δὲ τὰς τῶν ἐδωλίων σειράς, μάλιστα δ' ὑπὲρ τὸ κοῖλον, στοαὶ φαίνονται ὅτι ἦσαν. Πρὸς δὲ τούτοις ὠκοδόμησεν ὁ Ἡρώδης ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅστις τὴν δυτικὴν τοῦ Σταδίου κλιτὸν ἀποτελεῖ, Τύχης ναχόν, ἐν ᾧ ἄγαλμα ἦν τῆς θεᾶς πεπονημένον ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέ-

φαντος, ἐν τῇ χειρὶ κώπην ἐχούσης τοῦ ναοῦ δὲ τούτου διεσιώθησαν τινα μέγρι τοῦ νῦν λείψανα. Ἀλλὰ καὶ τὴν μεγαλοπρεπῆ καὶ δόλοστον τοῦ Ἰλισσοῦ γέφυραν ἴσως κατασκεύασεν (1), ἣτις (μέγρι μὲν τοῦ 1778 μ. Χ. ἐν τρισὶ τόξοις, ἔκτοτε δ' ἐν εὐτελέσι λειψάνοις διασιωθεῖσα) συνέδεσε (σελ. 142) τὸ Σταδίου πρὸς αὐτὴν τὴν ἐγγυτάτην πρὸς τὴν πόλιν πρόσοδον (2).

Συντελεσθεισῶν δὲ τῶν κατασκευῶν τούτων, ἱκανὸς διέφρουσε χρόνος, μέγρις οὗ ὁ Ἡρώδης νέον τῇ πόλει δωρήσεται μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα, ὃ εἶνε τὸ ἔσχατον καθέλου τῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι κατασκευασθέντων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου. Καὶ ἴδρυσεν μὲν ὁ μέγας οἰκοδόμος καὶ ἐν τῷ δήμῳ Μυρρινούντι, ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τῆς πρὸς νότον ἐκτεινομένης χειρσονήσου τῆς Ἀττικῆς ὄντι ναὸν τῇ Ἀθηνᾷ, ἀνέθηκε δ' ἅμα αὐτῇ νέον ἁγάλμα, παρέσχε δ' ἑαυτὸν καὶ ἄλλως τοῖς Ἀθηναίοις κατὰ τὸ δυνατόν μεγαλόδωρον προστάτην· ἀλλ' ὅμως, ὅπως μὴ λόγος ἐνταῦθα γένηται περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ οἰκοδομηθέντων ὑπ' αὐτοῦ, ἐξενίκησε τό γε νῦν παρ' αὐτῶν ἡ ἔφεσις γὰρ συνδράμη καὶ τὴν ἄλλην Ἑλλάδα διὰ ψηλασθητῶν εὐεργεσιῶν. Ἔργα δ', οἷα π. χ. ἡ τε ἐν Θερμοπύλαις κατασκευὴ μαρμαρίνης δεξιμενῆς, ὅπως συναγεμένων τῶν ἀρχαίων καὶ περιφρήμων αὐτόθι ἱαματικῶν πηγῶν, οἱ ἀσθενεῖς αὐτῇ χρῶνται, καὶ τὸ ἐν Ὀλυμπίᾳ ὑδραγωγεῖον πέρασ πιθανῶς λαβὸν ἔτει 153 μ. Χ, περιτήσαν αὐτῶ εὐλόγως ἀξιόλογον ἐν τοῖς Ἑλλησιν ὄνομα.

Ἡ δὲ ἴδρυσις τοῦ καλοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς ἐπὶ τῆς νοτιο-

(1) Περὶ τῆς ἐπ' Ἰλισσοῦ γεφύρας πρὸλ. Wachsmuth S. 696.

(2) Ἐν τῇ Α. ἄκρᾳ τοῦ κοίλου (σφινδόνης) τοῦ Σταδίου ὑπὸ γειοσι εἶνε ἀρχαία δίοδος 3,85 μ. εὖρος ἔχουσα καὶ πρὸς τὰ ἔξω τοῦ Α. λόφου τοῦ Σταδίου ἀναφέρουσα. Τῆς διόδου δὲ ταύτης τὰ ἔμπροσθεν ἐπὶ εὖρους μὲν 4,75 μ, βάθους δ' 7 κεκοσμημένα ἦσαν μαρμάρῳ. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, οἵτινες τοῦ Σταδίου μνημονεύουσι, λόγον ποιοῦνται τῆς ὑπογείου ταύτης διόδου, διότι οὐδ' ὑπῆρχε τοιαύτη παρ' Ἑλληνικοῖς σταδίοις, ὑπολαμβάνεται, ὅτι ἔργον εἶνε Ῥωμ. χρόνων. Ἐγρησίμευε δὲ, ὅπως εἰσέρχωνται δι' αὐτῆς εἰς τὸ Σταδίου αἱ πρὸς Ῥωμ. θεάματα ἅμαφαι. (Ἐπιθι Leake τῆς Γερμαν. μεταφρ. S. 143 Anm. 4. Baummeister's Denkmäel. S. 185.). Σ. Μ.

δυτικῆς ὑπωρείας τῆς Ἀθήνησιν Ἀκροπόλεως οἰκοδομήματος, ὅπερ, διασωθὲν μέχρι τοῦ νῦν, καὶ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἐπὶ μήκιστον διέσωσε, συνδέεται πρὸς τὴν ἱστορίαν τοῦ οἴκου αὐτοῦ, ἣτις ἐν συνόλω ὀλίγον εἶνε ἐπιτερητής. Ἡ τελευταῖα τῆς Ἰταλίδος συζύγου τοῦ Ἡρώδου Ἀππίας Ἀγνίνης Ῥηγίλλης (160]161 μ. Χ.), στενὴν ἐχούσης συγγένειαν πρὸς τὸν ἐν Ῥώμῃ τότε βασιλεύοντα αὐτοκρατορικὸν οἶκον, περιῆψεν αὐτῷ ἐν Ἀθήναις τε καὶ ἐν Ῥώμῃ καλοσημίαν. Πόσον δ' ἐν τούτῳ τῇ ὄντι ἐνεχεται ὁπωσδήποτε, ἀδιάφορον εἰ ἐμμέσως ἢ ἀμέσως, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ. Ὁ δ' Ἡρώδης, ἀγθόμενος καὶ φοβούμενος περὶ τῶν κακῶν διαδόσεων, αἵτινες συνεπλέκοντο ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πόλεσι πρὸς τὸ λυπηρὸν τοῦτο ἐπεισόδιον, ἴσως δὲ καὶ ὑπ' αἰσθημάτων τινος ἐνοχῆς ἀγόμενος, ἐρρίφθη μὲν εἰς ἄσιπτον ἐπίτηδες λατρείαν τῆς ἀποθανούσης, ἐφιλοτιμήθη δὲ νὰ λαμπρύνῃ μεγαλοπρεπῶς τὴν μνήμην αὐτῆς. Πλὴν ἄρα τοῦ ἐπὶ τιμῇ αὐτῆς ἰδρυθέντος ἐν Ῥώμῃ Τρισπίου καὶ τινος ἐν Ἀθήναις ἡρώου ὡς τάσου τῆς Ῥηγίλλης καὶ ἀνδριάντων ἐν ταῖς ἐν Μαραθῶνι καὶ Κηρσιῶν ἐπαύλεσιν αὐτοῦ, ὠκοδομήθη ἐν Ἀθήναις ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς τῆς Ἀκροπόλεως ὑπωρείας πρὸς ἀνάμνησιν αὐτῆς τὸ μέγα καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐπίκλησιν ἔχον Ὡιδεῖον ἐπὶ Ῥηγίλλῃ.

Τὸ μέγα καὶ πάνυ ἐκπρεπὲς μαρμάρου καὶ πλίνθιν οἰκοδομημα, ὅπερ ἄλλως ὠρισμένον φαίνεται ὅν ἐν τοῖς ὑστέροις τούτοις χρόνοις μᾶλλον πρὸς τραγωιδῶν θυρασκευῆς ἢ, ὡς τὰ ἀρχαιότερα Ὡιδεῖα, πρὸς μουσικοὺς ἀγῶνας, τετραμμένον ἔχει τὸ μέτωπον πρὸς νότον. Ἡ πρόσοψις δ', ἣτις σήμερον μὲν ἔχει χρῶμα ξανθόφαιον, διατέμνεται δ' ὑπὸ πολλῶν θυρίδων, τρεῖς δ' ἀρχῆθεν εἶχε ὀροφάς, ὠκοδομημένον εἶνε κατὰ Ῥωμαϊκὸν στρεγγύλων τόξων βυθμόν, καὶ ἐμφαίνει πάνυ σαφῶς τὴν τότε φιλοκαλίαν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ βαρῆα ἐπιστύλια ἔχοντα οἰκοδομήματα τῆς Ἀκροπόλεως. Τὸ ἔνδον τοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ νῦν τῶν Ἑλλήνων βασιλείως ὡς εἰς ἀπόπειραν ἐχρησίμευσεν αὐθις πρὸς ἀγῶνας δραματικούς, ὅμοιον ἐστὶ καθόλου πρὸς τὸ τοῦ Διονύσου, ὅπερ οἱ παλαιοὶ συνέδεσαν μετ' αὐτοῦ (σελ. 156) διὰ στοᾶς (τῆς τοῦ Εὐμένους), μῆκος μὲν ἐχούσης

μ. 163, διηρημένης δ' εἰς δύο ναῦς διὰ σειρᾶς ἐν τῷ μέσῳ κίωνων, ἐστεγασμένης δ', ὡς εἶποιε, διὰ ξύλων. Διηρείτο δὲ τὸ οἰκοδόμημα εἰς τὴν σκηπὴν, τὴν ὀρχήστραν καὶ τὸ κοῖλον, ὃ ὑπολαμβάνεται περιλαμβάνον 6,000 θεατῶν. Τὸ δὲ προσκείμενον ἢ λογαίον ἔχει βάθος μὲν 6 σχεδὸν μ., εὖρος δὲ 35,40. Ὁ δ' ἰσχυρὸς τετραγώνων λίθων τοῖχος τοῦ ὀπισθίου τριτημορίου τῆς σκηπῆς περιστύλιον εἶχεν, ἢ ἡ δευτέρα ἠδράζετο ὀροφή. Τὸ ἔδαφος δὲ τῆς ἐλλειψοειδοῦς ὀρχήστρας, ἥτις μετὰ τοῦ λογαίου διὰ δύο κλιμάκων συνεδέετο, καλύπτεται, πρὸς τὸ τοῦ ζατρικίου προσομοιάζον ἀνάκλιον, ὑπὸ τετραγώνων μαρμαρίνων πλάκων. Τούτων δ' αἱ μὲν λευκαὶ Πεντελησίου μαρμάρου εἴσιν, αἱ δέ, πρασοειδῆς ἄμα καὶ ξανθοραίου ἔχουσαι χροῶμα, τῆς Καρύστου εἶνε, ἐναλλάξ τεθειμέναι. Αἱ δὲ τετράγωνοι πάλιν πλάκες περιβάλλονται ἐν συνόλῳ ὑπὸ τριῶν ταινιῶν μαρμαρίνων πλάκων, ὧν αἱ μὲν ἐν τῷ μέσῳ, εὐρύτεραι εἴσιν, Πεντελησίου εἰσι λίθου, αἱ δ' ἔξω πρασοειδεῖς τῆς Καρύστου. Τὸ δὲ κοῖλον τοῦ θεάτρου ἐδράζεται, ἡρέμα πρᾶσαντες ὄν, ἐπὶ τῶν τῆς Ἀκροπόλεως πετρῶν, περιβαλλόμενον κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πτέρυγα ὑπὸ ἰσχυρᾶς καὶ ὑψηλῆς λιθοδομίας. Ἡ δ' ἐν ἡμικυκλίῳ χάριν τῶν ἐδωλίων περιφερῆς γενομένη ἐπιφάνεια κατεσκευάσθη οὕτω, τμηθεισῶν τῶν τῆς Ἀκροπόλεως πετρῶν ἔχουσι δ' ὅμως ἐκείνη καὶ κρηπίδα ἐκ λίθων καὶ πηλοῦ, ἢ τοῦλάχιστον συμφύρονται πηλῷ. Διάζωμα δὲ μετρίου εὖρους διήρει τὸ ὅλον εἰς δύο ὀγκοτομήματα, ἀνώτερον καὶ κατώτερον. Καὶ αἱ μὲν κατώτεραι εἴκοσι σειραὶ τῶν διὰ μαρμάρου κεκαλυμμένων ἐδωλίων διὰ τεσσάρων (1) κλιμάκων εἰς πέντε μέρη ἢ κερκίδας διετέμνοντο, αἱ δ' ἀνώτεραι (ἴσως) τρισκαίδεκα δι' ἑννέα κλιμάκων εἰς δέκα κερκίδας. Ἐν δὲ τοῖς ἀνωτάτω περιστύλιον πιθανῶς ὑπῆρχεν. Ἄπαν δὲ τὸ οἰκοδόμημα τοῦ θεάτρου τούτου (2), ὅπερ καὶ δι' ἀγαλμάτων κατὰ κόσμον ἦν, μεγαλοπρεπῆς κέδρου στέγη ἐπεστῆ-

(1) Προφανῶς ὁ συγγραφεὺς δὲν συγκαταλέγει καὶ τὰς δύο ἐν τοῖς πέρασι τοῦ θεάτρου (τοῦ κοίλου) κλίμακας. Σ. Μ.

(2) Πολλὰς ἄλλας ἀρχιτεκτ. λεπτομερείας ἐπιθεὶ παρὰ R. Schillbach «über das Odeion des Herodes Attikos».

γαξε. Τῶν ἀγαλμάτων δ' ἐν ὑπολαμβάνεται, ὅτι ἦν τῆς Ῥι-
γίλλης.

Τὴν περιγραφὴν δὲ ταύτην περαίνομεν, δηλοῦντες ἅμα, ὅτι ὁ
πλούσιος ἡμιρρωμαῖος Ἡρώδης καὶ οἰκοδομίας μεγαλοπρε-
πῶν ἐπαύλεων (Willen) κατεσκεύασε κατὰ Ῥωμαϊκὴν
ὄλως φιλοκαλίαν. Τοιαύτας δ' εἶχεν ἐν Μαραθῶνι μάλιστα καὶ
ἐν τῇ τερπνοτάτῃ τῆς Ἀττικῆς « Ὀάσει ». τῇ Κηφισίᾳ.
Τῶν μαθητῶν δ' αὐτοῦ τις περιγράφων αὐτὰς, ἐξείρει ἐν-
θουσιῶν τὸ τερπνὸν τῶν κήπων, τὴν ὠραιότητα καὶ διακό-
σμησιν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸ λυσιτελὲς τῶν ἀγροτικῶν τού-
των οἰκοδομιῶν, αἷς καὶ μεγαλοπρεπεῖς στοὰς καὶ βαλανεῖα
συνυπῆρχον.

Ἐπὶ ταῖς παντοίαις δ' εὐεργεσίαις, ἃς ὁ Ἡρώδης τῇ τῶν
Ἀθηναίων πόλει θαψιλῶς παρέσχε, ἀπέτισαν αὐτῷ χάριτας βου-
λή τε καὶ δῆμος ὁμοίως, ὥσπερ καὶ τῷ αὐτοκράτορι Ἀδριανῷ.
Διότι πλὴν ἄλλων τιμῶν παρεχωρήθη μὲν αὐτῷ εἰκότως μαρμα-
ρίνη τιμητικὴ ἐν τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ ἔδρα, ἀλλὰ πρὸ πάντων
πολλὰ ἀνετέθησαν αὐτῷ ἐπιγράμματα καὶ ἀνδριάντες, εἰς οὓς, ὡς
γινώσκομεν, ἀντικρυσσοειδῆς ἐγένετο τότε ἐν Ἀθήναις δαπάνη.
Οὐχ ἤκιστα δ' ἄξιον γὰρ μνημονεύσωμεν, ὅτι ἀνέθεσαν αὐτῷ,
ὥσπερ καὶ τῷ αὐτοκράτορι πρότερον, ἰδίᾳ ἐκάστη ἀπασῶν τῶν
(τὰ νῦν 13) Ἀττικῶν φυλῶν τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ὅμοιον ἐγκω-
μιαστικὸν ἐπιγράμμα φέρουσαν. Τὸ αὐτὸ δ' ἐγένετο καὶ ἐν τῷ
δῆμῳ (σελ. 190) Μυρρινούντι.

Ἐκ δὲ τῆς τῶν Ἀθηναίων ἱστορίας γινώσκομεν, ὅτι, ἐπὶ
αὐτοκράτορος τῶν Ῥωμαίων Μάρκου Αὐρηλίου, σπου-
δαίως ὁ Ἡρώδης διέστη πρὸς τοὺς ἐφ' ἑαυτοῦ Ἀθηναίους ἀγανα-
κτῶν δ' ἐυπερήφανος ἀνὴρ ἕνεκα τούτου ἀπεχώρησεν ἐπὶ πολλὰ
ἔτη ἀπὸ τοῦ 168 μ. Χ. εἰς τὰς τερπνάς αὐτοῦ ἀγροικίας. Οὐδὲν
δ' ἤττον, διαλλαγῆς αὐθις ἐπιγενομένης ὕστερον, ἐνθέρμως
συνέπραξεν ὁ Ἡρώδης, ὅτε ὁ αὐτοκράτωρ Μάρκος Αὐρήλιος
συνεχίζων τὰς τῶν ῥητορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἐν Ἀθήναις
σχολῶν βελτιώσεις, ὧν οἱ τῶν Ἀθηναίων ἄρχοντες ἐπελάβοντο
ἐπ' Ἀντωνίνου Πίου, τοῦ πρὸ αὐτοῦ βασιλεύσαντος, οὕτω διερ-
ρύθμισε καὶ οἰκονομικῶς αὐτὰς διετάξατο, ὥστε, εἰ μὴ ἐθέλωμεν

ὑπεράγαν αὐστηρῶς νὰ ἐκλιθεῖσαν τὴν λέξιν, ἐυνάμεθα νὰ ποιῶμεθα τοῦντεῦθεν λόγον περὶ ἐθνικῶν ἐν Ἀθήναις Παναπιστημίου. Καὶ νῦν τῷ μὲν νέῳ εὐεργέτη Μάρκῳ Αὐρηλίῳ ἀνδρίας εἰκότως ἐν τῷ θεάτρῳ ἀνετέθη· τῷ δὲ Ἡρώδῃ τῶν πρώτων μὲν ῥητόρων καὶ «σοφιστῶν» τῆς ἐποχῆς ταύτης ὄντι, ἐπιστάτη δὲ νῦν τοῦ νέου ἰδρύματος, ἐπέπρωτο νὰ μὴ ἀπολαύσῃ ἐπὶ πολὺ τῆς νέας δόξης, ἥτις ἀπὸ τοῦδε αὐτὸν τε καὶ τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα καὶ φιλολογικῶς περιέβαλλε· διότι ἀπεβίωσεν ἤδη τῷ 177 ἐν Μυρρινεῦντι. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ἰδρυσαν αὐτῷ μνημεῖον ἐν τῇ περὶοχῇ τοῦ πρώτου καὶ μεγίστου τῶν ἔργων αὐτοῦ, τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου.

Ἐν ὑπερόχῳ αὐθις ἀκμῇ τῶν ἐν Ἀθήναις μεγάλων παιδευτηρίων γενομένων, ἐπληρώθη ἐπὶ πολλὰς ἐτι γενεὰς ἡ γηραιὰ πόλις πλήθους σπουδαστῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἀδιαλείπτως μετεβάλλετο. Ἐκ πασῶν δὲ συρρέοντες τῶν χωρῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τῆς ἀρχαιότητος καὶ πρὸς τοὺς ὅλως ἰδιορρυθμοὺς τρόπους ἔχοντες Ἀθηναίους φιλοσόφους ἀναστρεφόμενοι, ἰδίᾳ δὲ τοὺς «σοφιστάς», διήγον μὲν οἱ Ἀθηναῖοι διατρέχοντες σπουδασταὶ ἐν τε ταῖς στοαῖς, τοῖς γυμνασίοις καὶ ταῖς ὁδοῖς βίον λαμπρὸν, ποικίλον καὶ πολυκίνητον, περιήπτον δ' εἰσαυθις τῇ πόλει ταύτῃ τῆς Ἑλλάδος μέχρι Ἀλαρίχου ἐτι παγκόσμιόν τινα φήμην. Ἀλλ' ὅμως ἡ εὐθυμία αὐτῆ νεότητος καὶ ἡ ὁσημέρα αὐξανουμένη τῶν ξένων συρροή διέμειναν ἀπὸ τοῦ χρόνου τούτου τὰ μόνα ἀξιολογώτατα μαρτύρια τοῦ ἐν Ἀθήναις ἐπιτετηδευμένου βίου· τὸ δ' ἐπαγωγὸν τῶν τε ἐν Ἀθήναις περὶ τὰ γράμματα σπουδῶν καὶ τῶν παλαιῶν τε καὶ καινῶν μνημείων ἐτηρήθη ἀκμάζον μέχρι τῆς πτώσεως τῶν ἀρχαίων καθόλου. Ἡ δ' αἰσθησις, ἡ ἀπὸ τῶν μνημείων μάλιστα τοῖς παλαιοῖς ἐπιγενομένη, κατοπρίσσει πᾶν σαφῶς ἐν οἷς συνέγραψαν δύο τῶν συγγράφων τῷ Ἀντωνίνῳ γενομένων συγγραφέων ἐν τῇ ἐνθουσιαστικῶς ὀηλον ὅτι συνταχθεὶς περιγραφῇ τοῦ Σμυρναίου ῥήτορος Αἰλίου Ἀρισταίδου, καὶ ἐν τῇ ἡμετέρας ἐγούσης συγγραφῇ τοῦ Λυδοῦ περιηγητοῦ Παυσανίου, ὅστις τὸ πρῶτον εἰς Ἀθήνας παρεγένετο ἐν χρόνῳ ἐν τῷ τὸ ἐπὶ Ῥηγιλλῆ Ὀιδεῖον οὐκ ἦν ὠκοδομημένον· Πάντως δ' ἡ πόλις διακατεῖχε τότε

λίαν ἐπαγωγῶς τῶν θεωρούμενων τὰς ψυχάς. Ναὶ μὲν ἡ πάλαι τοῦ Πειραιῶς λαμπρότης καὶ τὰ μακρὰ τεῖχη ἐξερρανίσθησαν ἐς αἰεὶ ἀλλ' αἱ Ἄθηναίαι πλὴν τῶν ἀναριθμητῶν πλαστικῶν ἔργων καὶ τῶν χαλκοῦ καὶ μαρμάρου ἀνδριάντων, παρείχον εἰς θέαν ἀπὸ τοῦ 6' μάλιστα π. Χ. αἰῶνος πλῆθος μνημείων ὡς εὐδέποτε πρότερον· διότι τὰ μεγαλοπρεπῆ τῆς Ἀκροπόλεως οἰκοδομήματα ἔμενον ἀέλαστόν ἔτι ἐν τῷ κλιονίῳ καὶ σιωπηλῷ αὐτῶν κάλλει. Πρὸς τοῖς παλαιοῖς δ' ἐν τῷ ἄσπειδρῶμασι, τῷ τε Θηρείῳ καὶ τῷ τοῦ Περικλέους Ὀιδεῖῳ, ἄλλα δὲ καὶ τῷ Διονυσιακῷ θεάτρῳ, προσωκοδομήθησαν πλῆθος νέων οἰκοδομημάτων, ὧν ὁ πρὸς τὰ παλαιὰ συνδυασμὸς διαφερόντως εὐηρέσται ἐν ἐκείνοις μάλιστα τοῖς χρόνοις. Οὐδεὶς δὲ σθόνος, εἰ οἱ κατὰ τοὺς νῦν χρόνους ἐμπείρως τῶν καλῶν ἔχοντες ξενότροπα ὑπολαμβάνουσι τὰ μεταγενέστερα, μάλιστα δὲ τὰ Ῥωμαϊκὰ ἢ ἐν Ῥωμ. χρόνοις κατασκευασθέντα ἐν Ἀθήναις οἰκοδομήματα ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ παλαιότερα, τινὰ δὲ μάλιστα ὑπολαμβάνουσι τῆς ἀρχομένης παρακμῆς προϊόντα· οἱ δ' ἐπὶ τῆς μεταγενεστέρης ἀρχαιότητος γεγονότες δὲ ν' εἶχον τούτου αἰσθησιν, ὡς οἱ ἐν τοῖς νῦν χρόνοις. Διότι δὲ πρὸς τὰ Προπύλαια, τὸ Ἐρέχθειον καὶ τὸν Παρθενῶνα θαυμασμὸς εὐδαμῶς ἐκόλυεν αὐτοὺς γὰρ ἐξυμνῶσι λαμπρῶς καὶ τὸ καταπλήκτον τοῦ Ὀλυμπιεῖου κάλλος καὶ τὴν πολυτέλειαν τοῦ Σταδίου καὶ τὴν ποικίλην μεγαλοπρέπειαν ἐν τε τοῖς ἄλλοις τοῦ Ἡρώδου μαρμαρίνοις οἰκοδομήμασι καὶ ἐν τῷ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὀιδεῖῳ. Διὰ δὲ τὴν χάριν τῶν νέων συνοικιῶν, τῶν μεστῶν Ῥωμαϊκῶν ἀνακτόρων καὶ κήπων, ἡδέως λήθη ἐπερίγνετο τῆς πενίας, ἣτις, παρὰ τὰ νέα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα ἐνδαιτωμένη, τὴν παλαιάν ἐλυμαινετο πόλιν· καὶ παρ' ἐκείνοις δ' ἔτι, παρ' οἷς ἡ πενία αἰσθητοτέρα ἦν, ἢ τοῖς μάλιστα εὐθυμον βίον διάγουσι καὶ αὐτάρκη γνώμην ἔχουσιν Ἀθηναίοις, βεβαίως ἦν αὕτη ἀνεκτή (1).

(1) Μεταξὺ τῆς στοᾶς Ἀττάλου καὶ τοῦ Θηρείου ἐν ὁδῷ Ἐπωινύμων λείψανα ὑπάρχουσιν οἰκοδομήματος μεταγενεστέρων χρόνων, ὃ διὰ τὸ ἀσυμμέτρως ἰδρῦσθαι ἐν τῇ ἀγρῶ μέση ἀνιγμὰ τοπογραφικὸν ἔμεινε. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο διὰ τὰ ἀνευρεθέντα κολοσσαϊὰ ἀγάλματα στοᾶ γιγάντων (καὶ Ἐπωινύμων) καλούμενον, σύγκριται ἐκ 4 ἀμελῶς συντεθειμένων βάσεων, ἐφ' ὧν μαρμάρου βά-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Βυζαντιακός μεσαίωv.

Παρελθόντων τῶν χρόνων τῶν Ἀντωνίνων, ἡ μὲν ἱστορία τῶν Ἀθηνησιν οἰκοδομημάτων, ἀκριβῶς εἶπεῖν, τελευταῖ· λοιπὸν δ' ἡμῖν ἐστὶ ἐστὶ τὸ ἥττον ἐπιτελεσθέν ἔργον διὰ βραχέων νὰ περιγράψωμεν, πῶς ἡρέμα ἐμειώθησαν καὶ ἐν μέρει μετεβλήθησαν, ἐστὶ δὲ πῶς κατὰ μικρὸν ἀφανῆ ἐγένοντο πάντα ταῦτα τὰ πάγκολλα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα, ἅτινα, πολλῶν αἰώνων προϊόντων, ἐν τε τῇ Ἀκροπόλει καὶ περὶ αὐτὴν συνεσωρεύθησαν. Ὁ μετὰ τὴν τελευταίαν (180 μ. Χ.) τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου χρόνος δὲν ἦν ἐστὶ τοιοῦτος, ὥστε ἀφθονα χρήματα ὑπὸ Ῥωμαίων αυτοκρατόρων νὰ δαπανῶνται ὑπὲρ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀλλ' ὁ τρίτος μ. Χ. αἰὼν, μάλιστα δὲ τὸ δεῦτερον αὐτοῦ ἡμισυ, δλιέθριον καὶ εἰς τὴν φιλοτάτην ταῖς μούσαις καὶ ταῖς τέχναις ταύτην πόλιν ἐγένετο. Ἡ ἐν Ῥώμῃ ἀπὸ τῆς δολοφονίας (235 μ. Χ.) τοῦ αυτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Σεβήρου ἀποκρουμένη ἀστυτεία καὶ ἡ ἔκτοτε ἀκτασχετῶς καὶ ἑστημέραι ἀνιάτως ἀξαναομένη πολυχρόνιος ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ κράτει γενομένη ἔλλειψις χρημάτων, ἅμα δ' ἡ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος τούτου ἐπὶ δύο δεκαετηρίδας τὸ κράτος λυμινουμένη διττῇ ἐπιδημίᾳ, ἡ τοῦ λοιμοῦ δῆλον ὅτι καὶ ἡ τῶν ἐπαναστατικῶν προ-

Ορα ἐδράζονται, τραχέως μὲν εἰργασμένα, διὰ δένδρου δ' ἐλαίας, τὴν δράκων περιβάλλει, ἀναγλύφως κεκοσμημένα ἐν τῇ πρὸς ἄρκτον ἐπιφανείᾳ. Ἐμπροσθεν δὲ παραστάδων ἐπὶ τῶν βάθρων τούτων ἰδρυμένων γυμνά ἴστανται κολοσσιαῖα ἀγάλματα ἀνδρῶν, ὧν τὰ κάτω τοῦ σώματος ἐλικτοῦς εἰκονίζουσι δράκοντας, ἰχθύσιν ἑοικότας. Αἱ κεφαλαὶ δὲ τῶν σωζομένων τριῶν ἀγαλμάτων ἐλλείπουσιν· αἱ δὲ χεῖρες πρὸς τὰ ἄνω προδήλω· ὑψοῦντο, ὅπως τὸν θριγκὸν τοῦ οἰκοδομήματος ὑποβάσταζωσι. Τὰ δ' ἀγάλματα ταῦτα ἐνεκα τῆς χειροτεχνίας, ἐπιμελεστέρας οὔσης τῆς τῶν βάθρων, ἔργα Ῥωμ. μὲν χρόνων εἶνε, ἀλλὰ τῶν ἀρχαιοτέρων· ἐλήθησαν δ' εἰκότως ἐκ θεατροειδοῦς τινος οἰκοδομήματος. Ἀπίθανον δὲ φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευον εἰς εἴσοδον οἰκοδομήματος τῆς ἀγορᾶς διὰ τὸ ἀσύμμετρον τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἰσχοδόμηται τοῦτο. (Baumeister: Denkmäler des Klass. Alterthums S. 168. Πρακτικῆ τῆς ἀργ. Ἑταιρ. 1871 σελ. 33 καὶ ἐξῆς). Σ. Μ.

κηρύξειον καὶ τοῦ στασιώδους ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους Καισαρισμοῦ, ταῦτα πάντα ἐρμείως τε καὶ ἀμέσως λίαν ὀλεθρίως πάντως ἐπέδρασαν καὶ ἐπὶ τὰς Ἀθήνας. Ἡ δ' ἀκμὴ τῶν σχολῶν (Πανεπιστημίου) ἐτηρεῖτο καὶ πέραν τῶν μέσων τοῦ τρίτου μ. Χ. αἰῶνος, πλὴν γε δὴ ἔτι ὀσημέραι τὰ ὑπὲρ τοῦ κράτους ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων ἀναλισκόμενα γρήματα ἐπιλείπουσιν, ὡς τὸ εἶκός, κατὰ μικρόν. Ἀλλὰ τὰ ἄμετρα κακὰ, ἅτινα ἀπὸ τῶν εὐσμοῶν τοῦ αὐτοκρ. Δεκίου (251 μ. Χ.) ἢ ἀγρία ἀπὸ βορρᾶ ἐπιδρομῆ, μάλιστα δ' ἢ τῶν Γερμανικῶν φύλων ἐπὶ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ τὰς Ἑλληνικὰς τοῦ Ῥωμ. κράτους ἐπαρχίας ἐπηγάγετο δεινότατα, ἐπὶ τέλους ἐπληξάν καὶ τὰς Ἀθήνας. "Ο, τι δ' ἔτι περὶ τῆς περαιτέρω ἱστορίας τῶν οἰκοδομημάτων τῆς πόλεως ταύτης γινώσκωμεν, ἀναπόσπαστον τοῦτο τυγχάνει ἐν ἀπὸ τῶν πολεμικῶν πράξεων.

Ἀπὸ δὲ τῆς τελευταῖης Ἡρώδου τοῦ πρεσβυτέρου, τοῦ λόγου περὶ τῶν καλλιτεχνικῶν οἰκοδομημάτων ὄντος, μνημονεύεται (περὶ τοὺς πρώτους τοῦ γ' αἰῶνος χρόνους), ὅτι μετεσκευάσθη ἐν μέρει πάλιν τὸ Διονυσιακὸν Θέατρον ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος Φι α ί θ ρ ο υ, εἰς τὸ ἔμπροσθεν προσκβληθέντος τοῦ προσκηνίου ἢ λογείου. Εἶτα δὲ μετὰ χρόνον μακρὸν ἐδέησε πάλιν τὸ πρῶτον ἐν ἔτει 253 μ. Χ. νὰ ἐπισκευασθῶσι τῆς πόλεως τὰ τ ε ί χ η· διότι ἀπὸ τῆς τελευταῖης τοῦ αὐτοκρ. Δεκίου φοβερώτερος ὀσημέραι ἐγένετο ὁ κίνδυνος, ἐν οἷς Γότθοι μάλιστα, (καὶ ἀσπόνδιον εἰς τοῦτο περὶ τοῦ Θρόνου ἀγίωνων συνεπιδρώντων) ἐπὶ τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου, παρεσκευάζον, ἀπὸ τοῦ κάτω Δουναβέως ὀρμώμενοι. Ἡδὴ δ' ἀπὸ τοῦ Θέρους τοῦ 253 Γότθοι καὶ Μαρκομάννοι, ὀφειλόμενοι ἐκ τῆς εἰς Ἰταλίαν διαβάσεως τῆς Ἰλλυρικῆς στρατιάς, κατέκλυσαν τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς μεγάλης χερσονήσου· ἐπειδὴ δ' ὁ στρατηγὸς Οὐ α λ ε ρ ι α ν ὸ ς, ὁ τῆ αὐτῆ πάντως ἔτει ὑπὸ τῶν ἰδίων στρατιωτῶν τὴν περφόραν περιδληθεὶς ἐν ταῖς περὶ τὰς Ἀλπεις χύραις, μόλις κατὰ Μάϊον τοῦ 254 ἀπηλλάγη ἀπὸ ἐπικινδύνων αὐτῶ ἐχθρῶν ἐν Ἰταλία ἠττηθέντων, αἱ ἐπαρχίαι, αἱ μετὰξὺ τοῦ κάτω Δουναβέως καὶ τοῦ Ταῦγέτου, ὀφείλον αὐταὶ τό γε νῦν ἑαυταῖς νὰ βοηθήσωσιν. Εἰς καλὸν δὲ μέγα τῆ Ἑλλάδι ἀπέβη, ὅτι οἱ τῆς Θεσσα-

λονίχης πολίται· καὶ οἱ φρουροί, οἱ μακρὰν πολιορκίαν ὑποστάντες, νὰ ἐπίσχωσιν ἐδυνήθησαν εὐθαρσῶς ἀμυνάμενοι τὴν ἔρμηγν τῶν ἀπὸ βορρᾶ πολεμίων· διότι οἱ Ἕλληνες ἔτυχον καίρου, ὅπως ἐρρωμένως κατὰ τὸ δυνατόν πρὸς ἀμυναν παρασκευασθῶσιν. Οἱ δ' Ἀθηναῖοι ὠχύρωσαν τότε πάλιν τὴν πόλιν, ἐπαρκῶς μὲν ἐπισκευάσαντες τὰ πεπτωκότα τοῦ περιβόλου, φράξαντες δὲ τὰ κενά, μάλιστα δὲ τὰ ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ πλευρᾷ (σελ. 173) γενόμενα ἐξ οὗ χρόνου ἢ τοῦ Ἀδριανοῦ νέα πόλις ὠκοδομήθη. Ἴσως δὲ πρὸς τὰς ἐπισκευὰς ταύτας συναρτῆς εἶνε ἢ τῶν ἐχυρωμάτων κατασκευῆ, ἅτινα τῷ τρίτῳ αἰῶνι ὠκοδομήθησαν ἐν τῇ δυτικῇ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾷ ὑπὲρ τὴν κλίμακα τῆς πρὸς τὰ Προπύλαια ἀναβάσεως.

Ἄλλ' ὅμως τὰ τεῖχη δὲν ἔσωσαν τοῦλάχιστον τὸ ἄστυ, ὅτε προσελθόντων ἐν ἔτει 267 τῶν Γόθων καὶ Ἐροῦλων εἰς τὸ Αἰγαῖον πέλαγος, ἀπέβησαν οἱ Ἐροῦλοι εἰς Πειραιᾶ καὶ ἐνέβαλον εἰς τὴν γηραιάν τῶν μουσῶν πόλιν. Οἷα δὲ τότε οἱ ἄγριοι τοῦ βορρᾶ γίγαντες εἰργάσαντο, ἀδύνατον νὰ ὀρίσωμεν. Ἴσως δὲ τότε οἱ μὲν Ἀθηναῖοι προησπίσαντο τὸ ἐπὶ Ῥηγιᾶν Ὀιδεῖον ὡς ἐξωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως ὀχύρωμα, ἐν δὲ τῶν προσεχόντων προῆλθεν ἢ τοῦ οἰκοδομήματος μεγάλης πυρπόλησις, ἦτις, καθ' ἃ οἱ νεώτεροι ἐπὶ τόπου ἐρεῦνας ποιητάμενοι ἀποδέχονται, παντάπασι τὴν ὠραιότητα τοῦ μνημείου τούτου ἔφθειρεν. Ὅμως δ' οἱ Ἐροῦλοι δὲν διέτριψαν πολὺ· διότι ὁ γενναῖος Ἀθηναῖος ἱστορικὸς Πόπλιος Ἐρένιος Δέξιππος, ~~ὃς ἀνατιμῶς κατεθροῦνθησεν~~, ὀρμώμενος ἀπὸ τοῦ ἐλαιῶνος ἢ τῆς Κηρισιᾶς, τοὺς πολεμίους διὰ 2000 ἀνδρείων ἐθειλοντῶν, ἐδυνήθη, ἐλθόντων αὐτοκρατορ. στρατευμάτων, νὰ ἐξώσῃ πάλιν αὐτοὺς εὐτυχῶς ἐν τε τῆς πόλεως καὶ τῆς γῶρας. Οὐ μὲν βεβαίως τοῦ πολεμιστοῦ τὴν δόξαν, πάντως δὲ τὴν τοῦ διαπρεποῦς ἱστορικοῦ ἐξύμνει τὸ διθυραμβῶδες ἐπίγραμμα, ὃ ἔτη τινὰ ὕστερον ἐχάραξαν τὰ τοῦ Δαξίππου τέχνη ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ τιμητικοῦ ἀνδριάντος, ὃν αὐτῷ ἴδρυσαν, ἐπιτρέψαντος τοῦ Ἀρείου πάγου, τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου.

Καὶ τῆς ἐποχῆς δὲ ταύτης τὴν ἀγρηματίαν ἀντιπαρήλθον. εἰσαῦθις εὐτυχῶς αἱ Ἀθηναῖ καὶ δὴ παντάπασι διαφερόντως διὰ

τὸ πολὺ τοῦ χρήματος, ὅπερ αὐτῇ πάλιν εἰσέφερον αἱ σ γ ο λ ι α ἰ. Τὸ πανεπιστήμιον δῆλον ὅτι τοῦτο, οἰχομένων τῶν τοῦ γ'. αἰῶ-
 νος ἐπιδρῶν, ἐξίκατο καὶ αὐθις εἰς πάνυ θαυμαστὴν ἀκμὴν
 ἐπὶ τρεῖς καὶ πλεόν γενεάς, μάλιστα δ' ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ
 μεγάλου καὶ τῶν υἱῶν ἑθαλλεν ὑμνούμενον ἐπὶ τῇ λαμπροτάτῃ
 αὐτοῦ ἐπιδόσει. Αὐτὸς δ' ὁ Κ ω ν σ τ ἄ ν τ ῖ ν ο ς συνετὸς ὢν,
 εἰς τῶν μεγάλων ἦν φίλων καὶ εὐεργετῶν τῶν Ἀθηναίων· εἰ
 δὲ καὶ οἰκοδομήματα κατασκεύασε νέα, οὐ γινώσκομεν ἐκ τῆς
 ἱστορίας. Εἰ δ' ἐπεκταθείσης τῆς δυνάμεως αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῇ
 Ἑλληνικῇν χερσονήσῳ (ἄρα ἀπὸ τοῦ 314 μ. Χ.) καὶ περὶ
 τῶν ἐν Π ε ι ρ α ι ε ῖ λιμενικῶν ἔργων προὐνόησεν, ὥσπερ
 καὶ περὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ 322 ἔτους,
 ἀγνοοῦμεν ὅμως δὲ βέβαιον τυγχάνει ὅν, ὅτι ἐν τῇ τελευταίῳ
 πολέμῳ τῇ περὶ τῆς μοναρχατορίας γενομένῳ πρὸς Λικίνιον τὸν
 τῆς ἀνατολῆς αὐτοκράτορα, τὸ μέγα τοῦ Κωνσταντίνου ναυτι-
 κὸν ἐκ τῶν λιμένων ἀπῆρην, ἐν οἷς ποτε οἱ τοῦ Κίμωνος καὶ
 Κόνωνος στόλοι ἐν ἀσφαλεῖ ἦσαν. Ἀλλὰ τῶν τοιούτων ἀρχαιο-
 λογικῶν ἀνακνήσεων πολλῶν μᾶλλον προσεῖχον τὸν νοῦν οἱ Ἀ-
 θηναῖοι τοῦ δ'. μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὰς εὐμενεῖς ὠφελείας, ἃς διαρ-
 κῶς παρεῖχεν ὁ τοῦ Κωνσταντίνου οἶκος εἰς τὸ Πανεπιστήμιον
 αὐτῶν. Ἡ εὐνοία δ' αὕτη καὶ ὅτε ἡ τοῦ Κωνσταντίνου δυνα-
 στεία εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσῆλθε δὲν ἐμειώθη· διετέλουν
 δ' αἱ Ἀθῆναι μετὰ τε τῶν σοφιστῶν καὶ τῶν μνημείων τὸ ὀχυ-
 ρώτατον ἴσως οὐσαι πνευματικὸν ἔρυμα, ὅπερ ὁ καταρρέων ἔθνι-
 κὸς Ἑλληνικὸς κόσμος ἔτι τότε κατεῖχεν. Χάρις δ' ἔστω τῇ με-
 γάλῃ εὐνοίᾳ, ἣν θερμῶς ἐνεδεικνυσεν ὁ χριστιανὸς αὐτοκράτωρ
 Κώνσταντ' πρὸς τὸν περίδλεπτον σοφιστὴν Προαιρέσιον (ὃς καὶ
 αὐτὸς δὴ χριστιανὸς ἦν), ὅτι αἱ Ἀθῆναι ἐν τοῖς ἔτεσι, μάλιστα
 τοῖς μεταξὺ τοῦ 343 καὶ 346, τῆς τῶν φόρων ἔτυχον μεταγω-
 γῆς πολλῶν ἀξιολόγων νήσεων εἰς τὸ δημόσιον αὐτῶν ταμεῖον.
 Ἡ δὲ μεγίστη δυσμένεια, μεθ' ἧς προσηνέχθη ὕστερον ὁ αὐτο-
 κράτωρ Κ ω ν σ τ ἄ ν τ ι ο ς ὁ Β'. (ἀπὸ 393) πρὸς τὸν
 καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι ἐθνισμὸν, οὐδεμίαν ἐπήνεγκε βλάβην εἰς τὰ
 ἀρχιτεκτονικὰ τῶν Ἀθηνῶν μνημεῖα· ἀγνοοῦμεν δὲ τίνας ἐξαι-
 ρέτους καὶ μεγάλας χρηματικὰς προσήνεγκε παροχὰς ἰδίως τῇ

πόλει ταύτη (ἀπὸ τοῦ 361) κατὰ τὴν βραχίαιαν αὐτοῦ βασιλείαν ὁ παρὰ τὸν τῶν Ἀθηνῶν φίλος Ἰουλιανὸς ὁ αὐτοκράτωρ. Καί τοι δὲ νέος τις Πρώτης δὲν ἀνεράνη καὶ πάλιν ἐν Ἀθήναις, δὲν ἐπέλιπον ὄμως καὶ νῦν ἐτι εὐεργέται, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐξ ἡγεμονικοῦ οἴκου. Οὕτως ὁ μὲν τῆς Ἀχαΐας ἀνθύπατος Κερδώνιος πλείστα ἐδαπάνησε χρήματα ἐπὶ Κωνσταντος (340 - 350), τοῦτο μὲν ὅπως ἀρχιτεκτονικῶς ἐπισκευάσῃ φθοράς. εἴτ' ἐπὶ Γότθων γενομένης, εἴτ' ἐκ σεισμῶ τῶ 348· τοῦτο δ', ὅπως τὴν πόλιν κοσμήσῃ διὰ συσκίων περιπέτων ὁ δ' ἀνθύπατος Ἀμπέλιος (361) γὰ διακωλύσῃ ἐπεχείρησε τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον βροχὴν τοῦ θῆρου Κολυττοῦ. Ὁ δὲ θῆρος καὶ τινες τῶν ἰδιωτῶν οὐκ ἐπαύσαντο μέχρι Θεοδοσίου καὶ πέρα γ' ἐτι διὰ νέων γὰ ἐξωραϊζῶσι τὴν πόλιν τιμητικῶν ἀνδριάντων τῶν αὐτοκρατόρων, μάλιστα δὲ Κωνσταντίνου τοῦ μεγάλου καὶ ἄλλων, ὡφελείας τῇ πόλει παρασχόντων ἀνδρῶν, οἳ ἦσαν ἑπαρχοὶ πολλοῦ ἀξιοῦ καὶ ὑμνοῦμενοι διδάσκαλοι, οἷος ὁ Προκρίσιος. Παρεπόμενον δὲ τοῦ ἀκὰθηματικοῦ βίου ἦν, ὅτι πλείστοι τῶν διδασκάλων ἰδίας ἰδρύσαν ἀχρομακτικῶς κηλοῦσας ὧν αἱ ὑπὸ τῶν εὐπορωτέρως ἐχόντων ἐν τοῖς ἰδίαις αὐτῶν οἴκοις κατασκευασθεῖσαι, θεατροειδῶς διασκευάσθησαν καὶ μαρμάρῳ ἐκοσμήθησαν (1). Οἱ δὲ πάλαι περίκλυτοι καὶ ἔξω τῶν τειχῶν ὄντες παρὰ τοῖς τῶν γυμνασίων, μάλιστα δ' οἱ τῆς Ἀκαδημείας καὶ τοῦ Λυκείου, ἐξωρογονήθησαν καὶ πάλιν ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας ὑπὸ τῆς σπουδαζούσης εὐθύμου νεότητος πάντως δὲ κατὰ τὰς περιστάσεις καὶ στάδιαι ἐγίγνοντο μάχη, εἰ οἱ εἰς ἑταιρείας διηρημένοι καὶ τοῖς διαμιλλωμένοις ῥήτορες παρὰ τῶν παραδεδομένοις σπουδασταῖ προκλουμένοις ἑαυτοὺς ἔβλεπον ὥστε γὰ διεκδικήσωσιν ἐν ἀλλήλοις ὀπλισμένη χεῖρ' τὰς ἀντιθέσεις τῶν τιμωμένων ὑπ' αὐτῶν διδασκάλων. Τούναντίον δὲ τέλος ἀγνοοῦμεν ποῦ τῶν Ἀθηνῶν, ὧν ὁ ἔθνικὸς πληθυσμὸς περὶ μέσον τὸν δ' αἰῶνα λίαν ἦν ἐτι ὑπερβάλλων, ἢ Ἐκκλήσια ἰδρύτο, ἐν ἣ τὰς ἑαυτῶν συνάξεις ἐποιεῦντο ἔλιγοι μὲν, ἐνθερμοὶ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἑπαδοί.

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth a. a. O. S. 711.

Οἱ δ' ἐπὶ Ἰουλιανοῦ ἐν ὄλως μειονότητι ἔτι ὄντες ἐν Ἀθήναις Χριστιανοὶ περὶ μέσον τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἐξέικοντο ἤδη εἰς πλειονότητα παντάπασιν ἀναμφίλεκτον. Καὶ ἐπῆλθον μὲν βεβαίως μέχρι τότε μεγάλα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φοραὶ· ἀλλ' ὅμως τὰ μεγάλα δεινὰ, ἃ Θεοδοσιος ὁ Α'. ἀπὸ τοῦ 381 ἐπὶ τὸν Ἑλληνικὸν ἔθνισμὸν ἐπήνεγκε, καταπληκτικῶς ἐπετάθησαν ἐπὶ τῶν ἀνενοχλήτως ἐπὶ πολλοὺς μῆνας ὑπὸ τῶν δουρικῶν Γέτοων γενομένων δηώσεων, ὅτε οὗτοι κατὰ φθινόπωρον τοῦ 395 μ. Χ, ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ βασιλέως Ἀλαρίχου, εἰσέβαλον πορθοῦντες εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἀχαίαν. Καὶ αἱ μὲν Ἀθηναὶ διέφυγον τὰς δηώσεις ταύτας· διότι ἡ πολλῶν χρημάτων ἀπόστισις ἔσωσε τὴν ἔνδοξον πόλιν λυπηρῶν συμφορῶν, αἵτινες πολλαχόσε τῆς Ἑλλάδος ἐπέσκηψαν· ἀλλ' ἡ ἐρήμωσις τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ παντελῆς ἐξαφάνισις τῶν ἐν Ἐλευσίनि ἱερῶν ἦσαν πληγὰὶ λίαν βαθεῖαι. Ἡδὲ δὲ ἦλθε καὶ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐν ᾧ ἡ μεγάλη ἀπέχθεια τῆς χριστιανικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει κυβερνήσεως κατὰ μικρὸν ὀλεθριωτέρα ποικιλοτρόπως ἐγίγνετο εἰς τε τὸν ἀρχαῖον βίον καὶ καθόλου εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις ἀρχαῖα.

Πρὸς τὸ Ἀθήνησι δὲ Πανεπιστήμιον δυσμενέστατα καὶ δὴ ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς πολεμιώτατα προσηνέχθησαν μάλιστα οἱ ἀπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β'. (408 - 450) βασιλεύσαντες, τοῦτο μὲν διότι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος ἤθελεν ἐκποδῶν τὴν ποιήσθηται τὸν φορτικὸν ἐν Ἀθήναις ἀνταγωνισμὸν χάριν τῆς λαμπρῶς κοσμηθείσης ἐν Βυζαντίῳ Ἀκαδημείας αὐτοῦ· τοῦτο δὲ διότι ἡ ἐν Ἀθήναις νεοπλατωνικὴ φιλοσοφία, ἥτις μετὰ τὴν κατάπτωσιν τῆς ῥητορικῆς τέχνης μόνη ἔτι διέμεγεν ἀκμάζουσα, ἀπρὶς ἀντεῖχετο τῶν τοῦ ἔθνισμοῦ καὶ ὑπερεμάχετο αὐτῶν αἰεὶ κατὰ τὸ δυνατόν φιλολογικῶς. Ἐνεκα δ' ὅμως τῶν δεινῶν καταθλίψεων, αἷς αὐτὸς ἐχρήσατο πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς λατρείας, κατωρθώθη, ὅπως διὰ δύο μέσων οὐσιωδῶς τὰ ἐν Ἀθήναις πράγματα μετατραπῶσιν. Ὡς δὲ ἔβλεπον ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ μέγας, ὁ ἄλλως μεγάλας ἐπὶ τὰς Ἀθήνας βλάβας μὴ ἐπενεγκῶν, εἶχεν ἀρπάσας παρὰ πολλῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρ-

γιῶν πλεῖστα καλλιτεχνικά ἔργα, ἵνα δι' αὐτῶν τὴν νέαν ἐπὶ
 τοῦ Βουπόρου παγκόσμιον πόλιν κοσμήσῃ, οὕτω καὶ νῦν ἀδεύστε-
 ρον λεηλατούμεναι διετέλεσαν αἱ Ἀθηναὶ ἰδίως, ἵνα παντοῖα
 μνημεῖα, μάλιστα δὲ εἰ ταῦτα τῇ ἀρχαίᾳ ὑπηρετήσαν λατρεία,
 προσκτηθῶσι πρὸς νέαν τῆς ἀκορέτου πρωτεύουσας ἐπικόσμη-
 σιν. Ἡ δὲ πρὸς τὴν ῥοπήν ταύτην ἀρχὴ ἐγένετο τελευτῶντος
 τοῦ 3^{ου} αἰῶνος, ἀρπαγείων ἐκ τῆς «ποικίλης» ἐν τῇ ἀγορᾷ
 «στοῦ» (σελ. 69) τῶν παλαιστάτων γραφῶν ὑπὸ τινος ἀν-
 θρωπάτου τῆς Ἀρχαίας (1). Καὶ τοῦτο μὲν κατεπίκρανε τοὺς Ἀ-
 θηναίους, οἵτινες πλεῖστον μὲν ἐφίλουσιν τὰ ἀρχαιολογικά ταῦτα
 κειμήλια, μετὰ τοιαύτης δ' ἐπεδείκνυσον ἀγάπης τοῖς ἀδιαιεί-
 πτως συρρέουσιν εἰς τὴν πόλιν ἀλλοδαποῖς τοὺς μόλις, ὡς εἰκόσ,
 διακρινομένους ἐπὶ τύπους τοιούτων εἰκόνων, οἷαι ἦσαν αἱ τοῦ
 Πολυγνώτου ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Κιμωνείου δόξης, μεθ' οἷας
 καὶ τὰς ἀρχαίας τοῦ Σωκράτους καὶ Δημοσθένους οἰκίας· ἀλλ'
 ὅμως πολὺ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῇ ἀρπαγῇ ταύτῃ καὶ τῇ ἀπαγωγῇ καλ-
 λιτεχνικῶν ἔργων ἦσαν ἀξιολόγων κατεθλίβησαν οὗτοι ἐπὶ τῇ
 πωλήσει τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει Φειδιακῶν ἔργων,
 ὑπολαβόντες ταύτην καιρίαν πληγὴν κατὰ τῆς ἀρχαίας θρησκείας.
 Κατὰ δὲ τὴν παράδοσιν ἐναργῶς ὑπὲρ τῆς πόλεως τὸν Ἀλάριχον
 (σελ. 201) ἤμουν ἢ τε Ἀθηναῖ Πρόμαχος καὶ ὁ Ἀγγιλλεύς, οὗ
 τὸ ἀγάλμα Νεοτῶριος ὁ Ἐλευσίνιος ἱεροφάντης ἀνέθηκε περὶ τὸ
 375 μ. Χ. ἐν τινὶ ἱερῷ (Kapelle) ὑπὸ τὸ γιγάντειον τῆς
 παρθένου ἀγάλμα, ὅπερ καὶ ὡς λατρείας ἀγάλμα ἐφ' ἱκανὸν
 χρόνον ὑπὸ τῶν ἐθνικῶν ὑπελαμβάνετο. Νῦν δ' ὅμως ἐπέ-
 πρωτο καὶ οἱ καλοῦσσι οὗτοι νὰ καταλίπωσι περὶ μέτρον τὸν 3^{ον}
 μ. Χ. αἰῶνα τοὺς ἱεροὺς τόπους, οὓς ἐπὶ ἐννέα ἑκατονταετηρί-
 δας διεφύλαξαν. Πλήν ἀλλ' ἀποδεδειγμένον σαφῶς δὲν εἶνε
 ποῦ τῆς Κων)πόλεως ἰδρῦθησαν ταῦτα καὶ πῶς ὕστερον ἀπω-
 λέσθησαν.

Ἡ δὲ τῶν Ἀθηναίων ἐκχριστιάνισις οὕτως εὐσταθῶς προώδευσε
 νῦν καὶ παρὰ τῷ πλήθει τοῦ λαοῦ, ὥστε ἔδει, προϊόντος τοῦ
 χρόνου, μεγάλως νὰ προσυλάττωνται οἱ Νεοπλατωνικοί, τὸν

(1) Wachsmuth S. 715.

ἔθνισμὸν αὐτῶν καθ' οἷονδῆποτε ἐπίσημον τρόπον ἐπιδεικνύμενοι. Συνεπεγίγνετο δ' ἅμα αὐτῇ ταχέως καὶ ἡ μεταποίησις πολλῶν μὲν ἀρχαίων ἱερῶν, τινῶν δὲ κοινῶν (λαϊκῶν) μνημείων εἰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας. Καὶ πολλὰ μὲν τῶν ἔθνικῶν οἰκοδομήματα κατερθήσαν μόνον· οὕτω π. χ. κατηρειπώθη περὶ τὸ 485 μ. Χ. τὸ ἐν τῇ νοτίᾳ τῆς Ἀκροπόλεως κλιτύϊ Ἀσκληπιεῖον (σελ. 174) (1). Ἴσως δὲ καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις οἰκοδομὰς τις κατεσκευάσθη ἐπὶ τῆς εἰς τὰ Προπύλαια ἀναβάσεως, ὅπως τὴν εἰς ἔθνικὰς πομπὰς ὁδὸν ἀποκόψη. Ἀλλ' ὅμως καὶ πλείστα μὲν ἀρχαῖα οἰκοδομήματα ἐπὶ αἰῶνας, ἐν μέρει δὲ καὶ μέχρι τοῦ νῦν διασώθησαν· διότι χάριν τῆς χριστιαν. λατρείας κατελήφθησαν, τινὰ δέ, τὰ ἀξιολογώτατα τούτων, ἐχρησίμευσαν πάντως οὕτω μέχρις Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α', ἐφ' οὗ τὴν καιρίαν πληγὴν ἔλαβεν ἡ ἀρχαιότης καὶ ἐν Ἀθήναις. Τούναντίον δ' ἔλλείπουσι μέχρι τοῦ νῦν ἔτι συγγραφικὰ πηγαί, ὅπως βέβαιόν τι ἀνακοινώσωμεν ἔνθεν μὲν περὶ τῆς ἰδρύσεως πλείστων χριστιανικῶν παρεκκλησιῶν ἐν πολλοῖς τῶν ἀξιωματικονευτοτάτων Ἀθηνῶν τόποις, οἷα ἐπὶ παραδείγματι τὸ παρὰ τὴν Κλεψύδραν, τὸ ἐν τῇ σπηλαίῳ τῆς Παναγίας σπηλαιωτίστῃς (σελ. 133), τὸ ἐν τῇ ἄντρῳ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τὸ πρὸς τῇ διαζώματι τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠιδείου, ἔνθεν δὲ περὶ πολλῶν νέων ναῶν τῶν ἐκχριστιανισθειῶν Ἀθηνῶν, οἳ ἄλλοι τε καὶ τὸ εἰς τρεῖς διηρημένον ναῦς οἰκοδόμημα, τὸ παρὰ τὸν Ἄρειον πάγον δλίγον τι πρὸς δυσμὰς ὄν τῶν ἠρειπωμένων αὐτοῦ πετρῶν, καὶ ὁ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ναὸς (2).

Μετὰ δὲ τοὺς χρόνους τῆς ἐνδόξου ἀρχαιότητος, ὁ μεγαλοπρεπέστατος τῶν ναῶν τῆς Ἀθηναῖς, ὁ Παρθενών, δὲν εἶνε πλέον κτῆμα τῆς Ἀθηναῖς, ἀλλὰ τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας Ἀφιερωθεὶς τὸ κατ' ἀρχάς, ὡς ἔστιν εἰκάσαι, εἰς τὴν ἀγίαν

(1) Wachsmuth S. 721.

(2) Μηνὶ Ἰουλίῳ τοῦ 1885 ἀνασκαφῶν ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογ. ἐταιρείας γενομένων παρὰ τὸν Ἄρειον πάγον πρὸς ἄρκτον, ἀπεκαλύφθη ἅπαν τὸ δάπεδον τοῦ κατηρειπωμένου ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου καὶ τάφοι πολλοὶ χριστιανῶν πλήρεις ὀστέων, ἐν οἷς τεμάχῃ ἀγείων ἦσαν ἐξ ὑάλου κεχρωματισμένης. Σ. Μ.

Σοφίαν, ἡ ἔστιν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἢ θείαν Σοφίαν, ἀνετέθη εἶτα, καθεδρικός γενόμενος ναὸς ἐπὶ τῶν πρώτων Βυζαντινῶν χρόνων, τῆ Παρθένω, τμηθεὶς ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἐπ' ἐνόματι τῆς Παναγίας, τῆς Θεοτόκου. Διὰ δὲ τῆς εἰς χριστιανικὸν καθεδρικὸν ναὸν μεταποιήσεως ἐπεγένοντο, ὡς εἰκός, μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ μετασκευαί. (1). Ὅπως τὸ θυσιαστήριον (Ἁγία τράπεζα) πρὸς ἀνατολὰς γένηται, ἔδει παντὸς τοῦ ναοῦ ἡ διάθεσις νὰ μετατραπῆ. Ἡ μὲν στενὴ τοῦ ναοῦ δυτικὴ πλευρὰ ἐγένετο νῦν τὸ μέτωπον τῆς ἐκκλησίας, ἡ δ' ἐπισθόδομος μετὰ τῆς προστασίας νάρθηξ, ἡ δ' ἐνταῦθα θύρα ἡ κυρία εἰσοδος. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἀρκτικοῦ καὶ νοτίου περιστυλίου ἀνεώχθησαν ἐν τοῖς τοίχοις τῶν πλευρῶν τοῦ νάρθηκος δύο μικραὶ θύραι, αἵτινες, ὡς εἰκάσαι ἐστίν, κλίμακας πρὸς τὸν γυναικωνίτην ἔφερον. Ὁ δὲ τὸν ἐπισθόδομον τοῦ σηκοῦ διαχωρίζων τοίχος διὰ μεγάλῃς διετμήθη θύρας, ἥτις εἰς τὴν ποτὲ νύμφην (2) τοῦ Παρθενῶνος ἦγεν. Αὐτὸς δὲ ὁ σηκὸς ἐγρησίμευεν ὡς ἡ καθ' αὐτὸ ἐκκλησία (καθολικόν), ἐπὶ δὲ τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς κατεσκευάσθη βαθμίδας τινὰς ὑψωθείς ὁ χορὸς (ἅγιον βῆμα, ἱερόν), ὁ ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἐκκλησίαις διὰ τοῦ εἰκονοστασίου ὡς ἱερόν χωριζόμενος τοῦ λοιποῦ (καθολικοῦ) χώρου, ὅστις ὠρισμένος εἶνε εἰς τὸν λαόν. Ἐν μέσῳ δὲ τοῦ εἰκονοστασίου ἡ « ὠραία » ἀνεώχθη « πύλη », ἥς ἐσωτέρῳ τὸ θυσιαστήριον (Ἁγία Τράπεζα) ἦν ὑπὸ κουβούκλιον, ὑποβασταζόμενον ὑπὸ τεσσάρων λίθου πορφύρετου κίονων, οὓς Κορινθιακὰ λευκοῦ μαρμάρου κιονόκρανα ἐπέστερον. Ἡ παλαιὰ δ' ἀνατολικὴ πρὸς τὸν σηκὸν ἄγρουσα κυρία θύρα διεπλατύνη καὶ τοξοειδῆς ἐγένετο, μέρος δὲ τοῦ χώρου τοῦ προνάου περιεκλείσθη ἐν τῷ ἱερῷ, κατασκευασθείσης ἀψίδος ἡρέμα κεκυρτωμένης (κόγχης). Ἐνταῦθα δ' ὑπῆρχον οἱ θρόνοι τῶν λειτουργούντων κληρικῶν, ἐπὶ δὲ τοῦ καμαρώματος τῆς κόγχης ἐψηροθετημένη κατεσκευάσθη εἰκὼν τῆς Παναγίας. Ἀλλ' ὅπως ἡ νέα Βυζαντιακὴ ἐκκλησία καμαρωθῆ, μέγιστα ἔδει μεταβολαὶ νὰ ἐπιγένωνται. Διὸ

(1) Λεπτομερείας ἔπιθι παρὰ Michaelis, der Parth. S. 45 ff.

(2) Περὶ τῆς νύμφης ἔπιθι σελ. 97, Σημ. Σ. Μ.

ἀφηρέθη πρῶτον μὲν τὸ ἀρχαῖον ξύλινον φάτνωμα (τοῦ σηκοῦ) μετὰ τῆς (ἐξωτερικῆς) στέγης, εἶτα δ' ἅπαντες οἱ ἐν τῷ σηκῷ κίονες καὶ οἱ ἐκατέρωθεν τοῖχοι τῆς τοῦ ἀγάλματος νύμφης (1), ἀντ' αὐτῶν δ' ἐτέθησαν 22 νέοι κίονες. Ἐν δὲ τῇ ἀνω στοῦχ (ὑπερῶα), ἣτις, ὠρισμένη εἰς τὰς γυναῖκας, τὴν τε ἀρκτικὴν καὶ δυτικὴν καὶ νοτίαν πλευρὰν περιέβαλεν, 23 μαρμάρينوι κίονες ἐτέθησαν, βάσεις μὲν Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ ἔχοντες, κιονόκρανα δὲ Κορινθιακοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κίονες οὗτοι διὰ τὴν μικρὰν αὐτῶν 66 μόνον ἑκατοστῶν τοῦ μέτρου διάμετρον δὲν ἐδύναντο νὰ φέρωσι καμάραν (θόλον), προστέθη τοῦ τοίχου (τοῦ σηκοῦ) εἰκότως πρὸς ἐνίσχυσιν ἀντικειμένη πρὸς ἕκαστον κίονα ἀνὰ μία παραστάς. Πρὸς δὲ οἱ ἐξωτερικοὶ (τοῦ περιστυλίου τοῦ ναοῦ) ἰσχυροὶ κίονες τῶν μακρῶν πλευρῶν ἐχρησίμευσαν ὡς στηρίγματα (ἀντηρίδες) τόξων, ἃ ἤχθησαν ἀπ' αὐτῶν πρὸς τὸν τοῦ σηκοῦ τοίχον ὡς ἀντιστήκωμα κατὰ τῆς πίεσεως τοῦ (ἐκ μαρμαρίνων πλίνθων) καμαρώματος. Ἐὰ τρία δὲ τῶν νεῶν καμαρώματα τῆς νέας ἐκκλησίας ἐστηρίζοντο ἐπὶ ἐπιστυλίων λευκοῦ μαρμάρου, ἃ ἐτέθησαν ἐπὶ τῶν κίωνων καὶ συνεδέθησαν κατὰ τὸ δυνατὸν στερρῶς πρὸς τοὺς τοίχους. Ἐνεκα δὲ τῶν τόξων τῶν ἀντηρίδων ἀφηρέθησαν τὰ τοῦ περιστυλίου φατνώματα, ὅπερ ἔνεκα τούτου ἐπὶ τῶν μακρῶν τοῦλάχιστον πλευρῶν ἀσκεπὲς ἔμεινεν· ἡ δὲ νέα ἐκ μαρμαρίνων πλίνθων καλῶς κατεσκευασμένη στέγη (θόλος) μόνον τὸν καθ' αὐτὸ ναὸν ἐστέγαζε. Πίστλη δ' ἤττον μετεβλήθη διὰ τῶν μετασκευῶν τούτων τὸ πρὸς δύσιν ἕτερον ἡμισυ τοῦ οἰκοδομήματος (δπισθόδομος), ὃ τὴν ἀρχαίαν καὶ θαυσιλῶς κεκοσμημένην φατνωματικὴν ἐκ μαρμάρου ὄροφην διετήρησεν. Ὅμως δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡ καθ' αὐτὸ (ἐξωτερικὴ) στέγη ἀντικατέστη ὡς ἐν τῷ πρὸς ἀνατολὰς ἑτέρῳ ἡμίσει τοῦ οἰκοδομήματος (τῇ καθολικῇ) δι' ἑτέρας καὶ ἐπεσκευάσθησαν διὰ χριστιανικῶν ἱερῶν εἰκόνων οἱ τῆς εἰσόδου τοῖχοι. Μεταξὺ δὲ τῶν τοῦ νάρθηκος κίωνων καὶ τοῦ νῦν ἀκαλύπτου μείναντος ἐξωτερικοῦ περιστυλίου χθαμαλὸς κατεσκευάσθη τοῖχος, δι' οὗ κύκλῳ περὶ τὴν ἐκκλησίαν διὰ τὸ πάχος καὶ

(1) Ἐπιθι σελ. 97, Σημ. Σ. Μ.

ὕψος τῶν κίωνων τούτων « στέφανος » ἀπετελέσθη « παρεκκλησίω» (1).

Πολλῶν δ' ἤρτων ἐπακριδῶς ἐπιστάμεθα τὴν ἱστορίαν τῆς μεταποιήσεως ἄλλων ἐν Ἀθήναις μεγαλοπρεπῶν ναῶν. Καὶ γινώσκομεν μὲν, ὅτι τὸ μὲν κομψὸν Ἐρέχθειον ἐκκλησίαι ἐν τῷ μεσαιῶνι ἐγένετο, τὸ δὲ μεγαλοπρεπὲς Θεοσεῖον διὰ τοῦτο μάλιστα διεσώθη, ὅτι τῷ ἐκ Καππαδοκίας ἱππότη Ἀγ. Γεωργίου, τῷ τὸν δράκοντα ἀποκτείναντι, ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ἀφιερώθη. Καὶ τὸ οἰκοδόμημα δῆλον ὅτι τοῦτο μεταβολὴν τινα ὑπέστη, κατασκευασθεῖσθαι μὲν Θεοδοσοῦς καράρης (2), θύρας δ' ἀνοικοδομήσθαι κατὰ τὴν μεταποίησιν τῆς τοῦ ναοῦ διαθέσεως ἐν τῷ τοῦ οὐλοδομοῦ τοίχῳ πρὸς δὲ τούτοις τὸν μὲν τοῦ προναοῦ τοίχον μετὰ τῶν δύο μεταξὺ τῶν παραστάδων ἱσταμένων κίωνων ἀντικατέστησεν ἢ πρὸς ἀνατολὰς κατασκευασθεῖσα κόγχη τοῦ ἱεροῦ χάριν τῆς Ἀγ. Τραπέζης, θύραι δ' ὡσαύτως κατασκευάσθησαν καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις τοῦ σπηροῦ πλευραῖς. Ἀλλ' αἱ τοῦ Οὐλομοποιήσθαι ἀγνωστοὶ εἰσὶν ἡμῖν τελῶς.

Ὅσον δὲ λυπηρὰ καὶ ἂν ἦν τοῖς εὐσταθῶς τῶν πατρίων ἀντεχομένοις ἢ κατὰ σμικρὸν συντελουμένῃ μεταποιήσεσι τῶν καλλίστων καὶ ἐνομαστοτάτων ἀρχαίων μνημείων εἰς χριστιανικοὺς ναοὺς, ἐνέμενον ὁμῶς ἐν τούτοις οὗτοι μετὰ μεγάλης καρτερίας.

(1) Ὅπως σαφέστερα καὶ καταληπτότερα γίνωνται τὰ περὶ τοῦ γθμαλοῦ τοίχου λεγόμενα, ἀναγκαῖον καὶ δὴ καὶ πρέπον ὑπολαμβάνομεν τὰ ἐξῆς παρὰ τοῦ Michaelis (Parthenon S. 51) εἰλημμένα νὰ παραθέσωμεν. « Ἦν ἐν τοῖς μεταστυλίοις τῆς (δυτικῆς) προστάσεως κίγκλιδων ἀρθραιοῦν, ταπεινοὶ καὶ εὐρεῖς οἰκοδομήθησαν τοῖχοι, οἵτινες πρὸς μὲν τὰ ἔσω 3,77 μ. ὕψος εἶχον, πρὸς δὲ τὰ ἔξω τὸ ἦμισυ προσέτι ὕψος τοῦ ἔσω μετὰ ἐπιθήματος, πρὸς στέγην ὁμοίου (οἷον συνήθως ἔχει τὸ τῶν οἰκοπέδων περίφραγμα, ὃ ἀπὸ τοῦ πρὸς τὸ σάγμα σχήματος σαμάρει καλεῖται. Σ. Μ.). Ὅμως δ' οὐ μόνον ἅπας ὁ νάρθηξ οὕτω περιεφράχθη, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐξωτερικὸν περιστύλιον, ὃ δυνατόν νὰ ὑπολήφθῃ, ἀστέγαστον ὡς δὴ ἦν τότε, ἀντὶ τῆς ὑπὸ στύλων μάλιστα περιβαλλομένης (τῶν ἐκκλησιῶν) αὐλῆς (αἰθρίου παραδείσου). Ἀπὸ κίονος δῆλον ὅτι εἰς κίονα διεξήχθη κατασκευασθεῖς ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ στυλοβάτου γείλους οὐλίαν ταπεινὸς τοῖχος, ὃς ἐν μέρει τοῦλάχιστον διεσώζετο ἔτι περὶ μίσον τὸν παρελθόντα αἰῶνα. Σ. Μ.

(2) Michaelis, a. a. O. S. 48.

Τούτο δ' ἐγένετο μάλιστα δυνατόν, διότι ἔνθεν μὲν οἱ τὰ κοινὰ πράττοντες ἐν Ἀθήναις καὶ τινες τῶν πλουσίων καὶ ἐλευθερίων ἰδιωτῶν περὶ πολλοῦ ἀδιαλείπτως ἐποιῶντο τὴν τοῦ Πανεπιστημίου τήρησιν, ἐτέρωθι δὲ ἡ οὐσία τῆς τοῦ Πλάτωνος Ἀκαδημίας ἀξιολογώτατην προτεκτήσατο ἀΐξῃσιν διὰ παντοίων παροχῶν καὶ κληροδοσιῶν. Ἀπέφερε δ', ὡς μαυθάνομεν, αὕτη εἰς τὴν σχολὴν τῆ ε'. αἰῶνι καὶ βραδύτερον ἔτι ἐνιαύσιον πρόσοδον χιλίων χρυσῶν καὶ πλέον, ἢ 15,000 Μαρκ. (18,750 δραχ.). Ὡς δὲ γνωστόν ἐστιν, ἡ μὲν Ἀκαδημία, συντόμως εἰπεῖν, βία διελύθη θηριώδει τοῦ αὐτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. κατὰ φθινόπωρον τοῦ 529 μ. Χ, ἡ δὲ οὐσία αὐτῆς ἐδημεύθη.

Οἱ Βυζαντινοὶ νὰ πορίζωνται μὲν ἔτι ἐξ Ἀθηνῶν πνευματικῶς ~~θησαυροὺς δὲν ἤθελον, τὰ ἀρχιτεκτονικὰ ὅμως μνημεῖα δραστηριώτατα διήρπαζον.~~ Ἐπὶ τῇ μεγαλοπρεπεῖ ὁ δῆλον ἔτι κατασκευῇ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γιγαντιαίου ναοῦ τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας πλεῖστοι ἐλήφθησαν κίονες καὶ πολύτιμος οἰκοδομήσιμος ὕλη ἐξ Ἀθηνῶν ἀπὸ τοῦ 532 μ. Χ. Τότε δ' ἤλθεν, ὡς φαίνεται, ὁ χρόνος, ἐξ οὗ τῶν παλαιῶν μνημείων τινὰ ὡς εὐχρηστα ὑπελήφθησαν λατομεῖα. Τούτο δ' εἶνε τσοῦτον σαφές, ἔσον ἔτι ἐπ' αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α'. πιθανώτατα ἀξιόλογον τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν μέρος « ἐγκατελείφθη στρατιωτικῶς ». Τελευτῶντος δῆλον ἔτι τοῦ ε'. μ. Χ. αἰῶνος, αἱ ἀπαύστως ὑπὸ τῶν Βουλγαρικῶν καὶ Σλαβικῶν ὀρδῶν γιγνόμεναι ἐπικίνδυναι εἰσβολαί, αἱ τὴν εὐημερίαν καταφθείρουσαι τῶν οἰκούντων τὴν τε τοῦ Αἴμου χερσόνησον καὶ τὰς Ἑλληνικὰς ἐπαρχίας, ἀφορμὴ ἐγένοντο, ὅπως ὁ αὐτοκράτωρ ἐκεῖνος ἐκ νέου κατὰ σύστημα τειχίσῃ πάσας τὰς ὀχυρὰς θέσεις τῆς χώρας τῆς μεταξὺ τοῦ Δουνάβειος καὶ τοῦ Ἴσθμοῦ τῆς Κορίνθου. Εἰς τοῦτο δ' ἠναγκάσθησαν νὰ εἰσφέρωσι καὶ αἱ Ἀθηναῖοι οὐκ ὀλίγον. Ὅτε δῆλον ἔτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 540 μ. Χ. κατενοήθη ἡ στραταγικὴ σπουδαιότης τοῦ νέου τούτου τῆς Ἑλλάδος ἐρύματος, εὐλόγως ἡ πάλαι τῆς Ἀκροπόλεως ὡς φρουρίου σπουδαιότης περὶ πολλοῦ ἐγένετο, ὀχυρωθείσης πάλιν ἰσχυρῶς τῆς δυτικῆς τοῦ φρουρίου κλιτύος. Τῷ ὄντι δὲ φαίνεται, ἔτι

βραδύτερον, εἰ καὶ περὶ τῶν καθ' ἕκαστον μὴ ἐπιστάμεθά τι ἄλλοθεν ποθεν, ἢ ὅτι ἐκ τῆς νῦν αὐτῶν τῶν ἐρειπίων καταστάσεως νὰ εἰκάζωμεν θυνάμεθα, φαίνεται, ὅτι τὸ ἐπὶ Ῥηγιλλη Ὡ: δ ε ι ο ν πολλίαις ἐχρησίμευσεν ὡς ἐξωτερικὸς τῆς Ἀκροπόλεως προμαχεῶν. Πρὸς δὲ τούτοις πιθανώτατον εἶνε, ὅτι ὁ ἄρχυρὸς περὶ θ ο λ ο ς, ὁ πεπλανημένως μὲν τὸ πρὶν εἰς τοὺς Οὐαλεριανοῦ τοῦ αὐτοκράτορος χρόνους ἀναγόμενος, ἐν τῷ μέσῳ δ' αἰῶνι τὰς Ἀθήνας περιβάλλων, ὑπὸ στρατιωτικοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατασκευάσθη. Ἡ τοῦ ἄσ τε ω ς δῆλον ὅτι ἐκτασις τοσοῦτον ἦν μεγάλη, ὥστε ἀδύνατον ἦν νὰ προσπύξῃται ἐπωρελῶς ἄλλως, ἢ διὰ μεγάλης σφουρᾶς. Ἐπειδὴ δ' ὅμως ἡ τοῦ πληθυσμοῦ μείωσις τοῦ τε ἄστεως καὶ τῆς Ἀττικῆς ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις προδήλως ἦν σπουδαία, λίαν ἀπίθανον εἶνε, ὅτι ἡ πόλις ἱκανῆ ἦν ἐπὶ τῶν μακρῶν, πολλίαις δὲ λίαν θυελλωδῶν αἰώνων, τῶν μέχρι τῆς τῶν Φράγκων περιόδου, τοῦτ' ἔστι μέχρι τοῦ γ' μ. Χ. αἰῶνος, δι' ἰδίων μόνον μέσων καὶ τινῶν ταγματῶν τακτικῶν στρατευμάτων τὸν μέγαν τοῦ Θεριστοκλέους περίβολον νὰ διαφυλάττη. Εἰ δέ τις μὴ ἐθέλει ν' ἀποδεχθῇ, ὅτι ταχεῖα ὀχύρωσις ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν τοῦ ζ'. καὶ η'. αἰῶνος ἐγένετο, ἢ ἐπὶ τῶν ἐπικινδύνων εἰσεβολῶν τῶν Μωαμεθανῶν πεπρατῶν, ὃ ἔστι τελευτῶντος τοῦ θ'. ἢ ἀρχομένου τοῦ ι'. αἰῶνος, διότι δὲν πιστοῦται διὰ συγγραφεῶν, μένει ὅμως πάντοτε ἀπόδειξις εὐγλωττοτάτη, ὅτι ἤδη ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ Α', ὡς καὶ ἀλλαγῆς τῆς Ἑλλάδος ἐγένετο, μάλιστα δ' ἐν Ἠπείρῳ, τὰ ἀποτέρω μέρη τοῦ μεγάλου ἄστεως ἐγκατελείφθησαν. Ἴσως δὲ διὰ τῆς ἐν-ἔτει 539]40 γενομένης μεγάλης τῶν Σλάβων ἐπιδρομῆς μέγας ἐπεκρέματο ταῖς Ἀθήναις κίνδυνος, ἴσως δὲ καὶ ἐβλάβησαν, ὅπως αἱ παρασκευαὶ αὐταὶ ὡς οἶδν τε τάχιστα γένωνται.

Ἡ δὲ τοῦ νεοῦ περιβόλου περιφέρεια δὲν ἦν μὲν λίαν ἐκτεταμένη, διότι ἄλλως ἢ ἐν τοῖς ἀρχαιστάτοις χρόνοις (σελ. 16 καὶ ἐξῆς) τὸ ἄστυ σχηματισθὲν ἔσχεν αὐθις ἐμβαδὸν μετρίου μεγέθους. Ὁ περιτειχισμὸς δ' ὅμως οὗτος ὀχυρωτάτη ἦν οἰκοδομία διότι ὑψηλὸν ἄμα καὶ μεγαλοπρεπὲς ὄν τείχος, ὃ καὶ ἐσωτερικὸν εἶχε περίδρομον, κατ' ἄμφω μὲν τὰς ἔψεις τετρα-

γώνοις λίθοις ἔκτιστο, τὸ δὲ μεταξὺ αὐτῶν ὑπολειφθὲν κενὸν ὑπὸ παντοίων ἦν πεπληρωμένον ἐν τῇ περιφορᾷ αὐτοῦ προστυχόντων λίθων, κιόνων δῆλον ὅτι καὶ στύλων καὶ ἑδρῶν καὶ βωμῶν καὶ λίθων ἐνεπιγράφων τε καὶ ἀνθηματικῶν. Ἐξετείνεται δὲ τὸ τεῖχος ἀπὸ τῆς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀναβάσεως εὐθὺ πρὸς ἄρκτον ἐπὶ 500 βήματα εἰς τὸ κάταντες τοῦ ἐδάφους, ὅπου ἡ ἀγορὰ καὶ ὁ Κεραμεικός· εἶτα δ' ἔκαμπτε (παρὰ τὴν ἐκκλησίαν « Παναγίας τῆς Πυργιωτίσσης ») πρὸς ἀνατολὰς καὶ περιελάμβανεν ἐν τῇ περιοχῇ αὐτοῦ τὴν Ἀττάλου στοᾶν καὶ τὸ Ἀδριανοῦ γυμνάσιον, ἴσως δὲ καὶ τὸ Διογενεῖον· εἶτα δ' ἐξετείνεται πάλιν ἐπὶ 600 σχεδὸν βήματα παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Δημητρίου Κατηφόρου πρὸς τὸ ἄναντες εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἑδάφος, διήρχετο εἰκότως τὴν ἀνατολικὴν τῆς Ἀκροπόλεως ὑπώρειαν, οὐ πολὺ αὐτῆς ἀπέχον, ὑπερέβαινε τὸ Διονυσιακὸν θεᾶτρον ἐγκαρσίως ἐπὶ τοῦ χώρου τοῦ μεταξὺ τοῦ λογείου τοῦ Φαίδρου (σελ. 197) καὶ τοῦ παλαιότερου προσκηνίου τοῦ θεάτρου καὶ ἠκολούθει εἶτα τῇ νοτιά τοῦ φρουρίου ὑπὸ ῥεῖα μέχρι τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὀιδείου· ἀπὸ δὲ τοῦ δυτικοῦ πέρατος τοῦ Ὀιδείου ἀνήρχετο πάλιν εἰς τὴν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνάβασιν (1). Εἰ δ' ἐν τῇ ἀληθείᾳ ἐσμέν, εἰς τούτους δὴ τοὺς χρόνους τὴν τοῦ τεῖχους κατασκευὴν ἀνάγοντες, δῆλον, ὅτι ἐπέσκηψε τότε ὁ μέσος αἰὼν εἰς τὴν πόλιν τῶν μνημείων καὶ τῶν σχολῶν. Τὰ φῶτα τῶν πάλαι ἐπιστημῶν ἀπεσδέσθησαν ἐς αἰεὶ μόνον δὲ κατὰ παράδοσιν διετέλει διαμνημονευομένη ἔτι ἐπὶ μακρὸν ἐν τῇ πόρρω οὔσῃ Δύσει ἢ ἀθάνατος δόξα τῆς ἀρχαίας ἑδρας τῶν μουσῶν καὶ τῆς σοφίας. Ἡ Ἀθηναῖα ὑπεχώρησεν ἐς αἰεὶ εἰς τὴν Παναγίαν, οἱ δ' ἀρχαῖοι θεοὶ ὑπέβησαν πανταχοῦ ἐνώπιον τοῦ νικηφόρου ἀπαστράπτοντος σταυροῦ τῆς ἐρθοδόξου ἐκκλησίας. Τὸ διὰ πολλῶν αἰώνων προπύργιον τοῦ παρακμάζοντος Ἑλληνικοῦ κόσμου ἐγένετο νῦν φρούριον Βυζαντιακόν, τὰ δὲ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα τῆς τε ἀρχαιοτέρας καὶ μεταγενεστέρας ἀρχαιότητος, πλὴν τῶν εἰς ἐκκλησίας μεταποιηθέντων.

(1) Ἐπιθε μάλιστα Curtius erläuternder Text, S. 57 und die Mitteilungen bei Wachsmuth S. 721 ff.

μνημείων, ἀρύλακτα ἐγκατελείφθησαν εἰς τὴν φθοράν, πρὸς τὴν τούντεῦθεν ἤρξαντο συνεργαζόμενοι καὶ ὁ χρόνος καὶ οἱ φόβοι νέων πολέμων καὶ ἡ ἀγρία πρὸς ἀνατροπὰς ἐπιθυμία, ἣ ἡ προχειροτάτη διὰ τῶν χειρῶν ὑπευργία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Βυζαντινοί. Φράγχοι, Ὁθωμανοί.

Οἱ ἐρευνηταὶ τῶν ἐρ' ἡμῶν χρόνων ἀπέδειξαν ὅτι ἀδέξια ἔστιν ἕλωσ ἢ ἐπὶ μακρὸν ὑποστηριχθεῖσα γνώμη, μάλιστα δὲ ὑπὸ τοῦ ἱστοριογράφου Fallmerayer, ὅτι τὸ ἄστυ ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ Βυζαντιακῇ περιόδῳ ὑπὸ μὲν Σλάβων κατεφθάρη, ἐπὶ πολλοὺς δ' αἰῶνας ἡρημώθη. Ἐξ ὧν δὲ νῦν νὰ διαγνώσωμεν θυνάμεθα, οὐδέποτε αἱ Ἀθηναὶ ὑποχείριοι ἐγένοντο τῶν ἀπ' ἀρχαίου ἀγρίων λαῶν, οὗς οἱ Ἕλληνας μέχρι τῆς ἐντελοῦς τῶν Βουλγάρων ὑποταγῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου τοῦ Β', ἀρχομένου τοῦ 11 αἰῶνος, πολλαχοῦ τῆς μεγάλης χερσονήσου ἐνίκησαν καὶ ἐν μέρει ἀπώθησαν. Ἀλλ' ὅμως συνεχῆς τῶν Ἀθηνῶν ἱστορία μέχρι τῶν τελευταίων ἡμερῶν τοῦ τῶν Ἀγγέλων οἴκου ἀδύνατον εἶνε νὰ συνταχθῇ· διότι τὰ τῶν Βυζαντινῶν χρονικά σπανίως μόνον ἀναμιμνήσκονται τῆς πάλαι τῇ ἀρχαιοτάτῃ φιλτάτης πόλεως, ἣτις δὲν ἐδύνατο ἐπὶ πλέον οὐθ' ὡς ἐμπορεῖον, οὐθ' ὡς ἔδρα τῶν γραμμάτων, οὐθ' ὡς ἐργαστήριον τῶν τεχνῶν καὶ τῆς βιομηχανίας ἀξιόλογος ὅπως δὴποτε νὰ ᾔηνε. Αἱ Ἀθηναὶ τῆς μὲν παγκοσμίου ἐπιμιξίας ἀποστερηθεῖσαι, διότι ἀποθαυμάζοντες περιηγηταὶ δὲν ἐπεφοίτων εἰς αὐτὴν ἐπὶ πλέον, ὡς φρούριον δὲ μόνον ὀχυρὸν, ἣ δὲ Ἀκρόπολις καὶ ὡς φυγῆς τόπος εἰς ὄνειδος ἐκτεθειμένων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, τὴν προσοχὴν τῶν αὐτοκρατόρων τῶν Ῥωμαίων (Ἑλλήνων) ἐφέλκουσαι, σχεδόν τι ἐν ἴσῳ ἐπὶ πολὺν ἦσαν χρόνον καὶ εἰ ἀμνημόνευτοι ὄντως ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐγένοντο· καὶ ἐπὶ τοσοῦτον δέ, ὥστε οὐδέ γε μίᾳ ὑπελείφθη μαρτυρία καὶ περὶ τῆς ἐξαφανίσεως κατὰ μικρὸν ἀπειραρίθμων καὶ ὑπερπλουσιῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μνημείων. Ἀλλ' οὐδέ περὶ τοῦ γιγαντιαίου ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς γιγνώσκωμεν, πῶς αὐτὸς τε καὶ σὺν αὐτῷ πλείστοι

καὶ μέγιστοι κίονες ἐπὶ τοσοῦτον ἐξηρανίσθησαν, ὥστε τὰ λείψανα αὐτοῦ εἰς παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου νὰ χρησιμεύσωσιν. Ἐνὶ δὲ τῶν κίωνων τοῦ ναοῦ τούτου ἔδρα ἐγράφητο ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις τοῦ μέσου αἰῶνος τῶν ἀσκητῶν τις τῶν καλουμένων στηλιτῶν.

Περὶ πολλοῦ δ' ἐποιοῦντο τότε οἱ τε Ἀθηναῖοι καὶ οἱ ἄλλοδαποὶ τὸν καὶ ὡς καθεδρικὸν τῆς Παναγίας ναὸν ἔτι καὶ νῦν πάγκαλον Παρθενῶνα. Ὁ μέγας δὲ τῶν Βουλγάρων νικητῆς Βασίλειος ὁ Β'. διερχόμενος διὰ τῶν ἐλληνικῶν ἐπαρχιῶν, ἐπεσκέψατο, νενικητικῶς τῷ 1018 τοὺς ἀπ' ἄρκτου πολεμίους τούτου τοῦ βασιλείου, καὶ τὰς Ἀθήνας ἔτει 1019· ἀνῆλθε δ' εἰς τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐώρτασεν ἐν τῇ καθεδρικῇ τῆς Παναγίας ναῷ μεγάλην ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐκκλησιαστικὴν ἑορτήν. Εὐχαριστήρια δ' ἀπονέμων τῇ Παρθένῳ, λαμπρὰ ἀνέθετο τῷ μεγαλοπρεπεῖ ναῷ δῶρα, ἐν οἷς καὶ πολυθαύμαστὸς τις ἀργυρᾶ περιστερά, ἥτις — κατὰ τὰ Βυζαντιὰ ἐκκλησιαστικὰ ἔθιμα σύμβολον ὑπολαμβάνομένη τοῦ Ἁγ. Πνεύματος — ἤωρεῖτο μὲν ὑπὲρ τὸ θυσιαστήριον, ἐν ἀπαύστῳ δὲ κινήσει οὕτω ὠλισθανεν ἄνω τε καὶ κάτω. Ἴσως δὲ τότε καὶ ἔγραψεν ἐπὶ τῶν μαρμαρίνων τοῦ Παρθενῶνος τοίχων εἰκόνας τοῦ πρὸς τοὺς Βουλγάρους πολέμου.

Αἱ Ἀθηναῖαι, εἰ καὶ ἀξιόλογοι στρατηγικῶς ὑπελαμβάνοντο ὑπὸ τε τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν ἐφ' ἑαυτῶν ἐσπερίων λαῶν, εἶχον ὅμως σπουδαίότητα ἐκκλησιαστικὴν. Οἱ δὲ σφόδρα ποτ' ἐμμένοντες τῇ ἀρχαίᾳ λατρείᾳ Ἀθηναῖοι ἐν μέσῳ αἰῶνι φαίνονται σταθερὰν ἔχοντες πίστιν εἰς τὴν νέαν θρησκείαν, ἅμα δ' ἐνθερμοὶ παρέρχονται τῆς ἐρθοδόξου ἐκκλησίας προασπισταί, καὶ φιλοῦσιν ἀναμιμνήσκεσθαι, ὅτι Παῦλος ὁ Ἀπόστολος τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπεσκέψατο. Ὅλως δὲ πρέπουσα καὶ μάλιστα μνήμης ἀξία τῶν ἐν τῷ ναῷ τῆς Θεοτόκου Μαρίας ὑπελαμβάνετο ὑπὸ τῶν τότε ἡ ἄσβεστος λυχνία, ἥτις ἀφορμὴν ἴσως ἔδωκεν, ὅπως ἀποδοθῇ τῇ ἐν τῷ Παρθενῶνι τὸ κράτος ἐχούσῃ Παναγίᾳ ἐν μεγαλοπρεπέσι περιγραφαῖς τὸ ἐπίθετον τῆς τὸ φῶς δεχομένης φωτοδοτείας (1). Τὸ καλλιτεχνικὸν τοῦτο ἔργον

(1) Πρὸλ. F. Gregorovius, «Athen in den dunklen Jahrhunderten S. 672 ff. in der Zeitschrift «Unsere Zeit» 1881. Bd. I.

ἐγνώσθη καὶ ἐν τῇ μακρᾷ οὔτῃ προσβορείῳ νήσῳ Ἰσλανδία, ἧς οἱ μάχιμοι υἱοὶ πολυάριθμοι ἦσαν ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐτοκρατορ. φρουρᾷ, δι' Ἰσλανδοῦ προσκυνητοῦ, τοῦ Säwulf, ὅστις ἐν ἔτει 1102 καὶ 1103 διὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἀγίαν ἀπεδύθησε Γῆν. Ἀλλ' ὅμως καὶ πρὸς τὸ ἀρχιτεκτονικὸν τοῦ Παρθενῶνος κάλλος δὲν ἔμενον ὅλως ἀδιάφοροι οἱ τοῦ καθεδρικοῦ τούτου ναοῦ θουρασταὶ Ἕλληγές τε καὶ ἀλλοεθνεῖς. Τούλάχιστον ἐκ τῶν πολλῶν, ὡς δ' ἐπὶ τὸ πολὺ μικρῶν ἐκκλησιῶν, αἵτινες μέχρι τῆς τῶν Φράγκων (Γάλλων) κατακτῆσεως ἐν τε ταῖς Ἀθήναις ὠκοδομήθησαν καὶ τοῖς πέριξ, τοῦτ' ἔστιν ἔξω τοῦ νέου περιόλου, καὶ ἐν ταῖς ἀγροικίαις, οὐδέ γε μία, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ἠμιλλᾶτο πρὸς τὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα· οὐδ' ἐκείναι δ' ἔτι, ἅς χάριν τῶν συμπολιτῶν ὠκοδόμησεν ἡ ἐξ Ἀθηνῶν τὸ γένος οὕσα αὐτοκράτειρα τοῦ Βυζαντίου Εἰρήνη (780 — 802). Εἰς ταύτας δὲ καταλέγεται σὺν ἄλλαις ἡ ἔτι καὶ γῶν μὲν διασωζομένη, βορειοανατολικῶς δὲ τοῦ Λυσικρατείου μνημείου οὕσα ἐκκλησία τοῦ Ἀγ. Νικοδήμου, ἧτις ὑπόγειον ἔχει παρεκκλήσιον (Κρυπία) ἐκ Ῥωμαϊκοῦ κατεσκευασμένον βαλανείου. Τὸ δὲ σχεδόν τι σύνθετον ὑπολαμβανόμενον οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησίας Καπνικαρέας ἐν τοῖς ἀρκτικοῖς μὲν τῆς πόλεως ὄν, οὐ πόρρω δὲ τοῦ Ἀδριανείου γυμνασίου, τῷ ια'. ὠκοδομήθη αἰῶνι.

Καίτοι δὲ ἡ παλαιόθεν περίκλυτος πνευματικὴ μητρόπολις τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κόσμου ἔτυχε μὲν τῆς ἐξαιρέτου τιμῆς, ἀρχιεπισκοπῆ περὶ τὸ 857 γενομένη, ἀπὸ τῶν Διοκλητιανοῦ ἔτι χρόνων ἐπισκοπικῆ οὕσα ἔδρα, οἱ δ' ἐν Ἀθήναις ἐκκλησιαστικοὶ ἄρχοντες τὸ τοῦ μητροπολίτου ἀξίωμα καὶ πρὸ τοῦ 869 ἐκτίσαντο, τοῦ δὲ Βυζαντιακοῦ θέματος «Ἑλλάδος» ἡ πνευματικὴ καὶ κεντρικὴ ἔδρα καὶ Ἀθηναὶ ἦσαν, ἔνδεκα ὑπ' αὐτῇ ἐπισκοπῆς ἔχουσα (1), — ὁ στρατηγὸς ὅμως τοῦ θέματος τούτου δὲν εἶχεν ἐν Ἀθήναις τὴν ἔδραν, ἀλλ' ἐν τῇ Καδμείᾳ, ἐν Θήβαις. Ἡ πόλις δ' αὕτη τῆς μέσης Ἑλλάδος ἡ πολλῶν πλουσιωτέρα τότε καὶ εὐδαιμονεσττέρα τῶν Ἀθηνῶν, ὡς φαίνεται, οὕσα, διότι μεγάλην μὲν

(1) Ἐν τοῖς χίσις τῆς δυτικῆς τοῦ Παρθενῶνος πλευρᾶς ἐνεγαράτετο, ὡς εἰκάσαι ἐστίν, ἡ χρονολογία τῆς τελευταίας τῶν ἐχόντων τὰ ἀνώτατα ἀξιώματα τῆς Ἀθηνησιν ἐκκλησίας.

μεταξωτῶν ὑφασμάτων βιομηχανίαν εἶχε, μέγα δ' ἐμπόριον ἐποι-
εῖτο, οὐκ ἐλίγον ἐπεσκίασε τὴν πάλαι παρὰ τὸν Ἰλισσὸν ἀνταγω-
νίστριαν. Αἱ δ' Ἀθηναὶ πολλῶ μὲν ἤττον τῶν Θηβῶν καὶ ἄλλων
τῆς Ἑλλάδος πόλεων διὰ πείρας ἐλθοῦσαι τῆς ἐνδόξου τῶν Κο-
μνηνῶν περιόδου, οἵτινες μεγάλην ἐπιμέλειαν τῶν περὶ τὸν βίον
χρειῶν ἐποιήσαντο, εἰς κακοδαιμονίαν δὲ μεγίστην περιελθοῦσαι
ἐν τοῖς χρόνοις τῆς ἀθλίης καὶ φαύλης δυναστείας τῶν Ἀγγέ-
λων, οἵτινες μετὰ τῶν ἐπάρχων καὶ ταμιῶν διὰ τὴν φοβερὰν
χρηματικὴν ἀπορίαν σφόδρα ἐπίεζον τὸν λαόν, ἅμα δ' εἰς ἀπυ-
στον ἐκ τῶν πειρατῶν κίνδυνον περιπίπτουσαι, ἔλαβον, ὅσον εἰ
Ῥωμαῖοι (Ἕλληγες) ὑπαίτιοι τούτου ἐγένοντο, τὴν ἐσχάτην
πληγὴν, ἀρχομένου τοῦ ἱγ'. αἰῶνος. Ἡ ἀθλία Ἀλεξίου Γ' τοῦ
Ἀγγέλου διοικήσις εἶχεν ἤδη συνεπαγάγει ἀκατασχέτως, ὡς
πάντες γινώσκουσι, τὴν ἐσωτερικὴν διάλυσιν τοῦ πολυχρονίου
τῶν Βυζαντινῶν κράτους, ὅτε προσέβαλον τὴν Κων]πολιν, ἔτει
1203 οἱ μαχηταὶ τῆς τετάρτης (λατινικῆς) σταυροφο-
ρίας, ἧς ἡγούντο Ἑρρίκος Δάνδολος, ὁ μέγας τῆς Ἑνετίας
δόγης, καὶ ὁ ἐνομαστός κόμης τοῦ Μονταφερράτου Βονιφάτιος ὁ
Β'. Ἐκ δὲ τῶν ἐν τῷ χρυσῷ Κέρατι πολέμων ὠφελήθη τῶν ἐν
Πελοποννήσῳ δυνατῶν εἰς, ὁ ἐκ Ναυπλίου μὲν ὢν, φιλοπόλεμος
δὲ βαρῶνος Λέων ὁ Συουρβός, ὅπως ἰδίαν ἀρχὴν ἰδρύτη
ἐκ τῶν ἐρειπίων τοῦ κράτους ἐν τῇ μεσημβρινῇ Ἑλλάδι. Προε-
λάσας πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου κατέλαβε μὲν ἐν ἔαρι
τοῦ 1204 καὶ τὸ τῶν Ἀθηνῶν ἄστυ, ἀλλὰ τῆς Ἀκροπόλεως
δὲν ἐδυνήθη κύριος νὰ γένηται· διότι ὁ τότε ἀρχιεπίσκοπος (ἀπὸ
τοῦ 1182) Μιχαήλ Ἀκωμινάτος (ἡ Χωνιάτης ἐκ Χωνῶν
τῆς Μ. Ἀσίας), τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν τοῖς Ἕλλησι τῆς περιό-
δου ταύτης ὢν, ἐρρωμενέστατα αὐτῷ ἀντέστη. Ὁ δὲ, ἀγρίως καὶ
τερατωδῶς ἐκδικούμενος, ἐνέπρησεν ἀποχωρῶν τὸ ἄστυ. Τοῦτο
δὲ συνετέλεσεν, ὅπως εὐκολώτερον ἐξαναγκασθῇ ὁ ἀρχιεπίσκο-
πος νὰ παραδώσῃ τὴν Ἀκρόπολιν τοῖς Βουργουνδοῖς καὶ Λομ-
βαρδοῖς, οἵτινες ἡγουμένου τοῦ νικηφόρου Βονιφάτιου (βασι-
λέως ἤδη τῆς Θεσσαλονίκης) ἐπεφάνησαν, ἀρχομένου ἔτους 1205
ἐν Ἀθήναις. Τότε δ' ἡ μὲν ἐκκλησία τῆς Παρθένου Μαρίας ὑπὸ
τῶν νικητῶν, τῶν ὠμῶν Φράγκων, ἐλεηλατήθη, ὁ δ' Ἀκωμι-

νάτος εἰς Κέω ἀπῆλθεν, ἢ δ' Ἀττικῇ μετὰ τῆς Βοιωτίας ὑπὸ τὸ κράτος περιῆλθε τοῦ Βουργουνδίου ἱππότητος Otto de la Roche-sur-Ouignon ἐκ τῆς κομητείας Franche.

Ὁ δὲ νέος τῆς γῶρας κύριος, Γάλλος μὲν τὸ γένος ὢν, τὸν δὲ τίτλον «μέγας τῶν Ἀθηνῶν κύριος» ἀναλαβὼν, ἐν ἑν τῇ ἀρχῇ τὸν Ὀθωνα διαδεξάμενος (Γουίδων Α'. de la Roche) τῷ τοῦ θεοῦ καὶ ἀντικατέστησεν ἀπὸ τοῦ 1260, παρέδωκε μὲν τὴν ἐν τῇ Ἀκρόπολει ἐκκλησίαν τῆς Θεοτόκου τῇ λατινικῇ λατρείᾳ, δὲν ἐπήνεγκεν ὅμως, ὡς φαίνεται, νέας τῆ οἰκοδομῆς μεταβολάς. Οἱ νέοι δὲ δεσπότης, εὐρυεῖς ὄντες, παντάπασι ἀνεκτοὶ ἦσαν τοῖς ἐν τῇ Ἀττικῇ Ἑλλησι, μεθ' ὧν οἱ Φράγκοι (Γάλλοι) καλῶς νὰ συμβιώσιν ἠπίσταντο, ὅπως καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Βιλλαρδουῖνον (Willehardouin) ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ Ἀττικὴ καὶ Βοιωτία ἤγαζον ἐκ νέου, ἔδὲ Πειραιεὺς ἀνεζωογονεῖτο, Ἰταλικῶν εἰς αὐτὸν πλοίων καταπλεόντων. Καθόλου δ' ἔληψαν οὗτος ἀνεκτὸς πῶς πάλιν ἐπὶ τῶν Βυζαντινῶν χρόνων, τοῦλάχιστον τῆς περιόδου ταύτης διασώζονται ἔτι καὶ νῦν λεύψανα οἰκοδομικά, εἴα τὰ ὑδραυλικά ἔργα, αἱ ἐκκλησίαι καὶ οἱ πολυάριθμοι τάφοι ἐντὸς τῶν τειχῶν. Ἴσως δὲ κατὰ τὸν 11. ἢ 12. αἰῶνα ἰδρῦθη ἐν τῇ βορειοανατολικῇ τοῦ μεγάλου λιμένος τὸ μοναστήριον τοῦ Ἀγ. Συμεὸνος (1). Ἀλλὰ πολὺς σχεδὸν διέρρευσε χρόνος μέχρις οὗ αἱ Ἀθηναὶ ἐνεργῶς ἀνεκτῆσαντο βίον· διότι οἱ νέοι Γάλλοι ἠγεμόνες, οἱ τὸν Ὀθωνα εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπανιόντα διαδεξάμενοι (1225), ἄμα δὲ καὶ οἱ Λατῖνοι τῶν Ἀθηνῶν ἀρχιεπίσκοποι, ἐν Θήβαις συνεχέστερον διέτριβον ἢ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις, ὧν ἡ Ἀκρόπολις οὐδὲν κυρίως ὑπελαμβάνετο. Ὅμως δ' ἀξιολόγου ἐκκλησιαστικοῦ οἰκοδομήματος ἢ ἰδρύσεως, τῆς (συνήθως νῦν ἐπονομαζομένης) μετὰ τὴν μητροπόλεως, ἐκκλησίας τῆς Παναγίας Γοργοπέικου καλουμένης, εἰς τὸν μέγαν ἀνάγεται κύριον Ὀθωνα. Τὸ παρεκκλήσιον δὲ τοῦτο βορειοανατολικῶς ἐν τοῦ μνημείου τοῦ Ἀνδρονίκου ἰδρυμένον (σελ. 164 καὶ ἐξῆς), συναπετελέσθη ἐξ ἀρχαίων ὄλως λίθων καὶ ἀνγλῶρων. Οἱ νεώτεροι ἀρχαιοδίξαι εὖρον σὺν ἄλλοις

(1) Ἐπιθ. Milchhöfer bei Curtius u. Kaupert, Heft I. S. 34.

ὑπὲρ τὴν κυρίαν μὲν ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ θύραν ὡς ζωσφόρον ὑπὸ τὸν θριγλὸν παλαιὸν ἐλληνικὸν ἐρτολόγιον, ἐν δὲ ταῖς γωνίαις παραστάδων κιονόκρανα κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ, ὑπὲρ δὲ τὴν πρὸς νότον τετραμμένην θύραν τέμαχος ἐπιστυλίου δωρίου ῥυθμοῦ, ἐν ᾧ ἐγγεγλυμμένα εἰσὶ κεφαλαὶ μὲν βόες, βόδα δ' ἐν ταῖς μετόποις, λαμπάδες δὲ διασταυρούμεναι καὶ ἀγγεῖα πρὸ τῶν τριγλύφων. Ἐν ταῖς τοῦ ἐρτολογίου ἀναγλύφους ἀπεικονίμασι δύναται τις ν' ἀναγνωρίσῃ ἔτι τὸ ὑπόλοιπον ἀπεικονίσεως τῆς διὰ τροχῶν βαίνουσης τριήρους, ἥπερ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν ταῖς Παναθηναίαις ἐχρῶντο πρὸς μεταγωγὴν τοῦ τῆς Ἀθηνᾶς πέπλου. Ἐδὲ τῆς ἐκκλησίας ταύτης ὕψος, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ τρούλου, εἶνε 12 μέτ.

Κατὰ δὲ τὴν μακρὰν τῶν Γάλλων κυριαρχίαν οὐσιώδης ἐγένετο μεταβολὴ ἐφ' ἑνὸς τῆς Ἀκροπόλεως μέρους, ἣ καὶ μέχρι τοῦ 1876 γνωστὴ καὶ τοῖς νεωτέροις. Εἰς τὰ νέα δῆλον ὅτι ἐχυρώματα, ἅτινα οἱ ἐκ τῆς ἐσπερίας κύριοι τῶν Ἀθηνῶν προσωκοδέμησαν ἐν τῇ δυτικῇ πλευρᾷ, κατελέγετο καὶ ὀχυρὸς πύργος (Donjon) ἐν τῇ νοτίᾳ τῶν Προπυλαίων πτέρυγι (σελ. 100 καὶ ἐξῆς) ἰδρυθεῖς. Λίαν δὲ πιθανὸν εἶνε, ὅτι τὸ ὑψηλὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, τὸ ἐκ μεγάλων μὲν τετραγώνων λίθων ἰδρυθέν, ἐκ πολλῶν δὲ μικρῶν, ὡς ἔστιν εἰκόσαι, ναῶν τῆς Ἀκροπόλεως συναρμοσθέν, δὲν κατασκευάσθη ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων τῷ 13^ο αἰῶνι, ἀλλὰ τῷ 14^ο. Οἱ δὲ Ἴταλοὶ, μάλιστα δ' οἱ Γενουήνσιοι, ἐξεκόμισαν, ὡς φαίνεται (1), πολλὴν πολύτιμον ἐκ τῶν ἀνεξαντλήτων ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων τοῦ ἄστεως ὕλην οἰκοδομήσιμον, ἰδίως δὲ παγκάλους μαρμαρίνους κίονας.

Ἄλλ' ὅμως νέαν ἀνεκτήσαντο τῷ ὄντι αἱ Ἀθηναῖαι αἰγλήν — τὸ Selines (Tenes) τῶν Φράγκων — ὅτε καὶ ἡ χαλεπὴ τῶν Καταλανῶν κυριαρχία, τῶν τοῦς Γάλλους τῆς ἐνταῦθα κτήσεως τῷ 1311 ἀπελασάντων, ὑπὸ τῶν Φλωρεντίνων ἔτει 1385 κατελύθη. Ὁ δούξ Νέριος (ἢ Ῥαινέριος Α΄.) Ἀκκιαγιουόλης (Nerio I. Acciajuoli), ἕς, ἀπὸ Κορίνθου τότε ἐρμώμενος, τό τε ἄστυ ὑφ' αὐτῷ ἐποιήσατο καὶ τὴν Ἀκρόπολιν

(1) Ἐπιθ. Gregorovins a. a. O. S. 691. ff.

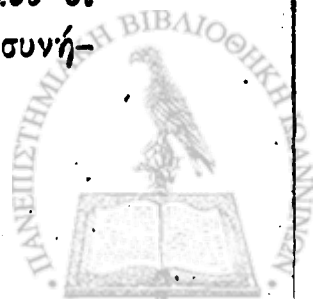

δύο ἔτη ὕστερον γὰ παραδοθῆ ἠγάγησε, νέαν ἱδρυσε, κύριος ὢν καὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, δυναστείαν, ἐρ' ἧς τὸ ὕστατον πάλιν ἐπὶ μακροῦς αἰῶνας ἡ Ἀττικὴ εἰς εὐημερίαν ἐξίκετο οὐ τὴν τυχεύσαν, ἔσον δυνατὴν ἦν ἐν τοῖς τότε θυελλώδεσι χρόνοις, καθ' οὓς τὰ τῆς Ἑλλάδος διὰ τὰς συχὰς τῶν Τούρκων ἐπιδρομὰς ἡμέραι σκοτεινότερα ἐγίγνοντο. Ἀντώνιος δ' Α'. ἐ τοῦ Νερίου διάδοχος (1405-1439) πλεῖστον προθύμηθη γὰ καλλιωπίστη τὰς Ἀθήνας, ἧς ἦν αὐτῷ πρωτεύουσα, διὰ παντοίων νέων οἰκοδομημάτων ἄλλων τε καὶ ἡγεμονικοῦ παρὰ τὴν Καλλιρρόην ἐνηθητηρίου. Οἱ δ' Ἀκκιαγιουόλαι, ἐν Ἀκροπόλει οἰκοῦντες, τὸ μὲν Ἐρέθθειον δεσποτικὸν εἶχον ἀνάκτορον, τὴν δ' ἀρκτικὴν τῶν Προπυλαίων πτέρυγα διασκευάσαντες δουρικῶ γραφεῖω (καγκιελάρια) ἐχρήσαντο. Μεταξὺ δὲ τῶν κίωνων τῶν στοῶν τοῦ πυλῶνος ἐχωρίσθησαν διὰ λιθοδομίας ὅμοια θωμάτια τοῖς ἐν τῷ Παρθενῶνι (σελ. 205). Ἐξ ἄβείδιον δ' ὅμως τυγχάνει τὸ μυθευθῆν, ὅτι οἱ Ἀκκιαγιουόλαι ἔστησαν ἡ αὐθις ἀνήγειραν ἐν Πειραιεῖ καὶ τὸν μεγαλοπρεπῆ, δέκα πόδας ὑψηλόν, μαρμαρινὸν λείοντα, ἐξ οὗ οἱ Φράγκοι νυῦται τοῦ μεταγενεστέρου μεσαιῶνος Porto Leone ἐπωνόμασαν τὸν λιμένα τοῦτον. Διότι τῷ ἑνὸς τούτου ἐκλείτο ἤδη ὁ Πειραιεὺς τῷ 1318 ἐν τοῖς ναυτικοῖς πίναξι τοῦ Γενουησιῶ Πέτρου Βισκόντου (Pietro Visconte) ἡ δὲ ἱδρυσις ἡ ἐπανίδρυσις αὐτοῦ ἀνάγεται εἰκότως εἰς τοὺς χρόνους τῶν δουκῶν de la Roche (1), ἴσως δὲ Γουίδωνος (Guido) τοῦ Β'. (1287-1308). Ἀμφίβολον δ' ὅμως εἶνε, εἰ ὁ λέων ἴστατο ἤδη τότε ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ ἐσωτάτου βορειοανατολικοῦ ὄρου τοῦ Πειραιῶς, ἐνθα πάντως ὑπῆρχε κατὰ τὸν 15. αἰῶνα. Ἀντώνιος δ' Α'. Ἀκκιαγιουόλης ἀνεσκεύασεν αὐθις τὸν λιμένα διὰ νέων κρηπιδομάτων καὶ προσχώσεων.

(1) Ὁ περίφημος οὗτος λέων ἴστατο, ὡς τὸ εἰκός, καὶ κατὰ μέσον τὸν 15. Βυζαντινὸν αἰῶνα πρὸς τὴν εἰσόδω τοῦ Πειραιῶς καὶ δὴ, ὡς ἔστιν εἰκάσαι, ἀπὸ παλαιοῦ ἤδη ἐπὶ τῆς νοτίας Χερσονήσου (Ἀττικῆς) παρὰ τὸ Ἄλκιμον ἀκρωτήριον ἴστατο δ' ἴσως πρὸς τὴν ἀκτὴν ἔξω τοῦ περιόλου ὡς κόσμημα μνημείου ἐπιτύμβιον. Ἐπιθεὶ δὲ περὶ τούτου καὶ τὸν Milchhöfer bei Curtius und Kaupert Hefl, S. 34 und 35 ff. 69.

Ἡ ἀσωτεία τῆς Ἀθήνησιν αὐλῆς, ἡ ἐν τοῖς τελευταίοις ἔτεσι τῆς κυριαρχίας τοῦ τῶν Ἀκκιαγιοσολῶν οἴκου ἐπιταθεῖσα, αἰτία ἐπὶ τέλους ἐγένετο τῷ μεγάλῳ τῆς Κων]πόλεως κατακτητῇ Μωάμεθ τῷ Β', ὅπως τὸ τῶν Ἀθηνηῶν δουκᾶτον προσαρτήσῃ. Ἐν ἔτει 1456 ὁ τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ Τουρκαχάν υἱὸς Ὁμάρ κατέλαβε τὸ ἄστυ, ἐν ᾧ ὕστερον ἐν τοῖς ἐρειπίοις τοῦ πάλαι γυμνασίου τοῦ Ἀδριανοῦ τὴν αὐτοῦ ἔδραν εἶχεν ὁ Τούρκος βεϊβόδας (διοικητής). Τὴν δ' Ἀκρόπολιν παρέδωκεν ὁ ἔσχατος δοῦξ Φράγκος (ἢ Φραγκῆσικος) ὁ Β'. (Franco II) κατὰ Ἰούνιον τοῦ 1458. Ὅτε δ' ἐβδομάδας τινας ὕστερον αὐτὸς ὁ σουλτάνος τὰς Ἀθήνας ἐπεσκεύαστο, τοσοῦτον ὑπὸ τοῦ κάλλους τῶν ἀρχαίων οἰκοδομημάτων κάλλιστα ὦν πεπαιδευμένος κατεγχετεύθη, ὥστε μετὰ πολλῆς πραότητος τῇ πόλει προσητέχθη. Ἐτέλουν δ' αἱ Ἀθηναῖοι ὑπὸ τῷ Kislaer - Aga, ὃς ἀρχηγὸς μὲν ἦν τῶν Αἰθιοπῶν εὐνούχων, τὰ πιστὰ δ' εἶχε παρὰ τῷ σουλτάνῳ, ὃς ὕστερον διὰ βεϊβοδῶν τὴν πόλιν διώκει. Τούρκος δὲ διοικητής (Disdar - Aga) μετὰ φρουρᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνελθὼν, ἔστησε μὲν τὴν ἔδραν αὐτοῦ ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ νέοις οἰκοδομήμασι τῶν Προπυλαίων, οἷς στρατῶσι καὶ ὀπλοθήκη ἐγρήσατο, ἐνεκαθίδρυσε δ' ἐν τῇ Ἐρεχθεΐῳ τὸ χαρέμιον αὐτοῦ. Ὁ δὲ Παρθενῶν, ὃς ὑπὸ τε τῶν τότε Ἀθηναίων καὶ τῶν ἑσπερίων λαῶν ὁ ἀρχαῖος ὑπελαμβάνετο ναὸς τοῦ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων μνημονευομένου «ἀγνώστου Θεοῦ», ἀπεδόθη, σφόδρα ἡδομένων τῶν Ἑλλήνων, τῇ ὀρθόδοξῳ ἐκκλησίᾳ. Ὁμῶς δὲ δύο μόνον ἔτη διετέλεσε τοῦτο ὑφιστάμενον· διότι, ὅτε ὁ σουλτάνος, κρατήσας ἔτει 1460 τῆς Πελοποννήσου, εἰς Ἀθήνας ἐπανῆλθε καὶ ἐνταῦθα ἔμαθεν, ὅτι συνωμοσία συνέστη ὑπὸ πολιτῶν ἐπιφανῶν πρὸς ἐπανίδρυσιν τοῦ τελευταίου τῶν Ἀθηνηῶν δουκός, ὃς ἐν Θήβαις διέτριβεν, οὐ μόνον τοῦτον ἐκποδῶν ἐποιήσατο, ἀλλὰ καὶ κατέλαβε, τοὺς Ἑλληνας κολάζων, τὴν τῆς Θεοτόκου ἐκκλησίαν, ἣν εἰς Τουρκικὸν τέμενος γὰρ τινος τοῦ Ἰσλαμισμοῦ μετεποίησεν. Ὁ Παρθενῶν νέας ὑπέστη τότε ἀρχιτεκτονικὰς μεταβολάς· πρὸ δὲ πάντων κατελευκάνθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τιτάνῳ ἅπαντες τοῦ λαμπροῦ ναοῦ οἱ τοῖχοι κατὰ τὴν τότε πολυειδῶς ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένην συνή-

θαιαν ἐν χριστιανικαῖς ἐκκλησίαις, αἵτινες εἰς τεμένη τουρκικὰ ὑπεβιάσθησαν, διότι ἔδει καὶ αἱ ἄγια καὶ αἱ (σελ. 211) Βασιλείου τοῦ Β'. εἰκόνες νὰ ἀραιοθῶσιν. Ὡσαύτως δ' ἀφηρέθησαν μὲν τοῦ σηκοῦ (τ. 203-4) τὸ εἰκονοστάσιον καὶ ἡ Ἄγ. Τράπεζα, ἰδρῦθη δὲ μωαμεθανικὸς ἀμῶν ἡ Minbar, κατασκευάσθη δ' ὑπὸ τὸν χορὸν (Ἄγ. βῆμα, ἱερὸν) δεξιαμενῆ. Νοτιοανατολικῶς δὲ πρὸς τὴν εἰς Μέκκην διεύθυνσιν (Kiblah) ὁ Mihrab κατασκευάσθη, ἡ γωνία δὲ ἦλθεν εἶπε ἡ χάριν τῶν πιστῶν εὐχετῶν. Τέλος δ' ἠκοδομήθη ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ γωνίᾳ τοῦ ναοῦ, ἐν τῷ νοτίῳ μέρει τοῦ πάλαι ταμείου, ἰσχνὸς μιν α ρ έ ς, πρὸς ὃν θύρα λίαν ἀπειροκάλως ἀνεώχθη ἐν τῷ δυτικῷ τοῦ ὀπισθοδόμου τοίχῳ. Χρόνῳ δ' ὕστερον, ὅτε ἡ μαρμαρίνη τοῦ ὀπισθοδόμου ἐροσθῆ μεταξὺ τῶν δύο νοτίων κίωνων διεσπάρθη, πρὸς ὑποστήριξιν ἠκοδόμησεν ὁ Kislaer-Aga ἐν μέσῳ αὐτῶν ἀκομφὸν ἐκ λίθων καὶ τιτάνου ὀρθοστάτην.

Ἀπὸ δὲ τῶν χρόνων τούτων ἀφανεῖς πάλιν ἐπὶ μακρὸν ἐγένοντο αἱ Ἄθηναί· διότι οὐθ' ὑπὸ τῆς ἱστορίας μνημονεύονται, καὶ τοῦ πεπολιτισμένου τῆς δύσεως κόσμου ἀποκεκρυμμένοι εἰσὶ. Καὶ ἐγένετο μὲν γνωστὸν τῷ τῆς Τυβίγγης λογίῳ Μαρτίνῳ Κρουσίῳ, μετὰ λογάδων Ἑλλήνων σχέσεις συνάψαντι, τελευτῶντος τοῦ 1578 αἰῶνος (1576-78), ὅτι διετέλου ἐτι Ἄθηναί ὑφιστάμεναι· ἀλλ' ἡ πόλις πενιχρὰ ἦν καὶ μικροῦ λόγου ἀξία. Οἱ μὲν Ὀθωμανοὶ, κατὰ τὸ κρατῆσαν παρ' αὐτοῖς πανταχοῦ ἔθως, ὑπὲρ ἐαυτῶν καὶ μόνων τὸ φρούριον κατέσχεον, οἱ δ' Ἄθηναῖοι πυκνῶς παρ' ἀλλήλοισι τὴν μέσθην κατώκειν πόλιν, τοῦτ' ἔστι τὴν διὰ τοῦ Βυζαντικοῦ τοίχους περικλεισθεῖσαν περιοχὴν· οἱ δ' ἄλλοι ἀρχαῖοι δῆμοι, ὅσοι αὐτῶν ἐτι ὑπῆρχον, προάστεια θεωρητέοι, ἡ δ' ἀληθὴς σπουδαιότης τῶν τε πολλῶ πλειόνων ἢ νῦν ὑπαρχόντων ἀρχαίων μνημείων, τῶν τε ἐν ἐρειπίοις κατακειμένων καὶ τῶν ἐτι ἀκεραίων διασωζομένων, δυσδιάγνωστος ἦν καὶ αὐτοῖς τῶν Ἑλλήνων τοῖς λογάσι. Ἐπὶ τούτοις τὰ παραδοξότατα ἐκυκλοφόρου παρὰ τῷ λαῷ ἀρχαιολογικὰ πλάσματα καὶ αἱ παραδοξότατα τῶν ὀνομασιῶν. Ἄξιον δὲ νὰ μνημονεύσωμεν τοῦτο καὶ μόνον, ὅτι πρὸς τοῖς ἄλλοις κατὰ τὴν δημῶδη ἀντίληψιν τὸ μὲν τοῦ Λυσικράτους μνημεῖον εφανάρι τοῦ Δημο-

σθένους» (1) ἐπλάσθη, τὰ δὲ γιγάντεια τοῦ Ὀλυμπιεῖου λείψανα, οὗ ἀρχομένου μὲν τοῦ ιε'. αἰῶνος εἰς καὶ εἴκοσι κίονες ἴσταντο ἔτι ὄρθοί, μεσοῦντος δὲ τοῦ ιη'. ἑπτακαίδεκα, ὑπελαμβάνετο ἡ βασιλικὸν τι ἀνάκτορον, ἐν τῷ πρὸ τοῦ χρόνου ὄν, ἡ τοῦ Ἀδριανοῦ αὐτοῦ.

Οὐ μὴν ἀλλ' οἱ περὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιμέλειαν αὐτοῖς διαφερόντως ποιούμενοι ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ καὶ δὴ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ, ἀρχομένου μάλιστα τοῦ ιζ'. αἰῶνος, ἐπιζήμιοι συχρὰ ἐγένοντο ταῖς ἀρχαιότησι· διότι τό τε φιλόρπαγον αὐτῶν καὶ ἡ εἰς Ἑσπερίαν μεταγωγὴ τῶν καλλιτεχνημάτων ἀνεφύη. Οἱ δὲ Τούρκοι, οἵτινες τὸ καθ' αὐτοὺς ἠδέως μέχρι τοῦδε ἡ ἐκ Ορησκομανίας, ἡ μετὰ παιδιᾶς τὰ γλυπτὰ ἔργα εἶχον ἀκρωτηριάσει, διετέλουν τὸν τεῦθεν ἐξ ἐπιθυμίας κέρδους μετὰ ζήλου ἐπιτελοῦντες τὸ ἔργον τοῦτο, οὐ μόνον πολύτιμα ἀγάλματα ζωοφόρων νεῶν φθείροντες, ἀλλὰ καὶ κεφαλὰς τῶν ἐν μετόπαις ἀναγλύφων ἀποκόπτοντες (2). Καὶ ὅμως ἡ παντελής καταφθορὰ τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ἀρχαίων κειμηλίων τῇ ὀλεθρῇ ἀπέκειτο δυνάμει τῶν νεωτέρων πυροβόλων ἐν πολέμῳ ὀπλῶν.

Ἐν ἔτει 1656 κεραυνὸς πεσὼν εἰς τὴν ἐν τοῖς Προπυλαίοις μετενεχθεῖσαν ὀπλοθήκην καὶ πυριτιδαποθήκην τῶν Τούρκων, φοδερὰν ἐπήνεγκεν ἔκρηξιν, μέγα μέρος τοῦ πολυτελοῦς τούτου οἰκοδομήματος φθείρασαν· ἅπαντα μὲν τὰ ἐπιστύλια κατεθραύσθησαν, τῶν δ' Ἰωνικοῦ ρυθμοῦ κίονων δύο ἀνετράπησαν, πάντων δὲ τῶν ἄλλων τὰ ἀνώτατα κατερράγησαν (3). Μετὰ δὲ ταῦτα Γάλλοι Καπουκίνοι, ἔτει 1669 μόνῃ πρὸς τῷ Λυσικρατεῖ μνημείῳ ἰδρύσαντες, περὶ ποιικίλας μὲν ἠσχολήθησαν ἀρχαιολογικὰς σπουδὰς, ἔδωκαν δ' ὅμως ἀφορμὴν καὶ εἰς τινὰς παραδόξους ἀρχαιολογικὰς πλάνης. Τῶν δὲ σπουδαιοτάτων τῆς δύσεως λογίων περιηγητῶν, οἵτινες ἀθρόοι συρρέοντες τῷ ιζ'. αἰῶνι ἤρξαντο ἐκ νέου τὴν Ἑλλάδα διερευνῶντες, εἰς ἣν

(1) Σημειωτέον, ὅτι νῦν καὶ ἀπὸ παμπόλλων ἤδη ἐνιαυτῶν «φανάρι τοῦ Διογένους» ὑπὸ τοῦ λαοῦ καλεῖται. Ἐπιθι σελ. 131. Σ. Μ.

(2) Ἐπιθι Michaelis a. a. O. S. 72. Wachsmuth S. 14.

(3) Wachsmuth S. 14.

καὶ ὁ διδάκτωρ Ἰάκωβος Σρον, ὁ ἐσχάτος. ἅμα καὶ ἐξ ἐπαγγέλματος ἀρχαιολόγος, ὁ ἀκέραιον ἐπίδωκ (1676) τὸ μεγαλοπρεπέστατον τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ ὑπολειφθέντων οἰκοδομημάτων, τὸν Παρθενῶνα. Ἡ δὲ μερίστη καὶ ὀνομαστή γενομένη, νεωτέρᾳ δ' οὔσα, φθορὰ ἐν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ τῇ Ἀκροπόλει, ἐν τοῖς ἐρ' ἐξῆς ἐπεγένετο.

Ἐν τῷ μεγάλῳ δὲ τῶν Ἑνετῶν πρὸς τοὺς Τούρκους πολέμῳ, ὃς ἤρξατο μὲν ἔτει 1684, διεπολεμήθη δ' ὑπὸ Φραγκίσκου Μοροζίνη, τὰ μὲν Τουρκικὰ στρατεύματα ἐν πολλαῖς ἠττήθησαν μάχαις, ἡ δὲ Πελοπόννητος ἐπὶ μακρὸν πάλιν ἀπ' αὐτῶν ἀσφρέθη. ἠττηθέντες δ' οἱ Τούρκοι παρὰ τὰς Πάτρας (23 Ἰουλίου 1687), ἐν φροντίδι ἐγένοντο καὶ περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν ἀσφαλείας· διό, ὅπως ἐνισχύσωσι τὰ ὑπ' αὐτῶν ἐν τῇ Ἀκροπόλει γενόμενα ὄχυράματα, νέον κατασκευάσαν πυροβολοστάσιον ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου πύργου (σελ. 103), ἐρ' οὗ ὁ τῆς Ἀπτέρου νίκης ναὸς ἵδρυται. Καὶ ὁ μὲν ναὸς καθρέθη, ἐπὶ δὲ τῶν θεμελίων αὐτοῦ τὰ χάριν τῶν πυροβόλων ἀνδхра ὠκοδομήθησαν διὰ τῶν μαρμαρίνων τετραγώνων λίθων, ἡ δὲ τῆς πυρίτιδος ἀποθήκη εἰς τὴν ὑπὸ τὸν σηκὸν κρητάρην μετετέθη. Μηνί δὲ Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1687 ὁ τε Μοροζίνης καὶ ὁ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Ἑνετικῆς δημοκρατίας πολεμῶν Σουηδὸς στρατηγὸς Ὅθων Γουλιέλμος κόμης Königs-mark ἐπεστράτευσαν ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν. Τοῦτο δὲ στρατηγικῶς οὐδένα ἄλλον σκοπὸν ἐδύνατο νὰ ἔχη ἢ καλὰ τῷ στρατεύματι καταλύματα νὰ ἐκπορίσθαι. Τῇ 21 Σεπτεμβρίου εὐκόλως κατέλαβον τὸν τε Πειραιᾶ καὶ τὸ ἄστυ, τῇ δὲ 23 πρῶτον μὲν ἤρξαντο τὴν Ἀκρόπολιν πυροβολοῦντες ἀπὸ τε τοῦ Μουσείου καὶ τῆς Πνυκῆς, ἅμα δὲ καὶ τοῦ Ἀρείου πάγου, διὰ τῶν πυροβολοστασίων τῶν Ἑνετικῶν καὶ τῶν Γερμανικῶν στρατευμάτων, τῶν παρὰ τῇ δημοκρατίᾳ μισθοφορούντων, εἶτα δ' ἔστησαν καὶ ἄλλο νέον πυροβολοστάσιον μετὰ δύο ὄλμων ἐναντι τῆς ἀνατολικῆς τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾶς. Τὸ κατ' ἀρχὰς οὐδεμίαν τὰ πυροβόλα ἐπέφερον σπουδαίαν βλάβην, ὅτε αὐτόμολός τις ἐπ' ἐλασίδι, ὅτι οἱ Φράγκοι ἤθελον φεισθῆ τοῦ λαμπροῦ οἰκοδομήματος, ἤγγειλε τοῖς προσβάλλουσιν, ὅτι οἱ Τούρκοι ἄπασαν αὐτῶν τὴν πυρίτιδα ἐν τῷ Παρθενῶνι κατατεθειμένην εἶχον. Ἀλλ' οἱ

Εὐρωπαῖοι στρατηγοί, οἵτινες ἐν τῷ Παρθενῶνι οὐδὲν ἢ ἀνόσιον ἐώρων τέμενος, δὲν ἐσκέπτοντο δυστυχῶς οὕτω. Νῦν δὲ μάλιστα ἅπαντα τῶν πυροβολισμῶν ἢ δύναμις ἐπὶ τοῦ Ἰκτινίου τὸ οἰκοδόμημα κατευθύνθη. Καὶ τῇ παρασκευῇ, 26ῃ Σεπτεμβρίου, ὥρα 7 μ. μ. ὑπολογαγός τις τοῦ πυροβολικοῦ ἐκ Λυνεβούργου, ἐν τῷ πρὸς ἀνατολὰς πυροβολοστασίῳ ὄν, τὸ θλιθρὸν ἔσχευ εὐτύχημα τὸν διάπυρον νὰ διευθύνῃ μύδρον (βόμβαν), ὅστις ἔργῳ νῦν ἔτυχε τῆς τῶν Τούρκων πυρίτιδος. Καίτοι δ' οἱ Ὀθωμανοὶ δὲν εἶχον ἀλλήν ἐπ' ἀληθείας ἐν τῷ σῆκῳ κατατεθειμένην ἢ τὴν εἰς ἑκάστην ἡμέραν ἀναγκαιοῦσαν πυρίτιδος προμήθειαν, ὅμως ἢ ἀνάφλεξις αὐτῆς φοβερά ἦν. Ἡ κυρία τῆς ἐκρήξεως δύναμις τὸν σηκὸν μάλιστα εὗρεν· ἀνέτρεψε δὲ τὸν μέγαν ἐσωτερικὸν τοῖχον, τὸν ἀπὸ τοῦ ὀπισθοδόμου τὸν σηκὸν χωρίζοντα, καὶ συνήρπασεν ἐν τῇ καταστροφῇ τούς τε κίονας καὶ τὴν στέγην, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἑροφήν αὐτοῦ. Ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς δύναμις τοῦ ὠθισμού ἐπὶ τὴν κόγχην ἐπῆλθε καὶ τὰ περὶ αὐτήν, ὥστε οἱ μετωπιαῖοι κίονες δὲν ἐβλάθησαν. Τούναντίον δ' ὅτε ἀνατολικὸς τοῖχος καὶ οἱ τοῦ προνάου κίονες κατηρειπώθησαν, διασφθέντων μόνων τῶν νοτίων γωνιαίων κίωνων. Οἱ τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῖχοι κατέπεσον, ὡς δ' αὐτῶς καὶ πολλοὶ τῶν ἐξωτερικῶν κίωνων ἅμα τῷ θριγκῷ καὶ τοῖς τριγλύφοις καὶ ταῖς μετόπαις. Ἐν ἑκάστη δὲ πλευρᾷ κατὰ μὲν τὴν δύσιν ἕξ κίονες ἰστάμενοι ἔμειναν, καὶ τῶν γωνιαίων συμπεριλαμβανομένων, κατὰ δὲ τὴν ἀνατολικὴν ἐν μὲν τῇ νοτίᾳ πλευρᾷ πέντε, ἐν δὲ τῇ ἀρκτικῇ τρεῖς μόναι μεθ' ἅπαντος τοῦ θριγκοῦ. Ἐκτοτε δ' ἅπας ὁ ναὸς εἰς δύο ἐφαίνετο ἀνισα διχοτομήματα διασπασθεῖς, μεγάλου καὶ χάσκοντος ῥήγματος ἐπιγενομένου (1).

Ἡ δ' ἐν τῷ Παρθενῶνι ἐκρήξις δεινήν συνεπηγάγετο πυρκαϊάν, ἣτις ἐπὶ δύο ἡμέρας καὶ δύο νύκτας τὴν Ἀκρόπολιν ἐπενέμετο. Οἱ δ' Ὀθωμανοὶ παρέδωκαν ἑαυτοὺς ὁμολογία τῇ ἑσπέρᾳ τῆς 28 Σεπτεμβρίου. Οἱ κατακτηταὶ δὲ ἐσπούδαζον στερρότερον νὰ

(1) Ἐπιθετὴν καὶ ἑκαστὰ ἔκθεσιν παρὰ Michaelis S. 66 ff. — Παρατηρητέον δ' ὅτι ἐν τῇ ἀρκτικῇ πλευρᾷ 11 ἐν ὅλοις περισώθησαν κίονες, ὧν 2 κεχωρισμένοι καὶ ἄνευ ἐπιστυλίου. Σ. Μ.

καθιδρυθῶσιν ἐν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ τοῖς πέριξ· ἀλλ' οὐθ' ἡ ἐχυρωμάτων ἐν Πειραιεὶ κατασκευὴ ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῆς Ζέας καὶ τοῦ κατ' αὐτὸ λιμένος τῆς πόλεως Ἰσομαῦ, ὅς τὴν πετρωδὴ ταύτην χερσόνησον καὶ μάλιστα τὴν Ἀκτὴν πρὸς τὴν Ἀττικὴν συνδέων δι' ἐγκρασίων ἐκαλύφθη χαρακωμάτων (1), οὐθ' οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τοῦ μεταξὺ τοῦ λιμένος τούτου καὶ τῆς πόλεως κατασκευασθέντες προμαχεῶνες, ὧν ἕνεκα οἱ Ἑνετοὶ τοῖς λειψάνοις ἐχρήσαντο τῶν ἀρχαίων μακρῶν τειχῶν, οὐθ' ἡ τῆς Ἀκροπόλεως κατοχὴ ἰσχυρὸν ἀσφάλειαν τοῖς Ἑνετοῖς ἐν τῇ Ἀττικῇ νὰ παράσχωσιν. Ὅτε δ' αὐτοῖς πάλιν ἔδοξε τὴν τε γῶραν καὶ τὴν πόλιν νὰ καταλίπωσιν ἐν ἔαρι τοῦ 1688, σπουδαίαν πρὸς ἀνάμνησιν ἐτέλεσαν τῶν καλλιτεχνημάτων ληστείαν. Ὅτε μὲν ἡ Ἀκρόπολις παρεδόθη, πολλοὶ τῶν κατακτητῶν τεμάχη ἔλαβον μεθ' ἐαυτῶν τῶν κατὰ τὸν ὄλεθρον τοῦ Παρθενῶνος καταπεσόντων γλυπτῶν ἔργων ὡς ἀρχαίων μνημείων λείαν· κατὰ δὲ τὸν χειμῶνα διετέλουσιν τοῦτο ποιοῦντες οἱ φύλακες, οἵτινες παντοίους καὶ καλοὺς ἐσφραγίσθησαν μαρμάρου λίθους ὡς ἐνθύμιον· κατὰ δὲ Μάρτιον τοῦ 1688 ἐμελλον διαταγῇ τοῦ Μοροζίνη ὃ τε Ποσειδῶν καὶ ἀμρότεροι τοῦ ἄρματος τῆς Ἀθηνᾶς οἱ ἵπποι, οἵτινες μάλιστα τοῖς ὀφθαλμοῖς προσέπιπτον καὶ τὰ κάλλιστα ἦσαν τῶν ἐν τῷ δυτικῷ ἀετώματι διασωζομένων ἀγαλμάτων, ἀφαιρέθησαν τοῦ Παρθενῶνος εἰς Ἑνετίαν ὡς τρόπαια νὰ ἀγθῶσιν. Ἀλλ' οἱ ἐργάται λίαν ἀνεπιτήδειοι ἐφάνησαν· διότι μάλιστα εἶχον ἀφαιρέσει τὰς πρώτας πλίνθους τοῦ γείσου (σελ. 94 καὶ ἐξῆς), αἵτινες ὑπὲρ τὰ ἀγάλματα ἦσαν καὶ στερρῶς αὐτῶν εἶχοντο, ἔπεσον πάντα χαμαὶ καὶ συνετρίβησαν εἰς γίλια κομμάτια (2). Ἀντὶ δὲ τούτων διέταξεν ὁ τῶν Ἑνετῶν στρατηγὸς τρεῖς ν' ἀποσπάσωσι μεγάλους ἀρχαίους λέοντας, τὸν ἐν (σελ. 216) Πειραιεὶ, ἕτερόν τινα λευκοῦ μαρμάρου ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἀκαδημαίαν ἀγούσῃ ὄντα καὶ τὸν τρίτον ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως (κυρίως λέαιναν), λίαν μὲν ὑποδεεστέρας ἐργασίας ὄντας Ὑμηττίου δὲ λίθου. Διασώζονται δ' ἕκτοτε ἐν τῇ εἰς τὸ νεώριον τῆς Ἑνετίας εἰσόδῳ.

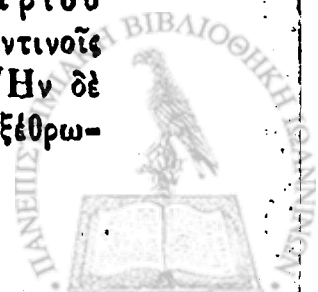
(1) Πρὸβλ. Milehhofer a. a. O. S. 34.

(2) Πρὸβλ. Michaelis S. 65.

Τούτοις δὲ μακρὰ ἐπεγένετο περίοδος ἀπαύστων φθορῶν τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῶν Ἀθηνῶν. "Ὅτε δ' οἱ Ἐνετοὶ κατέλιπον τῆ μὲν 4 Ἀπριλίου 1688 τὴν πόλιν, τῆ δ' 9 καὶ τὴν χώραν, ἠκολούθησαν αὐτοῖς οἱ Ἕλληγες, οἵτινες λόγῳ τῷ δικαιοτάτῳ ἐν φόβῳ ἦσαν, μὴ οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπανιόντες ἐκδικήσωσιν ἣν ἐπεδείξαντο συμπάθειαν πρὸς τοὺς πολεμίους τῆς Πύλης, καὶ διεσπάρησαν εἰς τὴν Κόρινθον, τὴν Σαλαμίνα, τὴν Αἴγινα καὶ τὸ Ναύπλιον, εἰς τὸ Ἀρχιπέλαγος καὶ τὰς Ἰονίους νήσους. Οἱ δὲ Τούρκοι, κατασχόντες αὖθις τὴν Ἀκρόπολιν, ἐπεσκεύασαν τὰ ὀχυρώματα καὶ ἠκοδόμησαν νέον τέμενος ἐν τῷ πρότερον σηκῷ τοῦ Παρθενῶνος, ὃς ὑφίστατο μὲν ἔτι καὶ νῦν κατὰ τὰ δύο τρίτα, ἀλλ' ἐν μετρίαις ἀναλογίαις. Καὶ ὁ μιν αὐτὸς δὲ διεσώθη μὲν τότε ἐκ τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ τῷ 1765 ἐν ἐρειπίοις κατέκειτο. Τὸν τεῦθεν δὲ μανιώδεις οἱ παλαιοὶ δεσπότες ἐπέπεσον μεθ' ὅλης τῆς βαρύτητος ἐπὶ τε τὰς ἀρχαιοτάτας καὶ τὸ ἄστυ, ὅπερ ἐπυρπολήθη καὶ εἰς τέφραν μετεβλήθη. Κατὰ δὲ τὴν ἐπιχώριον παράδοσιν ἢ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας Καπνικαρέας εἰκῶν τῆς Θεοτόκου οὕτω διεμελανώθη τότε ὑπὸ καπνοῦ, ὥστε ἔκτοτε ἢ νῦν ἐν χρήσει ἐπίκλησις Καπνικαρέα προῆλθεν (1). Ἐπὶ τρία δ' ἔτη

(1) Ἐπιθ. Wachsmuth S. 17. — Ταῦτα κατὰ τὸ χρονικὸν Ἀνθίμου, ὃς τῆς συγγραφῆς ἤρξατο τελευτῶντος 17 αἰῶνος (Ἐπιθ. H o r f in Ersch und Gruber's Encykl Sect. I. Bd. 85. S. 11. καὶ Σούρμελιν «Κατάστασις συνοπτ. τῆς πόλεως Ἀθηνῶν» σελ. 66.). Τὴν ἀλήθειαν τῆς διηγήσεως ταύτης ὁ μὲν Mommsen (Athen Christ. S. 133 Anm.) ἐν ἀμφιβόλῳ τίθησιν, ὁ δὲ Wachsmuth (Athen S. 17. Anm. 2.) προασπίζει λέγων, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη, καὶ πρὸ τοῦ ἐμπρησμοῦ οὕσα, Καμουχαρεία (κατὰ Σρον) ἐκαλεῖτο ἢ Καμνικαρέα ἢ Καμκαρέα, καὶ παραπέμπει εἰς τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην Ἰάκωβον (1686-1690) ἐπιστολὴν τοῦ Ἀθηναίου Δημητρίου Ἀργυροῦ Βενάλδου, ὃς λυπεῖται ἅμα ἐπὶ τῇ ἐπιγενομένῃ ἔνεκα τοῦ πυρὸς φθορᾷ εἰς τοὺς «ὀρόφους τῶν ναῶν καὶ τῶν πύργων». Ὁ δ' ἀξιόλογος μεσαιωνοδίφης κ. Ἰω. Σακελίων εἰκάζει, ὅτι ὁ ναὸς Καπνικαρέα ὑπὸ Καπνικαρίου τινὸς ἰδρυθεὶς τὴν ἐπωνυμίαν ἔλαβεν. Καπνικαριοὶ δὲ παρὰ Βυζαντινοῖς ἐκαλοῦντο οἱ τοῦ καπνικροῦ φόρου εἰσπράκτορες. Ἦν δὲ καπνικὸς φόρος ὁ ἐπὶ τῶν ἐστιῶν, ἐξ ὧν καπνὸς ἐξέθρω-

(μέχρι τοῦ 1690) ἔρημα ἔμενον τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐρείπια, ὅτε μόλις ἀπένημεν ἡ Πύλη τοῖς φυγάσιν ἀμνηστείαν καὶ ἐπέτρεψεν αὐτοῖς τὴν κἀθοδόν. Συνέστη δὲ πάλιν πρὸς ἄρκτον μάλιστα τῆς Ἀκροπόλεως μικρὰ καὶ δυσειδέης πόλις, ἣτις ἐθνογραφικῶς μετὰ πλείστων ἦν κατωκηρένη χριστιανῶν Ἀλβανῶν.

Ἀπὸ τοῦδε δὲ ἡ τῶν ἀρχαιοτήτων φθορὰ ἐπετείνετο μετὰ ζήλου καὶ τῶν παραμαρτούντων αὐτῷ ἐπακολουθημάτων. Πολλὰ δὲ συνεβάλοντο εἰς τοῦτο. Εἰ δὲ πρότερον οἱ Τούρκοι φειδωλότερον εἶχον προσενεχθῆ, νῦν, ὅτε οἱ Φράγκοι οὕτω σπουδαίως εἶχον εἰσαγάγει τὸν ὄλεθρον, προῆγον καὶ αὐτοὶ τὴν καταστροφὴν, τοῦτο μὲν παίζοντες, τοῦτο δὲ καὶ ὠφέλειαν ὄλως ποταπὴν σκοπούμενοι διότι τὰ ἐν τῇ Ἀκροπόλει λευκοῦ μαρμάρου παμπληθῆ τεμάχια, μάλιστα δὲ τὰ παρὰ τὸν Παρθενῶνα, ἐχρησίμευον αὐτοῖς μεγάλως ἠδόμενοις ἐξαίρετος ὕλη πρὸς κατασκευὴν ἀσδέστου, μετ' ἰδίας δ' ὄλως χαρᾶς ἐχρῶντο τοῖς ζῴδια ἔχουσιν. Εὐτύχημα δ' ἦν, εἰ τοιαῦτα τεμάχια ἐν νέοις οἰκοδομήμασιν συνωκοδομοῦντο, ἢ ὑπὸ τὰς ἀθλίαις τῶν Τούρκων καλύβας ἠρπάζοντο, ἅπαν τῆς Ἀκροπόλεως τὸ ἔδαρος νῦν ἐκ νέου καλυπτούσας. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ τῶν οἰκοδομημάτων καταστροφή συνετελείτο καὶ ἐκ τῆς ὡς τὰ πολλὰ γιγνομένης πτώσεως ἢ διὰ τὴν τοῦ καιροῦ ἐπίδρασιν, ἢ ἔνεκα τῆς ἀπαξ γενομένης τῶν μεγάλων οἰκοδομημάτων φθορᾶς. Ἐν δὲ τῷ ἄστει μέγα πλῆθος λαμπροῦ μαρμάρου κατεβίβρωσκον ἀδιαλείπτως αἱ ἀσθεστοκάμηνοι. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον ἠρπάζθησαν τελείως αἱ

σκηνοί, ἐπιβληθεὶς ὑπὸ Νικηφόρου, ὅς « Εἰρήνην τὴν Ἀθηναιάν σύζυγον Λέοντος τοῦ Δ'· καθελών, τοῦ θρόνου ἐπέβη ». Οὐδαμῶς δ' ἀπίθανος, λέγει ὁ κ. Σακκελίω, ἡ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἰδρυσις ναῶν καὶ ἡ τούτων ἐπωνυμία ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῶν ἰδρυτῶν· διότι καὶ ἄλλοι ἐν Ἀθήναις ναοὶ ἀπὸ τῶν ἰδρυσάντων τὴν ἐπίκλησιν ἔσχον. Τοιοῦτοί δ' εἰσιν ὁ ἁγ. Γεώργιος ἀπὸ Κ α ρ ὕ κ η ἢ Κ α ρ ὕ τ σ η, ὁ τοῦ ἁγ. Νικολάου ἀπὸ Ρ α γ χ α β ᾱ καὶ ἄλλοι, οἷς προσθετέος ὑφ' ἡμῶν ὁ τοῦ Χ ρ ι σ τ ο κ ο π ῖ δ ο υ, ὅς ὑπὸ Κ ο π ῖ δ ο υ ἰδρυθεὶς καὶ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Χ ρ ι σ τ ο ῦ (τῆς Χριστοῦ γεννήσεως) τιμηθεὶς τὴν παράδοξον ταύτην ἐπωνυμίαν ἔλαβεν. Ὁ δὲ πλείω μαθεῖν βουλόμενος ἐπίτω τὸν ΙΑ'. τόμον τοῦ περιοδικοῦ Π α ρ ν α σ σ ο ῦ ἐν σελ. 428 — 435. Σ. Μ.

πλάκες μάλιστα, δι' ὧν Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς (σελ. 189) τὸ Πα-
ναθηναϊκὸν ἐπέστρωσε Στάδιον. Ἐν ἔτει δὲ 1760 ὁ τότε τῶν
Ἀθηνῶν Βοϊβόδας μετεποίησεν εἰς ἄσβεστον, ἧς χρεῖαν εἶχεν,
ὅπως νέον ἐν τῇ ἀγορᾷ τέμενος οἰκοδομήσῃ, ἕνα τῶν ὑφισταμέ-
νων ἔτι 17 κίονων τοῦ Ὀλυμπίείου, ὅπερ τελῶς σχεδὸν ἤρα-
νισμένον ἦν μετὰ τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀγ. Ἰωάννου. Τὴν
αὐτὴν δὲ τύχην ἔσχον πολλὰ ἄλλα ἀρχαῖα οἰκοδομήματα, ἅ-
τινα ὅπωςδὴποτε ἀγρηστα ἦσαν. Πολλοὶ δὲ τῶν περὶ πολλοῦ
ποιουμένων τὰ ἀρχαῖα περιηγητῶν, ὧν πλῆθος συνέρρεον πάλιν
εἰς τὰς Ἀθήνας, διετέλουν ἀποκομίζοντες ἐν μεγίστῃ ἡδονῇ
μικρὰ κομμάτια τῶν ἀρχιτεκτονικῶν καὶ πλαστικῶν λευψάνων
τῶν ἀρχαιοτήτων· τούτου δὲ γιγνομένου, μεγάλως ἐβλάβη ὁ
Παρθενῶν μάλιστα. Ἀλλ' ἐκ νέου δεινῶς τὰ τῶν Ἀθηνῶν ἐρεί-
πια ἔβλαψαν τὰ ἐπακολουθήματα τῆς μεγάλης Ἑλλ. ἐπανα-
στάσεως, ἧς ἀφορμὴ ἐγένετο ὁ ἐν ἔτει 1770 - 1774 γενόμενος
Ῥωσικὸς πόλεμος. Οἱ δ' ὠμοὶ Μωαμεθανοὶ Ἀλβανοί, οἱ πρὸς
κατάπνιξιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ἰλλυρίας παμπληθεῖς ἐπιστρατευ-
θέντες, οὕτω σοβαρῶς καὶ μετὰ τὴν λῶσιν τοῦ πολέμου τὸ
ληστρικὸν αὐτῶν ἔργον ἐν Ἑλλάδι ἐπετήδευσαν, ὥστε καὶ αὐτοὶ
οἱ Τοῦρκοι ἔπαρχοι ὅπλα ἐπ' αὐτοὺς νὰ ἄρωνται ἠναγκάσθησαν.
Ὅτε δὲ καὶ ἡ Ἀττικὴ σπουδαίως ἐκινδύνευσεν ἐκ τῶν ἀγρίων
τούτων σιφῶν, ὁ ἀπὸ τοῦ 1777-1779 ἐν Ἀθήναις κυβερνήσας
λίαν δραστήριος βοϊβόδας χατζῆ - Ἀλῆ - Χασσεκῆ - βέης
κατεσκεύασε, προθύμως συνεργούντων ἀπάντων τῆς πόλεως τῶν
κατοίκων, Τούρκων τε καὶ Χριστιανῶν, ἐν 90 ἡμέραις (ἀπὸ
τῆς 18 Φεβρουαρίου 1778, λογιζομένας) νέον περίβολον,
ὅς πάλιν, λεπτόν ὅπωςδὴποτε λίθινον τεῖχος ὦν καὶ πύργους
προεβάλλοντας ἔχων, καθηρέθη ἔτει 1835. Τὸ τότε ὑπὸ θ.—
8000 ἀνθρώπων οἰκούμενον ἄστυ, εἰ καὶ αἱ ὁδοὶ στεναὶ ἦσαν
καὶ σκολιαί, κατεῖχε χῶρον μετὰ τῶν κήπων καὶ τῶν αὐλῶν
τῶν οἰκιῶν σχεδόν τι μέγαν· διότι ἠπλοῦτο ἀπὸ τῆς ἀρχαίας
κλιτύος καὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ τε Ἀρείου πάγου καὶ τῆς Ἀκρο-
πόλεως πρὸς ἀνατολὰς μέχρι τῆς πλατείας τῶν νῦν ἀνακτόρων
καὶ ἐξικνεῖτο νοτιοανατολικῶς εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ἀψίδα καὶ τὸ
Διονυσιακὸν θέατρον. Ὁ νέος ἄρα περίβολος, ἀρχό-

μενος ἐν τῇ πρὸς ἀνατολὰς ἐκτεινομένη πόλει ἀπὸ τῆς τοῦ Ἀδριανοῦ ἀψίδος, ἥτις ὡς ῥινοπούλη ἐχρησίευσσε, παρηκολούθει τῇ νοτίᾳ τῆς Ἀκροπόλεως πλευρᾷ μέχρι τῶν ἐρειπίων τοῦ ἐπὶ Ῥηγιλλῆ Ὠιδείου, πρὸς ὃ ἐπερείδετο. Εἶτα δ', ἀνερχόμενος ἐπὶ τὴν δυτικὴν τῆς Ἀκροπόλεως πλευρὰν, ἐξετείνετο ὑπὲρ τὴν κορυφὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου πρὸς τὸ Θησεῖον, καὶ ἐντεῦθεν διὰ μεγάλου ἡμίσεως τόξου, τὴν πρὸς ἄρκτον ἠπλωμένην πόλιν περιλαμβάνων, ἐπέστρεφεν αὐθις εἰς τὴν Ἀδριανοῦ ἀψίδα. Κυρίας δὲ πόλεως ὁ περίβολος εἶχε πρὸς δυσμὰς μὲν τὰς More-Kapesi παρὰ τὸ ἀρχαῖον Δίπυλον, πρὸς βορρᾶν δὲ τὰς Egripo-Kapesi, πρὸς ἀνατολὰς δὲ τὴν Bubunistra (1), πρὸς νότον δὲ μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τοῦ Ὀλυμπιείου καὶ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου τὰς Inte-Kapesi.

Ἐν τῇ κατὰ σπουδὴν δὲ γενομένη ταύτῃ οἰκοδομίᾳ παντὶ ἐχρήσαντο λίθῳ, ὃς πρόχειρός πως καὶ παραχρῆμα χρήσιμος, μάλιστα δ' εὐφόρητος ἐφαίνεται. Διὸ πλῆθος πολὺ τῶν ἐτι τότε ὑφισταμένων ἀρχαιοτήτων διηρπάγησαν, μάλιστα δὲ τῶν ἐν τῇ ἀνατολικῶς καὶ νοτιοανατολικῶς ἐκτεινομένη πόλει. Οἱ νεώτεροι δ' ἀρχαιοδῶροι, οἱ κατὰ χώραν ἐρεῦνας ποιησάμενοι, δὲν νομίζουσι μὲν πολλοῦ ἄξιον, ὅτι πρὸς τε ἄλλοις χρήσις ἐγένετο καὶ τῶν ἐρειπίων γυναικείας μονῆς, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς μὲν οὔσης τοῦ Ἰλισσοῦ ὄχθης παρὰ τὴν πρὸς τὸ Στάδιον φέρουσαν ἀρχαίαν γέφυραν, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν δὲ τῆς Ὀθωμανικῆς δεσποτείας ἐγκαταλειφθείσης· ἀλλ' ὅμως λίαν λυπηρὸν ἦν, ὅτι ὅλως ἀφρόνως ἡ ὡραία αὕτη γέφυρα καθηρέθη, ὅπως οἱ τετραγώνως λελαξευμένοι αὐτῆς λίθοι χρησιμεύσωσιν. Ἡ αὐτὴ δ' ἀναίσθητός τ' ἀπειροκαλία καὶ ἀμβλυωπῆς ἀπερικοψία, ἡ καὶ εἰς τοιαῦτα ὠφέλιμα οἰκοδομήματα χεῖρας ἐπιβαλοῦσα, ἐπιζήμιος ἐγένετο καὶ εἰς τὰ λείψανα τοῦ ἐν τῇ ὑπωρεῖα τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑδραγωγείου· τέμαχος δ' ἐπιστυλίου καθαιρεθέντος

(1) Παρὰ τὸν νῦν Ῥωσ. ναὸν. Ἡ λέξις μπουμπουνίστρα κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν παλαιότερων τῆς πόλεως κατοίκων πεποιτημένη εἶνε ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκ τοῦ μεγάλου θορύβου, ὃν ἐποίει καταπίπτον τὸ ἄφθονον εἰς παλαιότερους χρόνους ὕδωρ τοῦ αὐτόθι ὑδραγωγείου, πιθανώτατα δὲ τοῦ Ἡριδανοῦ ποταμοῦ, περὶ οὗ ἐπιθι Σημ. 1 σελ. 231 καὶ ἐξῆς Σ. Μ.

πυλῶνος ἐνετειχίσθη ὡς ὑπέρθυρον ὑπὲρ τὴν πύλην Μπουμπου-
νίστραν. Πολλῶ δ' ἤττον ἐφείσαντο προγενεστέρως τινός, καλῶς
μὲν ἕως τότε διασωζομένης ἐκκλησίας καὶ Παναγίας στῆν
πέτραν καλουμένης, ὑπὲρ τὴν Καλλιρρόην δὲ καὶ ἐπὶ τῆς
ἀριστερᾶς τοῦ Ἰλισσοῦ ἔχθης οὗτης. Ἦν δ' αὕτη τὸ κατ' ἀρχὰς
ναὸς λίαν κομψοῦ Ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ὅμοιος μὲν τῷ τῆς Ἀπτέρου
νίκης, ἀφιερωμένος δὲ ποτ' ἴσως τῷ Τριπτολέμῳ. Ὁ ναὸς οὗ-
τος, ὃ οἱ Φράγκοι ἐπὶ τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν χρόνοις Λατινικῇ ἐχρῶντο
ἐκκλησίᾳ, τῷ 15. αἰῶνι τελείως ἐγκαταλελειμμένος ἦν (1).

Τ Ε Λ Ο Σ

Αἱ Ἀθηναίαι, εἰ καὶ πάσας ταύτας τὰς φθοράς ὑπέστησαν,
διέσωσαν ὅμως οὐ μόνον τὸ πανάρχαιον αὐτῶν ὄνομα, ἀλλὰ καὶ
μέγα μέχρι τοῦδε πλῆθος ἐρειπίων, ἅμα δὲ καὶ τὴν πάλαι ἐπα-
γωγὸν δύναμιν ὡς πρὸς τὸν πεπολιτισμένον τῆς Δύσεως κόσμον.
Οὐδὲν δ' ἤττον ἐπέπρωτο καὶ πάλιν, ἀρχομένου τοῦ 19. αἰῶ-
νος, γὰρ συληθῆ νῦν μάλιστα ἀφθόνως ἡ πόλις ὑπὸ ἐπιστημονι-
κῆς ἀποστολῆς λογίων Εὐρωπαίων. Ἐὰν δέ τις ἐν ὄψει λάβῃ
πάντα μὲν τὰ ἀπὸ τοῦ 1687 ἐν τῇ Ἀκροπόλει γενόμενα, πρὸς
ὄλεθρον δὲ τῶν ἀρχαίων μνημείων συντελέσαντα, δὲν θέλει εὐλό-
γως ἀδόκιμον ὑπολάβει τὴν γνώμην, ὅπως εἰς τὴν ἐσπερίαν
Εὐρώπην ἀπαχθέντα, περισωθῶσι τὰ τότε ἐν τῷ Παρθενῶνι
ὑπάρχοντα γλυπτὰ ἔργα ἐν χρόνῳ, ἐν ᾧ οὐδὲ κατ' ὄναρ γὰρ ἴδη
τις ἦν δυνατὸν οὐ μόνον μέλλουσαν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀνά-
στασιν καὶ νέου Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐξάνθησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν
τῶν Ἀθηνῶν ἀναδύωσιν. Ὡς γνωστὸν δὲ τυγχάνει, τὴν ἰδέαν
ταύτην εἰς πέρας γ' ἀγάγη ἐπεχείρησεν ὁ ἐν Πέρα πρεσβευτῆς

(1) Περὶ πάντων τούτων (ἅμα δὲ καὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως καὶ τῶν
περιπετειῶν τῆς ἐν τέλει μνημονοθέσεως ἐκκλησίας) ἔπιθι L. Ross,
Archaiolog. Aufsätze, B. I. S. 267 und Erinnerungen und
Mittheilungen aus Griechenland S. 28 ff. Curtius, erläutern-
der Text, S. 57 fg. Wachsumth S. 21 ff. und 760. — Κατὰ τὸν
x. Lolling (Helle. Landeskunde S. 326.) ἀφιερωμένος ἦν ἴσως ὁ
ναὸς, ἰδρυμένος, ὡς συνήθως ὑπολαμβάνεται, ὅπου νῦν ὁ τῆς Ἀγ.
Φωτεινῆς, τῇ μετρὶ καὶ κόρῃ, τελουμένων τῶν μικρῶν μυστη-
ρίων. Σ. Μ.

τῆς μεγάλης Βρετανίας λόρδος Έλγιν. Τῷ ὄντι δὲ συνελέγησαν ἐν ἔτει 1801-1803, πολλῶν δαπανηθέντων χρημάτων, τὰ πλείεστα τῶν ἀγάλματων τούτων, ἅτινα, εἰς Ἀγγλίαν κομισθέντα καὶ ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἀγορασθέντα, ἀπετέθησαν ἀπὸ τοῦ 1816 ὡς πολυτιμώτατον κόσμημα ἐν τῷ Βρετανικῷ μουσεῖῳ. Ἄξιον δὲ λύπης μόνον, ὅτι οἱ ἐργάται δὲν ἐρείσαντο ὅσον ἔδει τῶν οἰκοδομημάτων διὰ ἀποκομιζομένων ἄλλων τε πολλῶν τῆς Ἀκροπόλεως μνημείων καὶ τοῦ ἀγάλματος (σελ. 133) τοῦ Διονύσου, ὃ ἐπὶ τοῦ χορηγικοῦ μνημείου τοῦ Θρασύλλου ἦν, ἅμα δὲ καὶ μιᾶς τῶν παρθένων τῆς τῶν κορῶν στοᾶς (σελ. 123) τοῦ Ἐρεχθείου, σπουδαίως τὰ οἰκοδομήματα ἐβλάπησαν καὶ μάλιστα τὸ Ἐρέχθειον (1). Ὅπως δ' ἐπανορθώσῃ πως ὁ Έλγιν τὴν ζημίαν, ἣν τῇ πέλει εἰργάσατο, κατεσκεύασεν αὐτῇ Ὀρολόγιον ἐφ' ὑψηλοῦ πύργου, ὃν ἐν τῇ ἀγορᾷ (ἐν τοῖς ἐρείπιοις τῆς Ἀδριανοῦ στοᾶς) ὠκοδόμησε (2).

Καὶ ὅπως εὐτύχημα πρέπει νὰ ὑποληφθῇ, ὅτι τὰ πολύτιμα ἐκείνα γλυπτὰ ἔργα εἰς Ἀγγλίαν ἀπήχθησαν διότι ἡ Ἀκρόπολις εὐ πολλῶ ὕστερον νὰ ὑποστῇ καὶ πάλιν ἐμελλε μείζονας ἐκ πολέμου φθοράς. Ὅτε ἐν ἔτει 1821 τὸ τῶν Ἑλλήνων ἔθνος τῇ ξένη Τουρκικῇ δεσποτείᾳ ἐπανέστη, συνεπανέστησαν καὶ αἱ εἰρηρικαὶ Ἀθῆναι, ἐν αἷς λίαν ἐπικαίρως ἰδρύθη τῷ 1812, ὅπως τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα διασωθῶσιν, ἡ ἐκ λογίων «ἐταιρεία τῶν φιλομουσῶν» (3). Τότε δὲ αἱ μὲν Ἀθῆναι καὶ τὰ περὶ αὐτάς τὸ θέατρον ἐπὶ ἔτη ἐγένοντο αἰματηρῶν καὶ πολεμικῶν ἀγώνων, ἡ δ' Ἀκρόπολις, εἰς φρούριον πάλιν μεταποιηθεῖσα, ἀντικείμενον ἐγένετο ἀγρίας καὶ ἀνηλεοῦς πάλης ἀσπονδοτάτων καὶ βραβάρων ἀντιπάλων. Ὅτε δὲ τὸ φρούριον τοῖς Ἑλλήσι παρεδόθη τῇ 21 Ἰουνίου 1822, ὃ ὀνομαστὸς ἐπικρατῆς Ὀδυσσεύς, ὃ ἐν φθινοπώρῳ τοῦ ἔτους τούτου τὸ ἀξίωμα

(1) Τὰς λεπτομερείας ἐπιθεὶ παρὰ Michaelis S. 74 — 78.

(2) Τὸ Ὀρολόγιον τοῦτο ἐπυροπολήθη ἐν τῇ τῆς παλαιᾶς ἀγορᾶς ἐμπρήσει, τῷ 1885 γενομένη. Σ. Μ.

(3) Τὰ καθ' ἕκαστον περὶ αὐτῆς ἐπιθεὶ ἐν «Ἱστορίᾳ Ἀθηνῶν» Γ. Κωνσταντινίδου σελ. 554 καὶ ἐξῆς. Σ. Μ.

στρατιωτικῷ δικτάτορος τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος κτησάμενος, ὠχύρωσεν ἐκ νέου τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἠσφάλισε τὴν ἀρχαίαν Κληψύδραν διὰ νέου καὶ ἔκτοτε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν λαβόντος προμαχεῶνος (1). Ἡ δ' εὐτυχία, ὡς γνωστόν, ἔστρεψεν ὀριστικῶς ἀπὸ τοῦ 1825 ταῖς ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγωνιζομένοις Ἕλλησι τὰ νῦτα. Πεσόντος δὲ τοῦ Μεσολογγίου, ὁ δραστήριος καὶ ὡς στρατηγὸς λίαν ἱκανὸς Τούρκος στρατηλάτης Ῥεσσὶτ-πασσᾶς ὁ Κιουταχῆς προήλασεν εἰς τὴν Ἀττικὴν κατὰ θέρος τοῦ 1826, εἶλεν ἐξ ἐφόδου τῇ 15 Αὐγούστου τὸ ἄστυ καὶ ἤρξατο τὴν Ἀκρόπολιν πολιορκῶν, ὑπὲρ ἧς ἀνδρείως οἱ πολιορκούμενοι ἠμύνοντο. Ὁ μακροχρόνιος δὲ πόλεμος, θαυμαστῶς μὲν ὑπὸ πολλῶν ἀναζωπυρήθεις ματαίων ἀλλ' ἐκπληξιν παρεχομένων τῶν Ἑλλήνων ἀποπειρῶν, πολλάκις δ' ἐν ταῖς πεδίοις τῶν Ἀθηνῶν διαπολεμηθεῖς, λίαν ἐπιζήμιος ἐγένετο ταῖς ἀρχαιότησι. Διότι οἱ τῶν Τούρκων διάπυροι μύδροι (βόμβαι), ὡς ποτε οἱ τῶν Ἑνετῶν, δεινῶς ἐλυμαίνοντο τὰ ἀρχαῖα καὶ μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα. Τότε δὲ κατεφθάρη ὑπὸ εὐστόχως ἐαλωμένων σφαιρῶν καὶ τὸ πρὸ τοῦ ἀντροῦ Παναγίας τῆς Χρυσοσπηλαιωτίσσης μνημεῖον τοῦ Θρασύλλου (σελ. 133). Πόσον δὲ καλῶς εἶχον πολλάκις ἐργασθῆ τὰ τοῦ Ῥεσσὶτ πυροβόλα, ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Μουσείου ἐπὶ τοὺς δυτικοὺς τοῦ Πάρθεωνος (2) κίονας βάλλοντα, δεικνύασι ἔτι καὶ νῦν ἀναρίθμητα τῶν κίωνων μέρη, ἅτινα λευκότερα τῆς λοιπῆς τῶν κίωνων ἐπιφανείας εἶνε, διότι τεμάχῃ διὰ τῶν σφαιρῶν ἀπεσπᾶσθησαν. Ἰδίως δὲ λυπηρόν, ὅτι, τελευτῶντος Ἰανουαρίου τοῦ 1827, ὁ βορειοδυτικὸς τοῦ Ἐρεχθείου κίων, ὑπὸ Ὀθωμανικῆς σαίρας βληθεῖς, κατεθραύσθη· διὰ δὲ τῆς πτώσεως αὐτοῦ καὶ τινος ἑτέρου, ἅμα δὲ καὶ τῆς ὄροφης, τῆς ἐπ' αὐτῶν ἐδραζομένης, ἣ τε χήρα τοῦ διοικητοῦ Γούρα ἐφονεύθη καὶ δέκα τῶν περὶ αὐτὴν οἰκείων, οἵτινες, ἐν τῇ Ἀκροπόλει οἰκῶντες, τὸ Ἐρέχθειον κατέλαβον, ᾧ κατοικίᾳ αἱ Ὀθωμανίδες πρότερον ἐχρῶντο.

(1) Ὁ προμαχεῶν οὗτος ἤρξατο ἀπὸ μηνῶν ἤδη καθαιρούμενος. Σ. Μ.

(2) Πρὸβλ. Michaelis S. 87.

Καὶ αἱ μὲν ἐν Πειραιεῖ μάχαι, ἐν ᾧ ἡ μὲν Ἀκτὴ καὶ ἡ Μουνυχία ὑπὸ τε τῶν Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἀμαθῶς ἐπανετειχίσθησαν ἐναλλάξ, ὑπὲρ δὲ τῆς ἐγούρας τοῦ Ἀγ. Σπυριδωνος μονῆς καὶ τοῦ παρ' αὐτὴν τελωναίου ἀνδρείως οἱ Ὀθωμανοὶ ἠμύνοντο κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1827, ἔλαβον πέρασ τῆ 28 τοῦ αὐτοῦ μηνός, τῶν Ὀθωμανῶν καταπραγέντων αἱ δ' ἐν τῷ πεδίῳ τῶν Ἀθηνῶν πέρασ ἔλαβον τῆ 6 Μαΐου, τελέως ἡττηθέντων τῶν Ἑλλ. στρατευμάτων. Τῆ δὲ 5 Ἰουνίου παρεδόθη πάλιν ἡ Ἀκρόπολις τοῖς Τούρκοις, οἵτινες αὐτὴν κατεῖχον μέχρι τῆς 1 Ἀπριλίου 1833, ὅτε αἱ Ἀθηναὶ εἰς τὰ Βυζαντικὰ στρατεύματα τοῦ βασιλέως Ὀθωνος περιήλθον.

Ἦδη δὲ κατὰ μὲν Ἰούνιον τοῦ 1833 τὸ σχέδιον τῆς ἀνοικοδομήσεως τῶν Ἀθηνῶν ὀριστικῶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ νέου βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐνεκρίθη, κατὰ δὲ Φεβρουάριον τοῦ 1834 πρῶτ' εὐόουσα ἡ πόλις ἐκηρύχθη, περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἡ ἔδρα τῆς τε κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τοῦ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας μετετέθη. Ἡ δὲ πόλις, ἧς ὁ πληθυσμὸς κατῆλθεν, ἀρχομένου τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος, μέχρι 10000 Χριστιανῶν καὶ 1500 Τούρκων, ἐμειώθη μὲν μέχρι 1500 ἢ 2000 ψυχῶν καὶ 300 μόλις οἰκησίων οἰκίων, ἀλλ' ἐν 50 ἔτεσιν αὐτῆ τε καὶ ὁ ἐκ νέου ἀκμάζων Πειραιεὺς εἰς ἀπροσδόκητον νέαν δύναμιν ἐξίκοντο. Αἱ δὲ νεώτεραι Ἀθηναί, αἵτινες τῶν τερπινοτάτων τε καὶ εὖ ἐρρυθμοποιημένων πόλεων τῆς Ἀνατολῆς εἶνε, ἐπεκτείνονται καθόλου μὲν πρὸς ἄρκτον καὶ πρὸς δυσμᾶς, ἰδίᾳ δὲ πρὸς ἀνατολᾶς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ἀριθμοῦσι τὸ γε νῦν πλέον ἢ 70000 κατοίκων. Ἐὰν δὲ καταλέξωμεν καὶ τὸν τοῦ νέου Πειραιεὺς πληθυσμὸν, τὸ σύνολον τῶν κατοίκων ἀμφοτέρων τῶν πόλεων ἔσται 100 ὡς ἔγγιστα χιλιάδιον. (1)

Πέρασ δὲ λαβόντων τῶν πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς πολέμων, ἐπαύσατο μὲν καὶ ἡ τῶν ἀρχαίων μνημείων φθορά, ἤρξατο δὲ διὰ νέας καὶ ἐσκευμμένως γιγνομένης διερευνησεως ἡ ἐκκά-

(1) Ὅτι τὸ πλῆθος τῶν νῦν οἰκούντων ἀμφοτέρως τὰς πόλεις πολὺ υπερβάλλει τὰς 100,000, εἶδεν. Σ. Μ.

Οαρισ, ἀσφάλις καὶ (ἔπου ἦν δυνατὸν) ἐν μέρει εἰς τὴν πρῶ-
την κατάστασιν ἐπαναγωγῆ αὐτῶν, κατὰ πρῶτον δὲ τῶν ἐν
τῇ Ἀκροπόλει καὶ τῶν περὶ αὐτὴν. Ἀπὸ μὲν τῶν
χρόνων τούτων ἐπαύσατο ἡ Ἀκρόπολις φρούριον οὖσα, τῆς δὲ
τῶν τειχῶν αὐτῆς ἐκκαθάρσεως, ὅσα μὴ ἦσαν ἀρχαῖα, οἷον τὰ
Φραγκικὰ καὶ Τουρκικὰ τειχίσματα, τὰ ἐν τῇ δυτικῇ αὐτῆς
πλευρᾷ, ἡ μὲν ἐναρξίς τῆ 1835 ἐγένετο, τὸ δὲ πέρας τῆ 1876 (1),
ὅτε λίαν κακῶς καθ' ἡμᾶς καθηρέθη ὁ ἐπὶ αἰῶνας ὄλιως οἰκειῶς
τῆ τῶν Ἀθηνῶν ὄψει γενόμενος καὶ ὑπὸ τῶν Φράγκων ἰδρυθεὶς
πύργος ἐν τῇ νοτίᾳ τῶν Προπυλαίων πτέρυγι. Τῆς δ' ἐπανορ-
θώσεως λίαν εὐτυχῆς ἐγένετο ἐναρξίς (σελ. 103), ἐπανιδρυθέντος
τοῦ τῆς Ἀπτέρου νίκης ναοῦ. Ἡ δὲ διευθέτησις καὶ ἀνασκαφῆ
καὶ ἀποχώρισις τῶν ἱστορικῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν ἐρειπίων, ἐν
οἷς ἐλπὶς ἦν μικρὰ ἀρχαιολογικὰ ἀντικείμενα γὰ ἀνευρεθῆσι,
τὸ μὲν πρῶτον ἐν τοῖς Προπυλαίοις ἐγένετο, εἶτα δ' ἐν τῷ
Ἐρεχθεῖῳ τῆ 1837, τῆ δὲ 1840 ἐν τῷ Παρθενῶνι μετὰ
πλείστης σπουδῆς· τὰ δὲ λείψανα τῶν Τουρκικῶν τεμενῶν ἠρα-
νίσθησαν τῆ 1842. Μεθ' ὁμοίας δὲ δραστηριότητος διηρευνήθη-
σαν ἐν τῷ ἄστει ἐφεξῆς συνέχῳς τὰ ὑφ' ἡμῶν πρότερον
περιγραφέντα παντοῖα ἠρειπωμένα νῦν οἰκοδομήματα, ἅτινα ὡς
ἐπὶ τὸ πολὺ τὸ πρῶτον ἤδη ἐκκαθάρθησαν τῶν ἐπὶ αἰῶνας ἱστο-
ρικῶν παραχωμάτων. Ἀνασκαφέντος δὲ τοῦ Ὁρολογίου τοῦ
Ἀνδρονίκου καὶ ἀποκατασταθέντος τοῦ περιβόλου τοῦ Ὀλυμπι-
είου, οὗ τὸν ἰσ' τῶν σωζομένων κίωνων σφοδρὸς ἀνεμὸς κατέρ-
ριψε τῆ 26 Ὀκτωβρίου 1852, πρὸς δὲ τούτοις ἀποκαλυφθέντος
τοῦ κατὰ τὸ ἡμισυ κατακεχωσμένου Ὁιδείου τοῦ Ἡρώδου (1857)
καὶ ἀνασκαφέντος τοῦ Διονυσιακοῦ Θεάτρου (1862), διακαθαρ-
θέντος δ' ἅμα ἀκριβῶς τοῦ Παναθηναϊκοῦ Σταδίου (1869-1870),
ἄλλαι τε ἐπεγένοντο πολλαὶ ἐργασίαι καὶ ἀνακαλύψεις, καὶ μεί-
ζονες καὶ ἐλάσσονες, καὶ αἱ (ἀπὸ τοῦ 1862) μεγάλαι ἀνασκα-
φαὶ αἱ ἐν τῇ πεδίῳ τῶν πρὸ τοῦ Διτύλου τάφων. Εἰς τὰς πολ-
λὰς δὲ καὶ σπουδαίας ἐρεῦνας, μάλιστα δ' Ἑλλήνων, Γερμανῶν

(1) Ὡς γνωστὸν, ἐπανήρξατο ἤδη ἀπὸ τινος χρόνου ἡ τῶν τειχι-
σμάτων τούτων καθαίρεισις. Σ. Μ.

καὶ Γάλλων ἐρευνητῶν, ὅπως ἀσφαλῶς κατὰ μικρὸν ἐξακρι-
βωθῆ, ἡ τοπογραφία τοῦ ἱστορικωτάτου τούτου ἐδάφους, συνε-
βάλλοντο καὶ αἱ ἀπὸ τοῦ 1875 πολυτιμότηται καὶ λεπτο-
μερεῖς ἐργασίαι πολλῶν ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαλλήλων τοῦ
μεγάλου Πρωτοκτοῦ ἐπιτελείου, ὅπως εἶς καὶ ὁ αὐτὸς δια-
γραφεῖ, τοπογραφικῶς ἀπλᾶ καὶ ἀρχαιολογικῶς πίναξ τῆς Ἀτ-
τικῆς (1).

(1) Διευθύνοντος· ἀπὸ τινῶν ἐτῶν τὰς ἐν Ἀκροπόλει μέχρις αὐτῆς
τῆς πέτρας καθηκούσα· ἰνασκαφὰς τοῦ φιλοτίμου καὶ πάνυ δραστήριου
γενικοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν μουσείων καὶ βρηγητοῦ τῆς
ἀρχαιολογίας κ. Καββαδίου, ἀλλὰ τε πολλὰ ἐγένοντο ἀνακαλύψεις,
περὶ ὧν ἐν δέοντι ἐκασταχοῦ τοῦ ἀνά χειρας βιβλίου ἐν σημειώσεσι λό-
γον ἐποιεῖσθαι, καὶ πλῆθος μαρμάρου καὶ χαλκοῦ ἀγαλμάτων μεγά-
λων τε καὶ μικρῶν τῶν πρὸ τοῦ Φειδίου χρόνων. Περί τούτων δὲ τὰ
δέοντα ἔγραψαν οἱ τε ἀλλοδαποὶ τῶν ἀρχαίων τριδῶνες ἐν οἰκείοις
συγγράμμασι καὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἀρχαιοδίφαι ἐν τῇ ἐφημερίδι τῆ ἀρχαιο-
λογικῆ. Ἐπὶ παραδείγματι περὶ ἀγαλματίου Ἀθηνᾶς χαλκοῦ ἐπιρ-
γυρωμένου καὶ ἑτέρου εἰς τυτικὸν μέγεθος ἑσπνοειδεῦς ἐκ μαρμάρου, ὁ
πολλοῦ λόγου ἄξιος ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ ἐπιμελητῆς ἐν τῷ
ἐθνικῷ μουσεῖῳ Β. Σιατῆς, ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐφημερίδι ἐπαίνου ἄξι-
ἐδομοσίευσεν ἐρμηνείας· περὶ δ' ἀνδρὸς κεφαλῆς τούτου ἀρχαίου χαλ-
κῆς ὁ εὐλόππος ὑψηλῆς τῆς ἀρχαιολογίας κ. Θ. Σοφοῦλης. Τῶν δὲ
μαρμαρίνων ἀγαλμάτων τὰ πλείστα, ἐν τῷ γόρω τῷ μεταξὺ τῆς ἀρ-
κτικῆς πλευρᾶς τοῦ Ἐρεθείου καὶ τοῦ τείχους τῆς Ἀκροπόλεως ἀ-
νευρεθέντα, παρθένοι εἶνε, τὸν αὐτὸν σχεδὸν ἔχουσαι τύπον καὶ καρπὸν
βοῖᾶς αἱ πολλὰ ἐν τῇ ἀριστερᾷ φέρουσαι. Ὑπολαμβάνονται δ' ὡς τὰ
πολλὰ ἴεσαι τῆς Ἀθηνᾶς οὕσαι καὶ ταῖς παρὰ Πausan. Α'. κζ'. ὁ
προτειοικυῖαι. Περιγραφὴν δ' αὐτῶν ἐποίησατο ὁ κ. Καββαδίας ἐν τῇ
ὑπὸ τῶν φωτογράφων Ῥωμαϊκῶν συλλογῆ· τὰ μουσεῖα τῶν Ἀθηνῶν.

Ἄξιον δ' ἐναῦθα νὰ μνημονεύσωμεν, ὅτι ΒΑ. τῶν Προπυλαίων,
περὶ ὧν ἀξιολογοτάτην διατριβὴν ἐδομοσίευσεν ὁ κ. Doerpfeld ἐν A-
then. Mitt. IX, πραγματινομένην περὶ τοῦ μὴ συντελεισθέντος πρώ-
του τοῦ Μησαικίου σχεδίου (ἐπιθι σελ. 102. Στμ.), θεμέλια εὐρέ-
θησαν τῷ 1886 οἰκοδομημάτων, οὗ ἤρξατο μὲν εἰκότως ὁ Κίμων, πέ-
ρας δ' ὁ Περικλῆς ἔθετο. Ἐν τῇ κατασκευῇ δὲ ταύτῃ ἀνευρίσκει ὁ κ.
Lolling, περισπουδάζοντος διατριβᾶς περὶ τῶν ἀρχαίων κειμηλίων δη-

μοσιεύσας, τὴν Χαλκοθήκη, ὑφ' ἣν δεξαμενὴ ἦν χρόνων τῶν πρὸ τῶν Περσικῶν (Mitt. XI.).

Περαίνοντες δὲ τὴν σημείωσιν ταύτην, πρέπον κρίνομεν νὰ παραθέσωμεν διὰ βραχέων ὅσα ὁ κ. Doerpfeld ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ XII τόμῳ, 6'. τεύχει, σελίδι 211 — 220 τῶν Ἀθηνησιν ἐκδιδομένων Mittheilungen des Deutsch. arch. Institut's περὶ τοῦ Ἡριδαίου ποταμοῦ.

Ὁ κ. Doerpfeld ισχυρίζεται, ὅτι ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος ποταμὸς, οὗ ἕνεκα καὶ σχέδιον ἐξεπόντησε τῶν Ἀθηναίων, ἐν ᾧ ἡ διεύθυνσις αὐτοῦ δείκνυται, οὐδεὶς ἐστὶν ἕτερος, ἀλλ' ἡ τὸ τῆς ἀγ. Τριάδος ὕδωρ παρὰ τὸ Δίπυλον. Ὅτε πρὸ ἐτῶν ἀνασκαφαὶ ἐνταῦθα ἐγένοντο, στόμιον ἀνεκαλύφθη ὑπονόμου μεγάλου, οὗ ἡ ὑπαρξίς ἐν προτέροις ἤδη χρόνοις πολλαχοῦ τῆς πόλεως ἦν γνωστὴ. Περὶ αὐτοῦ δ' ἔγραψαν ὁ τε Ross καὶ Forchhammer καὶ ὁ κ. E. Ziller (Ath. Mitt. II. S. 117.), ὅτε ἠρεύνθη τὰ ὑδραγωγεῖα τῆς πόλεως. Ἐὰν δ' ἐξετάσωμεν τὴν διεύθυνσιν τοῦ ὑπονόμου τούτου πρὸς τὸν σχηματισμὸν τοῦ ἐδάφους, θέλωμεν εὔρει, ὅτι οὗτος τῷ ταπεινότατῳ ἀκολουθεῖ ἐδάφει κοιλάδος, ἧτις ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς παλαιότερας καὶ νεωτέρας πόλεως. Ἐκτείνεται δ' αὕτη κατὰ μῆκος τῶν ὑπωρειῶν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ περιλαμβάνει πολλαχοῦ μικρὰς παρακοιλιάδας, αἵτινες τὴν ἀργὴν ἔχουσαι ἀπὸ τοῦ Λυκαθηττοῦ καὶ τοῦ ὑψώματος, ὅπου ἡ Ῥωσικὴ ἐκκλησία, ἀπὸ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τῆς Πνυκὸς κατατείνονται εἰς τὴν κυρίαν κοιλάδα. Τὰ ταπεινότατα δὲ μέρη πασῶν τῶν κοιλάδων τούτων ἦσαν, ὡς εἶκος, τὸ πάλαι πολλῶ βαθυτέρα ἢ νῦν ἐπιχρισθέντα ἤδη. Ὅτι μὲν παλαιότατα πρὸ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἀρχαίας πόλεως ῥύαξ τις μετὰ παραρρυακίων διὰ τῶν κοιλάδων τούτων ἔρρεεν, οὐδεμία ἀμφιβολία· ἐρώτημα ὅμως προβάλλεται, εἰ ἀέναος ὁ ῥύαξ ἦν, ἢ ἐν ἐπομβρίοις μόνον ἡμέραις ὕδωρ εἶχε, καὶ εἰ ὁ ῥύαξ ὑπῆρχε καὶ ἰδρυμένης ἤδη τῆς πόλεως. Καὶ περὶ μὲν τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία· ὅτι δὲ ἀέναος ἦν ὁ ῥύαξ εὐδὴλον ἐκ τούτου, ὅτι ἔτι καὶ νῦν χειμῶνός τε καὶ θέρους διαρρέει διὰ τῆς πόλεως μέσης ὑπογείως ὑδραγωγεῖον, ὃ παρὰ τὴν ἀγ. Τριάδα ὡς ῥύαξ ἀναφαίνεται. Πόθεν δὲ πηγάζει τὸ ὕδωρ τοῦτο ἄγνωστον μὲν μέχρι τοῦ νῦν, βέβαιον ὅμως, ὅτι ῥεῖ ὑπὸ τὴν οἰκίαν Schliemann (πρώην Φιλήμωνος) παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, ὑπὸ τοὺς βασιλικοὺς σταύλους, ὑπὸ τὴν οἰκίαν Gork παρὰ τὴν Ἀδριανοῦ ὁδὸν καὶ ὑπὸ τὴν πλατεῖαν ἀγ. Φιλίππου, καὶ χρησίμον εἶνε ἐν τοῖς οἴκοις, δι' ὧν διαρρέει. Ἐπὶ παραδείγματι χρῆσις τοῦ ὕδατος τούτου γίνεται ἐν τῷ παρὰ τὸ Θησεῖον ἀτμομόλῳ Μπαλακάκη· ἔτι δὲ δι' αὐτοῦ ἀρδεύονται

ὅτι βοτανικός κήπος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἀγροί. Ὑπολαμβάνεται δ', ὡς καὶ πολλά, ὅτι ἐξ ὑδραγωγείου πηγάζει, ὃ, ἀρχὴν ἔχον τὴν ὑψηλοτέραν τοῦ Ἰλισσοῦ κοιλάδα, εἰς τὴν πόλιν ἄγει. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ ἡ θαψιλὴ τοῦ ὑδραγωγείου τούτου πηγὴ δὲν εὑρέθη πρὸς Ν. τοῦ Λυκαβηττοῦ, εἰκάζεται ὁ κ. Doerpfeld ὅτι πηγάζει ἐκ τῆς Δ. τοῦ λόφου τούτου πλευρᾶς, λίαν εὐόδρου οὖσης. Καὶ τὸ πάλαι δὲ κατὰ Στράβωνα ἐν τῇ ὑπωρείᾳ τοῦ Λυκαβηττοῦ ὑπῆρχον παρὰ τὸ Λύκειον θαψιλεῖς πηγαί. Ὅτι δὲ τὸ πάλαι ἀέναντος ἦν ὁ ῥύαξ καὶ ὅτι ἰδρυμένη ἦν ἡ πόλις, ὁπλὸν ἐκ τοῦ ὑπονόμου, ὅν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν περιεγράψαμεν. Πρὸς δὲ τούτοις αὐταὶ αἱ διαστάσεις αὐτοῦ (4,60 μ.) ἀριθμητικῶς δεικνύουσιν ὅτι ὁ ὑπόνομος οὗτος δὲν εἶνε κοινὸς τις ὄχετός, ἀλλὰ κροίτη ποταμοῦ διὰ καμαρώσεως καλυφθεῖσα. Ἡ καμαρώσις δ' αὐτοῦ τριῶν εἰδῶν εἶνε ἀναγομένων εἰς τοὺς Ἀλεξανδρινούς, ῥωμαϊκοὺς καὶ ὑστέρους τούτων χρόνους. Ἦν ἄρα ὑπαιθρος ὁ ῥύαξ οὗτος ἐν τοῖς ἐνδόξοις τῆς πόλεως χρόνοις, ἐνιαχοῦ μόνον ὑπὸ λιθίνων γεφυρῶν ἐξευγμένος, ὅπου ὁδοὶ αὐτὸν ἔτεμνον. Ἐξέρρει δὲ τῆς πόλεως πρὸς Ν. τοῦ Διπύλου, καὶ δὴ δι' ἀνοίγματος ἐν τῷ τείχει, ὃ κατὰ τὸν κ. Doerpfeld, προσόμοιον πύλῃ εἶνε· διὰ δὲ τοῦ ἐδάφους τοῦ μεταξὺ τῆς ἀγ. Τριάδος καὶ τῶν λειψάνων τοῦ ἐναντι αὐτοῦ ἀνεμομύλου, ὃ ἐν παλαιότεροις χρόνοις πολλῶ βαθυτέρον ἦν ἢ νῦν, οἰκοδομηθέντος ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἐργοστασίου τοῦ φωταερίου, εἰσέβαλλεν εἰς τὸν Ἰλισσὸν καὶ δὴ ὅπου ὁ ποταμὸς οὗτος τὴν νῦν Πειραικὴν ἀμαξιτὸν ὁδὸν τέμνει. Κατὰ ταῦτα δὲ βέβαιόν ἐστίν, ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς χρόνοις ἐπήγαγεν ἐκ τῆς ὑπωρείας τοῦ Λυκαβηττοῦ ἐκ μιᾶς ἢ καὶ πλείονων πηγῶν ῥύαξ, ὃς διὰ τῆς πόλεως μέσης ῥέων, διήρχετο διὰ τοῦ τείχους τῆς πόλεως πρὸς Δ. τοῦ Διπύλου, παρέκαμπε τὰς ΒΔ. παραφυάδας τοῦ λόφου τῆς Πνυκῆς καὶ εἰσέβαλλεν εἰς τὸν Ἰλισσόν. Ὁ ῥύαξ δὲ οὗτος εἶνε ὁ Ἡριδανός.

Περὶ δὲ τῆς θέσεως τοῦ Ἡριδανοῦ διαφωνοῦσιν οἱ τοπογραφικῶς τὴν πόλιν ἐρευνήσαντες. Καὶ ὁ μὲν Leake, Ross, Curtius καὶ Burgsian ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι Ἡριδανός εἶνε τὸ παρὰ τὴν μονὴν Καισαριανὴν πηγάζον ῥυάκιον, ὃ δὲ Wachsmuth ῥυακά τινα πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ Ἰλισσοῦ, ἢ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ τοῦ Ἰλισσοῦ, ὃ δὲ Lolling τὸν Κυκλόβορον, ὃς πηγάζων ἀπὸ τῆς ΒΔ. ὑπωρείας τοῦ Λυκαβητοῦ ῥέει παρὰ τὸ ἔθνικόν (κεντρικόν) μουσεῖον.

Εἶτα δ' ὁ κ. Doerpfeld στηροῖζει τὴν ἑαυτοῦ γνώμην ἐπὶ τὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Πλάτων ἐν Κριτία σελ. 112α λόγον ποιεῖται κατὰ τὴν εὐφυῶ τοῦ κ. Doerpfeld ἐρμητικῶν περὶ τῆς

παναρχαίας Ἀκροπόλεως, ἣτις μείζων τῆς νῦν οὔσα, ἄτε καὶ τὴν Πύκα καὶ τὸν λόφον τῶν Νυμφῶν περιλαμβάνουσα, ὄριον μὲν εἶχε πρὸς Β. τὸν Λυκαθηττὸν, κατεφέρετο δὲ πρὸς τε τὸν Ἠριδανὸν καὶ τὸν Ἰλισσὸν, οἵτινες καὶ περιώριζον αὐτὴν οὕτω, διότι παρὰ τὰς ὑπωρείας αὐτῆς ἔρρεον. Παρὰ δὲ Στράβωνος ἐν IX. σελ. 597 μανθάνομεν, ὅτι παλαιότατα οἱ Ἀθηναῖοι ἔπινον ἐκ τοῦ Ἠριδανοῦ, διότι, εἰ καὶ ὁ Καλλίμαχος γελᾷ περὶ τοῦ φημιζομένου καθαροῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ τούτου, ὃ ἐν τοῖς ἐφ' ἑαυτοῦ χρόνοις ἀκάθαρτον ἦν, τὸ πιστὸν ὅμως τῆς παραδόσεως οὐδαμῶς αἴρεται. Εἰ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι ἐν παλαιοῖς χρόνοις ὡς ποτίμῳ ὕδατι τῷ τοῦ Ἠριδανοῦ ἐχρῶντο, δῆλον, ὅτι οὗτος, ὅπως εὐκόλως οὗτοι δύνωνται ὕδωρ ἐξ αὐτοῦ νὰ λαμβάνωσι, παρὰ τὸ κέντρον ἔρρεε τῆς πόλεως, ὃ πρὸς Β. καὶ ΒΔ. τῆς Ἀκροπόλεως ἦν, ὡς νῦν πάντες ὁμολογοῦσιν. Ἐν δὲ τοῖς Ἀλεξανδριν. χρόνοις, ἐν οἷς ὁ Καλλίμαχος ἤνθισε, τὸ ὕδωρ τοῦ Ἠριδανοῦ τοσοῦτον βρωμερὸν ἦν, ὥστε οὐδὲ τὰ ζῶα νὰ πίνωσιν ἐξ αὐτοῦ ἐδύναντο. Τοῦτο δὲ προῆλθε, διότι, ἐκταθείσης τῆς πόλεως πρὸς Β. πέραν τοῦ Ἠριδανοῦ, εἰκὸς ἦν καὶ τὸ ὕδωρ αὐτοῦ διὰ τῆς πόλεως διαρρέοντος ἀκάθαρτον νὰ ᾖ· ὁ ποταμὸς ἄρα ὑπόνομος (τῶν ἀκαθαρσιῶν τῆς πόλεως) ἐγένετο. Πρὸς δὲ τούτοις ἀναιρῶν ὁ Στράβων τὸν Καλλίμαχον, τίθησιν, ὅτι αἱ πηγαὶ τοῦ Ἠριδανοῦ παρὰ τὸ Λύκειον πρὸ τῶν Διογάρους πυλῶν οὔσαι ἔχουσιν ὕδωρ διαυγὲς καὶ καθαρὸν. Τοῦτο δὲ εἶνε καὶ ἀπόδειξις, ὅτι ὁ Ἠριδανὸς τὰς πηγὰς αὐτοῦ ἐκ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Λυκαθηττοῦ ἔχει· δὲν ἀποδέγεται δ' ἅμα ὁ κ. Doerpfeld καὶ τὴν γνώμην, ὅτι τὸ Λύκειον ἦν ὕπου συνήθως τίθεται, παρὰ τὴν Ῥιζάρειον σχολήν. Κατὰ δὲ τὸν Πάυσαν. I. 19. 6. δύο ποταμοὺς αἱ Ἀθῆναι εἶχον, τὸν Ἰλισσὸν καὶ τὸν Ἠριδανόν, ὧν ὁ μὲν, ὁ καὶ μείζων, ἐκτὸς τῆς πόλεως ἦν, οὐ μακρὰν τοῦ τείχους τῆς πόλεως βέων· ὁ δὲ, διὰ τῆς πόλεως μέσης βέων, ὁμοίως ἐκείνῳ ἀξιόλογος ἦν, εἰ καὶ παραποτάμιον αὐτοῦ. Εἰ δὲ τις τὸ ἐρώτημα προβάλλει, ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς συχνὰ ἤθελον αὐτοῦ μνημονεύει, εἰ διὰ τῆς πόλεως μέσης ἔρρεε, μαθέτω, ὅτι ὁ Ἠριδανὸς παρὰ τὴν ἀγορὰν καὶ κατὰ τὴν διεύθυνσιν βέων τῆς μεγάλης ὁδοῦ (δρόμου), τῆς ἀπὸ τοῦ Διόλου εἰς τὴν ἀγορὰν ἀγούσης, πρωίμως ἤδη ἐκαλύφθη· μόνον δ' ἐνιαγοῦ ἐν προσεγομέναις αὐτῷ ὁδοῖς καταφανὴς ἦν. Παραδείγματα δὲ τοιούτων ποταμῶν ἔχομεν πλεῖστα καὶ ἐν ἀρχαῖαις καὶ ἐν νεωτέραις πόλεσι.

Τελευτῶν δ' ὁ κ. Doerpfeld τὰ περὶ Ἠριδανοῦ, ἰσχυρίζεται, ὅτι ἐν ὑστέροις ἐλληνικοῖς χρόνοις ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόνομος τῶν ἀκαθάρτων ἠδὲ ὑδάτων τῆς πόλεως, μεγάλης ἤδη γενομένης Σ. Μ.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝ ΚΟΥΡΙΑ
 ΛΑΤΙΝΟΓΡΑΦΕΙΟΝ
 ΑΓΕΩΝ ΑΠΟ

ΠΙΝΑΞ

ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ.

- Ἄγκυλῆ (ὄμηρος) σελ. 60.
ἀγορὰ σελ. 23. 110. 158. 159.
Ἄγραι (προάστειον) σελ. 25. 60. 141.
Ἄγραύλιον σελ. 18. 29.
Ἄγρίππας, Ἄγριππεῖον σελ. 169.
Ἄγρυλῆ (ὄμηρος) σελ. 60.
Ἄγγελος σελ. 8.
Ἀδριανὸς σελ. 176 καὶ ἐξῆς.
Ἀδριανοῦ ἀνδριάντες σελ. 180.
Ἀδριανοῦ στοὰ ἢ γυμνάσιον σελ. 183.
Ἀθηναί (σύστασις καὶ ἔνομοσις) σελ. 8. 11. 15. καὶ ἐξῆς.
Ἀθηναί (νέαι) Ἀδριανοῦ σελ. 181.
Ἀθηνᾶς ἄγαλμα ἐν Παρθενῶνι σελ. 97—98. 148.
» » Περμάχου σελ. 68. 202.
» Ἀρείας βωμὸς σελ. 114.
» ἀργυρέτιδος στοὰ σελ. 169.
» βουλαιᾶς βωμὸς σελ. 42.
» εἰδωλὸν σελ. 116.
» ἐργάνης ναὸς σελ. 112.
» Παλλάδος ἱερὸν σελ. ... 15.
» πολιᾶδος ναὸς σελ. 32 καὶ ἐξῆς.
» σωτείας βωμὸς 127.
Αἰγέως ἥρωον σελ. 21.
αἰγίς (περίπτου) σελ. 41. 156.
Αἰσχύλου ἀνδριάς σελ. 141.
Ἀκαδήμεια σελ. 30. 40. 70. 134. 160. 206.
Ἀκκλαγιουέλης Ἀντώνιος Α΄. σελ. 216.
» Νέριος Α΄. σελ. 216.
ἀκρίς (περίπτου) σελ. 41. 156.

- Ἐκρόπολις σελ. 3. 17. 207. 210. 217. 221.
 Ἐκτὴ σελ. 50.
 Ἐλάριχος 201 καὶ ἔξῃς.
 Ἐλεξάνδρου ἀνδριάς σελ. 143.
 ἄλιπέδον σελ. 27.
 Ἐλκιμος σελ. 50.
 Ἐλκμαιωνίδαι, σελ. 41. 114.
 Ἐλωπεκὴ σελ. 60.
 ἄμαζόνες σελ. 69.
 ἄμφιπρόστυλος ναὸς σελ. 41
 ἀνάβασις εἰς Ἐκρόπολιν σελ. 17 καὶ ἔξῃς 103. 197 καὶ ἔξῃς. 203.
 ἀναιδείας βωμὸς σελ. 114.
 Ἐνακεῖον σελ. 29. 70.
 Ἐνδρόνικος Κύρρηστος σελ. 164.
 Ἐνθεστήρια σελ. 21.
 Ἐντίγονος σελ. 147 καὶ ἔξῃς. 155.
 Ἐντίγονος Γονατᾶς σελ. 151.
 Ἐντίνοὺς σελ. 186.
 Ἐντίνοχος Δ'. ὁ ἐπιφανὴς σελ. 156.
 Ἐντίπατρος σελ. 144.
 Ἐπόλλωνος πατρίου ναὸς καὶ ἄγαλμα σελ. 69.
 Ἐποστόλων ἄγ. ναῖσκος ἐν Κλεψύδρα σελ. 20.
 Ἐπτέρου νίκης ναὸς σελ. 103*. 220. 231.
 Ἐρατος σελ. 153.
 Ἐρῶητιδὸς 26*. 46. 60.
 Ἐρειὸς πάγος σελ. 10*. 18. 113*. 203.
 Ἐρεωὺς ναὸς σελ. 113.
 Ἐριοβαρζάνης Β'. καὶ Γ'. σελ. 164.
 Ἐριστίων σελ. 160.
 Ἐρμῶδιος καὶ Ἐριστογεΐτων 43*. 112.
 ἄρρηφόροι σελ. 125. 171.
 Ἐρσινὴ σελ. 150.
 Ἐρτέμιδος Βραυρωνίας ναὸς σελ. 112.
 Ἐρτέμιδος Μουνυγίας » σελ. 80.
 Ἐρχέλαος σελ. 160 καὶ ἔξῃς.

Ἄσκληπιεῖον σελ. 174. 202.

Ἄσπιδες Περσικαὶ 143.

ἄστυ σελ. 21. 208. 212. 216 καὶ ἐξῆς.

Ἄτταλῆς (φυλὴ) σελ. 154.

Ἄτταλος Α'. ἀνδρίας αὐτοῦ σελ. 154 καὶ ἐξῆς.

Ἄττάλου Β'. » σελ. 158 καὶ ἐξῆς.

» » στοὰ σελ. 158.

Αἰλῖκα σελ. 133. 183.

Αὔγουτος Ὀκτάβιος 168.

Ἄφροδίσιον σελ. 21.

Ἄφροδίτης εὐπλοίας ναὸς 127.

Ἄφροδίτη Συρία σελ. 151.

Ἄγαρνικαὶ πύλαι σελ. 58.

Ἄχιλλέως ἀγάλμα 202.

ἄψις (ὄρος) Ἄδριανου σελ. 182.

βάραθρον σελ. 60.

Βασίλειος Β'. Βουλγαροκτόνος σελ. 211. 218.

Βανδίδειον σελ. 80.

Βερενίκη σελ. 150.

βόρειοι πύλαι σελ. 58.

βουλευτήριον σελ. 42.

βουλή σελ. 28.

Βούτου βωμὸς σελ. 122.

βωμὸς δώδεκα θεῶν σελ. 40.

Γαλατῶν ἀγάλματα σελ. 154.

γέφυρα ἐπὶ τοῦ Ἰλίσσου. σελ. 142. 226.

γεῖσον σελ. 39.

Γῆ κουροτρόφος σελ. 21.

Γῆς Ὀλυμπίας ἱερὸν σελ. 21. 180.

Γλαυκώπιον σελ. 9.

Γοργοπικίου ἐκκλησία σελ. 214.

Γέτθοι σελ. 197.

Δάτις σελ. 69.

Δεῖγμα σελ. 82.

Δελφίνιον σελ. 29.

- Δεξιίλω μνημεῖον σελ. 131.
 Δέξιππος σελ. 198
 Δευκαλίων σελ. 36.
 Δεινίας σελ. 142.
 Δημάδου ἀνδριάς σελ. 143.
 Δημήτηρ σελ. 15.
 » γλόη σελ. 21.
 Δημήτριος ὁ πολιορκητής, ἀνδριάς αὐτοῦ σελ. 147*. 155.
 Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ἀνδριάντες αὐτοῦ σελ. 85. 145. 147.
 Δήμητρος ναὸς ἐν Ἐλευσίῃ σελ. 84.
 Δῆμοι Ἀθηῶν σελ. 21. 59 καὶ ἐξῆς.
 Δημοσθένης σελ. 136.
 Δημοσθένους ἀνδριάς σελ. 130.
 διάζωμα σελ. 39.
 Διάσεια σελ. 37.
 Διογένης σελ. 153.
 Διογενεῖον σελ. 153.
 Δίοδος ὑπόγειος σελ. 190.
 Διόμεια (δῆμος) σελ. 22.
 Διομηῆς πύλη ἢ Διόμειαί πύλαι σελ. 58.
 Διονυσιακὸν θέατρον σελ. 47*. 115. 136. 139*. 159. 185. 197. 231.
 Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου ναὸς σελ. 203.
 Διονύσου ἄγαλμα σελ. 133.
 Διονύσου ἱερὸν σελ. 21.
 Διδς βουλαίου βωμὸς σελ. 42.
 Διδς ἐρκείου βωμὸς σελ. 20. 124.
 » σωτήρος ἄγαλμα σελ. 124.
 » » βωμὸς σελ. 69. 127.
 » » ναὸς σελ. 80. 162.
 » ὑπάτου καὶ πολιέως βωμὸς σελ. 19. 122.
 Διοφάνης σελ. 174.
 Διοχάρους πύλαι σελ. 58.
 δίπτερος ναὸς σελ. 39.
 Δίπυλον Ἀθηῶν σελ. 58. 109. 153. 161. 155.
 δίπυλον Μουνυχίας. 77.

Doerpfeld W. σελ. 19. 33. 81. 220. 179.

Δραγάτης Ἰ. Χ. σελ. 81.

δράκων Ἀκροπόλεως σελ. 19.

δράκων Ἰνδικὸς ἐν Ὀλυμπείῳ σελ. 180.

δρόμος σελ. 61. 108. 161.

εἰρεσιώγη σελ. 116.

ἐκαστόμπεδον σελ. 32.

ἐκκλησία λαοῦ σελ. 28. 44.

ἐλαίας εἰσαγωγή σελ. 14.

ἐλαία ἱερὰ ἐν Ἀκροπόλει σελ. 19. 54. 124.

Ἐλγῖνος σελ. 123. 228.

Ἐλευσίσιον Ἀθήνησι σελ. 15. 185.

Ἐλευσίς σελ. 15—16.

Ἐμπορεῖον σελ. 65.

ἐμπόριον σελ. 24. 111.

ἐνηβητήριον σελ. 216.

ἐννεάκρουνος σελ. 31.

ἐννεάπυλον σελ. 18.

ἐποικοὶ εἰς Ἀττικὴν σελ. 12 καὶ ἐξῆς.

ἐπωνύμων ἀγάλματα σελ. 43.

Ἐρεχθεὺς — Ποσειδῶν σελ. 121 καὶ ἐξῆς.

Ἐρέχθειον σελ. 19. 32. 119. 126. 206. 216. 228.

Ἐρμαί σελ. 40. 69.

Ἐρμού ἀγάλμα σελ. 50.

Ἐρμῶν στοὰ σελ. 69.

Ἐροῦλοι σελ. 198.

Ἐπίκουρος σελ. 153.

ἐπιστόλιον σελ. 39.

Ἐστίας ναὸς σελ. 80.

Εὐαγέρου ἀνδρίας σελ. 112.

Εὐβούλος σελ. 136.

Εὐμενίδων γῶρος σελ. 113.

Εὐμένους Β'. ἀνδρίας. σελ. 159. 167.

» » στοὰ σελ. 158.

εὐκατρίδαί σελ. 16.

- εὐπλοίας Ἀφροδίτης ναὸς σελ. 127.
 Εὐριπίδου ἀνδριάς σελ. 141.
 Εὐφράνορος γραφαὶ σελ. 69.
 Ἐφιάλτης σελ. 114.
 Ζέα σελ. 50. 63 καὶ ἐξῆς. 65.
 Ζεὺς μειλίχιος σελ. 80.
 Ζεὺς φίλιος σελ. 80.
 Ζήνων σελ. 152.
 ζωφόρος ἢ ζωφόρος σελ. 39.
 Ἡετιώνεια σελ. 49.
 ἦλιαία σελ. 28.
 Ἡρακλῆς σελ. 14.
 Ἡριδανὸς σελ. 233 καὶ ἐξῆς.
 Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς σελ. 186 καὶ ἐξῆς.
 Ἡρώδης ὁ μέγας σελ. 172.
 Ἡφαίστου βωμὸς σελ. 122.
 Θέατρον Ἀγρίππα σελ. 169.
 Θέατρον Διονύσου σελ. 47* 114. 115. 136. 139*. 159. 185. 197. 231.
 Θέατρον ἐν Μουνηχίᾳ σελ. 80. 139.
 Θέατρον ἐν Πείραιεὶ σελ. 139.
 Θέμιδος ἱερὸν σελ. 21.
 Θεμιστοκλέους ἀνδριάς σελ. 141.
 Θεοδόσιος ὁ Α΄. σελ. 200.
 Θεοδόσιος ὁ Β΄. σελ. 201.
 Θεόφραστος σελ. 132.
 Θησεῖδαι σελ. 15.
 Θησεῖον σελ. 70*. 206.
 Θησεὺς 15. 16.
 Θοιμιτάδαι (ὄρμος) σελ. 27.
 Θόλος σελ. 42.
 Θρασυκλῆς σελ. 133.
 Θρασύλλου χορηγικὸν μνημεῖον σελ. 133*. 203. 228. 229.
 Θριάσαι πύλαι. σελ. 57.
 Θριγκὸς σελ. 39.
 Ὡρακεῖον πύργου Ἀπτέρου νίκης σελ. 104.

- ἱερὰ πύλαι σελ. 58.
 Ἰκτίνος σελ. 85. 91.
 Ἰλίου πέρις (γραφή) σελ. 69.
 Ἰλισσός σελ. 6. 234.
 Ἰππάρχος σελ. 39.
 Ἰππίας σελ. 39.
 Ἰπποδάμειος ἀγορὰ σελ. 80.
 Ἰππόδαμος σελ. 79. 80.
 Ἰππόδρομος σελ. 79.
 Ἰσις σελ. 181.
 Ἰσοκράτους εἰκὼν σελ. 180.
 Ἰώνιαι πύλαι σελ. 38.
 Ἰσικράτης σελ. 129.
 Καββαδίας Π. σελ. 232.
 καθέδρα ἐν Διονυσιακῷ θεάτρῳ σελ. 140.
 Καῖσαρ Ἰούλιος σελ. 166.
 Καλλικράτης 79. 91.
 Καλλιμάχου εἰκὼν σελ. 69. 121.
 Καλλιρρόη σελ. 25. 31.
 Κάνθαρος (λιμὴν) σελ. 64.
 Καπνικαρέα. σελ. 212. 223.
 Κάσσανδρος σελ. 115.
 Καταλάνα σελ. 215.
 Κεϊριάδι (δῆμος) σελ. 59.
 Κεχροπία σελ. 13 καὶ ἐξῆς. 15.
 Κέκρωψ. Κεχροπίον σελ. 13. 19. 123.
 Κέλται σελ. 149.
 Κεραμεικαὶ πύλαι 57.
 Κεραμεικός σελ. 22. 24. 59.
 Κερασίνοι σελ. 27.
 Κερβώνιος σελ. 199.
 κῆποι παρὶστάσιοι σελ. 25.
 κηπάριον ἐν Ἀκροπόλει σελ. 20.
 Κηφισόδοτος σελ. 127.
 Κηφισός σελ. 6. 77.

- Κηρῖσοφῶν σελ. 140.
 Κίρωνος τάφος σελ. 57.
 κίων σελ. 39.
 Κλεοπάτρα, ἀνδριάς αὐτῆς σελ. 167. 168.
 Κλεψύδρα σελ. 18. 20. 31. 161. 170. 203. 229.
 κλίμακες ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς Ἀκροπόλεως σελ. 29. 171.
 κλίμαξ Ἀρείου πάγου. σελ. 114.
 κλίμαξ Προπυλαίων σελ. 105. 171.
 Κοδρίδαί σελ. 16.
 Κοίλη (δῆμος) σελ. 57. 60.
 Κολλυτῆς (δῆμος) σελ. 22. 59.
 Κολωνός ἀγοραῖος σελ. 59. 111.
 Κολωνός ἵππιος 30. 110. 134.
 Κόνων σελ. 129.
 Κόρκοι σελ. 85.
 κορῶν στοὰ σελ. 122 καὶ ἐξῆς.
 Κοσμῆς ἄγιος (ἀκρωτήριο) σελ. 24.
 Κουμανούδης Στ. σελ. 184.
 Κραναοὶ σελ. 13.
 Κρησίλας σελ. 129.
 Κρόνου ἱερὸν σελ. 180.
 Κυδαθηνάιον σελ. 21. 60.
 Κύλων σελ. 114.
 Κυναγιέρου εἰκῶν σελ. 69.
 Κυνόσαργες σελ. 58. 135.
 Κωλιάς ἄκρα (ἀκρωτήριο) σελ. 24.
 Κώνστανς σελ. 199.
 Κωνσταντῖνος ὁ μέγας σελ. 198.
 Λακιάδαι (δῆμος) σελ. 59.
 Λακύνειον (κῆπος) σελ. 154.
 λαμπαδηδρομία σελ. 116.
 Λαχάρης. σελ. 148.
 λέοντες (ἀγάλματα) σελ. 216. 222.
 Λέων Σγουρδς σελ. 213.
 Ληναίου ἀγυιὰ σελ. 21.

- Λίμνα: σελ. 21.
 Λυκαβήτριδος σελ. 8—9.
 Λύκειον σελ. 40. 84. 135. 143. 152. 161.
 Λυκούργος σελ. 136 καὶ ἐξῆς. 142.
 Λυκούργου ἀνδριάς σελ. 130.
 Λυσικράτους μνημείον σελ. 131. 218.
 λυχνία ἐν Ἐρεχθεΐῳ σελ. 121.
 λυχνία ἐν Παρθενῶνι σελ. 211.
 Μάρκος Ἀντωνίος, ἀνδριάντες αὐτοῦ σελ. 166.
 Μάρκος Αὐρήλιος σελ. 193.
 Μελίτη (δῆμος) σελ. 14. 21. 59. 109.
 Μελιτιδῆς πύλαι σελ. 57.
 Μενάνδρου ἀνδριάς σελ. 141.
 Μεταγένης σελ. 86.
 μεταστύλιον σελ. 39.
 μετόπη σελ. 39.
 μητρόπολις μικρά (Ἐκκλησία) σελ. 214.
 Μητρῶον ἐν Ἀθήναις σελ. 42.
 Μητρῶον ἐν Πειραιεῖ σελ. 80.
 Μιθραδάτης σελ. 160.
 Μίκωνος γραφαί. σελ. 70. 72.
 Μιλτιάδου εἰκὼν σελ. 69.
 Μιχαήλ Ἀκωμινάτος 213.
 Μνησικλῆς σελ. 100. 103.
 Μουρυχία σελ. 49. 63 καὶ ἐξῆς 144. 151.
 μουσεῖον (ιερόν) σελ. 134.
 Μουσεῖον (λόφος) σελ. 10. 148. 151.
 Μοροζίνης σελ. 220 καὶ ἐξῆς.
 Μυρρινούς (δῆμος) σελ. 190. 193.
 Μύρων σελ. 72. 129.
 Μωάμεθ ὁ Β'. σελ. 217.
 ναδὸς ἐν παραστάσι σελ. 38.
 ναυπηγείον σελ. 64—65. 82. 162.
 Νεμέσειος ναδὸς σελ. 84.
 Νέρων σελ. 174.

- νεώσοικοι σελ. 64—65. 81*. 125. 128. 139. 162.
 Νικάνωρ σελ. 168.
 Νικοδήμου ἐκκλησία σελ. 212.
 νόμῳ ἐν Παρθενῶνι σελ. 97. 204.
 νομῶν λόφος. σελ. 11.
 Ξενοκλῆς σελ. 86.
 Ξόανον Ἀθηναῖς σελ. 19. 103.
 ἔδοι σελ. 61. 108.
 Οἰδίποδος τάφος σελ. 113..
 οἰκία: ἰδιωτῶν σελ. 61. 107.
 Ὀλυμπιεῖον σελ. 21. 35. 157. 172. 178*. 206. 210. 219. 225. 231.
 Ὀλυμπιόδωρος, σελ. 149.
 ὀπισθέσθρος σελ. 36. 41.
 ἐπιλοθήκη σελ. 65.
 ὀπιλοθήκη Λυκούργου ἢ Φιλῶνος σελ. 138. 162.
 Ὀρέστης σελ. 114.
 ὄρχήστρα σελ. 43.
 ὄστρακισμὸς σελ. 43.
 Παλλάδιον σελ. 29.
 Παλλάδος ναὸς ἐν Σουνίῳ σελ. 84.
 Παναθήναια σελ. 15. 116 καὶ ἐξῆς.
 Παναγία ἔς τὴν πέτρα. σελ. 226.
 Πανελληνιον (ναὸς) σελ. 185.
 Πανδρόσειον σελ. 124.
 Πάνδροςος σελ. 19.
 Πανεῖον ἢ Πανὸς ἄντρον σελ. 18. 52.
 Πάνθειον σελ. 185.
 παραστάς σελ. 38.
 Παρθενῶν σελ. 89*. 203*. 211. 213. 217. 220*. 223. 231.
 Πειραιεὺς (λιμὴν) σελ. 50. 63 καὶ ἐξῆς. 151. 216.
 Πειραιεὺς (πόλις) σελ. 26. 79*. 162.
 Πειραικαὶ πύλαι σελ. 57.
 Πεισιστρατίδαι σελ. 31. 39. 40. 88.
 Πεισίστρατος σελ. 31 καὶ ἐξῆς.
 Πελασγικὸν τεῖχος σελ. 17.

- πέπλος σελ. 116. 147. 215.
 περίπτον ἀγίδος σελ. 41. 156.
 περίπτον ἀκρίδος σελ. 41. 156.
 περίβολος ἄστειος σελ. 22. (ἐπὶ Θεμιστ. 55—56) 207. 225.
 περίβολος ναοῦ σελ. 38.
 περίπτερος ναὸς σελ. 39.
 περιστὰ ἐν Παρθενῶνι σελ. 211.
 περιστόν σελ. 38.
 περιστύλιον σελ. 38.
 περισχρίνισμα σελ. 43.
 περίχωρα σελ. 24. 155.
 πέτριαι μακρὰί σελ. 29.
 πηγὴ Ποσειδῶνος σελ. 124.
 πινακοθήκη Ἀκροπόλεως. σελ. 102.
 Πλάτων (ἀνδρεία. τάφος) σελ. 134.
 πληθυντὸς Ἀττικῆς καὶ Ἀθηνῶν σελ. 47. 107. 146. (Ἀθηνῶν 225. 230.).
 Πνύξ σελ. 11. 44*. 108. 159.
 πολυάνδριον 109. 130. 231.
 Πολυγνώτου γραφαί 69. 72. 202.
 Πολυσπέρχων 145.
 πομπὴ Παναθηναϊκῆ σελ. 116. καὶ ἐξῆς.
 Πομπήιος σελ. 166.
 Πομπώνιος σελ. 163.
 Porto Leone σελ. 216.
 Ποσειδῶν—Ἐρεχθεὺς σελ. 121.
 πρόσταια σελ. 24. 59 καὶ ἐξῆς.
 Προαιρέσιος σελ. 112. 200.
 πρόμορθοι σελ. 39.
 πρόναος σελ. 39.
 Προπύλαια Ἀκροπόλεως σελ. 100*. 216. 217. 231.
 πρόστυλος ναὸς σελ. 39.
 πτερὸν σελ. 39.
 Πτολεμαῖον σελ. 150. 153.
 Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος 149. 150.

- Πρυτανεῖον σελ. 23.
 πρυτάνεις σελ. 42.
 πύλαι ἀκροπόλεως σελ. 67.
 πύλαι τείχους ἄστεως σελ. 57. 226.
 πύλη θριαμβευτικῆ σελ. 145.
 Πύθιον σελ. 21. 33.
 πύργος Ἀκροπόλεως (Ἀπτέρου νίκης) 67. 103.
 Πύρρος σελ. 149.
 ῥαψῶδοί σελ. 88.
 ῥέας ἱερὸν σελ. 180.
 ῥωμαῖοι σελ. 154 καὶ ἐξῆς.
 ῥώμης τύχης ἱερὸν σελ. 158.
 Σάραπες σελ. 150.
 Σάλλιοι σελ. 164.
 σκευοθήκη σελ. 65. 139.
 Σόλων σελ. 29.
 Σόλωνος ἄγαλμα γαλκοῦν σελ. 69.
 Σόλωνος ἀνδριάς σελ. 130.
 Σοφοκλέους ἀνδριάς σελ. 141.
 Σοφούλης Θ. σελ. 232.
 Σπεύσιππος σελ. 134.
 σταγόνες σελ. 40.
 Στάδιον σελ. 25. 60. 116. 141*. 189*. 125. 231.
 Στάης Β. σελ. 232.
 στέφανος Λυσάνδρου σελ. 129.
 στοὰ Ἀδριανοῦ σελ. 183.
 στοὰ Ἀττάλου σελ. 158.
 στοὰ βασιλῆιος σελ. 42. 68.
 στοὰ γιγάντων 195.
 στοὰ Διὸς ἐλευθερίου σελ. 69.
 στοὰ Εὐμένους τοῦ Β'. σελ. 149.
 στοὰ ποικίλη 69*. 153. 201.
 στυλοβάτης σελ. 38.
 συκῆ ἱερὰ (προάστειον) σελ. 59.
 Σύλλας σελ. 160.

- Σωκράτους φύλακαί. σελ. 10.
 Συναίχια, συνοικισμός σελ. 15.
 τάρταρος σελ. 113—114.
 τάφος: ἐν Πειραιεῖ σελ. 82.
 τάφος: πρὸ Διπύλου Ἀθηνῶν σελ. 109. 130. 231.
 τέθριππα Ἀντιγόνου καὶ Δημητρίου τοῦ πολιορκητοῦ σελ. 147.
 τεῖχη μακρὰ σελ. 73. 74 καὶ ἑξῆς 125. 127. 151. 222.
 τεῖχος Ἀκροπόλεως. 52. 62. 66. 198.
 τεῖχος Ἰστεως (ἐπὶ Θεμιστοκλ. σελ. 55—56) σελ. 51. 137.
 166. 181. 197. 208.
 τεῖχος βόρειον Ἀκροπόλεως σελ. 62.
 τεῖχος νότιον Ἀκροπόλεως σελ. 66.
 τεῖχος Πειραιῶς σελ. 62°. 128. 127. 137. 162.
 τεῖχος Πελασγικὸν 17. 62.
 τεῖχος τὸ διὰ μέσου σελ. 79.
 τελεστήριον (ναὸς Δήμητρος ἐν Ἐλευσίνῃ) σελ. 84.
 Τημέθρος σελ. 130.
 Τραπεζόνα σελ. 27.
 τρίαινα σελ. 124.
 τρίγυφος σελ. 39.
 τριήρης Παναθηναϊκὴ σελ. 117. 215.
 τρίποδες σελ. 114.
 τριπόδων ὄδος σελ. 61. 114.
 Τριπολέμου ναὸς σελ. 227.
 Τύχης ναὸς σελ. 189.
 ὕβρεως βωμὸς σελ. 114.
 ὑδραυλικὰ ἔργα σελ. 31. 108. 170. 181.—182. 226.
 ὑδρολόγιον σελ. 170.
 Φάληρον σελ. 27.
 φανάρ: Δημοσθένους σελ. 131. 219.
 φανάρ: Διογένους σελ. 131 219.
 φάροι σελ. 63.
 Φειδίας σελ. 68. 84. 91°. 147. 202.
 Φιλίππου ἀνδρείας σελ. 143.
 Φίλιππος ὁ Ε΄. σελ. 154—155.

- Φίλιος Δ. σελ. 84.
 Φιλοπάππου μνημεῖον σελ. 175.
 Φίλων σελ. 85. 138. 162.
 Φοίνικες σελ. 14.
 Φράγχοι (Γάλλοι). σελ. 213 καὶ ἔξῃς.
 φρέαρ ἐν Ἐρεχθείῳ σελ. 19.
 Φωρῶν λιμὴν σελ. 27.
 φωτισμὸς ἄστεως σελ. 108.
 Χαβρίας σελ. 130.
 Χαλκοθήκη σελ. 223.
 Χαρίτων ἀγάλματα σελ. 67. 134.
 Χερσόνητος σελ. 27. 50.
 Χρεμωνίδης σελ. 151.
 χρηματιστήριον σελ. 111.
 Χρύσιππος σελ. 153.
 ψευδοδίπτερος σελ. 39.
 ψευδοπερίπτερος σελ. 39.
 ᾠδεῖον σελ. 88.
 ᾠδεῖον Ἡρώδου ἐπὶ Ῥηγίλλῃ σελ. 191*. 198. 203. 208. 231.
 ᾠδεῖον Περιχλέους σελ. 88. 115. 161. 164.
 ὠρολόγιον Ἐλγίνου σελ. 228.
 ὠρολόγιον ἡλιακὸν σελ. 134.
 ὠρολόγιον Κυρρέστου σελ. 164*. 170*. 231.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
 ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
 ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ.

ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ

Σελίς	στίχος	ἀντι	γράφε
2	19	κυριωδέστατων	κυριωτάτων
3	22	διαρρευμένη	διαρρεομένη
7	4	τῷλάχιστε	τῷλάχιτε
12	22	ἐπισταμενέστερον	λίαν ἐπισταμένως
15	18	ἀσθῶμεν	ἀψώμεθα
17	35	διαρρευμένην	διαρρεομένην
20	11	παρὰκλήσιω	παρεκλήσιω
»	23	εὐρέως	εὐρέος
22	18	σύλλα	σύλα
23	13	ἡγεμονίαν	ἡγεμονίαν
24	»	τὸν βάμβακα	τὰ ἔρια
24	19	ἐπιλαθῶμεν	ἐπιλαθώμεθα
28	12	ἐξ' ἐξῆς	ἐξεξῆς
29	9	ὡς τελείας	ὡς ἀπὸ τελείας
33	33	ὑπὸ	ἀπὸ
38	37	παρὰστᾶσι	παρὰστάσι
39	9	ἐγρῶτο	ἐγρῶντο
39	28	διαποικίλλεται	διαποικίλλεται
40	29	ἀπεμβλημένος	ἀπημβλυμένος
45	16	μετὰ τὴν λέξιν νευρᾶς πρόσθετος τῆς (αὐτῆς ἐν κύκλῳ εὐθείας)	
		ἀντι	γράφε
46	37	θεομορφιον	θεομορφοιον
51	25	αὐτως	αὐτως
52	26	εἰσαυθίς	αὐθίς
53	21	αὐτως	αὐτως
56	1	φιλιωτέρως	φιλιώτερον

Σελίς	στίχος	ἀντι	γράφε
64	3	αὐτως	αὐτως
67	23-24	κράτος	ἰσχυρὸν ἔθνος
70	30	ξίφος	ξίφος
71	12	φερομένην	φερομένην
74	14	Ἔχομεν δὲ ἤδη ἀσθῆ	Ἠψάμεθα δὲ ἤδη
76	32	διακλονήσις	διακλονήσις
78		Κεφάλαιον Γ'.	Κεφάλαιον Δ'.
78	6	χιλιόμετρων	χιλιομέτρων
»	9	ἀπέλιπιδι	ἀνέλπιδι
»	19	κενοῦ ἐπικινδύου	κινδύων
»	20	ὀχυρωμένον	ὠχυρωμένον
81	1	τὸ κόμμα τὸ μετὰ τὴν λέξιν μ. ἄ. λ. ο. ν. θ. ε. ς	[μετὰ τὴν τ α ὕ τ α ς
		ἀντι	γράφε
82	15-16	ἐκφορτωσιν	ἐκφόρτωσιν
»	29	εἰ μὴ ὑπολάβωμεν	ἐὰν μὴ ὑπολάβωμεν
85	17	ἐπερείδοντο	ἐπηρείδοντο
»	30	ἐρ' ὄν	ἐρ' οὖ
»	33	ἀραβδύτους	ἀρραβδωτοῦς
87	30	ἡμίσει	ἡμίσει
88	12	ἐξωραίσθη	ὠραίσθη
»	13	ἄθληδὸν ἐστίν.	ἄθλητον ἐστίν.
92	6	βαθμίδες	βαθμίδες
»	21	αὐλακωμένοι	ἠὺλακισμένοι
»	22	ἀποληγόντων	ἀποληγουσῶν
94	12	κρεμαμμένας	κρεμαμένας
97	12	αγαλμα	ἄγαλμα
»	16	ἐχρωματισμένοι	κεχρωματισμένοι
»	17	ἢ πρόθεσις ὑπὸ περιττεύει	
98	1	οὖ	οὖ
102	19	στῦλοι	στῦλοι
»	24	μετὰ	ἀπὸ
103	26	ναίδιον	ναίδιον
104	6	»	»

Σελίς	στίχος	ἀντι	γράφε
104	14	ὦν	ῶν
»	20	εἶνε	εἶνε
»	21	ὡς ἔστιν	ὡς ἔστιν
105	27	αὐτως	αὐτως
110	6	παντ!	πάντα
»	21	προσπίπτον	προσπίπτον
116	1	ἐθεῶντο ἀπὸ	ἐθεῶντο ἅμα ἀπὸ
118	1	παρακολουθημένη	παρακολουθευμένη
121	8	κατεσκευασθείση	κατασκευασθείση
»	18	ὡς ἔστιν	ὡς ἔστιν
»	31	περὸς	περ!
122	28	αὐτως	αὐτως
123	23	ὡς ἔστιν	ὡς ἔστιν
127	11	κυριωδέστατον	κυριώτατον
128	14	οἶαι περ	οἶαί περ
131	5	ὑπαρχόντων	ὑπαρχουσῶν
»	28	διεσώθη	διεσώθη
132	1	Λυσιθείδου	Λυσιθείδου
135	12-13	τῆς ἐπικαρπίας	τὴν ἐπικαρπίαν
138	27	ὑπελήρθη	ὑπελείρθη
139	23	διεσώθησαν	διεσώθησαν
143	2	τυχῶν	τυχόν
»	11	εἰσαῦθις	αὐθις
144	20	κυριωδεστάτοις	κυριωτάτοις
147	29	ἀμίσι	ἀμίσι
148	24	φεύγων τῆς	φεύγων ἐκ τῆς
»	34	ὑποπτεύετο	ὑπωπτεύετο
152	23	περίκλυτος	περικλυτός
155	11	μόνου νὰ σωθῆ	μόνον νὰ σωθῆ
157	18	ἀπορωτέρως	ἀπορώτερον
158	25	διεσώθησαν	διεσώθησαν
161	15	πλημμυρίσαντος	πλημμυρήσαντος
163	20	περίκλυτος	περικλυτός
164	32	Κύρρηστος	Κυρρηστής ἢ Κυρρέστης

Σελίς	στίχος	ἀντι	γράφε
166	4	εἰσαῦθις	αὖθις
»	34	420	42
169	27	διεσώθη	διεσώθη
171	8	Ἄγρίππα	Ἄγρίππαν
»	28	οὐπω	οὐπω
»	28	Προπυλαίων	Προπυλαίων
172	4	περίκλυτος	περικλυτός
»	22	τῆς	ἐκ τῆς εἰρήνης
»	34	τοῖς Ἀθηναίοις	οἱ Ἀθηναῖοι
177	7	Ἀχαία	Ἀχαία
179	15	περισωθεῖσι	περισωθεῖσι
»	24	διεσώθη	διεσώθη
184	13	»	»
»	16	»	»
186	23	περιεσώθησαν	περιεσώθησαν
190	1	διεσώθησαν	διεσώθησαν
»	5	διασωθεῖσα	διασωθεῖσα
191	3	διέσωσε	διέσωσε
194	20	εἰσαῦθις	αὖθις
196	15	ἀσωτεία	ἀσωτεία
198	8	178	181
»	31	Δαξίππου	Δεξίππου
»	35	εἰσαῦθις	καὶ αὖθις
200	19	εὐπορωτέρις	εὐπορώτερον
201	12	ἔσωσε	ἔσωσε
»	13	πόλιν λυπηρῶν	πόλιν ἀπὸ λυπηρῶν
203	11	διεσώθησαν	διεσώθησαν
»	29	ὥς ἔστιν	ὥς ἔστιν
206	7	διεσώθη	διεσώθη
207	32	στραταγική	στρατηγική
209	2	ἢ πρόθεσις ὅτι	περιττεύει
»	28	ἐκκλησίας	Ἐκκλησίας
»	32	»	»
211	2	ἔδρα	ἔδρα

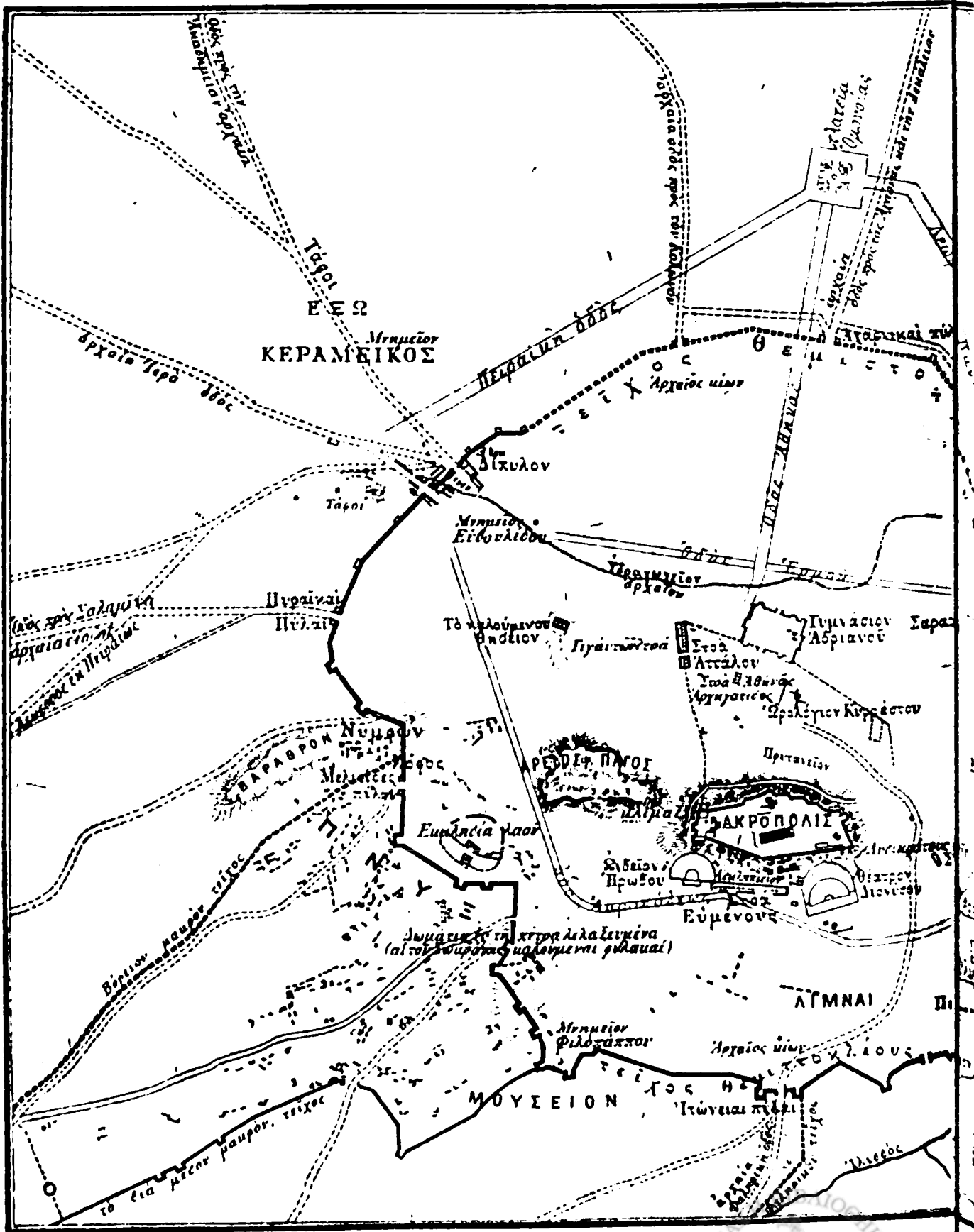

Σελίς	στίχος	ἀντί	γράφε
212	8	ἐκκλησιῶν	Ἐκκλησιῶν
»	16-17	ἐκκλησία	Ἐκκλησία
»	19	ἐκκλησίας	Ἐκκλησίας
114	12	ὅπερ	ὥσπερ
»	23	ἡ τελεία στίγμα, μετὰ τὴν λέξιν ἡγεμόνες περιττεύει	
221	7	ἀπεικονίμασι	ἀπεικονίσμασι
217	24	ἐκκλησία	Ἐκκλησία
221	18	᾽Οθωμανοί	᾽Οθωμανοί
»	18	διασωθέντων	διασωθέντων
»	33	περισώθησαν	περισώθησαν

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΑ
ΑΓΑΠΙΩΤΟΥ
ΑΥΣΟΝ ΑΡΙΘ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπόλιτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΑ

ΠΙΝΑΞ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΑΙΩΝ

ΘΗΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΧΩΡΩΝ

ΕΥΒΟΤΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΣ

ΑΥΕΩΝ

ΑΥΚΑΒΗΤΩΝ

Πηγή Τάφου

Διαδρομή του Αδριανού

Υδρογωγείον Αδριανού

Κυνόσαρχες

Αρχαία δόξος προς Αθήναι και Κηφισίαν

ΔΙΟΜΕΙΑ

Δισμής κύλη

Μουσικωτόν

Πλαστός

Λύκειον

Αρχαία λείψανα

Αρχαίους πυλάς

Βαλανεΐον

Μουσικωτόν

Βαλανΐον

Προς (πύλας) Αδριανού

Λύκειον

Κ Η Π Ο

Πλάστον

Αρχαία δόξος προς Σμινθόν

Καλλιγρόν

Ναός Τύχης

Λείψανα ναού

Αρχαία λείψανα

Α Γ Ρ Α Ι

Ε Λ Ι Κ Ω Ν

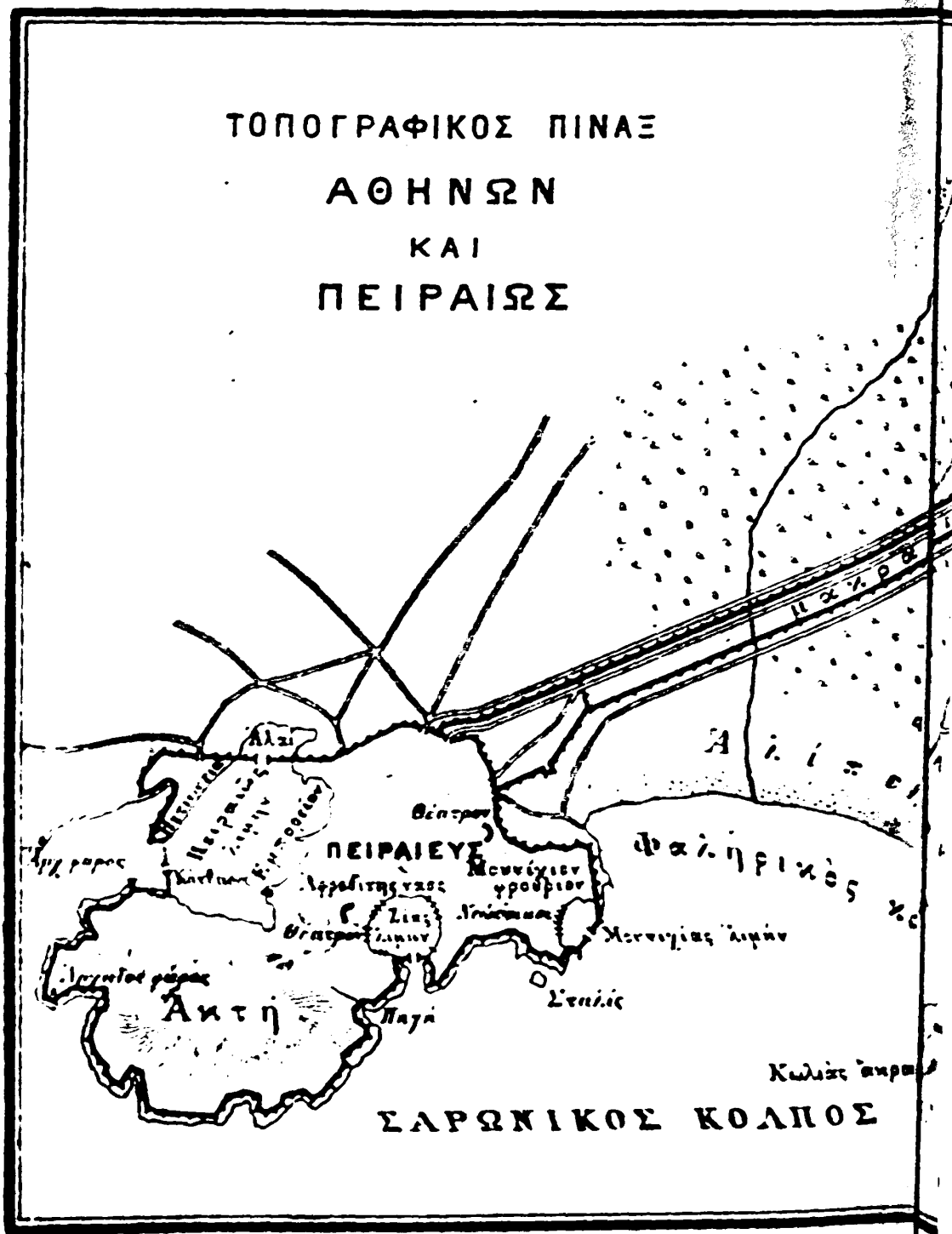

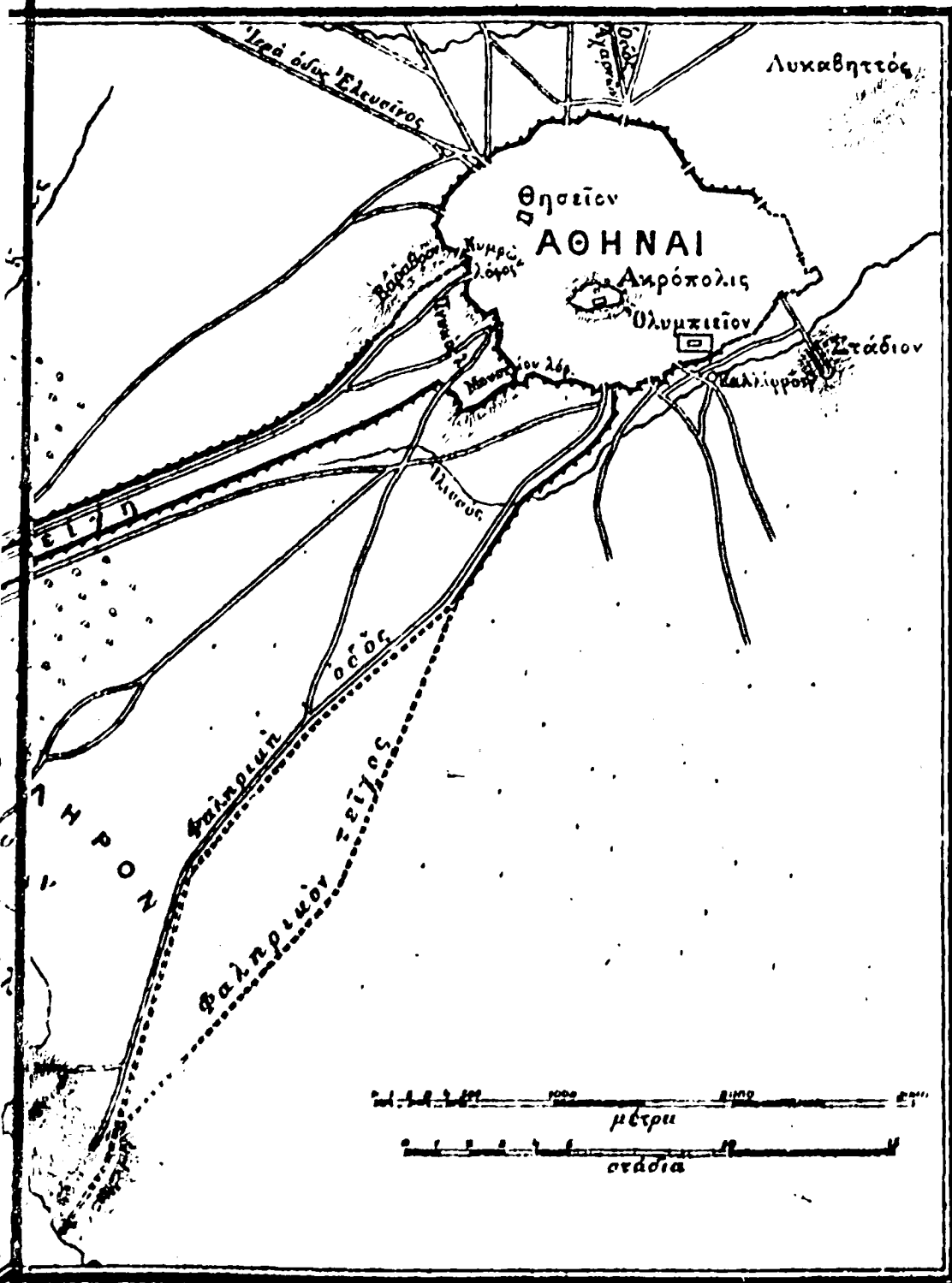
ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΠΙΝΑΞ

ΑΘΗΝΩΝ

ΚΑΙ

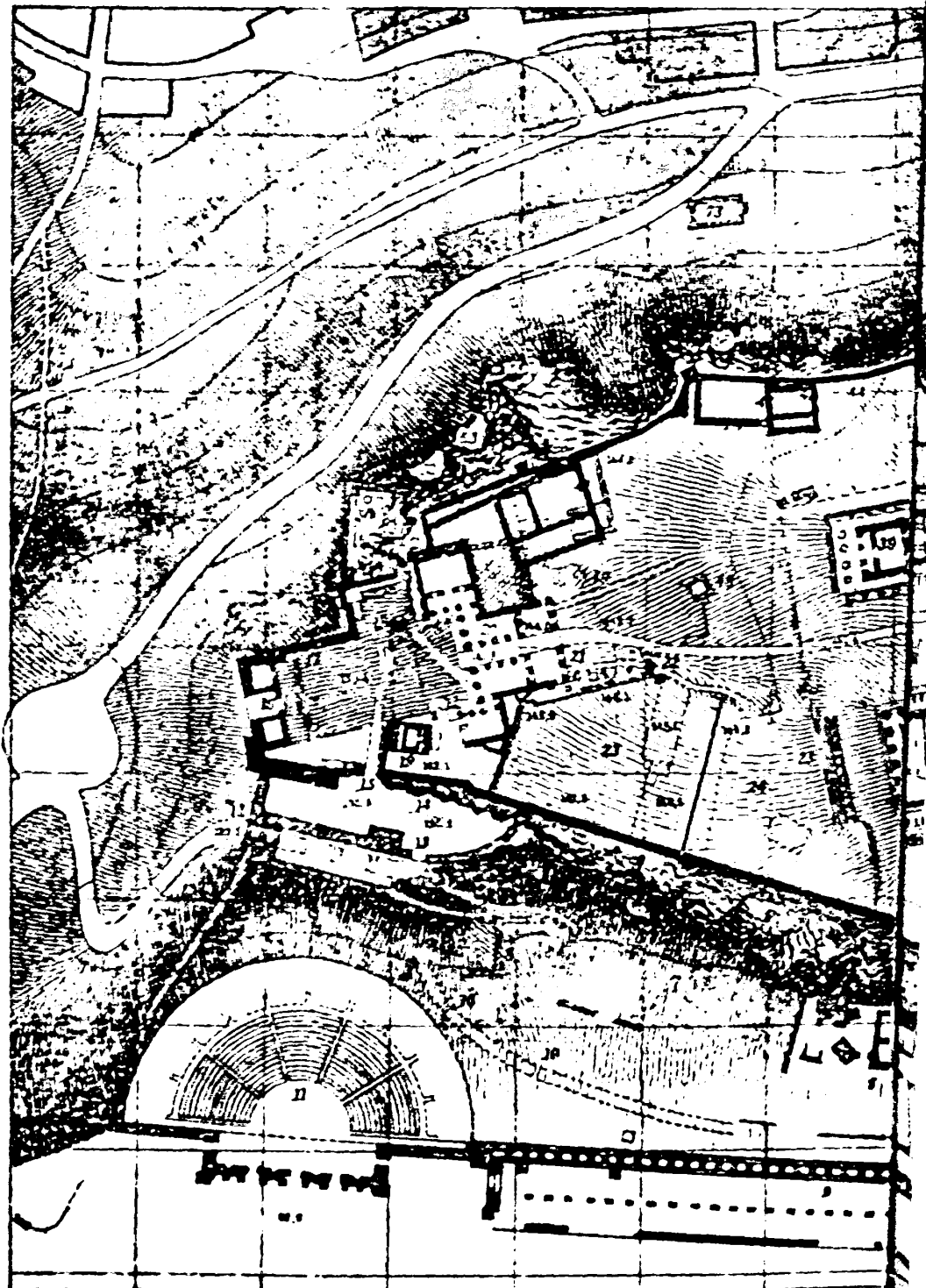
ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολιτ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑΑ

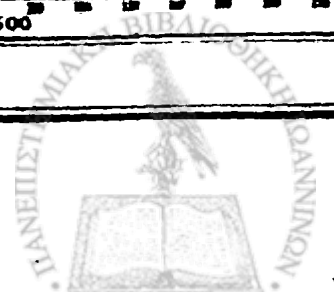

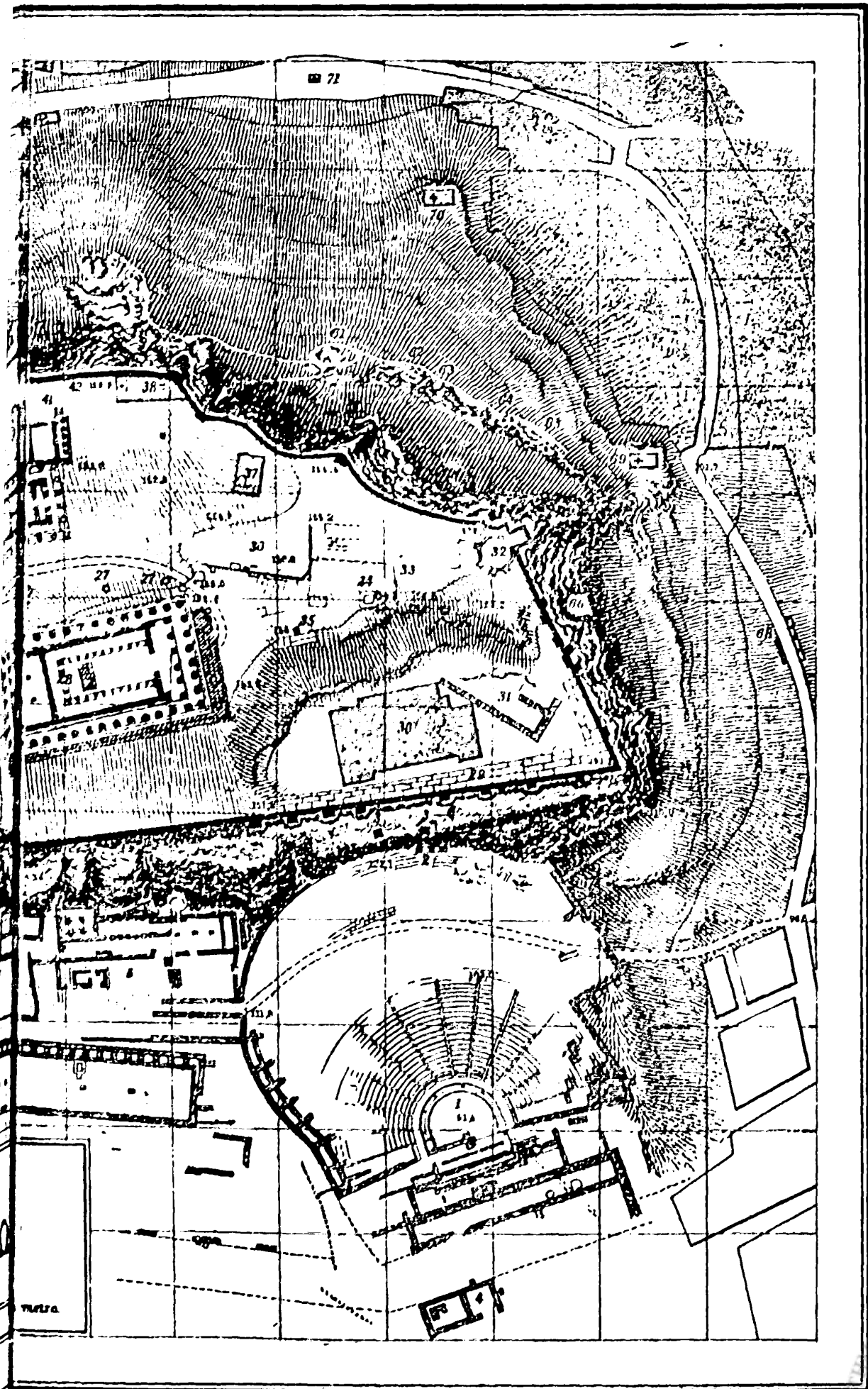

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ ΑΚΡΟΠΟΛΕΩΣ

σχήμα 1:2500

- 1 Διονυσιακὸν θέατρον.
- 2 Θρασύλλου χορηγικὸν μνημεῖον (σπήλαιον Παναγίας χρυσοσπηλαιουτίστis).
- 3 κίονες κορινθιακοῦ ἔθρου, φέρουσαι ποτε χορηγικοὺς τρίποδας.
- 4 θεμέλιοι ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἱεροῦ ἴσως Διονύσου.
- 5 ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ.
- 6 γῶρος ὑπὸ τειγῶν περιβαλλόμενος, περιέχων, ὡς νομίζεται, τὰ ἱερὰ τῆς Θέμιδος, Ἴσιδος καὶ Ἀφροδίτης πανδήμου.
- 7 γῶρος Γῆς κουροτρόφου καὶ Δήμητρος γλόης.
- 8 ἀργαῖα τείχη.
- 9 στοὰ Εὐμένους, συνδέουσα τὸ Διονυσιακὸν θέατρον πρὸς τὸ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ ὠδεῖον.
10. 10 βαθμίδες ἐν τῇ πέτρᾳ (βράχῳ) λελαξευμέναι.
- 11 ὠιδεῖον Ἡρώδου ἐπὶ Ῥηγίλλῃ.
12. 13 νεώτεραι (Τουρκικαὶ) πύλαι, δι' ὧν εἰσέρχεται τις εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.
- 14 ἐμβαδὸν ἡρώου τοῦ Αἰγέως.
- 15 θύρα Ἀκροπόλεως γρόνων νεωτέρων.
- 16 πύλαι, αἱ τοῦ Βουλιῆ καλούμεναι.
- 17 φρέαρ.
- 18 βῆθρον μνημείου Μ. Ἀγρίππα.
- 19 ναὸς Ἀπτερου νίκης.
- 20 Προπύλαια.
- 21 βωμὸς Ἀθηνᾶς υἰγείας.
- 22 κλιμαξ εἰς τὸ ἱερὸν ἄγουσα τῆς Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας.
- 23 ἐμβαδὸν ἱεροῦ Ἀρτέμιδος Βραυρωνίας.
- 24 ἐμβαδὸν ἱεροῦ Ἀθηνᾶς ἐργάνης.
- 25 κλιμαξ ἐν τῇ πέτρᾳ τῆς Ἀκροπόλεως λελαξευμένη καὶ πρὸς ἀνάθεσιν ἀναθημάτων χρήσιμος.
- 26 ἐπιγραφή ἐν τῇ πέτρᾳ Γῆς καρποφόρου.
27. 27 δεξαμεναὶ ὀμβρίου ὕδατος.
- 28 Παρθενῶν.
- 29 Κιμώνειον τεῖχος κεκοσμημένον ποτὲ ἀγάλμασι ὑπ' Ἀττάλου τοῦ Α'.
- 30 μουσεῖον Ἀκροπόλεως.
- 31 Θεμέλια ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἴσως Χαλκοθήκης. Ἐπ' αὐτῶν δ' οἰκοδομήθη πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου τὸ παράρημα τοῦ τῆς Ἀκροπόλεως μουσείου.
- 32 τόπος δι' ὀκταγώνου νεωτέρου τοίχου περιβεβλημένος, ἐξ οὗ τις τὴν πόλιν πᾶσαν θεᾶται.
- 33 βαθμίδες, εἰς ἃς ἐτίθεντό ποτε ἀναθήματα.
- 34 ἕγνη βάσειος ἀργαίας.
- 36 βάσις κατὰ τινὰς ἀρχαιολόγους τοῦ μεγάλου πρὸ τοῦ Παρθενῶνος βωμοῦ.

37. 38 νεώτερα οικοδομήματα κατεδαφισθέντα ἤδη πρὸ πολλοῦ.
39 ὁ κατὰ τὸν κ. Doerpfeld « παλαιὸς τῆς Ἀθηνᾶς νεῶς ».
40 Ἐρέχθειον.
41 Ἴγνη κλίμακος ἀρχαίας.
42 σπόνδυλοι κιόνων ἀρχαίων 24 ὠκοδομημένοι ἐν τῷ τείχει τῆς Ἀκροπόλεως.
43 σπόνδυλοι δύο ὠκοδομημένοι ἐν τῷ τείχει τῆς Ἀκροπόλεως.
44. 45 τρίγλυφοι 5 καὶ μετόπαι « τοῦ παλαιοῦ τῆς Ἀθηνᾶς ναοῦ » κατὰ τὸν κ. Doerpfeld.
46 κλίμαξ ἀγούσα εἰς τὸ Ἀγραύλιον (ἐπιθι ἀριθ. 57).
47 θεμέλια οικοδομήματος, ἴσως ἐξ τῶν οἰκημάτων τῶν « ἀρρηφόρων » κατὰ τὸν κ. Lolling.
48 βάσις τῆς Ἀθηνᾶς προμάγου.
49 Ἴγνη ὁδοῦ ἀγούσης ἀπὸ τῶν Προπυλαίων εἰς τὸ Ἐρέχθειον.
50 κλεψύδρα, πρὸς ἣν κατέρχεται τις δι' 69 βαθμίδων.
51 σπήλαιον, εἰς ὃ ποτε διὰ βαθμίδων ἀνέρχεται τις, ἴσως δ' εἶνε τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπακράϊου.
52. 53 δύο σπήλαια, ὧν τὸ μὲν, τὸ δυτικώτερον, τοῦ Πανός ἐκαλεῖτο τὸ δὲ, Ἀπόλλωνος ὑπακράϊου. Ἄλλοι δ' ἀντιστρόφως αὐτὰ καλοῦσι.
54 ἄντρον.
55 νόμφαι ἀναθηματικάι.
56 ἄντρον.
57 Ἀγραύλιον (ἐπιθι ἀριθ. 46).
58 κοῖλον σπήλαιον.
59 νόμφαι ἀναθηματικάι.
60 σπήλαιον οὐπω ἐξετασθὲν. Ὁ κ. Kaupert εἶκασεν ὅτι πρόσοδος ἐκ τούτου πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ὑπάρχει.
61 ἐνεπίγραφος λίθος. Ἡ δ' ἐπιγραφή ἦδε· « [τ]οῦ περιπάτο[υ] περιόδου Π πόδες ΔΠΙΙ ».
62 νόμφαι ἐννέα.
63 σπήλαιον νόμφας ἔχον.
64 σπήλαιον.
65 νόμφαι ἕξ.
66 σπήλαιον μέγα.
67 ἀρχαία τείχη.
68 θεμέλια τειχῶν οικοδομημάτων τινος ἢ ἱεροῦ.
69 ἐκκλησιδίων ἀγ. Γεωργίου.
70 " " Σιμεῶνος.
71 " " Νικολάου.
72 " τοῦ Σωτῆρος.
73 ἐρείπια ναοῦ Σεραφείμ.

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΠΑΓΑΝΕΛΗ

ΑΘΗΝΑΪΚΑΙ ΝΥΚΤΕΣ

ΕΚΔΙΔΟΝΤΟΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολίτη
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΤΥΠΟΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 9

1888

E. D. Manolagas

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

"Ονειρον ἦτο, πραγματικότης ἢ ὄψτασία, δέν δύναμαι νά ὀρίσω. Τοὺς εἶδόν ὁμῶς, καί ἐάν δέν ἠδυνήθην νά περίπτυχθῶ τὰς νεφελώδεις σκιάς τῶν, ἀλλ' ἤκουσα τῆς φωνῆς αὐτῶν, καί ἐνωτίσθην τῶν λόγων των. Συνεχεῖς καί μακρὰς νύκτας ἠγρύπνου ἤδη ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Πνυκός. Μὲ τὸν νοῦν ἀπερίσπαστως προσηλωμένον εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, μὲ τὴν φαντασίαν θερμαινομένην ἐν ἀδιαλείπτως προΐρῦση ὁρμῇ ἀνεζήτουν τὸν ἀπαράμιλλον ἐκεῖνον κόσμον, καί προσήλουν τὸ βλέμμα ὅπως ἴδω τὴν λαμπηδόνα, ἣτις ἀνεσπέρως τὸν στέφει. Σιωπηλὴ ἦτο ἡ νύξ, καί εἰς τὸ κύανοῦν στέρεωμα ἔστιλβον τὰ φωτεινὰ ἄστρα. Ἡ πόλις ἐκοιμήατο σιγῇ βαθεῖα ἐκράτει εἰς τὴν φύσιν, καί μόνον ὁ ἦχος τοῦ παρερχομένου χρόνου ἠκούετο, καί τὸ πτερύγισμα τῆς Δόξης, ἵπταμένης ὑπὲρ τὴν Ἀκρόπολιν καί ὡς θεᾶς ἐφεστίου καλυπτούσης τὸν ἱερὸν βράχον καί τὸ δαιμόνιον Ἄστυ. Φίθυρος ἀσθενὴς ἀκούεται αἴφνης σαλεύεται τοῦ ἐδάφους ὁ χόρτος, ἠρέμα δονεῖται ἡ γῆ, καί ἀπὸ τῶν πέριξ λελατομημένων ἀρχαίων τάφων καί τῶν πετρωδῶν κοιλωμάτων ἰδοῦ σκιαὶ ἐξερχόμεναι καί βράδews χωροῦσαι πρὸς τὸ πολυῦμνητον βῆμα. Ἀπὸ τοῦ Κεραμεικοῦ νέαι, διὰ πτήσεως κούφης, φθάνουσι σκιαί, λάμπεις γοργῇ σχίζει τὴν βάσιν τοῦ Θησείου, καί νεφελώδη σώματα λευκὰ ὀλισθαίνουσιν ἠρέμα ἀπὸ

τοῦ ὕψους τῶν Προπυλαίων. Ὁ φόβος μὲ ἐπάγωσεν. Ἡ-
 θροίζοντο ἐν τούτοις ἀδιαλείπτως αἱ σκιαί, καί, ἐλαφρῶς
 καθιπτάμεναι ἢ ἀναθρώσκουσιν, ἐπεσκόπουν περιέργως
 τὰ πέρα, ἀναζητοῦσιν τόπους ἠγνωρίστους καὶ φιλτά-
 τους, ὧν ἐτήρουν σαφῆ τὴν ἀνέμνησιν. Οὐδεμία φωνή
 τὸ κατ' ἀρχάς, οὐδεὶς ἤχος ἢ θόρυβος. Μόνον ψιθυρὸς
 τις ἀσθενής, παρὰ πλῆσιος πρὸς τὸν τῆς αὔρας, ὅταν
 ψαύῃ τὰ λήϊα τῶν ἀγρῶν, ἠκούετο ἀπὸ τοῦ ἀναριθμή-
 του ἐκείνου ἐσμοῦ. Ἡ ἐμὴ φρίκη ἐν τούτοις ὑπεχώρει
 μικρὸν κατὰ μικρὸν. Ἐστείρευσεν ὁ παγετώδης ἰδρῶς,
 ὁ βρέχων τὴν κεφαλὴν μου, τὸ αἷμα ἐπανήλθεν εἰς ὀ-
 μαλωτέραν κυκλοφορίαν, καὶ εἰς τὸ αἶσθημα τοῦ φόβου
 ὑποκαθίστατο βαθμηδὸν τὸ τοῦ πόθου καὶ τῆς περι-
 εργίας. Βεβαίως εἶχον πρὸ ἐμοῦ τὰς σκιάς τῶν ἀρχαίων
 Ἀθηναίων, τὸν βίον καὶ τὰς πράξεις τῶν ὁποίων ἀδια-
 λείπτως ἀπεθαύμαζον μελετῶν, καὶ εἰς ἃς ἐπιμονώτερον
 καὶ ἀπυκλειστικώτερον εἶχον προσηλώσει τὸν νοῦν τὰς
 νύκτας ἐκείνας, ὅτε μόνος, ἀνακεκλιμένος ἐπὶ τοῦ ἐδά-
 φους τῆς Πνυκός, καὶ στηρίζων ἐπὶ τοῦ βράχου τὴν
 κεφαλὴν, διέτρεχον, διὰ τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας,
 ἐν μέσῳ ἀπολύτου ἐρημίας καὶ σιωπῆς, τοὺς εὐκλειεῖς
 χρόνους τοῦ ἰοστεφάνου καὶ δαιμονίου πτολιέθρου.

Τοιαύτη πεποίθησις, ἐπιφοιτήσασα ἐπ' ἐμέ, διεσχέ-
 δασεν ἐντελῶς τὸν φόβον, πτερώσασα τὸ λιπόθυμὸν
 θάρρος. Ἦτο δυνατόν; Εἶχον ἀληθῶς πρὸ ἐμοῦ τὸν
 θεῖον ἐκεῖνον κόσμον, ὃν ἀδιαλείπτως ὠνειροπόλησα,
 καὶ εἰς ἐμέ, κοινὸν ἄνθρωπον καὶ θνητόν, ἐπετρέπετο
 λοιπὸν νὰ θεωρήσω τὰς σκιάς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων,

καὶ νὰ βαδίσω μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ, χωρὶς οὐδὲν ἴχνος νὰ ἀφήσωσιν, ὠλισθήσινον τότε οἱ πόδες τῶν ἐντελεστέρων ὄντων, ἅτινα ἦλθον καὶ κατώκησαν ἐπὶ τῆς γῆς; Νὰ ἦναι οὗτοι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Σωκράτης, ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Φειδίας, ὁ Περικλῆς, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Μιλτιάδης, ὁ Φωκίων, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Κίμων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Αἰσχύλος, ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Ἀριστοφάνης, ὁ Θουκυδίδης; Ἀνεπίδησα ἀπὸ τοῦ μυχοῦ, ἔνθα ἤμην κατακεκλιμένος, καὶ ὑπὸ σφοδροῦ πάθους ἐλαυνόμενος, ἐχώρησα πρὸς τὰς ἐπὶ τοῦ λόφου ἀδιελκείπτως ἀθροίζομενας σκιάς. Ἄν ἐφοβούμην τι, ἦτο μήπως, εἰς τὴν θέαν ἐμοῦ σκορπισθῶσι τὰ φάσματα, καὶ μόνος, ἀφοῦ εἶδον τῶν νεκρῶν τὰ «ἀμενηνὰ κάρηνα» μείνω ἔρημος πάλιν ἐπὶ τοῦ ὕψους τῆς Πνυκός. Ἄλλ' αἰσικαὶ δὲν ἐπτολήθησαν. Μὲ συμπάθειαν μεγαλόφρονα, προστατεύουσαι δυστυχῆ ναυαγόν, σωθέντα εἰς ἀγνώστους ἀκτάς, ἦλθον ἐγγὺς ἐμοῦ, φιλοφρόνως θεωροῦσαι τὸν παρείσακτον ξένον, καὶ περιέργως ἐρευνῶσαι τὴν ὄψιν αὐτοῦ, τὴν στάσιν, τὴν ἐνδυμασίαν. Ὑπεράνω τοῦ Ὑμηττοῦ ἐπεφάνη ἐν τούτοις εἰς τὴν προκεχωρηκυῖαν ἐκείνην ὥραν τῆς νυκτός, ἡ φθίνουσα σελήνη. Σκορπίσασα φῶς μυστηριῶδες ἐπέτεινε τὸ μυστήριον τῆς νυκτός καὶ τῆς στιγμῆς καὶ, λύσασα τὸ ἀραιόν, τὸ διαυγὲς σκότος τοῦ ἀπτικοῦ ὀρίζοντος, παρέστησεν εὐκρινέστερα εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τὰ ἀντικείμενα. Ὑπὸ τὴν μηνοειδῆ καὶ ὑπόχρυσον αὐτῆς δαδα εἶδον τότε καθάρωτερον τὰς σκιάς, καὶ ἀκριβέστερον ἐμελέτησα τὰς ὀψεις των. Εἶχον μορφὴν ἀνθρώπινην, καὶ ἐφαίνοντο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ζῶσαι. Πεποιθότως ἠδύναντό τις νὰ τὰς ἐκλάβῃ ἀλη-
θεῖς τοῦ κόσμου τούτου κατοίκους. Χιτῶνες καὶ χλαῖ-
ναι ἐκάλυπτον τὰ ἀσώματα σώματά των. Τοὺς πόδας
των περιέβαλλον σανδάλια, ἀναδεδεμένα περὶ τοὺς
ἀστραγάλους, καὶ τὰς κεφαλὰς, ὅσαι δὲν ἦσαν γυμναί,
ἐκάλυπτον κράνη πολεμικὰ καὶ πέτασσοι. Ἄνεκφρα-
στον ἦθος μεγαλοπρεπείας ἦν διακεχυμένον ἐπὶ τῆς
ὄψεως καὶ τοῦ παραστήματος αὐτῶν. Μένος πολεμικὸν
ἤστραπτεν εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, τούτων, ἐμβρίθεια φι-
λοσοφικὴ ἐπεκάθητο σοβαρῶς εἰς τὰς ὄψεις ἐκείνων, καὶ
εὐφυῆ σπινθηροβόλος καὶ κομψότης καὶ γοητεία ἀνερ-
μήνευτος ἐπήνθει ἀβρῶς ἐπὶ τῶν ὄψεων τῶν ἄλλων. Ἐμ-
πληκτος, μὲ τὴν βούλησιν ἀσταθῆ, σιωπῶν, ἀλλὰ μὲ
τὴν ἀπόφρασιν νὰ λαλήσω πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἀθηναί-
ους, οὓς εἶχον πρὸ ἐμοῦ, ἰστάμην ἀμφιρρέπων καὶ ἀγω-
νιῶν. Ἠελώριος σκιά, ζίφος φέρουσα εἰς τὸ πλευρὸν
καὶ κράνος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐχώρησε τότε πρὸς με καὶ
ἔνευσεν ἠπίως θέλουσα νὰ μὲ παραθαρρύνῃ. Εὐσεβάστως
ὑπεχώρησαν πρὸ τῆς διόδου αὐτῆς αἱ ἄλλαι σκιαί, καὶ
τὸ ἀγέρωχον πολεμικὸν φάντασμα, στράφεν πρὸς τὴν
κοιμωμένην πόλιν, ἐπεσκόπησε προσεχτικῶς διὰ τοῦ
βλέμματός τὴν λεκάνην τῆς Ἀττικῆς, ἠτένισε τὴν Ἀ-
κρόπολιν καὶ τὸν παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτῆς χῶρον.
Σφρίγος ἀχιμαίας ζωῆς ἐπεχύθη εἰς τὴν ὄψιν τοῦ φά-
σματος, καὶ κραυγὴ χαρᾶς καὶ ἀνακουφίσεως ἀντήλθεν
ἀπὸ τοῦ εὐρέος στήθους τοῦ.

ΑΘΗΝΑΪΚΑΙ ΝΥΚΤΕΣ

ΝΥΞ ΠΡΩΤΗ

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ

ΑΠΟΤΟΝ

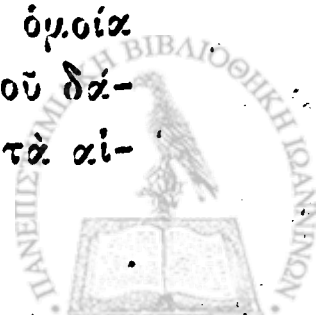
ΑΠΙΘ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΚΟΥΡΗΛΑ

Ἐμφάνισις τοῦ Θησέως

Ἐφ' ἱκανὴν ὥραν εἰσὶν τὸ φάντασμα. Ἐπὶ τέλους ἐκινήθησαν τὰ ἄφωνα χεῖλη του, καὶ φθόγγοι γλώσσης ἑλληνικῆς ἠκούσθησαν περιπτάμενοί εἰς τὴν σεβασμίαν τῆς Πνυκῆς ἀτμοσφαιραν. «Αἱ Ἀθηναί μου! Ἀναγνωρίζω τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ τὰς θέσεις, ὅπου συνῴκησα τὰς Ἀθήνας, καταβιβάσας τὴν μοναρχίαν ἄχρι τοῦ λαοῦ, ἀναβιβάσας τὸν λαὸν ἄχρι τῆς βασιλείας!» εἶπεν ἐν συγκινήσει τὸ φάντασμα. «Ἴδου αἱ θέσεις, ἔνθα κατηγωνισάμην τῶν Ἀμαζόνων καὶ τῆς βασιλίσσης αὐτῶν. Πέραν ἐκεῖ ἀναγνωρίζω τὰ ὄρη τῆς Τροιζῆνος καὶ τῆς Μεγαρικῆς, ὅπου συνέτριψα τὸν Σίννιν, τὸν Σκίρωνα, τὸν Προκρούστην. Διὰ τοῦ δρόμου ἐκείνου ἤλασα εἰς τὸν Μαραθῶνα, δουλώσας τὸν φερόνυμον ταῦρον, καὶ ἀπὸ τῆς θαλάσσης αὐτῆς ἐπλευσα εἰς τὴν Κρήτην, λύσας, διὰ τοῦ φόνου τοῦ Μινωταύρου, τὴν δουλείαν τοῦ αἵματος τοῦ Ἀνδρόγεω». Ἠκούσθη τότε βοὴ ὁμοία πρὸς τὸν ἦχόν, ὃν ἀποτελοῦσι τὰ ξηρὰ φύλλα τοῦ δάσους, ὅταν, εἰς φθινοπώρου ὥραν, συναρπάσῃ αὐτὰ αἰ-

φνίδιον πνεῦμα ἀέρος. Ἐσαλεύθησαν αἱ σκιαί, καὶ σπεύσασσι ἐθεώρουν μετ' εὐλαβοῦς προσοχῆς τὸν ἄνδρα, ἐκ τῶν βασιλικῶν χειρῶν τοῦ ὁποίου ἀπέρρευσε ἡ πρώτη δημοκρατία τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ κόσμου. «Ὁ Θεσεύς! ὁ Θεσεύς!» ἐβόα ὁ ἐσμός ἐκεῖνος τῶν σκιῶν. «Ἄλλ' οἶμοι τῆς ἀνθρωπίνου ἀγνωμοσύνης καὶ τῆς παλιμβούλου ἀσταθείας τῶν λαῶν!» ἐξηκολούθησε λέγουσα ἡ σκιά. «Ἐξω τῆς πόλεως ἐδίωξεν ἐμέ, καὶ πλάνητα περιεῖδεν ὁ λαός, ὃν ἀνέδειξα διὰ τῶν θεσμῶν μου, ἄχρῃς οὐ ἡ δολιότης τοῦ Λυκομήδους ἔθηκε πέρας εἰς τὸν βίον τοῦ Θεσεῦς καὶ εἰς τὰς λύπας του. Εἰς ξένην γῆν κεῖνται ἤδη τὰ ὄσπᾶ μου, ἀλλ' ἡ ψυχὴ μου διψῆ τὴν θέαν τῆς πόλεως, καὶ ἡ σκιά μου ποθεῖ νὰ πλανᾶται διαρκῶς περὶ τὴν προσφιλεῖ πόλιν, ἧς τὴν ἐνότητα ἐθεμελίωσα, καὶ ὅπου ἀλλεπαλλήλως καὶ ἀναμιξ ἔδοκίμασα τὰς ὑψίστας τῶν τέρψεων καὶ τὰς δεινοτέρας τῶν πικριῶν!»

Ἦϊτε ἐκ φόβου, εἴτε ἐκ σεβασμοῦ αἱ περὶ τὸν ἥρωα συνωστιζόμεναι σκιαὶ ἐτήρουν βαθυτάτην σιωπὴν. Δέους αἰσθημα συνεῖχε καμέ, καὶ ἡ ἐκπληξίς, καὶ ὁ θαυμασμός, καὶ ἡ ἰσχυρὰ ἐντύπωσις ἐκράτουν δεσμίαν εἰς τὸ στήθος μου τὴν φωνήν. Συγκαταβατικὸν ὁμως βλέμμα τοῦ Θεσεῦς μ' ἐκράτυνεν, ἐνδοιάζοντα, καὶ ἐχαλάρωσε τὸν δεσμόν, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ ὁποίου ἐπνίγετο εἰς τὰ χεῖλη μου ἡ φωνή.— «Σκιά μεγαλόψυχος!» ἀνεφώνησα, «σέμνωμα τῆς Ἀττικῆς, τῆς Αἴθρας καὶ τοῦ Αἰγέως ἀπαράμιλλε υἱέ, ἐπίτρεψον νὰ σὲ προσφωνήσω.» Περιέργως ἠτένιζον πρὸς με ὁ Θεσεύς καὶ τὰ πυκνὰ πλήθη

τῶν σκιῶν. Καίτοι τοσοῦτοι αἰῶνες εἶχον παρέλθει, οἱ Ἀθηναῖοι ἐκεῖνοι κατενόουν ἐν τούτοις τὴν γλῶσσαν μου, καὶ προστατευτικῶς νεύοντες ἐφαίνοντο οἷονεὶ θέλοντες νὰ μὲ παραθαρρύνωσι καὶ νὰ ἐμψυχώσωσι τὴν τρέμουσαν φωνήν μου. «Θησεῦ, μέγιστε τῶν Ἰώνων ἡρώων,» εἶπον τότε πρὸς τὸν οἰκιστὴν τῶν Ἀθηναίων, «ἐφάμιλλε τοῦ ἡρώος τῶν Δωριέων, μὴ τοξεύσης ἄρὰν κατὰ τοῦ λαοῦ σου, ἔάν, εἰς στιγμὴν παράφρονος ἀγνωμοσύνης, καὶ ἐσκοτισμένος ὑπὸ τῶν ἀτρῶν ἀσυνειδήτου δημαγωγίας, παρεῖδε τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ προστατήν καὶ εὐεργέτην. Μετενόησεν ὁ λαός σου, καὶ εἰς τὴν μνήμην σου ἤγειρε ναούς, καὶ εἰς τὰς πινακοθήκας τοῦ ἔγραψε τὴν μορφήν σου, καὶ εἰς τὰς παραδύσεις τοῦ περιήγαγεν εὐφήμεως τοὺς θαυμασίους ἀθλοὺς σου, καὶ εἰς τὸ ὄνομά σου ἔκαυσεν ἄρωμα, καὶ τὴν ἀφθιτον φήμην σου ἐκάλυψε δι' ἀδάκνυτον τιμῆς, καὶ εἰς τὴν πόλιν σου ἐκόμισεν ἀπὸ τῆς Σκύρου τὰ ὀστά σου, ὅπως τὰ ἐνοιοθέσῃ εἰς ἀπαραβίαστον μνημεῖον, ὅπερ ἐτίμησε διὰ τοῦ ὀνόματός σου. Ἴδου τὸ Θησεῖον, τῆς δόξης σου. ὁ χειροποίητος ναός! Ἀλλὰ πλείτερον αὐτοῦ, ὃν καὶ ὁ καταστροφεὺς ἔτι χρόνος, καὶ ἡ μανία τῶν ἀνθρώπων ἠύλαβήθη, ἔζησε τὸ ὄνομά σου εἰς τὰ χεῖλη καὶ τὰς καρδίας τῶν ἐπιγόνων, καὶ ἔνδοξον ζῆ καὶ θὰ ζήσῃ ἔσαει. Τὰ ἔξοχα μεγαλουργήματά σου τίς δύναται νὰ ἐπισκιάσῃ; Ἐντελέστατον ἥρωα θὰ σ' ἐκήρυττον οἱ αἰῶνες, ἂν μὴ τῆς καρδίας σου τρυφερὰ ἀδυναμία ἐπήρηχετο ἐνίοτε, ἀπρόσπῳσά σε ἀπὸ τὴν σοβαρότητα τῶν ἐμβριθῶν ἔργων σου, κατὰ τρέπουσα τὸν βαθὺν νοῦν σου

εἰς ἐπουσιώδη καὶ πάρεργα ἐγχειρήματα. Νικῶν τὰς Ἀμαζόννας, ἠπτάσο ὑπὸ τοῦ κάλλους τῆς βασιλίσσης αὐτῶν, ὡσεὶ ἠθελες σιωπηλῶς νὰ ὁμολογήσης, ὅτι δὲν ὑπάρχει σθένος ἢ δύνάμις ἰκάνη ν' ἀντιστῆ εἰς τὸ κάλλος καὶ τὴν χάριν τῆς γυναικός. Τῆς Ἑλένης ἢ ἀπαγωγῆς, τῆς Ἀριάδνης ἢ ἄκαρδος καὶ ἀγνώμων ἐγκατάλειψις ὑπῆρξαν νέφος σκιάσαντα πρὸς στιγμὴν τὸν φωτεινὸν δίσκον τοῦ ἄστρου σου. Ἀλλὰ τὸ νέφος παρήλθε, καὶ ἀκτινοβόλος ἔλαμψεν ὁ τηλαυγέστατος τῆς φήμης καὶ τῶν ἔργων σου ἀστήρ. Τὸ κεφαλαῖωδες καὶ μέγιστον τῶν ἔργων σου, ὁ συνοικισμὸς τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ χειραφέτησις τοῦ λαοῦ, εὔρεν εἰς τοὺς ὄξεις τῶν πολιτευμάτων ἐρευνητὰς αὐστηροὺς καὶ φιλοσόφους ἐπικριτὰς. Ἡ γενναιότης σου, μορφοῦντος τὸν Δῆμον, καὶ ἀναγράφοντος δικαιώματα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ἐπὶ ζημίᾳ ὀλιγαρχικῆς ἀριστοκρατίας, κατεκρίθη ὡς ὑπερβᾶσα τὸ λελογισμένον τῆς παροχῆς ὄριον, καὶ ζημιώσασα τὸ ἀληθὲς καὶ ὀρθὸν συμφέρον τοῦ λαοῦ. Αὐτῇ ἢ ἀγνωμοσύνῃ, ἢ ἐπακολουθήσασα ταῖς μεγάλαις ἀστικαῖς δωρεαῖς, ἃς δαψιλῶς διένειμας εἰς τὸν λαόν σου, ἐπήχθη ὡς ἐπιχείρημα κατὰ τῆς ἀδυναμίας καὶ ἀνικανότητος τοῦ Δήμου νὰ χειρίζηται τὰ δίκαια αὐτοῦ, νὰ διακρίνη τοὺς φίλους του καὶ νὰ κρίνη περὶ τῶν συμφερόντων του. Ἀλλ' ἡ μεγάλη πλειοψηφία τῶν μετέπειτα γενεῶν ἐξῆρε καὶ ἐθαύμασε τὸ ἔργον σου, καὶ ἀμέριστον ἀπέδωκε τὴν ὀφειλομένην τιμὴν εἰς τὴν ἀγνότητα τῆς προθέσεως καὶ εἰς τὴν μεγαλοψυχίαν τοῦ ἡγεμόνος, ὅστις, δυνάμενος νὰ διοικήσῃ μοναρχικῶς, διώκησε δημοκρατικῶς, μερίσθεις οἰκείοθε-

λῶς μετὰ τοῦ λαοῦ του τὴν δύναμιν καὶ τὴν αἴγλην τοῦ
 στέμματός του, καὶ κατελθὼν αὐτὸς πρὸς τοὺς πολλοὺς,
 ἀφοῦ δὲν ἠδύνατο ν' ἀναγάγῃ τοὺς πολλοὺς εἰς τὸ
 ὕψος, ἔνθα ἴστατο ὁ εἷς. Ἐὰν ἡ προσωνομία τοῦ ἀφι-
 λοκερδοῦς προστάτου καὶ φίλου τοῦ λαοῦ προὔκειτο εἰς
 ἓνα καὶ μόνον νὰ δοθῇ, ἐκ τῶν ἀναριθμήτων, οἵτινες
 ἦλθον καὶ παρῆλθον ἐκ τοῦ κόσμου, βεβαίως τὸν ἔκ-
 λαμπρον καὶ ἔντιμον τοῦτον τίτλον Σὺ μόνος, δικαιώ-
 ματι, θὰ ἐξεδίξεις, καὶ Σὺ, ψήφῳ κοινῇ, θὰ ἐλάβανες,
 ἀφοῦ, μονάρχης ἀπόλυτος, ἀπέβης λαός, μερισθεὶς ἐκου-
 σίως τὴν δύναμιν μετὰ τοῦ λαοῦ σου.»

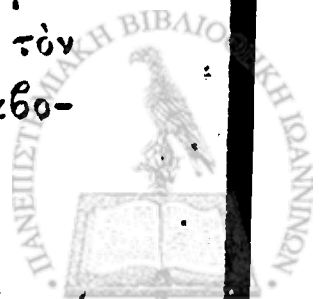
Β'

Συνοπτικὴ ἀφήγησις τῶν τυχῶν τῆς πόλεως εἰς
 ἐπήκοον τοῦ Θησεῦς καὶ τῶν σκιῶν.

Ἐχαιρὲν ὁ Θησεὺς ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ ὑστεροφημίᾳ καὶ
 ἐπὶ τῇ ἐκδηλώσει τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἀγάπης, ἣν
 ἐπεδείκνυον αἱ περὶ αὐτὸν σπεύδουσαι ἀδιαλείπτως
 σκιαὶ τῶν ἀρχαίων. Ὡς πατήρ, βλέπων αἰφνης μόνον
 τέκνον, ὅπερ ὑπελάμβανε πρὸ πολλοῦ ἀποθανόν, ἐστρέ-
 φετο διαρκῶς ὁ Θησεὺς πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ, θεωρῶν
 μετὰ πόθου τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν πόλιν, παρεδίδετο
 εἰς ἐκχύσεις ἀνεκφράστου χαρᾶς. «Ὁ Δῆμος ἄρχει εἰς
 τὴν πόλιν μου, ἢ τύραννος κρατεῖ αὐτῆς;» μοι εἶπεν
 ὁ ἥρως. Καὶ ἐγώ, ἀντλῶν θάρρος ἀπὸ τῆς μεγαλοψύχου

αὐτοῦ συγκαταβάσεως, « Ἀμφότεροι, » ἀπήντησα, « ὅτε Δῆμος καὶ ὁ βασιλεύς. Ἔχομεν πολίτευμα ὀθνεῖον, ἄγνωστον πρὸς τὰ ἦθη ὑμῶν, τὰς παραδόσεις καὶ τὰ παραδείγματα. Τῆς σοφίας τῶν νεωτέρων χρόνων εἶναι προῖόν τὸ πολίτευμα τοῦτο, καὶ στηρίζεται εἰς τὴν ἀναίρεσιν τῆς δυνάμεως τῆς βασιλείας ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ τὰνάπαλιν. Μὴ ὑπολάβῃς ὅμως, ὅτι ἔχθρα τις ἢ δυσπιστία χωρίζει τὸν Δῆμον ἀπὸ τοῦ πρώτου ἄρχοντος. Ἀρμονικὴ σύμπραξις διέπει τὰς σχέσεις ἀμφοτέρων, καὶ ἡ ἀλληλοαναίρεσις ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύησιν, καὶ σκοπὸς κοινός, ῥυθμιζὼν ἀμφοτέρων τὰς σκέψεις καὶ τὸ ἔργον, εἶναι ἡ εὐημερία καὶ ἡ ἀκμὴ τῆς Πατρίδος. — « Ἐορτάζονται ἔτι τὰ Παναθηναῖα, » εἶπεν ὁ Θεσεύς, « καὶ τηρεῖται ἰσχυρῶς πάντοτε ὁ σύνδεσμος τῶν φυλῶν, ὡς συνώκησα περὶ τὴν Ἀκρόπολιν ; Προοδεύει ἡ πόλις, ἡ ὄφρυς τῶν φυλάρχων διατελεῖ ἔτι τεταπεινωμένη, καὶ ὁ λαὸς ἀπολαύει ἀδιαταράκτως τῶν προνομίων καὶ τῶν δικαίων, ἅτινα, ἀποσπάσας ἀπὸ τοὺς τυράννισκους, παρεχώρησα εἰς αὐτόν ; » — « Τριάκοντα αἰῶνες μᾶς χωρίζουσιν ἀπὸ Σέ, μεγαλώνουμε Ἄναξ, πολῖτα μεγαλωνώτερε », ἀπήντησα. « Σκέφθητι οἷα μεταβολὰς ἐπήνεγκεν εἰς τὴν πόλιν σου τοσαύτη πάροδος χρόνου. Παρῆλθον οἱ λαοί, οὓς ἐγνώρισας, καὶ νέαι γενεαὶ διεδέξαντο, καὶ ἀδιαλείπτως διαδέχονται, τὰς ἐκλείπουσας. Συνέτριψαν οἱ λαοὶ τὴν ἰσχὺν τῶν βασιλέων, συνετρίβησαν ὑπὸ τῆς ἀναρχίας, καὶ, ἔρμια ἀκολάστου φαστριάσμου, προσήνεγκον καὶ πάλιν τὸν λαὸν εἰς τὸν ζλοῖόν τοῦ μονάρχου, καὶ τοῦ δημαγωγοῦ. Αἱ μεταβο-

λαί τῆς τύχης καὶ αἱ περιπέτειαι, ὡς κύματα, πλῆττοντα τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς, ἐπήρχοντο ἀλληλοδιαδόχως, ἀλλοιοῦσαι τὸ ὑπάρχον καὶ παρασκευάζουσαι τὴ συντελεσθέν. Νίκαι καὶ ἤτται, δόξαι καὶ ἀτυχίαι κλέος καὶ καταισχύνη, ἀκμὴ καὶ ἔκπτωσις, χρηστότης καὶ ἔκλυσις, σέλας φωτεινὸν καὶ ζόφος βαθύς. Πῆλθον ἀλληλοδιαδόχως ἐπὶ τῆς πόλεως σου, ὡς ἐπακολούθημα τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν τῆς πολιτείας καὶ τοῦ ἀσταθοῦς καὶ εὐμεταβόλου τῶν ἀνθρωπίνων». Προσεκτικῶς ἤκουεν ὁ Θησεύς, καὶ ἐν σιωπῇ αἱ περίξ σκιαί, πάντα ψιθυρὸν φημύσασαι, ἐνέτεινον τὴν προσοχὴν αὐτῶν, ἀκούουσαι τὰς ἀγνώστους τύχας τῆς πόλεως, ἧτις ἦτο καὶ εἶναι ἰδική των, καὶ ἦν ἐδόξασάν καὶ κατηύγασαν διὰ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀνδρείας των. — «Ἐπακολούθει,» μοι εἶπεν ὁ Θησεύς· ἀλάλησόν μοι περὶ τῶν Ἀθηνῶν μου· εἰπέ μοι τὰ κλέα αὐτῆς, καὶ παρέλθε γοργῶς τὰς συμφορὰς τῆς.» Καὶ ἐπειδὴ ἔστην μικρόν, προσπαθῶν ν' ἀνακαλέσω σημεῖά τινα τῆς ἱστορίας καὶ τῶν τυχῶν τῆς ἀθανάτου πόλεως, ἀνυπόμιμος ὁ Θησεύς, «Λέγε,» μοι εἶπε· «σεβάσθητι τὸν δίκαιον πόθον, ὅστις ἐλαύνει τὸν οἰκιστὴν καὶ τὸν πατέρα νὰ ἀκούσῃ περὶ τῆς πόλεως καὶ τοῦ τέκνου του». Πυκνότερον συνωστίσθησαν αἱ ἄλλαι σκιαί, καὶ ἐγώ, ἀντλήσας θάρρος ἀπὸ τοῦ συμπαθοῦς βλέμματός των καὶ τῶν ἐπιεικῶν τρόπων τοῦ Θησεῶς, ἤρχισα ἀφηγούμενος ἐν συνόψει τὰ κατὰ τὴν πόλιν. «Ἀφοῦ συνώκισας τὰς Ἀθήνας,» εἶπον, «καὶ ὁ θάνατος, φυσικὸς ἢ βίαιος, συνέτριψε τὰς ἐνδόξους ἡμέρας σου ἐν τῇ Αὐλῇ τοῦ Λυ-

κομήτους, ἀνύποπτοι πλέον ἐκράτησαν οἱ ἀντίπαλοι ἐν
 τῇ πόλει σου. Οἱ θεσμοὶ σου, καίτοι φρουρούμενοι ἀγρύ-
 πνως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὑπέστησαν οὐσιώδεις ἐν τούτοις
 ἀλλοιώσεις, ἄχρις οὗ μέγας νομοθέτης ἔδωκε τῇ πόλει
 νομοθεσίαν, ἣν ἐθαύμασκαν καὶ θαυμάζουσιν οἱ αἰῶνες.
 Τοὺς προκληθέντας ἐμφυλίους πολέμους καὶ τὰς ἐσω-
 τερικὰς ἐπιδρομὰς διεδέξαντο δεινοὶ ἀπὸ τῆς Ἀσίας κίν-
 δυνοὶ, καὶ βάρβαροι, μυριάδας πεζῶν καὶ ἰππέων ἄγον-
 τες, ἐχύθησαν ἀκατάσχετοι εἰς τὴν Ἀστικὴν, ἀλλὰ τὸ
 δαμιόνιον τῆς πόλεως ἐτόνυσε τὰς πτέρυγας αὐτοῦ καὶ,
 προσελπιζούσης τῆς ἐνδόξου σκιάς σου, συνέτριψεν ἐλε-
 εινῶς ἐν τοῖς πεδίοις τοῦ Μαραθῶνος τοὺς βαρβάρους τῆς
 Ἀσίας. Ὁρθώθη ὑπερήφανος ὁ Θησεύς, καὶ σπινθήρες
 μένους πολεμικοῦ καὶ ὑπερηφανείας ἤστραψαν ἀπὸ τῶν
 ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Αἱ σκιά ἐκυμάνθησαν ἐπιθύρσαν,
 συναρπασθεῖσαι ὑπὸ τῆς εἰδήσεως καὶ τῆς μνήμης, καὶ
 ἐσίγησαν πάλιν δαμασθεῖσαι ὑπὸ ἐπιβλητικὴν χειρο-
 νομίαν τοῦ Θησεῶς. «Ἐξακολούθει,» μοὶ εἶπεν ὁ
 ἦρωσ, ὑψῶν τὴν κεφαλὴν καὶ στηρίζων τὴν χεῖρα ἐπὶ
 τοῦ ξίφους. «Ἄλλ' οἱ βάρβαροι,» ἐπανέλαβον, «δὲν
 ἐδιδάχθησαν ὑπὸ τοῦ μαθήματος, ὅπερ τὰ τέκνα σου
 εἶχον δώσει εἰς αὐτούς. Εἴμαρτο νὰ δοκιμάσωσι καὶ
 πάλιν τὴν ἀκμὴν τοῦ ἐλληνικοῦ ξίφους καὶ νὰ κατα-
 μάθωσιν οἷον ἐνθουσιασμὸν καὶ οἷας ἀποράσεις ἀνυπερ-
 βλήτου μεγαλόπραγμοσύνης ἐμπνέει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ
 ἐλευθέρου πολίτου τὸ σεμνότατον ὄνομα τῆς Πατρί-
 δος. Ὁ διάδοχος τοῦ ἐν Μαραθῶνι συντριβέντος, ἀνὴρ
 πεφουσιωμένος καὶ μάτχιος, ἀφροῦ ἤθροισε στρατὸν ἀν-

αρίθμητον, καὶ ὤπλισε πλοῖα ἱκανὰ νὰ ζεύξωσι τὸ εὐρὺ πέλαγος, ὤρμησε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐκδικητῆς τῆς αἰσχύνης τοῦ πατρὸς του, καὶ τιμωρὸς τῆς μικρᾶς χώρας, ἥτις, πατάξασα, συνέτριψε τὴν ἀλαζονείαν καὶ τὴν δύναμιν τῶν Ἀσιανῶν. Δωριεὺς ἀναξ, τριακοσίων ἡγούμενος ὀπλιτῶν, καταπτοεῖ τὰ σμήνη τῶν βαρβάρων ἐν τοῖς στενοῖς τῶν Θερμοπυλῶν, καὶ θνήσκει

Οὐχὶ κατακτᾷ τὴν Ἀθηνᾶσιαν διὰ τοῦ θανάτου του. Συμπολίτης σου μέγας νικᾷ τὴν περιφανεστάτην τῶν ναυμαχιῶν, ἐδῶ, ἐν τοῖς ὕδασι τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἕτερος συμπολίτης σου πατάσσει, μεθ' ἑνα ἑνιαυτόν, τῇ συμπράξει τῶν Δωριέων, τὴν βάρβαρον ἐν Πλαταιαῖς. Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, παρ' ἀκρωτήριον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας οἱ Ἕλληνες κατανικῶσι τοὺς Ἀσιανούς, πυρπολοῦσι τοὺς στόλους καὶ τὰ στρατόπεδα αὐτῶν, καὶ ἀνάστηλοῦσιν ἐνδοξότατα τρόπαια τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας καὶ φιλοπατρίας. Ἡδὴ ἡ πόλις σου ἀνέρχεται εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης τῆς. Μέγας πολιτευτῆς ἀνακρινίζει τὰς Ἀθῆνας καὶ ἐξωραίζει τὴν Ἀκρόπολιν, ἣν εἶχον κατακαύσει οἱ βάρβαροι. Τί ὅμως εἶναι διαρκές ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ; Φρικτὸς πόλεμος ἐμφύλιος ἐνσκήπτει μετὰ μικρόν· θνήσκει ὁ μέγας ἀνὴρ, καὶ μετὰ διαφόρους ἀτυχίας κατὰ θάλασσαν καὶ ξηρᾶν, μετὰ βδελυρᾶν καταδημαγωγῆσιν τοῦ πλήθους καὶ ἐπικράτησιν τῶν φαυλοτέρων στοιχείων τοῦ Δήμου, πίπτουσιν αἱ Ἀθῆναι ὑπὸ τὸ δόρυ τῆς Σπάρτης, καὶ ὀλιγαρχία τυραννικὴ ἐγκαθίσταται εἰς τὴν πόλιν, ἣν Σὺ ἐπροίκισας διὰ φιλελευθέρων καὶ δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ὡσεὶ ἤθελεν ἡ Μοῖρα

νὰ παράσχη ἀντάλλαγμα τῆς πολιτικῆς συμφορᾶς, ἔδωκε τότε εἰς τὰς Ἀθήνας σου πληθὺν σοφῶν καὶ καλλιτεχνῶν. Εἰς ἐξέγει ἐν τούτοις, καὶ εἰς αὐτὸν ἀτενίζων ἴσταται ἀποθαυμάζων ὁ ὑπὸ τῆς ἀρετῆς του μεμαγευμένος κόσμος. Αἰσχροὶ συκοφάνται ποτίζουσι κώνειον τὸν ἐνάρετον φιλόσοφον, καὶ ἡ πόλις σου, ἀπαξ ἀφθεῖσα εἰς τὴν κατωφέρειαν, ἀκράτητος ἐκυλίετο πλέον ἀδιαλείπτως. Ἐν τῇ Χαιρωνείᾳ ἡ ἐλληνικὴ ἐλευθερία λαμβάνει, ὑπὸ χειρὸς μακεδονικῆς, τὸ ὕστατον κτύπημα, καὶ βράδύτερον ἀετοὶ λεγεῶνων ῥωμαϊκῶν ἐκτείνουσι τὰς νικηφόρους πτέρυγας των ἐπὶ τὴν κυριευθεῖσαν πόλιν σου. Ἀπὸ τοῦ ξίφους ῥωμαίου στρατηγοῦ πλημμυρεῖ ἐξ αἵματος ὁ Κεραμεικός, καὶ τοῦ ὀλέθρου τὸ δαιμόνιον, βρυχώμενον ἀπαισίως, σκηνοὶ ἤδη ἐπὶ τῶν συλουμένων καὶ καπνίζόντων ἀριστουργημάτων τῆς καθημαγμένης πόλεως. Δοῦλα ὅμως τὰ τέκνα σου, ἐδούλουν, διὰ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς καλαισθησίας ἄτων, τοὺς νικητάς, καίτοι δὲ τρωθεῖσα καιρίως ἡ πόλις, ἔζη ὅμως τετιμημένη, ἤκμαζεν ἔτι, καὶ εὐλαβῶς, μὲ κεκλιμένον τὸν αὐχένα, προσήρχοντο κραταιοὶ Αὐτοκράτορες ἵνα ἀσπασθῶσι τὸ γῶμά της, καὶ Μονάρχαι τῆς γῆς ἐθεώρουν εὖνοιαν ὑπερτάτην, ἂν ἤξιοῦντο τῆς τιμῆς καὶ τοῦ τίτλου τοῦ Ἀθηναίου πολίτου».

Ποικίλα αἰσθήματα ἀντίθετα ἐζωγραφήθησαν ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἥρωος. Τὸ ἄγγελμα τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως ἠϋφρανε τὸν Ἄνακτα, καὶ ἡ ἀγγελία τῆς πτώσεως αὐτῆς ἐβύθισεν εἰς ἄλγος τὴν καρδίαν του, ἥτις, καίτοι λυθεῖσα εἰς τὸ γῶμα, ἔπαλλεν ἔτι ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν

Πατρίδα. «Τὸ τέρμα ὁμως τῆς ἐλευθερίας δὲν ἐτερμά-
τισε τὰς ἀγγιστρόφους τοῦ κλεινοῦ Ἄστεως περιπε-
τείας,» ἐτόλμησα νὰ ἐπαναλάβω. «Καὶ ἄλλαι συμφοραὶ
ἐπηκολούθησαν, καὶ ἄλλοι περισπασμοί, καὶ κίνδυνοι
νέοι, καὶ πόλεμοι, καὶ συλήσεις, καὶ ἀκρωτηριασμοὶ
τῶν ἔργων τῆς τέχνης, καὶ σφαγαί, καὶ θρῆνοι, καὶ
δουλεῖαι πικραὶ, ἀλλὰ καὶ ἀγῶνες ἡρωϊκοί, στεφθέντες
ὑπὸ τῆς νίκης καὶ τοῦ πάγκοσμιου θαυμασμοῦ». Ὡσεὶ
ἀποσπώμενος ἀπὸ σκέψεις βαθείας ἐφάνη τότε ὁ Θησεύς.
Εἰς μελέτας τὸν εἶχον ρίψει οἱ λόγοι, οὓς εἶχεν ἀκούσει
πρὸ μικροῦ, καὶ ἀπὸ τῶν μελετῶν τούτων τὸν περιέ-
σπων οἱ νέοι, οὓς ἔναγχος εἶχον ἀρθρώσει. «Καὶ ἄλλαι
δουλεῖαι εἰσέτι,» ἀνεφώνησε, «καὶ ἄλλοι ἐξευτελισμοί,
καὶ ἄλλαι περιπέτειαι ὀδυνηραὶ, ἐνσκήψασαι ἐπὶ τὴν
πόλιν μου! Ὡς ἀντιστάθμισμα θ' ἀκούσω ἄρά γε ἀφη-
γήσεις μεγαλοψύχων πράξεων καὶ κατορθωμάτων ἡρωϊ-
κῶν τῶν ἐμῶν ἀπογόνων, θ' ἀκούσω ἐπιχειρήσεις μεγα-
λοπρεπεῖς, πράξεις αὐτοθυσίας, αὐταπαρνήσεως εὐγε-
νοῦς, καὶ τόλμης συναρπαζούσης τὴν ψυχὴν;—«Λέγε,»
μοὶ εἶπε σύνοφρυς. «Ἄλγῳ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀτυ-
χιῶν τῆς πόλεώς μου, ἀλλὰ χαρὰ κατακλύζει τὴν καρ-
δίαν μου εἰς τὴν θέαν της, καὶ ἐλπίς ἀσφαλοῦς κρείσ-
σονος μέλλοντος ἐπέρχεται ἤδη, ψιθυρίζουσα προφητικῶς
εἰς τὰ ὠτά μου,» — «Ἦκουσας ἤδη, μεγάθυμε Ἄναξ,»
ἐπανέλαβον, «ὅτι ὑπὸ τὴν σπάθην τῆς Ῥώμης ἐνέδω-
κεν ἡ πόλις καὶ σύμπασα ἡ Ἑλλάς. Βάρβαρα φύλα ἐν
τούτοις, ἀπὸ τοῦ Βορρᾶ καὶ τῆς Δύσεως ὀρμήσαντα, ἐπέ-
δραμον ἐρρημώσαντα ἐκ νέου τὸ Ἄστυ, καὶ γένη ἄλλα

ὄθνεϊα ἐπέσκηψαν εἶτα ἐπεκτείναντα σταθερώτερον τὸ κράτος αὐτῶν ἐπὶ τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἡ μικρὰ τοῦ Μεγαρέως Βύζαντος ἀποικία ἐκραταιώθη εἰς ἀκμὴν παρὰ τὸν Βόσπορον, ἔνθα, μέγιστα καταπράξαν ἔργα, εἶχε θεμελιωθῆ καὶ ἀκμάσει τὸ ἐλληνικὸν Βυζάντιον. Ἀλλ' ἔπεσε καὶ τῆς πτώσεως αὐτοῦ τὸν ὀρικτὸν ἀντίκτυπον ἠσθάνθη ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ οἰκουμένη σύμπασα. Ἐριδὸς ἀντικείμενον ἀπέβη τῆτι ἡ πόλις σου μεταξὺ τῶν ἀγρίων πορθητῶν καὶ ναυτίλων ἀπογόνων τῆς ἀρχαίας Ῥώμης, πηξάντων τὰ ὀρμητικῆρια αὐτῶν εἰς τοὺς μυχούς καὶ τὰ τέλματα τοῦ Ἀδρια. Ἀσταθῆς ἡ νίκη ἔπατο ἀλληλοδιαδόχως ἀπὸ τοῦ ἐνὸς εἰς τὸ ἕτερον στρατόπεδον, ἀλλὰ σταθερὰ ἡ δουλεία ἐβάρυνε πάντοτε τὴν πόλιν σου. Οἴμοι τῆς συμφορᾶς τοῦ ἱεροῦ καὶ πολυῦμνήτου βράχου τῆς Ἀκροπόλεως!... Ἡ πόλις σου, ἡ πόλις τῆς σοφίας καὶ τοῦ παγκοσμίου θαυμασμοῦ, ἡ κλεινὴ ἐστία τῆς ιδέας, ἡ γεννήσασα, ἀναπτύξασα καὶ τελειοποιήσασα τὸ ἐν παντὶ ἀνυπερβλήτως ὠραῖον, δούλη κεῖται, ἦρω μεγαλόψυχε, σπαιρουσα ὑπὸ τὸ πέλημα αἰθίοπος δούλου, ἀνελεύθερα καὶ βδελυρὰ ἀσχοῦντος ἔργα ἐν τοῖς ἀνακτόροις τοῦ ἐν Βυζαντίῳ ξένου κατακτητοῦ. Ὀρμητικῶς ὑπεχώρησεν ὁ Θησεύς, καὶ πλήσσων γυργῶς τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους τοῦ ἠτοιμάσθη νὰ ξιφουλκήσῃ, νὰ ἀποπλύνῃ θέλων τὸν ῥυπον τοιοῦτου ἐξευτελισμοῦ. Ἀλλ' οἱ δάκτυλοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ σφίξωσι τὴν λαβὴν. Τὸ σῶμα ἐκεῖνο δὲν εἶχε σάρκα καὶ μῦς, καὶ περίλυπος ὁ ἀθηναῖος ἦρωσ ἀπέσυρε τὴν χεῖρα, καὶ στεναγμὸς μύχιος ἀνῆλθεν ἀπὸ

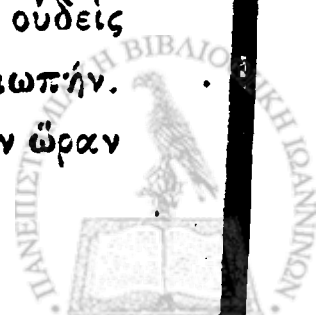

τοῦ βάρους τοῦ στήθους· τοῦ· «Πράϋνον τὴν ὀργὴν σου, κατὰστέλλον τὸ μένος τῆς ἀλκίμου καρδίας σου, ἥρω τῆς πόλεως ἐφέστιε,» ἐτόλμησά· νὰ εἶπω πρὸς τὸν παρρηγοισθέντα Θησέα. «Τῆς ὕβρεως ἀντίποινα ἔλαβον τὰ τέκνα σου; καὶ εἰς αἷμα ἀχνίζον ἀπέπλυναν τὸν ῥύπον τηλικούτου ἐξευτελισμοῦ. Ὅπως ὅτε ἤχησεν ἀπὸ τοῦ ἡρωϊκοῦ στόματός σου τὸ μεγαλόφρον κήρυγμα: Δεῦρ' ἴτε, πάντες λεῶ! οὕτω παραπλήσιον κήρυγμα ἀντήχησεν εἰς τὴν πόλιν σου, καὶ καθ' ἑπάσαν τὴν Ἑλλάδα, καὶ πάροπλος ἡ Πατρίς ἀνέστη ὑπὸ τὸ αὐτὸ σύνθημα, καὶ ἠνωμένη κατεδίωξεν, ἐπληξεν, ἐνίκησε τοὺς δεσπότης. Ἔς ὅτε εἰς τοὺς κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνας παρὰ πλευροὶ ἐπολέμησαν οἱ στοῖχοι τῶν Ἴωνων, τῶν Δωριέων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὕτω καὶ νῦν τὰ τέκνα τῆς αὐτῆς Πατρίδος ἀδελφὰ ἐπολέμησαν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν, διώξαντα τοὺς τυράννους καὶ ἀγνίσαντα τοὺς ναοὺς καὶ τὰ ἐδάφη τῆς Πατρίδος. Ἴωνες καὶ Δωριεῖς, Αἰολεῖς, Ἀχαιοί, σύμπαν τὸ Ἑλληνικὸν ἀπὸ τῆς Κρητικῆς Ἰδῆς ἄχρι τῶν ἐσχάτων τῆς Ἑλληνικῆς Ἠπειρου περάτων ἠγέρθη καὶ ἐπολέμησε· καὶ ἂν δὲ δὲν ἐνίκησεν ὀλοσχερῶς, καὶ ἀμερίστως δὲν ἔδρεψε τὸ γέρας μεγάλων ἀγῶνων καὶ μειζόνων θυσιῶν, ἀνέδειξεν ὅμως νικητήριαν τὴν ἰδέαν, καὶ ἐπέστεψε διὰ προσδοκίας χρηστῆς τὸ ἔξοχον ἐγχείρημα, οὕτινος μετ' ἐνθουσιώδους θαυμασμοῦ ἐθεώρησε τὴν ἀρχὴν μόνην ἐκτυλισσομένην ὁ κόσμος. Ἴδὲ τὴν πόλιν σου! Ἴδὲ πόσον εὐελπὶς ἐκτείνεται παρὰ τὰς θέσεις, ὅπου συνώκισας τὰς ἀττικὰς κώμας, καὶ πόσον ὑπερήφανος διὰ τὴν καταγωγὴν

αὐτῆς καὶ τὴν θεμελίωσιν, ἣν ἡ κραταιὰ χεὶρ σου ἐπέ-
τέλεσεν, ἐπιδεικνύει ὑψηλοφρόνως τὴν ἀπαράμιλλον ἱστο-
ρίαν τῆς, καὶ μετ' ἐλπίδος ἀτενίζει εἰς αἰσιώτερον καὶ
εὐοίωνότερον μέλλον. Ἀνώκοδομήθη ἐκ θεμελιῶν, κατα-
σκαφεῖσα, ὅπως πάλαι ποτέ, καί, πρωτεύουσα τῆς εἰς
ἔνωσιν ὀργώσης Πατρίδος, ἐλκύει τοῦ κόσμου τὴν προσο-
χὴν καὶ τὰ φιλόστοργα βλέμματα τῶν ἀπανταχοῦ κα-
τεσπαρμένων Ἑλλήνων. Χαῖρε, ἥρω οἰκιστὰ καὶ καύ-
χημα τοῦ δαμονίου πτολιέθρου. Ἡ ποίησις ψάλλει τὴν
πόλιν σου, καὶ ἡ δόξα σκέπει αὐτήν. Τὸ ὄνομά τῆς ἀπέ-
βη τὸ σύμβολον τοῦ εὐγενοῦς ἰδανικοῦ, καὶ ἀκούραστος
ἢ καναχήπτερος Φῆμη σαλπίζει πανταχοῦ τὸ ἀφθιτον
καὶ ἀνέσπερον κλέος τῆς.»

Χαρὰ κατηύγασεν, εἰς τοὺς λόγους τούτους, τὴν ἐπι-
βλήτικὴν ὄψιν τοῦ ἥρωος. Ἐστράφη πρὸς τὴν πόλιν,
καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐθεώρησεν αὐτήν μετ' ἀγάπης καὶ ὑπερ-
ηφανείας. Μαγευτικὴ καὶ σοβαρὰ ἦτο ἡ ὥρα ἐκείνη.
Ἐν τῷ οὐρανῷ ἔστιλβον οἱ λαμπρότεροι τῶν ἀστέρων,
καὶ, ἀμαυρωθέντες οἱ ἀσθενέστεροι, ὑπέτρεμον μόλις ἐπὶ
τοῦ κυανοῦ θόλου, ὅπου, διατρέχουσα τὴν τεταγμένην
τροχιάν, ἐφαίνετο προφέγγουσα ἀσθενῶς ἡ μήνη τῆς
φθινοῦσης σελήνης. Ἐξαισία ἦτο ἰδίως ἡ θεὰ τῆς Ἀκρο-
πόλεως. Πελώριος φρουρός, προστατεύων τὸν ὕπνον
τῆς κοιμωμένης πόλεως, ὑψοῦτο ἀπωτέρω ὁ βράχος
τοῦ Λυκαβηττοῦ, δίκην κράνους φέρων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς
τὸν ναῖσκον τοῦ ἀγίου Γεωργίου. Οὐδεὶς ἤχος, οὐδεὶς
θύρυβος ἐτάρασσε τὴν μυστηριώδη τῆς νυκτὸς σιωπὴν.
Ἀσθενῶς ὠχρίων κατὰ τὴν μεταμεσονύκτιον ἐκείνην ὥραν

γήϊνά τινα φῶτα, ἀτάκτως κατέσπαρμένα ἐπὶ τοῦ λευκοῦ ὄγκου τοῦ ἄστεως: Πρὸς δυσμάς, ἀτελῶς ἀργυρομένη, ἔστιλβέ μικρὸν ἢ θάλασσα τοῦ Φαλήρου, ἐκεῖθεν δ' αὐτῆς γραφικῶς ἐξετύλισσοντο τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῆς Αἰγίνης αἱ ἀκταί. Ἄπερίγραπτος ἦτο ἡ συγκίνησις τοῦ Θησεῦς. Κοινωνοῦσαι αὐτῆς, ἐθεώρουν ἐν ἐκστάσει καὶ αἱ ἄλλαι σκιαὶ τὴν γοητευτικὴν σκηνογραφίαν, καὶ ἡ ἀνόμνησις ἐνδόξων ἡμερῶν, καὶ ἡ μνήμη μεγάλων ἔργων, ἐπιζήσασα καὶ πέρα τοῦ τάφου, ἐγιγαντούτο ἀπὸ τῆς θέας τῶν τόπων, ἐν οἷς εἶχον διαδραματισθῆ αἱ μεγάλαι ἐκεῖναι πράξεις. Ἐνθουσιασμὸς εὐγενῆς, πάθος ὑψηλόν, ἀκατάσχετόν ἤλαυνε τὰ πλήθη τῶν σκιῶν. Πλανώμεναι ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πνυκὸς ἀνεζήτουν γνωστάς θέσεις ἀγαπήτάς, καὶ ὁ βρόμβος τῆς φωνῆς αὐτῶν ἠρμήνευε τὰ πληροῦντα τὰ στήθη αἰσθήματα, καὶ τὰς συγκινήσεις ἀπὸ τῆς θέας τῶν ἐνδόξοτάτων τόπων, ὅπου ἔζησαν, ἠγάπησαν, ἐπολέμησαν καὶ ἐμεγαλοῦργησαν.

Γ'

Τὸ φάσμα τοῦ Κόδρου

Ἐσίγησαν ὅμως αἱ σκιαί, καὶ μετ' ὀλίγον εἶδον ἀνερχόμενον ἀπὸ τῆς γῆς φάντασμα τι. Τὸ φάντασμα ἐβάδιζε μετὰ πολλοῦ κόπου. Εὐρετὰ πλήγῃ χαίνει εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ, καὶ αἵματος σταγόνες σταλάζουσιν ἀπὸ τὸ βαθύτατον τραῦμα. Ἡ περιβολὴ του εἶναι πενιχρά.

Ἄγρότου χιτῶν περιβάλλει τὸ σῶμά του, καὶ ἐπὶ τοῦ ὤμου. ἄντι δόρατος πολεμικοῦ, φέρει γεωργικὴν δίκελ-
 λαν. Ἡ δόξυτις τῶν ἀλγυθῶν ἀποτυποῦται εὐκρι-
 νέστατα ἐπὶ τοῦ προσώπου του· ἀλλὰ τὸ στόμα του
 οὐδεμίαν κραυγὴν, οὐδένα στεναγμὸν ἢ παράπουνον
 βάλλει. Στέμμα καὶ δάφνης στέφανος περιβάλλουσι τὴν
 σεβασμίαν κεφαλὴν του. Μεγαλεῖον ἀνέφοραστον ἀπο-
 πνέει τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο, καὶ συνειδήσις ἐκπληρώσεως
 ὑπερτάτου καὶ φιλτάτου καθήκοντος φαιδρύνει τὸ πε-
 ριαλγές καὶ ὠχρότατον πρόσωπόν του. Ἐπιπόνως ὁ
 τραυματίας σφύρει τοὺς ὑποτρέμοντας πόδας ἄχρι μι-
 κροῦ λίθου τῆς Πνυκός, ὅπου ρίπτεται ἀσθμαίνων.
 Φέρει τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς πληγῆς, καὶ, πιέζων τὰ καθη-
 μαγμένα χεῖλη, πειρᾶται ν' ἀνακουρίσῃ τοὺς πόνους
 του. Περιάγει ἀπληστον πέριξ τὸ βαθὺ αὐτοῦ βλέμμα.
 Θεωρεῖ τὴν ἱερὸν βράχον, τῆς Ἀκροπόλεως, τὴν πόλιν,
 τὸ πεδῖον, καὶ φαιδρύνεται ἡ πελιδνὴ αὐτοῦ ὄψις, καὶ
 ἀνάμνησις ποθητῆ χαροποιεῖ τὸ ἀγρυπνον πνεῦμά του.
 «Πόλις φιλτάτη, σὲ βλέπω, ἔτι, καὶ εἴθε οὐχὶ ἀπᾶξ
 ἀλλὰ μυριάκις νὰ ἰδῶνύμην νὰ θύσω τὴν ζωὴν μου, ἀμω-
 νόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δόξης σου!» ἀναρω-
 νεῖ. «Ἀνάμνησις γλυκεῖα, ἐν μέσῳ τῶν πικρῶν τοῦ θά-
 νάτου μου σπαραγμῶν, ἀνάμνησις τῆς ὀφειλομένης, τῆς
 βασιλικῆς ἐκπληρώσεως τοῦ καθήκοντος, αἰσθανόμαι
 καὶ νῦν ἐπὶ ὅλον τὸ ὑψηλὸν θέλγητρόν σου, καὶ εὐ-
 λογῶ τοὺς θεοὺς παρὰσχόντας μοι τὴν ζηλευτὴν εὐκαι-
 ρίαν νὰ θύσω τὴν ζωὴν μου ὡς προσήκει εἰς τὸν πολί-
 την καὶ εἰς τὸν βασιλέα. Πυκνοὶ τῶν Δωριέων οἱ δπλι-

ται ἐπέδραμον ἐπὶ τὴν Ἀττικὴν. Ἀντιμέτωποι ἤδη ἴστανται οἱ Ἱρακλεῖδαι καὶ τοῦ Θησέως τὰ τέκνα· ἡ μάχη ἐπίκειται, τὰ σφάγια σπαίρουσιν, ἐτάζονται οἱ οἰωνοί, καὶ μένος ἀρηίφιλον ἐλαύνει τὰς καρδίας τῶν μαχητῶν. Ταχὺς ἀπὸ τοῦ μαντείου καταφθάνει τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ ἄγγελος. «Τὴν νίκην», λέγει, «ἐξήγγειλεν θεὸς ὑπὲρ τῶν μαχητῶν, ὧν ὁ ἡγέτης καὶ βασιλεὺς ἦν Ἡύση, ἐκουσίως τὴν ζωὴν». Τὸ στέμμα τὸ βασιλικὸν καὶ τὴν γλαμύδα ἀπέβαλον ἀμέσως. Τὸ ξίφος ἀπεζώσθη, ἐκύρτωσα τὸ σῶμα, καὶ, γλαῖναν ἀγρότου ὑποδυθεὶς, καὶ δίκελλαν ἀντὶ δόρατος ἀναλαβὼν, ὄρμῳ εἰς τῶν πολεμίων τὰς τάξεις. Ὀπλίτης Δωριεὺς ζητεῖ νὰ μοὶ φράξῃ τὴν ὁδὸν ἀνθίσταμαι. Οἱ κήρυκες, ἐν τάχει διατρέχοντες τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, δηλοῦσι τὸν χρησμὸν, καλοῦντες τοὺς ὀπλίτας νὰ σεβασθῶσι τοῦ ἀθηναίου ἀνακτός τὴν ζωὴν. Καὶ πάλιν πρυχωρῶ ἀγέρωχος, καὶ πάλιν ὁ ὀπλίτης μὲ κρατεῖ. Ὀργίζομαι, καί, εὐχὴν θερμὴν ὑπὲρ τῶν Ἀθηναίων εὐχόμενος, καὶ τοὺς θεοὺς ὑπὲρ αὐτῶν ἐπικαλούμενος, τὴν δίκελλαν ὑψῶ καὶ πλήσσω τὸν ὀπλίτην. Τὸ δόρυ τότε εἰς τὸ στῆθος μου ὁ Δωριεὺς ἐνέπηξεν. Καὶ τῶν Ἀθηναίων τὸ προσφιλὲς καὶ ποθητὸν μοὶ ὄνομα προφέρων, θνήσκω εὐδαίμων τῶν Ἀθηναίων ὁ βασιλεὺς.»

Ἡλλοιώθη ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀναμνήσεως ἡ μεγαλοπρεπὴς ὄψις τοῦ μάρτυρος. Θερμὸν αἷμα, ὑπερπηδήσαν τὸ πεπηγός, ὅπερ ἐκάλυπτε τὰ χαίνοντα χεῖλη τοῦ τραύματος, ἔβρεξε τὸν βράχον, καὶ ἤρδευσε τὸ χῶμα, ὅπου, τοσοῦτον ἰσχυρὸν ἐβλάστησεν, ὑπὸ τῆς φλογερωτέρας

εὐγλωττίας καλλιεργούμενον, τῆς φιλοπατρίας τὸ δένδρον. Συγκεκινημένος ἐχώρησε πρὸς τὸ φάσμα ὁ Θησεύς, καὶ φωναί: «Ὁ Κόδρος! ὁ Κόδρος!» ἤχησαν ἀπὸ τῶν στομάτων τοῦ πλήθους τῶν σκιῶν. Ἦτο ὁ Κόδρος! Διατί νὰ μὴ δυνηθῶ ν' ἄθροίσω τὰς σταγόνας ἐκείνης τοῦ αἵματός σου! Καὶ ποῖον χρίσμα ἀγνότερον, μᾶλλον προσήκον καὶ πλέον ἱερὸν διὰ τὰ μέτωπα τῶν πρώτων τῶν Ἑλλήνων, ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ ὑστάτου τῶν Ἀθηνῶν βασιλέως! «Ἀπόγονέ, ἄξιε τοῦ οἰκιστοῦ, ὁ Θησεύς σὲ προσφωνεῖ!» εἶπεν ὁ πρῶτος ἦρωας βασιλεὺς τῆς Ἀττικῆς πρὸς τὸν ἔσχατον ἦρωα διάδοχόν σου. Εὐλαβῶς ἄθροίζόμεναι περὶ τὸν τραυματίαν αἱ σκιαὶ τῶν Ἀθηναίων προσέβλεπον αὐτόν, καὶ ἀπὸ στόματος εἰς στόμα εὐκλεές περιέγετο ἀνὰ τὸν ἔσμὸν ἐκείνον τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀφήγησις τῆς θυσίας τοῦ Κόδρου.

Ἐτόλμησα νὰ πλησιάσω καὶ ἐγώ. «Εὐσυνειδητότατε καὶ ἠρωϊκώτατε τῶν βασιλέων,» εἶπον, «ἐπίτρεψον εἰς ἐπίγονον νὰ κλίνω τὸ γόνυ πρὸ τῆς ἠρωϊκῆς σκιάς σου. Θαυμάζει ὁ κόσμος τὴν μεγαλοφροσύνην σου, καὶ ἡ Ἱστορία ἀνέγραψε τὸ περιφανεῖς ὄνομά σου, καὶ ἡ Φήμη περιάγει τὴν δόξαν σου, καὶ οἱ λαοὶ ἐπάγονται τὸ παράδειγμά σου, καλοῦντες εἰς μίμησιν τῶν ἀρετῶν καὶ τῆς θυσίας σου τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καὶ βασιλεῖς. Ἀντήλλαξας τὴν ζωὴν διὰ τῆς ἀθανασίας, καὶ θανῶν, ὅπως ἔθανες, ὑπετύπωσας, διὰ τῆς αὐταπαρνήσεώς σου, τὴν ὁδόν, ἣν ὀφείλουσι νὰ βαδίζωσιν οἱ διάδοχοί σου. Ἦδη εἰς τὸ ἐλληνικὸν Βυζάντιον, ἐν ἡμέρᾳ ἀπαισία, ἔθανεν ἔνοπλος Κόδρος τῶν Ἑλλήνων ὁ ἔσχατος τῆς κυρι-

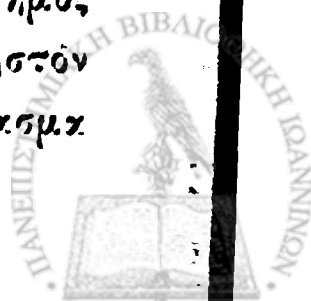
ευθείσης πόλεως καὶ τοῦ Κράτους βασιλεύς. Συνέπλεξεν εὐστομος Φήμη τὰ ὀνόματά σας, καὶ εὐχὴ θερμὴ καὶ ἐλπίς χρηστὴ ἐμπνέει τὸ Ἔθνος σου νὰ ἴδῃ τοὺς διαδόχους σας ἐτοίμους, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ ἀκολουθήσωσιν, ὡς ἐμπρέπει εἰς τὸν ὑπερήφανον καὶ φιλόπατρην ἡγεμόνα, τὸ ἔξογον παράδειγμά σου. Τείνον τὴν χεῖρα, εὐλόγησον τὴν πόλιν, ὑπὲρ ἧς ἔπεσες,» εἶπον αὐτῷ. — «Ἐπιτελέσας τὸ ἐμὸν καθήκον, οὐδὲν ἄξιον θαυμασμοῦ ἐποίησα,» εἶπεν ὁ Κόδρος. «Ἀπέμαθον ἄρα γε οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ βασιλεῖς τὰς ὑποχρεώσεις αὐτῶν, ὥστε νὰ τιμῶσι θορυβῶδῶς τοὺς ἐκπληροῦντας ἀπλῶς τὸ καθήκον τῶν ἡγεμόνων; Καὶ διατί λοιπὸν εἶναι οἱ πρῶτοι τῶν πολιτῶν, ἐὰν δὲν δύνανται ἢ δὲν θέλωσι νὰ ἦναι οἱ πρῶτοι εἰς τὰς θυσίας, εἰς τοὺς κινδύνους καὶ εἰς τὴν ἀρετὴν; Λυποῦμαι τὸν ἡγεμόνα ἐκεῖνον», ἐξηκολούθησεν ὁ Κόδρος, «ὅστις δὲν ἔχει τὸ θάρρος νὰ μιμηθῇ τὸ παράδειγμά μου, ἐὰν ἡ θυσία κριθῇ ἀναπόδραστος, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἡγεμόνος πλέον λυποῦμαι τὸν λαόν, ἐφ' οὗ τοιοῦτος ἀνάσσει ἀναξ.» Ἠγέρθη μετὰ κόπου ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτοῦ ὁ Κόδρος, καὶ χωρήσας μικρὸν ἔστη θεωρῶν τὴν ὑπνώττουςαν πόλιν. «Διατί νὰ μὴ δύναιμι καὶ πάλιν νὰ ἀποθάνω ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς δόξης σου;» ἀνεφώνησε συγκεκινημένος. «Ἀλλὰ τὸ θνήσκειν ὑπὲρ Πατρίδος εἶναι χάρις ὑψίστη, καὶ εὐεργέτημα, ὅπερ σπανίως ἀπονέμουσιν οἱ Θεοὶ εἰς τοὺς ἡγεμόνας καὶ τοὺς πολίτας, οὓς εὐνοοῦσιν.» Ἐνῶ τοιαῦτα ἔλεγεν ὁ Κόδρος, ἤστραψεν ἡ μορφή αὐτοῦ, καὶ σέλας ἀκτινοβόλον ἔστειλε τὴν κεφαλὴν του. Θεία μακαριότης

ἐπεφοίτησεν ἐπ' αὐτόν· ἤρρανίσθη τοῦ ἄλγους ἢ ἔκφρασις, οἱ τρέμοντες πόδες του ἐστηρίχθησαν ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ ἄρρητος εὐδαιμονία ἐπεχύθη ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἐσχάτου βασιλέως τῶν Ἀθηνῶν. «Πόλις, ὑπὲρ ἧς εὐχαριστῶ τοὺς θεοὺς ὅτι ἀπέθανον,» εἶπε, «κραταιοῦ ἐν τοῖς πολέμοις, καὶ ὅταν προσδέσης εἰς τὸ ἄρμα σου τὰς νίκας καὶ τοὺς θριάμβους, εὐδοῦ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐργασίας, ἥτις οὐχ ἤπτον δοξάζει καὶ μεγαλύνει τὰς πόλεις. Μέγα τῶν θεῶν εὐεργέτημα εἶναι νὰ καταπέμπωσιν ἐπὶ τὰ ἔθνη σώφρονες καὶ φιλοτίμους ἄρχοντας, ἱκανοὺς νὰ ὀδηγήσωσ' τοὺς λαοὺς εἰς τὴν ὁδὸν τῆς τιμῆς καὶ τοῦ κλέους!»

Θεία ἦτο τότε τοῦ Κόδρου ἡ μορφή. Ἡ σκιά ἐκείνη δὲν ἐφαίνετο ἀνθρωπίνης, καὶ ἐνόμιζέ τις ὅτι, μεταλλάξας τὸν βίον ὁ ἡρωϊκὸς βασιλεὺς, ἀπῆλθεν εἰς σφαῖραν τελειότεραν, ὀπόθεν, ὑπὸ τῆς ποθητῆς ἀναμνήσεως ἐλκόμενος, κατῆλθεν, ἀπὸς ἔτι, εἰς τὴν γῆν, ἵνα θεωρήσῃ τὰς Ἀθήνας, ὑπὲρ ὧν ἐκουσίως ἔθανε, καὶ προσφωνήσῃ τὴν ἀναγεννηθεῖσαν πόλιν, ἐφ' ἧς, ὡς δαίμων πόλιούχου, πλανᾶται ἡ μεγάλη σκιά του.

Ἦδη αὖρα ἐωθινή ἤρξατο πνέουσα. Ὅπισθεν τῶν ὀρέων ἔδυσε ἡ σελήνη, καὶ τὰ ἀπακρυθέντα ἄστρα ἐπέφάνησαν πάλιν ἐπὶ τοῦ κυανοῦ στερεώματος. Ἡ αὐγὴ ἤγγιζεν. Ὡς ἄτμοι, οὗς ἀφανίζει μακρὰν γλυκὺ πνεῦμα ἀέρος, οὕτω βραδέως ἤρξαντο ἀφανιζόμενοι αἱ ἐπὶ τῆς Πηνυκῆς πλανώμεναι σκιαί. Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἔρημος ἀπέμεινε ὁ ἱστορικὸς βράχος, καὶ μάτην τὸ ἀπληστόν ὄμμα μου ἐπεζῆται ἀγωνιωδῶς πανταχοῦ τὸ φάντασμα

τοῦ εὐόρκου ἡγεμόνος, καὶ τοῦ μεγάλου Θησέως τὴν
 σκιάν. Τὸν ναὸν αὐτοῦ ἐθεώρησά μόνον, καὶ τὴν Ἡώ
 εἶσα ἀγάζουσαν ῥοδοχρόως τὰ ὕψη τοῦ εὐόρκου Ἰν
 μητοῦ.

ΝΥΞ ΔΕΥΤΕΡΑ

Α'

Τὸ φάσμα τοῦ Κίρκουπος

Τὰ ἔσχατα πύρα τῆς δύσεως εἶχον, ἤδη ἀποσβεσθῆ, ὅτε, τὰς θορυβώδεις ἀποφεύγων ὁδοὺς, ἐβόδιζον πρὸς τὸ δεδοξασμένον βῆμα τῆς δημοκρατικῆς εὐγλωττίας. Βραδέως κατήρχοντο τότε ἐπὶ τὸ στερέωμα καὶ τὴν γῆν αἰσκιὰ τῆς ἑσπέρας. Τῆς ἀμφιλύκης οἱ ἠδεῖς χρωματισμοί, ἐν ποικίλῃ καὶ ἀνυπερβλήτῳ ἐναλλαγῇ, εἶχον καὶ οὗτοι ἀποσβεσθῆ εἰς τὴν μεσημβρίαν, καὶ μετὰ μικρὴν ἢ μελανὴν νύξ ἠπλωσεν ἐπὶ τοῦ οὐρανοῦ τὴν ἀστερόεσσαν γλαϊνάν τῆς. Εἰς τὰ περίξ ἐβόμβει ἢ ἀνακύπτουσα ζωὴ τῆς πόλεως. Ἀθρόον ἐξήρχετο εἰς τὰς λεωφόρους τὸ πλῆθος, ζητοῦν ἀναψυχὴν ἀπὸ τοῦ θερινοῦ θάλπου, καὶ μουσικῆς ἤχοι μετὰ βόμβου ἀνθρωπίνων φωνῶν ἐτάρασσον περιοδικῶς τὴν ἡρεμον ἀτμοσφαιραν.

Ἀνῆλθον τὸν λόφον τῆς Πνυκός. Λύων διὰ τῆς διανοίας πάντα δεσμὸν πρὸς τοὺς συγχρόνους καιροὺς, διώπτειον, διὰ τῶν αἰώνων, τὴν ἀπωτάτην καὶ τὴν κλασικὴν ἀρχαιότητα, καὶ οἱ ρεμβασμοί, οἱ τοσοῦτον ἰσχυρῶς ἐπιφοιτήσαντες τὴν προτέραν νύχτα εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς τόπους, ἐπανήρχοντο πάλιν, ἐλαύνοντες τὴν

καρδίαν και πτεροῦντες τὸ πνεῦμα. Τὸ θεῖον κάλλος τῶν εὐκλεῶν, ἀλλὰ παρελθόντων χρόνων τῆς πόλεως ἀνίστατο ἐν τῇ συνειδήσει, καὶ νέα προσκτώμενον θέλγητρα, μετηρσίου, καὶ καταθέλγον, ἐβασάνιζε καὶ συνετάρασσε τὸν ἐσωτερικὸν ἄνθρωπον. Ἐπιτηδεῖα εἰς παρὰ πλησίον πτήσεις τῆς ψυχῆς ἦτο καὶ ἡ ὥρα ἐκείνη. Ὁ τόπος, ἔνθα διέτριβον, ὑπέκαιεν ἐξόχους ἀναμνήσεις, καὶ διπλῆ γοητεία, τοῦ ὀφθαλμοῦ, ἐντρυφῶντος εἰς τὸ φυσικὸν σκηνογράφημα, καὶ τῆς ψυχῆς, ἐντρυφώσης, εἰς τὴν ἠθικὴν ἀπόλαυσιν, ἐβύθιζε τὴν αἴσθησιν καὶ τὸ πνεῦμα εἰς γαληνιαίαν καὶ μυστηριώδη ἔκστασιν. Ἐσιώπησε πᾶς φθόγγος· αἱ ἔσχαται τῆς μουσικῆς ἀρμονίαι ἐσβέσθησαν, καὶ ἐν βαθμιαίᾳ ἐξασθένησει ἐξητρίσθη τῆς ὑστάτης ἀτμομηχανῆς ὁ ὄξυς συριγμός. Οὐδὲν ἐτάρασσε πλέον τὴν γαλήνην τῆς ἀτμοσφαίρας. Σιωπὴ ἀπόλυτος ἐκράτει εἰς τὸ ὑπερύψηλον ἐκεῖνο βῆμα, ὅπου τόσα συνεκρούσθησαν πάθη, τοσοῦτος ἠθροίσθη λαός, καὶ ὀπίθεν ἤστραψαν πολιτικῆς εὐγλωττίας ἀστραπαὶ, καὶ ἐβρόντησαν γλώσσης κεραυνοί, πτοήσαντες τοὺς τυράννους.

Ἀλληλοδιαδόχως ἀνέτελλον καὶ ἔδυον ἐπὶ τοῦ στερεώματος οἱ ἀστερισμοί. Προέβαλεν, ὑπερθεν τοῦ ὄρους, ἡ σελήνη, καὶ ἀγρύπνων πάντοτε μόνος ἐπὶ τοῦ βράχου τῆς Πηνυκός, ἀφιέμην ἄνευ βουλήσεως εἰς τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο τοῦ στοχασμοῦ, ὅπερ εὐρὺ ἐπήγαζεν ἀπὸ τῆς ἀναμνήσεως τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἀμείωτοι, ἐν προΐουση φλεγμονῇ, ἐκόχλαζον ἐν ἐμοὶ αἱ ἐντυπώσεις τῆς παρελθούσης νυκτός. Ἔτεινα τὴν χεῖρα ὅπως ψάσω τὴν κυμαινομένην χλαῖναν τοῦ Θεσέως,

καὶ ὅπως ἀθροίσω εἰς τῆς χειρὸς τὸ κοῖλον τὸ στάγδην ἐκχεόμενον μαρτυρικὸν αἷμα τοῦ Κόδρου. Πᾶσαν πνευματικὴν δύναμιν συγκεντρῶσας εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον, ἐγκατελίμπανον τὸν σύγχρονον, καὶ ἐκθυμὸς ἐφριπτόμην εἰς τὸ ἀναπεπταμένον πέλαγος τῶν αἰώνων, τὸ χωρίζον ἡμᾶς ἀπὸ ἐκείτους, πηλαίων ὅπως ρηθῶ εἰς τὴν πόρρωθεν ἀκτὴν, ὅπου ἐνόμιζον ὅτι ἤθελον καὶ πάλιν συναντήσῃ τὰ προσφιλῆ ἐκεῖνα ἰνδάγματα καὶ τὰς σκιάς, ἃς γῆς νύκτα εἶχον ἰδεῖ.

Ἐνηγόρευον ἀδιαλείπτως. Τὸ θάρρος μου ἐκράτυνεν ἀόριστος ἐλπίς, καὶ τὰς πιπτούσας δυνάμεις ἀνεένου θελητικῆ προσδοκίᾳ. Ἄλλ' αἰφνῆς ἤλλαξεν ἡ εἰκὼν. Ἐσλεύθησαν οἱ βράχοι τῆς Πυκός, θόρυβος ἀσθενῆς ἠκούσθη περιπέτταμενος, καὶ ταυτοχρόνως πληθὺς σκιῶν, ὁμοίων πρὸς τὰς τῆς παρελθούσης νυκτός, ἐπεφάνη ἀθρόα. Δίκην μελισσῶν κατὰσπειρομένων τῆδε κάκεισε ἐπὶ τῶν θάμνων καὶ τῶν ἀνθέων, αἱ σκιάι ἐκεῖναι, κενχωρισμένοι ἀπὸ ἀλλήλων, ἔτρεχον περίξ, ἐπιψαύουσαι μόλις τὸ ἔδαφος, καὶ οὐδένα θόρυβον, οὐδένα ἦχον προκαλοῦσαι ἀπὸ τοῦ βαδίσματος αὐτῶν. Τινὲς τούτων μὲ ἀνεγνώρισαν, καὶ προσελθοῦσαι ἐθεώρουν με συμπαθῶς. Ἐνῶ, ἔνθους ἀπὸ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς ἐλπίδος μου ἐνετρύφων, καὶ διὰ τοῦ βλέμματος ἤδη, θεωρῶν τὸν ἀρχαῖον κόσμον, σκιὰ ὑψηλή, ἀποσπασθεῖσα ἀπὸ τοῦ πυκνοτέρου ἔσμου, ἐχώρησε μόνη καὶ ἐλθοῦσα ἔστι πρὸς τὴν ἀκραν, ἐρευνῶσα ἐπιμελῶς τὰς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὸν Ἀρείον Πάγον θέσεις. Περιέργος μοι ἐφάνη ὁ ἰμυτισμὸς καὶ τὸ ὅλον τοῦ φαντάσματος ἐκεῖνου. Εἶχε

τι τὸ ξενικόν, ἀλλ' ἡ στοργή, μεθ' ἧς προσέβλεπε τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας, ἐδήλουν ὅτι ἦτο γηγενής, ἢ ὅτι εἶχε συνάψει προσφιλεστάτους καὶ ἀλύτους δεσμούς πρὸς τὴν χώραν. Ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐφαίνετο ἐλάσας εἰς βαθύτατον γῆρας. Ἀραιὰ κόμη πολιά ἔστεφε τοὺς κροτάφους καὶ τὸ μέτωπον αὐτοῦ, ἐφ' οὗ ἀπέριττον στέμμα βασιλικὸν ἐπεκάθητο ἀτήμελῆτως. Λευκὸς πώγων μακρότατος, δίκην χιονοστιβάδος, κυλίεται ἐπὶ τοῦ στήθους του. Σύμβολα τεχνῶν πρωτογενῶν καὶ γεωργίας κρατεῖ εἰς τὰς χεῖρας ὁ γέρων ἐκεῖνος, καὶ ἡ ὄψις του εἶναι ἤρεμος, καὶ ἀπὸ τοῦ πράου αὐτοῦ βλέμματος ἐκπορεύεται ἀκτὶς ἐμβριθείας, ἀγάπης, ἰλαρότητος. Ἐθεώρησεν ἐπὶ πολὺ τὴν πόλιν· ἀνεγνώρισε ὀρεῖς ὠρισμένας, ὡς ἐφαίνετο ἐπιζητῶν, καὶ ἐστράφη εἶτα πρὸς μεσημβρίαν. Ἐνήτένισεν εἰς τὰ ἀκρότατα ὄρια τῆς θαλάσσης, καὶ αἰσθήματα νέα ἐζωγραφήθησαν ἐπὶ τοῦ σεβασμίου προσώπου του. Ἐφαίνετο ἀναζητῶν ἐκεῖθεν τοῦ πόντου πι, ὅπερ ἠγάπα ἴσως, καὶ οὐτινος ἢ ἀνάμνησις οὐπὼ εἶχε σθεσθῆ, οὐδ' εἶχεν ἐνδώσει ἐντελῶς πρὸ τῶν θελγήτρων τῶν μεταγενεστέρων δεσμῶν. Ἀφοῦ ἐπὶ πολὺ ὁ σεβάσμιος γέρων εἶδε τὴν θάλασσαν ἀναζητῶν καὶ διὰ τοῦ βλέμματος ἀπωτάτας χώρας, ἐστράφη ἐκ νέου πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ μειδίαμα πατρικὸν ἠνθίσεν ἐπὶ τῶν χειλέων του. Ἐκπεπληγμένοι αἰσικαὶ προσέβλεπον πρὸς τὸν ὑπεργήρων ἐκεῖνον, ὃν ἠθέλον νὰ χαρακτηρίσωσιν ὡς ξένον, ἀλλ' ὅστις ἐν τούτοις δὲν ἐφαίνετο ξένος οὐδ' ἀδιάφορος πρὸς τὸν τόπον. «Εὐλόγητὴ ἡ στιγμή,» εἶπεν ὁ γέρων, «καθ' ἣν, φεύγων τὰς ὄχθας τοῦ Νείλου, προσ-

ἔδρα τὸ πλοῦτόν μου εἰς τὰς ἐρήμους ταύτας ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς· Οὐδέποτε, οὐδ' εἰς τὴν μάλλον λιπαρὰν γῆν, ἠδύνατο τὸ σπέρμα τοῦ πολιτισμοῦ ν' ἀποδώσῃ μείζονας καρπούς, ἢ εἰς τὴν λεπτόγαιον ταύτην Ἀττικὴν. Ἀθρόαι ἐκινήθησαν παραχρῆμα αἱ σκιαί, ψιθυρίζουσαι τὸ ὄνομα τοῦ Κέκροπος, καὶ ἐνεὸς ἐγώ, κατάπληκτος ἐκ θαυμασμοῦ καὶ συγκινήσεων, ἔβλεπον τὸν πρώτιστον καὶ ἀρχαιότατον τῶν Ἀθηναίων βασιλέα, ἀπὸ πῶν χειρῶν τοῦ ὁποίου καὶ νόμοι κοινωνικοὶ ἀπέρρευσαν, καὶ θεσμοὶ πολιτικοί, καὶ δικαστήρια συνέστησάν, καὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου τὰ θεμέλια κατεβλήθησαν, καὶ τῶν σπόρων καὶ τῶν φυτῶν ἡ καλλιέργια ἐγνώσθη, καὶ ἦθους ἡμερότης ἐπέπνευσε, καὶ τέχναι εἰσήχθησαν, καὶ ἀρχικὸς ἔλαμψε πολιτισμός, εἰς ἥλιον τηλαυγέστατον καὶ ἀνέσπερον μορφωθείς εἶτα ἐνταῦθα. Θαύμασμός, ἀγάπη, σεβασμός, ποικίλα αἰσθήματα καὶ ἰδίως πόθος θεωρίας ἐπεφάνησαν εἰς τὰ πλήθη ἐκεῖνα τῶν σκιῶν. Ἀλλ' ὁ Κέκροψ, εὐμενὲς ρίψας βλέμμα πρὸς αὐτάς, ἐστράφη καὶ πάλιν πρὸς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐνῶ τὰ χεῖλη του ἐψιθύριζον θερμοὺς λόγους ὑπὲρ τῆς πόλεως, εἰς ἣν ἔδωκε, μετὰ τῆς εὐζωτίας, τὸ ὄνομα του, ἠφανίσθη βραδέως λυθεὶς εἰς ἀτμόν, σχεδασθέντα ὑπερθεὶν τῆς ἡρεμούσης Κεκροπίας.

Β΄

Ἡ σκιά τοῦ Δημοσθένους. Δημηγορία αὐτοῦ
καὶ συγκλήσεις εἰς τὰ πλήθη

Ἡ ἐκ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κέρροπος ἐντύπωσις ἰσχυρῶς ἐδέσποζεν ἐπὶ τοῦ πλήθους τῶν σκιῶν, καὶ τῶν λόγων οἱ ψίθυροι διαρκῶς ἐπλανῶντο ἔτι ἐν μέσῳ τῆς νυκτερινῆς σιωπῆς, ὅτε ἰδοῦ ἀγέρωχον φάσμα φαίνεται ἀνερχόμενον τὰς λαξευτὰς τῆς Πνυκὸς κλίμακας, καὶ μὲ ἀσφαλὲς βῆμα χῶροῦν πρὸς τὰς θέσεις, ὅπου φυσικὸν ὑψοῦτό ποτε τὸ πναθηναϊκὸν βῆμα. Σκυθρωπὴ εἶναι ἡ ὄψις τοῦ φαντάσματος τούτου. Εὐρεῖα χλαῖνα περιβάλλει τὸ σῶμα του, καὶ κεκαλυμμένην ὑπὸ τὰς πτυχὰς τηρεῖ ἡ σκιά τὴν εὐώνυμον χεῖρα. Διάδημα οὐδὲν φέρει τὸ φάντασμα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς καὶ ὁμῶς ἀπαραμίλλως μεγαλόπρεπῆς εἶναι ἡ στάσις αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ βήματος, πεποιθῆσις ἀσάλευτος τοξεύεται ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, καὶ σκῆπτρον, οὐχὶ βασιλικόν, περατούμενον εἰς σχῆμα γλώσσης ἀνθρωπίνης, ἐφ' ἧς σύμβολικῆ εἰκονίζεται παράστασις τῆς Πείθοῦς, φαίνεται εἰς τὴν χεῖρα τῆς συνωφρυωμένης ἐκείνης σκιάς. Τὸ φάσμα ἵσταται ἀτάραχον ἐπὶ τοῦ βήματος. Προσβλέπει τὰ πλήθη τῶν σκιῶν, ἀναγνωρίζει τὸ πάλαι ἀκροατήριον, ἀναγνωρίζεται παρ' αὐτοῦ καὶ βοῇ ἐπευφημίας σαλεύει τὴν Πνύξα, καὶ ἡ ἀπήχησις αὐτῆς ἔχει μυριόστομος ἐν τῇ

γαλήνη καὶ τῆ σιωπῆ τῆς ἀτμόσφαιρας. « Ἄγγελμα
 πικρότερον καὶ τοῦ δηλητηρίου, δι' οὗ ἐνέκρωσα τὴν
 ζωὴν μου εἰς τὸ ἱερόν τοῦ Ποσειδῶνος, » ἀναφωνεῖ ἡ
 σκιά, « ἀπαίσιον βουβεῖς ἔτι εἰς τὰ ὠτά μου, καὶ
 ταράσσεις τοῦ τάφου μου τὴν εἰρήνην! Μάτην λοιπὸν
 σ' ἐπολέμησα, Φίλιππε! Δεινὰς ἐπέκλωσε τὰς τύχας ἡ
 Εἰμαρμένη, καὶ κύριος τῆς πόλεως ἀπέβη ὁ Μακεδών.
 Ἄρχει ἔτι πέθνηκε μήπως; καὶ μήτοι, ἀναγέννη-
 θεῖσα ἡ ἀρχαία ἀρετή, συνέτριψέ που αὐτοῦ τὰς φάλαγγ-
 γας, ἐπαναγαγοῦσα ἐπὶ τὴν πόλιν τὸ κλέος καὶ τὴν
 ἐλευθερίαν τῆς; » Ῥαγδαίως ἐνεθουσία τὸ πλῆθος τῶν
 Ἀθηναίων ἐπὶ τῆ θέα τοῦ ῥήτορος. Ἀναμιμνησκόμε-
 νον τῶν ἡμερῶν, ὅτε, ἐνσώματον συνεχίζει καὶ ἐβου-
 λεύετο ἐκεῖ, συνεταράσσετο βαθέως, ἐβόα, ἐπευφήμει,
 δίστατο, ἀλλ' ὑπὸ τὴν δύναμιν τῶν λόγων τοῦ ῥήτο-
 ρος κύπτων ἐπέιθετο καὶ ἐψήφιζεν. « Ἐὰν δὲν ἐδέσποσας
 τῶν κυμάτων τῆς θαλάσσης, » ἠκούσθη φωνή τις ἐκ τοῦ
 πλῆθους, « δεσπόζεις ὁμως, Δημοσθένης, τῶν ἀτιθασσο-
 τέρων ἔτι κυμάτων τοῦ ἀθηναϊκοῦ δήμου. Ματαίως δι-
 ἔρρευσαν οἱ αἰῶνες. Ὑπέροχος ἀκούεται ἡ φωνή σου, καὶ
 ὑπὸ τὸ σθένος αὐτῆς κύπτει τὸ πλῆθος, καὶ πρέμει τοῦ
 Ἀμύντα ὁ πανοῦργος υἱός. » Σκιά τις τότε ἐχώρησε πρὸς
 τὸν λίθον, ζητοῦσα νὰ προκαταλάβῃ τὰ πλήθη, καί, ἀν-
 τιτασσομένη εἰς τὸν ῥήτορα, νὰ καταστρέψῃ τὴν ἐκ τῶν
 λόγων του ἐντύπωσιν. Ἦν ἀνεγνώρισεν ὁ Δημοσθένης,
 καὶ ὀργῇ ἔβαψε τὸ πρόσωπόν του; καὶ σφοδρὰν ὤξυνε
 κατ' αὐτοῦ τὴν κραταιὰν γλῶσσάν του. Πυκνὰ ἐτόξευ-
 σεν ἀπὸ τοῦ στόματος αὐτοῦ πικρὰ καὶ εἰρωνικώτατα

βέλη, καὶ ὑποκαύσας τεχνήντως τοῦ λαοῦ τὰ πάθη καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, ἐχειρίσθη ὡς ῥόπαλόν τὴν δύναμιν, ἣν ἤντλησε παρὰ τοῦ πλήθους καὶ ὡς τοιοῦτον κατήγαγεν αὐτὴν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀντιπάλου του. — « Αἰσχίνη αἰσχιστε! » ἀνέκραξεν... Ἀλλὰ τοῦ πλήθους ἡ βοὴ ἔπνιξεν εἰς ἐπευφημίας τοὺς λόγους του, καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τὴν σκιάν τοῦ ἀντιπάλου τοῦ ῥήτορος, οὗ τινος τὸ μῖσος καὶ τὸ ζηλότυπον πάθος δὲν ἴσχυσε νὰ μάλαξῃ τῶν αἰώνων ἡ πάροδος καὶ τοῦ μνήματος ἡ λήθη καὶ ἡ γαλήνη.

Εὐχαρίστησις, ἣν δὲν ἐφρόντισε ν' ἀποκρύψῃ, ἐφαίδρυνε τότε τὴν στυγνὴν ὄψιν τοῦ κορυφαίου τῶν ῥητόρων τῆς ἀνθρωπότητος. Ἦγειρεν ἀκόμψως τοὺς ὤμους, καὶ συνάπτων τὰς ἐποχάς, παρὰ πᾶσαν τὴν πάροδον τῶν αἰώνων, ἠτοιμάσθη, λαλῶν ἀπὸ τοῦ γνωρίμου βήματος, νὰ κεραυνοβολήσῃ τὸν Μακεδόνα καὶ τὰς πλεκτάνας αὐτοῦ. Ἐβρόντησεν ἡ γλῶσσά του! Σπινθηροβόλος ἦν ἡ μορφή του, καὶ κεραυνοί, δεινότεροι τῶν ὀλυμπίων, ἐτοξεύοντο ἀπὸ τῶν παρωργισμένων αὐτοῦ ὀφθαλμῶν. Ἐδημηγόρει, ἐθέρμαινε, συνεῖχε, συνεχίνει, ἐξῆπτε τὰ πλήθη. Ὑπέτασεν αὐτά, τὰ μετηρσίου εἰς ὕψος, τὰ κατεβίβαζεν ἀπὸ τῶν νεφελῶν εἰς τὴν γῆν, ἀπὸ ταύτης εἰς τὸν Τάρταρον, καὶ ἐν ἀκαρεῖ πάλιν ἀπὸ τοῦ Ταρτάρου εἰς τὰ ὑπερύψηλα νέφη. Παρίστα τοὺς κινδύνους τῆς πόλεως, συνεβούλευε τῆς ἀμύνης τὰ μέσα, προέτεινε τῆς ἐπιθέσεως τὰ μέτρα, εἰσηγεῖτο τοὺς πόρους, τὰς συμμαχίας, τοὺς ἀντιπερισπασμούς, ἐκάλει εἰς σύντονον ἐνέργειαν τὸν λαόν, κατήλεγχεν αὐτοῦ ῥα-

θυμίαν, τὸν διέσυρεν ἀπτοήτως, τὸν ἐμαστίγου ἀφόβως, μόνος αὐτὸς τὸν ἀντιμετώπιζεν ἀταράχως, τὸν παρῶξυνε κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ διὰ μιᾶς στροφῆς, ἀναπτύσσων ὀργυιαίας τὰς πτέρυγας τῆς ῥητορικῆς του, ἔσυρεν εἰς τὰ ὕψη τὸν Δῆμον, διέθρυπτεν αὐτοῦ τὴν φιλοτιμίαν, ἀνεμίμνησκε τοὺς πεσόντας ἐν Μαραθῶνι, ἐν Σαλαμῖνι, ἐν Πλαταιαῖς, ἐφλόγιζε τοῦ ἀκροατηρίου τὴν ψυχὴν καὶ ἔμπλεων μίσους κατὰ τοῦ Φιλίππου ἐκάλει αὐτὸ εἶτα νὰ ψηφίσῃ τὰ μέτρα, ἅτινα εἶχε προτείνει. Ποία δύναμις, ποία τέχνη, ποία λόγου ἀχαλίνωτος ὀρμή, ποῖον ἀθέωρητον ὕψος εὐγλωττίας καὶ πειθοῦς, ποῖος ῥαγδαῖος ὑετὸς ἐπιχειρημάτων καὶ ἐπινοημάτων ἐγα-
ρακτῆριζε τοὺς λόγους του! Συνεκυχᾶτο τὸ πλῆθος, ὑφιστάμενον τὴν ἐπιρροὴν τῆς δημηγορίας του, ἐβόα, ἐμαίνετο, καὶ εἰς τὸ πρῶτον τῆς χειρὸς του κίνημα, καὶ εἰς τὸν πρῶτον τοῦ στόματός του φθόγγον ἐσίγα πάλιν, καὶ ἀναυδος ὁ τριχυμιώδης, ὁ ὑπερήφανος δῆμος τῶν Ἀθηναίων, προσέβλεπε μετὰ πεποιθήσεως τὸν ῥήτορα, καὶ ἀπὸ τῶν συμβουλῶν αὐτοῦ καὶ τῶν εἰσηγήσεων ἐξήρτα τῆς Δημοκρατίας τὸ παρὸν καὶ τὰς περαιτέρω τύχας. Ἐκινεῖτο ὁ ῥήτωρ; Ἄθρονον ἠχολούθει τὸ πλῆθος! Ὑπεχώρει; Σύσσωμος ὠπισθοδρόμει ὁ ὄχλος! Εἰσηγεῖτο; Ἐψήφιζεν ὁ Δῆμος! Ἦρνεῖτο; Κατεψήφιζεν ὁ λαός! Ἐδυσπίστει; Ἀνέβαλλεν ὁ Δῆμος! Ἀπεφαίνετο; Ἀδιστακτῶς μετ' αὐτοῦ ἀπεφαίνετο καὶ ἐνέκριεν ὁ ἀσταθέστατος, ὁ ἀγχίστροφος, ὁ μᾶλλον ἐνθουσιώδης, ὁ θερμότετος καὶ παρκαφωτότατος τῶν λαῶν.

Κατῆλθε τοῦ βήματος ὁ τὸν ἀδάμαστον Δῆμον δα-

μάσας. Ποία ἄλλη ἀπόδειξις, ὅτι ἡ δύναμις τοῦ λόγου εἶναι ἀκαταγώνιστος καὶ ἡ ὑψίστη πασῶν! Χαίρουσαι αἱ σκιαὶ περιεκύκλουν τὸν Δημοσθένη, καί, ἀμνημονοῦσαι τῶν χρόνων καὶ τῶν ἐποχῶν, ἐβόων πρὸς τὸν ῥήτορα ν' ἀπέλθῃ πρεσβευτὴς εἰς τὴν Αὐλὴν τοῦ Φιλίππου, ν' ἀγωνισθῇ ὑπὲρ τῆς Δημοκρατίας, καί, ἀποτυγχάνων, νὰ τεθῇ ἐπανερχόμενος, ἐπὶ κεφαλῆς τῶν στρατῶν τῆς Δημοκρατίας, οὓς θὰ συνίστων καὶ θὰ ἐγύμναζον ὑπακούοντες εἰς τὴν φωνὴν καὶ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ. Ποῖον ὄπλον μέγα ἢ εἰς τοὺς ἡγέτας πεποιθήσις τῶν λαῶν! Δύναμις ἰκανὴ νὰ σαλεύσῃ βασιλεία, νὰ ὑπερπηδήσῃ πᾶν οἰονδήποτε κώλυμα ἐφαίνετο τὴν ὥραν ἐκείνην ὁ Δημοσθένης, καὶ τὴν δύναμιν ταύτην ἤντλει ἀπὸ τῆς εὐγλωττίας του μόνης καὶ τῆς ἀγνότητος τῶν φρονημάτων αὐτοῦ καὶ τῆς πεποιθήσεως. Ἐπλησίασα, ὑπὸ τὸ κράτος ἀπεριγράπτου θαυμασμοῦ, καί, ἀτενίζων τὸν ἄνδρα— «Φιλόπατρι, φλογερέ, ἀκραιφνέστατε πολίτα, ῥήτορ ὑπέρτατε!» εἶπον, «σύγγνωθι-ἐπίγονον, ζητοῦντα νὰ σὲ προσφωνήσῃ καὶ νὰ σὲ θαυμάσῃ.» Μειλιχίως ἐνητένισε πρὸς με ὁ Δημοσθένης· ὕψωσε τοὺς ὤμους, καὶ διὰ φωνῆς ἀσθενοῦς μᾶλλον, οὐδὲν ἐχούσης τὸ κοινὸν πρὸς τὴν φωνήν, ἦν ἤκουσα πρὸ μικροῦ, ὅτε ἐλάλει ἀπὸ τοῦ βήματος—«Τίς εἶσαι;» μοὶ λέγει. — «Θαυμαστής σου», ἀπήντησα. «Πλανῶμαι μακροῦς ἤδη χρόνους εἰς τὸ στάδιον τοῦτο τῆς δόξης σου, ζητῶν νὰ ἀκούσω τὸν ἦχον τῆς φωνῆς, ἥτις ἐσάλευσέ ποτε τὸ λίθινον βῆμα, συνήρπασε τὴν Ἑλλάδα, ἐπτόησε τὸν Μακεδόνα...» — «Εἰς τί ὠφέλησεν ὅ,τι εἶπας,» ἀπήντησεν ὁ Δημοσθένης, «ἀφοῦ κύριος τῆς πό-

λεως ἀπέβη ὁ Μακεδών, καὶ πούς ξένου ὀπλίτου κατέχρανε
 τὸ ἔδαφος τῆς πόλεως, καὶ χρῆμα ξένου διαφθορέως ἐκη-
 λίδωσε τοῦ πολίτου τὸ φρόνημα; Τῆς πάλης ἢ ἐκβασίς
 ὑπῆρξε κατ' ἐμοῦ. Καὶ μὲ τὴν πικρὰν συναίσθησιν τῆς
 ἐνσκηψάσης δουλείας τῆς Πατρίδος μου διήγαγον ἀχθό-
 μενος τὸν ὑπόλοιπον βίον μου καὶ ἀπεμύζισα τὸ ὄξυ
 δηλητηρίον ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Καλαυρίας, ὅπως μὴ συρθῶ
 αἰχμάλωτος καὶ ἐπικαλούμενος τὸν θάνατον νὰ μὲ λυ-
 τρώσῃ ἀπὸ τὸν ἀδοξον καὶ ἀλγεινὸν βίον. — « Ἡττή-
 θης », ἀπήντησα, « πόσαι ὅμως ἡτται δὲν δοξάζουσι τοὺς
 ἡττηθέντας, καὶ πόσαι νίκαι δὲν καταισχύουσι τοὺς
 νικητάς! Τὴν σὴν ἡτταν διαπρυσίως ὕμνησεν εὐφημος
 φήμη, καὶ τὴν ὁμολογηθεῖσαν εἰς τοὺς ἐκθύμους ἀγῶ-
 νάς σου τιμὴν οὐδαμῶς ἐζημίωσε τὸ ἀτυχές αὐτῶν τέ-
 λος. Μόνος σὺ κατεπτόησας καὶ κατέπληξας τὸν μαχι-
 μώτερον, τὸν πολιτικώτερον, τὸν μάλλον πλούσιον, τὸν
 μάλλον μεγαλοφυῆ καὶ πονηρὸν τῶν ἡγεμόνων τῆς ἐπο-
 χῆς σου. Ἠδύνασο νὰ μορφώσῃς Μαραθωνομάχους, καί,
 εἰς ἐποχὴν ἀρξαμένης πολιτικῆς ἐκλύσεως, ν' ἀντιτάξῃς
 φρόνημα ἀκραιφνές καὶ τέχνην πολεμικὴν ἀξίαν τῶν χρό-
 νων, οὓς ἐπεκαλεῖσθαι, λαλῶν εἰς τὸν Δῆμον; Μήπως δὲν
 ἔπραξας ὅ,τι ὄφειλες, καὶ μήπως, πολιτευτῆς καὶ στρα-
 τιώτης, δὲν ἐχειρίσθης τὰ πρόσφορα ὄπλα; Τίς ὑπῆρξε
 μάλλον σοῦ σοφός, γόνιμος, βαθύς εἰς τὴν ἐπίνοιαν,
 γοργός εἰς τὴν ἐκτέλεσιν καὶ καρτερικός εἰς τὰς δοκι-
 μασίας; Καὶ ὁ Φίλιππος, φοβούμενος πλειότερον τοῦ
 φρονήματός σου τὸ ὑψηλὸν καὶ τοῦ λόγου σου τὸ σθένος
 ἢ τοὺς ὀπλίτας τῆς Δημόκρατίας, δὲν ἐχαρακτή-

ρίζεν ἄρχε γὰρ τὸ ὕψος σου, εἴαν ποτε ἠδύνατο νὰ χαρακτηρισθῆ;» — «Ὁ κληρὸς τοῦ πολίτου, ὀρῶντος ἐπερχομένην τὴν δουλείαν τῆς πατρίδος καὶ ἐπιζῶντος μετ' αὐτὴν εἶναι ἀφορήτως πικρὸς,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Οὐδεμία θυσία δύναται νὰ ἰσοφαρήσῃ τὴν ἀπώλειαν, καὶ οὐδεὶς αἵματος ὠκεανὸς νὰ σταθμῆσῃ τὴν ζημίαν.» — «Καὶ ἐν τούτοις, οἱ τὴν ἐλευθερίαν ἐγκωμιάσαντες, καὶ ὑπὲρ αὐτῆς θνήσκοντες εἴχετε δούλους,» ἐτόλμησα νὰ προσθέσω. «Ὀλίγοι ἐνέμοντο τῶν πολλῶν τὴν ἐργασίαν, καὶ ἐνίοτε ἀπὸ δημοπρασίας ἐπιπράσκοντο ἀνδράποδα.» Ἦτοιμάσθη νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀπορίαν μου ταύτην ὁ Δημοσθένης, ὅτε ψιθύρος πυκνὸς ἠκούσθη καὶ σκιὰ μεγαλοπρεποῦς παραστήματος ἐχώρησε πρὸς ἡμᾶς.

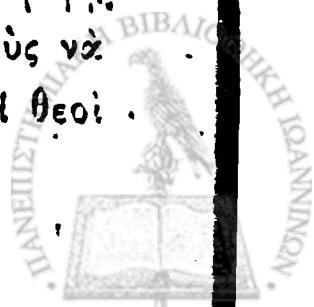
Γ'

Τὸ φάσμα τοῦ Μιλτιάδου ἢ ἐν Μαραθῶνι μάχη

Πολεμικὸν ἦθος διέκρινε τὴν σκιὰν ἐκείνην. Κράνος χαλύβδινον ἔστιλβεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ξίφος ἐκρέματο ἀπὸ τοῦ πλεύρου, καὶ θώραξ ἐκάλυπτε τὰ εὐρύτατα τοῦ φαντάσματος στέρνα. Παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιβάλλουσαν ὄψιν, κατηφείας ἰχνῆ, παραπόνου ἔτι, ἐφαίνοντο ἐπὶ τοῦ προσώπου του. Ἦτο ὠχρὸς ὁ ἀγήρ. Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἄρτι ἀνέρρωσεν ἀπὸ βαθείας πληγῆς, ἢ ὅτι, κατὰ κλειστὸς εἰς ὑπογείους εἰρκτάς, εἶχε στερηθῆ τοῦ ζειδώρου ἀέρος καὶ τοῦ ζωογόνου φωτὸς τοῦ ἡλίου. Ἠρέμα

ἔσπευσε πρὸς τὸν ἄνδρα τοῦτον ὁ Δημοσθένης. «Τίς εἶσαι» τῷ λέγει, «καὶ ὁποῖά τῃς Εἰμαρμένης ἀκαμπτος βούλησις σέ φέρει ἤδη ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ἐνώπιον τοῦ Δήμου;» Μετὰ κινήματος σεμνῆς μεγαλοπρεπείας ἠτένισεν ὁ ἄνθρωπος τὸν ῥήτορα. «Ὁ Μῆδος» ἀπήντησε «γνωρίζει τὸ ὄνομά μου, καὶ τοῦ Μαραθῶνος ἢ πεδιάδος σώζει ἴσως τὴν μνήμην μου.» Ἄφρονος ἐκ θαυμασμοῦ ὁ πολυφωνότατος ῥήτωρ, ὁ εἰς πᾶν ἐκπλήξεως αἰσθημα ἀπρόσιτος, ἐνητένισε τὸν ἄνδρα καὶ, — «Νικητῶν,» τῷ λέγει; «ὁ Δημοσθένης σέ προσφωνεῖ. Εὐνους Μοῖρα ἐπεκλήρωσέ σοι ν' ἀγωνισθῆς εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ νὰ νικήσῃς τὸν βάρβαρον. Ὡ Μιλτιάδη, παρέστης εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς πατρίδος σου· συνήργησας εἰς αὐτήν, καὶ θνήσκων ἠσθάνεσο. Ἰσως τὴν πικρίαν τῆς πρὸς σέ ἀγνωμοσύνης τοῦ Δήμου, δὲν εἶχες ὅμως τὴν ὀδυνηρὰν συναίσθησιν τῆς ἐπερχομένης δουλείας. Τὸν στέφανον, ὃν ζηλότυπος Δῆμος σέ ἠρνήθη, ἀπένειμαν εἰς τὴν δόξαν σου οἱ μεταγενέστεροι, καὶ ἡ φωτεινὴ μορφή σου σελαγίζει. ἐν μέσῳ τῶν συμπολεμιστῶν σου ὑπὸ τὰς στοᾶς τῆς Ποικίλης. Εἶπέ, ἀφηγήθητι ἡμῖν τὴν νίκην σου,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. — «Οὐχὶ ἐμὴ, ἀλλὰ τοῦ Δήμου ἐγένετο καὶ τῶν συστρατῆγων,» ἀπήντησεν ὁ μεγαλόφρων στρατηγός. «Ἴσον ἐν ἴσοις μὲ ἐτίμησαν ἐπεικῶς, καὶ πρὶν ἢ ἔτι ἀνατεῖλη τῆς ἐμῆς ἀρχηγίας ἡ ἡμέρα, κατέστησάν με ἀρχηγὸν οἱ τῆς τιμῆς τῆς ἀρχηγίας τυχόντες. Προπέτης ὁ Μῆδος ἠπεῖλει νὰ συντρίψῃ τὴν δρᾶκα τῶν δημοκρατικῶν ὀπλιτῶν, καὶ θρασὺς νὰ ἐλάσῃ ἀπὸ τοῦ Μαραθῶνος εἰς τὸ Ἄστυ. Ἄλλ' οἱ θεοὶ

ἐπάταξαν τὸ θράσος του, καὶ μυριάδας ἀφείς νεκροὺς εἰς τὸ πεδῖον, ὄρμηξ πρὸς τὰ πλοῖα ὁ Μῆδος ζητῶν νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς. Ὀπλίτης τότε, μῆδικοῦ αἵματος ἀνάπλεως, κραδαίνων τὸ ξίφος, ἀρπάζει διὰ τῆς ἀριστερᾶς περσικὴν νῆα πτερουμένην ὑπὸ γοργῆς εἰρεσίας. Οἱ βάρβαροι ἀποκόπτουσιν ἀπὸ τοῦ καταστρώματος τὴν χεῖρά του. Ἐμπήγων τὸ ξίφος εἰς τὰ στήθη τοῦ Πέρσου, δρᾷττεται τότε τῆς πρύμνης διὰ τῆς δεξιᾶς ὁ πολεμιστής· ἀλλὰ πίπτει καὶ αὕτη ὑπὸ τὸν πέλεκυν ἄλλου Πέρσου. Ὀρμηξ τότε ὁ ἄχειρ Ὀπλίτης, καί, δάκνων τὸ πηδάλιον τῆς περσικῆς νηός, θέλει ν' ἀναστείλῃ τὸν ταχὺν αὐτῆς δρόμον. Βαρὺς ὄμως κατηνέχθη ὁ πέλεκυς, καὶ τῆς Πατρίδος τὸ ὄνομα ὑμνοῦσα καὶ τὴν Νίκην καὶ τὴν ἐλληνικὴν Ἐλευθερίαν προσφωνοῦσα, τρέπεται ἐπὶ τὰ Ἡλύσια ἢ ψυχὴ τοῦ Κυναιγείρου. Ἦδη, φρικίων ὁ Μῆδος, ἀνάγεται, ζητῶν σωτηρίαν, εἰς τὸ πέλαγος. Φλέγεται τὸ πεδῖον, καὶ τῶν θνησκόντων οἱ στεναγμοὶ πληροῦσι τὴν ἀτμοσφαῖραν. Ἀκούραστος τὸ ἐλληνικὸν ξίφος ἀνυψοῦται καὶ καταπίπτει σθενύων εἰς τὸ αἷμα τὰς ζωὰς τῶν βαρβάρων. Ἡ νίκη τῆς Δημοκρατίας ὑπῆρξε πλήρης. Τῶν στρατηγῶν αἱ σκηναὶ καὶ πλοῦσια λάφυρα ἔπεσον εἰς χεῖράς μας, ἡ δὲ τιμὴ καὶ ἡ δόξα ἔσπεψε τὴν πόλιν καὶ τὴν νικηφόρον στρατιάν τῆς. Λαός, ἀγωγιζόμενος ὑπὲρ ιδέας εὐγενοῦς, ἀποβαίνει ἀήττητος!» εἶπεν ὁ Μιλτιάδης. «Καὶ τίς ιδέα μᾶλλον εὐγενῆς τῆς ιδέας τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ ὑπὲρ αὐτῆς θανάτου;» Ἐκυμαίνετο ἐνθουσιῶν τὸ πλῆθος τῶν σκιῶν εἰς τοὺς λόγους ἐκείνους, καὶ συγκίνησις ἀκράτητος ἤλαυνε τὸν

Δημοσθένη. «Τὸ πνεῦμα» ἐξηκολούθησεν ὁ Μιλτιάδης «θὰ δαμάζῃ, κείποτε ἐν τῷ κόσμῳ τὴν ὕλην. Καὶ αἱ Ἀθηναῖοι, συντρίψασαι τοὺς Ἀσιανοὺς, ὑπετύπωσαν τὸ ἐπιτῆς ἀνθρωπότητος κράτος τῆς ιδέας καὶ τῆς δράσεως αὐτῆς. Στρατιὰ ὀλιγάριθμος κατασυνέτριψε τὰς μυριάδας τῶν ἐπιδρομέων. Ἄλλ' οἱ ὀλίγοι ἐγίνωσκον τίνος ἔνεκα μάχονται. Καὶ τῆς Πατρίδος τὸ σεμνὸν ὄνομα, καὶ ἡ ιδέα τῆς σωτηρίας καὶ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς, συνεπλήρου τὴν ἀσθένειαν τοῦ ἀριθμοῦ, καὶ ἀπειργάζετο τὴν ὑπερυχήν, ἣν τὸ ὄξύ τῆς φιλοπατρίας αἰσθημα θὰ προκλήθῃ πάντοτε ὑπὲρ τοῦ ἀγωνιζομένου ἐξ ἐμπνεύσεως, κατὰ τοῦ μαχομένου ἐκ κτηνώδους ὑπακοῆς. «Ποῖοι ὀπλῖται,» εἶπεν ὁ Μιλτιάδης, «ποῖον τάχος, ποῖα πρόφρων ἀνταπάντησις, ποῖα ἄμιλλα μεγαλουργήματος καὶ θυσίας! Καὶ ὑψώσας τὴν χεῖρα «Σὺ χαιρετίζω,» ἀνερώνησεν, «ὅσῃ τῶν ἀνδρείων, ἅτινα λευκαίνει ὁ χρόνος ὑπὸ τὰ τρόπαια τῆς πεδιάδος τοῦ Μαραθῶνος! Καὶ σύ, πολέμαρχε Καλλιμάχε, ἡ ψῆφος τοῦ ὁποῖου καθώρισε τὴν μάχην, δέξαι εὐμένως εὐγνωμόνος φίλου καὶ συστρατιώτου θερμότερον προσδῶντημα. Πέρσου ἀκινάχης ἀπέκοψεν ἐν τῇ μάχῃ τὰς ἡμέρας σου, θαλερὰ ὅμως ἐπέζησε τοῦ σοῦ θανάτου ἡ μνήμη σου, καὶ εὐκλεῶς τὸ ὄνομά σου περιήγαγεν ἡ δόξα, καὶ μνημὲν ἰδίων ἡγαιρε τοῦ Δήμου ἡ εὐγνωμοσύνη, ἐπὶ τοῦ τόπου, ὃν ἐπότισας, θνήσκων, διὰ τοῦ αἵματός σου.» — «Παρὰ τὴν σὴν φαίνεται καὶ τοῦ Καλλιμάχου ἡ μορφή· εἰς τὴν Ποικίλην,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Μὴ τὸν λυπεῖσαι,» ἐξηκολούθησεν ὁ ῥήτωρ, «ἀφοῦ ἀπέθανε μαχομένος καὶ νικῶν. Βέλος

πικρὸν συκοφαντίας δὲν ἐσπάραξε τὸ στῆθος του, καὶ ἄλλους φωνὴ δὲν ἀνῆλθεν εἰς τὰ χεῖλη του. Ἀπέθανεν ὡς ἐμπρέπει εἰς ἐλεύθερον πολίτην καὶ Ἀθηναῖον. Οὐχὶ πεφορτισμένος ἀλύσεων, ἐν τῇ φυλακῇ, κύπτων ὑπὸ τὸ βάρος φρικτῆς ἀγνωμοσύνης, ἀλγῶν ἐκ τῶν τραυμάτων τοῦ σώματος, καὶ πλειότερον ἐκ τῶν τῆς ψυχῆς. Τοῦ Δήμου ἢ πρὸς σὲ ἀγνωμοσύνη» εἶπεν ὁ Δημοσθένης «σκιιάζει τὸ λαμπρὸν κάλλος τῆς μεγάλης εἰκόνας τῆς νίκης.» — «Μὴ ψέγε τὸν Δήμον,» ἀπήντησεν ὁ Μιλτιάδης. «Ἐὰν μὲ ἔρριψεν εἰς τὰς φυλακάς, ἐὰν ἐδέσμευσε τοὺς πόδας μου μὲ βαρέα δεσμά, ἐὰν κατέγνωσε κατ' ἐμοῦ μέγα χρηματικὸν πρόστιμον, ἦτο δικαίωμά του δὲν παραπονοῦμαι. Ὡς πολίτης ὄφειλον νὰ ὑπακούσω εἰς τὴν Πολιτείαν, καὶ ἂν ἔτι ἐπειθόμην ὅτι ἀδικος ἔρριφθῆ κατ' ἐμοῦ ἢ ψῆφος τοῦ Δήμου. Ὑπήκουσα ἐν σιωπῇ, καὶ κύπτων εἰς τὸ ψήφισμα τὴν κεφαλὴν, ἦν ὑπερήφανον ἐτήρησα πρὸ τῶν μυριάδων τῶν Μήδων, ἔσπευσα εἰς τὴν φυλακὴν. Ἐὰν μὲ θλίβῃ τι, εἶναι ὅτι; πτωχὸς ὢν, δὲν κατώρθωσα νὰ ἀποτίσω τὴν χρηματικὴν ζημίαν, εἰς ἣν ὁ Δήμος μὲ κατεδίκασεν, ἐκπληρῶν ἀκριβῶς τῶν ἀρχόντων καὶ τῆς Πολιτείας τὴν διαταγὴν!»

Δ'

Τὸ φάντασμα τοῦ Κίμωνος

«— Ἄν ὄχι σύ, τὴν ἐξεπλήρωσεν ὁμῶς ὁ υἱός σου, ὁ ἐφώνησε σκιά τις μὲ οὐλὴν πυκνὴν κόμην, κρεμαμένην ἔξω τοῦ κράνου, ἥτις, βικίως ἐξορμήσασα ἐκ τοῦ πλήθους, ἔσπευσε μετὰ σπουδῆς πρὸ τοῦ νικητοῦ τοῦ Μαρθῶνος. Καὶ ἐνῶ ἔκπληκτος ἐκ τῆς ἀπροσδοκίτου ἐμφανίσεως ἐξίστατο ὁ Δημοσθένης, καὶ περιέργως ἔσπευδον περίξ αἱ ἄλλαι σκιαί, ὁ ἄρτι ἐμφανισθεὶς ἤνοιγε τοὺς βραχίονας καὶ ὤρμα νὰ περιβάλη τὸν Μιλτιάδην εἰς φιλόστοργον ἐναγκαλισμόν. Ἐκ τῆς ῥαγδαίας ἐντυπώσεως συνελθὼν ἐκεῖνος ἐκινήθη μικρὸν καὶ ἀναγνωρίσας τὸ φάσμα, ἀφῆκε κραυγὴν χαρᾶς, καὶ, ἀνοίγων τὰς χεῖρας, ἠτοιμάσθη νὰ δεχθῆ τοῦ τέκνου του τὴν περιπτύξιν. Ἄλλ' ὡς ἀκτὶς ἡλίου, διαπερῶσα, χωρὶς νὰ ταράξῃ, τὸν διαυγῆ κρύσταλλον, οὕτω καὶ αἱ σκιαὶ ἐκείναι, καίτοι στενωδὸς περιπτυχθεῖσαι, οὐδένα ὑπέστησαν κλονισμόν. Ἦσαν δύο νέφη ὁμιχλώδη, φερόμενα ἀντιθέτως, καὶ ἄτινα, συναντηθέντα, προσέψυσαν ἀλλήλα καὶ ἀντιπαρήλθον. Ἰσχυρῶς ἐβόησε τὸ πλῆθος ἐπευφημοῦν τὴν σκιάν τοῦ Κίμωνος, καὶ ἀναμίμνησκόμενον τῶν ἀρετῶν αὐτοῦ, τῶν μεγαλοπρεπῶν ἐλευθεριοτήτων καὶ τῶν νικῶν, δι' ὧν κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν ἐλάμπρυνε τὰς Ἀθήνας. Συγκεκινημένος ἐχώρησε πρὸς τὸ σύμ-

πλεγμα ἐκεῖνο ὁ ῥήτωρ, καὶ ἀπτόμενος τῶν χειρῶν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Κίμωνος. — « Συγχαίρω, » εἶπε, « τὸν πατέρα ἐπὶ τοιούτῳ υἷϊ, καὶ τὸν υἱὸν ἐπὶ τοιούτῳ πατρί. Ἐάν τις ἠδύνατο » ἐξηκολούθησεν ὁ ῥήτωρ « νὰ ὑπερβῆ τὸ ὕψος, ἔνθα ἴσταται ὁ Μιλτιάδης, οὗτος βεβαίως θὰ ἦτο ὁ υἱὸς του. Καὶ σὺ ὁμως δὲν ἀπέμεινας ἀγευστος τῆς ἀγνωμοσύνης τοῦ Δήμου. Ὑπέστης τὴν πικρίαν τῆς ἐξορίας ὁ αὐξήσας τὸ κλέος τῆς δημοκρατίας ἄχρι τοῦ ὀρίου, ἐκεῖθεν τοῦ ὁποίου ἀνεστέλλετο καὶ ἡ μάλλον φλογερά φαντασία καὶ ὑπεχώρει ἡ μάλλον φιλόπατρις καὶ δόξης ἀκόρεστος ἐπίνοια. » Ἐχαιρεν ὁ Μιλτιάδης, ἀκούων διατυπούμενον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τὸ ἐγκώμιον. Ἄλλ' ὁ Δημοσθένης, ἐμπνευσθεὶς ἤδη ἐκ τῆς θέας τῶν δύο ἀνδρῶν, καὶ ὑπὸ τοῦ δαιμονίου τῆς εὐγλωττίας πτερούμενος, — « Ὑπῆρξας μέγας, Κίμων, » ἀνέκραξε, « καὶ εἰς τὴν μεστήν ἀνυπερβλήτων μεγαλουργημάτων ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας οὐδέν, λόγῳ κλέους καὶ περινοίας πολιτικῆς, δύναται νὰ φθάσῃ τὴν φερόνυμόν σου συνθήκην, ἣν ὠμολόγησας πρὸς τὸν Ἀρταξέρξην, οὐτινος τὸ ἐπίθετον μέγας μετέτρεψας εἰς χλεύην καὶ εἰρωνείαν. Ἀπελαυνόμενος ἔξω τῶν τειχῶν τῆς πόλεως ἐκράτεις ἐν τούτοις καὶ ἐδέσποζες εἰς τὰς καρδίας τῶν πολιτῶν. Καίτοι ἐξοστρακίζων σε ὁ ἀσταθέστατος Δημόσιος, δὲν ἐλησμόνει ὅμως ὅτι ἐκράτησας τοῦ Αἰγαίου, κατέστρεψας τοὺς στόλους τοῦ ἐχθροῦ, ἐκυρίευσας τὰ στρατόπεδά του καὶ νικηφόρα ὠδήγησας εἰς τοῦ Νείλου τὰς ἀκτὰς τῆς ἀθηναϊκῆς Δημοκρατίας τὰ ὄπλα. Πλανάμενος ὁ λαὸς εἰς τοὺς κήπους τῆς Ἀκαδημίας, δια-

τρίβων εἰς τὰ ἄλση, φερόμενος εἰς τὰς λεωφόρους ἀνεμι-
μνήσκετο τῶν γενναιοδωριῶν σου, ὅτε, ἐξωραίζων οὐχι
ἐκ τῶν δημοσίων, ἀλλ' ἐκ τῶν ἰδίων τὴν πόλιν ἐχρη-
σιμοποιεῖς τὸν πλοῦτόν σου ὑπὲρ τοῦ Δήμου, καὶ ἀνοί-
γων τὸ σὸν βαλλάντιον εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν πολιτῶν,
χωρὶς νὰ ἐγγίσης τὴν φιλοτιμίαν των, παρεῖχες εἰς αὐ-
τούς, μετὰ τοῦ χρήματος, τὸν πλοῦτον τῆς μεγαλοφρο-
σύνης καὶ τῆς καρδίας σου. Ναυάρχου καὶ στρατηγοῦ
σύμβολα κρατεῖς εἰς τὰς χεῖρας. Τοῦ βαθυγνώμονος
πολιτευτοῦ ὁ στέφανος περιβάλλει τὴν κεφαλὴν σου, καὶ
τῶν χερσίων καὶ ναυτικῶν νικῶν σου αἱ δάφναι, στέ-
ψασαι τὴν μνήμην σου, περιήγαγον· οὐχ ἥττον παντα-
χοῦ τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου ἔνδοξον καὶ ἐπίφοβον τὴν
δύναμιν.»

Κύπτων ὑπὸ τὴν δύναμιν τῶν πατρικῶν αἰσθημάτων,
καὶ ἀκούων ὑμνουμένην μετ' εὐγλωττίας, ἧς ἀδύνατος
εἶναι ἡ περιγραφή, τὴν δόξαν τοῦ υἱοῦ του ὁ Μιλτιάδης
ἐκάμπετο, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ, ἀπτομένη τῆς τοῦ τέκνου
του, ἐπείρατο ματσίως νὰ τὴν θλίψῃ. «Ἐὰν ἡ συν-
εἶδησις τῆς ἀνεπαρκείας σου νὰ ἀποτίσης τὴν χρη-
ματικὴν ζημίαν ἐπέκρανε, μετὰ τόσας πικρίας, τὰς
ὑστάτας τοῦ βίου σου ὀτιγμάς, παρηγορήθητι, πάτερ»,
εἶπεν ὁ Κίμων πρὸς τὸν Μιλτιάδην. «Ἄχρῃς ὀβολοῦ
κατέβαλεν ὁ υἱός σου τὸ πρόστιμον, καὶ, παραλαβὼν τὸ
σῶμά σου ἀπὸ τῆς φυλακῆς, ἐκήδευσεν αὐτὸ μετὰ τῆς
τιμῆς, ἣτις ὀφείλετο εἰς τὰς πληγὰς σου καὶ προσήκε
τῷ στρατηλάτῃ νικητῇ τοῦ Μιραθῶνος.» Εὐχαριστή-
σεως αἶσθημα ἐπεφάνη εἰς τοῦ Μιλτιάδου τὸ πρόσωπον.

Ἡ περίλυπος αὐτοῦ ὄψις ἀπέβη ἰλαρωτέρα, δάκρυ ἐν ἐστάλαξεν ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ του, καί, ριπτόμενος εἰς τοῦ υἱοῦ του τὸν κόλπον, — « Εὐχαριστῶν », εἶπεν, « οὐχὶ μόνον διότι ἔδωκας ταφὴν εἰς τὸ σῶμά μου, ἀλλὰ διότι ὑπήκουσας εἰς τῆς Πολιτείας τὴν διαταγὴν, καί, σώζων τὴν μνήμην μου, ἐτίμησας τὸ ὄνομα μου. »

Ἡνωμένα ἐν τῷ δεσμῷ ἐκείνῳ τῆς φύσεως, τῆς στοργῆς, τῆς ἐνδόξου μεγαλοπραγμοσύνης ἠφανίσθησαν μετὰ μικρὸν τὰ φάσματα τῶν νικητῶν τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Εὐρυμέδοντος.

Ε'

Ὁ Ἄρειος Πάγος

Μικρὸν κατὰ μικρὸν ἐξέπνευσαν αἱ ἐπευφημίαι καὶ τὰ ἐγκώμια, ἅτινα δαψιλῶς καὶ δικαίως εἶχον ἀπονεύμει αἱ σκιαὶ εἰς τοὺς μεγάλους αὐτῶν συμπολίτας. Ὡς ναύκληρος, ἀπολεσθεὶς ἐν τῷ σκότει καὶ στρεφόμενος μετ' ἐλπίδος πρὸς τὸ ἄστρον τοῦ βορρᾶ, οὕτω καὶ ἐγὼ ἐστρεφόμενῃ πρὸς τὸν Δημοσθένη, ἐτάζων τὰ νεύματα αὐτοῦ καὶ προσπαθῶν νὰ μαντεύσω τὰς διαθέσεις του. Μὲ τὰς χεῖρας ἐντὸς τῆς πολυπτύχου χλαίνης ἴστατο ὁ ῥήτωρ ἀτενίζων εἰς τὸν βράχον τοῦ Ἄρειου Πάγου. Ἐπιμήκης διεγράφετο εἰς τὸ ἔδαφος ἡ σκιά τῆς σκιάς του. Ἐσίγα τὸ εὐγλωττον χεῖλος, τὸ συνταράξαν ποτὲ τὴν συνείδησιν τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου, καὶ ἐπὶ τοῦ

ρυτιδωθέντος μετώπου του τίς οἶδε τίνες ιδέαι ἐβλά-
 στανον, καὶ τίνες ἀνέθρωσκον στοχασμοί. Ἐστράφη, καὶ
 καλέσας με διὰ κινήματος τῆς χειρός, — «Βλέπω,» μοὶ
 εἶπε, «τὸν λόφον τοῦ Ἄρειου Πάγου. Συνεδριάζει ἔτι
 τὸ δικαστήριον, ὅπερ ἐθεμελίωσεν ὁ Κέκροψ, ἐκραταίω-
 σεν ὁ Θησεύς, ἐλάμπρυνεν ὁ Σόλων, καὶ οὔτινος τὴν
 δύναμιν ἐμείωσεν ἐκ ζηλυτυπίας ὁ Περικλῆς;» — «Καὶ
 τίνος θεσμοῦ, καὶ ποίας δυνάμεως, καὶ τίνος κράτους
 ρεῖδεται τοῦ χρόνου ἢ καταστρεπτικὴ πάροδος;» εἶπον
 εἰς τὸν ῥήτορα. «Ἐρωτᾷς ἐὰν σώζεται ἔτι τὸ σεμνὸν
 δικαστήριον! Ὑφίσταται ὅμως ὁ Δῆμος οἶον τὸν ἐγνώ-
 ρισας; Ζῆς σύ, ἀγορεύεις, πείθεις; Ζῶσιν ὁ Περικλῆς, ὁ
 διδάσκαλός σου Πλάτων, ὁ Φωκίων, μεθ' οὗ τοσάκις
 συνέπραξας καὶ τοσάκις διεφώνησας, οἱ μεγάλοι νομο-
 θέται, οἱ στρατηγοί, οἱ ναύαρχοι, οἱ πολιτευταί, οἱ
 καλλιτέχναι, οἱ κλείσαντες τὴν σύγχρονον ἐποχὴν σου
 καὶ τοὺς προηγηθέντας τῆς ἀκμῆς σου αἰῶνας; Ζῆ βε-
 βαίως καὶ ὑφίσταται ὁ Ἄρειος Πάγος, ἀλλ' ὡς βράχος
 μόνον καὶ ὡς ιδέα, πληροῦσα θαυμασμοῦ καὶ τιμῆς
 βαθυτάτης τὸν κόσμον. Οἱ θεοὶ δὲν ἐμφανίζονται πλέον
 πρὸ τῶν ἀνθρώπων δικαστῶν, καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν ὑπο-
 λαμβάνουσιν ὅτι προσβλέπουσι τοὺς θεοὺς ἐμφανιζό-
 μενοι καὶ θεωροῦντες τοὺς Ἄρεοπαγίτας. Οἴχονται τὰ
 πάντα, ἐκτὸς τῆς μνήμης καὶ τῆς λατρείας τῆς παρα-
 κολουθούσης τὴν ἀφθαρτον μνήμην τῶν εὐκλεῶν χρόνων
 τῆς πόλεως». Τὸ μέτωπον τοῦ ῥήτορος ἐρρυτιδώθη ἔτι
 μᾶλλον· ἀπὸ τῶν φιλοπατρίδων στέρνων του ἀνήλθε με-
 λαγχολίας στεναγμός, καὶ, — «Τοιαῦτα εἶναι» εἶπε

«τῆς Ἐιμαρμένης τὰ ἀδυσώπητα βουλευματα. Ἐκτὸς τῆς ἀρετῆς τὰ πάντα παρέρχονται καὶ τὰ πάντα θνήσκουσιν ἐν τῷ κόσμῳ, οὔτινος ἐφήμερος εἶσαι. καὶ σὺ διαβάτης. Ἀκολούθει,» εἶπεν, ὁ ῥήτωρ, «ποθῶ νὰ ἴδω τὸν βράχον, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ ὁποίου ἤχησεν ἡ φωνὴ τῆς ἐντελεστέρας δικαιοσύνης, καὶ ἄγρυπνον ἐπλανήθη τὸ ὄμμα, ἐφορεῦον τῆς νεολαίας τὰ ἦθη.» Καὶ ἀνασύρας τὴν χλαῖναν ὁ ῥήτωρ ἤρξατο κατερχόμενος τὸν λόφον τῆς Πνυκός, χωρῶν πρὸς τὸν Ἄρειον Πάγον. Σιωπηλῶς ἠκολούθησαν αὐτὸν αἱ ἄλλαι σκιαί, καὶ ἐγώ, βαδίζων ἐγγὺς τοῦ Δημοσθένους, καὶ εὐλαβούμενος νὰ ταραξῶ, δι' ἀκαίρου ἐρωτήσεως, τὰ μεγάλα νοήματα καὶ τὰς μελέτας τοῦ ἀνδρός, ὅστις, μετὰ τόσων αἰώνων πάροδον, ἐπάτει καὶ πάλιν τὸ ἔδαφος, ὅποθεν τοσάκις εἶχε βροντήσει, καὶ τοσάκις εἶχεν ἐξακοντίσει κεραυνούς, ἀγωνιζόμενος, εἰς παρακμῆς ἐποχὴν, νὰ σώσῃ τὴν Δημοκρατίαν καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ εἰς τοὺς ἐκπίπτοντας πολίτας τῶν προτέρων χρόνων τὴν ἀρετὴν.

¶

**Ὁ Δράκων καὶ ὁ Σόλων ἐπὶ τοῦ Ἄρειου Πάγου
συζητοῦντες περὶ νομοθεσίας**

Ἐφθάσαμεν εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ἄρειου Πάγου. Αἱ σκιαὶ ἀνέτειναν μικρὸν τὴν κεφαλὴν, καὶ ὑπόπτεροι, σχίζουσαι τὸν αἰθέρα βραδέως, ἀνήρχοντο ἐπὶ τοῦ λόφου.

Ἐγὼ ἀνεζήτησα τὴν πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν λαξευτὴν κλίμακα ἐπὶ τοῦ βράχου, τὰς ὀλισθηρὰς βραμίδας τῆς ὁποίας πατῶν ἔφθασα εἰς τὴν κορυφὴν. Ὁ Δημοσθένης ἦτο ἤδη ἐκεῖ. Ὁ νυκτερινὸς ἄνεμος ἔσειε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς του καὶ ἐκόλπου τὴν χλαϊνάν του. Ἐφαίνετο εἰς βαθείας βεβυθισμένος μελέτας, καί, περιάγων ἐπὶ τῆς ἀνωμάλου κορυφῆς τοῦ λόφου τὸ κοῦρον αὐτοῦ βᾶδισμα, σκυθρωπὸς πάντοτε, ἐθεώρει ἐναλλάξ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν πόλιν, καὶ στρεφόμενος πρὸς τὴν Πνύκα προσήλου ἐκεῖ διαρκῶς τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐπανεπιπτεν εἰς τοὺς λογισμοὺς, τοὺς ἀπασχολοῦντας τὴν εὐρεῖαν διάνοιάν του.

Σχιά προβεβηκότος ἀνδρὸς ὑψώθη τότε ἀπὸ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τοῦ λόφου, καὶ δευτέρα μετὰ μικρὸν ἐπεφάνη ἀνερχομένη. Ἡ αὐστηρότης τῆς μορφῆς τοῦ πρώτου ἀνδρὸς προυξένει βαθεῖαν καὶ ἀνεξάλειπτον ἐντύπωσιν. Ὁ δεύτερος ἦτο γλυκὺς, καὶ τὸ παράστημα αὐτοῦ κατήλεγγεν ἔξοχον γέννησιν. Καταγωγῆς ἡγεμονικῆς ἐφαίνετο οὗτος, ἀλλ' ὁ λαὸς εἶχεν ἀναγνωρίσει αὐτῷ τῆς διανοίας καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν ἡγεμονίαν, τιμιωτέραν πολὺ τῆς τοῦ γένους, ἣν δίδει ἡ σύμπτωσις. Κάλαμον καὶ κύλινδρον παπύρου συνεστραμμένου ἐκράτουν ἀμφότεροι εἰς τὰς χεῖρας. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς αἰχμῆς τοῦ καλάμου τοῦ ἐνός, τοῦ βαρὺ ἔχοντος τὸ ἦθος καὶ σύνοφρυ, ὡς ἀπὸ δόρατος, ἄρτι ἀποσπασθέντος ἀπὸ πληγῆς, ἀπέσταζεν αἷμα, καὶ αἵματος κηλίδες ἐφαίνοντο ἔτι εὐκρινῶς ἐπὶ τῶν πτυχῶν τοῦ χαλαρωθέντος παπύρου. «Τὰ ἀτίθασσα πλήθη,» εἶπε «δέον διὰ τοῦ

φόβου νὰ συνέχη ὁ νομοθέτης, καὶ νὰ καταστέλλῃ διὰ τοῦ τρόμου πᾶσαν ὄρεξιν καὶ ἀπόπειραν ἀδικήματος». Βαρεῖα, ὅπως καὶ τὸ ἦθος, ἦτο ἡ φωνὴ τοῦ φάσματος ἐκείνου. Τὸ μειδίαμα οὐδέποτε εἶχε φανῆ εἰς τὰ χεῖλη αὐτοῦ, καὶ ὁ γέλως οὐδέποτε ἐφαίδρυνε τὸ ζοφερὸν καὶ ὠχρὸν πρόσωπόν του. «Εὐρον τοὺς νόμους μου ἀυστηροὺς,» ἐξηκολούθησεν, «ἀλλ' οἱ μὲν χρηστοὶ τῶν πολιτῶν οὐδὲν εἶχον νὰ φοβηθῶσιν ἐκ τῆς νομοθεσίας μου, τῶν δὲ κακῶν ὁ φόγος τρέπεται εἰς εὐφημίαν καὶ ἔπαινον τοῦ ψεγομένου». Προσεκτικῶς ἤκουεν ὁ ἕτερος τῶν ἀνδρῶν τοὺς λόγους, οὓς, ἀδιάφορος πρὸς τὸ περίεξ πλῆθος, ἐξέφερεν ὁ ἐπὶ τοῦ βράχου καθήμενος. Ἐπλησίασεν ἡρέμα καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα. «Τίς εἶσαι;» ἠρώτησεν ὁ πρῶτος.—«Νομοθέτης ὅπως καὶ σύ,» ἀπήντησε, «βιώσας μετὰ σέ. ὦ Δράκων! τοῦ μετώπου σου ἡ στυγνότης, τῆς στόματός σου οἱ λόγοι, τὸ χρῶμα, δι' οὗ ἔγραψας τοὺς νόμους σου, σαφῶς δηλοῦσιν εἰς τὸν Σόλωνα τίς εἶσαι». — «Ἐμάντευσας ὀρθῶς,» εἶπεν ὁ Δράκων. «Τηροῦνται ἔτι οἱ νόμοι, οὓς ὤρισας;» — «Πάντες κατελύθησαν ἐκτὸς τῶν φονικῶν,» ἀπήντησεν ὁ Σόλων. «Τοὺς ἔρριψα ἐγώ, ὅτε, κληθεὶς ὑπὸ τοῦ Δήμου, ἔγραψα καταστήσας τὴν νέαν νομοθεσίαν. ὦ Δράκων, ἐγένεσο ἀυστηρὸς, καὶ συνώνυμος τοῦ ἀπήνου ὑπῆρξεν εἶτα πᾶς φερώνυμός σοι νόμος. Δι' αἵματος γραφέντας ἐκήρυξεν αὐτοὺς ὁ Δῆμος. Ἐν τῇ εὐλόγῳ σπουδῇ σου νὰ πλήξῃς τὸ ἔγκλημα, ἐλησμόνησας ὅτι εὐστοχὸν εἶναι ἀξίωμα τὸ μηδὲν ἄγαν, καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀφ' οἷας δῆποτε καὶ ἂν ὄρθ. σφαίρας, ὀφείλει νὰ κανονίζῃ διὰ τοῦ γνωμικοῦ

τούτου τῆς καρδίας τὴν ὀρμὴν, τοῦ νοῦ τὰς ὑπαγορεύσεις. Κατεγίνωσκεις θάνατον κατὰ τοῦ σφετεριστοῦ ἐνὸς ὀβολοῦ, καὶ θάνατον ἐπίσης κατὰ τοῦ φονέως. Ὑπάρχει ἀναλογία; — «Τὴν δυσαρμονίαν εὐρίσκω» ἀπήντησεν ὁ Δράκων «εἰς τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν ἐπανορθωτικῶν μέσων καὶ τὴν ἔλλειψιν βαρυτέρων ἔτι ποινῶν. Τοῦ ὀβολοῦ ὁ σφετεριστὴς ὀρθῶς ἐκτίνει τὸ ἀδίκημα διὰ τῆς ζωῆς. Ποινὴν ὅμως δὲν εἶχον μείζονα τοῦ θανάτου ὅπως ἐπιβάλλω εἰς τὸν θανατοῦντα τὸν συμπολίτην. Ἴδου ἡ ἀτέλεια. Τὰ μικρὰ ἐκόλαζον θανατῶν· διὰ τὰ μεγάλα δὲν εἶχον ἄλλην ποινὴν». — «Ἀμφότεροι παρήλθομεν» ἀπήντησεν ὁ Σόλων. «Τὰ ἔργα ἡμῶν ἀπήλειψεν, ὡς εἰκάζω, ὁ χρόνος, καὶ μὲ τὴν κρίσιν ἀπαθῆ καὶ τὴν διανοιαν ἀπροκατάληπτον δυνάμεθα, ἐπὶ τοῦ σεμνοῦ τούτου χώρου, νὰ ἐπισκοπήσωμεν τὰ ἔργα ἡμῶν καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπ' αὐτῶν. Καὶ ποῖον ἀνθρώπου ἔργον δὲν εἶναι ἄτελές; Ἡ σοφία ἐδόθη τοῖς θεοῖς, καὶ σκώληξ ρωσφορίζων εἶναι ἀπέναντι τῆς ὑπερτάτης σοφίας ἡ γνῶσις τοῦ σοφωτέρου τῶν θνητῶν. Τῶν ἀνθρώπων οἱ θεσμοὶ καὶ τὰ ἔργα, ὡς πάντα ἐν γένει τὰ γήϊνα, φέρουσι τῆς ἀτελείας τὴν σφραγίδα καὶ τοῦ θανάτου τὸ σπέρμα ἐν ἑαυτοῖς. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης, τῆς ἀναποδράστου ἀτελείας καὶ ἀνεπαρκειᾶς των κρίνονται σχετικῶς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα, καὶ κατὰ λόγον τῆς ἐπιρροῆς, ἣν ἤσκησαν, καὶ τοῦ ποιοῦ αὐτῆς. Ἐνομοθέτησας ἀπηνῶς, Δράκων, καὶ ἐὰν ἡ δικαιοσύνη ὑπῆρξεν ὁ σκοπὸς τῆς νομοθεσίας σου, ἀπέτυχες, διότι, νομοθετῶν ὅπως ἐνομοθέτησας, ἐσάλευσας καὶ ὑπέσκαψας τὸ στοι-

χειτον και τὸ θεμέλιον τῆς δικαιοσύνης. Οὔτε εἰς τὰ ἤθη, οὔτε εἰς τὰς παραδόσεις, οὔτε εἰς τὴν ἀνατροφήν, οὔτε εἰς τὰς κλίσεις και τὴν φύσιν τοῦ Δήμου προσήκον οἱ θεσμοί σου. Χρηστὴ ὑπῆρξεν ἡ ἔμπνευσις σου, ἀλλ' ἀτυχῆς. Ἐν ταῖς ποίναῖς, ἃς ὤρισας, και ἐν τοῖς ἀδικήμασιν, ὧν τιμωροὶ ἐπήρχοντο αἱ ποιναὶ σου, ὑπῆρχεν ἄρα γε ἰσότης; Ἐκόλαζες τὸν κόνδυλον, ἐν τῇ στιγμῇ τῆς δικαίας ὀργῆς, ὅπως και τὸν θάνατον, ἐν κακοῦργος κατῆγε βεβουλευμένως εἰς ἀμέριμνον και ἀνύποπτον θῦμα. Ὁ Δῆμος ἐβόα κατὰ τῆς νομοθεσίας σου. Αἰμοσταγεῖς ἐκήρυσσον τοὺς νόμους σου, και ὅτε, ἀντὶ νὰ κρατύνῃ τῆς πόλεως τὴν ἡσυχίαν, ἠπειλήσῃ σφοδρότερον ἢ νομοθεσία, ἣν εἶχες ἀναγράψει, ἐκλήθην ἐγὼ νομοθέτης πρῶτος. Ἐδίστασα· ἐδέχθην ὁμῶς. Οἰκτρὰ ἦτο τῆς Πολιτείας ἡ κατάστασις. Ὀλιγαρχία ἀριστοκρατικὴ ἐπέβη τὸν Δῆμον, και ἐστέναζον οἱ πένητες, κακούμενοι και πιεζόμενοι ἀφορήτως ὑπὸ τῶν πλουσίων. Τοῦ πολίτου ἡ ἐλευθερία ἔρμαιον ἐφέρετο εἰς τὰς χεῖρας τοῦ δανειστοῦ. Ἡ φύσις ἐκήρυσσεν ἐλεύθερον τὸν πολίτην, και ὁμῶς ἦτο δοῦλος· δοῦλος οὐχὶ τῶν νόμων, ἀλλὰ τοῦ ἀτόμου. Οἱ εὐπατρίδαι ἐδέσποζον τοῦ λαοῦ. Ἀπέκλειον αὐτὸν τῶν θέσεων τῆς Πολιτείας, και ἀπηξίουν νὰ ἀκούσῃ τὰς εὐχὰς αὐτοῦ και νὰ συμβουλευθῶσι τὰ συμφέροντα και τὰς γνώμας του. Καθίδρυσαν τὴν ἰσότητα ὡς βᾶσιν και θεμέλιον τῆς νομοθεσίας μου, και, θεσπίζων τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, ἐπεφύλασσον, οἶονεὶ ἀντάλλαγμα, τὴν ὑπὲρ τῶν εὐπατριδῶν ἀποκλειστικὴν τῶν ἀξιωματῶν διάθεσιν. Ἐν τῇ

κράσει τῶν ποικίλων μορφῶν τῶν πολιτευμάτων προσεπάθησα νὰ ἀνεύρω τὸ ἥττον ἀτελές καὶ τὸ μᾶλλον προσῆκον εἰς τὸν φλογερὸν λαόν, τὴν νομοθεσίαν τοῦ ὁποίου εἶχον κληθῆ νὰ καταστήσω. Οὐχὶ τοὺς ἀρίστους, ἀλλὰ τοὺς μᾶλλον ἀνεκτοὺς τῶν νόμων ἐμόχθησα νὰ συντάξω. Εἶχον μυρία νὰ ὑπερνικήσω ἐμπόδια. Τὰς ζηλοτυπίας τῶν φατριῶν, καὶ τῶν κλάσεων τὰ μεγάλα ὑλικά συμφέροντα, τὰς δημιουργηθείσας σχέσεις, τὴν καθεστῶσαν κατάστασιν. Οὐδεμίαν τῶν τάξεων εὐηρέστησα· τοῦτο ὅμως ὡς εὖνουν τίτλον κρίνω ὑπὲρ ἐμοῦ. Στοχαζόμενος ὅτι αἱ ὑλικάι ἀνάγκαι τοῦ πολίτου ἀπεργάζονται φρονήματος ταπεινώσιν καὶ ἐξάρτησιν δουλικήν, ἔγραψα τὴν ἀνεσίαν τῶν χρεῶν, φρονῶν ὅτι ἡ ἀνακούφισις τῶν πενομένων κλάσεων ὑπάρτεται, καὶ κατὰ τοῦτο, τὴν πολιτείαν, καθύσον ἐτίθει ἐκποδῶν μὲν τοῦ πνεύματος τὰ δεσμά, ἀπέκοπτε δ' ἀφ' ἐτέρου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ ἀπέδιδεν εἰς τὸ φρόνημα τοῦ πολίτου τὴν ἀνεξάρτητον αὐτοῦ πτῆσιν καὶ τὴν τολμηρὰν καὶ πατριωτικὴν ἐξαρσιν. Ὁ ὑλικῶς δοῦλος δυσκόλως αἶρει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Ἐξάρτησις ὑλικὴ εἶναι «δούλειον ἡμᾶρ», ὑφ' ὃ μειοῦται τοῦ ἀνδρὸς ἡ ἀρετὴ. Ὑπερύψωσα τοῦ Ἀρχαίου Πάγου τὴν γοητείαν· καί, κρίνων ἀνεπαρκῆ μόνην τὴν ἀγκυραν αὐτοῦ κατὰ τοῦ σάλου, ὅστις ἠδύνατο νὰ ταράξῃ τὴν δημοκρατίαν, κατέστησα τὴν βουλὴν τῶν τετρακασίων, ὅπως ἐπὶ διπλῆς ἀγκύρας ἀσφαλίσω πλείοτερον τὸν Δῆμον. Κατὰ τῶν παραφορῶν τοῦ ὄχλου καὶ τῶν θυελλωδῶν ψηφισμάτων ἔταξα φραγμὸν τὴν προκαταβολικὴν τῶν γερόντων ἐγκρισιν, οἵτινες, ψυ-

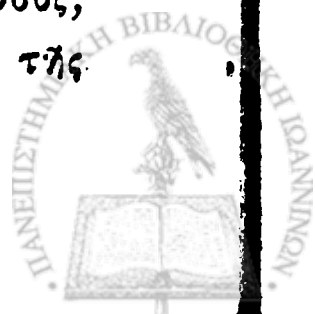

χρότερον τὸ πνεῦμα ἔχοντες καὶ ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς
 πείρας ὀδηγούμενοι, εἰσὶν ἡκιστα ἐπιρρεπεῖς εἰς τὰς πα-
 ραφορὰς καὶ πλειότερον ἀπρόσιτοι ἀπὸ τὰ συμφέροντα
 καὶ τὰς δημαγωγίας. Ἐφρούρησα, ὡς ἠδυνάμην κάλ-
 λιον, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ πολίτου· ἐπολλαπλασίασα,
 καταστήσας ἀνέξοδα, τὰ μέσα τῆς παροχῆς τῆς δικαιο-
 σύνης, ἐκόλασα ἀπηνῶς πᾶσαν ἔκλυσιν τῶν ἀρχόντων,
 ὑπολαμβάνων ὅτι πᾶς πολίτης, ἰδίᾳ ὅμως οἱ ἄρχοντες
 δέον, καὶ πρὸς παραδειγματισμὸν ἔτι, νὰ ὤσιν εὐπρεπεῖς,
 καὶ ἔταξα τὸν Ἄρειον Πάγον ἔφορον καὶ ἐλεγκτὴν τῶν
 ἡθῶν τῆς νεολαίας καθ' ἅπαντα τὰ ἀσταθῆ καὶ κρί-
 σιμα αὐτῆς στάδια. Ἐκήρυξα ἄτιμον τὸν πολίτην, ὅς-
 τις, κυμαινομένης τῆς Πολιτείας, δὲν σπεύδει ἀπροκα-
 λύπτως νὰ ταχθῆ ὑπὲρ μίας τῶν μερίδων, καὶ ἠύχθη
 ὅπως τὸ ἀδίκημα καθ' ἑνός, οὔτινος δὴποτε τῶν πολι-
 τῶν, λογισθῆ ὡς ἀδίκημα πάσης τῆς πόλεως ὁμοῦ. Ἐν-
 δέχεται νὰ ὀλιγόρησά πως νομοθετῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς
 τὰς γυναῖκας ὑπὸ τὰς ποικίλας μορφὰς καὶ τὰς σχέσεις,
 ὑφ' ἃς ἐμφανίζονται ἐν τῇ κοινωσίᾳ. Παρέρχομαι ὅμως
 τὸ κεφάλαιον τοῦτο. Ἐνδεικνύω μόνον τὴν βᾶσιν τῆς
 νομοθεσίας μου, ἥτις ὑπῆρξεν ἰσότης, ἐλευθερία, καὶ ἐ-
 ναβρόνομαι διὰ τὴν ἐπιμελῆ φροντίδα, ἣν ἔσχον διὰ τῆς
 νεολαίας τὴν ἀνατροφὴν, καὶ ἥτις ἀδιαλείπτως πρέπει νὰ
 ἀπασχολῆ τοῦ νομοθέτου καὶ τῶν πολιτῶν τὴν διάνοιαν.
 Ἡ πόλις ἐκείνη, ἐν ἣ ἀνεπιτήρητος μένει ἡ νεολαία,
 καὶ ὅπου ἡ ἀνατροφὴ αὐτῆς δὲν ἀποτελεῖ τὸ ἀδιάλει-
 πτον καὶ κύριον μέλημα τῶν ἀρχόντων, εἶναι καταδε-
 δικασμένη εἰς ἀδοξον θάνατον,» εἶπεν ὁ Σόλων. «Ἐὰν

ἐκαλούμην ἀπαξ ἔτι νᾶ συνοψίσω· εἰς ἀξίωμα ἐν τὴν εὐτυχίαν καὶ ἀκμὴν τῶν πολιτειῶν, ἀδιστακτως θὰ ἀπὴντων· « Ἀναθρέψατε μετὰ φιλοπατρίας καὶ χρηστῶς τὴν νεολαίαν ». Οὕτω μόνον δύνασθε νᾶ ἐλπίζητε ὅτι θὰ βαδίσητε εἰς τὴν ἀκμὴν. Τυραννία ἢ ὀλιγαρχία τυραννικὴ ἀφ' ἑνός, ἀκολασία δημοκρατικὴ ἀφ' ἑτέρου· δεινὰ δύο, ὧν τοὺς φρικτοὺς σκοπέλους ἔπρεπε καὶ ὤφειλον ν' ἀποφύγω. Ἐὰν δὲν τὸ κατῶρθωσα νομοθετῶν, τὸ ἐπεζήτησα ὅμως, » εἶπεν ὁ Σόλων, « καὶ ἂν ἀπέτυχον, παραμυθοῦμαι ὅτι δὲν πταίει ἡ πρόθεσίς μου ».

Τὸ σκυθρωπὸν τοῦ Δράκοντος πρόσωπον ἀπέβη στυγνότερον. « Ἀληθῶς, » εἶπεν, « ὁ σκόπελος ἦτο δεινός, καὶ ἡ ἀδιατάρακτος καὶ ἀκίνδυνος αὐτοῦ παράκαμψις ἦτο δυνατὴ μόνον καθ' ὃν τρόπον τὴν ἐπετέλεσας σύ, ἔμφρον καὶ σοφὲ ἄνερ. Ἐν τῇ νομοθεσίᾳ σου βλέπω εὐστοχον συνδυασμὸν τῶν πολλῶν πρὸς τοὺς ὀλίγους, καὶ κεραννυμένην τὴν ὀχλοκρατίαν ἀπὸ τῆς ἀγαθῆς δράσεως χρηστῆς ἀριστοκρατίας. Βλέπω τὴν ἀγέρωχον ὀλιγαρχίαν ἀφαιρουμένην, ἐν δικαίῳ καὶ σκοπίμῳ μέτρῳ, τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ τὰ προνόμια, καὶ τὸν πλοῦτον οὐχὶ τύραννον ἀπὴνῃ, πιέζοντα τὸν πένητα, ταπεινοῦντα τὸν πολίτην, ἐξευτελίζοντα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ μέσον, συμβαλλόμενον εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἄνεσιν τοῦ ἀτόμου, ἐξ ὧν ἀπορρέει καὶ ὁ δημόσιος πλοῦτος. Ἀσμενίζω ἐνδιατρίβων εἰς τὴν σοφὴν κατανομὴν τῶν ὑποχρεώσεων καὶ τῶν δικαιωμάτων, ἣν ἔταξας νομοθετῶν. Συνετὴ εἶναι ἡ καταστολὴ τῆς βίας τοῦ πλήθους, διὰ τοῦ κύρους τοῦ παρεμβαίνοντος γήρατος, καὶ τῆς

δημιουργηθείσης ἢ ἄλλως πως ὑφισταμένης κοινωνικῆς ὑπεροχῆς. Εὐστοχος εἶναι ὁ μετριασμός καὶ ἡ ἀναίρεσις ἔτι τοῦ κόμπου τετυφωμένης ὀλιγαρχίας, καὶ πλούτου πεφυσιωμένου διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν πολλῶν, καὶ τῆς ἐξ ἀνάγκης ἀναγκραφῆς τοῦ ποσοῦ καὶ ὄχι τοῦ ποιοῦ. Ἐκάστη τάξις εἶχε δικαιώματα, ἀνάγκας, ὑποχρεώσεις, πόθους, φιλοδοξίας. Ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν, ἐθεραπεύθησαν αἱ τάξεις καὶ οἱ πόθοι τῶν ποικίλων τῆς χώρας κλάσεων, καὶ ἡ δυσεπίτευκτος ἀρμονία μεταξὺ φατριῶν καὶ κοινωνικῶν τάξεων, ἀλλοίας ἀνατροφῆς καὶ ἰδεῶν, ἀλλοίων ἀναγκῶν καὶ φρονημάτων, ἐπετεύχθη ὅπως οὐδέποτε διὰ θεσμῶν, ὧν στοιχεῖά τινα μόνον ἤκουσα πρὸ μικροῦ. Ἐπέζησας, Σόλων, τῆς νομοθεσίας σου; Εἶδες τοὺς καρπούς αὐτῆς, συνέλεξας ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ἐπιστοποίησας τὰς ἀτελείας ἢ τὰ μείζονα πλεονεκτήματά της;» — «Ναί, ἐπέζησα πλειότερον ἢ ὅσον ἠθέλον», εἶπεν ὁ Σόλων. «Εἶδον τῶν νόμων μου τὴν ἀκμήν, καὶ, ἀτυχῆς, δὲν ἀπέθανον, ἀλλ' ἔζησα ὅπως ἴδω τὴν τυραννίδα καθισταμένην εἰς τὸν Δῆμον, καὶ, τὸ χεῖριστον, τὸν Δῆμον αὐτόν, οἰκτρῶς ἀμβλυποῦντα, νὰ ἀποθέτη, παρὰ τὰς διαμαρτυρίας καὶ παρακλήσεις μου, τὴν ἀρχὴν πᾶσαν εἰς τὰς χεῖρας ἐνός. Πῶς δημαγωγοῦνται εὐχερῶς οἱ λαοί! Ἦρκεσαν λόγων στωμυλία, καὶ ἀκίνδυνοι πληγαί, κατενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς ἰδίας χειρὸς τοῦ ἀνδρός, ὅστις θὰ ἦτο ὁ βέλτιστος τῶν πολιτῶν καὶ ὁ εὐφύεστερος πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἐὰν ἐδίωκεν ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τὸ φιλόπρωτον, θεραπευόμενος ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας τῆς τυραννίδος, ὅπως παραπεί-

σωσι τὸν Δῆμον, καὶ ἐπὶ τῆς βάσεως σαλευθείσης ἤδη δημοκρατίας ν' ἀναστηλώσωσιν, ὑπὸ ἄλλον τύπον, ἠπιώτερον καὶ μὴ προσβάλλοντα ἀμέσως τοῦ πλήθους τοὺς ὀφθαλμούς, ν' ἀναστηλώσωσι ναί, τὸ φάσμα τῆς τυραννίδος ἢ μᾶλλον τὴν τυραννίδα αὐτήν!

Ζ'

Ἐμφάνις τοῦ Πεισιστράτου

Θροῦς ἀσθενῆς, ὡσεὶ μεταξίνου ὑφάσματος συνθλιβομένου, ἠκούσθη τότε, καὶ ταυτοχρόνως φάσμα εὐπρεπὲς ἐνεφανίσθη ὑπὸ πλήθους κορυνηφόρων σωματοφυλάκων ἀκολουθούμενον. Πληγαὶ ἐπίπλαστοι φαίνονται κατὰ τὸ στήθος διὰ τῆς διανοιγομένης χλαμύδος. Εἶναι εὐπρόσωπον τὸ φάσμα ἐκεῖνο· σεμνῶς ἡγεμονικὴν ἔχει τὴν στάσιν, καὶ εὐφύιας ἀκτὶς λάμπει εἰς τὸ μέτωπον καὶ τὸ πρόσωπόν του. «Τὴν ὀργὴν σου δὲν ἐπράυνε τοῦ χρόνου ἢ παρέλευσις,» λέγει τὸ φάσμα πρὸς τὸν Σόλωνα.—«Οὔτε θὰ τὴν πρᾶυνῃ ποτέ, οὐδέποτε, Πεισιστράτε. Σὲ ἀναγνωρίζω!» εἶπεν ὁ Σόλων. «Ἰψώσας χεῖρα ἐπίβουλον κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ Δήμου. Τῆς φύσεως καὶ τῆς τύχης τὰ δαψιλῆ χαρίσματα μετεχειρίσθης ὅπως διαφθείρης τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν καὶ ἐγείρης τὴν τυραννίδα ἐκεῖ, ὅπου ἡ σεμνὴ ἐλευθερία μόνη ἔπρεπε νὰ ὑψῶται. Ἀπαισία ὑπῆρξεν ἢ εὐγλωττία σου· καὶ ἐὰν τὰ πλεονεκτήματά σου ἠδύναντο νὰ παραδώσωσιν εἰς εὐφημον μνεῖαν τὸ ὄνομά σου, τὸ τόλμημά σου

κατέστησεν αὐτὸ μισητόν. Ὑπῆρξες ὑποκριτής, καὶ ἡ συνέτη καὶ ὕπουλος ὑπομονή σου ὑπερηκόντισε τὴν ὑποκρισίαν σου. Διατί νὰ ἀσεβήσης κατὰ τῆς πατρίδος σου; Τὸ γένος καὶ ὁ πλοῦτος σέ ἠννόησαν. Ἐξοχον ἔσχες τὴν παιδείου, καὶ ἐπικίνδυνον τὴν εὐγλωττίαν. Πῶς μετεχειρίσθης τὰ χαρίσματα ταῦτα; Χαλκεύσας τῆς πατρίδος σου τὴν δουλείαν, θύσας εἰς τὴν ἀχαλινωτέραν τῶν φιλαρχιῶν, σαλεύσας τὸ καθεστὸς, ἐκκλύσας λανθάνοντας πόθους τυραννίδος καὶ ἀναπετάσας τὸ στάδιον εἰς τὰς δημοκοπίας καὶ τὰς ἐπιβουλάς παντοίων ὀχλαγωγῶν. Φύγε! Μισητὴ μοὶ εἶναι ἡ θεά σου. Οὐχὶ τὸν πειραθέντα τὴν ἀλλοίωσιν τῶν νόμων μου, ἀλλὰ τὸν βουλευθέντα τὴν κατάλυσιν τῆς ἐλευθερίας βδελύσσομαι ἐν σοί, Πεισίστρατε· καὶ, ἀνομολογῶν τῆς φύσεώς σου τὴν χάριν, καὶ τοῦ πνεύματός σου τὰ πλεονεκτήματα, σέ ψέγω διὰ τὴν χρῆσιν, ἣν ἐποίησας, καὶ τὸ ὀλέθριον παράδειγμα, ὅπερ ἔδωκας εἰς τὸν Δῆμον καὶ τοὺς δημαγωγούς».

Τεθορυβημένος ἤκουεν ὁ Πεισίστρατος τῶν δριμέων λόγων τοῦ Σόλωνος, ἀλλ' ὁ σεβασμός, ὃν ἀείποτε ὡμολόγησε καὶ ἐξεδήλωσε πρὸς τὴν ἀρετὴν καὶ τὸ γῆρας τοῦ ἀνδρός, ἐκράτει ἔτι παρ' αὐτῷ, ἀπείργων τὴν γλῶσσάν του. «Ἐπίσχεσ μικρὸν τὴν ὀργὴν σου,» εἶπεν ἐν τέλει. «Δὲν ἄρνούμαι ὅτι σκολιά πῶς ὑπῆρξαν τὰ μέσα, ὁμνύω ὁμῶς ὅτι εὐθύς ὑπῆρξεν ὁ σκοπός». — «Σίγα!» ἀνέκραξε τότε ὁ Δημοσθένης, πλήρης ὀργῆς· εἰδὸς τῶν τυράννων ἢ λογική. Δικαιολογοῦσι τὰ μέσα διὰ τοῦ σκοποῦ, καί, συνδυάζοντες τοῦ ἀτόμου αὐτῶν καὶ τῆς

οικογενείας τὸ συμφέρον πρὸς τὸ δημόσιον, φαίνονται ὅτι δῆθεν ὑπηρετοῦσι τὸν Δῆμον, ἐνῶ πράγματι ὑπηρετοῦσι καὶ πλουτίζουσιν ἑαυτούς.»

«Τίς οὗτος ;» — εἶπεν ἀταράχως ὁ Πεισίστρατος — «Πολίτης Ἀθηναῖος, ζηλωτὴς τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος του, μισῶν καὶ βδελυσσόμενος τὸ τόλμημα, δι' οὗ ἐκηλίδωσας τὴν ἐποχὴν σου,» ἀπήντησεν ὁ Δημοσθένης. — «Καὶ ὑπῆρξα λοιπὸν ἄδικος ἐν τῇ ἐνασχῆσει τῆς ἀρχῆς», εἶπεν ὁ Πεισίστρατος, «ὑπῆρξα ἄμουσος, ἀφιλος, διώκτης τῆς ἠθικῆς, διαφθορεὺς τοῦ λαοῦ, τύραννος, ἀπληστος τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ τοῦ χρήματος ;» — Ὑπῆρξας σφετεριστής!» ἀνέκραξεν ὀργίλως ὁ Δημοσθένης. «Καὶ ἐὰν δὲν ἐγένεσο ἄδικος, ἀσκῶν τὴν ἐξουσίαν, ὑπῆρξας καὶ εἶσαι τοιοῦτος καταλαμβάνων αὐτήν. Οὐχὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν διώκησας, ἀλλὰ τὰ μέσα, δι' ὧν ἤρπασας τὴν ἀρχήν, ψέγω,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Οὐδέποτε ὁ πολίτης δύναται ἢ δικαιουῖται νὰ ἀσκῆ βίαν ἢ δόλον, ἢ καὶ ἀμφοτέρα, ὅπως ἀνέρχεται ἐπὶ τὴν ἀρχήν.» — «Ἄλλ' ἐγώ,», εἶπεν ὁ Πεισίστρατος, «ἀφεώρων εἰς τοῦ Δήμου τὸ ἀγαθόν; πειραθεῖς νὰ συγκεντρώσω μείζονα ἐξουσίας μερίδα ἐν ταῖς χερσί, καὶ συγκεντρωμένην οὕτω νὰ τὴν χρησιμοποιήσω ὑπὲρ τοῦ Δήμου. Μήπως ἐγενόμην βασιλεὺς ; Τοῦ Σόλωνος οἱ νόμοι μήτοι δὲν ἐκράτουν ἐν τῇ χώρᾳ, καὶ ὁ ἐμὸς οἶκος μὴ δὲν ὑπῆρξε τὸ ἄσυλον πάσης ἀτυχοῦς ἢ διωκομένης εὐφυίας ; Τίς συνήγαγε τοῦ Ὀμήρου τὰ ἔπη ; Τίς κατέστησε βιβλιοθήκας, τίς συνέταξεν εὐρυθμότερον τὸν στρατόν, τίς ἠνόνησε τὰς τέχνας καὶ τὴν γεωρ-

γίαν, τίς πλειότερον ἐμοῦ ἠγάπησε τοὺς πολίτας καὶ ὤμολόγησε χάριτας εἰς τοὺς θεοὺς, ὅσάκις παρεσχέθη αὐτῷ ἡ εὐκαιρία καὶ ἡ δύναμις ν' ἀνακουφίσῃ τὰς θλίψεις των καὶ νὰ ξηράνῃ τὰ δάκρυά των; Ἐὰν ζόφος ἀκλεῆς δὲν ἐκάλυψε τὸν Δῆμον, ἐμοῦ διέποντος τὰ κοινά, ἐὰν τούναντίον ἡμέραι οὐχὶ ἀδοξίας διήλθον ἐπὶ τὴν πόλιν, δύνασαι νὰ καταρᾶσαι οὕτω σφοδρῶς τὴν ἐμὴν μνήμην, καὶ καταρώμενος νὰ ἰσχυρίζῃσαι ὅτι ὑπακούεις εἰς φιλόδημον αἰσθημα;» — «Ἵπῆρξας πολίτης ἐπίορκος,» ἀπῆντησεν ὁ Δημοσθένης. «Παρεβιάσας τῆς πόλεως τὴν ἐλευθερίαν· κατεστρατήγησας τῶν νόμων, κἂν δὲ ἐπλήρους δόξης καὶ ἀκμῆς τὴν πόλιν, τὸ στίγμα τῆς ἐπιορκίας οὐδέποτε ἤθελεν ἀποτριβῆ ἀπο σοῦ, καὶ θεὸς ἐφέστιος τοῦ οἴκου σου πρόσφορος ἤθελεν ἐγερθῆ ἢ ἄκαμπτος Νέμεσις. Καὶ μὲ τοὺς γοργοὺς καὶ ἀσφαλεῖς αὐτῆς πόδας ἐπέσκηψεν!» εἶπεν ὁ Δημοσθένης ὀρθούμενος καὶ χειρονομῶν μεγαλοπρεπῶς πρὸ τοῦ Πεισιστράτου. Ὁ οἶκός σου κατελύθη! Καθημαγμένοι ἔπεσον οἱ υἱοί σου, καὶ ὑπὸ τὰ κτυπήματα τοῦ Κλεισθένου, συνέτριβη τὸ οἰκοδόμημα, ὅπερ ἠγείρεν ἡ ἀδικος χεὶρ σου. Ἴδου ποῦ ἄγει τὸ ἀνόσιον. Εἶχες πρὸ σοῦ τὸ μεγαλόφρον τοῦ Θησέως παράδειγμα. Γεννηθεὶς βασιλεὺς ἐκεῖνός, ἐζήλωσε πολίτου δημοκρατικῆς φήμην. Τίς εἶναι ὁ τυφλός, ὁ ἀκόρεστος οὗτος πόθος τῆς τυραννίας, καὶ ποῖον θέλγητρον ἔχει, ὅταν, ἐγκλημάτων, πρόκηται νὰ τὸν κορέσῃ τις; Ἐὰν, ἀδικῶν τις τὸν πολίτην, ἦναι κολάσιμος, ποῖον ὄνομα προσήκει τῷ ἀδικοῦντι τὴν Πολιτείαν;

Νεανίσκοι δύο ἐπεφάνησαν τότε ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου. Ἦρχοντο οὐχὶ νὰ κριθῶσιν, ἀλλὰ μᾶλλον νὰ δρέψωσι τολμημάτος τινος τὸν ἔπαινον ἢ τὸν ψόγον. Ἐγχειρίδια κρύπτουσιν ὑπὸ μυσίνας, καὶ ἐκδίκησιν καὶ μῖσος κατὰ τῆς τυραννίας εἰς τὴν καρδίαν. Ὑψοῦσι τὰς χεῖρας γυμνοῦσιν ἀπὸ τοῦ χλοεροῦ κολεοῦ τὸν φοινικὸν σίδηρον, ἐπικαλοῦνται τῆς θεᾶς Ἐλευθερίας τὸ ὄνομα, καὶ πλήττουσιν. Καθημαγμένος κυλίεται χαμαὶ ἀνήρτις. Εἶναι ὁ Ἴππαρχος. Τὸν βλέπει ὁ Πεισίστρατος, καὶ ἀλγεινὴ σπαραχθείσης φιλοστοργίας φωνὴ σχίζει τὸ στῆθός του, καὶ πένθιμος σκορπίζεται ὑπὲρ τὴν ἀτμοσφαῖραν τοῦ σεμνοῦ βράχου. Μὲ μυσίνας ἐστεμμένοι φαίνονται εἰς τὰς δημοσίας πλατείας οἱ ἀνδριάντες τοῦ Ἀρμοδίου καὶ τοῦ Ἀριστογείτονος. Ἐγγὺς αὐτῶν, μὲ τὴν γλῶσσαν κρεμαμένην ἔξω τῶν χειλέων, φαίνεται τὸ ὁμοίωμα λεαίνης. Εἶναι ἡ παράστασις τῆς τολμηρᾶς γυναικός, ἥτις, φοβηθεῖσα μὴ, ἐνδίδουσα ὑπὸ τὴν βάσανον, ὁμολογήσῃ, ἀπέκοψε τὴν γλῶσσάν της καὶ ἔπτυσεν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον τοῦ τυράννου αἰμοσταγῆ καὶ σπαίρουσαν. «Ἴδού,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης, εἰδὸν ποῖα μαθήματα καὶ ποίας ἀποφάσεις ἐμπνέει τῆς ἀθανάτου Ἐλευθερίας ὁ ἔρωσ.

Η'

Ἡ τιμωρία τοῦ προδότου

Κατάνυξις θρησκευτικῆ καὶ φόβος συνεῖχε τὰ πλήθη τῶν σκιῶν. Οἱ φθόγγοι τοῦ ὑψηγόρου ῥήτορος ἐπλανῶντο ἔτι εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, τὸ ἄλγος τοῦ Πεισιστράτου συνέσπα· ἔτι τοὺς μῦς τοῦ προσώπου του, ὅτε οἰμωγαὶ καὶ γόοι ἠκούσθησαν αἴφνης. Ἐστράφη ἔκπληκτον τὸ πλῆθος καὶ αἰσθημα φρίκης καὶ οἴκτου κατέσχε τὰς καρδίας. Φάντασμα ἡμίγυμνον ἐνεφχνίσθη τότε ἐκεῖ. Ῥάκη τινὰ ἐκάλυπτον μόλις τὸ μεμωλωπισμένον σῶμά του. Ἐκλαιε, καὶ βαθεῖς οἱ στεναγμοὶ καὶ οἱ θρήνοι ἠκούοντο πάντοτε, ταράσσοντες τὴν σεπτὴν γαλήνην τοῦ τόπου καὶ τῆς ὥρας. Τὸ φάντασμα ἐφαίνετο ποθοῦν νὰ ζητήσῃ συγγνώμην, καὶ ἀπὸ τῆς εὐσπλαγχνίας καὶ τοῦ ἔλεους τοῦ πλῆθους ν' ἀντλήσῃ παραμυθίαν καὶ νὰ πράυνῃ τῶν ἐλέγχων του· τὸ ἀφόρητον ἄλγος. Ἀποτετμημένη ἦν ἡ δεξιὰ χεὶρ τοῦ φαντάσματος· ἀλλ' ὁ ἀκρωτηριασμός ἐκεῖνος δὲν προὔκαλει τὴν φρίκην, ὑφ' ἧς, εἰς τὴν θέαν του, εἶχε καταληφθῆ τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων. Δεινὴ σηπεδῶν ἐνέμετο τὸν βράχιόνά του· αἷμα σαπρὸν ἀπέσταζεν ἀπὸ τῆς πληγῆς, καὶ ἐπὶ τῶν πελεδνῶν σαρκῶν συνεσπειροῦτο, δάκνουσα ἀπηνῶς, φαρμακερὰ ἔχιδνα. Ὀλολύζων πάντοτε προὔχῳρει ἐν τούτοις τὸ φάντασμα. Ἀλλ' αἴφνης θεωρεῖ τὸν Πεισιστρατην, καὶ ἔντρομον ὀπισθοχωρεῖ, ζητοῦν νὰ κρυβῆ. «Οἱ θεοὶ» ἀνακράζει «οὐδαμῶς λοιπὸν ἔλεοῦσι, τό-

σους αἰῶνας ἤδη, τὰς στύγερὰς βασάνους μου; Ἐν
 στιγμῇ ἀσυγγνώστου παραφορᾶς ἤγειρα κατὰ τῆς Πα-
 τρίδος τὴν χεῖρα. Ἴδου αὕτη, ἰδοὺ ἡ ποινή της! Κατέ-
 πεσε σεσηπυῖα, καί, ἀλοιμήτην τὸ φαρμακερὸν ἔρπετόν,
 κεντᾶ τὸν βραχίονα καὶ μολύνει τὰς σάρκας μου. Ἐ-
 χιδναὶ κυκλοφοροῦσιν εἰς τὸ αἷμά μου, καὶ φώλεύου-
 σαι ἐντὸς τῆς καρδίας μου, δάκνουσαι τὰ σπλάγγνα
 μου, πλήττουσαι πάντοτε, περιστρέφονται ἐντὸς τῶν
 φλεβῶν μου. Λήθη πότνια, ἐλθέ νὰ μὲ σώσης. Διὰ τὴν
 ἀνοικτίρμων τοῦ συνειδότος ὁ ἔλεγχος μὲ σπαράσσει ἀ-
 διαλείπτως, διὰ τὴν τοῦ φρικώδους ἐγκλήματός μου ἡ
 μνήμη ἐπέζησε τοῦ ἀτίμου θανάτου μου, διὰ τὴν, καὶ
 ἐντὸς τοῦ μνήματος αὐτοῦ, νὰ μὴ λυθῇ ὁ πόνος, καὶ
 τὸ πικρὸν δάκρυ νὰ μὴ ξηρανθῇ ὑπὸ τοῦ πυρὸς τῶν μα-
 ταίων καὶ ἀενάων στεναγμῶν μου; Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν
 ὀδύνης ἀνάπαυλα; Θεοί, ἐλεήσατε τὴν συμφορὰν μου! Ἐ-
 βόα ἀπελπιστικῶς ὁ ἄθλιος. «Πατρίς μου, δὸς τὴν
 συγγνώμην σου εἰς τὸ ἔνοχόν τέκνον σου, καὶ εἶθε τῆς
 συγχωρήσεώς σου τὸ ἀγαθὸν νὰ καταπέμψῃ τὸν ὕπνον
 εἰς τὸ ἄϋπνον ὄμμα μου, καὶ τὴν εἰρήνην εἰς τὴν φρίκην
 τοῦ στήθους μου». Ἐστράφη τὸ φάσμα πρὸς τὸ ἐκεῖ
 που ἐγγὺς ἱερὸν τῶν τάνυπόδων Ἐριννύων, καὶ ὑψώσαν
 τὰς χεῖρας, ἠύχετο θερμῶς. Ἀντὶ παρακλήσεως ὁμῶς,
 ἀλγούς κραυγαί' ἐξήρχοντο τοῦ στόματός του. Δειδῶς
 συνεσπῶντο τοῦ προσώπου του οἱ μυῶνες, τρόμος διέσειε
 τὸ σῶμά του, καὶ τῶν ὀμμάτων του οἱ βολβοὶ ἐφάνοντο
 ἔτοιμοι νὰ ἐκχυθῶσιν. Τὸ φῶς τοῦ νυκτερινοῦ ἀστρου,
 πένθιμον ὅπως καὶ ἡ σκηνὴ ἐκείνη, εἰσδύον διαμπερές,

ἐφώτιζε τοῦ φαντάσματος τὰ διαφανῆ μέλη, καὶ εἶδον τότε ἔντρομος ὅτι ἐμβρυογενεῖς ἔχιδνας, ἐξορμῶσαι ἀπὸ τοῦ κέντρου τῆς καρδίας του, ἐκυκλοφόρουν εἰς τὰς φλέβας καὶ τὰς ἀρτηρίας τοῦ ἀθλίου. Φρίκη κατέσχε τὰ πλῆθη. «Θεοί!» ἐβόησεν ὁ λαός, «ποῖα ἄμετρος ποινή, καὶ τίνος ἐγκλήματος δεινοῦ τιμῶρός!» Ποῖα βάσανος, νὰ τρέφῃ τις ἐχίδνας εἰς τὴν καρδίαν του, καὶ εἰς τὸν ἐγκέφαλον καὶ τὸ αἷμά του νὰ αἰσθάνηται ἀενάως ὄφεις κυκλοφοροῦντας». — «Τίς εἶσαι, δυστυχῆ, ἐφ' ὃν ἀμειλικτος ἐξερράγη τῶν θεῶν ἡ ὀργή;» εἶπε προσεγγίζων ὁ ἔντρομος Πεισίστρατος, — «Τίς εἶσαι, καὶ διατί ἡ τιμωρία αὕτη, ἡ πᾶσας τὰς ποινὰς ὑπερβάλλουσα;» Τὸ φάσμα ἀνήγειρε τὴν κεφαλὴν, καὶ ὁ Πεισίστρατος καὶ ὁ λαός ἀνεγνώρισεν τὸν Ἰππίαν. «Προδότα!» ἀνεβόησε τότε τὸ πλῆθος. «Ἐπολέμησας μὲ τὸν Μῆδον εἰς τὸν Μαραθῶνα, καὶ ἡ χεὶρ σου ἤγειρε κατὰ τῆς Πατρίδος σου τὸ δόρυ. Ἔσο ἐπικατάρατος ἐσαεὶ!» Οἰμῶζον τὸ φάντασμα ἐζήτει ἐν τούτοις συγγνώμην. «Οἶκτον!» ἐβόα, «οἶκτον εἰς τὰς φρικώδεις ὀδύνας μου». Ἄλλ' αἱ ἀραι σφοδρότεραι ἠκούοντο πάντοτε. «Σὺ, πάτερ, σὺ τοῦλάχιστον πράυνον, διὰ τῆς συγχωρήσεώς σου, τὸ ἄλγος τῆς καρδίας μου, καὶ τὸ δεινότερον τῆς συνειδήσεώς μου», ἔλεγε πρὸς τὸν Πεισίστρατον ὁ ὀλολύζων Ἰππίας. Ἄλλ' ὁ ἀκαματος Δημοσθένης ἐχώρησε τότε. «Ἵπῆρξε προδότης!» ἀνεφώνησεν. «Οὐχὶ υἱόν, ἀλλὰ πολίτην στρατεύσαντα καὶ πολεμήσαντα κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος ἔχεις ἤδη πρὸ σοῦ». Δάκρυα ἐστάλαξαν ἀπὸ τοῦ Πεισιστράτου τοὺς ὀφθαλμούς, ἀλλ' ἀπέστρεψεν ὀργίλως καὶ οὗτος τὸ

πρόσωπον ἀπὸ τὸν ἀσύγνωστον καὶ ἔνοχον υἷόν του.
 Ἄπελπι τὸ φάντασμα τοῦ Ἰππίου ἐστράφη καὶ πάλιν
 δεόμενον εἰς τὰς Εὐμενίδας. Ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ ὁμως
 χάσματος φρικταὶ ἀνεπήδησαν τότε αἱ δεινῶπες Ἐριν-
 νῦς. Ἄγριαι, ἀπηνεῖς, κατεσκληχυῖαι, μίσους ἀκοιμή-
 του φλόγας τοξεύουσαι ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν, ὀφιοπλε-
 κτον ἔχουσαι τὴν κόμην καὶ ἀπόγνωσιν ἄλυτον καὶ
 σκοτεινὴν σκορπίζουσαι, ὕψωσαν πὰς χεῖρας καὶ διὰ
 μαστίγων φαρμακερῶν ἤρξαντο πλήττουσαι ἀνοικτιρμό-
 νως τὸν κλαίοντα Ἰππίαν. Φρικτῶς ἐσύριζον οἱ ἐπὶ τῆς
 κεφαλῆς των συμπεπλεγμένοι ὄφεις. Ὑψούμενοι ἐπὶ τῶν
 ἄκρων ἐπέπιπτον κατὰ τοῦ ἀθλίου, καὶ ὀξύτερον τότε
 ἐβόα θρηνῶν ὁ προδότης. Ἀποκαρτερῶν εἶχε πέσει κα-
 θημαγμένος χαμαί, ἀλλ' ἢ μαστιγῆ τὸν ἀνήγειρε πάλιν.
 Ὄρμησε νὰ σωθῆ διὰ τῆς φυγῆς· ἀλλ' αἱ Ἐριννύες,
 τὰς ὀδύνας πάσας τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἄγουσαι,
 τὸν ἠκολούθησαν παραχρῆμα, καὶ ἀπηνεῖς ἐξηκολούθουν
 πλήττουσαι πάντοτε. Ἐκφρων, δακνόμενος ὑπὸ τῆς
 ἀγρυπνούσης συνειδήσεως, σπαρασσόμενος ὑπὸ τῶν
 πληγῶν τῶν τιμωρῶν θεῶν καὶ τῶν ἐχιδνῶν τῆς καρ-
 δίας του, ξένος πάσης συγγνώμης καὶ πάσης συμπα-
 θείας, ἐρρίφθη κάτω τοῦ βράχου, καὶ, ἐπικαλούμενος
 ἔλεος, ἐγένετο ἄφαντος εἰς τὸ σκότος. Οἱ θρηνοὶ αὐ-
 τοῦ ἠκούοντο διαρκῶς, καὶ παρὰ τὰς ἀράς, ὡς ἔβαλλον
 οἱ Ἀθηναῖοι, στιγματίζοντες τὸν ἀρνησίπατριν, ἀντή-
 χουν τῶν Ἐριννύων αἱ ἄγριαι κραυγαί, τῶν ὄφρων, οἱ
 ἀπαίσιοι συριγμοὶ καὶ τοῦ ἐνόχου ὁ στεναγμός, ἐπι-

καλουμένου ματαίως τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀρνηθεῖσαν συγγνώμην!

Ἦδη τοῦ οὐρανοῦ ὁ κυανοῦς θόλος ἀπέβη διαυγέστερος. Ἡ βαθύτης τοῦ γλαυκοῦ χρώματος ἐξησθένησεν ὡς εἰ καθαρωτέρα τις, φωταυγεστέρα οὐσία ὑπεκέρασε τοῦ στερεώματος τὸν πρῶην ὑπόσκιον πέπλον. Τὰ ἄστρα ὠχρίων βαθμηδόν· ἀλλὰ καὶ αἱ σκιαὶ ἐπίσης, ἄστρα διάττοντα ἐπὶ τῆς γῆς, ἠφάνιζοντο βαθμηδόν εἰς τὴν πρωϊνὴν ἐκείνην ὥραν. Ὁ βράχος ἠρημώθη μετ' ὀλίγον, καὶ μετ' οὐ πολὺ αἱ προάγγελοι τῆς αὐγῆς γαλακτώδεις καὶ ὑπόχρυσοι ἀπαυγαὶ ἐφώτισαν τὸν ἔτι διάστερον οὐράνιον θόλον.

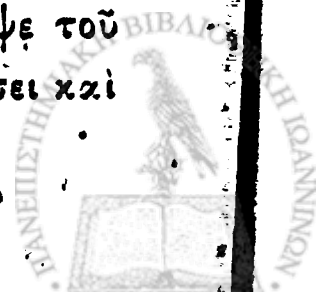

ΝΥΞ ΤΡΙΤΗ

Α'

Σκότος και φῶς

Οἱ ἐπιφανέντες φωτεινοὶ κόσμοι τοῦ στερεώματος μ' εὗρον τὴν ἐπομένην νύκτα πλανώμενον καὶ μελετῶντα ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πινυκός. Τὸ θέλγον γόητρον τῶν πάλαι ἀναμνήσεων, ἀδάμαστον πάντοτε, κατεκυριάρχει πάσης τῆς ἐμῆς ὑποστάσεως. Ἐζων μετ' Ἐκείνων, διελεγόμεν ἡκούον τοὺς λόγους των, ἐνετρύφων εἰς τὰς γνώμας αὐτῶν καὶ τὰ ἀξιώματα καὶ ἀπελάμβανον τῆς θείας ἡδονῆς, ὅτι ζῶ καὶ διατρίβω εἰς τὸν ἀπόπταντα γοητευτικώτατον ἐκεῖνον κόσμον. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν, ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς γήινης ἀθλιότητος αἴρων τὸ βλέμμα ἐθεώρουν τὴν οὐράνιαν μεγαλοπρέπειαν. Φωτειναὶ ὑπέτρεμον ἐκεῖ σελαγίζουσαι αἱ μυριάδες τῶν κόσμων. Ἐδῶ, εἰς τὴν γῆν μας, ἐπὶ τῆς πόλεως καὶ τῶν ἀγρῶν, ἐπὶ τῶν λοφοσειρῶν καὶ τῶν κορυφῶν τῶν ὄρέων ἀτάκτως καὶ ἀραιῶς ἐσπάρμενα ἐφαίνοντο ἀσθενῆ φῶτα, ἅτινα ἀνήψε τοῦ ἀνθρώπου ἡ χεὶρ. Ἐκεῖνα, τὰ οὐράνια, εἶχε φωτίσει καὶ

κατασπείρει εἰς τὸ ἀχανές ὁ πανσθενῆς βραχίων τοῦ Δημιουργοῦ. Ἐβλεπον τὰς ἀντιθέσεις, καί, μελετῶν ἐπὶ τοῦ βάθους καὶ τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν, ἰλιγγίων πρὸ τοῦ Ἀπείρου καὶ τοῦ Νοῦ, ὅστις τὸ διέπει. Ἐναργεστέρα τὴν νύκτα ἐκείνην, ἐν μέσῳ ἀδιχταράκτου σιωπῆς, προσέβαλλε τὴν φαντασίαν ἢ θαυμασίαν εἰκὼν τοῦ ἀντροῦ, ἣν συνέλαβε τοῦ θεοῦ Πλάτωνος ὁ νοῦς¹. Παίγνια ἀπαιδευσίας καὶ φρεναπάτης εἶμεθα οἱ ταλαίπωροι! Πεφορτισμένοι δεσμῶ καὶ ἀλύσεις κἀτακείμεθα εἰς τὰ βάθη καταγείου σκοτεινοτάτης οἰκῆσεως, ὅπου ὠχρὸν καὶ ἀσθενέστατον φῶς φωτίζει μόνις τοὺς μυωποῦντας ἡμῶν ὀφθαλμούς. Ἐμφανίζονται ἀδιαλείπτως πρόσωπα, καὶ παρέρχονται πάντοτε, ἀποτυπούμεναι ἐπὶ τοῦ παρεμβαλλομένου τειχίου, αἱ ποικίλαι τῶν φασμάτων μορφαί, αἱ τοὺς ὀφθαλμούς μας ἐκπλήττουσαι καὶ ὡς ζῶσαι καὶ ὑπαρκταὶ λογιζόμεναι. Δέσμιοι πάντοτε ἡμεῖς κείμεθα ἐν τῷ σπηλαίῳ καὶ ὁ ἀφώτιστος ἡμῶν νοῦς, ὡς μόνον κόσμον ὑπολαμβάνει τὸν ζόφον ἐκεῖνον, καὶ ὡς μόνην ἀλήθειαν τὰ ἀπατηλὰ φάσματα, τὰ πολυμόρφως διελαύνοντα καὶ χειρονομοῦντα πρὸ ἡμῶν. Μας λύουσιν ὅμως ἀπὸ τῶν δεσμῶν, καὶ ἄκοντας μας σύρουσι πρὸς τὸ φῶς, ὅπερ, ἀνίσχυρον πάντοτε καὶ ὠχρὸν, σκεδάζει μόνις, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, τοῦ ἀντροῦ τὸ ἔρεβος. Ἐξιστάμεθα, καὶ παρερχόμενοι τὰ ὑπαρκτὰ σώματα, τὰ ἀποτελοῦντα τὰς πυργουμένας σκιάς, σπεύδομεν ὀπίσθεν αὐτῶν, τὰς ἀναζητοῦμεν, τὰς

¹ Πλάτ. Πολιτ. Ζ'.

χάνομεν, και ἐνεοῖ μένομεν ἐξαποροῦντες. Νηπία εἶναι ἢ συνειδήσεις, και νηπιωτέρα ἢ γνῶσις μας! Ἄλλ' ἰδού, ὅτι δαίμονες ἀγαθοὶ συντρίβουσι τέλεον τὰ καθηλοῦντα ἡμᾶς πρὸς τὸ ζοφερόν ἄντρον δεσμά. Μᾶς ἀρπάζουσιν ἄκοντας, και θρηνοῦντας μᾶς ἀνάγουσιν εἰς τὸ λαμπρὸν φῶς τῆς ἡμέρας. Γεννηθέντες εἰς τὸ σκότος και ζήσαντες ἐν αὐτῷ, οὐδεμίαν τοῦ λαμπροῦ φωτός τοῦ ἡλίου εἶχομεν γνῶσιν. Τοῦ ἄντρου τὸ ὑπόσκιον πῦρ ἐγινώσκομεν ἴδιον, και τούτου τὴν σκοταύγειαν ὑπελαμβάνομεν ὡς τὸ ἄωτον ἀνυπερβλήτου ἀκτινοβολίας. Καὶ ἤδη τί ἐπάθομεν θεωρήσαυτες τὸ κῦμα τοῦ ἀπλέτου φωτός ἀυγάζον και θερμαῖνον τὴν φύσιν; Ἄναυδοι, ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐννοήσωμεν ποῦ εὐρισκόμεθα. Ὁ ἀσθενὴς ἡμῶν ὀφθαλμὸς δὲν δύναται νὰ ὑπομείνη τὸ λαμπρὸν αὐτὸ σέλας, και ὁ ἀσθενέστερος νοῦς τὴν προφέγουσαν γνῶσιν. Ἡ ἀγνοια ἡμῶν θεωρεῖ κακὸν ὅ,τι δὲν δύναμεθα νὰ ἐννοήσωμεν καὶ ὅ,τι ταλαιπωρεῖ τοὺς ἀδυνάτους ὀφθαλμοὺς μας. Πεπερασμένος ὀφθαλμὸς, πνεῦμα πλειότερον πεπερασμένον. Διατρίβοντες ἐν μέσῳ τῆς φωτεινῆς ἀτμοσφαιρας, ποθοῦμεν, ὡς οἰκειότερον ἡμῖν, τὸ σκότος τοῦ ἄντρου. Ποία εἰκὼν τῆς ἀνθρωπίνης ἀμαθείας, ἐκ ποίας διανοίας και χειρὸς ἀπορρεύσασα; Ποία ἐπιτηδεῖα παράστασις τῆς πεπερασμένης διανοίας μας, πρὸ τοῦ ὕψους τῆς ἀπεράντου σοφίας ἄλλου Νοῦ, και τῆς ἀσθενείας τοῦ ὀφθαλμοῦ μας πρὸ τοῦ ἀκοιμήτου και αἰδίου βλέμματος, ὅπερ ἀγρυπνον, ἀθάνατον, νεφέλας φωτεινοτάτας διαχέον, ἐπιβλέπει και διέπει τὸν κόσμον;

Ἐθεώρουν πάντοτε τὰ μαρμαίροντα ἄστρα τοῦ οὐ-
 ρανοῦ καὶ τὰ ἀποσβεννύμενα φῶτα τῆς γῆς. Ἐλαμπρον
 ἐκεῖνα τηλαυγῆ, ὠχρίων ταῦτα πρόσκαιρα καὶ ἀφεγγῆ.
 Μὲ τὰς τρεμούσας ἀναλαμπάς των ἐφώτιζον τὰ οὐρά-
 νια τοὺς σκοτεινοὺς κευθμῶνας τῆς γῆς, καὶ ὑπέρτερα,
 ὑπὸ χειρὸς ὑπερτέρας φωτισθέντα, ἀπέστεργον τοῦ ἄν-
 τρου ἡμῶν τὸ ὑπόσκιον φῶς στίλβοντα καὶ πλέοντα εἰς
 φωτὸς ἀχανεῖς ὠκεανούς. Μὲ τὰ δεσμά, τὰ καθηλοῦντα
 τὸν στενὸν νοῦν μας εἰς τὸν ζόφον καὶ τὴν ἀσφυξίαν
 τοῦ γῆϊνου ἄντρου, μὲ τὴν ἐντελῆ ἡμῶν ἀγνοίαν καὶ
 μὲ τὴν θρασύτητα μόνον τῆς παχυλῆς ἀμαθείας μας,
 πῶς νὰ διαγνώσωμεν οἱ ἄνθρωποι ἀνερμήνευτα μυστή-
 ρια, ἅτινα προσβλέπομεν ἐνεοί, ὡς οἱ δεσμῶται ἐκεῖνοι,
 οἱ ἐν τῷ σκότει κατωγαίου σπηλαιώδους οἰκήσεως γεν-
 νηθέντες, καὶ ἐντὸς αὐτῆς ζήσαντες; Καὶ ὅταν δαίμων
 ἀγαθὸς λύσῃ μικρὸν τοῦ πνεύματος ἡμῶν τὰ δεσμά,
 καὶ ἐλευθερώτερον τότε ὀρμήσῃ εἰς πτήσιν, ποῦ νὰ
 διευθυνθῇ ἀνευ ὀδηγοῦ, ποῦ νὰ ἐνατενίσῃ, καὶ τίνοσ ν'
 ἀντίληφθῇ ἐκ τῶν ὑψηλῶν καὶ ἀκατανοήτων θαυμάτων
 τῆς Ὑπερτάτης Σοφίας; Εἰς τὸ κτύπημα τῆς σφύρας,
 ἥτις συντρίβει τὸν κρίκον τῆς ἀμαθείας καὶ τῆς δου-
 λείας, φρικτῶς ὁ κάτοικος τοῦ ἄντρου, καὶ οἰμῶζοντες
 θρηνοῦσιν οἱ περίξ αὐτοῦ. Τῆς Γνώσεως, τῆς Ἐλευθε-
 ρίας τὸ δῶρον προσδέχεται ἐξανγκαζόμενος, ἀλγῶν!
 Διάνοια τοῦ ἀνθρώπου νηπία, πνεῦμα πεπερασμένον
 πλειότερον παντὸς πεπερασμένου, τολμᾷς νὰ κρίνης ὅσα
 δὲν ἐννοεῖς, καὶ ἀξιοῖς νὰ ἐπικρίνης ὅσα ἀδυνατεῖς νὰ
 διαγνώσῃς;

Αἱ ὥραι παρήργοντο πάντοτε. Ὡς στάθμὸς ὑπέρτερος παντὸς γαίηνου, καὶ ἐγγύτατος πρὸς τὸν οὐρανὸν παρενεβάλετο, ἐν τῇ ἀδιαλείπτῳ ἐναλλαγῇ τῶν σκέψεών μου, ὁ ἀρχαῖος κόσμος καὶ αἱ Ἀθηναίαι, αἱ διαλλάξασαι, διὰ τῶν πνευμάτων αὐτῶν, καὶ προσεγγίσασαι τὴν ἀνθρωπίνην ἄνοιαν πρὸς τὴν θείαν γνῶσιν. Ὀλιγώτερον ξένος, κρημιζόμενός τις ἀπὸ τοῦ φωτεινοτάτου ἐκείνου ὕψους, ὅπου πρὸς στιγμὴν ἐπλανήθη, ὀλιγώτερον ξένος ἐφαίνετο καὶ ἦτο ὁ τὴν πτώσιν αὐτοῦ πρὸς τὴν γῆν ἀμβλύνων μικρὸν καὶ ἀκαριαίως ἰστάμενος εἰς τὰς ἀρχαίας Ἀθήνας, εἰς τὸ μεταίχμιον τοῦτο τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Πνεύματα ἔξοχα, ἀνέσπεροι ἥλιοι, ἢ λαμπηδῶν τῶν ὁποίων ἐσαεὶ θὰ καθοδηγῇ τὸν νοῦν καὶ τὰ βλέμματα ἡμῶν, ψηλαφούντων εἰς ἔρεβος, σὺς ἔκραζον ἐν τῇ σιωπῇ τῆς νυκτός, καὶ ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων ὑμῶν ἐλαυνόμενος ἠσθάνομην φλέγουσαν τὴν κεφαλήν, καὶ ἔβλεπον φῶς ἀδρὸν καὶ διαυγές ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς μνήμης σας καὶ φωτίζον τὸν νοῦν καὶ τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ὡ ἄνδρες, ἐξευγενίσαντες τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὧ καρδίαι ἐκλεκταί, νόες ἀειφεγγεῖς, κλείσαντες τὰς εὐκλεεστάτας Ἀθήνας! Ἐγκωμιάζουσα ψιθυρίζει πανταχοῦ τὰ ὀνόματά σας ἡ Φήμη καὶ ἡ Λῦρα, ἧτις εἰς τοὺς τόπους τούτους ἔψαυσέ ποτε τὰς κεφαλὰς σας καὶ ἀπέσταξεν, ἀπομάξασα, τῶν λόγων σας τὸ ἄρωμα καὶ τὸ μέλι. Τὴν σοφίαν τοῦ νοῦ ὑμῶν, ἐρμηνευθεῖσαν εἰς τὴν ἀρμονικωτάτην καὶ θειοτάτην τῶν γλωσσῶν, περιήγαγε, δίκην πυρσοῦ, ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, μεγαλόπτερος θεότης ἀγαθή, καὶ τῆς

διανοίας ὑμῶν ἢ ἀδελφάνητος δὲ ἐξημέρωσέ, φωτίσασά
 τὴν ἀνθρωπότητα. ὦ Δημόσθενες, σύγγνωθι, ἐὰν κοι-
 νῶν βροτῶν πόδες πατώσι τὸ βῆμα, ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ
 ὑπρίου ἐνθουσιώδους ἤχησεν ἡ μεγάλη καὶ φιλελεύθερος
 φωνὴ σου. Ἱερὸς τῆς ἀνθρωπότητος πάσης εἶναι ὁ λί-
 θος οὗτος, καὶ ἐὰν ὁ κόσμος σύμπας μέλλῃ ποτὲ νὰ
 συνέλθῃ εἰς φιλάδελφον Ἀμφικτυονίαν, ἡ πόλις, ἣν
 κατηύγασαν αἱ ἀρεταὶ καὶ ἡ σοφία σας, σκιαὶ τῶν
 ἀρχαίων Ἀθηναίων, ἡ πόλις σας θὰ ἦναι τὸ κέντρον
 τοῦ παγκοσμίου συνδέσμου, καὶ ναὸς ἀντάξιος νὰ
 δεχθῇ τὸν λιθωνωτὸν τοῦ εὐλαβοῦς θαυμασμοῦ καὶ τῆς
 ἀφοσιώσεως πασῶν τῶν μετέπειτα γενεῶν θὰ προσα-
 γορευθῇ ἡ ἐρημωθείσα αὕτη, ἡ σκυλευθεῖσα, ἡ σφαι-
 ροβοληθεῖσα καὶ τετραυματισμένη Ἀκρόπολις, ἐφ' ἧς
 πλανᾶται ἔτι τὸ πνεῦμα τῆς Πολιούχου, καὶ ὑψηγο-
 ροῦσα ἀκούεται, ἐν μέσῳ τῶν αἰώνων, ἀντηχοῦσα με-
 γαλοφώνως ἡ φωνὴ τῶν ἀπαραμίλλων τέκνων τῶν ἀρ-
 χαίων Ἀθηναίων.

Ὁ τόπος, ἐν ᾧ διέτριβον, προῦκάλει, κατὰ προτί-
 μησίν πως, τὴν ἐμὴν προσοχὴν πρὸς τὴν μορφήν τοῦ
 περιφανοῦς ῥήτορος, τοῦ πλειότερον παντὸς ἄλλου κλει-
 σαντος τὸν βράχον. Ἀνεζήτουν μὴ ἴδω που τὸν Δη-
 μοσθένη, ἡγούμενον τοῦ θυελλώδους ἀκροατηρίου του,
 καί, μὴ εὐρίσκων αὐτόν, ἐβυθιζόμεν ἡν περιλυπὸς ἐκ νέου
 εἰς τὰς ἐμὰς σκέψεις, ἀμερίστως στρεφομένης πρὸς
 τὸν σύγχρονον αὐτοῦ κόσμον καὶ τὸν προγενέστερον.
 Ἐτρεχεν ὁ χρόνος ἐν τούτοις. Ἡ πάροδος αὐτοῦ, ἡ
 καταστρέφουσα τὸ πᾶν ὑπὸ τὴν γοργὴν φορὰν του,

ἀντι νὰ ἐξασθενοῖ, ἀνεδείκνυε τὸναντίον ζωηροτέραν τὴν εἰκόνα τῶν πάλαι χρόνων, καὶ ἄντι νὰ σκορπίζῃ τὴν λήθην, ἤγειρε πελώριον τὴν μνήμην, χρυσοῦσα, ἀντι ν' ἀμυδροῖ, τὰς παρελθούσας ἐποχὰς καὶ τὰ γεγονότα. Ψιθυροῦς ἀσθενής, ὡσεὶ αὔρας ἐλαφρᾶς ψαυσάσης ἠπίως κερχῆσια πλοίου, μ' ἀπέσπασεν ἀπὸ τοῦ πελάγους τῶν σκέψεών μου. Ἀθρόαι ἐπεφάνησαν ἐπὶ τοῦ γνωρίμου βράχου αἱ σκιαί τῆς παρελθούσης ἐσπέρας, καὶ ἐμβριθῆς τὴν ὄψιν ἐνεφανίσθη ὁ Δημοσθένης, χωρῶν πρὸς τὸ φίλτατον αὐτοῦ βῆμα. Πλήρης σκιῶν, πυκνῶς φερόμενων καὶ βομβουσῶν ἀπέβη μετ' ὀλίγον ἢ τέως ἔρημος Πνύξ. Μὲ εἶδεν ὁ Δημοσθένης, μὲ ἀνεγνώρισε καὶ μειδιάμα συμπαθὲς ἤνθησεν εἰς τὰ εὐγλωττα χεῖλη του.

«Ὡς θεότῃτα ἐφέστιον σὲ ἐπεκαλῆσθην ἐν τῷ χώρῳ τούτῳ,» εἶπον εἰς τὸν ῥήτορα. «Οὐδεὶς ἰδιός σου βωμὸς ἀναθηματικὸς ἐγείρεται, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἀποπνέει ἐδῶ τὴν σὴν μνήμην. Τῆς Πνυκὸς τὸ ὄνομα ἀνακαλεῖ τὸ ὄνομά σου, καὶ ὁ Δημοσθένης τὴν Πνύκα. Ἄλυτος εἶναι ὁ περικλεέστατος δεσμὸς.» — «Ναί,» εἶπεν ὁ ῥήτωρ συγκεκινημένος ἐκ τῆς θέας. «Ἐπαναβλέπω εὐφροσύνως τοὺς τόπους, μεθ' ὧν τοσαῦται μὲ συνάπτουσιν ἀναμνήσεις. Εἰς τὴν Καλαυρίαν, ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ποσειδῶνος, ἀφῆκα τὴν πνοήν, ἀλλ' ἡ καρδία μένει ἐδῶ, ὅπου τόσας ἐποτίσθην πικρίας, ἀλλὰ καὶ τόσας ἔσχον χαράς.» Καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ ῥήτωρ, — «Ἡ θεὰ τῆς» εἶπε «καὶ τὸ ἀπειρον αὐτῆς' γεννᾷ τὸ αἶσθημα τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν καρδίαν καὶ κρατύνει τὸ ἤδη γεννηθὲν. Ἐλεύθερον, ὡς αἱ αὔραι, αἰ

ψαύουσαι τὴν ἐπιφάνειάν της, καὶ ὠθοῦσαι τὸ κύμα εἰς τὸ ἀχανές, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἵπταται θεωροῦν τὴν ὑγρὰν ὁδόν, τὴν ἀπέραντον αὐτήν, τὴν ἐλευθέραν καὶ ἀδούλωτον θάλασσαν. Ἐμπιστευόμενος εἰς τὴν λεπτὴν σανίδα, ἣν πτεροὶ γοργῶς τὸ ἰστίον, ἀνευρίσκει ἐν τῇ θαλάσῃ ἄλλην πατρίδα, ὅστις ἔσχε τὴν δυστυχίαν νὰ ἴδῃ δουλουμένην τὴν ἰδικήν του. Καὶ ἀπὸ τοῦ πλοίου, ἐλεύθερος ἦδη, δύναται ν' ἀγωνισθῇ ὅπως λυτρώσῃ τὴν στενάζουσαν. Ἡ θεὰ τῆς θαλάσσης δικαίως φοβίζει τοὺς δεσπότας, καὶ οἱ τύραννοι, στρέφοντες ἀλλαχοῦ τὸ βῆμα, ὅπως μὴ τὴν βλέπῃ ὁ λαὸς καὶ αἰσθάνηται ἀχαλίνωτα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τὰ αἰσθήματα ἐλαύνοντα τὴν καρδίαν του, ἔπλεξαν τὸ εὐγλωττότατον καὶ τὸ δικαιοτάτον ἐγκώμιον τῆς θαλάσσης, τῆς προσφιλοῦς ταύτης μητρὸς καὶ ἐλπίδος τοῦ "Ἕλληνας."

Β'

Τὸ φάσμα τοῦ Ἡμιστοκλείους

«Οὐ μόνον εἶναι τὸ ἡμέτερον στοιχεῖον ἡ θάλασσα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀδούλωτος Ἀκρόπολις, καὶ ἡ ἀσφαλεστάτη σωτηρία καὶ ἐλπίς μας», εἶπε προβαίνων ἀνήρ τις. Ἀγχίνοια σπινθηροβολεῖ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του. Φαίγεται φορὰς μεστός, καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου, ὅπερ δὲν καλύπτει ἐξ ὀλοκλήρου ἡ περικεφαλαία, σκῆνοί τόλμη μεγαλοπραγμάτων. «Ἐδαφος ἀγαπητόν,» λέγει ὁ ἀνὴρ,

«δέξαι ἐξορίστου τέκνου σου παράφορον προσφώνημα, κκι φίλημα, ὅπερ ἀποθέτω εἰς τὴν γῆν, ἔνθα εἶδον τὸ φῶς. Ἄστυ ἀγαπητόν, ποίας συγκινήσεις ἐγείρει εἰς τὴν ψυχὴν μου ἢ θεὰ σου! Πεδία τοῦ Μαρμαθῶνος, ὅπου, ὀπλίτης, ἔπληξα τὸν Μῆδον, ἀκτὰ τῆς Σαλαμίνας. . . . » κκι εἰς τοὺς λόγους τούτους δάκρυα ἀνῆλθον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς τοῦ ἀνδρός, κκι τῶν λυγμῶν ἢ πέδη ἐδέσμευσεν εἰς τὸν λαϊμὸν τὴν φωνὴν του. — «Τίς εἶσαι;» εἶπε προχωρῶν ὁ Δημοσθένης. «Ἀθροαί σὲ πνίγουσιν αἱ συγκινήσεις. Ναυάρχου σύμβολα κρατεῖς εἰς τὰς χεῖρας, ἀλλὰ τούτων τιμιώτερα φαίνονται, εὐκρινῶς ἀποτυπωθέντα εἰς τὴν ὄψιν σου, ἀγάπης πρὸς τὴν πόλιν κισθήματα, κκι τῶν ὀφθαλμῶν σου τὰ δάκρυα μαρτυροῦσι τὰς θυέλλας τῶν ῥαγδαίων παθῶν, ἅτινα σαλεύουσι τὰ στήθη σου.» Σιωπηλῶς ἐνητένισε τὸν ῥήτορα ὁ ἀνὴρ, κκι ἀναλαβὼν τὸ ἐφ' ἑαυτοῦ κράτος ὠρθώθη, κκι τείνων τὸν λιχανὸν πρὸς τὰς ἀκτὰς τῆς Σαλαμίνας, — «Πῶς» εἶπεν, «εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν γνωρίζουσι τὸν Θεμιστοκλέα;» Ὡς ὅταν εἰς τὸ Ὀλύμπιον Πάνθεον, ἐν μέσῳ τῶν θεῶν σύνοφρυς προβάλλῃ τοῦ Διὸς ἢ μεγαλοπρεπῆς μορφὴ πτήσσουν οἱ θεοί, σιγᾷ πᾶς φθόγγος κκι ἀχαρταίως ἐξορίζηται ἢ χαρὰ ἀπὸ τὰς ὄψεις τῶν Ἀθανάτων, οὕτω πᾶς ψίθυρος ἔπαυσε, θαυμασμὸς ἐζωγραφήθη εἰς τοῦ πλήθους τὰς ὄψεις, κκι εἰς τοῦ Θεμιστοκλέους τὴν ἐμφάνισιν κκι τὴν φωνὴν ἐσίγησαν οἱ Ἀθηναῖοι, κκι ἄφωνον ἀπέμεινε κκι αὐτὸ τοῦ Δημοσθένους τὸ κλεινὸν στόμα! «Ὡς πικρία!» εἶπεν ὁ Σαλαμινομάχος· «εἰς ξένην γῆν εὐρη-

τκι τὰ ὀστέα μου, καὶ ἀδάμαστος ὁ πόθος τοῦ νόστου
 ἐλαύνει, καὶ μετὰ θάνατον ἔτι, τὴν πλανωμένην καὶ ἀλ-
 γουσαν σκιάν μου.» Σεμνοπρεπῶς ἐχώρησε πρὸς τὸν
 κρατήσαντα τῆς θαλάσσης ὁ κρατήσας τοῦ Δήμου.—
 «Ἴδὲ ἐκεῖ, εἰς τοῦ Πειραιῶς τὴν ἀκτὴν,» λέγει ὁ ῥήτωρ.
 «Ἐγγὺς τοῦ θαλασσοπλήκτου βράχου αἶρεται τύμβος
 μικρός. Ἐκεῖ ἀναπαύονται τὰ ὀστέα σου, καὶ τὸ κύμα
 τῆς Σαλαμίνας, φερόμενον ἀπὸ τῆς νήσου, βρέχει τὸ
 μνήμά σου, καὶ διὰ τοῦ ῥόχθου, ὃν ἀποτελεῖ, ὑμνεῖ τὴν
 δόξαν σου καὶ τὴν νίκην». Πόσον ἐπραύθη τότε τὸ
 ἄλγος τοῦ Θεμιστοκλέους, καὶ ποῖα ἀνακουφίσεως βα-
 θεῖα πνοὴ ἀνήλθεν εἰς τὰ χεῖλή του! — «Εὐχαριστῶ,»
 εἶπεν, «ἄγνωστε συμπολίτα. Ἡ εἶδησίς σου ἀνεκούφισε
 τὴν καρδίαν μου. Δὲν παραπονοῦμαι, διὰ τὸ δημοψή-
 φισμα, ἀλλ' εἰς τὴν στέρησιν τάφου ἐν τῇ πατρικῇ
 γῆ δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιστῇ ἡ ψυχὴ μου.» Καὶ ὁ Δη-
 μοσθένης, χωρῶν τότε ἐγγύτερον πρὸ τοῦ Θεμιστοκλέ-
 ος, — «Πρὶν ἢ ἡ γῆ τῆς Ἀττικῆς» εἶπε «δεχθῆ τὰ
 ὀστέα σου, ὑπερήφανον εἶχεν ἐγερθῆ τὸ σὸν μνήμα ἐν
 τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ συνειδήσει τῶν συμπολιτῶν σου.
 Δριμυτέρα τῆς ἀδίκου ὀργῆς, ἥτις σὲ ἀπήλασεν ἀπὸ
 τῆς πόλεως, ὑπῆρξε τοῦ Δήμου ἢ μεταμέλεια. Ἀδιά-
 λειπτος διαμαρτυρία, εὐγλωττοτέρα καὶ τῆς μᾶλλον
 εὐγλώττου, ἢχει εἰς τὰ ὦτα τοῦ παλιμβούλου Δήμου
 ἢ βοή τοῦ κύματος τῆς Σαλαμίνας, κράζοντος δικαιο-
 σύνην ὑπὲρ τῆς μνήμης καὶ τῶν ὀστέων σου. Ἀκαμπτος
 Ἐριννύς, δεινὸν κατηγοροῦσα καὶ ἀδυσωπήτως ἐλέγ-
 χουσα, ἀπέβαινε διὰ τὸν Δῆμον ἢ θεὰ τοῦ ἀθανάτου

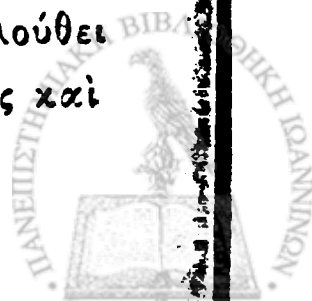

στενοῦ, καὶ τὴν φωτεινὴν δόξαν ἐσκίαζε παραφόρως τῆς ἀγνωμοσύνης ἢ μαύρη κηλὶς. Ἐὰν πράυνηται ἡ θλιψὶς σου διὰ τῆς εἰς τὴν πατρώαν γῆν μετακομιδῆς τῶν ὀστέων σου, ἐὰν ἡ μετάνοια τοῦ Δήμου δύναται νὰ παραδώσῃ εἰς τὴν εὐεργέτιδα λήθην τὸ ὄξυ τῆς καρδίας σου ἄλγος, παρήγορήθητι, ὦ Θεμιστόκλεις. Ὁ Δῆμος μετενόησε, καὶ, σκιρτώσα ἡ μητρικὴ γῆ τῆς Ἀττικῆς, ἐδέξατο τὰ ὀστά σου. Τοῦ προσώπου σου οἱ χαρακτῆρες ἀνέζησαν διὰ τῆς σμίλης τοῦ ἔρμογλύφου, ἀλλὰ παντὸς λόγου καὶ παντὸς ἔργου, σκοποῦντος τὴν σὴν ἀθανασία, ἰσχυρότερον συμβάλλεται αὐτῇ τῆς νήσου ἡ θεά, ἡ ψάλλουσα τὸ δίκαιον ἐγκώμιόν σου καὶ κράζουσα τὸ βάθος τῆς ἐμβριθείας καὶ τῶν ἐπινοημάτων σου: Εἶπε περὶ τῆς Σαλαμίνος καὶ τῆς ναυμαχίας, ἧς ὑπῆρξες ὁ ἰθύντωρ. Ἄς ἀκούσω ἀπὸ τοῦ στόματός σου τὴν ἀφήγησιν τῆς μεγάλης ἡμέρας, καὶ ἡ ἀλγοῦσα ψυχὴ μου ἄς ἀντλήσῃ παραμυθίαν εἰς ἱστορήμα φίλτατον κλέους ἀφθίτου, ἀυγάζοντος ἀνεσπέρως τὴν πόλιν καὶ σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα».

Γ'

Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνος

— «Ὁ Μῆδος» εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς «εἶχεν εἰσελάσει ἤδη καὶ ἀποτεφρώσει τὴν Ἀττικὴν. Ἡ καθημαγμένη σκιά τοῦ Λεωνίδου ἀπειλητικὴ τὸν ἠκολούθει πανταχοῦ καὶ κραδαίνουσα τὸ περποκτόνον ξίφος καὶ

μόνη αὐτή, καὶ νεκρά, κατεπτάει τὸν Ξέρξην καὶ τῶν ὀπλιτῶν του τὰς μυριάδας. Ἄφαντος ἀπὸ τοῦ ναοῦ εἶχε γείνει ὁ ἐφέστιος ἱερὸς ὄφίς. Εἰς τὴν ἀτμοσφαιραν τῆς πόλεως ἀντήχουν αἱ οἰμωγαὶ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδίων, ἅπινα, δεξιούμενα τοὺς ναυβάτας, ἐγκατελίμπανον τὸ πάτριον ἔδαφος, ἀποθέτοντα πᾶσαν ἐλπίδα εἰς τοὺς θεοὺς καὶ εἰς τὰς τριήρεις. Δεινὸν ἦτο τὸ θέαμα. Μὲ ὑπόσάθρον βῆμά, κύπτοντες ὑπὸ τὸ βάρος πικρῶν συγκινήσεων καὶ ἐνιαυτῶν, ἀνῆρχοντο οἱ γέροντες τὴν Ἀκρόπολιν, μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀποθάνωσιν ἐκεῖ. Οἱ ἄνδρες πάντες καὶ ἡ νεολαία, ἡ χρηστὴ αὐτῆ τῆς πατρίδος ἐλπίς, εἶχον ἐπιβῆ τῶν πλοίων, καὶ ἤδη τὰ νέφη τοῦ καπνοῦ ἐξήγγελλον τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως, καὶ οἱ βραδύτερον ἐλθόντες τὴν ἀσέβειαν τοῦ βαρβάρου, βεβηλώσαντος τοὺς ναοὺς καὶ ἀνασκάφαντος τοὺς τάφους τῶν πατέρων καὶ τῶν προγόνων. Δειναὶ τὴν ἐμὴν φρένα ἐτάρασσον μέριμναι. Ὁ Πέρσης ἀφ' ἐνός, τοῦ Εὐρυβιάδου καὶ τῶν συμμάχων αἱ δυστροπίαὶ ἀφ' ἐτέρου. Τῶν θεῶν ὅμως ἡ σοφία ἐφώτισε τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων. Πειθόμενος εἰς τὰ ἐμὰ μηνύματα ἀποκλείει ἡμᾶς ὁ Πέρσης, καὶ εἰς τὴν θεάν τοῦ ἀμέσου κινδύνου σιγῶσι τῶν συμμάχων αἱ ἔριδες καὶ αἱ γνῶμαι αὐτῶν νὰ μετατοπίσωμεν ἀλλαχοῦ τὸ στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Ἀντιμέτωποι ἤδη ἴστανται οἱ ἀντίπαλοι στόλοι. Οὐριος ἄνεμος ὑποβοηθεῖ τὰς ἡμετέρας τριήρεις καὶ ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος ἀναπετάννυται ὑπερήφανον σῆμα διαμηνύον τὴν προσβολήν. Πλήττουσι τὰς κώπας οἱ ἐρέται· τὰ ἔμβολα τῶν ἡμετέρων ὠκυπύρων

νηῶν ἐμπήγνυνται εἰς τὰ πλευρὰ τῶν ἐχθρικῶν, καί, σπασάμενοι τὰ ξίφη, ὀρμῶσιν εἰς ἔφοδον οἱ Ἀθηναῖοι καὶ οἱ σύμμαχοι, ἐπικαλούμενοι τοὺς θεοὺς καὶ τὸ σεμνὸν τῆς Πατρίδος ὄνομα. Φάσματ' ἀνόπλων ἀνδρῶν, διαπόντια καταφθάνουσιν ἐξ Αἰγίνης, καὶ κραυγαὶ καὶ ἰαχὰὶ βροντῶσιν ἐν μέσῳ τοῦ πατάγου τῆς συμπλοκῆς. Ἐντὸς νεφέλης φωτεινῆς, μὲ ξίφη γυμνὰ καὶ αἵματος μηδικοῦ ἀνάπλεα, μὲ δάφνης στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς φαίνονται ἰπτάμενοι ὑπερθεὶν τῶν κερχησίων τῶν πλοίων μας ὁ Λεωνίδας καὶ οἱ τριακόσιοι τῶν Θερμοπυλῶν. Ποθοῦσιν ἀκόμη νὰ σφάξωσι Πέρσας, καὶ ἀδυνατοῦντες ἐγείρουσι χεῖρας καὶ ξίφη εὐχόμενοι εἰς τοὺς θεοὺς, ἐνθαρρύνοντες τοὺς ἀδελφοὺς των, ἐπικαλούμενοι τὴν Νίκην νὰ στέψῃ τῶν Ἑλλήνων τὰ ὄπλα. Ἐρυθρὸν ἤδη ἀποβαίνει τὸ κύμα τῆς Σαλαμίως. Ἐσφαγμένοι φέρονται ἐπὶ τῆς θαλάσσης οἱ βάρβαροι, προσκρούοντες εἰς τὰ ναυάγια τῶν πλοίων των, καὶ οἱ γόοι καὶ αἱ θρηνώδεις οἰμωγαὶ τῶν συμπλέκονται πρὸς τοὺς παιᾶνας, οὓς τονίζει ἡ νικῶσα Ἑλλάς. Ἐντρόμος ὁ Ξέρξης καταλείπει τὸν ὑπερύψηλον θρόνον του, καὶ φεγῶν, ὁ θρασύς, ὁ πρὶν χιλιόναυς καὶ μυριάδων ἡγούμενος, ζητεῖ ἄσυλον ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ξίφους. Ἐσώθη ἡ Πατρίς, ἐλυτρώθη ἡ ἀνθρωπότης ἰσως. Ἐξεδικήσαμεν τοὺς ναοὺς καὶ τῶν προγόνων τοὺς τάφους· ἐτιμήσαμεν τὴν Πατρίδα καὶ τῶν Μαραθωνομάχων τὴν ἱερὰν μνήμην, καὶ καταρριφθεῖσαν εἰδομένη σπαίρουσαν ὑπὸ τὸ ἑλληνικὸν πέλμα τὴν αὐθάδη ὄφρυν τοῦ βαρβάρου. Δεσπόζον τῆς φρίκης τῆς μάχης καὶ τῆς κραυγῆς ἐν-

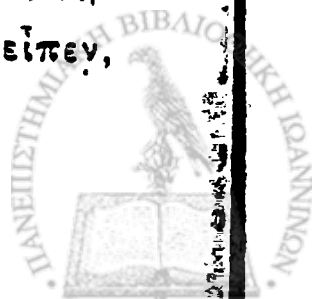
θουσιωδῶς ἤχει κέραυνοβόλον ἀπὸ τῶν ἡμετέρων στο-
μάτων τὸ φίλτατον ὄνομα τῆς Πατρίδος καὶ τῆς Ἑλ-
λάδος, καὶ ὑπερπόντιος ἢ Φήμη, σαλπίζουσα ἠχηρόν,
κομίζει εἰς τὰς καιομένας Ἀθήνας τῆς Νίκης τὸ εὐ-
φρόσυτον ἄγγελμα. Ἦδη τῆς νυκτὸς αἱ σκιαὶ κατε-
κάλυψαν τὸ στενόν. Ῥοχθεῖ τὸ αἵματοβαφές κῦμα,
πληττον τὰς ἀπορρῶγας τῆς Σαλαμίνοσ ἀκτάσ, στροβι-
λίζει εἰς τὰς δίνας αὐτοῦ τὰ πτώματα καὶ τὰ ναυάγια
τῶν βαρβάρων, καὶ ὕμνος εἰς τὴν Ἐλευθερίαν εἶναι ὁ
ρόχθος ἐκεῖνος καὶ ὁ συριγμός τοῦ ἀνέμου, ποντίζοντος
ἀναμιξ μέλη καθημαγμένα ἀνθρώπινα, κώπας, ἰστία
καὶ λείψανα τριήρων ἐχθρικῶν. Ἐρυθρὸς ἦτο ὁ πρὶν
κυανοῦσ πόντος. Τὴν ἄλμην τῆς θαλάσσης ὑπεκέρασεν
ἡ γεῦσις τοῦ ἀνθρωπίνου αἵματος, καὶ ἐν μέσῳ τῶν θρή-
νων τῶν ἠττηθέντων καὶ τῶν ναυαγῶν, ἐν μέσῳ τῶν
παιάνων ἡμῶν καὶ τῶν ὕμνων πρὸς τοὺς θεοὺς σοβαρὰ
ἀκούεται ἠχοῦσα ἢ βροντώδης τῆς Νεμέσεωσ φωνή, ἐξ-
αγγέλλουσα τὴν Δικαιοσύνην καὶ τὴν Ἐκδίκησιν! Εἰς τὰ
κύματα τῆς Σαλαμίνοσ ἡ ἰδέα κατεπόντισε τὴν ὕλην.
Αὐτὴ νικᾷ, αὐτὴ ἐνθουσιάζει. Ἐλευθερίας πνεῦμα καὶ
ἀρετῆσ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατοσ, καὶ ὑπὸ τὴν δη-
μιουργόν καὶ ζωογόνον αὐτοῦ ἐπίπνοιαν ἐνίκησαν οἱ ὀλί-
γοι τοὺσ πολλοὺσ, καὶ ἐστερέωσαν τῆσ μεγαλωνύμου
Ἐλευθερίας τὴν κρηπίδα, ἣν εἶχον ἤδη θέσει οἱ εἰς τὸ
Ἄρτεμισιον καὶ τὸν Μαραθῶνα προμαχήσαντεσ καὶ
θανόντεσ.»

Δ'

Ἡ σκιά τοῦ Ἀριστείδου. — Ἀναγνώσεις, δεξιώσεις καὶ
διάλογος μετὰ τοῦ Θεμιστοκλέους

Ἐσίγων καὶ ἄλλοι σκικὶ καὶ, ἀθροῦσως ἀθροίζόμενοι
περὶ τὸν Δημοσθένη, ἠτένιζον τὸν Θεμιστοκλέα ἐν σιω-
πηλῷ θαυμασμῷ. Ἀπὸ τῆς ἄκρας τοῦ νεφελώδους ἐκεί-
νου ἔσμου ἀπεσπάσθη τότε, χωρήσασα πρὸς τὸν Θεμι-
στοκλέα, σκιά τις. «Διέστημεν καθ' ἅπαντα τὸν βίον,»
εἶπεν. «Τὴν προτεραιάν τῆς ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος,
κύπτων ὑπὸ τὸ ὄστρακον, ὅπερ ἐξηκόντισας κατ' ἐμοῦ,
ἦλθον εἰς τὴν νῆσον καὶ ἔτεινά σοι χεῖρα ἀρωγῆς καὶ
φιλίας. Ὁ θάνατος μᾶς ἐχώρισεν ἔκτοτε. Ἄλλ' ἡ καρ-
διά ἀγαπᾷ καὶ μετὰ θάνατον. Τὸν ἔρωτα τῆς Πατρίδος
δὲν ἐξαλείφει ἢ λήθη τοῦ τάφου, καὶ ἀχμαῖα θάλλει
πέρα τοῦ μνήματος ἢ μνήμη τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς με-
γαλοπραγμῶσύνης. Θεμιστόκλεις, δέξαι ἐκ νέου τὴν
χεῖρά μου. Σὲ χαιρετίζει ὁ Ἀριστείδης, ὁ παρὰ πάσας
τάς πρὸς σὲ διαφωνίας, οὐδέποτε ἀρνηθεὶς τὴν εὐρύ-
τητα τοῦ νοῦς σου, καὶ οὐδέποτε ὑποτιμήσας τὸ βῆ-
θος τῶν ποικίλων ἐπινοημάτων καὶ μηχανημάτων σου.
καίτοι διαφωνῶν ἐνίοτε ὡς πρὸς τὴν εὐθύτητα καὶ τὸ
δίκαιον αὐτῶν». Ἰψώσε τὴν χεῖρα ὁ Ἀριστείδης,
ἀλλ' ὁ Θεμιστοκλῆς σπεύσας πρῶτος πρὸ αὐτοῦ ἤνοιξε
τοὺς βραχίονας, περιέβαλε τὸν Ἀριστείδην, καὶ κατη-
σπάσθη τὸν μέγαν κύτου ἀντίπαλον. «ὦ χαρά,» εἶπεν,

« ἡ πρώτη; ἦν αἰσθάνομαι μετὰ τὸν θάνατον, ὃν κατέ-
 γνων κατ' ἐμοῦ. Εἰς σέ τὴν ὀφείλω, Ἀριστείδη, καὶ
 εἰς τὴν θέαν τῆς πόλεως, ὑπὲρ ἧς ἀμφοτέροι ἠγωνίσθη-
 μεν καὶ ἧς ἀμφοτέροι ἔγνωμεν τὴν δυσμένειαν. Συστρα-
 τιῶτα, σὲ ἐθαύμασα πάντοτε, ἀφ' ἧς στιγμῆς παρά-
 πλευροι ἠγωνίσθημεν ἐν Μαραθῶνι ἄχρι τῆς ἡμέρας, καθ'
 ἦν, σχίζοντα τὰς ἐχθρικὰς νῆας, σὲ εἶδον ἀφικνούμενον
 εἰς Σαλαμίνα, ἔτοιμον νὰ ἀποθάνῃς ὑπὲρ τῆς Πατρίδος
 σου». — « Ποῖαι ἡμέραι ! » ἀπήντησεν ὁ Ἀριστείδης:
 « Ποῖα δόξα κατέκαλυψε τὸν Δῆμον, ποῖα δικαία ὑπε-
 ρηφάνεια ἤλαυνε τοὺς πολίτας, ἀναλογιζομένους ὅτι
 ἐπετέλεσαν ἀξίως τὸ καθήκον των, καὶ εὐτυχεῖς, διότι
 παρεσχέθη αὐτοῖς ἡ εὐκαιρία νὰ τὸ ἐπιτελέσωσιν. Πῶς
 ἐτρέψαμεν τὸν Μῆδον εἰς φυγὴν ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαρα-
 θῶνος ! Ἐνθυμεῖσαι, Θεμιστόκλεις ; Νεότητος σφρίγος
 ἐκυκλοφόρει εἰς τὰς φλέβας ἡμῶν, καὶ τοῦ πατριωτι-
 σμοῦ τὸ αἰσθημα ἐξῆπτε τὰς καρδίας μας. Ποῖα εὐγενῆς
 ὑπαρξίς, ποῖος ὑπέρτερός νοῦς ὁ πολὺς ἐκεῖνος καὶ χρηστὸς
 Μιλτιάδης ! Καὶ στρατηγὸς ὢν τις, ἐπόθει νὰ ἀπο-
 θάνῃ ὡς στρατιώτης ὑπὸ τοιοῦτον ἀρχηγόν ! Ποῖα
 βλέμματος ὀξυδέρκεια, ποῖα βαθεῖα πεπλοῖησις εἰς τοὺς
 θεοὺς, ποῖον ὕψος αἰσθήματος τὸν διέκρινεν ! Καὶ μετὰ
 τὴν νίκην ποῖα μετριοφροσύνη καὶ ποῖα ἀξιοπρεπῆς ἡ-
 θους σεμνότης ! Ἐσπαράχθη ἡ καρδία μου εἰς τὸ τρα-
 γικὸν τέλος τοῦ μεγάλου ἀνδρός, » εἶπεν ὁ Ἀριστείδης
 κατηφής. — « Θνήσκων συνεχώρησε τὸν Δῆμον, » εἶπεν
 ὁ Θεμιστοκλής, « καὶ εἰς τὴν πεπληρωμένην ἀγάπης
 φιλοπάτριδος καρδίαν του δὲν εἶχε θέσιν τὸ μῖσος ἢ ἡ

πικρία. ὦ! πόσον εἶναι προσφιλέης, πόσον εἶναι ἀξιαγάπητος, παρὰ πάσας τὰς ἀσταθείας, ὁ φίλτατος αὐτὸς Δῆμος! » εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς. « Ποσάκις εἰς τὴν ἱερὰν ἀνάμνησιν τῆς πόλεως θερμὰ ἐχύθησαν τὰ δάκρυά μου, ὅτε, ἰκέτης, ἔστενον ἐξόριστος μακρὰν τῆς Πατρίδος μου! Εὐτυχέστερος σύ, Ἀριστείδη, ἐγνώρισας τὴν πικρίαν τῆς ἐξορίας, ἀλλ' οὐχὶ ὅμως τὸ βάθος καὶ τὸ ἄλγος αὐτῆς, τελουμένης ἐν αὐλαῖς καὶ χώραις βαρβαρογλώσσοις. Πασῶν τῶν ποινῶν, πασῶν τῶν ὀδυνῶν ἢ μᾶλλον ὀξεία καὶ ἀλγείνη εἶναι νὰ στερηθῇ ὁ πολίτης τῆς πατρίδος τοῦ. Ἄστυ ἀγαπητόν, ποσάκις εἰς τὴν ποθεινὴν ἀνάμνησιν σου συνετρίβη ἡ καρδιά μου! Ὅτε, ψυχρὸν τὸ φάσμα τοῦ θανάτου καθίπτατο ἐπ' ἐμέ, ἄφοβος ἐνητένισα πρὸς αὐτό, ἀλλ' ὁ ὀφθαλμὸς ἐλύθη εἰς δάκρυα, στραφεὶς πρὸς τὴν διεύθυνσιν τῶν Ἀθηνῶν μου. Τὸ χῶμα, τῶν Ἀθηνῶν τὸ χῶμα ἐπόθουν τὴν μοιραίαν ἐκείνην ὥραν. Τὸν Ἰμηττὸν ἤθελον νὰ ἴδω, τὴν Ἀκρόπολιν, τοῦ Φαλήρου τὴν θάλασσαν καὶ νὰ διοπτρεύσω πόρρωθεν τῆς Σαλαμίνοσ τὰς ἀκτὰς! . . . ὦ πατρίσ μου, σὲ εὐγνωμονῶ διότι συνεχώρησας τὸ τέχνον σου, καὶ, μεγαλόφρων, ἠλέησας τὴν σκιάν τοῦ, χάρισσας τάφον εἰς τὰ ὄσθα μου. » — « Τί λέγεισ; » ἀπήντησεν ὁ Ἀριστείδησ. « Σὺ, ὁ Θεμιστοκλῆσ, λαλεῖσ περὶ συγγνώμης τῆσ πατρίδοσ σου; Ἡ Σαλαμίσ εἶναι ἔργον σου καὶ ἐὰν θὰ σὲ κατέκρινον μεγαλαυχούντα ἐπὶ τούτῳ, σὲ κατακρίνω οὐχ ἥττον ταπεινούμενον. ὦ Θεμιστόκλεισ, σὲ ἠυνόησεν ἐξαιρέτως ἡ Τύχη. Συνέδεσας τὸ ὄνομά σου μετὰ τῆσ περιφανεστάτης τῶν ναυμαχιῶν, καὶ δύνασαι

ἀφιλονικῆτως νὰ ἰσχυρισθῆς, ὅτι σὺ τὴν ἐνίκησας, καὶ σὺ μόνος ἦσο ὁ ἀνὴρ, οὐτινος ἔχρηζεν ὁ Δῆμος καὶ ἡ Ἑλλάς κατὰ τὰς κρίσιμους ἐκείνας ὥρας. Ἐνθυμεῖσαι ποίας ἐξόχους τιμὰς ἀπένειμεν εἰς Σὲ ἢ ἀγέρωχος καὶ ζηλότυπος Σπάρτη, ὅτε μετὰ τὴν νίκην ἀπῆλθες ἐκεῖ; Ὁ Δῆμος ὑπερηφανεύθη διὰ τὴν τιμὴν, ἣν ἡ Σπάρτη ἀπένειμεν εἰς τὸν Ἀθηναῖον στρατηγὸν καὶ πολίτην. Ἐνθυμεῖσαι τῶν Ἐφόρων τὴν δεξίωσιν; Οἱ ψυχροί, οἱ ἄκαμπτοι, οἱ σιδηροὶ ἐκείνοι καὶ χρηστοὶ ἄνδρες μονονοῦχι σὲ κατησπάζοντο, καὶ ἐνῶ ὡς μετέωρον ἀκτινοβόλον κατηύγαζε τὴν πόλιν τῆς Σπάρτης ἡ αἰμοσταγῆς ἀνάμνησις τοῦ Λεωνίδου, οἱ γέροντες σὲ ἐδείκνυον εἰς τοὺς ἐφήβους, καὶ οἱ νέοι σὲ παρηκολούθουν εἰς τὰς ὁδοὺς, ψάλλοντες τὸ ἐγκώμιόν σου! Καὶ ὅτε ἀνεχώρησας; Ὁποῖος θρίαμβος ἦτο ἢ ἐκ Σπάρτης ἀναχώρησις σου ἐκείνη; Τίς θνητὸς θὰ ἦτο τόσον τολμητίας, ὥστε νὰ τὸν διανοηθῆ, καὶ τόσον εὐτυχίας, ὥστε νὰ τὸν ἐπιτύχη; Ἡ Σπάρτη εἶχε στέψει τὴν κεφαλὴν σου μὲ στέφανον ἐκ κλάδου ἐλαίας. Τριακόσιοι—ποῖος ἀριθμὸς διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σπάρτης καὶ τῆς Ἑλλάδος—τριακόσιοι ἔφιπποι εὐπατρίδαι σὲ συνώδευσαν ἄχρι τῶν ὄριων τῆς Σπάρτης, καὶ εἰς τὴν χώραν ἐκείνην τῶν ἀνδρείων δεδοξασμένον περιήγετο τὸ ὄνομά σου, τὸ ὄνομα πολίτου καὶ στρατηγοῦ πόλεως ἀντιζήλου, ἥτις ὄμως ἀνεγνώρισε πάντοτε καὶ ἐτίμησε τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὰ ἦθη τῶν υἱῶν τοῦ Λυκούργου, καὶ εἰς οὓς πολύτιμος ἐφεξῆς προσήκει χαρακτηρισμὸς, ὁ τίτλος τῶν συμπατριωτῶν τοῦ Λεωνίδου. Καὶ ὅτε, Θεμιστόκλεις,

ἐνεφανίσθης εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας; Ὅτε ἔνθουον τὸ πλῆθος τῶν Πανελλήνων, ἀνακαλύψαν σε εἰς γωνίαν τινά, ἔνθα ἄγνωστος καὶ ἀφανὴς ἤθελες νὰ μείνης, ἠγέρθη σύσσωμον, καὶ ἐνέδωκε πᾶσα φωνὴ εἰς τὴν φωνὴν τῆς εὐφημίας σου, καὶ ἀνεστάλη πᾶς ἀγὼν εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀγῶνος καὶ τῆς νίκης σου, ὅτε ἐσαλεύθη ὁ περίβολος τῆς ἱερᾶς Ἄλτεως ἀπὸ τῶν ἤχων τῶν χειροκροτημάτων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐδονίσθησαν τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν ἀπὸ τῆς ἐνθουσιαστικῆς κραυγῆς, ἣν ἔβαλεν ἄθρόον τῶν Πανελλήνων τὸ πλῆθος ἐπευφημοῦν τὸν νικητὴν τῆς Σαλαμίνος, ὅτε ὤρμησε νὰ σὲ ἐγειρή εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ εὐγνωμονῶν ὁ πανελλήνιος λαός, θέτων ἑαυτὸν στηλοβάτην εἰς τὸν ἀνδριάντα, ἐν ἧθελε νὰ σοὶ ἰδρῦση. . . — «Στῆθι», εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς, «δὲν ἀντέχω πλέον». Καὶ τὰ δάκρυα, στάγδην ἐκχεόμενα ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῶν μεγάλων ἡμερῶν, ἐκυλίωντο ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ νικητοῦ. — «ὦ Ἀριστείδη», εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς. «Ἡ φωνὴ σου ἀνεκούφισε τὴν καρδίαν μου, καὶ γενναία, ὡς πάντα σου τὰ αἰσθήματα, ἠθέλησε νὰ ὑφάνῃ τὸν ἔπαινον τοῦ ἀνδρός, ὅστις οὐδὲν ἐξαιρετικὸν ἔπραξε, καὶ καθ' οὐ πολλὰς ἔσχε καὶ δικαίας δυσαρρεσκείας. Naί· συναρπάξει τὴν ψυχὴν ἢ δεξίωσις τῆς Σπάρτης, καὶ κορυφοῖ τὸν ἐνθουσιασμόν ἢ εὐμένεια τῶν Πανελλήνων εἰς τὴν Ὀλυμπίαν. Τί λέγεις ὅμως, Ἀριστείδη, περὶ τοῦ ἠθικοῦ ὕψους, ἐν ᾧ ἴσταται ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, πρὸς ὃν ἄθροοι στρέφονται οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν θεατῶν, ὅταν, διδασκομένων τῶν Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ ὑποκειμένου τοῦ

λόγου περί τοῦ Ἀμφικράου λέγει ὁ ὑποκριτὴς ὅτι ἐκεῖνος δὲν ἤθελε νὰ φαίνεται, ἀλλὰ νὰ ἦναι ἄριστος καὶ δίκαιος. Σύσσωμον ἐγείρεται ὄρθιον τὸ θέατρον τότε καὶ ἡ μετριοφροσύνη σου εἰς δεινὴν ὑποβάλλεται δοκιμασίαν, ὅτε ἀσάλευτα τὰ βλέμματα τῶν ἐπευφημούντων Ἀθηναίων στηρίζονται εἰς τὸν Ἀριστείδην».

Αἰδούμενος ἐταπείνωσεν ὁ Ἀριστείδης τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ἐὰν ὁ θάνατος δὲν εἶχε λύσει εἰς χοῦν τὰς σάρκας αὐτοῦ, βεβαίως τῆς μετριοφρονος αἰδοῦς τὰ χρώματα ἤθελον βάψει τὸ ἀκηλίδωτον μέτωπόν του. Ὁ Δημοσθένης, προβαίνων τότε ἐγγὺς τῶν πάλαι ἀντιπάλων, ὧν αἱ χεῖρες στενωδῶς ἤδη εἶχον συνδεθῆ, — «Προσφωνῶ» εἶπε «τὸν Δίκαιον, τὸν δεσπόσαντα διὰ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀτιθάσσου Δήμου καὶ ἐλκύσαντα ὑπὲρ αὐτοῦ ἀμέριστον τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ μάλλον δυσπίστου καὶ ὑπόπτου τῶν λαῶν. Τίς δύναται νὰ εἶπη ὅτι ἡ δικαιοσύνη δὲν εἶναι μεγαλοφυΐα ; Σιγῶσα, ὑποτάσσει τὸν πολυτάραχον Δῆμον, καὶ ἀποφαινομένη, ματαιοῖ τῆς πολιτικῆς εὐφυΐας τὰς βαθείας, ἀλλ' ἀδίκους ἐμπνεύσεις. Ἐνθυμήθητι τὴν συμβουλήν, ἣν ὁ μέγας συμπολίτης σου, ὁ παρῶν ἐδῶ τὴν στιγμὴν ταύτην, ἔδωκε περί τοῦ στόλου τῶν συμμάχων τοῦ ὀρμουῦντος ἐν Παγασαῖς. Ὁ ζηλότυπος Δῆμος ἔστερξε ν' ἀπεκδυθῆ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ καὶ νὰ καταστήσῃ Σέ, Ἀριστείδην, δικαιτητήν. Ἀνένευσας, καὶ συνετρίβῃ τοῦ νικητοῦ τῆς Σαλαμίνας ἡ πρότασις. Τίς μέγας πολιτευτής, τίς μέγας ναύαρχος ἢ στρατηγὸς ἤσκησε τοσαύτην ἐν Ἀθήναις ἐπιρροήν, ὅσην Σὺ, πρυφεροῦσής τῆς προσω-

μίας σου ὡς Δικαίου; Καὶ ἐὰν ἀειθαλῆς ἀκμάζη ἢ μνήμη τῶν πολεμικῶν ᾗθλων, παράπλευρος τῆς ἐκ τούτων δόξης χωρεῖ ἢ τιμῇ, ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐγνώρισαν καὶ ἐσεβάσθησαν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν δικαιοσύνην. Ἐὰν ἦναι δύνამεις αἱ τριῆρεις καὶ οἱ ὀπλίται, ὑπερτέρα οὐχ ἦτον εἶναι ἢ ἐν ταῖς πόλεσι παρουσία ἐναρέτων ἀνδρῶν. Ἐμπνέοντες τὴν δημιουργὸν πεποιθήσιν, ριπίζουσιν εἰς τοὺς κινδύνους τὸ θάρρος, καὶ ἢ πρὸς αὐτοὺς καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν ἐμπιστοσύνη ὑπερβάλλει κατὰ τὰς ὥρας τῆς κρίσεως καὶ τῶν κινδύνων τοὺς στόλους καὶ τοὺς στρατοὺς. Συνεχῶς ἠττάται ἢ δύνამεις καὶ ὁ πλοῦτος, οὐδέποτε ὅμως ἢ ἀρετῇ. Πᾶς ὀπλίτης ἐκαλύφθη μὲ δόξαν ἐν Μαραθῶνι. Σὲ ὅμως, Ἀριστείδη, Σὲ μόνον ἔταξαν φύλακα τῶν λαφύρων. Τὸ κῦρος τῆς φωνῆς σου ἂν δὲν ἐπεσχίασεν, ἦρθη ὅμως ἄχρι τοῦ ὕψους, ὀπόθεν ἐξηγγέλλετο ἢ ἀδέκαστος τῶν δικαστηρίων φωνή. Καὶ ὅτε κατηγορήθης ὡς παρασκευάζων ἑαυτῷ μοναρχίαν ἀδορυφόρητον, ἔγραψας μόνος τὸ ὄνομά σου εἰς τὸ ὄστρακον τοῦ χωρικοῦ, βαρυνομένου νὰ σὲ ἀκούῃ Δίκαιον, καὶ ἐξῆλθες τῆς πόλεως εὐχόμενος τοῖς θεοῖς ὅπως ἢ πατρίς μηδέποτε λάβῃ ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς σου».

Στενοχωρία τις ἐπεφάνη εἰς τοῦ Θεμιστοκλέους τὸ πρόσωπον. Ἐνθυμούμενος, ὅτι αὐτὸς ὑπῆρξε τοῦ Ἀριστείδου ὁ δεξιώτερος διώκτης, ἤλγει ἐπὶ τούτῳ, καὶ ἴσως ὁ ἔλεγχος ἔδακνε τὴν μεγάλην αὐτοῦ ψυχὴν. Ἐνθουσιώδης ὁ Δημοσθένης, ἀποτεινόμενος ἐκ νέου πρὸς τὸν Ἀριστείδην, — «Ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σου» εἶπε «μονα-

δική αὐγάζει ἡ αἴγλη τοῦ Δικαίου. Πολλοὺς ἔσχε στρατηγούς ἢ Ἑλλὰς, πολλοὺς ναυάρχους, πολλοὺς ἐξόχους πολίτας καὶ πολιτευτάς, ἀλλ' ἓνα Δίκαιον, Σέ, Ἀριστείδη! Στρατηγός, ἐξεδύθης τὴν στρατηγίαν, καὶ ὡς ὀπλίτης ἐπολέμησας ἐν Μαραθῶνι. Ἐξόριστος διεξέπλευσας διὰ τῶν πολεμίων νηῶν, καὶ τὸ παράδειγμα τῆς αὐταπαρνήσεώς σου εἶναι ἄξιον νὰ μνημονευθῆ εἰς τὴν ἀθάνατον ἐποποιίαν τῆς Σαλαμῖνος. Ἐν Πλαταιαῖς ἡγεῖσο τῶν Ἀθηναίων, καταβαλὼν οὕτω τὸν ὕστατον λίθον εἰς τὴν ἀδαμαντίνην βᾶσιν, ἐφ' ἧς, ὑπὸ φωτὸς ἀνεσπέρου φωτιζομένη, ἦρθη Ἄπτερος ἡ Νίκη, καὶ ἡ ἑλληνικὴ θεότης Ἐλευθερία. Εἶπέ μοι περὶ τῶν Πλαταιῶν! Σὸς ἀπόγονος, ἐνθουσιῶν εἰς τὰς νίκας σας, καὶ πλειότερον εἰς τὰς ἀρετάς σας, σὲ παρακαλεῖ. Λάλησόν μοι περὶ τῶν Πλαταιῶν. Ἠκούσαμεν τὸν θαυμάσιον πρόλογον. Παρέστημεν εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ τοῦ δράματος ἐκτύλιξιν· εἶπέ Σὺ τὸν ἐπίλογον. Εἶναι ἄξιος τοῦ πολυῦμνήτου ἔργου, ὅπερ ἑτερμάτισαν καὶ συνεπλήρωσαν αἱ Πλαταιαί».

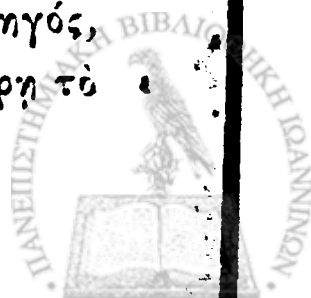
Ε'

Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη

«Ὁ Μαρδόνιος,» εἶπεν ὁ Ἀριστείδης, «πῦρ πνέων καὶ φλόγας σκορπίζων πανταχοῦ, κατέφθασεν ἀπειλητικὸς εἰς τὴν Βοιωτίαν. Τὰς προτάσεις αὐτοῦ διὰ τοῦ

ἔμου στόματος ὑπερηφάνως ἀπέρριψεν ὁ Δῆμος, καί, ὀκτακισχιλίων ἡγούμενος Ἀθηναίων, ἔσπευσεν εἰς τὰς Πλαταιάς, ταχθεὶς ὑπὸ τὸν Σπαρτιάτην στρατηγὸν Πausανίαν. Εἰς ἀναβολὰς κατετρίβοντο αἱ ἡμέραι. Ὁ τοῦς λογισμοὺς αὐτοῦ ἐπιμελῶς κρύπτων στρατάρχης, σκυθρωπὸς πάντοτε, μετήλλασσεν ἀλληλοδιαδόχως τὸ στρατόπεδον, καὶ εἰς ματαίας ἐπικλήσεις πρὸς ἕναρξιν τῆς μάχης ἐξητμίζετο τῶν συμμάχων τὸ πολεμικὸν μένος. Ἐπιμόνως οἱ χρησμοὶ ἐφαίνοντο δυσμενεῖς. Εἰς τὸ ῥῆμα αὐτῶν ὑπέεικοντες, θύουσι μεγαλοψύχως οἱ Πλαταιεῖς μερίδα τοῦ ἑδάφους αὐτῶν, αὐξάνοντες τὸ ἀθηναϊκὸν ἔδαφος καὶ προφρόνως συντελοῦντες οὕτω εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν θεσφάτων. Ἡμῶν ἢ παρατεινομένη ὁμως ἀδράνεια θρασύνει τὸν Μῆδον. Τὰ ἀκόντια αὐτοῦ φέρονται ἄχρι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, καὶ ὁ Σπαρτιάτης ὀπλίτης Καλλικράτης, βληθεὶς καιρίως, θνήσκει λυπούμενος οὐχὶ διότι ἐκπνέει, ἀλλὰ διότι, ὑπακούων εἰς τὴν αὐστηρὰν τοῦ Πausανίου διαταγὴν, τελευτᾷ χωρὶς νὰ μεταχειρισθῇ τὸ ξίφος του. Ὁ τῶν Πιτανκτῶν λοχαγὸς Ἀμομφάρετος ἀσχάλλει διὰ τὰς συνεχεῖς τῶν θέσεων ἀλλαγὰς καὶ ἐν σιγμῇ ὀργίλης, ἀλλ' εὐγενεῦς ἀνυπομονησίας δηλοῖ, ὡς γνήσιος Σπαρτιάτης, ὅτι δὲν φεύγει πλέον πρὸ τῶν βαρβάρων οὐδὲ κινεῖται ἀπὸ τῆς θέσεως, ὅπου συνέπεσε νὰ εὐρεθῇ. Τὸ θράσος τῶν Λυδῶν, ὀρώντων τὴν ἀπράξίαν ἡμῶν, ἐξικνεῖται καὶ ἄχρι τοῦ ἀρπάσαι τὰ πρὸς τὰς θυσίας ἐπιτήδεια, ἅτινα ὁ Πausανίας εἶχεν ἀθροίσει. Ὁ σπαρτιάτης στρατηγός, δυσμενεῖς ἔτι κρίνων τοὺς οἰωνούς, διστάζει νὰ σύρῃ τὸ

ξίφος, τῆς μάχης δίδων τὸ σύνθημα, ἀλλὰ, τιμωρῶν τὴν
 ἠρκασύτητα τῶν Λυδῶν, πατάσσει αὐτοὺς καὶ σκορπίζει
 διὰ ῥαβδισμῶν. Πρὸς τὸ ἱερόν τῆς Κιθαιρωνείας Ἡρας
 ἀνατείνων τὰς χεῖρας εὔχεται ὁ Πausανίας καὶ παρα-
 χρῆμα οἱ μάντεις ἀγγέλλουσιν αἰσίους τοὺς οἰωνούς. Κο-
 χλάζει ἡ ὄργη εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, τὸ μῖσος εἰς τὴν καρ-
 διάν, καὶ οὐδὲν δύναται πλέον νὰ χαλινώσῃ τὴν φορὰν
 τῶν Ἑλλήνων. Τὰ ξίφη ἀνασπᾶσαντες, προτείναντες τὰς
 ἀσπίδας καὶ τοὺς θεοὺς ἐπικαλεσθέντες οἱ ἄθηναῖοι.
 ὀπλῖται, ὀμνύουσιν εἰς ἐπήκοον τόνδε τὸν ὄρκον : «Οὐ
 »ποιήσομαι περὶ πλείονος τὸ ζῆν τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲ
 »καταλείψω τοὺς ἡγεμόνας οὔτε ζῶντας οὔτε ἀποθανόν-
 »τας, ἀλλὰ τοὺς ἐν τῇ μάχῃ τελευτήσαντας τῶν συμ-
 »μάχων ἅπαντας θάψω καὶ κρατήσας τῷ πολέμῳ τῶν
 »βαρβάρων, τῶν μὲν ἀγωνισαμένων ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος
 »πόλεων οὐδεμίαν ἀνάστατον ποιήσω, τὰς δὲ τὰ τοῦ
 »βαρβάρου προελομένας ἀπάσας δεκατεύσω, καὶ τῶν ἱε-
 »ρῶν τῶν ἐμπρησθέντων καὶ καταβληθέντων ὑπὸ τῶν
 »βαρβάρων οὐδὲν ἀνοικοδομήσω παντάπασιν, ἀλλ' ὑπό-
 »μνημα τοῖς ἐπιγιγνομένοις ἐάσω καταλείπεσθαι τῆς
 »τῶν βαρβάρων ἀσεβείας». Πολέμου κραυγὴ βροντᾷ εἰς
 τὴν ἀτμοσφαῖραν· ἐπὸμνυνται τοὺς θεοὺς οἱ ὀπλῖται,
 πνεῦμα σφαγῆς ἐμπνέει εἰς τοὺς Ἕλληνας ὁ φιλαίμα-
 τος Ἄρης, ἡ Δόξα καὶ ἡ Νίκη ὑπερθεν τοῦ ἐλληνικοῦ
 στρατοπέδου ἱπτάμεναι ἀναπτύσσουσι τὰς πτέρυγας
 των καὶ ἡ Φῆμη ἐτοιμάζεται ἀκάθεκτος νὰ σαλπίσῃ
 τὸν θρίαμβόν τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας. Τοῦ ση-
 μείου δόθέντος, ἐφορμῶσιν ἀκατάσχετοι οἱ Ἕλληνες

ὀπλίζεται, καὶ μετ' ὀλίγον ρίπτονται τὰ ἀκόντια, καὶ τὸ ξίφος μόνον ἀκούραστον ἐπιτελεῖ τὸ φονικὸν ἔργον. Κατὰ κράτος ἠττήθησαν οἱ βάρβαροι. Πίπτει ὁ ἡγέτης τοῦ βαρβαρικοῦ ἰππικοῦ Μασίστιος, καθημαγμένος κυλίεται εἰς τὸ ἔδαφος ἄπνους ὁ Μαρδόνιος αὐτὸς καὶ ὀγκωθεὶς ὁ Ἀσωπὸς κυλίνει γοργότερον τὸ αἱματοβαφές αὐτοῦ ρεῦμα. Σαλπίζει πανταχοῦ τὸ εὐφρόσυνον ἄγγελμα ἢ Νίκη. Τρόπαια, τὴν ἀρετὴν τῶν Ἑλλήνων ἐξαγγέλλοντα, ἐγείρονται εἰς τὰς Πλαταιάς οἱ λόφοι τῶν βαρβαρικῶν πτωμάτων. Πλούσια συγκομίζονται τὰ λάφυρα, δῶρον ἄδωρον ἰοβύλον τοῦ ἠττηθέντος εἰς τὸν νικητήν, καταχθόνιος καὶ ὑπουλος δούρειος ἵππος, ἀπὸ τῶν σπλάγχχνων τοῦ ὁποίου δεινὸν ἐξεχύθη ἀρξαμένης πολιτικῆς ἐκλύσεως δηλητήριο. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα, ἠγουμενων τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Σπάρτης, εὐγνωμονοῦσα προσέπεσεν εἰς τοὺς θεοὺς. Εἰς τὰ Πυθόχρηστα ὑπακούοντες οἱ Ἕλληνες, ἀποσβεννύομεν πάντα τὰ ὑπὸ τῶν βαρβάρων μίανθέντα ἐν τῇ γῶρᾳ πυρά, καὶ ὁ πλαταιεὺς πολίτης Εὐχίδας, σπεύσας εἰς Δελφοὺς, ἀγνίσας τὸ σῶμα, καὶ δάφνη στεφανωθείς, λαμβάνει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ πυρός, καὶ χωρῶν πρὸς τὰς Πλαταιάς φθάνει πρὶν ἢ ὁ ἥλιος δύσῃ, ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ διανύσας χιλίους σταδίους. Ἀσπασάμενος δὲ τοὺς πολίτας καὶ τὸ πῦρ παραδοὺς καταπίπτει γαμαὶ καὶ θνήσκει μετὰ μικρόν. Ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τῆς Εὐκλείας Ἀρτέμιδος θάπτουσιν οἱ Πλαταιεῖς τὸν φιλόπατριν καὶ εὐσεβέστατον πολίτην. Ἔθυσεν ἐκατόμβας εἰς τὸν βωμὸν τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς ἢ Ἑλλάς, καὶ, εὐλαβῆς εἰς τὴν μνή-

μην τῶν πεσόντων, ἤγειρεν εἰς αὐτοὺς ἐμπρέποντα τρό-
παια, τιμήσασα, καὶ δι' ἀγῶνων ἔτι, τὴν ἱεράν καὶ
τετιμημένην αὐτῶν μνήμην. Κατὰ τοὺς ἀγῶνας τῶν
'Ελευθερίων θύων τῶν Πλαταιέων ὁ ἄρχων καὶ σπέν-
δων, - «Προπίνω» λέγει «τοῖς ἀνδράσι, τοῖς ὑπὲρ τῆς
«Ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανοῦσιν.» Τῶν θεῶν ἡ
εὐμένεια συνεπλήρωσε κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὸ ἔργον
τῆς δικαιοσύνης, καὶ ἀδυσώπητος ἡ Νέμεσις ἔπληξε μὲ
τὴν ἀσφαλῆ αὐτῆς χεῖρα διττῶς τοὺς βαρβάρους. Καθ'
ἦν ὥραν ὁ Πausανίας καὶ οἱ Ἄθηναῖοι ἐνίκων τὸν Μη-
δον ἐν ταῖς Πλαταιαῖς, ὁ Λεωτυχίδης καὶ ὁ Ξάνθιππος,
τῆς Σπάρτης τέκνον ὁ μὲν, τῶν Ἀθηνῶν ὁ δέ, συνέτριβον
περὶ τὴν Μυκάλην τὸν βάρβαρον, καὶ ἡ Δόξα, ἀποκό-
πτουσα ἀπὸ τῆς αὐτῆς ρίζης τῆς δάφνης τὸν κλάδον,
ἔστεφε, κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν, τὴν Σπάρτην καὶ
τὰς Ἀθήνας, στέφουσα τὴν Ἑλλάδα ἐν ταῖς ἐπιφανε-
στάταις τῶν πόλεων αὐτῆς».

Δάκρυα ἠυλάκωσαν τοῦ Ἀριστείδου τὰς παρειάς.
«Πατρίς μου,» εἶπε, «Πατρίς μου ἀγαπητή, ποῖα εὐ-
δαιμονία ν' ἀγωνίζεται τις, νὰ νικᾷ, νὰ θνήσκῃ ὑπὲρ
Σοῦ». Κάθυγρα ἦσαν καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους τὰ βλέ-
φαρα! Δεινῶς ἐβόμβων αἱ σκιαί· - «Τίς θὰ δώσῃ ἡμῖν
τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα;» ἔλεγον. «Ὀπλῖται, ζητοῦμεν
καὶ πάλιν νὰ στρατεύσωμεν, πολῖται, νὰ βουλευθῶμεν
καὶ πάλιν ὑπὲρ τῶν κοινῶν. Τὸ ξίφος, τὸ περσοκτόνον
ξίφος ζωσθῶμεν ἐκ νέου», ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι. «Θεμι-
στόκλεις, ἰδοὺ τῆς Σαλαμῖνος ἡ θάλασσα. Ἀριστείδη,
ἰδοὺ ἡ πρὸς τὰς Πλαταιὰς ἀγοῦσα. Θεοί, ἐὰν ἡ Πατρίς

κινδυνεύη, δότε ἡμῖν ἐπὶ μικρὸν μόνον τὴν ζωὴν. Ἐπιτρέψατε καὶ ἐπ' ἐλάχιστον ἔτι νὰ ζήσωμεν. Νὰ ζήσωμεν ἴν' ἀποθάνωμεν,» ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι. «Ν' ἀποθάνωμεν παραχρῆμα, ἔνοπλοι, μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης τῆς πόλεως καὶ τῆς προσφιλεστάτης Ἑλλάδος! . . .»

Γ'

Μετ' ἀλγους πατριωτικοῦ ἀφηγεῖται ὁ Δημοσθένης τὰς τύχας τῆς πόλεως ἄχρι τῆς ἐν Σαιρωνείᾳ μάχης

— «Εὐχαριστῶ τοὺς θεοὺς,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης, «ἐπιτρέψάντας νὰ ἀκούσω ἀπὸ τοῦ στόματός σας τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν τὰ ἀφθίτα κλέα. Θεμιστόκλεις, Ἀριστείδης, σὰς μακαρίζω. Δάφνης στέφανος περιβάλλει τὴν κεφαλὴν σας. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα ὑμνεῖ τὸ ὄνομά σας, καὶ εἰς τὸν φαινὸν καὶ φιλόδημον δρόμον σας ἐπιδεικνύετε τοὺς ἀνυπερβλήτους σταθμοὺς τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν. Ἡμέρας δόξης ἠτένισεν ὁ ὀφθαλμὸς σας, καὶ παιᾶνες νικῶν ἐλληνικῶν κατέκλήλησαν τὰ ὠτά σας. Τῆς διχονοίας ἢ Ἐριννὺς δὲν εἶχε σπαράξει τὸ σῶμα τῆς Ἑλλάδος, οὔτε ἄσβεστον ἄγουσα τοῦ μίσους τὸν πυρσόν, καταφλέξει τὰς συνειδήσεις καὶ ὀπλίσει κατ' ἀλλήλων τοὺς ἀδελφοὺς καὶ τὰς πόλεις. Δυστυχῆς ἐγώ, ὁ εἰς τὴν μνήμην τῆς εὐκλείας τοῦ Δήμου εἰς ἀπρόσιτα μεταρ-

σιούμενος ὕψη καὶ οἰκτρῶς ἐκείθεν κατακρημνιζόμενος ὅπως θεωρήσω τί ; Τὴν Χαιρώνειαν! . . . Τὴν μοιραίαν, ἀλλ' ἀναπόδραστον ἔκβασιν τῆς ἐνσκηψάσης εἰς τὴν Ἑλλάδα συμφορᾶς ! Διατί, ἀνοικτείρμονες εἰς τὸ ἄλγος μου, οἱ θεοί, νὰ παρατείνωσιν ἄχρι τῆς ἀπαισίας ἡμέρας ζωὴν ματαίως διαρρέυσασαν ; Διατί νὰ μὴ πέσω μαχόμενος ὑπὲρ τῆς πόλεως, καὶ, ἀπευθύνων τὸ ἔσχατον πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν προσφώνημα, νὰ κατέλθω ὑπὸ τὴν γῆν μίαν συνεπιφέρων ἀλγηδόνα, τὸ ὅτι δὲν ἠτύχησα νὰ προσενέγκω λυσιτελῆ τῷ Δῆμῳ ὑπηρεσίαν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς γλυκείας βαυκαλώμενος ἐλπίδος, ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποτραπῆ ἢ συμφορᾶ, ἦν εἶδον οἱ ἐμοὶ ὀφθαλμοί ;» — « Πτοεῖς τὸν νοῦν ἡμῶν, » εἶπον ταυτοχρόνως οἱ νικῆται τῆς Σαλαμῖνος καὶ τῶν Πλαταιῶν. « Ποῖον δυστύχημα ἐπέσκηψεν ἐπὶ τὴν πόλιν ; καὶ διατί ὁ πένθιμος οὗτος λόγος, ὁ μεστὸς πικρίας καὶ ἀπογνώσεως ; Τίς εἶσαι ; » — « Ἀθηναῖος πολίτης, » ἀπήντησεν ὁ Δημοσθένης. « Πολίτης ἀμέτρως δύσμοιρος, τῆς πατρίδος του τὴν δουλείαν ἰδὼν, καὶ ἐφ' ὃν ἔλαχε τὸ θλιβερόν καθῆκον, ἀφοῦ δὲν ἠτύχησε νὰ ἀποθάνῃ μαχόμενος, νὰ ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπιτάφιον εἰς τοὺς πεσόντας εἰς τὴν μάχην. . . . τὴν μάχην, τὴν κατακυρώσασαν, μετὰ τοὺς ἐμφυλίους ἀγῶνας, τὴν δουλείαν τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος ἀπάσης ». Δεινῶς συνεκλονισε τὸ ἀκουσμα τοὺς ἀνδράς ἐκεῖνους. Ἡ ἀνόμοιος αὐτῶν φύσις ἐπλήγη ὁμοιομόρφως, καὶ, ὀρμῶντες ἀνησύχως πρὸ τοῦ Δημοσθένους, — « Εἶπέ, » ἐφώνησαν, « εἰπέ ἡμῖν τὰς τύχας τῆς πόλεως ἀφότου τῆς

Μοίρας ἢ ψαλλίς ἀπέκοψε τὴν ζωὴν μας. Κἂν ἔτι δεινὰ θ' ἀφηγηθῆ ἡμῖν τὸ εὐγλωττον στόμα σου, εἰπέ ὁμως. Ἐὰν βάρῃ ἦναι τὸ κτύπημα, θὰ δεηθῶμεν τοῖς θεοῖς νὰ σώσῃ τὴν πόλιν. Εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ δυνάμεθα, ἀφοῦ ὁ θάνατος ἀφῆρεσεν ἡμᾶς τὴν γλυκεῖαν ἐλπίδα καὶ εὐκαιρίαν νὰ ἐργασθῶμεν καὶ πάλιν ὑπὲρ τῆς τωτηρίας τῆς καὶ νὰ πολεμήσωμεν ὑπὲρ αὐτῆς.»

— «Ἀφήκατε ἀκμάζουσιν τὴν πόλιν,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Ἐφ' ἱκανὸν εἰσέτι χρόνον ἠκτινοβόλησε τὸ μετέωρον τῆς ἀκμῆς, ἀλλ' ἤδη ἤρξατο ὠχρίων ἐν τῇ φορᾷ τῆς γοργῆς αὐτοῦ δύσεως. Τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης ἡ ἀμιλλα ἐκλείσει τὴν Ἑλλάδα, καὶ αὐτῶν ἡ ἀντιζηλία κατεκρήμνισεν αὐτὴν καὶ ἑαυτὰς ἀπὸ τοῦ ὕψους, ἐνθα φωτεινῶς ἐσταδιοδρόμουν. Πόλεμος ἀδελφοκτόνος, Πελοποννησιακὸς κληθεῖς, ἐξερράγη ἀκατάσχετος μετὰ τῆς Σπάρτης καὶ τῶν Ἀθηνῶν. Ἐκαστον ἔτος εἰσελαύνοντες ἐδενδροτόμουν τὴν Ἀττικὴν οἱ Λακεδαιμόνιοι, καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, τῶν τριήρων ἐπιβαίνοντες, ἐλυμαίνοντο τὰ παράλια τῆς Λακωνικῆς. Μέγας πολιτευτῆς, ἀξιοθαύμαστος καὶ εἰς τὰ σφάλματα αὐτοῦ, ἦρχε τὰ πρῶτα ἔτη τῶν κοινῶν. Ἐσβέσθη! Καὶ βδελυροὶ δημαγωγοὶ ἀνῆλθον τότε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν, καὶ ἀναρχίας πνεῦμα καὶ ἐκλύσεως ἐπέπνευσεν ἀχαλίωτον ἐπὶ τὸν Δῆμον. Ὁ τύφος τῶν δημαγωγῶν ἐπατάχθη μετὰ τῆς ζωῆς· ἀλλ' ἐπατάχθησαν καὶ τῆς πόλεως οἱ στρατοί, καὶ αἱ εἰς αὐτὴν πεποιθήσεις τῶν συμμάχων καὶ ἡ εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις ἐμπιστοσύνη. Ἄνθρωπος φλογερός, περίεργον κράμα ἐξόχων πλεονεκτη-

μάτων και μεγάλων ελαττωμάτων ανάλαμβάνει τότε να κυβερνήσῃ τὸν Δῆμον. Ἄλλ' ἢ Σικελία, εἰς ἣν τῆ εἰσηγήσει αὐτοῦ ἐξέπεμψεν ὁ Δῆμος τὸν λαμπρότατον και ἰσχυρότατον τῶν στόλων τῆς, ὑπῆρξεν ὁ σκόπελος, καθ' οὗ συντρίβει ἐαυτόν. και τὴν δημοκρατίαν ὁ Ἀλκιβιάδης. Ἐπανέρχεται, νικᾷ, ἡττᾶται και ἐξόριστος σπεύδει, τῶν Ἀθηναίων ὁ στρατηγός, να καταφύγῃ ἀδόξως εἰς Πέρσου δεσπότη τὴν αὐλήν. Ἄλλ' ὅτε ἀτυχεστάτη ἐκβασίς ναυτικῆς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ἀποστολῆς παρέδωκεν εἰς χεῖρας σπαρτιάτου ναυάρχου τὰς τριήρεις τῆς Δημοκρατίας, ἐτρώθη καιρίωτατα ἡ πόλις, οὐδ' ἠδυνήθη ἐκτότε ν' ἀναλάβῃ και ἐλάχιστον καν μέρος τῆς προτέρας ἀκμῆς. Ὑπὸ τοὺς ἤχους αὐτῶν κατερρίφθησαν τὰ τείχη τῆς πόλεως, ὧν τὴν οἰκοδομὴν ἐπεχειρήσατε σεῖς, και μετὰ τύσης ἐπερατώσατε καρτερίας και δεξιότητος. Τυραννικωτάτη ὀλιγαρχία ἰδρύθη εἰς τὴν πόλιν τῆς ἐλευθερίας και τῆς ἰσότητος. Ἐναμίλλως τὸ κώνειον και τὸ ξίφος ἐθέριζε τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, και ἡ σκληρὰ ἐξορία ἐκρίνετο εὖνοια ἐξαιρετικὴ διὰ τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηναίων, ὧν τὴν ζωὴν δὲν εἶχον σβύσει οἱ δῆμιοι τῶν Τριάκοντα. Εἰς πολεμικὴν ἀδοξίαν ἔρρευσαν διὰ τὴν πόλιν οἱ μετέπειτα χρόνοι. Ἦνθησεν ἡ φιλοσοφία, εἰς ὕψος ἀνυπέβλητον ἀνήχθη τὸ δράμα, ἀπὸ τῆς σμίλης τοῦ ἔρμογλύφου ἐξεπορεύθη ζωῆς πνεῦμα ζωοποίησαν τὸν λίθον, ἀλλὰ τὰ ἦθη, ἀλλὰ τὸ φρόνημα τῶν πάλαι χρόνων εἶχεν ἤδη ἐκπέσει. Και ὅμως, ἐν χρόνοις ἀδοξίας, ἀδοξότεραι ἔτι ἀνέτειλαν ἡμέραι. Πύθοι κατακτῆσεως

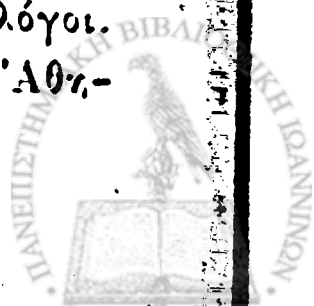

παντός τοῦ Ἑλληνικοῦ φλέγουσι τὴν ψυχὴν τοῦ μακεδόνος Φιλίππου. Ἡ μάχη τῆς Χαιρωνείας ὑπῆρξεν ἢ ἢ ἀπαισία κορωνίς, ἢ ἐπιστέψασα σειρὰν ὄλην σφαλμάτων, ἐκλύσεως πολιτικῆς, καὶ ἐκπτώσεως φρονήματος καὶ πεποιθήσεων. Ἐτάφη ἐκεῖ ἢ ἢ ἑλληνικὴ ἐλευθερία, καὶ οἱ θεοὶ μόνοι γνωρίζουσι πότε πλέον θὰ ἐγεῖρθῃ. Καὶ εἰς ἐμέ, τὸν διὰ παντός τοῦ βίου ἀγωνισθέντα ὅπως ἀποτρέψω τὴν φρικτὴν λύσιν, εἴμαρτο τὸ ἐπώδυνον καθῆκον νὰ εἶπω τὰς ἀρετὰς τῶν πεσόντων. Τὸ ἄλγος μὲ κατέβαλε, καὶ τὸ δηλητήριο συνέτριψε βραδύτερον τὸ ἄλγος. Εἰς νύκτα σκοτεινὴν ἐβύθισα ἐκουσίως τὸν βίον. Ἀπὸ τῆς γραφίδος, ἀφ' ἧς δηλητήριο ἐεχύθη, ταλαιπωρήσαν τὸν τύραννον, ἀπεμύζησα τὸ φάρμακον, ὅπερ παρέδωκεν εἰς λήθην τοῦ βίου μου τὸ ἀφῆρητον ἄχθος. Καὶ τὴν ἀνάστασιν τῆς Πατρίδος εὐχόμενος, καὶ αὐτὴν πειρώμενος νὰ διίδῃ διὰ τοῦ ἡμισβέστου ὀφθαλμοῦ του, θνήσκει εἰς τὴν Καλαυρίαν ὁ Δημοσθένης !»

Ζ'

Κατήφεια τῶν σκιῶν. Ὀδυνηρὰ ἀποκαρτέρησις τοῦ Ἀριστείδου. Ὁ Θεμιστοκλῆς διαχίει καὶ πάλιν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλπίδα

Ἐσίγησεν ὁ ρήτωρ, καὶ ὡς ἀναπάλσεις νεκρικῶν ἤχων ἀπήχησαν εἰς τὸ κενὸν οἱ ἔσχατοι αὐτοῦ λόγοι. Πένθιμος στυγνότης ἐσχίασεν ἤδη τὰς ὄψεις τῶν Ἀθη-

ναίων. « Ἐδουλώθη ἡ Πατρίς », ἠκούσθη ὑπόκωφος φωνή, ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν σκιῶν ἐκείνων ἐξεληθοῦσα. « Ἐμαράνθησαν αἱ περσικαὶ δάφναι, καὶ ἡ Δύξα, λιπούσα τὰς κορυφὰς τῶν τροπαίων, ἀπέπτη ζητοῦσα, τίς οἶδε ποῦ, ἄσυλον. Νυκτόβια πτηνά, ἐπὶ τῶν ἔρειπίων τῶν καταρρευσάντων τροπαίων καθιπτάμενα, κρώζουσι γοερῶς, καὶ παρὰ τὸν τάφον σου, Θεμιστόκλεις, δὲν φέρει πλέον ἢ θάλασσα ἀσπίδας περσικὰς, οὔτε νικητηρίων παιάνων ἤχοι ἤχοῦσι τὰς νύκτας, ἀπὸ τοῦ αἰωνίου ὕπνου καλοῦντες τοὺς Περσοκτόνους μαχητὰς ὑπὸ τὸ σύνθημα τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἐκδικήσεως. Ἀριστείδη, Θεμιστόκλεις, Μιλτιάδη, Κίμων, ἐπανέλθετε εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Δῆμος χρῆζει τοῦ φωτεινοῦ πυρσοῦ τῆς διανοίας σας, καὶ τοῦ βάρους τῆς χειρὸς σας. Ἄδοξια καλύπτει τὴν πόλιν· καὶ ἐὰν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσιν ὑπὸ τὴν γῆν ὁ Δαρεῖος καὶ ὁ Ξέρξης, αἱ μυριάδες τῶν μῆδων πολεμιστῶν, καθ' ὧν πρῶτον κατήγαγε τὸν θάνατον τὸ ἐλληνικὸν ξίφος, βεβαίως, ἤθελε σκιρτήσῃ ἐξ ἠδονῆς ἢ καρδία αὐτῶν, ὀρώντων τὴν ταπείνωσιν τῆς πόλεως, καὶ μειδιάσει τὸ χεῖλος, ἐφ' οὗ ἢ ἐλληνικὴ μῆνις τὸ ἄλγος μόνον καὶ τὴν πικρίαν εἶχεν ἀφήσει ».

Ἡ λυθεῖσα γλῶσσα τοῦ Ἀριστείδου ἠρμήνευσε τὸ ἄλγος τῶν σκέψεων αὐτοῦ. Ὁκτερε τῆς πόλεως τὴν κατὰπτωσιν καὶ ἐξήγησε τὰς αἰτίας αὐτῆς. « Ἴδού », εἶπε, « ποῦ ἤγαγε τὰς Ἀθῆνας ἡ χαλάρωσις τῆς ἠθικῆς καὶ τοῦ εὐγενοῦς φρονήματος ἢ νοθεία. Οὐχὶ οἱ στρατοὶ καὶ οἱ στόλοι τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ τῶν πολιτῶν ἡ ἀρετὴ ἀπετέλεσε τῆς πόλεως τὴν δύναμιν. Αὐτὴ

κατενίκησε τὸν Μζδον, καὶ αὐτῆς ἢ ἔκλειψις ἢ ἡ ἀλλοίωσις ἤγαγε τὸν ξένον εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ ἀδούλωτος πόλις, ἢ τὸ κράτος αὐτῆς ἐκτείνασα εἰς τὰς ἀκτὰς καὶ τὰ μεσόγαια τῆς Ἀσίας, δεδουλωμένη κατὰκειται ὑπὸ τὴν λόγχην μακεδόνας ὀπλίτου. Φρικτὸν μοι ἔδωκας ἄγγελμα,» εἶπεν εἰς τὸν Δημοσθένην. «Κἂν ὁμως, φειδόμενος τῆς ἐμῆς οὐδύντης, δὲν ἐξήγειρας τὴν πτώσιν τῆς πόλεως, ἀσφαλῶς θὰ τὴν ἐμάντευον συνάγων ἀπὸ τῶν σῶν λόγων, ὅτι εἰς παρακμὴν μετέπεσε τὸ ὑψηλόφρον αἰσθημα, καὶ τῆς δόξης ὁ ἔρωσ καὶ τῆς ἀρετῆς δὲν θερμαίνει πλέον τὰ στήθη τῶν Ἀθηναίων. Προάγγελος πτώσεως καὶ ἀδοξίας τῶν πόλεων ἐπιφαίνεται πάντοτε τοῦ εὐγενοῦς φιλοπατρῖδος ἐνθουσιασμοῦ ἢ ἔκλειψις, καὶ ἢ εἰς τὸ γενικὸν τῆς πόλεως συμφέρον ὑποκχτάσταις τοῦ ἀτομικοῦ ἐγωῖσμοῦ. Θάνατος καὶ ἀσφαλὲς ὄνειδος ἀναμένει τὴν πόλιν ἐκείνην, ὅσον δήποτε καὶ ἂν ἦναι πλουσία ἢ ἰσχυρά, ὅπου ὁμως προγεγραμμένη διώκεται ἢ ἀρετή, καὶ τῆς πατρῖδος ὁ ἔρωσ καὶ ὁ ὑπὲρ αὐτῆς ἀπεριόριστος ἐνθουσιασμός δὲν ἐλαύνει, δὲν κατακυριεύει, δὲν μεταρσιοῖ ἀδιαλείπτως καὶ ἀμερίστως τὰς καρδίας καὶ τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν».

Περίλυπος ἐστράφη πρὸς τὴν σύγχρονον πόλιν ὁ Ἀριστείδης, καὶ ὑπολαβὼν ἴσως ὅτι αὕτη ἦτο ἡ δουλωθεῖσα πόλις τοῦ Δημοσθένους, τὴν ἐθεώρησε μετ' ἀπέλπιδος στοργῆς, καὶ οἱ λυγμοὶ ἀνῆλθον ἀπὸ τοῦ δικαίου καὶ φιλοπατρῖδος στήθους του. Ὑψωσε τὴν ἄκραν τῆς γλαμύδος του, καὶ, θέλων νὰ κρύψῃ τὰς βικίας συγκινήσεις καὶ τὰ δάκρυά του, ἐκάλυψε δι' αὐτῆς τὸ πρόσ-

ωπον. Ὀχρὸς ὁ Θεμιστοκλῆς προεχώρησε τότε πρὸς τὸν Ἀριστείδην. — « Ἀπελπίζεσαι, » τῷ λέγει, « περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως; Ποῦ εἶναι τὸ θάρρος σου λοιπόν; Καὶ ἐὰν Σὺ, τοιοῦτος ὢν, λιποψυχεῖς, τί θὰ πράξῃ ὁ Δῆμος, καὶ παρὰ τίνος θ' ἀντλήσῃ τῆς ἰδίας ἀναστάσεως τὴν δύναμιν; Ἀριστείδη, δὲν σέ ἀναγνωρίζω. Δὲν ἀναγνωρίζω τὸν ἡρωϊκὸν μαχητὴν τοῦ Μαραθῶνος, τὸν συνετὸν στρατάρχην ἐν Πλαταιαῖς. Τὸ θάρρος οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐγκαταλείπῃ τοὺς λαοὺς, ἰδίᾳ ὅμως καὶ ἐξαιρέτως τοὺς ἡγέτας τῶν λαῶν. Ἀδύνατον, Ἀριστείδη, ἀδύνατον νὰ μείνῃ ἐν ἀδοξίᾳ καὶ δουλείᾳ ἡ πόλις. Τὴν σώζει ἡ ἱστορία τῆς καὶ ἡ μνήμη τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν πράξεων, ἃς ἐπετέλεσεν. Ἀνεπανόρθωτον πίπτουσι πτώσιν οἱ ἀδοξοί, οἱ ἀνελεύθεροί λαοί, οἱ ἐφημέρως μόνον καὶ ἐκ συμπτώσεως ζήσαντες, ἀλλ' εἰς τὴν σκοτίαν τοῦ θανάτου κατελθόντες χωρὶς οὐδὲν φωτεινὸν σῆμα τῆς διαβάσεως αὐτῶν ν' ἀφήσωσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἄλλ' οἱ ἐνδοξοὶ λαοί; Οἱ λαοί, ὧν ἡ ἱστορία περιλαμβάνει τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, δύνανται, Ἀριστείδη, καὶ πίπτοντες τυχόν, ν' ἀποσβεσθῶσιν εἰς τῆς λήθης τὸ ἔρεβος; Ἐδῶ, ἐνθα πάσαι ἐκυοφορήθησαν αἱ μεγάλαι ἰδέαι, καὶ ἐκκολαφθεῖσαι ἤρθησαν εἰς ὕψος καὶ κατεκράτησαν τῆς γῆς, ἐδῶ, ἐνθα ἐγεννήθη καὶ ἦνθησε τὸ ὠραῖον, ὅπου τῆς Πατρίδος ὁ παράφορος ἔρωσ μετουσιώθη εἰς σεμνὴν θεότητα, ἀπὸ τοῦ καθημαγμένου βωμοῦ τῆς ὁποίας θὰ προσέλθωσιν ἡμέραν τινὰ νὰ λάβωσι πῦρ τῆς γῆς οἱ λαοί, ἐδῶ εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ δουλεία δὲν δύναται νὰ ριζοβολήσῃ. Με

αἷμα ἀνδρῶν ἐλευθέρων ἐποτίσθη τὸ χῶμα τῶν Ἀθηνῶν. Γνωρίζεις τί σημαίνει τοῦτο! Βαθύρριζον, κραταιοῦται ἐδῶ, ὑπὸ τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς Δόξης καλλιεργούμενον, τὸ γηγενές δένδρον τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Φιλοπατρίας. Αἱ αὔραι, ἐγκρύπτουσαι εἰς τοὺς κόλπους αὐτῶν ἐλεύθερα σπέρματα, ὕμνουσι διὰ τοῦ συριγμοῦ των τοὺς νεκροὺς καὶ κατασπείρουσι πανταχοῦ τοῦ αἱματοβρέκτου ἐδάφους τῆς θυσίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τὸν ἀθάνατον σπόρον. Οὐδεὶς δεσπότης πέλεκυς δύναται νὰ καταρρίψῃ ποτὲ τὴν ἀσάλευτον βᾶσιν, ἐφ' ἧς ἐγειρεται τοιοῦτον ἄγαλμα ἰδεῶδες. Πυραμίδες ὄστων ἀνθρωπίνων ὑπῆρξεν ἢ ἀφθαρτος ὕλη, αἱμάτων χυθέντων πηγὰὶ ἢ συνεκτικὴ δύναμις καὶ οὐσία, δι' ἧς καὶ ἐφ' ἧς ἐθεμελίωσε καὶ ἐστερέωσε ὁ Ἕλληνας τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας τὴν ἱερὰν καὶ ἀπόρθητον Ἀκρόπολιν. Τέκνον πρωτότοκον τῆς ἰδέας, τῆς αὐτοθυσίας καὶ τῆς ἀσπαρνήσεως κόρη προνομιοῦχος, ἢ Ἑλληνικὴ Φυλὴ, ἐξῆλθεν ἀπὸ τῆς καρδίας τῆς Ἐλευθερίας, καὶ τῆς ἀγάπης αὐτῆς τὸ μονογενές τέκνον οὐδέποτε θὰ καταλίπη ἀπροστάτευτον καὶ ἀβοήθητον ἢ πότνια θεὰ, ἢ ἀκηλίδωτος, καίτοι αἱματοφόρος. Ὑπὸ τοῦ ζωηφόρου αὐτῆς πνεύματος ἐμπνεομένη θὰ ζήσῃ ἀδούλωτος ἢ Ἑλλὰς τῶν ἀνδρείων καὶ τῶν μαρτύρων ἢ εὐγενῆς Πατρίδος, εἶπε συγκινημένος ὁ Θεμιστοκλῆς. Ἰὼ Ἀριστείδη, ἃς παρηγόρηθῇ ἢ μεγάλη ψυχὴ σου. Πράϊνον τῆς καρδίας σου τὸ ἄλγος, χαλίνωσον τῶν τραυματισθέντων αἰσθημάτων σου τὴν φλεγμονήν. Κἂν ἔτι τὸ σκιερὸν τῆς δουλείας νέφος ἐκταθῇ εἰς τὸν ὀρίζοντα τῆς Ἑλλάδος καὶ

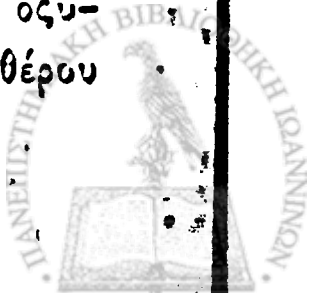

τῶν Ἀθηναίων, θὰ λυθῆ, θὰ λυθῆ μετὰ μικρόν, καὶ ἀκτινοβόλος πάλιν θὰ λάμψη λαμπρὸς ὁ ἀττικὸς ἥλιος. Δουλείας σκιαὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μιάνωσιν ἐπὶ πολὺ τὸ κάλλος τῆς Ἀκροπόλεως. Τῆς πόλεως ἡ ἱστορία ἀποτελεῖ, μετὰ τῆς Παλλάδος, τὴν προστατευτικὴν καὶ ἐφέστιον αὐτῆς θεότητα. Τίς θὰ τολμήσῃ νὰ τὴν περιϋβρίσῃ; Ἴδὲ ἐκεῖ, ὀπισθεν τοῦ Πεντελικοῦ. Ἀχνίζον ἔτι ἀπὸ τοῦ περσικοῦ αἵματος ἀπλοῦται τοῦ Μαραθῶνος τὸ πεδῖον. Στρέψον πρὸς τὴν δύσιν. Μαρμαίρει ὑπὸ τὸν ἀττικὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην τῆς Σαλαμῖνος ἡ θάλασσα, καὶ ὁ λευκὸς ἀφρὸς τοῦ κύματος, ὁ ἐπιστέφων τὸν γλαυκὸν Πόντον, δὲν σοὶ φαίνεται ὡσεὶ χλαῖνα τῆς θεᾶς Ἐλευθερίας, ἥτις, ἵπταμένη ὑπὲρ τὸ ἀθάνατον στενόν, ἀφῆκεν ἄκραν τινὰ τῆς φωτεινῆς αὐτῆς περιβολῆς νὰ ψαύσῃ τὴν κυανθὴν θάλασσαν; Οἷος θαυμάσιος συνδυασμὸς τοῦ κυανοῦ χρώματος καὶ τοῦ λευκοῦ!» εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς. «Τὸ φῶς ἀφ' ἐνός, ὁ οὐρανός, ἡ θάλασσα, ὁ αἰθὴρ ἀφ' ἐτέρου. Χρώματα ἐθνικὰ ποθῶ ἀμφοτέρα ταῦτα. Εἶναι παρθενικόν, εἶναι ἄσπιλον τὸ κάλλος τῶν, καὶ ἐὰν ἡ Δόξα καὶ ἡ Νίκη ἠθελόν ἐκλέξει ποτὲ κοινὸν σημεῖα καὶ σύμβολον, βεβαίως τὸ λευκὸν καὶ τὸ κυανοῦν, τοῦ φωτὸς ἡμῶν, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς θάλασσης τὰ χρώματα, θὰ ἐξέλεγον εἰς ἔμβλημα καὶ σημαίαν. Καὶ ἀφοῦ θεωρήσῃς τὴν Σαλαμῖνα,» ἐξηκολούθησεν ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἰδὲ ἐκεῖ εἰς τὸν ὀρίζοντα, ὅπου ἀγερῶχος ἐπιφαίνονται τοῦ Κιθαιρώνος αἱ ὄροσειραι. Πέραν αὐτοῦ, μὲ ὑγρά ἔτι τὰ σπλάγγνα ἐξ αἵματος βαρβαρικοῦ, ἐκτυλίσσεται τῶν Πλαταιῶν τὸ πεδῖον.

Νομίζεις, Ἀριστείδη, ὅτι δύναται ποτε νὰ δουλωθῆ λχὸς τοιαύτην ἔχων ἱστορίαν, οἷαν ὁ ἑλληνικός, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ὥραν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς δυνάμενος ν' ἀντλή ἀπὸ τῆς θέας τοιούτων τόπων τῆς φιλοπατρίας καὶ τῆς ἀνταπαρνήσεως τὰς μεγαλοπράγμονας ἐμπνεύσεις; Φωνὴ προφητικὴ ἔχει τὴν στιγμὴν ταύτην εἰς τὰ ὠτά μου. Κἂν δουλωθῆ, λέγει, ἡ Ἑλλάς, ἐνδοξος ὁμως θ' ἀναστῆ καὶ ἐνδοξοτάτη πάντοτε θὰ ζήσῃ.

Εἰς τοῦ Θεμιστοκλέους τοὺς λόγους τούτους ἐφαιδρύνθησαν μικρὸν αἱ πρόην περίλυποι ὄψεις τῶν σκιῶν. Ἡπιος στενυχμὸς ἀνεκούφισε τὰ στήθη των, καὶ ἐλπίδος ἀκτῖνας ἐσελάγισαν οἱ ὀφθαλμοὶ των. Καὶ ὁ Ἀριστείδης αὐτὸς ἀπέβη ἰσχυρότερος. Ἀπέστρεψεν ἀπὸ τῆς πόλεως τὴν δεδακρυσμένην ὄψιν, καὶ χωρήσας ἔτεινε τὴν χεῖρα πρὸς τὸν Θεμιστοκλή. — «Εὐχαριστῶ», εἶπεν. «Ἡ μεστὴ ἐλπίδος πειθῶ; ἢ ἐπὶ τῶν χειλέων σου καθεύδουσα, ἀνεζωπύρησε χρησὰς προσδοκίας, ἀφ' ὧν ἀλγεῖ ν' ἀποσπασθῆ ἡ ψυχὴ μου. Ὑπάρχει μείζων ὀδύνη, τῆς ὀδύνης τοῦ πολίτου, βλέποντος δεδουλωμένην τὴν Πατρίδα; Νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν τὸ ὄνειδος, δίκην ῥάμφους ἀπλήστου ὀρνέου, σχίζει τὸ ἥπαρ τοῦ δούλου, ὅστις δὲν εἶναι ἀρκούντως φιλότιμος νὰ ἐγερθῆ πάνοπλος καὶ νὰ ἐκπλύνῃ διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος τὴν ἀτιμωτικὴν τῆς δουλείας κηλίδα. Ἀλγοῦμεν ὀρῶντες τὴν μητέρα ἡμῶν ὀδυνωμένην εἰς κλίνην ἀγωνίας. Τίς ὁμως μήτηρ, μᾶλλον προσφιλὴς τῆς Πατρίδος, καὶ τίς πόνος ὀξύτερος τοῦ πνιγμοῦ, τοῦ ἐξευτελισμοῦ, τῆς ἀνελευθέρου

ταπεινώσεως, εἰς ἣν τοῦ δεσπότου τὸ πέλμα βυθίζει καὶ κρατεῖ τὴν δούλην Πατρίδα, τὴν προσφιλεστάτην τῶν πολιτῶν πάντων μητέρα; Καὶ ἐὰν δὲν ὑπάρχη θυσία, εἰς ἣν νὰ μὴ ὑποβληθῇ χαίρων εἰς υἱός, ὅπως σώσῃ τὴν γεννήσασαν ἢ καταστήσῃ ἥττον ἐπαχθές τὸ ἄχθος αὐτῆς, τίς δύναται νὰ ἦναι ἡ θυσία, ἐκείνη, πρὸ τῆς ὁποίας θὰ ἀτολήσῃ ὁ δούλος πολίτης, ὅπως ἀποδώσῃ εἰς τὴν πατρίδα καὶ εἰς ἑαυτὸν τὴν ἐλευθερίαν;»

Η'

Συνοπτικὴ ἀφήγησις τῶν ἀπὸ τῆς ἐν Χαιρωνείᾳ μάχης
ἄχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων

Ἀπὸ τοῦ βράχου, συνεσταλμένος, ἔβλεπον καὶ ἤκουον ἐνθουσιῶν τὸν μέγαν λαὸν καὶ τοὺς μεγαλειτέρους ἡγήτορας αὐτοῦ. Ἐχώρησα εὐθὺ καί, στὰς πρὸ τοῦ Θεμιστοκλέους, προσεῖδον αὐτὸν ἀτενῶς. "Ἀπληστος μ' ἔφλεγε πόθος τῆς θεᾶς τοιοῦτου ἀνδρός! Περιέργως ἠτένισαν πρὸς με οἱ δύο μεγάλοι Ἀθηναῖοι. Ἐγὼ δέ, ἐναλλάξ θεωρῶν ἀμφοτέρους, ἔκλυτον ὑπὸ τὸ βάρος ἐμπλήκτων αἰσθημάτων, καὶ κατὰ λόγον τῆς ὀρμῆς καὶ τοῦ βάθους τῶν ἐντυπώσεων, ἄς ἐλάμβανον, ἠσθανόμην αἰρόμενον τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ τὸν νοῦν μεταρσιούμενον ἐν ἀχαλινώτῳ ἐνθουσιασμῷ. «Δὲν ὑπῆρξεν,» εἶπον εἰς τὸν Θεμιστοκλέα, «δὲν ὑπῆρξεν, ἐκτὸς σοῦ, ἡ φωνή, ἣν εἶπας ὅτι ἤκουσας πρὸ μικροῦ, καὶ ἦν ἐχαρακτήρισας

προφητικῆν. Ἡ σὴ μεγαλοφυΐα ἐλάλησε, καὶ ὁ ἀσφαλὴς ὀφθαλμὸς σου διώπτεισε, διὰ μέσου τῶν αἰώνων, τὰ πάθη τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος τὰς τύχας. Κἂν δουλωθῇ ἡ Ἑλλάς, εἶπες, ἔνδοξος ὅμως θ' ἀναστῆ. Τὸ δυστυχὲς πλεονέκτημα τοῦ ἐμοῦ μεταγενεστέρου βίου παρέχει μοι τὸ ἀσφαλὲς μέσον νὰ εἶπω πόσον ἔχεις δίκαιον. Ἐδουλώθη, ἀληθῶς, ἡ Ἑλλάς, ἀλλ' ἔνδοξος ἀνέστη». Ἐσκίρτησαν εἰς τὸ ἄκουσμα, μέγα βοήσαντες, ὁ Δημοσθένης, ὁ Ἀριστείδης, ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Δῆμος ὀλόκληρος. Χαρὰ ἠκτινοβόλησεν εἰς τὰς ὄψεις τῶν, καὶ τὰ πλήθη τῶν Ἀθηναίων, ἅτινα εἰς πέλαγος ἀπογνώσεως εἶχε καταποντίσει ἢ εἶδησις τοῦ Δημοσθένους, ἀνεθάρρησαν, ἐφαιδρύνθησαν καὶ ἀθρόα ἔσπευσαν κυκλοῦντα τὴν κλεινὴν ἐκείνην τριάδα. «Λάλει παραχρῆμα,» μοι εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Πρὸς θεῶν, λέγε» εἶπεν ὁ Ἀριστείδης· καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς—«Εἰπέ,» μοι εἶπεν, «εἰπὲ ἐν τάχει, καὶ εἶθε τῶν λόγων σου ἡ ἀλήθεια νὰ διασκεδάσῃ τὰ σκοτεινὰ νέφη τὰ ζοφώσαντα τὰς καρδίας μας».

«Ὁ εὐγλωττότατος τῶν θνητῶν» εἶπον ἀτενίζων τὸν Δημοσθένη «ἀφηγήθη ὑμῖν τὴν συμφορὰν τῆς Χαιρωνείας. Ὑπὸ τὸ κράτος τῶν Μακεδόνων εὕρισκετο τότε ἡ Ἑλλάς, ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει νὰ ρηθῇ ὅτι δὲν ἐστὲναζεν εἰς δουλείαν ἀφορήτως ὀνειδιστικῆν, ἐὰν ἦναι δυνατὸν βαθμὸς οἷος δῆποτε συγκρίσεως νὰ ὑπάρξῃ ποτὲ μεταξὺ δουλείας, ἣτις εἶναι πάντοτε συμφορὰ, καὶ ἦν καταρῶμενός τις καὶ ἐχθαίρων, κατ' ἀρχὴν μισῶν καὶ διώκων ἀδυνατεῖ νὰ χαρακτηρίσῃ ὅτε μὲν ὡς ἡπίαν»

καὶ ἄλλοτε ὡς δεινὴν. Τοῦναντίον ὁ υἱὸς τοῦ Φιλίππου, ὑπερήφανος διότι ἐγεννήθη Ἕλληνα, πλείοτερον ὑπερήφανος διότι ἐλληνικὴ παιδείσις ἠγλάϊσε τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐμόρφωσε τὴν καρδίαν καὶ ἐφώτισε τὸ πνεῦμα, εἰς ἀφθιτον κλέος ὑπερύψωσε τὸ ἐλληνικὸν ὄνομα καὶ ἐξέτεινε τῆς Ἑλλάδος τὴν δύναμιν καὶ τὴν γλῶσσαν ἄχρι τῶν ἀπωτάτων καὶ μεσογαιοτάτων ἐσχατιῶν τῆς Ἀσίας. Γινώσκει ὁ Δημοσθένης τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ συμπολίτου τοῦ Φωκίωνος πολιτικὰς διαφωνίας: Ἀπέθανεν αὐτός, ροφήσας δηλητήριον, ἀπέθανε καὶ ὁ ἀντίπαλός του Φωκίων, ροφήσας τὸ κώνειον. Οἰκτρὰ ἦτο τῆς πόλεως ἡ κατάστασις. Οἱ πολῖται εἶχον τελείως ἀποβάλλει τῆς μεγαλόφρονος ἀξιοπρεπείας τὸ αἶσθημα, καὶ ὁ ἀθηναϊκὸς λαός, ὅστις ἐπιχαίρων ἤκουσε τὸν αὐθάδη ἐκείνον ἄστὸν ἐκ Δεκελείας, λέγοντα εἰς τὸν νικητὴν τοῦ Μαραθῶνος, ὅτι τότε μόνον θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ ζητήσῃ στέφανον παρὰ τοῦ Δήμου, ἐὰν μόνος αὐτὸς συνέτριβεν εἰς τὸν Μαραθῶνα τὸν Πέρσην, ὁ λαὸς ἐκεῖνος ἤγειρε τριάκοσίους ἐξήκοντα ἀνδριάντας εἰς κοινὸν τοπάρχην, μὴ ὑπολαμβάνων ἴσως ἀρκοῦσαν τὴν ἔξοχον τιμὴν ὅτι διώκει τὰς Ἀθήνας!

Ἐν μέσῳ τῆς νεκροφανείας ἐκείνης καὶ τῆς ἐκλύσειώς φαίνεται, ἐν τούτοις, σπινθήρ ζωῆς, δυνάμενος νὰ ἐμπνεύσῃ ἐλπίδα κρείσσονος πολιτικοῦ βίου. Σθέννυται ῥῆμως, καὶ ὡς μετέωρον στιγμιαῖον περισώζεται εἰς γωνίαν τινὰ τῶν δέλτων τῆς θυελλώδους Ἑλληνικῆς Ἱστορίας ἡ μνήμη τοῦ Ἀράτου καὶ τῆς Ἀχαϊκῆς Συμμαχίας. Καταπίνων τὸ κώνειον θνήσκει μετὰ μικρὸν

καὶ ὁ Φιλοποίμην, καὶ λύεται, μετὰ τῆς ζωῆς τοῦ τελευταίου Ἑλληνοῦ, καὶ τὸ ἔσχατον ἶχνος τοῦ πολιτικοῦ βίου τοῦ βαυκαλῶντος ἔτι μὲ ἐλπίδα χρηστῆν τῶν φιλοπατρίδων τὰς συνειδήσεις. Ἦδη περιπέττειαι δεινὰ βαρύνουσι τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν πόλιν ὑμῶν. Ἀποβαλοῦσα καὶ τὸ ὄνομά της αὐτὸ ἢ ἔνδοξος Ἑλλάς, ἀπελπίς, ὄρφανὴ τέκνων καὶ ἐλπίδος, ἦτο ἢ ἐντελεστέρα παράστασις τῆς Νιόβης, ἦν, νεκρωθεῖσαν ἐκ τοῦ ἄλγους, παρέστησεν ἢ μυθολογία σας. Τῆς ζωῆς ὁμῶς τὰ σπέρματα δὲν εἶχον νεκρωθῆ εἰς τὰς φλέβας της. Ὑπ' ἄλλας περιστάσεις συντηρήσασα καὶ ἀναπτύξασα τὰ ζώπυρα αὐτῆς, ἀνεπήδησε πάνοπλος ἡμέραν τινα καὶ, ἐπικαλουμένη τὰς σκιάς σας καὶ δεικνύουσα τὰ τραύματα αὐτῆς, τὰς ὕβρεις, τὰ ῥάκη τῆς πορφύρας, δι' ἧς τὴν ἐκαλύψατέ ποτε, καὶ ὦν ὁ χρόνος δὲν ἠλλοίωσε τὸν λαμπρὸν χρωματισμόν, ἐζήτησεν ἢ πατρίς σας, ἢ πατρίς μας ὅ,τι δαψιλῶς εἶχε δώσει ἄλλοτε, προμαχούσα ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος τοῦ κόσμου εἰς τὰ πεδία καὶ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἀττικῆς. Καὶ ἔσχομεν καὶ ἡμεῖς τοὺς μηδικοὺς πολέμους μας, καὶ συνετρίψαμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐταπεινώσαμεν τὸν βάρβαρον, ἐκδικήσαντες τὰ πάτρια ἐδάφη καὶ τοὺς ναοὺς. Ἐκπληκτος ὁ κόσμος εἶδε τότε καὶ ἐθαύμασε τὴν πατρίδα μας. Τυφῶν ἀκατάσχετος, δένδρα καταρρίπτων, ἀνακυκλῶν πελάγη, σαλεύων θρόνους καὶ ἠπείρους ὑπῆρξε τότε ἢ Ἑλλάς μας, μαχομένη ὑπὸ τὸ φέγγος τῶν εὐκλεῶν ἀναμνήσεών σας καὶ τοῦ Θεοῦ, ὃν λατρεύει. Ἐσχομεν καὶ ἡμεῖς τοὺς Μιλτιάδους ἡμῶν καὶ τοὺς Λεωνίδας, τοὺς Θεμιστοκλεῖς καὶ

τούς Ξανθίππους. Ἐσχομεν τολμηροὺς Προμηθεῖς τῶν θαλασσῶν, οἵτινες μὲ Αἰσχύλειον τὸ φρόνημα καὶ τὴν ψυχὴν ἐκράτησαν τὸ φλογωπὸν πῦρ καὶ κατέκαυσαν καὶ ἐταρτάρωσαν τοὺς δεσπότας, καὶ μετέβαλον εἰς ἄδοξον καὶ στενὸν μνήμα τοῦ πόντου τὸν ἀπέραντον κόλπον. Ἐνθουσιῶν ὁ κόσμος ἔδωκεν εἰς τοὺς ναυάρχους καὶ τοὺς στρατηγούς μας τὰ ἔνδοξα ὀνόματά σας, καὶ ἀνεγνώρισεν ἐκ τῶν πράξεων τὴν γνησιότητα τῶν υἱῶν σας. Δίκαιον Ἀριστείδην μόνον δὲν ἔσχομεν. Μεταξὺ τῆς σπανιότητος τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς σπανιότητος τῆς δικαιοσύνης, ἡ δικαιοσύνη εἶναι, φαίνεται, ἢ μᾶλλον σπανία.»

«Καὶ ἤδη θεωρήσατε τὰς εὐέλπιδας Ἀθήνας σας. Καλύψατε αὐτάς ὡς τὴν πόλιν ὑμῶν, καὶ ὡς τὴν ἀντιπρόσωπον τῆς ἀναγεννηθείσης καὶ εἰς ἔννομον τάξιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς Ἐλευθερίας ὀργώσης Ἑλλάδος· καλύψατε αὐτάς μὲ τὴν ἀγάπην σας, εὐχήθητε ὅπως τὸ παράδειγμα ὑμῶν καὶ τῶν πράξεών σας ἢ μνήμη ἐμπνέει πάντοτε καὶ ἔσαιε τὰ ὑπερήφανα τέκνα σας. Εἶναι βαρεῖα ἢ ὑπέρτιμος κληρονομία τοῦ ὀνόματός σας. Ἰερῶς ὅμως, ἀμολύντως, προσφιλῶς θέλομεν νὰ τὴν τηρήσωμεν. Τὴν φιλότιμον ἡμῶν πρόθεσιν, τὴν ἐδραίαν ἀπόφασιν καλοῦμεν πρὸς τοῦτο ἐπίκουρον,» εἶπον πρὸς τὴν ἔξοχον τριάδα καὶ τὰς σκιὰς. «Ἐὰν ὑποσκάζωμεν βαδίζοντες ἐν μέσῳ τῶν περιπετειῶν μας, εἰάν καλώμεθα εἰς δυσχερεῖς καὶ ἀνίσους ἀγῶνας παντοδαπούς, εἰάν ἀσταθῆ κατ' ἀνάγκην ἐχώρησαν τὰ πρῶτα ἡμῶν βήματα, σταθερὰ εἶναι ἢ βούλησις, νῆφουςα ἢ διάνοια, με-

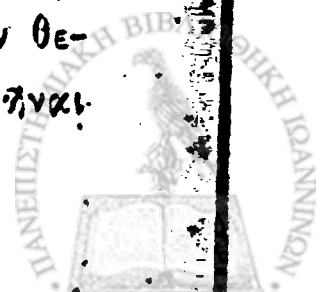

στὴ ἡ καρδία, ἄκματον· τὸ θάρρος, ἀγρυπνος ὁ νοῦς, ὄξυ τὸ ἀκοίμητον ὄμμα, τὸ διὰ τοῦ φωτός τῆς ἱστορίας καὶ τῆς δόξης σας ὀδηγούμενον. Δὲν θὰ καταισχύνομεν τὴν κληρονομίαν μας. Ἡ τιμὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπάντων ἐγγυᾶται καὶ ἡ φιλοτιμία ὑπισχνεῖται ὀμνύουσα νὰ τηρήσῃ ἀκηλίδωτον τηλικαύτης ἱστορικῆς δόξης τὸν θησαυρόν !»

Θ

Ὁ θρασύβουλος.—Τὸ φάσμα τοῦ Ἀλκιβιάδου.

Ἐνῶ, ἐν εὐγλώττῳ σιωπῇ, οἱ τρεῖς μεγάλοι Ἀθηναῖοι καὶ ὁ λοιπὸς Δῆμος ἐθεώρουν, τὰς ἀναστηθείσας Ἀθήνας, σκιαὶ δύο, ὀρμήσασαι ἀπὸ τοῦ πλήθους, ἐχώρησαν πρὸς τὸ μέρος, ὅπου ἴστατο ὁ Δημοσθένης. «Πικρὰν μοὶ ἀνεπόλησας ἀνάμνησιν, μνησθεὶς τῆς κατεδαφίσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως», εἶπεν ἡ πρώτη σκιά εἰς τὸν ῥήτορα. «Ἡ σπουδὴ σου διέλαθε τὴν Φυλῆν, Δημόσθενες. Εἰς τὸ φρούριον αὐτῆς, ὅπερ ἴσως ἠρεῖπωσεν ἤδη ὁ χρόνος, ἤθροισὰ τολμηροὺς ἑταίρους νύκτα τινά, καὶ ταχὺς ἔφθασα τὴν αὐγὴν, πλήξας εἰς τὴν καρδίαν τὴν τυραννίαν πῶν Τριάκοντα. Τὸ δημοκρατικὸν πολέτευμα πρὸσεπάθησα νὰ ἐγείρω, θεμελιῶν αὐτὸ ἐπὶ τῶν συντριμμάτων καταλυθείσης ὀλιγαρχίας.» Ἀλλὰ τὰ πολιτεύματα, καὶ ἴδια τὰ ἀμέσως ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπορρέοντα, ἀνορθοῦνται μόνον καὶ προκόπτουσιν ὅταν θεμελιῶνται ἐπὶ τῶν ἀστικῶν ἀρετῶν. Καὶ αἱ Ἀθηναῖοι

δὲν ἦσαν τότε αἱ Ἀθηναί τῶν πάλαι χρόνων,» εἶπε μετὰ πικρίας ὁ Θρασύβουλος. «Πικρὰ πείρα μ' ἐδίδαξεν ὅτι, ὅταν εἰς τὰς κύρβεις γράφονται ἀπλῶς οἱ νόμοι ἢ τὰ πολιτεύματα, δὲν στηρίζονται δὲ εἰς τὴν ἀρετὴν καὶ τὰ χρηστὰ τῆς πόλεως ἦθη, τότε ὁ νόμος ἐκεῖνος ἢ τὸ πολίτευμα οὐ μόνον ἀδόκιμον ἐξελέγχεται, ἀλλ' ἀποβαίνει καὶ χλεύη καθαρά, ὅπως χλεύη τῆς ἀληθοῦς καὶ ἱεῖρας Ἐλευθερίας εἶναι ἢ ἀχαλίνωτος καὶ ὑπὸ τὸν νόθον τύπον τῆς ἐλευθερίας ἀσυλλόγιστος ὀχλοκρατία». Ἐστράφη ὁ Θρασύβουλος πρὸς τὴν Φυλὴν, ἐρευνῶν περιπαθῶς τὰς τοποθεσίας. «Οὐδὲν ἠλλαξεν!» ἐψιθύρισεν. «Ἐλευθερωταί, ὅπου δῆποτε καὶ ἂν κῆσθε, ὁ ἀρχηγὸς σας σὰς προσφωνεῖ!» εἶπε συγκεκινημένος ὁ φιλόπατρις τυραννοκτόνος.

Ἐλάλει ἔτι ὁ Θρασύβουλος, ὅτε ἡ ἄλλη σκιά, ἡ ἄχρι τῆς ὥρας ἐκείνης σιωπῶσα, ἐκινήθη μεγαλοπρεπῶς. Ἀνεκφράστως ὡραῖος ἦτο ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, καὶ ἐάν τι ὑπερέβαλλε τὴν καλλονὴν αὐτοῦ, τοῦτο ἦν ἡ κομψότης του. Πάθη βίαια κοχλάζουσιν εἰς τοὺς φλογεροὺς ὀφθαλμούς του. Νομίζει τις, ὅτι θεός, τὰ πάντα κανονίζων καὶ διέπων ἐν ἑαυτῷ, εἶναι ἡ θέλησίς του καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ἐκείνη χάρις, ἡ ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ τῶν τρόπων αὐτοῦ ἐπανθοῦσα, καὶ ὑπὸ τὴν γοητευτικὴν ἐπιρροὴν τῆς ὁποίας κύπτουσι καὶ ἐνδίδουσι τὰ πάντα. Ἐδίσταζέ τις νὰ τὸν ἀποκαλέσῃ θεόν, ἀλλ' ἐδυσχέραινε νὰ τὸν χαρακτηρίσῃ καὶ ἀνθρώπον. Κρᾶμα κακίας καὶ ἀρετῆς, ὀρμῶν εὐγενῶν καὶ παθῶν βιαίων ἦτο ἡ καρδία του, καὶ εἰς χωνευτήριον δυσπροσδιόριστον

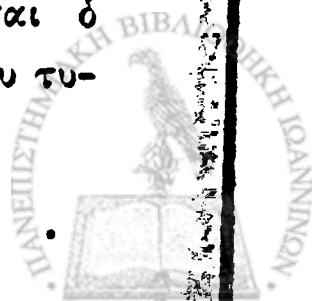
χωνευθείσα ἡ ψυχὴ του, εἶχεν ἐμφυσηθῆ εἰς τὸ ὄρατον
 ἐκεῖνο σῶμα, ὡς πνεῦμα δαιμόνος ἀγαθοῦ καὶ ἀπαι-
 σίου ἐν ταύτῳ. Ἐφαίνετο ἐκ τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες δὲν
 εἶναι δυνατὸν νὰ διέλθωσιν ἀπαρατήρητοι, καὶ οἵτινες,
 εἴτε εἰς μεγαλοφροσύνης ἔμπνευσιν ὑπέικοντες, εἴτε εἰς
 τὴν ὀρμὴν πάθους ἀγενοῦς ἐνδίδουντες, εἶναι μεγάλοι,
 καὶ, μισοῦντες τὴν μετριότητα, ἀναδείκνυνται θεοὶ Ὀ-
 λύμπιοι ἐν τῷ ὕψει αὐτῶν, ἢ δαίμονες ταρτάριοι ἐν τῇ
 πτώσει. Ἦτένισε τὸν Δημοσθένη ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος. «Δὲν
 γνωρίζω τίς εἶσαι», εἶπεν αὐτῷ μετὰ τινος αὐθαδείας,
 «ἀλλ' οὔτε μοι μέλει. Ἐμνήσθης τοῦ ἐμοῦ ὀνόματος
 καὶ τῶν ἐμῶν πράξεων πρὸ μικροῦ, καὶ εὐφημον δὲν
 ὑπῆρξε τὸ σὺν συμπέρασμα. Κρίνω ὅτι εἶσαι ἐπίγονος,
 καὶ ἐκ τῶν σῶν λόγων φοβοῦμαι ὅτι πιθανὸν νὰ πάθῃ
 ἡ ὑστεροφημία μου. Ἐὰν νομίζης ὅτι ἀδιαφόρως ἔχω
 πρὸς ταύτην, πλανᾶσαι. Ὅπως ἐν τῇ ζωῇ, οὕτω καὶ
 πέρα τοῦ τάφου πᾶν ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν φήμην τοῦ
 Ἀλκιβιάδου δὲν εἶναι ἀδιάφορον εἰς τὸν Ἀλκιβιάδην.»
 Ψυχρῶς ἐνητένισεν αὐτὸν ὁ ῥήτωρ. «Γιὲ τοῦ Κλεινίου,»
 ἀναφωνεῖ, «ἔπρεπε νὰ σὲ γνωρίσω ἐκ τοῦ κάλλους σου
 ἀφ' ἐνός, καὶ τῆς προπετείας σου ἀφ' ἑτέρου. Ἡδυνά-
 μην νὰ σὲ θαυμάσω, ἐὰν δὲν ὤφειλον νὰ οἰκτείρω τὰς
 παρεκτροπὰς σου. Ὅρθῶς ἐλέχθη, ὅτι ἡ Ἑλλάς δὲν
 ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ δύο Ἀλκιβιάδας, καὶ ὀξυδερχὴς
 λίαν ὁ μισάνθρωπος ἐκεῖνος Ἀθηναῖος ηὐχέθη νὰ κρᾶ-
 ταιωθῆς διότι ἡ δύναμις σου θὰ κατέστρεφε τὴν Δη-
 μοκρατίαν. Ἐὰν εἶχες γυναῖκας πρὸ σοῦ, θὰ τὰς ἐδού-
 λους ἴσως, ὅπως τὰς πολυπληθεῖς φίλας σου, καὶ τὴν

Τιμαίαν ἐκείνην, τὴν σύζυγον τοῦ χριστοῦ Ἁγιδος, βα-
 λέως τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τὸ κάλλος σου, τῶν τρόπων
 σου τὸ ἐράσμιον, τοῦ πνεύματός σου τὸ χαριέντως ἀγ-
 χίστροφον, τῆς γλώσσης σου τῆς ἠδέως τραυλιζούσης
 τὸ αἰμύλον οὐδὲν δύνανται ἡδὴ νὰ ἰσχύσωσιν. Ἀπε-
 χθείας αἰσθήματα μοι ἐμπνέεις, διότι ὑπῆρξας κάκιστος
 πολίτης. Δυνάμενος νὰ σώσῃς τὴν πόλιν, συνετέλεσας
 ὅσον οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτῆς. Φύσις καὶ
 τύχη ἐναμίλλως καὶ δαψιλῶς σὲ ἐπροίκισαν καὶ σὲ ἠύ-
 νόησαν. Ἀλλὰ φυγὰς περιήγες ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν τὴν
 σὴν ταπεινῶσιν καὶ τοῦ Δήμου τὴν ἀσθένειαν, καὶ προ-
 γεγραμμένος ἔθνησκες ἀδόξως εἰς τὸν φιλήδονα κόλπον
 τῆς Τιμάνδρας, ὑπὸ τὴν φλέγουσαν στέγην βαρβάρου
 σατράπου. Τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν ἐξεγείρεται τις νὰ σὲ
 καταρασθῇ, ἀνοίγει τὰς ἀγκάλας καὶ σὲ δεξιούται, καὶ
 ἐνῶ ἰσχυρῶς ἔτι περιβάλλουσι τὸν λαιμόν σου οἱ βραχί-
 νες του, σὲ ἀπωθεῖ φρικιῶν, καὶ ὀργίλως σὲ καταρᾶται.
 Ἀγαθός, δὲν ἐνεκαρτέρησας ἐν τῇ ἀγαθῇ ὁδῷ, καὶ κακός
 δὲν ἐνέμεινας ἐν τῷ πονηρῷ δρόμῳ. Ἀνακαλούμενος προ-
 δίδεις, καὶ προδίδων παλινοστεῖς. Θεοποιεῖσαι ἀπὸ τὸν
 Δῆμον, νικᾷς, ἐμπνέεις βασίμους ἐλπίδας, καὶ συντρι-
 βεις πάλιν αὐτάς, καὶ πάλιν φυγὰς ἀπέρχεσαι μακρὰν
 τῆς πατρίδος σου. Τὸ ἀνήσυχον πνεῦμά σου οὐδαμοῦ
 ἀναστέλλεται, καὶ ἡ καρδιά σου ἀγνοεῖ τὰ ὅρια τοῦ
 ἐπαρκούς. Μὴ μὲ θεώρει ἰτάμῳς. Ἐν τῇ ζωῇ δὲν ἠνέ-
 χθης τὰς ἀντιρρήσεις, ἀλλ' ἡ σκιά σου ἄς ἀκούσῃ ἡδὴ
 τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἄς κύψῃ πρὸ τῆς ἐπιβαλλούσης αὐ-
 τῆς μεγαλειότητος. Τί ἔκαμες τοὺς στρατοὺς καὶ τοὺς

στόλους τῆς Δημοκρατίας, καὶ ποῦ κατέληξε τόση δύναμις, ὁμοίαν τῆς ὁποίας ἐν οὐδεμιᾷ ἐποχῇ παρέταξεν ἡ πόλις.» — «Θὰ ὑπέτασον τὴν Σικελίαν,» ἀπήντησεν ὁ Ἀλκιβιάδης, «ἀλλ' ὁ Δῆμος μὲ ἀνεκάλεσε, πεισθεὶς εἰς τῶν ἐχθρῶν μου τὰς φθονεράς εἰσηγήσεις. Καὶ ἐὰν ὁ Νικίας δὲν ἦτο ἐκ φύσεως καὶ περισκέψεως βραδύς, ἐὰν δὲν ἐξώθει μέχρις ἐλαττώματος τὸ ἐσκευμένον καὶ ἀναβλητικὸν αὐτοῦ, πάλιν ἡ Νίκη ἀσφαλῶς θὰ ἔστεφε τῆς Δημοκρατίας τὰ ὄπλα, καὶ ἰδική μας θὰ ἀπέβαινεν ἡ Σικελία. Σὺ, ὁ ἐπὶ ἀληθείᾳ κομπάζων, πρέπει νὰ μοὶ ἀποδώσῃς τὴν δικαιοσύνην ταύτην.» — «Ἀσταθὴς εἶναι τοῦ πολέμου ἡ τύχη» εἶπεν ὁ Δημοσθένης «καὶ ἄβεβαια, ἐνῶ ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ἀπῆλθες εἰς Σπάρτην, καὶ ἐνῶ δίστατο πρὸς αὐτὴν ἡ πατρίς σου, συνεβούλευσας ἐκεῖ ὅ,τι ἠδύνατο νὰ βλάβῃ τὸν Δῆμον. Τί θὰ ἠδύνασο ν' ἀπαντήσῃς εἰς τὴν ἀληθῆ καὶ σαφῆ ταύτην κατηγορίαν;» — «Θὰ ἔλεγον» εἶπε προπετῶς ὁ Ἀλκιβιάδης «ὅτι οἱ λαοί, οἱ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔχοντες πολιτικὰς ὑπεροχάς, δὲν πρέπει νὰ τὰς ἐξερεθίζωσιν, οὔτε νὰ ἐκβιάζωσι τοὺς πρώτους τῶν πολιτῶν νὰ τρέπωνται ἀλλοίαν τῶν αἰσθημάτων των ὁδόν. Ὁ λαὸς ἅς ἠνείχετο τὰς ἰδιοτροπίας καὶ τὰς ἀδυναμίας μου, ἀφοῦ ἢ ἐκ τῆς ἀπωλείας ἢ ἢ ἐκ τῆς ἐμῆς ἀντιδράσεως βλάβῃ θὰ ἦτο ὑπερτέρα πάσης ἄλλης ζημίας. Ἐὰν ἐπεθύμουν τι ἐγώ, διάφορον δὲ γνώμην εἶχεν ἐπὶ τούτου σύμπας ὁ Δῆμος, ἠξίουον νὰ ἐπικρατήσω ἐγὼ ἀνεξέταστος καὶ οὐχὶ ἡ πόλις. Ἀντιρρήσεις δὲν ἀνέχεται ὁ Ἀλκιβιάδης. Λέγει ἀπλῶς, καὶ εἰς τοὺς λόγους του τυ-

φλή πρέπει ν' ἀκολουθῆ ὑπακοή. Μεταξὺ τῆς ἐμῆς θελήσεως καὶ τῆς θελήσεως τοῦ Δήμου, ἐγώ, καὶ μόνος ἐγὼ ἤξιουν καὶ ἔπρεπε νὰ ἐπικρατήσω». — « Ἀξίος σοῦ καὶ τοῦ ὑπερφιάλου κόμπου σου εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς οὗτος καὶ ἡ τοιαύτη ἀξίωσις, » ἀπῆντησε μόλις συγκρατούμενος ὁ Δημοσθένης. « Καὶ νομίζεις ὅτι ἐπιτρέπεται εἰς τὸν πολίτην νὰ ἐξεγερθῆ κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἢ νὰ στερήσῃ αὐτὴν τῆς ἰκανότητός του ἐὰν νομίσῃ ἑαυτὸν ἀδικούμενον, ἢ τὴν ἀξίαν του παραγνωρίζομένην; Καὶ ποῦ εἶναι τότε τὰ μαθήματα, ἅτινα ἔδωκεν εἰς σέ ὁ μέγας διδάσκαλός σου Σωκράτης, ὁ μόνος ἐκ τῶν ἀνδρῶν, ὅστις σέ ὑπέταξε, σέ ἐδάμασε, σέ συνέτριψε μαστιγώσας τὸν τυφόν σου, πειραθεὶς νὰ χαλινώσῃ τὰς ἀχαλινώτους ὀρμάς σου, καὶ κατορθώσας αὐτό, καὶ τρέψας εἰς τὸ ἀγαθὸν τὴν φλογερὰν φύσιν σου, ἐνόσφ σ' ἐκράτει παρ' ἑαυτῷ; Λαμπρὰν ἀπονέμεις τιμὴν εἰς τὴν σεβαστὴν μνήμην τοῦ σοφοῦ διδασκάλου σου τοιαῦτα φθειγόμενος! Καὶ νομίζεις ὅτι ἀποτρίβεις τὸν ρύπον τῆς ἀνελευθέρου διαγωγῆς σου, καταγινώσκων ἀστάθειαν ἢ παλιμβουλίαν εἰς τὸν Δῆμον, σύ, ὅστις, στρατηγὸς τοῦ Δήμου ἐν Σικελίᾳ, ἀπέβης τοῦ Δήμου ἐχθρὸς ἐν Σπάρτῃ. Καὶ ἐν τούτοις » ἐξηκολούθησεν ὁ Δημοσθένης « σέ ἀνεκάλεσεν ὁ Δῆμος καὶ θριαμβευτικῶς σ' ἐδεξιώθη ». — « Καὶ τότε εἶδεν ἡ πόλις » ἀπῆντησεν ὁ Ἀλκιβιάδης « τί ἐβάρυνεν ὁ ἀνὴρ, ὃν ὡς ἀπολιν καὶ ἀσεβῆ ἐζήτησε νὰ θανατώσῃ. Τὸν Ἑλλησποντον καὶ τὸ Βυζάντιον ὑπέταξε δι' ἐμοῦ ἡ Δημοκρατία. Πάντα τὰ ῥήγματα τῶν προτέρων ἄτυ-

χημάτων ἤθελον ἐπανορθώσει, εἰάν, ἀντί παλιμβούλου Δήμου, ἀλλάσσοντος ἐκάστοτε γνώμας καὶ βουλευμάτα, ὑπνρέτου ψυχρότερον καὶ ἀπαθέστερον λαόν, εἰδότα νὰ κρατῆ, ἑαυτοῦ καὶ νὰ χαλιναγωγῆ τὰ ἴδια πάθη».

— «Καὶ σύ, εἰς ἀνὴρ, καὶ ὑπέρτερος, ὡς εἶπας, δὲν ἐχαλιναγωγῆσας τὰ σά,» ἀπήντησεν ὀργίλως ὁ Δημοσθένης, «καὶ ὅ,τι δὲν ἔπραξεν ὁ εἰς, ἡξίους νὰ πράξωσιν οἱ πολλοί, οἱ ὑποδεέστερον λαχόντες τῶν χαρισμάτων καὶ τῆς παιδείσεως τὸν κληρον; Μ' ἐκπλήσσει ἡ ὀφρὺς σου. Ἀληθὲς τοῦ Δήμου σωτὴρ, μεμαρτυρημένος αὐτοῦ εὐεργέτης δὲν θὰ ἐλάλει οὕτω. Οὐχὶ ἀμφίβολον, ἀλλὰ κατὰ σοῦ, εἶναι τὸ πόρισμα τῆς ἐρεύνης τοῦ δημοσίου βίου σοῦ,» εἶπεν ἐξαπτόμενος ἔτι μᾶλλον ὁ ῥήτωρ. «Ὁ ἰδιωτικὸς σου δὲν δύναται νὰ ὑποστῆ καὶ οὗτος τὸ φῶς, καὶ τὴν ἐπιμελῆ διονύχισιν. Ἐπεδίωκες τὰ σκάνδαλα, καὶ ὁ βωμὸς, εἰς ὃν ἀρεστότερον ἔθυσες, ἦτο ὁ τῆς τρυφήλης ἀπολαύσεως, τῆς ἐκνευριζούσης τὸν πολίτην καὶ μειούσης τὸ ἠθικὸν ἔρμα, οὐτινος χρῆζει ἐξόχως ὁ τὰ κοινὰ πράττων ἀνὴρ. Ποῦ κεῖται ἡ ὑπεροχὴ σου ἀγνοῶ. Μ' ἐκπλήσσει ὁμως, καὶ ἀπορῶν, ἐμελέτησα πολλάκις τίνι τρόπῳ εἴλχυσας καὶ ἐφανάτισας Δῆμον, οὐτινος ἡγέται ἐγένοντο ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς, ὁ Κίμων καὶ ὁ Ἀριστείδης.»

— «Ἀγνοεῖς, ἀγαθέ, τὰς Ἀθήνας καὶ τοὺς Ἀθηναίους,» ἀπήντησεν ὁ Ἀλκιβιάδης. «Τὸ ὅτι ἐδέσποσα τοῦ Δήμου, τὸ ὅτι ἐνέπνευσα καὶ ἐνεθουσίασα αὐτόν, τὸ ἔτι ἔσυρα ἐπευφημοῦσαν ὀπισθεν ἐμοῦ τὴν πόλιν, τὸ ὅτι ἐχρησίμευσα ὡς πρότυπον, πρὸς ἔματαιῶς ἐπει-

ράθησαν ν' ἀρμόσωσι τὸ ἦθος καὶ τὰς ἰδιοτρόπους ὀρέξεις οἱ κοῦφοι παντὸς νεωτερισμοῦ, ἀλλ' ἀδέξιοι μιμηταί, τὸ ὅτι ἐγίνωσκεν ὅτι, ἀποκόπτων τὴν κέρκον τοῦ κυνός μου, θὰ παρεῖχον ἀτελευτήτων λόγων ἀφορμήν, τόσα ἄλλα, ἅτινα βαρύνομαι ἢ δὲν θέλω ν' ἀνασύρω ἐκ τῆς λήθης, αὐτὴ ἢ μὴ δυναμένη νὰ ὀρισθῇ, ἀλλὰ μὴ δυναμένη καὶ ν' ἀρνηθῇ ἰδιότροπος καὶ πολύτροπος καὶ ποικίλη εἰς ποικίλα ἐπιρροὴ καὶ ἐπιτυχία μου ἀναδεικνύει οὐ μόνον τὴν ἐμὴν ἀξίαν, ἣν ἠμφισβήτησας, καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, ἀλλὰ παρέχει καὶ τὸ ἀσφαλές μέτρον, δι' οὗ τοῦ Θησέως ἢ πόλις ἠδύνατο νὰ κριθῇ κατὰ τὸν χρόνον τῆς ἐμῆς ἀκμῆς. Οὐχὶ ὁ Μιλτιάδης καὶ ὁ Ἀριστείδης εἶναι τοῦ Ἀθηναίου ὁ γνήσιος τύπος, ἀλλ' ἐγώ. Καὶ διότι ἐγενόμην οἶος ἤμην, ἐδέσποσα τοῦ Δήμου. Κρίνον ἤδη, ἐὰν μοὶ προσήκῃ ἀξίου ἀνδρός, ἰδίᾳ δὲ γνησίου Ἀθηναίου, ἢ προσωυμία.» Εἶπεν ὁ Ἀλκιβιάδης, καί, ἀνασύρων ἀγερώχως τὴν χλαῖναν αὐτοῦ, ἀπεμακρύνθη μετὰ προκλητικῆς ὑπερηφανείας ἀπὸ τοῦ πλήθους.

Γ'

Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ φυλακῇ. Διδασκαλία καὶ θάνατος αὐτοῦ.

Ἀσθενῶς, ἀλλὰ γλυκέως ἐφώτιζεν ἡ σελήνη τὰς ὑπωρείας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ τὸ μνημεῖον τοῦ Φιλοπάππου. Ἐντελῶς εἶχον ἤδη ἀποσβεσθῆ τὰ φῶτα εἰς τὴν

γῆν, καὶ μόνῃ δ᾽, φωτίζουσα τὴν δημιουργίαν, ἦτο ἢ ἐπὶ τοῦ στερεώματος μηνσειδῶς καιομένη. Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πνυκός, ὀργίλως πλανώμενος, ἠρεύνα τὰς ἐγγύς τοποθεσίας ὁ Δημοσθένης, ἐνῶ ἢ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Ἀλκιβιάδου ἐντύπωσης, κρυσταλλωθείσα εἰς αἴσθημα βιαίας ἀγανακτήσεως, ἀπετυποῦτο ζωηρῶς πάντοτε καὶ ἀδιαλύτως ἐπὶ τῆς ἐπιβαλλούσης μορφῆς του. Ἐσίγων αἱ ἄλλαι σκιαί, ἐσίγα ἢ φύσις, ἐσίγων οἱ ἄνεμοι, καὶ ἐν τῇ βαθείᾳ ἐκείνῃ σιωπῇ, σοβαρῶς ἀπηχοῦσα, ἠκούετο τῶν ἀναμνήσεων ἢ μεγαλόφωνος γλῶσσα, ὑμνοῦσα τὴν μεγαλοπρέπειαν τῶν παρελθόντων εὐκλεῶν χρόνων. Αἴφνης ὁ περιπατῶν Δημοσθένης ἔστη. «Βλέπω» μοι εἶπε «ἐκεῖ, παρὰ τὸ πρᾶνές τοῦ λόφου, τὴν φυλακὴν, ἔνθα ὁ ὑπέρτατος φιλόσοφος, ὁ τῶν ἀνθρώπων πάντων ἐναρετώτατος καὶ σοφώτατος, ἔπιε τὸ κώνειον¹, ἀρνήθεις νὰ ἀποδράσῃ, καίτοι δυνάμενος, καίτοι πειθόμενος ὅτι ἀδίκως κατεδικάσθη, ὅπως μὴ προσβάλῃ τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας καὶ παράσχῃ ἑαυτὸν κακῆς μιμῆσεως ὑπόδειγμα. Ἄγωμεν», εἶπε, στραφεὶς πρὸς τὰς σκιάς.

¹ Ἦς ἐπιτρέψῃ, ὁ ἀναγνώστης νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀληθῆς ἢ ὄλιως ἀβάσιμος παράδοσις, ὅτι εἰς τὸ πετρῶδες παρὰ τὴν Πνύκα ὄρυγμα ἐφυλακίσθη καὶ ἀπέθανεν ὁ Σωκράτης. Γινώσκωμεν ἐκ τοῦ Φαίδωνος ὅτι τὸ δεσμωτήριον, ἐν ᾧ τὰ πολλὰ διημέρευον οἱ μαθηταὶ τοῦ Σωκράτους, ἔκειτο πλησίον τοῦ δικαστηρίου, ἔνθα ἐδικάσθη ὁ φιλόσοφος. Δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι τὸ δικαστήριον, καίτοι οἱ δικασταὶ συνηδρίαζον ἐνίοτε εἰς τὸ ὑπαιθρον, ἔκειτο πλησίον τοῦ μικροῦ τούτου χειροποιήτου σπηλαίου, ἀπροσφόρου προσέτι νὰ δεχθῇ τὸν Σωκράτη καὶ τοὺς διαρκῶς μετ' αὐτοῦ διατρίβοντας μαθητὰς του.

« Ἠγεῖρατε σεῖς οἱ μεταγενέστεροι, » εἶπε πρὸς με ὁ ῥήτωρ; « Ἠγεῖρατε ἐκεῖ, ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, βωμὸν ἀδικηθείσης Ἀρετῆς, καὶ τελεῖτε περιοδικῶς σεμνὰς τελετὰς εἰς μνήμην τοῦ ἐναρέτου σοφοῦ; » Καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ ἐσιώπων, — « Μήπως » εἶπεν ὁ Δῆμοσθένης « τῶν σοφιστῶν ἡ φαῦλος διδασκαλία ἐπήρεάσε τοῦ φιλοσόφου τὴν μνήμην, καὶ μήπως, παρὰ πάντα λογικὸν νόμον, τοῦ ψεύδους ἡ φωνὴ ἐπνιξε παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ δεισιδαίμων πρόληψις καὶ ἡ ἀδικία ἐσχίασαν τὴν λάμπιν τοιαύτης ἀρετῆς καὶ τὸ ὕψος, ἔνθα ἦρθη καὶ ἠκτινοβόλησεν; » — « Οὐχί, » ἀπήντησα. « Τετιμημένη ζῆ τοῦ Σωκράτους ἡ μνήμη, καὶ ἐὰν ἡ ἀνθρωπότης ἐπέπρωτο νὰ ἐγεῖρη κοινὸν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἀρετὴν βωμὸν, τοιοῦτον θ' ἀνήγειρεν εἰς τὸν Σωκράτη. » — « Βεβαίως, » εἶπεν ὁ Δημοσθένης, « διότι ὁ Σωκράτης ἦτο ἡ Ἀλήθεια καὶ ἡ Ἀρετή. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἀτίδως ἐξεπορεύθη ἐνιαία καὶ ἀναλλοίωτος τῆς Ἀρετῆς καὶ τῆς Ἀληθείας ἡ ἀνέσπερος λάμπις. Ποία ἄλλη εὐλογιώτερα τιμὴ, τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν ἄνδρα ὅστις, θνητός, ὑπερέβη ἐν τῇ γῆ τοὺς ἐναρετωτέρους θεοὺς; »

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ κιγκλιδόφρακτον λαξευτὸν κοίλωμα, τὸ εἰς τοὺς ἀνατολικοὺς πρόποδας, κάτωθεν τοῦ μνημείου τοῦ Φιλοπάππου, διανοιγόμενον. Ἀθρόαι εἰσώρμησαν διὰ τῶν ξυλίνων κιγκλίδων αἱ σκιαί. Ἐγὼ ἐξεβίασα μικρὸν τὸν ἀσθενῶς σφηνούμενον μοχλὸν καὶ διὰ τῆς θύρας εἰσῆλθον ἐντός. Ἦδη τὸ κοίλωμα εἶχε πληρωθῆ ποικίλων φασμάτων. Μὲ τὸν νοῦν σταθερῶς προσηλωμένον εἰς τὴν τραγικῶς μεγαλοπρεπῆ σκηνὴν τοῦ θα-

νάτου τοῦ ἐναρέτου σοφοῦ, ἀνεζήτουν κάγώ, εἰς τὰ ἐνδότατα τοῦ κοιλώματος βάθη, νὰ ἴδω που διαλεγόμενον τὸν ἄνδρα, τὸν ἀποτελέσαντα τὴν ὑπερτάτην καὶ τελειοτάτην ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐμφάνισιν τῆς ἀρετῆς. Ἀκούραστος τὸ φάσμα τοῦ Δημοσθένους ἐπλανᾶτο πανταχοῦ. Συγκίνησις πένθιμος εἶχε διαδεχθῆ ἐν τῷ προσώπῳ αὐτοῦ τὴν ἔναγχος ὀργήν, καὶ ἡ σκυθρωπότης τοῦ εἶχεν ἐνδώσει πρὸ τῆς μνήμης τῆς τραγωδίας, ἣτις ἐξειλίχθη ἐκεῖ, καὶ πρὸ τοῦ σιωπηλοῦ μεγαλείου, ὅπερ ἀπέπνεεν ἡ μεγάλη ἐκείνη καὶ ὑψηλὴ αὐταπάρνησις καὶ θυσία.

Ὅξεις τοῦ σμήνουσ τῶν σκιῶν ψίθυροι ἐπέσπασαν τοῦ Δημοσθένους τὴν προσοχήν. Εἶδον αὐτὸν ἀνασταλέντα, καὶ μετὰ φροντίδος ἀτενίζοντα πρὸς τὰ βάθη, ὀπόθεν ἀντήχουν τῶν φασμάτων αἱ φωναί. Τὸν ἠκολούθησα προχωρήσαντα καὶ ἔμπληκτος ἐθεώρησα σκηντὴν ἀνυπέβλητον, ἥς ἀνθρωπίνῃ γλῶσσαι καὶ γραφίς ἀδύνατον νὰ δώσῃ εἰκόνα ἐπαρκῆ ἢ σαφῆ. Γέρων ἐβδομηκοντούτης μὲ εὐρὺ τὸ μέτωπον, μὲ ἀραιὰς περὶ τοὺς κροτάφους τὰς πολιὰς τρίχας, μὲ λευκὸν τὸν πώγωνα κατέκειτο ἐπὶ κλίνης ἀξέστου, προχείρως στηθείσης ἐκεῖ. Χλαῖμα καθαρὰ σκέπει τὰ στέρνα τοῦ ἀνδρός, καὶ σινδόνι τοὺς πόδας του. Γαλήνη ἀνεκφράστου ψυχικῆς ἡρεμίας ἐπιφαίνεται εἰς τὸ ἰλαρὸν ἐκεῖνο καὶ σεβάσμιον πρόσωπον. Περιαλγῶς περιφρόντιδες ἀθροίζονται περὶ αὐτοῦ καὶ ἐν σπουδῇ συνωθοῦνται νεανίσκοι καὶ ἄνδρες καθεστηκυίας ἡλικίας. Σοβαρὰ φαίνεται ἡ ὥρα, καὶ ὑπὲρ πλῆσαν ἄλλην θρησκευτικὴ ἢ ἐπίσημος ἐκείνη στιγμή. Σιωπῇ

βαθεία κρατεῖ εἰς τοῦ κοιλώματος τὸ κενόν. Σιγῶσι καὶ τῶν σκιδῶν τὰ πλήθη, καὶ ἄφωνον ἐκ τῶν κλονισμῶν τῶν συγκινήσεων μένει καὶ τοῦ Δημοσθένους τὸ κραταῖον στόμα. Ἀπὸ τῶν προσκεφαλαίων ἡμιανεγείρων τὸ σῶμα ὁ γέρων ἐκεῖνος, ὑψοῖ τὴν χεῖρα καὶ διδάσκει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ. Ποία ἄρρητος γαλήνη, ποία ἀνεπίδεικτος μεγαλοπρέπεια, ποία λόγου σεμνότης, ποία δύναμις ἀβίαστος, ποία ἀκαταμάχητος πειθὴ ἐκ τῶν λόγων τοῦ πολιοῦ διδασκάλου! Λαλεῖ περὶ Θεοῦ, καὶ μεταρσιούμενος ἐκ τοῦ κόσμου τούτου, κατανύσσεται καὶ προσεύχεται. Γεῖνει συνεχῶς τὸ οὖς, ὡσεὶ ἤκουε μυστηριώδη φωνήν, εἰσηγομένην αὐτῷ καὶ λαλοῦσαν ἐν τοῖς ἐγκάτοις τῆς συνειδήσεώς του. Οὐδέποτε, εἰς οὐδεμίαν ἐποχὴν, ὑπ' οὐδενὸς λαοῦ ἢ ἀτόμου ἐλατρεύθη φλογερώτερον καὶ μετὰ μείζονος πίστεως καὶ σεμνοπρεπείας ὁ Θεὸς ἢ τὴν ὥραν ἐκείνην ὑπὸ τοῦ θεολήπτου πρεσβύτου. «Εἶναι Εἷς,» λέγει, «Δίκαιος, Ἀγαθός, Εὐσπλαγγνος. Προσπέσωμεν πρὸ Αὐτοῦ, ὑμνήσωμεν, πλάσματα ἡμεῖς, τὸν Ἄναρχον καὶ Ἀτελεύτητον Δημιουργὸν τοῦ παντός!» Συνέρχόμενος ἀπὸ τῆς ἐκστάσεως αὐτοῦ, προσπελάζει τὴν γῆν ὁ σεβάσμιος γέρων καὶ ἄπτεται τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, τῆς ἀρετῆς, τῆς πολιτείας, τῆς πατρίδος, τῶν καθηκόντων, ἅτινα ἔχομεν πρὸς αὐτήν, τῶν δικαιωμάτων, ἅτινα μᾶς παρέχουσι τὰ καθήκοντα ταῦτα, τῶν υποχρεώσεων ἡμῶν πρὸς τὴν πολιτείαν, πρὸς τὴν κοινωνίαν, πρὸς τὴν οἰκογένειαν, πρὸς ἡμᾶς αὐτούς. Εἰσηγεῖται καὶ ἐπιβάλλει τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς δικαιοσύνης τὸν ἔρωτα. Ἐξαγγέλλει, ἐν

μέσω ὑψηλῶν νοτιμάτων καὶ ἰδεῶν θεσπεσιῶν, τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῶν δικαίων μετὰ θάνατον. Οἰκτεῖρει τοὺς φεύλους, οἵτινες, καὶ εὐτυχοῦντες, εἶναι δυστυχέστεροι τῶν ταλαιπωρουμένων, καὶ χαρακτηρίζει τὴν ἀρετὴν οὐ μόνον ὡς ὑπέρτατον καθήκον, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸν κάλλιστον τῶν ἐπὶ τῆς γῆς θησαυρῶν. «Μοχθεῖτε νὰ γνωρίσητε ὑμᾶς αὐτούς», λέγει. «Τὸ γινῶθι σαυτὸν εἶναι καθήκον διὰ τοὺς ἀνθρώπους, καὶ τοῦ καθήκοντος τούτου τὴν ἐκπλήρωσιν ἀνάγκη ἐπιμόνως νὰ ἐπιζητήσωμεν.» Ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, λαλοῦντος, φαίνεται ἀνερχομένη εἰς τοὺς οὐρανοὺς. Τῆς θείας αὐτοῦ γαλήνης καθιστᾷ κοινωνοὺς τοὺς μαθητὰς του, καὶ ἔνθεοι ἦδη οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ, αἰσθάνονται ἑαυτοὺς φερομένους ἀκαταμαχίτως πρὸς τῆς Ἀληθείας καὶ τῆς Ἀρετῆς τὸ θεῖον θέλημα. Εἰρήνη σταλάζει ἀπὸ τὰ χεῖλη του. Ἄνεσις τῆς ὀδύνης ἐπακολουθεῖ τοῖς λόγοις αὐτοῦ, καὶ ῥιτισθεὶς, ἀνίσχυρος νὰ πλῆξῃ πλέον, ἀμβλύνεται τῆς βιωτικῆς ἀλγηδόνος ὁ φαρμακρώτατος ὀδύς. Εἶναι θεός, τὴν γαλήνην, τὴν ἀνάπαυσιν διαχέων πέριξ αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἔντρομος ἦδη καταρθάνει ταχὺς ἀνὴρ τις. Καταπίπτει ὀλολύζων, καὶ ἀντὶ φωνῆς λυγμοὶ καὶ γόοι ὀρμῶσιν ἀπὸ τοῦ στόματος του. Ἡρᾶμος ὁ γέρων στρέφεται πυνθανόμενος τῶν ἠρήνων τὴν αἰτίαν. «Τὸ πλοῖον ἐθεάθη εἰς τὸ Σούνιον, Σώκρατες!» φωνεῖ, ἐν μέσῳ τῶν ὀλολυγμῶν, ὁ ἄγγελος, ἐνῶ ἀκτὶς ἐλπίδος ἀσθενοῦς αὐγάζει μόλις διὰ τῶν δακρῶν τοῦ ὀφθαλμοῦ του. — «Ἀγαθὴν μοὶ δίδεις ἀγγελίαν, ἀπαντᾷ ὁ Σωκράτης.

« Ἦδη τὸ δαιμόνιον ἐλάλησεν ἐν ἐμοί, καὶ θεῖος ὄνειρος εἰσηγήσατο τοῦ θανάτου τὴν ἡμέραν. » — « Τὰ πάντα ἤτοιμάσθησαν, Σώκρατες, » ἀναφωνοῦσιν οἱ μαθηταὶ του. Ἐλθέ! Φύγωμεν μακρὰν τῆς πόλεως, ἥτις σέ ἠδίκησεν. Ἡ φυγὴ εἶναι ἀμυνα, καὶ αὐτοχειρία ἢ διαμονή. Ἐλθέ! Ἐδέξασθησαν οἱ φύλακες, ἀσφαλῆς εἶναι ἡ ἔξοδος καὶ ὁ δρόμος σου. — « Τοιαῦτα ἐδίδαξα ὑμᾶς διδάγματα; » λέγει γλυκέως ὁ Σωκράτης πρὸς τοὺς μαθητάς του. « Τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους δὲν ἔταξα ὑμῖν ὡς καθῆκον θεμελιῶδες τοῦ πολίτου, καὶ ἤδη ποία συμφωνία λόγων καὶ ἔργων θὰ ὑπῆρχε μεταξύ τοῦ Σωκράτους, διδάσκοντος τὴν εἰς τοὺς νόμους ὑπακοήν, καὶ τοῦ Σωκράτους, ἀρνούμενου, νὰ ὑπακούσῃ εἰς τοὺς νόμους; Δὲν εἶναι αἰσχρὸν, ἀφοῦ ἐδέχθην τῆς πόλεως τὰ ἀγαθὰ, νὰ ἀπορρίψω ἤδη ὅ,τι δίδει ἐμοί ἡ πόλις διὰ τῶν δικαστῶν, οὗς νομίμως κατέστησεν; Δὲν εἶναι γελοῖον, ἀφοῦ καθ' ἅπαντα τὸν ἐμὸν βίον παρεσκεύασα ἐμαυτὸν πρὸς τὸ θανεῖν, εὐθύς ἅμα ἐπιστάσης τῆς στιγμῆς τοῦ θανάτου, ν' ἀγανακτήσω, νὰ δυσφορήσω, ν' ἀποκαρτερήσω, νὰ πειραθῶ ἀνόμως, ἀνελευθέρως, εὐτελῶς νὰ ἀποφύγω τὸν θάνατον, ὅστις ἀναποδράστως θὰ ἐπέλθῃ πάλιν θάττον ἢ βραδύτερον; Δὲν ἐδίδαξα ὑμᾶς ὅτι, κακοῦ ὄντος τοῦ ἀδίκου, οὐδέποτε πρέπει ν' ἀδικῶμεν; Ἀφοῦ δὲ τὸ ἀδικεῖν ἦναι κακόν, δὲν ἀδικῶ τὴν πόλιν, παραβαίνων τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ ἐπαναστατῶν κατὰ τῶν κελευσμάτων αὐτῆς, καὶ δὲν ἀδικῶ ἐμαυτὸν, ἐξανιστάμενος κατὰ πάσης τῆς ἐμῆς διδασκαλίας; Τίς θὰ τιμήσῃ πλέον τὸν γέροντα Σωκράτη, ὅστις, ἀρνηθεὶς ἐαυ-

τόν, φυγὰς ἐκ τῆς πατρίδος τοῦ, τοῦ καθήκοντός του λιποτάκτις, θὰ περιήγεν εἰς πλάνητα βίον τὰ ὀλίγα αὐτοῦ ἔτη, γλευάζόμενος ὑπὸ τῶν πολλῶν, μηδένα τολμῶν νὰ διδάξῃ, μηδένα δυνάμενος νὰ ὠφελήσῃ, μὴ πιστευτός ἐφεξῆς, ἀλλ' ὡς παραβάτης δεικνύμενος παρ' ἐκείνων, οὗς θὰ ἐζήτει νὰ ἐπαναγάγῃ, εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὸ καθήκον; Σεβασθῶμεν τὴν Πατρίδα, φίλοι, τιμήσωμεν τὴν πόλιν καὶ τοὺς νόμους αὐτῆς. Μήτηρός τε καὶ πατρός, καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιώτερόν ἐστιν ἢ πατρίς, καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοίρα καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις τοῖς νῦν ἔχουσι, καὶ σέβασθαι δεῖ καὶ μᾶλλον ὑπεῖκειν καὶ ὁμπεύειν πατρίδα χαλεπαίνουσαν ἢ πατέρα, καὶ ἢ πείθειν, ἢ ποιεῖν ἢ ἂν κελεύῃ, καὶ πάσχειν, ἐάν τι προστάτῃ παθεῖν, ἡσυχίαν ἄγοντα, ἐάν τε τύπτεσθαι ἐάν τε δεῖσθαι, ἐάν τε εἰς πόλεμον ἄγῃ τρωθησόμενον ἢ ἀποθανούμενον, ποιητέον ταῦτα, καὶ τὸ δίκαιον οὕτως ἔχει, καὶ οὐχὶ ὑπεικτέον οὐδὲ ἀναχωρητέον, οὐδὲ λειπτέον τὴν τάξιν, ἀλλὰ καὶ ἐν πολέμῳ καὶ ἐν δικαστηρίῳ καὶ πανταχοῦ ποιητέον ἢ ἂν κελεύῃ ἢ πόλις καὶ ἢ πατρίς, ἢ πείθειν αὐτὴν ἢ τὸ δίκαιον πέφυκε βιάζεσθαι δ' οὐχ ὅσιον οὔτε μητέρα οὔτε πατέρα, πολὺ δὲ τούτων ἔτι ἥττον τὴν πατρίδα. Οὐχὶ ὀρθῶς χαρακτηρίζεται αὐτόχειρα τὸν Σωκράτη. Θνήσκω πειθόμενος τοῖς νόμοις τῆς πατρίδος καὶ οὐχὶ αὐτοβούλως. Εἶναι ἀθέμιτον ἢ αὐτοχειρία. Ἐν τῷ βίῳ ἐτάχθημεν φρουροί, καὶ τὴν θέσιν ἡμῶν οὐδέποτε πρέπει νὰ ἐγκαταλείπωμεν. Ἐάν ὁ στρατιώτης, ὁ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐγκαταλείπων

ἐν τῇ μάχῃ ἦναι ἀνανδρός, πῶς πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ ἀποκαρτερῶν, ὁ ἐγκαταλείπων αὐθαιρέτως τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ζωῇ; ».

Μὲ τὴν θανατηφόρον κύλικα εἰς τὰς χεῖρας ἐμφανίζεται τότε ὁ φύλαξ. — «Σώκρατες,» λέγει, «εἶναι καιρὸς νὰ ἀποθάνῃς. Συγχώρησόν μοι ὄργανον τοῦ νόμου εἰμί, καὶ ἡ καρδία μου πάσχει δεινῶς τὴν στιγμὴν ταύτην». Ἡ σύζυγος, τὰ τέκνα τοῦ Σωκράτους βάλλουσιν οἰμωγὰς. Μειδῶ γλυκέως πρὸς τὸν φύλακα ὁ Σωκράτης, καὶ νεύει ἠπίως παρακαλῶν τοὺς ἐταίρους ν' ἀπομακρύνωσι τὴν σύζυγον καὶ τὰ τέκνα του. Καὶ ἐπειδὴ τὰ δάκρυα ἀλακοῦσιν ἀθρόα τὰς παρειὰς τῶν μαθητῶν του, — «Θαρσεῖτε, φίλοι,» λέγει ὁ Σωκράτης, «μὴ ἐγκαταλείπετε ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἄλγος· οὔτε ἀνδρικὸν οὔτε φιλοσοφικὸν εἶναι τοῦτο». — «Δὸς μοι τὸ κώνειον,» λέγει πρὸς τὸν φύλακα. Ὁξύτεραι τότε οἰμωγαὶ πληροῦσι τὴν ἀτμόσφαιραν τῆς φυλακῆς, καὶ θερμότερα τὰ δάκρυα λείβονται τὰς παρειὰς τῶν μαθητῶν τοῦ Σωκράτους. Ἡδῆ, τὴν θανατηφόρον κύλικα κρατῶν εἰς τὰς χεῖρας, ἀναλλοίωτος τὴν μορφήν καὶ ἀτάραχος, ἀνακάθεται μικρὸν ὁ φιλόσοφος. Ἀπευθυνόμενος τρυφῶς πρὸς τοὺς ἀδιαλείπτως θρηνοῦντας μαθητάς — «Φίλοι,» λέγει, «τὸ θνήσκειν δὲν εἶναι κακόν. Ὁ λυπούμενος διότι θ' ἀποθάνῃ δὲν εἶναι φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλοσώματος. Βίου ἀλλαγὴ εἶναι ὁ θάνατος· εἶναι ζωὴ, εἶναι ἀπολύτρωσις, εἶναι ὄδυνῶν καὶ ἀδυσωπήτων ἀναγκῶν ἀπαλλαγὴ, εἶναι ἀνοιγμὰ τῆς φυλακῆς, ἀφ' ἧς ἐξέρχεται ὁ στενάζων καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ ἀδιαλείπτως

ποθῶν δεσμώτης. Μὴ θρήνηϊτε διότι θνήσκω. Ὅ,τι βλέπετε δὲν εἶναι ὁ Σωκράτης, δὲν εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Τὸ ἐν ἐμοὶ λαλοῦν, τὸ ἐν ἐμοὶ σκεπτόμενον καὶ μελετῶν, τοῦτο εἶναι ὁ Σωκράτης, καὶ οὐχὶ ὅ,τι ἀκίνητον καὶ ψυχρὸν θὰ ἔχητε μετ' ὀλίγον πρὸ ὑμῶν. Τὸ σῶμα θνήσκει, ἀλλ' ἀθάνατος εἶναι ἡ ψυχὴ, καὶ ἡ ψυχὴ εἶναι τὸ ὄν, τὸ φυλακισθὲν εἰς τὸ θνητὸν καὶ νοσηρὸν σῶμα. Ὑπάρχει ἄλλη ζωὴ πέρα τοῦ μνήματος, ὅπου εὐτυχεῖς ζῶσιν, ἐν ὑπερτάτῃ ἠθικῇ ἀπολαύσει, οἱ δίκαιοι, καὶ ἐν νυγμοῖς ἐλέγχῶν τιμωροῦνται οἱ κακοί. Ἐκεῖ ἀπέρχομαι. Ἡ ψυχὴ μου εἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ, τὸ θεῖον, τὸ ἀθάνατον καὶ φρόνιμον, ἀπέρχεται, ὅπου ἀφικνουμένη ὑπάρχει αὐτῇ εὐδαίμων· εἶναι ἀπηλλαγμένη πλάνης καὶ ἀνοίας, καὶ φόβων, καὶ ἀγρίων ἐρώτων καὶ τῶν ἄλλων κακῶν τῶν ἀνθρωπίνων. Θνήσκων ἐγώ, τὴν ἀρίστην ἐξελεξάμην ὁδόν, καὶ ζηλευτότερός εἰμι τῶν δίκαστῶν, οἵτινες κατεψήφισαν ἐμοῦ θάνατον, νομιζόντες ὅτι με τιμωροῦσιν. Πείθεσθε τοῖς νόμοις, θεραπεύετε τὴν πατρίδα, ἀσκεῖτε, φίλοι, τὴν ἀρετὴν. Προκειμένου νὰ ἀδικήσητε ἢ νὰ ἀδικηθῆτε, προκρίνατε νὰ ἀδικηθῆτε μᾶλλον ἢ νὰ ἀδικήσητε. Θεὸς τις ἀθάνατος ἐνοικεῖ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· τοῦ Θεοῦ ιδιότης εἶναι ἡ δικαιοσύνη, ὁ δὲ δίκαιος δὲν θὰ ἦτο τοιοῦτος εἰάν ἡδίκει, ἀδικῶν δὲ ὁ ἄνθρωπος, καταισχύνει τὴν θεῖαν καὶ εὐγενῆ φύσιν του. Ὑψωσε τὴν κύλικα πρὸς τὰ χεῖλή του. Ἄλλ' αἴφνης ἴσταται. Ἐγείρει τὴν κεφαλὴν, τείνει τὸ οὖς, μελετᾷ, ἀκροᾷται, προσέχει. Ἀφαιρεῖται ἐν ἐκστάσει. Μεταφέρεται εἰς κόσμους ἀγνώστους, διατρίβει ἐκεῖ, ἐνθου-

σια εἰς τὴν θεάν τοῦ Ὑπερτάτου Ἀληθοῦς καὶ Ἀγαθοῦ, ἀκροᾶται προσεκτικώτερον, καί, ἐπειδὴ ὁ θάνατος δὲν ἔλυσε ἔτι τοῦ φθαρτοῦ σώματος του τὰ δεσμά, δεσμῶτις ἐπανέρχεται πάλιν εἰς τοῦ σώματος τὴν φυλακὴν ἢ ψυχὴ του. — «Ἰδέ,» λέγουσι πρὸς ἀλλήλους οἱ μαθηταί· «ὅπως εἰς τὸ ἐν Ποτιδαίᾳ στρατόπεδον καὶ ἀλλαχοῦ, οὕτω καὶ νῦν τὸ δαιμόνιον λαλεῖ καὶ ὀδηγεῖ τὸν Σωκράτη». Ἀλλ' ὁ Δίκαιος συνέρχεται ἀπὸ τῆς μακαρίας αὐτοῦ ἐκστάσεως ἐνθαρρύνει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, διδάσκει καὶ πάλιν τὴν λατρείαν τῆς Ἀρετῆς, τῆς Ἀληθείας, τῆς Δικαιοσύνης, προστάσσει ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους τῆς Πολιτείας, ἐπιβάλλει ἀπεριόριστον τὸν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος ἔρωτα καὶ τὸν πρόθυμον ὑπὲρ αὐτῆς θάνατον, καί, ἐμπνεόμενος αἴφνης, ὀρμᾶ εἰς ἠθικὰ ἀπροσπέλαστα ὕψη, καὶ ἐκεῖθεν ἐξαγγέλλει μεγαλοφώνως τὴν ὑπαρξίν ἐνιαίου Θεοῦ τὴν ἀθανασίαν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς. Κατάπληξις, σιωπὴ, δέος εὐλαβὲς συνέχει τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ τὰ πλήθη. Ἦδη, ἐν γαλήνῃ ἀδιαταράκτῳ, κατέπιεν ὁ ἐνάρετος σοφὸς τὸ κώνειον. Λυθεῖσα ἀπὸ τῶν δεσμῶν αὐτῆς ἀπέπτη πρὸς τὸν θεῖον Δημιουργόν της, ἐλευθέρα καὶ χαίρουσα ἢ ψυχὴ του, καὶ τῶν μαθητῶν του αἱ χεῖρες, τρέμουσαι ἐκ τῆς συγκινήσεως, κλείουσι τοὺς νεκρωθέντας ὀφθαλμοὺς τοῦ Δικαίου.

ΙΑ'

Ἡ ποινὴ τοῦ συκοφάντου.

Συντετριμμένος ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς τραγωδίας ἔστη ὁ Δημοσθένης κύπτων ὑπὸ τὸ κράτος ὀρμητικῶν συγκινήσεων. «Χάριτας ἀπονέμω τοῖς θεοῖς,» εἶπεν, «ἐπιτρέψαντας νὰ ἴδω τοῦ Σωκράτους τὸν θάνατον. Πάσης τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας, ἢ μᾶλλον ἠθικῆ εἶναι ὁ θάνατός του,» εἶπεν ὁ ρήτωρ. «Φοβοῦμαι ὅτι εἰς τοὺς ἐπερχομένους αἰῶνας οἱ θεοὶ θὰ τιμωρήσωσι τὴν πόλιν ἐπὶ τοιαύτῃ ἀδικίᾳ.» — «Τίνες θεοὶ;» ἀπήντησα διακόψας αὐτόν. «Οἱ θεοὶ κατελύθησαν. Ἐκλέγω τὴν στιγμήν ταύτην ὅτε εἰς τοῦ σπηλαίου τὸ κοῖλον ἤχει ἔτι ἡ Ἀλήθεια ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ Ἐναρέτου ἐκπορεύθεισα, τὴν στιγμήν ταύτην τῆς ἀναπαραστάσεως τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Δικαίου ἐκλέγω, ὅπως δώσω εἰς σὲ τὸ μέγα καὶ εὐοίωνον ἄγγελμα: Οἱ θεοὶ κατελύθησαν! Συνετρίβη τοῦ Διὸς ὁ θρόνος! Ἐξόριστοι τοῦ Ὀλύμπου πλανῶνται τῆς μυθολογίας οἱ θεοί, καὶ ἡ ἀλήθεια, ἣν ὁ Αἰσχύλος ἐξήγγειλεν εἰς τὸν *Δεσμώτην Προμηθεᾶ*, τὸν μόνον, ὅστις περιεσώθη ἄχρῃς ἡμῶν, καὶ τὰ ὑψηλὰ νοήματα, ἅτινα εὐηγγελίσασατο τοῦ Σωκράτους τὸ στόμα, καὶ ἡ ἀλήθεια, ἣν διώπτεισε διὰ τῶν αἰώνων τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ, ἐπλήθον ἀσφαλῶς. Θεοῦ ἀληθοῦς ἀψευδῆς πρόδρομος ἐγέ-

νετο ὁ Σωκράτης ἐπὶ τῆς γῆς. Κατελύθη ἡ πολυθεία καὶ μόνη τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ ἡ λατρεία κρατεῖ ἤδη ἐν τῇ Πατρίδι. Εἶναι Δίκαιος ὁ Θεὸς οὗτος, εἶναι Εὐσπλαγχνος, εἶναι Μακρόθυμος, εἶναι Ἄναρχος καὶ Ἀτελεύτητος, εἶναι Φιλάνθρωπος. Πρὸ δεκαεννέα ἡδὴ αἰώνων ἐπῆλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου. Ἐπὶ τῆς συντριβείσης πλάνης, πλάνης χαριέσσης καὶ ἄνυπερβλήτως ποιητικῆς, πλάνης ποθητῆς, μεθυσκούσης τὸ πνεῦμα καὶ πτερούσης τὴν φαντασίαν, ἀλλὰ πλάνης πάντοτε, ἀσάλευτον ἰδρύθη τὸ κράτος τῆς Ἀληθείας διὰ τοῦ ἀληθοῦς Θεοῦ, ὃν διέγνω ὁ Σωκράτης, καὶ οὔτινος ὑπῆρξεν ὁ ἐπὶ τῆς γῆς πρόδρομος», εἶπον εἰς τὸν ἐκπληκτον ῥήτορα.

Ἐνῶ, ἐξαπορῶν ὁ Δημοσθένης, ἠτοιμάζετο νὰ μοι-ἀπευθύνῃ ἐρωτήσεις, σχετιζομένας πιθανῶς εἰς τὴν μεγάλην εἰδησίαν, ἣν εἶχον δώσει αὐτῷ, θέαμα δεινόν, περισπᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτοῦ καὶ τοῦ πλήθους ἐπεφάνη πρὸ ἡμῶν ἐντὸς τοῦ σπηλαίου. Τρεῖς ἀνθρώπων σκιαί, στενῶς πρὸς ἀλλήλας συνδεδεμένοι, ὤφθησαν φεύγουσαι τὸν διωγμὸν ἀγνώστου, ἀλλὰ κάκοποιου δυνάμεως. Μέγας τρικέφαλος ὄφις εἶχε περιβάλει διὰ τῶν σπειρῶν αὐτοῦ τὰς σκιάς ἐκείνας. Ἐτριζον τὰ ὅσθα, ἢ ἡ εἰκὼν μᾶλλον τῶν ὀστέων, ἀτινα ἀπήρτισάν ποτε τοὺς σκελετούς των, καὶ ἐλύοντο τὰ σπλάγχνα των ὑπὸ τὴν ἀγρίαν δύναμιν τῆς πίεσεως τοῦ θηρίου. Ὁ μεσαῖος τούτων, ὅστις ἐφαίνετο καὶ ὁ κυριώτερος, ἐκράτει ἀπὸ τῆς δεξιᾶς τεμάχιον παπύρου, ἐφ' οὗ εὐκρινῶς ἀνεγινώσκοντο τὰ ἐξῆς: « Ἀδικεῖ Σωκράτης οὐς μὲν ἢ πόλις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα δὲ καινὰ δαιμό-

«νια εισφέρων ἀδικεῖ δὲ καὶ τοὺς νέους διαφθείρων. Τιμημα θάνατος». Ἀνεγνώρισα ὅτι ἡ γραφὴ αὕτη ἦν ἡ ὑπὸ τοῦ Μελήτου εἰσαχθεῖσα κατὰ τοῦ Σωκράτους. Ὁ ἀθλιὸς ἐκεῖνος ἦτο ὁ Μέλητος, τὸν ἄνυτον ἔχων παρ' ἑαυτὸν καὶ τὸν Λύκωνα. Τῆς συνειδήσεως οἱ ἔλεγχοι ἤλαυνον τοὺς ἐνόχους. Ὄξυ τὸ ἐπὶ τῆς οὐράς τριγωνοειδὲς κέντρον τοῦ δράκοντος ὑψοῦτο καμπύλον, κρουροῦν τὰ σώματα τῶν συκοφαντῶν καὶ τὰς χεῖρας, αἵτινες ὑπέγραψαν καὶ εἰσήγαγον τὴν κατὰ τοῦ Δικαίου γραφήν. Ὄξυτέρας οἰμωγὰς ἀπέσπα τότε ἀπὸ τῶν στομάτων των ὁ πόνος. Ὑψούμεναι ὅμως καὶ ἡμιχαίνουσαι αἱ τρεῖς τοῦ δράκοντος κεφαλαὶ προσέβαλλον μὲ τὰς ἰοβόλους γλώσσας των τὰ στόματα τῶν ἐνόχων καὶ ἀρπάζουσαι τὰ χεῖλη καὶ τὰς γλώσσας των, ἀπέσπων αὐτὰς καὶ ἡμισπαιρούσας τὰς ἐκράτουν μετέωρους. Αἷμα καὶ ἀφροὶ δηλητηριώδεις ἐχύνοντο τότε ἀπὸ τῶν φρικτῶς χαινουσῶν ἐκείνων ὀπῶν, αἵτινες ἦσαν πρὶν ἀνθρώπινα στόματα. Ἐσύριζεν ἀπαισίως ὁ τρικέφαλος δράκων. Τὸ κέντρον αὐτοῦ ἐσπάρασσεν ἀπηνῶς τοὺς συκοφάντας, καὶ ἡ ἀγκύλη οὐρὰ ἐμάστιζε δεινῶς τὰ σώματά των. Τοῦ θηρίου οἱ ὀδόντες κατεξέσχίζον τῶν παναθλίων ἐκείνων τὰς σάρκας, καὶ αἱ δίαιχμοὶ καὶ φαρμακεραὶ τοῦ τέρατος γλῶσσαι, εἰσχωροῦσαι ἐντὸς τῶν αἱματοφύρτων πληγῶν, ἐνέβαλλον τὸν φαρμακερὸν ἰόν, τὸν σκορπίζοντα τὴν σηπεδόνα εἰς τὰς φλέβας καὶ τὴν ἀφόρητον ὀδύνην εἰς τὰς καρδίας καὶ τὰς αἰσθήσεις των. Φρικτὴ ἦτο ἡ σκηνὴ καὶ φρικτότερον τὸ μαρτύριον! Ἐντρομον τὸ πλῆθος τῶν σκιῶν

ὤρμησε πρὸς τὴν ἔξοδον, καὶ ἤδη κενὸν εἶχεν ἀπομεί-
νει τὸ λίθινον κοίλωμα. Τοῦ ἀλέκτορος ἡ φωνή, προ-
αγγέλλοντος τὴν ἐμφάνισιν τῆς Ἡοῦς, ἠκούσθη ἀπὸ
τῶν πέριξ ἀγροτικῶν οἰκίσκων, καὶ ἤδη τῆς Αὐγῆς τὰ
χρώματα ἐρρόδισαν ἀσθενῶς τοῦ Ὑμηττοῦ τὰς κορυ-
φάς. Ἐστράφην ἀναζητῶν τὸν Δημοσθένη καὶ τὸ πλῆ-
θος τῶν σκιῶν. Ἄλλ' ἤμην μόνος. Καὶ ὁ ψίθυρος, ὅστις
προσέβαλλε τὴν ἀκοήν μου, δὲν ἦτο ὁ συνήθης τῶν
σκιῶν βόμβος, ἀλλ' ὁ στεναγμός, ὃν ἐξέπεμπεν ἡ αὔρα
τῆς πρωίας, σαλεύουσα τὸν ξηρὸν τοῦ ἐδάφους χόρτον.
Ἐνόμιζέ τις ὅτι μετὰ τόσων αἰῶνων παρέλευσιν ἐθρή-
νουν ἔτι καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ ἡ Φύσις αὐτὴ τὸν ἀδι-
χον θάνατον τοῦ Δικαίου.

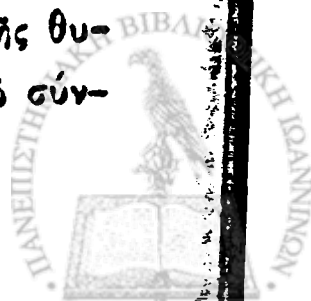

ΝΥΞ ΤΕΤΑΡΤΗ

Α'

Γνώσεως πόθοι.—Κηλίδες ὑπὸ τὸ φῶς.

Ἐξαιρέτως διεγερτικαί τοῦ πνεύματος ἦσαν αἱ μεγάλαι σκηναί, ὧν ἐκπληκτος θεατῆς παρίσταμην ἀπὸ τριῶν ἤδη νυκτῶν. Τοῦ Σωκράτους ἡ γαληνιαία, ὅπως ὁ βίος αὐτοῦ καὶ ἡ διδασκαλία, ἐμφάνισις, ἀνεμόχλευσε τὴν ἐμὴν συνείδησιν, καὶ ἀνεστάτωσεν ἐντελῶς τὴν διάνοιαν. Διδάσκοντα ἐν ἡρεμίᾳ καὶ θνήσκοντα, ἐν τῇ ἀδιαταράκτῳ εἰρήνῃ τοῦ δικαίου, εἶχον θεωρήσει τὸν ἐνάρετον τῆς ἀνθρωπότητος διδάσκαλον, τὸν τελειότατον καὶ ὑπέρτατον τῶν θνητῶν. Ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς σκηνῆς ἐκείνης, ἡ ἀπὸ πραείας ἐναλλάσσουσα εἰς τραγικὴν, καὶ ἀπὸ τραγικῆς εἰς ἡρεμον, ἡ ὥρα ἐκείνη τῆς νυκτός, ἡ σιωπή, τὰ ὑψηλὰ νοήματα, ἅτινα, ἐν μέσῳ ὑποσπίου φωτός καὶ τῶν φασμάτων ἀρχαίων συμπολιτῶν, ἠρμήνευσε τοῦ Σωκράτους ἡ γλῶσσα, ἡ σοβαρὰ στιγμή τοῦ θανάτου, πρὸς ἣν γαληνιαίως ἐνητένισεν ὁ σοφός, τὸ ὕψος τῆς ἀρετῆς του, τὸ μέγεθος τῆς θυσίας του, τῆς δραματικῆς ἐκείνης ἐκτυλίξεως τὸ σύν-

ολον εἶχον πλήξει κκιρίως τὸν ἐμὸν νοῦν καὶ κατα-
 ποντίσει εἰς κῶμα ἐμφόβου ἐκστάσεως πᾶσαν ἄλλην τῆς
 καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος δύναμιν. Ὅτε εὐεργετικὸς
 ὕπνος ἀνεκούφισε τὸ καταπεπονημένον σῶμα καὶ κατέ-
 στειλε μικρὸν τῆς φλεγμαινούσης φαντασίας τὰ ἀχαλί-
 νωτα ἄλλατα, συνερχόμενος εἰς ἐμαυτὸν ἔπασχον διότι
 δὲν ἠρώτησα τὸν Σωκράτη περὶ τοῦ φρικτοῦ αἰνίγ-
 ματος τῆς ἄλλης ζωῆς, τὸ μυστήριον τῆς ὁποίας συν-
 τάρασσει, πτοεῖ, τηρεῖ μετεώρους μεταξὺ ἀπόγνώσεως
 καὶ ἐλπίδος τῶν ἀθλίων θνητῶν τὰς συνειδήσεις. Ποῖος
 νοῦς μᾶλλον τοῦ τοῦ Σωκράτους εὐρὺς ἢ ὑπέρτερος, ποῖα
 γλῶσσα πλέον τῆς τοῦ σοφοῦ ἐπιτηδεῖα, ποῖα ψυχῆς
 ἀγαθότης πλειότερον τῆς τοῦ ἐναρέτου ἀδαπάνητος, ἦτο
 προσφορωτέρα εἰς τὴν κατηγορηματικὴν λύσιν τοῦ σκο-
 τεινοῦ, τοῦ αἰωνίου καὶ ἀλύτου προβλήματος, τοῦ
 καταβασανίζοντος τὸν ἄνθρωπον ; Φωτιζόμενος Ἐκεῖνος
 ὑπὸ τοῦ δαιμονίου του, καὶ συμπληρῶν, διὰ τοῦ θανά-
 του, τὸ ἀτελὲς τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος φῶς, θὰ ἠδύ-
 νατο νὰ ἀπαντήσῃ σαφῶς εἰς τὴν μεγάλην ἐρώτησιν,
 ἢ ἔννοια τῆς ὁποίας κατατρύχουσα ἀπασχολεῖ καὶ ἐσαεῖ
 θὰ ἐλαύνῃ τὸν ἀπληστον ἀληθοῦς γνώσεως ἄνθρωπον.
 Ἡ νύξ εἶχε σκιάσει τὸν ὀρίζοντα. Ποῖαν νύκτα ἀδια-
 πέραστον ἔχομεν ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν οἱ ὑπὸ ἀσθε-
 νέστατον φέγγος ἀσαφεστάτης γνώσεως ψηλαφῶντες
 εἰς ἀμαθείας σκύτος ; Κρυπτόμενος ὑπὸ τὰς μελανὰς
 πτυχὰς τῆς νυκτός, θυέλλας πόθων, προβλημάτων,
 δισταγμῶν, ἰδεῶν, ἀμφιβολιῶν, ἐλπίδων κατακλείων ἐν
 ἐμοί, ἐβᾶδισα εἰς τὸ προσφιλὲς ἐκεῖνο ἐντευκτήριον, ὅπου,

ἐν εὐδαίμονι ἐκπλήξει, προσεῖδον. τὸ πρῶτον τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων τὰ φαντάσματα καὶ τὰς σκιάς. Ποία νύξ, ποία σιγή, ποία γαλήνη πανταχοῦ, ἐκτὸς τῆς ἐμῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ! Ποία μυστήρια ἀνεξερεύνητα, διακεχυμένα πανταχοῦ ἀνά τὴν φύσιν, ποία σοφία, οἰκοῦσα εἰς τὰ πέταλα τοῦ ἀνθυλλίου τούτου, ὅπερ ψαύω διὰ τῆς σχισμῆς τοῦ βράχου τῆς Πνυκός, ποία ἀρμονικὴ οἰκονομία εἰς τὸν ὄργανισμὸν τοῦ μικροῦ ἐντόμου, ὅπερ, ὑπὸ τὸ φῶς τῶν σελαγιζόντων ἀστέρων, βλέπω διατρέχων τὸ ἔδαφος τοῦ βήματος! Ἐλαφρά, ἤρεμος αὔρα πνέει τὴν ὥραν ταύτην. Εἰς τὴν ῥωγμὴν φαλακροῦ βράχου περίλυπον συστέλλεται τὸ νυκτόβιον πτηνόν, καὶ ἡ φωνή του, ὡς στεναγμὸς ὀξύς τῆς ἀλγούσης ἀνθρωπότητος, σχίζουσα τὴν ἀπόστασιν, πλήσσει τὴν ἀκοήν μου. Προσέχω εἰς τοὺς ἀσαφεῖς ἤχους, οὓς περιοδικῶς φέρει γοργόπτερος αὔρα· ἐτάζω ἐμαυτόν, ἀτενίζω τὴν φύσιν, θεωρῶ τὸ στερέωμα, τοὺς ἀστέρας, τὴν ἀστροποίκιλτον γραμμὴν τοῦ Γαλαξίου, ὀρμῶ ἀκατάσχετος εἰς τὸν πόντον τῆς γνώσεως, εἰς τὴν βάσιν τῆς διαγνώσεως τῶν αἰνιγμάτων, τῶν μυστηρίων, τῶν ἀκατάληπτων. ὦ, νήπιοι! . . . Καὶ τὸ αἰνίγμα, καὶ ὁ δισταγμὸς, καὶ τὸ σκότος βασανίζουσιν ἐκ νέου τὸν γνώσεως ἀπληστον ἄνθρωπον, καὶ εἴρων δαίμων μυχτηρίζει καὶ οἰκτεῖρει τὸν τυφόν καὶ τὸ θράσος αὐτοῦ!

Κατακεκλιμένος ἐπὶ τοῦ λίθου ἠγρύπνου καὶ ἐμελέτων, καὶ τῶν ἐμῶν μελετῶν ἢ μείζων σύγχυσις ἦτο τὸ πόρισμα. Ἀνεπόλουν τὴν νύκτα τῆς χθές. Τὸν ἐράσμιον ἐκεῖνον Ἀλκιβιάδην, τὸν φιλόπατριν

Θρασύβουλον, τὸν ἀκέραιον Δημοσθένη, τὴν δριμύτητα τῆς γλώσσης τοῦ ὁποίου καὶ τὴν φιλοπάτριδα ὀδύνην ἐσεβάσθη καὶ αὐτὸς ὁ χρόνος, ὁ μὴδὲν ἐλεῶν ἢ σεβόμενος. Καὶ ἡ σκηνή, ἡ σιωπηλὴ ἐκείνη, ἡ πλήρης ἐνεργείας ἄνευ δράσεως, ἡ πλήρης εὐγλωττίας ἄνευ φωνῆς, ἡ πλήρης ὕψους ἄνευ ὀρμῆς, ἡ πλήρης δακρύων καὶ συγκινήσεων ἄνευ βίας ἢ πάθους, ἡ πλήρης μυστηρίου ἄνευ σκοτεινοῦ ἀποκρύφου, ἡ πλήρης παραδειγματισμοῦ ἄνευ μακρᾶς καὶ ἐπιμόνου διδασκαλίας, ἡ σκηνὴ ἐκείνη τοῦ θανάτου τοῦ Ἐναρέτου ἐπήρχετο δεσμεύουσα ἐντελῶς καὶ κατακυριεύουσα ἀμερίστως τοὺς ἐμοὺς ῥεμβασμοὺς καὶ τὰς σκέψεις. Καὶ τότε αὐτομάτως τοῦ Πλάτωνος τὸ ὄνομα ἀνήρχετο εἰς τὰ χεῖλη, συναπτόμενον ἀδιασπᾶστως πρὸς τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου του, καὶ ἡ ἡ ψυχὴ, πτερουμένη ἀπὸ τῆς ἀναμνήσεως τοῦ αἰθερίου φιλοσόφου, ἤθελε νὰ ὀρμῆσῃ πρὸς τὸ ὕψος, ὅπου ἐπλανήθη ποτὲ ἡ μεταφυσικὴ διάνοιά του, καὶ ἡ καρδιά, πλήρης τοῦ ἡδονικοῦ γοήτρου, ὅπερ διαχέει τῶν ἔργων του ἡ ἀνάγνωσις, τὸν ἐπόθει, τὸν ἀνεζήτει, τὸν ἔκραζε, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ ἄπληστοι κατηυθύνοντο, ἐτάζοντες ἐν μέσῳ τῆς νυκτὸς τὸν χῶρον τῆς Ἀκαδημίας μήτοι ἐπιφανῆ που ἐρχόμενος ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Κεραμεικοῦ πρὸς τὴν Πνύκα ὁ αἰθεροβάμων υἱὸς τοῦ Ἀρίστωνος, ὁ θεσπέσιος Πλάτων, ὃν ἡ ἀνθρωπότης σύμπασα ἐνθουσιῶσα ἀνεκήρυξε «θεῖον».

Ἀπὸ τῆς προσηλώσεώς μου πρὸς τὸν φιλόσοφον μὲ ἀπέσπασεν ὁ ψιθύρος, ὃν κάλῳς ἤδη ἐγίνωσκε τὸ οὖς ὡς προηγούμενον τῆς ἐμφανίσεως τῶν σκιῶν. Ἐνέτεινα

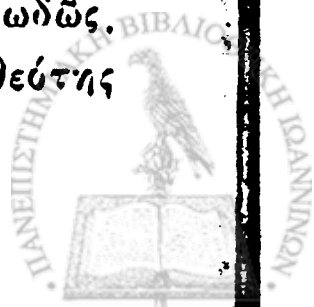
ὄρασιν καὶ ἀκοήν, καὶ εἶδον μετὰ μικρὸν ἀναθρωσκούσας ἀπὸ τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν πέριξ βράχων καὶ θέσεων τὰς νεφελώδεις σκιὰς, γνωρίμους ἤδη καὶ φιλτάτας ἐμοί. Βόμβον συγκεχυμένον ἀποτελοῦσαι, ἐφέροντο, διὰ βήματος κούφου τῆδε κἀκεῖσε, συζητοῦσαι μὲ τὴν φλογερὰν ἐκείνην εὐγλωττίαν καὶ τὴν ἐπέραστον καὶ ἀβίαστον χειρονομίαν, ἣτις διέκρινε τὸν ἀθηναϊκὸν Δῆμον, ὅτε, περὶ πλήθουςαν ἀγορὰν, ἠθροίζετο ἐκεῖ ἀργολογῶν, συζητῶν, εἰρωνευόμενος, φιλοσοφῶν καὶ ἐξοστρακίζων τοὺς ἀρίστους τῶν πολιτῶν.

Διέκρινα τὸν Δημοσθένη κατὰ μόνας βαδίζοντα. Ἦτο τετυλιγμένος ἐντὸς τῆς λευκῆς χλαίνης του. Σιωπηλός, αὐστηρὸς ὅπως πάντοτε, ἀσκεπής, ἐθεώρει πρὸς τὴν γῆν, καὶ ἐφαίνετο βεβυθισμένος εἰς σκέψεις σοβαρωτάτας. Ὅτε, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ, ἔφθασεν ἐγγὺς ἐμοῦ, ἠγέρθη, ἀλλ' ὁ σεβασμὸς καὶ ὁ φόβος μὴ διαταράξω τοῦ ἀνδρὸς τὰς βαθείας μελέτας, παρεκώλυσέ με νὰ σπεύσω πρὸ αὐτοῦ. Μὲ εἶδεν ἐν τούτοις ὁ ῥήτωρ. Ἀφῆκε νὰ καταπέσῃ ἢ ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου του ἐμπεπορπημένη ἄκρα τῆς χλαίνης του, ἠλευθέρωσε τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὑψωσε τὴν ἐκφραστικὴν κεφαλὴν του, καὶ μὲ τὸ σοβαρὸν ἦθος, ὑπερ ἦν σύντηθεσ' αὐτῷ, — « Ἀγρυπνεῖς ; » μοὶ λέγει. « Ἡ ἀϋπνία ἐλέγχει συνήθως ἀλγεινὰς φροντίδας, θύελλαν στοχασμῶν, καρδίας καὶ νοῦ τρικυμίας, προσδοχίας ἢ ἐλπίδας, ὧν ἡ ἐκβασίς δὲν εἶναι πάντοτε ἀγαθὴ. Ὁ μέγας διδάσκαλός μου, ὁ Πλάτων, ὠριζε τὴν ἐλπίδα : προσδοκίαν ἀγαθοῦ. Ἐχεις τοιαύτην καὶ ποίαν ; » εἶπε διὰ τοῦ ἐπιβλητικοῦ αὐτοῦ

ὑφους ὁ ῥήτωρ — «Ναί,» ἀπήντησα, «καὶ τὴν ἀρίστην. Τὴν προσδοκίαν νὰ σὰς ἴδω, νὰ διαλεχθῶ πρὸς ὑμᾶς. Θὰ ἠδίκεις τὸν βροτόν, ἐάν, διοπτεύων τελειότερον κόσμον καὶ κατανυσσόμενος εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ φωτός ἐκείνου, τοῦ καταυγάζοντος τοὺς μακαρίους, ἔπασχεν ἐπανερχόμενος εἰς τὴν γῆν;... Θερμὴ ἡ καρδιά του, ἀχαλίνωτος ὁ νοῦς του, τυραννικὴ ἢ θελκτικὴ ἐκείνη ἀνάμνησις τῆς ἀποπτάσεως εὐδαιμονίας καὶ τῆς ἀκαριαίας εἰς τὸ φωτεινὸν ὑψος διατρίβης, τὸν βασανίζει διατρέβοντα εἰς τὸν κόσμον τοῦτον τῶν πικριῶν, τῶν ἀνιῶν, τῶν φροντίδων. Ἡ θεὰ σας εἰς ἄλλους κόσμους τελειότερους μὲ μετήρσιωσεν. Καὶ ἤδη εἰς τί δύναμαι νὰ ἐλπίζω;... Ἐξόριστος, ἐντρυφήσας εἰς ἄρρητον κάλλος, πλανῶμαι ἐδῶ, νοσταλγῶν ὅ,τι ποτὲ ἴσως δὲν θὰ ἴδω πλέον. Κόσμον ἄλλον, περικαλλέστερον, πνευματικώτερον τοῦ κόσμου, εἰς ὃν καὶ ὑμεῖς ἐζήσατέ ποτε, διήνοιξεν ἡ θεὰ σας. Τί ὅμως ἀγαθὸν καὶ ὠραῖον δὲν παρέρχεται καὶ τί δὲν φθίνει, ἐκτὸς τοῦ πόνου, δι' ἡμᾶς τοὺς ζῶντας θνήτους; Καὶ τότε ἡ ἀνάμνησις ἐφημέρου καὶ παροδικῆς εὐτυχίας μένει ὡς ἀπόσταγμα, πληροῦν ὀδύνης τὴν ψυχὴν τοῦ ματαίως ποθοῦντος, καὶ διαγινώσκοντος τὸ ἀδύνατον, καὶ ἴσως τὸ ἀνύπαρκτον τῶν πόθων αὐτοῦ». — «Ὁ χρόνος» μοὶ εἶπεν ὁ Δημοσθένης· «ἀμβλύνει εἰς τὰς ὄψεις τῶν μεταγενεστέρων τὰ ἐλαττώματα τῶν ἐκλιπουσῶν γενεῶν καὶ μεγαλοποιεῖ τὰ πλεονεκτήματα αὐτῶν καὶ τὰς ἀρετάς. Ὅσον ἐξ ἀπωτέρας ἀποστάσεως βλέπει τις ἐποχὴν παρελθοῦσαν, δυναμένην νὰ ἐπιδείξῃ κατόρθωμά τι ἢ μεγαλοῦργημα,

τοσοῦτον τὴν θαυμάζει, καὶ τοσοῦτω ὀξύτερος φλεγ-
 μαίνει αὐτὸν ὁ πόθος τῆς προσπελάσεως, τῆς διατριβῆς
 καὶ τοῦ βίου ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ. Ἄν ὁμῶς ἐπέτρεπον
 οἱ θεοὶ νὰ βυθίσῃ τις εὐθὺ πρὸς τὸ σημεῖον, ὅπερ δι'
 αἰγλης φωτεινῆς στέφει ἡ φαντασία, κατὰ τοσοῦτον
 προσπελάζων τὸ χρονικὸν ἐκεῖνο ὄριον καὶ γινόμενος
 ἐγγύτατος τῆς ἐποχῆς, ἣν ἐπόθησε, διακρίνει κηλίδας
 ὠχρίωσας ἢ ἀφανεῖς ἐκ τῆς ἀποστάσεως, ἀλλ' αἰτίνας
 ὑφίστανται πάντοτε ἀμαυροῦσαι τὴν ἀκτινοβολίαν,
 ἣτις φωτεινῇ σελαγίζει εἰς τὸν ἀτελεύτητον ὀρίζοντα
 τῶν ἐνιαυτῶν καὶ τῶν ἐποχῶν, αἰτίνας δὲν ὑπάρχουσι
 πλέον. Φαντασία μᾶλλον ἢ πραγματικότης εἶναι ἡ
 ποιητικὴ λαμπηδὼν, ἡ τὴν ἐποχὴν τῶν πόθων σου κα-
 ταυγάζουσα. Μὴ νομίσῃς ὅτι οἱ χρόνοι, οὓς λέγεις ὅτι
 θαυμάζεις, δὲν ἔσχον μεγίστας ἐλλείψεις, ἱκανὰς νὰ
 μετριάσωσι τὸν παρὰ φθορὸν ἐνθουσιασμόν, καὶ μὴ φρό-
 νει ὅτι εἰς τὴν στιλπνὴν ἐπιφάνειαν, ἐφ' ἧς εἰκονίζον-
 ται ἐποχαὶ παρεληλυθυῖαι, δὲν ὑπάρχουσι σκιώδη ση-
 μεῖα, ἄτινα, θεωρούμενα ἐγγύθεν, παραβλάπτουσι τὸ
 κάλλος καὶ ζημιούσι τὴν ἁρμονίαν τῆς λαμπροτάτης εἰ-
 κόνος. Οἱ λαοὶ κατὰ πάσας τὰς ἐποχάς, τὰ αὐτὰ
 ἔσχον πάθη, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐν πᾶσι τοῖς χρόνοις, καθ'
 οὓς ζῆ, ὑπόκειται εἰς τῆς φύσεως αὐτοῦ τὰς ἀδυνα-
 μίας, διότι, ἐὰν ἀλλάσσωσιν οἱ χρόνοι καὶ αἱ περίοδοι,
 ἐὰν μεταβάλλωνται αἱ ἐποχαὶ, ἡ ἀνθρωπίνη φύσις μέ-
 νει ἀμετάβλητος ἢ ἐκ τοῦ κλίματος καὶ τῆς ἀνατρο-
 φῆς μεταβαλλομένη μικρὸν μόνον, ἀλλ' ὄχι οὐσιωδῶς.
 Ἡ λογικὴ δαμάζει τὰ πάθη. Σπανία ὁμῶς ἡ θεούτης

αὕτη, δὲν ἐπιφοιτᾷ συνεχῶς οὐδ' ἀναμιγνύεται πρὸς τὰ πλήθη. Ὁ αὐτὸς εἶναι ὁ Δῆμος πάντοτε· θῦμα ἐπιτηδείων ὀχλαγωγῶν, χρησιμεῦον ὡς μέσον πραγματώσεως σκόπων τῶν ὀλίγων, καὶ συνήθως τῶν πονηροτέρων καὶ τῶν ἰδιοτελῶν. Θαυμάζεις, καὶ δικαίως, τοὺς μηδικοὺς χρόνους. Τί θὰ εἶπης ὅμως περὶ ἐνδόξου ἐποχῆς, κηλιδούσης τὰ χρονικὰ αὐτῆς διὰ τῆς σκληροτέρας καὶ ἀδικωτέρας, ἀγνωμοσύνης; Δὲν εἶναι τοῦτο σκιὰ ἱκανὴ νὰ ἀμαυρώσῃ τὴν λαμπρῆδύνα χρόνων εὐκλεῶν ἀληθῶς; Καὶ ἡ ραγδικία, ἡ πρώϊμος ἐκεῖνη πτώσις, ἥς ὑπῆρξα δυστυχεστάτος μάρτυς, δὲν εἶναι κηλις Ζοφερὰ ἐπὶ τοῦ σελαγίζοντος πίνακος τῆς πατρίου ἱστορίας, καὶ τὸ σκοτεινὸν αὐτῆς δὲν καθιστᾷ πυκνότερον καὶ μεγαλείτερον ἢ ἀδικαιολόγητος ταχύτης, μεθ' ἧς ἐπῆλθεν; Δὲν ἐπρόφθασέ τις νὰ ἴδῃ τὴν ἀκμὴν, καὶ ἰδοὺ ἀμέσως ἡ παρακμὴ, κρούουσα τῆς Ἑλλάδος τὰς πύλας! Μετέωρον ἦτο καὶ ἔδυσε, καὶ ἀλγεινὴ τοῦ λαμπροῦ διάττοντος ἀστέρος ἡ ἀνάμνησις φλέγει καὶ κατατρύχει τὴν ψυχὴν. Ἀλλ' ἡ ἀπόστασις ἀγνίζει τὸν ρύπον, καὶ ὁ ὀφθαλμὸς, θαμβούμενος ἀπὸ τῶν μαρμαρυγῶν, παρέρχεται τὰ σκιώδη νέφη τοῦ φωτεινοῦ τούτου στερεώματος, ἐντρυφῶν εἰς τὸ κῦμα τῆς ἀπλέτου ἀκτινοβολίας, ἣν σκορπίζει ἡ ὠραία ἑλληνικὴ ἐποχὴ. Ἐνθουσιῶντες εἰς τὰς νίκας τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Θεμιστοκλέους, θαυμάζοντες τὸν Δῆμον καὶ τὴν πρόφρονα αὐταπάρνησιν, μεθ' ἧς ἠγωνίσθη καὶ ἐνίκησεν, οὔτε προσέχομεν εἰς τὰς παλιμβούλους αὐτοῦ ἀποφάσεις, καὶ λησμονοῦμεν τὸ ψήφισμα, δι' οὗ ἀλυσίδετον ἔρρι-

ψεν εἰς τὰς φυλακὰς τὸν μακροθωνομάχον στρατηγόν, καὶ τὸ ὄστρακον, δι' οὗ ἐπληξέε τὸν Θεμιστοκλέα καὶ τὸν Ἀριστείδην! Ἐνθουσιῶμεν εἰς τὴν μνήμην τοῦ Περικλέους, καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν εἰς τὸ κατακόρυφον ἐλάσασα τῆς πόλεως ἡ δόξα, ἤρχισε νὰ κατέρχηται οὕτω λεληθότως τὸ κατ' ἀρχάς, ὥστε νὰ ἦναι ἀδιόρατος, ἀλλ' οὕτω φραγδαία μετ' ὀλίγον, ὥστε νὰ μὴ δύνῃται νὰ προληφθῇ. Ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι τὴν λαμπρῆδόναν μόνον τῆς περικλείου ἐποχῆς θεωροῦμεν, ἐὰν δὲ ὁ τρόπος τῆς ἀκμῆς ἐξεκόλαψε καὶ ἐξέθρεψε τὴν περακμῆν, ἐὰν τὰ ἦθη ἠλλοιωθῆσαν, ἐὰν ἐτρώθη τὸ σεμνὸν κῦρος τοῦ Ἀρείου Πάγου, ἐὰν ἡ ἐκ τοῦ εἶδους τοῦ βίου ἀναπόδραστος ἐκλυσίς ἦνοιξεν εἰς τὴν δημαγωγίαν καὶ τὴν βδελυρὰν σοφιστείαν εὐρὺ στάδιον ἐργασίας καὶ ἐπικρατήσεως, ἐὰν, μετὰ τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὸ ἐλεφαντόχρυσον ἀγαλμα τῆς Παρθένου δέσμιος σύρηται καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν φυλακὴν ὁ Φειδίας, ἐὰν, ὡς διαφθορεὺς ἐγκαλούμενος θνήσκει ὁ Ἐνάρετος, ἐὰν ἡ ἐξορία καὶ τὸ κώνειον ἐπιφυλάσσεται ὡς ἡ βεβαία ἀμοιβὴ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τῆς φιλοπατρίας, ἐὰν ἄνευ οὐδενὸς λόγου, καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀποσοβῆθῇ ἐκρηγνύηται ὁ ἐρημώσας τὴν Ἑλλάδα ἐμφύλιος πόλεμος, ταῦτα πάντα καὶ τόσα ἄλλα διαφεύγωσι τοῦ πνεύματος τὴν ἀντίληψιν, διότι ὁ νοῦς, κατὰ θελγόμενος πρὸ τοῦ λαμπροῦ θεάματος, ὅπερ θεωρεῖ, ὀκνεῖ νὰ ἐρευνήσῃ τί ὑπὸ τὴν στίλβουσαν ἐκείνην ἐπιφάνειαν δύναται νὰ κρύπτηται, τί νὰ γεννηθῇ, καὶ ποῖαν ν' ἀσκήσῃ τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν τυχῶν τῆς πό-

λεως, τῆς Ἑλλάδος πάσης καὶ τῶν ἀποικιῶν! Βλέπων τις διὰ τῆς φαντασίας θέλγεται καὶ ἐνθουσιᾷ. Ψυχρὰ ὁμως ἐπισκόπησις, καὶ ἀποκλεισμός τῆς καρδίας, τῶν ῥεμβασμῶν, τῆς ποιήσεως, τῶν ὄνειροπολημάτων ἀπὸ τῆς ἐρεύνης ταύτης, δύναται, χωρὶς νὰ βλάψῃ τὴν ἀλήθειαν. τῶν πραγμάτων οὐδὲ νὰ μειώσῃ τὴν ὀφειλομένην καὶ ὁμολογουμένην τιμὴν εἰς τὰ μεγαλουργήματα, δύναται νὰ καταδείξῃ μειονεκτήματα ἀνεξήγητα, ἀδικήματα καὶ σφάλματα ἀδικαιολόγητα, ἀπορρέυσαντα ἀπὸ τῆς ἀβιάστου θελήσεως λαοῦ, εἰς τὴν θέαν ἢ εἰς τὴν μνήμην τοῦ ὁποίου φλέγεσθε ὑμεῖς, συναρπάζεσθε, ἐνθουσιᾶτε!

Β'

Τὸ φάσμα τοῦ Πλάτωνος. Διδασκαλία αὐτοῦ.

"Ἦθελε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ὁ Δημοσθένης, νὰ ἀναπτύξῃ εὐρύτερον τὰς σκέψεις του, νὰ παραληλλίσῃ τὰς ἐποχὰς καὶ τοὺς λαούς, οἵτινες ἤλθον ἐπὶ τῆς γῆς καὶ παρῆλθον, ἀφέντες τῆς διαβάσεως αὐτῶν τὰ διάφορα ἴχνη, καὶ νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐξαγωγὴν γενικοῦ πορίσματος, ἀναφερομένου εἰς τὸν ἀνεξάντλητον καὶ τὸν δίκαιον θαυμασμόν, ὃν οἱ ἐπίγονοι τρέφομεν διὰ τοὺς προγόνους. Ἀλλὰ θόρυβος καὶ συνωπισμὸς μέγας τῶν σκιῶν ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ διακόψῃ τοὺς λόγους του. Ἐστράφη πρὸς βορρᾶν διαπύ-

θανόμενος τῆς βοῆς τὴν αἰτίαν. Ἡ πρὸ μικροῦ μόλις ἀνατείλασα μηνοειδῆς σελήνη εἶχε φωτίσει ἀσθενῶς, ἀλλ' ἰκχνῶς εὐδιακρίτως, τὰς πέριξ τῆς Πνυκὸς τοπρ-
 • θεσίας. Ὑπὸ τὸ μυστηριῶδες αὐτῆς φῶς εἶδομεν τότε ἀπὸ τοῦ Κερχμεικοῦ κατευθυνόμενον καὶ μεγαλοπρεπῶς, ἐν μέσῳ μικροῦ πλήθους, ἀνερχόμενον τὸν λόφον τῆς Πνυκὸς εὐσῶμον ἄνδρα. Ἀνῆλθε, καὶ ἠρέμα βαδίζων, προσεπέλασέ τὸ ὑψηλότατον τῆς Πνυκὸς σημεῖον. Ἡ σελήνη ἐφώτιζεν αὐτὸν ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ ἀνέτως, ὑπὸ τὸ φῶς αὐτῆς, ἠδυνήθηεν νὰ σπουδάσω τὴν φυσιογνωμίαν του. Ἐφάνετο ὑπερβὰς τὸ ἐβδομηκοστὸν πέμπτον τῆς ἡλικίας του ἔτος. Πλατὺ ἦτο τὸ μέτωπον αὐτοῦ, εὐρέα τὰ στέρνα του, πλατεῖς οἱ ὠμοὶ του, ἀξιοπρεπέστατον τὸ ἦθος, ἀποκλίνας εἰς τὸ σοβαρὸν μετὰ πλείστης σεμνότη-
 τος καὶ προσηνείας. Μόλις ἐθεώρησε τὸν ἄρτι ἀναβάντα ὁ Δημοσθένης, καὶ ἀμέσως, κραυγὴν χαρᾶς ῥήξας, ὤρμησε νὰ τὸν ἐναγκαλισθῆ. — «Διδάσκαλε!» ἐφώνησε, καὶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ προσεπάθουν ματαίως νὰ περιπτυ-
 γθῶσι τὸ ἐξόχως αἰθέριον, τὸ νεφελῶδες ἐκεῖνο ἰνδαλμα. «Διδάσκαλε, ἄφες νὰ σὲ κατασπασθῆ ὁ εὐγνώμων μαθητῆς σου», ἔλεγε πάντοτε ὁ ῥήτωρ. «Λιπὼν τῆς Ἀκαδημίας τὸν χῶρον, ὅπου διὰ τῆς διδασκαλίας σου μόνης θύεις νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν εἰς τὸν ναὸν τῶν Μουσῶν, ὅν ἐκεῖ που ἠγειρας, καὶ ὅν οἰκείως ἀφιέρωσας εἰς τῆς Μνημοσύνης τὰς σεπτὰς θυγατέρας, ἦλθες ἐδῶ, εἰς τοῦ πολυταράχου ἀθηναϊκοῦ Δήμου τὸ ἐντευκτήριον, σὺ ὁ οὐδέποτε κολακεύσας τοῦ Δήμου τὰς ὀρέξεις, οὐδ' ὑπα-
 χθεις εἰς τῶν ἰδιοτροπιῶν αὐτοῦ τὰς ὀρμάς. Πόσοι αἰ-

ὄνες μὲ χωρίζουσιν ἀπὸ σέ, καὶ πόσα ἢ ἀγχίστροφος Τύχη ἐπετέλεσεν ἐν τῇ πόλει, ἣν μᾶς ἐδίδαξας τοσοῦτον ν' ἀγαπῶμεν! Ἀκόρεστός εἰμι, ἔτι καὶ πάντοτε, τῆς σῆς διδασκαλίας, Πλάτων! Εἰς τὰ ὠτά μου ἤχει διαρκῶς ἡ θαυμασία φωνή σου, καὶ ἀνεξάλειπτα παραμένουσιν εἰς τὴν καρδίαν μου τὰ ὑψηλὰ διδάγματα, ὧν ἐνωτίσθην φοιτῶν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, καὶ τῶν σῶν ἀκροώμενος λόγων.» Ὁ αἰθέριος φιλόσοφος ἐμειδίασε φιλικῶς πρὸς τὸν ῥήτορα. — «Δημόσθενες», εἶπε, «σέ καὶ τὸν Σταγειρίτην ἐκείνον Ἀριστοτέλη διέκρινα ἐκ πάντων τῶν μαθητῶν, καὶ ἀμφοτέρους προτιμῶν, καὶ ἀμφοτέρων τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν πειρώμενος νὰ καλλιεργήσω δὲν ἠστόχησα ἐν τοῖς ἐμοῖς κόποις, καθόσον οὐδέποτε εἰς λιπαρωτέραν γῆν ἐρρίφθη τῆς γνώσεως καὶ τῆς φιλοσοφίας τὸ σπέρμα.» — «Ἰδέ, διδάσκαλε,» εἶπε χαίρων ὁ Δημοσθένης, «ἀνέστη ἡ Ἑλλάς, ἡ οἰκτρὰν πεσοῦσα πτῶσιν ἐν Χαιρωνείᾳ. Ἡ πόλις, ἣν βλέπεις πρὸ σοῦ οὕτω εὐρεΐαν καὶ μεγαλοπρεπῶς ἀπλουμένην, εἶναι τῆς Παλλάδος τὸ ἄστυ, εἶναι τοῦ Σωκράτους ἡ πόλις, εἶναι ἡ σῆ. Κέντρον τῶν Πανελληνίων, ἐλκύει ἀτενῶς τὰ φιλόστοργα αὐτῶν βλέμματα, καὶ ὡς ἐστία πάσης ιδέας καὶ ἐργασίας εὐγενοῦς ἐξάπτει καὶ ρυθμίζει τῶν Ἑλλήνων τὰ πατριωτικὰ καὶ ἔξοχα αἰσθήματα. Δὲν ἀπέθανε, Πλάτων, ἡ Ἑλλάς, ὅπως εἰς στιγμὴν φρικτῆς ἀπογνώσεως, λιποψυχῶν ἐξ ἄλγους, εἶχον τὴν δειλίαν νὰ νομίσω. Ἰδέ, εἶναι αἱ Ἀθηναί! ὦ! ποία ἄρρητος εὐδαιμονία κατακλύζει τὴν στιγμὴν ταύτην τὴν καρδίαν μου, ὁρῶντος τὴν ἐμὴν πατρίδα,

τὴν πατρίδα, ἣτις μὲ ἐγέννησε, καὶ τὸν Πλάτωνα, τὸν διδάσκαλον, εἰς ὃν ὀφείλω τὴν εὐγνωμοσύνην ὅτι μὲ ἐπαίδευσες. Πατρίς, διδάσκαλος, ναοὶ θεῶν, οὓς βλέπω εἰς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπόλεως, ἔδη ἱερά, ἔδαφος πατρῶν, προγόνων τάφοι... πνίγει τὴν ἐμὴν ψυχὴν ἢ εὐδαιμονία,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης ἐν συγκινήσει ἀφάτω.

— «Τὸ γῆρας» εἶπεν ὁ Πλάτων, «ἢ φθίσις αὕτη τοῦ ἐμψύχου, ἢ ὑπὸ χρόνου γιγνομένη, δὲν θὰ καταλάβῃ ποτέ τὸν Ἕλληνα, ὡς φυλὴν, διότι, ἐὰν ὑπάρχη τι ἰδιαζόντως τοῦ Ἕλληνοσ χαρκτηριστικόν, τοῦτο εἶναι ἢ νεότης, ἢ ἀθανασία. Οὐδέποτε ἀπηλπίσθην περὶ τῆς Πατρίδος, οὔτε εἰς τὰς χαλεπωτάτας τοῦ ἐθνικοῦ βίου στιγμάς, τὴν ἀρχὴν τῶν ὁποίων εἶχον τὴν ἀτυχίαν νὰ ἴδω. Ἐπεθύμουν νὰ εἶχον ἐδῶ ἠθροισμένον τὸ Πανελληνιον, ὅπως, ἀπὸ τοῦ πανελληνίου τούτου καὶ ἐλευθέρου βήματος, εἶπω εἰς τοὺς Ἕλληνας πάντας: Ἄνδρες Ἕλληνες, συμπολίται προσφιλεῖς, θαρρεῖτε τὸ μέλλον ἀνήκει εἰς ὑμᾶς! Ἐγχαρτερεῖτε ἐν τοῖς ἀγῶσι τοῦ βίου καὶ τοῖς ἄλλοις ἐθνικοῖς περισπασμοῖς, διότι, ἐὰν ἦναι δυσχερές τὸ γέρας, εἶναι ὅμως ἀσφαλές διὰ τὸν εἰδύτα ν' ἀγωνίζηται καὶ νὰ ἐγχαρτερῇ!» Θαυμάσιος ἦτο ὁ Πλάτων τοιαῦτα λαλῶν. Ἐφαίνετο οὐδαμῶς κοινωνῶν τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλὰ μᾶλλον κάτοικος ἑτέρου, ἐκπεμφθεὶς ἐδῶ, ὅπως, διὰ τοῦ θεοῦ στόματός του, ἀποκαλύψῃ τοῦ μέλλοντος τὰς κεκρυμμένας τύχας. Λαλῶν μετηρσιούτο. Μουσική, πάσης γνωστῆς καὶ νοητῆς ἀρμονίας ὑπερτέρα, ἦτο ἡ φωνή του, καὶ τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀρμονικώτερα ἦσαν τὰ διανοή-

ματα καὶ αἱ ἰδέαι, ὡς διετύπου ὁ λόγος του. Ἐνητέ-
νιζεν εἰς τὸ στερέωμα. Νὰ ἐπόθει ἄρα γε τὴν πατρίδα,
ἣν στιγμιαίως ἀφῆκεν; Νὰ ἦντλει ἐκεῖθεν τὸ ἀνυπέρ-
βλητον κάλλος τοῦ λόγου, τῶν νοημάτων, τῶν στο-
χασμῶν τὸ ἀπρόσιτον ὕψος, τὴν ἁρμονίαν τῶν ἰδεῶν,
δι' ἧς ἔθελγε καὶ συνήρπαζε τὰς ψυχὰς μας! Φιλό-
σοφος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, ἦτο ῥήτωρ λαλῶν καὶ διδά-
σκων ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Πνυκός· ἀλλὰ ῥήτωρ τὸ
στερέωμα ἔχων ὡς βῆμα, καὶ τοὺς σοφοὺς καὶ φιλοσό-
φους τῆς γῆς μεμαγευμένους καὶ ἐνθουσιῶντας ἀκροατάς.

Διαλέγεται ὁ Πλάτων ἀπὸ τῆς Πνυκός. Λαλεῖ περὶ
Θεοῦ καὶ λέγει Αὐτὸν ἐνιαῖον, αἰδῖον, ἀγαθόν. Λαλεῖ
περὶ δημιουργίας, φιλοσοφεῖ περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς
ψυχῆς, διαλέγεται περὶ φύσεως, περὶ ἰδεῶν, περὶ καλοῦ,
περὶ τῆς ἠθικῆς, περὶ τῆς πατρίδος, περὶ τῆς ψυχῆς
τοῦ κόσμου. Χαράσσει ἰδανικῆς πολιτείας εἰκόνα, καὶ
καθόσον λαλεῖ, αἵρεται, ἵπταται, ἀφανίζεται εἰς τὰ
ὑψη. Ὁ λόγος αὐτοῦ παναρμόνιος ἤχει ἀπὸ τῶν νεφε-
λῶν, καὶ ἀγωνιῶσα ἡ ψυχὴ ζητεῖ νὰ παρακολουθήσῃ
τὴν πτήσιν του, ἀλλὰ τίς δύναται νὰ παρακολουθήσῃ
τὸν Πλάτωνα; Ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀνυπερβλήτων
ὑψηγοριῶν συντρίβεται, μηδενίζεται, ἐνθουσιᾶ, κλαίει,
εὐδαιμονεῖ, συναρπάζεται, ἐξίσταται ὁ ἀκροατής. Ἀπὸ
τοῦ ὕψους τῶν ἰδεῶν, ἔνθα ἦρθη, καὶ ὡς δεσμίας φέρει
ἔδω, ἀποβαίνων ὁ τηλαυγέστατος φάρος τῶν ἐννοιῶν,
τῶν νοημάτων, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἰδανικοῦ, συστέλ-
λων τοῦ πνεύματος αὐτοῦ τὰς πτέρυγας, εὐδοκεῖ νὰ
σταθῇ μικρὸν εἰς τὴν γῆν ταύτην, ἣν εὐηργέτησε διὰ

τοῦ ἀνεσπέρου τῆς διανοίας του φωτός. Ὑψηγορεῖ περὶ
 πολιτείας καὶ πολιτικῆς. Ὅριζει τὴν πολιτικὴν ὡς ἐπι-
 στήμην καλῶν καὶ συμφερόντων, ἐπιστήμην ποιητικὴν
 δικαιοσύνης ἐν πόλει. Ὅριζει τὴν πολιτείαν ὡς κοι-
 νωρίαν πλήθους ἀνθρώπων, αὐτάρχη πρὸς εὐδαιμο-
 μορίαν, κοινωρίαν πλήθους ἐγγύμον καὶ ἀποφαίνεται
 τὸν πολιτικὸν ἐπιστήμονα πόλεως κατασκευῆς, καὶ τὴν
 πόλιν οἰκῆσιν πλήθους ἀνθρώπων κοινοῖς δόγμασι χρω-
 μένων. Ἀκολουθῶν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, ὀρίζει τὴν
 νομοθετικὴν ἐπιστήμην ὡς ποιητικὴν πόλεως εὐπαγῆ,
 καὶ λέγει τὴν σοφίαν ἐπιστήμην ἀνυπόθετον, ἐπιστή-
 μην τῶν αἰεὶ ὄντων, ἐπιστήμην θεωρητικὴν τῆς τῶν
 ὄντων αἰτίας. Ὅριζει τὴν ἐπιστήμην ὡς ὑπόληψιν
 ψυχῆς ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγον δύναμιν ὑποληπτικὴν
 περὶ τινος ἢ τινῶν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγον, λόγον
 ἀληθῆ ἐπὶ διαγοίᾳ ἀμετάπτωτον. Καὶ ἀναμνησκόμε-
 νος ἑαυτοῦ, μνήμων τοῦ σοφοῦ διδασκάλου του,
 ὀρίζει τὴν φιλοσοφίαν ὡς ὄρεξιν τῆς τῶν ὄντων αἰεὶ
 ἐπιστήμης, θεωρητικὴν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ πῶς ἀλη-
 θές ἐπιμέλειαν ψυχῆς μετὰ λόγου ὀρθοῦ, καὶ λέγει
 τὴν Ἐλευθερίαν ἡγεμονίαν βίου, αὐτοκράτειαν ἐν
 παντί ἐξουσίαν τοῦ καθ' ἑαυτὸν ἐν βίῳ, ἀφειδίαν ἐν
 χρήσει καὶ ἐν κτήσει οὐσίας. Ἀφίνει καὶ πάλιν τὴν
 γῆν καὶ, ἀναπτύσσων τῆς διανοίας αὐτοῦ τὰς κραιπνὰς
 πτέρυγας, αἴρεται, αἴρεται εἰς δυσθεώρητα ὕψη. Ἐκβε-
 βακχευμένος, ἐκπληκτος ἐκ θαυμασμοῦ, ἄφωνος ἐκ
 συγκινήσεως, συντετριμμένος ἐντείνει τὸν νοῦν αὐτοῦ
 ὁ ἀκρατής, φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ φθόγγον τῆς

φωνῆς του, μαργαρίτην ἀτίμητον τῆς ιδέας, ἣν ἐξήνεγκε καὶ ἠρμήνευσεν. Ἄλλ' ὁ Πλάτων ἔφθασεν ἤδη εἰς τὰ νέφη, καὶ ἀπὸ τῶν φωτεινῶν ἀστέρων τοῦ οὐρανοῦ στέργει νὰ διαλέγηται πρὸς τὰ δυστυχῆ ἔντομα τῆς γῆς. Ποία διάνοια, ἀλλὰ καὶ ποία γλῶσσα ἐπιτηδεῖα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν στοχασμῶν τοιαύτης διανοίας! Τίς εἶναι ὁ ιδεολόγος οὗτος ὁ αἰθέριος, ὁ πλανώμενος εἰς τὰ νέφη καὶ διὰ τοῦ βλέμματός αὐτοῦ περιλαμβάνων τὴν κτίσιν, καὶ ἐμβατεύων εἰς τὰ μυστήρια τῆς, καὶ ἐρμηνεύων τὰ ἀνερμήνευτα προβλήματα τῆς συνειδήσεως, καὶ ἀποκαλύπτων τὰς μεγάλας ἀληθείας, ἃς δὲν ἦτο ἱκανὸς ὁ κοινὸς νοῦς νὰ μαντεύσῃ, οὐδὲ νὰ ἐνάτενίσῃ ἄνευ τοῦ φωτός τῆς διανοίας τοῦ Πλάτωνος; Ἐγείρει ὑπερύψηλα οἰκοδομήματα, περικαλλῆ, δαιδάλεια, θαυμαστά καὶ θεμελιοῖ αὐτὰ εἰς τὰς νεφέλας. Δύναται τις νὰ ἐνορᾷ τὸ αἰθέριον, τὸ ἀπραγματοποίητον ἔτι· ἀλλὰ κατατεθειγμένος ἐνδίδει, καὶ ἐξεστηκῶς σιωπᾷ πρὸ τοιούτου κάλλους καὶ τοσαύτης δυνάμεως δημιουργικῆς. Εἰσδύων εἰς τὰς θεωρίας τοῦ ἐν παντὶ καλοῦ, ἀνατέμνει αὐτάς· καὶ ἐξηγῶν τὰς καθιστᾷ προσιτάς. Ἐξαίρει τὰς ἀληθείας, καὶ ἀποβαίνει δημιουργὸς αὐτός, πάσης σοφίας καὶ καλλονῆς μεστός, λαλῶν πρὸς τοὺς κοινούς σοφοὺς καὶ μυῶν αὐτοὺς εἰς τὰ μυστήρια, ἅτινα διέγνω ὁ νοῦς του. Ἐντομα φωσφορίζοντά ἐσμεν πρὸ τοῦ ἀκτινοβόλου ἡλίου τοῦ πνεύματός του. Ἄνευ ἐπιφοιτήσεως τοῦ ὑπερτάτου νοῦ ἱλιγγισθᾷ νὰ θεωρήσῃ τὰ ὕψη τῆς σοφίας ὁ Πλάτων, καὶ ἡμεῖς, ἐν τῷ σκότει τῆς ἀμαθείας καὶ

τοῦ δισταγμοῦ κυλινδούμενοι, θ' ἀπεπλανώμεθα εἰς τὰς ζοφεράς τῆς ἠθικῆς ὁμίχλης δίνας ἀνευ τοιοῦτου σελαγίζοντος καὶ ἀσφαλοῦς ὁδηγοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς αὐτὸς ἀτενίζει τὸν Θεόν· τὸν ἐννοεῖ, τὸν ὑμνοῖ, καὶ ἀσχάλλει διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ δὲν δύναται ν' ἀνταποκριθῆ εἰς τὸ ὕψος τῶν ιδεῶν του, οὔτε αἱ ἰδέαι του εἰς τὸ ὕψος τοῦ Δημιουργοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς ἡμεῖς ἀτενίζομεν τὸν Πλάτωνα, ἀλλὰ δὲν τὸν ἐννοοῦμεν πάντοτε. Ὁ νοῦς αὐτοῦ φθάνει ἄχρι τοῦ ὕψους, ἐνθα, ἐν μακαριότητι, ἀκτινοβολεῖ τὸ συντηροῦν τὴν δημιουργίαν Πνεῦμα, ἀλλ' ὁ νοῦς ἡμῶν, ἰλιγγιωῦν, ἀδυνατεῖ ν' ἀκολουθήσῃ τοῦ Πλάτωνος τὴν ὑπερύψηλον πτησιν. Αὐτός, μένων ἐν τῇ γῆ, θεωρεῖ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου, θέλγεται εἰς τῆς φύσεως τὸ κάλλος, ἐνθουσιᾶ εἰς τὴν ἀπλετον ἀκτινοβολίαν καὶ τοῦ ἀστροποικίλου στερεώματος τὴν ἀπαράμιλλον νυκτερινὴν καλλονήν. Ἡμεῖς ἐσμεν τοῦ σκοτεινοῦ αὐτοῦ ἀντροῦ οἱ δεσμῶται. Τὰ φαντάσματα καὶ τὰς σκιάς τοῦ σπηλαίου ὑπολαμβάνομεν ὡς ὄντα ὑπαρκτά, καὶ ἀντὶ ἡλίου φωτεινοῦ θεωροῦμεν τὸ ὠχρότατον φῶς, τὸ διασκεδάζον μόλις, εἰς ἐγγυτάτας ἀποστάσεις, τοὺς σκοτεινοτάτους τοῦ ζοφεροῦ καὶ ἀπαισίου ἀντροῦ μυχοῦς.

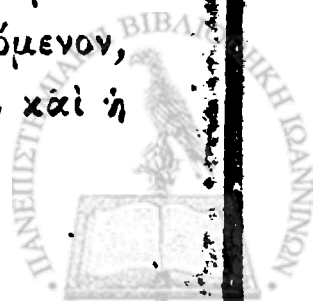
Ἐξήρητημένον ἀπὸ τῶν χειλέων τοῦ φιλοσόφου, μὲ τὴν πνοὴν ἀνεσταλμένην, ἀναύδως ἀκροώμενον ἵστατο τῶν Ἀθηναίων τὸ πλῆθος. Πόσον ὁ λαὸς ἐκεῖνος κατενόει τὸ ὠραῖον, καὶ πόσον ἐνεβάθυνεν εἰς τὰς ἐννοίας καὶ τὰς ὑψηλὰς μελέτας καὶ θεωρίας τοῦ φιλοσόφου; Πόσον ἦτο προηγμένος ἐν τῇ λεπτῇ καλαισθησίᾳ, πόσον εἶχεν ἐθίσει τὸ οὖς αὐτοῦ εἰς τὴν χαρίεσσαν

ἐκείνην διάλεκτον, τὴν δι' ἀνθέων καὶ ῥόδων ἐρμηνεύουσαν καὶ ἀποδεικνύουσαν τὰ σκοτεινότατα, τὰ βαθύτατα, τὰ μᾶλλον δύσληπτα αἰνίγματα τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας! Ἐκυψα ἡμέρα πρὸς τὸν Δημοσθένη, καί, προσέχων μὴ θορυβήσω ἐν τῇ ἐκπληκτικῇ ἐκείνῃ σιωπῇ, ὅτε, προσδεδεμένοι εἰς τὰς πτέρυγας τοῦ Πλάτωνος, εἶχον ἀρθῆ εἰς αἰθέρια ὕψη αἱ διάνοιαι τῶν ἀκροατῶν του, — «Πρὸ ὀλίγου» τῷ εἶπον «ὕπῆρξας αὐστήρως διὰ τὸν λαὸν τοῦτον. Ἴδὲ πῶς ἐνθουσιῶσιν· ἰδὲ πόσον ἐμβαθύνουσιν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ πνεύματος τοῦ σοφοῦ. Οὐδεὶς λαὸς δύναται νὰ φθάσῃ τὸν ἀθηναϊκόν. Ὁρθῶς εἶπας, ὅτι εἰς τὴν ἀπόστασιν τοῦ χρόνου ἀφανίζονται τῶν λαῶν αἱ ἀτέλειαι, ὅπως λαμπρότεραι ἀναδειχθῶσιν αἱ ἀρεταὶ των. Τίς, θεωρῶν τοὺς ἀνδρας τούτους, τὸν ἀθηναϊκόν Δῆμον, ὃν βλέπω τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπὶ τῆς Πνυκῆς ἀκροώμενον τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, τὸν ἀθηναϊκόν Δῆμον ἀπὸ τῆς ἐκεῖθεν τοῦ Σόλωνος ἐποχῆς ἄχρι τῆς ἀπαισίας τῆς Χαιρωνείας, τίς, ἐνατενίζων τοὺς πολίτας, τοὺς νικήσαντας τοὺς μῆδους στρατηγούς καὶ ναυάρχους, τοὺς ἀκολουθήσαντας τὸν Περικλῆ ἀνερχόμενον καὶ θύοντα εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, τοὺς ἱκανοὺς νὰ ἐννοήσωσι τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Πραξιτέλους, τοῦ Ζεύξιδος καὶ τοῦ Ἀπελλοῦ τὰ ἔργα, τοὺς ἐνωτισθέντας τῆς διδασκαλίας τοῦ Σωκράτους, τοὺς φιλοσοφήσαντας μετὰ τοῦ Πλάτωνος, καὶ συναρπασθέντας ὑπὸ τῆς φλογερᾶς τοῦ Δημοσθένους εὐγλωττίας, τίς δύναται ν' ἀναμνησθῇ πλέον τῶν ἀτελειῶν τοῦ Δήμου, τίς νὰ ψέξῃ αὐτόν,

ὅταν εἰς ἰσχεανὸν θαυμασμοῦ καὶ ἐνθουσιασμοῦ δικαίου καταποντίζηται ὁ θεατής, καὶ ἐν ἐκστάσει σιωπηλῇ ἀποθέτη τὸ βιβλίον ὁ μελετῶν τοὺς χρόνους τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν, ἀλγῶν τῶν σημερινῶν χρόνων ὁ σοφός, διατί νὰ μὴ ζῆ εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καὶ νὰ ζῆ ἀπλοῦς ἀστὸς χειροτέχνης, ἀλλὰ δυνάμενος νὰ παρίσταται εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ λαοῦ, νὰ βλέπη τὸν Θεμιστοκλέα, νὰ ἀκούῃ διδάσκοντα τὸν Σωκράτη, νὰ μεταρσιῶται πλανώμενος εἰς τὴν Ἀκαδημίαν καὶ ἀκροώμενος τοῦ Πλάτωνος, νὰ θεωρῆ τὸν Ἀριστοτέλη φιλοσοφούντα παρὰ τὰ ἄλση τοῦ Λυκείου, νὰ βλέπη τὸν Ἴκτινον στρωννύοντα τὸ σχέδιον τοῦ Παρθενῶνος, τὸν Ἰσοκράτη διδάσκοντα τὴν ῥητορικὴν, τὸν Φειδίαν γλύφοντα τὰ ἀνάγλυφα τοῦ ναοῦ καὶ δημιουργοῦντα τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς θεοῦ, νὰ ἀτενίζη τὸν Σκόπαν, τὸν Μύρωνα, τὸν Λύσιππον, τὸν Πολύκλειτον ζωογονοῦντας τὸν λίθον, τοὺς ζωγράφους χαρίζοντας ζωῆς βλέμμα καὶ λαλίαν εἰς τὸ ξύλον καὶ τὸν τοῖχον, σὲ ἀντιτασσόμενον μόνον κατὰ τοῦ Φιλίππου, καὶ μόνον διὰ τοῦ λόγου καταπτοοῦντα αὐτὸν καὶ τὰς λόγχας του; Εἶπέ μοι ἤδη, τίς δύνάται ν' ἀναμνησθῆ πλέον τῶν ἀτελειῶν τοῦ Δήμου;» — «Ἐννοῶ,» ἀπήντησεν ὁ Δημοσθένης· «σὲ συνήρπασεν ἡ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος. Ἔχεις δίκαιον. Οὐχὶ ἀφυῶς οἱ σύγχρονοι ἐδόξαζον ὅτι τὴν προτεραίαν τῆς παρὰ τῷ Σωκράτει φοιτήσεως τοῦ Πλάτωνος, ὁ ἐνάρετος σοφὸς εἶδε κατ' ὄναρ ὅτι ἐκράτει ἐπὶ τῶν γονάτων κύκνου νεοττὸν ἠδέως φθειγγόμενον, οὐδ' εἶχον ἀδικὸν βεβαιοῦντες ὅτι, ὅτε ὁ πατὴρ καὶ ἡ

μήτηρ τοῦ Πλάτωνος ἀπῆλθον μετ' αὐτοῦ, βρέφους τότε, εἰς τὸν Ὑμηττὸν ὅπως προσενέγκωσι θυσίας, καὶ ἀπέθεσαν πρὸς στιγμὴν τὸ νήπιον ὑπὸ τῆς μυρσίνας καὶ τοὺς εὐόσμους θύμους τοῦ ὄρους, ἐσμὸς μελισσῶν ἡσυχῶς καταπτᾶς, ἐλθὼν, χωρὶς νὰ ἐνοχλήσῃ τὸ παιδίον, ἐπλήρωσε μέλιτος ἡδυτάτου καὶ εὐόσμου τὸ στόμα ἐκεῖνο, ἐξ οὗ ἡμέραν τινὰ τοιοῦτου κάλλους καὶ σοφίας γνῶσις καὶ ἄρωμα ἔμελλε δαψιλῶς νὰ ἀναβλύσῃ. Πάντες οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ ἀκαταμάχητον ὑφιστάμεθα τὴν γοητείαν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν λόγων του. Βλέπων τις τὸν Πλάτωνα καὶ ἀκούων τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ, βεβαίως καὶ δικαίως ἀντιπαρέρχεται πᾶν ἄλλο, καὶ πόθει νὰ ζῆ μετ' αὐτοῦ, καί, θαυμάζων αὐτόν, θαυμάζει λεληθότως καὶ τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔζησεν. Οἱ μεγάλοι, οἱ ἔξοχοι ἄνδρες» εἶπεν ὁ Δημοσθένης «ἀγνίζουσι καὶ καταυγάζουσι τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἔζησαν. Ἄκτις τοῦ φωτός, ὅπερ ἐκπέμπουσι, καταπίπτει καὶ εἰς τὴν ἐποχὴν των, κἂν συμπέσῃ νὰ ἦναι, κατὰ τᾶλλα, ἀδοξος, καὶ φωτίζει αὐτὴν καὶ φεινὴν τὴν ἐξαίρει εἰς τὰς ὄψεις τῶν ἐπιγόνων. Εἶναι τοῦτο ἐξαιρετικόν, ἀλλὰ δίκαιον καὶ προσῆχον προνόμιον τῶν μεγάλων ἀνδρῶν», προσέθετο ὁ ῥήτωρ.

Γ'

Τὸ φάσμα τοῦ Ἀριστοτέλους

Σκια ἡλινοσφύρου ἀνδρὸς, ἰσχυροσκελοῦς καὶ μικρὰ ἔχοντος ὄμματα, χωρήσασα πρὸς τὸ βῆμα, ἔνθα, τοῦ λόγου καὶ τῆς ιδέας κυριάρχης, ἴστατο ὁ Πλάτων, ἀνέστειλε τοῦ Δημοσθένους τὰς περαιτέρω σκέψεις. Ἐμβρίθεια βαθεῖα εἰκονίζεται εἰς τὴν στυγνὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου μορφήν. Δὲν δειλιάσῃ νὰ ἀτενίσῃ τὸν ἐφ' ὑψηλοῦ καθήμενον μέγαν σχολάρχην τῆς Ἀκαδημίας, καίτοι δὲ ἀξιοπρεπῆς, οὐχ ἥττον φαίνεται ἐριστικὸς καὶ προκλητικώτατος. Ἀναντιρρήτως θὰ ἔχη μεγίστην εἰς ἑαυτὸν πεποιθήσιν. Σύνοφρυς περιάγει τὸ ὄξύ, τὸ σπινθηροβόλον αὐτοῦ βλέμμα καὶ αὐστηρῶς διερευνᾷ. «Ὁ μαθητῆς μου,» λέγει ὁ Πλάτων. — «Ὁ συμμαθητῆς μου!» ἐπαναλαμβάνει ὁ Δημοσθένης. «Εἶναι δεινός,» μοὶ λέγει, «ἀναμφιλέκτως δὲ εἶναι ὁ βαθύτατος καὶ ἐξοχώτατος τῶν φοιτητῶν τῆς Ἀκαδημίας καὶ τῶν τοῦ Πλάτωνος μαθητῶν. Εἶναι ὁ Σταχειρίτης Ἀριστοτέλης. Δαιμόνιος νοῦς, μόνος αὐτὸς ἐκ πάντων τῶν θνητῶν δυνάμενος εὐλόγως νὰ διεκδικήσῃ τὸ ἐπίθετον τοῦ παρδαήμορος. — «Νομίζω» εἶπον εἰς τὸν Δημοσθένη «ὅτι διδάσκαλος καὶ μαθητῆς προσεῖδον ἀλλήλους μετὰ τινος ψυχρότητος. Εἰς τοῦ μαθητοῦ τὸ ὀξύτατον βλέμμα δὲν εἶδον ἀστράπτουσιν τὴν ἀγάπην ἐκείνην καὶ τὴν

ἀφοσίωσιν ἦν ἄρτι παρετήρησα ἐν τῷ σῶ, ὅτε προσ-
 είδες τὸν Πλάτωνα.» «Ναί,» μοὶ ἀπήντησεν ὁ ῥήτωρ·
 «διέστησαν οἱ δύο φιλόσοφοι· δίσταται ὁ μαθητὴς πρὸς
 τὸν διδάσκαλον, καὶ ἐν στιγμῇ εὐθυμίας, ὑπείκων ὁ
 Πλάτων εἰς αἴσθημα χαριέσσης καὶ οἰκείας αὐτῷ εἰρω-
 νείας ἐχαρακτήρισε τὸν Ἀριστοτέλη δι' ἐπιθέτου, ὅπερ
 δὲν τολμῶ νὰ ἐπαναλάβω. ¹» Ὁ εἰς εἶναι ὁ ἀντίπους
 τοῦ ἄλλου. Ἐνῶ κραιπνόπτερος ὄρμα καὶ πλανᾶται εἰς
 τὰ ὕψη ὁ πρῶτος, ὁ αἰθέριος, ὁ μεταφυσικός, ὁ ἰδεώ-
 δης, ὁ ὑπερνέφελος, ὁξὺς ὁ ἄλλος σχίζει διὰ τοῦ βλέμ-
 ματος τὸ ἔδαφος τῆς γῆς, καὶ, ἐρευνητικός, ἐτάζει τὰ
 σπλάγχνα της. Δὲν ὑπάρχει κλάδος σοφίας ἢ ἄλλης
 οἰαςδὴποτε γνώσεως, ὃν νὰ μὴ ἐμελέτησεν ὁ Ἀριστοτέ-
 λης. Σιωπή! μὲ τὴν τραυλὴν αὐτοῦ γλῶσσαν ἄρχεται
 διδάσκων ὁ πάνσοφος σοφός. Ἄκουσον πῶς λαλεῖ περὶ
 πόλεως, περὶ πολίτου, περὶ πολιτείας, περὶ πολιτεύματος
 καὶ πολιτικοῦ, καὶ πῶς διαίρει τὰς πολιτείας καὶ τὰ
 πολιτεύματα. «Τέτταρές εἰσιν αἱ πολιτεῖαι,» ἔλεγεν ὁ
 Ἀριστοτέλης. «Δημοκρατία, ὀλιγαρχία, ἀριστοκρατία,
 μοναρχία. Ἔστι δὲ δημοκρατία ἡ πολιτεία, ἐν ἣ κλήρω
 διανέμονται τὰς ἀρχάς· ὀλιγαρχία δέ, ἐν ἣ οἱ ἀπὸ τῶν
 τιμημάτων, ἀριστοκρατία δέ, ἐν ἣ οἱ κατὰ παιδείαν,
 τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου κειμένην, μοναρχία δέ, ὡς καὶ τὸ
 ὄνομα, ὅπου εἰς ἀπάντων κύριός ἐστιν. Τούτων ἡ μὲν
 κατὰ τάξιν τινὰ βασιλεία, ἡ δ' ἀόριστος τυραννίς. Ἔστι.

¹ Τὸν παρωμοίαζε πρὸς τὸν πῶλον, ὅστις λακτίζει τὴν μη-
 τέρα αὐτοῦ ἅμα κορεσθεὶς τοῦ γάλακτός της.

δὲ δημοκρατίας μὲν τέλος ἐλευθερία, ὀλιγαρχίας δὲ πλοῦτος, ἀριστοκρατίας δὲ τὰ πρὸς παιδείαν καὶ τὰ νόμιμα, τυραννίδος δὲ φυλακὴ¹. «Ἐπειδὴ» ἐξήκολούθησε διδάσκων ὁ δαιμόνιος ἀνὴρ «πᾶσαν πολιτείαν ὀρῶμεν κοινωνίαν τινὰ οὔσαν καὶ πᾶσαν κοινωνίαν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκα συνεστηκυῖαν, διότι» εἶπε «τοῦ δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται, μάλιστα δὲ καὶ τοῦ κυριωτάτου πάντων ἢ πασῶν κυριωτάτη καὶ πάσας περιέχουσα τὰς ἄλλας. Αὕτη δ' ἔστιν ἡ καλουμένη πόλις καὶ ἡ κοινωνία ἢ πολιτική.² Ἡ δὲ πολιτεία τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων ἔστι τάξις, ἐπειδὴ δ' ἡ πόλις τῶν συγκειμένων, δῆλον ὅτι πρότερον ὁ πολίτης ζητητέος, ἢ γὰρ πόλις πολιτῶν τι πλῆθος ἔστιν.³ Προσεκτικῶς ἤκουεν ἄφωνον τὸ πλῆθος. Μὲ τὴν ἀναλυτικὴν αὐτοῦ καὶ λεπτολόγον ἐμβρίθειαν ἠρμήνευσε τότε ὁ Ἀριστοτέλης τὸ τί ἐστὶ πολίτης, πόλις, καὶ πᾶν ὅ,τι σχετίζεται πρὸς αὐτὴν καί, ἀπτόμενος τοῦ θέματος περὶ πολιτείας καὶ πολιτεύματος, εἶπε πρὸς τοὺς ἄλλοις τὰ ἑξῆς : «Ἐπεὶ πολιτεία καὶ πολιτεύμα σημαίνει ταῦτόν, πολιτεύμα δ' ἐστὶ τὸ κύριον τῶν πόλεων, ἀνάγκη δ' εἶναι κύριον ἢ ἕνα ἢ ὀλίγους, ἢ τοὺς πολλούς, ὅταν μὲν ὁ εἷς ἢ οἱ ὀλίγοι ἢ οἱ πολλοὶ πρὸς τὸ κοινὸν συμφέρον ἀρχωσι, ταύτας μὲν ὀρθὰς ἀνγκαῖον εἶναι τὰς πολιτείας, τὰς δὲ πρὸς τὸ ἴδιον ἢ τοῦ ἐνός ἢ τῶν ὀλίγων ἢ τοῦ πλήθους παρεχόμεναι»

¹ Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. Α', 8. — ² Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Α', 1.

³ Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Γ', 1.

ἢ γὰρ οὐ πολίτας φατέον εἶναι τοὺς μετέχοντας, ἢ δεῖ κοινωεῖν τοῦ συμφέροντος. Καλεῖν δ' εἰώθαμεν τῶν μὲν μοναρχιῶν τὴν πρὸς τὸ κοινὸν ἀποβλέπουσαν συμφέρον βασιλείαν, τὴν δὲ τῶν ὀλίγων μὲν πλειόνων δ' ἐνὸς ἀριστοκρατίαν, ἢ διὰ τὸ τοὺς ἀρίστους ἄρχειν, ἢ διὰ τὸ πρὸς τὸ ἄριστον τῇ πόλει καὶ τοῖς κοινωοῦσιν αὐτῆς. Ὅταν δὲ τὸ πλῆθος πρὸς τὸ κοινὸν πολιτεύηται συμφέρον, καλεῖται τὸ κοινὸν ὄνομα πασῶν τῶν πολιτειῶν πολιτεία¹. Προσέθηκε παρατηρήσεις τινὰς ἔτι ὁ Ἀριστοτέλης, μεθ' ὃ, συνεχίζων τὰς θεωρίας αὐτοῦ, εἶπε: «Παρεκβάσεις δὲ τῶν εἰρημένων τυραννίς μὲν βασιλείας, ὀλιγαρχία δὲ ἀριστοκρατίας, δημοκρατία δὲ πολιτείας· ἡ μὲν τυραννίς ἐστὶ μοναρχία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τοῦ μοναρχοῦντος, ἡ δ' ὀλιγαρχία πρὸς τὸ τῶν εὐπόρων, ἡ δὲ δημοκρατία πρὸς τὸ συμφέρον τὸ τῶν ἀπόρων· πρὸς δὲ τὸ πᾶ κοινῷ λυσιτελοῦν οὐδεμία αὐτῶν.»² «Τὸ ὕφος καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν ἔχει τὸ ἀνθηρὸν τοῦ Πλάτωνος», μοι εἶπεν ὁ Δῆμοςθένης· «εἶναι στρυφνὴ μᾶλλον, ἀλλ' αἱ παρατηρήσεις εἶναι βαθεῖαι, καὶ ἄρτιοι οἱ συλλογισμοὶ καὶ σαφέστατα τὰ πορίσματα. Ἰδέ· ἤλλαξε θέμα λαλῶν ἤδη περὶ Ῥητορικῆς, ἧς ὀρίζει τὴν ἐξέλιξιν καὶ ἣν λέγει ἀντίστροφον τῇ διαλεκτικῇ. Πρόσσχες· μετήλλαξεν ὑπόθεσιν, καὶ ἤδη πραγματεύεται περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν. Ἄκουσον· ἐπελήφθη τῆς ποιητικῆς· παρατήρησον μετὰ πόσης ὀξύτητος τίθησι τοὺς ὅρους τῆς τραγωδίας καὶ τοὺς

¹ Ἀριστοτέλ. Πολιτ. Γ', 7. — ² Ἀριστοτέλ. Αὐτόθι.

νόμους αὐτῆς. Ταχύς, ἀλλάσσει τῆς διαλέξεως αὐτοῦ τὸ θέμα· λαλεῖ ἤδη περὶ φυτῶν, περὶ φύσεως ζώων, περὶ χρωμάτων. Ἄκουσον μετὰ πόσης ὀξυνοίας, μετὰ πόσης ἐμβριθοῦς παρατηρητικότητος ἐρευνᾶ τὰ μυστήρια τοῦ ζωικοῦ βασιλείου καὶ τοῦ φυτικοῦ. Ὑπὸ τὸ βλέμμα αὐτοῦ οὐδὲν δύναται ν' ἀντιστη. Δὲν ὑπάρχει ὀξυδερκέστερος, βραθύτερος, φιλοπονώτερος, προσεκτικώτερος ἐρευνητής. Τεῖνον προσεκτικὸν τὸ οὖς», μοι εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Ἐνωτίσθητι ἤδη τοῦ Ἀριστοτέλους, ἀπτομένου τῆς ἐρένης νέων ζητημάτων εἰς ἀλλοίους κλάδους ὑπαγομένων. Ἄκουσον· λαλεῖ περὶ γενέσεως τῆς φθορᾶς. Διαλέγεται περὶ ψυχῆς, περὶ οὐρανοῦ, περὶ πνεύματος, περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν, περὶ μετεωρολογικῶν. Ὀμιλεῖ περὶ μηχανικῶν, περὶ οἰκονομικῶν, περὶ προβλημάτων, καὶ συζητεῖ περὶ τοῦ Κόσμου, ὃν ὀρίζει ὡς σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις περιεχομένων. Περὶ πόσων δὲ ἔγραψε, καὶ ποίας ἀτελευτήτους, παντοδαπᾶς, σοφᾶς, ἵσπανίας γνώσεις κέκτηται ὁ ἀνὴρ; Ἐάν ποτε σχολιασθῆ, βιβλιοθῆκαι ὀλόκληροι δὲν θ' ἀρκέσωσιν ὅπως περιλάβωσι τῶν σχολιαστῶν τὰ χειρόγραφα. Πλήρη ὀξυνοίας καὶ συνεχῶς δηκτικότητος εἶναι τὰ ἀποφθέγματά του. Διὰ τοὺς Ἀθηναίους ἔλεγεν ὅτι εὖρον τὸν σίτον καὶ τοὺς νόμους: Ἀλλὰ τοῦ μὲν σίτου ἐποίουν χρῆσιν οὐχὶ ὅμως καὶ τῶν νόμων. Ἀπεκάλει τὴν ἐλπίδα ἐνύπνιον τοῦ ἐγρηγορότος καὶ ἔλεγεν, ὅτι τριῶν δεῖται ἡ παιδεία: φύσεως, μαθήσεως, ἀσκήσεως. Ἐρωτηθεὶς τί διαφέρουσιν οἱ πεπαιδευμένοι τῶν ἀπαιδευτῶν, ἀπήνητησεν: Ὅσον οἱ ζῶντες τῶν τεθνηκότων, προσθεὶς ὅτι

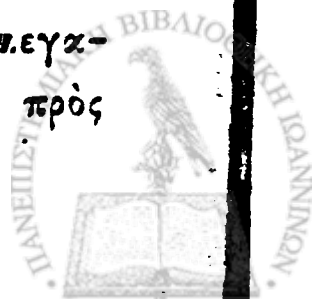

τὸ ἀριστον τοῦ γήρατος ἐφόδιον εἶναι ἢ παιδεία. Ὅτε ποτὲ ἤλεγξέ τις αὐτὸν διατί νὰ ἐλείσῃ ἄνθρωπον πονηρόν, ἀπήντησεν : Οὐ τὸν τρόπον ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον ἤλέησα. Τῶν γονέων τοὺς παιδεύσαντας τὰ ἴδια τέκνα ἔλεγεν ἐντιμότερους τῶν μόνον γεννησάντων, καθόσον οἱ μὲν ἔδωκαν τὸ ζῆν, οἱ δὲ τὸ καλῶς ζῆν· ὅτε δὲ ἤκουσέ τινα καυχώμενον ὅτι ἦτο μεγάλης πόλεως τέκνον. — Σκόπει, εἶπε, νὰ γείνης μεγάλης πατρίδος ἄξιος. Ἡμέραν τινὰ τὸν ἠρώτησέ τις τί ἐκέρδησεν ἐκ τῆς φιλοσοφίας. Νὰ πράττω ἀνεπιτάκτως, εἶπεν, ὅ,τι πράττουσιν οἱ ἄλλοι διὰ τὸν φόβον τῶν νόμων. Πληθὺν ἀνεκδότων, σοφῶν πάντων, ἔχει ὁ ἀνὴρ,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης. «Εἶναι ἀξιοθαύμαστος ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ὁ Ἀριστοτέλης καὶ φαινόμενόν μοναδικόν παρατηρητικότητος, καρτερίας ἐν τῇ ἐργασίᾳ τετρακόσια ἀναμφίλεκτα γράψας συγγράμματα, ὀξύνοίας ἐν τῇ ἐρεύνῃ, σκοπιμότητος ἐν τῇ ἐκλογῇ, ἀκριβολογίας ἐν τοῖς ποικιλωτάτοις καὶ ἀντιθέτοις θέμασιν, ἅτινα οὕτω θαυμασίως ἠρέυνησεν καὶ ἠρμήνευσεν. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος αὐτοῦ κατέκτησε τοὺς αἰθέρας, ὁ μαθητὴς κατέκτησε τὴν γῆν καὶ τὰ σπλάγχνα τῆς. Εἶναι οἱ δύο πόλοι, τὰ δύο ἀντίθετα σημεῖα, ἐφ' ὧν στηριζομένη ἢ ἐκτυλιχθῆ ἡ γνῶσις καὶ ἡ σοφία τοῦ κόσμου. Ἀπὸ τοὺς ὀρισμούς, οὓς ὥρισαν ἀμφοτέρω, ἀπὸ τοὺς νόμους, οὓς ἔταξαν, ἀδύνατον νὰ ἐξέλθῃ ἡ ἀνθρωπότης. Ἄτιδιοι, ὅπως ὁ Νοῦς, εἶναι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἦναι ὑπερήφανος διὰ τοιοῦτον μαθητήν, καὶ ὁ μαθητὴς, καίτοι πικράνας τὸν Πλάτωνα, ἐὰν ἦναι δίκαιος, πρέπει νὰ

εὐχαρίστη τοὺς θεοὺς, τοιούτου ἀξίωθεις διδασκάλου. Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης εἶναι ἀναπόδραστοι ἐν τῇ κινήσει τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Ἔστιαι φωτειναί, συνεχέντρωσαν ἐν ἑαυτοῖς πᾶσαν γνῶσιν, καὶ ἀφοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ σφίρα ἕκαστος ἐζήλεγξε καὶ ἐτελειοποίησε τὴν σοφίαν, ἀφοῦ εἰς τὸ γνωστὸν προσέθεσαν, ἀποκαλύψαντες, τὸ τέως ἀγνωστον καὶ τῆς διανοίας αὐτῶν τὰ ἀδαπάνητα κεφάλαια, παρουσίασαν εἰς τὸν κόσμον τὴν γνῶσιν, καὶ ὁ κόσμος ὁμόφωνος ἐξεφώνησε καὶ θὰ ἐκφωνῆ πάντοτε: Ἴδου τὸ μὴ περσιτέρω. Οὐδὲν θὰ δυναθῆ νὰ προσθέσῃ ἢ ἀνθρωπότης, οὐδὲν νὰ ἀφαιρέσῃ. Νομίζει τις ὅτι οἱ δύο οὗτοι ἄνδρες ἐγένοντο γήϊνοι δημιουργοί, πήξαντες, ὡς θεοί, τὸ δημιουργήμα αὐτῶν, καὶ ἀφοῦ παρέσχον τὴν κίνησιν ὡς ὁ ὑπέρτατος Νους εἰς τὸ ἀπέραντον Σύμπαν, ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν αἰώνιαν γαλήνην, ἐπιτελέσαντες θαυμασίως τὴν ὑπερτάτην ἐν τῷ κόσμῳ ἀποστολήν των. Ἐν τῇ ἀνθρωπότητι ἰδιαιτάτην ἔσχε καὶ ἔχει εἰδικὴν ἀποστολήν τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα. Ἄλλ' ἐν τῇ ῥητῇ τοῦ ἐλληνικοῦ κόσμου ἀποστολῇ, ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἔσχον ἰδίαν ἐπίσης ἀποστολήν καὶ ἐντολήν νὰ ἐπιτελέσωσιν. Καὶ τὴν ἐξεπλήρωσαν ὡς θεοὶ μᾶλλον ἢ ὡς ἄνθρωποι, εἶπεν εὐσεβάστως ὁ ῥήτωρ.

Ὁ χρόνος εἶχεν ἀμβλύνει τοῦ Ἀριστοτέλους τὸν γόλον, καὶ ἴσως τοῦ μνήματος ἢ ψυχρότης καὶ ἢ γαλήνη, φυγαδεύσασαι τὴν μῆνιν, εἶχον πείσει αὐτὸν πόσον ἦτο πρὸς τὴν ἰδίαν ἀξίαν ἀδικος, ζηλοτυπῶν εἰς τὸ μεγαλεῖον τοῦ Πλάτωνος, αὐτός, ὁ ὑπέρτερος πάσης πρὸς

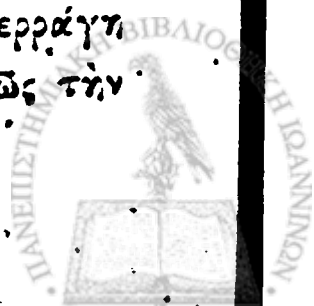
πάντα παραβολῆς, καὶ μόνον πρὸς τὸν Πλάτωνα δυνάμενος ἀξίως νὰ συγκριθῆ. Ἐμνήσθη ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι εἰς τοῦ Πλάτωνος τὴν σχολὴν ἐθήλασε τὰς πρώτας τῆς φιλοσοφίας ἀρχάς, ἀνεπόλησεν ὅτι, νεανίσκος, ἦτο ὁ ἐνδελεχέστερος, ὁ ὀξυνοῦστατος τῶν τοῦ Πλάτωνος μαθητῶν, καὶ ὅτι συνεχῶς τοῦ φιλοσόφου τὸ διαυγὲς ὄμμα μετὰ στοργῆς καὶ ἐλπίδος βασιμίου ἐστηρίχθη ἐπὶ τοῦ νέου Σταγειρίτου, μαντεύων οἶονεὶ καὶ ἐξαγγέλλων τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ παγκόσμιον φήμην. Εἰς τοῦ Ἀριστοτέλους τὴν καρδίαν εὐγνωμόνως ἔδρασεν ἡ γλυκερὰ ἀνάμνησις. Προσεῖδε πρὸς τὸν Πλάτωνα καί, λησμονήσας τὴν σφοδρότητα, μεθ' ἧς ἤλεγξεν ἄλλοτε τὰς αἰθερίους ἐπινοίας καὶ τὰ πνευματικὰ οἰκοδομήματα τοῦ διδασκάλου του, προσανέβη εἰς τὸ ὕψος, ἔνθα ἴστατο ὁ μέγας Ἐκεῖνος, καὶ ὤρμησεν ὅπως τὸν κατασπασθῆ. Ἐκτάκτου ἐπιβλητικότητος ἦτο ἡ ὑψηλὴ ἐκείνη σκηνή. Συγκεκινημένος ἔτεινε πρὸς τὸν ἐκ Σταγείρων φιλόσοφον τὰς χεῖρας αὐτοῦ ὁ ἀθηναῖος φιλόσοφος. Οἱ βραχίονες συνεπλέχθησαν εἰς δεξιῶσιν φιλικήν, διδάσκαλος καὶ μαθητῆς περιεπτύχθησαν μεγαλοφρόνως, καί, ἐνῶ ἔκλινον αἱ τὰς μεγίστας διανοίας τοῦ κόσμου ἐγκλείσασαι κεφαλαί, τῆς μεγαλοφυΐας τὸ ἀκτινοβόλον δαιμόνιον, καταπτὰν ὑπερθεν, ἐκάλυψε καὶ διὰ στέμματος φωτεινοῦ ἔστεψε τὰς θείας ἐκείνας καὶ σεβασμίας κορυφάς.

Δ

Τὸ φάντασμα τοῦ Περικλείου

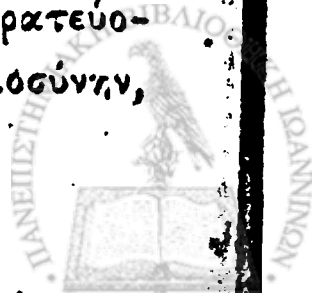
Τὸν μαθητὴν παραλαβὼν ὁ διδάσκαλος ἀπεμακρύνθη πρὸς τοὺς περὶ τὸν Κεραμεικὸν χώρους. Τίς οἶδεν, ἐὰν ἐκεῖθεν δὲν ἀπῆλθον εἰς τὸ σεπτὸν τῆς Ἀκαδημίας τέμενος; Ἡρέμου συζητήσεως φθόγγους ἔφερε πρὸς ἡμᾶς ἑλαφρὰ ὑπόπτερος αὔρα. Τί νὰ ἔλεγον οἱ φιλόσοφοι! Ποῖα προβλήματα νὰ ἔθετον, ποῖα ζητήματα νὰ διευκρίνιζον, ποίας ἀληθείας νὰ ἀπεκάλυπτον, εἰς ποῖα φιλοσοφικὰ ὕψη νὰ μετρησιούνητο ἀμφοτέρω! Ἐὰν ἐν τῇ γῆ ἦτο δυνατόν νὰ ὑπάρξῃ τὸ τέλειον, βεβαίως, ἐν τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ τῆς συζητήσεως καὶ τῆς ὁμοφωνίας τῶν δύο φιλοσόφων, ἀναντιρρήτως ὑπῆρχε τὸ τέλειον. Ἦδη ἐσβέσθη ὁ ἦχος τῆς φωνῆς αὐτῶν, καὶ ἄφραστοι, ἐκεῖθεν τοῦ Διπύλου, ἐγένοντο ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Βυῖ συνεχῆς ὡσεὶ κύματος, ἀφυπνιζομένου αἰφνης ὑπὸ λαίλαπος ἀκαθέκτου, ἐπληξε τὰς ἀκοάς. Τὸ πλῆθος τῶν σκιῶν συνεταράσσετο. Ὀγκούμενον ἀδιαλείπτως ἐφέρετο ἀθρόον πρὸς ἄνδρα τινά, τὴν προσφιλεῖ ἔμφανισιν τοῦ ὁποίου ἐνθουσιωδῶς ἐχαιρέτιζεν ὁ ἀθηναϊκὸς Δῆμος. Ἐφαίνετο καὶ ἦτο ἐκεῖνος ἀνὴρ πρῶτος Ἀθηναίων, λέγειν τε καὶ πράσσειν δυνατώτατος. Ὅτε ἀνῆλθε τὴν Πνύχα, ἀχαλίνωτον τὸ πλῆθος ἐξερράγη εἰς εὐρημίας. Αὐτὸς ὁμως, ὑψώσας ἐπιβλητικῶς τὴν

[The following text is extremely faint and illegible due to the quality of the scan. It appears to be a list or a series of entries, possibly names or titles, arranged in approximately 25 horizontal lines.]

λόγος αὐτοῦ, καὶ τὸ πῦρ τῆς εὐφραδείας του, ἀκράθ-
 κτον ἐξορμῶν ἀπὸ τοῦ στόματός του, ἐξάπτει καὶ
 φλέγει τὸν Δῆμον. Λαλεῖ ὑπερηφάνως περὶ τῆς πόλεως.
 Πλέκει εὐγλώττως τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς καὶ ἐξαιρεῖ ἐκ
 καθήκοντος ἱεροῦ τὴν ἀρετὴν τῶν προγόνων, οἵτινες
 ἔνευ ὀθνεΐας ἐπιμιξίας, ἐν γνησίᾳ αὐτοχθονίᾳ κατοι-
 κοῦντες τὴν πόλιν, ἐλευθέρων, διὰ τῆς ἰδίας καρτερο-
 ψυχίας καὶ ἀρετῆς, παρέδιδον εἰς τὰς γενεάς. Ἀνα-
 καλεῖ μετ' ἐθνικῆς ἀγερωχίας τὸ ἐθνικόν, τὸ γηγενές,
 οὕτως εἰπεῖν; τῆς διεπούσης τὴν πόλιν νομοθεσίας, καὶ
 λέγει ὑπερηφάνως ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι, παράδειγμα τιθέν-
 τες ἑαυτοὺς εἰς τοὺς ἄλλους, οὐδέποτε κατεδέχθησαν
 ν' ἀρυσθῶσι παρὰ τῶν ξένων νόμους ἢ πολιτεύματα.
 Κοινὴν εἰς τοὺς ἀνθρώπους πάντας, λέγει, παρέχομεν
 τὴν πόλιν. Ἡ ξενιτλασίᾳ εἶναι τι ἄγνωστον εἰς τὴν
 φιλόξενον, τοῦ Ἀθηναίου πολίτου ἐστὶαν, καὶ ἡ ὠφέ-
 λεια, καὶ ἡ τέρψις, καὶ ἡ διδασκαλία ἀπὸ τῶν ἡμετέ-
 ρων μαθημάτων καὶ θεαμάτων ἐρασμῶς παρέχεται καὶ
 μετὰ χάριτος, θελγούσης τὴν ψυχὴν, εἰς τοὺς ἐφιεμένους
 νὰ διδαχθῶσιν ἀπὸ τῶν φώτων τῆς πόλεως. Πρὸ τῶν
 κινδύνων, λέγει, οὐδέποτε ὑποχωροῦμεν. Ἐὰν ἄλλοι,
 ὄρμῶντες εἰς τὴν μάχην, ἐπέρχωνται ἄγοντες συμμάχων
 ἐπικουρίας, μόνοι ἀγωνιζόμεθα ἡμεῖς, καὶ ἀγωνιζόμε-
 νοι νικῶμεν. Τοὺς φίλους ἡμῶν ἀποκτῶμεν εὐεργετοῦν-
 τες καὶ οὐδέποτε εὐεργετούμενοι. Ἀποδυόμενοι εἰς τὰς
 μάχας, ὀρῶμεν εἰς τὴν ἰδέαν, τὴν εὐγενῆ ἰδέαν, καὶ οὐχὶ
 εἰς τὸ συμφέρον. Ὑπεραμυνόμενοι τοῦ δικαίου στρατεύο-
 μεν, καὶ ἀναστήλοῦντες τὴν ὑβρισθεῖσαν δικαιοσύνην,

καὶ τὰ παραδιασθέντα θέσμια, ἐπιστρέφομεν νικῆται εἰς τὴν πόλιν, τὰς εὐφημίας τῶν ἀσθενῶν καὶ τῶν ἀδικηθέντων, οὓς ἰκκνοποιήσαμεν, ἄγοντες ἔντιμον καὶ ἀφθαρτον τρόποιον. Τὴν πόλιν ἡμῶν, καύχημα καὶ σχολεῖον τῆς Ἑλλάδος πάσης ἀνεδείξαμεν. Περιφρονοῦμεν παντὸς τὴν καταδρομὴν, καὶ ἀδιαφοροῦμεν εἰς τὸν ἔπαινον καὶ τὴν συνδρομὴν οἰουδήποτε. Εἰς πᾶν καὶ πρὸς πᾶν, εἰς πόλεμον καὶ εἰς εἰρήνην αὐτάρκης εἶναι ἡ πόλις. Ἀναμιμνήσκειται εἶτα ὁ Περικλῆς τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα πάσαν καὶ τὴν Ἐλευθερίαν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τῆς πόλεως ὑπηρεσιῶν. Θεραπεύων τὸν Δῆμον, χάρασσει λαμπρὰν τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰκόνα, καὶ θίγει, μετὰ τέχνης ἀπαραμίλλου, τὰς εὐαισθητοτάτας τῶν Ἀθηναίων χορδὰς. Ὑπερυψοῖ τὸ μεγαλεῖον τῆς πόλεως, τὸν πλοῦτον τοῦ Δήμου, τὸν λαμπρὸν στόλον, καὶ ἀνακεφαλαιοῖ ἐπικαλούμενος τοὺς θεοὺς καὶ οἰωνίζόμενος ἀσφαλῆ τὴν νίκην τοῦ Δήμου. Ἐνθουσιᾷ ὁ λαός. Ἡ γνώμη αὐτοῦ κᾶν ἦτο ἀντίθετος, κᾶν ἤκραζεν ἄκαμπτος ἢ σιδηρᾷ, ἀδύνατον νὰ μὴ ἐμαλάσσετο ὑπὸ τὸ πῦρ τῆς εὐγλωττίας τοῦ Περικλέους, καὶ νὰ μὴ ἐνέδιδεν ὑπὸ τὰ κτυπήματα τοῦ λόγου αὐτοῦ, τὰ πάσης τελεσιουργοῦ σφύρας βαρύτερα καὶ τελεσφορώτερα. Ἐκλέγων τὴν εὐκαιρον σιγμὴν συνεχίζει τὴν δημηγορίαν αὐτοῦ ὁ Περικλῆς. ὦ δύναμις τοῦ λόγου! Καὶ ποία δύναται νὰ λογισθῆ κραταιότερα καὶ βεβαιότερα σοῦ! Ὁ Δῆμος ἐκεῖνος, ὁ ἔχων γνώμας ὄσας καὶ τὰ άτομα, ἀφ' ὧν συνεκροτεῖτο, σιγᾷ, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπακούει. Ἡ πειθῶ, ἐπίκουρον ἔχουσα τὸ θάρρος, ἐξορμαῖ ἀπὸ τοῦ σθεναροῦ

ἐκείνου καὶ εὐγλώττου στόματος. «Εἶναι ἀξιοθαύμαστος,» ψιθυρίζει ὁ ἐγγὺς ἐμοῦ Δημοσθένης. «Συναρπάζει, συντρίβει, πείθει καὶ ἀκαταμαχήτως ἀλίσκει τὰς γνώμας, τάσων αὐτὰς ὑπὸ τὰς ἰδίας ἑαυτοῦ. Κατέχει τὴν δύναμιν ἵνα σαλεύῃ τὰς ἐναντίας πεποιθήσεις, ἵνα ἐμπνέῃ καὶ ἵνα κατακτᾷ τὴν ἐμπιστοσύνην. Τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ τοῦ Ζήνωνος τὰ μαθήματα συνεπλήρωσαν τὴν προνομιοῦχον αὐτοῦ φύσιν. Ἐδέσποσε τοῦ Δήμου, ἀλλ' ἦτο ἀξίος. Καὶ ἀτυχῶν τις, παραμυθεῖται ἀφοῦ ἀτυχῆ μετὰ τοιοῦτου ἀνδρός.»

Μετὰ βοῆς ἐν τούτοις ἀποδέχεται ὁ Δῆμος τὰς γνώμας καὶ τὰς προτάσεις τοῦ Περικλέους. Ἀδιάφορος εἰς τὴν νίκην αὐτοῦ, κατέρχεται ἀπὸ τοῦ βήματος, καὶ σπεύδει ὁ Περικλῆς, ἀνυπόμονος ἴσως ἵνα μεταβῆ εἰς φίλης γυναικὸς τὸ ἐνδιαίτημα, εἰς γυναικὸς ἀξίας διὰ τὸ κάλλος αὐτῆς, ἀλλὰ πλειότερόν διὰ τὴν χάριν καὶ τὸ καλαίσθητον πνεῦμα, διὰ τὴν ὑψηλὴν πτῆσιν τῆς ψυχῆς, καὶ τῆς καρδίας τὸν εὐγενῆ πλοῦτον, διὰ τὸ γόητρον τῆς ἐρασμίας συναναστροφῆς τῆς καὶ τὴν ἔξοχον παιδευσιν, ἀξίας ἵνα δεσπόζῃ τοῦ δεσπόζοντος τοῦ Δήμου. Καὶ αὐτὸς ὁ Δημοσθένης, τῆς Πηνυκὸς ὁ ἐφέστιος θεός, πᾶσαν ὑπεροψίαν ἀποθέμενος, ἐνητένισε μετὰ θαυμασμοῦ πρὸς τὸν Περικλῆ. — «Ἰὲ τοῦ Ξανθίππου,» βοᾷ ὁ Δῆμος, «ὀδήγησον ἡμᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Ἀπὸ τῶν χρυσῶν δωμάτων τοῦ Ὀλύμπου κατεβίβασεν εἰς τὴν γῆν τὴν Παλλάδα Ἀθῆνην ἢ σμίλην τοῦ Φειδίου. Ὄδήγησον ἡμᾶς εἰς τὸν Παρθενῶνα ἵνα ἴδωμεν τὴν θεὸν καί, περὶ τὸ ἱερὸν ἔδος προσπίπτοντες, κοινὰς

νά θύσωμεν θυσίας, εὐχόμενοι εἰς τὴν Πολιοῦχον νά
σώζη τὴν Ἑλλάδα πᾶσαν καὶ τὸν Δῆμον.»

Ε΄

Ὁ Φωκίων. Πικροὶ αὐτοῦ λόγοι πρὸς τὸν Περικλέα

— « Ἄγωμεν! » εἶπεν ὁ Περικλῆς πρὸς τὰ πλήθη.
« Ἄγωμεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν! Ἐπιδοκιμάζω τοῦ Δήμου
τὸ φιλόθρησκον αἰσθήμα. Αἱ πόλεις, αἱ ἀμελοῦσαι τὴν
λατρείαν τῶν θεῶν, ἀσφαλές φέρουσιν ἐν ἑαυταῖς τὸ
σπέρμα ταχυτάτου ὀλέθρου. Εὐθὺ χωρήσωμεν εἰς τὴν
Ἀκρόπολιν. Ἀπὸ τῆς Πνυκὸς εἰς τὸν Παρθενῶνα, » . . .
εἶπε μετ' αἰσθήματος φιλοπάτριδος ὑπερηφανείας ὁ ἡγέ-
της τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου. Σκιά τις ὁμῶς φανεῖσα
τότε ἀνέστειλε τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ πλήθους τὸν
δρόμον. Σεμνὸν εἶχε τὸ παράστημα, ἐπιβάλλον τὸ ψυ-
χρὸν καὶ ἀξιοπρεπέστατον ἦθος. Χιτῶν ἀκόμψως ἐξειργα-
σμένος, ἀλλ' ἀπασράπτων ἐκ καθαριότητος, περιέβαλλε
τὸ σῶμα τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου. Ἐφαίνετο εἰθισμένος εἰς
τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου τὰς ὀρμητικὰς θυέλλας καὶ εἰς
τῶν μαχῶν τὰς βιαίας προσβολάς. Χωροῦντα πρὸς τὸν
Περικλῆ εἶδεν αὐτὸν ὁ Δημοσθένης, καὶ σπασμὸς ἀκού-
σιος ἐκλόνησε τὸ σῶμα τοῦ ῥήτορος. « Εἶναι ὁ Φωκίων, »
μοὶ λέγει, « τῶν ἐμῶν λόγων ἢ κοπίς. Διέστημεν,
πράττοντες τὰ κοινά, καὶ ἐν τῇ ὀρμῇ τῆς πολιτικῆς
διαμάχης καὶ τῶν συζητήσεων δριμεῖς λόγοι ἐξέφυγον

τοῦ ἔρκους τῶν ὀδόντων μας. Τιμῶ τὸν ἄνδρα. Ὁ ἀκί-
 λίδωτος χαρακτήρ του, ἡ ἀνεπίδεικτος μεγαλοφροσύνη
 τοῦ, τῶν λόγων αὐτοῦ ἡ εἰλικρίνεια μοὶ ἐμπνέουσι σέβας
 καὶ ὑπόληψιν. Διστάζοντα, ἡμέραν τινά, ἠρώτησεν αὐτὸν
 ὁ Ὑπερείδης πότε θὰ συμβουλεύσῃ τοὺς Ἀθηναίους νὰ
 πολεμήσωσιν. «Ὅταν,» ἀπήντησεν ὁ Φωκίων, «ὅταν ἴδω
 τοὺς μὲν νέους βουλομένους φυλάττειν τὴν τάξιν, τοὺς
 δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ
 κλέπτειν τὰ δημόσια.» Ἀκέραιος ὅσον οὐδεὶς ἄλλος,
 δύναται νὰ θεωρηθῇ μετὰ τοῦ Ἀριστείδου, τοῦ Σω-
 κράτους καὶ τοῦ ἀπαραμίλλου Ἐπαμεινώνδα ὡς ὁ πενέ-
 στατος τῶν Ἑλλήνων. Βλέπεις, εἶπε συνοφρυούμενος
 ὁ ῥήτωρ, «βλέπεις, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἔχει, πάντοτε σχεδόν,
 τὴν πενίαν ἀχώριστον καὶ πικρὰν συνοδόν. Εἶναι καὶ ἡ
 σύντροφος τῆς Ἑλλάδος ἡ πενία,» εἶπεν ὁ Δημοσθένης.
 «Δεινὸς στρατηγός,» ἐξηκολούθησεν, «εἶναι καὶ ῥήτωρ
 δεινός. Οὐδεὶς μᾶλλον αὐτοῦ ἀτάραχος προσεῖδεν εἰς
 τὴν ὀργὴν τοῦ Δήμου, καὶ οὐδεὶς ὑπῆρξε μᾶλλον ἀδιά-
 φορος εἰς τὰς εὐφημίας του. Ὑπέρτερος χρυσίου, εἰς
 δυστυχῇ ἐποχὴν ὑλικῆς ἀπολαύσεως διεμήνυσεν εἰς Ἀ-
 λέξανδρον τὸν Φιλίππου, πέμψαντα αὐτῷ πολύτιμα
 δῶρα καὶ χρήματα, διατί εἰς αὐτὸν μόνον ἐποίησε τὴν
 ἐξαίρεσιν ταύτην. Ὅτε δὲ ὁ βασιλεὺς ἀπήντησεν ὅτι
 αὐτὸν μόνον θεωρεῖ καλὸν καὶ γαθόν.— «Ἐασάτω με καὶ
 δοκεῖν καὶ εἶναι τοιοῦτον,» ἀνταπήντησε ἐπιστρέφων τὰ
 δῶρα ὁ πένης Φωκίων. Τοιοῦτος ὁ ἀνὴρ ἀντλεῖ μόνος
 ἀπὸ τοῦ φρέατος ὕδωρ καὶ συντρέχει τὴν ἐνάρετον καὶ
 ἀξίαν σύζυγόν του εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ ἄρτου καὶ

τὴν λεύκανσιν τοῦ χιτῶνός του, αὐτὸς ὁ περιφρονητικῶς λακτίσας ὄγκους χρυσοῦ καὶ πόλεων δωρεάς».

Ἐν τούτοις ὁ Φωκίων, ἀταράχως βαίνων, ἔφθασε τὸν Περικλῆ. «Σὲ ἤκουσα πρὸ μικροῦ λαλοῦντα,» τῷ εἶπεν. «Ἐκ παραχωρήσεως ἀνερμηνεύτου τῶν θεῶν, ἐπετράπη ἡμῖν ν' ἀφήσωμεν τῶν μνημάτων μας τὴν γαλήνην, καὶ μετὰ αἰώνων πλείστων πάροδον νὰ θεωρήσωμεν πάλιν τὴν πόλιν, ἣν παραφόρως λατρεύομεν, καὶ ὑπὲρ ἧς εὐχὴν ἔχομεν νὰ κρατυνηθῆ καὶ ἀρθῆ εἰς ὕψος ἀνυπερβλήτου ἰσχύος. Πίνων, διαταγῆ τοῦ Δήμου, τὸ κώνειον, ἐπέταξα τῷ υἱῷ μου νὰ μὴ μνησικακήσῃ, καὶ ἀδιστακτικῶς εἰς τὴν πρώτην στιγμὴν νὰ θύσῃ ὑπὲρ τῆς πόλεως τὴν ζωὴν του. Φῶς ὑπέρτερον φωτίζει τὰ ὄμματα ἡμῶν καὶ τὸν νοῦν, καὶ ὑπὸ τὸ ἀψευδές αὐτοῦ φέγγος δυνάμεθα ἀσφαλέστερον νὰ κρίνωμεν ἤδη καὶ νὰ ἐκτιμήσωμεν τὰ γεγονότα. Σὲ ἤκουσα πρὸ μικροῦ λαλοῦντα, Περικλείς, καὶ διέγνων τὸν ἄνδρα, ὅστις εἶχεν ἐν τῷ νῷ νὰ ὑποκαύσῃ τὴν ὀλεθρίαν ἀντιζηλίαν, καὶ ἀπτόητος νὰ προκαλέσῃ τὸν ἀπαίσιον πόλεμον. Ὑπήρξας μέγας, Περικλείς, καὶ ἴσως τῶν μεταγενεστέρων ὁ ὑπὲρ σοῦ ἐνθουσιασμός δώσῃ τὸ ὄνομά σου εἰς τὴν ἐποχὴν, καθ' ἣν ἔζησας καὶ διώκησας τὰ τοῦ Δήμου, καλλύνας καὶ λαμπρύνας τὸ ἄστυ καὶ τὴν Ἀκρόπολιν». Σιωπῆλῶς ἤκουεν ὁ Περικλῆς, σύνοφρυ ἔχων τὸ βλέμμα, καὶ ἐν σιγῇ ἐπίσης ὁ Δῆμος ἤκροατο λαλοῦντος τοῦ ἀκηλιδώτου ρήτορος καὶ στρατηγοῦ, τοῦ τοσάκις ὀδηγήσαντος εἰς τὴν νίκην τοὺς ὀπλίτας τῆς Δημοκρατίας, καὶ πλειότερον τῆς ἐπευφημίας πάσης νί-

κῆς προκάλεσαντος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, διὰ τῆς ἀρετῆς του, τὰς εὐφημίας τοῦ Δήμου, παρορῶντος ἐνίοτε, καταδιώκοντος ἄλλοτε, ὑποτιμῶντος συνεχῶς, ἀλλ' ἀναγνωρίζοντος πάντοτε τὴν ἀρετὴν καὶ μεταμελομένου, βραδέως, ὅσάκις τὴν ἠδίκησεν. « Ἡ διοίκησίς σου », ἐξηκολούθησεν ὁ Φωκίων λαλῶν πρὸς τὸν Περικλέα, « ἡ βασιλεία σου μᾶλλον, διότι μονάρχης ἀπόλυτος ὑπῆρξας ἐν τῇ Δημοκρατίᾳ, αὐγάζει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ Δήμου καὶ αἴρεται ὡς ἀκμὴ πολιτικὴ καὶ ἀκμὴ φιλοσοφίας, τέχνης καὶ κομψότητος εἰς ὕψος, ὅπερ οὐδεμίᾳ ἐποχῇ θὰ τολμήσῃ νὰ ἀτενίσῃ, ἀναντιρρήτως δὲ οὐδέποτε νὰ φθάσῃ ἢ νὰ ὑπερβῇ. Φρικτὸν ὅμως ἦτο τὸ ὀλισθημα, καὶ πίπτων παρέσυρας τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἀγωνιῶν εἰς τὴν ἐπιθανάτιον κλίνην σου, πῶς εἶπας ὅτι οὐδεὶς ἐπενθηφόρησεν ἐξ αἰτίας σου, ἐνῶ διὰ σὲ ἐπενθηφόρησεν ὅλη ἡ Ἑλλάς; Δὲν θέλω ν' ἀποδεχθῶ, ὅτι προῦκάλεσας τὸν πόλεμον ὅπως ἐδραιότερον ἀσφαλίσῃς τὴν ἀρχὴν σου, ἢ δι' ἄλλον οἰονδήποτε πλάγιον λόγον. Σὲ ψέγω ὅμως, διότι, δυνάμενος νὰ τὸν ἀποφύγῃς ἀνευ ταπεινώσεως τῆς Δημοκρατίας, δὲν τὸ ἐπραξας. Τοῦ συνετοῦ Ἀρχιδάμου οἱ λόγοι καὶ αἱ πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας παραινέσεις ἠδύναντο νὰ συνδράμωσι τοὺς ὑπὲρ τῆς εἰρήνης σκοπούς σου, ἐὰν πράγματι εἶχες τοιούτους. Παρεῖδες ὅμως τὴν ἀγαθὴν εὐκαιρίαν, καὶ διὰ τοῦ στόματός σου προκλητικὴ καὶ ὑπεροπτικὴ ἐλάλησεν ἡ ἀθηναϊκὴ μεγαληγορία. Διὰ τῆς εὐστροφίας τῆς λαλιᾶς σου, ἐξαίρων τῆς πόλεως τὸ ναυτικόν, ἐμφανίζων πιθανὴν τὴν νίκην καὶ τοὺς συμμάχους τῆς Σπάρτης κα-

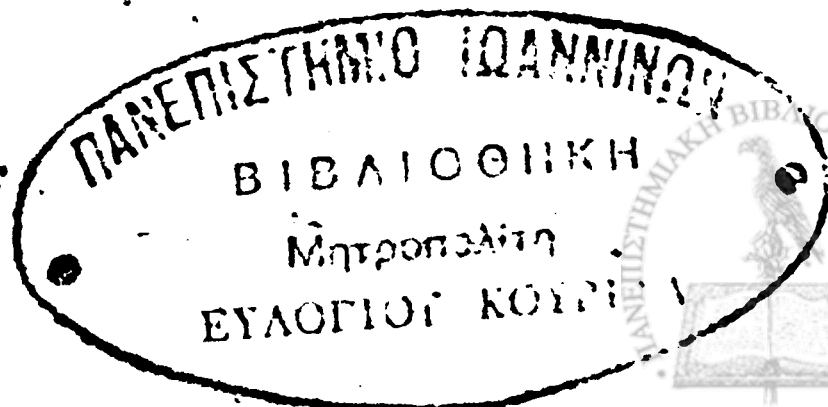

ταλείποντας τὸν πελοπόννησιακὸν σύνδεσμον, παριστῶν ἀπροσβλήτους τὰς Ἀθήνας κατὰ ξηράν, ἀφθόνως δὲ σιτιζομένας καὶ κυριαρχούσας κατὰ θάλασσαν, ἀπὸ τοῦ γονίμου νοῦ σου ἀντλῶν ἀφθονίαν ἐπιχειρημάτων, καὶ ὀξύνων τὰ ἐπιχειρήματα εἰς τὴν ἀκόνην τῆς γλώσσης σου, ἔπεισας τὸν Δῆμον ν' ἀρνηθῆ ν' ἀκούσῃ τὸ ὀρθόν, καὶ ἴσως τὸ δίκαιον. Καὶ κατὰ τίνος προὔκειτο νὰ ἐκ-
ραγῆ ὁ ἀγών; Μήπως ἔμελλεν ὁ Δῆμος νὰ ἀγωνισθῆ κατὰ τοῦ Μήδου, καὶ μήπως τοιαύτη προπέτεια γλώσσης, τοιοῦτος κόμπος, τηλικαύτη ὑπεροψία ἀπηυθύνετο εἰς ἀφιλότιμον βάρβαρον; Ἀδελφοὶ ἦσαν οἱ ἀντίπαλοι ἡμῶν, καὶ εἰς τοὺς ὑπὲρ σωτηρίας τῆς Ἑλλάδος ἀγῶ-
νας κοινὸν ἔρρευσε τὸ αἷμα, καὶ κοινὸν ἤφθη τὸ πῦρ τῶν θυσιῶν! Εἶναι φρικτοὶ οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, Περικλείς. Δὲν ἔζησας νὰ ἴδῃς τὰς συνεπείας των. Ἡρη-
μώθη ἡ Ἑλλάς! Ὁ νικητὴς ἔπρεπε νὰ ὀδύρηται ἐπὶ τῇ νίκῃ αὐτοῦ, διότι νικῶν ἐταπείνου καὶ ἐξησθένει τὰς Ἀθήνας, καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ ἀσθένεια εἶναι πανελλή-
νιος συμφορά, ὅπως εἶναι ζημία πανελλήνιος τῆς Σπάρτης ἢ ἡττα. Ἄν ἔβλεπες τίς κατέστη διάδοχός σου; Πῶς, ἀπολέσασα τὸν Περικλῆ, ἔρμαιον τῆς χειρίστης δημαγωγίας ἐφέρετο ἡ πόλις, πῶς ἄνευ οἰακοστρόφου καὶ πλοηγοῦ, ἐκυλινδοῦτο εἰς τὴν ἀγρίαν θάλασσαν τοῦ ἐμφυλίου σπαραγμοῦ, πῶς σωρηδὸν ἐπῆλθον αἱ ἀτυ-
χίαι, καὶ πῶς αἱ ἐπιτευχθεῖσαι νίκαι παρῆλθον ἀχρη-
σιμοποίητοι λόγῳ ἐλλείψεως ἀνδρὸς ἰκανοῦ! Γνωρίζεις, Περικλείς, πόθεν ἀρχίζει, ἀγνοεῖ ὅμως ποῦ δύ-
ναται νὰ καταλήξῃ. Καὶ ἐὰν δὲν ἔθνησκες, ἴσως ἐσώ-

ζετο ἡ πόλις. Διατί ὁμως καί τοῦ θανάτου ὑπέρτερον
 νὰ ὑπολάβῃς ἑαυτὸν καὶ νὰ ὀρμήσῃς εἰς δεινὸν ἐγχεί-
 ρημα ἀμφιβόλου ὠφελείας καὶ δόξης, ἀφοῦ ἐγίνωσκεις
 ὅτι μόνον σὺ ἠδύνασο νὰ τὸ διεξαγάγῃς, τοιαύτη δ'
 ἦτο τῆς πόλεως ἡ κατάστασις, ὥστε, τοῦ Περικλέους
 ἐκλείποντος, ἐξέλειπε καὶ ἡ πόλις ;»

— «Τὸ ἄλγος κινεῖ τὴν γλῶσσάν σου,» εἶπε πρὸς τὸν
 Φωκίωνα ὁ Περικλῆς· «ἀλλ' εἶναι ἄλγος φιλόπατρι, καὶ
 ἡ πρόθεσις σου μοι φαίνεται ἀγνή. Συγχωρῶ τὴν πικρίαν
 τῶν λόγων σου. Οἱ θεοὶ μόνον δὲν σφάλλονται,» εἶπεν
 ὁ Περικλῆς, ἐνῶ νέφος σκιῶδες ἠπλώθη εἰς τὸ εὐρὺ μέτω-
 πόν του. «Δὲν λέγω διὰ τούτου ὅτι ἐσφαλλόμεν ἐγὼ ὑ-
 ποστηρίζω ὁμως ὅτι ἀκαταμάχητος ἦτο τῶν πραγμάτων
 ἡ φορὰ, καὶ ἀδιάσειστος ἡ ἐμὴ πεποίθησις εἰς τὴν ἰσχὺν
 τῆς πόλεως καὶ τὴν νίκην. Ὑπάρχουσι μοιραῖαι περι-
 στάσεις καὶ εὐκαιρίαι, συρροαὶ ἀθρόων γεγονότων, ἀγου-
 σαι ἀκαταμαχήτως εἰς ἀποφάσεις, ἄς, ὅσον καὶ ἂν τρέμη-
 τες, ὅσον καὶ ἂν ἐπιθυμῇ νὰ ἀποσοβήσῃ ἢ νὰ ἀνχβάλλῃ,
 ἀναγκάζεται ὁμως ν' ἀντιμετωπίσῃ, πολλάκις δὲ καὶ
 νὰ ἀρπάσῃ. Καὶ τότε, ὑπερήφανος, δέον νὰ βχδίσῃ ἐμ-
 πρὸς. Πεποίθησιν εἶχον ὅτι θὰ ἐνίκα ὁ Δῆμος, ἀλλ' ὁ
 λοιμὸς ὑπῆρξεν ἡ πρώτη τῶν ἐμῶν ἐλπίδων διάψευσις.
 Ἀκούω ἤδη διὰ τοῦ σου στόματος ὅτι ἠτύχησεν ἡ πό-
 λις. Ἀλγῶ, ἀλλ' ἡ ἱστορία ἐλπίζω νὰ μὴ ἀμαυρώσῃ
 ἐπὶ τούτῳ τὴν μνήμην μου.»

5.

Ὁ Θουκυδίδης

— «Οὔτε ὑπερτιμᾶ, οὔτε ὑποτιμᾶ ἡ Ἱστορία,» εἶπεν ἀνὴρ σοβαρός, χωρήσας μεταξὺ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φωκίωνος. «Πρωτίστη ἀποστολὴ αὐτῆς εἶναι νὰ εἶπῃ καὶ νὰ τιμήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ὁ εὐσυνείδητος ιστορικὸς τοῦτο κυρίως δέον νὰ σκοπῇ, καὶ τοῦτο νὰ ἐπιδιώξῃ μετὰ πάσης ἀπροσωποληψίας». Βαθεῖαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου ἡ ἐμφάνισις προὔξενησεν ἐγτύπωσιν. Καὶ μετὰ τὴν θεωρίαν ἔτι περιφανῶν τῆς ἀρχαιότητος ἀνδρῶν, πεποιθότως ἠδύνατό τις νὰ βεβαιώσῃ ὅτι οὐδέποτε ἦ σπανίως ἠδύνατο ν' ἀτενίσῃ ὄψιν μᾶλλον ἐμβριθῆ καὶ πλειότερον ἐπιβάλλουσαν. Ἡ σύννοια καθεύδει εἰς τὸ εὐρὺ αὐτοῦ μέτωπον, καὶ ἡ ἐρευνητικότης εἰς τὸ σταθερὸν καὶ ὀξύ ὄμμα του. «Ναί,» εἶπεν, «ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ πρῶτιστον τοῦ ιστορικοῦ καθήκον, καὶ χάριν αὐτῆς, καὶ ὅπως τὴν ἐξακριβώσῃ, ὀφείλει νὰ ἀφειδήσῃ κόπων καὶ νὰ φιμώσῃ τὰς συμπαθείας αὐτοῦ καὶ τὰς ἀντιπαθείας. Μακαρίζω τὸν ιστορικόν, ἐφ' ὃν τυγχάνει ὁ κλῆρος νὰ ἀφηγηθῆ εὐκλεεῖς πράξεις κατ' ἐχθρῶν ἀλλογλώσσων καὶ ξένων τελεσθείσας. Θλιβερός ἦν ὁ ἐμὸς κλῆρος. Ἱστορήσα, ἀλλ' ἀγῶνας ἐμφυλίου καὶ σπαραγμούς. Διατί τοῦ Ἡροδότου ἡ μητέρα δὲν ἐπεκληρώθη καὶ εἰς ἐμέ; Κατενύγη ἡ καρδία μου, ὅτε,

ἔφηβος μόλις, εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας ἤκουσα τῶν «Μουσῶν» αὐτοῦ τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ εἰς τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀθλῶν τῶν Περσομάχων ἠσθάνθην συναρπάζομένην τὴν καρδίαν μου, καὶ τὰ δάκρυα πλημμυροῦντα τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἐκράτησα καὶ ἐγὼ τὸ δόρυ ἀνέσπασα τὸ ξίφος, ἐστράτευσα, ἠγωνίσθην. Ἀλλὰ κατ' ἀδελφῶν κατ' ἀδελφῶν, οὓς ἐτίμων, ἀλλ' οὓς ἐπολέμησα, πειθόμενος, ὡς ὤφειλον, εἰς τοῦ Δήμου τὴν διαταγὴν. Ἀντιμέτωπος ἐνητένισα ἐν Ἀμφιπόλει τὸν γενναῖον Βρασίδαν, καὶ τὸ μένος τὸ πολεμικόν, ὅπερ ἤλαυνε τῶν ἀντιπάλων στρατῶν τὰς ψυχάς, δὲν ἴσχυσε νὰ ἀποπνίξῃ τὴν τιμὴν, τὴν ὀφειλομένην εἰς τοιοῦτον ἀκηλίδωτον στρατιώτην. Τρώγων τῆς ἐξορίας τὸν πικρὸν ἄρτον, παρεμύθουν τὰς ἐμὰς ἀλγυλδόντας καὶ τὴν ἀνίαν, γράφων τοῦ ἀπαισίου πολέμου τὰς τύχας καὶ τὰς τροπάς. Ἀλλ' ὁ θάνατος παρεχώλυσέ με νὰ ἀγάγω εἰς πέρας τέλος τὸ ἔργον μου. Οἷα εὐτυχία δι' ἐμέ, Περικλεις, οἷα εὐτυχία δι' ἐμέ, ἐὰν δὲν παρείχετό μοι ἡ θλιβερὰ εὐκαιρία καὶ ἀφορμὴ νὰ ἱστορήσω τὴν ἐκτύλιξιν τοῦ ἐγὸς καὶ εἴκοσιν ἐτῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου; Ἱστορῶν τὰς ἤττας τῆς πατρίδος μου, ἤλγουν ἐπ' αὐταῖς, ἀλλ' ἤλγουν ἐπίσης ἀναγράφων τὰς νίκας. Πονηρὰ ἦτο ἡ ἀμίλλα, καὶ δυστυχὴς ὁ ἐν τοιαύταις ἀμίλλαις κρατῶν. Ἐν τῇ νίκῃ ἢ ἐν τῇ ἡττῇ, ἑλληνικὸν σθένος καὶ αἷμα ἐφθείρετο. Καὶ ἐὰν παραμυθία τις ὑπελείπετό μοι, ἐν τῇ ὀδυνηρᾷ ὁδῷ, εἰς ἣν εἰσῆλθον τοιαῦτα ἱστορῶν, ἡ παραμυθία ἦτο ὅτι ἐμόχθουν νὰ θεραπεύω τὴν ἀλήθειαν, καταφρονῶν, πρὸς ἀνεύρεσιν αὐτῆς,

καὶ πόγων, καὶ κινδύνων, καὶ ἡσυχίας, καὶ ἀγρυπνιῶν, καὶ αἰσθημάτων. Ἐν τούτῳ ἔχω ἤρεμον τὴν συνείδησιν,» εἶπεν ὁ μέγας Θουκυδίδης. «Ἄλλ' ὁ ἐμὸς πόθος ἦτο; ἀποσοβουμένου ἀρχικῶς τοῦ ὀλεθριωτάτου καὶ ἐλληνοκτόνου πολέμου, νὰ κατέλθω ὀπλίτης καὶ πολίτης ἀγνωστος καὶ ἄσημος εἰς τὸν τάφον. Τί θὰ ἦτο πᾶσα οἰαδῆποτε δόξα διὰ τοιαύτης θυσίας καὶ ἀπὸ τοιαύτης ὀδυνηρᾶς καὶ ἀπευκταίας ἀφειτηρίας πηγάζουσα ;»

Ζ'

Ἐγουμενοῦ τοῦ Περικλέους, αἱ σκιαὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἀνέρχονται εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Φρίκη ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ Παρθενῶνος. Φειδίας καὶ Περικλῆς ὀρηνοῦσιν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων. Κατάρρα τοῦ Φειδίου κατὰ τῶν ἀρχαιοκαπήλων.

Τοῦ βαθυγνώμονος ιστορικοῦ οἱ λόγοι ἐπηρέασαν βαθέως τὸ πλῆθος. Ἐν ταῖς ἀληθείαις τοῦ στόματος αὐτοῦ ἠδύνατό τις νὰ διακρίνη καὶ ἔμμεσον κατὰ τοῦ Περικλέους ἀποδοκιμασίαν ἐπὶ πολέμῳ, παρασκευάσαντι τὸν ἐκνευρισμὸν καὶ τὴν δουλείαν ἐν τέλει τῶν Ἀθηναίων καὶ τῆς Ἑλλάδος. Τοῦ περιλύπου πλῆθους τὴν δύσθυμον τιγὴν ἔλυσαν φωναὶ καλοῦσαι τὸν Περικλέα. «Ἄγωμεν ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν», ἔλεγον. Καὶ ἄθροος ὁ Δῆμος, διὰ φωνῆς, οὐδεμίαν πρόκλησιν ἢ ἀνευλάβειαν ἐλεγχούσης, ἐβόα πρὸς τὸν Περικλέα: «Ὁδῆγησον ἡμᾶς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Τῶν νικῶν σου αἱ

ἀρισται εἶναι αἱ ἐν ὀνόματι τῆς Τέχνης κατενεχθεῖσαι. Ὁ ἱερός βράχος ὑπῆρξε τοῦ ἀγῶνός σου τὸ εὐκλεές στάδιον. Ὁδήγησον ἡμᾶς νὰ ἴδωμεν τὰς δάφνας σου, καί, θεωροῦντες τὸν Παρθενῶνα, νὰ ἐγείρωμεν ἄχρι τοῦ Ὀλύμπου τὰς ψυχὰς ἡμῶν. Τῆς Τέχνης ἔκλαμπρον καὶ αἰδίδιον τρόπαιον εἶναι ὁ Παρθενῶν. Δικαίας ὑπερηφανείας αἰσθημα συνκρπάζει τὰς καρδίας ἡμῶν, ὅταν ἀτενίζωμεν τὰ λάφυρα, ἄτινα, κινδυνεύσαντες ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας, ἀπέσπασαν παρὰ τῶν βαρβάρων οἱ πατέρες ἡμῶν, καὶ ὅταν, παρὰ τοὺς δορικλώτους καὶ ἀφώνους τούτους μάρτυρας τοιούτων νικῶν, βλέπωμεν τὴν πνευματικὴν Νίκην, τὴν Νίκην τῆς Καλλιτεχνίας, σκηνοῦσαν ἀξίως εἰς τὸ σεπτὸν τέμενος, ὅπερ ἡ εὐσέβεια τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ μεγαλοφυΐα ἤγειραν εἰς τιμὴν τῆς πολιούχου θεοῦ καὶ τῆς ἀθανάτου αὐτῆς πόλεως τῶν κλεινῶν καὶ ἱερῶν Ἀθηνῶν.» — «Φρονήματος ἐγερτήριον εἶναι τοιούτων εὐγλώττων μαρτύρων ἡ θεά,» εἶπεν ὁ Περικλῆς. Καὶ καλέσας τὰ πλήθη, ὡς πάλαι ποτὲ εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς πολυῦμνήτους τόπους, — «Πολῖται,» εἶπεν, «ἄγωμεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.» Κατήλθε τὸν λόφον τῆς Πυκῆς καὶ ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν σκιῶν ἤρξατο, ὁ δαιμόνιος, βαδίζων πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν.

Διέβημέν τὸ μεταξὺ τοῦ ἀρχαίου βήματος καὶ τῆς Ἀκροπόλεως κοίλωμα, ἐφ' οὗ διέρχεται ἤδη ἡ ἀμαξιτὸς ὁδός. Μετὰ διακαοῦς ἀπληστίας πλανώμεναι τῆδε κακεῖσε ἠρεύνων περιποθήτως τὰς τοποθεσίας αἱ σκιαὶ τῶν Ἀθηναίων. Πυκνὸς βόμβος, ὡσεὶ ἐσμῶν ἐντόμων

πολυπληθῶν, ἠκούετο ἐν μέσῳ τῆς πλήρους σιωπῆς τῆς προκεχωρηκυίας νυκτός. Ἰχνη ζωῆς οὐδαμοῦ ἐφαίνοντο. Ἐὰ πάντα ἐσίγων, ἐκοιμῶντο τὰ πάντα, καὶ ἀκοίμητος μόνος ὁ ὀδυνηρὸς στοχασμός, κατατρύχων τὸν ὄνειροπόλον καὶ τὸν δυστυχῆ, ἠγρύπνει ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἢ ὠχρὰ σελήνη, φωτίζουσα ἀσθενῶς τὸν Ὀλύμπιον Περικλῆν, ὅστις, ἠγούμενός τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου, ἀνήρχετο τὴν μεταμεσονύκτιον ἐκείνην στιγμὴν νὰ ἴδῃ τὴν θείαν Ἀκρόπολιν καὶ τὸν Παρθενῶνα, τὸ μοναδικὸν τοῦτο, τὸ ἀναλλοίωτον καὶ ἀφθαρτον τρόπαιον τῆς ἐμπνεύσεως καὶ τοῦ ὠραίου.

— « Ὑπῆρξε δριμύς ὁ Φωκίων, » μοὶ ἔλεγε καθ' ὁδὸν ὁ Δημοσθένης. « Ἐθεράπευσε τὰς ἀδυναμίας τοῦ λαοῦ ὁ Περικλῆς, ἀπέλυσε καὶ μείζον πνεῦμα κόμπου φιλοπάτριδος μετεωρήσαντος τὰς φρένας τοῦ πλήθους, ἀλλ' οὐ μόνον δὲν ἐδαμάσθη ὑπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ συνεκράτησεν, εἶναι δὲ μέγα νὰ συγκρατῆ τις τὸ χαλεπώτατον τοῦτο θῆριον, ὅπερ καλεῖται Ἀθηναϊκὸς Δῆμος. Ἀτυχῶς ἐμείωσε τὰ δικαιώματα, μειώσας τὴν γοητείαν, καὶ μετ' αὐτῆς τὴν εὐεργετικὴν τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐπιρροήν. Ἦτο ἀνὴρ μηδεμίαν δυνάμενος ν' ἀνεχθῆ ἀντίπαλον δύναμιν. Εἶχεν ἀκριβῆ καὶ δικαίαν συνείδησιν τῆς ὑπεροχῆς του καὶ ἡ μεγαλοφυΐα αὐτοῦ, καίτοι ἀδιαφοροῦσα, ἠρέσκετο ὅμως συντρίβουσα πᾶν πέραξ αὐτῆς κωλύον τυχόν τὴν ἀποκλειστικὴν δύναμιν του. Μόνον διὰ τῆς παραδόξου ἰδιοφυΐας τοῦ Περικλέους καὶ τῆς ἰσχύος τῶν μεγάλων αὐτοῦ πλεονεκτημάτων δύναται νὰ ἐξηγηθῇ τὸ περίεργον φαινόμενον, ὅτι τοι-

οὗτος αὐτοβούλου πρώτοβουλίας καὶ ἀπόλυτος ἐν ταῖς ἰδέαις αὐτοῦ ἀνὴρ, συνέπραξεν ἁρμονικῶς μετὰ λαοῦ ἀσταθοῦς καὶ συνεχῶς ἐπιπολαίου, λαοῦ φλογερῶς ζηλοτύπου ἀτιθάσσου καὶ ἀψικόρου, ἀρεσκομένου εἰς ἀδιὰ-λείπτους νεωτερισμούς, λαοῦ καχυπόπτου ἐκ φύσεώς καὶ βραδέως φέροντος πᾶσαν ὑπεροχὴν, καὶ τὴν μᾶλλον μεμαρτυρημένην, καὶ ἔτι ἐλάμπρυνε τὴν πόλιν, ἡ ὑπεροχὴ αὕτη, καὶ αὐξάνουσα τὴν ἰσχύον της, περιῆγεν εὐκλεᾶ τὴν φήμην καὶ τὴν δόξαν τοῦ ἀθηναϊκοῦ Δήμου.»

Ἐν τούτοις, ὑπερβάντες τὸν πρὸ τῆς Ἀκροπόλεως πιτυοσκεπῆ λοφίσκον, ἀφικόμεθα εἰς τὴν ἀπὸ δυσμῶν εἴσοδον αὐτῆς. Παρὰ πᾶσας τοῦ χρόνου τὰς ἀλλαγὰς, γνῶριμος τῷ Περικλεῖ καὶ τῷ Δήμῳ ἦν ἡ ὁδὸς καὶ ἡ πύλη. Νεφελώδεις αἱ σκιαὶ ὑπείσθηθον εὐχερῶς διὰ τῶν κιγκλίδων τῆς θύρας, καὶ ἀθρόαι, τὸν Περικλῆ ἔχουσαι ἐπὶ κεφαλῆς, ἠθροίζοντο συνωστιζόμεναι παρὰ τὴν βᾶσιν τῆς καμπυλοειδοῦς κλίμακος κάτωθι τοῦ κομψοτεχνήματος τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης. Ἀγαθὴ συγκυρία ἠννόησέ με τὴν ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ εἴσοδον ἐν τῇ Ἀκροπόλει. Ἡ σιδηρᾶ πύλη, ἀνοιγομένη τότε συνεχῶς ἕνεκα τῶν κατεδαφιζομένων ἐξωτερικῶν τειχῶν, εἶχεν ἀτελῶς τὴν νύκτα ἐκείνην κλεισθῆ καὶ αὐτὴν ὠθήσας μικρὸν εἰσῆλθον εἰς τὸν σεπτὸν περίβολον καὶ σπεύδων κατέφθασα τὸν Περικλέα.

Αὐτοῦ ἡγουμένου, ἠρξάμεθα βραδέως ἀνερχόμενοι τὴν μαρμαρίνην κλίμακα. Ποία νύξ, καὶ ποία πορεία! Ἄστρον, διὰ τῶν κίωνων τῶν Προπυλαίων λαμπυρίζον, ὠδήγει τὰ βήματά μας. Σιωπηρὰ ἐφώτιζεν ἡ σελήνη τὸν

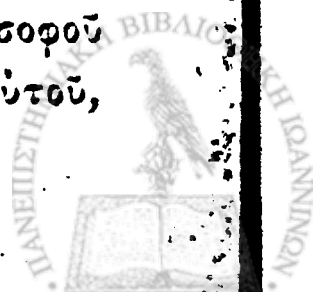

δρόμον ἡμῶν, καὶ ἡ Δόξα, τὸ ἀτελὲς τοῦ νυκτερινοῦ ἄστρου φῶς συμπληροῦσα, προέφεγγε διὰ τῆς λαμπροδύνατος καὶ τῆς ἀναμνήσεως αὐτῆς, σκέπουσα, ὑπὸ τὸ κῦμα τῆς ἀκτινοβολίας, τὴν Δῆμον καὶ τὸν Περικλῆ. Ἐφθάσαμεν εἰς τὰ Προπύλαια. Θαυμασία, ἀπὸ τῆς μεγαλοπρεπεστάτης ταύτης εἰσόδου, ἐξετείνεται πρὸς τὴν δύσιν καὶ τὴν μεσημβρίαν ἡ θεά. Ἡ κλίνασα σελήνη ἔρριπτε πλαγίως τὰς ἀκτῖνάς της ἐπὶ τῶν κίωνων, καὶ τῆς νυκτὸς ἡ σιωπή, καὶ τῶν συντριμμάτων ἡ θεά καὶ τῶν νυκτερινῶν ἐπισκεπτῶν τὸ ἀσώματον πλῆθος ἐπιήρξανε τὸ μυστήριον τῆς στιγμῆς καὶ τῆς ψυχῆς τὴν ἀνέκφραστον κατάνυξιν. Πινύξ καὶ Ἄρειος Πάγος ἠπλοῦντο ὑπερηφάνως πρὸ ἡμῶν, καὶ πλειότερον τοῦ φωτίζοντος τοὺς βράχους ὑποσκίου φωτὸς κατηυγάζοντο ὑπὸ τῶν ἀναμνήσεων καὶ τῆς μεγάλης καὶ ἐξόχου ἱστορίας, τῆς εὐγλώττως δημηγορούσης ἐν τῇ γαλήνῃ ἐκείνῃ καὶ τῇ σιγῇ. Δενδρσκαπές ἐξετείνεται τὸ ἀπτικὸν πεδῖον, καὶ εὐρύ, ὅπου ἑτερματίζεται τοῦτο ὑπὸ βραχώδους καὶ ἀγόνου ἀκτῆς, ἠπλοῦτο τὸ κυανοῦν καὶ ὑγρόν, ἀναπαλλόμενον μόλις ὑπὸ αὔρας νυκτερινῆς. Εἰς τὴν ρυτιδουμένην ἐπιφάνειαν ὑπέτρεμον ἀσθενῶς τῆς σελήνης αἱ ἀκτῖνες. Τὸ ἄστρον ἐχώρει τὸν πρὸς τὴν δύσιν δρόμον αὐτοῦ, καὶ σκόρπιζον τὸ συμπαθὲς φῶς του ἐπὶ τῶν Προπυλαίων καὶ τῆς φαληρικῆς ἀκτῆς, ἐφαίνετο ἀλγούν, διότι, εἰς ἀμετάβλητον φερόμενον δρόμον, δὲν ἠδύνατο νὰ θωπεύῃ ἔτι καὶ νὰ ἀργυροῖ διὰ τῆς ὠχρότητος τοῦ φωτός του τὴν φύσιν ἐκείνην καὶ τὴν σκηνήν. — « Ἡ Σαλαμίς, ἡ θεία Σαλαμίς! » ἠκούσθησαν αἰφνης φωναί.

«Φέρε ἄχρις ἡμῶν, κῦμα,» ἐβόων οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, «φέρε τὰς ἀσπίδας καὶ τὰ ναυάγια τῶν ἐχθρικών τριήρων. Ἀκτιὶ ἐκδικήτριαί, σὺς προσφωνοῦμεν οἱ παλκίμαχοι μαχηταί, οἱ τοὺς Πέρσας νικήσαντες,» ἔλεγον, ἐνθουσιῶντες εἰς τὴν θεάν τῆς Σαλαμῖνος, οἱ κλεινοὶ περσομάχοι. «Πατρίς, διατί νᾶ μὴ δυνάμεθα καὶ πάλιν νᾶ θύσωμεν ὑπὲρ Σοῦ τὴν ζωὴν μας, καὶ ναυβάται τολμηροί, καὶ πεζομάχοι ἀπτόητοι νᾶ ἐκδικήσωμεν τὴν συληθεῖσαν πόλιν καὶ τὰ βεβηλωθέντα ἱερά!»

Ὡς μέλισσαι, κατασπειρόμεναι ἐπὶ τῶν θάμνων καὶ τῶν ἀνθέων τοῦ βουνοῦ, οὕτω καὶ αἱ σκιαὶ ἐκεῖναι εἶχον κατασπαρῆ πανταχοῦ, ἐρευνῶσαι, εἰσδύουσαι, τὰ πάντα ἐξετάζουσαι καὶ θεωροῦσαι. Συνεχῆς ἀπὸ τοῦ ναοῦ τῆς Ἀπτέρου Νίκης, ἀπὸ τῆς Πινακοθήκης, καὶ τῶν Προπυλαίων ἤκούετο θόρυβος. Ἦτο ὁ τῶν σκιῶν, κῆτινες, συζητοῦσαι πρὸς ἀλλήλας, ἀνεμιμνήσκοντο, ἐνεθουσιῶν καὶ ἔπασχον ἀντιπαραβάλλουσαι τοὺς χρόνους τῆς λαμπρότητος, ὅτε ἀκέραια ἴσταντο τὰ ἀριστουργήματα, πρὸς τοὺς σημερινούς, καὶ τὴν καταστροφὴν, ἣν ἀνελεήμονα κατήγαγεν ὁ τρώκτης χρόνος καὶ ὁ βάρβαρος ἄνθρωπος! Μετὰ σπουδῆς ἀνεζήτησε τὰς ἐντὸς τῆς Πινακοθήκης γραφὰς τὸ πλῆθος τῶν Ἀθηναίων, καὶ σκιά τις, πρὸς τὴν γῆν κεκλιμένη, ἐφαίνετο ἐρευνῶσα ἐπιμόνως καὶ ἀσχάλλουσα διότι μάταιαι ἀπέβαινον αἱ κατοπτεύσεις αὐτῆς. «Δὲν βλέπω» μοὶ λέγει «τὰς Χάριτας τοῦ Σωκράτους.» — «Ἐρώτησον τὸν Χρόνον,» ἀπήντησα. «Τὸ ὕλικόν τοῦ σοφοῦ ἔργον, τὸ εἰκονίζον τὸ πνεῦμα καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ,

ἀπωλέσθη· ἀλλ' ἀθάνατον ζῆ και θά ζήσῃ τὸ ἠθικόν τῆς φιλοσοφίας του». Κραυγὴ ὄξεια, ἀνδρὸς οἰμῶζοντος ἠκούσθη τότε. «ὦ!» ἔλεγεν ἡ σκιά ἐκείνη. «Δὲν ἀναγνωρίζω πλέον τὸ ἔργον μου. Αὐτὰ εἶναι τὰ Προπύλαιά μου, ἅτινα ὑπερήφάνως ἐνητένισα, και πρὸς ἅ, μετὰ ζηλοτύπου θαυμασμοῦ, ἐφέροντο τὰ ὄμματα τῶν λοιπῶν τῆς Ἑλλάδος πόλεων;» — «Εἶναι ὁ Μνησικλῆς,» μοι λέγει, σκιά τις, «τῶν Προπυλαίων ὁ κλεινὸς ἀρχιτέκτων. Ἐθρηνεῖ βλέπων τὴν καταστροφὴν τοῦ ἀριστουργήματος, και θλίβεται, διότι οὐδεὶς θὰ δυνηθῆ πλέον νὰ ἐγείρῃ Προπύλαια ἐπὶ τῆς γῆς.»

Ἵπερπηδήσασαι τὰς βαθμίδας κατηυθύνθησαν αἱ σκιαί πρὸς τὴν θέσιν, ὅπου, μετὰξὺ Ἐρεχθείου και Προπυλαίων, ὑψοῦτό ποτε τῆς Προμάχου Ἀθηνᾶς τὸ χαλκοῦν ἄγαλμα. Ἐθρηνώδης βοή παρατεταμένη ἠκούσθη μετὰ μικρόν. «Ἢ θεὸς ἠφανίσθη, Περικλεῖς,» ἐβόα τὸ πλῆθος. «Ἰδέ· ἰδοὺ ἡ θέσις, ὅπου ὑψοῦτο τὸ ἄγαλμα φρουροῦν και προστατεῦον τὴν πόλιν. Τίς θὰ ἦτο ὁ τολμητίας, ὅστις ἀπτοήτως θὰ ἐνητένιζε τὸ αὐστηρὸν αὐτῆς πρόσωπον; Ἐὰ ἰδωμεν μετ' ὀλίγον, ἐντὸς τοῦ Παρθενῶνος, τὸ χρυσελεφάντινον ἄγαλμα τῆς Παρθένου, ἀλλὰ προσφιλὲς ἡμῖν εἶναι και τὸ χαλκοῦν. Αὐτῆ, ἀγριωπός, ἀπὸ τῶν λαφύρων τοῦ Μαραθῶνος χυθεῖσα, συντρίβει τὸν Πέρσην· ἐκείνη γλυκεῖα και ἡμερος ὀδηγεῖ εἰς τὴν πρόδον. Φρούρει τὴν Πατρίδα ἡ μία, τὴν Τέχνην ἡ ἄλλη. Ὅργα εἰς τὴν μάχην, ἀπειλητικῶς κραδαίνουσα τὸ δόρυ ἡ Πρόμαχος· ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀκμὴν ἡ Χρυσελεφάντινος. Δεσμεύει τὴν Νίκην ἡ μία, τὴν

Καλλιτεχνίαν ἢ ἄλλη, καὶ ἐνῶ ἡ πρώτη κλίνει ἀναπαυομένη ἐπὶ δαφνῶν, εἰς αἶμα περσικὸν βαπτισθεισῶν, μὲ ἐλαίαν ἀναίμακτον στέφεται ἡ ἄλλη, τὴν ἐλαίαν, ἣν προσφέρει ἡ Εἰρήνη ἐπὶ τῆς Νίκης θεμελιωθεῖσαι καὶ τὰ φωτεινὰ σημεῖα τῆς προόδου δεικνύουσα, καὶ εὐθύ, μετὰ τὴν μάχην, ὀδηγοῦσα πρὸς αὐτήν.»

Κοινωνὸς τῆς ὀδύνης τοῦ Δήμου ἦτο καὶ ὁ Περικλῆς. Ἐτόλμησα νὰ τὸν πλησιάσω. Μὲ εἶχεν ἤδη ἰδεῖ ἐπὶ τῆς Πνυκός. «Φρικτὴ εἶναι ἡ καταστροφή,» μοὶ εἶπε περιαλγῶς. «Θλίβομαι, θεατῆς, μετὰ τόσους αἰῶνας, τοιούτου ἀπροσδοκίτου καὶ βαρβάρου ὀλέθρου. Ἦκουσας πρὸ μικροῦ οἴκῃ ἔβαλεν ὁ Δῆμος κραυγὰς ἄλγους, μὴ ἀνευρῶν τῆς Προμάχου τὸ ἄγαλμα. Ἐχει δίκαιον. Ἄλλ' οὐδαμοῦ βλέπω τοὺς βωμούς, τὰ ἀγάλματα, τὰ πολυπληθῆ ἀναθήματα, τὰ ἄλλα ἔργα τῆς τέχνης, ἀφ' ὧν ἐπληροῦτο ὁ περίβολος οὗτος. Καὶ οἶονεὶ ὡς βεβαίωσις τῆς ἀυστηρᾶς παρατηρήσεως τοῦ Περικλέους ἠκούσθησαν φωναὶ καλοῦσαι αὐτόν. «Οὐδὲν ἀπέμεινε, Περικλεις,» ἔλεγον αἱ σκιαί. «Ὁ ἀνδριαντόσπαρτος οὗτος χῶρος, ἰδέ, παντὸς ἱεροῦ καὶ εὐλαβοῦς ἀναθήματος ἔμεινε γυμνός. Ποῦ εἶναι τῆς Ἀφροδίτης τὸ ἄγαλμα, ὅπερ οὕτω ἐξαισίως εἰργάσθη τοῦ Καλάμιδος ἡ σμίλη; Καὶ ὁ οἰστόβλητος ἐκεῖνος Διυτροφῆς, καὶ τῆς Ὑγιείας τὸ ἄγαλμα, καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς καὶ ταύτης Ὑγιείας ἐχούσης τὴν ἐπίκλησιν; Οὐδαμοῦ βλέπομεν τὸν χαλκοῦν παῖδα, τὸν ἐν χερσὶ κρατοῦντα τὸ περιρραντήριον, οὔτε τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδος τὸ ἱερὸν καὶ τὸ θαυμασίον ἄγαλμα τῆς Θεοῦ, ὅπερ ἔγλυψεν ὁ Πραξιτέλης.

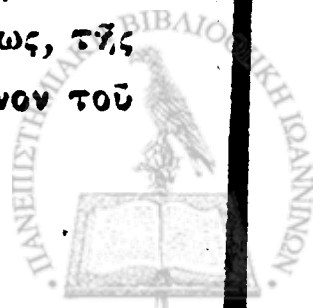
Ἴδου ἡ θέσις, ἔνθα ἔκειτο ὁ χαλκοῦς Δούρειος ἵππος, ἀπὸ τῶν σπλάγχνων τοῦ ὁποίου προέκυπτον ὁ Μενεσθεύς, ὁ Τεῦκρος καὶ τοῦ Θησέως οἱ παῖδες· οὐδὲν σώζεται νῦν! Ἀπώλετο καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς, παιούσης τὸν Σειληνὸν Μαρσύαν, καὶ τὸ τοῦ Θησέως μαχομένου πρὸς τὸν Ταῦρον, καὶ τὸ τοῦ Ἡρακλέους ἀποπνίγοντος τοὺς δράκοντας, καὶ τὸ τῆς Ἀθηνᾶς, ἀνιούσης ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός. Καὶ τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο τῆς Γῆς, ἰκετευούσης τὴν Δία νὰ ἐπαγάγη τοὺς ὄμβρους; Καὶ τῆς ἐλαίας τὸ φυτόν, τὸ ἡδὺ τοῦτο δῶρον τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὸ κῦμα, ἔφ' οὗ ἀνήρχετο ὁ Ποσειδῶν; ἀμφοτέρω εἰς τὴν ἱερὰν ἀνάμνησιν τῆς περὶ τῆς πόλεως ἔριδος, ἀπωλέσθησαν ἐπίσης, καὶ ὁ καλούμενος Πολιεὺς Ζεὺς, οὔτινος ἐδῶ που ἦτο τὸ ἄγαλμα!... Βαβαῖ! ποῖαι ἀπώλεια,» ἐβόων ἀδιαλείπτως αἱ σκιαί, ἐρευνῶσαι προσεκτικῶς τὴν ἔρημον ἔχτασιν, ὅπου ὅμως τοσαῦτα ἱερά, τοσαῦτα ὠραῖα ἔργα τέχνης καὶ ἀναθήματα ἀνέκειντό ποτε.

«Δὲν ἤλπιζον, ὅτι τοσοῦτον πικρίας αἴσθημα ἤθελε κατακλύσει τὴν καρδίαν μου, ἐπισκεπτομένου τὴν Ἀκρόπολιν,» εἶπεν ὁ Περικλῆς. «Καταστροφᾶς θεωρῶ πανταχοῦ, καί, κρίνων ἐκ τῶν φαινομένων, εἰκάζω ὅτι τοῦ χρόνου ἡ πτέρυξ δὲν ἐπετέλεσε μόνη τὸ ἀπαίσιον ἔργον. Ὑπῆρξάμεν ἄρα γε οὕτως ἐπιζήμιοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, ὥστε τῶν μεταγενεστέρων ἡ χεὶρ νὰ καταστρέψῃ τὰ ἔργα μας, ἐκδικουμένη οἶονεὶ διότι δὲν ἠδύνατο νὰ πλήξῃ ἡμᾶς;»

Ἐφθάσαμεν εἰς τὸ Ἐρέχθειον. Πρὸ ἡμῶν εἶχον ἤδη καταφθάσει αἱ σκιαί, καὶ ὁ λυπηρὸς συνεχῆς βόμβος, ὁ

ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ χώρου ἐξικνούμενος, ὑπεδήλου τὴν θλιβερὰν ἐντύπωσιν, ἣν ἡ παρατηρηθεῖσα καταστροφή ἀπειργάζετο εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἀρχαίων τῆς πόλεως κατοίκων. Περιτρέχουσαι τὸν ναὸν τῆς Πολιάδος αἱ σκιαὶ ἀνεζήτουν τὸν πρὸ τῆς εἰσόδου βωμὸν τοῦ Ὑπάτου Διός, ὅπου οὐδὲν ἐμψυχὸν ἔθουον, εἰσελθοῦσαι δὲ ἐντὸς ἡρεύνων μήτιι ἰδῶσι ποῦ τοῦ Ποσειδῶνος καὶ τοῦ Ἡφαίστου τοὺς βωμοὺς καὶ τὰς ἐπὶ τοῦ τοίχου γραφάς, τὰς εἰκονίζουσας τῶν Βουταδῶν τὴν οἰκογένειαν, τὴν εἰς τὴν λατρείαν τοῦ ναοῦ καθιερωθεῖσαν. Μετ' ἐκθύμου σπουδῆς καὶ εὐσεβείας ἀνεζήτουν πανταχοῦ αἱ σκιαὶ τὰ φρέατα, ἄτινα, πλήρη θαλάσσης, ὠρυξε τοῦ Ποσειδῶνος ἡ τρίαινα, καὶ τὴν ἱερὰν ἐλαίαν, ἣν ἀνήγαγεν ἡ Ἀθηναῖα, τὴν ἀποτεφρωθεῖσαν καὶ βλαστήσασαν αὐτονοκτεῖ, καὶ τὸ σεμνὸν Παλλάδιον, τὸ θρησκευτικῶς φυλασσόμενον ἐντὸς τοῦ ναοῦ. «Οὐδὲν οὐδαμοῦ ἀνευρίσκομεν, οὔτε τῶν Μήδων τὰ λαφύρα φκίνονταί ποῦ,» ἔλεγον περιλύπως αἱ σκιαί, «οὔτε τοῦ Μασισίου ὁ θώραξ, οὔτε τοῦ Μαρδονίου ὁ ἀκινάκης. Ἀλλ' ἴσως τοιούτων λαφύρων τὴν ἀπώλειαν ἀναπληροῦσα ἡ τύχη, διεφύλαξεν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παρθένου τοῦ Ξέρξου τὸν χρυσοῦν θρόνον, τὸ κάλλιστον τῶν λαφύρων, ἄτινα συνεκομίσαμεν οὐ ἀγωνισθέντες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος.» Ὅξὺ τὸ ἐκ τῆς καταστροφῆς ἄλγος εἰκονίζετο εὐκρινῶς εἰς τῶν περιλύπων Ἀθηναίων τὰς ὄψεις. Πρὸ τῶν ἀπωλειῶν, ἃς ἐθρήνουον, εἶχεν ἐνδώσει πᾶσα ὄρεξις περαιτέρω ἐρεύνης, καὶ ἤδη μόλις ἐμνημόνευσαν, ἐξ ἀποκαρτερήσεως, τῆς χρυσεῆς λυχνίας τοῦ Καλλιμάχου, ἣν ἄπαξ μόνον τοῦ

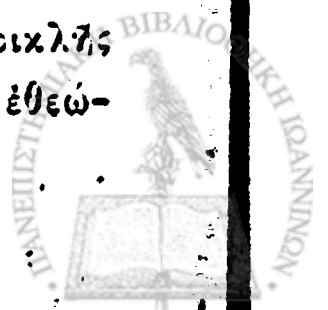

ένιαυτοῦ ἐπλήρουν ἐλαίου, καὶ τοῦ θαλαλείου χαλκοῦ φοίνικος, τοῦ ἄχρι τοῦ ὀρόφου διήκοντος καὶ διὰ τῶν ἀριστοτεχνικῶν αὐτοῦ φύλλων διοχετεύοντος ἔξω τοῦ ναοῦ τὸν καπνὸν τῆς λυχνίας. Ἐλπίδος ἀκτίς, θεωρούντων τὸν Παρθενῶνα, ἤγαξε τῶν πολιτῶν ἐκείνων τὰ πρόσωπα. Προφανῶς οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ὑπελάμβανον, ὅτι τὸ δαιμόνιον τῆς καταστροφῆς, τὸ ἀχαλινώτως ἀπολυθὲν καὶ ἀπολέσαν ἐπὶ τὴν Ἀκρόπολιν, ἐσεβάσθη τῆς Παλλάδος τὸ ἱερόν καὶ, ἀναπτύξαν τὴν ἀγκυλωτὴν αὐτοῦ πτέρυγα καὶ συστείλαν τὸν γαμφὸν ὄνουχα, ἀντιπαρήλθεν, εὐλαβηθὲν νὰ θίξῃ τὸν ναὸν τῆς ἰδανικῆς τέχνης καὶ τοῦ αἰδίου καλοῦ.

Ἐσκιόσθη μικρὸν ἔτι τὸ στερῶμα, μερισθείσης οἶονε τῆς φύσεως τὸ πικρὸν πένθος τῶν ἀσάρκων νυκτερινῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἐπισκεπτῶν. Σιωπηλοί, τὸν Περικλέα ἔχοντες πάντοτε ἐπὶ κεφαλῆς, ἐβάδισαν βραδέως ἀπὸ τοῦ Ἐρεχθείου πρὸς τὸν Παρθενῶνα οἱ Ἀθηναῖοι. Εἰς ἕκαστον βῆμα ἀνεγνώριζον γνωστὰς καὶ φιλτάτας αὐτοῖς θέσεις, καὶ τότε ἡ ἐμφανιζομένη καταστροφή ἀπέσπα μείζονα ὀδύνης κραυγὴν, ἣτις ἦτο καὶ ἡ μόνη, ἡ παράσπουσα τὴν σιωπὴν τῆς νυκτός. Ὡχρίων τὰ ἄστροα εἰς τὸν οὐρανόν, τὰ φῶτα ἐσβέννυντο εἰς τὴν γῆν. Γόητρον μελαγχολικόν, πένθιμον μεγαλειὸν καὶ σεπτὸν ἀπέπνεεν ἡ σκῆνὴ ἐκείνη, ἐκτυλισσομένη ἐν μέσῳ σκότους ἀτελοῦς, ἀλλὰ καὶ φωτὸς ἀτελοῦς, μετὰ τὴν μεγαλοπρεπῆ τῶν ναῶν ἀπόψιν, μετὰ τὰ ἐρείπια ἀμόρφως ἐρριμμένα εἰς τὸ ἔδαφος, μετὰ τὴν σιωπηλὴν τῆς νυκτός καὶ ἐπιβλητικὴν μεγαλειότητα, μετὰ τοὺς ἡμισυντετριμμένους κίονας κα-

τα βάλλοντας οἶονεῖ πανύστατον καὶ ἐπίπονον ἀγῶνα, ὅπως, ἡμιανευχειρόμενοι ἀπὸ τῆς γῆς, πρόσφωνήσωσι διὰ τελευτήκιαν φορὰν φιλτάτους γνωρίμους, καὶ ἐκπνεύσωσιν ὄρθιοι εἶτα, ὑπερήφανοι, μεγαλοπρεπεῖς. Ὀλολύζοντα τὰ φαντάσματα ἐν μέσῳ τῆς νυκτός, κοῦφα, ὡς χλαῖνα νεφέλης, ὠλίσθαινον ἐπὶ τὰ συντρίμματα, ἐπλανῶντο εἰς τὰ ἐρείπια, ὑπερεπιδῶν τὰ χάσματα, κατολοφύρομενα πάντοτε εἰς τὸ σπαρακτικὸν ἐκεῖνο, θέαμα τοῦ ὀλέθρου, ἐρευνῶντα τοὺς λίθους καὶ τὰ ἐδάφη, στενάζοντα μετὰ τῆς αὔρας, κλαίοντα μετὰ τῆς δρόσου, ἦτις, μαργαροστάλακτος, ἔρρανε τὰ κατερριμμένα καὶ ἡμιόρθια ἐρείπια, νὰ ἐξεγείρη θέλουσα ἐκ τῆς λιθόργου καὶ τῆς λιποθυμίας τὰ ἀκρωτηριασθέντα ἐκεῖνα καὶ σπαραχθέντα μέλη τοῦ ὠραίου καὶ ἀρμονικοῦ σώματος, εἰς ὃ, δημιουργηθὲν ὑπὸ τοῦ γλύπτου, ἐνεφύσησε τὸν παλμὸν καὶ τὴν ζωὴν τὸ δαιμόνιον τῆς Καλλιτεχνίας. Σύννοος, ὅτε μὲν κλίνων πρὸς τὴν γῆν τὴν κεφαλὴν καὶ ἄλλοτε ἀλγεινῶς θεωρῶν τὸν ἔρημον περίβολον, ἔβαινε πάντοτε πρὸς τὸν Παρθενῶνα ὁ Περικλῆς. Ἡ συγκίνησις αὐτοῦ ἦτο καταφανής, ἀλλὰ καταφανεστέρα ἔτι ἦτο ἡ λύπη. Ὅτε ἤγειρεν ἐνίοτε τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ σεληναῖον φῶς ἐφώτιζε τὸ μέτωπόν καὶ τὸν γοργὸν ὀφθαλμὸν του, ἐνόμιζον ὅτι, Ζεὺς Ὀλύμπιος, θὰ ἐξακοντίσῃ εἰς τοῦ κόσμου τὰ πέρατα τοὺς κεραυνούς του καὶ, πλήσσων τὴν γῆν διὰ τοῦ ποδός, θὰ σαλεύσῃ τὴν σφαῖραν ἄχρι τῶν ἐσωτάτων ἐσχάτων τῆς. Ἀλλ' ἤδη ἐφθάσαμεν εἰς τὸν Παρθενῶνα. Ἀνῆλθεν ὁ Περικλῆς τὴν κλίμακα τοῦ ναοῦ. Ἐστρεψε πρὸς τὰ ἄνω, ἐθεώ-

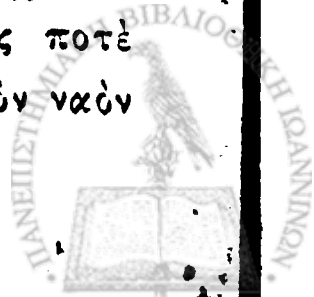
ρησε τούς κίονας, τὰ αἰτώματα, τὰς ζωφόρους, καὶ εἶτα τὸ σύνολον! . . . Ἄλυτος σιωπή, ἀπειλητική, φρικαλέα ἐσφράγισε τὰ χεῖλη του, καὶ βαθεῖα ὠχρότης θανάτου ἐκάλυψε τὴν ἀλλοιωθεῖσαν ὄψιν του. Ὑψώσε τὴν χεῖρα πρὸς τὸ πρόσωπόν του, καὶ κλίνας, ὁ Ὀλύμπιος, τὴν κεφαλὴν, ἐκάλυψε τούς ὀφθαλμούς. . . Ἐμφοβοὶ τότε αἱ σκιαί, τὸ ἴδιον ἄλγος λησμονήσασαι, ἐνητένισαν περιδεῶς πρὸς τὴν ὀδύνην τοῦ Περικλέους. Ἄλυχοι συνεχεῖς ἠκούσθησαν. Ὁ Περικλῆς, ὁ εὐγλωττος Περικλῆς, δὲν εἶχεν ἄλλην γλῶσσαν, δὲν ἠδύνατο νὰ λαλήσῃ ἄλλως ἢ διὰ τῶν λυγμῶν, ἐνώπιον τοῦ ὀλέθρου-ἐκείνου, καὶ τοῦ σπαραξικαρδίου θεάματός τοῦ κατηρειπωμένου Παρθενῶνος...

Τοιοῦτον ἔξοχον φόρον ἀποτίσας, ἤγειρεν, ὁ δαιμόνιος, τὴν κεφαλὴν. «Φειδία!» εἶπε, «ποία τύχη εἴμαρτο εἰς τῆς μεγαλοφυΐας σου τὸ ἄξιον ἔργον.» Οἰμωγῇ ἀναρθρὸς ἤχησε τότε, καὶ ἀνὴρ μὲ ὑψηλὸν καὶ εὐρὺ τὸ εὐγενές μέτωπον, ἀλλὰ μὲ ἐντελῆ τὴν ἀπόγνωσιν εἰς τὴν ἐκφραστικὴν μορφήν του ὤρμησε πρὸς τὸν Περικλῆ. Κάτωχρος, ἀφωνος, ἐδακτυλοδείκτησε τὰ ἐρείπια. Ἐνητένισε τὸν Περικλῆ, ἤνοιξε τούς βραχίονάς του, ἔπεσεν εἰς τὸν κόλπον του. Καὶ πενθοῦσα τοῦ Περικλέους ἡ μεγαλοφυΐα κατησπάζετο τὴν ὀδυνωμένην μεγαλοφυΐαν τοῦ Φειδίου ἐπὶ τῶν ἐρείπιων τοῦ Παρθενῶνος...

Ἀπεσπᾶσθησαν ἀπ' ἀλλήλων οἱ ἔξοχοι ἄνδρες, καὶ αὐτομάτως οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἐστράφησαν πρὸς τὰ συντρίμματα καὶ τὰ περισωθέντα ἀνάγλυφα. «Τὸ πᾶν ἀπωλέσθη,» ἐψιθύρισε περιαλγῶς ὁ Φειδίας! «Ἀναγνωρίζω

τὸν Παρθενῶνα ἐκ τῆς ἁρμονίας, ἣν ἀδυνατεῖ νὰ καταστρέψῃ ὁ χρόνος καὶ τῶν βαρβάρων αἱ χεῖρες. Ἀναμνήσθητι, Περικλεῖς, τῆς χαρᾶς ἡμῶν, ἀνεγειρόντων καὶ κοσμοῦντων τὸν ναόν, καὶ θεώρησον ἤδη τὸν ὄλεθρον, τὴν σκύλευσιν καὶ τὴν ὕβριν, εἰς ἣν τὸν ὑπέβαλον οἱ μεταφενέστεροι. Ὅ,τι δὲν ἠδύναντο νὰ κατὰστρέψωσι πλήρως ἠκρωτηρίασαν μετὰ σκαιᾶς ἀγροικίας, εἶπε στενάζων ὁ μεγαλοφυῆς καλλιτέχνης. Καὶ αὐτῶν ἠγουμένων, ὁ λαὸς ἅπας ἐτράπη εἰς προσεκτικὴν τοῦ ἐρείπιοι ἐξέτασιν. Ἰαχαὶ ἐπλήρουν τότε τὴν ἀτμοσφῆραν τοῦ σεπτοῦ Παρθενῶνος. Ἐβόα ὁ ἀθηναϊκὸς λαός, ὑπὸ πῆς λύπης καταβεβλημένος, κατετρύχετο ὁ Φειδίας, ἤσχαλλεν ὁ Περικλῆς, καὶ τῶν σκιῶν αἱ μὲν ἔκλαιον, αἱ δὲ κατῆρῶντο, καὶ ἄλλαι, ἐν ἀπογνώσει ὑψοῦσαι τὰς χεῖρας, ἐπεκαλοῦντο τοὺς θεοὺς νὰ καθάρωσι τοιαύτης βεβηλώσεως τὸ δεινὸν ἄγος. Πικρῶς θρηνηῶν ἦτο ἐκεῖ καὶ ὁ τοῦ ναοῦ ἀρχιτέκτων Ἰκτίνος. «Ἀνάγλυφα τῶν ζωφόρων», ἔλεγεν ὁ Φειδίας, «συμπλέγματα τῶν ἀετῶν, παραστάσεις τῶν μετοπῶν, τελεταὶ τῶν Παναθηναίων, θεοί, θεαί, ἡμίθεοι, ἥρωες καὶ βασιλεῖς, εἰς οὓς, ἐργασθέντας ἐκ λίθου, ἐπέχυσε σφρίγος καὶ ζωὴν ἢ ἐμὴ καὶ τῶν ἐμῶν μαθητῶν ἢ σμίλη, ἄγαλμα τῆς Παρθένου, σέμνωμα τοῦ ἐμοῦ ἐργαστηρίου, ποῦ θὰ σὰς ἐπανεύρω πλέον;» Καὶ ὁ Περικλῆς, ἐν ἀλγεινῇ καὶ εὐγλώττῳ σιγῇ, τὰς χεῖρας ἔχων ἐσταυρωμένας ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τὸν Παρθενῶνα θεωρῶν ἀσκαρδαμυκτεῖ, μετεῖχε τῆς ὀδύνης τοῦ καλλιτέχνου, καὶ ὁ Δῆμος, ὁ θύσας ποτὲ ἐκεῖ, καὶ ἐν τῷ θείῳ αὐτοῦ κάλλει ἐνατενίσας τὸν ναόν

της Παλλάδος, ἄφωνος ἐκ τῆς λύπης ἐθεώρει τὸν Περικλῆ καὶ τὸν Φειδίαν ἄφ' ἑνός, τὸν ναὸν ἄφ' ἑτέρου καὶ τὰ ἐρείπια. Ἡ κατάπληξις, ἢ ἀπεγνωσμένη ὀργή, τοῦ ἡθους τὸ ἔμπληκτον ἠρμήνευε τοῦ Δήμου τὰ ὀδυνηρὰ αἰσθήματα. Πομπὴ νεκρικὴ ἦτο ὁ νύκτιος ἐκεῖνος δρόμος. Ὁ Φειδίας, ὁ Περικλῆς, ὁ ἀρχαῖος Δῆμος τῶν Ἀθηναίων, ἐκῆδενον τὸν Παρθενῶνα!.....

Παθαίνονται, ἀλγοῦσι, δάκρουνσι λοιπὸν καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες; Τοὺς εἶδόν, καὶ εἰς τὸ δάκρυον τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Φειδίου διέγνων ὅτι τῆς καρδίας ἢ ὀδύνη ὑποτάσσει ἐνίοτε καὶ δαμάζει τὴν μεγαλοφυΐαν. «Φρικτὴ εἶναι ἡ συμφορὰ,» μοι εἶπεν ὁ Περικλῆς! Καὶ ὁ Φειδίας, ἐπισκοπῶν πάντοτε τὸν ἠρειπωμένον ναόν, «Ἡ ἀπώλεια» μοι ἔλεγεν «εἶναι ἀνεπανόρθωτος. Κἂν ἔτι τὸ πνεῦμα δυνήθῃ νὰ φαντασθῇ τῆς Παρθένου τὸ ἄγαλμα καὶ τοῦ ναοῦ τῆς τᾶς ἁρμονίας καὶ τὰ καλλιπεχνήματα, ἢ χεὶρ ὅμως ἀδυνατεῖ νὰ κρατήσῃ τὴν σμίλην, καὶ νὰ ἐνδύσῃ τὴν ὑπαρξιν καὶ τὴν ζωὴν εἰς τοῦ πνεύματος τὴν ἐπίνοιαν. Τίς, ἡμῶν ἐκλιπόντων, τίς θὰ ἐγείρῃ πλέον τὸν Παρθενῶνα;» — «Οὐδεὶς,» ἀπήντησα, «καὶ τὸ ὕψος, εἰς ὃ ἡγάγετε τὴν τέχνην, εἶναι τοσοῦτον μέγα, ὥστε ἱλιγγιά νὰ προσίδῃ αὐτὸ ὁ ἐμπειρότερος ὀφθαλμὸς. Ἐσαεὶ θὰ κῆται ἐρείπιον ὁ Παρθενῶν, μνημεῖον τῆς βαρβαρότητος τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι ἱεροσυλία νὰ θίξῃ τις τὸ σικοδόμημα, ἐφ' οὗ, καίτοι καταστραφέντος καὶ περισυληθέντος, πλανᾶται πάντοτε ἡ ἁρμονία. Δείνωσ ἐσχύλευσαν τὸν σεβαστὸν τραυματῆαν, καὶ πολλάκις, ληστεύοντες αὐτὸν ἐν σπου-

δῆ, νέκ κατέρερον τραῦματα ἐπὶ τῶν ἡδὴ χαινότων.»

— «Λέγε,» μοὶ εἶπεν ὁ Φειδίας. Καὶ ὁ Περικλῆς,

— «Εἰπέ ἡμῖν,» ἔλεξεν. «Τί φρικτότερον, τί ἀπαισιώτερον ἔχεις νὰ ἀφηγηθῆς τῆς δεινῆς ταύτης πραγματικότητος, ἣτις σιγῶσα λαλεῖ, καὶ ἦν ἀπαισιῶς ἐκφραστικὴν θεωροῦμεν ἐν τῷ ἐρείπιῳ τούτῳ ;

«Τὸ ὅτι οὐχὶ ὁ χρόνος, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος, κατέστρεψε τὸν Παρθενῶνα; τοῦτο τὸ φρικτόν, τοῦτο τὸ ἀπροσδόκητον, ἔχω νὰ ἐξάγγειλω ἡμῖν,» εἶπον εἰς τὰς σκιάς.

«Εὐλαβῆς ὁ χρόνος διῆλθεν ἀπὸ τοῦ νεοῦ, ἀλλ' ἀνευλαβῆς ὁ ἄνθρωπος ἐπυρπόλησεν αὐτὸν καὶ τὸν συνέτριψεν.»

— «Βάρβαροὶ!» ἀνεβόησεν ὁ Φειδίας. Καί, ἐνδίδων ὁ

Περικλῆς εἰς τὸ αἰσθημῖα ἐκεῖνο τῆς περιεργίας, τὸ ἐλαῦνον ἡμᾶς, καὶν ἔτι γνωρίζωμεν ὅτι πικρὰν θ' ἀκούσωμεν ἀφήγησιν, καὶ ὀδύνην μόνον θὰ συγκομίσωμεν ἐκ

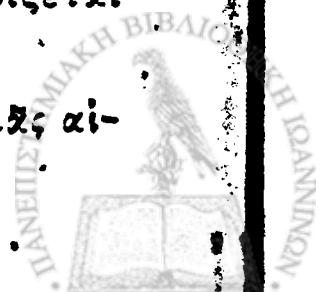
τῆς γνώσεως, «Λέγε» μοὶ εἶπεν. «Ὁ πατήρ, ὁ τὸν νεκρὸν τοῦ τετραυματισμένου τέκνου τοῦ θλίβων εἰς τὸν κόλπον, θέλει, ἐν μέσῳ τῶν δακρύων, ψαύων τὰ τραύματα τοῦ νεκροῦ, θέλει νὰ ἀκούσῃ τοῦ θανάτου τοῦ

τῆν ἀφήγησιν.» — «Ἄλλ' ὁ Παρθενῶν δὲν ἀπέθανεν!» ἀπήντησά.

«Δὲν βλέπεις ποῖοι παλμοὶ σφύζουσιν ἐπὶ ὑπὸ τὰ ἐρείπια; Θνήσκει ποτὲ ἢ Ἀθανασία; θνήσκει τὸ Πνεῦμα; θνήσκει ἢ Τέχνη; ἀμυροῦται ἢ λάμπουσα Μεγαλοφυΐα;» — «Λέγε,» ἀπήντησεν ὁ Περικλῆς ἀθύ-

μως. «Ἐὰν δὲν θνήσκη ἢ Τέχνη, ἐὰν σώζῃται ἐνίοτε ἀπὸ τοῦ χρόνου τὴν φθοροποιὸν πάροδον, ὑβρίζεται ὁμως καὶ σκυλεύεται ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων!....»

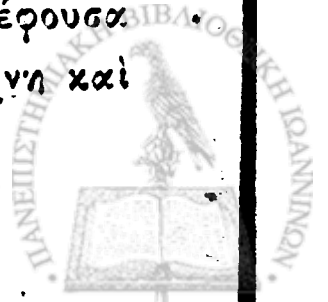
«Ἀχέραιον» εἶπον «περιεσώθη, εἴκοσι μεθ' ὑμᾶς αἰ-

ῶνας, τῆς Τέχνης τὸ σέμνωμα. Τὰς τύχας τῆς χώρας πιστῶς συνεμερίσθη καὶ ὁ ναὸς τῆς Παλλάδος, καὶ ξένων παικίλων πόδες ἐπάτησαν τὸ ἔδαφος του, καὶ θεῶν ἄλλων λατρεῖα ὑποκατέστη εἰς τὴν λατρείαν τῆς Ἀθηνᾶς. Ὀργίλον τὸ ἄγαλμα τῆς θεοῦ κατέλιπε τὸ ἱερόν, καὶ Παρθένου ὀρφανὸς ἔμεινεν ὁ Παρθευών. Ποῦ εἶναι, τί ἀπέγινε, ποῦ ἐτάφη, ὑπὸ ποίαν βαρβάρου σφῦραν ἐθρυσματίσθη, εἰς ποίαν κάμινον ἐχωνεύθη, ποῦ ἀπήχθη, εἰς ποῖα τῆς γῆς μόρια ἐλύθη τὸ σκῆνωμα ἐκεῖνο, τῆς ἰδανικῆς τέχνης, τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ; Ἀπωλέσθη ὅμως ἡ Παρθένος σου, Φείδία. Ἀπέπτη ἐπὶ τῆς πτερωθείσης ἤδη Νίκης, ἥτις, Ἄπτερος τέως, ἔμενεν εἰς τὴν πόλιν, ἀλλ' ἦν τῶν πολέμων ἡ ἄστατος τύχη ἐδίωξε μακρὰν τῆς χώρας, ἔνθα ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἔμενε δεδεδεσμευμένη. Ἀκάθεκτος ὁ Ἄρης σείει τὴν Ἀττικὴν. Ξένοι καὶ ἀλλόγλωσσοι μάχονται ἐν τῇ πόλει σας, καὶ εἰς ὄχυράματα καὶ τείχη, ὡς ἀπὸ πάσης ἀλώβητα προσβολῆς, μεταβάλλονται τῆς Ἀκροπόλεως οἱ ναοί. Ἀντὶ τῶν φλεγομένων βελῶν, δι' ὧν οἱ Πέρσαι ἐπυρπόλησάν ποτε τὰ ξύλινα τῆς Ἀκροπόλεως τείχη, τοῦ ἀνθρώπου τὸ κατ'ἀστρεπτικὸν πνεῦμα εἶχεν ἤδη ἐπινοήσει ὀλεθριώτερα μηχανήματα, ἀσφαλέστερα, καὶ ἀπείρως καταστρεπτικώτερα. Δι' αὐτῶν κατεφθάρη ἡ πάγκαλος αὕτη ἐστία τῆς τέχνης. Κεραυνός, ὃν δὲν εἶδε βεβαίως ποῦ ἐτόξευεν ὁ ἀπουσιάζων Ζεὺς, καταστρέφει δι' ἐκρήξεως τὰ Προπύλαια. Ἀλλὰ τὸ δυστύχημα πρόδρομος μόνον ὑπῆρξε τῆς δεινυτέρας συμφορᾶς. Ὀλίγα ἔτη βραδύτερον στρατοὶ λαῶν πεπολιτισμένων πολιορκοῦσι τοὺς νομά-

δας, τοὺς σκηνοῦντας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως. Κατασπείρουσιν ἐπὶ τοῦ Παρθενῶνος ὕλας ἐκρηκτικὰς οἱ βάρβαροι πολιορκούμενοι, δι' ἐμπύρων δὲ μηχανημάτων σφαιροβολοῦσι καὶ πλήττουσι τὸν ναόν. οἱ πεπολιτισμένοι, οἱ ἀναίσθητοι καὶ βέβηλοι πολιορκηταί! Πυρρινὴ μηχανὴ ἐκρήγνυται ἐντὸς τοῦ ναοῦ σου, Φειδία. Ἀνάπτουσιν αἱ ὕλας, μυκάται ὁ Ἄδης, γλώσσαι οὐρανομήκεις, ὄφιοειδῶς λείγουσιν τοὺς κίονας τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου, ὀρμῶσιν ἀπὸ τοῦ δαπέδου, καὶ καπνὸς πυκνός, τοῦ ὀλέθρου ἄφρονος μηχανῆς, καλύπτει, ὡς πέπλος πένθους, τὸ ἱερόν τῆς Παλλάδος, τὴν Ἀκρόπολιν, τὴν πόλιν καὶ τὸν διαυγέστατον ὀρίζοντα τῆς Ἀττικῆς. Ὁ καπνὸς διελύθη, ἀλλ' ἄλυτον ἔμεινε τὸ πένθος. Αἱ πνεύσασαι αὔραι, αὔραι δουλείας, ἐσκέδασαν τὸ ζοφερόν νέφος, καὶ ἐπεφάνη ἐκ νέου ὁ ναὸς τῆς Παρθένου. Ὡλόλυξαν ὁμῶς εἰς τὰ ὄρη αἱ Νύμφαι! Ἐκάλυψε, θρηνοῦσα, τὸ πρόσωπον αὐτῆς ἡ Τέχνη, συνέστειλεν ἀπεγνώσμενῆ τὰς πτέρυγας τῆς ἡ Δόξα: Ἡρεπώμενος κατέκειτο ὁ Παρθενῶν. Καπνὸς μέλας εἶχεν ἀμαυρῶσει τὸ ὑπόχρυσον χρῶμα τῶν ἔτι ὀρθίων κιόνων, καὶ συντετριμμένα, ἠκρωτηριασμένα ἐλεεινῶς, ἀμορφα, νεκρὰ κατέκειντο εἰς τὸ καθημαγμένον ἔδαφος τὰ πρὶν ζῶντα καὶ λαλοῦντα ἀετώματα τοῦ ναοῦ, καὶ αἱ ἔγγλυφαι ἄλλοι ἐποποιῶσι. Ἡ σφῦρα συνεπλήρωσε τὴν σφαιραν! Καταθράύσασα τὰ μόλις περισωθέντα, ἐπετέλεσε πλῆρες τῆς ἀνθρωπίνης ἀγριότητος τὸ ἐπονείδιστον ἔργον. Πενθοῦσα, ἐνδίδουσα ὑπὸ τὸ ἄλγος, ἀποκαρτερήσασα τέλειον, ἤρθη τότε, ἀποστρέφουσα τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς φρικταλέας σκηνῆς, ἡ Τέχνη καὶ

ἡ Νίκη; καὶ τὸ γαμφώνυχον δαιμόνιον τοῦ ὀλέθρου; καταπτὰν καὶ ἐγκατασταθὲν ἐδῶ, ὄξῆως ἔκρωξέ χαῖρον ἐν μέσῳ τοῦ καπνοῦ καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ Παρθενῶνος. . . »

— «Παρθένοι, εἰς τὸ ἀκηλίδωτον σῶμα τῶν ὁποίων ἐνεφύσησε ζωὴν ἢ ἐμὴ σμίλη», εἶπεν ὀδυνώμενος ὁ κάτ-
ωχρος Φειδίας, «συμπλέγματα τῆς ἐμῆς ἐπινοίας καὶ τῆς χειρὸς ἀρμόνικᾶ προϊόντα, θεοὶ ἀθάνατοι, ἥρωες καὶ βροτοί, θεαὶ ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου εἰς τὰ ὕψη τοῦ Παρθενῶνος κατελθοῦσαι, θησαυροὶ παντοῖοι τῆς Γέ-
χνης, πῶς ἐξυβρίσθητε συντριβέντες, καὶ οἱ περὶ σωθέντες, ποῦ δεσμῶται, ἐξόριστοι ἀπὸ τῆς πατρίδος σας, ποῦ κατάκεισθε ἤδη! Τῆς Ἀττικῆς ὁ ἥλιος δὲν ἐπιψάυει πλέον μὲ τὸ χρυσοῦν φῶς τοῦ τὰ ὑπερήφανα μέτωπά-
σας, ἀγάλματα πάλλοντα, ἀνάγλυφα τοῦ Παρθενῶνος λαλοῦντα. Στενάζει ὁ ἀνεμος, πνέων διὰ τῶν θέσεων, ἅς κενὰς ἀφῆκεν ἢ ἀπαγωγὴ σας, καὶ τοῦ πνεύματος ὁ ἠχηρὸς στεναγμὸς ἀκοίμητος εἶναι πόθος, ἐπίκλησις εἶ-
ναι ἱερὰ νὰ ἐπανέλθητε, νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὴν πατρίδα, ἥτις σας ποθεῖ, καὶ ἦν, φυγάδες δυστυχεῖς, ποθεῖτε καὶ σεῖς. Τὸ πᾶν σας κράζει ἐδῶ ὁ ἥλιος, ὅστις περιπα-
θῶς σας ἐφώτιζε πᾶσαν πρωτὰν, ἢ αὔρα, ἥτις σας ἐθώ-
πευε πγέουσα, τὸ κυανόλευκον κῦμα, ὕπερ, ἐκπνέον εἰς τὴν ἀκτὴν, σας ἔπεμπε ῥοχθοῦν τῆς ἀγάπης του τὸν χαιρετισμόν. Ὑπὸ ποῖαν ὑγρὰν ἀτμοσφαῖραν κατάκεισθε, καὶ ποῖα νοσταλγία, δεινὴ, τοῦ ἀττικοῦ ἡλίου καὶ τῆς Ἑλλάδος νοσταλγία, κατατρύχει καὶ μαραίνει τὸ κάλ-
λος σας; Στοιχεῖα τῆς φύσεως, ἅτινα μὲ ἀκούετε, νῦξ

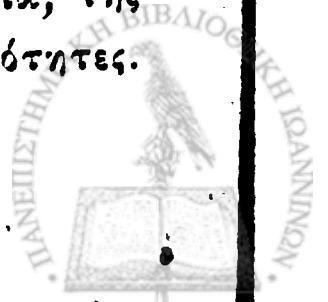
πότνια, μελανή τῶν πολυπόνων βροτῶν εὐεργέτις ὑπνο-
 δότεира; πόντε ἀτρελεύτητε, ὄρη, κοιλάδες, βουνοί, αἰ-
 θήρ δῖε, κῦμα, φῶς ἔτοιμον ν' αὐγάσης τὴν ὑπνώττου-
 σαν κτίσιν, ἀκούσατε τῆς ἐμῆς ἐπικλήσεως, συμπαθῆ
 τονίσατε καὶ σεῖς τοῦ κραταιοῦ στόματός σας τὸν βα-
 ρύγδουπον φθόγγον. Ἄνεμε, ὅστις πνέεις, Ἥλιε, ὁ τὸν
 αἰπὺν οὐρανὸν διφυλατῶν, καὶ σύ, Σελήνη, ἐτοίμη νὰ
 κρυβῆς εἰς τῆς θαλάσσης τὸν ὑγρὸν κέλυπον, δέξασθε
 τὴν παράκλησίν μου, τηρήσατε τὴν εὐχὴν μου αὐτήν,
 καὶ σαλπίσατε τοῦ Φειδίου τὴν ἐναγώνιον φωνήν, ἐὰν
 εἰς τὸν δρόμον ἡμῶν ἴδητέ που τοῦ Παρθενῶνός μου
 τοὺς στενάζοντας αἰγμαλώτους. Ἐδῶ, ἐδῶ σὰς θέλει
 πάλιν ἡ συληθεῖσα Πατρίς, καὶ ἄπαις, παραφόρως σὰς
 κλαίει ἡ ὄρφανὴ μήτηρ σας.... Καὶ πάλιν εἶσαι ἀνυπερ-
 βλήτως ὠραῖος! » εἶπεν ὁ Φειδίας στρεφόμενος καὶ θεω-
 ρῶν μετ' ἀνεκφράστου πόνου καὶ ἀγάπης τὸν Παρθε-
 νῶνα. « Εὐγλώττως λαλεῖ εἰς τὴν περίλυπον ψυχὴν ἡ
 ἐρήμωσίς σου, καὶ ἀνχυδοὶ ἐρμηνεῖς τῶν τραυματισθέν-
 των αἰσθημάτων τῆς καρδίας ἀνέρχονται εἰς τὰ σιω-
 πῶντα χεῖλη οἱ λυγμοὶ καὶ εἰς τοὺς ὀφθαλμούς μας τὰ
 δάκρυα. Οἴμοι! ποῖος χιτῶν ὕβρεως καὶ ἐρημώσεως κα-
 λύπτει τὸ πάγκαλον σῶμά σου, τὸ κρεουργηθέν! Βρύα
 ξηραίνονται εἰς τῶν μετωπῶν καὶ τῶν ζωφόρων τὰ κοῖλα,
 καὶ χόρτος βλαστάνει εἰς τὰ κενά, ἄτινα ἤνοιξεν ἡ βέ-
 βηλος τοῦ ἀγρίου ἀνθρώπου καὶ κατάρατος χεῖρ! ...
 Τοιαύτην ἐφαντάσθην, τοιαύτην εἶμαρτο νὰ ἴδω τὴν
 πορφύραν, δι' ἧς ἐκάλυψα τὸ ἰδανικόν, τὸ ἀμβροτον
 σῶμά σου;... Ἄνεσπερον ὅμως αὐγάζει πάντοτε τὸ θεῖον

κάλλος σου, ἐξηκολούθησεν ὁ Φειδίας, «σεπτὲ καὶ ἔνδοξε τραυματία. Ἐὰν ὄρθιος ὑπῆρξας μέγας, συντετριμμένος φαίνεσαι μεγαλείτερος. Ποῖον εἶναι λοιπὸν τῆς καλλονῆς σου τὸ ἀπόρρητον, ποῖον εἶναι τὸ θέλγητρόν σου, ποῖα εἶναι ἢ μυστηριώδης αὕτη γοητεία, ἢ ἀδανήτητος, ἢ μὴ τρωθεῖσα ἀπὸ τῶν συμφορῶν σου, ἢ σκέπυσά σε πάντοτε, καὶ ἀκτινοβόλα καὶ ἀνυπερβλήτως θεῖα καὶ σελαγίζοντα ἀναδεικνύουσα τὰ ἐρείπιά σου! ὦ τέκνον ἀγαπητὸν τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, ὦ τῆς ἐμῆς τέχνης ὑπερήφανον σέμνωμα, ὦ καύχημα τῆς πόλεως καὶ τῆς Ἑλλάδος πάσης, πῶς σὲ ἐπαναβλέπω, εἶδωλον προσφιλὲς τῆς καρδίας μου, ἔνδαλμα ἰδονικὸν παρακολουθησάν με καὶ πέρα τοῦ μνήματος! » . . . Καὶ οἱ λυγμοὶ ἀπέπνιξαν τὴν φωνὴν τοῦ Φειδίου. Ἀγωνιωδῶς ἔπασχεν, ἀδυνατῶν νὰ παραμυθήσῃ τὸν φίλον του, ὁ Περικλῆς καὶ ὁ Δῆμος, ὁ ἀρχαῖος ἀθηναῖκός Δῆμος, συντετριμμένος ἐθρῆνει καὶ αὐτὸς προσβλέπων τοῦ Παρθενῶνος τὰ ἱερὰ ἐρείπια. Ἐτόλμησα νὰ λύσω τὴν ἐπιβλητικὴν ἐκείνην σιωπὴν. «Τὸ μυστήριον τοῦ ἀνεκφράστου κάλλους τοῦ Παρθενῶνος, τὸ θεῖον αὐτοῦ γόητρον, τὸ ἐπιζῆσαν μετὰ τὸ πῦρ καὶ τὴν σφῦραν τῶν παντοίων βαρβάρων» εἶπον «ζήτησον, Φειδία, εἰς τὴν σὴν μεγαλοφυῶ ἔμπνευσιν. Μόνη αὕτη θὰ δυνηθῇ νὰ σοὶ ἐξηγήσῃ τὸ αἰνίγμα. Πρὸ τῆς σῆς μεγαλουργοῦ ἔμπνεύσεως τί ἰσχύουσι τοῦ χρόνου αἱ προσβολαὶ καὶ τῶν βαρβάρων αἱ κακώσεις; Θεώρησον ἐκεῖ πρὸς τὴν Σαλαμίνα. Νέφος σκεπάζει τὴν ἐτοιμίην νὰ δύσῃ σελήνην. Ἐσκιασθῆ τὸ ἄστρον, ἀλλὰ τὸ νέφος παρῆλθε, καὶ γλυκὺ λάμπει

ἐκ νέου τὸ φῶς. Καὶ τὰ ἀριστουργήματα τῆς σῆς ἐπι-
 νοίας καὶ σμίλης κατέστρεψεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἠκρωτη-
 ρίασεν εἰς ἡμέρας φρικτάς. Ἄλλὰ παρήλθον. Ἐλύθη
 τὸ ζοφερόν νέφος, καὶ ἀκτινόβολος πάλιν φωτίζει ὁ ἥλιος
 τὰ ἔργα σου.... οἴμοι! τὰ λείψανα τῶν ἔργων σου, καὶ
 ὠγρὰ, θωπεύει αὐτὰ ἡ σελήνη, καὶ ἡ συμφορὰ αὐξάνει
 τοῦ κάλλους τῶν τὸ βαθὺ θέλγητρον, καὶ εἰς τὴν θείαν
 ἔκφρασιν καὶ τὴν πνοὴν τῆς χάριτος καὶ τῆς ζωῆς, προσ-
 θέτει ἤδη τῆς μελαγχολίας τὴν σεμνήν, τὴν ἀλγεινὴν
 γοητεϊάν. Ἐνεοί, ἐκμεμνηδενισμένοι μένομεν θεωροῦντες
 τὸν Πικρηνῶνά σου. Τί θὰ ἐπάσχομεν; ἐὰν ἐβλέπομεν
 αὐτὸν οἶον τὸν ἠγειρεν ἡ καρδιά σου, ἡ χεὶρ καὶ ὁ νοῦς
 σου; Φωνεῖ ἐκ θαυμασμοῦ τὸ στόμα, ἀλλὰ σιγῇ ἀκου-
 σίαν δεσμεύει εἶτα τὰ χεῖλη. Καὶ ἡ σιγῇ ἐκείνη εἶναι
 ἡ ἀκραιφνεστέρα ἐκδήλωσις τοῦ θάμβους μας, ὁ γνησιώ-
 τερος φόρος τοῦ θαυμασμοῦ μας. Πῦρ ἐξακοντίζει ὁ
 ὀφθαλμός, ἀλλ' εἰς δάκρυ ποντίζεται εἶτα, καὶ τὸ δάκρυ
 ἐκεῖνο εἶναι ἡ ἄφωνος, ἀλλ' εὐγλωττος ἔκφρασις, ἡ μόνη
 δυνατὴ τοῦ πάθους, τῆς ἀπέλπιστος ὀδύνης, ἣτις διήλασε
 τὴν καρδίαν μας. Ἀναπάλλεται τὸ στήθος ὀγκοῦται,
 πλημμυρεῖ, καὶ εἰς τὸν πύρινον τοῦ στόματος στεναγμὸν
 καὶ εἰς τὴν πικράν, τὴν φλέγουσαν ψεκᾶδα τοῦ ὀφθαλ-
 μοῦ, ἀνευρίσκει εὐγνωμονοῦσα ἡ δεσμία γλῶσσα καὶ ἡ
 διάνοια τὴν ἀναρθρον ὁμολογίαν τοῦ ἱεροῦ θαυμασμοῦ,
 ὃν αἰσθάνεται, καὶ τὸν ὅποιον οὐδέποτε θὰ ἠδύνατο
 οὔτω εὐγλώττως καὶ οὔτω ἀναμφισβητήτως νὰ ἐκφράσῃ
 λαλοῦσα. Ἐπέσκηψαν ἐπὶ τοῦ ἔργου σου, Φειδία, τῆς
 μοίρας αἱ συμφοραί, καὶ τῶν ἀνθρώπων αἱ ἀγριότητες.

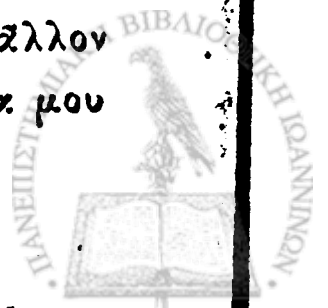

Ἐκακούργησαν κατὰ τοῦ Παρθενῶνος οἱ βάρβαροι, ἀλλ' αἱ ἀνόσιοι ἐπιθέσεις των οὔτε τὴν ἀκήρατον δόξαν του παρέβλαψαν, οὔτε τὸ ἀμόλυτον κάλλος του κατέχραν. Ἐν τῇ γῆ, οὐράνιον τέμενος εἶναι ἡ Παρθενὼν σου, καὶ ὧς εἰς τοιοῦτο προσπίπτει ἡ ἀνθρωπότης. Εὐγενεῖς ψυχαὶ ἐθρήνησαν εἰς τὰ παθήματά του, καὶ μεγαλόφρονος, ἀπὸ τοῦ ὕψους τῶν περισωθέντων ναυαγίων, ἤχησεν εὐγλωττος κατάρρα, στιγματίζουσα τοὺς ληστὰς. Καὶ ἴσως ἡμέραν τινὰ εὐτυχῆ πλήρωθῆ ἡ μεγάλη εὐχὴ σου, καὶ δεῖχθῆ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ πόλις τοῦ Παρθενῶνος τὰ ἐξόριστα τέκνα, καὶ ὁ ἥλιος, ὅστις ἠὔγασέ ποτε τὸ κάλλος τῶν ἀγαλμάτων σου; χαιρετίσῃ καὶ πάλιν αὐτὰ παλινόστοῦντα εἰς τὴν προσφιλεῖ πατρίδα, ἀφ' ἧς σκαιὰ χεὶρ αὐθαιρέτως καὶ ἀκάρδως τὰ ἀπέσπασεν. Καὶ ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ἀπτικοῦ στερεώματος χαίροντα, θ' ἀνακτήσωσι τότε τὴν ζωὴν καὶ τὴν δόξον, ἣν μαραίνει ἡ ἐξορία καὶ τήκει τοῦ ἀγαπήτου νόστου ὁ εὐγενὴς καὶ φλογερὸς πόθος.»

Ὡσεὶ πραῦνθεὶς ἐφάνη ὁ καλλιτέχνης.— «Καὶ οἱ ἄλλοι τῆς Τέχνης θησαυροί,» μοὶ εἶπε, «καὶ τὰ ἄλλα τῆς ἐμῆς σμίλης ἔργα, ὁ Ὀλύμπιος μου Ζεὺς ἰδίως, ἐσώθησαν ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων;» Ἐσίγησα, καὶ πενθίμως ἔκυψα τὴν κεφαλὴν. Ἐνόησεν ὁ Φειδίας, καὶ βαθεῖα ἡ ὠχρότης ἐκάλυψε πάλιν τὸ πρόσωπόν του, καὶ ὀδύνης μύχιος στεναγμὸς ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ στήθους του τῶν ἐγκάτων. «Τηροῦνται τοῦλάχιστον ἀμόλυντα ἀπὸ παντός, οἰουδήποτε ρύπου, τῆς Τέχνης τὰ περισωθέντα ἔργα;» μὲ ἠρώτησεν ἐκ νέου ὁ Φειδίας. «Τιμῶν-

ται ὑφ' ὑμῶν ἀγνώσ, θεραπεύονται ζηλοτύπως, φυλάσσονται ὑπερηφάνως τῶν προγόνων σας τὰ κειμήλια, τῆς δόξης ἐκείνων καὶ τῆς ἰδικῆς σας οἱ εὐγλωττοὶ καὶ κραταιοὶ συνήγοροι;» — «Ναί,» ἀπήντησα. «Λατρεύει τὰ ἔργα σας ὁ λαός, καὶ ἔνθους ἀποδίδει τὴν τιμὴν, ἣν ὀφείλει καὶ ἣν ὁμολογεῖ εἰς τῆς διανοίας καὶ τῆς χειρός σας τὰ ἔργα. Εὐλαβῶς ἀναμοχλεύομεν τὰ σπλάγχνα τῆς γῆς καὶ ἂν ἡ τύχη ὀδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν εὐρεσιν πολυτίμου θησαυροῦ, ὡς θεωροῦμεν καὶ τὸ ἀσημότερον τῶν προγόνων μας ἔργον, μετὰ θρησκευτικοῦ σεβασμοῦ ἀσφαλίζομεν καὶ φυλάσσομεν αὐτὸ ὑπὸ τὴν ἀγρυπνον τῶν Ἀρχῶν ἐπιτήρησιν». Καὶ ἐπειδὴ γενοχωρία τις ἐξηδηλώθη ἐν ἐμοὶ λαλοῦντι. — «Κρύπτεις τι,» μοὶ εἶπεν ὁ Φειδίας, ὅπερ αἰδεῖσαι νὰ ὁμολογήσῃς. — «Ναί,» ἀπήντησα. «Ἵπῆρξαν ἄνθρωποι, καπηλευθέντες τὰ ἔργα σας,» εἶπον στενοχωρούμενος. «ἀλλ' ὁ λαὸς τοὺς ἐστιγματίσῃ, καὶ θὰ τοὺς στιγματίζῃ ἐσαεὶ, καὶ ἐσαεὶ θὰ τοὺς περιφρονῇ, οἱ δὲ νόμοι τῆς Πολιτείας θὰ μεριμνήσωσι ταχέως καὶ ἀποτελεσματικῶς κατ' αὐτῶν». Συνέσπασε τὰς ὀφρῦς ὁ Φειδίας. — «Ἕλληνες εἶναι;» μοὶ εἶπεν. Καὶ ἐπειδὴ ἐγὼ ἐσίγησα ἐκ νέου, κύπτων πρὸς τὴν γῆν τὴν κεφαλὴν, — «Λέγε» μοὶ εἶπεν ὁ καλλιτέχνης, «Ἕλληνες εἶναι αὐτοί, τέχνα μας, ὁμόφυλοί μας; Εἰς τὴν γῆν ταύτην ἐγεννήθησαν, ἐτράφησαν, ἐσπούδασαν;» Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἐσιώπησα ἐξ αἰδοῦς. «Δὲν ἤλπιζον τοιοῦτον ὄνειδος διὰ τοὺς συμπολίτας μου,» εἶπεν ὁ Φειδίας. «Ἐδικαιοῦμεθα νὰ θεωρῶμεν ἀκραιφνέστερα καὶ μᾶλλον ὑπερήφανα τὰ τέχνα μας. Αἰμάσσουσα ἡ καρδιά μου

ἀπὸ τοῦ ἀλγεινοῦ τραύματος τηλικαύτης καταστροφῆς, νέον ὀδυνηρὸν δέχεται τραῦμα, . . . τραῦμα ἐκ χειρὸς ἐλληνικῆς !. Τὸ τραῦμα τοῦ ὄνειδους τῆς ἀρχαιοκαπηλείας ! . . . » Καὶ χωρήσας ἐν βῆμα, καὶ στραφείς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος ὕψωσε τὴν χεῖρα ὁ Φειδίας, καὶ — «Κάπηλοι τῶν ἔργων τῶν προγόνων· σας, οἰαδήποτε καὶ ἂν ὦσι ταῦτα,» εἶπε, «ἡ Τιμὴ σας στιγματίζει, καὶ διὰ τοῦ ἐμοῦ στόματος, ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τούτων τοῦ σεπτοῦ Παρθενῶνος, σας καταρᾶται ἡ Τέχνη !»

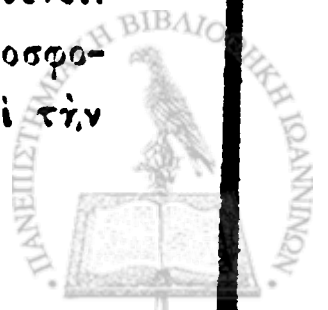
Η΄

Ἑμφάνις τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων

Ἦχοι μούσικῆς ἀρμονίας ἠκούσθησαν αἰφνης. Νέφος εὐώδες καπνοῦ ἐφάνη πλανώμενόν ὑπὲρ τὰ Προπύλαια, θόρυβος ἔπληξε τὰ ὦτα ἡμῶν, καὶ πομπὴ πολυπληθῆς, ἡ πομπὴ τῶν Παναθηναίων, ὤφθη ἀνερχομένη τὴν Ἀκρόπολιν. Κυλίνονται εἰς τὸ μαρμαρόστρωτον ἔδαφος τῶν ἀνθοστεφῶν ἀρμάτων οἱ τροχοί. Ἀτθίδες νεάνιδες λευχειμῶνουσαι ἀκολουθοῦσι σεμνῶς τὴν τελετήν, καὶ ἐκάστη τούτων, μὲ τὴν ἀνθρώπλεκτον κόμην τῆς καὶ τὸ ἐξάισιον κάλλος τῆς Ἥβῃ εἶναι καὶ Ἥως σκορπιζουσα ῥόδα. Δειλαὶ τῶν μετοίκων αἱ κόραι ἔπονται τῶν ἀτθίδων παρθένων, καὶ ἐνῶ αὐταὶ λευκὴν ἐλευθέραν στολὴν ἠμφιεσμέναι μόλις ἀνέχονται τὸ ἄβραν, τὸ χαρίεν

τῶν ἀνθέων φορτίον, δουρικᾶ ὑπουργήματα τελοῦσαι αἱ ἄλλαι κρατοῦσι τῶν ὑπερηφάνων νεανίδων τὰ σκιάδια καὶ τὰς πεπληρωμένας ὑδρίας, ἀφ' ὧν εὐσεβεῖς θὰ χυθῶσι σπονδαὶ παρὰ τοὺς βωμούς. Νέοι ἔφηβοι, Ἀπόλλωνες τοῦ κάλλους, ἀθρόοι ἀκολουθοῦσι τὴν τελετὴν. Ἀρώματα ἠδέα σκορπίζοντα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν ἀνθοσκεπῆς εἶναι ἡ ὁδός, ἀνθόσπαρτον τὸ ἄρμα, καὶ ἀνθόστιχοι τοῦ εὐσεβοῦς ἐκείνου καὶ ἐνθουσιῶντος πλήθους αἱ κεφαλαί. Γέροντες, ἐλαίας κλάδους κρατοῦντες, βαδίζουσιν ἐγγὺς τῆς πομπῆς. Οἱ Θαλλοφόροι, περικαλλεῖς καὶ ἐν τῷ γήρατι ἔτι, ἐκράτησαν ἄλλοτε δάφνας αἱματοβρέκτους, ὅτε, ὀπλῖται τῆς Δημοκρατίας, ἠγωνίσαντο κατατροπώσαντες τῆς πατρίδος τοὺς ἐχθρούς. Οἱ νεανίαὶ ἤδη κραδαίνουσι τὸ δόρυ καὶ πολέμου πῦρ πνέοντες ἀνυπομονοῦσι νὰ σύρωσι τὸ ξίφος τῆς δάφνης τὸν ἀριζήλωτον στέφανον διώκοντες, ἢ τὸν θάνατον καὶ τὴν εὐφημον μνείαν. Φλόγων ἠδειῶν ἀστραπαί, κατακαίουσαι τὰς καρδίας, ἐξακοντίζονται ἀπὸ τῶν νέων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τοῦ γοργοῦ καὶ ἀγνοῦ ἐκείνου πυρὸς ἡ φλέγουσα ἀνταύγεια ἀναβιβάζει τὰ σεμνὰ χρώματα τῆς αἰδοῦς εἰς τῶν ὠραίων κληφύρων τὰς παρειάς, ὅπου ἔρωσ ἐνεδρεύει τρυφερὸς καὶ αἰδήμονος αἰσθήματος πλοῦτος. Ἰσταται ἡ πομπὴ πρὸ τοῦ ναοῦ. Ἀνατείνει τὰς χεῖρας ὁ λαός, καὶ αἱ ἀτθίδες κόραι τονίζουσιν ὕμνον πρὸς τὴν Παρθένον Ἀθηνᾶν. «Ἐπάκουσον τῶν εὐχῶν μας,» λέγουσιν αἱ παρθένοι. «Πότνια Παλλάς, δέξαι εὐμενῶς τὴν ἀγνὴν προσφορὰν μας. Αἱ χεῖρες τὴν ἐπλεξαν, καὶ ἡ καρδίκα σοὶ τὴν

προσφέρει. Τὸ θεῖον σῶμά σου γονυπετεῖς καλύπτομεν
 μέ τὸν πέπλον. Θεὰ σοφή, κάλυψον ἡμᾶς διὰ τῆς προ-
 στατίας σου, φώτισον τὸν νοῦν μας διὰ τῆς ἀρετῆς σου.
 Σεμνὴ κόρη τοῦ Διός, τῆς ἀγνείας προστάτις, ἐπίνευσον
 εὔνους. Καὶ ὑπὸ τὴν σὴν ἀρωγὴν καὶ τὴν σύνεσιν ἡ
 Δόξα καὶ ἡ Νίκη ἄς σκέπη τὴν πόλιν, καὶ εἰρήνη εὐ-
 δαίμων ἄς πληροῖ τὰς καρδίας ἡμῶν, εὐτυχῶν ἐν τῇ
 πραγματοποιήσει τῶν σεμνῶν πόθων τῶν.»

Εἰς τὰ ὕψη τῆς Ἀκροπόλεως ἐδονεῖτο ἔτι ἡ ὑστάτη
 ἀνάπαισις τῆς προσευχῆς τῶν παρθένων, καὶ εἰς τοῦ
 Ὑμηττοῦ τὰ ὕψη ἐσελάγισεν ἡ πρώτη ἀκτίς τῆς Ἡοῦς.
 Τὰ φάσματα διελύθησαν.

ΝΥΞ ΠΙΕΜΠΤΗ

Α'

Ἡθικῆς ὀδύνης ἐξακολούθησις

Κατάπληξιν ἀνέκφραστον ἀπειργάζοντο ἐν ἐμοὶ αἱ μεγάλαι νύκτιαι σκηναί, ὧν ὑπῆρχον ὁ ἐνθουσιώδης θεατής. Ἐν ἐγρηγόρσει, ὑπελάμβανον ἐμαυτὸν βιοῦντα εἰς ἄλλους καιροὺς, τοὺς χρόνους ἐκείνους, οὓς ζωηρότερους ἔφερον εἰς τὸν νοῦν μου ἢ θεὰ τῶν Ἀθηναίων. Ἐπὶ μακρὰς καὶ συνέχεις ὥρας ἔμενον εἰς βαθέα ἀρχαῖκὰ ὄνειροπολήματα βεβυθισμένος. Ὅτε δέ, ἀποσειῶν τὴν θελκτικὴν γοητείαν, κατέπιπτον εἰς τὰ ἀλγεινὰ τῆς πραγματικότητος βάθη, ἠρώτων ἐμαυτὸν, ἐὰν ὅ,τι ἔβλεπον ἦτο ἀλήθεια ἢ ἀπάτη, πηγάζουσα ἀπὸ τῶν ἰσχυρῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν παρατεταμένων ἐν τοῖς δεδοξασμένοις ἐκείνοις τόποις διατριβῶν καὶ μελετῶν. Ἡ νύξ διεδέχετο τότε τὴν ἡμέραν, καὶ εἰς τὸ φῶς τοῦ ρεμβασμοῦ ὑποκαθίστατο τοῦ ὑπαρκτοῦ ὁ ζόφος καὶ ἡ πικρία. Ἡ ὀδύνη ἐπηκολούθει τὴν χαράν. Βραχεῖα ἦτο αὐτή, ἀλλὰ μακρά, πολὺ μακρὰ καὶ ζῶσα ἐκείνη...

Ὁ γλυκὺς λογισμὸς ὅτι εἶχον ἰδεῖ καὶ λαλήσει πρὸς

τὸν Δῆμον καὶ τοὺς περιφάνεις ἡγήτορας αὐτοῦ, ἡ βαυκαλῶσά με ἡδονικὴ σκέψις, ὅτι ἡδυνάμην καὶ πάλιν νὰ ἰδῶ αὐτούς, ὑπέκχιε τοῦ νοῦ τὰς φαντάσμαγορίας καὶ ἐξῆπτε τῆς καρδίας τοὺς θερμούς πόθους. Εἰς ἐπιφοίτησιν ἰδεῶν ὑψηλῶν, εἰς πρόκλησιν καὶ ἐνθάρρυνσιν σκέψεων καὶ ἀποφάσεων μεγαλοπραγμόνων ἐπιτηδεῖα εἶναι καὶ θά ἦναι πάντοτε ἡ θεὰ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν. Οὐδὲν λαλεῖ εὐγλωττότερον εἰς τὴν ψυχὴν ἢ ἡ ἐμφάνισις προσώπου, ἐφ' οὗ αὐγάζει τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης ἡ αἴγλη. Ἀτενῶς προσβλέπουσι πρὸς αὐτὸν οἱ ὀφθαλμοὶ· εὐφραδῆ σιωπὴν σιγῶσι τὰ χεῖλη, ἀλλὰ τοῦ θαυμασμοῦ τὸ αἶσθημα κατακυριεύει τὴν ψυχὴν, καὶ εὐγενῆς πόθος μιμήσεως καὶ ἀμίλλης συναρπάζει καὶ πλήροῖ τὴν καρδίαν. Τὰ ἔθνη, ἐφ' ὧν Πρόνοια ἀγαθὴ καταπέμπει μεγάλους καὶ χρηστοὺς ἀνδρας, ἔχουσιν ἐν ἑαυτοῖς τοὺς ὑψίστους καὶ ἀσφαλεστάτους διδασκάλους τῶν μεγαλεπιδόλων ἔργων, τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς φιλοπάτριδος ἀρετῆς. Νουθετεῖ ἡ παρούσα αὐτῶν· καὶ πάσης εὐγλωττου σελίδος, πάσης πειθούσης διδασκαλίας μᾶλλον εὐγλωττος καὶ μᾶλλον πεισικὴ εἶναι ἢ ἀπλή πρὸ τοῦ πλήθους ἐμφάνισις αὐτῶν. Μὲ τὴν ἔκλειψιν τῆς ζωῆς των, δὲν ἐκλείπει καὶ ἡ εὐεργετικὴ, ἡ σωτηρία ἐπὶ τοῦ λαοῦ, τῶν ἡθῶν αὐτοῦ καὶ τῶν ἰδεῶν, ἐπίδρασις των. Εὐεπῶς κράζει παραινοῦν τὸ ἄφωνον μνημάτων. Εἶναι μαντεῖον, εἶναι ναῖσχος, ὁπόθεν ἱερὰ ἀκούεται ἀπὸ τοῦ ἄλλου κόσμου· φωνὴ ὑψηγοροῦσα τὴν ἀρετὴν καὶ διδάσκουσα τὴν ἐν αὐτῇ ἐγκαρτέρησιν. Ὁ τάφος τοῦ ἔθνομάρτυρος, τὸ μνημα τοῦ ἥρωος, τοῦ σοφοῦ, τοῦ χρηστοῦ καὶ ἀκηλι-

δῶτου πολιτευτοῦ, τοῦ γεννηίου ναύτου καὶ στρατιώτου, τοῦ φιλοπάτριδος πολίτου εἶναι βῆμα. Βῆμα εὐγλωττότατον καὶ σεπτόν. Ἡ ἱερότης τοῦ θανάτου διαλέγεται ἐκεῖθεν. Οὐδεὶς δισταγμός, οὐδεμία ὑποψία δάκνει τοῦ ἀκούοντος τὴν ψυχὴν. Εἰς τοῦ τάφου τὴν μικρὰν, ἀλλ' ἀδιάβατον ὄχθην ἀναστέλλονται, ἀφανιζόμενα, τὰ πάθη τῆς ζωῆς, τὰ ἀνεξιλέωτα μίστη, τὰ ὑπουλα καὶ ἀδυσώπητα συμφέροντα. Καὶ αἱ ἐλπίδες αὐταί, αἱ τοὺς πόθους τῆς καρδίας ἐκτρέφουσαι, παρὰ τὰ χεῖλη τοῦ μνήματος ἀποβαίνουσιν ὅ,τι πράγματι εἶναι: ὄνειρον ἀφανισθέν, θέλγητρόν ἀπατηλόν, ἡδονικὴ γοητεία, λυθεῖσα εἰς τὴν ὀδύνηράν τοῦ ἀνυπάρκτου πραγματικότητος καὶ ἀφείσα τὴν εἰρήνην νὰ βαλσαμώσῃ πλέον τοῦ διαψευσθέντος τὰ φλέγοντα, ἀλλ' ἰκθέντα ἤδη τραύματα. Ἀγνὴ εἶναι τοῦ τάφου ἡ φωνή. Ποῖον συμφέρον δύναται νὰ τὴν κινήσῃ; Καὶ τοῦ ζῶντος τότε ἡ συνείδησις εὐγνώμωνως προσδέχεται τὴν μυστηριωδῶς ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς γῆς ἠχοῦσαν λαλίαν, καὶ πιστεύει εἰς αὐτήν, καὶ ὑπακούει, διότι εἶναι ὁσία. Εἰς τοῦ θανάτου τὸ μέγα χωνευτήριον ἀπεσταλάχθησαν τῆς καρδίας τὰ πάθη καὶ αἱ ὀρμαί. Ἐκεῖ ἐπίσης ἐτάκησαν ἐξατμισθεῖσαι καὶ τοῦ βίου αἱ συμφοραί. Διαυγῆς, γυμνὴ παντὸς ὑπόλογισμοῦ, πάσης τυφλῆς ἐμπαθείας, ἀγία εἶναι τοῦ μνήματος ἡ φωνή. Οὐδεὶς νεκρὸς μισεῖ, οὐδεὶς μισεῖ τὸν νεκρόν. Καὶ ἐὰν ἡ ἰσχυροτάτη τοῦ ἐμφύχου λόγου δύναμις δύνηται ἀκόπως νὰ συντριβῇ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν ζώντων, τοῦ τάφου ἡ ἱερὰ καὶ σοβαρὰ μολπή, δονοῦσα τὴν ψυχὴν καὶ λύουσα εἰς συγκίνησιν τὴν καρ-

δίαν, νικᾷ ἥπιον, ἀλλ' ἀσφαλῆ, ἀβίαστον, ἀγαθὴν νίκην.
 ὦ προνομιοῦχοι τῆς ζωῆς! καὶ σεῖς εὐγενεῖς προνομι-
 οῦχοι τῆς ὀδύνης καὶ τῆς πικρίας! "Ἄνδρες, πάλαισαν-
 τες κατὰ τῶν δυστυχιῶν τῆς ζωῆς καὶ διὰ τῆς καρ-
 τεροψυχίας ἀναδειχθέντες ὑπέρτεροι τῆς κακοδαίμονίας.
 "Ἄνδρες, τὸν βίον ὑμῶν ἀφιερῶσαντες εἰς τὴν λατρείαν
 τοῦ ὁσίου καὶ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἀρετῆς. Πολῖται, φωτί-
 σαντες τὴν πατρίδα σας, δοξάσαντες αὐτήν, θανόντες
 χίροντες καὶ εὐγενῶς ὑπὲρ αὐτῆς καὶ τῆς ιδέας! Ποῖον
 ἔσχετε τὸν κληρον! Καὶ ὅτε ἐπαύσατέ ζῶντες, ὅτε
 δὲν ὑπῆρχετε πλέον καὶ τότε, καὶ θανόντες, εὐηργε-
 τεῖτε τὴν Πατρίδα, καὶ διὰ τῆς θεᾶς τοῦ μνήματός σας
 ἐποδηγετεῖτε εἰς τὸ ἀγαθὸν τὰ ἐπιζήσαντα τέκνα τῆς.

Ὑπὸ τὸ νυκτερινὸν σκότος, πρὸς τὴν Πνύχα κατευ-
 θυνόμενος, ἐρρέμβαζον τὸν ἐλληνικὸν κόσμον τῆς ἀρχαιό-
 τητος. Ἐρημος, ὅπως πάντοτε, ἦτο ὁ λόφος. Ἀνῆλθὼν
 ἐπ' αὐτοῦ καὶ εὐελπὶς ἐκάθισα παρὰ τὸ βῆμα, ὀπόθεν,
 χθὲς ἔτι, εἶχε λαλήσει ὁ Περικλῆς καὶ δημηγόρησει ὁ
 Δημοσθένης. Ἠλπίζον ὅτι ἤθελον τοὺς ἐπανίδει· ὅτι
 ἤθελον καὶ πάλιν θεωρήσει τὸν Δῆμον καὶ τοὺς ἡγήτο-
 ρας αὐτοῦ προκύπτοντας ἀπὸ τῶν σπλάγχων τῆς γῆς
 καὶ ἐρχομένους νὰ φωτίσωσιν ἡμᾶς διὰ τῆς σοφίας τοῦ
 νοῦ ἡμῶν, νὰ μᾶς προφυλάξωσι διὰ τῆς ἀφηγήσεως τῶν
 ἰδίων ὀλισθημάτων, νὰ μᾶς ὀδηγήσωσιν, ὡς πατέρες τὰ
 νήπια ἔτι τέκνα, εἰς τὸν δρόμον ἐκεῖνον, τὸν ἐπίπονον καὶ
 ἀνάντη, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ ὁποίου, ἀνυπόμονος νὰ στέψη
 τῶν ἀτόμων καὶ τῶν Ἐθνῶν τὴν κεφαλὴν, ἵσταται ἡ
 Δόξα, θεότης ἐλληνική, ἐδῶ γεννηθεῖσα, ἐδῶ τραφεῖσα,

ἀρθεύσασα μὲ τὸ δάκρυ τῆς, εἰς ἡμέρας ἀτυχίας, τὴν δάφνην τῆς χώρας, καὶ κρύψατα ζήλοτύπως ἀπὸ τῶν βεβήλων τοὺς ὀφθαλμοὺς τὸ ἱερόν αὐτῆς στέλεχος, μὲ τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἡμέραν τινὰ εὐτυχῆ θὰ πλέξῃ καὶ πάλιν ἀπὸ τῶν κλάδων τῆς τὸν στέφανον ὅπως εὐλαβῶς τὸν ἀποθέσῃ εἰς τῆς μητρὸς καὶ τῆς πατρίδος τῆς τὸ εὐγενές μέτωπον!...

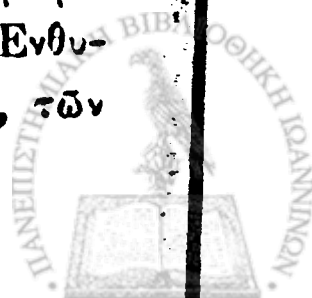
Ἦγρύπνου καὶ προσεδόξων. Ἄγνοῶ ποῦ ἐθεμελίουν τὴν ποθεινὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἔβλεπον καὶ πάλιν τὸν ἀθηναϊκὸν Δῆμον. Τὴν εἶχον ὁμως, καὶ ἀπὸ ταύτης ἐλαυνόμενος, καὶ μὲ τὰ ἐλατήρια πάντα τοῦ πνεύματος τεταμένα εἰς τὰς ἀρχαίας. Ἀθήνας, ἰστάμην ἀναμένων τὴν ἐμφάνισιν τῶν σκιῶν. Αἱ ὥραι παρήρχοντο. Ἐλαφρὸν ἐπέκράθητο τὸ σκότος εἰς τὴν φύσιν, καὶ ἡ σιωπὴ βαθεῖα καὶ ἀδιατάρακτος. Αἰφνης ἀκούω ἀνεπαίσθητον ψίθυρον. Ἐνητένισα πέριξ, καὶ εἶδον ἐγειρομένας ἀπὸ τῆς γῆς τὰς σκιάς μὲ τὰς ἐκφραστικὰς καὶ ἐπιβλητικὰς τῶν ὄψεως, μὲ κυμαινομένας τὰς χλαίνας καὶ τὰς λοφιάς, πωγωνοφόρους τὰς μέν, ἀγενεῖους τὰς δέ, καρηκομώσας τὰς πλείστας, κεκαρμένας ἄλλας ἐν γρῶ, πολιὰς ταύτας, μελάντριχας ἐκείνας, εὐθύμους ἐνίας, ἄλλας σοβαράς, καὶ τὰς πλείστας μὲ ἐρρυτιδωμένον τὸ μέτωπον ἀπὸ τῶν φροντίδων, ἐπανελθουσῶν εὐθύς ὡς ἡ ζωὴ ἐπεχύθη εἰς τὸ ἰνδάλημα, ὡσεὶ μέριμναι πικραὶ καὶ ἀνιαραὶ φροντίδες διατελοῦσιν ἐν δεσμῶ ἀλύτῳ καὶ εἰμαρμένῳ πρὸς τὴν ζωὴν. Λεῖον ἤστραπτεν ἐκ νεότητος καὶ εὐθυγράμμου καλλονῆς τὸ μέτωπον καὶ τὸ πρόσωπον διαφόρων φασμάτων. Σιωπηλαὶ αἱ μὲν τῶν σκιῶν, ἐπιχαρίτως λα-

λοῦσαι, αἱ δέ, τινές, ἐν συννοίᾳ ἀκίνητοῦσαι, ἐμβριθῶς καὶ ἀταράχως προσέχουσαι καὶ συζητοῦσαι ἄλλαι, γοργῶς χειρονομοῦσαι ἕτεραι, προκατηλειμμένοι, ἀνήσυχτοι, ἐφαίνοντο πᾶσαι διατελοῦσαι ὑπὸ τὸ κράτος ἐντυπώσεων βιαιοτάτων. Ἡθροίζοντο ἀδιαλείπτως καὶ μετὰ σπουδῆς· ἀλλ' ἢ βία αὐτῶν μετεῖχεν ἄλγους, πένθους οἰονεῖ. Ὁ Δημοσθένης δὲν εἶχεν ἔτι φανή. Ἐναγωνίως ἀνέμενον τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ῥήτορος, ὅπως ζητήσω παρ' αὐτοῦ τὴν ἐξήγησιν τρσαύτης ἀθυρίας καὶ τοιαύτης ὀρμηῆς καὶ παρωργισμένης βίας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Τὸν εἶδον μετὰ βραχὺ προβαίνοντα ἀπὸ τῆς βορείου ἐσχατίας τοῦ λόφου, μόνον, σκυθρωπόν, περίλυπον. Ἐβάδιζε βραδέως, καὶ πρὶν ἢ ἔτι φθάσῃ τὸ κέντρον τοῦ βράχου, σπεύσας προκατέλαβον αὐτόν. «Ὁ Δῆμος ταρασσεται,» τῷ εἶπον. «Θύελλαι κυοφοροῦνται ἐν τοῖς στέρνοις αὐτοῦ. Τίνος ἕνεκά; Δύνασαι νᾶ μοὶ ἐξηγήσῃς τοῦ δυσαρέσου φαινομένου τὴν αἰτίαν;» — «Ἀπέλπισμοῦ ὀδύνη» ἀπήντησεν ὁ ῥήτωρ «συνταράσσει τὸν Δῆμον. Αἱ ἐντυπώσεις τῆς χθῆς νυκτὸς κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ἀνοδὸν ἀνεμόχλευσαν δυσαρέστως τὰς συνειδήσεις τῶν πολιτῶν. Ἡ καταστροφὴ ἐπέδρασε θανασίμως ἐπὶ τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, καὶ τῆς ἐπιδράσεως ταύτης τὰ ἀποτελέσματα βλέπεις ἐν τῷ ἀναβρασμῷ, τῷ ἐλαύνοντι ἤδη τοὺς πολίτας. Σιωπή! νομίζω ὅτι συζητοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ Ἀθηναῖοι. Ἀκούσωμεν τὰς σκέψεις αὐτῶν,» εἶπεν ὁ ῥήτωρ. «Εἶθε μὴ ἀνηρχόμην τὴν Ἀκρόπολιν χθῆς,» ἔλεγε διὰ πενθίμου φωνῆς πολίτης τις πρὸς ἕτερον συμπολίτην του. «Ἄδωρον ὑπῆρξε τὸ δῶ-

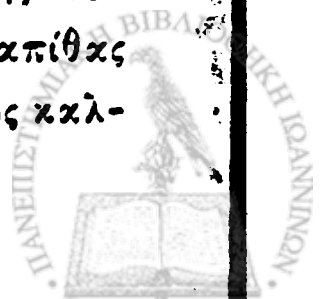
ρον τῆς ἐμφάνισέως μας ἐπὶ τῆς γῆς· εἶθε ποτὲ μὴ κατελιμπάνομεν τοὺς σκυτεινοὺς κευθμῶνας, ὅπου ἐπέζητησε καὶ ἀνεῦρε γαλήνην ἀπὸ τῆς βιωτικῆς τρικυμίας τὸ φθαρτὸν ἡμῶν σῶμα. Φρίσσω εἰς τὴν τρομερὰν ἀνάμνησιν. Καὶ ἂν ὁ χρόνος μόνος ἐπετέλει τὴν καταστροφὴν, ἴσως παρηγορία ἀσθενῆς παρεμύθει τὸ δίκαιον ἡμῶν ἔλγος Πανταχοῦ ὅμως προσεῖδον βέβηλον τοῦ βαρβάρου ἀνθρώπου τὴν χεῖρα. Γυμνοὺς ἐνητένισα τοὺς τοίχους τῆς Πίνακοθήκης. Ποῦ αἱ θαυμαστικαὶ εἰκονογραφίαι, ποῦ αἱ ἄλλαι τοὺς τοίχους κοσμοῦσαι γρῆξί, αἱ ἀπὸ τοῦ χρωστήρος τοῦ Πολυγνώτου πηγάσασαι; Ἐνθυμοῦμαι τὴν ὀργίλην ἐκείνην ἔκφορσιν τοῦ Ὀρέστου, ἀναιροῦντος τὸν βδελυρὸν Αἰγισθον, καὶ τὸν πολυμήχανον Ὀδυσσεά, ἀφαιροῦντα τοῦ Φιλοκτίτου τὰ τόξα ἐν τῷ ἄντρῳ τῆς Λήμνου, ὅπου, δεινῶς ἀλγῶν, ἐβίου τὸν ἀβίωτον βίον του ὁ υἱὸς τοῦ Ποίαντος. Ἀναπολῶ τὸν ὀρμητικὸν Διομήδη, τὸν Νεοπτόλεμον, ἔτοιμον νὰ σφάξῃ τὴν περικαλλῆ Πολυξένην ἐγγὺς τοῦ τάφου τοῦ πατρὸς του, τὴν ἄθῳαν Ναυσικλῆν πλύνουσαν παρὰ τὴν πηγὴν καὶ ἐξισταμένην πρὸ τῆς αἰφνιδίας ἐμφάνισέως τοῦ πολυπλάγκτου Λαερτιάδου. Τὸν γυναικοθήραν ἐκεῖνον Ἀλκιβιάδην, τὸ περίεργον αὐτὸ καὶ ἀνεξήγητον χρῆμα, τὸ αἰνιγμὰ τοῦτο, τὸν χαρακτηρισμὸν καὶ τὴν λύσιν τοῦ ὁποίου δὲν θ' ἀνεύρωσιν ἴσως οἱ μεταγενέστεροι, καὶ περὶ οὗ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι ὑπῆρξε χάρισμα διὰ τὴν πόλιν, . . . ἀλλὰ χάρισμα ἀναπολοῦν πῶς τὸν Δούρειον ἵππον τῆς Τροίης. Ἐνθυμοῦμαι ἔτι ἐν τῇ Πίνακοθήκῃ τὸν ἥρωα Περσέα, τῶν

πολυχρύσων Μηκυνῶν τὸν πρῶτον οἰκιστὴν, κρατοῦντα τὴν φρικαλέαν κεφαλὴν τῆς Μεδοῦσης, καὶ τὰ τόσα ἄλλα καλλιτεχνήματα τῆς γραφικῆς, ἐν καὶ μόνον τῶν ὁποίων θὰ ἤρκει ἵνα ἀποτελέσῃ τὴν δόξαν καὶ τὴν δικαίαν ὑπερηφάνειαν τοῦ ζωγράφου. Τί ν' ἀπέγειναν αἱ γραφαὶ αὗται;» εἶπε στενάζουσα ἡ σκιά. — «Εὐπολι, λαλεῖς περὶ τῶν γραφῶν τῆς Πινυκόθῆκης,» ἀπήντησεν ἕτερος Ἀθηναῖος. «Βαρεῖα δύναται νὰ ἦναι ἡ ζῆμια, ἀλλὰ προθύμως τὴν λησιμονῶ. Εἶπέ μοι ὅμως ποῦ νὰ ἀνεύρω τοὺς ἀετοὺς τοῦ Παρθενῶνος, ποῦ τὰς μετόπας, τὰς ζωφόρους, ποῦ τὰς ἄλλας ἀναγλύφους παραστάσεις! Τὴν γέννησιν ἐκείνην τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ὑπερίονος καὶ τῆς Νυκτὸς τὰ ἔξοχα συμπλέγματα, τὴν πρὸς τὸν Ποσειδῶνα ἔριν τῆς θεοῦ περὶ τῆς Ἀττικῆς, τῆς Δήμητρος καὶ τῆς Κόρης, τὰ ἀγάλματα, τῶν Μοιρῶν τὸ θαυμάσιον συμπλεγμα, τοῦ Φωτὸς καὶ τοῦ Σκότους τὰς θεότητας, τὰς πρὸς τοὺς Κενταύρους μάχας τῶν Λαπιθῶν, τὰς τελετὰς τῶν Παναθηναίων, τὰς ἀμιμήτους ἐκείνας καὶ παντοίας ἐγγλύφους παραστάσεις, ὅς ποῦ μὲν ἔγλυψεν Ὁ Φειδίας ποῦ δέ, τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ὁδηγοῦντος, εἰργάσθη ἡ σμίλη τοῦ Ἀλκαμένου καὶ ἡ τῶν ὀπαδῶν τῆς σχολῆς τοῦ Φειδίου; Καὶ τὸ ἄγαλμα ἐκεῖνο τῆς Παρθένου; Ἐνθυμεῖσαι τὴν ἡμέραν, καθ' ἣν ἠνεψύχθη εἰς τὸ δημόσιον τοῦ Παρθενῶνος τὸ ἱερόν, πῶς ἀθρόα πᾶσα ἡ πόλις ἀνήλθεν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ποῖον ὑπερηφάνειας αἰσθημα κατέκλυσε τὰς ψυχὰς ἡμῶν, ὡς Ἀθηναίων, ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ ναοῦ, ποίας εὐφημίας φωνὰς ἔβαλον τὰ στόματα, καὶ οἷα προσφωνήματα

τιμῆς καὶ θαυμασμοῦ ἐδέχθη ὁ Φειδίας, καὶ ὁ Περικλῆς ἐπὶ νυκτῶ, ὃν ἀξίως ἤγειραν εἰς τὴν πόλεως τὴν προσάτιν, τὴν πότνιαν Παλλάδα Ἀθήνην; Νομίζω ὅτι βλέπω ἔτι τὴν θεόν. Ὅρθιον ἴστατο τὸ ἐλεφαντόχρυσον ἄγαλμα, ποδῆρη ἠμφιεσμένον χιτῶνα. Τὸ δόρυ, παρ' ᾧ εἰλίσσεται ὁ πολιούχος ἐριχθόνιος δράκων, ἐκράτει εἰς τὴν μίαν χεῖρα ἢ θεὸς καὶ Νίκη τεσσάρων πήχεων εἰς τὴν ἑτέραν. Ἀπειλητικῆ κατέπληττε τὸν θεατὴν τῆς Μεδούσης ἢ ἐλεφάντινος κεφαλῆ, κατὰ μέσον τοῦ στήθους φαινομένη. Τῆς Πανδώρας ἢ γέννησις ἐφαίνετο θαυμασίως γεγλυμμένη ἐπὶ τοῦ βάθρου τοῦ ἀγάλματος, καὶ τὴν κεφαλὴν τῆς θεοῦ ἐκάλυπτε κράνος, οὐ ὑπερεκάθητο Σφιγξ καὶ γρύπες κατ' ἀμφοτέρα τὰ πλάγια. Ἀναγλυφοποιόκιλτος, δαιδάλειος, Ἡφαίστειος, κατέκειτο παρὰ τοὺς πόδας ἢ ἀσπίς. Ποία καλλιτεχνικὴ ἐργασία τὴν διέκρινεν! Εἰς τὸ ἔνδον αὐτῆς τοῦ γλύπτου ἢ σμίλης εἶχεν ἀναπαράσθησαι τὴν Γιγαντομάχiam, καὶ εἰς τὸ ἔξω, ἐν ἐκφράσει καὶ τέχνῃ θαυμασία, εἶχεν εἰκονίσει τὴν πρὸς τὰς Ἀμαζόνας μάχην, ὅπου καὶ ὁ Φειδίας εἶχε παρέμβάλει τεχνηέντως τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πρόσωπον ὑπὸ μορφῆν γέροντος φαλακροῦ, αἵροντος πέτραν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν, καὶ τὸ τοῦ μεγαλόφρονος φίλου καὶ προστάτου τοῦ Περικλέους, μαχομένου κατ' Ἀμαζόνος καὶ ἀνατείνοντος οὕτως εὐμηχάνως τὴν δορυφόρου χεῖρα, ὥστε ν' ἀποκρύπτηται ἡ ὁμοιότης, ἥτις ὅμως εὐδιάκριτος ἐφαίνετο πανταχοῦ τοῦ προσώπου. Τῆς θεοῦ τὰ σανδάλια ἀναγλύφως ἐκόσμηι ὁ πρὸς τοὺς Λαπίθας πόλεμος τῶν Κενταύρων. Ναὸς καλλιτεχνίας, ἐντὸς καλ-

λιτεχνικοῦ ναοῦ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ τῆς θεοῦ τὸ ἐλεφαντόχρυσον ἄγαλμα, νὰ ὡς ἐξ ἐκείνων, οἵτινες ἄπαξ μόνον, εἰς τὴν ἀτελεύτητον πάροδον πῶν αἰώνων ἐγείρονται ἐπὶ τῆς γῆς ἵνα λαμπρύνωσι τοὺς ἐργάτας αὐτῶν καὶ τὴν ἐποχὴν τῶν. Ποία ἔκφρασις, ποῖον βλέμμα ἐκείνο τὸ βλέμμα τῆς θεοῦ! Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἔμψυχος οἰοεῖ, ἐλάλει ὁ ἀκτινοβόλος ὀφθαλμὸς τῆς! Πῶς ἔσπαιρεν, ὑπὸ θείας πνοῆς ζωογονουμένη, ἡ σπαργῶσα σὰρξ τοῦ ἀγάλματος, καὶ ποῖον ἱερὸν δέος συνεῖχε τὸν θεωροῦντα τὴν Παρθένον! Ποῖον ἄγαλμα, καὶ ποῖος ναὸς ἀντάξιός τοιούτου ἀγάλματος! Ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου πάνοπλος ἀνεπήδησεν ἡ Παρθένος ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, καὶ πάγκαλος καὶ παναρμόνιος, ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Φειδίου κυοφορήθεισα, εἰσῆλθεν εἰς τὸν Παρθενῶνα, πρόφεγγούσης τῆς μεγαλοφυίας καὶ τῆς σμίλης τοῦ καλλιτέχνου. Ἐν Ὀλύμπῳ ὁ Φειδίας κατεβίβασε τὸν Δία εἰς τὴν γῆν, ἀφοῦ, θνητὸς αὐτός, ἀνῆλθεν εἰς τὸν Ὀλυμπόν, καὶ ἐν Ἀθήναις ἤγαγεν ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου τὴν Ἀθηνᾶν εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς θεοῦ καὶ τῆς σοφίας ἐμπνευσθεῖς. Ποῦ θ' ἀνεύρωμεν πλέον τοὺς ἀπολεσθέντας θησαυρούς, καὶ τίς ἄλλος, οἷοσδ' ἕποτε, δύναται νὰ τοὺς ἀναπληρώσῃ; — «Θρηνοῦσι τὴν καταστροφὴν,» μοι λέγει ὁ Δημοσθένης. «Βαθέως τὴν ἐθρήνησα καὶ γὰρ χθές τὴν ὑπολαμβάνουσι ὕβριν εἰς τὸ κλέος τῆς πόλεως, καὶ τὸ ἐκ τούτου γεννώμενον ὄξυ αἰσθημα ὀξύνει ἐπὶ μᾶλλον ἢ δικαία πεποιθήσις τοῦ ἀνεπανορθώτου ζημιάς κατενεχθείσης κατὰ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης μεγαλοφυίας».

Ἄτμου συριγμὸς ἤχησεν εἰς τὴν ἡρεμον ἀτμοσφαιραν. Περιέργως ἐστράφησαν αἱ σκιαί, καὶ ὁ Δημοσθένης, ἐνατενίσας, προσέσχεν ἐπὶ βραχὺ. « Ἀγνοεῖτε τὴν αἰτίαν, » εἶπον εἰς τὸν ῥήτορα καὶ τὸν Δῆμον. « Ἡ μεθ' ὑμᾶς ἐπιστήμη ὑπέταξε πολλὰς δυνάμεις καὶ ἐχρησιμοποίησε τὸ σθένος αὐτῶν εἰς τὰς σκοπίμους τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκας. Ὅ,τι ἠκούσατε συρίζον εἶναι ἄτμός. Δι' αὐτοῦ κινουμένῃ σήμερον ὑπερμεγέθεις ὄγκους, καὶ ἀκάθεκτοι φερόμεθα ὑπόπτεροι καὶ ἀσφαλεῖς ἐπὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς ξηρᾶς. Διὰ σύρματος λεπτοῦ συνεδέσαμεν τὰ ἀπώτατα ὄρια τοῦ κόσμου, καὶ διοχετεύοντες, διὰ τοῦ ἰσχνοῦ αὐτοῦ σώματος, ἰσχυρὸν ῥεῦμα ἠλεκτρισμοῦ, λαλοῦμεν οἱ ἐν Ἀθήναις ἀκαριαίως πρὸς τοὺς ὑπερβορείους λαούς, καὶ τοὺς πέρα ἄων Ἡρακλείων Στήλων κατοικοῦντας. Ἀνεύρομέν ἀγνώστους χώρας, περὶ ὧν ἐλέχθη ὅτι εἶναι δῆθεν ἡ Ἀτλαντίς τοῦ θεοῦ Πλάτωνος. Πόντος ἀτελεύτητος καὶ ὄρη ὑπερύψηλα μᾶς χωρίζουσιν ἀπὸ τούτων βυθίζοντες ὅμως εἰς τὸν πυθμένα τοῦ εὐρυτάτου Ὠκεανοῦ τὸ μικρὸν μετάλλινον σύρμα, κοινωνοῦμεν πνευματικῶς αὐτοστιγμει πρὸς τοὺς πέρα τοῦ Πόντου, λαλοῦντες ὡσεὶ μᾶς ἐχώριζε λεπτὸς μόνον φραγμός. Διαλεγόμενοι διὰ τῆς ἰδίας ἡμῶν φωνῆς πρὸς ἐκείνους, ἀφ' ὧν ὄρη σκιδέοντα καὶ θάλασσα ἠχίεσσα μᾶς χωρίζουσι, δεχόμεθα αὐτοστιγμει τὰς ἐνάρθρους ἀπαντήσεις των, καὶ ἀναγνωρίζομεν τοῦ μακρὰν ἡμῶν φίλου τὴν φωνήν, ἐρχομένην πιστῶς καὶ ἀκαριαίως ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν. Πλανώμεθα ὑπερνέφελοι ἐντὸς μηχανημάτων ἀψευδῆ καὶ ἀλάνθαστον ἔχομεν ὁδηγόν, σχίζοντες τὸν

Πόντον εἰς σκοτεινάς καὶ θυελλώδεις νύκτας, συλλαμ-
 βάνομεν τὸν πυρφόρον κεραυνόν, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὴν
 ὀργὴν τοῦ Διός. Μάταιαι αἱ κατακτήσεις πᾶσαι τῆς
 μηχανικῆς, τῆς τέχνης, τῆς ἐπιστήμης! Ὁ κόσμος πο-
 θεῖ τὴν ἐποχὴν σας. Αἰῶνα εὐκλεοῦς βίου θὰ ἔδιδέ τις
 ὅπως ἡμέραν μίαν ζήσῃ μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἀτενίσῃ τὴν
 πόλιν τοῦ Περικλέους καὶ τὴν Ἀκρόπολιν οἷαν ἤγειρε
 καὶ διεκόσμησε τὸ δαιμόνιον πνεῦμά του. Ἀνίκητος,
 μαγικὴ, ἀκαταμάχητος εἶναι ἢ ἐπὶ τοῦ μεταγενεστέ-
 ρου κόσμου ἐπιρροή σας!»

Β'

Ὁ Ξενοφῶν

Σύνοψιν ταχεῖαν τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων καὶ
 ἐφευρέσεων τῶν αἰώνων ἤθελον νὰ δώσω τὴν ὥραν ἐκεί-
 νην εἰς τὸν Δῆμον. Ἄλλ' ἐκωλύθη ἐκ τῆς ἐμφανί-
 σεως σκιάς τινος, τὸ πρῶτον τότε παρουσιασθείσης. Ὁ
 ἀνὴρ ἐκεῖνος εἶχε παρέλθει τὸ ὄριον τῆς ὠρίμου ἡλι-
 κίας· θὰ τὸν ἔλεγέ τις γέροντα, ἂν μὴ ῥώμῃ καὶ
 εὐεξία ἐπήνθει ἔτι ἐπὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ σώματός του.
 Ἡ ἡλικία οὐδαμῶς ἐφαίνετο ἀλλοιωσασα τὸ ἀπαρά-
 μιλλον κάλλος του καὶ τῶν χαρακτήρων του τὴν εὐ-
 ρυθμον κανονικότητα. Συμπαθῆς σεμνότης εἰκονίζετο
 ἐπὶ τοῦ προσώπου του. Ἐμειδία γλυκέως, παρὰ πᾶσαν
 ὁμῶς τὴν γαλήνην, ἣν ἀπέπνεεν ἡ ἀγαθὴ αὐτοῦ ὄψις,

διέβλεπέ τις τὸ κραταιὸν ἴχνος ὀδύνης, χαραχθείσης βαθέως ὑπὸ τοῦ ἀγκύλου ὄνυχος τῆς συμφορᾶς. Ἐφαινετο εὐσεβέστατος. Ἀτενίσας τὴν Ἀκρόπολιν προσηλώθη πρὸς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς, καὶ τὰ χεῖλη αὐτοῦ ἐψέλλισαν προσευχὴν, καὶ αἱ ἀνατεταμέναι χεῖρές του, ἀφώνως αὐταί, ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀρωγὴν τῆς θεοῦ. Ἐπιτελέσας τὸ πρῶτον πρὸς τοὺς θεοὺς καθῆκον, ἐμνήσθη τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐλάλησε πρὸς αὐτούς. Ὅποια γλυκύτης ρέουσα ἀπὸ τοῦ στόματός του! Ὅποια λέξεων γλαφυρότης, ὅποια ποικιλία καὶ ἀκρίβεια ἰδεῶν. Ὁ νοῦς αὐτοῦ καὶ ἡ γλῶσσα ἦτο Μέλισσα Ἀττικὴ, ἀπανθίζουσα πανταχοῦ τὸ ὥραϊον. Λαλεῖ περὶ μεγάλης στρατείας καὶ στρατιᾶς, ἣν ἠκολούθησεν ὡς ἐθελοντῆς ὑπὸ τὸν Κῦρον. Ἡ νίκη στέφει τὰ ὄπλα· ἀλλ' ἡ προδοσία καταστρέφει τῆς νίκης τοὺς καρπούς, καὶ ἀλλεπάλληλα τὰ δυστυχήματα ἐνσκήπτουσιν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐλλήνων ἐθελοντῶν. Πίπτει ὁ Κλέαρχος ἀκέφαλον μένει τὸ στράτευμα, καὶ τότε, ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς καὶ τῆς ἀπογνώσεως, ἀναλαμβάνει αὐτὸς νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς συμπολίτας εἰς τὴν προσφιλεστάτην γῆν τῆς Ἑλλάδος. Ξένοι εἰς ξένην χώραν, ἐν μέσῳ ἐχθρῶν ἐπιβούλων καὶ ἀκαμάτων, μηδεμίαν τοῦ ἐδάφους ἔχοντες γνῶσιν, ἄνευ προμηθειῶν, ἄνευ ὀδηγῶν, εὐρέθησαν ἐκτεθειμένοι εἰς τὰς χαλεπωτάτας τῶν περιπετειῶν· τὰς ὑπερνίκησεν ὁμῶς αὐτός, ἐθελοντῆς ἀπλοῦς, στρατηγὸς ἤδη, καὶ ἀσφαλεῖς ὠδήγησε τοὺς συμπολίτας του, διὰ τῶν ὀρέων, τῶν ἐρήμων καὶ τῶν δασῶν τῆς Ἀσίας, εἰς τὰς ὄχθας τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν. Ἡ θεὰ τοῦ κυανοῦ

πόντου, τοῦ πόντου τούτου, ὅστις εἶναι τὸ στοιχεῖον καὶ ἡ δόξα, τὸ μέλλον, ἡ ἐλπίς, τὸ στάδιον τοῦ Ἑλληνος, ἐνθουσιᾷ τοὺς γενναίους ἐκείνους, καὶ φωνὴ χάρις Θάλαττα! Θάλαττα! βροντᾷ ἀπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου. Θαυμασία καὶ ἀθάνατος ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν ὑπῆρξεν ἡ πορεία ἐκείνη. Τὸ ξίφος ἀποθέμενος ὁ Ξενοφῶν, ἀναλαμβάνει, μετὰ τὴν κάθοδον, τοῦ ἱστορικοῦ τὴν γραφίδα. Καὶ ἀπαράμιλλος εἰς τὸ ὕφος του, ὅπως καὶ εἰς τὴν πορείαν του, γράφει τὴν Ἀνάβασιν, μνημεῖον ἀνυπέροβλητον καὶ μοναδικὸν εἰς τὸ εἶδός του.

Τὰς ἀπωτάτας ἐκείνας ἀναμνήσεις ὑποκιρνῶσιν ἀναπολήσεις ἐγγύτεραι καὶ προσφιλέστεραι. Ὑπῆρξε τοῦ Σωκράτους φίλτατος μαθητής, καὶ βλέπων τοὺς τόπους, ὅπου ἐδίδαξε καὶ ἀπέθανεν ὁ μέγας διδάσκαλος, ἀναμνήσκειται αὐτοῦ, ὑπεραπολογεῖται τῆς ἱερᾶς μνήμης του, στιγματίζει τοὺς συκοφάντας. Καθόσον λαλεῖ ἐντείνεται τῆς γλώσσης του ἡ μουσική, καὶ ἀντὶ φωνῆς νομίζει τις ὅτι ἀκούει ἀρμονίας. Πλειότερον συγκεκριμένος, ἐρευνῶν ἀπὸ θετικωτέρας ὄψεως τὰ γεγονότα, γράφει τοῦ Σωκράτους τὴν εἰκόνα, καὶ δίδει ἀκριβεστάτην ἔννοιαν τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. Τῆς φύσεως ἐραστής, λαλεῖ μετ' ἐνθουσιασμοῦ περὶ τῶν καλλωνῶν τῶν δασυσκίων ὀρέων, ὅπου νύμφαι πλανῶνται ὀρχούμεναι τὰς μεταμεσονυκτίους ὥρας καὶ εἰς τὰ διαυγῆ τῶν ψυχρῶν πηγῶν ὕδατα λούουσαι τὰς μεταμεσημβρινὰς τὰ ὠραιότατα σώματά των. Τέρπεται εἰς τὴν ἀνάμνησιν τῆς θήρας, ἐνθουσιᾷ εἰς τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἡδονὴν τοῦ ἀγροτικοῦ βίου καὶ ψάλλει τὴν

εὐδαιμονίαν καὶ τὴν εἰρήνην αὐτοῦ, ὅτε, ἤρεμον τὸ πνεῦμα καὶ ἀπρόσβλητον ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς τύβης, ἀγάλλεται εἰς τὴν ἀγροτικὴν ἔπαυλιν καὶ διατριβὴν ὑπὸ τὸν φλοῖσθον διαχυοῦς ποταμοῦ, ὑπὸ τὸν ψίθυρον τῶν δασῶν καὶ τὸ κελάδημα τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ. Ἀδιατάρακτον τὸ πνεῦμα, ἐν τῇ μακαρίᾳ ἐκείνῃ γαλήνῃ, συγγράφει ἱστορικά, φιλοσοφικά, οἰκονομικά, ἀπομνημονεύματα, ἠθικά, πολιτικά, ἱππικά, κυνηγετικά καὶ ποικίλα ἄλλα χρήσιμα τοῖς ἀνθρώποις συγγράμματα. Ἐν μέσῳ τῆς γλυκειᾶς αὐτοῦ ἀφηγήσεώς σπασμὸς ὀδυνηρὸς συνέχει τὸν Ξενοφῶντα. Ἀναμιμνήσκειται τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γρύλλου, πεσόντος εἰς τὴν μάχην φεῦ! εἰς μάχην, οὐχὶ κατὰ βαρβάρων! Στεφανηφόρος ὁ Ξενοφῶν ἔθυσεν εἰς τοὺς θεοὺς καθ' ἣν ὥραν ἐπέσκηψεν ἐπ' αὐτὸν ἡ πικρὰ ἀγγελία. Τὴν ἀκούει ὁ Ξενοφῶν καὶ ἐνῶ αἱ χεῖρες αὐτοῦ τρέμουσιν ἀπὸ τοῦ δεινοῦ ἀγγέλματος, προσβλέπει πρὸς τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν, οἶονεὶ ζητῶν παραμυθίαν, καὶ περιαλγῆς, εἰς πένθους ὑπερτάτου ἔνδειξιν, ἀφαιρεῖ τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς πολιᾶς κεφαλῆς του.— «Ἄλλ' ὁ Γρύλλος ἔπεσε νικῶν,» λέγει αὐτῷ ὁ ἀπαίσιος ἄγγελος. Προσβλέπει καὶ πάλιν τοὺς θεοὺς ὁ Ξενοφῶν, καὶ μὲ τὰς τρεμούσας χεῖράς του ἀναλαμβάνων ἀποθέτει ἐκ νέου τὸν στέφανον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Ἡ μεγαλόφρων ἀστικὴ ἀρετὴ, ἡ υπερηφάνεια τῆς συνειδήσεως, ὅτι ἐντίμως καὶ ἀξιοπρεπῶς ἐπετελέσθη τὸ καθήκον, πραύνει τὸ ἄλγος τῆς ὀρφανίας, καὶ ὁ πολίτης παραμυθεῖ τὸν πατέρα. Συμπαθείας λόγους ἀπευθύνουσιν αὐτῷ οἱ παρεστῶτες. «Τίνα

παρηγορεῖτε;» λέγει ὁ Ξενοφῶν. «Μήπως δὲν ἐγνώριζον ὅτι ὁ υἱός μου ἦτο θνητός;»

Μὲ τοῦ Γρύλλου τὸ ὄνομα περατοῖ τὴν ἀφήγησιν καὶ τὴν διδαχὴν αὐτοῦ ὁ γλαφυρὸς συγγραφεύς. Τὸ ἄλλος, ἀκμαῖον πάντοτε, φαίνεται εἰς τὸ πρόσωπόν του. Τὸ εἶδεν ὁ Δημοσθένης, καὶ σπεύσας πρὸ τοῦ Ξενοφῶντος, «Μὴ θρήνει ἔτι,» τῷ λέγει. «Ἐντιμον κατέλιπεν ὁ υἱός σου τὴν μνήμην, καὶ τοῦ προσώπου του οἱ χαρακτῆρες ζῶσιν ἐκεῖ, ἐν τῇ Στοᾷ τοῦ Κεραμεικοῦ. Ἐν μέσῳ μάχης ἱππικῆς φαίνεται ὁ υἱός σου, ἀπαθανατισθεὶς διὰ τῆς γραφίδος τοῦ καλλιτέχνου. Μάχεται ὡς ἐμπρέπει εἰς τὸν χρηστὸν πολίτην, τὸν ὑπακούοντα εἰς τὴν διαταγὴν τῆς πατρίδος καὶ θνήσκοντα ὑπὲρ αὐτῆς.» Εὐφροσύνως ἤκουσε τὸ ἄγγελμα ὁ Ξενοφῶν. Ἐσκεδάσθη μικρὸν ἀπὸ τῆς εὐγενοῦς ὄψεώς του τὸ ζοφερὸν νέφος τῆς ὀδύνης, καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν Κεραμεικὸν ἐθεώρησεν αὐτὸν ἀτενῶς ἐπὶ πολὺ. Συνέστειλεν εἶτα τὴν χλαῖναν καὶ σιωπηλῶς ἀπεμακρύνθη ἀφ' ἡμῶν. Τὸν εἶδομεν μετ' ὀλίγον χωροῦντα τὴν πρὸς τὸ Δίπυλον ἄγουσαν.

Γ'

Ἡ Ποικίλη καὶ τὰ προάστεια τῆς πόλεως.

Λί σκιαὶ ἀπαγγέλλουσι τεμάχιά τινα σοφοκλείου ποιήσεως.

Ὅτε, καλυφθεὶς εἰς τὸ νυκτερινὸν σκότος, ἐγένετο ἄφαντος ὁ Ξενοφῶν, στραφεὶς πρὸς τὸν Δημοσθένη εἶπον αὐτῷ: — «Ἐμνημόνευσας πρὸ μικροῦ τῆς Στοᾶς τοῦ

Κερραικοῦ. Ὑπὲρ γε δὲν ὑπάρχει πλέον. Ὁ Χρόνος, ὁ ἀδυσώπητος οὗτος καταστροφεύς, ἠφάνισε τὸν Κερραικόν. Οὔτε ἡ βασιλείος στοᾶ ὑπάρχει, οὔτε ἡ τὰς γραφὰς τῶν θεῶν ἔχουσα καὶ τὸν Θησέα μετὰ τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ Δήμου εἰς τὴν ἔντιμον ἐκείνην καὶ ἔνδοξον ἀνάμνησιν τοῦ μεγάλου οἰκιστοῦ. Δυσαρέστως ἐπληθεῖ τὸ ἄγγελμα τὸν ῥήτορα καὶ τὸν Δῆμον. Ὅτε κατέβησε μικρὸν τῆς ἀπχρεσκειᾶς ὁ ψίθυρος, προβῆσα σκιά τις μοι εἶπε:— «Σώζεται τοῦλάχιστον ἡ Ποικίλη;» — «Ἐρείπια μόνον,» ἀπήντησα, «οὐδαμῶς ἐλέγχοντα τὴν προτέραν λαμπρότητα· ὀλίγοι κίονες, καὶ οὐδεμία γραφή.» Πενθίμως ὠλόλυξεν εἰς τὸ ἄγγελμα ὁ Δῆμος. «Καίτοι ἡ συμφορὰ τοῦ Παρθενῶνος» εἶπε σκιά τις «θωρακίζει ἡμᾶς κατὰ πάσης οἰασδῆποτε ἀπροσδοκῆτου καὶ λυπηρᾶς εἰδήσεως, εἰς τὸν κύκλον τῆς Τέχνης ἀναγομένης, οὐχ ἥττον ἀλγεινῶς ἠχοῦσιν εἰς τὰ ὦτα ἡμῶν αἱ νέαι εἰδήσεις τῆς καταστροφῆς. Ἀπωλέσθησαν αἱ γραφαὶ τοῦ Πολυγνώτου ἐν τῇ παρὰ τὰ Προπύλαια Πινακοθήκῃ! Ἦδτι, λέγεις ἡμῖν, ὅτι ἡ αὐτὴ δυστυχὴς τύχη εἴμαρτο καὶ εἰς τὰς γραφὰς τῆς Ποικίλης! Ἐνθυμεῖσθαι; Χαιρέφῶν,» εἶπεν ἡ σκιά ἐκείνη, στραφείσα πρὸς ἄλλην ἐγγύς, «ἐνθυμεῖσθαι τῆς Ποικίλης τὰς γραφὰς, τῆς Τροίας τὴν ἄλωσιν καὶ τῶν προγόνων ἡμῶν τὰς πρὸς τὰς Ἀμαζόνων μάχας;» — «Ναί, Φιλόκλεις,» ἀπήντησεν ὁ Χαιρέφῶν «τὰς ἐνθυμοῦμαι, καὶ οἰκτεῖρω τὴν ἀπώλειάν των. Καὶ ἡ γραφὴ ἐκείνη,» ἐξηκολούθησεν ὁ Φιλόκλης, «ἡ τὴν μάχην τοῦ Μαραθῶνος εἰκονίζουσα, ἀληθὲς τῆς Ποικίλης σέμνωμα, ἀπωλέσθη,

καὶ αὐτή ;» μοὶ εἶπεν. — «Ναί.» ἀπήντησα, «ἀπωλέσθη ἡ γραφή, ἀλλ' ὄχι καὶ τῆς γραφῆς ἡ δόξα.» — «Ποῖον πολεμικὸν μένος», ἐπανέλαβεν ὁ ἀρχαῖος Ἀθηναῖος, «ποῖον μένος πολεμικὸν ἀπέπνεεν ἡ εἰκὼν ἐκείνη! Ἐνόμιζέ τις ὅτι παρίσταται ἐνθουσιώδης θεατῆς τῆς περσοκτόνου μάχης, καὶ βλέπει τοὺς ἠττηθέντας βαρβάρους, ἐντρόμους, ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ὀρμῆς, νὰ ρίπτωνται προτροπάδην καὶ ἀμοιβαίως νὰ ὠθῶνται πρὸς τὸ παρακείμενον ἔλος, ἐνῶ εἰς ἀπωτέραν ἀπόστασιν ἐφαίνοντο ὀρμοῦσαι αἱ φοινικικαὶ νῆες. Οἷα μοῖρα εἶχεν ἐπικληρωθῆ εἰς τὸ σφαγὲν πλήρωμα! Ἔβλεπέ τις ἐπίπτοντας τοὺς Ἕλληνας καὶ φονεύοντας τὸ βάρβαρον πλῆθος. Ἀπωλέσθησαν πᾶσαι εἵπας ;» — «Ναί,» ἀπήντησα. «Τότε» εἶπεν ὁ Ἀθηναῖος «δὲν ὑπάρχουσι πλέον καὶ αἱ γραφαὶ τοῦ ἥρωος Μαραθῶνος, τοῦ δόντος τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς τὸ ἐνδοξὸν πεδῖον, τοῦ Θησέως, τῆς πολιούχου Παρθένου, τοῦ Ἡρακλέους, τοῦ κοινοῦ ἥρωος τῶν Πανελλήνων! Ἐνθυμεῖσθε» εἶπε στραφεὶς πρὸς τὸν Δῆμον «πόσον πιστῶς καὶ ζωηρῶς εἰκονίζοντο ἐν τῇ Ποικίλῃ ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος, ὁ προφρόνως στρατηγήσας καὶ θανὼν ἐν Μαραθῶνι, καὶ ὁ νικητῆς στρατηγὸς Μιλτιάδης; Ἀναπολῶ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ γηγενοῦς ἥρωος Ἐχέτλου, τὸ φάσμα τοῦ ὁποίου, καθ' ἃ περιῆγεν ἡ Φήμη, ἤγειτο ἔνοπλον τῆς ἐν Μαραθῶνι περσοκτόνου στρατιᾶς, καὶ τὸν πρὸ τῆς στραῶς χαλκοῦν ἀνδριάντα τοῦ Σόλωνος. Ἀπωλέσθησαν ὅμως τὰ πάντα! Καὶ εἰς ἡμᾶς, τοὺς θεωρήσαντας ἀκεραίαν τὴν Ἀγοράν, ἀκεραίαν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ τὸν Παρθε-

νῶνα, μένει ἤδη τῆς ἀπογοητεύσεως ἢ πικρίας, καὶ ἡ ὀδύνη ὅτι διὰ τῆς ἀναμνήσεως μόνον, δι' ἀναμνήσεως θλιβεράς, βλέπομεν ἤδη τῶν συγχρόνων ἡμῖν καὶ συμπολιτῶν τὰ ἔξοχα ἀριστουργήματα.»

« Δάλησόν μοι » μοι εἶπεν ἑτέρα σκιά « περὶ τοῦ Κυνόσαργους, ἔνθα ἦν τοῦ Ἡρακλέους τὸ ἱερόν, περὶ τῶν ἀλσῶν τοῦ Λυκείου, ὅπου ἐδίδασκεν ὁ Ἀριστοτέλης, περὶ τοῦ Σταδίου, περὶ τῶν προαστείων τῆς πόλεως, περὶ τοῦ Κολωνοῦ, περὶ τῆς Ἀκαδημίας, ὅπου ἐδίδαξε καὶ ἐτάφη ὁ Πλάτων. — « Τὸ πρῶτον ἐξ εἰκασιῶν, » ἀπίντησα, « ἐκ βαθυτέρων ἐρευνῶν εἶτα καὶ ἐξ ἀνασκαφῶν καθωρίσαμεν τὰς θέσεις, τὰς πρὸς τὴν γενικωτέραν ἱστορίαν τῆς πόλεως συναπτομένας. Ἀσήμαντα παρέσχον ἡμῖν αἱ ἀνασκαφαί. Ὑπὸ τοὺς κόλπους τῆς γῆς κρύπτονται βεβαίως πολύτιμοι θησαυροί. Θὰ ἴδωσιν ἡμέραν τινὰ τὸ φῶς τοῦ ἡλίου· πότε ὅμως τίς δύναται νὰ βεβαιώσῃ; Ἐρημοὶ ἐν τούτοις τῶν ἀριστουργημάτων τούτων μένουμεν οἱ νεώτεροι. Πλεῖσται ἀσάφεια ἠδύναντο νὰ εὐκρινισθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῶν παντοίων ἄλλων ψηφισμάτων καὶ εἰδήσεων, ἃς ἐχαράττετε εἰς τοὺς λίθους. Ἄλλ' ἡ γῆ κρύπτει τὴν γνῶσιν εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς. Τῶν συγχρόνων ὑμῶν τὰ ἔργα, τὰ σοφὰ συγγράμματα, αἱ βαθεῖαι φιλοσοφικαὶ πραγματεῖαι, αἱ δαιμόνιαι ποιήσεις, αἱ πολύτιμοι μεμβράναι καὶ οἱ πάπυροι, ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῶν ὁποίων τὰ ἔξοχα τῆς Ἑλλάδος πνεύματα ἀπεταμίευσαν πᾶν εἶδος ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ ἐμπνεύσεως, ἀπωλέσθησαν ἕσσει ἀφ' ἡμῶν, καὶ ὅ,τι εὐτυχῶς ἐσώσαμεν, εἶναι ἐλάχιστον ἀπέναντι τῶν ἀτι-

μήτων θησαυρῶν, οὓς ἤγειρε καὶ ἤθροισε τὸ δαιμόνιον ἑλληνικὸν πνεῦμα, ἀλλ' οὓς ἠφάνισεν ὁ χρόνος καὶ τῶν βαρβάρων τὸ πῦρ.» Ἐφρικίασεν ὁ ἀθηναϊκὸς Δῆμος εἰς τὴν εἶδησιν ταύτην. «Καταστροφὴ εἰς τὴν τέχνην,» εἶπεν ὁ λαός, «καταστροφὴ εἰς τοῦ πνεύματος τὰς ἐμπνεύσεις καὶ εἰς τὰ ἔργα! Μήπως τὸ καταστρέφειν εἶναι τὸ σύμβολον καὶ τὸ σύνθημα τῆς ἐποχῆς σας; Εἶπας πρὸ μικροῦ, ὅτι αἰῶνα βίου εὐκλεοῦς θὰ ἔδιδέ τις, ἵνα ζήσῃ ἡμέραν μόνην μετὰ τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Δήμου! Οὕτω λοιπὸν τιμᾶτε σεῖς τοῦ Περικλέους τὸν αἰῶνα, τῶν μεγάλων τῆς ἐποχῆς τοῦ πνευμάτων τὰ ἔργα, τῶν φιλοσόφων τὰ συγγράμματα, τὰ δράματα τῶν τραγικῶν, τῶν κωμικῶν τὰ ἀριστοτεχνήματα, τῶν καλλιτεχνῶν ἡμῶν τὰ ἀριστουργήματα; Μήπως, κατ' ἀναστροφὴν τῶν ὀρθῶν ὄρων, τὴν τιμὴν ὑμῶν ἐκδηλοῦτε πυρπολοῦντες τὰς βιβλιοθήκας, σχίζοντες τοὺς παπύρους καὶ τὰς περγαμηνάς, τινάσσοντες εἰς τὸν ἀέρα τὸν Παρθενῶνα, κατερειπιοῦντες καὶ τὰ ἐρείπια αὐτά, θραύοντες διὰ τῆς σφύρας τὰ ἀνάγλυφα τοῦ Φειδίου, ἀπολύοντες τὴν καταστροφὴν καὶ τὸ ὄνειδος κατὰ τῶν ἀφώνων μαρτύρων τοῦ κόσμου, ὃν λέγεις ὅτι θαυμάζετε καὶ τιμᾶτε;» — «Οὐχὶ ἡμεῖς, ἀπήντησα· οἱ βάρβαροι, οἱ βάρβαροι ὑπῆρξαν οἱ καταστροφεῖς. Ἐλλὰς δὲν ὑπῆρχε τότε ἦσαν δοῦλοι οἱ προπάτορες ἡμῶν, ἐφλέγοντο ὑπὸ τοῦ πυρός αἱ πόλεις μας, τὸ κράτος ἡμῶν, ἐν μέσῳ ἀτόπου χαρᾶς, εἶχε καταλυθῆ, καὶ φυγάδες οἱ πατέρες μας, ἀπέλπιδες, δυστυχεῖς, γυμνοί, ἔφευγον μακρὰν, περιάγοντες, ἐν σεμνῇ

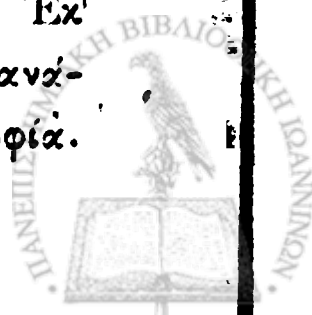
ἀξιοπρεπείᾳ, τοῦ Ἔθνους μας τὰς συμφορὰς καὶ τὰ δάκρυα. Οἱ πάντες μᾶς ἐπολέμουν. Καὶ ἐὰν ἄλλοτε οἱ αἰγμάλωτοι τῶν Συρακουσῶν ἐλυτροῦντο ἀπαγγέλλοντες στίχους τοῦ Εὐριπίδου, δὲν ἐλυτρούμεθα ἡμεῖς ἐπικαλούμενοι τὸ σεπτὸν ὄνομά σας καὶ τὸν ὑπερήφανον τίτλον τῶν ἀπογόνων σας. Ἀναίσθητος ἦτο ὁ πολὺς κόσμος. Δοῦλοι, μὲ διαλυθὲν τὸ κέντρον, νεοσσοί, ἀπολέσαντες τοὺς γονεῖς ἡμῶν καὶ ἐκδιωχθέντες τῆς φωλεᾶς, ἐφερόμεθα τῆδε κάκεισε τρέμοντες τὰ ἰοβόλα ἔρπετά, μίαν ἔχοντες ἐλπίδα, ν' ἀποκαταστήσωμεν καὶ πάλιν ἐλευθέραν τὴν πατρίδα μας, ἓνα ἔξοχον, ἓνα ὑπέρτιμον καὶ ζηλευτὸν τίτλον: ὅτι ἡμεθα τέκνα καὶ ἀπόγονοί σας. Ἐκαλλιεργοῦμεν, μὲ τὰ δάκρυά μας ἀρδεύοντες, τὴν ἐλπίδα αὐτήν, καί, θνήσκοντες, ἱεράν τὴν κληρονομίαν ταύτην κατελείπομεν εἰς τοὺς υἱούς μας. Κατὰ τίνος πρῶτον ν' ἀμυνθῶμεν; Ἐνόμιζέ τις ὅτι ὁ πλεῖστος κόσμος τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὑπελάμβανε τιμὴν καὶ καθῆκόν του νὰ διώκῃ ἡμᾶς ἀπηνῶς, διότι ἡμεθα Ἕλληνες, καὶ ν' ἀτενίζῃ εἰς τὰς δεινὰς δυστυχίας μας μετὰ χαιρεκάκου ἀπρεποῦς ἀπαθείας. Ἄλλ' ἡμεῖς, ἐν μέσῳ πάντων τῶν δεινῶν, ἀγερώχως καὶ ὑπερηφάνως ἐφέρομεν τὸν προσφιλέστατον τίτλον τοῦ Ἕλληνός καὶ τοῦ ἀπογόνου σας. Ἐξεδιχῆθῃμεν τὴν σύγχρονον ἀγνωμοσύνην, ἀνάψαντες ἀπὸ τῆς αἰδίου ἐλληνικῆς σοφίας τὸν φωτοβόλον πυρσὸν τῆς γνώσεως καὶ διασκεδάσαντες δι' ὑμῶν καὶ τῶν σοφῶν μας τὸ ἔρεβος τῆς συγχρόνου ἀμαθείας. Τοιαύτη ἐνομίσκαμεν ὅτι προσήκειν εὐγενῆς ἐκδίκησις, καὶ τοιαύτην ἐπετέλεσαν τὰ τέκνα

σας. Τί ἡδυνάμεθα, ἐν τοιούτῳ διωγμῷ, πλειότερον νὰ πράξωμεν ὑπὲρ τῶν κειμήλιων τῆς ἐλληνικῆς διανοίας, ὑπὲρ τοῦ σεμνοῦ τούτου κτήματος συμπάσης τῆς ἀνθρώπιότητος; Ἡμεῖς ἠμύνθημεν, καὶ ἠμύνθημεν ὡς ἐμπρέπει εἰς ἀπογόνους ἀξίους ὑμῶν. Μετὰ φιλοστόργου ἐπιμελείας εἶχομεν ἀθροίσει τοὺς θησαυροὺς τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος· ἰδρύσαμεν βιβλιοθήκας, ἀπεταμιεύσαμεν ἐκεῖ τὸ φῶς τῆς ἐλληνικῆς σοφίας καὶ γενναῖοι, ὡς προσήκει εἰς τοὺς εὐγενεῖς, δὲν ἐκρύψαμεν τὴν γνῶσιν, ἀλλὰ κτῆμα τοῦ κόσμου σύμπαντος ἠθελήσαμεν τὸν πάτριον θησαυρόν. Προσιτὰς εἰς πάντα βουλόμενον, εἰς πάντα φιλόμουσον καὶ τῆς ἐλληνικῆς ἀρχαιότητος θαυμαστήν, ἔσχομεν τὰς βιβλιοθήκας μας. Ὅτε ζόφος πυκνὸς κατεκάλυπτε τὴν Δύσιν, ἡμεῖς ἐλατρεῦομεν τὰς Μούσας, καὶ ἐν τοῖς ἡμετέροις σοφοῖς ἔδυσεν ἡ ὑστάτη ἀνταύγεια τῶν φιλοσόφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀττικὴ φιλομουσία καὶ φιλοκαλία διέκρινε, παρὰ πάσας τὰς τυχόν ἐλλείψεις, τοῦ ἡμετέρου Κράτους τὸ φωτεινὸν κέντρον, καίτοι δὲ ἀπηνῶς προγραφεῖσθαι, δὲν εἶχον. Ὅμως ἐντελῶς ἀποξενωθῆ τοῦ πατρίου καὶ προσφιλοῦς ἐδάφους αἱ ἐλληνικαὶ Χάριτες καὶ Θεότητες. Ἡμεθα τότε τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς διανοίας τὸ κέντρον, καὶ τῆς ὑπὸ ἄλλον τύπον καλλιεργούμενης καὶ ἀνθούσης καλλιτεχνίας. Ἐὰ γράμματα ἠκμαζον, ἠκμαζον αἱ τέχναι, ἀφθονος ἔρρεεν ὁ πλοῦτος, τεμένη, ἱερά, διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς Σοφίας τοῦ Ὑπερτάτου ὄντος τιμώμενα, ὑψοῦντο μεγαλεπήβολως, ἀναπολοῦντα τοὺς Ἰκτίνους καὶ τοὺς Μνησικλεῖς τῶν εὐκλεῶν

χρόνων σας, καὶ ἐὰν ἡ Ῥώμη εἶχε μετατεθῆ εἰς τὸ Βυ-
 ζάντιον, εἰς τὸ Βυζάντιον οὐχ ἦττον εἶχον καὶ αἱ φωτει-
 ναὶ Ἀθηναὶ μετατεθῆ, ὠραίζουσαι, ἀκτινοβολίαν διαχέ-
 ουσαι, διὰ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτῶν, καὶ πλειότε-
 ρον διὰ τοῦ ἐπιζήσαντος δαιμονίου πνεύματος τῶν ἀθα-
 νάτων υἱῶν τῆς πόλεως, εἰς τὸ κέντρον ἐκεῖνο τοῦ ἀνα-
 πλασθέντος ἐλληνικοῦ καὶ ἀνατολικοῦ κόσμου. Ἡ θέσις
 ἡμῶν, ὁ πλοῦτος, ἡ αἰγλή εἵλκυσαν ζηλότυπα βλέμ-
 ματα. Μᾶς ἐπολέμησαν ἀπηνῶς· ἀντεπολεμήσαμεν γεν-
 ναίως, ἐμείναμεν μόνοι, προσεΐδομεν ἀδυσωπήτους ἐχ-
 θροὺς ὅπου ἔπρεπε φίλους μόνον νὰ προσφωνῶμεν, καὶ,
 καθημαγμένοι, διαμαρτυρήσεως κραυγὴν βάλλοντες, ἐπέ-
 σομεν ἔνοπλοι, οὐχὶ παραδοθέντες, ἀλλὰ καταβληθέντες,
 ἐν τῷ μακρῷ ἀγῶνι, ὑπὸ τὴν ἔνοχον ἀπάθειαν ἀγνώμο-
 νος καὶ τυφλοῦ κόσμου. Ἐὰν δὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἀπο-
 τρέψωμεν τὴν συμφορὰν, τί πταίομεν ἡμεῖς, καὶ τίς
 δύναται νὰ ὀνειδίσει ἡμᾶς, ἐὰν ἀπώλοντο ἀτίμητοι τῆς
 διανοίας θησαυροί, οὓς πανταχόθεν εἶχομεν ἀθροίσει
 καὶ ἐφυλάσσομεν ζηλοτύπως; Καὶ πίπτοντες ὁμως
 ἡμεῖς ἐσφάζομεν τὸ παλλάδιον τῆς σοφίας, καὶ διαπόν-
 τιον ἐχομίζομεν αὐτὸ εἰς φιλόξενον χώραν. Προμηθέως
 βωμὸς ἐγένετο καὶ τότε ὁ περισωθεὶς ἐλληνικὸς διανοη-
 τικὸς πλοῦτος, καὶ Προμηθεὺς μεγαλόψυχοι οἱ σοφοίμας,
 οἱ τὴν ἐσβεσμένην τῆς ἀνθρωπότητος δαῖδα ἀνάψαντες
 πάλιν καὶ τῆς σοφίας τὸ φέγγος γενναιοφρόνως διαχύ-
 σαντες καὶ τῆς ἀμαθείας τὸ σκότος σκεδάσαντες. Ἐκ-
 τῶν χειρῶν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς Ἑλλάδος, τῆς ἀθανά-
 του Ἑλλάδος ἀπέρρευσεν ἐκ νέου ἡ γνῶσις καὶ ἡ σοφία.

Οἱ βάρβαροι μ.ς ἠρήμωσαν ὄμως, καὶ μ.ς ἔπνιξαν εἰς τὸ αἷμα. Αὐτοὶ ἔκαυσαν ἄλλοτε καὶ ἤδη βιβλιοθήκας, αὐτοὶ ἐβεβήλωσαν ἱερά, αὐτοὶ ἐσύλησαν ναοὺς, καὶ ἐπίκουρος τῆς τοιαύτης ἀγριότητος ἐπῆλθε μεταγενεστέρως καταστροφή ὑπὸ τύπον ἔρωτος τοῦ καλοῦ, καὶ ἀρπαγῆ ὑπὸ χλαῖναν φιλομουσίας. Ἡμεῖς ἐσενάζομεν ἡμεθα δοῦλοι, δοῦλοι ἀγρίου καὶ ἀπηνεστάτου δεσπότη· ἐβλέπομεν τὰς συλήσεις, ἐθρηνοῦμεν διὰ τὴν σκύλευσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἠδυναμέθα· οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ δακρύου ἡμῶν καὶ τοῦ στεναγμοῦ. Οἱ βάρβαροι ὑπῆρξαν οἱ ὀλετῆρες, καὶ κατ' αὐτῶν στρέψατε τὴν δικαίαν ὑμῶν ὀργὴν καὶ ἀράν,» εἶπον εἰς τὰς ὀργίλας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων σκιάς.

Κατήφεια ἐπεχύθη εἰς τοῦ Δήμου τὴν ὄψιν, καὶ ὁ Δημοσθένης, ὁ κράτιστος καὶ καταλληλότατος τοῦ Δήμου ἀντιπρόσωπος, δυσαρέστως ἐπηρεασθεὶς, εἶπε βραχέα, κατενεχθεὶς κατὰ τῆς ἀνθρωπίνης βαρβαρότητος καὶ ἀσεβείας. — « Ἀκατανόητος μοὶ φαίνεται » ἔλεγεν ὁ ῥήτωρ « ὁ ἔρωσ οὗτος τοῦ καταστρέφειν. Τίνα ἠδονὴν δύναται τις νὰ αἰσθάνηται ἐξολοθρεύων καὶ ἐρημῶν ; Ἰὺς στιγμὴν παραφόρου ὀργῆς δύναται τις νὰ πλήξῃ τὸν ἀντίπαλόν του· ἀλλ' ἐν τῇ ψυχρότητι τῆς σκέψεως, βεβουλευμένως, ἀνευ αἰτίας νὰ ἐξολοθρεύῃ τις ἐκ μόνης τῆς ἠδονῆς τοῦ κακοποιεῖν, τοῦτο εἶναι περίεργος ἀποψις κακεντρεχοῦς ἰδιοφυίας. » — « Ἦσαν βάρβαροι. » ἀπήντησα. « Ἡ καταστροφή ἦτο καὶ εἶναι τὸ στοιχεῖόν των. Θὰ ἦτο παράδοξον εἰν ἤξιοῦμεν ἐκτίμησιν τῆς ἐμπνεύσεως ἀπὸ τοὺς ἀγρίους καὶ τοὺς ἀμαθεῖς, καὶ

ἐὰν ἐξεπληττόμεθα διατί τοῦ Νείλου τὰ ἀμφίβια αἰσθάνονται ζωηράν καὶ ἀκατανίκητον κλίσιν πρὸς τὰ ἔλη καὶ τὴν ἰλύν.»

Ἡ σκιὰ ἐκείνη, ἢ πρὸ μικροῦ ἐρωτήσασά με περὶ τῆς Ἀκαδημίας καὶ τοῦ Καλωνοῦ, ἐλθοῦσα ἐγγύτερον πρὸς με : — «Ἡ ὀδυνηρὰ σύνοψις τῶν δυστυχῶν περιπετειῶν τῆς κοινῆς Πατρίδος» μοὶ εἶπε «παρεκώλυσέ σε νὰ ἀπαντήσης εἰς τὴν ἐρώτησίν μου. Ὑφίσταται ἔτι ἡ Ἀκαδημία; ὦ! ποσάκις εἰς τὰ περίξ ἄλση, φεύγων τὴν τύρβην τῆς Ἀγορᾶς, ἀφέθην εἰς τὰς φιλοσοφικὰς ἐκείνας σκέψεις, τὰς πηγαζούσας ἀπὸ τῆς διδασκαλίας τοῦ Πλάτωνος! Πνεύματος καὶ ὀφθαλμοῦ ἐντρύφημα ἦτο ὁ χῶρος ἐκεῖνος. Περιεσώθη ἄθικτος; Βλέπει τις ἔτι, καὶ μικρὸν πρὶν ἀφίχθῃ εἰς τὸ φιλοσοφικὸν ἐκεῖνο τέμενος, βλέπει ἔτι τοὺς τάφους τῶν μεγάλων ἀνδρῶν, τοῦ Περικλέους, τοῦ Θρασυβούλου, τόσων ἄλλων στρατηγῶν, τοῦ Ἀρμοδίου, τοῦ Ἀριστογείτονος, τῶν γενναίων ναυμάχων καὶ πεζομάχων τῶν θανόντων ὑπὲρ τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης τῆς Δημοκρατίας; Ἐπιτύμβιοι στήλαι, τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἔχουσαι ἀναγεγραμμένα, καὶ τοὺς δῆμους, ἐξ ὧν κατήγοντο, ἀνεμίμνησκον τῶν θανόντων τὴν ἀρετὴν, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, ἣν ὤφειλε καὶ ἦν ὠμολόγει πρὸς αὐτοὺς ἡ Πατρίς. Εἶχον ὁμως ἀνάγκην στήλης ἐπιτυμβίου ὅπως ἀσφαλίσωσιν ὑπεροφημίαν, καὶ ζήσωσι τετίμημένοι εἰς τὴν μνήμην οἱ προκινδυνεύσαντες καὶ θανόντες ὑπὲρ Πατρίδος; Αὐτὸς ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίου δόξης θάνατος, καίτοι θάνατος, ἐγέννα τὴν Ἀθανασίαν. Καὶ ὑνῆσκον-

τες, δὲν θνήσκουσιν οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες,» εἶπεν ἡ σκιά.
 «Καὶ ἀφοῦ εἰμαρμένως θ' ἀποθάνη τις ἡμέραν τινά, διατί
 νὰ μὴ ἀποθάνη προκινδυνεύων ὑπὲρ ἰδέας εὐγενοῦς,
 μαχόμενος ὑπὲρ τῆς γῆς, ὅπου ἐγεννήθη, ὅπου ἀνετρέφη
 καὶ ἔζησεν, ὅπου ἔθαψε τοὺς γονεῖς αὐτοῦ, τοὺς φίλους,
 τοὺς οἰκείους, καὶ ὅπου θὰ ταφῆ καὶ αὐτός; Ποία εὐ-
 νοία τύχης, ποία προνομιοῦχος ἐξαίρεσις, ποῖον κλέος
 νὰ ἀποθάνη τις ὑπὲρ τῆς Πατρίδος του, καὶ θνήσκων
 εὐγενῶς νὰ περιβάλη μὲ εὐφημον μνείαν τὸ ὄνομα τῆς
 οἰκογενείας, τὸ ἰδικόν του, τὸ τοῦ Δήμου καὶ τὸ τῆς
 Πατρίδος του ;»

— «Ἀπώλεσεν ὁ Χρόνος» ἀπήντησα «τὰ μνήματα,
 περὶ ὧν ἐλάλησας πρὸ μικροῦ. Μνήμα εἶναι ἢ δὴ ἡ γῆ
 πᾶσα, καὶ εἰς τοῦ μνήματος τούτου τὰς πολυσχιδεῖς
 ὑποδιαίρεσεις θαπτόμενοι ἀφανιζόμεθα ἐκάστοτε οἱ ἄν-
 θρωποι. Κατεπόθητε σεῖς, θὰ καταπυθῶμεν ἡμεῖς. Τὸ
 τέλος εἶναι τὸ ἴδιον· οἱ ἄνθρωποι μόνον διαφέρουσιν.
 Ποῦ νὰ εὕρη τις σήμερον τὴν διάνοιαν, ἣτις ἐφώτισε καὶ
 ἐνέπνευσε τοὺς μεγάλους τῆς Δημοκρατίας ἡγήτορας ;
 Μὲ ἐρωτᾷς ἐὰν σώζονται τοῦ Περικλέους καὶ τῶν ἄλλων
 μεγάλων ἀνδρῶν οἱ τάφοι, ἐὰν εὐρίσκωνται που τῆς γῆς
 ἐσπαρμένα τὰ μνήματα καὶ οἱ ἐπιτύμβιοι κίονες, οἱ
 τὴν ἀρετὴν τῶν θανόντων ἐν τῇ θαλάσῃ καὶ τῇ ξηρᾷ
 μνημονεύοντες. Οὐχί. Καὶ τὸ ἔδαφος αὐτὸ ὑπέστη ἄλ-
 λοιώσεις, ἀσφαλῶς ὅμως γινώσκομεν σήμερον τὸν Κο-
 λωνόν, καὶ ἐντὸς κήπων καὶ ἀγρῶν ἀναζητοῦμεν τὸν
 χῶρον, ὃν ἐπάτησαν οἱ πόδες τοῦ θεοῦ Πλάτωνος».
 Χαρὰ ἐφαίδρυνε τὸ πρόσωπον τῆς σκιάς. «Α !», εἶπεν,

ἀμίαντος περιεσώθη ὁ Κολωνός! ὦ τὸν θαυμάσιον
τόπον ὄπου,

ἀ λιλία μινύρεται
θαμίζουσα μάλιστ' ἀηδῶν
χλωραῖς ὑπὸ βάσσαις,
τὸν οἴνωπα νέμουσα κισσὸν
καὶ τὰν ἄβατον θεοῦ
φυλλάδα μυριόκαρπον ἀνήλιον
ἀνήγεμόν τε πάντων
χειμῶνων· ἴν' ὁ βακχιώτας
ἀεὶ Διόνυσος ἐμβατεύει
θεαῖς ἀμφιπολῶν τιθήναις.
Θάλλει δ' οὐρανίας ὑπ' ἄχρας
ὁ καλλιβοτρυς κατ' ἡμαρ ἀεὶ
νάρκισσος, μεγάλαιν θεαῖν
ἀρχαῖον στεφάνωμ', ὃ τε
χρυσουγῆς κρόκος· οὐδ' ἄυπνοι
κρῆναι μινύθουσι
Κηφισοῦ τομάδες ρεέθρων,
ἀλλ' αἰὲν ἐπ' ἡματι
ὠκυτόκος πεδίω ἐπινίσσειται
ἀκηράτῳ σὺν ὄμβρῳ
στερνούχου χθονός· !

Ἐνθουσιῶσα ἀπήγγελλεν ἡ σκιά τὸ χορικὸν τοῦτο
ἄσμα, καὶ ἐν μείζονι ἐνθουσιασμῷ τῶν ἄλλων Ἀθηναίων

1 Σοφ. Οἰδ. ἐπὶ Κολ. 671 καὶ ἐφεξῆς.

αἱ σκιαί, στραφεῖσαι πρὸς βορρᾶν, ἀνεζήτουν, εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ ἀττικοῦ πεδίου, νὰ ἴδωσι καὶ χαιρετίσωσι τοῦ Κολωνοῦ τὸ προάστειον. «ὦ κάλλος ποιήσεως, ὦ φιλόδημον αἴσθημα,» εἶπεν ἡ σκιά. Καὶ ἀποταθεῖσα πρὸς ἐμέ, — «Εἶναι σοφόκλειος» μοι εἶπεν «ἡ ποίησις. Χαριζόμενος εἰς τὸν δῆμον αὐτοῦ ἔγραψεν, ὁ μέγας Σοφοκλῆς τὸν Οἰδίποδα ἐπὶ Κολωνῶ, καὶ ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ κατήσχυνε μόνῃ τοὺς ἀφιλοστόργους διαβολεῖς τοῦ ἐξόχου τραγικοῦ. Ἐσώθη ἄχρις ὑμῶν τὸ δράμα; Εἶπας πρὸ ὀλίγου, ὅτι τῆς τραγικῆς ποιήσεως αἱ μεγάλαι ἐμπνεύσεις ἀπωλέσθησαν ὑπὸ τοῦ χρόνου καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἐφανίσθη καὶ τὸ δράμα τοῦτο;» — «Εὐτυχῶς ὄχι,» ἀπήντησα· «ἐσώθη μετὰ τοῦ Τυράννου, καὶ ἀμφοτέροι μετὰ τῆς Ἀντιγόνης ἀποτελοῦσι τὸ σέμνωμα τῆς ἐλληνικῆς σκηνῆς.» Ὑπερήσθησαν αἱ σκιαὶ εἰς τὸ ἄγγελμα. «Ἐνθυμούμεθα» ἔλεγόν τινες «τὴν πρώτην τοῦ Τυράννου παράστασιν. Ποία τοῦ ἀκροατηρίου συγκίνησις! Ποῖον ὕψος ἀφελείας καὶ ἀπλότητος, ποία τέχνη ἀφ' ἑτέρου πλοκῆς, ποῖον κάλλος τῶν χορῶν, ποία ἔξαρσις τῶν ἁσμάτων καὶ ἀρμονία! Πόσον εἶναι ὠραῖον τὸ πρῶτον ἐκεῖνο χορικόν

ὦ Διὸς ἀδυεπὲς φάτι, τίς ποτε τᾶς πολυχρύσου

Πυθῶνος ἀγλαᾶς ἔβας

Θήβας; Ἐκτέταμαι φοβερὰν φρένα, δειματι πάλλων...!

Ἄσθμαῖνον τὸ ἀκροατήριον, μὲ τὴν φρένα ἐντετα-

1 Σοφ. Οἰδ. Τύρ. 151 καὶ ἐφεξῆς.

μένην πρὸς τὰς τραγικὰς συμφορὰς τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν, ἐξηρτάτο ἀπὸ τὰ χεῖλη τῶν Θηβαίων γερόντων, οὔτινες, ἰκετηρίους κλάδους κρατοῦντες ἐν χερσίν, ἐζήτουν παρὰ τοῦ Οἰδίποδος τὴν λύσιν τοῦ φρικτοῦ μυστηρίου, οὔτινος ἀσυνειδήτως αὐτὸς κατεῖχε τὴν φοβερὰν κλεῖδα.» — «Διατί ἐσιώπησας, Καλλίκλεις;» εἶπεν ἄλλη σκιά. «Πόσους αἰῶνας ἄγευστον ἔμεινε τὸ οὖς ἡμῶν τοιαύτης θεσπεσίας λόγου μουσικῆς, καὶ πόσους, ἔσαι ἴσως, θά μείνη, διότι, τίς οἶδεν, ἐάν ποτε ἐπιτρέψη ὁ Πλούτων, τῶν βασιλείων αὐτοῦ κάτοικοι ἡμεῖς, νὰ ἐπιβῶμεν τοῦ ἀκατίου τοῦ Χάρωνος, καὶ ἀπὸ τοὺς ἀσφοδελοὺς λειμῶνας τοῦ Ἄδου ἀνερχόμενοι εἰς τὴν γῆν, νὰ προσίδωμεν αὐγάζον μόλις τοῦ Φοῖβου τὸ ἀρχόμενον φῶς! Εἶπέ, εἶπέ ἔτι· ἐξακολούθησον τὸ ἄσμα.» Καὶ ἡ ἄλλη σκιά, στενάξασα εἰς τὴν ποθητὴν ἀνάμνησιν, ἐξακολούθησεν ὅτε μὲν ἀπαγγέλλουσα καὶ ἄλλοτε ἄδουσα τοῦ χορικοῦ ἄσματος τὴν συνέχειαν·

*Εἶπέ μοι, ὦ χρυσέας τέκνον Ἐλπίδος, ἄμβροτε Φάμα.
 πρῶτα σὲ κεκλόμενος, θύγατερ Διός, ἄμβροτ' Ἀθάνα,
 γαιάοχόν τ' ἀδελφεῶν
 Ἄρτεμιν, ἣ κυκλόεντ' ἀγορᾶς θρόνον εὐκλέα θάσσει,
 καὶ Φοῖβον ἐκαβόλον, ἰὼ
 τρισσοὶ ἀλεξίμοροι προφάνητέ μοι.
 εἴ ποτε καὶ προτέρως ἄτας ὑπερ ὀρνυμένας πόλει
 ἠγύσαι' ἐκτοπλίαν φλόγα πῆματος, ἔλθετε καὶ νῦν...!*

1 Σοφ. Οἰδ. Τύρ. 157 καὶ ἐφεξῆς.

Δάκρυα εἶχον βρέξει τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, καὶ τῆς ζωῆς ὁ πόθος ἐφάνη καταλαβὼν τὰς καρδίας των.— «Ἴδέ,» μοι εἶπεν ὁ συγκεκινημένος Δημοσθένης· «αἰδὲ ποίαν δύναμιν, ποῖον κάλλος ἐνέχει ἡ σοφόκλειος ποίησις! Ἐν εἰρήνῃ καὶ ἐν γαλήνῃ διατελῶν τις ὑπὸ τὸ χῶμα, νὰ ποθῆ τὴν γῆν ἐὰν ὡς ἀντιστάθμημα τῶν βεβαίων αὐτῆς πικριῶν δύνηται νὰ ἀκούῃ τὴν ποίησιν τοῦ Σοφοκλέους.»

«Οὕτω λοιπόν,» μοι εἶπεν ἡ ἀρχικῶς ἐρωτήσασά με σκιά, «ὁ Χρόνος ἠφάνισε τὰ πρὸ τῆς Ἀκαδημίας ἠρῶα! Σῶζεται τοῦλάχιστον ἐν τῷ σεπτῷ χώρῳ τοῦ πυρφόρου Προμηθέως ὁ βῶμός, ὁ τῶν Μουσῶν, ὁ τοῦ Ἡρακλέους, τὸ ἱερόν τῆς Ἀθηνᾶς, τὸ τοῦ Ἑρμοῦ, τοῦ Πλάτωνος τὸ μνημεῖον;» — «Οὐχί,» ἀπήντησα. «Ὁ Χρόνος ἠφάνισε καὶ ταῦτα, ἐκτὸς ἐὰν εὐτυχία ἀνέλπιστος ἀποκαλύψῃ ἡμῖν ποτε τὸν τάφον τοῦ Πλάτωνος, κρυπτόμενον φιλοστόργως καὶ ὑπερηφάνως εἰς τῆς γῆς ταύτης τὰ μητρικὰ σπλάγχνα.» — «Ποσάκις,» εἶπεν ἡ σκιά, «λαμπάδα φέρων ἀνημμένην ἀπὸ τοῦ βωμοῦ τοῦ μεγάλου Τιτᾶνος, ἐσταδιοδρόμησα εἰς τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων, καὶ ἐκ συμπτώσεως ἀγαθῆς ἐτήρησα πάντοτε ἀσβεστον τὴν λαμπάδα κατὰ τὸν δρόμον, νικήσας εἰς τὴν πομπήν, διότι ἡ συντήρησις τῆς φλογὸς τῆς δαδὸς ἦν ἀναπόδραστος πρὸς τὴν νίκην τοῦ δαδοφοροῦντος. Καὶ εἰς τοὺς ἵππικούς, παρὰ τὰς ἰλισσείους ὄχθας, ἀγῶνας, ποσάκις ἠρπασα ἐπευφημούμενος τῆς νίκης τὸ γέρας! ὦ γλυκεῖα καὶ προσφιλὴς ἀναπόλησις. Καίτοι ἄσημος, φαιδρύνεις ὅμως τὸ ἐμὸν πνεῦμα καὶ ὀξύνεις,

καθιστάσα γλυκείαν, τοῦ βίου τὴν ἀποπτῶσαν εἰκόνα.»

Ἄλλ' αἱ σκιαὶ εἶχον συναρπασθῆ' ἤδη, φλεχθεῖσαι ἀπὸ τῆς ποιήσεως, ἧς οἱ ἐναρμόνιοι στίχοι, θαυμάσιως ἀπαγγεληθέντες, ἀντήχουν ἔτι εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς Πνυκός. Εὐστόμως ἀπαγγελλόμενα ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων νέα ποιήσεως τεμάχια, ἠκούσθησαν ἐμμελῶς ἀντηχοῦντα τότε ἐν μέσῳ τῆς γλυκείας γαλήνης καὶ τῆς σιωπῆς·

Ὅρα. Τίς ἄρ' ἦν ; Ποῦ γαίει ;

*Ποῦ κυρεῖ ἐκτόπιος συθεὶς ὁ πάντων
ὁ πάντων ἀχορέστατος ;¹*

ἔλεγέ τις, ἀπομνημονεύων τὸ πρῶτον χορικὸν ᾄσμα τῶν ἀθηναίων γερόντων, θεωρούντων ἀπροσδοκῆτως, τὸν ἐναγῆ Οἰδίποδα ἰκέτην παρὰ τῷ βωμῷ τῶν Σεμνῶν Θεῶν.

Ἰὼ γεγεαὶ βροτῶν,

ὡς ὑμᾶς ἴσα καὶ τὸ μηδὲν ζώσας ἐναριθμῶ²

ἔλεγεν ἄλλος, ἀπαγγέλλων τῶν θηβαίων γερόντων τὸ ᾄσμα, ὅτε ἤδη τὸ ἀπαίσιον φῶς ἤρχιζεν ἀποκαλύπτειν τὴν ἀλήθειαν τοῦ βδελυροῦ ἀποκρύφου, οὔτινος δυστυχέστατος ἦρως ἦτο ὁ Τύραννος τῶν Θηβῶν, τῆς μητρὸς τοῦ ὄψεως γνῶσεως σύζυγος.

Πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει...³

1 Σοφ. Οἰδ. ἐπὶ Κολ. 117 καὶ ἐφεξῆς.

2 Σοφ. Οἰδ. Τύρ. 1186 καὶ ἐφεξῆς.

3 Σοφ. Ἄντιγ. 332 καὶ ἐφεξῆς.

ἔλεγεν ἄλλος, ἀναμνησκόμενος τῶν μεγάλων ἀξιωματίων καὶ τῶν ἀληθειῶν, ὡς ἡ σοφὸκλειος ἔμπνευσις, ὑπαγορεύουσα τὴν Ἀντιγόνην, ἔθηκεν εἰς τὸ στόμα τῶν θηβαίων γερόντων. Καὶ νεανίσκος τις, περικαλλέστατος τὴν ὄψιν καὶ τοὺς τρόπους ἀβρότατος, ἐπὶ τὸ πρόσωπον τοῦ ὁποίου βαθὺ ἴχνος ὀδύνης εἶχεν ἀφήσει ἔρωτος δυστυχοῦς καὶ φλογεροῦ ψευσθεῖσά ἐλπίς,

"Ἔρωσ ἀνίκατε μάχαν!"

ἤρξατο ψάλλων μελαγχολικῶς, ἐν ᾧ δάκρυα ἐστάλαζον ἀπὸ τῶν ὠραίων του ὀφθαλμῶν,

*"Ἔρωσ, ὅς ἐν κτήμασι πίπτεις,
ὅς ἐν μαλακαῖς παρειαῖς
νεύριδος ἐγνυχεύεις,
γοιτῆς δ' ὑπερπόντιος ἐν τ' ἀγρονόμοις αὐλαῖς·
καὶ σ' οὔτ' ἀθανάτων φύξιμος οὐδεὶς
οὔθ' ἀμερίων ἐπ' ἀνθρώπων, ὃ δ' ἔχων μέμνηεν.
Σὺ καὶ δικαίων ἀδικούς
φρένας παρασπᾶς ἐπὶ λώβῃ·
σὺ καὶ τόδε νεῖκος ἀνδρῶν
ἔνθαιμον ἔχεις ταράξας·
ρικᾶ δ' ἐναργῆς βλεφάρων ἕμερος εὐλέκτρον
νύμφας, τῶν μεγάλων ἐκτὰς ὀμιλῶν
θεσμῶν· ἄμαχος γὰρ ἐμπαίζει θεὸς Ἀφροδίτα... 1*

1 Σοφ. Ἀντιγ. 781 καὶ ἐφεξῆς.

Ἐνόμιζέ τις ὅτι ἀγὼν τραγικῆς ποιήσεως ἔτελεῖτο τὴν ὥραν ἐκείνην. Ὁ πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνηῶν εὐγενῆς ἔρως τῶν πάλαι κατοίκων ἐξῆπτε τὰ στήθη τοῦ συναρπασθέντος Δήμου. Καὶ ὅτε ἀνὴρ τις διὰ φωνῆς γλυκείας, προσηκούσης εἰς τὰς γυναῖκας, ἀφ' ὧν ἀπετελεῖτο ὁ χορὸς τῶν Ἰκετίδων τοῦ Εὐριπίδου, ἤρξατο ψάλλον

*Ἄμυνε ματρί, πόλις, ἄμυνε, Παλλάδος,
νόμους βροτῶν μὴ μίαινειν.*

*Σὺ τοι σέβεις δίκαν, τὸ δ' ἤσοον ἀδικία
ρέμεις δυστυχῆ τ' αἰεὶ πάντα ρύει¹*

τὸ αἰσθημα τῆς ἐθνικῆς ὑπερηφανείας ἐξεχείλισεν. Ἡ παρὰ τῶν Ἀργείων ἐπίκλησις τῆς πόλεως τῆς Παλλάδος ὅπως σῶση τοὺς δυστυχεῖς καὶ προμαχήσῃ τῶν νομίμων, διέθρυψε τὴν φιλαυτίαν τοῦ ὑπερηφάνου καὶ ἀγερώχου Δήμου. Ὁ ἔπαινος ἐκεῖνος τῶν Ἀθηνηῶν πρὸς ἄς, ὡς εἰς σωτήρα καὶ προστατὴν κραταιόν, ἔστρεφον τοὺς ὀφθαλμοὺς οἱ δυστυχεῖς καὶ οἱ ἀδικούμενοι, ἐξέκαυσε τὰ εὐγενῆ τοῦ Δήμου αἰσθήματα καὶ φωναὶ βροντώδεις, τὴν δόξαν τῆς πόλεως τῶν Ἀθηνηῶν ἐξαγγέλλουσαι, συνετάραξαν τὴν ἀτμοσφαῖραν τῆς σεβασμίας Πνυκός.

¹ Εὐριπ. Ἰκέτιδ. 377 καὶ ἐφεξῆς.

Δ'

Λισχύλος, Σοφοκλής, Εὐριπίδης

Δέν εἶχον ἔτι ἐκπνεύσει εἰς τὰ περίξ σπηλαιώδη κοῖλα καὶ εἰς τὰ ὕψη τῆς Ἀκροπόλεως, αἱ ἐκ τῶν κραυγῶν τῶν Ἀθηναίων ἀπηχῆσεις, ὅτε ἐπεφάνησαν τρεῖς ἄνδρες πολύπτυχον φέροντες χλαῖναν καὶ στέφανον ἕκαστος ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. Πολεμικὴν εἶχε τὴν ἔκφρασιν ὁ ἐν μέσῳ αὐτῶν βαδίζων. Μεγαλοφυῆς ἀκτὶς ἤγαζε τὸ μέτωπόν του, ἀστραπὴν ἐξηκόντιζεν ὁ γοργὸς ὀφθαλμὸς, καὶ μάχης κραυγὴν ἐφαίνετο ἔτοιμον νὰ βάλῃ τὸ μεγαλόφωνον στόμα. Ἐνόμιζέ τις, ὅτι δυσχερῶς συγκρατεῖται εἰς τὴν γῆν. Ἀετός, τῶν νεφῶν καὶ τοῦ ἀπροσπελάστου ὕψους ἄναξ, ὥργα ἀδιαλείπτως νὰ ὀρμίσῃ ἐκεῖ, καὶ Ζεὺς πυρφόρος καὶ ἐρίγδουπος, ὑπὸ οὐδενὸς νόμου συγκρατούμενος, ὑπ' οὐδενὸς Κράτους ἢ Βίας δυνάμενος νὰ δαμασθῇ, τὴν θέλησιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἔμπνευσιν ἔχων ὀδηγόν, εἰς αὐτὴν καὶ μόνην ὑπέικων, Μούσης ἀρρενωπῆς, θεότητος σεμνῆς ἀλκίμου ἐνωτιζόμενος τὴν φωνήν, τολμηρός, ὑσιπέτης, τιτάνειος καὶ πλέον ἔτι, βροντᾷ ἀπὸ τοῦ στερεώματος σκορπιζὼν τὴν φρίκην καὶ τὸν ἐνθουσιασμόν, τὸ θάμβος, καὶ τοῦ πρωτογενοῦς δημιουργικοῦ μεγαλείου τὴν ἰδέαν εἰς τοὺς ἐν τῇ γῇ. Ἀπαραμίλλως γλυκὺς ἦτο ὁ παρὰ τὰ δεξιὰ αὐτοῦ ἀκολουθῶν. Συμπάθειαν ἀνέκφραστον ἀπέπνεεν

ὁ ὀφθαλμός του, καὶ σειρηνίου ἠδύτητος ἦτο τὸ χεῖ-
λός του. Ὁ ἐξ εὐωνύμων ἦτο σοβαρός· θὰ ἔλεγέ τις
ὅτι σκέψεις ὑψίσται ἀπρησγόλουν τὸν φιλοσοφικὸν νοῦν
του, καὶ περὶ τὴν ἔρευναν τῶν ποικίλων παθῶν τῆς καρ-
δίας καὶ τῆς ψυχῆς ἀσχολεῖται ἀδιαλείπτως ἢ ἐμβρι-
θεστάτη καὶ βαθεῖα διάνοιά του.

Ἐξαιρετικὴν ἐντύπωσιν προὔξενε τῶν ἀνδρῶν τού-
των ἡ ἐμφάνισις, καὶ ταύτης ἀμέτοχος δὲν ἔμεινεν οὐδ'
ὁ Δημοσθένης αὐτός. Καθόσον, ἠνωμένοι, προὔχουρον οἱ
ἄνδρες ἐκεῖνοι, ἐπηύξανε τὸ εὐλαβὲς δέος. Ἐπὶ τῶν ἀν-
τιθέτων αὐτῶν ὄψεων, ἐφ' ὧν διάφορα καὶ ποικίλα, ἀλλ'
εὐγενῆ αἰσθήματα εἶχον ἀποτυπωθῆ, εὐκρινῶς διεφά-
νετο ἐκτίμησις ἀμοιβαία καὶ πόθος λήθης πρόσθεν
ἐρίδων καὶ διαφωνιῶν, αἵτινες, φαίνεται, ἐχώρισαν
ζῶντας τοὺς ἀνδρας ἐκείνους. Ἴσταται ὁ ἐν μέσῳ αὐ-
τῶν, ὅστις ἦν καὶ ὁ ἡγήτωρ· ἀτενίζει τὰς Ἀθήνας,
ἀναγνωρίζει τὰς τοποθεσίας, βλέπει τὴν Ἀκρόπολιν,
συναρπάζεται, ἐνθουσιᾷ, κατανύσσεται καὶ τοῦ βλέμ-
ματος αὐτοῦ ἡ ῥαγδαία ἀστραπὴ ἀποσβέννυται εἰς τὸ
δάκρυ, τὸ πηγάζσαν ἀπὸ τῶν ἐγκάτων τῆς μεγάλης καὶ
ἠρωϊκῆς ψυχῆς του. Προσβλέπει πρὸς τὸν Κολωνὸν ὁ
ἐκ δεξιῶν βαδίζων. Ἡ θεὰ του ὀγκοῖ τὸ στήθος του,
καὶ στεναγμὸς εὐρύνει τὰ στέρνα ἐκεῖνα καὶ ἐκπνέει
διὰ τοῦ ἠδουλάλου στόματός του. Ὁ τρίτος, ὁ σύνο-
φρου καὶ στυγνῶς ἐμβριθὲς ἔχων τὸ ὕψος, ὀρᾷ πρὸς τὴν
Σαλαμίνα. «Πατρίς μου,» ψιθυρίζει, «πατρίς μου ἐν-
δοξοτάτη, ἀθάνατος, ἱερά, τὸ τέκνον σου σὲ προσφω-
γεῖ!» Τότε, ὁ ἐν μέσῳ αὐτῶν, στραφεὶς πρὸς τὸν ἐξ

εὐωνύμων, — «Εὐριπίδη,» τῷ λέγει, «ὀρθῶς ἀπεκάλεσας ἱερὰν καὶ ἀθάνατον τὴν Σαλαμῖνα. Συνετρίψαμεν καὶ ἐκεῖ τὸν βάρβαρον! Ἀνάμνησις ποθεινὴ, ἐλθέ, ἐλθέ νὰ καταυγάσῃς τὴν ψυχὴν μου, νὰ θερμάνῃς εἰσέτι τὴν καρδίαν μου, νὰ μεταρσιώσῃς τὸ πνεῦμά μου. Τῶν τίτλων μου ὁ ἄριστος εἶναι ὅτι ὑπῆρξα Περσομάχος!». Καὶ γράφεις πρὸς τὸν ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ — «Ἐνθυμεῖσαι,» τῷ λέγει, «Σοφόκλεις; Ἐφηβος ἦσο τότε, καὶ μετέσχες τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ ὕμνου, ὃν μετὰ τὴν νίκην ἔφαλεν ὁ λαὸς εἰς τιμὴν τῶν θεῶν καὶ τῆς Ἐλευθερίας. Καὶ σύ, Εὐριπίδη, τὴν μεγάλην ἐκείνην ἡμέραν τῆς νίκης τῆς Σαλαμῖνος, ἡμέραν ἐσαεὶ ἀξιομνημόνευτον, καὶ ἦν ἡ ἀνθρωπότης πᾶσα πρέπει ἐνιαυσίως νὰ πανηγυρίζῃ διὰ τελετῆς Ἐλευθερίων, τὴν ἡμέραν ἐκείνην προσεῖδες τὸ πρῶτον τὸ φῶς τοῦ ἡλίου. Μὲ τὰς ἔτι καθημαγμένας χεῖράς μου σὲ ἐθώπευσα εἰς τὸ λίκνον σου καὶ συνεχάρην σοί, Σοφόκλεις, προκαλέσαντι εὐφημιον φωνὴν καὶ ἐλκύσαντι διὰ τοῦ κάλλους καὶ τῆς σεμνότητος τοῦ λαοῦ σύμπαντος τὰ βλέμματα.» — «Ποίας ἀναμνήσεις φέρεις εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν, Αἰσχύλε,» εἶπον εἰς τὸν κορυφαῖον τῶν τραγικῶν οἱ δύο ἄλλοι μεγάλοι καὶ ἔξοχοι ὁμότεχνοι. «Σὲ θαυμάζω,» εἶπεν αὐτῷ ὁ Σοφοκλῆς. «Ἀποπνέουσιν αἱ τραγωδίαί σου πολέμου κραυγὴν καὶ νίκης παιθνα. Βλέπει τις ὅτι ἐκ τῶν σῶν μεγαλοψύχων πράξεων ἀρύεσαι τὴν ὑψηλὴν ἔμπνευσίν σου». Καὶ ὁ Εὐριπίδης, — «Ναί,» εἶπεν. «Εἶσαι ὁ Προμηθεύς, Αἰσχύλε, ὁ μέγας αὐτὸς Δεσμώτης, οὔτινος τὴν μεγαλοπρεπῆ μορφήν ἀπαραμίλλως ἔγραψας εἰς τὸ φερόνυμον

δραμά σου. Ἀδάμαστος, ὅπως καὶ ἐκεῖνος, θρασύσπλαγχνος, μεγαλόψυχος, εὐγενής, μεγαλοφυής, διώκτης τῆς τυραννίας, ἀνερχόμενος διὰ τῆς σῆς ψυχῆς εἰς τὸν Ὀλυμπον, κομίζων ἐκεῖθεν τὸ πῦρ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τῆς φιλανθρωπίας, τῆς πρόφρονος αὐταπαρνήσεως καὶ φλέγων τὰς ψυχὰς δι' εὐγενοῦς φλογός, ἦν ἀκοίμητον συνετήρησας εἰς τὴν καρδίαν σου καὶ ἄσβεστον ἐσχόρπισας εἰς τὰ δαιμόνια ἔργα σου.»

Ὁ Δῆμος ἐσίγα, κύπτων ὑπὸ τὸ δίκαιον τοῦ θαυμασμοῦ αἴσθημα. Ἄλλ' ὅτε ἡ ὁρμὴ τῆς πρώτης συγκινήσεως παρῆλθεν, ἐβρόντησαν τὰ στόματα καὶ εὐγλωττον τὸ ἐγκώμιον τῆς ἀνυπερβλήτου τριάδος ἐπλέχθη εἰς τὴν Πνύκα ὑπὸ τοῦ Δήμου.— «Τὸ ὕψος τοῦ Αἰσχύλου οὐδεὶς δύναται νὰ φθάσῃ» ἔλεγεν εἰς. — «Ἄλλὰ καὶ τὸ βάθος τῶν σοφῶν γνωμικῶν τοῦ Εὐριπίδου οὐδεὶς νὰ καταμετρήσῃ,» ἔλεγεν ἕτερος. «Τίς θὰ δυνηθῇ ποτε νὰ προσπελάσῃ τὸ ἀμίμητον κάλλος, τὴν ἀνυπέρβλητον κομψότητα, τὴν θελκτικὴν ἁρμονίαν τῶν στίχων τοῦ Σοφοκλέους; Καταιγίδας καὶ θυελλῶν ὁρμὰς ἐγκλείει εἰς τὸ στηθός του ὁ Αἰσχύλος. Τῆς ἀνοιξέως τὴν χάριν καὶ τὸ ἄρωμα ἀποπνέει ὁ Σοφοκλής. Εἶναι ὁ Εὐριπίδης, ὁ βαθύτατος ἀπὸ τῆς σκηνῆς φιλόσοφος,» ἔλεγέ τις ἐνθουσιῶν. «Δὲν εἶδετε πόσον μεγαλοφρόνως ἐλάλησε πρὸ μικροῦ εἰς τὸν Αἰσχύλον;» «Εἶναι σειρῆν ὁ Σοφοκλής, σειρῆν θέλγουσα, κατανύσσουσα, ἀποσπῶσα ἀνακουφίσεως δάκρυον, καὶ ἀντὶ ὀδύνης διαχέουσα πέριξ τὴν παραμυθουτικὴν ἐκείνην καὶ μεγαλοπρεπῆ γαλήνην, ἧς μόνος αὐτὸς κατέχει τὸ μυστήριον». — «Εἶναι ἡ προσ-

ωποποίησις καὶ ὁ κράτιστος τῶν ἡρώων τοῦ τῆς Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας ὁ Αἰσχύλος» ἐβόων ἄλλοι. «Ἐκ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἠρύσθη τὰ χρώματα, δι' ὧν εἰκόνισε τοὺς ἐπτὰ θουρίους λοχαγέτας ὅταν,

*Ταυροσφαγοῦντες ἐς μελάνδετον σάκος,
Καὶ θιγγάνοντες χερσὶ ταυρείου φόνου,
Ἄρηρ, Ἐνυῶ, καὶ φιλαίματον Φόβον
Ἵρκομότησαν, ἧ πόλει κατασκαφὰς
Θέιντες, λαπάξειν ἄστυ Καδμείων βλα,
Ἡ γῆρ θαρόντες τήνδε φυράσειν φόνῳ.¹*

Συνεζήτουν, ἐβόων, ἐνεθουσίων, ἔχαιρον οἱ Ἀθηναῖοι, προσβλέποντες τοὺς μεγάλους αὐτῶν τραγικούς. Ἀτενῶς προσέβλεπεν αὐτούς ὁ Δημοσθένης, καὶ ἐκ τῆς εὐγενοῦς συγκινήσεως ἐσιώπα τὸ συγκλονήσαν τὴν Πνύκα καὶ τὸν Φίλιππον ῥαγδαῖον αὐτοῦ στόμα, καὶ φωνῆς τόπον ἐπέιχε τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ συνεχεστέρα πνοή, ἡ ἀναπάλλουσα βιαιότερον τὸ φιλόπατρι στῆθός του. Ἀλληλοδιαδόχως τοῦ Δήμου οἱ ὀφθαλμοὶ ἐφέροντο μετ' ἀπροκαλύπτου στοργῆς πρὸς τὰς ὄψεις τῶν τραγικῶν. Οἱ στίχοι αὐτῶν ἀπηγγέλλοντο ἐν βοῇ ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν Ἀθηναίων, καὶ παρὰ τὰ γνωμικὰ τῆς Ἀντιγόνης, ἐν δεσμῶ ἀδελφικῶ συμπεπλεγμένα, ἀντήχουν τὰ γνωμικά, ἅτινα ἄφθονα καὶ πάνσοφα ἐγκατέσπειρεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ὀεῦριπίδης, καὶ

¹ Αἰσχ. Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβ. 43 καὶ ἐφεξῆς.

τὰ ἀρηίφιλα, τὰ τραχὺ πολεμικὸν μένος, τὰ ἀκάθεκτον βίαν, τὰ ψυχτὴν ἀδάμαστον, ἀδούλωτον, ἀνυπότακτον, ἀποπνέοντα ἄσματα τοῦ Αἰσχύλου. Δεχόμενοι οἱ Τραγικοὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ θαυμασμοῦ τῶν συμπολιτῶν τῶν, ὑπερήφανοι ἐπὶ ταύτῃ, ἀλλὰ σεμνῶς ἀξιοπρεπεῖς, πάντα κόμπον, πᾶσαν μῆνιν προγενεσέραν ἀποβαλόντες, ἐφέροντο, ἐν συνδέσμῳ φιλίας καὶ ἐκτιμῆσεως, εἰς τὰ ὕψη τῆς Πνυκνός, προσβλέποντες πρὸς τὴν ἱερὰν Ἀκρόπολιν, καὶ ἀγνοοῦντες ἴσως, ὅτι ἐνῶ ἐθαύμαζον τὸ μεγαλοπρεπὲς αὐτῆς κάλλος, ἦσαν ἐκεῖνοι τὸ ἀντικείμενον τοῦ θαυμασμοῦ λαοῦ ἀπροσίτου εἰς ἐκπλήξεις καὶ δυσσχερῶς ἀναγνωρίζοντος, ἐν τῇ ζωῇ τοῦλάχιστον, καὶ τὴν μᾶλλον ἀναμφισβήτητον καὶ τὴν μᾶλλον ἐπιβάλλουσιν ὑπεροχὴν.

Ε'

Ὁ Ἀριστοφάνης.

Νέας σκιᾶς ἢ ἐμφάνισης ἀπέσπασε τὴν προσήλωσιν τοῦ Δήμου ἀπὸ τὴν τριάδα τῶν τραγικῶν. Εἰρων εὐφυῖα σπινθηροβολεῖ εἰς τὸ ὄμμα τοῦ ἀνδρὸς τούτου. Φαίνεται τολμητίας· οὐδὲν πτοεῖ τὴν φαντασίαν αὐτοῦ, καὶ ὅταν θέλῃ νὰ σκώψῃ, τὸ χαρίεν αὐτοῦ πνεῦμα ὑπερπηδᾷ πάντα φραγμὸν καὶ ἀφόδως πατάσσει στρατηγούς, φιλοσόφους, πολιτευτάς, δημαγωγούς, τραγικούς, τῆς Δημοκρατίας τὰς κορυφὰς καὶ τοῦ ὄχλου τὴν ὑπο-

στάθμην. Προσβλέπει τὸν Αἰσχύλον καὶ εὐλαβείας αἰσθημα εἰκονίζεται εἰς τὴν ἀγγίνοα μορφήν του. Θεωρεῖ τὸν Εὐριπίδην καὶ εἰρωνεία, καὶ τοῦ σαρκασμοῦ τὸ μειδιάμα παλινოსτεῖ εἰς τὸ πρόσωπόν του. Σκιαί τινες ἀνεγνώρισαν τὸν ἄνδρα. — « Ἀριστόφανες, » λέγουσιν, « ὁ Κλέων σὲ προσαγορεύει ἀπὸ τῶν νερτέρων. » — « Ὁ Παφλαγών, ὁ Βυρσοπαφλαγών, » ἀπαντᾷ περιφρονητικῶς ὁ Κωμικός. « Πανίσχυρος ἐδοκίμασε πρεπόντως τῆς ἐμῆς χειρὸς τὰ ραπίσματα. Μᾶς ἀπήλλαξεν ἡ Ἀμφίπολις ἀπὸ τὸν βυρσοδέψην, ἀλλ' ὁ Δῆμος δὲν κατώρθωσεν εὐχερῶς ν' ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὰ ἐπακόλουθα τῶν ἡλιθίων δημαγωγῶν του. » Καὶ ἐπειδὴ φωνή τις ἠκούσθη λέγουσα τοῦ Στρεψιάδου τὸ ὄνομα, — « Σίγα! » εἶπεν ὁ Ἀριστοφάνης· « σεβασθῶμεν τοῦ Σωκράτους τὴν ἱερὰν μνήμην. Δύναται τις νὰ θύῃ ἐνίοτέ εἰς τὸ πνεῦμα καὶ εἰς τὴν εὐφυολογίαν, καὶ ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς ἐμπνεύσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ πόθου νὰ καταστῆ ἀρεστὸς δύναται πολλάκις νὰ ἀδικήσῃ· μετανοεῖ ὅμως εἶτα, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ αἰσθάνεται ἀμείωτον τὸν σεβασμὸν, ὃν ὀφείλει εἰς τὴν διασυρθεῖσαν ἀρετήν. » Καὶ ἐσκυθρώπασεν ὁ Ἀριστοφάνης. Ἀσμένως εἶχεν ἀκούσει τῶν τελευταίων τοῦ Κωμικοῦ λόγων ὁ Δημοσθένης. Λί λέξεις αὐτοῦ κατήλεγχον μεταμέλειαν, καὶ τοῦτο διέθηκεν εὐμενῶς τὸν ῥήτορα. « Εἶναι ἀναντιρρήτως ἕξοχον καὶ χαριέστατον πνεῦμα, » μοι εἶπεν. « Πρὸς χαρακτηρισμὸν αὐτοῦ θὰ ἤρκει νὰ εἶπω τὸ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος γραφέν, ὅτι αἱ Χάριτες, ζητοῦσαι τέμενος ἀδιάπτωτόν ἐν τῇ γῆ, ἐξελέξαντο τοῦ Ἀριστοφάνους τὴν ψυχὴν. Ἰδίως μοι φαίνεται ἀξίος τι-

μης, διότι τοῦ νοῦ αὐτοῦ τὰ δαψιλῆ χαρίσματα ἐχρησιμοποίησεν, ἀφόβως καυτηριάζων τῆς συγχρόνου κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας τὰ ἔλκη. Οὐδείς φαῦλος, οὐδέμια ἀσημότης ἢ μετριότης, ζητοῦσα νὰ φανῆ μείζων ἢ ὅ,τι πράγματι εἶναι, διεξέφυγε τὰς δεινὰς αὐτοῦ μαστιγώσεις. Ἡ καρδιά του ἦτο πλήρης ἔρωτος πρὸς τὴν πατρίδα καὶ αἰσθήματος ἀγερῶχου ἐθνικοῦ. Θαυμάζω τὸν ἄνδρα, καὶ εὐαρέσως ἐνδιατρίβω εἰς τὸ ἀδαπάνητον κάλλος τῆς εὐφρευστάτης καὶ ἀπαραμίλλου ποιήσεώς του. Πόσον ὑπερηφάνως λαλεῖ πάντοτε περὶ τῶν Ἀθηνῶν! Ποῖα δίκαια τιμῆς ἐπίθετα ἀπονέμει εἰς τὴν κλεινὴν πόλιν, ποῖαν σεβασμοῦ ἀνυπόκριτον ἐπίδειξιν ποιεῖ, ἐν μέσῳ τῆς ὀρμῆς καὶ ἐνίοτε τῆς ἀχαλινώτου τόλμης τῶν στίχων του! . . . Καὶ ὁ Δημοσθένης, ῥυτιδῶσας ἀκαριαίως μέτωπον καὶ βλέφαρα, ὡς εἰς προσεπάθει ν' ἀναπολήσῃ τι, ἀπήγγειλε μετὰ μικρὸν

... ἔλθωμεν λιπαρὰν
 χθόνα Παλλάδος, εὐαῆδρον γὰρ
 Κέκροπος ὀψόμεναι πολυήρατον,
 οὐ σέβας ἀρρήτων ἱερῶν, ἵνα
 μυστοδόκος δόμος
 ἐν τελεταῖς ἀγίαις ἀναδείκνυται
 οὐρανίοις τε θεοῖς δωρήματα
 γαοὶ θ' ὑψερεφεῖς, καὶ ἀγάλματα,
 καὶ πρόσοδοι μακάρων ἱερώταται,
 εὐστέφανοι τε θεῶν
 θυοῖαι, θυλλοὶ τε;

παντοδαπαῖς ἐν ὥραις
 ἤρι τ' ἐπερχομένῳ Βρομίᾳ χάρις,
 εὐκελάδων τε χορῶν ἐρεθίσματα,
 καὶ Μοῦσαι βαρύβρομος αὐλῶν.¹

«Εἰς τὸ στόμα τῶν ὀμβροφόρων Νεφέλῶν ἔθηκε τοὺς στίχους τούτους ὁ Ἀριστοφάνης,» μοι εἶπεν ὁ Δημοσθένης. Καὶ ἐξακολουθῶν τὰς παρατηρήσεις αὐτοῦ ὁ ῥήτωρ, προσέθηκεν: «Ἔσχε τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ ὁ Ἀριστοφάνης, καὶ αἱ κατὰ τοῦ Σωκράτους εἰρωνεῖαί του, καὶ αἱ κατὰ τοῦ Εὐριπίδου πικρίαί του βεβαίως δὲν δύνανται ν' ἀμνησπευθῶσιν. Ἄλλ' εἶναι ἀπαράμιλλος. Πᾶσα αὐτοῦ κωμῳδία εἶναι εὐφυῆς καὶ σκοπιμότητος, θάρρους φιλοπάτριδος καὶ χάριτος ἐστία. Τολμηρὸς τὴν ἔμπνευσιν, ἔχει πλεῖστην τὴν πρωτοτυπίαν καὶ ἀνεξάντλητον τὸ γνήσιον ἀττικὸν ἄλγος. Τὸ δεινὸν ὄπλον τῆς εἰρωνείας, τὸ δυνάμενον νὰ καταστῇ λυσιτελέσατον, ὅταν χειρίζηται καλῶς καὶ δικαίως, ἐχειρίσθη θαυμασίως κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ Ἀριστοφάνη. Ποῖον πνεῦμα προσφυῆς εἰς τὰς μεταφορὰς του! Ποῖα εὐφυῆ εἰς τὴν ἐπίνοιαν, ποῖα πρόσφορος δαψίλεια εἰς τὰ ἐπίθετα, δι' ὧν, καταγελῶν, ἐστιγματίζε τοὺς κακοὺς, καὶ ποῖον θάρρος αὐτοῦ, ραπίζοντος ἀπτοήτως καὶ ἀπηνῶς τοῦ Δήμου τὰ εἰδῶλα! Ἐν μέσῳ τοῦ γέλῳτος, ὃν ἀπλετον σκορπίζει ἡ ποίησίς του, ὁ εἰδῶς νὰ νοῆ καὶ νὰ κάτανοῆ ἀνευρίσκει μεγάλας καὶ αἰδίου ἀληθείας, αἵτινες εἶναι πάντοτε τοιαῦ-

1 Ἀριστοφ. Νεφέλ. 299.

ται είτε ὑπὸ εὐθυμῶν είτε ὑπὸ σοβαρὸν περίβλημα ἐκφέρονται. Ἄφ' ὑδρίας, μέλιτος ὑμηττείου πλήρους, καὶ σάκκου ἄλατος ἀπτικῶ, ἀντλεῖ τῶν στίχων αὐτοῦ τὸ εὐστοχὸν ἄρτυμα. Μαρμαρυγὰς εὐφύας ἐκπέμπει ἢ ἀριστοφάνειος ποιήσεις, διὰ δὲ τοὺς ἐπιδεκτικὸς λόγου ἀπεργάζεται ἔγκαιρον καὶ ἀσφαλῆ παραδειγματισμόν. Αὐτὸς ὁ ἐνθουσιασμός του ὑπὲρ τοῦ Αἰσχύλου, ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἐφάντασθη νὰ τὸν ἐκδηλώσῃ, τῶν κωμωδιῶν αὐτοῦ ἢ πρωτοτυπία, ἢ εὐφουεστάτη πλοκή, τῆς φράσεως ἢ δύναμις καὶ ἢ χάρις μαρτυροῦσι τὴν μεγαλοφυίαν, τὴν ἀνεξάντλητον καὶ νεάζουσαν πάντοτε εὐφουολογίαν του. Θλίβομαι διὰ τὸ ἐνιαχοῦ ἀνειμένον τῆς ποιήσεώς του, καὶ ἰδίᾳ διότι εἰς τὸ ἔξοχον ἐκεῖνο καὶ χαριέστατον ἀριστούργημα, εἰς *Νεφέλας* του, αἵτινες, φαίνονται ἀληθῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ καταβάσαι, ἐσφίνωσεν ἀνοιχείως, πειραθεὶς νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν γέλωτα καὶ τὴν εἴρωνα χλεύην τοῦ Σωκράτους τὸ σεπτὸν ὄνομα καὶ τὸ σεμνότατον, τὸ ἀφιλοκερδές, τὸ φιλόδημον καὶ ἐξ ὑπερτάτης περιωπῆς καὶ ὕψους ἠθικοῦ ἀσκούμενον χρηστότατον τοῦ λόγου καὶ τῆς φιλοσοφίας ὑπόργημα. Γελῶν ὁ Ἀριστοφάνης ἐκλαίει διὰ τῆς πατρίδος του τὰς περιπετείας. Ὀδυρμὸς πρέπει νὰ ἐκλήφθῃ τὸ συνεχές ἐκεῖνο μειδίαμα, καὶ ὁ παταγώδης γέλως, ὁ ἀχώριστος ἀπὸ τῶν κωμωδιῶν αὐτοῦ. Διότι, γράφων ὁ Ἀριστοφάνης, ἀφεώρα εἰς εἰδικὸν σκοπὸν, πάσης τιμῆς ἄξιον οὐχὶ νὰ προξενήσῃ ἐφήμερον τέρψιν, ἢ, σκώπτων, νὰ ἱκανοποιήσῃ ἰδίας ὀρέξεις, ἢ νὰ ἐλκύσῃ μείζονας ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὰς θορυβώδεις ἐπευφημίας τοῦ ἀσυλλογίστου πολ-

λάκις Δήμου. Γράφων ἐσκόπει νὰ στιγματίσῃ τὴν ἔκ-
 λυσιν, νὰ πατάξῃ τὴν δημαγωγίαν, νὰ καταισχύνη
 τὴν φαυλότητα καὶ νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν μνήμην καὶ
 τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἀθηναίων τοὺς χρόνους τῆς δόξης,
 ὅτε, ἐγείροντες νικηφόρα τρόπαια εἰς τὰ πεδία τῶν μα-
 χῶν, ἤγειρον, διὰ τῶν ἀστικῶν ἀρετῶν των, τρόπαια
 οὐχ ἦττον εὐκλεᾶ τῆς φιλοπάτριδος αὐταπαρνήσεως,
 τοῦ καθήκοντος, τῆς αὐτοθυσίας, τῆς ἀκηλιδώτου ἐν
 παντὶ ἀκεραιότητος».

Καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπὶ τῆς Πνυκὸς παρουσίαν τῶν
 μεγάλων τραγικῶν, ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ἀριστοφάνους δὲν
 παρῆλθεν ὑπὸ τοῦ Δήμου ἀπαρατήρητος· οὐδ' ἦτο τοῦτο
 δυνατόν. Εὐθύμως ἠθροίζοντο πέριξ αὐτοῦ οἱ Ἀθηναῖοι,
 καὶ οἱ τολμηρότεροι, οἱ βαθύτερον μελετήσαντες τὰ
 πρόσωπα καὶ τὰς ἐννοίας τῶν ἔργων τοῦ Κωμικοῦ, ἀπηύ-
 θυνον αὐτῷ εὐφροεστάτους ὑπαινιγμούς, ἀφορῶντας εἰς
 τὰ πρόσωπα, ἅτινα ὅτε πλαγίως, καὶ συνηθέστερον ἐκ
 τοῦ ἐμφανοῦς εἶχε σαρκάσει καὶ συντρίψει εἰς τὰς κω-
 μωδίας του. Ὁ Χρόνος δὲν εἶχε μειώσει τοῦ Ἀριστοφά-
 νους τὸ πῦρ. Καὶ λαλῶν, καὶ χειρονομῶν, καὶ ἀνταπαν-
 τῶν ἦτο οἷος τὸν φανταζόμεθα, ὄξύς, ζωηρός, ἐπιθετι-
 κός, εἰρωνικώτατος, εἰς νόστιμον ἄλας εὐφυίας καὶ χά-
 ριτος βάπτων τὰ βέλη αὐτοῦ, σαρκάζων ἐπιχαρίτως καὶ
 τολμηρῶς, ἀπτόητος πρὸ πάσης ἀπειλῆς, ἀδιάφορος
 εἰς τὸ ἄλλος, ὅπερ ἀπέσπων τὰ βέλη του. «Εἰπέ ἡμῖν
 στίχους σου, Ἀριστόφανες,» ἐβόα φιλίως πρὸς τὸν μέ-
 γαν κωμικὸν τὸ πλῆθος. «Μήπως ἐστεῖρευσεν ἡ αἰείρους
 τῆς χαριέσεως ἐμπνεύσεώς σου πηγὴ;» — «Τότε δὲν θά

ἦτο ἀείρους, » ἀπήντησε γελῶν ὁ Ἀριστοφάνης. — « Ἄφες τὰ σκώμματα, » ἔλεγον αὐτῷ οἱ συμπολιταὶ του. « Ἄφου ἀπολαύσει τῆς σῆς θέας οἱ ὀφθαλμοί, ἄς ἀπολαύσῃ καὶ ἡ ἀκοή τῆς σῆς ποιήσεως τὴν θέλγουσιν χάριν. Εἰς λίθην δὸς τὸν Παφλαγόναν· πρεπόντως ἐταλαιπώρησεν αὐτὸν ὁ ἀλλαντοπώλης. Ἴδὲ τὰς Ἀθήνας ἡμῶν· ἐμπνεύσθητι ἀπὸ τοῦ κάλλους καὶ τῆς δόξης αὐτῶν! Ἴδὲ τὸν ναὸν τῆς Παρθένου, ἰδὲ τὴν θέσιν, ὅπου ἔνοπλον ἴστατο τῆς Πολιούχου τὸ ἄγαλμα. Εἶπέ ἡμῖν περὶ τῆς θεοῦ, περὶ τῆς ἱερᾶς πόλεως τῆς Παλλάδος, περὶ τῆς ἀγαπητῆς Κεκροπίας, τοῦ ἐρείσματος τούτου τῆς Ἑλλάδος, τῶν λιπαρῶν, τῶν ἰοστεφάνων, τῶν ἀοιδίμων καὶ κλεινῶν Ἀθηνῶν, τοῦ δαιμονίου πτολιέθρου, ὡς ἔψαλεν ὁ ὑψιπέτης μουσόληπτος Βοιωτός ». Τότε ὁ Ἀριστοφάνης, ἀτενίσας τὴν Ἀκρόπολιν καὶ, ἀποστραφείς εἶτα πρὸς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν, ἤρξατο λέγων·

ὦ πολιούχε Παλλάς, ὦ
 τῆς ἱερωτάτης, ἀπα-
 σῶν πολέμῳ τε καὶ ποιη-
 ταῖς δυνάμει θ' ὑπερφεροῦ-
 σης μεδέουσα χώρας,
 δεῦρ' ἀφίκου, λαβοῦσα τὴν
 ἐν στρατιαῖς τε καὶ μάχαις
 ἡμετέραν ξυνεργὸν
 Νικην, ἢ χορικῶν ἐστὶν ἑταῖρα,
 τοῖς τ' ἐχθροῖσι μεθ' ἡμῶν στασιάζει.
 Νῦν οὖν δεῦρο φάνηθι· δεῖ

γὰρ τοῖς ἀνδράσι τοῖσδε πά-
ση τέχνη πορίσαι σε νι-
κην, εἶπερ ποτέ, καὶ νῦν¹.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἢ ἐντύπωσις δὲν ἦτο ἢ ἐκ τῆς παρα-
στάσεως κωμωδίας προκαλουμένη. Δάκρυα εἶχον βρέξει
τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ λαοῦ, καὶ σεμνοπρεπῆς εὐγλωττος
σιωπὴ, ἀντὶ πάσης ἄλλης θορυβώδους ἐκδηλώσεως, ἡρ-
μήνευσε τὴν συγκινητικὴν κατάνυξιν, ὑφ' ἣν ἔκυπτε γα-
ληνιαίως τῶν Ἀθηναίων τὸ πλῆθος.

« Ἀπέλθωμεν εἰς τὸ θέατρον! » ἠκούσθησαν μετὰ μι-
κρὸν πυκναὶ φωναί, παροτρύνουσαι τὸν Δῆμον νὰ σπεύσῃ
ἐκεῖ, ὅπου τοσάκις ἔχυσε δάκρυ ἀκροώμενος τῶν παθη-
τικῶν, τῶν μεγαλοπρεπῶν δραμάτων, ἅτινα ἐνέπνευσε ἢ
τραγικὴ ποίησις, καὶ τοσάκις ἠὺθύμησε καὶ ἐπαραδειγ-
ματίσθη, βλέπων ἀπὸ τῆς σκηνῆς ἐξελισσόμενα τῶν κω-
μικῶν τὰ ἀριουργήματα. « Ἀπέλθωμεν εἰς τὸ θέατρον!
Ποίους ἄλλους θαυμασιωτέρους ὀδηγοὺς ἠδυνάμεθα νὰ
ἐπιτύχωμεν! Οἱ τρεῖς τραγικοὶ ἀφ' ἐνός, ὁ Ἀριστοφά-
νης ἀφ' ἐτέρου! Καὶ ἢ μᾶλλον ἀκόρεστος, καὶ ἢ μᾶλλον
φλογερά καὶ εἰς ἐπινόημα γόνιμος φαντασία ἠδύνατο
νὰ ἐνατενίσῃ εἰς εὐτυχεστέραν καὶ μᾶλλον πρόσφορον
σύμπτωσιν; » ἔλεγον αἱ σκιαί.

¹ Ἀριστ. Ἰππ. 581.

Ϛ'

Ὁ Πίνδαρος

Φωνὴ σθεναρὰ τοῦ Δήμου, ὡσεὶ ἂν ψήφισμα εἶχε γείνει διὰ βοῆς ἀποδεκτόν, ἤχησεν ἐν μέσῳ τῆς ἐπελθούσης σιωπῆς. Ἦδη τῶν Ἀθηναίων αἱ σκιαὶ εἶχον τραπῆ πρὸς ἀνατολάς, καὶ, κατερχόμεναι μικρὸν τῶν ὑψωμάτων τῆς Πνυκός, ἠτοιμάζοντο νὰ χωρήσωσι πρὸς τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Ἀλλ' ἔστησαν. Μεγαλοπρεπῆς ἀνὴρ, στέφανον ἔχων ἐπὶ τοῦ μετώπου καὶ λύραν κρατῶν ἀνὰ χεῖρας, ἐφάνη προβαίνων ἐν μέσῳ τοῦ πλήθους. Περιέργως ἠτένισαν πρὸς αὐτὸν αἱ σκιαὶ ἄλλ' ἐκεῖνος, ἐν τῇ δικαίᾳ συναισθήσει τῆς ἀξίας αὐτοῦ, ἀδιάφορος εἰς τὰ αἰσθήματα, ἅτινα ἐγέννα ἡ παρουσία του, ἐβάδιζε πάντοτε, πρὸς τὰ ὕψη τοῦ οὐρανοῦ στρέφων συνεχῶς τὸ ἐμπεπνευσμένον βλέμμα του, φαύων κατὰ διαλείμματα τῆς λύρας του τὰς χορδὰς, καὶ ἐπιζητῶν οἶονεῖ τι, ὅπερ ἀόρατον ἵπτατο ὑπερθεῖν τοῦ σεμνοῦ καὶ μεγαλοφυοῦς μετώπου του. Ἔστη· ἐστράφη πρὸς τὸν Κιθαιρῶνα, πειρώμενος νὰ διακρίνη τι ἐκεῖθεν τῶν κορυφῶν του. Τὸ στηθὸς του ἔπαλλεν.— «Πόλις τοῦ Κάδμου,» ψιθυρίζει· «Πατρίς μου,» καὶ ἡ φωνὴ του ἀποσβέννυται εἰς συγκινήσεις. Στρέφεται, ἐνατενίζει τὸν Παρθενῶνα, καὶ ὑפוῖ ἐκ νέου τοὺς ὀφθαλμοὺς του πρὸς τὸ στερέωμα. Ποίαν θεσπεσίαν ἔξαρσιν, ποῖον λυ-

ρικὸν ὕψος ἐξέφραζε τότε τὸ πρόσωπόν του! Τὸ πνεῦμά του φαίνεται ἔτοιμον νὰ ὀρμήσῃ ἀχαλίνωτον, καὶ ἐλεύθερον νὰ πλανηθῇ εἰς τὰ αἰθέρια τῆς ἀτελευτήτου, τῆς ἱερᾶς ἐμπνεύσεως ὕψη. Φλογίζεται· νομίζει τις, ὅτι ἠφαιστειὸν εἶναι ἡ καρδία αὐτοῦ, κρατῆρ ἡ διάνοια καὶ οἱ γοργόπτεροι στοχασμοί, αἱ ὕψισταί καὶ δυσπρόσιτοι ἔννοιαι, αἱ πλήρεις ἀνυπερβλήτου λυρικοῦ κάλλους καὶ ἐξάρσεως εἰκόνες, αἱ τολμηρόταται καὶ πρωτότυποι μεταφοραὶ νομίζει τις ὅτι εἶναι λάβα ἐκχειλίζουσα ὀρμητικὴ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ κρατῆρος. Τὰ χεῖλη του ψιθυρίζουσιν Ὀλυμπιονίκας. Προφέρει τὰ Ἴσθμια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα. Ἀναπτύσσει αἴφνης τὰς πτέρυγας αὐτοῦ καὶ γίνεται ἄφκντος εἰς ἀπρόσιτα ὕψη. Κρούει ἐκεῖθεν τὴν λύραν του καὶ ὕμνει τῆς Ἑλλάδος τὰ κλέα. Ἀρμονικὴ καταφθάνει ἡ θεία μουσικὴ εἰς τὴν γῆν. Δοῦναι τὰς καρδίας καὶ ἔλκει τὰ πνεύματα πρὸς τὰ ὕψη, ὅπου, μονάρχης ἀναμφισβήτητος αὐτός, περιάγει τὴν μεγαλοπρεπῆ αὐτοῦ πτήσιν. Εἶναι γοργότερος τοῦ τυφῶνος, ὅταν, ἀπολύομενος, ἀναρπάξῃ μετεώρους καὶ συνθλά τὰς δρυὲς τῶν δασῶν. Εἶναι ταχύτερος τοῦ κύματος, ὅπερ, ὑπὸ ἀγρίας πνοῆς ἐλαυνόμενον, ἐπέρχεται ἀδάμαστον, ὑπερπηδῶν τὰς ὑψίστας ἀπορρώγας πέτρας. Εἶναι ραγδαιότερος τοῦ κεραυνοῦ, ὅταν, ἐξακοντιζόμενος ἀπὸ τῶν νεφῶν, διατρέχῃ ἀκαριαίως τὴν φύσιν καὶ διαλύῃ τὸ βαθύ, τὸ πυκνὸν σκότος τῆς τρικυμιώδους νυκτός. Εἰς τὰς Θήβας ἐγεννήθη, ἀλλ' εἰς τὰς Ἀθήνας ἔζησεν. Ἐπολιτογράφησεν αὐτὸν τὸ δαιμόνιον πτολίεθρον, αἱ κλειναί, αἱ ἰοστέφανοι Ἀθηναί, τὸ ὑπερήφα-

νον ἄσυλον πάσης ὑπερηφάνου ψυχῆς, καὶ ὅτε δὲν ἔζη πλέον, ὅτε ἡ ἁρμονικὴ λύρα του, ὀρφανή, δὲν ἔψαλλε πλέον τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ τρόπαια τῶν Ἑλλήνων, αἱ Ἀθηναί, ἡ πατρίς αὐτῆ πάσης μεγαλοφυίας, αἱ Ἀθηναί ἡγείραν εἰς αὐτὸν ἀνδριάντα. «Πίνδαρε, ἐνθουσιῶν σὲ προσφωνεῖ ὁ Δῆμος τῶν Ἀθηναίων,» ἐβόησεν ὁ λαός. Συμπροσθῶς ἐνητένισαν πρὸς τὸν λυρικὸν οἱ τρεῖς τραγικοί. Λυρικὴ καὶ τραγικὴ ποίησις ἔτεινε τὰς χεῖρας καὶ ἐν δεσμῷ ἀδελφῆς μεγαλοφυίας συνεπλέχθη ἐκεῖ, ἐπυφνιμούντων τῶν Ἀθηναίων τὸ πινδάρειον ὕψος καὶ ἡ αἰσχύλειος πτήσις.

Ζ'

• Ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ὀδηγοῦσι τὰς σκιάς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον,
Οἱ ΠΕΡΣΑΙ τοῦ Αἰσχύλου.

Ἐπαλλον ἔτι τὰ στήθη, πληρούμενα ὑπὸ τῶν συγκινήσεων τῆς σκηνης ἐκεῖνης, ὅτε δειλῶς ἤχησαν μεμονωμένοι φωναί: «Εἰς τὸ θέατρον! Εἰς τὸ θέατρον!» Ἐπόθει ὁ ἀθηναϊκὸς Δῆμος νὰ ἴδῃ τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο στάδιον, ὅπου ἀγῶνες ἀνευ αἵματος, ἀγῶνες τῆς διανοίας ἐξετυλίσσοντο σκοπίμως πρὸ αὐτοῦ, καὶ ἔνθα, ἀντὶ μάχης αἰμοσταγοῦς, εὐγενῆς ἀμιλλα ὕμνου ἀρετῆς καὶ μεγαλοπραγμοσύνης προὔκειτο εἰς τοὺς ὑψηλοὺς μαχη-

τὰς τῆς ἐπιφθόνου ἐκείνης πνευματικῆς πάλης.— « Ποία σύμπτωσις θαυμασία, » μοι εἶπεν ἡρέμα ὁ Δημοσθένης. « Ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πνυκός, ἐνώπιον τοῦ ἀθηναϊκοῦ λαοῦ, ἀποτελουμένου ἐξ ἀντιπροσώπων πασῶν τῶν ἀθηναϊκῶν γενεῶν καὶ πάντων τῶν δήμων, τραγωδία, λυρισμὸς καὶ κωμωδία συμπλέκουσι φιλίως τὰς χεῖρας. Τὸ ἔπος λείπει. Ἄλλ' ἅπαξ μόνον ἐμφανίζονται εἰς τοὺς κόσμους δημιουργοὶ ὡς Ἐκεῖνος, Ἐκεῖνος, Οὐτινος ἢ κελαινὴ τῶν ὀφθαλμῶν νύξ οὔτε ἡμάρωσεν, οὔτε τὸ παράπαν ἐσχίασε τῆς θείας διανοίας Ἰου τὴν ἀκτινοβόλον λαμπρότητα... » — « Ναί », ἀπήντησα. « Καὶ τὴν ἀγαθὴν σύμπτωσιν καθιστᾷ πλειότερον ἀξιοθαύμαστον, ὅτι ἡ δεξιότης τελεῖται εἰς τὸ βῆμα τοῦτο, παρισταμένου τοῦ τελειότερου ἀντιπροσώπου τῆς ἐξοχωτάτης ῥητορικῆς τέχνης. Ναί, Δημοσθένης! Σὺ ξενίζεις τὴν ποίησιν, σὺ ἐξένισας ἐδῶ διαδοχικῶς τὴν πολεμικὴν τέχνην, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱστορίαν. Σὺ εἶναι ἢ Πνύξ, καὶ ἐὰν βωμὸς φιλοπάτριδος εὐγλωττίας ἔμελλέ ποτε νὰ ὑψωθῇ ἐπὶ τοῦ πεφημισμένου τούτου χώρου; βεβαίως ἢ σὴ μορφὴ θὰ ἡγείρεται εἰς βωμόν, καὶ τὸ ἄγαλμά σου, θεότης πολιοῦχος, θὰ ἐφρούρει ἐδῶ, σκέπον καὶ ἐμπνέον τοὺς ῥήτορας. Πρὸς αὐτὸ στρεφόμενοι, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἢ διὰ τοῦ πνεύματος, τοῦ κόσμου οἱ ἔξοχοι ῥήτορες, θ' ἀνεζήτουν τὴν ἐμπνευσιν. Καὶ ἀντλοῦντες ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀναμνήσεώς σου τὸ σθένος καὶ τὴν τέχνην νὰ φλέξωσι τὰ πλήθη, νὰ ἐνθουσιάσωσιν αὐτὰ καὶ νὰ τὰ ὑποτάξωσιν εἶτα, θὰ ὤφειλον καὶ εἰς σὲ μερίδα τῆς νίκης, καὶ περικόπτοντες τῆς εὐφη-

μίας τὸν στέφανον, ἔτοιμον νὰ στέψη τὴν κεφαλὴν των, θὰ ἐζήτουν εὐλαβῶς νὰ ἐπιτρέψῃς ὅπως, δίκην εὐγνώμονος ἀναθήματος, θέσωσι παρὰ τὴν βᾶσιν τοῦ ἀνδριάντος σου τῆς δάφνης τὸν κλάδον, ὃν ἔδρεψαν δημήγοροῦντες καὶ πράττοντες τὰ κοινά».

Ἐν τούτῳ σκιαί τινες εἶχον ἤδη κατέλθει πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς Πνυκός. Ἐτεραι εἶχον ἀκολουθήσει αὐτάς, καὶ μετὰ μικρὸν σειρὰ λευκῆ πολυπληθῆς, ἀψοφητεὶ βαδίζουσα, οὐδὲν μόριον κόνεως ἐγείρουσα, ἐτράπη πρὸς τὴν ἀγούσαν εἰς τὸ Ὠδεῖον. Ἐκολούθησαμεν πάντες. Ὡχρὰ ἡ λεπτυνθεῖσα μήνη τῆς σελήνης ἐφώτιζεν ἀσθενέστατα τὸν δρόμον ἡμῶν. Μόνος ἦχος, τὴν βαθεῖαν μονοτονίαν τῆς νυκτὸς διακόπτων, ἠκούετο τῶν ἐμῶν βημάτων ὁ ἦχος, καὶ τῶν σκιῶν ὁ βόμβος, παραπλήσιος πρὸς τὸν τῶν χολεοπτέρων, ἅτινα ἀπὸ τοῦ μέσου ἐξαρτῶντες οἱ παῖδες διὰ νήματος, ἀφίνουσιν ἐλεύθερα εἶτα, ἀλλ' αἰχμάλωτα νὰ πλανῶνται καὶ νὰ βομβῶσιν εἰς τὸ κενόν. Ὅτε ἐσθάσαμεν πρὸ τοῦ μικροῦ σταθμοῦ, κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰς τὴν Ἀκρόπολιν ὁδοῦ, — « Ἄγωμεν ἐμπρός, » εἶπον πρὸς τὸν Δημοσθένην· « νομίζω ὅτι ἀνέστειλαν τὸ βῆμα αὐτῶν αἱ σκιαί· δισταζουσιν ἰσως. » Καὶ ἀληθῶς ἀμφιβολίαι τινές εἶχον ἐπιφοιτήσει εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Δήμου. Ἡ θεὰ τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ εἶχεν ἐκπλήξει πῶς τοὺς Ἀθηναίους, οὔτινες, ἀνάστειλαντες τὴν πορείαν αὐτῶν, ἐθεώρουν τὸ ἐρείπιον. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὐτοῦ, οἱ βαρεῖς τοῖχοι, αἱ ἠρειπωμέναι στοαί, τὸ σύνολον ἐν γένει τοῦ ἀπολειφθέντος οἰκοδομήματος ἐφαί-

νετο ἐπηρέασαν δυσᾶρέστως τὴν λεπτὴν τῶν Ἀθηναίων καλαισθησίαν. «Ὁκοδομήθη αἰῶνάς τινας μετὰ τὴν ὠραίαν ἐποχὴν σας,» εἶπον πλησιάσας. «Τὰ πάντα εἶχον παρακμάσει τότε, καὶ ἡ τέχνη. Παρέλθωμεν· καὶ ἀπολύτως εἶναι ἀνάξιον τῆς προσοχῆς σας, ἀλλὰ πολὺ πλειότερον ἀφοῦ ὑπερθεν ἐγείρεται τὸ κλεινὸν ἐνδιαίτημα τῆς θείας καὶ ἰδανικῆς τέχνης».

Διὰ τῶν πετρῶν καὶ τοῦ ἀνωμάλου ἐδάφους, τοῦ ἐκτεινομένου μεταξὺ τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ τῆς σειρᾶς τῶν στοῶν τοῦ ἐπὶ Ῥηγίλλῃ Ὠδείου ἐβαδίσαμεν χωροῦντες πρὸς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Ποικιλόμορφος ἠπλοῦτο ἐπὶ τῆς γῆς ἢ σκιά τῶν τοίχων τοῦ ἐρειπίου. Ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν αὔρα ἀγγιχάλος ἔσειε τὸν φυόμενον παρὰ τὰς στοᾶς χόρτον, καὶ τότε διπλοῦς μελαγχολικὸς στόνος, ὁ τοῦ νυκτερινοῦ πνεύματος καὶ ὁ τῆς συνταραχθείσης βοτάνης ἠκούετο ἐκπνέων χαλαρῶς εἰς τὴν σοβαρὰν νυκτερινὴν σιωπὴν. Γλαύξ, σκηνοῦσα ὑπὸ τὸ κοῦλον τῆς ἠρειπωμένης στοᾶς, πτοουμένη ὑπὸ τοῦ βόμβου, ἤνοιγεν αἴφνης τὰς βραχείας πτέρυγας, καὶ ἀτάκτως φερομένη, κατὰ τὴν βαρεῖαν πτησίαν τῆς, ἠφανίζετο εἰς τὸ σκότος. Προσέβλεπον τὸ πτηνὸν οἱ Ἀθηναῖοι.—«Εἶναι τῆς Πολιούχου,» ἔλεγον· «Ἐρημον ἀπὸ τῶν ἐρήμων κρώζει ἐρειπίων, θρηνηφοῦν ἐπὶ τῇ μνήμῃ τοῦ εὐκλεοῦς παρελθόντος! Τίς οἶδεν! Ἴσως ἐκάθισεν ἐπὶ τοῦ ἀετώματος τοῦ Παρθενῶνος; καὶ ἴσως ἡ ὄξεια αὕτη φωνή, ἡ ἠχοῦσα πενθίμως τὴν στιγμὴν ταύτην, εἶναι τῆς γλαυκός, ὀλολυζούσης ἐπὶ τῶν ἐρειπίων, καὶ διὰ τῆς στοναχῆς τῆς, τῆς θλιβερᾶς καὶ δυσσιώνου,

ἐξαγγελούσης τὴν μεγάλην καταστροφὴν, ἣν θρηνεῖ.

Ἄλλὰ τὰ μελαγχολικὰ συναισθήματα, αἱ βαρύνουσαι τὸν νοῦν πένθιμοι καὶ λυπηραὶ σκέψεις ἐνέδωκαν πρὸ τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα ἀνερρίπισεν ἡ θεὰ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου. Χαρᾶς φωναὶ ἠκούσθησαν, καὶ μετ' ὀλίγον λύπης ἐπὶ τῇ θεᾷ τοῦ καταστραφέντος θεάτρου. Ἐκαλύφθησαν ὑπὸ τοῦ πλήθους τῶν νεφελῶδῶν θεατῶν τὰ λίθινα βῆθρα, καὶ τὸ ἠρειπωμένον θέατρον ἐπληρώθη μετὰ μικρὸν σκιώδους ἑσμοῦ. Τινὲς τῶν Ἀθηναίων ἀνεγνώρισαν, οὐπω ἐντελῶς φθαρόντα, τὰ μαρμαρίνα καθίσματα, ἐφ' ὧν ἐκάθηντό ποτε κατὰ προτίμησιν, καὶ ἡ εὐτυχὴς σύμπτωσις, καὶ ἡ εὐχάριστος ἀνάμνησις ἐφάιδρυνε καρδίαν καὶ ὄψεις, γλυκυτέραν προκαλέσασα τὴν ἐνθουσιώδη χαρὰν, ὑπὸ τὴν ἐπιφοίτησιν τῆς ὁποίας ἐλησμονήθησαν πρὸς στιγμὴν τὰ πρότερα ἄλγη.— «Χαῖρε, σεμνὲ γῶρε, ὅπου τόσας ἐδρέψαμεν εὐγενεῖς συγκινήσεις» ἔλεγον οἱ Ἀθηναῖοι «καὶ ὅπου τόσα ἐχύσαμεν δάκρυα ἐνθουσιῶντες εἰς τὰς περσοκτόνους σκηνάς, κατανυσσόμενοι εἰς τὸ ὕψος τοῦ φιλαδέλφου αἰσθήματος τῆς Ἀντιγόνης, φριχιῶντες εἰς τὰ ἐναγῆ πάθη τοῦ Οἰδίποδος, ἀχθόμενοι εἰς τὸν ἀδίκον διωγμὸν τοῦ μεγαλοφροῦς Προμηθέως, καὶ θαυμάζοντες τὴν ὑψηλόφρονα αὐτοῦ καρτερίαν καὶ σιωπὴν, οἰκτείροντες τὰς δυστυχίας τῆς Ἐκάβης καὶ τῆς κυριευθείσης Τροίας, πθαινόμενοι ὀδυνηρῶς εἰς τὸν δύσερον τῆς Φαίδρας ἔρωτα, εἰς τὴν ἀγρίαν τῆς Μηδείας καὶ ἰζηλότυπον παραφορὰν, εἰς τῆς Κλυταιμνήστρας τὴν ἀναίσχυντόν γλῶσσαν καὶ τὴν ἀκαρδον ἐπιβουλήν, εἰς τοῦ Ὀρέστου τὰς σκοτεινὰς πα-

ραφροσύνας, εἰς τῆς Καδμείας τὰς καδμείας νίκας καὶ τοὺς ἀνωφελεῖς ἠρωϊσμούς, εἰς τῆς Ἰφιγενείας τοὺς στεναγμούς καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὰς περιπαθεῖς πρὸς τὴν μακρὰν πατρίδα τῆς ἐπικλήσεις. Προσφωνῶ καὶ σᾶς,» εἶπεν ἀθρώως ὁ Δῆμος, «σᾶς, ἔξοχοι τραγικοί, ἀπὸ τοῦ σταδίου τούτου τῆς δόξης σας, ὅπου ἡ αὐστηρὰ καὶ σεμνὴ Μοῦσά σας ὑπηγόρευσε τῆς Ἑλλάδος τὰ κλέα, ὑμνήσασα τὰς νίκας τῆς, καὶ ὅπου τῆς καρδίας αἱ τρυφεραὶ ἀδυναμίαι, τῆς Εἰμαρμένης αἱ ἀκαμπτοὶ βουλαί, τῶν ἐγκλημάτων ἢ κάθαρσις, τῶν θεῶν ἢ ὀργή, τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν αἱ θύελλαι καὶ αἱ ποικίλαι τροπαὶ καὶ τὰ ἐπακόλουθα ἔσχον ἐν ὑμῖν τοὺς τελειότερους, τοὺς βαθυτέρους καὶ φιλοσοφικωτέρους τῶν ἐρευνητῶν. Αἰσχύλε,» ἐβόησεν ὁ λαός· «Αἰσχύλε, τῶν τραγικῶν ῥαγδαιότερε, Αἰσχύλε, ὁ γράψας τραγωδίας ἐπὶ τῆς ἀσπίδος, ἣν ἔφερες εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τὴν Σαλαμίνα, καὶ διὰ τῆς αἰχμῆς τοῦ ξίφους, ὅπερ τοσάκις ἐβύθισας εἰς τὰ στήθη τῶν βαρβάρων, Αἰσχύλε, εἶπέ ἡμῖν τοὺς Πέρσας σου. Δίδαξον ἡμᾶς διὰ τῆς Μούσης σου, ἔμπνευσον, μὲ τὴν εὐγενῆ πτῆσιν τοῦ πνεύματός σου, ἔμπνευσον τὸν Δῆμον, ὑπὲρ οὗ ὁ ἀδελφός σου ἀπέθανε μαχόμενος, ἠκρωτηριάσθη ὁ ἄλλος, καὶ ἐστράτευσας σύ, ἀγωνισθεῖς καὶ νικήσας τὸν εὐγενέστατον τῶν ἀγώνων, καὶ τὴν ἐνδοξοτάτην τῶν νικῶν, τὴν ὑπὲρ τῆς Πατρίδος νίκην!» Ἰσχυρῶς ἀντήχει τὸ κοῖλον τοῦ θεάτρου ἐκ τῶν φωνῶν τοῦ πλήθους: Τοὺς Πέρσας! τοὺς Πέρσας! «Τὴν καρδίαν μου κατέκλυσε ἡ συγκίνησις,» μοὶ λέγει ὠχρῶν ὁ Δημοσθένης· αἰδέ,» ἐξηκολούθησε, «δάκρυ κυ-

λίσταται ἀπὸ τῶν σκωπτικῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Ἀριστοφάνους, καὶ τῶν τραγικῶν ἢ ψυχῆ, καὶ τῶν θεατῶν ἢ καρδία πλημμυρεῖ ἤδη, καταποντισθεῖσα εἰς ἀτέρμονα ἀκραιφνοῦς φιλοπατρίας ὠκεανόν. «Ναί, τοὺς Πέρσας σου!» ἔλεγον ταυτοχρόνως πρὸς τὸν Αἰσχύλον ὁ Σοφοκλῆς καὶ ὁ Εὐριπίδης. «Εἶναι μνημεῖον καὶ τὸ ἔργον σου τοῦτο, εἶναι ὕμνος ὑψηγόρος, εὐσέβειαν καὶ μεγαλοπρέπειαν ἀποπνέων, εἶναι τρόπαιον, ὅπερ ἔστησεν ἡ φιλοπατρία, τρόπαιον καρδίας εὐγενοῦς, πλήρους αἰσθήματος καὶ μεγαλείου, εἶναι ἱερόν, ὅπερ ἤγειρεν ἡ ἔμπνευσις, παράλληλον καὶ πλειότερον ἀδιάφθορον τοῦ τροπαίου, ὅπερ οἱ Ἕλληνες ἤγειραν ἐν Σαλαμῖνι.» Καταβεβλημένος ὑπὸ τῆς συγκινήσεως εἰσὶγα τῶν Περσῶν ὁ ὑψηλόφρων δημιουργός. Ἡ χεὶρ ἐκείνη, ἡ τὸ ξίφος κατενεγκοῦσα κατὰ τοῦ Μήδου, καὶ τὸν Προμηθεῖα Δεσμώτην, καὶ τοὺς Ἐπτὰ ἐπὶ Θήβας καὶ τοὺς Πέρσας χαράξασα, ἡ χεὶρ ἐκείνη ἡ ἀκηλίδωτος, ἡ χειρισθεῖσα σίδηρον ἄμα καὶ κάλαμον, ἔτρεμεν ἐκ τῆς συγκινήσεως, καὶ ἄτονος ἐφέρετο εἰς τὸ εὐγενές στῆθος, πιέζουσα ἵνα καταστείλῃ τῆς καρδίας τοὺς βιαίους πλμούς. «Τοὺς Πέρσας! τοὺς Πέρσας!» ἐβόα πάντοτε ὁ λαός. «Σὺ, Αἰσχύλε, σὺ ὑποδύθητι τοῦ Ἀγγέλου τὸ πρόσωπον. Ἐκ τοῦ σου στόματος ἄς ἐξακοντισθῇ τὸ πικρὸν ἄγγελμα, τὸ σπαράξαν τῆς Ἀτόσσης τὴν ψυχὴν καὶ εἰς πένθος ἄλυτον βυθίσαν τὰς ἐρήμους συζύγων συζύγους, τοὺς ὀρφανοὺς τέκνων γονεῖς, τὰς κόρας τῶν Περσῶν, αἵτινες, παρθένοι ἦσαν ἤδη χῆραι μνηστῆρων. Ἀπὸ τῆς σῆς γλώσσης λεχθήτω ἡ σαλαμινομάχος ἀφήγησις, καὶ

ἀπὸ τοῦ σοῦ στόματος ἄς ἐκπορευθῆ ἀκάθεκτον τὸ εὐγενές πῦρ τοῦ φιλοπάτριδος ἐνθουσιασμοῦ, τὸ τοσάκις φλέξαν καὶ συναρπάσαν τὰς καρδίας ἡμῶν.»

Εἰς τὴν ἐνθουσιώδη τοῦ Δήμου κραυγὴν, εἰς τὴν ἐπιμονον τῶν τραγικῶν παράκλησιν δὲν ἠδυνήθη ν' ἀντιστῆ ὁ Αἰσχύλος. Κατῆλθε πρὸς τὴν σκηνὴν. Ἐπισημοτάτη σιωπὴ, βιαίων καὶ εὐγενῶν συγκινήσεων πρόδρομος, κρατεῖ τότε καθ' ὅλον τὸ θέατρον. Τὸ μισητὸν εἰς τοὺς βαρβάρους ὄνομα τῆς Σαλαμῖνος ἀντηχεῖ ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ μεγαλοφώνου τραγικοῦ. Καταρᾶται τῶν Περσῶν ὁ χορὸς τὰς Ἀθήνας, θρηνεῖ ἐπὶ ταῖς συμφοραῖς, ἄς ἡ Πόλις ἀπέλυσε κατὰ τοῦ ἀπεράντου κράτους τοῦ Δαρείου, καὶ ἡ κατάρξ ἐκείνη καὶ ὁ θρῆνος εἶναι ὁ ὕψιστος, ὁ τεχνικώτερος, ὁ μᾶλλον ὑπερήφανος τῶν ἐπαίων, οὓς ἡ ἔμπνευσις τονίζει ὑπὲρ τοῦ δαιμονίου ἄστεως. Οὐδεμίᾳ μᾶλλον εὐπρόσδεκτος διὰ τοὺς Ἀθηναίους σπονδὴ τοῦ πικροῦ δακρύου, ὅπερ χέουσι τῶν Περσῶν καὶ τῶν Περσίδων οἱ ὀφθαλμοί, καὶ οὐδεὶς ἀρμονικώτερος παιὰν τῶν ἰαχῶν, ἄς βάλλουσι θρηνουῦντες τοὺς συζύγους καὶ τοὺς υἱούς. Συγκυκᾶται ὁ Δῆμος, βοᾷ ἐνθουσιώδης, αἶρεται εἰς ὕψος, ἀκούων τοῦ Ἀγγέλου, λέγοντος:

Πλήθουσι νεκρῶν δυσπότης ἐφθαρμένων

Σαλαμῖνος ἀκταί, πᾶς τε πρόσχωρος τόπος.

*... ὦ πλείστον ἔχθος ὄνομα Σαλαμῖνος κλύειν
φεῦ, τῶν Ἀθηνῶν ὡς στένω μεμνημένος,*

καὶ τοῦ χοροῦ, κατοδυρομένου καὶ θρηνωδοῦντος:

Στυγραί γ' Ἀθῆναι δάοις
 μεμνηῆσθαι τι πάρα
 ὡς πολλὰς Περσίδων μάταν
 εὐνιδας ἔκτισσαν ἢδ' ἀνάνδρους!

Ἄλλ' ἤδη σιγῇ βαθεῖα κρατεῖ καὶ πάλιν. Ἀνασέλλεται καὶ ἡ πνοὴ αὐτή, ὑψοῦνται αἱ συνειδήσεις, μεταρσι-
 οῦνται τὰ πνεύματα, παρασκευάζεται ἡ καρδιά νὰ δε-
 χθῇ τὰς εὐγενεστάτας καὶ βαθυτάτας τῶν συγκινήσεων.
 Ἀπαγγέλλει ὁ Ἄγγελος τῆς μεγάλης ναυμαχίας τὴν
 ἀφῆγησιν. Μὲ σειομένην τὴν κόμην, μὲ ἐξαστράπτον τὸ
 ὄμμα, μὲ φλογερὰν τὴν ὄψιν, οἰστροπλήξ, προσηλῶν τὸ
 βλέμμα οἶονεὶ ὅπως ἴδη καταποντιζομένας τὰς περσι-
 κάς τριήρεις, ἐντείνων τὸ οὖς οἶονεὶ ὅπως ἀκούσῃ τὴν
 Ἐννυῶ καὶ τὸν αἰμοπότην Ἄρην λαλοῦντας εἰς τὰ ὠτὰ
 του, προσέχων ὅπως ἐνωτισθῇ τῶν θρήνων καὶ τῶν κορυ-
 γῶν τῶν σφαζομένων βαρβάρων, ὁ Αἰσχύλος θεόληπτος,
 μουσόβλητος, ὑπὸ τὴν πνοὴν θείας ἐμπνεύσεως αἰσθα-
 νόμενος ἄλκιμώτερον τῆς καρδίας αὐτοῦ καὶ τῆς ιδέας
 τὸ σφρίγος, ἐχρησιμοδότει φοιρόβληπτος, καὶ πυράκτου-
 μενος ἐπυράκτου, ξυνεκύκα, εἰς δίνας κοχλαζόντων πα-
 θῶν ἐστροβίλιζε τῶν θεατῶν τὰς ψυχάς. Ἐφθασεν εἰς
 τὴν ὥραν τῆς μάχης. Ἀπαγγέλλει :

.... Ἐπεί γε μέντοι, λευκόπωλος ἡμέρα
 πᾶσαν κατέσχε γαῖαν εὐφραγγῆς ἰδεῖν,

1 Αἰσχ. Πέρσαι 272 284 286 καὶ ἐφεξῆς.

πρῶτον μὲν ἠχῆ κέλαδος Ἑλλήνων πάρα
 μολπηδὸν ἠυφήμησεν, ὄρθιον δ' ἄμα
 ἀντηλάλαξε ρησιώτιδος πέτρας
 ἠχώ φόβος δὲ πᾶσι βαρβάροις παρῆν
 γνώμης ἀποσφαλεῖσιν· οὐ γὰρ ὡς φυγῆ
 παιᾶν' ἐφύμνουν σεμνὸν Ἕλληνες τότε,
 ἀλλ' ἐς μάχην ὀρμῶντες εὐψύχῳ θράσει.
 Σάλπιγξ δ' αὐτῆ πάντ' ἐκεῖν' ἐπέφλεγεν·
 ἔπειτα κώπης ῥοθιάδος ξυνεβολῆ
 ἔπαισαν ἄλμην βρύχιον ἐκ κελεύσματος,
 θοῶς δὲ πάντες ἦσαν ἐκφανεῖς ἰδεῖν.
 Τὸ δεξιὸν μὲν πρῶτον εὐτάκτως κέρας
 ἠγεῖτο κόσμῳ, δεύτερον δ' ὁ πᾶς στόλος
 ἐπεξεχώρει, καὶ παρῆν ὁμοῦ κλύειν
 πολλὴν βοήν, «ὦ παῖδες Ἑλλήνων ἴτε,
 ἐλευθεροῦτε πατρίδ', ἐλευθεροῦτε δὲ
 παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρώων ἔδη,
 θήκας τε προγόνων· νῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν».
 Καὶ μὴν παρ' ἡμῶν Περσίδος γλώσσης ῥόθος
 ὑπηντίαζε, κούκῃτ' ἦν μέλλειν ἀκμή.
 Εὐθύς δὲ ραῦς ἐν ρηὶ χαλκήρη στόλον
 ἔπαισεν· ἦρξε δ' ἐμβολῆς Ἑλληνικῆ
 ραῦς, κάποθραυει πάντα Φοινίσσης ρεῶς
 κόρυμβ', ἐπ' ἄλλην δ' ἄλλος ἠῦθυγεν δόρυ.
 Τὰ πρῶτα μὲν ρυρ ρεῦμα Περσικοῦ στρατοῦ
 ἀρτεῖχεν· ὡς δὲ πλῆθος ἐν στενῷ ρεῶν
 ἠθροιστ', ἀρωγῆ δ' οὔτις ἀλλήλοισ παρῆν,
 αὐτοὶ δ' ὑφ' αὐτῶν ἐμβόλοισ χαλκοσιδήμοισ

παίοντ', ἔθραυον πάντα κωπήρη στόλον,
 Ἑλληνικαί τε ρῆες οὐκ ἀφρασμόνως
 ἔκλω περὶ ξέθεινον, ὑπειούτο δὲ
 σκάφη ρεῶν, θάλασσα δ' οὐκέτ' ἦν ἰδεῖν,
 ραυαγίων πλήθουσα καὶ φόρου βροτῶν.
 Ἀχταὶ δὲ νεκρῶν χοιράδες τ' ἐπλήθουον,
 φυγῆ δ' ἀκόσμῳ πᾶσα ραῦς ἠρέσσετο,
 ὅσαιπερ ἦσαν βαρβάρου στρατεύματος.
 Τοὶ δ' ὥστε θύγγους, ἢ τιρ' ἰχθύων βόλον
 ἀγαῖσι κωπῶν, θραύμασιν τ' ἐρειπίων
 ἐπαιον, ἐρράχιζον, οἰμωγῆ δ' ὀμοῦ
 κωκύμασιν κατεῖχε πελαγίαν ἅλα,
 ἕως κελαινῆς νυκτὸς ὄμμ' ἀφείλετο.
 Κακῶν δὲ πλῆθος, οὐδ' ἄν εἰ δέκ' ἤματα
 στοιχηγοροίην, οὐκ ἄν ἐκπλήσαιμι σοι.
 Εὖ γὰρ τόδ' ἴσθι, μηδ' ἄμ' ἡμέρα μιᾶ
 πλῆθος τοσουτάριθμον ἀνθρώπων θανεῖν¹.

Θεοί! Ὅποια σκηνή! Καὶ τίς θὰ δυνηθῆ ποτε νὰ
 τὴν παραστήσῃ.... Ἐφρευνητῖα ἤδη ἐξ ἐνθουσιασμοῦ καὶ
 φιλοπατρίας παραφόρου τῶν Ἀθηναίων ὁ Δῆμος. Ὁρ-
 μητικῶς ἀνεπήδων ἀπὸ τῶν βάρβάρων αὐτῶν ἐμπεπνευ-
 σμένοι οἱ Ἀθηναῖοι. «Πατρίς! Πατρίς ἱερά!» ἐβόων.
 Ἠνωμένα ἐν τῷ ἀλύτῳ τῆς δόξης δεσμῷ ἠκούοντο ἐκεῖ
 τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμίνας, τῶν Πλαταιῶν τὰ
 ὀνόματα. «Δὸς ἡμῖν,» ἐβόα τὸ πλῆθος, «Ζεῦ πάτερ, νὰ

1 Αἰσχ. Πέρσ. 386 καὶ ἐφεξῆς.

ἀποθάνωμεν καὶ πάλιν καὶ μυριάκις ὑπὲρ τῆς Πατρίδος,
ἀκολουθοῦντες τοὺς ἡγέτας, τοὺς ναυάρχους τοῦ Δήμου
καὶ τοὺς στρατηγούς. Δὸς ἡμῖν ν' ἀκούωμεν ἑσσεὶ τῆς
αἰσχυλείου ποιήσεως. ὦ Πατρίς! ὦ ναοὶ βεβηλωθέντες!
ὦ τάφοι τῶν πατέρων ἡμῶν καὶ τῶν προγόνων! ἔδαφος
ἀγαπητόν! ὦ πόλις ἱερὰ τῆς Παλλάδος!» ἐβόα τὸ συν-
αρπασθὲν πλῆθος. «Βρόντησον, ὑψιβρέμετα Ζεῦ, καὶ σύ,
πότνια Ἀθήνη, δόξασον καὶ κάλυψον τὰς Ἀθήνας. Πο-
σειδῶν ἑνοσίχθων, θεοὶ τοῦ Ὀλύμπου καὶ θεαί, Πλού-
των φοβερὲ καὶ ἀγάυη Περσεφόνη, Ὀλύμπιοι καὶ Ταρ-
τάριοι πάντες καὶ πάσαι, σεῖς προστατεύετε τὴν πόλιν,
τὰς ὕβρεις ἐκδικεῖτε, κρατύνετε τὴν τόλμην, δίδετε τὴν
νίκην εἰς τοῦ Θησέως τὸ κλεινὸν ἄστυ. Καὶ σύ, Ἐλευ-
θερία, ἀκηλίδωτος θεὰ ἐλληνικὴ, σκέπε ἑσσεὶ μὲ τὸν
φωτεινὸν πέπλον σου τὴν πόλιν ἡμῶν, τοὺς Ἕλληνας
καὶ τὴν Ἑλλάδα!»

Πεφλογισμένοι καὶ ἐμπεπνευσμένοι, ὄρθιοι, ἀκτινοβό-
λοι, εἰς ἐκστάσεων θύελλαν φερόμενοι ὀρμητικῶς, χει-
ρονομοῦντες ὡς εἰ ἔπληττον ἔνοπλοι τοὺς βαρβάρους οἱ
θεαταὶ πάντες, μεταβληθέντες εἰς χορόν, ἤρχισαν ἐπα-
ναλαμβάνοντες ἐν ῥυθμῷ:

«ὦ παῖδες Ἑλλήνων, ἴτε
ἐλευθεροῦτε πατρίδ' ἐλευθεροῦτε δὲ
παῖδας, γυναῖκας, θεῶν τε πατρῶων ἔδη,
θήκας τε προγόνων· γῦν ὑπὲρ πάντων ἀγῶν».

Πλειότερον ἔτι φλέγονται αἱ ὄψεις. Πλήττουσιν αἱ δε-

ξιαί τὰ πλάγια, ζητουῦσαι τὸ ξίφος, ὑψοῦται ἡ χεὶρ
κραδαινομένη εἰς τὸ κενόν, ἐκτείνεται ἡ εὐώνυμος οἶονεὶ
προτάσσουσα τὴν ἀσπίδα. Μεγαλοπρεπῆς ὕμνος, εἰς
τιμὴν τῆς Πατρίδος ψαλλόμενος, ἴχει ἐν σοβαρᾷ ἁρμο-
νίᾳ. «Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν! Εἰς τὴν Ἀκρόπολιν!» βοᾷ ὁ
λαός. «Νὰ ἴδωμεν τὰ λάφυρα τῶν ἐχθρῶν, νὰ πλήξωμεν
τὰς περσικὰς ἀσπίδας, νὰ προσφωνήσωμεν τῆς Σαλαμῖ-
νος τὰς ἀκτὰς, νὰ προσπέσωμεν εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς σώ-
σαντας καὶ ἐκδικήσαντας τὴν πόλιν!» Ὅποια ἐκτά-
κτος σκηνὴ! Ὅποια γοργότης ὁρμῆς, ὅποιον πάθος
εὐγενὲς ἀκράθεκτον, ὅποιος βαθὺς καὶ εὐσεβής, μέγας,
ἐξαισίσιος, ἱερὸς ἐνθουσιασμός! Συναρπασθεὶς ὁ Αἰσχύλος
ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ μένουσ, ἀναμνησθεὶς τῶν ἐνδόξων
ἡμερῶν, ὅτε, πολεμῶν ἔσφαζε τοὺς βαρβάρους, μνήμων
τῶν μεγάλων νικῶν καὶ τῶν τροπαίων, ἔτινα ἔστησεν ἡ
Πατρίς, ἐπιφάνεται εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν, ναύαρχος
καὶ στρατηγός, κινῶν ἀπειλητικῶς τὴν χεῖρα καὶ προ-
τείνων τὸν λιχανόν. «Ἰδέ τον!» μοὶ λέγει ὁ Δημοσθένης.
«Ἀπαράμιλλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ, εἶναι ἀνυπέρβλητος καὶ
ἐν τῇ πολεμικῇ ὁρμῇ. Δὲν νομίζεις, ὅτι ὁμοιάζει τὸν
ἥρωά του Ἐτέοκλον κρρυγάζοντα ὅτι: «οὐδ' ἂν Ἄρης
ἐκβάλλει αὐτὸν πυργωμάτων;» Καὶ ὁ Σοφοκλῆς, δεδα-
κρυσμένους ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ ὁ Εὐριπίδης, τρέ-
μων ἐκ συγκινήσεως, καὶ ὁ λαὸς σύμπας, σφραδάζων ἐκ
πάθους εὐγενοῦς, «Ἰδέ!» λέγουσιν· «εἶναι ὁ Καπανεύς,
ὁρμῶν πρὸς τὰς Ἡλέκτρας πύλας, καὶ βοῶν «Ἠρήσω πό-
λιν», «ἐκπέρω πόλιν, θεοῦ τε θέλοντος καὶ μὴ θέλον-
τος!» «Αἰσχύλει! Αἰσχύλει!» ἐβόα φρενητιωδῶς τὸ πλῆ-

θους. Καὶ ἐκεῖνος ὑψούμενος ἔτι, ἀνχτείνων ἔτι τὴν δεξιὰν καὶ ἐντεινὼν τὴν σεντόρειον φωνὴν του, — «Πατρίς, Πατρίς, εἶπατε!» λέγει εἰς τὸν λαόν. «Τιμῆσατε τὴν Πατρίδα; πολῖται, τὴν Πατρίδα, τὴν γεννήσασαν καὶ θρέψασαν ἡμᾶς, ἀγωνίσθητε, δότε τὴν ζωὴν σας ὑπὲρ αὐτῆς.» Καὶ τὸ πλῆθος, ἐπὶ μᾶλλον συναρπασθὲν ἀπὸ τῆς φωνῆς καὶ τῆς προτροπῆς τοῦ Αἰσχύλου, — «Πατρίς! Πατρίς!» ἐβόα, «Πατρίς σεμνή, ἱερά, προσφιλεστάτη!» Ἀντήχει παταγωδῶς ἐκ τῶν φωνῶν τοῦ θεάτρου τὸ κοῖλον. Καὶ τῶν Ἀθηνῶν τὸ ὄνομα, καὶ τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα ἔνθου προσφώνημα, φερόμενον ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς Δόξης καὶ τῆς Νίκης, ἀντήχει εὐῆχον καὶ μυριόστομον ἐκεῖ, καὶ ὑψούμενον, ὑψούμενον πάντοτε, καὶ καθαγιαζόμενον καὶ λαμπρυνόμενον ἔτι ἀπὸ τῆς διόδου αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ βράχου τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ ἱεροῦ Παρθενῶνος, ἀνήρχετο πάντοτε πρὸς τὰ ὕψη, καὶ ἤδη, ἀπὸ τῶν αἰθερίων ἐκείνων σφαιρῶν, φωνὴ ἀρμονικὴ κατήρχετο πρὸς τὴν γῆν, ὕμνον ἐνθουσιώδη ψάλλουσα καὶ εὐγλώττως ὑμνοῦσα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἑλλάδος πάσης, τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα. Ἀκούουσι τὴν μυστηριώδη φωνὴν οἱ Ἀθηναῖοι, καὶ ὀξύνεται ἐπὶ μᾶλλον τὸ ὑπερήφανον αὐτῶν καὶ φιλόπατρι αἶσθημα. «Εἶναι οἱ θεοί,» λέγουσιν· «οἱ θεοί, ἐγκωμιάζοντες, καὶ αὐτοί, τὸ κλέος καὶ τὴν δόξαν τῶν Ἀθηνῶν!»

Η'

Πραξιτέλης, Ἀπελλῆς

Ἐσίγησε πᾶς φλόγγος! Ἐπραύνη τὸ κοχλάσαν πολεμικὸν μένος, καὶ τὸ θάμβος, ἀκμαῖον πάντοτε, γαληνιώτερον ἤδη ἤλαυνε τὰς καρδίας καὶ τὰ πνεύματα τῶν Ἀθηναίων. Σφοδραὶ ἦσαν αἱ συγκινήσεις, βίαιοι οἱ κλονισμοί, οἱ συνταράξαντες τοὺς μυχοὺς τῆς φιλοπατρίδος καρδίας τῶν πολιτῶν. Ἀλλ' ἐνέδωκαν εἰς ἡπιωτέραν τροπὴν τὰ πρὶν ἀλκίμως φλεχθέντα αἰσθήματα, καὶ ἤδη, ὑπερπηδήσασαι αἱ σκιαὶ τὰ περὶ τὸ θέατρον ὑψώματα, κατῆλθον πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδόν: Ἐντελής ἦτο ἡ ἐρημία ἐκεῖ, ἀπόλυτος ἡ σιγή, πλήρης ἡ ἀφάνεια πάσης ζώσης ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως. Σιωπηλῶς, ἐν μέσῳ σιωπῆς βαδίζοντες, ἐχωροῦμεν πρὸς ἀνατολάς, κατευθυνόμενοι εἰς τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Εἶχομεν ἤδη φθάσει πρὸς τὴν ἄκραν τῆς ὁδοῦ τῶν Τριπόδων, ὅτε σκιά τις, ἀναστειλάσα τὸ βῆμα αὐτῆς, ἤρξατο περιπαθῶς ἐρευνᾶσα τὸν δρόμον. «Ἡ ὁδὸς τῶν Τριπόδων!» ἀνέκραξεν ὁ ἀνὴρ, καὶ στεναγμὸς τρυφερὸς ἐξέπνευσεν εἰς τὰ χεῖλη του. «ὦ Φρύνη,» εἶπεν, «ἀνεπίληστος ἡ μορφὴ σου καὶ ἡ ἀνάμνησις παρακολουθεῖ πανταχοῦ τὸν Πραξιτέλη». Θαυμασμὸς ἐπηκολούθησε παραγρῆμα τῷ ὀνόματι τοῦ μεγάλου γλύπτου. — «Ἡ γυνὴ ἐνέπνευσε τὰ ἀριστα ἔργα σου,» εἶπεν αὐτῷ ἑτέρος

σκιά. « Ἀλλὰ δὲν εἶσαι μόνος. Καὶ τοῦ Ἀπελλοῦ τὸν χρωστῆρᾶ, γράφοντα τὴν εἰκόνα, ἐφ' ἣ ὑπερηφάνευετο, γυνὴ ἐπίσης ἐκίνησεν » εἶπεν ὁ ἔξοχος τῆς ἀρχαιότητος Ζωγράφος. « Ἐγλύψας τὴν *Κριδίαν Ἀφροδίτην*, ἔγραψα τὴν *Ἀραδυομένην Ἀφροδίτην*, » εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς. « Εἰς τοῦ Ἔρωτος τὴν θεᾶν ἐθύσαμεν ἀμφότεροι, » προσέθηκε μειδιῶν, « καὶ ἡ Ἀφροδίτη καὶ ἡ γυνὴ ὑπηγόρευσε τὰ ἔργα, ἐφ' οἷς ἐνημβρύνθημεν. Πραξιτέλες, σφίγγω τὴν χεῖρά σου ». — « Ἡ Ζωγραφικὴ περιπτύσσεται τὴν Γλυπτικὴν, » μοὶ εἶπεν ὁ Δημοσθένης. « Οἱ θεοὶ ἔτεινάν ἀλλήλοις τὰς δημιουργικὰς αὐτῶν χεῖρας. Ἀμφότεροι εἶναι δημιουργοί. Ὁ μέγας Ἴτιὰν ἔπλασεν ἄνθρωπον ἐκ τοῦ πηλοῦ· ἀπὸ τοῦ λίθου τὸν ἐδημιούργησεν ὁ εἷς, ἀπὸ τοῦ χρώματος καὶ τοῦ ξύλου ὁ ἄλλος. Ἀλλ' ὁ Προμηθεὺς ἀναίσθητόν ἄψυχον ἐθεώρει τὸ πηλόπλαστον σῶμα· ἵνα ζωογονήσῃ αὐτὸ ἀνηλθεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ πῦρ θεῖον ὑφελὼν ἤναψε τὴν ζωὴν εἰς τὸ στήθος τοῦ δημιουργήματος. Ὁ Πραξιτέλης, ὁ Ἀπελλῆς τὸν θεῖον σπινθῆρα ἀνεῦρον ἐν ἑαυτοῖς. Ἀπὸ τῆς μεγαλοφυΐας αὐτῶν ἔλαβον τὸ πῦρ, καὶ τὸ πνεῦμά των ἦτο τοσοῦτον ἔξοχος, ὥστε ἤρκεσε, μόνον, νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν ζωὴν εἰς τὸν ἄψυχον λίθον καὶ εἰς τὸ χρῶμα. Σπαργᾶ ἡ σὰρξ τῶν ἀγαλμάτων τοῦ Πραξιτέλους, φρίσσει τὸ σῶμα τῶν εἰκόνων τοῦ Ἀπελλοῦ. Οὐ μόνον τὴν ἀνυπέμβλητον ἔκφρασιν, ἀλλὰ καὶ τὸν παλμόν, τῆς ζωῆς τὸν παλμόν ἔδωκεν ἡ σμίλη καὶ ὁ χρωστήρ των. Ἴδὲ πῶς μετὰ θαυμασμοῦ προσδέπουσιν ἀλλήλους οἱ ὑπέρτατοι καλλιτέχναι, καὶ πρόσσχες μετὰ τίνος δικαίου θάμβους ἀτενί-

ζει τούς καλλιτέχνας ὁ Δῆμος. Ἡ ἔλξις τῆς μεγαλοφυΐας, τῆς τέχνης τὸ δαιμόνιον συνάπτει τούς δύο τούτους ἐξόχους ἀνδρας» προσέθηκέν ὁ ῥήτωρ. — «Ἐδῶ που εἶχον τὸ ἐργαστήριόν μου,» ἔλεγεν ὁ Πραξιτέλης. «Ἐνθυμοῦμαι τὴν συγκίνησίν μου, ὅτε, ἐσπέραν τινά, δειπνῶν παρὰ τῆ Φρύνης, ἤκουσα αἰφνης παρὰ τοῦ εἰσορμήσαντος ὑπηρέτου ὅτι καίεται τὸ ἐργαστήριον. Τὸν Ἐρωτά μου, τὸν Σάτυρον ἄς σώσῃσι τοῦλάχιστον, βοῶ, καὶ ὀρῶ νὰ ἐξέλθω. Ἄλλ' ἡ Φρύνη μειδιῶσα, — «Πονηρέ,» μοὶ λέγει, «ἀπέσπασα τὸ μυστικόν σου. Βλέπεις ὅτι, ὅταν θέλῃ ἡ γυνή, νικά τὴν μεγαλοφυΐαν;... Τὸν Ἐρωτα καὶ τὸν Σάτυρον κρίνεις τὰ ἄριστα τῶν ἔργων σου. Λαμβάνω τὸν πρῶτον· μοὶ ἀνίκη» εἶπε μειδιῶσα, «ἀφοῦ ἦναι σός... καὶ ἀφίνω τὸν ἄλλον νὰ πλανηθῆ, εἰς τὰ δάση, καὶ δύσερως νὰ στεναίξῃ ἀπέλπις εἰς τὴν ἀρνησιν ὠραίας Νύμφης ἢ Νηρηίδος. Ἐχε ἀτρέμας· ἀσφαλές ἀπὸ τοῦ πυρός εἶναι τὸ ἐργαστήριον τοῦ Πραξιτέλους. Ἐμὴ πονηρία ὑπῆρξε τὸ τέχνασμα· πονηρία γυναικεία, ἀθῶα, αὐτὴ τοῦλάχιστον, ἣν θὰ συγχωρήσῃς, ἐλπίζω,» εἶπεν ἠδυπαθῶς μειδιῶσα ἡ Φρύνη. «Ῥοφῶ εἰς ὑγίειάν σου τὸ πληρωθὲν κύπελλον μου». Καὶ ἠδυνάμην νὰ μὴ τὴν συγχωρήσῃ;» εἶπεν ὁ Πραξιτέλης. «Τὴν συνεχώρησα παραχρῆμα, καὶ παραχρῆμα ἔδρεψα εἰς τῶν χειλέων τῆς τὴν ὑγρὰν καὶ μεθύσκουσιν πορφύραν τῆς εὐχεροῦς συγγνώμης μου τὸ οὐχὶ εὐχερές, ἀλλὰ φίλτατον ἀντάλλαγμα. Κομπάζουσι διὰ τὰς ἀλουργίδας τῶν τῆς Ἀσίας αἱ βασίλισσαι. Τίς ὅμως ἀλουργίς δύναται νὰ φθάσῃ τὴν περικαλλῆ, ἣν ἡ φύσις ἠπλωσε θωπευτικῶς εἰς τῆς Φρύνης

τὰ ἀβρότατα χεῖλη ;» Καὶ ἡ τρυφερὰ ἀνάμνησις ἐπὶ ῥέ-
 αζεν ἔτι τὸν καλλιτέχνην. «Σώζεται ἡ Ἀφροδίτη μου, ὁ
 Ἔρως μου, ὁ Σάτυρος, τῆς ἐμῆς σμίλης τὰ ἄλλα προΐ-
 όντα;» μοὶ εἶπεν. «Οὐχί,» ἀπήντησα. «Ὁ Χρόνος ἠφά-
 νισε τὰ ἔργα σου.» — «ὦ! ἡ Ἀφροδίτη μου», εἶπεν ὁ
 Πραξιτέλης περιαλγῆς. «Ἐκείνη ἐὰν ἐσώζετο τοῦλάχισον!
 » — Καὶ ἐγὼ ὑπολαβὼν, — «Ἐχομεν» τῷ εἶπον «ἐν
 γνήσιον ἔργον σου, ὅπερ, ἐὰν δὲν ἦναι τέλειον τῆς σμίλης
 σου προΐόν, εἶναι ὅμως τὸ ἐντελέστερον γλυπτικὸν ἔργον;
 ὅπερ φωτίζει ὁ ἥλιος. Ἐχομεν τὸν Ἑρμῆν σου.» Ὁ
 Πραξιτέλης ἔση πρὸς σιγμὴν ἀναπολῶν. «Ἄ!» εἶπε μετ'
 ὀλίγον. «Ἀνεκτόν, καλὸν ἔσω, δύναται νὰ ἦναι τὸ ἔργον
 ἄλλ' ὁ Πραξιτέλης οὐδέποτε θὰ ἔστέργε νὰ θεμελιώσῃ
 τὴν φήμην αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ἑρμοῦ. — Καὶ εὐρέθη ποῦ;»
 μὲ ἠρώτησεν ὁ καλλιτέχνης. — «Εἰς τὴν Ὀλυμπίαν,»
 ἀπήντησα, «ἐντὸς τῆς ἱερᾶς Ἀλτεως, εἰς τὴν δεξιὰν
 πλευρὰν τοῦ Ἡραίου. Ἀποτελεῖ σήμερον τὸν θαυμασμὸν
 τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅπως ἄλλοτε ἄθροοι ἀπήρχοντο εἰς
 τὴν Κνίδον ἵνα ἴδωσι τὴν Ἀφροδίτην σου, οὕτω ἄθροοι
 τοῦ καλοῦ οἱ ἐρασταὶ συρρέουσιν ἤδη εἰς τὴν κλεινὴν
 Ὀλυμπίαν, φεῦ! τὴν ἐρημωθεῖσαν ἱερὰν Ὀλυμπίαν, ὅπως
 λατρεύσωσι τὰ εῤεῖπια τῶν ναῶν τῆς καὶ τὸν θαυμά-
 σιον Ἑρμῆν σου.» Ἐμειδίασε πικρῶς ὁ Πραξιτέλης.
 «Ἐὰν ἔβλεπον τὴν Ἀφροδίτην μου,» μοὶ εἶπε, «τί θὰ
 ἔκαμνον τότε, ἀφοῦ τοιοῦτον ἐνθουσιασμόν, ὡς λέγεις,
 ἐγείρει ὁ Ἑρμῆς;» — «Ὅ,τι καὶ οἱ σύγχρονοι σου,» ἀ-
 πήντησα. «Θὰ κατεπλήσσοντο, θὰ προσέπιπτον, θὰ συν-
 ἠρπάζοντο, θὰ ἐξίσαντο, θ' ἀπήρχοντο προσκυνηταὶ τοῦ

ἀριστουργήματος εἰς τὴν Κνίδον, θὰ ἔλεγον ὅτι εἶδες λουομένην τὴν θεὰν τοῦ Κάλλους καὶ τῶν Ἐρώτων, καὶ ἐξωποίησας εἶτα τὸ μάρμαρον διὰ τῆς γλυκυπέκρου, διὰ τῆς τανταλείου ἀνκμνήσεώς σου.» — «Πῶς ἀνήρχετο ἀπὸ τῶν κυμάτων!» εἶπεν ὁ Πραξιτέλης. «Ἦρπασα τὴν σιγμὴν, καθ' ἣν, αἰδήμων, ἔκυψε τοὺς ὀφθαλμούς, προσπαθοῦσα νὰ κρυβῆ ἀπὸ τοῦ ἀφώνου καὶ θαυμάζοντος πλήθους, καὶ ἔγλυψα τὸ ἄγαλμα, ὅπερ ἐγὼ αὐτὸς δὲν ἐχορέσθην ἀποθχυμάζων.» — «Τὴν αὐτὴν ἔσχυμον ἔμπνευσιν, καὶ τὴν αὐτὴν πικρόγλυκον εὐκαιρίαν,» εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς. «Καὶ ἡ ἐμὴ Ἀγαθνομένη παραπλησίαν ἔσχε τὴν ἀρχήν. Ἐφρίσσε τὸ κυανοῦν κῦμα, ὑπὸ ἄρέμου πνεύματος ἀναπαλλόμενον. Ἴσως ἔφρίσσε καὶ ὑπὸ τῆς συγκινήσεως,» εἶπεν. «Τόσον ἦτο ὠραία, ὥστε καὶ εἰς τὰ ἄψυχα ἠδύνατο νὰ δώσῃ τὴν αἴσθησιν. Γλυκεῖς ἔπνεον οἱ Ζέφυροι· ἐμειδία ἡ φύσις, καὶ φιλόπαιγμον τὸ ἀφροσκεπές, τὸ στένον καὶ ποθοῦν κῦμα ἐθραύετο ἠδυπαθῶς εἰς τὸ μαρμαρίνον ἐκεῖνο, ἀλλ' ἔμψυχον σῶμα. Τὴν εἶδον προκύπτουσαν. Ἰγρὰ ἦσαν τὰ ρόδινα χεῖλη τῆς, ἀπέσταζε μαργαρόστικτος ἡ θαυμασία κόμη τῆς, πυρίνους ἀκτῖνας ἐσκόρπιζον οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς. Ἀκέρεστον τὸ κῦμα ἐθώπευε τὰ τρυφηλὰ στέρνα τῆς. Ὁ ἔμπειρότερος ὀφθαλμὸς δὲν ἠδύνατο νὰ διακρίνῃ ποία ἦτο ἡ σφριγῶσα σὰρξ καὶ ποῖος τοῦ κύματος ὁ ἀφρός. Ἐσαλεύοντο, σειόμενοι ὑπὸ τῆς ἡσύχου αὔρας, τῆς κόμης τῆς οἱ μαργαρίται καὶ οἱ ὕφυγροι δακτύλιοι, καὶ ὑπὸ τῶν βλεμμάτων τῆς τὴν λάμψιν ἐνόμιζέ τις ὅτι ἄστρον νέον ἀκτινοβόλον προβάλλει ἀπὸ τοῦ πόντου.

Ἐρειδίασεν αἰφνης, καὶ γλυκυτέρα ἀπέβη ἢ φύσις, καὶ
 θωπευτικώτεροι ἐπέπνευσαν οἱ Ζέφυροι, καὶ εὐωδέστερα
 ἤνθησαν τὰ ῥόδα καὶ τὰ ἄνθη εἰς τοὺς κήπους καὶ τοὺς
 ἀγρούς, καὶ ἡ θάλασσα ἀπέβαλε τὴν πικρίαν τῆς ὑπὸ
 τὴν γλυκύτητά ἐκείνην τοῦ μειδιάματός της. Εἶναι ἡ
 Ἀφροδίτη, εἶπον, ἡ Ἀφροδίτη, γεννώμενη ἀπὸ τοῦ
 κύματος, ἀφρόπλαστός, μειδιῶσα πρὸς τὴν φύσιν, καὶ
 σκορπίζουσα τὴν χάριν καὶ τὴν ἡδονὴν εἰς τὸν κόσμον!
 Ἀπῆλθον παραχρῆμα ἀπὸ τῆς ἀκτῆς, ὅπου, ἐξερχο-
 μένην τὴν εἶχον θεωρήσει, βαδίζουσαν ἀμέριμνον, ἐν
 μέσῳ ἐμπλήκτου σιγῆς καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ πλή-
 θους. Ἐκλείσθην εἰς τὸν οἶκόν μου. Καὶ τὴν εἰκόνα τῆς
 ἀδιάλειπτως ἔχων πρὸ ἐμοῦ, ἔγραψα, ὑπερήφανος, τὴν
 Ἀναδυομένην μου. Ποῦ ὑπάρχει ἤδη;» μοι εἶπεν ὁ Ἀ-
 πελλῆς. — «Ἀπωλέσθη,» ἀπήντησα, «καὶ μόνον ἐξ
 ἐκτύπων γνωρίζομεν τὸ θαυμάσιον ἔργον σου. Ἀπωλέ-
 σθη εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου ἐξ εὐλαθείας οὐδείς τεχνίτης
 ἐτόλμησε νὰ συντηρήσῃ τὰ φθειρόμενα χρώματα καὶ τὸ
 ξύλον, καὶ ἔνθα τοῦ ὠραίου ὁ ἔρως, μετὰ τὴν πτώσιν
 τῆς Ἑλλάδος, ἤθροισε τῆς καλλιτεχνίας τὰ ἀριστουρ-
 γήματα.»

«Πατρίς τοῦ ὠραίου,» εἶπεν ὁ Πραξιτέλης, «ἐστία
 τοῦ ἰδανικοῦ καλοῦ,» προσέθηκεν ὁ Ἀπελλῆς, «ἀνοικτιρ-
 μόνως σὲ ἐσύλησαν, ἐσύλησαν οἱ βέβηλοι τῶν τέκνων
 σου τὰ ἔργα, καὶ θὰ ἐσφετερίζοντο καὶ τῆς φύσεώς σου
 τὸ κάλλος, εἴαν εἶχον τὴν δύναμιν,» προσέθεσαν ἀμφο-
 τεροι. «Ποῖον τὸ κάλλος» εἶπεν ὁ Ἀπελλῆς «τοῦ ἀτ-
 τικοῦ τούτου ὀρίζοντος καὶ τῆς φύσεως τῶν Ἀθηνῶν!

Προσέσχεσ ποτέ Πραξιτέλεσ,» εἶπεν ὁ κορυφαῖοσ τῶν ζωγράφων πρὸσ τὸν μέγαν γλύπτην, «προσέσχεσ ποτέ ποῖαν ἔξοχον καλλονὴν ἀναπτύσσει ἢ δύσισ τοῦ ἡλίου, θεωρουμένη ἀπὸ τοῦ Παρθενῶνοσ; Εἰσ ὠκεανὸν γλυκέοσ φωτόσ πλέει τοῦ ἀστρου ὁ δίσκοσ, καὶ ἐνῶ αἱ ἀφροστώσχι ἀκταὶ καὶ τῶν ὀρέων αἱ κορυφαὶ βύφονται ὑποκυάνωσ, πέπλοσ ἐρυθρόσ ἀσθενήσ καὶ νεφελώδησ, διχυγέστατοσ καὶ αἰθέριοσ ἐκτείνεται ὑπερθεν ὁ πέπλοσ τῆσ ἠπίωσ οἰεγομένησ ἀτμοσφαίρασ. Μυρία χρώματα φωτεινὰ καὶ διαφανῆ διαδέχονται ἀλλήλα βραγδαίωσ εἰσ τὸ γλαυκόν, τὸ ὑπόχρυσον, τὸ ὑπέρυθρον στερέωμα. Λεπτὰ νεφύδρια, ἕκαστον τῶν ὁποίων φαίνεται ἐστία χρυσοῦ φωτόσ, πλανῶνται κούφωσ εἰσ τὸ ἀυγάζον κενόν. Ποῖα ταχύτησ τροποποιήσεωσ εἰσ τὸ σχῆμα, ποῖα γοργότησ εἰσ τοῦ χρώματοσ τὴν ἀκαριαίαν ἐνλλαγὴν! Τὸ ἐρυθρόν ἀπέβη ὑπέρυθρον, ὑποκύανον τὸ κυανοῦν, γαλακτώδεσ τὸ χρυσοῦν, μαργαριτόχρουν τὸ πρῶην ἠδέωσ φαῖόν. Πυκνοῦνται, ὑψοῦνται, λυοῦνται, ἀθροίζοῦνται πάλιν, καὶ πάλιν σκεδάζονται παίζοντα. Ἀπλέτωσ ἐνδύει αὐτὰ μὲ τὸ ὑστατον φῶσ τοῦ ὡήλιοσ, καὶ εἰσ τὸ διαφανέσ σῶμάτων εἰσδύουσχι ἀνωδύνωσ τοῦ σέλαοσ αἱ ἀκτῖνεσ, καταποντίζουσιν εἰσ κύμα γλυκυτάτου φωτόσ τὰσ ἀβράσ ἐκεῖνασ, τὰσ θελκτικὰσ, τὰσ ἀδιαλείπτωσ, δίκην Πρωτέωσ ἀπατηλοῦ, ἀφανιζομένησ καὶ δημιουργουμένησ ποικιλοτρόπουσ μορφάσ. Αὔρα χαλαρὰ ἐξώρισεν ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἰσ ἀδιοράτουσ ἔλυσεν ἀτμοὺσ τὰ χαριέστατα ἐκεῖνα νεφελώδη καὶ ποικιλόμορφα τῶματα. Λεῖον ἀπέβη τὸ στερέωμα, καὶ ἐν μέσῳ μεγαλοπρεποῦσ ἀκτινοβο-

λίας, ὑμνούμενος ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἀδόντων
 πτηνῶν, κατεδύθη εἰς τὸν ὠκεανὸν ὁ λαμπρὸς ἀναξ.
 Ἰφάνισθη χωρὶς νὰ κλείσῃ τὸν λάμποντα ὀφθαλμὸν του,
 ἐκρύβη δύσας, ἔν' ἀναφανῆ πάλιν εἰς τὴν ἀνατολήν.
 Εἰς τὴν ἀπόστασιν ἐν μέσῳ διαφανοῦς ποικιλοχρόου νε-
 φέλης, φαίνονται, χαριέντως ὑψούμενα καὶ ταπεινού-
 μενα τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου τὰ ὄρη. Σέ-
 λας ἀκτινοειδὲς πολύχρωμον καὶ πολύχρυσον στέφει τὰς
 κορυφὰς των. Ἰόχρους ὁ Ὑμῆττος δέχεται τὴν ἐσχάτην
 τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς ἀνταύγειαν, καὶ δειλῶς, τὸ ἤδη φθί-
 νον σέλας, θωπεύει τὰς κώμας τῶν σεμνῶν παρθένων τοῦ
 Ἐρεχθείου, καὶ τοὺς κίονας, καὶ τοὺς ἀετούς, καὶ τὰ
 μεγαλοπρεπῆ ἀνάγλυφα καὶ συμπλέγματα τοῦ Παρθε-
 νῶνος. Καὶ ὅταν, μετὰ τὴν δύσιν καὶ τῆς ἀμφιλύκης
 αὐτῆς, σιωπηλαὶ τῆς διαυγοῦς νυκτὸς αἱ πρῶται σκιαὶ
 καλύψωσι τὸν ἱερὸν βράχον, ὅταν τῆς ἀρξαμένης ἐσπέ-
 ρας ἡ γαλήνη ἐπικαθίσῃ μαλακῶς ἐπὶ τῆς φύσεως, καὶ
 ἀμβλυνθῶσι τὰ πρὶν ἠδέως ἀποσίλβοντα χρώματα, ὅταν
 εἰς μανδύαν διαφανῶς σκιερὸν καλυφθῇ τοῦ Παρθενῶνος
 τὸ ἱερόν, καὶ πνέουσα χαλαρῶς συρίζῃ διὰ τῶν κίωνων
 αὐτοῦ τῆς θαλάσσης καὶ τῶν ὀρέων ἢ ἀβρὰ αὔρα, ὧ
 Πραξιτέλες, προσέσχες ποῖα ἄφωνα αἰσθήματα πληροῦσι
 τὴν ψυχὴν, ποῖα ἰσχυρὰ σιωπηλῇ κατάνυξις ἀλίσκει τὸ
 στήθος, ποῖος πόθος κόσμου ἀγνώστου, θελκτικῶς εἰκο-
 νιζομένου ἐν ἡμῖν, κόσμου ὠραίου, μυστηριωδῶς θείου,
 κόσμου ἰδεωδῶς καλλιτεχνικοῦ, ἐλαύνει τότε καὶ κύρι-
 εὔει τὴν καρδίαν;» Ἐσιώπησε συγκεκινημένος ὁ Ἀπελ-
 λης. Καὶ ὁ Πραξιτέλης, — «Ναί,» εἶπεν. «Ἄλλ' ὅταν ἡ

Σελήνη, διαδεχομένη εἰς τὸ στερέωμα τὸν δύσαντα ἀδελφόν της, προβάλλη ὑπὲρ τὰ ὄρη, χέουσα τὸ μελαγχολικὸν φῶς της εἰς τὴν φύσιν, ὅταν, μὲ ἀργυράκτινον ὠχρὰν ἄλων στεφανώσῃ τὸν βράχον, τὸ ἱερόν της Παλλάδος καὶ τὰς Ἀθήνας, ὅταν σκορπίσῃ τὸ σιωπηλὸν καὶ σοβαρὸν μεγαλειόν της εἰς τὰ χλοάζοντα πεδία, εἰς τοὺς δρυμοὺς καὶ τὰ δάσῃ, εἰς τὰ ὄρη, εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τὴν γῆν, ποῖα διάφορα, ἀλλὰ βαθέα αἰσθήματα ἠδέως μελαγχολικά, ἐμπνέουσι τὴν ψυχὴν, καὶ ποίους πόθους εὐγενεῖς, ἀνεξηγήτως μυστηριώδεις, πόθους αἰσθητούς, ἀλλ' ἀνερμηνεύτους αἰσθάνεται ἡ καρδία, ἡ ποθοῦσα, ἀλλὰ μὴ δυναμένη νὰ ὀρίσῃ τί ποθεῖ, ἡ ἀλγοῦσα χωρὶς νὰ δύνηται νὰ ἐξηγήσῃ διατί ἀλγεῖ, ἡ μελαγχολῶσα, καὶ ἐν τῇ μελαγχολίᾳ ἀνκκουφιζομένη, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ διατί ἐμελαγχόλησε, καὶ πῶς, ἐνῶ πάσχει, ἀνεκουφίσθη ἐν τούτοις. Δάκρυα βρέχουσι τοὺς ὀφθαλμούς· δάκρυα ἀκούσια, ἀθόρυβα, ἀνευ λυγμῶν, δάκρυα καίοντα, ἀλλὰ τὴν δρόσον σκορπίζοντα καὶ τὴν παρηγορίαν εἰς τὴν περίλυπον ψυχὴν, καὶ τῆς καρδίας μετριάζοντα τοὺς πόνους καὶ τὰς πικρίας. Καὶ τότε ἡ ἐλκεσίπεπλος κόρη τοῦ Ἐρεχθείου, ἡ μειδιάσασα εἰς τὸ θεωπευτικὸν φίλημα τοῦ ξανθοῦ Φοίβου, μελαγχολᾷ, καὶ ὠραία πάντοτε, ἀνλαμβάνει τὴν ἐπιβλητικὴν αὐτῆς σοβαρότητα. Θὰ ἔλεγέ τις ὅτι μετενόησε διατί νὰ μειδιάσῃ εἰς τοῦ ἡλίου τὴν ἐσχάτην ἀκτίνα, καὶ ὅτι τῆς αἰδοῦς τὸ σεμνὸν αἰσθημα καὶ τὸ χρῶμα ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀκηλίδωτον ἐκεῖνο μέτωπον, τὸ αὐστηρῶς ἤδη συνοφρυωθὲν, καὶ εἰς τὴν χαρὰν τοῦ ἀθῶου ἐκείνου φιλή-

ματος ὑποκατέστη ὁ φόβος τῆς ὀργῆς τῆς ἀκάμπτου Ἀρτέμιδος, ἀσπαζομένης, αὐτῆς ἤδη, τὸ μέτωπον τῆς παρθένου καὶ τὴν κόμην, ἣν πρὸ μικροῦ μόλις κατεφίλησεν ὁ δῦσας ἀκτινοβόλος ἀδελφός της.»

Θ'

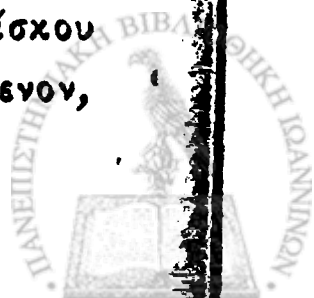
Ἢ ἀφίς τοῦ Ἀδριανοῦ

Ἐσίγησαν οἱ καλλιτέχνη. Ἄφωνον τὸ πλῆθος, ἠκολούθησε βραδέως τὸν δρόμον φερόμενον πρὸς τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισσοῦ καὶ τὸ Ὀλυμπιεῖον. Ἐνδιαφερόντως ἠρεύνων αἱ σκιαὶ τῶν οἴκων τὰ σχήματα, τὸν τρόπον τῆς χαράξεως καὶ τὸ πλάτος τῶν ὁδῶν, τὰ μέρη, ἀφ' ὧν διηρχόμεθα, ἐνδιατρίβουσαι εὐαρέστως εἰς τὰς ἀναμνήσεις, ὡς προῦκάλουν αἱ θέσεις αὐταί, ἐφ' ὧν εἶχον ἐγείρει ποτὲ τοὺς ἰδίους οἴκους οἱ κομποὶ οὗτοι Ἀθηναῖοι, ὧν τὰς σκιάς εἶχον ἤδη πρὸ ἐμοῦ. «Οὐδὲν τῶν ἡμετέρων οἰκημάτων ἔχνος σφίζεται που, οὐδεὶς βωμός, ἢ βάσις κἄν, οὐδεὶς Τρίπους ἢ Ἐρμαῖ,» ἔλεγον οἱ ἀρχαῖοι τῆς πόλεως κάτοικοι. «Πλῆρες ἐπέπνευσε τοῦ ὀλέθρου τὸ πνεῦμα!» — «Ζητεῖς βωμούς» ἔλεγον ἄλλοι «καὶ Ἐρμας. Ζητεῖς τοῦ σοῦ οἴκου τοὺς τοίχους καὶ τὰ ἐρείπια! Προφανῶς δὲν σὲ ἐθεράπευσεν ἀπὸ τῶν τοιούτων φαντασιοπληξιών ἡ θεὰ τοῦ Παρθενῶνος! Ἐρμας καὶ Τρίποδας ὄνειροπολεῖς, ἀφοῦ ἀνάρπαστος ἀπώλετο ἡ Πρόμαχος Ἀθηναῖα καὶ ἡ Παρθένος, καὶ ἀπηνῆς τοῦ ὀλέθρου ἡ χεὶρ διήλθε

καταστρέφουσα τὴν πόλιν καὶ τῆς Ἀκροπόλεως τοὺς νχοῦς;»

Χαρᾶς φωνῆ ἤχησαν κίρνης. Αἱ σκιαὶ εἶχον ἀναγνωρίσει τὸ Ὀλυμπιεῖον, καὶ διέκρινον, ὑπὸ τὸ ἀσθενέστατον φῶς τῆς σελήνης, τὰς κορυφὰς τῶν ἀπολειφθέντων κίωνων. Πλειστάκις τότε τοῦ Ἰλισσοῦ τὸ ὄνομα καὶ αἱ ὄχθαι ἀνῆλθον ἐπὶ τὰ χεῖλη τῶν Ἀθηναίων. «ὦ! πόσον ἐπόθησα τὰ δαψιλῆ καὶ διαυγῆ ρεῖθρά σου!» ἔλεγεν εἷς. «Καὶ ἐγὼ τὰς συνηρεφεῖς πλατάνους σου!» ἔλεγεν ἄλλος. «Τῶν ὄχθων σου τὴν πόαν, ἐφ' ἧς κεκλιμένος ἔβρεχον τοὺς ἐμοὺς πόδας εἰς τὸ δροσερὸν ὕδωρ σου!» προσέθετο τρίτος. «Ποία σκιά, ποῖον γλυκὺ μέτριον πνεῦμα, ψιθυρίζον διὰ τῶν πλατάνων σου, ἐνῶ ἐναρμονίως τοῦ διαυγοῦς ρεύματος ὁ φλοῖσθος ἐνοῦται μετὰ τοῦ ψιθύρου τῶν φύλλων, ἅτινα σαλεύονται ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν!» ἔλεγον ἕτεροι. «Αἱ κόραι παίζουσιν εἰς τὰς ὄχθας σου ἀμέριμνοι, καὶ τοὺς γέλωτας αὐτῶν καὶ τὰς εὐθύμους ὀρχήσεις καὶ τὰ σκιρτήματα δὲν ταρασσει πλέον ὁ φόβος νέου τινὸς Βορέα, ἀρπάζοντος τὴν Ὠρείθυιαν ἐν αὐταῖς ταύταις ταῖς ὄχθαις. Καίτοι ὑπέρτερος βιωτικῶν ἀναγκῶν, θὰ πῖω οὐχ ἥττον ἀπὸ τοῦ ρεύματος σου, Ἰλισσέ προσφιλέστατε,» εἶπεν εἷς.—«Καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὴν Ἐννεάκρουνον,» προσέθηκεν ἄλλος. — «Καὶ ἐγὼ,» — εἶπε φλογερὸς νεανίσκος, θὰ κρυβῶ ὀπισθεν τῶν πλατάνων, ἵνα ἴδω τὴν καλὴν Γλυκερίαν ἐπιστρέφουσαν ἀπὸ τῆς πηγῆς. Ἐνθυμῆσαι, Φαῖδρε, πυσάκις εἰς τοὺς τόπους τούτους συνηνητήσαμεν τὸν Σωφρονίσκου Σωκράτην, ὑπὸ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ἀκολουθούμενον,

πορευόμενον εἰς τὰς Ἰλισσεῖους ὄχθας, καθεζόμενον ἐπὶ τῆς χλόης, βαπτίζοντα πολλάκις τοὺς πόδας αὐτοῦ εἰς τὸ ρεῦμα, καὶ ὑπὸ τὴν διπλὴν μουσικὴν τοῦ ὕδατος καὶ τῶν φύλλων μελετῶντα τὰ ὕψιστα τοῦ κόσμου αἰνίγματα, διαλεγόμενον μετὰ τῆς δυνάμεως καὶ τῆς πειθοῦς ἐκείνης, ἣν γινώσκομεν πάντες οἱ ἀκούσαντες αὐτοῦ, καὶ λύοντα τὰ μεγάλα τῆς συνειδήσεως προβλήματα, καὶ τὰ ὕψιστα τοῦ νοῦ καὶ τῆς ψυχῆς θέματα! Ἀναμνήσεις γλυκερά! Πόσον ἠδέως συγκινεῖτε τὴν ἐμὴν καρδίαν καὶ τὴν ψυχὴν, καὶ εἰς ποίους γλυκεῖς ρεμβασμοὺς βυθίζετε τὸ ἐμὸν πνεῦμα!»

Ἡ ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ, ἣν ἀπροσδοκῆτως διέκριναν αἱ σκιαί, ἐκίνησε τὴν θορυβώδη αὐτῶν περιεργίαν. Ἠγνόουν τὸ ἀπειρόκαλον τόξον, καὶ ἡ ἐμφάνις αὐτοῦ ἐξέπληξε τοὺς καλαισθήτους Ἀθηναίους. Ἐσπευσαν παρὰ τὴν βᾶσιν τῆς ἀψίδος, ἐρευνῶντες τὸ ὕψος καὶ τὰς διαστάσεις, τὴν κομψότητα, τὸν ρυθμὸν. Ἐξεφράζοντο δυσμενῶς, τὸ δὲ βλέμμα αὐτῶν, τὸ ἐθισθὲν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν κιόνων τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων, μετὰ περιφρονήσεως ἐσρέφετο πρὸς τὸ βαρὺ ἐκεῖνο καὶ τέχνης παρηκμαχίας γέννημα. «Τί εἶναι;» μοι εἶπον, «καὶ τίνος ἕνεκα ἡ ἀψὶς αὕτη ὑψώθη ἐνταῦθα;» — «Πρὸς τιμὴν Ῥωμαίου αὐτοκράτορος,» ἀπήντησα. — «Πρὸς τιμὴν αὐτοκράτορος» εἶπον αἱ σκιαί «ὕψωσαν αἱ δημοκρατικαὶ Ἀθηναὶ θριαμβευτικὸν τόξον;» Καὶ λύπη βαθεῖα κατέσχε τὰς σκιάς. «Ναί,» ἀπήντησα, «ἀλλὰ δὲν ἦτο τύραννος. Ἠγάπησε τὰς Ἀθήνας, ἐθαύμασεν αὐτάς, πανίσχυρος, ἐσχόρπισεν ἀμέριστον ὑπὲρ

τῆς πόλεως τὴν εὐνοϊάν του, καὶ τιμὴν ἑαυτοῦ ὑπέλαβε νὰ συντηρήσῃ τὸ ὑφιστάμενον κάλλος τῆς πόλεως, διότι νὰ καλλύνη ἐπὶ μᾶλλον τὸ κλεινὸν ἄστυ τῆς Παλλάδος δὲν ἦτο δυνατόν.» Περιέργως ἐν τούτοις ἐθεώρουν πάντοτε τὴν ἀψίδα αἱ σκιαί. Μία τούτων ἀναβᾶσα ἐπὶ τῆς λιθίνης στήλης, τῆς συγκρατούσης τοὺς σιδηροὺς κρίκους, ἤρεύνα, ἀπὸ τοῦ μικροῦ ἐκείνου ὕψους, ἐπιμελέσερον τῆς ἀψίδος τὸ ὕψος. «Βλέπω γράμματα κατὰ τὸ μέσον,» εἶπεν «ἡμιφθαρέντα, ἀπὸ τοῦ χρόνου ἴσως, ἀλλ' εὐδιάκριτα». Ἀθροοὶ ἔσπευσαν αἱ σκιαί, καὶ κυκλώσασαι τὸ τόξον, τινὲς μὲν ὑψούμεναι ἐπὶ τῶν ποδῶν, ἄλλαι ἐνατενίζουσαι προσεκτικώτερον, καὶ ἄλλαι προσπελάσασαι ἐγγύτερον τὴν βάσιν, προσεπάθουν νὰ ἀναγνώσωσι τὴν ἐπιγραφὴν. Ἀλλὰ τὸ ὀλίγον φῶς τῆς σελήνης ἐκώλυε τὸν πόθον των. — «Τί λέγει;» μοὶ εἶπον. — «Εἶναι ἡ ἀναθηματικὴ, οὕτως εἰπεῖν, ἐπιγραφὴ,» ἀπήντησα. — «Καὶ λέγει, τί;» μοὶ εἶπον αἱ σκιαί, —

•ΑΙΔ ΕΙΣ ΑΔΡΙΑΝΟΥ ΚΟΥΧΙ ΘΗΣΕΩΣ ΠΟΛΙΣ•

εἶπον. Κραυγὴν ἀγανακτήσεως ἔρρηξαν αἱ σκιαί. «Πῶς;» ἀνεβόησαν, «δὲν εἶναι τῆς Παλλάδος, τοῦ Θησεῶς αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἀρκετὰ ἔνδοξον, ὥστε ἐδέησε, τιμῆς ἕνεκα, νὰ δοθῇ εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς, εἰς τοῦ Θησεῶς τὴν πόλιν, τὸ ὄνομα ῥωμαίου αὐτοκράτορος; Ἐὰν ἡ ἰταμωτέρα αὐθαιρεσία δὲν ἐπέβαλε τὴν βέβηλον ταύτην ἐπιγραφὴν, βεβαίως τὴν ὑπηγόρευσε ἢ εὐτελεσττέρα καὶ

ἢ μᾶλλον ποταπὴ κολακεία. Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς Ἀκροπόλεως θὰ εἶδεν ἡ πότινα Παλλὰς τὸ ἱερόσυλον τόλμημα, καὶ ἡ δικαία ὀργή της θὰ ἐπληξεν ἀμείλικτος τοὺς κατοίκους τῆς πόλεως, ἧτις, τιμωμένη μὲ τὸ ὄνομά της, ἔστερξεν, ἐὰν ἔστερξεν, νὰ ανταλλάξῃ αὐτὸ διὰ τοῦ ὀνόματος ξένου. Καὶ τί ξένον,» εἶπον ἀθρόαι αἱ σκιαὶ πᾶσαι, «καὶ τί ξένον δυνάμεθα, Ἀθηναῖοι ἡμεῖς καὶ Ἕλληνες, νὰ ζηλεύσωμεν; Ἐνδοξοτάτη τῶν πόλεων εἶναι ἡ ἡμετέρα. Ἐδῶ ἐκυοφορήθησαν πᾶσαι αἱ εὐγενεῖς ιδέαι, καὶ ἐμεγαλύνθησαν καὶ ὑψώθησαν ἐδῶ ἀειθαλεῖς καὶ πλουσίως ἐκαρποφόρησαν. Ἐδῶ ἠνθήσεν ἡ φιλοσοφία, ἡ ποίησις, ἡ ῥητορικὴ, ἡ καλλιτεχνία. Ἐδῶ ἐλατρεύθη ἡ Ἐλευθερία, ἐδῶ ἐθεμελιώθη ἡ Δημοκρατία, καὶ τὸ ἐν παντὶ ὠραῖον καὶ ἀρμονικὸν προήχθη ἐδῶ εἰς τὸ ἀκρότατον καὶ ἀνυπέβλητον αὐτοῦ ὕψος. Ἑλληνικὸν αἷμα ἔσωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς δουλείας, καὶ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐλύτρωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς ἠθικῆς δουλείας. Καὶ τοῦ πνεύματος τούτου ὁ ἡγήτωρ ὑπῆρξεν αἱ Ἀθηναί. Ῥινίσασαι αὐταὶ τῆς δουλείας τὰ ὑλικά δεσμὰ, ἐρρίνισαν καὶ ἔθραυσαν τὰ δεσμὰ τῆς πνευματικῆς δουλείας. Αἱ Ἀθηναί, ἡ ἐστία τῆς ιδέας, τῆς σοφίας τὸ κέντρον, τῆς θείας τέχνης ὁ βωμός. Αἱ Ἀθηναί, ἡ πρώτη τῶν ἑλληνίδων πόλεων, ἡ Ἑλλάς τῆς Ἑλλάδος. Αἱ Ἀθηναί, αἱ γεννήσασαι τοὺς περιφανεστάτους τῶν σοφῶν, τῶν ῥητόρων, τῶν πολιτευτῶν, τῶν ποιητῶν, τῶν στρατηγῶν, τῶν καλλιτεχνῶν. Αἱ Ἀθηναί, αἱ δεξάμεναι, ξενίσασαι καὶ τιμήσασαι τῆς Ἑλλάδος πάσης τὰ πνεύματα. Αἱ Ἀθηναί, τὸ εὐ-

πρόσδεκτον, τὸ ὑπερήφανον τοῦτο ἄσυλον πάσης ἀτυ-
 χοῦς, πάσης παραγνωριζομένης ἢ διωκομένης μεγαλο-
 φυτας! Καὶ ἔχουσιν ἀνάγκην νὰ ζητήσωσιν ἔξωθεν αἱ
 Ἀθηναίαι τιμὴν τινα οἰανδήποτε καὶ παρ' οὔτινος δῆποτε;
 Καὶ ποία εἶναι ἡ τιμὴ αὕτη, καὶ ποία δύναται νὰ ᾔηται,
 καὶ τίς, ἀκέραιον ἔχων τὸν νοῦν, δὲν θαλίλιγγιάσῃ, κα-
 λούμενος νὰ παράσῃ τιμὴν εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ δὲν θὰ
 ὀργισθῇ, ὑπολαμβάνων εἰρωνείαν καὶ χλεύην δεινὴν καὶ
 ὕβριν τοιαύτην πρότασιν ἢ ἐπίκλησιν! Σφοδρῶς ὠργί-
 ζόντο αἱ σκιαί. Τὸ φιλόδημον αἶσθημα τῶν ἀρχαίων
 Ἀθηναίων, ἡ ἔμφυτος ἐλληνικὴ ὑπερηφάνεια εἶχε
 τρωθῆ ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἀψίδος τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ
 ἡ μνήμη τοῦ κλέους τῆς πόλεως, τῶν ἀνδραγαθημάτων
 αὐτῆς, τῆς ἀφθίτου δόξης τῆς, τῶν νικῶν, ἃς ἐνίκησέν ἐν
 τοῖς πολεμικοῖς ἀγῶσι καὶ τοῖς πνευματικοῖς, ἐξῆρε τὸ
 ἀκμαῖον ὑψηλόφρον αἶσθημα τῶν πολιτῶν, ἐξέκαיע τὴν
 φιλοτιμίαν καὶ ἐκίνει τὴν γλῶσσαν εἰς μομφήν, ψέγουσαν
 δριμύως τὴν ἐπιγραφὴν καὶ τὴν τιμητικὴν ἀψίδα τοῦ
 Ῥωμαίου αὐτοκράτορος.

I'

Ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Αἱ ὄχθαι τοῦ Ἰλισσοῦ

Ὅτε προσεπελάσαμεν τὰ λείψανα τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀ-
 λυμπίου Διός, λύπης κραυγαὶ ἔσχισαν τὸν αἰθέρα.
 «Τοῦτο ἀπέμεινε μόνον!» εἶπον οἱ Ἀθηναῖοι. «Λόγω

μεγέθους τὸ Ὀλυμπιεῖον προσιωνίζετο καὶ ἦτο ὁ εὐρύ-
 τατος, τῶν ναῶν. Ἦδη σπονδύλους τινὰς μόνον βλέ-
 πομεν κατὰ γῆς, καὶ ὀλίγους κίονας, ὀρθίους ἔτι, ἀσυν-
 δέτους, γυμνοὺς τοῦ κάλλους αὐτῶν, λιποψυχοῦντας,
 τραυματίας οὐπω καταπεσόντας ἐκ τῶν πληγῶν καὶ
 τῆς ἐξαντλήσεως». «Ὁ χρόνος» ἀπήντησα «καὶ τί
 δὲν ἀλλάσσει, καὶ τί δὲν καταστρέφει ὁ ἀκαμπτος, ὁ
 ἀδυσώπητος αὐτὸς χρόνος!» Ἐνδιαφερόντως αἱ σκιαὶ
 ἔψαυον τοὺς εἰς τὴν γῆν κάτακειμένους σπονδύλους,
 ἐθεώρουν τὸ κιονήκρανον, παρετήρουν τοὺς ὀρθίους, καὶ
 εἰσδύουσαι ἔβλεπον, διὰ τῶν κενῶν τῶν κίωνων, στίλ-
 βουσαν ἀσθενῶς, ὑπὸ τὸ φῶς τῆς σελήνης, τὴν θάλασ-
 σαν τοῦ Φαλήρου. «Ποία ῥυθμοῦ διαφορά,» ἔλεγον, «καὶ
 πόσον εἶναι καταφανῆς τοῦ χρόνου καὶ τῆς παρακμῆς
 ἢ ἐπίδρασις. Εἶναι ὑπερύψηλοι μὴπως ὅμως τὸ μέγεθος
 καὶ ὁ ὄγκος δίδει τὸ κάλλος καὶ τὴν κομψότητα; Σύγ-
 κρινον» ἔλεγον αἱ σκιαί, «σύγκρινον τὸν κίονα τοῦτον,
 τὸν ὑπὸ κιονοκράνου κορινθιακοῦ στεφόμενον, πρὸς τὸν
 σοβαρὸν τοῦ Παρθενῶνος καὶ τὸν ἀνεκφράστως κομψὸν
 τοῦ Ἐρεχθείου. Ποῖον σέβας ἐμποιεῖ, ποῖαν σοβαρό-
 τητα μετὰ σεμνῆς καλλονῆς ἀποπνέει ὁ δῶριος ἐκεῖνος
 ῥυθμός! Ποῖαν ἀβρὰν καλλονὴν, ποῖαν χαριεστάτην τέ-
 χνην, ποῖαν περίκομψον γοργότητα ἔχει ὁ ἰώνιος! Ἡ
 Τέχνη, ἐπινοοῦσα τοὺς δύο τούτους ῥυθμούς, ἐξήνεγκε τὸν
 ὕστατον αὐτῆς λόγον. Δὲν γνωρίζω τί πλεόν μεγαλο-
 πρεπές, τί πλεόν χαρίεν, τί μᾶλλον σεμνοπρεπές ἢ κομ-
 ψὸν ἠδύνατό τις νὰ πρὸσθέσῃ, ἀφιστάμενος τῶν δύο
 τούτων ῥυθμῶν καὶ ἐπινοῶν τρίτον.» — «Τὸν ὀφείλο-

μεν» εἶπεν ἄλλη σκιά «εἰς τὴν σύμπτωσιν ἐξ ὀλοκλήρου, καὶ εἰς τὸ τετραυματισμένον φιλόστοργον αἰσθημα, τὸ θέν παρὰ τὸν τάφον τῆς νεάνιδος ἐν Κορίνθῳ τὴν ἀνθοφόρον κέραμον. Ἐπέπνευσεν ἡ ἀνοιξίς, καὶ ἡ ἀκμάσασα ἀκάνθα ἐνέδυσσε διὰ τῶν φύλλων αὐτῆς καὶ περιέβαλε διὰ στροφῶν ἐλικοειδῶν τῆς κέραμου τὸ σῶμα. Ἄλλ' ἀνασταλείσα ἐκαμπυλώθη πλειότερον πρὸ τῶν χειλέων τῆς κέραμιδος. Εἶδεν οὕτω διηρητισμένον τὸ σκεῦος ὁ ἀρχιτέκτων Καλλιμαχός, τυχαίως διερχόμενος ἐκεῖθεν, καὶ ὁ κορινθιακὸς ῥυθμὸς καὶ τὸ φερόνυμον κιονόκρανον ἐγενήθη τρίτον, ἀύξησαν τὰ γνωστὰ τοῦ ἰωνίου καὶ δωρίου ῥυθμοῦ.

Ἐνῶ τῶν σκιῶν τινες διελέγοντο περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ναοῦ, τῆς θεμελιώσεως αὐτοῦ ἐπὶ Πεισιστράτου, τῆς βραδέως χωρούσης ἀνεγέρσεώς του καὶ τῶν μεταβολῶν καὶ τροποποιήσεων, εἰς ἃς ἐπανειλημένως ὑπεβλήθη τὸ εὐρύτατον τέμενος, ἕτεραι σκιάι πρόσελθοῦσαι, — «Δὲν ἀκούομεν» μοὶ εἶπον «κελαρύζον τὸ ρεῦμα τοῦ Ἰλισσοῦ, οὔτε τῶν δένδρων αὐτοῦ τὸν ἡδὺν ψίθυρον. Ξηραὶ φαίνονται αἱ ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ. Χλόη καὶ πῶα πύκνῃ ἐκάλυπτεν αὐτὰς ἄλλοτε. Ἀκμαία, ἀπὸ τοῦ ὑγροῦ ἐδάφους ἀντλοῦσα ζωὴν, ἔθαλλεν ἡ πλάτανος, καὶ γλυκεῖα ἐφέρετο, διὰ τοῦ ρεύματος καὶ τῶν κλάδων, αὔρα ὄροσερά. Αὐχμὸς κρατεῖ ἤδη καὶ ξηρασία! Γυμνὸς φαίνεται ὁ Ὑμηττός, γυμνὰ τὰ περίξ, ξηραὶ αἱ πρῶην χλοάζουσαι ὄχθαι, καὶ, ἀνυδρον τὸ ρεῖθρον τοῦ Ἰλισσοῦ, διψαλέον ἀναζητεῖ καὶ ὕδατος μόλις σταγόνα.» — «Ναί, ἀπῆντησα. Ἐφοῦ τὰ πάντα ἠλλαξαν, εἰς τῆς ἀλλα-

γῆς τὸν νόμον ὑπέκυψε καὶ ὁ Ἰλισσός. Ἐλπίζω ὅτι δὲν ἐξηράνθη· ἐκαλύφθη ἡ κοίτη του, ἐτράπησαν ἀλλαχοῦ τὰ ρεύματά του, ἀλλ' ἡμέραν προσεχῆ δαψιλὲς ὕδωρ θὰ δροσίση τὸ ρεῦμα. Ἡδὴ ἤρχισαμεν ἐμφυτεύοντες τὰς ὄχθας· ἐπέδωκεν ἡ πλάτανος, καὶ ὅταν διερχώμεθα ἐκεῖθεν, ἀναμιμνησκόμεθα ὑμῶν, τῆς ἐποχῆς σας, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Φαίδρου, τοῦ Κέβητος, τοῦ Ἀγάθωνος, τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ Ἀπολλοδώρου, τοῦ Γλαύκωνος, τῆς σοφῆς ἐκείνης Διοτίμας, τῆς φίλης καὶ διδασκαλίσης τοῦ Σωκράτους. Ἀναμιμνησκόμεθα τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μετὰ τοῦ θείου διδασκάλου, ὃν νομίζομεν ὅτι βλέπομεν κατακείμενον εἰς τὴν χλόην, διαλεγόμενον περὶ ψυχῆς, περὶ τοῦ ἀληθοῦς, περὶ τοῦ καλοῦ, περὶ τόσων ἄλλων ὑψίστων θεμάτων, καὶ προσέχομεν μὴπως ἀκούσωμεν που πλανώμενον ἔτι τῆς φωνῆς του τὸν ἦχόν. Μᾶς ἀπερροφήσατε ἐντελῶς», εἶπον πρὸς τὰς σκιάς. «Οὐδὲ βῆμα δυνάμεθα νὰ χωρήσωμεν χωρὶς ὁ νοῦς ἡμῶν ν' ἀναδράμῃ εἰς σας, καὶ νὰ θαυμάση τὴν ἐποχὴν σας. Διατελοῦμεν ὑπὸ τὸ κράτος τῆς δουλείας σας, ἀλλὰ δουλείας ποθητῆς καὶ γλυκερᾶς. Μᾶς διέπετε, καίτοι ἀποθανόντες, μᾶς ἐνθουσιάζετε, καίτοι μὴ ὑπάρχοντες. Ὑπάρχει τι ἰδικόν σας εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ἡ πνοή σας, οὕτως εἶπειν, ἡ κομψότης σας, ἡ εὐγλωττία σας, ἡ ἀνέφικτος καλαισθησία σας, τοῦ πνεύματός σας ἡ σπινθηροβολία, τῆς λαλιᾶς σας ἡ χάρις, τῶν τρόπων σας τὸ ἐράσμιον. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους νομίζομεν ὅτι βλέπομεν ἔτι τὰ ἴχνη σας. Φεῦ! εἶναι ἀπάτη, εἰναι φαντασιοπληξία, ἀλλὰ θέλει τις, ποθεῖ νὰ ἀπα-

τάται μαζί σας, ἢ νὰ διατελῆ ἐν τῇ πραγματικότητι μετὰ τῶν ζώντων! Καὶ οὐχὶ ἡμεῖς μόνοι, τὰ τέκνα, οἱ ἀπόγονοί σας, οἱ φλογεροὶ θαυμασταί σας. Ὁ κόσμος σύμπας ρεμβάζει εἰς τὴν ἐποχὴν σας,» εἶπον πρὸς τὰ πλήθη τῶν σκιῶν. «Πικρά, ἀλλὰ ποθεινοτάτη τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἡ νοσταλγία, βασανίζει τὰς καρδίας μας. Εἴμεθα ἐξόριστοι· ἐξόριστοι, στεναζόντες εἰς τὴν ἀνάμνησιν ταύτην, καὶ ὀξύτερον φλεγμαίνει τὸ διακαές ἡμῶν αἰσθημα, ἀναλογιζομένων ὅτι εἴμεθα Ἰξίονες, τρέχοντες κατόπιν σκιᾶς ἀπατηλῆς, φανταζόμενοι, ζητοῦντες, ὄνειροπολοῦντες τὰς Ἀθήνας σας, τὰς Ἀθήνας ἐκεῖνας, ἃς οὐδέποτε εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπολαύσωμεν. Διατί νὰ πάσχωμεν τοσοῦτον; Ποῖον εἶναι τὸ θέλητρον, ὅπερ δὲν ἐξήντησαν οἱ αἰῶνες, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ ἐξαντλήσῃ ἡ αἰωνιότης, καὶ ὅπερ μας μεθύει εἰς θείας ἡδονῆς γόητρον, καὶ εἰς στεναγμοὺς μας βυθίζει ἀκολούθως, ψηλαφῶντας καὶ ζητοῦντας τὰς Ἀθήνας, τὰς Ἀθήνας τῆς ἐποχῆς σας! Μὴ εἶπητε ὅτι ἀπεθάνετε. Οὐδεὶς μὴ εἶπη ὅτι ἀπέθανον αἱ ἀρχαῖαι Ἀθῆναι. Καὶ σεῖς καὶ αὐταὶ εἰσθε ἀθάνατοι. Τὸ γῆρας δὲν ἐπέσκηψεν ἐπὶ τῆς πόλεως, οὔτε ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σας. Νεάζει πάντοτε ἡ ἀειθαλῆς ἐποχὴ σας, καὶ ἀνέσπερον παραμένει πάντοτε τὸ ἀκτινοβόλον φῶς, τὸ καταυγάζαν ὑμᾶς καὶ τὸ ἄστυ. Σεῖς, μὴ ὑπάρχοντες ἤδη, εἰσθε ζηλευτοί, διότι ἐζήσατε τότε. Ὑπάρχοντες ἡμεῖς εἴμεθα ἀξιολύπητοι. Οἱ ταλαίπωροι! Εἶδομεν ἡμεῖς Σωκράτη; Εἶδομεν τοὺς Περσομάχους, ἠκούσαμεν τὸν Πλάτωνα καὶ τοὺς τραγικούς, τὸν Εὐπολιν καὶ τὸν Ἀρι-

στοφάνη; Εἶδομεν τὸν Φειδίαν καταβιβάζοντα τὸν Ὀλυμπον εἰς τὴν γῆν, καὶ τὸν Πραξιτέλη ἐμφυσῶντα τὴν ῥώμην, τὴν χάριν, τὸ κάλλος, τὴν ζωὴν, τὴν σεμνότητα, τὴν ἡδυπάθειαν, τὸ σφρίγος εἰς τὴν σπαργῶσαν καὶ ἀπτὴν σάρκα; Εἶδομεν τὸν Ἀπελλῆν ἐγκλείοντα εἰς τεμάχιον ξύλου τὸ οὐράνιον τῆς Κύπριδος κάλλος, καὶ ἐντὸς πίνακος στενοῦ δεσμεύοντα καὶ ἀναπαριστῶντα τῆς φαντασίας καὶ τοῦ πνεύματος τὰς εἰκόνας, τῆς καρδίας τοὺς φλέγοντας πόθους καὶ τὰ ἰνδάλματα; Εἶδομεν τὸν Ζεῦξιν γράφοντα τόσα, ἀπολεσθέντα φεῦ! καὶ καταποντισθέντα ἀριστουργήματα, ἠτενίσσαμεν τὸν Πολύγνωτον, τὸν Τιμόκνη, τὸν Παρράσιον, τὸν Πρωτογένη; ἤκούσαμεν τοὺς ῥήτορας εἰς τὴν Πνύκα, ἐθεωρήσαμεν ἀκεραίαν τὴν Ἀκρόπολιν, καὶ ἐγονυπετήσαμεν ἐνεοί, ἐκμεμηδενισμένοι ἐκ θαυμασμοῦ καὶ ἐκπλήξεως πρὸ τοῦ γιγαντιαίου, πρὸ τοῦ ἀνεκφράστου, τοῦ ἀδᾶπανήτου τοῦ ἀνερμηνεύτου κάλλους τοῦ Παρθενῶνος; Οἰκτεῖρατε ἡμᾶς. Μετὰ μικρὸν εἰς τὴν ζωὴν θὰ ὑποσνρέψω ἐγώ, εἰς τὸ μνήμα, εἰς τὴν σωματικὴν ἀνυπαρξίαν σεῖς. Σας ζηλεύω. Σεῖς, σεῖς ζῆτε, καὶ ὄχι ἡμεῖς! Ἀθηναῖοι, Ἀθηναῖοι ἀπαράμιλλοι, ἀμίμητοι, Ἀθηναῖοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων εἶναι ἡμίθεος, καὶ πλεῖστοι εἶναι θεοί! Ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς δόξης σας, ἀπὸ τῆς ὑπάρξεως, ἦν τοῦ μνήματος ἢ ἀνυπαρξία ἀδυνατεῖ δι' ὑμᾶς νὰ καταφθείρη, ἀπὸ τοῦ αἰγλήεντος κλέους σας, ἀπὸ τῆς ἀφθάρτου καὶ ἀνεξαντλήτου καὶ ἀϊδίου ὑπεροχῆς σας, ἀπὸ τῆς ἀθανασίας σας αὐτῆς, οἰκτεῖρατε ἡμᾶς τοὺς νεκροὺς καίτοι ζῶντας, σεῖς οἱ ἀθάνατοι καίτοι θανόντες!»

ΙΑ'

Πλατωνισμός και Χριστιανισμός

— « Ἐπίγονε, ἀκατάσχετος σὲ ἐλάυνει ἐνθουσιασμός, » μοὶ εἶπον αἱ σκιαί. « Ἡ φλεγμαίνουσα φαντασία σου περιβάλλει διὰ χρωμάτων λαμπρῶν καὶ εἰκόνων θελκτικωτάτων τοὺς χρόνους καὶ τὴν ἐποχὴν μας. Δέξαι τὰς εὐχαριστίας ἀνδρῶν, ὧν εἶσαι συμπολίτης. Ἐκεῖ πέραν, » μοὶ εἶπον αἱ σκιαί, « ἐν μέσῳ τῆς σκιώδους ἀτμοσφαιρας, φῶς ἀσθενὲς ὑποτρέμει, ὀδηγὸς οἶνει, ἐνθαρρύνων τὸν διαβάτην εἰς τὴν κοπιώδη πορείαν, καὶ δεικνύων τὸν δρόμον καὶ τὸ τέρμα, εἰς ὃ θὰ σωθῆ, θαλασσομαχῶν ἐν μέσῳ τῆς θυέλλης τοῦ βίου καὶ τῶν σκοπέλων. Τί εἶναι ; » — « Τὸ μικρὸν φῶς, » ἀπήντησα, « ὅπερ ἐκάστην νύκτα ἀνάπτεται εἰς τὴν πύλην τοῦ νεκροταφείου. Εἶναι τῶν Ἀθηναίων τὸ κοιμητήριον ἐκεῖ. Ἀληθὲς ἄσυλον ἀπαραβίαστον μ.σ. δέχεται, συντρίμματα ἤδη, καὶ εἰς τὸν περίβολον ἐκεῖνον τὸν σεπτὸν ἀνευρίσκομεν τὴν γαλήνην, καὶ προσδοκῶμεν τὴν ἐλπίδα νὰ συναντήσωμεν ὄσους ἀπῆλθον πρὸ ἡμῶν, ὄσους ἐκαλύψαμεν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ ὧν ἀνεπίληστον καὶ ἱεράν τηροῦμεν πάντοτε τὴν προσφιλῆ μνήμην. » Σύννοια ἐπεχύθη εἰς τὰς ὄψεις τῶν σκιῶν. « Ναί, » εἶπον πᾶσαι καὶ ὁμοθύμως. « Εἶναι λιμὴν, ὁ βεβαιότατος πάντων καὶ ὁ ἀσφαλέστατος, τὸ κοιμητήριον. Καὶ ἡ εἰρήνη, καὶ ἡ ἀνύπαρκτος ἐν τῷ κό-

σμφω γαλήνη βεβαία και ἀτελεύτητος ὑπάρχει ἐκεῖ. Ἄλλὰ τοῦ θανάτου ἡ ἰδέα δὲν πρέπει, ὑπὸ φρικτῶν συν-
 οδῶν ἀκολουθουμένη, νὰ πτοῇ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πνεῦμα. Εἶναι ἀτέλεια, εἶναι ἡ οἰκτίστη τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦ
 ἀσθένεια, ὅτι δὲν δύναται, δὲν θέλει νὰ ἀτενίσῃ ἀπαθῶς
 τὸ φάσμα τοῦ θανάτου, ὅτι δὲν δύναται νὰ λυτρώσῃ τὸ
 πεφοβισμένον πνεῦμα αὐτοῦ ἀπὸ τῶν μορμολυκείων,
 ἅτινα αὐτὸς μόνος δημιουργεῖ, και νὰ θεωρήσῃ μὲ βλέμμα
 ἰλαρὸν τὸ τέλος, τὸ εὐεργετικὸν αὐτὸ τέλος, ὅπερ, ἐλε-
 οῦσα τὰς ἀνθρωπίνους συμφοράς, καταπέμπει ἡ εὐσπλαγ-
 χνος και σοφὴ φύσις, ἡ φύσις αὐτὴ ἡ δοῦσα και τοῦ τέλους
 τούτου τὴν ἀνώδυνον ἀρχήν. Ὁ θάνατος εἶναι ὕπνος, εἶ-
 ναι ἀνάπαυσις μετὰ κοπιώδη πορείαν, εἶναι βίου ἀλλαγὴ,
 εἶναι εἰς ἄλλην σφαῖραν μετάβασις και τελειοποιήσις τοῦ
 ὄντος, ὅτε ἔζησεν ὀσίως, εἶναι λιμὴν ἤσυχος διανοιγόμε-
 νος μετὰ θαλασσοπλοῖαν τρικυμιώδη και ἀδιάλειπτον.
 Θαυμασίως ὁ ἡμέτερος Πλάτων, τοῦ Σωκράτους και
 τὰς ἰδίας ἐξηγῶν ιδέας, διηυκρίνησεν, ἐφόσον εἶναι
 διαλευκάνσεως δεκτικὸν και εἰς τῶν ἀνθρώπων τὰς ἀν-
 τιλήψεις προσιτόν, τὸ ζήτημα τοῦτο. "Ἡθελέ τις εἰπεῖ
 ὅτι ἀφοῦ τοῦ Πλάτωνος ἡ ἀπέραντος διάνοια εἰσέδου
 εἰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς και καρδίας τὰ βάθη, ἀφοῦ
 ἀνέτεμε και ἠρμήνευσε τὰς πολλὰς λεπτὰς τῶν ἀποριῶν,
 ἀφοῦ ἐξήγησε τὰ πλείοτερον μεταφυσικὰ τῶν αἰνιγ-
 μάτων, και ἀπήντησεν εἰς πάσας τῆς συνειδήσεως τὰς
 ἀγωνιώδεις ἐρωτήσεις, ἀφοῦ κατεσίγασε τῆς καρδίας
 τοὺς φόβους και κατέσπειρε τὴν ἐλπίδα και τὸ φῶς
 ὅπου ἡ ἀπόγνωσις και τὸ σκότος ἐκράτει τὸ πρόσθεν,

προσείδεν εἶτα ἀπτοήτως καὶ ἀτενῶς τὸ φάντασμα τοῦ θανάτου, καὶ διὰ τοῦ ἐξόχου πνεύματός του ἀπεγύμνωσεν αὐτὸ τῆς φρικαλέας, ἀλλ' ἀπατήλης περιβολῆς, ὑφ' ἣν κατεπτόει τὰ πνεύματα τῶν ἀθλίων βροτῶν. Πολύτιμον χρῆμα τοῦ Πλάτωνος τὰ ἔργα, » εἶπον αἱ σκιαί. « Ἐσώθη τὸ περὶ Πολιτείας αὐτοῦ, ἐσώθη τὸ περὶ Νόμων, ἐσώθησαν οἱ Διάλογοί του; » — « Ναί, » ἀπήντησα. « Ἐσώθησαν εὐτυχῶς. » — « Καὶ ὁ Φαίδων; » ἐπυνέλαθρον αἱ σκιαί. « Ναί, » ἀπήντησα, « καὶ ὁ Φαίδων. » — « Θαυμάσιον ἀνάγνωσμα, » μοὶ εἶπον αἱ σκιαί. « Σταλάζει παρμυθίαν εἰς τὴν καταχειμαζομένην ψυχὴν καὶ πράννει τῆς καρδίας τὴν ἀγωνίαν, τὴν ἀπεγνωσμένην ἀποκαρτέρησιν, τὸ ἀρόρητον ἄλγος. Ἐὰν ἡ μάθησις καὶ ἡ σοφία ἦναι ἀνάμνησις τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς γνώσεως ἄλλου κόσμου, ἀνάμνησις παρακολουθήσασα ἐν τῇ γῆ τὸν ἐκεῖθεν ἐλθόντα νὰ διανύσῃ εἰς τὴν σφαῖραν ταύτην τὸν τεταγμένον τῆς ρυλακίσεώς του χρόνον, βεβαίως ὁ Πλάτων, δημιουργῶν ὅπως ἐδημιούργησε διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ καὶ τῶν μὴ ἀποσβεσθεισῶν ἀναμνήσεων τοῦ κόσμου, ὅπου εἶχε ζήσει, βεβαίως ὁ Πλάτων, μέγας καὶ ἀνυπέρβλητος ἐν τῇ γῆ, ἦτο τοιοῦτος, καὶ ὑπέρτερος ἴσως ἐκεῖ, ὁπόθεν κατήλθε, καὶ ὅπου, νοσταλγῶν οἶονεῖ, ἀδιαλείπτως ἔτεινε νὰ ὑψωθῆ καὶ νὰ φθάσῃ τὸ δαιμόνιον αὐτοῦ πνεῦμα. Εἶναι οὐ μόνον τῶν συγγραφέων ὁ γλαφυρότερος, ἀλλὰ καὶ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν ἰδεολόγων ὁ ἐντελέστερος καὶ ὑψιπέ-^{μαλῶν}τερος, » μοὶ εἶπον αἱ σκιαί. « Καλῶς ἀναγινωσκόμενα, καὶ ὀρθῶς νοούμενα, τὰ ἔργα αὐτοῦ αἴρουν ἀπὸ τῶν γηίνων ἀθλιότητων τὸ πνεῦμα, ἰαίνουσι τῆς καρδίας τὸ

τραῦμα, ἀνακουφίζουσι τῆς ψυχῆς τὸ δεινὸν ἄχθος.» —
 «Ναί,» ἀπήντησα. «Τοῦ Πλάτωνος τὰ ἔργα θεωροῦν-
 ται καὶ εἶναι τὸ κορυφῶμα τῆς ἀνθρωπίνης ἐμπνεύσεως
 καὶ ἐξάρσεως, καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου τὸ καλλιτεχνικῶς
 ἀνυπέρβλητον ὄριον. Διδάσκουσι, μεταρσιοῦσι, πα-
 ρηγοροῦσιν. Εἶναι κῶδιξ, ἐγκλείων τοῦ ἀνθρωπίνου
 πνεύματος τὴν σοφίαν, εἶναι ὑψίστη καὶ εὐγενεστάτη
 ποίησις ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ, εἶναι φῶς διαλύον τὸ σκό-
 τος, εἶναι μουσικὴ ἐρμηνεύουσα ἐννοίας ὑψηλάς, εἶναι
 φωνὴ θεία ἠχήσασα πρὸ τοῦ πληρώματος τοῦ χρόνου,
 εἶναι ὀφθαλμός, ἰδὼν πρὸ τῆς ὥρας, καὶ διακρίνας διὰ
 τῆς ἀσαφείας καὶ τοῦ ζόφου τοῦ μέλλοντος. Οἱ Ἕλ-
 ληνες ὑπερηφάνως καὶ εὐγνωμόνως ἀτενίζομεν πρὸς αὐ-
 τόν. Ἄλλ' ἔχομεν πρὸς τοῦτον καὶ ἕτερον κώδικα με-
 στὸν ὑψίστης ἠθικῆς, καὶ ἀπτώτου ἀληθείας, κώδικα
 εἰσηγούμενον τὴν φιλανθρωπίαν, ἐπιτάσσοντα τὴν μα-
 κροθυμίαν, μορφοῦντα ψυχὴν καὶ καρδίαν, παρηγο-
 ροῦντα τοὺς δυστυχεῖς, ἀπαμάσσοντα τῆς συμφορᾶς τὸ
 δάκρυ, ἐπιδέοντα τοῦ σώματος τὴν πληγὴν, πραύ-
 νοντα τῆς καρδίας τὸ ἔλκος. Κώδικα οὐρανόπεμπον,
 ὑπὸ τὰ παραγγέλματα τοῦ ὁποίου ἐγκαρτεροῦμεν, διὰ
 τῶν ὀδυνῶν τοῦ βίου καὶ τῶν καταιγίδων, καὶ ὑπὸ τὴν
 θείαν τοῦ ὁποίου ἀκτινοβολίαν ἐλπίζομεν ὅτι θὰ ἐπα-
 νεύρωμεν ἡμέραν τινὰ τὴν τρίβον ἐκείνην, τὴν ἀγου-
 σαν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν, ἀπὸ τοῦ μνήματος
 εἰς τὸ φῶς, ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν λαμπρὸν καὶ αἰώνιον
 κόσμον, ὅπου, ἐν ἀρρήτῳ μακαριότητι, ἀναπαύεται
 ὑμνούμενον τὸ Ὑπέρτατον καὶ Πάνσοφον Ὄν, τοῦ Σύμ-

παντος ὁ Ἄναρχος καὶ Ἀτελεύτητος Δημιουργός. Ἐάν, ἀναγινώσκοντες τὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος καὶ εἰσδύοντες εἰς τὰς ἐννοίας των, ἀτενίζωμεν ἀφόβως τὸ μορμολύκειον τοῦ θανάτου, ἀναγινώσκοντες τὸν κώδικα, περὶ οὗ λαλῶ, προσβλέπομεν χαίροντες, ἐάν ὑπῆρξαμεν δίκαιοι, καὶ μετ' ἐλπίδος ποθητῆς εἰς τὴν πεπρωμένην καὶ πανυστάτην τοῦ βίου μας στιγμὴν. Τοῦ Πλάτωνος ὁ νοῦς ἀπεγύμνωσε τῶν φανταστικῶν φόβων τὸ φάσμα τοῦ θανάτου. Ὁ τὸν κώδικα ὁμῶς ὑπαγορεύσας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἀληθείας θανῶν κατενίκησε τὸν θάνατον, συνέτριψε αὐτόν, καθεῖλε τὴν δυνάμιν του καὶ ἐφύτευσε τὴν παρήγορον ἐλπίδα ἐκεῖ, ὅπου ἀπόγνωσις μελανὴ ἐκράτει ἄνευ Αὐτοῦ, ὅπου βρυχωμένη ἐπλανᾶτο ἀπιστίως ἢ Ἐριννὺς τῆς ἀμφιβολίας περὶ τοῦ μέλλοντος, ἐκεῖ, ὅπου, πᾶσαν εὐλογητὴν καὶ ἱερὰν προσδοκίαν ἀπειλῶν νὰ καταπνίξῃ, ἴστατο ὁ καρδιοβύρος δισταγμὸς καὶ ἡ ἀπελπιστικὴ καὶ φαρμακερὰ ἀπιστία, κηρύττουσα ὅτι τὰ πάντα ἔληξαν εἰς τὸ βάθος τοῦ μνήματος, ὅτι τὸ σκότος τοῦ τάφου ὑποτυπᾷ τὸ σκότος τοῦ μέλλοντος, ὅτι ἡ ὑπαρξίς δὲν διαδέχεται τὴν διὰ τοῦ θανάτου ἀνυπαρξίαν, ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ὁ εὐσεβής, ὁ ταλαιπωρηθεὶς ἐν τῷ βίῳ καὶ διανύσας ὀσίως καὶ ὀδυνηρῶς τὸ πικρὸν στάδιον τῆς ζωῆς δὲν δρέπει πέρα τοῦ τάφου τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ τῆς καρτερίας τὸ γέρας.» Προσεκτικῶς, συγκεκινημένοι, ἤκουον αἱ σκιαί.— «Ἀπροσδόκητα δι' ἡμᾶς λαλεῖς,» μοι εἶπον. «Ὁ κώδιξ βεβαίως θὰ ἦναι ἐξ ἀποκαλύψεως. Τιοῦτον ἔχοντες βιβλίον πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἦσθε δυστυχεῖς, καὶ τί δύνασθε νὰ ποθῆτε πλείοτερον, τοι-

οὔτον κεκτημένοι θησαυρόν; Καὶ ὀνομάζεται τὸ θεῖον τοῦτο βιβλίον, τὸ διανοίγον ἀσφαλῶς τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ Ἵπέρτατον, Ὅν, τὸ ἐμφυτεύον φεγγαβόλον τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν ἀγίαν καὶ βάσιμον προσδοκίαν, τὸ κατασρέφον τὸ ἔλκος τῆς ἀμφιβολίας τῆς ψυχῆς, καὶ τὸ ἄλγος τῆς καρδιάς, τὸ λῦον τὰ τρομερὰ καὶ ἀκοίμητα τῆς συνειδήσεως πρόβλήματα καὶ σταλάζον τὴν παρηγορίαν καὶ τὴν πεποιθήσιν εἰς τὴν φρίκην τῆς δισταζούσης ψυχῆς, ὀνομάζεται πῶς τὸ θεῖον τοῦτο βιβλίον;» μοι εἶπον μετὰ βοῆς αἱ παμπληθεῖς ἐκεῖναι σκιαὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. — «ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ,» ἀπήντησα.

Σιωπὴ θρησκευτικὴ ἐσφράγισε τῶν Ἀθηναίων τὰ χεῖλη: Ἀλλ' αἴφνης ἀνεπήδησαν συντάραχθεῖσαι αἱ σκιαί. Τὰ σκότη τῆς νυκτὸς ἤρξαντο ἡρέμα λυόμενα. Ἐωθιναὶ αὔραι ἔψαυσαν τὰ ὑπερήφανα αὐτῶν μέτωπα, καὶ κώδωνος ἐκκλησίας ἦχος ἠκούσθη πόρρωθεν ἠχῶν. Ὁρθώθησαν ἐν βίᾳ αἱ σκιαί. Ἰδὴ γλυκεῖται ἀπαυγαί, ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ Ὑμηττοῦ ἐπιφανεῖσαι, ἠραίωσαν ἐπὶ μᾶλλον τὸν σκιώδη πέπλον τὸν καλύπτοντα τὴν ἀττικὴν φύσιν. Ἀσθενῶς ἐφωτίσθη ὁ Παρθενῶν, καὶ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ ἀέτωμα, ἔρημὸν τῶν θεῶν συμβολικῶν ἀριστουργημάτων του, ἠτοιμάσθη νὰ δεχθῆ τὸ πρῶτον ἀγνὸν καὶ φωταβόλον φέλημα τῆς πρώτης ἀκτίνος τοῦ ἡλίου. Ἀπὸ τῶν στύλων τοῦ ναοῦ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐνθους ἐστράφη πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ὀλόκληρος ὁ Δῆμος. Ἡ σιωπηλὴ αὐτοῦ κατάνυξις ἠρμήνευσε εὐγλώττως τὰ αἰσθήματα, ἅτινα τὸν κατεῖχον. Τὸν προσεῖδον, τὸν ἀπάραιμλλον αὐτὸν Δῆμον, ἐνατενί-

ζόντα συγκεκινημένον τὴν Ἀκρόπολιν του καὶ τὸν Παρθενῶνα. Καὶ ὅτε ἄβρὰ ἦ Ἡὼς ἐσκόρπισε τὰ ῥόδα της εἰς τὴν Ἀνατολήν, ὅτε, θυμοειδεὶς τοῦ Φαέθοντος οἱ ἵπποι ἐφάνησαν ἰπτάμενοι, καὶ ταχὺ τὸ μέλαν τῆς Νυκτὸς ἄρμα ἔφευγε πρὸς τὴν Δύσιν, ὅτε σέλας χρωμάτων φωτεινῶν ἠύγασεν εὐλαβῶς τὸ ὕψος τοῦ ναοῦ τῆς Παρθένου, ἐσγράφη ὅπου ἴδω ἄπαξ ἔτι τὸν Δῆμον. Ἄλλ' εἶχεν ἀφανισθῆ! Μόνος τὴν πρωϊνὴν ἐκείνην ὥραν ἐθεώρησα προβαίνοντα τὸν Ἥλιον ἀπὸ τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ἀποτίνοντα τοῦ θαυμασμοῦ καὶ τῆς εὐλαβείας αὐτοῦ τὸν φόρον εἰς τὸν ἱερόν τῆς Ἀκροπόλεως βράχον, διὰ τοῦ ἀκτινοβόλου στέμματος, ὅπερ, πλέξας διὰ τῶν χρυσῶν ἀκτίνων του, ἔθετε, τὴν ὥραν ἐκείνην, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἀθανάτου καὶ σεπτοῦ βράχου.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὴν ἐπομένην νύκτα, ἅμα σκιωθείσης τῆς φύσεως, ἀνηλθον τὴν Πνύκα. Σκότος καὶ σιωπὴ ἐκράτει εἰς τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον; φῶς καὶ ζωὴ εἰς τὸν ἐσωτερικόν. Ἡ ἀντίθεσις ἐκείνη τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου πρὸς τὸν ἐξωτερικόν, ἀντίθεσις ὀδυνηρὰ, ἀπεργαζομένη κατὰ τὸ πλεῖστον τὴν κυριωτάτην αἰτίαν τῶν δυσθυμιῶν καὶ τῶν ἀγωνιῶν ἡμῶν; ἀνεδείκνυε λαμπρότεραν ἔτι, ἐὰν ἦτο δυνατόν, τὴν φωτεινὴν, τὴν γόησσαν εἰκόνα τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων καὶ τῶν Ἀθηναίων, τὴν ἀδιαλείπτως ἐκτυλισσομένην ἐν τῇ ἐμῇ φαντασίᾳ. Ἐρημος, ἡμῖν ἐν τῷ θελκτικωτέρῳ κόσμῳ, τῷ βιώσαντι καὶ δράσαντι ἐπὶ τῆς γῆς. Μόνος, διέτριβον ἐν τῇ θαυμασιωτέρᾳ κοινωνίᾳ τῇ λαμπράσῃ ποτέ, καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς ὁποίας ἀποτελεῖ τὸν κύριον, τὸν μοναδικὸν σταθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος, ἐν ῥίστρῳ, καὶ μέθῃ ἡδονικῇ θεώρουσής ἀπὸ τῆς ποιητικῆς ταύτης σκοπίδος διελαύνουσας τὴν ἐν παντὶ κομψότητα, τὸ ἐν παντὶ μεγαλεῖον, τὸ ἐν παντὶ εὐγενές καὶ ἀναμφισβητήτως ἀνυπερέβλητον. Ταχέεται παρήρχοντο ἐν τούτοις αἱ ὥραι. Τὰ ἄστρα ἐφώτιζον τὸν οὐρανόν: Διάττοντες, δόξης ἐφημέρου εἰκόνας, ἔσχιζον ἐνίο-

τε τὸ ὑπὸ γλαυκὸν στερῶμα. Εἰς τὴν γῆν ἔφεγγον ὀλίγα μύλις φῶτα, καὶ εἰς τὴν θάλασσαν, ἡρέμα παρερχόμενοι, ἐρχίνοντο τῶν πλεόντων πλοίων οἱ φανοί. Ποῖα μυστήρια καὶ αἰσθήματα, ποίους ῥεμβασμούς, ποῖα ὄνειροπολήματα, ποίας ιδέας ἐκκολάπτει ἡ νύξ καὶ ἡ ἐρημία! Διατί, ἀδυσώπητος εἰς τοὺς φλογεροὺς τῆς γνώσεως πόθους, τοὺς ἀναμοχλεύοντας τὰ ἔγκατα τῆς καρδίας ἡμῶν, διατί ἀδυσώπητος; ἀδιάφορος, περιφρονητικὴ ἢ πολυώνυμος αὐτῆ Δύναμις, ἢ πανταχοῦ τῆς δημιουργίας διακεχυμένη, κρύπτει τὴν γνῶσιν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ κοιμίζῃ τῆς γνώσεως τὸν ἀχαλίνωτον πόθον, χωρὶς νὰ ξηραίνῃ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει ἀδιαλείπτως ἀναβλύζουσαν πηγὴν τῆς νοήσεως, χωρὶς νὰ κατασιγάξῃ τὸ τυραννικὸν αἰσθημα τῆς καρδίας τὸ ἀκαταπονήτως καὶ ἀενάως ἐλαῦνον ἡμᾶς εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν διάγνωσιν, τὴν ἀνακάλυψιν καὶ τὴν ἐξήγησιν κεκρυμμένων μυστηρίων ὑπερτέρων τοῦ νοῦ μας, οὐχὶ ὅμως καὶ ὑπερτέρων τῆς ἀσαφοῦς ἀντιλήψεώς μας;

Ψυχρότεροι ἔπνεον ἄνεμοι. Προσῆγγιζεν ἡ Ἥως, ἀλλ' αἱ φίλταται τῇ ἐμῇ καρδίᾳ σκιαὶ δὲν εἶχον ἔτι φανῆ. Τὰς συνεκράτησεν ἄρα γε τὸ μνημα, ἢ μήπως, ὀργίλος ὁ Πλούτων, ἀπηγόρευσε τὴν ἀνοδὸν αὐτῶν εἰς τὴν γῆν καὶ τὴν θέαν τῆς πόλεως, ὑπὲρ ἧς, καὶ νεκρὰ ἔτι, ἔπαλλεν ἐνθουσιῶσα ἡ μεστὴ φιλοπατρίας καρδιά των; Μελίκρατα, οἶνόν ἡδὺν καὶ ὕδωρ εἰχον ἐκεῖ, κριὸν μέλανα ἀργίποδα, βούν στείραν ἢ ἀμνὸν πάλλευκον, ἠθελον θύσει εἰς τοὺς ὑποχθονίους, καλῶν ἀπὸ τοῦ βάθους τῆς γῆς τῶν νερτέρων τὰς σκιάς, περιμένων αὐτὰς

νὰ ἐξέλθωσι, καὶ δίκην μελισσῶν νὰ πῶσιν ἀπὸ τῶν μελικράτων καὶ τοῦ αἵματος τῶν σφαγίων. "Ἐτοιμος νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν Ἄδην ὁ ἐνσώματος καὶ ἔμψυχος Ὀδυσσεύς, ἐπικαλεῖται, θύων, τὴν εὐμένειαν τῶν ὑποχθονίων θεῶν, καλῶν τὸν Τειρεσίαν καὶ τῶν νεκρῶν ἐταίρων καὶ τῶν νεκύων τὰ κάρηνα καὶ τὰς σκιάς, αἵτινες φαίνονται μετ' ὀλίγον ἐξερχόμεναι ἀπὸ τοῦ σκοτεινοῦ χάους·

.....αἱ δ' ἀγέροντο

ψυχαὶ ὑπὲξ ἐρέβους νεκύων κατατεθνηώτων.
 Νύμφαι τ' ἠΐθεοί τε πολὺτλητοὶ τε γέροντες,
 παρθενικαὶ τ' ἀταλαί, νεοπερθεὰ θυμὸν ἔχουσαι,
 πολλοὶ δ' οὐτάμενοι χαλκήρεσιν ἐγχείησιν,
 ἄνδρες ἀρηίφατοι βεβρωτώμενα τεύχε' ἔχοντες·
 οἱ πολλοὶ περὶ βόθρον ἐφοίτων ἄλλοθεν ἄλλος
 θεσπεσίη ἰαχῆ... ¹

Ἄλλ' αἱ ὦραι παρήρχοντο καὶ τῶν ἐμῶν Ἀθηναίων τὰ νεφελώδη εἰδῶλα οὐδαμοῦ τῆς Πηνυκὸς ἐφαίνοντο. «Γετέλεσται!» ἔλεγον. «Ἡ λήθη, ἡ εὐεργετικὴ αὕτη θεότης, ἐπέσκηψεν ἐπὶ τὰ πνεύματα τῶν σκιῶν καὶ, ὠχριάσασα, ἀπεσβέσθη ἐντελῶς ἀπὸ τῆς διανοίας αὐτῶν τῆς γῆς καὶ τῶν κατοίκων τῆς ἡ ἀνάμνησις.»

Ἡ ἀπόγνωσις κατέκλυσε τὴν καρδίαν μου. Εἶναι φρικτὸν νὰ ἐθισθῇ τις εἰς τὴν θέαν καὶ τὴν συναναστροφὴν προσφιλεστάτων καὶ θελκτικῶν ὑπάρξεων, καὶ ἐν μιᾷ

¹ Ὀδυσ. Δ. 36.—43.

στιγμῇ ν' ἀπολέσῃ ἑσαεὶ τὰ ἀγαπητὰ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδίας του ὄντα, μεθ' ὧν εὐδαιμόνων διήνυσεν ὥρας τινὰς εὐτυχίας, τὰς μόνας τοῦ πικροῦ βίου. « Ἐλησμονήσαν, » εἶπον, « καὶ ἡ Πνύξ δὲν θὰ ἴδῃ πλέον τὸν Δῆμον τῶν Ἀθηναίων καὶ τοὺς μεγάλους αὐτοῦ ἄνδρας, ἀναφαινομένους πάλιν καὶ λαλοῦντας ἀπὸ τοῦ κλεινοῦ λίθου. » Συντετριμμένος ἔκλειον τοὺς ὀφθαλμοὺς ἵνα παραδοθῶ εἰς τὸ ἄλγος τῶν ἐμῶν σκέψεων, ὅτε, ἁρμονικῶς εἰς τὰ ὠτὰ μου ἤχησεν ὁ συνήθης προάγγελος ψίθυρος, καὶ οἱ διανοιχθέντες ὀφθαλμοὶ προσεῖδον εὐφροσύνως καθιπταμένας καὶ προκυπτούσας τὰς σκιάς. Ὡ ἀνακούφισις, πάσης ἄλλης ἡδονικωτέρα, ὦ παραμυθία ἐλεῆμον, πόσον ἐπράϋνας τὴν νοσηλοῦσαν εἰς τὴν θέαν καὶ τὴν συναναστροφὴν τῶν καρδίαν μου! Ἠγέρθην, καί, ἐνδίδων εἰς τὴν πρώτην ὀρμὴν τῆς καρδίας, ἔσπευσα εἰς συνάντησιν τῶν σκιῶν. Ἀλλ' ἐκρατήθην! Ἄλυτος σοβαρότης, βαθέια μελαγχολία, βλέμματος καὶ ἤθους δεινὴ ἀυστηρότης ἐκράτουν εἰς τὰς ὄψεις τῶν σκιῶν. Ἦσαν αἱ αὐταί, ἀλλὰ τὸ ἦθος ἦτο διάφορον. Ὅπου, χθὲς ἔτι, ἐπήνθει, ἔτοιμον νὰ διανοιγῆ, μειδίαμα συμπαθές, ἢ στυγνότης ἐκράτει ἤδη; καὶ ἄλγους μυχίου ἔκφρασις ὑποκατέστη εἰς τὴν μελίχιον ἐκείνην προσήνεια, ἧς ἡ δύναμις εἶχε φυγαδεύσει ἀπὸ τοῦ προσώπου αὐτῶν τοῦ μνήματος καὶ τοῦ θανάτου τὴν πελιδνὴν καὶ κεκονιαμένην σφραγίδα. Ἴτι εἶχε συμβῆ ἡδυνάτου νὰ μαντεύσω. Σαφῶς ὕμῳς ἔβλεπον, ὅτι ἔκτακτόν τι ἐπετελέσθη, ἢ ἔμελλε τὴν νύκτα ἐκείνην νὰ τελεσθῆ. Αἴφνης προσβλέπω τὸν Δημοσθένη. Λησμονῶν τὸ μέγεθος τοῦ

άνδρός, ἀνοίγω τοὺς βραχίονας, καὶ σπαίρων ἐκ συγκι-
νήσεως, σπεύδω νὰ τὸν ἐναγκαλισθῶ. Μὲ δέχεται ἐκεῖ-
νος ἡσύχως· ψαύει εὐμενῶς τὸ πρόσωπόν μου, καί, —
«Εἶναι ἡ τελευταία νύξ,» μοὶ λέγει, «καθ' ἣν βλέπο-
μεν τὰς Ἀθήνας μας. Θεώρησον μετὰ προσοχῆς περὶ
σέ. Ἴδέ! Ὁ Δῆμος σύμ.πας, καὶ σύμ.παντες οἱ ἔξοχοι
τῶν Ἀθηνῶν πολῖται συνήχθησαν τὴν ὥραν τρυτὴν
ἐδῶ, εἰς τὴν Πνύκα, ὅπως προσφωνήσωσι τὸ ὕστατον
τὴν προσφιλεῖ πόλιν τῶν Ἀθηνῶν!»

Ἐστράφην καὶ ἔμφοβος ὠχρίασα. Ἡ φωνή μου ἐφε-
σμεύθη, ἡ κατάπληξις εἰσήλασεν εἰς τὴν καρδίαν μου.
Ἐνεὸς ἀπέμεινα· ἄφωνος, ἔμπληκτος, ἐχμεμηδενισμέ-
νος! Ἀπὸ τοῦ Θεσέως ἄχρι τοῦ Δημυσθένους, πάντες
οἱ ἔξοχοι τῶν Ἀθηνῶν πολῖται καὶ ἡγήτορες, βασιλεῖς,
νομοθέται, στρατηγοί, ναύαρχοι, πολιτευταί, φιλόσοφοι,
καλλιτέχναι, ῥήτορες, ὅ,τι ἔξοχον, ὅ,τι τέλειον, ὅ,τι
ὑψηλὸν καὶ μέγα παρήγαγον αἱ Ἀθηναίαι, ὁ κόσμος δη-
λονότι, ἦτο ἐκεῖ, ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Πνυκὸς σκε-
πτικός, σιωπηλός, μεγαλοπρεπέστατος, πάθους φιλοπά-
τριδος· βλέμματα ῥίπτων πρὸς τὸν βράχον τῆς Ἀκροπό-
λεως καὶ τὴν καθεύδουσαν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν. Ποῖον
Πάνθεον ἠδύνατο νὰ συγκριθῆ πρὸς τὴν παναθηναϊκὴν
ἐκείνην συνέλευσιν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων! Ὡσεὶ ὑπὸ
σπασμῶν ἠφαιστειῶν δονουμένη ἐσαλεύετο ἡ Πνύξ! Ἐ-
νόμιζέ τις ὅτι ὁ βράχος δὲν ἀντέχει, δὲν δύναται νὰ
βαστάσῃ τὰς μεγαλοφυΐας ταύτας τῆς ἀνθρωπότητος,
καὶ εἰς ἄχρι τοῦ κόσμου ἡμῶν ἦτο δυνατόν νὰ φθάσωσι
τῶν ἄλλων ἀπείρων κόσμων αἱ μυστηριώδεις φωναί, βε-

βαίως ὑπερήφανος θὰ ἤκουεν ἡ Γῆ μας τῆς εὐτυχίας αὐτῆς ὑφαινόμενον τὸ ἐγκώμιον, καὶ τὸν δίκαιον πανηγυρικόν. Κοιλὰς δυστυχίας, τοιούτους φιλοξενῶν ἄνδρας, δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ὁ ἡμέτερος πλανήτης. Θνητοὶ αὐτοὶ καὶ ἐφήμεροι, ἀπέβησαν ἀθάνατοι καὶ αἰώνιοι. Καὶ ἀπὸ τῆς λαμπηδόνης τῆς ἰδίας εὐκλεοῦς ἀθανασίας καὶ τῆς δόξης, ἀποσπάσας ἕκαστος φωτεινὴν μαρμαρυγὴν ἔστεψε δι' αὐτῆς καὶ φιλοστόργως ἐκόσμησε τῶν Ἀθηνῶν τὸ ὑπερήφανον μέτωπον. Ποία πόλις ἔσχε ποτὲ τοιούτους υἱούς; Ποῖον ἄστρῳ δύναται νὰ συγκριθῆ πρὸς τὸ ἀθάνατον τῆς Παλλάδος, τὸ καταβιβάσαν εἰς τὴν γῆν τοὺς οὐρανοὺς, καὶ εἰς τῶν οὐρανῶν τὰ ἰδεώδη ὕψη ἀναβιβάσαν ἑαυτὸ, τὴν ἀνθρωπότητα καὶ τὴν γῆν;

Ἦτο ἡ στιγμή μεταξὺ βαθείας νυκτός, καὶ τῆς πρώτης, ἀδιοράτως πως αὐγαζούσης, Ἡοῦς. Ὁχρίων τὰ ἄστρα εἰς τὸ στερέωμα· τὰ φῶτα εἶχον σβεσθῆ εἰς τὴν γῆν. Ὡρα μεταβατικὴ ἦτο ἐκεῖνη, μεγαλοπρέπης, ἐπίσημος, σοβαρὰ ὦρα, καθ' ἣν ἄρχουσα συστέλλουσα τὸν μανδύαν αὐτῆς ἡ Νύξ, καὶ διαστέλλουσα τὴν φωτεινὴν αὐτῆς γλαῖναν ἡ κροκόπεπλος Αὐγή. Μυστήρια ἐκράτουν εἰς τὸν οὐρανόν, μυστήρια ἐξετυλίσσοντο ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐσίγησε πᾶς φθόγγος· ἀδιατάρακτος ἐπῆλθε σιωπὴ καὶ ἀπόλυτος ἐκράτησεν εὐλάβεια.

Πομπὴ ἀπροσδόκητος ὤφθη τότε εἰς τὰ ὕψη τῆς Πηνυκός. Θούριοι πολεμικῶν σαλπίγγων ἤχοι ἠκούσθησαν, καὶ φωναὶ ποικίλων λαῶν, καὶ φθόγγοι παντοδαπῶν διαλέκτων, καὶ νίκης παιᾶνες, καὶ ἥττης στεναγμοί, καὶ φρικτὸς βαρύγδουπος βρόμος, ὡς εἰ παμμέγιστος

ἤπειρος σεισθεῖσα συνετριβή καταπεσοῦσα, καὶ εἶτα
 πάναρμόνιος ὕμνος, εἰς ἑλληνικὴν ψαλλόμενος φωνήν,
 καὶ ἐγκωμιάζων σοφίαν ἑλληνικὴν καὶ ἔγερσιν μεγαλο-
 πρεπή, παγκάλου καὶ εὐρυτάτου πνευματικοῦ καὶ ὑλι-
 κοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ γήϊνον ἐκεῖνο Πάνθεον, τῶν
 Ἀθηναίων ὁ Δῆμος ἐστράφη πρὸς τὸν δεινὸν βρόντον,
 τὸν συνταράσσοντα ἀενάως τὸ ἔδαφος καὶ ἀδιαλείπτως
 ἠχοῦντα εἰς τὸ κενόν. Τέθριππον ἄρμα θριάμβου ἐπεφά-
 νη χωροῦν ἀκαθέκτως. Ἀνέστειλεν ὁμῶς τῶν ἵππων τὴν
 ὀρμητικὴν φοράν, ἅμα ἐνατενίσας τοὺς Ἀθηναίους, ὁ
 ἄγων τὸν θριάμβον, καὶ τὸ ἱπτάμενον ἄρμα, μόλις σα-
 λευόμενον ἤδη, ἐπιψαύει κούφως τῆς δεδοξασμένης Πνυ-
 κὸς τὸ ἱερὸν ἔδαφος. Τὸ ἄρμα ἔστη, καὶ μετ' αὐτοῦ τοῦ
 ἀκολουθοῦντος ἀπειραρίθμου, καὶ πολυγλώττου, καὶ
 πολυεθνοῦς πλήθους ὁ ἀτελεύτητος ἐσμός. Νίκη, γιγαν-
 τιαίας ἐκτείνουσα πτέρυγας, ἠγεῖται τῆς μεγάλης καὶ
 πολεμικῆς πομπῆς. Ὅπισθεν τοῦ ὑπερηφάνου ἄρματος,
 ἀλύτως δεδεμένος, ἀκολουθεῖ ἰκέτης, ὁ Θρίαμβος, πει-
 θήνιον ἔχων τὸ ἦθος, καὶ ἐμπλήκτως προσβλέπων τὸν
 ἥρωα, ὅστις, ἑλληνικὴν φέρων πανοπλίαν, Νίκης καὶ
 Πολιτισμοῦ κρατῶν σύμβολα, ξίφος αἱματόφυρτον μετὰ
 κλάδου ἐλαίας συμπλεχθέν, ἴσταται ἀκτινοβόλος, ὡς
 θεὸς Ὀλύμπιος σελαγίζων ἐπὶ τοῦ ὕψους. Νᾶ ἦτο ὁ
 Ἄρης;... Νᾶ ἦτο ὁ Ἀπόλλων, Τὸ πρῶτον τότε εἰς τὴν
 Πνύκα, ἐνώπιον τῶν Ἀθηναίων, δὲν ἐμφανίζεται ὡς νι-
 κητής. Εὐγενῆ καὶ ὑπερήφανον ἔχει ὁ ἥρωϊς τὴν μορφήν.
 εἶναι λευκός, ἠδέως ἐρυθρὸς τὸ πρόσωπον, κλίνων ἡσύ-
 χως πρὸς τὸν εὐώνυμον ὦμον τὸν αὐχένα. Ὑγροὺς ἔχει

τούς ὀφθαλμούς, καί, κεραυνοφόρος, κρατεῖ εἰς τὴν χεῖρα
 τὸν ἄμερδαλέον ἄγγελον τῶν φλεγομένων νεφῶν. Ἡ χά-
 ρις καὶ ἡ ῥώμη ἐπανθεῖ εἰς τὸ πρόσωπον ἐκεῖνο καὶ εἰς
 τὸ σῶμα. Πολέμων ἀστραπαῖ καὶ λάμπεις μαχῶν ἑξα-
 κοντίζονται ἀπὸ τοῦ ἐπιβλητικοῦ αὐτοῦ βλέμματος,
 καὶ ἡδιστον ἀποπνέει ἡ σὰρξ αὐτοῦ, τὸ στόμα, ἡ χρῶς.
 Βεβαίως εἶναι θεός! Θεός, ἀμβροσίας ἄρωμα διαχέων
 πέριξ αὐτοῦ. Νεύει, καὶ τὰς πτέρυγας ταπεινοῦσα
 προσπίπτει ἡ Νίκη, καὶ δονεῖται τῆς Ἀσίας τὸ ἔδαφος,
 καὶ σαλεύεται τῆς Εὐρώπης ἡ γῆ. Ἀνατείνει τὴν
 χεῖρα, καὶ ἔντρομος πτήσσει ὁ δέσμιος Θρίαμβος, ἀκο-
 λουθῶν εὐπειθῶς τὴν μυστηριώδη καὶ μεγάλην πομπήν.
 Ἐνατενίζει ὁ ἥρωσ εἰς τὸ κενὸν καὶ τρέμουσιν οἱ λαοί,
 καὶ φωνὴν εὐγνώμονος εὐφημίας βάλλουσιν εἶτα, καὶ
 πάλλονται τὰ ἑδάφη, καὶ ἀνατρέπονται θρόνοι, καὶ
 δεσμῶται προσάγονται βασιλεῖς, καὶ συγκυκῶνται ἀπέ-
 ραντοι πόλεις, καὶ ἀντηχοῦσι φρικταὶ καὶ ἄνυδροι ἔρη-
 μοι, καὶ Κράτη θεμελιοῦνται, καὶ κτίζονται νέα πόλεις,
 καὶ μετὰ τὴν ἑκπληκτὸν ἀνθρωπότητα ἑκπληκτοὶ ἀτε-
 νίζουσιν ἐπίσης ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου οἱ θεοὶ καὶ τὰ
 μάντεϊα, τῶν θεῶν ἡ γλῶσσα ἐπὶ τῆς γῆς, Θεοῦ υἱὸν
 ἀήττητον ἑξαγγέλλουσι τὸν ἥρωα, καὶ ἄφῶνος ἵστα-
 ται ἑξεσθηκῶς πρὸ αὐτοῦ ὁ κόσμος, ἐνῶ αὐτὸς περίλυ-
 πος στενάζει, διότι εἶναι στενὰ ἡ γῆ, καὶ ὁ κόσμος πε-
 περασμένον στάδιον πρὸ τῆς ὁρμῆς τοῦ μεγαλοφυοῦς
 πνεύματός του, καὶ τοῦ πύθου τῆς μεγάλης καρδίας του,
 ὅπου οὐδέν, οὐδέν ἀφήκεν αὐτὸς ἐκτὸς τῆς ἐλπίδος!..
 Ψυχρῶς ἐνητένισε πρὸς τὴν πομπήν τῶν Ἀθηναίων ὁ

Δῆμος. Ποία δόξα, ποῖον μεγαλεῖον, ποία ἀκμὴ ἠδύ-
νατο νὰ ἐπηρεάσῃ ἄνδρας τοιούτους!

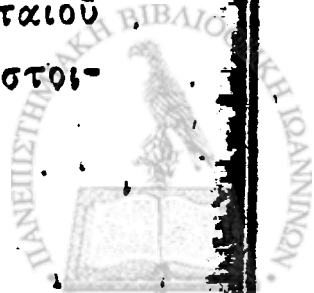
Ἐν σπουδῇ, ἅμα θεωρήσας τοὺς Ἀθηναίους, κατήλθεν
ἀπὸ τοῦ ἄρματος αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος, ὁ ἠμίθεος ἢ
ὁ θεός. Προῦχώρησε μικρόν, καὶ ἀφελὼν τὸ στέμμα ἔ-
κυψε βαθέως τὴν κεφαλὴν του. Αὐτὸς ὁ οὐδὲν πτοη-
θεὶς, ὁ οὐδέποτε θαυμάσας, ἐπτοήθη ἐκ σεβασμοῦ, καὶ
ἐθαύμασεν ἐκ τιμῆς. «Εὐγνωμονῶ» εἶπεν «εἰς τοὺς θεούς,
διότι ἐγεννήθην Ἕλλην. Ὑπερήφανος ἀναμιμνήσκομαι
ὅτι Ἡρακλείδης εἰμι καὶ Αἰακιδῶν αἷμα ῥέει, ἐκ μη-
τρὸς, εἰς τὰς φλέβας μου. Καὶ ποία δόξα ὑπερτέρα τῆς
δόξης νὰ καλεῖται τις συμπολίτης καὶ ἀπόγονος τοιού-
των ἀνδρῶν,» εἶπε συναρπαζόμενος ὁ ἥρωας καὶ ἀτενίζων
τὸν Δῆμον καὶ τοὺς ἡγήτορας αὐτοῦ! «Πεδία καὶ ἀχταὶ
τῆς Ἀττικῆς, ἱερὰ πόλις τῶν Ἀθηνῶν, Ἑλλάς, τῶν
θεῶν καὶ τῶν ἡρώων σεμνὴ πατρίς, ἀπὸ τῆς ἀναμνή-
σεως καὶ τοῦ παραδείγματός σας ὀδηγούμενος, σας ἐξε-
δίκησα, μετὰ τὰς νίκας καὶ τὰ τρόπαιά σας, εἰς τὸ κέν-
τρον τῆς Ἀσίας, ἡγέτης τῶν Ἑλλήνων, συντρίψας διὰ
τῶν Ἑλλήνων τὰς γηραιὰς τῶν Περσῶν καὶ τῆς Ἀσίας
δυναστείας.» — «Ὁ Ἀλέξανδρος! ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος!»
ἠκούσθησαν τότε ἀπὸ τοῦ πλήθους ἀθρόαι φωναί. Ἄλλ'
αὐτός, — «Τίς τολμᾷ νὰ λεχθῇ μέγας;» εἶπεν ὀργίλως,
«τίς τολμᾷ νὰ λεχθῇ μέγας ἐνώπιον τῶν Ἀθηναίων;
Ἄν ἔσχον τι μέγα κατὰ τὸν βίον μου, ἂν ἔχω τι μέγα
τὴν ὥραν ταύτην, εἶναι ἡ συνείδησις τῆς τιμῆς καὶ
τοῦ θαυμασμοῦ, ὃν αἰσθάνομαι καὶ ὁμολογῶ πρὸς σας,
ἔξοχοι καὶ ἀθάνατοι ἄνδρες τῆς εὐκλεοῦς καὶ ἀθανάτου

πόλεως τῶν Ἀθηναίων. Δέξασθέ με τέκνον σας. Πάσης τῆς ἐμῆς δόξης μείζων δόξα ἔσεται ἡ ἐνώπιον ὑμῶν ἐπικύρωσις τοῦ ψηφίσματος καὶ τῆς φωνῆς τῆς κηρυξάσης με ἐν τῷ Ἴσθμῳ ἡγέτην τῶν Ἑλλήνων ἐκδικητὴν τῆς ὕβρεως κατὰ τῶν Ἀσιανῶν. Τῆς νίκης τὰ ἀκροθίνια, τὰς περσικὰς ἀσπίδας, ἃς συνήγαγον παρὰ τὸν Γρανικόν, εὐγνώμων ἔπεμψα εἰς τὰς Ἀθήνας, οἰωνόν ἄριστον ὑπὲρ ἐμοῦ ἀποδεχόμενος τῆς πόλεως τὴν εὐνοϊαν καὶ τὸ ἐγκώμιον. Τῆς ἐμῆς θερμῆς εὐχῆς εὐμενῶς ἀκούσατε, θεοί! Δότε εἰς πῆν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἑλλήνας νὰ περαιώσῃσι τὸ ἔργον, ὅπερ, ὑπὸ τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος ὀδηγούμενος ἤρχισα ἐγώ, ἀλλὰ δὲν ἐπεράτωσα. Ἀντάξιόν λαοῦ τοιοῦτου ἔσεται τὸ ἔργον. Καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιφοίτησιν τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ ἐμπνεύσεως, ἃς χωρήσῃ εὐγνωμονοῦσα ἡ ἀνθρωπότης εἰς τὸν εὐγενῆ καὶ μεγαλεπήβολον δρόμον, ὃν ἐχάραξε τῶν θεῶν ἡ μεγασθενῆς χεὶρ.»

Εἶπε! Δεινὸν ἤχησε, συνταραχθεῖσα ἐκ τῶν παντοίων φωνῶν τῶν ποικίλων λαῶν καὶ ἐθνῶν τῆς ἱερᾶς Πηνυκὸς ἡ ἀτμοσφαῖρα! Ἄνευ στέμματος, κλίνων τὴν μεγαλοφυᾶ κεφαλὴν χαιρετίζει συγκεκινημένος τοὺς Ἀθηναίους ὁ Ἀλέξανδρος, καὶ λύεται εἰς ἀτμοὺς ἡ μεγάλη ἐκείνη πομπή, καὶ ἡ σιωπή, βαθεῖα καὶ σοβαρά, ἀπλοῦται πάλιν ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ παναθηναϊκοῦ βήματος.

Προσῆλθον τότε, σκῆπτρα κρατοῦντες εἰς τὰς χεῖρας, τῶν Ἀθηναίων οἱ ἀρχαιότατοι βασιλεῖς. «Πόλις ἀγαπητή,» λέγουσι, «χαῖρε, καὶ ἐν τιμῇ καὶ δόξῃ κραταιοῦ πάντοτε.» — «Σοὶ ἔδωκα τὰ πρῶτα τοῦ πολιτισμοῦ στοί-

χειρα,» λέγει ὁ εἷς. — «Τὴν Δημοκρατίαν ἐγὼ καὶ τοὺς θεσμούς,» λέγει ὁ Θησεύς. — «Τὴν ζωὴν μου» λέγει ὁ Κόδρος «καὶ τὸ στέμμα μου. Τί ἄλλο ἠδυναμίην νὰ θύτω ὑπὲρ σοῦ καὶ τῆς δόξης σου;»

Προσέρχονται οἱ νομοθέται. — «Πόλις ἀγαπητή,» λέγουσι, «σὲ ἐπροικίσαμεν διὰ τῶν νομοθεσιῶν μας. Τοῦτο ἠδυναμέθα νὰ σοὶ δώσωμεν τότε. Εὐδαιμόνων κραταιοῦ ἐν εἰρήνῃ, καὶ, ἐννόμον ἀσχοῦσα ἐλευθερίαν, προσπάθει νὰ σκορπίσης καὶ εἰς ἄλλους τὸ ἀθάνατόν φῶς τῆς.»

Προσέρχονται οἱ Περσομάχοι. — «Πόλις ἀγαπητή,» λέγουσι, «σοὶ ἐδώκαμεν τοῦ ξίφους μας τὴν ὀξύτητα, τῆς χεῖρός μας τὴν δύναμιν. Ὁ νοῦς ἐφώτιζε καὶ ἡ χεὶρ ἐπλησσεν. Ἐπὶ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης ἐσάλπισεν ἡ Νίκη τὸ κλέος σου. Πατρὶς ἀγία καὶ ποθητή, πόλις πρρσφιλής, κραταιοῦ πάντοτε ἐν τοῖς πολέμοις. Μάχου καὶ Νίκας προμαχοῦσα ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας, καὶ ἄμυνε ὑπὲρ τοῦ δικαίου καὶ τῆς τιμῆς.»

Προσέρχονται οἱ πολιτεῦται. — «Πόλις ἀγαπητή,» λέγουσιν. «Ἀνηλώσαμεν τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ὑπὲρ σοῦ βουλεύομενοι καὶ μοχθοῦντες ὑπὲρ τοῦ κλέους σου. Εὐδοῦ ἐν τῇ ὁδῷ τῆς εὐνομίας, καὶ εἶθε ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ νὰ ἐμπνέῃ καὶ νὰ ὀδηγῇ πάντοτε τοὺς πολίτας, καὶ ἡ περίνοια τῆς πολιτείας, τοὺς σῶφρονας, τοὺς ὑπερηφάνους καὶ φιλοτίμους ἠγήτορας.»

Προσέρχονται οἱ σοφοὶ καὶ οἱ φιλόσοφοι. — «Πόλις ἀγαπητή,» λέγουσιν. «Σοὶ ἐδώκαμεν τὴν λαμπηδόνα τῆς διανοίας μας. Ὑπηρξες ἡ ἐστία, ἀφ' ἧς τῆς σοφίας καὶ τῆς φιλοσοφίας διεχύθη τὸ ἀνέσπερον φῶς. Κραταιοῦ ἐν

τῇ πατρίῳ μαθήσει, καὶ ἀσκει τὴν ὑγιᾶ ἐθνικὴν διδασκαλίαν, τὴν ἑλληνικὴν παιδείουσιν τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ. Ἄδαπάνητον ἔχεις, πρὸ σοῦ παρερχόμενον διαρκῶς, τὸ ἀθάνατον τῆς ἑλληνικῆς σοφίας καὶ διαυγέστατον ρεῖθρον.»

Προσέρχονται οἱ ποιηταί. — «Πόλις ἀγαπητῆ,» λέγουσι, «σοὶ ἐδώκαμεν τοῦ πνεύματος ἡμῶν τὴν ἔξαρσιν. Ἐψάλαμεν τὰς νίκας σου, ἐπλέξάμεν τῆς ἀρετῆς τὸ ἐγκώμιον, καὶ τῶν ἐλευθέρων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν τὸν δίκαιον ἔπαινον. Εἶθε ποτὲ μὴ λείψωσιν ἀπὸ σοῦ πολιταὶ μεγαλεπήβολοι, καὶ δόξαι ἐθνικαί, τὴν ἔμπνευσιν τῶν ποιητῶν πτεροῦσαι καὶ ἐλαύνουσαι.»

Προσέρχονται οἱ καλλιτέχναι. — «Πόλις ἀγαπητῆ,» λέγουσι. «Σοὶ ἐδώκαμεν τὴν ζωὴν τῆς δημιουργοῦ σμίλης μας,» φωνοῦσιν οἱ γλύπται. «Καὶ ἡμεῖς τὴν ζωὴν τοῦ χρωσθηρός μας,» λέγουσιν οἱ ζωγράφοι. «Εὐοδοῦ, πατρίς τοῦ ὠραίου, ἐστία τοῦ τελείου καὶ τοῦ ἰδανικοῦ, εὐοδοῦ πάντοτε εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ ὠραίου, τῆς φιλοκαλίας, τοῦ ὑψηλοῦ.»

Προσέρχονται οἱ ῥήτορες. — «Πόλις ἀγαπητῆ,» λέγουσιν. «Σοὶ ἐδώκαμεν τὴν δύναμιν τοῦ λόγου μας. Ὁ νοῦς ὑπηγόρευεν, ἡ γλῶσσα ἠρμήνευε, καὶ σκοπὸς τὸ συμφέρον σου ἦτο, τὸ κλέος, ἡ δόξα σου. Εὐοδοῦ ἐν τῷ δρόμῳ τῆς φιλοπόλιδος ῥητορείας, καὶ εἶθε τῶν ῥητόρων σου ὁ νοῦς καὶ ἡ γλῶσσα νὰ ὑπρίνη πάντοτε μεγάλων καὶ ἐναρέτων ἀνδρῶν προσῆκον ἐγκώμιον.»

Καὶ σύμπας ὁ θεσπέσιος ἐκεῖνος χορὸς, ὁ ἐκ διαφορῶν ἀνδρῶν, διαφοροῦ ἐποχῆς, διαφοροῦ προυρισμοῦ,

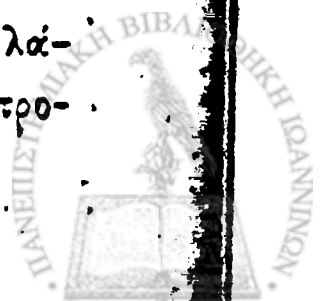
ἀλλὰ συμπολιτῶν πάντων, ἐξόχου πνεύματος, καὶ καρδίας φιλοπατρίας ρεστίης στρέφεται πρὸς τὴν πόλιν καὶ ἀτενίζων τὰς Ἀθήνας, — «Πόλις τῆς καρδίας μας προσφιλεστάτη,» λέγουσι, «πόλις, ἣν ἐθεμελιώσαμεν καὶ ὑπὲρ τοῦ κλέους τῆς ὁποίας ἀνηλώσαμεν τὸ πνεῦμα ἡμῶν, ἐθύσαμεν τὴν ζωὴν, τὰ τέκνα σου συγκεκινημένα σὲ προσφώνουσιν, Ἀθηναὶ ἀθάνατοι, Ἀθηναὶ δαιμόνιοι, Ἀθηναὶ ἀριζήλωτοι, Ἀθηναὶ τῆς ἀνθρωπότητος σέμνωμά. Οἱ πολῖταί σου, ὑπερήφανοι διότι ὑπήρξαμεν Ἀθηναῖοι, ἀπευθύνομεν ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ τούτου χώρου, τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἀφοσιώσεως τὸν χαιρετισμόν. Ὡ πόλις ἀπαράμιλλος,» εἶπε τὸ ἔξοχον ἐκεῖνο παναθηναϊκὸν Πάνθεον, «καὶ ποία ποτὲ θὰ δυνηθῆ εἰς τοὺς αἰῶνας νὰ προσπελάσῃ τὴν δόξαν σου; Χαῖρε, ἄστὺ κλεινόν. Τὸ ὕστατον οἱ Ἀθηναῖοι σὲ προσφώνουμέν, Ἀθηναί.»

— «Καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν ἄλυτον καὶ βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην τῶν μεταγενεστέρων, ἡμῶν τῶν συγχρόνων, τῶν τέκνων σας, εὐδοκήσατε νὰ δεχθῆτε, πικαῖ μεγαλόφρονες, τῶν κλεινῶν Ἀθηναίων τέκνα κλεινά,» ἐτόλμησα τότε νὰ εἶπω. «Δέξασθε τὴν εὐγνωμοσύνην μας, διότι τῆς Πατρίδος ἡ ἀνάστασις κατὰ τὸ πλεῖστον εἶναι ἔργόν σας, καὶ εἰς τὸν ἐπίπονον δρόμον τῆς ὑψίστης ἐνθάρρυνσις τῆς Πατρίδος μας καὶ στήριγμα κραταιὸν εἶναι τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀθάνατος μνήμη σας,» εἶπον. «Εὐδοκήσατε νὰ δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης μας. Εἶναι τὸ μόνον, ὅπερ δυνάμεθα νὰ σας προσφέρωμεν μετὰ τὴν ἱερὰν ὑπόσχεσιν νὰ ἐνθυ-

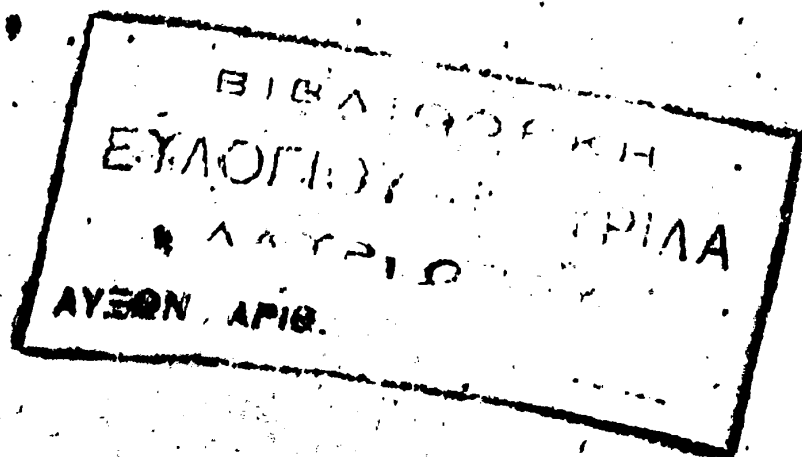

μώμεθα πάντοτε τὰ μεγαλουργήματά σας, καὶ ἀπὸ τοῦ προαδείγματος ὑμῶν, τῶν προπατόρων μας, καὶ ἀπὸ τῆς μεγάλης ἀρετῆς σας, τὰς κλεισάσας μεθ' ὑμῶν καὶ τὴν Πατρίδα, νὰ ἀντλῶμεν τὰς ἐμπνεύσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν καὶ δυσχεροῦς βίου. Καὶ νεκροὶ εὐεργετεῖτε ἔτι τὴν Πατρίδα, ἦν, ὑπερήφανοὶ ἡμεῖς διότι εἴμεθα Ἕλληνες, κατοικοῦμεν ἤδη, καὶ ἡς αἰ κινδυνώδεις τύχαι ἀπετέθησαν εἰς ἡμῶν τὰς χεῖρας καὶ τῶν φιλοτιμῶν τοῦ μέλλοντος γενεῶν. Δὲν ἔχομεν τὴν δύναμιν νὰ σᾶς φθάσωμεν καὶ ἡμεῖς ὁμως, καὶ οἱ μεθ' ἡμᾶς ἔχομεν τὴν φιλοτιμίαν νὰ μὴ σᾶς καταισχύνωμεν. Ἡ μνήμη σας, ἡ δόξα σας, ἡ ἀρετὴ σας θὰ ἴηται δι' ἡμᾶς ἡ θεότης ἐκείνη, ἡ ἐνδυναμοῦσα καὶ ἀνεγείρουσα ἀκμαιότερον τὸν πολεμιστήν, ἐὰν τετραυματισμένος πίπτῃ ἔνοπλος νικῶν ἢ ἀμυνόμενος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δόξης τῆς ἱερᾶς καὶ ἀγαπητῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἤδη, σκιαὶ ὑψηλόφρονες, ἄνδρες ἔξοχοι, σεπτοὶ πρόγονοι, εἶπατέ μοι τί νὰ εἶπω, τί νὰ ἐπαναλάβω εἰς τοὺς συμπολίτας μου, εἰς τοὺς συμπολίτας σας, εἰς τοὺς υἱοὺς σας; Καὶ αἰ σκιαί:— «Νὰ ἐγκαρτερῶσιν ἀπτόητοι,» εἶπον. «Νὰ μάχωνται, νὰ ἐργάζωνται, νὰ ἐλπίζωσι, καὶ, συνδυάζοντες τῆς καρδίας τοὺς εὐγενεῖς πόθους πρὸς τὰς σώφρονας ὑπαγορεύσεις τοῦ ὀρθοῦ πνεύματος νὰ ἴστανται πάντοτε ἀγρυπνοί...»

Ἐλύθησαν τὰ βαθέα σκότη τῆς νυκτός, καὶ ῥόδινος ἐχρωμάτισθη γλυκέως ὁ Ὑμηττός. Ἀνέτεινε τὸ πναθηναϊκὸν Πάνθεον καὶ ὁ Δῆμος σύμπας τῶν Ἀθηναίων τὰς χεῖρας αὐτοῦ. Τῶν Ἀθηνῶν, συμπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Ἑλλήνων τὸ ὄνομα ἐπευφημῶν καὶ προ-

φέρων ὁ θεῖος ἐκεῖνος κόσμος, ἀγάπης ὕστατον βλέμμα
 ῥίπτων εἰς τὴν εὐέλπιδα πόλιν ἐλύθη ὑπερνέφελος, καθ'
 ἣν ὥραν ἡ ἀκτίς τοῦ ἡλίου, ὡς οἰωνὸς αἴσιος, ἐφώτιζε
 τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὰς Ἀθήνας. Γοητευτικὸς εἶναι, οὐ-
 ράνιος, ἀθάνατος τῶν δύο τούτων ὀνομάτων ὁ δεσμός·
 Ἀθῆναι—Ἀκρόπολις... Ἀνακαλοῦσιν ἀμφοτέρα
 τὴν ἀφθιτὸν ἐλληνικὴν δόξαν, καὶ ἀμφοτέρα εἶναι καὶ θὰ
 προτάσσωνται πάντοτε ὡς τὸ ὑπέρτατον ἀκτινοβόλον
 κορύφωμα, ἐφ' ᾧ ἐναβρύνεται καὶ θὰ ὑψηλοφρονῆ ἔσαι
 ἡ ἀνθρωπότης καὶ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα!

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ
ΑΥΤΟΥ ΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δί σκιαί τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἐπὶ τῆς Πνυκός. Σελ. 1—4.

ΝΥΞ ΠΡΩΤΗ

Α' Ἐμφάνισις τοῦ Θησέως. — Β' Συνοπτικὴ ἀφήγησις τῶν τυγῶν τῆς πόλεως εἰς ἐπήκοον τοῦ Θησέως καὶ τῶν σκιῶν. — Γ' Τὸ φάντασμα τοῦ Κόδρου. Σελ. 5—25.

ΝΥΞ ΔΕΥΤΕΡΑ

Τὸ φάσμα τοῦ Κέκροπος. — Β'. Ἡ σκιά τοῦ Δημοσθένους. Δημηγορία αὐτοῦ καὶ συγκίνησις εἰς τὰ πλήθη. — Γ' Τὸ φάσμα τοῦ Μιλτιάδου. — Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη. — Δ' Τὸ φάντασμα τοῦ Κίμωνος. — Ε' Ὁ Ἄρειος Πάγος. — Σ' Ὁ Δράκων καὶ ὁ Σόλων ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου συζητήσεις περὶ νομοθεσίας. — Ζ' Ἐμφάνισις τοῦ Πεισιστράτου. — Η' Ἡ τιμωρία τοῦ προδότου. Σελ. 26—65.

ΝΥΞ ΤΡΙΤΗ

Α' Σκότος καὶ Φῶς. — Β' Τὸ φάσμα τοῦ Θεμιστοκλέους. — Γ' Ἡ ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. — Δ' Ἡ σκιά τοῦ Ἀριστείδου. Ἀναγνώρισις, δεξιῶσις καὶ διάλογος μετὰ τοῦ Θεμιστοκλέους. — Ε' Ἡ ἐν Πλαταιαῖς μάχη. — Σ' Μετ' ἄλγους φιλοπάτριδος ἀφηγεῖται ὁ Δημοσθένης τὰς τύχας τῆς πόλεως ἄχρι τῆς ἐν Καιρωνείᾳ μάχης. — Ζ' Κατήφεια τῶν σκιῶν. Ὀδυνηρὰ ἀποκαρτέρησις τοῦ Ἀριστείδου. Ὁ Θεμιστοκλῆς διαγέει καὶ πάλιν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐλπίδα. — Η' Συνοπτικὴ ἀφήγησις ἀπὸ τῆς ἐν

Χαιρωνεία μάχης ἄγρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. — Θ' Ὁ Θρασύβουλος. — Τὸ δράσμα τοῦ Ἀλκιβιάδου. — Γ' Ὁ Σωκράτης ἐν τῇ φυλακῇ. Διδασκαλία καὶ θάνατος αὐτοῦ. — ΙΑ' Ἡ ποιητὴ τοῦ συκοφάντου Σελ. 66—129.

ΝΥΞ ΤΕΤΑΡΤΗ

Α' Γνώσεως πόθοι. — Κηλιῶδες ὑπὸ τὸ φῶς. — Β' Τὸ δράσμα τοῦ Πλάτωνος. Διδασκαλία αὐτοῦ. — Γ' Τὸ δράσμα τοῦ Ἀριστοτέλους. — Δ' Τὸ φάντασμα τοῦ Περικλέους. — Ε' Ὁ Φωκίων. Πικροὶ αὐτοῦ λόγοι πρὸς τὸν Περικλέα. — Ϛ' Ὁ Θουκυδίδης. — Ζ' Ἡγουμένου τοῦ Περικλέους αἰσικαὶ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων ἀνέρχονται εἰς τὴν Ἀχρόπολιν. Φρίκη ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ Παρθενῶνος. Φειδίας καὶ Περικλῆς θρηνοῦσιν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων. Κατάρτα τοῦ Φειδίου κατὰ τῶν ἀρχαιοκαπήλων. — Η' Ἐμφάνισις τῆς πομπῆς τῶν Παναθηναίων Σελ. 130—197.

ΝΥΞ ΠΕΜΠΤΗ

Α' Ἡθικῆς ἐδύνης ἐξακολούθησις. — Β' Ὁ Ξενοφῶν. — Γ' Ἡ Παικίλη, καὶ τὰ προύστεια τῆς πόλεως. Αἰσικαὶ ἀπαγγέλλουσι τεμάγια τινα σοφοκλείου ποιήσεως. — Δ' Αἰσχύλος, Σοφοκλῆς, Εὐριπίδης. — Ε' Ὁ Ἀριστοφάνης. — Ϛ' Ὁ Πίνδαρος. — Ζ' Ὁ Αἰσχύλος, ὁ Σοφοκλῆς, ὁ Εὐριπίδης καὶ ὁ Ἀριστοφάνης ὀδηγοῦσι τὰς σκιάς τῶν Ἀθηναίων εἰς τὸ Διονυσιακὸν θέατρον. Οἱ Πέρσαι τοῦ Αἰσχύλου. — Η' Πραξιτέλης, Ἀπελλῆς. — Θ' Ἡ ἀψὶς τοῦ Ἀδριανοῦ. — Γ' Ὁ ναὸς τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Αἱ ἔργα τοῦ Ἰλισσοῦ. — ΙΑ' Πλατωνισμὸς καὶ Χριστιανισμὸς Σελ. 198—286.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Σελ. 287—301.

